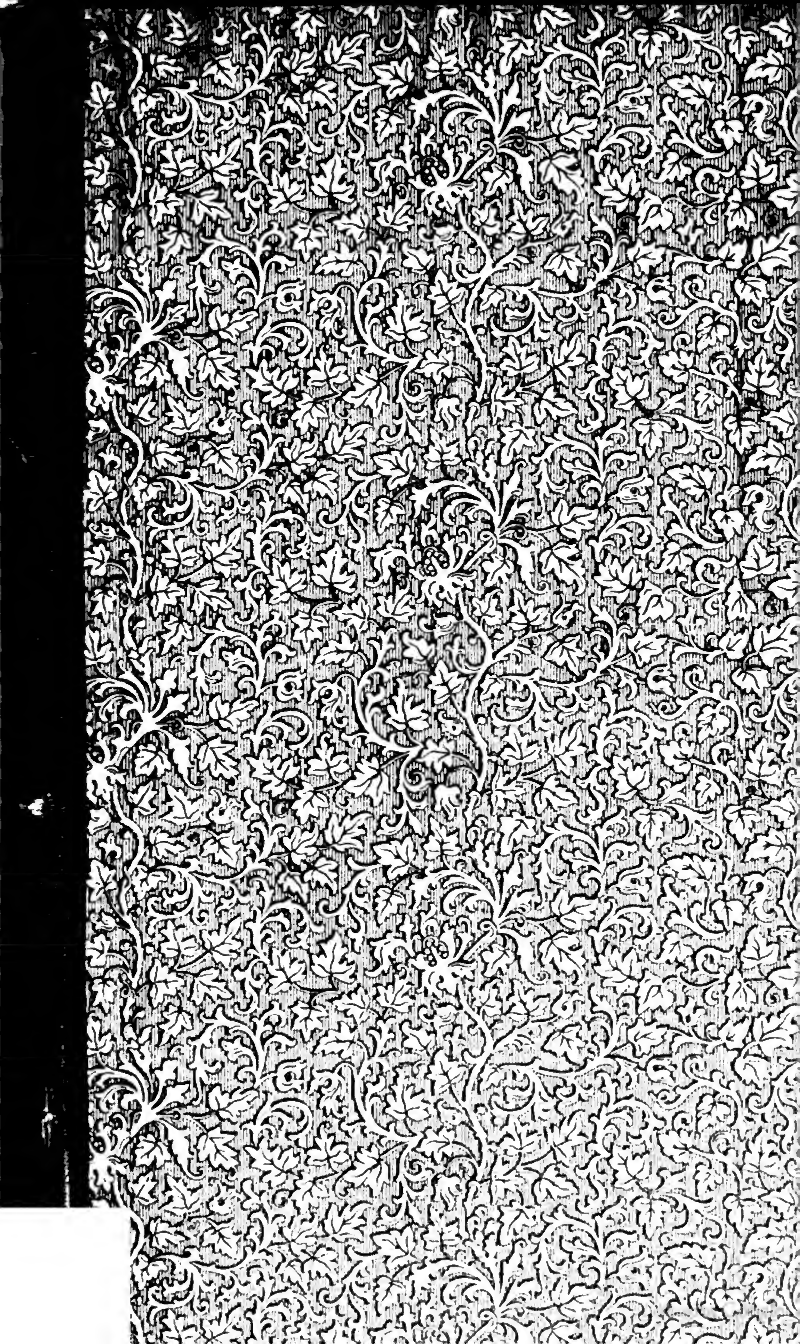

EXLIBRIS H.G.A.OBREEN
VIGUEUR DE DESSUS

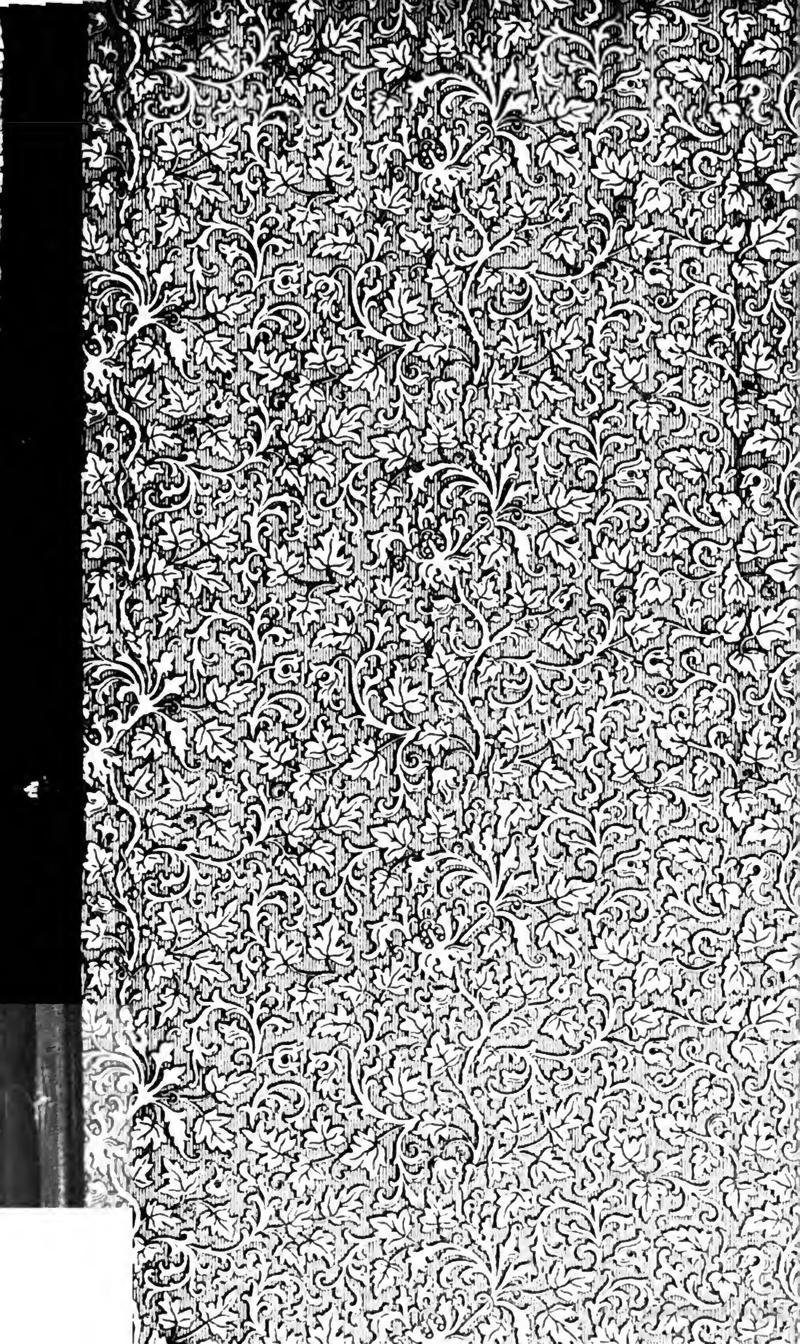

EX LIBRIS H.G.A. OBREEN VIGNEUR DE DESSUS

AARDRIJKSKUNDIG WOORDENBOEK DER NEDERLANDEN,

BIJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

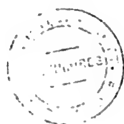
onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

ZESDE DEEL.

I-K.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.
1845.

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

I.

JAAG-IN (DE POLDER), pold. in het *Overmaassche*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Pernis*; palende O. aan de gem. Hoogvliet, bij de boerenwoning, het Huis-Engeland genaamd, Z., W. en N. aan de gem. Pernis.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund. 87 v. r. 20 v. ell., alles schotbaar land, en bezit geene afzonderlijke dijken, als zijnde eene streep gronds, gelegen in den Gorzenpolder, waarop geene boerderijen of woningen gevonden worden, en waarover geen bestuur gesteld is, wordende het water ontlast door eene sluis.

JAANUM, d. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie Janum (1).

JAANVAART (DE), ook wel de Laanvaart of de Jorwerdervaart genaamd, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, loopende van de Swette- of Sneeker-trekvaart, door de Wielster-zijl, langs Beers, Jorwerd en het geh. Jet, met eene zuidwestelijke rigting, naar het Britswerdermeer, waardoor zij in de *Vaart-van-Sneek-naar-Franeker* uitkomt, hebbende eene lengte van 10,080 ellen.

JAAPDOUWE-SLOOT, water in het balj. der *Nieuwburgen*, gem. *Broek-op-Langedijk*, dat, uit de *Bruggesloot* voortkomende, in eene zuidelijke rigting naar de *Reesloot* loopt, en zich daarin ontlast.

JAAP-HANNES, geh. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. O. van *Amsterdam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van Diemen, aan den

(1) Eveneens zoeke men alle overige woorden, die wel eens Jaa gespeld worden, op Ja.

Zeedijk; men telt er 3 of 4 woningen, waaronder het Gemeenelandshuis.

JAAPJESPLEK, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan den Zuylepolder, O. aan de Kikvorschkil, Z. aan het Maldiep, W. aan den Helpolder.

Het is niets anders dan een gewone omdijkte hooipolder, welke, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 96 v. r. 80 v. ell. beslaat; door den Zuylepolder of anders genaamd Meerkotenest van het overtollige water ontlast wordt, en geen boerderijen of polderbestuur heeft.

JAAR, Fr. naam van de riv. de JECKER, prov. *Limburg*. Zie JECKER.

JAARLA (GROOT-) of GROOT-JAERLA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. O. van *Dockum*, 10 min. N. W. van *Wetzens*, waartoe zij behoorde.

JAARLA (KLEIN-) of KLEIN-JAERLA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. O. van *Dockum*, 8 min. N. W. van *Wetzens*, waartoe zij behoorde.

In 1498 woonde de Edele AUKE JAARLA op eene dezer staten en werd door andere Edelen met name TJAERDA, MARTENA, CAMSTRA en anderen belegerd, dewijl hij de Geldersche partij aankleefde, en genen het met de Saksen hielden. Hij was een opregt voorstander der aloude Friesche vrijheid.

JAARLAGAT of JAERLAGAT, oud kanaal of waterloozing, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet *Oost-Dongeradeel*, hetwelk een klein uur N. O. van Dockum, uit de Paezens zuidwaarts liep, en van de daaraan gelegene state Jaerla zijnen naam ontleend heeft. Uit dit kanaal ontlastte de Paezens, en gevolgelijk een gedeelte van West-Dongeradeel, zeer veel water; er is uit dien hoofde veeltijds een twistappel tusschen de beide Dongeradeelen geweest: want de grietenij Oost-Dongeradeel, naar beneden veel lager liggende, heeft wegens den toevloed van water, door het gezegde gat, veeltijds eenen grooten overlast, en ontlast zijn water niet anders dan door de Ezumazijl, welke, bij tamelijke vloeden en ongelijke tijden, niet genoeg kunnende geopend worden, menigmaal veel ongemak aan een groot deel van deze grietenij veroorzaakte.

Men heeft in het begin der achttiende eeuw, wegens de grietenij Oost-Dongeradeel, een vallaat bij Dockum in de vaart gelegd, om daardoor, zoo men zich verbeeldde, het water boven te schutten, en alzoo de Paezens drooger te maken, waardoor dan het JAARLAGAT minder nadeel aan de gezegde grietenij zoude toebrengen; doch de bevinding heeft doen zien, dat het moeite en kosten verloren waren, alzoo het vallaat doorgaans geen of weinig water schutte, en de grietenij Oost-Dongeradeel geen voordeel daarbij genoot. In het midden der vorige eeuw heeft men in tegendeel zelf de toegevendheid gehad, van, op zekere voorwaarden, aan die van West-Dongeradeel te beloven, en zich te verpligten, om niet alleen het meergemelde JAARLAGAT alle jaren van alle vuiligheid te reinigen, maar ook, om een gedeelte daarvan te laten verdiepen. Zoodra dit geschied was, ondervond men weldra den verkeerden stap, dien men gedaan had: want het water, nu ruimte hebbende, stroomde op sommige tijden, wanneer er wat veel toevloed was, als eene geweldige waterval naar beneden, en zette een

groot deel van de grietenij onder water, zoodat vele landen dikwijls weinig opbragten, en somtijds midden in den zomer blank van water stonden, en de weilanden ten grooten deele bedorven werden.

JAARLINGERMEER, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Warmenhuizen*, van romdom door weiland omgeven.

Deze pold., welke waarschijnlijk in of omtrent het jaar 1600 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42 bund. 69 v. r., waaronder 42 bund. 25 v. r. 70 v. ell. schotbaar land, en wordt door de molens van het Diepsmeer van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee molenmeesters.

JAARSDORP (HET), geh. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en 2 min. Z. van *Schagen*. Er staat thans slechts 1 h. bewoond door 8 zielen.

JAARSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 min. ten Z. W. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 28 bund. 29 v. r., worden thans in eigendom bezeten door de erven A. G. de Boer, woonachtig te Holwerd.

JAARSVELD, gem. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Lopik en voor een klein gedeelte aan IJsselstein, N. O. aan Vreeswijk, Z. O. en Z. aan de Lek, die haar van de gem. Vianen, Lexmond, Ameide en Tienhoven scheidt, W. aan Willige-Langerak, Zevender en Cabauw.

Deze gem. bestaat uit de vijf volgende polders: de Batuwe, de Graaf, de Vogelenzang, de Wiel en de Vijfhoeven. Zij bevat het d. Jaarsveld, benevens het geh. de Jaarsvelderkapel en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1307 bund. 90 v. r. 70 v. ell., waaronder 1120 bund. 95 v. r. belastbaar land; telt 144 h., bewoond door 217 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, het aankweeken van teengewassen en het toebereiden daarvan, alsmede in den handel in hoepels, teenhout en boomvruchten. Ook heeft men er eenen windkorenmolen.

De Herv., die er ruim 970 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, behoort. Tot aan 1620 behoorde zij onder geene klass. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, was Johannes Campius, die in het jaar 1603 hier beroepen werd, en hier niet vele jaren moet gestaan hebben, daar zijn opvolger Paschier de Fijne, in 1619 reeds afgezet werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, op collatie van den Ambachtsheer.

De R. K., waarvan men er 120 telt, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Cabauw*, gedeeltelijk tot de stat. van *IJsselstein* en gedeeltelijk tot die van *Vreeswijk*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt; terwijl sommige kinderen van het Benedeneind, om de nabijheid, te *Lopik*, en die van het Boveneind en Jaarsvelderkapel te *Lopikerkapel* ter school gaan, zoodat alleen die van het middendeel dezer gem. de school te Jaarsveld bezoeken.

Deze gem. is eene vrije en hooge heerl. Men vindt van eenige Heeren van JAARSVELD gemeld, doch niet eer dan in de vijftiende eeuw. Deze Heeren waren gesproten uit den huize VAN VIANEN. De heerl. kwam later door huwelijk aan den huize VAN EGMOND VAN IJSSELSTEIN, en aldus aan WILLEM I, Prins *van Oranje,* doch werd naderhand in bijzondere geslachten overgebragt. In het midden der vorige eeuw werd zij bezeten door den Heer Mr. JOHAN DE WIT, Lid in den Oud-Raad of Vroedschap der stad Dordrecht. Later was zij een eigendom van zijnen zoon CORNELIS DE WIT, van wien zij gekomen is aan diens kleinzoon JOHAN HENDRIK VAN WOLFRAMSDORF, en van dezen aan den Heer OTTO WERNARDUS VERHAGEN, van wien zij door huwelijk met zijne dochter, Vrouwe FREDERICA AMELIA ADOLPHINA VERHAGEN, gekomen is aan den Heer Mr. PHILIP LODEWIJK BEGRAM VAN JAARSVELD, President in de Arrondissements-Regtbank te Gorinchem, die haar thans nog bezit.

Het d. JAARSVELD of JAERSVELD ligt 4 u. Z. W. van Utrecht, 2 u. Z. Z. W. van IJsselstein, aan de Lek. 51° 58′ 11″ N. B., 22° 38′ 52″ O. L., en heeft een vrolijk aanzien. Men telt er, in de kom van het d. 30 h. en 158 inw.

De kerk is vrij aanzienlijk, heeft een groot koor, benevens eenen zwaren, dikken, vierkanten steenen toren, welke in eene spits eindigt. Zij heeft echter geen orgel. Vóór de Hervorming werd de Pastoor door den Proost van Oud-Munster ingesteld.

Men heeft hier een adell. h., het Huis-te-Jaarsveld geheeten. — De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus. — In Januarij 1820 viel in deze gem. eenen doorbraak in den Lekdijk.

Het wapen van JAARSVELD bestaat in een schild van zilver, met twaalf klokjes staande vier en vier.

JAARSVELD (HET-BENEDENEINDE-VAN-), streek in den *Lopikerwaard,* prov. *Utrecht,* arr. en 4½ u. Z. W. van *Utrecht,* kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *IJsselstein,* gem. *Jaarsveld,* waarvan zij het westelijke gedeelte uitmaakt. Men telt er 52 h. en 380 inw.

JAARSVELD (HET-BOVENEINDE-VAN-), streek in den *Lopikerwaard,* prov. *Utrecht,* arr. en 3½ u. Z. W. van *Utrecht,* kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *IJsselstein,* gem. *Jaarsveld,* waarvan zij het oostelijke gedeelte uitmaakt. Men telt er 62 h. en 600 inw.

JAARSVELD (HUIS-TE-), adell. huis in den *Lopikerwaard,* prov. *Utrecht,* arr. en 4 u. Z. W. van *Utrecht,* kant. en 2 u. Z. Z. W. van *IJsselstein,* gem. *Jaarsveld.*

Het was van dikke muren voorzien. De Franschen bemagtigden dit huis bij hunnen vijandelijken inval in den jare 1672, maar verlieten het weder van zelf, na dat zij het hadden uitgeplunderd, alzoo zij zagen, er weinig voor of nadeel bij te hebben. Doch daarna vernemende, dat het met eenige Staatsche soldaten bezet was, en dat de romdom liggende landlieden hunne overgeblevene goederen daarin gebragt hadden, tastten zij het voor de tweede maal aan, en maakten er zich meester van. Zij plunderden het andermaal uit, staken het vervolgens in brand, en lieten den daar naast staanden toren door buskruid springen.

Later is het weder opgebouwd en wordt thans, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 30 bund., in eigendom bezeten door den Heer Mr. PHILIP LODEWIJK BEGRAM VAN JAARSVELD, President in de Arrondissement-Regtbank te Gorinchem.

JAARSVELDER-KAPEL, geh. in den *Lopikerwaard,* prov. *Utrecht,* arr. en 4 u. Z. W. van *Utrecht,* kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *IJsselstein,* gem. en ½ u. O. van *Jaarsveld;* met 23 h. en ruim 160 inw.

JABAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Djaban (1).

JABEEK, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Sittard* (5 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Pruissische gem. Gangeld, O. aan Schinveld, Z. en W. aan de gem. Bingelrade.

Deze gem. bevat het d. Jabeek, benevens het geb. Ezenraad; telt 82 h., bewoond door 82 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 440 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw. die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, die tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Schinnen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene te Jabeek en eene te Ezenraad.

Het d. Jabeek of Jaebeek ligt 5 u. N. O. van Maastricht, 1¼ u. O. van Sittard. De eerste melding van het d. Jabeek geschiedt in 1190 (2). Bij de verdeeling van het Land van Valkenburg, tusschen de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden en den Koning van Spanje, in 1661, bleef dit dorp aan den Koning.

De kerk is aan de H. Geertruida toegewijd. Toen de Vicaris-Generaal van het bisdom van Roermonde, Jacobus Overen, den 25 October 1666, de visitatie der kerk hield, stond de vergeving der pastorij aan den Proost van Heinsberg, in dat jaar was aldaar Pastoor zekere Joannes Egidii en het getal der Communikanten was 300.

JACHT (DE GROOTE-), voorm. gors of schor in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse waar later de Beijerlanden ingedijkt zijn, en thans de polder van Oud-Beijerland gevonden wordt.

JACHT (DE KLEINE-), voorm. gors of schor in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse waar later de Beijerlanden ingedijkt zijn, en thans de polder van Oud-Beijerland gevonden wordt.

JACKENKERKE, naam, onder welken het voorm. dorp St. Jacobskerke, in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in den ouden blafferd der Utrechtsche Bisschoppen voorkomt. Zie Jacobskerke (St.).

JACOB (ST.), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht van Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. *Koewacht*, deel gemaakt hebbende van de linie forten en schansen, tijdens de Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw, door de Spanjaarden, tot verdediging van Axeler-Ambacht opgeworpen; op zoodanigen afstand langs den toen bestaanden zeedijk, dat de tusschenbeide gelegene ruimte, aan die sterkten onderling tot gordijn strekte, en daaruit kon bestreden worden, zoodat de landing, tusschen de forten niet dan bezwaarlijk en met veel gevaar kon worden ondernomen. Na de verovering van Hulst door Prins Frederik Hendrik, in 1645, zijn deze verdedigingspunten aan de Republiek der Vereenigde Nederlanden gekomen, van toen af van lieverlede vervallen en later geheel geslecht.

Het fort St. Jacob lag in den polder *Oud-Beoostenblij*, westwaarts tegen den zeedijk, in eenen hoek, welke meer noordwaarts uitstak. Het is thans in bouwland herschapen, doch de gracht, in welke het fort besloten lag, is nog zigtbaar.

JACOBAPOLDER, pold. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke*; palende N. aan de

---

(1) Alle de Oost-Indische plaatsen, welke elders wel eens met J voorkomen zoeke men op Dj.

(2) Zie Ernst, *Histoire du Limbourg*, Tom. I, pag. 53.

Roompot, O. aan den Anna-Twiso en Trippolder, Z. aan de Cammerlandsche-haven, W. aan het Veergat.

Deze pold., die in het jaar 1769 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 269 bund. 62 v. r. 74 v. ell., alles schotbaar land; telt 3 boerderijen, en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

JACOBA'SDAL, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Klein-Lunenburg, benedenwaarts aan de koffijplant. Echtensrots, 500 akk. groot; met 108 slaven. De Negers noemen haar Wikion of Witjoe.

JACOBA'SLAND (VROUW-), pold. in het markgr. *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Fijnaard (Oude-).

JACOBIE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Groot-Marseille, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Marseille (Groot-).

JACOBIJNERKLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, te *Leeuwarden*, benoorden de tegenwoordige Groote of Jacobijnenkerk. Zie Dominikanerklooster.

JACOBINERKLOOSTER, voorm. kloost. te *Groningen*. Zie Dominikanerklooster.

JACOBINERKLOOSTER, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Winsum.

JACOBI-PAROCHIE (ST.), ook wel St. Jacobsburen en vroeger ook, naar de eerste bedijkers, het Dorp der Wijngaarden geheeten, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr., en 3½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Berlikum*, ½ u. W. van St. Anna-Parochie. Men telt er, in de kom van het d., 200 h. en ruim 1600 inw., en met de daartoe behoorende b. de Hoeven en een gedeelte van den Oude-Bildtdijk, 311 h. en ruim 2300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt; ook zijn hier twee bierbrouwerijen.

Het is een groot en welvarend dorp. Men vindt er eene dubbele buurt huizen, die O. en W. loopt, en over de kerk is nog eene andere dubbele rij huizen aan den weg, welke, ½ u. zuidwaarts loopende, op den Ouden Zeedijk, nabij Minnertsga, uitkomt. In den omtrek van het d., vooral aan den Ouden Bildtdijk, heeft men fraaije hofsteden, welke meer naar heerenhuizen dan naar boerenwoningen gelijken.

De inw., die, op 35 na, allen Herv. zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. De R. K. Priester Johannes Jans moest in 1567, wegens zijne Hervormde gevoelens, met zijne vrouw en twee kinderen, vlugten. Hij ging naar Emden en schijnt daar ambteloos overleden te zijn in 1576. De eerste, die in de gem. St. Jacobi-Parochie het leeraarambt heeft waargenomen, schijnt geweest te zijn Albertus Westerman, van wien op het synode van 1584 melding werd gemaakt, doch wanneer hij er gekomen of waar hij gebleven is, is onzeker. De vorige kerk was eene kruiskerk, aan den H. Jacobus toegewijd, welke in 1570 schijnt gesticht te zijn. In 1636 werd zij met den noordervleugel en in 1649 met den zuidervleugel vergroot. Zij was van een orgel en eenen spitsen toren voorzien. Nadat er meermalen was gesproken over het afbreken van die oude, onaanzienlijke kerk en het opbouwen van

eene nieuwe, is zij eindelijk vervangen geworden door een geheel nieuw en grootsch kerkgebouw, waarvan het leggen van den eersten steen op den 13 April 1843 heeft plaats gehad. Dit nieuwe bedehuis is van langwerpig vierkanten vorm, in den Dorischen stijl gebouwd en versierd met een deftig voorportaal, waarboven zich een fraaije koepeltoren verheft. Dit schoone plan is door den verdienstelijken Architect Thomas Romein, te Leeuwarden, ontworpen. Zij is den 4 Februarij 1844 ingewijd.

De Doopsgez., die hier 20 in getal zijn, behooren tot de gem. *Oudebildtzijl-en-Hallum.* De 5 Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Leeuwarden.* De 10 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Harlingen* gerekend.

Men heeft in en onder dit d. drie scholen, als: ééne in de kom van het d., en twee aan den Oude-Bildtdijk, als: ééne in den Oosthoek en ééne in den Westhoek, welke gezamenlijk, gemiddeld, door een getal van 280 leerlingen bezocht worden, van welke 130 in de dorpschool gaan.

Men heeft er een departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen,* dat den 15 Junij 1807 opgerigt is, en 30 leden telt.

De kermis te St. Jacobi-Parochie valt in den laatsten Zondag in Julij.

Dit d. is, even als de geheele grietenij, waartoe het behoort, met fraaije schelpwegen doorsneden.

JACOBITER-KLOOSTER, voorm. kloosters te *Dordrecht, Groningen, Utrecht, Zwolle* enz. Zie Dominikaner-klooster.

JACOBSBERG (ST.-), in het Fr. Chapelle-de-St.-Jacques, geh. in de meijerij *Bech,* van het balj. *Echternach,* grooth. *Luxemburg,* kw. en 2½ u. N. W. van *Grevenmacher,* arr. en 4 u. Z. O. van *Diekirch,* kant. en 1¾ u. Z. Z. W. van *Echternach,* gem. en ½ u. N. van *Bech.*

JACOBSBUREN, naam, welken weleens wordt gegeven aan het d. St. Jacobi-Parochie, prov. *Friesland,* kw. *Westergoo,* griet. *'t Bildt.* Zie Jacobi-Parochie (St.).

JACOBSKERKE (ST.-), voorm. d. op het eil. *Schouwen,* prov. *Zeeland,* in de heerl. *Zuidland,* hetwelk, na herhaalde overstroomingen in het jaar 1534 buitengedijkt is; op eenen ouden blaffert van de Utrechtsche Bisschoppen, rakende hunne geestelijke jurisdictiën van kerken, kloosters enz. in Zeeland, komt het onder den naam van Jackenkerke voor.

JACOBSLUST, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana,* kol. *Suriname,* aan de *Boven-Saramacca,* ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verlaten houtgr Antigua, benedenwaarts aan den verlaten houtgr. Voorburg; 1000 akk. groot.

JACOBSLUST, voorm. katoenplant. in *Nederlands-Guiana,* kol. *Suriname,* aan de *Matappicakreek,* ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Johanna-Charlotta, benedenwaarts aan de katoenplant. Leydenshoop, waarmede zij thans vereenigd is. Zij besloeg eene oppervlakte van 402½ akk. De Negers noemen haar Jacopoe.

JACOBS-NIEUWLAND (GROOT-ST.-), doorgaans de Galgeblok genoemd, onbehuisde pold. op het eil. *Schouwen,* prov. *Zeeland,* arr. *Zierikzee,* kant. *Brouwershaven,* gedeeltelijk gem. *Brouwershaven,* gedeeltelijk gem. *Bommede-en-Bloois,* grenzende N. W. aan de *Grevelingen,* N. O. en Z. O. aan den pold. Borrenbrood en Oud-Bommenede-en-Blois, Z. W. en W. aan het Zuidernieuwland van Brouwershaven en deze stad zelve.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 59 v. r. 10 v. ell., waaronder 40 bund. 90 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; waarvan, volgens het kadaster, onder *Brouwershaven*, 42 bund. 69 v. r. 10 v. ell., en onder *Bommenede-en-Bloois*, 4 bund. 23 v. r. 10 v. ell. Hij werd den 26 Mei 1427, tot bedijking uitgegeven aan Willem Loof en Jacob Willemse, Burgemeesteren van Brouwershaven c. s. Deze pold. ontlast het overtollige water in de stadsgracht van *Brouwershaven*, en daardoor in de *Grevelingen*. Het polderbestuur wordt door de regering van Brouwershaven uitgeoefend.

JACOBS-NIEUWLAND (KLEIN-ST.-), onbehuisde pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Brouwershaven;* palende N. aan de Grevelingen, O. aan de Binnenhaven van Brouwershaven, Z. aan Willem-Gijsens- of Geestpolder, W. aan den Noorder-Nieuwland-polder.

Deze pold., die doorgaans de Keetpoldertje genoemd wordt, naar eene daarin staande keet of schuur, beslaat eene oppervlakte van 5 bund. 47 v. r. 10 v. ell., alles schotvrij, en ontlast het overtollige water in den *Noorder-Nieuwlandpolder*. De regering van Brouwershaven oefent er het polderbestuur uit.

JACOBS-PAROCHIE (ST.-), d., prov. *Friesland, kw. Westergoo*, griet. *'t Bildt*. Zie Jacobi-parochie (St.-)

JACOBS-POLDER (ST.), voorm. pold. op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Nieuwe-Tonge;* palende N. aan Battenoord, Z. aan de rivier het Krammer, O. aan den polder het Zuiderland, en W. aan de gorzen van Battenoord.

Deze pold., welke bij den watervloed van 26 Januarij 1682 ondergevloeid was, maar later weder bedijkt is, werd bij den watervloed van 14 November 1775 weder overstroomd en is sedert niet weder bevenscht, zoodat men er thans niets meer dan eenige gorsen vindt, welke, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaan van 72 bund. 93 v. r. 30 v. ell.

JACOBS-POLDER (ST.), onbehuisde pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe;* palende N. aan St. Jeroenspolder, O. en Z. aan het Dijkwater, W. aan den Verbrandenmans-polder en den St. Jeroenspolder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 55 v. r. 80 v. ell. Het land betaalt geen geschot maar subsidie, als achterliggende polder, en wordt door eene buis, in den St. Joostpolder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur wordt uitgeoefend door den eenigen grondeigenaar, den Heer Jan de Vlieger, te Noordgouwe, als Intendant.

JACOBSRUG, plaat in den mond van de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*. Zie Haart (De-Dwars-in-den-Weg-).

JACOBS-SLOOT of Japensloot, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, onder *Werkendam*, welke, uit de *Bevert* voortkomende, in eene eerst noordwestelijke en voorts zuidwestelijke rigting, tusschen het Griendpoldertje en den Muggenwaard ter eenre, en den Kalverwaard, den Oude-Kooiwaard, den Westelijke-Groeningswaard en de Geleiwaard ter andere zijde, doorloopt, om zich in den *Braspenning* te ontlasten.

JACOBSWOUDE (ESSELIJKERWOUDE-EN-), heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Esselijkerwoude-en-Heer-Jacobswoude.

JACOBSZ (SLUIS-VAN-CLAAS-), sluis of liever duiker in den *Diemerdijk*, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Diemerdammer-sluis.

JACOPOE, naam, welken de Negers geven aan de katoenplant. Leydenshoop-en-Jacobslust en aan de koffijplant. Nieuw-Meerzorg, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Leydenshoop-en-Jacobslust en Nieuw-Meerzorg.

JACQUES (CHAPELLE-DE-ST.-), Fr. naam van het geh. St. Jacobsberg, in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Jacobsberg.

JAEBEEK, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Jabeek (1).

JAFFA, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Maarssen*, gem. en 1 u. O. ten Z. van *Vleuten*, aan de Vleutensche-vaart.

Op deze buit., werd in het jaar 1837 eene badinrigting opgerigt, met veertien badkamers, zoo voor zuiverings- als voor kunstbaden bestemd. Deze inrigting strekt niet alleen tot het bewaren der gezondheid en het herstel van zieken, maar tevens tot eene aangename zomeruitspanning voor de ingezetenen. Zij is het eigendom van Mejufvrouw de wed. J. C. van Stenis, te Utrecht.

JAGER (DE), eilandje in *Oost-Indië*, in de *Baai van Sukkadana*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

JAGERLUST of Jagerslust, weleer genaamd de Vlotter, ook het Huis-te-Vlotter, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ N. van *Haarlem*, kant. en ¾ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 15 min. ten N. W. van *Heemskerk*, ¾ u. W. van Uitgeest.

In het jaar 1630 werd de bezitter van dit huis door den Heer Willem de Hartaing verleid met de vrije schot, vrije jagt en vrije vlugt, welk regt den bezitteren naderhand, door den Houtvester en de Meesterknapen, is betwist geworden; doch zij hebben hun regt voor den Hove van Holland weten te handhaven. In de regtsvordering over dat geschil werd dit huis eene riddermatige hofstad genoemd. Thans is het niet meer dan eene boerenwoning, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 16 bund. 8 v. r. 97 v. ell., thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Cornelis Gerlings, woonachtig te Haarlem.

JAGERSBURG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de indigoplant. Hannover, benedenwaarts aan de verl. plant. Loefbak; 1000 akk. groot.

JAGERSEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, aan de Noordkust van het eil. *Java*.

JAGERSLUST, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Jagerlust.

JAGERSLUST, hofst. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. W. van *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazepolder*, aan het Zand, aan den straatweg van Alkmaar op den Helder en aan het Noordhollandsche-kanaal.

Deze hofst. beslaat, eene oppervlakte van 4 bund. 43 v. r. 90 v. ell.

JAGERSPLAAT (DE), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkenisse-en-Braband*.

JAGERSPOLDERTJE, pold. in het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Dordrecht (Jagerspoldertje-van-).

---

(1) De art. wel eens elders Jab gespeld, doch hier niet gevonden wordende, zoeke men op Jaa of Ja.

JAGERSWOUD, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Heemslust, benedenwaarts aan de koffijplant. Kweekhoven; 322 akk. groot.

JAGERTJE (HET), bekende afzonderlijk gelegene herberg te midden der heide, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. Z. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, aan den weg van Baarle-Nassau op Breda. Zij dient veelal tot plaats van bijeenkomst voor hen, die in den omtrek jagen.

JAGERTJE (HET) of DE BENEDEN-KIEVITSWAARD, onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N.W. en N. aan de Groote-Hel, O. en Z.O. aan de Witboomen-kil, Z. W. aan den Nieuwe-Achterste-Kievitswaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 74 v. r. 80 v. ell., en wordt, op het Diepe Gat, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 1 palm. boven A. P.

JAGO (ST.), fort in *Afrika*, in *Opper-Guiana*, aan de *Goudkust*. Zie COENRAADSBURG.

JAGTHUIS (DES STADHOUDERS-), voorm. jagthuis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en 3 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. van *Hallum*, even ten N. van het d. St. Anna-Parochie; hebbende zich des Erfstadhouders vrije jagtpalen ten Z. langs den ouden zeedijk en ten O. tot aan de grenzen van de grietenijen Ferwerderadeel en Leeuwarderadeel uitgestrekt.

Ter plaatse, waar dit jagthuis gestaan heeft, ziet men thans eene kleine boerderij. Het weinige land, daartoe behoorende, is het eigendom van onderscheidene personen.

JAGTLUST, buit., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr. en ½ u. Z. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 10 min. ten W. van *Oudeschoot*, waartoe het behoort. — Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JAN WOUTERS.

JAGTLUST, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. ten Z. van *Velsen*, aan den voet der duinen.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 17 bund. 50 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JAN PAUL TAUNAY, woonachtig te Amsterdam.

JAGTLUST, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Utrecht*, gem. en 20 min. ten N. van *de Bildt*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende buit. en boerenplaats Meijenhagen, de boerenhofstede Eykelensteyn en de boerenhofstede Jagtlust, vruchtbare moes- en broeituinen, boomgaarden en oranjerie, Engelsch plantsoen, lanen, uitgebreide bosschen, wei- en bouwlanden, eene oppervlakte van 204 bund. 21 v. r. 52 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en des zomers bewoond door Jonkheer H. VAN DEN BOSCH, des winters woonachtig te 's Gravenhage.

JAGTLUST, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Meerzorg, benedenwaarts aan de suikerplant. Dordrecht; 275 akk. groot; met 267 slaven. Op deze plant. is een seinpost.

JAGTLUSTER-ENG (DE), buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Maarssen*, 20 min. Z. van *Maartensdijk*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende boerenwoning, plantsoen van eikenhout, lanen, bosschen en landerijen, eene oppervlakte van 27 bund. 39 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer H. van den Bosch, woonachtig te 's Gravenhage.

JAGTWIJK, buit. voorheen in *Fivelgo*, doch sedert 1836 in het arr. *Groningen*, prov. *Groningen*, 2½ u. Z. O. van *Groningen*, kant. en ½ u. W. ten N. van *Hoogezand*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Slochteren*, ½ u. Z. W. van *Kolham*, in het geh. *Foxham*, aan het Winschoterdiep.

Op deze plaats is, in het jaar 1834, door de gebroeders Jacob Roeters en Lambert Daniel van Lennep, eene branderij van mout- en brandewijn uit aardappelen opgerigt, zijnde de eerste, welke in de prov. Groningen bestaan heeft.

Het beslaat eene oppervlakte van 38 bund. 8 v. r. 90 v. ell., en wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door de Heeren bovengenoemd benevens de Heer Pieter van Arnhem, terwijl het door de beide eerstgenoemde gebroeders bewoond wordt.

JAGTWIJK, buit. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. O. van *Leijden*, kant. en 1 u. W. van *Woerden*, gem. en 40 min. ten O. van *Bodegraven*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 36 bund. 75 v. r. 84 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer M. Blok, woonachtig te Bodegraven.

JAIJEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Holwerd*, 10 min. N. W. van *Hallum*, waartoe zij behoorde.

In 1461 werd zij bewoond door Schelte Jajema, die in 1462 overleed aan eene wonde, in een tweegevecht bekomen.

De plaats, waar zij gestaan heeft, weet men thans niet juist meer aan te wijzen.

JAINGA of Janga, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Dockum*, gem. en ½ u. N. W. van *Ee*, waartoe zij behoorde.

JAKATRA, voorm. koningrijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan de Zee-van-Java, O. aan Cheribon, Z. aan de Indische-Zee, W. aan Bantam, zich uitstrekkende van de riv. de Krawang, tot aan de riv. de Tangerang.

Aangezien dit rijk, in het jaar 1619, zoo als wij reeds vroeger op het art. Batavia gezien hebben, door de Nederlanders veroverd is, zoo is het grondgebied, eertijds tot dit rijk behoord hebbende, thans aan het Nederlandsch Gouvernement onderworpen, en in de resid. Batavia, Buitenzorg, Krawang en Preanger-Regentschappen verdeeld.

De lengte van dit grondgebied van het O. naar het W. bedraagt 35 u., de breedte van het N. naar het Z. nagenoeg 30 u. Men telt er tegenwoordig 1,064,000 inw.

Het land is bergachtig, en wordt door vele riv. bespoeld. De voornaamste voortbrengselen zijn: koffij, suiker, rijst, indigo, katoen, vogelnestjes enz.

JAKATRA, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ter plaatse, waar thans Batavia ligt.

Zij was de hoofdplaats van het rijk van dien naam.

JAKATRA, een der vier en twintig wijken, waarin de stad *Batavia*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, verdeeld is.

JAKATRA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Tjiliewong (De).

JAKATRA (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

JAKIE of Poeloe-Jakie, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van het eil. Timor.

JAKKELE-SET, plaats, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Jakle-set.

JAKKEUS, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. houtgr. Staf-Arons, benedenwaarts aan de verl. houtgr. Voorzorg; 500 akk. groot.

JAKLE-SET of Jakkele-set, plaats, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Bolsward*, ½ u. Z. ten W. van *Allingawier*, en onder dat dorp gelegen, tusschen het Makkumermeer en het Parregastermeer. Er plagt hier een set of tille te liggen over het water, waardoor deze beide meren met elkander gemeenschap hebben, maar dit is reeds van overlang verdwenen en het water tusschen de beide meren hier zoo breed geworden, dat men zich daar nu met een vaartuigje moet laten overzetten om denzelfden weg te houden. Waarschijnlijk had die tille dezen naam bekomen van zekeren Jakle Feddes, een Vetkooper, wiens huizinge in 1454, door de Bolswarders, onder Goslik Jongama, met behulp van andere Schieringers, veroverd en verwoest werd, bij welke gelegenheid Jakle zelf sneuvelde.

JAKOBSBERG, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Jacobsberg (1).

JAKOE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Ephrata-en-Lemmertskamp, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Ephrata-en-Lemmertskamp.

JALLEWAL (HET), bij verbastering veelal genoemd Tjallewal, b. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en 20 min. ten Z. van *Schagen*; met 6 h. en ruim 30 inw.

JALO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

JALOUSIE (KLEIN-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Waijamoekreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Karelsburg, benedenwaarts aan de koffijplant. Waijamoe; met 14 slaven.

JALOUSIE (LA), voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Mijn-Hoop, benedenwaarts aan de suikerplant. Breukelerwaard; 2153 akk. groot. Zij is thans met *Mijn-Hoop* vereenigd. De Negers noemden haar Pattra.

JALOUSIE (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Land-van-Mijne-Hoop, benedenwaarts aan het Land-van-Breukelerwaard.

JAMANOTA, berg in *West-Indië*, op het eil. *Aruba*.

Het is de meest zuidelijke berg op de noordoostkust van dat eiland, geheel uit terpentijngesteente bestaande, dat in dikke schuins of overeind staande lagen opeengestapeld is.

---

(1) Alle de woorden elders Jak gespeld, welke hier niet gevonden worden, zoeke men op Jac.

JAMANOTA, rooi of regengeul in *West-Indië*, op het eil. *Aruba*, op de noordoostkust van dat eiland, W. van den berg Jamanota.

JAMANOTA (KLEIN-), berg in *West-Indië*, op het eil. *Aruba*, op de noordoostkust van dat eiland, N. van den berg Jamanota, en uit denzelfden steen als die berg bestaande.

JAMMA, eigenlijk Djamma, eil. in *Oost-Indië*, tot *de Zuid-Oostereilanden van Banda* behoorende, O. van Moa, op 2° 10″ Z. B., 136° 47″ O. L.

JAMOK of Poeloe-Jamok, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op de *Reede-van-Batavia*.

JAMPANG, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*.

JAN (DI), naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. Duringen, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Duringen.

JAN (HET-HOSPITAAL-VAN-ST.-), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Jans-Hospitaal (St.).

JAN (DE JONGE-), pold. in het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Dordrecht (Polder-de-Jonge-Jan-van-).

JAN (PROOSTDIJ-VAN-ST.-), ook wel de Proosdij van Meijert of de Proosdij van-Mijdrecht genaamd, streek lands in het *Nederkwartier*, prov. *Utrecht*, welke haren eersten naam ontleende, omdat zij stond onder het hooge regtsgebied van den Proost van St. Jan te Utrecht, den eenigsten onder de Proosten van het Sticht, die in de heerl., tot zijne Proostdij behoorende, het halsregt oefende.

Deze streek lands lag aan de uiterste noordwestelijke grenzen van het Nederkwartier der prov. Utrecht, en schoot aldaar zeer ver in het Hollandsche regtsgebied, waardoor zij in het Noordwesten en Zuidwesten geheel omvangen werd. De daartoe behoorende landen bestonden uit vijf bijzondere regtsgebieden, te weten: Mijdrecht, Thamen, Wilnis-en-Westveen, Uithoorn-Kudelstraat-Blokland-en-Kromme-Meijert en Achttienhoven, waarin, volgens de opneming van het jaar 1748, acht honderd en twee huizen geteld werden. In het burgerlijke had iedere heerl. zijnen Schout en Schepenen; in het lijfstraffelijke behoorden zij alle tot de vierschaar, die door eenen Baljuw, over alle de Proostdijlanden, te Mijdrecht gespannen werd. De Proostdij van St. Jan had, blijkens brieven op het einde der zestiende eeuw uitgevaardigd, toen reeds het regt om over Amstelland uit te waren.

Zij maakt thans gedeelten uit van de gem. Mijdrecht, Uithoorn, Wilnis, Aalsmeer-en-Kudelstaart en Achttienhoven, en beslaat onder *Mijdrecht*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3125 bund. 91 v. r. 33 v. ell., waaronder 3116 bund. 14 v. r. 59 v. ell. belastbaar; onder *Uithoorn* volgens het kadaster 1399 bund. 24 v. r. 68 v. ell., waarvan belastbaar 1875 bund. 50 v. r. 50 v. ell., onder *Wilnis*, volgens het kadaster 1584 bund. 84 v. r. 18 v. ell., waaronder 1584 bund. 80 v. r. 88 v. ell. belastbaar, onder *Achttienhoven* volgens het kadaster 1076 bund. 76 v. r. 50 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er thans onder Mijdrecht 314 h., bewoond door 331 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw.; onder *Uithoorn* 200 h., bewoond door 279 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1300 inw.; onder *Wilnis*, 137 h., bewoond door 262 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1200 inw.; onder *Achttienhoven*, 52 huizen, bewoond door 64 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van 360 inwoners.

JAN (ST.), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan het Benedenste-Gat, O. aan het Spijkerboor, Z. aan het Noordgat-van-de-Plomp.

JAN (ST.), voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Ooster-Wierum.

JAN (ST.), voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Wijtwert.

JAN (ST.), voorm. kloost. in *Hunzingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en ½ u. N. ten W. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. ten Z. van *Warffum*, waaronder het behoort, en daarnaar ook het Warfumer-Klooster genaamd.

Voor eenige jaren heeft men bij het afkarren van de singels, den tuin en het kerkhof, op het laatste eenen grooten steen gevonden, op welke in basrelief gebeiteld stond, het hoofd van Johannes *den Dooper* in eenen schotel. Thans vindt men hier eene zeer schoone en groote boerenhofstede, toebehoorende en bewoond wordende door den landbouwer Harm Willems Willemsen, en eene oppervlakte beslaande van 74 bund. 85 v. r. 70 v. ell.

JAN (ST.), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Overambacht van Axel*, prov. *Zeeland*, kant. *Axel*, gem. *Zuiddorpe*, deel gemaakt hebbende van de linie forten en schansen, tijdens de Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw, door de Spanjaarden, tot verdediging van Axeler-Ambacht, opgeworpen, op zoodanigen afstand langs den toen bestaanden zeedijk, dat de tusschenbeide gelegene ruimte aan de sterkten, onderling tot gordijn diende en daaruit kon bestreken worden, zoodat de landing tusschen de forten, niet dan bezwaarlijk en met veel gevaar kon worden ondernomen. Na de verovering van Hulst door Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, in het jaar 1645, zijn deze verdedigingspunten aan de Republiek der Vereenigde Nederlanden gekomen, van toen af van lieverlede vervallen en later geheel geslecht.

Het fort St. Jan lag aan de noordwestzijde van den polder van Zuiddorpe-Noorderdeel, wordende de weg, welke van even buiten de kom van het dorp van dien naam, naar dit voorm. fort leidde, nog ten huidigen dage de St. Janstraat genoemd. Van het fort zelve is niets anders meer te zien dan eene met gras begroeide hoogte, in het vierkant omringd met eenigzins breede slooten, terwijl naderhand op dat terrein eene boerenhofstede is gebouwd, thans bewoond door den eigenaar Carolus Benedictus van Nieuwlande.

JAN-ACHETERHUISSLOOT, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Oost-Zanen*, in eene noordwestelijke rigting uit de *Noorder-Hael* naar de *Ringsloot-van-de-Wormer* loopende.

JAN-ARENTS-POLDER, voorm. pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, tot de par. van *Hinkelenoord* behoord hebbende.

Deze pold. is den 15 Januarij 1551 door de zee overstroomd en sedert niet weder bevercht.

JAN-CORTSEN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Hellegats-polder.

JAN-DE-DOOPER (KLOOSTER-VAN-ST.), voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, te *Brunnepe*, gem. *Kampen*. Zie Janskonvent (St.).

JAN-DE-VEELSLOOT, water in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, onder *Broek-op-Langendijk*, voortkomende uit de *Achtergracht*, en met eene westelijke strekking in de *Trekvaart* uitloopende.

JAN-DUIKERSPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*.

JANESLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, dat, uit het *Koevorder-meer* voortkomende, met eene oostelijke strekking in de *Langweerder-wielen* uitloopt.

JAN-EVANGELISTA (ST.), voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Marne (Abdij-in-de-).

JAN-FIERLOOSPOLDER of Jan-Vierloospolder, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Baarland-en-Bakendorp*, gedeeltelijk gem. *'s Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake*; palende N. aan den Vlieguitpolder, O. aan den Caneelpolder, Z. aan den Nieuw-Baarlandpolder, W. aan den Hugopolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 9 v. r., waaronder 11 bund. 90 v. r. 20 v. ell. schotbaar land, als: onder *Baarland-en-Bakendorp*, volgens het kadaster, 6 bund. 42 v. r., waaronder 6 bund. 23 v. r. 20 v. ell. schotbaar land, en onder *'s Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake*, volgens het kadaster, 5 bund. 67 v. r., alles schotbaar land. Men telt er één h., zijnde eene arbeiderswoning, onder *'s Gravenpolder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake*. De Jan-Fierloospolder wordt door een heultje, op den Vlieguitpolder, van het overtollige water ontlast, en behoort gedeeltelijk onder het bestuur van den *Breedepolder-van-Baarland*, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester, gedeeltelijk tot de watering van *Oost-en-Middel-Zwake c. a.*, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

JAN-GIJZENVAART (DE), ook wel De Jan-Gijzenzandvaart geheeten, vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, die nabij *Bloemendaal* een begin neemt, voorts eerst noordwaarts in de gem. *Velsen* loopt, vervolgens met eene oostelijke rigting die gem. en de gem. *Schooten-en-Gehuchten* doorloopt, om zich, tusschen de hofsteden Sparenrijk en Sparenhoven door, in het *Noorder-Spaarne* te ontlasten.

JAN-GIJZENVAART, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 1 u. Z. van *Velsen*; met 28 h. en 270 inw., aan den Bloemendaalsche straatweg en aan de Jan-Gijzenvaart, waarvan het zijnen naam ontleent.

JAN-GIJZENZANDVAART (DE), vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Jan-Gijzenvaart.

JAN-GLEINISWEG, weg in den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, op de kaarten meestal aangeteekend onder de benaming van Hensbroekerweg, beginnende aan den Oost-Ringdijk van den Heer-Hugowaard, nabij den Hensbroeker voetweg, en loopende in eene zuidwestelijke rigting door deze bedijking tot bij aan den Zuid-Ringdijk van den Heer-Hugowaard stuit.

JAN-HANSENPAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant., gem. en 10 min. Z. van *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. N. W. van Amstelveen. De h. in deze b. staan langs een pad of toegang naar de Kostverloren-wetering.

JAN-HAUKEMA-LEEN, dus noemt men eenige landerijen in het kw. *Westergoo*, prov. *Friesland*, griet. *Barradeel*, onder *Wynaldum*, welker inkomsten, door den stichter Jan Haukema, in 1543 bestemd zijn ter bestrijding van de kosten der studie van eenige jongelingen van

zijn geslacht, die zich aan den geestelijken stand willen wijden. Na langdurige twisten en processen is de eigendom dezer landen aan Wynaldum toegewezen in 1616.

JAN-HOZENGRACHT (DE), gracht of sloot in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, die van het W. naar het O. de gem. Giethoorn doorloopt. Zij begint aan de Verssloot en eindigt in de dwarsgracht, die de gem. Giethoorn doorloopt.

JANJE-MEER, voorm. meertje in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, ½ u. W. van *Wagenborgen*, gem. *Termunten*; thans digt gewassen.

JAN-JEROENSPOEL, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*.

JAN-KOLAN, verbasterde naam van de kaap HOEDJONG-KOELON, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie JAVAS-WESTHOEK.

JAN-KOOIRI of JAN-KOOYRI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. GEYERSVLIJT-EN-JOHANNESHOOP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie GEYERSVLIJT-EN-JOHANNESHOOP.

JAN-KORSENPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HELLEGATSPOLDER.

JAN-LAPPAN, verbasterde naam van de kaap HOEDJONG-KOELON, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie JAVAS-WESTKUST.

JAN-LOUWENBRAAK, watertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, weinige min. W. van Sloterdijk.

JAN-MATTHIASHOF, groote hoeve in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1½ u. Z. van *Luxemburg*, kant. en 1 u. N. W. van *Bettemburg*, gem. *Roeser*.

JANNE-ZAND, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munsteren-Muilkerk*; palende N. aan de Bakkerskil, O. aan de Oostkil, Z. aan Prinse-Jannezand en aan de Gorzen, N. W. aan Loopgaauw.

Deze pold., die in het jaar 1798 omkaad, en waarvan de kade in 1807 en 1836 verhoogd is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 215 bund. 80 v. r. 4 v. ell.; telt een huis voor den Opzigter en wordt van het overtollige water ontlast door eene steenen sluis, met een paar binnen- en buiten puntdeuren, op het Gat-van-den-Haan, wijd 3 palm. 5 duim., gebouwd in 1807; alsmede door twee houten duikers, een boven en een beneden in de Oostkil, wijd 6 palm. 2 duim. en 8 palm., de eerste met een drijfdeurtje en de andere met een drijfdeurtje en eene schuif. De hoogte van het zomerpeil is 3 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 6 palm. 4 duim. boven A. P. In 1834 is men begonnen, om de kade overal tot derzelver hoogste punt of op 2 ell. 6 palm. 5 duim. boven A. P. te brengen. Het dijkbestuur bestaat uit de eigenaren, zijnde de erven VAN STYRUM, woonachtig te 's Gravenhage.

JANNE-ZAND (NIEUW-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan Prinse-Jannezand, O. aan de Oostkil, Z. en W. aan de Gorzen.

Deze pold., die in het jaar 1831 omkaad is, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 19 bund., en heeft met den pold. *Prinse-Jannezand*, gezamenlijk twee houten duikers, aan de zuidzijde des polders, wijd 7 palm. 1 el 6 duim., elk voorzien van eene drijfdeur, waardoor bij op de Oostkil van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P.; de hoogte der kade 2 ell. 4 palm. 5 duim. boven A. P. Ook deze pold. en de beide volgende worden door dezelfde eigenaren bezeten en bestuurd.

JANNEZAND (POLDERTJE-VAN-DEN-ZUIDOOSTHOEK-VAN-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan Jannezand, Z. O. aan de Oostkil, Z. W. aan Prinse-Jannezand.

Deze pold., die in het jaar 1824 bedijkt is, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 2 bund., en wordt van het overtollige water ontlast door eenen houten duiker op de westzijde, wijd 4 palm., voorzien van eene klep, op de Oostkil. Het zomerpeil is 6 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 1 el 6 palm. boven A. P. Het dijksbestuur is als van de beide voorgaande.

JANNEZAND (PRINSE-), ook genaamd DE KIKVORSCH, onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gedeeltelijk *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, en voor een zeer klein gedeelte *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan Jannezand, O. aan de Oostkil, Z. aan Nieuw-Jannezand, W. aan de Gorzen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund. 21 v. r. 50 v. ell., als: onder *Made-en-Drimmelen*, volgens het kadaster, 24 bund. 44 v. r. 20 v. ell., en onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, volgens het kadaster, 1 bund. 77 v. r. 30 v. ell. Hij wordt op dezelfde wijze als *Nieuw-Jannezand*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 4 palm. boven A. P. Het dijksbestuur is als van de drie voorgaande.

JANNISSELAND of JOHANNISSELAND, anders genaamd HET LANDEKE, binnenpold. in het *Oudland-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*; palende N. aan den Sleeuwijksche-polder, O. aan de Jannisse- en Sleeuwijksche-boezems, Z. aan den Werkensche- of Oudezeedijk, W. aan den Werkensche-polder of de Binnebanne van de Werken.

Deze pold., waarvan de tijd der bedijking onzeker is, beslaat, volgens het kadaster, zonder den dijk, eene oppervlakte van 47 bund. 72 v. r. 97 v. ell., alles schotbaar land. Men heeft er geen huizen dan arbeiderswoningen. Het water van dezen polder wordt op den Sleeuwijksche-boezem overgebragt door eenen, in het jaar 1718 gebouwden molen, welke ruim 20 ell. vlugt heeft; terwijl het waterrad over het kruis 5 ell. 8 duim. omvat, en de schoepen 2 palm. 8 duim. breed zijn.

JAN-PIER-EN-PINKS-POLDER, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en gem. *Goes*; palende N. aan den Dijk, O. en Z. aan de Brakke vest, W. aan den Gelderlooze-weg.

Deze pold., die na den Goessche-polder bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund. 66 v. r. 50 v. ell., waaronder 5 bund. 41 v. r. 40 v. ell. schotbaar land, en wordt door den Goessche-polder, met eene sluis, in de Breede watering, bewesten Yerseke, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat voor den Goessche-polder.

JAN-REBELLEN-EILAND of DE WAARD, eil. in het *IJ*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. O. van *Haarlem*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Zaandam*, aan den mond van de Buiten-Zaan, waar deze zich met het IJ vereenigt. — Het is onbewoond, bestaat uit moeras- en rietlanden, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer FRANCISCUS WESSELUS JOSEPHUS BECKMAN, woonachtig te Amsterdam.

JANSBAAI (ST.), baai in *West-Indië*, aan de Zuidwestkust van het eil. *Curaçao*.

JANSBEEK (ST.-), eigenlijke naam van het d. SAMBEEK, in het *Overambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie SAMBEEK.

JANSBERG (ST.-), heerl. in het grooth. *Luxemburg*. Zie JOHANNISBERG.

JANSBERG (ST.-), in het Fr. MONT-ST.-JEAN, berg in de heerl. *Johannisberg*, grooth. *Luxemburg*, gem. *Duttlingen*, aan de zuidzijde van het geh. Budersberg.

Van den top dezes bergs, welke 448 Nederlandsche ellen hoog is, heeft men een heerlijk uitzigt over een gedeelte van Luxemburg en de Fransche departementen van de Moezel en van de Maas.

In vorige eeuwen stond op dien berg een sterk kasteel, hetwelk, daar het al de omliggende streken beheerschte, voor onverwinnelijk werd gehouden. Bijzonder moeten de vestingwerken aan de oostzijde van het kasteel ongemeen sterk geweest zijn, en de bewondering van deskundigen opgewekt hebben. Er lag voortdurend eene bezetting op dit fort, hetwelk inzonderheid tot bedekking der hoofdstad diende. Onderscheidene belegeringen heeft het met roem doorgestaan, maar toen de Franschen, in 1552, er zich meester van gemaakt en het afgebroken hadden, is het sedert niet meer opgebouwd (1). Sints heeft men er eene hermitage aangelegd. Volgens de overlevering zou aan den voet van den ST. JANSBERG eene kommanderij der Malthezer ridderorde gestaan hebben.

JANSBERG (ST.) of KLOOSTERBERG, berg, voorheen in het hert. *Cleve*, thans prov. *Limburg*, gem. *Mook-en-Middelaar*. Het is de hoogste en opmerkelijkste top van het Groesbeeksche gebergte.

Op den top stond vroeger een klooster, waarvan men nog de grond slagen bespeuren kan. Om dezen berg slingert meer dan een kwartier uur lang eene heldere beek, gelijk een gordel rond.

JANSBERG (HOSPITAAL-VAN-ST.-), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie JANS-HOSPITAAL (ST.).

JANSDAL (ST.-), later 's HEEREN-Loo genaamd, voorm. kloost. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ermelo*.

Dit kloost. plagt van St. Jansridders, onder opzigt van eenen Kommandeur, bewoond te worden. Dit kommandeurschap was een lid van het land-kommandeurschap van Utrecht. De kerk had drie altaren en hield vijf Kapellanen, hoewel men elders vindt opgeteekend, dat er zes Kapellanen geweest zijn. Tot in het jaar 1593 was deze kerk gewoon, jaarlijks, uithoofde van opgenomen penningen, aan de Provinciale kamer van Utrecht 40 gondg. (60 guld.) te betalen.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning

JANSDAL (ST.), voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, te *Brunnepe*. Zie JANS-KONVENT (ST.).

JANSDAM (HEER-), d. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HEER-JANSDAM.

JANSDIJK (GRAAF-), dijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie GRAAF-JANSDIJK.

JANSGA (ST.) of ST. JOHANNISGA, oudtijds ook JOHANNISWALD, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr. en 1 u. W. Z. W.

---

(1) Het is dus ten onregte, dat men op de afbeelding van Luxemburg in BLAEU's *Stedenboek* het kasteel op den ST. JANSBERG nog afgebeeld ziet.

van *Heerenveen*, kant. en 1¼ u. W. N. W. van *Oudeschoot*, zeer vermakelijk in het geboomte gelegen, aan den rijweg van Rottum, welke in het Zuiden hier langs loopt naar Rotsterhaule, Rohel en Doniawarstal.

Dit d. beslaat, met de daartoe behoorende landerijen, eene oppervlakte van 5699 bund. 27 v. r. 49 v. ell., waaronder 4683 bund. 77 v. r. 53 v. ell. belastbaar land. Men telt er 298 h., bewoond door 1500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er twee scheepstimmerwerven. Ten N. van het dorp liggen lage veenlanden en ten Zuiden miedlanden.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *St.-Jansga-en-Delfstrahuizen*, die in dit d. eene kerk heeft, welke vóór de Hervorming aan den H. Johannes *den Dooper* was toegewijd. Deze kerk, geheel in verval zijnde, is, in het jaar 1770, door de liefdegaven der gemeente, bijna geheel vernieuwd en verfraaid, zoodat het thans een steenen gebouw is, met eenen toren, doch zonder orgel.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Joure* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

Bijzonder akelig was de toestand van dit d. bij den watervloed van Februarij 1825, hebbende het water aldaar in den avond van den vierden dier maand de verschrikkelijke hoogte van ruim 2 ell. boven de middelmatige oppervlakte der landen bereikt. Men rekent, dat er 30 woningen geheel weggespoeld en wel 50 of meer zoo zeer beschadigd waren, dat zij niet dan met groote kosten hersteld konden worden, en bijna trof men er geen huis aan, hetwelk niet meer of min van den stroom geleden had. In dezen stand van zaken moesten vele, ja bijkans alle menschen hunne woningen verlaten, en met achterlating van hunne goederen, alleen op het behoud van hun leven bedacht zijn. Vele inwoners vlugtten in de kerk, en omstreeks honderd menschen bragten in een schip eenige dagen door. Onder deze te zamen geschoolde menigte bevond zich zelfs eene vrouw, die den 3 Februarij bevallen was. Een twintig- of vijf en twintigtal had de wijk naar de Joure genomen en werd aldaar herbergzaam ontvangen.

JANSGA (KERKHOF-VAN-ST.-), plaats, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, in de nabijheid van Akmarijp, welke voorheen tot een kerkhof van de par. St. Jansga gediend heeft, doch sedert onheugelijke jaren niet meer bestaat, en in weiland veranderd is.

JANSGA-EN-DELFSTRAHUIZEN (ST.-), kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. *Heerenveen*. Men telt er 2200 zielen, onder welken 310 Ledematen, en heeft er twee kerken, ééne te St.-Jansga en ééne te Delfstrahuizen. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Theodorus Johannes de Bever, die voor het jaar 1619 herwaarts kwam, en in het jaar 1625 naar Noordwoude, in Groningerland, vertrok.

JANS-GELEEN, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. Z. van *Sittard*, gem. en 20 min. N. van *Spaubeek*, bestaande uit een afzonderlijk gelegen pachthof, daarbij een oud bouwvallig kasteel, en niet ver van daar eenen graanmolen, die door water van de Geleen-beek gedreven wordt, dus 2 woningen met 30 inw., die allen R. K. zijn.

In het jaar 1690 behoorden deze gebouwen, met de aanhoorige gronden, aan den Prins van Salm; thans zijn zij het eigendom van den Graaf d'Ansembourg.

JANS-HEEREN-KLOOSTER (ST.) of wel St. Jans-konvent, voorm. kloost. te *Haarlem*, in de *Jansstraat*, strekkende van de kerk, daarmede aanbehoorende, tot aan de Stadsvest, nu de *Riddderstraat*, en met den daarachter liggenden hof en boomgaard, tot aan de huizen in de *Kruisstraat;* de huizinge en hof was in 1635 groot bevonden, met den aankleve van dien, 735 Rijnlandsche roeden.

Zoo als de naam reeds aanduidt, werd het bewoond door St. Jansheeren of Ridders van St. Jan, welke ook Hospitaalridders genoemd werden. Hun kloost. te Haarlem was niet het geringste, maar is in tegendeel zeer vermaard geweest en met groote inkomsten begiftigd. Zij hebben het verkregen van Gerardus van Tetterode, Kanunnik van St. Maria te Utrecht, welke zijn erf, met de woonhuizen, die hij te Haarlem bezat, in het jaar 1310, aan het St. Jans- of St. Catharinenhuis te Utrecht, in eigendom opdroeg, waarop nog in dat zelfde jaar, bij het leven van den gemelden Kanunnik, de Ridders van deze orde allereerst in Haarlem zijn gekomen. Zoo zegt de Monnik en Procurator Willem van Egmond, en voegt er bij, dat, in het jaar 1312, de Broeders, door Willem, Heer *van Egmond*, bij Haarlem in den Houte geplaatst, zich zelve en het hunne in het gemelde huis hebben overgebragt, welke laatste woorden, door de latere Kronijkschrijvers verstaan zijn van de Tempeliers, welke door toedoen van dezen Heer van Egmond, na de vernieling van hunne orde, onder de St. Jansridders gestoken en van dezen in hun huis alhier ontvangen waren; hetgeen, ofschoon het deze Schrijver niet zegt, echter waar kan zijn, en hier van de reden wezen, dat hij ze als Broeders van St. Jan, en niet bij hunnen eigen naam, heeft willen noemen, om daar mede de algemeene haat, waarin de orde van den tempel toen gebragt was, te ontgaan. Alleen moet men tegen het misverstand der laatste overleveringen hier staande houden, dat Wilhelmus Procurator, hier spreekt van Broeders, die door Willem van Egmond geplaatst waren in den Houte, en niet die, alleen door zijn toedoen, waren overgebragt in het huis van de St. Jansheeren, gelijk de latere Schrijvers willen. Johan, Bisschop van Zuden, Kommandeur van deze orde, en van het St. Catharinehuis te Utrecht, heeft dit erf en deze woningen, in het jaar 1316, tot een ridderlijk, ja vorstelijk huis, doen vertimmeren, en, in het volgende jaar, de grondslagen doen leggen van de kerk, die nog de St. Janskerk genoemd wordt, en zonder eenige veranderingen overgebleven is, welke gestichten geene kleine ruimte aan dien kant van de stad besloegen, en aan de St. Jans- en Ridderstraten, alsmede aan de St. Janspoort, welke in de laatste vergrooting der stad is afgebroken, den naam gegeven hebben. Deze Ridders hebben hier te lande groote goederen en rijke inkomsten gekregen, vooral van Graaf Willem III, bijgenaamd *de Goede*, en Filips van Bourgondië, welke daarvoor bedongen hebben, dat hunne gemalinnen en kinderen, met hunnen geheelen hofstoet, ten allen tijde hunnen intrek zouden mogen nemen, en moeten gehuisvest worden, in de huizen en kommanderijen dezer orde, hetwelk dan ook oorzaak is geweest, dat naderhand de Graven alhier zelden of nimmer op hun paleis, nu het stadhuis, maar in dit St. Janshuis hun verblijf gehouden hebben. Doch het waren niet alleen de Graven met hunne familie en hofstoet, die in dit konvent gehuisvest werden, maar ook hunne Ambtenaren, de Stadhouders, Commissarissen van den Hove en andere groote personaadjen. In 1572 was er onder anderen gehuisvest Gerrit van Berkenrode, welke eene commissie van den Prins had, om met Ruychaver te trachten Haarlem

aan de zijde van Oranje te brengen, hetgeen hem gelukte. Er moet eene stalling bij zijn geweest, want RUYCHAVER en RIPPERDA hebben er hunne paarden gestald, en eenige maanden lang zijn er vele personen dagelijks ter maaltijd geweest, waaronder wel zullen zijn geweest Officieren der bezetting. Ook werden er voorname vreemdelingen gehuisvest. Tot een voorbeeld hiervan kan strekken, dat wanneer FILIPS VAN BOURGONDIË, in het jaar 1444, in deze stad kwam, om de overgebleven vonken der Hoeksche en Kabeljaauwsche verdeeldheden uit te blusschen, en Graaf JAN VAN NASSAU herwaarts kwam, om 's Hertogen komst aan de poorteren bekend te maken, deze Graaf als toen in dit huis der St. Jansheeren werd geherbergd, ofschoon FILIPS zelve toen ter tijd elders zijnen intrek nam, alsmede Heer GIJSBRECHT VAN BREDERODE, Domproost te Utrecht, die, vernemende dat de Hertog zich alhier ophield, zich mede herwaarts spoedde, en in hetzelfde huis, waarin de Hertog als toen zijn verblijf had genomen, werd gehuisvest. Zoo ging ook de gewaande zoon van den Engelschen Koning EDUARD IV, die door MARGARETHA VAN YORK, de weduwe van Hertog KAREL VAN BOURGONDIË, zoo zeer begunstigd werd, in dit Ridderhuis zijn verblijf houden, toen hij, om de kroon van Engeland meester te worden, in het jaar 1495, naar dat koningrijk stond over te steken. JOHAN GERBRANDSZEN VAN LEYDEN, de Prior der Carmeliten, verhaalt in zijn boekje van den oorsprong en daden der Heeren van Brederode, dat Heer DIRK VAN BREDERODE, dien hij den elfden telt, en welke bijgenaamd was *de Godvruchtige* of *de Goedertierene,* onder zijne mildadigheden aan de Geestelijken ook dit huis der St. Jansheeren, in het jaar 1318, niet vergat. Deze edele Heer VAN BREDERODE, zegt hij: » was een milde aelmisgever, want hij gaff te » Haerlem tot die Heren van Sinte Johans een kelck, die van fijnen » goude was," en op het jaar 1346, teekent gemelde Overste der Carmelieten aan, dat Vrouwe ELIZABETH, weduwe van Heer HENDRIK VAN BREDERODE, de kleinzoon van den eerstgemelden Heer DIRK, » gaf, aan » het clooster Sint Johans binnen Haerlem een Cappelri, en de be- » gaefde daer Sinte Margrieten outaer jaerlicx mit dertien pont." Bij het accoord tusschen den Prins en de Staten met Haarlem, den 24 April 1581 gesloten, wegens de kosten en schaden bij de belegering in 1572 en 1573 door de stad en ingezetenen gedaan en geleden, zijn onder anderen de geestelijke gebouwen en goederen alhier aan de stad in eigendom gegeven, welke die van 1577 hadden beheerd. Dan men heeft aan de St. Jansheeren het vrije beheer over hunne goederen en dus ook over hun huis en hof gelaten, tot dat zij waren uitgestorven, hetgeen plaats had met het overlijden van den laatsten Kommandeur ANDRIES VAN SOUWEN; die den 9 Julij 1625 is overleden, als wanneer de stad alles, wat tot de orde van ST. JAN alhier behoorde, in eigendom heeft genomen. Zij heeft dan ook van tijd tot tijd eenige goederen verkocht, zoo als in December 1641 de huizinge, grenzende aan de Janskerk, nu het eigendom van de Nederduitsche Gereformeerde gemeente, met drie daar nevens gelegene huizen, waarschijnlijk gedeelten van het konventhuis, alsmede de gronden van den hof en boomgaard, waarvan men toen heeft gemaakt de Nieuwe-Kruisstraat, de Korte-Wijngaardstraat en de St. Pieterstraat, en daarop huizen gebouwd, waartoe de koopers van die erven, bij het koopen daarvan, verpligt werden. In de Jansstraat, aan de zijde van de Ridderstraat, schijnt men reeds vroeger erven met hetzelfde oogmerk te hebben uitgegeven. Gemelde straten hebben als toen, met de Ridderstraat, hun aanwezen verkregen van den hof en boomgaard van het konvent en van het kerkhof. Alleen

de kerk is, van hetgeen tot dit klooster behoord heeft, nog overgebleven.

JANS-HOSPITAAL (ST.) of HOSPITAAL-VAN-ST.-JANSBERG, voorm. kommanderij van de Ridders van Maltha, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, buiten de Noorderpoort en onder de klokslag der stad Sneek gelegen.

Uit dit klooster plagt de parochiekerk van Sneek hare Pastoors te krijgen, volgens het regt van patroonaatschap, dat de Malthezer Ridders over onderscheidene kerken, als die van Oppenhuizen, van Bolsward en van Sneek plagten te hebben.

Het ST.-JANS-HOSPITAAL was in het jaar 1206 door Malthezer Ridders gesticht, en brandde in het jaar 1294 af. Het moet echter later weder opgebouwd zijn, want wij lezen, dat het in het jaar 1517 door de Sneekers afgebrand werd, ten einde de Bourgondiërs zich daarin niet zouden nestelen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, is in het jaar 1828 de nieuwe begraafplaats der stad Sneek aangelegd, om welks hooge oppervlakte eene diepe gracht is, en naar welke eenen nieuwen, lijnregten weg en vaart is aangelegd. Zij is met een ijzeren hek afgesloten, en de opmerkzame beschouwing van den vreemdeling overwaardig. Dit veld is in vier gelijke deelen afgemeten, en door breede middelpaden en een algemeen pad daarom heen, afgedeeld. Zoowel de genoemde weg als de begraafplaats zijn fraai beplant.

JANS-HOSPITAAL (ST.), voorm. kommanderij van de Ridders van Maltha, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heemskerk*.

Vóór de Reformatie behoorde het aan de Ridders van St. Jan, maar werd toen in beslag genomen en is aan de stad Haarlem vervallen.

JANSI, naam, welken de Negers geven aan de plant. HOFFWIJK, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie HOFFWIJK.

JANS-KAMP (ST.), voorm. kloost. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, gem. *Ambt-Vollenhove*, een groot half uur O. van de stad van dien naam, in de *Barsbekerkluft*.

Dit kloost. werd bewoond door Monniken, die naar den derden regel van den H. FRANCISCUS leefden. Het was allereerst bewoond door Broeder JOHAN VAN UMMER of JOHAN BEGGELAND, die van der jeugd af aan blind was, en een zeer geliefd leerling van GERARD GROETE geweest is. Na eerst in HEER-FLORISHUIS te Deventer te zijn geweest, heeft hij zich, in het jaar 1409, met eenige der oudste Leeken uit dit huis naar Vollenhoven begeven, en aldaar, even buiten de stad, eene nieuwe vergadering begonnen; doch als de Broeders, na verloop van eenigen tijd, in getal waren toegenomen, heeft hij, met vele Broederen, de kleederen van de derde orde van den H. FRANCISCUS aangenomen; terwijl hij de eerste Overste van het klooster geweest is. Het was één der voornaamste kloosters van deze orde, welke onder het kapittel van Utrecht stonden, en is even als de andere kloosters van dat kapittel in het jaar 1575 vernietigd. — De goederen van dit klooster, sedert in beslag genomen, behooren thans aan onderscheidene eigenaren.

Ter plaatse, waar het klooster zelve gestaan heeft, ziet men thans een boerenhuis en erf, waarop aan den slootkant nog een overblijfsel van de zware muren of fondamenten te zien is.

JANSKERKE (ST.), heerl. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke*; palende N. aan de heerl. Domburg-buiten,

O. aan de heerl. Meliskerke, Z. aan de heerl. Werendijke en Zoutelande, W. aan de heerl. West-Kapelle-buiten en N. W. aan de heerl. Boudewijnskerke.

Deze heerl. bevat het geh. St. Janskerke en eenige verstrooid liggende huizen.

Zij beslaat eene oppervlakte van 158 bund. 81 v. r. 80 v. ell.; telt 6 h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van 46 inw., die allen hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Zoutelande*.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar eenige kinderen genieten onderwijs te *Zoutelande*, doch de meeste te *Meliskerke*, om dat het pad naar Meliskerke gemakkelijker is.

Het geh., voormaals d., St. Janskerke ligt 1½ u. W. van Middelburg, 2 u. N. N. W. van Vlissingen, ½ u. N. ten O. van Zoutelande. Men telt er in kom van het geh. 3 h. en 24 inw.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Johannes *den Dooper* was toegewijd, is ingestort, zoodat daarvan niets meer dan een brok van den toren te zien is. — Vroeger stond hier ook een adell. h., het Hof-van-St. Janskerke genaamd.

Deze heerl. werd in het jaar 1680 verheven op den Heer Hendrik Velters, en in het jaar 1686 gedeeltelijk op Johan Cau, Heer *van Domburg*, en gedeeltelijk op den naam van den Heer Mr. Cornelis Mogge, ten behoeve van de gemeene crediteuren, op den boedel van Anna Tinijs, wed. van den Heer van Campen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. Hendrik Jacob Baron van Doorn van Westkapelle, woonachtig te 's Gravenhage.

JANSKERKE (HOF-VAN-ST.), voorm. adell. h., in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1½ u. W. van *Middelburg*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Vlissingen*, gem. *Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke*, in de heerl. *St. Janskerke*, ten N. O. even buiten het gehucht.

Het huis is afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 939 bund. 24 v. r., worden thans in eigendom bezeten door Vrouwe Wilhelmina Cornelia Jacoba Thibaut van Aagtekerke, echtgenoot van den Heer Fredrik Govert Graaf van Limburg Stirum, woonachtig te Utrecht.

JANSKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Amersfoort*.

De stichter van dit kloost., dat door Reguliere Kannunniken van de orde van den H. Augustinus bewoond werd, is geweest Wernbout Benschop. Eerst leefden de bewoners naar den regel van den H. Franciscus, doch in 1419 hebben zij dien regel verlaten, en zijn onder de Geestelijken van den H. Augustinus opgeschreven, om naar de instellingen der Reguliere Kanunniken van Windesheim te leven. In het jaar 1527 werd dit kloost., op den 30 April, door de Gelderschen in kolen gelegd.

JANS-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Amstelland*, even buiten *Amsterdam*. Het werd bewoond door Reguliere Kannunniken van de orde van den H. Augustinus, en werd in het jaar 1532, of volgens anderen in het jaar 1506, op Allerheiligen avond, terwijl de Kanunniken in het koor bezig waren de vesper te zingen, door het vuur, dat de Regering van Amsterdam zelf had doen aanleggen, geheel afgebrand, en dewijl de Amsterdammers het hertimmeren van het konvent aldaar niet wilden gedoogen, zoo zijn zij in het jaar 1533 naar

Heilo vertrokken, waar zij een nieuw gebouw gesticht hebben. Zie WILLEBRORDUS-KONVENT.

JANS-KLOOSTER (ST.), geh. in het kw. *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. N. W. van *Zwolle*, kant. en ½ u. O. van *Vollenhoven*, gem. *Ambt-Vollenhoven;* met 43 h. en 300 inw.

Ook heeft men hier eene school, welke door een gemiddeld getal van 200 leerlingen bezocht wordt.

Dit geh., hetwelk zijnen naam ontleent van het klooster St. Janskamp, hetwelk hier vroeger gestaan heeft, werd op den 3 September 1835 door eene verschrikkelijke ramp geteisterd. Binnen een uur tijds stonden 23 huizen, benevens de daartoe behoorende schuren en hooibergen, in volle vlam, en in zeer korten tijd was alles door het vuur vernield. De brand nam met eene ongeloofelijke snelheid toe, en het was onmogelijk iets te redden, daar zij, die ter hulp snelden, weldra hunne eigene woningen door den brand zagen aangetast. Alle meubelen, bouw- en handwerkgereedschappen, de belangrijke hoeveelheid hooi en verdere ingeoogste veldvruchten, zijn mede eene prooi der vlammen geworden.

JANS-KONVENT (ST.), voorm. kloost. in *Amstelland*, buiten *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie JANS-KLOOSTER (ST.).

JANS-KONVENT (ST.), voorm. kloost. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, te *Brunnepe*.

Het heeft zijn begin genomen uit de instelling van GERARD DE GROOT. Eene godvruchtige vrouw, CECILIA VAN DEN TOREN, die GROOTES geestelijke dochter in den Heere was, had eene vergadering van godvruchtige Zusteren, bij de St. Nicolaaskerk te Kampen, opgerigt. BOROPIUS, schrijvende over het jaar 1499, voegt er bij, dat de stadsoverheid daartoe gegeven had een plein met een huis, dat in de Korte-Hoefstraat, op den Borgel, stond. Naderhand is de vergadering, door DIEDERIK ROEVERS en LUBBERT PIETERSZ, burgers van Kampen, en met toestemming van alle de Zusters, geplaatst bij St. Joriskapelle, te Brunnepe. De verplaatsing is geschied in het jaar 1410, op St. Franciscusdag, nadat zij St. Joriskamp van den Raad verkregen, en het huis in de stad aan gemelden Raad weder gegeven hadden, welk huis later verkocht is aan eenen JOHAN KENNEKEN, die er een oudevrouwen-huis van maakte, dat nog in wezen is, en Uiterwijks-vergadering genoemd wordt.

De Zusters, door de begeerte tot een godvruchtiger en verhevener leven gedreven, en genegen om de lessen van het Evangelie, volgens den regel van AUGUSTINUS, en het voorschrift van het kapittel van Windesheim te volgen, hebben eenparig en eendragtig besloten, die orde aan te nemen. Zoo zijn er dan, in het jaar 1412, op den dag van O. L. Vrouwsontvangenis, veertien van gemelde Zusters, door den Eerw. Vader JOHAN DE VOS, Prior van Windesheim, ten overstaan van den Prior VAN DEN BERG, gelijkelijk ingekleed. Tien van die Zusters namen de kleeding van Kloosternonnen aan, en vier van Conversen. Vier van die Kloosternonnen deden op dien dag hare gelofte, en ontvingen het wiel of kleedje uit handen van den Prior. De zes anderen, met de Conversen, zouden eerst haar proefjaar uithouden. Dit alles geschiedde onder eenen grooten toevloed van volk. Als het nu avond geworden was, vroegen zij aan den Prior van Windesheim welk getijde zij des anderen daags lezen moesten. De Prior, meenende, dat sommige Zusteren nog niet genoeg bedreven waren, en hare getijden kwalijk en op eene onvolmaakte wijze lazen, antwoordde dat zij die van de Martelaren lezen zouden, maar zij, die geleerd waren eenvoudig en

zonder tegenspreken te gehoorzamen, lazen de getijden van de Martelaren, hoewel zij die van den Advent hadden behooren te lezen. De Vaders, die zulks eerst des anderen daags hoorden, stonden verwonderd over hare eenvoudige gehoorzaamheid, die leert geen onderscheid te maken, maar rasscher dan op eenen wenk te gehoorzamen. Deze zuivere, eenvoudige, nimmer tegenmorrende en waarachtige gehoorzaamheid, werd in gemeld Maagdenhuis, nog tot in het begin der zeventiende eeuw onderhouden, zoodanig, dat wanneer iemand van haar hare medezusters een haastig antwoord gaf, al ware het nog zoo gering, en al waren zij, gelijk somwijlen gebeurde, met goede reden ontroerd, zoo werd echter diegene, welke er over klaagde, aanstonds en zonder verschooning tot gehoorzaamheid gebragt. Voorts is het getal der Nonnen in dit klooster tot 120 aangegroeid, en toen de twee Nonnenkloosters, dat van Diepenveen en van Brunnepe, dus in het kapittel van Windesheim ingelijfd waren, zijn de Priors van Windesheim en van den Bergh door gemeld kapittel gemagtigd, om het ambt van toezieners over dit klooster te bekleeden en op de gestelde tijden de kloostergeloften te doen.

Dit klooster, hetwelk om zijne rijkdommen bekend was, van waar het genoemd werd het Rijke Joffren-klooster te Brunnepe, werd door den Graaf van den Bergh deerlijk geplunderd, en bij de belegering van Kampen door Rennenberg, in 1578 geheel verbrand, zoo dat daarvan niets dan een gedeelte der kerk en eenige bouwvallen overbleven, die in 1600 tot het herstellen der stadskaaijen werden aangewend, en verder gebruikt tot bevloering van den zoogenaamden Parma-Koekendijk en den opbouw van de vroegere schoolmeesterswoning te Brunnepe. De kloostergoederen, waarvan sommigen nog bekend zijn onder den naam van de Klooster-kampen, de Beggijnen-weide en den Patershof, werden met de eigendommen der stad Kampen vereenigd.

JANSLAND (SIR-), d. en pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Heer-Jansland.

JANSLUST, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Coresburg, benedenwaarts aan de verl. plant. Vrieshoop; 186 akk. groot. Zij behoort thans tot de plant. *Blokkerbos*.

JANSPOLDER ('S HEER-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Heer-Janspolder.

JANSPOLDER (ST.), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Kadzand*, gedeeltelijk gem. *Nieuwvliet*, gedeeltelijk gem. *Zuidzande*; palende N. aan den Tienhonderd-polder en den Zwartepolder, O. aan den Groote-St.-Anna-polder, den Mettenije-polder en den Lijsebet-polder, Z. aan den St. Joris-polder, den Crubeke-polder en den Gras-polder, W. aan den Antwerpen-polder en den Strijdersgat-polder.

Deze pold. werd bedijkt in 1552 en is groot 234 bund. 65 v. r. 85 v. ell. Hiervan liggen onder *Nieuwvliet* 134 bund. 80 v. r. 59 v. ell.; onder *Kadzand* 40 bund. 65 v. r. 15 v. ell.; onder *Zuidzande* 59 bund. 20 v. r. 11 v. ell. schotbare grootte. De kadastrale grootte van het gedeelte *Nieuwvliet* is 136 bund. 46 v. r. 78 v. ell.; van het gedeelte *Kadzand* 45 bund. 6 v. r. 8 v. ell.; van het gedeelte *Zuidzande* 65 bund. 55 v. r. 81 v. ell. Daarin staan 10 h., waaronder 5 hofsteden. Eenige dezer huisjes zijn het overblijfsel van het oude dorp

van Nieuwvliet, in hetwelk eene kapel was, aan St. Pieter gewijd, waarom de weg daar langs nog de Kapelle-weg genoemd wordt. De uitwatering geschiedt langs Strijdersgat, door de gemeene waterlozing der watering van Kadzand. De polder heeft geen eigen bestuur, maar maakt een deel uit der watering van Kadzand.

JANS-POLDER (ST.), heerl. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Heer-Jans-polder.

JANS-RIVIER (DE ST.), riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, welke met eene zuidelijke rigting in den *Atlantische Oceaan* uitloopt. Bij de Negers wordt zij voor heilig gehouden.

JANS-STEEN (ST.), d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie het volgende art.

JAN-STEEN (ST.), gem. in *Staats-Vlaanderen*, in de bar. en vrije heerl. van *St. Jan-Steen-en-Glossenberghe*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst* (5 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Hulst en Stoppeldijk, O. aan Clinge, Z. aan de Belgische gem. Kemseke en Stekene, W. aan de gem. Axel en Koewacht.

Deze gem. bevat het d. St. Jan-Steen, de b. Absdale, de Drie-Hoefijzers en den Heikant, benevens de pold. St. Jan-Steen, Absdale en Riet-en-Wulfsdijk, alsmede gedeelten van den pold. Groot-Ferdinandus en van den pold. Klein-Ferdinandus, en eindelijk eene streek gronds de Wilde landen genoemd. Zij beslaat eene oppervlakte van 2810 bund., waaronder 2772 bund. 49 v. r. 87 v. ell. belastbaar land; telt 283 h., bewoond door 294 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1550 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en voornamelijk rogge en boekweit aankweeken. Men heeft aldaar ook eene bierbrouwerij, eenen windkorenmolen en twee klompenmakerijen.

De inw., die hier op 14 na allen R. K. zijn, onder welke 1200 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot in 1841 behoorde tot het Zeeuwsche gedeelte van het bisd. van *Gent*, doch thans tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Hulst*, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 14 Herv., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Hulst* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. St. Jan-Steen, ook wel St. Jans-Steen, St. Jan-ten-Steen of eenvoudig Steene en Glossenberghe genoemd, ligt 6 u. Z. Z. O. van Goes, 20 min. Z. van Hulst.

Men heeft gemeend, dat St. Jan-Steen van ouds eene sterkte of burg is geweest, om als voorpost van de vesting Hulst te dienen, en men gist, dat deze omstandigheid uit den naam zoude zijn af te leiden. In oude tijden gaf men den naam van *steen* aan een slot, zoo als, bij voorbeeld, de burg, waarnaar de stad Middelburg is genoemd, van ouds den Steen heeft geheeten; terwijl men op de grondvesten van dien burg, ten jare 1526, een gebouw heeft opgetrokken, hetwelk nog onder den naam van 's Graven-steen bekend is, zoodat men hier St. Jans-slot zou moeten lezen. Wij hebben voor deze stelling nergens eenig bewijs gevonden en kunnen er ons overigens ook niet mede vereenigen. Na de reductie van Hulst, in het jaar 1645, was er wel sprake, om te St. Jan-Steen een fort of althans eene sterke redoute aan te leggen, tot verdediging van die vesting, welk plan vervolgens wederom is opgegeven, uithoofde der aanzienlijke kosten, welke daartoe zouden hebben moeten worden besteed. In plaats daarvan heeft men de kerk van St. Jan-Steen doen entruimen,

als een fort retrancheren en daarin bezetting gelegd. Even als voor alle landsforten gebruikelijk was, had de Raad van State ook hier de gemeene middelen doen verpachten. Hier tegen, van wege den Heer, ernstige vertoogen ingediend zijnde, verklaarde de Raad: » dat, aangezien de parochie van St. Jan-Steen, niet alleen onder het » kanon, maar ook onder de musketschoot van het nieuw aangelegde » fort gelegen was, de Raad niet konde zien dat men zich daarover » zoo zeer te beklagen had, als zijnde deze fortificatie onder den » Staat gebragt; dat daar tegen niets afdeed, dat St. Jan-Steen eene » vrije heerlijkheid was, overmits deze zoo vrij niet was of zij had, » benevens andere diergelijke, hare contributie met den Staat gemaakt » en gegeven, alleguerende voorts de meergemelde Raad, dat over » St. Anna-ter-Muiden, daar van wege dezen Staat geen fortificatie » was, doch leggende alleen onder het kanon van Sluis, de gemeene » middelen mede waren verpacht." De Algemeene Staten zich later met dit advies vereenigd hebbende, heeft deze reclame geen verder gevolg gehad.

De nabijheid van Hulst was, bij de onderscheidene belegeringen, welke die vesting heeft ondergaan, veeltijds hoogst nadeelig voor St. Jan-Steen, hetgeen vooral het geval was bij het beleg van 1645. Den 5 October van dat jaar rukte het Staatsche leger, onder Prins Frederik Hendrik, in den vroegen morgen van het Vlaamsche dorp Stekene komende, binnen St. Jan-Steen, zijnde het gros des legers om 11 ure des voormiddags aldaar vereenigd en het hoofdkwartier gevestigd. Het meerendeel der werken, tot de belegering van Hulst aangelegd, van dáár begonnen zijnde, leed het dorp, hetwelk vol krijgsvolk lag, dat niet weinig tot overlast der ingezetenen strekte, nog bovendien veel door het geschut der vesting en der forten. Grooter ramp was het echter beschoren bij het beleg van 1747. Onmiddellijk na bekomene tijding van der Franschen aannadering, liet de toenmalige Gouverneur van Hulst, de Luitenant-Generaal de la Rocques, uit de in de nabijheid gelegene schans de Verrekijker, het dorp met gloeijende kogels beschieten, en toen deze geweldige maatregel niet spoedig genoeg het doel bereikte, gaf hij aan een detachement zijner troepen, den 26 April 1747, den verschrikkelijken last, om het dorp in brand te steken, met dat gevolg, dat het geheel in de asch gelegd werd, en, met uitzondering van twee huizen, benevens de kerk en toren, die echter zeer beschadigd werden, geheel afbrandde. Eene daad van verregaande willekeur, daar de aanval op Hulst niet van dien kant, maar van eene geheel tegenovergestelde zijde plaats had.

Ofschoon St. Jan-Steen zich van deze ramp nimmer geheel heeft kunnen herstellen, is het echter thans nog een redelijk wel bebouwd, luchtig dorp, aangenaam tusschen geboomte gelegen. Men vindt, in de kom der gem., 99 h., bewoond door 103 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 zielen.

Tot in den aanvang dezer eeuw bestonden in het d. St. Jan-Steen, twee kerken; de eene, de oude parochiekerk, met eenen toren van slaguurwerk voorzien, wilde men in het jaar 1647 versterken, doch zij werd naderhand tot de Hervormde eeredienst ingerigt, welke gemeente echter sedert 1716 geen eigen Predikant meer gehad heeft, zijnde de laatste Predikant te St. Jan-Steen geweest Nicolaas Wouters; deze, naar den Polder-van-Namen beroepen en in 1716 vertrokken zijnde, is er geene approbatie tot het doen van een nieuw beroep verleend, maar is door de Algemeene Staten bepaald, dat de gemeente

zoude bediend worden door de Predikanten van Hulst, van welken er elken Zondag namiddag één gehouden was, de dienst te St. Jan-Steen te verrigten.

In het jaar 1791 gaf de Heer Mr. Willem, Grave van Hogendorp, aan deze kerk eenen zilveren schotel en twee zilveren bekers voor de plegtige viering van het H. Avondmaal, ten geschenke. De Herv., genoegzaam geheel uitgestorven zijnde, is de kerk, in 1803, aan de R. K. afgestaan, en aan den H. Jan Baptist toegewijd. Daarin is later een orgel aangebragt. De kerk, door die gezindte tot op dien tijd gebruikt, was een vierkant, goed verlicht lokaal, zonder toren, en staande toen en thans nog achter de pastorij. Dit gebouw dient tegenwoordig tot eene Zondagsschool, waarin op Zon- en Heiligedagen, aan ruim 200 R. K. kinderen, onderwijs in de godsdienst wordt gegeven.

De dorpschool, in den zomer door een gemiddeld getal van slechts 40, doch in den winter door 130 leerlingen bezocht, is een geheel nieuw, in 1840 gesticht en doelmatig ingerigt, gebouw, waaraan de onderwijzerswoning gehecht is.

In het midden van het dorp staat het zoogenaamde Heeren- of Dorpshuis, in 1791 gesticht. Het is een fraai gebouw met eenen vooruitspringenden voorgevel, en boven den ingang met een balcon, toegang gevende tot eene ruime zaal, weleer de vierschaar der heerlijkheid, aan ieder der beide uiteinden prijkende met een levensgroot, van hout vervaardigd, in eene nis en op een voetstuk geplaatst, fraai bewerkt beeld, voorstellende de Geregtigheid en de Voorzigtigheid. Nevens deze zaal, op dezelfde verdieping, is nog de oude griffie, alwaar de archieven der voorm. heerl. bewaard worden. Deze lokalen worden van beneden bezocht, langs eenen luchtigen, sierlijken trap, zijnde er gelijkvloers nog twee vertrekken. Het benedenhuis dient tot woning van eenen particulier, en de eerste verdieping tot vergaderzaal en bewaarplaats van archieven der gemeente. Het gebouw prijkt met een doorluchtig torentje, voorzien van eene luidklok, en waaraan twee schilden, met een band of strik vereenigd, zijn gehangen; in het eene is nog het voormalig heerlijkheidswapen zigtbaar; in het andere stond weleer de Nederlandsche leeuw, die er echter later schijnt te zijn uitgekapt, zijnde dezelfde leeuw in verguld ijzer, in plaats van eenen haan, op den toren geplaatst. St. Jan-Steen is het eenigste dorp in Staats-Vlaanderen, hetwelk een afzonderlijk gebouw als gemeentehuis bezit.

De kermis te St. Jan-Steen wordt gehouden op St. Jansdag, den 24 Junij, wanneer die op eenen Zondag invalt, anders den daarop volgenden Zondag.

In het jaar 1647 verzochten de Regenten van St. Jan-Steen, den Algemeene Staten te vergeefs om vrijheid van imposten. Het plaatsje werd toen als tamelijk welvarend beschouwd.

Het wapen dezer gem. is van zilver, met een gebouw in zijne natuurlijke kleur, en pointe van goud, waarop een ketting en steen van sabel (zwart).

JAN-STEEN (POLDER-VAN-ST.), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *St. Jan-Steen*; palende N. aan den polder Absdale en Oud-Ferdinandus, O. aan den polder de Clinge, Z. aan de Oude-Gentsche-vaart, die hem van den evengemelden polder de Clinge scheidt, W. aan de Belgische gem. Kemseke.

Deze pold., een der oudste van Staats-Vlaanderen, en waarvan het tijdstip der bedijking niet kan worden opgegeven, is groot, volgens het kadaster, 465 bund. 77 v. r. 40 v. ell., bevattende eene schotbare grootte van 200 bund. 76 v. r. 61 v. ell. Daarin liggen, behalve het d. St. Jan-Steen, 12 boerenhofsteden en 53 arbeiders- en andere woningen, en hij watert uit door het kleine of zijdkanaal op het groot kanaal van Neuzen.

De dijksdirectie bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworenen, en eenen Ontvanger-Griffier.

JAN-STEEN-EN-GLOSSENBERGHE (ST.), voorm. bar. en vrije heerl. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. en kant. *Hulst*, in de gem. *St. Jan-Steen*. Deze heerl. paalde N. O. en Z. W. aan Hulsterambacht, en Z. O. aan het regtsgebied van de dorpen Stekene en Kemseke, in het Land van Waes, thans het distr. St. Nicolaas in de Belgische prov. Oost-Vlaanderen.

Bij de limietscheiding van den 20 September 1664 is zij onder het gebied van den Staat gebragt. Ofschoon in Hulsterambacht gelegen, was zij daarvan geheel onafhankelijk, als hebbende haar eigen regtsgebied, zoodanig dat zij door de Graven van Vlaanderen, behalve met het *halsregt*, met nog meer andere voorregten is beschonken, hoedanige aan weinige heerlijkheden in deze landen te beurt gevallen waren. De regering bestond uit éénen Baljuw, éénen Burgemeester, zes Schepenen en eenen Griffier. De Baljuw werd voor zijn leven door den Baron benoemd, die ook de aanstelling had van den Griffier en van den Ontvanger der heerlijkheid, zoo mede van den Ontvanger der kerke- en armen goederen, van den Vendumeester en den Geregtsbode, mitsgaders van den Dijkgraaf van de dijkaadje; de Burgemeester en Schepenen werden jaarlijks veranderd. In lijfstraffelijke zaken wezen Burgemeester en Schepenen beslissend vonnis, doch in burgerlijke zaken kon men zich in hunne sententiën op den raad van Vlaanderen, te Middelburg, beroepen. Onder de aanzienlijke voorregten, aan deze heerl. verbonden, was, behalve het oefenen van hoog, middelbaar en laag geregt, ook het regt tot het gebruik van een zegel van zaken, behalve van een contra- of klein zegel. Voorts kwamen aan den Baron de boeten toe van 60 ponden (45 guld.) en daaronder. Tot de bar. behoorde daarenboven vrije molen, warande, vogelerij, visscherij en vrije markt, benevens eene heerlijke rente van omtrent 60 ponden (30 guld.) parisis, zoo mede een water, genaamd het Galgewater en eenige binnen de heerl. gelegene landerijen. De opgezetenen moesten den Baron met eenen wagen, bespannen met vier paarden en lieden te voet, ten dienste staan, als hij met zijnen Leenheer te velde trok. Ook moesten zij hem 100 nobelen (240 guld.) betalen als hij beëedigd, 100 nobelen als hij Ridder werd en 100 nobelen als hij trouwde. De heerl. stond daarentegen belast met 25 ponden parisis (12 guld. 50 cents), welke de Burggraaf van Gent van ouds daarop had. Men verhief het leen met 10 ponden parisis (5 guld.) kamerlinkgeld, ingeval van versterf of verandering.

Behalve deze voorregten waren er in vorige tijden nog andere, doch welke later in onbruik geraakten. In oude oorkonden, waarvan er ons eenigen in het archief van deze heerl. zijn voorgekomen, worden zij aldus omschreven: » 1° het lijve te ghevene ende te nemene voor » vonnisse en naar vonnisse, alle manieren van confiscatien van lijve » ende van goederen van bastaerden en andere: 2° remis ghevene van » alle saeken, die remissibele zijn, van die binnen het voorsz. heerschap » gebeure: 3° vrijheid voor de opgezetenen van alle lasten, tallien,

» settinghen, heervaerden, ende reysen van dies den Prince en de » Landschappe van Vlaanderen aankleeft, zoo ook van alle princelijke » tollen in 't Land van Vlaanderen."

De tienden van de heerl. van St. Jan-Steen-en-Glossenberghe, behoorden voor een derde deel aan den Raad van State, en voor twee derde deelen aan de abdij van Baudelo te Gent. Daarentegen was die abdij verpligt de kerk en den dorpstoren te onderhouden, te herstellen en des noods geheel te vernieuwen. Over deze verpligting verschil ontstaan zijnde, is dit ten nadeele der abdij uitgewezen, bij vonnis den 17 September 1710 door Burgemeester en Schepenen van St. Jan-Steen uitgesproken. Het Hof van Vlaanderen, voor hetwelk de zaak in hooger beroep was gebragt, heeft het gemelde vonnis, op den 2 Junij 1712 bekrachtigd, welke bevestiging ook, den 11 September 1715, door de Algemeene Staten heeft plaats gehad. Het bedoelde vonnis was in de generaliteits landen tot dien tijd toe, zonder weêrga.

De heerl. St. Jan-Steen-en-Glossenberghe, na sedert meer dan vijf eeuwen door den huize en geslachte van de Gend en Vilain te zijn bezeten geweest, is vervolgens van den Hove en Burggraven van Gent ter leen gehouden. Filip Albert de Hennis, Baron *van Dion en Leval,* weduwenaar en erfgenaam van Magdalena Vilain de Gend bezat deze heerl. omtrent het einde der zeventiende eeuw, doch geweigerd hebbende, wegens haar, hulde aan de Algemeene Staten te doen, werd zij in 1696 aangeslagen, verbeurd verklaard en in het openbaar verkocht. Jacob Wouters, Gecommitteerde ter Grafelijkheids rekenkamer van Zeeland en Raad der stad Tholen, verkreeg den eigendom door koop, en zij is in zijn geslacht gebleven tot in 1751, als wanneer zij in den huize Hogendorp is overgegaan, zijnde zij door den Graaf Willem van Hogendorp, Baron van St. Jan-Steen-en-Glossenberghe en Absdale, Heer van *Molenaarsgraaf*, *Giessen* en de *beide Steenhuysen,* bezeten tot aan de komst der Franschen, in 1794, als wanneer hier, zoo als in alle destijds door Frankrijk bezette landen, de heerlijke regten geheel zijn afgeschaft en vernietigd.

Ondanks alle nasporingen hebben wij niet kunnen ontdekken, dat er vroeger een streek lands, polder, buurt of ander gedeelte gronds, bestaan hebbe, dat den naam van Glossenberghe droeg, zoodat wij geneigd zijn te gelooven, dat de naam dezer heerl. voorheen Glossenberghe is geweest, in welk denkbeeld wij worden versterkt door het aan ons vertoond oud zegel van zaken, hetwelk tot randschrift voert *Sigillum scabinorum de in Glossenberghe,* en waarin dus volstrekt geen melding van den naam van St. Jan-Steen gemaakt wordt. In dat zegel staat een arend met uitgespreide vleugels, terwijl onder het cachet gegraveerd is het jaartal 1207.

JANSUM, voorm. d. in het noordoosten der prov. *Groningen*, in *Reiderland,* ten W. de Aa, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

JANS-WAARD (JONGE-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam;* palende N. aan de Merwede, O. aan den Kop van den Ouden-Wiel, Z. aan Breedweer-van-Floris-van-den-Tempel, W. den Bijlandsche-waard, onder Hardinxveld.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, met de kaden en buitenstrooken, eene oppervlakte van 20 bund. 1 v. r. 40 v. ell., en wordt op de Sneepkil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 2 palm. boven A. P. De hoogte der kade van dezen pold., welke

alleen aan het benedeneinde, voor een klein gedeelte met eene kade voorzien is, vermits voor het overige de oevers de noodige hoogte hebben, is omtrent 2 ell. 3 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit den eigenaar.

JAN-TEN-HEERE, voorm. kloost., thans eene buit., op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie KERKWERVE.

JAN-TEN-STEEN (ST.), d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie JAN-STEEN (ST.).

JANTJES-PLAAT, onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie CATHARINA-PLAAT.

JANTJES-ZEE of JANTJE-ZEE, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, ½ u. Z. van Dockum, ½ u. N. van Dantumawoude, hetwelk door eene sloot met de *Woudvaart* in verbinding staat.

JANUM of HIJANUM, oudtijds JAWNUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. van *Dockum*, in het N. der griet. over de Ee, welke er ten Z. langs schiet, terwijl het overigens geheel door Ferwerderadeel is ingesloten.

Het is het kleinste en vruchtbaarste d. van de griet. Dantumadeel, tellende slechts 100 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. De grond is er schoone en hooge klei, alom met terpen voorzien, hier vlieterpen genoemd; ook heeft men eene goede gelegenheid om met rijtuigen of vaartuigen naar Ferwerd, Dockum, Leeuwarden enz. te komen, want JANUM heeft ook eene bijzondere vaart, die zich in het Zuidoosten in de Ee ontlast, en ten Zuidwesten van het d. doorloopt, tot aan Reitsum in Ferwerderadeel.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Birdaard-en-Janum*, welke hier eene kerk heeft.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend. — Men heeft er eene school.

JAN-VAN-SPEYKS-TOREN, lichttoren in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, op de kust van de *Noordzee*. Zie deze beschreven op het art. EGMOND-AAN-ZEE.

JAN-VIERLOOS-POLDER, pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie JAN-FIERLOOS-POLDER.

JAPARA-KARAJA, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*.

JAPE-GAATJE of JEPPEGAT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*, komende uit de *Nieuwe-kil*, en loopende met eene zuidwestelijke strekking, tusschen de Boven-Hennip en de Gorzen van Jannezand, in het *Steurgat* uit.

JAPEN-BOSCH (OUDE-), eil. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat, of in het *Bergermeer*, of in het *Egmondermeer* moet gelegen hebben, voor dat die bedijkt waren, en als zoodanig vermeld wordt in een accoord tusschen FILIPS II, Koning *van Spanje*, ter eenre, en LAMORAAL, Graaf VAN EGMOND, benevens HENDRIK, Heer *van Brederode*, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de Egmonder- en Bergermeren.

JAPEN-SLOOT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie JACOBS-SLOOT.

JAPEN-WAARD (BENEDENSTE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie JAPENWAARD (TWEEDE-PARTIJ-VAN-)

JAPEN-WAARD (BOVENSTE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie het volgende art.

JAPEN-WAARD (DE-EERSTE-PARTIJ-VAN-), de BOVENSTE-JAPENWAARD of DE EERSTE-PARTIJ-VAN-JAPEWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov.

Noord-Braband, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam;* palende N. aan de Westkil, O. aan den Westelijke-Groeningwaard, Z. aan den Geleiwaard, W. aan de Tweede-Partij-van-Japen-waard.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, met de kaden en buitenstrooken, eene oppervlakte van 13 bund. 3 v. r. 60 v. ell., en wordt door een houten sluisje, aan het zuidwestelijke einde des pold., wijd 6 palm. 5 duim., voorzien van eene drijfdeur en schuif, op het Geleigat, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 el 1 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 el 2 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

JAPEN-WAARD (DE TWEEDE-PARTIJ-VAN-), DE BENEDENSTE-JAPENWAARD of DE TWEEDE-PARTIJ-VAN-JAPE-WAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam;* palende N. aan de Westkil, O. aan de Eerste-Partij-van-Japenwaard, Z. en W. aan het Geleigat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 48 v. r. 10 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, aan het zuideinde wijd 6 palm. 6 duim, voorzien van eene drijfdeur en schuif, op het Geleigat, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 el boven A. P. De hoogte der kade is 2 el 2 palm. boven A. P. Langs de Westkil en het boveneinde van het Geleigat is deze polder niet bekaad, dewijl de boorden aldaar de vereischte hoogte hebben. Hij wordt bestuurd door den Agent van het Domein.

JAPE-SLOOT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie JACOBS-SLOOT.

JAPE-WAARD (BOVENSTE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie JAPEN-WAARD (DE EERSTE-PARTIJ-VAN-).

JAPORRO, verbasterde naam van DJAPARA, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie DJAPARA.

JARAKAG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Sourakarta*, in de vallei van *Seloh*.

Dit d. was, ten gevolge van de aardbeving van 3 Januarij 1823, ongenaakbaar geworden, doordien de vallei Grimming, welke bij de 300 vademen diep, in eene rotshoogte herschapen, die door de hitte der opgeworpene steenen, en den daartusschen brandenden zwavel, in den beginne langen tijd ontoegankelijk bleef.

JARDINGA of JARDINGE, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. van *Oosterwolde*, waartoe zij behoort; met 4 h. en 30 inw.

Zij heeft haren naam ontleend van eene voorm. adellijke state van dien naam, welke daaromtrent heeft gelegen.

JARICHSMA, hofstede, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Dokkum*, even N. O. van *Driezum*, waartoe zij behoort.

JARIG-SLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, uit *de Geeuw* voortkomende, en met eene westelijke rigting bij Kappenburg uitloopende in eene oude vaart, die van de Houke-vaart naar Uitwellingerga loopt.

JARIGSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. O. van *Hindeloopen*, 3 min. Z. van *Oudega*, waartoe zij behoorde.

JASSENBRUG, brug in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, op den weg naar Jakatra.

JASSESLOOT (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*, welke, uit de *Westkil* voortkomende, met eene zuidelijke rigting tusschen de Noord en eenige schorren doorloopende, aan den noordoosthoek van den Kalverwaard, een gedeelte van haar water in de *Diepe-Bevert* afzet, en voorts, eene oostelijke rigting aannemende, zich in de *Diepesloot* ontlast.

JATIE, eigenlijk Djatie, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

JATILAWAN, eigenlijk Djatilawan, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

JATINARANG, eigenlijk Djatienarang, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

JATIROKKEH, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

JATTIE of Daalzigt, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

JATTIE (KALI-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kali-Djattie.

JATTIE-NAGARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Oosterkwartier*. De Nederlanders hebben hier eenen Europeschen Schout.

JAURE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Hiaure.

JAVA, vroeger in de inlandsche taal Nossa-Kendang (dat is: het Eiland van den Groote-Bergketen); thans in de volkstaal Tannah-Djowo of Tannah-Djawa (dat is: het Land-Djawa), en ook Poelo-Djawa of het Eiland-Djawa, en in de hoftaal Nossa-Djawa of het Eiland-Djawa geheeten; voorheen veelal, in onderscheiding van Klein-Java (Bali), Groot-Java genoemd, eiland in *Oost-Indië*, tot de *Sunda-eilanden* behoorende, en zich van 5° 52′ tot 8° 46′ Z. B. en van 123° 11′ tot 134° 33′ O. L. uitstrekkende.

Het ligt ten W. van Sumatra, ten Z. van Borneo en ten O. van Bali; wordt ten N. bespoeld door de Zee-van-Java en door de Straat-van-Madura, die haar van het eil. Madura scheidt, ten O. door de Straat Bali, waardoor zij van het eil. Bali gescheiden wordt, ten Z. door de Indische-Zee, ten W. door de Straat-van-Sunda, die het van Sumatra scheidt. Het is een der grootste Sunda-eilanden en heeft eene lengte van ruim 9° of 180 uren. Van Djapara's uithoek tot aan de Baai-van-Patjitan bedraagt de grootste breedte van het eiland 2° of 40 uren gaans, en het smalste gedeelte, tusschen Passaroewang en Probolingo, 36′ of 12 uren; terwijl men de vlakke inhoud op 2400 vierkante mijlen schat.

De gedaante is een langwerpig vierkant vlak, waarin talrijke baaijen en golven insnijden. Van Anjer tot aan Indramajoe heeft het eene gelijke breedte, is van daar tot Samarang veel smaller, vanwaar het zich tot aan de Straat-van-Madura veel breeder, en vervolgens tot aan den oosthoek weder smaller vertoont.

De voornaamste hoeken, punten en kapen zijn: Javaas-Westhoek of Hoedjong-Roelon, Tandjong-Alang, Tandjong-Lasong, Tandjong-Bangkoewan, Tandjong-Lineng, Tandjong-Kack, Tandjong-Boerong, Sint-Nicolaaspunt, de Hoek-van-Ponthang, Ontong-Djawa, Tandjong-Pryok, Tandjong-Karang, de Hoek-van-Indramaija, Tandjong

Bantoeman, Tandjong-Boewang, Tandjong-Lérang, Tandjong-Awir-Awir, Tandjong-Pangka, Tandjong-Tjina, Tandjong-Djangker, Kaap-Sidano, Karang-Pedang en Tandjong-Sangjang-Sira.

De grond op JAVA, hoewel zekerlijk van ongelijken aard, is vooral aan de Noordkust zeer vruchtbaar en met eene dikke laag teelaarde overdekt, die door de gedurige afspoeling van de talrijke gebergten onderhouden wordt. Alleen in den omtrek van enkele groote steden worden de akkers, waarop groenten verbouwd worden, van tijd tot tijd bemest, en de bodem verlangt ook dien prikkel niet, mits hij behoorlijke besproeijing hebbe of overstroomd kan worden, hetgeen vooral voor de rijstteelt een onmisbaar vereischte is. Van daar dan ook, dat de beste gronden langs de zomen der rivieren, in de dalstreken en langs de afhellingen der bergen, gelegen zijn. De zwartbruine stevige grond, in de oostelijke afdeeling des eilands, overtreft in deugdzaamheid de roode, meer losse en ligte aarde, in de westelijke residentiën.

Het grootste meer op JAVA wordt in de residentie Bantam aangetroffen; het meer in het binnenland van Djapara is bekend onder den naam van Binnenzee; in de residentie Baglen is een zeer vischrijk meer; in de residentie Passaroewang wordt Ranoe-Kalingoeng'an, en in de residentie Bezoeki worden verscheidene meeren aangetroffen, waarvan er reeds zeven bekend zijn.

Er zijn vele moerassen of rawas op JAVA, vooral in het zuidelijke gedeelte der Preanger-Regentschappen; velen leveren zeer goed gras voor paarden en rundvee op. In de nabijheid der vuurbergen worden heete mineraal- en zwavelbronnen, en in de residentie Samarang kokende modderbronnen aangetroffen.

JAVA wordt door een groot aantal rivieren doorsneden, wier loop, door de smalte van het land, echter meestal zeer kort is; de voornaamste zijn: de Bengawan of Solorivier, de Lesti, de Rivier-van-Soerabaya of Kedirie, de Tjikandi, de Ponthang, de Tjidani, de Tjiliwong, de Anjal, de Tjitarom, de Tjimelajae, de Tjiasam, de Tjimanok, de Lasari, de Sawoedjodjar, de Pamalang, de Oeloedjami, de Kendal, de Kali-Woengoe, de Samarang, de Demak, de Tidoenan, de Djapara, de Djawana, de Rembang, de Lassem, de Panaroekan, de Balamboang, de Progo en de Bogowonto.

De belangrijkste baaijen en havens op dit eiland zijn: de Meeuwenbaai, de Welkomstbaai, de Peperbaai, de Reede-van-Anjer, de Baai-van-Bantam, de Reede-van-Batavia, de Reede-van-Tagal, de Reede-van-Samarang, de Reede-van-Djapara, de Reede-van-Rembang, de Reede-van-Toeban-Grisse, de Reede-van-Soerabaya, de Reede-van-Passaroewang, de Reede-van-Bezoeki, de Baai-van-Banjoewangi, de Papangbaai, de Gregiagengbaai, de Plolotbaai, de Gemakbaai, de Segara-Wedibaai, de Sembrengbaai, de Pangoebaai, de Patjitanbaai, de Tjelatjapbaai, de Segara-Ana-Kanbaai, de Oostelijke-Penandjongbaai, de Westelijke-Penandjongbaai en de Wijnkoopsbaai.

Over het geheel kan JAVA zich op een gezond en aangenaam luchtsgestel beroemen, hetwelk echter, naar de verschillende deelen des lands, aanmerkelijk gewijzigd is. Langs de noorderstranden is de dampkring veelal vochtig, ten gevolge van de uitwasemingen van den aangeslijkten grond, en dus, gelijk bij voorbeeld in de stad Batavia zelve,

voor de gezondheid niet voordeelig; doch op weinige mijlen afstands van de kust bevindt men zich reeds eenige honderd voeten hoog boven de oppervlakte der zee verheven, en ademt daar eene zuiverder, drooger, scherper en verfrisschender lucht in. De hitte is op enkele plaatsen drukkend, en klimt soms tot boven 90° Fahr., met een doorgaand verschil in thermometerstand van 16° tot 20° van hoogsten en laagsten warmtetoestand in het etmaal. Niettegenstaande de loodregte zonnestralen wordt de dampkring nogtans aanmerkelijk afgekoeld door de zee- en de van de gebergten afdalende landwinden, de veelvuldige onweders, en ook door de talrijke rivieren, beken en spruiten, die de vlakten alom besproeijen. Naar mate men hooger klimt, wordt ook de lucht koeler en gematigder, tot dat de thermometer in het einde 60° en zelfs minder teekent. Op de hooge bergen is het des nachts luchtig en zelfs koel, en op de hoogste bergkruinen is het hier, even als op andere plaatsen tusschen de keerkringen, en zelfs genoegzaam onder de linie, geen ongewoon verschijnsel, dat men sneeuw en enkele sporen van ijs aantreft. De twee jaargetijden of moussons, de drooge of goede en de natte of kwade, zijn niet geheel regelmatig. De eerste, gedurende welke de Oostewind heerschende is, houdt gewoonlijk van half April tot half November aan, wanneer de kentering of wisseling van de mousson aanvangt, die gewoonlijk voor de gezondheid als nadeelig wordt beschouwd en zich kenmerkt door stormen en onweersvlagen, door stilte afgewisseld, tot in December, wanneer de kwade mousson invalt, en de Weste- of Noordwestewinden meer geregeld beginnen te waaijen. Deze blijven heerschen tot tegen of in Maart, wanneer de kentering invalt en de Oostewind, van lieverlede, weder vastheid verkrijgt. Daarenboven heeft men nog de elkander dagelijks geregeld afwisselende land- en zeewinden. De eerstgenoemde komt langs de noordkust van Java, doorgaans des morgens omstreeks tien ure door, en waait tot vier of vijf ure des avonds; men acht dien zeewind daar minder gezond, wijl hij de nadeelige dampen en uitwasemingen der slijkerige kusten en banken medebrengt. Als dan volgt er eene stilte van een paar uren, tot de landwind komt, welke, vooral in de nabijheid der bergen, zuiver, koel en verfrisschend is.

Goud en andere edele metalen zijn op het eiland nog niet in genoegzame hoeveelheid gevonden, om de kosten van eene mijnontginning te vergoeden, welke reeds door den Gouverneur Zwaardekroon, ofschoon met geen gewenscht gevolg, ondernomen werd. Daarentegen is het eiland rijk aan ijzermijnen, en vindt men er kwartz en veldspath, maar bovenal allerlei vulkanische voortbrengselen; terwijl het zout, dat de kustprovinciën opleveren, van eene uitmuntende hoedanigheid is.

Het voornaamste voortbrengsel uit het plantenrijk is de rijst, en Java plagt voormaals zelfs ook Sumatra, de Molukken, Borneo en Banka daarvan te voorzien, gelijk men het ook thans weder als stapel-artikel kan beschouwen. De Turksche tarwe of jagong; de areengboom, die te gelijk een voedend merg, eene goede suiker en eene verfrisschende toeak of wijn oplevert; de vele boon- of katjangsoorten, die deels tot voedsel, deels om er olie uit te persen dienen; het suikerriet, dat de inwoners in zijnen ruwen staat nuttigen; de aardappel, benevens onderscheidene Europesche keukengroenten en moeskruiden, waarvan sommigen hier zelfs eene aanmerkelijke verfijning en veredeling ondergaan; de voedzame kokosnoot, met zijne onschatbare melk; de ananas; de watermeloen; de mangistang; onderscheidene

soorten van pisang of bananen, en veelerlei andere granen; boom- en veldvruchten en wortelgewassen zijn, nevens deze voedingsmiddelen, welke de natuur met kwistige hand aan armen en rijken aanbiedt, menigvuldig. Voor den handel is de koffij op Java het kostbaarste product. Het suikerriet, de peper, de tom of indigo, cardamon, tabak, betel, kurkuma, katoen, gember en eene menigte verw- en geneeskundige planten, zijn de verdere vruchten van inlandsche landbouw en kultuur.

Het dierenrijk is niet minder verscheiden; onder de tamme dieren staat de buffel of karbouw op den voorgrond, die tot den akkerbouw, het vervoeren van lasten en tot vele andere einden van onberekenbaar nut is, en het Europesche rundvee, dat op Java ingevoerd, maar niet hoog in achting is, voor de inboorlingen ligt ontbeerbaar maakt, gelijk hij ook de dienst der paarden vervult, die op dit eil. niet zeldzaam, maar toch over het algemeen klein, zwak en niet fraai van bouw zijn. Schapen, geiten en bokken, en het kale, zwarte, vooral bij de Chinezen hoog geschatte varken, als ook, onder de eigenlijke huisdieren, hond en kat mist men in weinig woningen. Van wild gedierten heeft Java: apen, eekhorens, veldmuizen, egels en soortgelijke dieren, in ontelbare verscheidenheid, verschillende soorten van herten en antelopen, en in de binnenlanden, hier en daar rhinocerossen en tijgers, onder welke de echte Bengaalsche en de zwarte tijger, benevens kleine luipaarden en jakhalzen, die evenzeer de rust van den inlander verstoren, als zij de voorwerpen van een hartstogtelijken jagtlust zijn. De kaaiman, eene soort van krokodil, is in de Javaansche wateren zeer menigvuldig, en aan vogels en insecten biedt de natuur hier den onderzoeker een onbegrensd veld ter nasporing aan.

De bevolking bestaat, behalve uit eenige Europeanen, uit Javanen, Maleijers, Chinezen en Arabieren; de oorspronkelijke bewoners van het eiland, de Javanen, kent men aan hun breed voorhoofd, en een' neus, die van boven eenigzins plat en van voren iets gebogen is; hun haar is lang, git zwart, en verkrijgt door de kokosölie, waarmede zij het gedurig bestrijken, eene ongemeene glanzigheid; zij zijn ligt bruin van huid, bezitten veel spierkracht en onderscheiden zich, vooral de vrouwen, door wezenlijke plastische schoonheid van vorm en gelaatstrekken. Betreffende hun aard en karakter legt een naauwlettend waarnemer, die lang in hun midden leefde, het volgende getuigenis af. » De Javaan is ten uiterste aan zijnen geboortegrond gehecht, kinderliefde en eerbied jegens zijne ouders, zijn hem in groote » mate eigen, hij is lijdzaam, matig, leerzaam, somtijds mededoogend, altijd gastvrij, hij is tot vrolijkheid geneigd, zonder luidrugtig te zijn, hij onderwerpt zich gaarne aan het gezag, hetwelk » door zijne inlandsche hoofden als nuttig erkend wordt, hij is » goedaardig, wanneer zijne hartstogten niet in beweging worden gebragt, en is doorgaans aan zijne verbindtenissen getrouw. Aan den » anderen kant is de Javaan onnoozel en bijgeloovig, jaloersch en » wraakgierig, zoodat hij nimmer eene beleediging vergeet; hij is » verkwistend zonder doorzigt, dermate, dat hij ligtelijk de toekomst » voor het genot des oogenbliks opoffert. Hij is overigens niet met grooten moed begaafd en zeer schroomachtig; evenwel ziet men hem nu » en dan met eene verbazende koelbloedigheid den dood trotseren; hij » vreest die minder dan ligchaamsfolteringen of duurzame kastijdingen; » hij kan valsch en wreed zijn, wanneer hij verbitterd is. Maar vooral » merkwaardig is zijn snelle overgang van trouw en belangeloosheid tot

» de hevigste gemoedsbeweging, welke hem gemakkelijk misdaden doet » plegen of list doet gebruiken, wanneer zijne zwakheid of de vrees » voor straf hem van openlijke wanbedrijven terughoudt; ook is hij » zelden in staat, om verzoeken tegen te staan." De Javanen zijn voor het grootste gedeelte belijders van den Islam, die, omstreeks het jaar 1405, door den Arabischen Scheick Ibnoe Moelana, algemeen op het eiland ingevoerd en verbreid werd. Vóór dien tijd was de bevolking de leer van Buddha toegedaan, van welke men hier en daar in de binnenlanden en op Madura nog enkele verstrooide aanhangers aantreft, gelijk ook vele, tegenwoordig nog naast het Mahomedaansche stand houdende, gebruiken en overleveringen, kennelijk uit die voorouderlijke Hindostansche godsdienst, zijn overgebleven. Evenwel moet ook de vereering van Brama op het eiland geheerscht hebben, en hebben vele oude overblijfsels in het binnenland daarop kennelijk betrekking. — De Javaansche taal is zeer rijk. Zij heeft de bijzonderheid van uit twee dialecten of tongvallen te bestaan, waarvan men de eene de hof- en de andere de volkstaal zoude kunnen noemen, terwijl het dialect, dat de aanzienlijke tegen den geringen Javaan bezigt, niet ook omgekeerd door dezen tot genen mag worden gebruikt.

De Maleijers zijn op Java zeer talrijk, en schijnen zich van het schiereiland van Malakka, volgens sommigen hun oorspronkelijk vaderland, over meest alle Sunda-eilanden te hebben verspreid. Zij hebben hunne bijzondere taal, die door langdurige omgang met een aantal Javaansche woorden verrijkt is, en belijden de Mahomedaansche godsdienst. Levendiger, woester, in alles hartstogtelijker en driftiger dan de Javaan, leggen zij zich zeldzamer dan deze op den landbouw of op andere stille bedrijven toe, maar bemoeijen zich meer met den handel en zijn stoute schippers, zoodat onder hen ook de zeeroovers gevonden werden, die door hunne koenheid en onmenschelijke wreedheid zoo lang de schrik en geesel der Javaansche zeeën waren.

Eene andere gewigtige klasse van vreemdelingen op Java zijn de Chinezen, die bij voorkeur in de drie hoofdsteden Batavia, Samarang en Soerabaya hun verblijf houden, zich door schranderheid, vlijt en nijverheid onderscheiden, en het leven en de ziel uitmaken van den binnenlandschen handel. Niettegenstaande de Indische Regering, bij besluit van den Gouverneur-Generaal, in dato 14 November 1837, no. 1, het aanbrengen van Chinesche nieuwelingen verboden heeft, groeit hun getal, dat sedert den binnenlandschen oorlog en de vervolging, die zij in 1742 ondergaan hebben, zeer verminderd was, nog bestendig aan, door de jaarlijks uit China overkomende jonken, en kan thans wel op meer dan 100,000 geschat worden.

De Arabieren, die er gevestigd zijn, bepalen zich, als handeldrijvend volk, mede tot de hoofdplaatsen. Ook treft men er zoogenaamde Mooren aan, die zich van de kusten van Coromandel en Malabaar op dit eiland nederzetten. Voorts heeft men er Boeginezen of Makassaren, Amboinezen en Bengalezen, benevens de weleer talrijke klasse van slaven, die voor het grootste gedeelte van Bali en Celebes herwaarts gebragt werden, doch welk getal, zoo wel door vrijlating, als ten gevolge van de verbodswetten tegen den slavenhandel, sedert de laatste vijf en twintig jaren merkbaar verminderd is.

De bevolking van het eil. Java zou, volgens de in Mei 1840 bevolene, en in Februarij 1841 volbragte volkstelling, een getal van 7,200,000 menschen bedragen, van welke 3,180,000 van het mannelijke en 4,020,000 van het vrouwelijke geslacht. Het getal der Europesche

bevolking (waaronder hier niet slechts alle tot de blanke kleur behoorende, maar ook de van blanke vaders en inlandsche moeders afkomstige kinderen en hunne nakomelingen, Europesche Liplappen genaamd, worden begrepen), bedraagt 45,000, dat der tot de Chinesche bevolking behoorende personen (onder welke niet alleen de zich hier ophoudende Chinezen, maar ook de van Chinesche vaders en Maleische moeders afstammende kinderen en hunne nakomelingen, Chinesche Liplappen genaamd, worden begrepen), beloopt 96,000, en de op Java aanwezige Arabieren, Hindoes, Bengalezen, Malabaren, Afrikanen en andere buitenlanders, meer dan 32,000 personen. Het juiste getal der geheele bevolking kan echter, niettegenstaande de herhaalde volkstellingen in de residentiën, om verschillende redenen niet met zekerheid worden opgegeven, doch zoo veel is wel ontwijfelbaar, dat het op niet minder dan 10,000,000 zielen kan gerekend worden.

De landbouw wordt hoe langer hoe meer ter harte genomen en uitgebreid; deze voorziet niet alleen in de geringe behoeften der inlanders, maar bezorgt hun tevens, door de wijze maatregelen van het Gouvernement, eene vroeger onbekende welvaart. Opmerkenswaardig is de toeneming der kultuur; de volgende vergelijkende opgaven van den uitvoer in drie verschillende jaren, waarin eenige der voornaamste producten onzer Oostindische koloniën voorkomen, kunnen hiervan een denkbeeld geven. De uitvoer bedroeg in de jaren:

		1829.	1838.	1839.	
		—	—	—	
	koffij.	281,662	589,600	757,476	pikols van 62 pond
	suiker.	73,780	734,980	842,017	
	rijst.	808,740	950,000	1,103,378	
specerijen.	noten.	1,159	5,032	5,027	
	foelie.	180	1,500	1,581	
	nagelen. . . .	2,404	2,912	2,334	
	indigo.	46,369	1,123,712	1,191,636 ℔	

In 1839 stelden die producten in Indië de volgende waarde voor:

de koffij.	f 23,860,499
» suiker.	- 10,946,222
» rijst.	- 4,689,653
» specerijen.	- 2,220,721
» indigo.	- 3,574,909;

waarbij echter dient opgemerkt te worden, dat de netto opbrengst in Nederland gewoonlijk veel minder bedraagt.

Onder de verdere uitgevoerde voortbrengselen van den landbouw vermelden wij nog de tabak, ter waarde van f 842,892, en het sandelhout, ter waarde van f 525,600. Ook de kultuur der Java-thee, waarvan voor f 137,151 is uitgevoerd, kan belangrijk worden.

De uitgevoerde voortbrengselen der nijverheid zijn mede aanzienlijk, zoo als:

tin, ter waarde van	f 2,381,577
lijnwaden en katoenen garens . .	- 839,963
vogelnestjes	- 559,750
arak	- 299,193

en meer anderen, te veel om te vermelden.

Deze belangrijke uitkomsten heeft men vooral aan de maatregelen van den gewezen Gouverneur-Generaal van den Bosch te danken. Zij brengen het Moederland groote voordeelen aan, daar al de vermelde producten (de rijst en arak uitgezonderd) geheel in handen van het

Gouvernement zijn, die ze tegen bepaalde prijzen inkoopt en ze in Europa tegen groote winsten afzet. Aldus heeft het zuiver excedent der voordeelen over de jaren 1834, 1835, 1836 en 1837, door een genomen, ieder jaar ruim *f* 10,000,000 bedragen, welke aanzienlijke som nog verre door de voordeelige uitkomsten van 1838 en 1839 overtroffen is, hebbende, volgens officiële opgave, het zuivere excedent over 1838 *f* 17,500,000 bedragen. De in- en uitvoer op Java en Madura, gedurende deze twee laatste jaren, is geweest als volgt:

	1838.	1839.
	—	—
Uit Europa en Amerika is ingevoerd voor eene waarde van	*f* 15,144,514	*f* 16,172,865
aan specie	- 976,665	- 971,232
Uit de West van Indië en Bengalen voor eene waarde van	- 934,644	- 647,877
Uit China, Manilla en Siam voor eene waarde van	- 1,701,719	- 1,607,614
Uit Japan voor eene waarde van . .	- 564,270	- 680,800
Uit den Oostindische-Archipel voor eene waarde van	- 4,860,065	- 4,880,624
Dus heeft de particuliere invoer bedragen.	*f* 24,181,877	*f* 24,961,012
Voor rekening van het Gouvernement is aan gelden, goederen en producten ingevoerd voor	- 10,281,331	- 8,700,366
Zoodat de geheele invoer bedroeg .	*f* 34,463,208	*f* 33,661,378

De invoer uit Europa en Amerika bestaat voornamelijk in lijnwaden en katoenen goederen, lakens en wollen stoffen, glas- en aardewerk, wijnen en sterke dranken, koper- en ijzerwaren. Belangrijk is het hierbij op te merken, dat Nederland hiertoe verre weg het meeste bijdraagt; alzoo is in 1839 alleen aán Nederlandsche lijnwaden en katoenen ingevoerd voor eene waarde van *f* 7,304,258. Van den invoer, onder vreemde vlag, is die uit Engeland het belangrijkst.

De uitvoer heeft bestaan in voortbrengselen

Van den Oostindische-Archipel, ter waarde van	*f* 39,807,472	*f* 53,529,190
Van de West van Indië en Bengalen, ter waarde van	- 71,302	- 147,280
Van Siam, Cochin-China, China en Manilla, ter waarde van . . .	- 221,238	- 246,247
Van Japan, ter waarde van . . .	- 88,358	- 89,605
Van Europa en Amerika, ter waarde van	- 1,885,564	- 2,706,502
	f 42,073,934	*f* 56,718,833

In ieder der beide jaren werd bovendien van Java uitgevoerd aan Gouvernements-goederen voor ruim een en half millioen gulden, en aan specie voor bijna een millioen, zoodat de geheele uitvoer, die in 1838 ruim vier en veertig millioen bedroeg, in 1839 tot zestig millioen guldens is gestegen. Bijna twee derde dier aanzienlijke waarde is naar Nederland overgebragt.

Met den bloei des handels gaat die der scheepvaart gepaard; alzoo zijn in 1839 aangekomen 1750, vertrokken 1836 schepen. Ook de binnenlandsche handel is vrij levendig, en houdt een aantal inboorlingen, maar vooral eene menigte Chinezen, bezig. Onder deze laatste worden tevens de beste handwerkers aangetroffen, hoewel ook de

Javanen verschillende wapensoorten, buskruid, lakens, lijnwaden, matten, vaartuigen, enz. vervaardigen. De fabrijken zijn niet talrijk, doch de vischvangst onderhoudt een aantal bewoners der Noordoostkust.

Java werd, volgens de oude beschrijvers in twee deelen verdeeld, als het westelijke gedeelte Sunda en het oostelijke gedeelte Java. Wanneer men te Batavia spreekt van Java, wordt er nimmer dat gedeelte, hetwelk ten Westen van de Lassarie ligt, als Bantam, Jakatra, enz. onder begrepen, maar alleen wat ten Oosten der rivier aan de oostergrens van Cheribon gelegen is. Thans wordt Java gewoonlijk in drie afdeelingen verdeeld, als: Westelijk-Java, Middel-Java en Oostelijk-Java.

De aankomst der Portugezen op de Oostersche eilanden, had plaats in het jaar 1510, toen Alphonso de Albuquerque voor het eerst Sumatra bezocht. In het volgende jaar veroverde hij de stad Malakka, en liet van deze gebeurtenis kennis geven aan alle gewesten en eilanden, die derwaarts ten handel voeren, met uitnoodiging om deze verstandhouding te blijven aanhouden, en met belofte van bescherming en gunst. Hij zond Antonio de Abrew naar Java, werwaarts hij intusschen den weg reeds had doen banen door zekeren Moor of Mohamedaan, Nacoda Ismaël, die met een koopvaardijschip handel dreef. Antonio de Abrew vertrok met drie vaartuigen naar zijne bestemming, vergezeld van een aantal Javanen en Maleijers, die gewoon waren geweest met Malakka handel te drijven. De eerste haven, waar hij op Java binnenliep, was de stad Agazai (vermoedelijk Grissie); van hier zeilde hij naar Amboina, een der Moluksche-eilanden, waar hij zijne gedenkteekenen van ontdekking en bezitneming achterliet, zoo als hij in elke door hem bezochte haven gedaan had. Een dezer vaartuigen verongelukte, maar de equipagie werd gered en door Abrew naar eene haven op Banda (in de Molukken) gebragt, werwaarts destijds vaartuigen ter handel kwamen, en waar de Javanen gewoon waren kruidnagelen, muskaatnoten en foelie te halen, welke door de bewoners der Moluksche-eilanden herwaarts werden aangevoerd. Op zijne terugreis van de Molukken, met eene lading muskaatnoten, verloor Nacoda Ismaël zijn schip op de kust van Java, nabij Toebag, doch de lading werd gered, en om deze te ontvangen werd Johan Lopez Alvrin, in 1513, door den Gouverneur van Malakka, met vier vaartuigen naar Java gezonden. Alvrin werd in alle havens, welke hij op dat eiland aandeed, wel ontvangen, doch bijzonder te Sidayo, destijds toebehoorende aan Patek Oenbock, een Vorst, die te Malakka, door Fernan Percs, verslagen was geworden.

Vermits de Straat-van-Singapoera door kruissers des voormaligen Konings van Malakka, die in 1511 door de Portugezen uit zijne staten verdreven was geworden, onveilig werd gemaakt, namen de Portugezen gewoonlijk hunne koers van Malakka naar de Molukken, door de Straat-van-Seban, op welke togt zij doorgaans in de havens van Java binnen liepen.

Omstreeks het jaar 1520 of 1521 zeilde Antonio de Britto, met zes vaartuigen, naar de Specerij-eilanden, kwam eerst te Tonban en vervolgens te Agazai, waar hij zeventien dagen vertoefde, gedurende welken tijd hij eene boot naar Madura zondt, om dat eiland te onderzoeken; daar echter de manschappen zonder eenige voorzorg geland waren, werden zij allen gevangen genomen, en slechts met veel moeite, door vriendelijke tusschenkomst van den Gouverneur van Agazai,

vrijgekocht. Zoodra ANTONIO DE BRITTO zijn volk op vrije voeten had gesteld, voegde zich Don GARZIA HENRIQUEZ bij hem, met vier schepen, die naar Banda moesten om specerijën te halen; te gelijkertijd kwam ook een Javaansch vaartuig van Banda bij hem aan. Dit vaartuig had een pas van de Spanjaarden, onder FERNAN DE MAGELHAEN bekomen, die de Straat van zijnen naam doorgezeild, en in de Specerij-eilanden was aangekomen. Hier ontvingen de Portugezen het eerste berigt van MAGELHAEN's ontdekking eener doorvaart, om het zuideinde van het Amerikaansche vaste land, en met te grooter spijt, om dat de ontdekker zijn eigen land uit misnoegdheid had verlaten, en zich nu in dienst der Spanjaarden bevond.

De eerste reis der Nederlanders naar Indië geschiedde in 1595, in welk jaar hunne eerste vloot, onder bevel van HOUTMAN, die vroeger in Portugal geweest was, regtstreeks naar Bantam zeilde.

In het jaar 1610 kwam de eerste Nederlandsche Opperlandvoogd, BOTH, te Bantam aan; doch hij vond den toestand zijner landgenooten aldaar niet gunstig, om er een duurzaam etablissement op te rigten, en vertrok naar Jakatra. Den 4 Maart 1620 werd aan de nieuwe vestiging der Nederlanders den naam van Batavia gegeven, en van toen af was hier de zetel en hoofdplaats van alle bezittingen in Oost-Indië.

Nadat Nederland, in het jaar 1811, een wingewest van Frankrijk was geworden, werd het oppergezag der Britsche Regering op JAVA bekend gemaakt bij eene proclamatie, den 11 September uitgevaardigd en geteekend door den Gouverneur-Generaal van Bengalen, Lord MINTO. Hierop volgde, den 17 van gemelde maand, eene kapitulatie, waarbij JAVA en alle onderhoorige bezittingen in handen der Engelschen kwamen.

Ten gevolge eener overeenkomst, den 19 Augustus 1816 door Lord CASTLEREAGH, van wege Zijne Britsche Majesteit, aangegaan, werden alle vroegere bezittingen der Nederlanders op de Oostindische eilanden, aan hen terug gegeven, en andermaal wapperde de Nederlandsche vlag van de hoofdplaats Batavia.

JAVA, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. O. van *Zutphen*, kant. en gem. *Lochem*.

JAVA, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgr. Kweekhoven, benedenwaarts aan de verl. plant. Naaldwijk; 700 akk. groot. Zij is thans aan de plant. *Hamburg* getrokken.

JAVA (EIGENLIJK-), het oostelijke gedeelte van het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan de Zee-van-Java en de Straat-van-Madura, O. aan de Straat-van-Bali, Z. aan de Indische-Zee, W. aan Sunda.

Het bevatte het tegenwoordige Middelgedeelte en Oostelijke gedeelte van Java, en alzoo de volgende zeventien resid.: Tagal, Pekalongan, Samarang, Kadoe, Baglen, Banjoemaas, Soerakarta, Djocjokarta, Madion, Patjietan, Kedirie, Djapara, Rembang, Soerabaya, Grissé, Passaroewang en Bezoekie-en-Banjoewangi. Het besloeg dienvolgens, behalve de stad Soerakarta en Djocjokarta, waarvan ons geene opgaven toegekomen zijn, eene oppervlakte van 32,303 vierkante palen. Men telt er tegenwoordig 5,445,000 zielen.

JAVA (GROOT-), naam, welken men wel eens geeft aan het eil. JAVA, in *Oost-Indië*, ter onderscheiding van het eil. *Bali* of *Klein-Java*.

JAVA (KLEIN-), naam, welken men wel eens geeft aan het eil. Bali, in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Bali.

JAVA (MIDDEL-), landstreek in *Oost-Indië*, eene der hoofdafdeelingen van het *Sundasche* eil. *Java;* palende N. aan de Zee-van-Java, O. aan Oostelijk-Java, Z. aan de Indische-Zee, W. aan Westelijk-Java.

Zij bevat de volgende dertien resid., als: Tagal, Pekalongan, Samarang, Kadoe, Bagelen, Banjoemas, Soerakarta, Djocjokarta, Madion, Patjietan, Kedirie, Djapara en Rembang; beslaande, behalve de resid. Soerakarta en Djocjokarta, van welken wij dit niet vinden opgegeven, eene oppervlakte van 25,388 vierkante palen; terwijl de geheele afdeeling bewoond wordt door 4,374,000 zielen.

JAVA (OOSTELIJK-), eene der hoofdafdeelingen van het *Sundasche* eil. *Java*, in *Oost-Indië;* palende N. aan de Zee-van-Java en de Straat-van-Madura, O. aan de Straat-van-Bali, Z. aan de Indische-Zee, W. aan Middel-Java.

Zij bevat, op het eil. Java, de volgende vier resid.: Soerabaya, Grissé, Passaroewang en Bezoeki; terwijl het eil. Madura, als eene vijfde resid., mede daartoe gerekend wordt; beslaande, behalve dit eil., eene oppervlakte van 6915 vierkante palen, bewoond door 871,000 zielen.

JAVA (HET-RIF-VAN-ONTONG-) of Tandjong-Ondjong-Djawa, gevaarlijke droogte in *Oost-Indië*, op de kust van het *Sundasche* eil. *Java*, nabij de Reede-van-Batavia.

De bakens zijn aan den noordkant van dit rif, op eene diepte van 13 voet water, geplaatst.

JAVA (SAMPANG-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie Sampang-Java.

JAVA (WESTELIJK-), eene der hoofdafdeelingen van het *Sundasche* eil. *Java*, in *Oost-Indië;* palende N. aan de Zee-van-Java, O. aan Middel-Java, Z. aan de Indische-Zee, W. aan de Straat-van-Sunda.

Zij bevat de volgende zes resid.: Bantam, Batavia, Buitenzorg, Krawang, de Preanger-Regentschappen en Cheribon; beslaat, behalve de resid. Cheribon, waarvan wij geene opgave hebben kunnen bekomen, eene oppervlakte van 18,426¼ vierkante palen, terwijl de geheele afdeeling eene bevolking bevat van 1,879,000 zielen.

JAVA (ZEE-VAN-), Javaansche-Zee of Javasche-Zee, gedeelte van de *Indische-Zee*, dat tusschen Java ten Z., Sumatra ten W., Bangka, Billiton en Borneo ten N., en Celebes ten N. O. wordt ingesloten.

JAVAANSCHE-ZEE (DE), gedeelte van de *Indische-Zee*. Zie Java (Zee-van-).

JAVAANSCH-GELUKSEILAND, een der kleine eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundasche-Archipel* behoorende. Zie Amsterdam.

JAVAAS-EERSTE-HOEK, kaap in *Oost-Indië*. Zie Javaas-Westhoek.

JAVAAS-HEIL, kaap in *Oost-Indië*, op de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Ontong-Djawa.

JAVAAS-HOOFD, kaap in *Oost-Indië*. Zie het volgende art.

JAVAAS-WESTHOEK, Java's-Westkust, Javaas-Hoofd, Java's-Hoofd of Java-Kaap, ook wel Javaas-Eerste-Hoek genaamd, in het Engelsch Java-Head, kaap in *Oost-Indië*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

JAVA-HEAD, Engelsche naam van Javaas-Westhoek, kaap in *Oost-Indië* Zie Javaas-Westhoek.

JAVA-KAAP, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie JAVAAS-WESTHOEK.

JAVA-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke in het *Hoogland*, W. van de Marwijne, ontstaat, en met eenen westelijken loop in de *Coermotibo* valt.

JAVA-RUST, buit. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. en 25 min. Z. O. van *Bodegraven*.

Deze buit. beslaat eene oppervlakte van 36 bund. 85 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer THOMAS WILLEM VAN OUDHEUSDEN, woonachtig te Woerden.

JAVASCHE-ZEE, gedeelte van de *Indische-Zee*. Zie JAVA (ZEE-VAN-).

JAVA'S-EERSTE-HOEK, kaap in *Oost-Indië*. Zie JAVAAS-WESTHOEK.

JAVA'S-HEIL, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie ONTONG-DJAWA.

JAVA'S-HOOFD of JAVA'S-WESTHOEK, kaap in *Oost-Indië*. Zie JAVAAS-WESTHOEK.

JAVESWEER, oude Friesche naam van het d. JOUWSWIER, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie JOUWSWIER.

JAWA (BOEMIS-), eigenlijk BOEWIE-DJAWA, landst. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, in de Bovenlanden.

Men heeft er eene zuivere lucht, en de hitte is er nimmer onverdragelijk.

JAWA (KAMPONG-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KAMPONG-DJAWA.

JAWASSIE-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke, ten W. van de Saramacca, in de *Swampen* ontstaat, en met eene oostelijke strekking naar de suikerplant. Osembo vliet, waar zij zich in de *Parakreek* ontlast.

IBI, WAY-IBI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust. — Zij loopt met eene noordoostelijke rigting in de *Bogt van Catsjeli* uit.

ICA (AMA-), voorm. weg in *Oost-Indië*. Zie AMA-ICA.

IDAÄNS, volkstam in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, die in het binnenlandsche gedeelte van dit eil., tusschen de Tawaran en de Kimanis, woont, welke laatste de grenzen der Solosche bezittingen uitmaakt.

IDAARD of YDAARD, in het Oud-Friesch EEDAWERE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. W. van *Rauwerd*.

Het is een klein d. Men telt er 14 h. en 90 inw., welke meest in de boerderij, zonder landbouw, hun bestaan vinden.

De inw., die op 6 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Idaard-Aegum-en-Friens*, die er eene kerk heeft, met eenen stompen toren en van een orgel voorzien is.

De Doopsgez., van welke men er 6 aantreft, worden tot de gem. van *Warrega* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht. — Men heeft hier de schoone state Friesma.

IDAARD-AEGUM-EN-FRIENS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*.

Het is eene combinatie, die vroeger drie kerken had, als: ééne te Idaard, ééne te Aegum en ééne te Friens, waarvan die te Aegum

in 1838 is afgebroken, terwijl slechts de toren is blijven staan. Deze kerken worden door eenen Predikant bediend. Men telt er 220 zielen, onder welke 70 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest FOKKE JOCHEMS, die in het jaar 1620 naar Oosterwierum vertrok.

IDAARDERADEEL of YDAARDERADEEL, eertijds in het Oud-Friesch EDA-WERDERADEEL, griet., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd* (1 k. d., 15 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de griet. Leeuwarderadeel, N. O. en O. aan Tietjerksteradeel, Z. O. aan Smallingerland, Z. aan Utingeradeel, Z.W. aan Rauwerderhem, W. aan Baarderadeel.

Zij is de tiende griet. van Oostergoo, is van het N. naar het Z. 3 u. lang, en van het W. naar het O. 2 u. breed, en bevat de volgende acht d.: Idaard, Aegum, Roordahuizum, Friens, Grouw, Warrega, Warstiens en Wartena; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6871 bund. 41 v. r. 42 v. ell., waaronder 6534 bund. 74 v. r. 6 v. ell. belastbaar land. Men telt er 622 h., bewoond door 862 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4100 inw., die meest hun bestaan vinden in handel in boter, kaas, granen en cichorei, veefokkerij, visscherij en boerderij, zonder landbouw. Men heeft er bovendien ook 7 scheepstimmerwerven, 5 looijerijen, 2 cichoreifabrijken, 1 olie- en 1 roggemolen.

De landen van IDAARDERADEEL en meer anderen, ten Oosten en ten Zuiden daaraan grenzende, worden genoemd de Water- of Lagelanden, waarom zij door polderdijken en watermolens, tot geschikt wei- en hooiland moeten bruikbaar gehouden worden, en gedurige voorzieningen noodig hebben.

Men heeft er een aantal vischrijke meertjes en vaarten, die haar in alle rigtingen doorstroomen. De voornaamste daarvan zijn: het Pikmeer, de Wijde-Ee, de Lange-Lits, het Timerts-meer, het Auke-Hinnes-meer, benevens de Graft, de Galle, de Grouw, het Deel, het Langdeel, de Muzel, het Zwin, de Vaart-van-Grouw-naar-Leeuwarden en de Folkerts-sloot.

Oudtijds had men hier nog het Hempensermeer, Jornahuistermeer en het Warregaastermeer, welke reeds vóór een aantal jaren zijn ingedijkt geworden.

De Herv., die hier ruim 2400 in getal zijn, maken de volgende vier gem. uit: Grouw, Idaard-Aegum-en-Friens, Roordahuizum en Warrega-Warstiens-en-Wartena, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, behooren, en zeven kerken hebben.

De Doopsgez., van welke men er ruim 1200 aantreft, maken de gem. van Grouw en Warrega uit.

De R. K., die men er 450 telt, onder welke 210 Communikanten, maken de stat. van Warrega uit, met eene kerk in de zoogenaamde Kleine of Jornahuister-meer.

Men heeft in deze griet. zeven scholen, met een gemiddeld getal van 500 leerlingen.

Vroeger lagen hier de staten Friesma, Beslinga, Hessinga, Popma, Roorda, Tjepma enz., van welken alleen de beide eerste nog in wezen zijn.

Ook deze griet werd door de overstrooming van 5 en 6 Februarij 1825 bijna geheel onder water gezet; terwijl het water er, met den hoogsten stand, vier en zeventig duimen boven het hoogste bekende winterpeil bereikte. Het eenigste plekje, dat in dit gedeelte der

provincie vrij van overstrooming bleef, was het Warregaaster-Grootemeer, met nog eenige landen aan de noordelijke grens gelegen. In het Zuiden der grietenij, en bepaaldelijk onder de dorpen Grouw, Friens, een gedeelte van Roordahuizum, Idaard en Aegum, was het water van den beginne af zeer zout, en meer noordelijk werd het ziltig, zijnde echter de landen onder Wartena, voor het grootste gedeelte, en die onder Warrega en Warstiens, geheel door het boezemwater overstroomd. Elf boeren waren genoodzaakt met hun vee, huis en stalling te verlaten, en woonden bij anderen in, of verbleven in zoogenaamde koeschuiten, terwijl bij een daarvan het water twee el en eene palm hoog in zijne woning stond, zoodat ook een gedeelte daarvan met zijne schuur vernield werd. Bij het onheil en de vele moeijelijkheden door den krachtigen aandrang van den vloed veroorzaakt, werd ook in deze grietenij, bij den invallenden vorst van 6 tot 7 Februarij, door eene sterke opzetting en kruijing van het ijs, veel schade aan woningen, gebouwen en watermolens aangerigt. Vier honderd zestien duizend ponden hooi werden bedorven, vele polderdijken vernield, en hoewel geene menschen of vee zijn omgekomen, was de algemeene schade der ingezetenen van veel belang.

Het wapen van IDAARDERADEEL bestaat in een veld van azuur (blaauw), met twee halve manen van zilver op elkander, de bovenste met de punten naar boven, de onderste met de punten naar beneden.

IDAARDER-VAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, die uit het *Oude-Zwin*, bij Roordahuizum voortkomende, langs Idaard oostwaarts voortloopende, in de Leeuwarder- en Grouwster-vaart uitkomt, en zich zuidwaarts met eenen tak naar Grouw uitstrekt.

IDAËRS, volk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie BATAKERS.

IDE, geh. in het dingspel *Noorderveld*, prov. *Drenthe*. Zie IJDE.

IDEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuwkruisland*, arr. en 4½ u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Dockum*, ½ u. N. N. W. van *Westergeest*, waartoe het behoort.

IDEWALLE, oud leen in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie IJDEWALLE.

IDEWEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Delfzijl*, ½ u. Z. W. van *Farmsum*, waartoe het behoort; met 2 h. en 14 inw.

IDJING of IDJINGSCHE-GEBERGTE, bergketen in *Oost-Indië*, eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, welke bergketen het lands. *Banjoewangi* insluit en op de zuidkust van Java en den berg Karang-Pedang eindigt.

Tot dezen bergketen behooren de vuurbergen T a s s e n i en L a m o n g a.

IDJING, berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. res. en 24 u. gaans van *Banjoewangi*, een der toppen van het *Idjingsche-gebergte*.

Deze berg begon omtrent half Januarij 1817 te branden, zoodat de uitwerking daarvan schrik en angst onder de bewoners der omliggende landstreken verspreidde, vooral in den nacht van den 23 op den 24 Januarij, had eene sterke uitbarsting plaats; hooge kolommen van vuur, rook en brandende stoffen, begonnen toen met ontzettende slagen, gelijk aan die van den donder of van zwaar geschut, en waardoor de grond zelfs te Banjoewangi dreunde, uit den berg op te rijzen, en weldra overdekte eene verbazende hoeveelheid asch, aarde en zwavel,

uit den berg opgeworpen, de omliggende landouw, de plantgewassen ter aarde werpende en vele rijstvelden, waarop dat gewas deels heerlijk bloeide, deels tot rijpheid gekomen was, verwoestende; zoodanig was daarbij overal de lucht met asch en zwaveldampen vervuld, dat zulks de ademhaling bezwaarlijk maakte en men, gedurende eenige dagen, te Banjoewangi slechts weinig daglicht had; het meeste pluimgedierte was er door omgekomen, en in de rivieren zag men niet dan doode visschen drijven. Zware boomen en steenklompen waren met het verschrikkelijkste gedruisch van het hooge gebergte afgestort, hebbende in hunnen val hutten, bruggen en alles, wat in den weg stond, medegesleept, en zulke overstroomingen aangerigt, dat op vele plaatsen het water tot veertien voeten boven den gewonen stand gerezen was; de wegen waren overal met water overdekt en ontoegankelijk geworden. De verschrikte inwoners vlugtten van alle kanten naar het strand en naar de residentie. Tot in de maand Maart bleef de sterke rook aanhouden en de lucht met vele dampen en fijne asch vervuld. Ook hadden toen de overstroomingen nog niet opgehouden, en de verwoestingen hierdoor veroorzaakt waren verbazend. Vele ingezetenen leden aan buikpijnen, zoo men dacht, veroorzaakt door het onzuivere en met asch vervulde drinkwater; terwijl de sterke zwavellucht eene zware hoest veroorzaakte; ook de sterfte onder het hoornvee was algemeen.

IDLAARD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie YDLAARD.

IDSARD (TER), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie TER-IDSERD.

IDSARDA of IDSAERDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie IDSERDA.

IDSCHENHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie IDSKENHUIZEN.

IDSEGA, IDZEGA of ook IDZINGA en IDSINGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Sneek*, rondom in wateren en poelen gelegen, waarvan de voornaamste naar het dorp den naam draagt van Idsegaster-poelen. Men telt er, met het buurtje de Band, 180 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

In het Zuiden van het dorp ligt een plaats de Bratten genoemd, waarop zich zeker Heer uit het geslacht van HEEMSTRA veel plagt te onthouden, wegens hare goede gelegenheid tot de visscherij. Deze liet hier ook twee polders aanleggen, die tegen verwachting niet alleen goed weiland, maar zelfs goed bouwland gaven; voor het overige zijn de landen hier zeer laag, en wel inzonderheid naar het Zuiden, daar men ook klijngrond vindt, uit welke zeer goede turf gegraven wordt.

De Herv., die hier zijn, behooren tot de gem. *Oudega-Idsega-en-Zandvoort*, welke hier vroeger eene kerk had, waarvan de pastorie vóór de Reformatie honderd goudgulden (150 guld.) en het vikarisschap zestig goudgulden (90 guld.) opbragten. Deze kerk was reeds in het midden der vorige eeuw afgebroken.

De R. K., welke hier wonen, behooren tot de stat. van *Heeg*.

Vroeger stond hier een klooster van Graauwe Beggijnen, van de St. Augustinusorde, Nazareth geheeten. — Men heeft er eene school.

IDSEGAHUIZEN of IDSEGAHUISUM, in het Oud-Friesch IDSCHUSEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Bolsward*; met

eene matige kerkbuurt. Men telt er, in de kom van het d., 14 h. en 70 inw., en met het buurtje Bongahuizen, 26 h. en 155 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en den landbouw; terwijl de landen oostwaarts tot aan het Makkumermeer loopen. Ook heeft men er 1 papiermolen, zijnde de eenige in Friesland, 1 olie- en 1 houtzaagmolen.

De Herv., die hier 120 in getal zijn, behooren tot de gem. *Idsegahuizen-en-Piaam*, welke hier eene zeer kleine, in 1816 gebouwde, steenen kerk heeft, met eene houten torenspits, doch zonder orgel. De kerk, welke hier vroeger stond, bragt vóór de Hervorming den Pastoor honderd tien goudgulden (165 guld.) op; het vikarisschap bedroeg tachtig goudgulden (120 guld.), en de Proost van St. Janskerk te Utrecht trok er acht schilden (6 guld.).

De 25 Doopsgez., die hier wonen, worden tot de gem. van *Makkum* gerekend.

De R. K., welke hier 10 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Makkum*.

Men heeft in dit d. geene school, maar de kinderen genieten tegenwoordig onderwijs door eenen Privaat-Onderwijzer; er is aanvrage voor eene school gedaan.

IDSEGAHUIZEN-EN-PIAAM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Makkum*, waartoe, behalve die van de d. Idsegahuizen en Piaam, mede behooren de inwoners der drie huizen, gelegen ten Westen van het Makkumermeer, burgerlijk behoorende onder *Allingawier*, als zijnde, volgens overeenkomst van belanghebbende dorpen, bij contract van 24 Augustus 1772, onder het kerkelijk behoor van deze gem. gebragt.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: ééne te Idsegahuizen en ééne te Piaam, en telt er 190 zielen, onder welken 40 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelis Florus, die in het jaar 1600 herwaarts kwam en in het jaar 1603 naar Wons-en-Engwier vertrok.

IDSEGASTER-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie het volgende art.

IDSEGASTER-POELEN of Idzegaster-poelen, ook wel Idsegaster-meer geheeten, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. O. van Idsega.

Het staat door de Bratten met de *Oosterender-poel*, door de Wegsloot met het *Heeger-meer*, en voorts door slooten met de *Geeuw* en de *Tottepoel* in verbinding.

IDSERD (TER-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Ter-Idserd.

IDSERDA, Idzerda, Idsarda, Idsaerda, Idzarda, Idzaerda, Ydsarda of Ydsarda, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2¼ u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. W. van *Oldeberkoop*, ½ u. O. van *Ter-Idzerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene heerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 100 bund., worden thans voor het grootste gedeelte in eigendom bezeten door de erven van den Heer Tietus Terwisscha van Scheltinga, en wel de heerenhuizinge waar de stins gestaan heeft door Akke Terwisscha van Scheltinga, huisvrouw van Johannes Groenesteeg, woonachtig te Steenwijkerwold, prov. Overijssel.

Deze state was het stamhuis van het oude geslacht van IDSERDA of IDZAERDA, van hetwelke wij BAERTA VAN IDZAERDA, als onderteekenaar van het verbond der Edelen vermeld vinden (1).

IDSERDA-BUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Bolsward*, 10 min. Z. van *Hieslum*, waartoe het behoort.

IDSINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Rauwerd*, te *Aegum*. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, is thans niets meer te vinden.

IDSINGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie IDSEGA.

IDSINGHUIZUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie IDSEGAHUIZEN.

IDSKE, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, welke uit het *Slootermeer* voortkomt, en, met eene oostelijke rigting, in de *Koevorde* uitloopt.

IDSKENHUISTER-MEER (HET GROOT-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, W. van Idskenhuizen.

Het heeft door het Oude-Grouw, het Grouw en de Sierdesloot gemeenschap met het *Slootermeer*, en voorts door slooten met de *Koevorde* en het *Klein-Idskenhuister-meer*, in verbinding.

IDSKENHUISTER-MEER (HET KLEIN-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, N. W. van Idskenhuizen.

Het staat met het *Groote-Idskenhuister-meer* en met de *Oelster-Sypen* in verbinding.

IDSKENHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2½ u. Z. van *Sneek*, kant. en 2½ u. N. van *de Lemmer*.

Dit d. is niet groot in omtrek, doch heeft eene matige binnenbuurt bij de kerk; buitendien zijn er nog 7 boerenplaatsen. Het telt in zijn geheel 320 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eenen windkorenmolen. Veel land is er aan de oostzijde tot bosch aangelegd.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Tjerkgaast-St.-Nikolaasga-Doniaga-Idskenhuizen-en-Legemeer*, die hier eene kerk hebben.

De R. K., welke hier gevonden worden, behooren tot de stat. van *St. Nikolaasga*.

Men heeft er eene dorpschool en vroeger stond hier de state Roorda.

Dit d. heeft een veerschip, dat des Maandags naar de Joure, en des Dingsdags, om de veertien dagen, naar Sneek vaart. Thans kan men ook van hier naar Woudsend rijden, langs eenen weg, die in 1782 is aangelegd, en dwars door het zoogenaamde Idskenhuizer-meer loopt. Die van Woudsend hadden reeds in het jaar 1781 eenen weg tot aan dit ondiepe meer aangelegd, en reden dan voorts door het water; doch dewijl hierdoor een diep spoor gemaakt werd, is men er toe overgegaan om er eenen rijdijk door aan te leggen.

IDZARDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie IDSERDA.

---

(1) Zie over hem J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. III, bl. 393, en Mr. J. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, D. I, bl. 530.

IDZEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Idsega.

IDZEGAHUIZUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Idsegahuizen.

IDZEGASTER-POELEN, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Idsegaster-Poelen.

IDZEHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Idsegahuizum.

IDZERD (TER-) of Ter-Idsert, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*. Zie Ter-Idserd.

IDZINGHUIS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Idsega.

IDZINGHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Idsegahuizen.

JEAMBA, sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche-bovenlanden*, ter versterking van Benjol dienende.

JEAN (ST.), riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, welke, met eene zuidelijke rigting de grensscheiding tusschen Adon en Comani uitmakende, zich in de *Bogt-van-Guinea* ontlast.

JEAN-HENRI, eigenlijk Jan-Harryshoff, groote pachthoeve in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Betzdorff*, gem. *Jung-Linster*.

JEAN-MATHIAS-HOFF, uitgestrekte pachthoeve in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Jan-Matthias-Hoff.

JEBBINCK, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. van *Doetinchem*, gem. en 30 min. Z. W. van *Hengelo*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen boomgaard. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 26 bund. 23 v. r. 76 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. E. Hoetink, woonachtig te Zutphen.

JEBRES, eigenlijk Djebres, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

JECKEES-BURG, vroegere naam van de koffijplant. Hildesheim, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hildesheim.

JECKER (DE), Jekker of Jeker, in het Fr. Jaar, riviertje, dat te Lens St Remi, nabij Hoei, in de Belgische prov. Luik, ontspringt, langs Waremme spoelende en den grooten weg van Brussel op Luik doorsnijdende, die provincie, bij Oreije, verlaat, en vervolgens langs Tongeren in Belgisch Limburg vloeit, door Canne Maastricht nadert, bij welke laatste stad het zich in twee takken verdeelt, waarvan de eene bij de Tongersche-poort en de andere bij de St. Pieters-poort in de stad komen, die, na in Maastricht verscheidene takken gevormd, en aan de zuidoostzijde der stad zich weder vereenigd te hebben, met eenen doorlaat door den ringmuur der vesting gaan, langs het park loopen en nabij de Vrouwen-poort in de Maas vallen. Dit riviertje heeft eenen snellen stroom en helpt onderscheidene papier-, koren-, olie- en runmolens aan den gang.

JECKSCHOT, heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Veghel*, gedeeltelijk gem. *St. Oedenrode*, gedeeltelijk gem. *Veghel*.

Deze heerl. bevat het geh. Jeckschot, bestaande uit zes bouwhoeven en eenige verstrooid liggende h. en beslaat eene oppervlakte van 165 bund. 66 v. r. 30 v. ell. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

Zij zijn alle R. K., en behooren gedeeltelijk tot de par. van *St. Oedenrode*, gedeeltelijk tot de par. van *Veghel*. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Het geh. JECKSCHOT, JEEKSCHOT, JEKSCHOT, ook wel ELSCHOT en oudtijds YEKSCHOT genaamd, ligt 5 u. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. van Veghel, 1½ u. O. ten Z. van St. Oedenrode, rondom in de heide.

Deze heerl. werd door den Hertog van Braband gegeven aan WILLEM DIE CRUUDENER, voor eene zekere som, die de Hertog hem schuldig was, en zulks zoo als het lag onder St. Oedenrode, welke, te voren eene woeste heide geweest zijnde, door hem weder aan den Hertog werd opgedragen, van wien hij het ter leen ontving met de heerl., uitgenomen het hoog gerigt en verscheidene voorregten, alles in het jaar 1310. Eene afpaling dezer plaats geschiedde in 1362. De Heeren dezer heerl. hadden het regt, om jaarlijks eenige cijnsen te heffen; ook hadden zij de uitoefening van het middelbaar en laag regtsgebied, hetwelk zij echter in later tijd schijnen verwaarloosd te hebben, althans onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden had men hier geene regtbank meer, maar het behoorde onder St. Oedenrode.

JEDONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*.

Men vindt er vijf vervallen tempels, eene grot en een beeldje, den God SIEVA voorstellende.

JEEKER (DE), riv., prov. *Limburg*. Zie JECKER.

JEEKSCHOT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie JECKSCHOT.

JEJAWIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, distr. *Bangil*.

JEKER (DE) of DE JEKKER, riv., prov. *Limburg*. Zie JECKER.

JEKRI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. HILDESHEIM, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie HILDESHEIM.

JEKSCHOT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie JECKSCHOT.

JELGERSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 3½ u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. ten O. van *Harlingen*, 5 min. N. O. van *Firdgum*, waartoe zij behoorde.

JELKEMA, JELTINGA of JELTJAMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. en N. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Bergum*, 5 min. van de b. *Buitenpost*.

Thans is het een tuin, in eigendom bezeten door den Heer VAN HARINXMA DE WITH, woonachtig te Buitenpost.

JELLEBIRT, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Ængwirden*. Zie TJALLEBERT.

JELLEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Bolsward*, ½ u. O. van *Oosterend*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte

van 28 bund. 56 v. r. 22 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer A. K. Wiersma, woonachtig te Oosterend.

JELLEMA, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en 2 min. ten Z. W, van en dadelijk aan het d. *Zuidhorn* palende.

In het begin der zestiende eeuw behoorde deze burg aan het oud adellijk geslacht der Gaykema's, ook wel Gaykinga genoemd, waarvan reeds in 1321 zeker Albert de *Gaykema- of Gaykinga-capelle fundeerde*, en een ander, Frederik, in 1630, Abt van het klooster Aduard was. Hendrik en Frederik, twee van drie gebroeders Gaykema, op eenen maaltijd of gastmaal in het klooster door eenige kloosterlieden verslagen zijnde, ontstond, wegens dezen manslag of moord, groote veete tusschen dat aanzienlijk geslacht en het rijke, veel vermogende klooster Aduard, welke veete door eene, van wege beide partijen ingeroepene, arbitrage of scheidsheerlijke beslechting eindigde, bij verzegeling van Maandag St. Simon en St. Judas 1520, waarbij men elkander wederzijds maagh en moetzoen verleende. Behalve andere zware en vernederende zoenboeten, verloor het klooster Aduard daardoor het wereldsche gebied, mitsgaders het regt van patroonschap over Zuidhorn en Wierum, dat aan de familie Gaykema werd toegewezen. Het was mede een lid der familie Gaykema of Gaykinga, welke de lasten van het voormalige Nyslooter-zijlvest, ten behoeve der beoosten het Hoendiep gelegene Zuid- en Noordhorner-landen, afkocht, waardoor deze landen, tot zeer veel voordeel voor de bezitters, thans nog bevrijd zijn en blijven van alle opbrengst aan de tegenwoordige meer buitenwaarts gelegene uitwateringsluis de Kommerzijl. Later is de burg Jellema in bezitting gekomen en bewoond geweest door een tak van het oud adellijke geslacht der van Ewsum's, en was het Jonkheer Christoffel van Ewsum, Heer op Jellema, welke de burg met alle preëminentien en geregtigheden (waaronder die, welke uit den zoenbrief voortvloeiden, voor zoo veel die aan Jellema waren toegekend), bij verzegeling, d. d. 1 Mei 1611, aan Jonkheer Derk Clant op Hankema verkocht, van wien de burg, edoch zonder preëminentiën en geregtigheden, overging op Jonkheer Kapitein Goedhart Johan van Nyeveen, welke bij verzegeling, d. d. 12 Maart 1698, die aan een tweetal burgers overdroeg. Na 1706 is de burg gesloopt en de grond geraakt in het bezit der familie Hora Siccema, van welke hij aan den tegenwoordigen eigenaar, den Heer J. Hora Buma, op Klinckema, is gekomen, die, na demping der oude grachten in 1840, er moestuinen van maakte, welke gezamenlijk 71 v. r. 38 v. ell. in oppervlakte beslaan.

JELLE-PIETER-SLOOT, vaart, prov. *Friesland,* kw. *Oostergoo,* griet. *Smallingerland.* Zie Kletster-vaart.

JELLUM, Hiellum, Hielsmagae, d., prov. *Friesland,* kw. *Westergoo,* griet. *Baarderadeel,* arr. en 1 u. Z. W. van *Leeuwarden,* kant. en 2 u. N. ten W. van *Rauwerd,* aan den Oude-Slagtedijk; men telt er 19 h. en 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er op 2 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Beers-en-Jellum*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie den Pastoor 100 goudguldens (150 guld.) opbragt; ook was er eene prebende van 80 of 90 goudguldens (120 of 135 guld.). De Proost van de St. Janskerk te Utrecht, genoot 6 schilden (4 guld. 50 cents). Deze kerk, welke ter zijde van den Oude-Slagtedijk, op het Oudland, staat, heeft eenen spitsen toren, en is van een orgel voorzien, hetwelk in 1811 nieuw gemaakt is. De spits van den toren

is in 1832 door den bliksem getroffen en afgebrand, doch weder opgebouwd.

De 2 Doopsgez., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht. — Ook heeft men hier de state Mammema.

JELLUMER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, welke uit de *Sneeker-trekvaart* komt, en met eene westelijke rigting naar den Oude-Slagtedijk, bij Jellum, loopt.

JELMERA-HUIS, voorm. kast. op het eil. *Ameland*, prov. *Friesland*. Zie CAMMINGHA.

JELOKROMO, beter DJELOKROMO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, ads. res. *Ledok*.

JELSUM, vroeger ook HIELSUM, HELSUM, HIJELSHEIM en HIJELSUM genaamd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*; men telt er, in de kom van het d., 69 h. en ongeveer 380 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier omtrent 330 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort. JELLE of GELLIUS FABER DE BOUMA, R. K. Priester, moest, wegens zijne Hervormde gevoelens, waarmede hij reeds vóór LUTHER openlijk voor den dag kwam, van hier vlugten. Hij was de eene Zondag nog R. K. Priester en bediende de mis, toen hij den volgenden Zondag, met zijne gemeente tot de Hervormden overgegaan zijnde, alreeds in de landstaal predikte. Hij werd in 1536 Hervormd Predikant te Norden, en vertrok in 1537 naar Emden, waar hij den 2 Junij 1564 overleed. Hij was, zoo niet de eerste, toch een der eerste Hervormers van Friesland (1). De eerste Hervormde Predikant van dit d. was ARNOLDUS ANNES of ANNIUS, vroeger hier Roomsch Priester, in 1579 vertrokken naar Reitsum c. a.

De kerk, welke vóór de Hervorming aan de H. GENOVEVA was toegewijd, is een goed gebouw, dat in 1781 hersteld is en eenen stompen toren heeft. Het orgel, hetwelk in dat jaar nieuw gemaakt is, werd in 1835 weder vernieuwd en vergroot.

De 10 Doopsgez., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*. — De R. K., van welke men er 18 aantreft, worden tot de stat. van *Leeuwarden* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Onder dit d. ligt de state Dekama of Camstra, en voorheen had men er nog de state Hinnema, Haersma en Harinxma.

In dit d. heeft de groote BALTHASAR BEKKER, de laatste jaren zijns levens doorgebragt, gelijk hij er dan ook begraven is.

JELSUMER-MEER of BLIND-MEER, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, die bij de voorm. state Hinnema een aanvang neemt, in eene oostelijke rigting het Jelsumer-Oudland doorloopt, en zich in de *Trekvaart-van-Leeuwarden-op-Dockum* ontlast.

JELSUMER-NIEUWLAND, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. en kant. *Leeuwarden*; palende N. aan het Cornjumer-Nieuwland, O. aan het Jelsumer-Oudland, Z. aan den Klokslag van Leeuwarden, W. aan Menaldumadeel. Het is aangeslijkt land van de voorm. Middelzee.

---

(1) Men zie verder het levensberigt over hem door onzen geachten Medearbeider, den Heer T. A. ROMEIN, gegeven in den *Frieschen Volks-Almanak* van 1839, bl. 74–80.

JELSUMER-OUDLAND, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. en kant. *Leeuwarden*; palende N. aan het Cornjumer-Oudland, O. aan de trekvaart van Leeuwarden op Dockum, Z. aan het Hasker-meer, hetwelk dezen polder van den Klokslag van Leeuwarden afscheidt, W. aan Jelsumer-Nieuwland.

Het was, tijdens het bestaan der Middelzee, vast land, toen het *Jelsumer-Nieuwland* nog in de zee was bedolven.

JELSUMER-VAART (DE GROOTE-), oudtijds HASKER-MEER genaamd, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, die bij het d. Jelsum ontstaat en, met eene oostelijke strekking, naar de *Ee* of *Trekvaart-van-Leeuwarden-naar-Dockum* loopt en zich daarin ontlast.

JELSUMER-VAART (DE KLEINE-), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, die in eene oostelijke strekking, van den tweeden dijk bij den Tjessingaweg en de herberg de Bonte Koe, naar de *Groote-Jelsumer-vaart* loopt.

JELTE-SLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, hetwelk in de griet. *Wymbritseradeel*, uit de *Wymerts* voortkomt, en, in eene oostelijke rigting, de grensscheiding tusschen die griet. en Doniawarstal daarstelt, en zich in de *Koevaart* ontlast.

JELTJAMA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie JELKEMA.

JELTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*, 5 min. O. Z. O. van *Britsum*, waartoe zij behoorde.

JELTINGA, voorm. adell. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie JELKEMA.

IEMANDS-GORZEN, voorm. gors in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse, waar thans de pold. Koorndijk ligt. Zie GOUDSWAARD.

IEMERIK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie EIMERIK.

JEMOO, eigenlijk DJEMOO, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de noordzijde van het eil. Zij valt, op 6° 47′ Z. B., 128° 54′ O. L., in zee.

IEMPOLRE, gedeelte van de voorm. heerl. *Agger*, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie AGGER.

JENAR of JENER, beter DJENAR of DJENER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

In het jaar 1828 hadden de muitelingen hier post gevat. De Luitenant-Adjudant KRAFFT, diensvolgens, aan het hoofd van 200 man Infanterie, derwaarts gezonden, overviel den vijand zoo onverhoeds, dat deze genoodzaakt was, met achterlating van eenige lansen en krissen, de vlugt te nemen.

Den 17 en 18 December van dat zelfde jaar werd dit dorp, waar de vijand zich weder genesteld had, door de zesde mobile kolonne, onder de bevelen van den Kapitein RENIA VAN NAUTA, op onderscheidene punten te gelijk aangevallen, met dat gevolg, dat de vijand een aanzienlijk verlies moest ondergaan, en velen het alleen ontkwamen, door hunne wapenen en tulbanden weg te werpen, en zich onder de vlugtende vrouwen en kinderen te mengen. Een in het rood gekleed hoofd, naderhand voor een Rongo erkend, die te paard een rood zijden vaandel voerde, werd door den Wachtmeester der Huzaren, LEENAARDS, nedergeschoten en het vaandel genomen; terwijl de zich meermalen onderscheiden hebbende Wachtmeester der Djaijang

Sekars van Tegal, Fues, eenen vijandelijken Tommongong heeft ingehaald en nedergesabeld, zijnde voorts nog drie Priesters en zeventien Pradjoeritsen op de plaats gevonden geworden. Aan onze zijde was slechts één jager van den Luitenant Gilly zwaar gewond.

JENER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie het vorige art.

JENJE-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, op de grenzen van de griet. *Wymbritseradeel* en *Doniawarstal*, ½ u. Z. O. van *Uitwellingerga*, dat door de Tienesloot met de *Broekster-oudeweg*, en door eene andere sloot met de *Brekken* in verbinding staat.

JENKEN-HOFF, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 4 u. N. O. van *Arlon*, arr. en 3 u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Osperen*, gem. *Grosbous*.

JENKENS-BAAI, bogt of baai in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, aan de Noordwestkust.

Het was te dezer plaatse, dat ongeveer 400 Franschen, in November 1781, landden, en, met behulp van den kant der ingezetenen, de Britsche bezetting van het eiland, uit 675 man bestaande, benevens den Gouverneur Cockburne, krijgsgevangen maakten.

JENSEMABORG, Jensiemaborg of Jensumaborg, bij verkorting meestal enkel Jensema of Oud-Jensema, voorm. burg of huis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. Z. van *Oldehove*, in het geh. *Jensema*.

De plaats, waar dit gebouw gestaan heeft, is nog met eenen dubbelen wal omgeven. Het water, waaruit het gebouw was opgetrokken, is nog zeer diep. Een schathuis is slechts nog aanwezig, waarin men, vóór weinige jaren, de schietgaten heeft digt gemetseld. Ook zijn toen aldaar, zoo men wil, nog loopgraven gevuld en batterijen geslecht, zoodat er thans geene de minste teekenen meer bestaan, dat dit een burg of vesting geweest is.

JENSHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie Henshuizen.

JENSIEMA, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Jensemaborg.

JENSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 5 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Bergum*, ½ u. Z. van *Augustinusga*, waartoe zij behoort.

De plaats, waar zij gestaan heeft, weet men thans niet meer aan te wijzen.

JENSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. O. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 29 bund. 2 v. r., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaars.

JENSUMA (OUD-), voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Jensemaborg.

JEPMA ('T), buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. N. van *IJsselstein*, gem. *Oude-Rijn*.

Deze buit., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 7 bund. 3 v. r. 10 v. ell., wordt thans in eigendom

bezeten door den Heer F. H. PAUW, woonachtig te Utrecht, en is ingerigt tot een koffijhuis voor het fatsoenlijk publiek.

IEPENBURG, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ALLASSEN.

JEPPE-GAT, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie JAPPEGAATJE.

JEPPEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Holwerd*, 5 min. N. van *Nijkerk*, waartoe zij behoorde.

Daar de kerk en toren van het d. Nijkerk op het grondgebied van deze state staan, en waarschijnlijk uit de goederen van JEPPEMA gebouwd zijn, wilde de geestelijkheid, deze ligging tot haar voordeel nemende, de geheele state als haren eigendom hebben aangemerkt. Het geschil hierover werd door CUNERUS PETRI, Bisschop van Leeuwarden, in het jaar 1570 bijgelegd.

In het jaar 1640 woonden daarop de kinderen van RUURD ROORDA; in 1706 de Heer FREDERIK GROVESTINS, en in het midden der vorige eeuw zijne kleindochter, eene zuster van den beroemden Luitenant-Generaal FREDERIK VAN GROVESTINS, die in den grooten successie-oorlog dien bekenden en voorspoedigen inval in Frankrijk gedaan heeft.

JERANG (SOERIE-), st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie MAROS.

JEREIG, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie JOUWER.

JERICHO, voorm. buit. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en ½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, 5 min. Z. van *Haringhuizen*, waartoe het behoorde. Het huis is thans niets meer dan eene arbeiderswoning.

JERITTE (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, aan den Noordwesthoek van het *Sundasche* eil. *Java*.

JERO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in de *Vallei-van-Selot*.

JEROENS-POLDER (ST.) of HIERONYMUS-POLDER, ook BANTAM genaamd, onbehuisde pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*; palende N. aan den polder Noordgouwe en den Galgepolder, O. aan de Schorren van het Dijkwater, Z. aan den St. Jacobspolder en den Verbranden-Manpolder, W. aan den St. Joostpolder en Noordgouwe.

Het land betaalt geen geschot maar subsidie, als achterliggende polder, en ontlast het water door een sluisje op het Dijkwater. Het polderbestuur wordt uitgeoefend van wege de eenige grondeigenares, Vrouwe SUZANNA JACOBA PETRONELLA DE CLERCQ, gehuwd aan den Heer JACOB MOOLENBURGH, op Weelzigt, onder Noordgouwe.

De naamsoorsprong van ST. JEROENS-POLDER is niet ver te zoeken, dewijl van wege het klooster Zion de eerste bedijking is aangevangen; dan, hoe die naam in dien van Bantam veranderd zij, is met geen zekerheid te bepalen, te minder, daar zulk eene benaming hier te lande, vóór de oprigting der Nederlandsche Oostindische Maatschappij, niet kan bekend geweest zijn; gevolgelijk is het waarschijnlijk, dat zulks geschied is bij de herdijking van het jaar 1603, wanneer men de benaming van eenen Roomschen Heilige zal verworpen, en liever eenen Indischen naam daaraan zal gegeven hebben. Mogelijk is een, en wel de voornaamste

der indijkers, reeds door de Oostindische vaart verrijkt geweest, en heeft hij de plaats, waar hij zijn geluk vond, hierdoor in gedachtenis willen houden.

De grond, waaruit deze polder geboren is, is een aanwas uit de Gouwe voortgekomen, wanneer die begon te verlanden, en door welker bedijking nog meer verloop van dien stroom zal veroorzaakt wezen, gelijk altijd het gevolg is van bedijkingen.

Het eerste aanwezen van St. Jeroens-polder is omtrent het jaar 1458, wanneer die der zee werd ontrukt en in het drooge gelegd, zoo dat vier vijfde deelen daarvan het eigendom werden van het klooster Zion, en één vijfde deel den Heer van Noordgouwe Bewesten-Steen aanbedeeld werd. Geen uitgiftbrief deswegen voorhanden zijnde, is daarvan geene eerste grootte bekend, die zeker, door ondervloeijing en herdijking, van tijd tot tijd, verandering zal ondergaan hebben. Thans beslaat hij eene oppervlakte van 49 bund. 14 v. r. 10 v. ell.

Het is waarschijnlijk, dat deze pold. oudtijds, even als nu, zonder huizen of bewoners geweest is; gevolgelijk is daarvan, in vroeger of later tijd niets aan te merken. De landen werden bebouwd door lieden, welke op den grond van Noordgouwe gezeten waren, en meest door de bewoners van de hoeve Bantam genaamd, liggende Beoosten-Steen. Daar vier vijfde deelen aan het klooster Zion behoorden, vervielen die, met alle overige kloostergoederen, bij de omkeering van land- en kerkbestuur, aan de grafelijkheid, welke zich al vroeg daarvan ontdeed, en die den 23 Mei 1602 verkocht aan Jonkheer Willem van der Meer van Berendrecht en mededeelgenoot, zich voorbehoudende de hooge jurisdictie en tienden; hierdoor werd het onder de schepenbank Bewester-Steen betrokken, wiens Ambachtsheer, den 10 April 1691, zijn drie vijfde deelen weder aan bijzondere personen verkocht, aan zich behoudende de heerlijke regten, welke tot heden aan den Heer van Noordgouwe gebleven zijn, die bij ieder versterf daarmede beleend wordt.

Wegens de geschiedenis is alleen aan te merken, dat deze polder in het jaar 1458 is bedijkt geworden; door den vloed van 5 November 1530 is doorgebroken, en weder met de zee is gemeen geworden, wanneer de kloosterlingen van Zion en hunne medestanders in twist geraakten en ongezind werden om die te beverschen, zoodat deze grond, in schorren verkeerd, den geheelen overigen tijd der zestiende eeuw bleef drijven, tot dat de eigenaren, in het jaar 1603, octrooi tot herdijking verzochten en erlangden. Deze polder, weder tot eenen vruchtbaren grond gemaakt, vloeide, in het jaar 1630, op nieuw onder, en schijnt sedert weder eenen geruimen tijd gedreven te hebben, want, den 16 Junij 1646, werd door 's Lands Staten aan de Regering van Zierikzee toegestaan, om ter verdieping van het Noorderdiep omtrent hunne stede, te mogen » raecken en » gebruycken den gront der Ambachtsheeren van Bantam, mits daar» voor in redelykheid betalende," waarop de Ambachtsheeren, den 18 December 1646, octrooi verzochten tot de bedijking van omtrent 50 gemeten sliks, hetgeen hun, den 16 Februarij 1647, werd toegestaan. Daar moeten sedert evenwel nog meer aandijkingen hebben plaats gehad, dewijl uit de evengemelde 50 gemeten sliks, de St. Jacobs-polder zal geboren zijn, en het Galge-poldertje, in het jaar 1653 bedijkt, mede een gedeelte van Bantam is geweest. Ofschoon het nu niet blijkt, wanneer Bantam, na de overstrooming van het jaar 1630, is herdijkt, is het toch zeker, dat, met den geduchten vloed van 26 Januarij 1682, deze polder weder is ondergeloopen, zoodat de breuken

niet dan met vele kosten zijn gebeeld kunnen worden, en kort daarna heeft hij een gelijk onheil ondergaan, hetwelk de eigenaren den Staten van Zeeland aandienden, en hen om onderstand deed verzoeken, met dat gevolg, dat hun, den 30 April 1685, zoo wel als aan het Wester-Nieuwlands-poldertje, voor den tijd van zeven jaren, vrijdom van den honderdsten penning en extraordinaris op de gemeten, is toegestaan, dat den 24 Maart 1692 nog voor andere zeven jaren is verlengd geworden.

JEROESSA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Groot-Roma*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, aan de zuidwestzijde van het eiland, in de nabijheid van de ankerplaats, welke door het eilandje Mitta beschut is.

Dit d., de hoofdplaats van het eiland en het verblijf van den Opper-Orangkaja, lag voorheen aan het strand; doch daar het meermalen door zeeroovers verontrust werd, zoo heeft men het verplaatst. Het ligt thans aan de helling van den berg, nagenoeg 400 voeten boven de oppervlakte der zee, en is door eenen klipsteenen muur omgeven. De nette bamboezen woningen zijn alle van wel aangelegde tuintjes omringd. De Kotta-Compania (het Compagnie-Huis) ligt, wegens de verplaatsing van het dorp, alleen nog aan het strand. Men vindt hier een ruim blokhuis, om hetwelk een muur staat van klipsteen, alsmede eene vrij groote kerk. Er is tevens een Schoolonderwijzer, terwijl de gemeente onder den Zendeling van *Makisser* behoort.

Ten W. van dit d. strekt zich, midden in het gebergte, eene zeer schoone groote vallei uit, die overal met Turksche tarwe, met aardvruchten en ook met rijst beplant is; terwijl de kruinen der bergen bedekt zijn met grazende geiten, schapen, buffels en varkens.

JEROK (DOEKO-), bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

JEROME-POLDER (ST.), Fransche naam van de JERONIMUS-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie JERONIMUS-POLDER.

JERONIMITER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Hoorn*. Zie HIERONYMUS-KLOOSTER.

JERONIMUS-POLDER of ST. JERONIMUS-POLDER, op de kaart van PAAUW ST. JEROME-POLDER genoemd, welke naam misschien in Fransche stukken voorkomt, doch thans niet meer gebruikt wordt, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke*; palende N. aan den Ouden-Passegeule-polder en den Vrijen-polder, O. aan den Oudenmans-polder en den Krakeel-polder, Z. aan den Brandkreek-polder, W. aan den St. Lievens-polder.

De oude schotbare grootte des polders was 176 bund. 6 v. r. 25 v. ell.; thans wordt het geschot omgeslagen volgens de kadastrale grootte, zijnde 186 bund. 31 v. r. 4 v. ell. Daarin staan 20 woonhuizen, waaronder die van het geh. Plakkebord, en 2 groote hofsteden. Het is slechts een vierde gedeelte van eenen voormaligen polder van dien naam, zijnde het overige verdeeld in twee polders, liggende aan gene zijde van de Brandkreek, welke ook dezen naam behouden hebben. Daarin liggen de d. Waterland-Oudenman en St. Jan; doch deze kunnen hier niet breeder behandeld worden, daar zij Belgisch grondgebied zijn. Deze groote polder, in oude tijden meermalen gevloeid en herdijkt, doch in het jaar 1622, door het daarstellen van de Brandkreek, in twee deelen gescheiden zijnde, is het Nederlandsche

deel in de bedijking van *het Eiland* begrepen, van welken polder hij nu een deel is en alzoo geen eigen beheer heeft.

JERSEKE, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie YERSEKE.

JERSEKEDAM, b. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie YERSEKEDAM.

JERSIKE, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie YERSEKE.

JERSIKEDAM, b. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie YERSEKEDAM.

IERST, IRST of IJRST, voorm. adell. h. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. Z. O. van *Elburg*, gem. *Oldenbroek*, waartoe het behoorde.

JERUSALEM, voorm. abdij van Edele Jonkvrouwen der orde van ST. AUGUSTINUS, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, in het d. *Biezelinge*.

Zij was voortgesproten uit een klooster te Mechelen, waar deze Nonnen Victorinen genoemd werden, en zou, naar men wil, in het jaar 961 of 962 gesticht zijn. Deze abdij is, zoo door de Graven en Gravinnen van Zeeland, als door andere Edelen, met vele schoone goederen, voorregten, vrijheden, inkomsten en voordeelen begiftigd geweest. Onder anderen hadden de Abdis en de abdij het regt van voorstelling of eigenlijk van patroonaatschap tot de kerk van Schore. Ook waren de Jonkvrouwen van dit klooster zoo in aanzien, dat de Deken en het kapittel van dezelfde orde te Antwerpen, benevens de Regering dier stad, in het jaar 1517, aan den Officiaal van Utrecht en de Abdis van dit klooster, door brieven verzochten, om eenige Geestelijke Zusters uit dit klooster, ten einde de Victorinen of St. Margrietendaal te Antwerpen aan den gang te helpen. De Abdis van JERUSALEM zond, op dit verzoek, vijf Nonnen uit haar klooster naar Antwerpen, die aldaar met het stichten van die orde een begin maakten. De laatste Abdis van dit klooster was CATHARINA NESKENS, die zich, ten tijde van de beeldstormerij, met de papieren naar Antwerpen begaf, en die in een houten kistje, met ijzeren banden beslagen en van drie sloten voorzien, heeft gesloten. Zij overleefde alle hare Nonnen en overleed den 17 Januarij 1612.

JERUSALEM of KLOOSTER DER KRUISBROEDERS, BEWAARDERS VAN HET H. GRAF, voorm. kloost. te *Culenborg*, in het *Jerusalemssteegje*, zich uitstrekkende van de Zandstraat tot aan den Dwarsweg.

JAN IV, Heer *van Culenborg*, moet als de eerste aanlegger van dit klooster worden aangemerkt, want deze gaf in het jaar 1430 den Hof, waar het gebouw gezet is. Het is echter eerst lang daarna, namelijk in het jaar 1492, door JASPER, zijnen kleinzoon, volbouwd. JOHANNES VAN DEN BROEK, Vicaris van alle de Jerusalemsche Geestelijken in Nederland, had in het genoemde jaar eenen brief van vele vrijheden en privilegiën gegeven aan de weldoeners van dit konvent, bijzonder recommandeerde hij het aan de Regering van Culenborg; op den rug van den brief staan de namen uitgedrukt: MELCHIOR VAN CULENBORG, Schout; D. COPIER, S. DE HAEN, C. MELISSEN, G. VAN DIGTEREN, A. VAN YNGEN, J. VAN CUYK, SEERMOND, C. DE MAN, D. BEERNTSEN, Schepenen. Heer JASPER bevestigde hunne vrijheden, met goedvinden van GIJSBERT VAN WADE, Pastoor van St. Johanskerke, en werden deze nader bekrachtigd, zoo door DIRK PELS, Abt van Marienweerd, als door DAVID VAN BOURGONDIË, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht. In het jaar 1494 werd het hoogaltaar in de kerk ingewijd, als ook het kerkhof. In

het midden van de kerk stond eene voorstelling van het graf des Heeren, zijnde zeer naauwkeurig en kunstig gemaakt naar het H. Graf, hetwelk te Jerusalem, op den Calvarieberg, vertoond werd. Dit graf werd door vele menschen met groote godvruchtigheid bezocht. De kloosterlingen werden te dien aanzien genaamd Broeders van het Graf des Heeren van Jerusalem, ook wel Kruisbroederen. Zij waren in het zwart gekleed en droegen daaronder een linnen kleed, hetwelk digt om het lijf sloot en geteekend was met een rood kruis. In de rekening van St. Barbarakerk was aangeteekend: 1°. dat zij voor het zingen van den Epistel en het Evangelie op de Hoogtijden, en voor het lezen van de vroegmis op dezelfde Hoogtijden, jaarlijks getrokken hebben drie Vlaamsche ponden (18 guld.); 2°. dat zij gehouden waren de ommegangen bij te wonen, waarvoor zij eenigen wijn ter vereering kregen; 3°. dat zij dagelijks in de St. Barbarakerk eene mis moesten lezen voor de weeskinderen en daar ook letten op hun gedrag; 4°. dat dit klooster onder het graafschap Culenborg 17 morgen 5 hond. (14 bund. 73 v. r. 59 v. ell.) land in eigendom heeft bezeten.

In het jaar 1520 hebben de Broeders van het Jerusalems-konvent aan het kapittel van St. Barbara jaarlijks een oud schild (1 guld. 40 cents) toegelegd, opdat zij bidden zouden voor de ziel van Dirk de Heesch en zijne huisvrouw.

In het jaar 1575 konden de Abt en Conventualen van Marienweerd, door den oorlog, in de abdij niet langer verblijven; dien ten gevolge maakte men een contract met de Jerusalems-broeders, om bij hen in te wonen.

Dit klooster is, van tijd tot tijd, te niet gegaan en nu geheel verdwenen. Het begin van het verval daarvan is geweest het omver werpen van het graf, door de beeldstormers, want hierdoor hield het bedevaart gaan en het offeren op. De oorlog, die sedert 1572 tot 1576 gevoerd is, en daarna het ophouden van de dienst en het vertrek of uitsterven der Monniken vermeerderde dit verval. Later is dit gebouw geheel te niet gegaan, en de kerk reeds in het jaar 1649 ingestort, waarom Georg Frederik, Graaf van Waldek, als Voogd van zijn neef Hendrik Wolraad, haar aan de Regering heeft geschonken, mits dat zij het koor en torentje herstelden en de reparatie in het vervolg voor hare rekening hielden.

Deze voorwaarden zijn echter niet gehouden, want eindelijk is het koor ook ingestort, en de grond en opstal, in het laatst der zestiende eeuw, verkocht, aan den Heer Paul Coenraad Pichtel, die een gedeelte van het kloostergebouw, als de eetzaal en slaapplaats der Monniken, tot een voortreffelijk woonhuis heeft doen vertimmeren, hetwelk door hem en zijne erfvrouw nog langen tijd daarna is bewoond geworden. Dit heerlijk gesticht is in het jaar 1749, door het afbreken van hetgeen er nog overig was, geheel verdwenen.

JERUSALEM, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie Gerkes-Klooster.

JERUSALEM, voorm. buit. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en ½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, 5 min. Z. van *Haringhuizen*, waartoe het behoorde.

Er staat thans niets meer dan eene arbeiderswoning, welke dien naam draagt.

JERUSALEM, voorm. buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Rotterdam*, 20 min. N. O. van daar gelegen.

Deze buit. is in het laatst der vorige eeuw gesloopt, de grond in onderscheidene perceelen verkocht, en voor het grootste gedeelte tot warmoesierstuinen aangelegd, te zamen groot 7 bund. 90 v. r. 78 v. ell., zijnde thans op gemelde perceelen drie kapitale huizen gebouwd, bewoond en toebehoorende aan de Heeren C. Cornelder, J. Bos en J. F. Commerell, en nog vier kleinere woningen.

JERUSALEM, voorm. kloost. van Augustijner-Nonnen in de *Waard*, buiten de Waardpoort der stad *Utrecht*.

De grondvesten van dit klooster zijn gelegd in het jaar 1418, want hij, die het vervolg op de kronijk van Beda heeft geschreven, zegt op het gemelde jaar: *item in den selven jaer wert dat clooster, dat Jerusalem heet, bij Utrecht eerst toegeleit en de beginnen te maken*, enz. Evenwel komt er bij Ant Mattheus (1) een brief van Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, voor, welke geteekend is den 2 December 1419 en waarbij hij vergunning geeft: » om » op de plaats dewelke Jerusalem genoemd wordt, onder de parochie- » kerk van St. Jacob te Utrecht, een Nonnenklooster van St. Augusti- » nusorder te timmeren."

Misschien zullen zij, in het jaar 1418, mondeling verlof gehad hebben, hetwelk haar in het volgende jaar schriftelijk zal gegeven zijn. Uit den gezegden brief schijnt te blijken, dat de plaats, waar het klooster gebouwd werd, reeds *Jerusalem* heette, eer men er het klooster stichtte. Vermoedelijk ontleende zij haren naam van eene daarstaande kapel, waarin een graf des Heeren gevonden werd, naar de gelijkenis van dat, hetwelk te Jeruzalem uit eenen rots was gehouwen.

Deze kapel heeft aan de gemelde Zusteren van den beginne niet toebehoord, want men vindt opgeteekend, dat men de kapel, die Jerusalem genaamd was, door veel moeite en aanhouden van de Opzigters der kapellen gekregen heeft, om er een Nonnenklooster aan te timmeren. De boven vermelde brief van Bisschop Frederik behelst voornamelijk, dat hij aan Margaretha van Groeneveld, Agatha Ernestus, wed., Hille van Maurik, Anna van Teil, Zwanildis, dochter van Govert Franken, en de verdere zusters en eerbare vrouwen, op de gemelde plaats Jerusalem wonende, verlof geeft om op die plaats een Nonnenklooster van St. Augustinusorde te stichten en te laten inwijden, zoodanig, dat dit klooster zoude staan onder den Prior en het algemeen kapittel van Windesheim, en gelijke voorregten zoude genieten als de andere kloosters, onder dat kapittel staande, genoten; dat de Prior van Windesheim, of, als het ambt van Prior openstond, het gemeld kapittel, de magt zoude hebben, om personen in dit klooster op te sluiten, te kleeden, te bezoeken en te bestraffen; om eene Priorin aan te stellen, te bevestigen en af te zetten; om, zoo dikwijls als het noodig was, Rectors of Biechtvaders voor eenigen tijd aan te stellen, die de magt zouden hebben, om de biecht van de Zusters of huisgenooten, mitsgaders van de altijd blijvende kostgangers, en verder van anderen, zoo mannen als vrouwen, die uit godvruchtigheid in het gemelde klooster gekomen waren, te hooren, en om gemelde personen van heimelijke gevallen, die anders door den Bisschop alleen vergeven werden, te ontbinden; de mindere geloften in andere godvruchtige werken te veranderen; de kerkelijke Sacramenten aan haar te bedienen; de gemelde Zusters en hare kostgangers, en die door haar begraven wilden worden, te begraven enz. Verder dat de Pastoors van St. Jakobskerk,

(1) *De fatis et fundat.*, pag. 288.

in gevalle dat er iemand van die parochiekerk bij de gemelde Zusters begraven werd, de helft moesten hebben van alle de offerpenningen, die ter gelegenheid éener zoodanige begrafenis gegeven zouden worden, en dat de regten, zoo wel van de gemelde St. Jakobskerk, als van de andere kerken, ten zij bij duidelijk verlof van den Apostolischen stoel of bij nader accoord tusschen beide de partijen, in geenen deele verkort mogten worden. Nog werd aan den Prior van Windesheim, of die zijne plaats bekleeden zou, wel uitdrukkelijk belast, dat hij geen grooter getal van maagden zou hebben te kleeden, dan de inkomsten, die het nieuwe klooster zoude krijgen, konden dragen. In het jaar 1424 is het klooster Jerusalem met het kapittel van *Windesheim* vereenigd; wanneer nog drie andere Nonnenkloosters, St. Jansklooster bij Amsterdam, Brunnepe bij Kampen en Diepenveen bij Deventer, in die vereeniging zijn getreden. Zelfs is deze vergadering van Jerusalem uit die van Diepenveen voortgesproten, want daar werden uit de eerste vergadering drie Zusters naar Diepenveen afgezonden, om het stichtelijk gedrag en de naarstige onderhouding van den regel aldaar zelf te aanschouwen, en naderhand in haar konvent van Jerusalem na te volgen. Zij hadden in haar gezelschap genomen de zeer godvruchtige Elizabeth van Doesburg, die ook tot eerste Priorin van het Jerusalemsche-konvent verkoren werd. De eerste Pater of Bestuurder der maagden is geweest Goossen de Sanctis (misschien van Zanen). Hoewel de Bisschop in den gemelden brief bedongen had, dat noch de parochiekerk van St. Jacobus, noch de andere kerken, door het nieuwe konvent, in hare regten verkort of benadeeld moesten worden, zoo is er nogtans tusschen Herbout en Hugo van Wyteringe, Pastoors van St. Jakobskerk, aan den eenen kant, en den Nonnen-Pater Goossen de Sanctis, aan den anderen kant, al spoedig verschil gerezen, hetwelk eindigde met een accoord, waarbij bedongen werd, dat de Nonnen, tot afkoop van parochieregten, jaarlijks den Pastoor een oud Fransch schild (2 guld. 30 cents) zouden betalen. Dit konvent, dat door de menigvuldige aanvallen en strooperijen der vijanden dikwijls grooten aanstoot geleden had, en zelfs in brand gestoken was, is, in het jaar 1493, uit de voorstad in de stad verplaatst, en wel in het huis *Nijenrode*, hetwelk, volgens Matthaeus (1), stond over 's Paussen huis bij de Gaasbeeksche-steeg. Frederik van Egmond, Heer *van IJsselstein, Buren* en *Kranendonk,* bekent in eenen brief van het jaar 1493, dat de gemelde Nonnen hem voldaan hebben *van de alinge huysinge, die* Gysbert van Nieuwenrode *en de Juffrou* Alienora van Borsselen *syn gerechte gesellinne wel eer te behooren plach met hoeren poort-weeh uytgoende in Winsensteeghe, ende daartoe de Huysinge ende Hofstede staende in de Regenboocht voerz. op ten Westhoeck van ende in Gaesbeexsteghe, naest de voersz. herberge van Nieuwenrode.* Zie voorts Agnieten-Klooster (St.), D. I, bl. 66.

JERUSALEM, voorm. kast. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en ½ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Meerssen*, gem. *Amby*.

JERUSALEM, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

JESLUM of Jislum, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. van *Dockum*. Men telt er ruim 100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

---

(1) *Analect*, tom. III, pag. 372.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Wanswerd-en-Jeslum*, die hier eene kerk heeft.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Leeuwarden* gerekend.

JESLUMER-VAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, welke uit de Traan bij Veenstrahuis voorkomt, met eene zuidoostelijke rigting langs Jeslum loopt, en zich in de Ee of Dockumer-vaart ontlast.

JESSE, voorm. kloost. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Essen.

IESTRUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Eestrum.

IESTRUMER-OPVAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Eestrumer-Opvaart.

JESUITEN-HUIS, voorm. woning der Jesuiten te *Groningen*, in de *Popkenstraat*. Na de Reductie ledig staande, is het, in 1639, eerst aan de Armbezorgers tot een School- en Breihuis voor arme kinderen overgegeven, en daarna ingerigt tot een Stads-Gevangenhuis, voor de zulken, die geen burgers waren. Thans dient het tot een Stads-Ziekenhuis.

JESUITEN-HUIS, voorm. kloost. te *Maastricht*. Zie Jesuiten-klooster.

JESUITEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Breda*, in de *St. Janstraat*.

Het bestond vroeger uit twee adell. h., het Huis-van-Heertsbeek en het Huis van Ocrum. Zie voorts het art. Heertsbeek (Huis-van-), en de bijvoegsels en verbeteringen op dat art.

JESUITEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, in de *Verwerstraat*. Het is in het jaar 1609 opgerigt, door de bijzondere gunst van Hertog Albrecht en van den Bisschop Gijsbert Masius.

Deze laatste heeft de Jezuiten volle zes maanden lang mildelijk in zijn eigen huis onthaald. Daarna kregen zij een zeer groot en schoon huis in het midden der stad, niet verre van het vrouwenklooster St. Annenborg geheeten, hetgeen voorheen de Bogarden of Beggarden had toebehoord. Ruim dertig jaren vroeger had reeds de Rector der Jezuiten met den Prior onderhandeld, om het gemelde huis aan zijne ordo over te doen; toen nu de Beggarden uitgestorven waren, heeft diezelfde Prior het huis aan de geestelijke Zusteren gemaakt, onder voorwaarde dat ze het zouden verlaten, zoodra de Vaders Jezuiten binnen 's Hertogenbosch mogten komen. Het was een zeer fraai collegie, dat door vele scholieren bezocht werd. De meeste gebouwen zijn nog in wezen, en hebben, sedert het overgaan van de stad aan de Staten, tot woning van den Gouverneur van 's Hertogenbosch gediend. Thans is het de zetel van het Gouvernement van Noord-Braband.

JESUITEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Luxemburg*, in de *Bovenstad*.

De Jesuiten hebben zich in het jaar 1594 te Luxemburg gevestigd, en er vervolgens een grootsch gebouw gesticht, ter plaatse, waar vroeger een konvent van Religieusen van de derde orde gevestigd was. De kerk dagteekent van 1613, en werd voornamelijk uit de bouwstoffen van het paleis van Mansfeld, te Clausen, opgerigt. De Paters onderwezen de studerende jongelingschap in de letteren, de godgeleerdheid, en sints 1685 ook in de wijsbegeerte. Bij een decreet van den 13 September 1773 van Keizerin Maria Theresia, werd de bulle van Paus Clemens XIV, van den 21 Julij deszelfden jaars, te Luxemburg afgekondigd, en in het volgende jaar het collegiegebouw en de kerk

aan de stad afgestaan. In het kloostergebouw is thans het Athenaeum gevestigd; de kerk is tot eene der parochiekerken van de stad verheven.

JESUITEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Maastricht*, in de *Heerenstraat*.

De Jesuiten zijn in het jaar 1580, door den Hertog van Parma, die 's jaars te voren de stad veroverd had, binnen Maastricht gebragt (1), doch in den aanvang niet meer dan ten getale van vier, die een woonhuis, met eene kleine kapel, in de *Breestraat* gebouwd en daar eene Latijnsche school hebben opgerigt; terwijl Parma bij Koning Filips wist te bewerken, dat aan deze Jezuiten twee prebenden van het kapittel van St. Servaas tot hun onderstand werden toegestaan. Het getal der aankomelingen dezer societeit dagelijks toenemende, hebben zij in het jaar 1605, door aankoop van grond, hunne erve vergroot, en in het jaar 1612 eene fraaije kerk gesticht, welke aan de H. H. Petrus en Paulus werd toegewijd. De stad bragt veel hiertoe bij, en gaf hun, in het jaar 1622, eene jaarlijksche rente van 1200 Luiksche guld. (689,15 guld.).

Toen in het jaar 1638 eenigen hunner, zoo wel als sommigen onder de Minderbroeders, medepligtig bevonden werden aan het bekend verraad, moesten de Jezuiten zoo wel als de anderen de stad verlaten, wordende alle hunne goederen, die zich op der Staten bodem bevonden, verbeurt verklaard. Dan Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*, was in 1673, zoodra geen meester van de stad geworden, of de Jezuiten werden weder binnen geroepen, en in hun klooster, benevens alle hunne goedere nen voorregten hersteld, gelijk bij de Nijmeegsche vrede, in 1679, in een bijzonder artikel werd bepaald, dat zoo wel de Jezuiten als de Minderbroeders in de stad zouden blijven. De Algemeene Staten hebben toen de Jezuiten in hunne vrijheden gelaten, met die beperking echter, dat geene andere Nieuwelingen dan uit der Statengebied oorspronkelijk in hunne societeit mogten worden aangenomen. Dan toen in het jaar 1773 Paus Clemens XIV, door de Vorsten uit het Huis van Bourbon genoodzaakt werd, om redenen, in de daartoe strekkende bulle, wereldkundig gemaakt, deze geheele societeit te vernietigen, hebben zij van de Algemeene Staten, naar het voorbeeld der andere Mogendheden, den last ontvangen het klooster te verlaten, gelijk op den 22 September dadelijk geschiedde. Hunne bibliotheek en alle kerk- en huisgereedschappen zijn in het openbaar verkocht, alsmede alle de vaste goederen, op der Staten bodem gelegen, aangeslagen, uit welker inkomsten daarna aan de Ex-Jezuiten, jaarlijksche pensioenen, door den Rentmeester der geestelijke goederen, voldaan werden.

Ter plaatse, waar dit kloost. gestaan heeft, ziet men thans onderscheidene woningen van particulieren. De vroegere kloosterkerk, in de Kommediestraat gelegen, is sedert vele jaren tot eenen schouwburg, dans- en concert-zaal ingerigt.

JESUITEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Roermond*, in de *Jesuitenstraat*, die vóór de aankomst der Jezuiten den naam droeg van *Lombardstraat*.

Het werd gesticht den 9 September 1611, om de jeugd te onderwijzen. Het gebouw, hetwelk hun werd afgestaan, had vroeger gediend tot woning der Kanunniken van den regel van St. Hieronimus,

(1) In de *Essais historiques et critiques sur le département de la meuse-inférieure en general et la ville de Maastricht, chef-lieu, en particulier* (door den Heer Pelerin), Maestricht 1808, wordt op bl. 213 gemeld, dat het Jezuitenklooster in 1574 te Maastricht zoude gesticht zijn.

die zich, volgens KNIPPENBERGH (1), in het jaar 1590 te Roermond hadden gevestigd, doch die eerst in het jaar 1444 door den Magistraat waren toegelaten geworden. Bij de oprigting van het bisdom van Roermond hadden deze Kanunniken hunne woning aan Bisschop LINDANUS afgestaan; hij en zijne opvolgers hielden er hun verblijf, tot dat JACOBUS A CASTRO, derde Bisschop, het aan de Jezuiten aftond. Bij de oprigting van het klooster maakte men het volgende jaarschrift: soCIetas sVae MVnDe, en bij de vernietiging voegde men daarbij: saeCVLarIsata fInItVr. De kerk is afgebroken, en het overige van het gebouw dient thans tot Collegie.

JET, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. N. van het d. *Britswerd*, waartoe het behoort; met 6 h. en ruim 40 inw.

JETSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Rauwerd*, ½ u. Z. O. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Men weet thans de plaats, waar zij gestaan heeft, niet naauwkeurig meer aan te wijzen.

JETTAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, 14 palen van de zee, aan de Kalie-Koeto.

JETTE (DE), vaarwater in het N. van de *Zuiderzee*. Zie JETTING.

JETTEES of JETTIES, distr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie DJETIS.

JETTING (DE) of JETTE, vaarwater in het N. van de *Zuiderzee*, bezuiden *Ter-Schelling*. Men onderscheidt het in de Oude-Jetting en de Nieuwe-Jetting. Zie de beide volgende art.

Over de betonning en bebakening van dit vaarwater zie men het art. AMELANDER-GAT.

JETTING (DE NIEUWE-), dat gedeelte van het vaarwater de *Jetting*, in het N. van de *Zuiderzee*, hetwelk, ten W. van den Grinderwaard uit den *Vliestroom* voortkomende, met eene zuidoostelijke strekking in de *Oude-Jetting* uitloopt.

JETTING (DE OUDE-), dat gedeelte van het vaarwater de *Jetting*, in het N. van de *Zuiderzee*, hetwelk, uit de *Nieuwe-Jetting* voortkomende, tusschen den Grindwaard en met eene zuidoostelijke strekking naar de *Reepel* loopt.

JETZERKSTERADEEL, naam, waaronder de griet. TIETJERKSTERADEEL, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, weleens voorkomt. Zie TIETJERKSTERADEEL.

JEWEL-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Calandsoog*; palende N. W. aan de Venne, Abbestee en den Bospolder, O. en N. O. aan den Uitlandsche-polder, W. aan het d. Calandsoog en de Duinen.

IGAT of IKAT, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Zuidelijken-Moluksche-Archipel*, nabij en N. van het eil. Babber, 7° 11′ Z. B., 148° 15′ O. L.

IGER of GOENONG-BOELO-BANDONG, plaats op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, ads. res. *Ledok*.

IGEWOLDEN (DE), naam, welken men geeft aan de dorpen OUDEGA, NIJEGA, ELAHUIZEN en KOLDERWOLDE, alle in de prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen* gelegen.

---

(1) *Historia ecclesiastica Ducatus Geldriae*, fol. 109.

Zij worden dus genoemd naar Ige-Galama, en tellen gezamenlijk eene bevolking van 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veenderijen.

IGLEBUREN, voorm. b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, nabij de stad *Workum*, later aan die stad getrokken.

IHA, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

IHA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Honimoa*. Het was vroeger in zeven soa's of gehuchten verdeeld, maar in het begin der vorige eeuw waren er slechts vier meer.

De inwoners zijn van oudsher als goede goudsmeden bekend; ook verstaan zij zich op het solderen, dat zij van eenige daaraangekomen Choromandelsche goudsmeden geleerd hebben, doch dit laatste wordt slechts door de bewoners van een enkel gehucht gedreven, welks Opperhoofd zijne dochter aan eenen der goudsmeden had uitgehuwelijkt. Zij hebben weinig en zulk klein gereedschap, dat zij het in eenen kleinen zak met zich voeren, maar zij zijn zeer bedriegelijk en maken slecht werk, hetgeen veel omtrent de gouden slangen, hun voornaamste werk, ondervonden wordt, alzoo die van binnen van zilver en van buiten slechts met wat dun goud als overblazen zijn, hetgeen velen in het toetsen misleidt.

IHA, Way-Iha, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust.

Zij loopt met eene noordelijke strekking in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uit.

IHAMAHOE, voorm. d. en sterke plaats in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Honimoa*, op eenen berg gelegen.

De Portugesche Landvoogd Gonsalvus Pereira deed de inwoners van Ihamahoe, in het jaar 1572, voor zijne wapens buigen. Later weder in opstand gekomen, werden zij, in het jaar 1602, nogmaals door den Portugesche Landvoogd Furtado aangevallen, doch deze zag zich genoodzaakt, na eenen hardnekkigen tegenstand, te wijken.

Toen Honimoa naderhand onder het gebied der Nederlanders kwam, bleven die van Ihamahoe zich gestadig trouweloos en verradelijk gedragen. In December 1631 zochten zij weder op de onzen te rooven, en verschenen, te dien einde, met twintig coracora's en andere vaartuigen voor Oelat, alwaar voor hen wel niets te doen viel, in het wederkeeren tastten zij echter Itawacka aan, hetwelk door hen verbrand werd, doch, in het volgende jaar, werden zij door den Landvoogd Gijsels aangetast, waarop zij zich met hem verzoenden.

In het jaar 1632 liet de Landvoogd Vlaming hen eenen nieuwen eed afleggen; dit belette niet, dat zij nog in het volgende jaar in opstand, doch in het begin van September weder tot onderwerping kwamen, waarna men hen, om alle verdere moeite voor te komen, onder Pati Toebesi, op Loehoe plaatste.

JHELLUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Jellum.

IHOEWAY-INAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor*, die in de *Way-Haha* valt.

IJ (HET), ook wel IJe gespeld, water, prov. *Noord-Holland*.

Het is een inham der Zuiderzee, die tusschen Holland en West-Friesland loopt, van Durgerdam af tot bij Spaarndam toe. Van even voorbij Spaarndam af tot Beverwijk krijgt het den naam van het Wijker-Meer, alwaar het IJ maar eene mijl van de Noordzee verwijderd is,

en Holland op zijn smalst maakt. Op deze mijl breedte na is geheel Noord-Holland, van Texel tot Beverwijk, een volkomen eiland. Het IJ is, van Amsterdam af tot den Waterlandsche-dijk, omtrent eene halve mijl breed, behalve regt voor Amsterdam, daar een stuk vroeger, voor den aanleg van het kanaal, buitendijks land van den ouden Waterlandsche Zeedijk afschiet, tot midden voor de stad, makende het IJ 6 min. breed, en zijnde dat stuk land de Volewijk of Vogelwijk genaamd. De diepte is ook zeer afwisselend, en voor de Willemsluis het diepst, en wel 40 Rijnlandsche v. onder A. P.; daalt, westwaarts af tot Spaarndam, tot 5 v., oostwaarts, tot Schellingwoude, tot 20 v. en bij den vuurtoren van Durgerdam tot 12 v., alwaar het Pampus begint, dat op zijn ondiepst 9½ v. heeft.

Van waar het IJ zijnen naam ontleent is niet te vinden, en het zoude een vergeefsch werk zijn er naar te gissen. Op de aloudste kaarten, lang voor de inbreuk der Zuiderzee, reeds toen de Katten, Batavieren, Canninefaten, Friezen enz. zich hier kwamen nederzetten. Omtrent eene eeuw vóór Christus geboorte, ziet men het IJ reeds tusschen Holland en West-Friesland vloeijen, ofschoon zoo breed niet als nu, wijl volgens Beudeker, in zijne aanteekeningen, het IJ in de twaalfde eeuw slechts de breedte van eene sloot had, welke de Haarlemmers en Osdorpers ligt konden overtrekken, om de Dregter-Friezen na te jagen. Het IJ begint bij Durgerdam, aan het zoogenaamde Pampus, eene droogte, die het IJ van de Zuiderzee scheidt; het draagt den naam van IJe-Oort of Tije-Oort, als dáár zijn begin nemende; bespoelt aan den zuiderkant den Diemerdijk, de stad Amsterdam (aan welke het tot eene ruime en bekwame haven strekt), voor zoo verre het openliggende gedeelte der havens aangaat, de Over-Braker-Buiten-polder, Slooterdijk, Hoorn-Buiten en den Heyning, te Halfweg, tusschen de steden Amsterdam en Haarlem, maakt het een golfje of inham, het Houtrak genaamd; daarna bespoelt het het Hof-Ambacht, en vloeit langs den dijk tot Spaarndam, waar het het Spaarne ontvangt; voorts bespoelt het, aan den noorderkant, den Assendelverwaard en den Westzanerwaard, ontvangt de Zaan en maakt, een vierde mijl van daar, een golfje, het Barnde-gat genaamd. Verder bespoelt het nog Buiksloot, wanneer men den Buitslooter-ham onder het IJ rekent, die door een schutdam, welke echter niet geheel is gedigt, er van afgesloten is; voorts Nieuwendam, Schellingwoude en Durgerdam, zoodat het IJ tusschen Pampus en Spaarndam is ingesloten.

Het wordt verdeeld in het Binnen-IJ en het Buiten-IJ, en heeft, van Durgerdam af tot Beverwijk, eene uitgestrektheid van 4 u. lengte; terwijl het, op de grootste wijdte, 2600 of 3000 ellen breed is.

Aangezien deze zeearm veel aan opslibbing onderhevig was, schreef de Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem eene prijsvraag uit, waarbij werd te kennen gegeven, dat het, bij de voortzetting der werken van het Noordhollandsche-kanaal, belangrijk scheen te overwegen of het raadzaam en uitvoerbaar zou zijn, het IJ, door eenen dijk, van sluizen voorzien, bij Pampus af te dammen, en waarbij, in geval van toestemmend antwoord, verder werd gevraagd: 1°. welke voordeelen er in zoodanige afdamming zouden gelegen zijn, zoo ter instandhouding van de diepte in het IJ, als tot besparing van verschillende kosten en meerdere beveiliging van de schepen, op de reede van Amsterdam? 2°. of deze afdamming eenen nadeeligen invloed op de stroomen en getijden in de Zuiderzee en op de scheepvaart zou kunnen hebben? 3°. welke het getal en wijdte der sluizen zou moeten

wezen, ten einde scheepvaart en waterlozing onbelemmerd te behouden? 4°. welke de geschiktste plaats tot afdamming zou zijn? en 5°. welke invloed dit werk zou kunnen hebben op de droogmaking van het Haarlemmermeer. Op deze prijsvraag kwamen twee antwoorden in, het eene van den Heer A. F. GOUDRIAAN, Inspecteur-Generaal, en het andere van den Heer D. MENTS, Hoofd-Ingenieur, beide van 's Rijks waterstaat. Beiden kwamen daarin overeen, dat de opslibbing van HET IJ is toe te schrijven aan de vrije gemeenschap met de Zuiderzee, die met den vloed steeds modder aanvoert, welke, bij de kenteling der getijden en de flaauwere ebbe, bezinkt en dus het bed van genoemden inham gestadig verhoogt, niet alleen aan het einde, maar ook door vele, dáár ontwikkelde oorzaken, in de geulen, voor de scheepvaart noodig, en in de laag voor Amsterdam. Om deze verhooging te vernietigen of te verminderen, waren sedert lang velerlei middelen van stroomleiding en uitbaggering aangewend of voorgeslagen, maar niet geheel voldoende bevonden, waarom de meergemelde afdamming verkieslijk, ja noodig scheen, als zullende (volgens den Heer GOUDRIAAN) opleveren de volgende voordeelen: 1°. eene bestendige, eenmaal verkregene, diepte in HET IJ; 2°. vermijding van het kostbaar onderhoud der zeeweringen langs dien zeearm, welke nu Amstelland, Rijnland en Noord-Holland moeten beveiligen, en dus voorkoming van noodige verhoogingen en versterkingen dier zeeweringen, door vermeerdering van steenen glooijingen; 3°. de beveiliging van de schepen in de laag en de walen vóór de hoofdstad, als welke, thans meer of min verboeid liggende, in den zachten bodem eenen put of zate maken, waarin zij, bij lage vloeden, voornamelijk op het midden van den buik rusten, daar het scherper voor- en achterdeel dieper in de klei dringt, waardoor zij spoedig over de lengte doorbuigen of eenen zoogenaamden kattenrug krijgen, zoodat daardoor bodems onbruikbaar werden, die, hadden zij in diep water gelegen, nog lang zouden hebben kunnen dienen; terwijl de genoemde legplaatsen, bij buitengewone stormvloeden, van zelve veiliger zouden worden.

Volgens den Heer MENTZ zouden de voordeelen bestaan: 1°. in eene bestendige diepte van de Amsterdamsche haven, waardoor alle verdere uitbaggeringen en stroomleidende werken onnoodig zouden worden; 2°. in eene gelijke bestendige diepte van het vaarwater van Amsterdam naar Zaandam en Spaarndam; 3°. in bevaarbaarheid der nu verstopte havens van Velzen, Beverwijk en de aangeslibde havens van Zaandam, Nieuwendam en Durgerdam; 4°. in meerdere veiligheid der schepen op HET IJ; 5°. in het onnut worden van het paalwerk vóór de stad; 6°. in de mindere hechtheid en hoogte, welke de dijken rondom HET IJ zouden noodig hebben, als wordende dan inderdaad binnenpolder-kaden; 7°. in vrijwaring tegen overstrooming van de buitendijks gelegene deelen der hoofdstad; 8°. in de mogelijkheid tot het afbreken der waterkeerende sluizen van Amsterdam en de daaruit volgende toegang der schepen tot de binnenwaarts gelegene pakhuizen, waardoor Amsterdam in dezen gelijke voordeelen zou bezitten als Rotterdam en Antwerpen; 9°. in de droogmaking van aanmerkelijke en onnutte deelen van HET IJ, waardoor men 5276 morgen (2789 bund. 76 v. r. 45 v. ell.) goeden grond zou aanwinnen.

Onder verschillende vormen van voorstelling waren dus beide schrijvers het eens omtrent de voordeelen, en beweerden beiden, dat de droogmaking van het Haarlemmer-meer, door de bedoelde afdamming, gemakkelijker zou worden. Insgelijks meenden beiden, dat deze

afdamming geenen nadeeligen invloed op de stroomen of getijden der Zuiderzee zou kunnen uitoefenen, als zijnde HET IJ, hoe aanmerkelijk op zich zelve, echter een zeer kleine waterboezem, in vergelijking van de Zuiderzee. Doch beiden stemden toe, dat de opslibbing, na de afdijking, bij Pampus zou plaats hebben, waartegen echter de schrijvers meenden, dat voldoende middelen zouden kunnen worden aangewend, zoodat de scheepvaart geen hinder zoude lijden. De plannen liepen eenigzins uit elkander, willende de bovengenoemde Inspecteur-Generaal den bedoelden dam leggen aan den buitenkant van HET IJ, voorzien van sluizen, te zamen 240 vierkante profiels inhoud, en daarbij, tot verzekering van de scheepvaart, tusschen die schutsluizen maken eene kom of haven, groot genoeg om alle beurtschepen te bevatten, die op hetzelfde uur afvaren of met hetzelfde getij aankomen, waarbij zou kunnen worden gevoegd de verbinding van het eiland Marken met den vasten wal, en het maken van een kanaal van de voorgestelde afdamming, tot aan den vuurtoren op genoemd eiland, waarvan de voordeelen, zoo wel voor de binnenlandsche als buitenlandsche vaart, werden aangetoond. De Hoofd-Ingenieur MENTZ wilde den afsluitingsdijk brengen nagenoeg op dezelfde plaats, en voorzien van eene sluis met zes openingen, te zamen hebbende eene wijdte van 136 voet, van welke eene voor de scheepvaart zou strekken; hij wilde daarbij, aan den buitenkant, eene haven maken, breed 40 en lang 35 roeden, eenen spuiboezem, insgelijks aan de buitenzijde, ten einde, met de te maken hoofden aan de overzijde, een diep vaarwater te behouden, en eindelijk wilde hij daarstellen eene uitwatering van HET IJ in de Noordzee door een kanaal, beginnende aan Wijkermeer en hebbende eene uitwaterende sluis aan zee, waarbij hij (om de vaart voor de groote koopvaardijschepen van Amsterdam naar het Vlie over de Zuiderzee open te houden) een nieuw kanaal wilde maken, loopende van het groote Noordhollandsche-kanaal bij Alkmaar tot in de haven van Medemblik, en nog, ten einde eenen korteren weg voor ligtere schepen daar te stellen, indien het mogt blijken, dat het vaarwater in den afsluitdam op Pampus niet diep genoeg kon worden gehouden, de trekvaart, van het zoogenaamde Schouw over Monnikendam naar Edam loopende, tot eene voor zeeschepen geschikte ruimte brengen, waarbij hij de uitvoering voorsloeg van het plan, reeds ten jare 1809 gemaakt, om Amsterdam door een kanaal, loopende van daar tot Amerongen, van versch water te voorzien.

De kosten zouden, volgens het eerstgemelde plan, bedragen, zonder het kanaal van Marken *f* 2,138,960 en met dit *f* 3,770,460.

Volgens het tweede voor de uitwatering in de Noordzee	*f* 985,324
den afsluitdam bij Pampus.	- 1,270,324
den spuiboezem, de hoofden en de havendammen. . .	- 386,000
eenige werken om Amsterdam van versch water te voorzien.	- 135,000
werken aan den Schermerboezem.	- 28,000
	f 3,004,724

En zoo men daarbij wilde voegen een kanaal tot Amerongen, om van daar versch water uit den Rijn te bekomen, nog 6,000,000 of 6,311,000 guld., naar gelang der inrigting. En tot meerdere communicatie met de Zuiderzee, ingeval die van Pampus mogt worden gestremd: voor een kanaal van Alkmaar tot Medemblik 1,636,000 guld., voor verbetering van de vaart van het Schouw naar Edam 246,000

guld., waarbij nog eenigzins gewijzigde plannen, tot hetzelfde doel strekkende, waren gevoegd, berekend op 2,255,920 guld. Ofschoon beide deze verhandelingen zijn bekroond geworden, is echter de eerste tot de uitvoering voornamelijk in aanmerking gekomen, en daaraan werkelijk een begin gemaakt, tot daarstelling van het kanaal door Marken en afdamming van de Goudzee. Hoe wel berekend deze plannen schenen, en welk een vertrouwen de kunde der ontwerpers moest inboezemen, verhief zich te Amsterdam al wat bij handel of scheepvaart belang had, eenstemmig tegen de bedoelde afsluiting, als door oponthoud en kosten nadeelig voor de binnen- en buitenlandschevaart, en stellende de hoofdstad in gevaar, om bij ongeval van beide kanalen (het groote Noordhollandsche en het Markensche), geheel van de gemeenschap der zee te worden beroofd. Daarenboven beweerde men, dat de voordeelen in bovenvermelde verhandelingen meer denkbeeldig dan wezenlijk waren, en de kosten hooger zouden loopen dan de gemaakte raming bedroeg. Eene Commissie, door den Koning benoemd, tot het voordragen van zoodanige aanmerkingen, als zij zouden meenen voor den handel en de scheepvaart van Amsterdam noodig te wezen, ontraadde insgelijks de geheele zaak, bij haar berigt van 11 December 1824. Ook de Stedelijke Regering van Amsterdam en de Kamer van Koophandel aldaar, wendde zich ieder afzonderlijk tot den Koning, ten einde de uitvoering der gedachte werken te weren. Het Collegie Zeemanshoop, welks leden onmiddellijk belang bij de zeevaart hebben, maakte zich daartoe al mede gereed, en in de Staten Generaal verhief de Heer Warin zijne stem tegen de onderneming. Evenwel scheen het voortzetten der zaak zoo nuttig aan het bestuur van 's Rijks Waterstaat toe, dat, gelijk reeds gezegd is, sommige deelen bereids gemaakt waren, en de daarstelling van anderen ijverig voortgezet werd, toen de genoemde Kamer van Koophandel zich, in de maand Januarij 1828, nogmaals tot den Koning wendde, met verzoek, om de bedoelde afdamming niet te doen plaats hebben, en voordroeg, om in stede daarvan (volgens een vroeger bekroond ontwerp van den Inspecteur-Generaal J. Blanken Jz., dat zoo wat de rigting der dijken als de plaatsing der sluizen bij deze voordragt gewijzigd werd), voor Amsterdam twee zeedijken, van kapitale sluizen voorzien, aan te leggen, vormende twee dokken of ruime veilige legplaatsen voor zee- en binnenschepen, ten einde de zoogenaamde laag voor de stad te vervangen, opdat de stroom, meer stadwaarts aandringende, den zuidelijken modderband wegnam of verminderde. Zijne Majesteit toegevende aan dezen zoo dikwerf geuiten wensch, keurde dit plan goed, deed den arbeid bij Marken staken, en magtigde de Stedelijke Regering tot het uitvoeren van haar verlangen, zoo als zulks dan ook heeft plaats gehad, gelijk wij in het art. Amsterdam hebben opgegeven.

Vóór het ontstaan der Zuiderzee had het IJ eene veel verdere uitgestrektheid, liep van Pampus af noordwaarts tot Edam (toen IJdam), en van daar langs Middelie (toen Middel-IJe), noordwestwaarts langs Hobrede, waar het Binnen-IJ zich met het Beemster-meer vereenigde. Eene andere tak liep van Edam af westwaarts, onder de benaming van het Purmer-IJe, tot het zich met dit meer vereenigde. Middelie, tusschen deze twee IJ's gelegen, heette daarom Middel-IJe.

IJ (HET BINNEN-), dat gedeelte van het *IJ*, hetwelk zich, ten W. van Amsterdam en den Volewijk, naar Spaarndam uitstrekt.

IJ (HET BUITEN-), dat gedeelte van het *IJ*, hetwelk zich van Pampus tot Amsterdam en den Volewijk uitstrekt.

IJ (HET KROMME-), voorm. vaarwater, in *Noord-Holland*. Zie IJe (Het Kromme-).

IJAT, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, 1 mijl bewesten Kibet; 7° 10′ Z. B., 150° 38′ O. L. — Het is onbewoond, ¼ u. lang en even zoo breed.

IJDAM, mogelijk de eigenlijke naam van het d. Uitdam, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, ofschoon velen meenen, dat deze dam, de uiterste afdamming aan dien hoek in *Waterland*, daarom Uitdam geheeten wordt.

IJDE of Ide, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 2½ u. N. van *Assen*, gem. en 40 min. N. O. van *Vries*, aan den voormaligen grooten weg van Groningen naar Zwolle en aan dien van Groningen naar de Lemmer, welke des winters bij voorkeur werd gebruikt; met 40 h. en 260 inw., en bovendien 1 h. met 8 inw. op de Drentsche-Punt.

IJDEWALLE, soms ook geschreven Edewalle, Eedewallen, voorm. hoofdleen in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, gelegen tusschen de Eldeschans en Heille. Het kasteel of slot is denkelijk bij het vloeijen der oude Wester-Eede, in de vijftiende eeuw, verdwenen; hetgeen er naderhand gebouwd is en nog den naam van IJdewalle draagt, is slechts eene groote hofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 63 bund. 37 v. r. 50 v. ell. De voorregten zijn bij den inval der Franschen, in 1794, vernietigd. De daaraan verbonden laatste Leenheer was de Heer van Outrive d'IJdewalle, wiens zoon, Louis van Outryve d'IJdewalle, te Brugge woonachtig, nog bezitter van den grond is, en meestal Heer IJdewalle genoemd wordt.

IJDOORN, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Durgerdammer-Buiten-Polder.

IJE (DE), watertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat ten N. van Middelie, eigenlijk Middel-IJe, omdat het tusschen deze IJe en de Purmer-IJe gelegen is, haren oorsprong neemt, en in eene zuidoostelijke rigting naar Edam stroomt, vervolgens langs de groote kerk der stad Edam, zich ontlastende in een watertje, heden nog de *Voor-IJe* genaamd, en voorts in de *Zuiderzee*, waarmede het voorheen gemeen lag. De vrees voor overstrooming bewoog de Waterlanders, om er vermoedelijk, in het midden der veertiende eeuw, eenen dam in te leggen, waarnaar de stad Edam genaamd is. Zie dat woord.

IJE (DE), de Purmer-IJe of de Purmer-Ee, ook wel onder den naam van de Purmer-Aade voorkomende, watertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat het Purmer-meer met de Zuiderzee vereenigde, en vóór de inbraak van de Zuiderzee, toen de meren, door den lageren waterstand, zulk eenen grooten omvang niet hadden, eene grootere uitgestrektheid had, doch daarna voor een groot deel in de Purmer is verzwolgen.

IJE (DE), oude naam van de Ransdorper-en-Holyslooter-Die, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Ransdorper-en-Holysloter-Die.

IJE (HET), water in *Noord-Holland*. Zie IJ.

IJE (DE KROMME-), vaarwater, dat, oudtijds uit het *Lange-meer*, het *Uitgeester-meer* en andere binnenmeren voortkomende, met eene zuidelijke strekking voortstroomende, langs Krommeniedijk (eigenlijk Kromme-IJedijk) en ten W. van Krommenie (eigenlijk Kromme-IJe) voortliep, tot het zich in het *Wijker-meer* ontlastte, en waardoor zelfs zeeschepen tot in het hart van Noord-Holland konden komen.

In deze vaart, die nog tot in het laatst der zestiende eeuw bevaarbaar was, werd, volgens een handvest van WILLEM, Graaf *van Holland*, gegeven in het jaar 1357, een dam met eene sluis gelegd en het bestuur en de beheering daarover gegeven aan den Schout, met de drie Heemraden van Akersloot, éénen Heemraad van Uitgeest, éénen van Wormer en twee van Graft. Sedert is deze vaart allengs door de slib uit het Wijkermeer tot land aangegroeid, en door kaden voor eenen gemeenen vloed beveiligd, tot dat in het jaar 1719 eene overdijking is geschied van den St. Aagtendijk, in de ban van Wijk-aan-Duin, tot aan den Assendelver-dijk en tegelijk deze dijken aanmerkelijk verzwaard zijn.

IJE (MIDDEL-), d. in de *Zeevang*, prov. *Noord-Holland.* Zie MIDDELIE.

IJE (DE PURMER-), voorm. water, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland.* Zie IJE (DE).

IJE (HET VOOR-), voorm. meertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk, bedijkt zijnde, thans eenen polder uitmaakt, welke tot het arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Edam* behoort; palende N. W., N., N. O. en O. aan den Broek, Z. aan de Blokweeren.

IJEROP, oude naam van het h. NIEROP, thans OUDE-NIEDORP, in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, alzoo voorkomende op oude kaarten. Zie NIEDORP (OUDE-).

IJHORST, bij de landlieden RIEVERS of DRIEVERS, en in eene oude bulle van Paus PIUS IV, UWEST genaamd, welvarend oud en zeer verstrooid liggend d. in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. N. O. van *Staphorst.*

Het is van ouds in 16 regelmatige hoeven of volle erven, langs het riviertje de Reest, tegenover het Drenthsche d. de Wijk, aangelegd, waarvan nog eenigen, als: de Rustede, Terhaar, Hoogenkamp, Schot enz., in hunne oorspronkelijke grootte gevonden worden; anderen zijn in twee, drie of meerder onderdeelen gesplitst. Naderhand zijn hier en daar ook op de heide of woeste gronden hoeven aangelegd, welker getal tot over de 70 is geklommen, waardoor de ontginning aanmerkelijke vorderingen heeft gemaakt, terwijl er thans nog omstreeks 2500 bund. aan woeste heide en veengronden gevonden worden, en de geheele oppervlakte van IJHORST, met de onderhoorigheden, 3750 bund. bevat. Men telt er 75 h., bewoond door 75 huisgez., uitmakende eene bevolking van 340 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De heidevelden leveren hier eenige boekweit op. De Reest bespoelt de lage groenlanden langs de hoogere boomgaarden, en geeft eene aanmerkelijke vruchtbaarheid. Ook worden er schapen aangefokt. De inw. worden als bijzonder godsdienstig, vriendelijk en bescheiden aangemerkt.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *IJhorst-en-de-Wijk*, die hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie eene parochiekerk en denkelijk aan de H. *Maagd* MARIA toegewijd was. De kerk en pastorie waren reeds in de veertiende eeuw als oud en bouwvallig bekend. In eenen brief van FLORIS VAN WEVELINKHOVEN, vijftienden Bisschop van Utrecht, van het jaar 1382, komt dit een en ander als zoodanig voor; aldaar werd beslecht de twist, die tusschen den Proost van het Zwartewater en de ingezetenen van de IJHORST, over het priesterlijk inkomen en het onderhoud van de kerk en wheme bestond, waarbij deze laatste werden verpligt, om den Priester een eerlijk onderhoud te bezorgen, en te laten genieten wat hij altoos gehad

had, voorts om het altaar te voorzien van drie ponden was en vlas, en de kerk in rake en dake te houden, waarvoor dan de kerspellingen als van ouds hunne dooden mogen begraven. De begeving van de pastorij stond aan het klooster Zwartewater of Manenberg, in Zalland. De tegenwoordige kerk te IJhorst, is een fraai gebouw, in 1823 geheel nieuw opgetrokken. De oude kerk, die geheel is afgebroken, was een onaanzienlijk gebouw, ter wederzijde door een laag afdak vergroot. Onder het koor der oude kerk was een grafkelder, laatstelijk behoorende aan het adellijk geslacht de Vos van Steenwijk, welke ook nu in de nieuwe kerk gevonden wordt, hoewel dit geslacht thans een graf heeft op de burgerlijke begraafplaats. Kerkelijk is IJhorst met het naburige de Wijk, in Drenthe, verbonden, waardoor de kerkelijke gemeente zeer groot is. De collatie behoort half aan de Eigengeërfden van IJhorst, en half aan de stemgeregtigden onder de Wijk, die ieder afzonderlijk hunne stem uitbrengen, na te voren daartoe zamen geroepen te zijn. De Predikantswoning is een goed, in 1840 nieuw gebouwd, huis, midden in eenen grooten en vruchtbaren hof, zeer aangenaam bij de Reest gelegen. Men heeft hier geen toren, maar een klokkenhuis met eene klok. In 1818 was er nog eene tweede, maar deze gebarsten zijnde, is toen verkocht, daarop stond:

Maria ben ik ghehceten/
de Karspel van der Yhorst heeft mi doen ghieten.
MCCCCIII.

Het oude kerkhof, waarop de kerk staat, thans de burgerlijke begraafplaats, is een groot plein met rasterwerk omzet.

Men heeft te IJhorst, sedert 1807, eene afzonderlijke school, welke in dat jaar gebouwd is, en gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt, zijnde er in 1840 eene nieuwe school gebouwd.

IJHORST-EN-DE-WIJK, kerk. gem., prov. *Overijssel*, klass. van *Zwolle*, ring van *Hasselt*.

Zij heeft éene kerk, te IJhorst, en telt 1500 zielen, onder welke 700 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest de bekende Conradus Brouerius van Nidek, die in het jaar 1608 herwaarts kwam, en in het jaar 1620 overleed. Het beroep geschiedt door de geërfden zoo van IJhorst als van *de Wijk*, ieder voor de helft.

IJKEL (GOED-VAN-) of Goed-van-Ikkel, ook wel, hoewel verkeerdelijk Goed-van-Eykel gespeld, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*; palende W. en N. aan de Scheiloop, O. aan het Kibbelvaartje, Z. aan de Palingstraat en den Trippen-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 153 bund. 92 v. r. 11 v. ell., waaronder 134 bund. 27 v. r 89 v. ell. schotbaar land, en heeft eene opene uitwatering op de Hoevensche-Beemden. Het land ligt omtrent gelijk met A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, die tevens Penningmeester is, en eenen Gezworene.

IJLAND (HET), suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Eiland (Het).

IJLESPIJKERSTEDE, boerenplaats in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 5 min. ten W. van *Grootegast*.

Tegenwoordig bezit de eigenaar van deze plaats de collatie van de kerk. gem. Grootegast-en-Doezum. Zij beslaat eene oppervlakte van

35 bund. 49 v. r. 63 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Burgemeester JOHANNES HAVINGA, woonachtig te Grootegast.

JILITRANG, d., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

IJMBER, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie INGBER.

IJMENTIL, naam, onder welken het geh. ENUMATIL, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, bij sommige Schrijvers weleens voorkomt. Zie ENUMATIL.

IJMEREN, buurs. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie EIMEREN.

IJNEN (HUIS-VAN-OP-), voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 3 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Geldermalsen*, gem. *Est-en-Op-IJnen*, 10 min. N. W. van Op-IJnen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een burgerhuis. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 55 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door een fruitenier, die het huis bewoond.

IJNEN (NEER-), heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Waardenburg*; palende N. aan de heerl. Waardenburg en Meteren, O. aan Est, Z. W. aan Op-IJnen, Z. aan de Waal, W. aan de heerl. Waardenburg.

Deze heerl., bevat den Polder-van-Neer-IJnen, en een gedeelte van de Uiterwaarden-van-Waardenburg-en-Neer-IJnen, en daarin het d. Neer-IJnen, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij telt eene bevolking van 420 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Waardenburg-en-Neer-IJnen*, welke in deze heerl. eene kerk heeft.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

De dagelijksche heerl. NEER-IJNEN had altijd dezelfde bezitters als Waardenburg. Echter was aldaar een huis gelegen, Clingenburg genoemd, waarvan een tak van het geslacht van COCK bezitter was, die den naam van COCK VAN NEER-IJNEN voerde, en deswege leenpligtig aan Waardenburg was. Het schijnt, dat Heer GIJSBERT COCK VAN NEER-IJNEN, Ridder, dat huis omtrent 1350 bouwde, en hetgeen aanmerkelijk is, hij wordt in twee brieven, van 1360 en 1389, zoon van WILLEM VAN MALBURG genoemd. Hij en zijne nakomelingen voerden het wapen van Chatillon à trois marteaux de sable en chef (d. i.: met drie zwarte hamers in het hoofd).

Het d. NEER-IJNEN, ligt 3½ u. Z. W. van Tiel, 1½ u. Z. van Geldermalsen, ½ u. Z. van Waardenburg.

De kerk is van eenen toren en een goed orgel voorzien.

Door den watervloed, van Januarij 1809, heeft dit d. veel geleden. Nadat men den vijftienden had vernomen, dat de Waaldijk bij Loenen was doorgebroken, begon elk een met alle magt alles aan te wenden tot behoud van vee en goederen. Sommige bewoners, van afgelegene zwakke huizen verlieten die, en begaven zich naar elders, de vloed kwam echter langzaam op, en vertoonde zich niet voor den 21, blijvende ook tot den 28 daaraanvolgende zeer laag. Dit was nu ook de oorzaak, dat vele menschen, die in afgelegene en wijd en zijd verspreide huizen woonden, ondernamen om daarin te blijven. Toen dus de vloed hooger werd waren velen van de gelegenheid verstoken,

om zich van het noodige te voorzien, waarom de Ambtman eenige personen derwaarts zond, die zich met groote moeite eenen weg door het veldijs baanden, ten einde levensmiddelen rond te brengen; terwijl zij ook op den 29 een aantal van zes en twintig personen afhaalden uit een huis, hetwelk reeds begon in te storten, en kort daarna geheel vernield werd.

In den nacht tusschen 29 en 30 brak de rivier los, toen stroomde het water, op onderscheidene plaatsen in het d., over den dijk binnenwaarts, hetwelk echter door de werkzaamheid van den Burgemeester, Jan Cardol, en de vlijt van sommige ingezetenen, onder welke zelfs verscheidene vrouwen waren, gelukkig gekeerd werd. Den 30 verkozen nog velen, die in de buitenhuizen woonden, in weerwil van alle waarschouwingen, daarin te blijven; doch hadden spoedig reden om hierover berouw te hebben, daar de volgende nacht voor dit d. verschrikkelijk werd. Te midden van den woedende storm hoorde men het gekerm en het slaan op ketels en andere geluidgevende voorwerpen, en echter waren er geene schuiten of booten tegen de schrikkelijke woede der golven bestand, zoo dat men den morgenstond moest afwachten om hen, die zich in nood bevonden, te redden. Doch niettegenstaande alle aangewende middelen, verloren er nog drie en twintig menschen het leven. Bovendien waren er op dit d. een aantal van dertien paarden, zes en dertig runderbeesten, twintig schapen en twaalf varkens verdronken, zoo als er ook twintig huizen, twee koornbergen en twee schuren geheel vernield, en vijf en twintig andere huizen, een berg en tien sluizen beschadigd werden.

Ook door den watervloed van Januarij 1820, werd dit d. fel geteisterd. Eene overstrooming, welke, in minder dan twee etmalen, 4 duim. hooger steeg dan in het jaar 1809, en in zoo verre de ongelukkige verwachting nog overtrof, moest natuurlijker wijze vele hutten en woningen wegspoelen, den voorraad van voeder voor mensch en vee vernielen, en de landerijen verzanden, die in het ongunstig saizoen van 1816 en laatstelijk in 1819, door het ongedierte zoo jammerlijk hadden geleden. Deze ramp zelve werd weinige dagen daarna, en wel door den hevigen wind, in den nacht tusschen 27 en 28 Januarij, aanmerkelijk vergroot. Vele, zelfs zeer sterke, huizen, schuren en woningen werden aanmerkelijk beschadigd, en andere, minder sterk en stevig gebouwd, en door het water reeds hier en daar aan het wankelen gebragt, bezweken nu geheel. Ook verongelukte er veel vee.

IJNEN (NEER-), voorheen Clingenburg, voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. van *Geldermalsen*, gem. en ½ u. Z. van *Waardenburg*, nabij het d. Neer-IJnen.

IJNEN (OP-), heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Est-en-Op-IJnen*; palende N. aan de heerl. Est, O. aan de heerl. Op-Hemert en Heesselt, Z. aan de Waal, W. aan Neer-IJnen.

Zij bevat den Polder-van-Op-IJnen, benevens eenige uiterwaarden, en daarin het d. Op-IJnen, benevens eenige verspreid liggende h. Zij beslaat eene oppervlakte van 289 bund. 18 v. r. 69 v. ell.; telt 92 h., bewoond door 97 huisgez., uitmakende eene bevolking van 390 inw., die meest tot den arbeidersstand behooren.

De Herv., welk hier 300 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Op-IJnen-en-Heesselt*. Vroeger had Op-IJnen, in vereeniging met *Neer-IJnen*, eenen eigen Predikant. Wilhelmus Wiltz bediende beide

plaatsen in 1618, en overleed in 1618, waarna Op-IJnen en *Heesselt* bij elkander gevoegd zijn.

De R. K., van welke men er 25 aantreft, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — De 10 Isr., welke men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Tiel*. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Het d. Op-IJnen ligt 3 u. Z. W. van Tiel en 2 u. Z. ten O. van Geldermalsen. Eene eigenlijke kom des dorps bestaat er niet, de arbeidersstand woont meest langs den dijk, en de meer gegoede in eene straat, de Zandstraat genaamd, die dezelfde rigting of loop als den dijk heeft. Van beneden inkomende ziet men een heerenhuis, bewoond door den Heer Dr. C. den Ouden.

De kerk is een net gebouw, met eenen netten toren, doch zonder orgel. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 55 leerlingen bezocht. — De kermis valt in woensdag na Pinksteren.

Op-IJnen kan in de oude brieven niet onderscheiden worden van Neer-IJnen, dewijl de naam IJnen op beide toepasselijk is. Heer Rudolf Cock, Ridder, is ook daarmede in 1265 verleid, en zijne nakomelingen hebben deswege den naam van Cock van Op-IJnen aangenomen. Deze tak is, tot het einde der zeventiende eeuw, in de Ridderschap van Nijmegen beschreven geweest. — Tegenwoordig wordt deze heerl. in eigendom bezeten, door den Heer W. A. van Eeden, woonachtig te Op-IJnen.

IJNEN (POLDER-VAN-NEER-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Waardenburg*, in de heerl. *Neer-IJnen*; palende N. aan den Polder-van-Geldermalsen en den Polder-van-Meteren, O. aan den Polder-van-Est, Z. O. aan den Polder-van-Op-IJnen, Z. aan de Uiterwaarden-van-Waardenburg en Op-IJnen, W. aan den Polder-van-Waardenburg.

Deze pold. bevat de wijken Pakkedelle-Klooten, Kralert, het Snellevoet, de Hooge en Lage-Tievelaar, de Endebek en de Neerijnensche-weide.

IJNEN (POLDER-VAN-OP-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Est-en-Op-IJnen*, in de heerl. *Op-IJnen*; palende N. O. aan den Polder-van-Neer-IJnen, N. aan den Polder-van-Est, O. aan den Polder-van-Op-Hemert en den Polder-van-Heesselt, Z. aan de Op-IJnensche-en-Heesselsche-uiterwaarden, W. aan de Waal, Z. W. aan de Uiterwaarden-van-Waardenburg-en-Op-IJnen.

Deze pold., bestaande uit de wijken Riepe, Balk, Broek-Bende en de Doorgang, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 245 bund. 46 v. r. 89 v. ell., en wordt door vier sluizen, op de Batestein en verder op de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters, een Secretaris en Ontvanger.

IJNEN-EN-HEESSELT (OP-), kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, als: ééne te Op-IJnen en ééne te Heesselt, en telt er 600 zielen, onder welken 210 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Winandus Canzius, beroepen in het jaar 1620 en naar Mijns-Heerenland vertrokken in het jaar 1635. Het beroep is eene collatie, waarvan het regt beurtelings door de Ambachtsheeren van Op-IJnen en van Heesselt wordt uitgeoefend.

IJNENSCHE-EN-HEESSELSCHE-UITERWAARDEN (OP-), buitendijksche landen tegen de Waal, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*,

arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gedeeltelijk gem. *Est-en-Op-IJnen*, gedeeltelijk gem. *Varik;* palende N. aan den Polder-van-Op-IJnen en den Polder-van-Heesselt, O. aan den Polder-van-Heesselt, bezuiden welken polder een gedeelte dier uiterwaarden heenschiet, Z. O., Z. en Z. W. aan de Waal.

Deze pold. beslaat, voor zoo verre Op-IJnen betreft, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 43 bund. 71 v. r. 80 v. ell., en wordt door eene sluis, op de Waal, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vijf Gecommitteerden.

JING-JEE, d. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Suriname*, bewoond door Saramaccaner Bosch-Negers.

Hier woonden vroeger Moravische Zendelingen, welke reeds 149 Saramaccaner-Negers tot het Christendom bekeerd hadden. Dit getal was echter na het vertrek van den laatsten Zendeling, in Januarij 1831, reeds tot beneden de 80 verminderd.

IJPEGAT (HET), watertje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Ipegat (Het).

IJPELAAR (HET-HUIS-TE-), adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1 u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en ½ u. N. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, in het geh. *IJpelaarseinde*, aan den weg van Bavel op Breda.

Dit adell. h., meestal de Groote-IJpelaar genoemd, ter onderscheiding van een daar nabij gelegen buit., dat men veelal de Kleine-IJpelaar noemt, was vroeger een achterleen van het Leenhof van Breda. Het is zeer oud en wordt reeds genoemd in den brief, waarbij Arnout van Loven en Elisabeth zijn wijf, Heer en Vrouwe *van Breda*, op St. Severijnsdag 1280, aan die van Breda schonken » alle de landen en wil» deren, gelegen tusschen Emelenburge IJpelaar." Hiervan zijn ook afkomstig de oude Heeren van IJpelaar, die dat huis zeer lang bezeten hebben, en door geheel Braband zeer vermaard zijn geweest.

Tot in het jaar 1816 was hier het R. K. Seminarium voor het vicariaat van Breda gevestigd, hetwelk in dat jaar naar Bovendonk, onder de gem. de Hoeve-en-St-Maartens-polder, is overgebragt.

Bij gelegenheid, dat een Leidekker in het jaar 1824 het dak van den IJpelaar herstelde, vond hij op eene lei de volgende voor de geschiedenis der Hervorming niet onbelangrijke bijdrage geschreven: » 1566, Jan de Weeze Corneliszoon metzer van Antwerpen heeft hier ge» woont wel vier maanden met Hansken zijn zoon, want om twoort des » Heeren mosten hij uit Antwerpen vlien, als men screef MCCCCCLXVI." Deze lei wordt thans bewaard in het kabinet van oud- en zeldzaamheden van het Noordbrabands Genootschap te 's Hertogenbosch.

Thans wordt dit goed, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 44 bund. 16 v. r. 94 v. ell., in eigendom bezeten door den Heer B. S. J. Havermans, die het, in het jaar 1833, van den Heer Willem van Houten heeft aangekocht.

IJPELAAR (DE GROOTE-), adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie het vorige art.

IJPELAARS-EINDE, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en ½ u. N. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, ¼ u. N. van *Bavel*, waartoe het behoort; met 26 h. en 140 inw.

IJPELO of Ipelo, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Almelo*, gem. en 1½ u. Z. van *Wierden*, ¾ u. N. O. van *Enter*, waartoe het behoort. — Men heeft er eene school.

IJPENBURG, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. van *Voorburg*, gem. en ½ u. Z. O. van *Rijswijk*.

IJPENLAAN, voorm. naam van het Huis-te-Nijenborg, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Nijenborg (Huis-te-).

IJPENOORD, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Ipenoord.

IJPENRODE, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Ipenrode

IJPENSTEIN, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie IJpestein.

IJPERENBERG of Iperenberg, voorm. sterkte op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1½ u. N. van *Voorst*, ½ u. N. van *Wilp*, in vroeger tijd door de Regering van Deventer aan den westelijken oever van den IJssel, even boven de brug, aangelegd, om het vee, loopende in de algemeene weide of meente, de Marsch genaamd, te beschermen.

Het was een steenen huis, dat, zoo als vele geschriften getuigen, in het laatst der vijftiende eeuw, niet alleen met eenen ringmuur, maar ook met eene gracht omgeven was. Later is het een landhuis geweest.

IJPESLOOT, voorm. geh. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. O. van *Amsterdam*, kant. en 2½ u. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, aan den Diemerdijk, ter wederzijden van het IJ en het Nieuwediep bespoeld. Thans staat er niet meer dan één huis.

Dit geh. heeft zijnen naam gegeven aan de IJpesloter-sluis, welke hier ligt.

Hier, op het smalst van den dijk, wierpen de Amsterdammers, in het jaar 1507, een blokhuis op, om den Gelderschen den doortogt te beletten. Terwijl men hiermede bezig was, eischte Karel, Hertog *van Gelder*, die zelf binnen Weesp gekomen was, door eenen Priester de stad op; doch de Amsterdammers gaven hem ten antwoord, dat zij nog niet in de noodzakelijkheid gebragt waren, om van Heer te moeten veranderen. Karel rukte hierop naar IJpesloot, om eenen aanval te doen op het blokhuis der Amsterdammers, dat nog niet voltrokken was. De arbeiders werden gedekt door een oorlogschip in het Diemermeer en door eenige anderen, in het IJ gelegen. Karel had voor, eerst het schip, dat in het Diemermeer lag, in den grond te laten boren en daarna het blokhuis aan te tasten; doch dit schip, door eenige anderen bijgestaan, weerde zich zoo dapper, dat de Gelderschen van den dijk gedreven werden. Op dit oogenblik begon men ook uit het blokhuis vuur te geven, wordende een huis, alwaar Hertog Karel zijn verblijf hield, door en door geschoten; zoodat hij eindelijk genoodzaakt werd met eenig verlies te wijken; doch op het einde van Junij hervatte hij de onderneming. Omtrent dertig Gelderschen, door eenen overgeloopen Fries geleid, geraakten bij nacht, met kleine schuitjes, binnen het blokhuis, zonder door de oorlogschepen ontdekt te worden. Gerard van Mierop, die het bevel over het blokhuis voerde, vernam zoodra dit onraad niet, of riep, het hoofd naar buiten stekende: Bourgondië! Bourgondië! waarop terstond het geschut van de schepen werd gelost. De Gelderschen weken den weg op naar Amsterdam, doch liepen hier eene bende Amsterdamsche poorters, die des morgens onder Reinier Mosterd uitgetogen waren, in den mond. De meesten moesten zich

gevangen geven, en zaten een geheel jaar op de St. Olofspoort te Amsterdam; terwijl eenige anderen gesneuveld waren.

IJPESLOOTER-SLUIS, sluis in *Amstelland*, in den *Diemerdijk*, prov. *Noord-Holland*, arr., en ½ u. O. van *Amsterdam*, kant. en 2½ u. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, aan de westzijde van het geh. IJpesloot.

Deze sluis, welke reeds in 1413 aanwezig was, werd aangelegd, om daardoor het water uit het Nieuwediep, door eene inbreuk van den Diemerdijk veroorzaakt, gelijk ook uit het Diemermeer, in het IJ te ontlasten. Burgemeesteren van Amsterdam ter gelegenheid van eenen hoogen vloed, waardoor deze sluis beschadigd was geworden, haar hebbende doen hermaken en in beteren staat stellen, dan zij te voren geweest was, werden, op den 2 December 1699, door de geïnteresseerden in de gemelde sluis verzocht en des noods ook gemagtigd, om in tijd van nood daarvoor te zorgen. Zij werd vroeger voor de helft onderhouden door OuderAmstel en Nieuwer-Amstel, die doorgaans voor Waverveen en Waveren den last droegen. De wederhelft werd onderhouden door de provincie Utrecht, door de proostdij van St. Jan, Bijleveld, Reijerscop en anderen, die bij privilegie der Graven van Holland in den Amstel uitwaterden. Tot het bestuur vergaderden in het gemeenelandshuis op den Diemerdijk, elken beloken Pinkstermaandag, een Secretaris wegens de stad Amsterdam, de Schouten van Ouderkerk en Amstelveen, een Gemagtigde voor de proostdij van St. Jan en een voor Bijleveld, die somtijds een Gecommitteerde van de Staten van Utrecht aan het hoofd hadden.

IJPESTEIN, IJPENSTEIN of IPESTEIN, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. ten O. van *Alkmaar*, gem. en ½ u. O. van *Heilo*.

Het was een sierlijk, net en stevig gebouw, weleer prijkende met twee achtkante torens en omringd van eenen muur, met torentjes op de hoeken, doch die allen, in het midden der vorige eeuw, zijn weggebroken. Het huis zelf is in het jaar 1749 voor afbraak verkocht. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans boschland met hakhout beplant. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 7 bund. 29 v. r. 88 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw G. VAN DE BLOCQUERIJ, huisvrouw van H. STIPP, woonachtig te Hoorn.

IJPSINGHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. *Vlagtwedde*.

Het is een aangenaam oord, dat rijk is aan bosch- en boomgewas.

IJRST, voorm. adell. h. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. Z. O. van *Elburg*, gem. en 1 u. N. van *Heerde*. Zie JERST.

IJSENDIJKE, plattelandst. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie IJZENDIJKE.

IJSENVOORDE of IJZEVOORDE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie IJZEVOORDE.

IJSHOVEL, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 12 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. O. van *Gennep*, gem. en 30 min. Z. O. van *Ottersum*; met 8 h. en 60 inw.

IJSLOE, voorm. landstreek, prov. *Gelderland*. Zie IJSSELGOUW.

IJSP, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (3 k. d., 18 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de

Beemster, O. aan de gem. Purmerende, Z. O., Z. en Z. W. aan de gem. Wormer en Enge-Wormer, W. aan de gem. Graft.

Deze gem. bevat het d. Jisp en een gedeelte van de Starnmeer. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1014 bund. 35 v. r. 41 v. ell., waaronder 1009 bund. 84 v. r. 89 v. ell. belastbaar land; telt 117 h., bewoond door 133 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 600 inw., die meest hun bestaan vinden in het kaasmaken, de melkerij en de visscherij op de breede binnenwateren in deze gemeente. Voor weinige jaren stonden hier nog zes oliemolens, sedert dien tijd zijn er twee verbrand en is er één gesloopt; thans heeft men er nog drie oliemolens en eene touwslagerij.

De Herv., die hier 500 in getal zijn, maken de gem. van *Jisp* uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. Jisp werd in het jaar 1574 bediend door Johannes Bolwardensis, Predikant te Hoogwoud, doch in 1578 bekwam het, in vereeniging met *Wormer*, eenen eigen Predikant in Johannes Andelius, die in 1584 naar Asperen beroepen werd. Gedurende de dienst van Bernardus Spanaeus, hier beroepen in 1600, werd in 1603 *Wormer* hiervan afgenomen en met eenen afzonderlijken Predikant voorzien; terwijl Bernardus Spanaeus te Jisp bleef tot in het jaar 1605, wanneer hij naar Klaaswaal verroepen werd. De beroeping geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., die hier ongeveer 50 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wormer-en-Jisp*. Weinige jaren geleden, in 1832 of 1833, is de kerk te Jisp gesloopt. Deze gecombineerde gem. heeft dus ééne kerk, die te Wormer staat; terwijl de Predikant te Jisp woont, waar dus de pastorie is.

De R. K., van welke men er 70 aantreft, worden tot de stat. van *Wormer* gerekend.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt; terwijl die van de Starnmeer en dat gedeelte, hetwelk van ouds Spijkerboor werd geheeten, te *Oost-Graftdijk* ter school gaan.

Het d. Jisp, in de handschriften der Utrechtsche kerk Gisp, Geysp, Geisp, Jesp en Isp geheeten, en aan het watertje de Jisp of Gisp (zie dit artikel) gelegen, strekte zich, in vroegeren tijd, veel oostelijker uit, tot nabij Neck, met welk gehucht, vroeger een dorp, het gemeenschap had; immers leest men, dat Jisp en *Neck* in schildtale, riemtale, schot en lot, tol en schattinge gezamenlijke lasten droegen, hetwelk in een giftbrief van Hertog Willem van Beijeren (Graaf Willem V), wordt bevestigd, waarin Jisp en *Neck*, te zamen genomen werden. Dan, na de inbraak der Zuiderzee, waarschijnlijk in de twaalfde eeuw, kregen de meren eenen hoogeren waterstand, en oefende daardoor, bij storm en vloeden, hunne vernielende krachten op de daaraan liggende landen uit; inzonderheid sloopten de veelvuldige zuidwestelijke stormen, in de dertiende en veertiende eeuw, deze dorpen dermate, dat het oostelijk deel van Jisp, zoowel als het westelijk deel van *Neck* verloren ging, waardoor deze plaatsen nu ½ u. van elkander verwijderd liggen; terwijl men Jisp naar het Westen heeft aangebouwd, naarmate de huizen aan de oostzijde afnamen. Daarna is Jisp, in 1518, getrokken tot het schout- en schepenschap van Wormer; doch op verzoek der inwoners van het laatst genoemde dorp, in 1611, daarvan afgescheiden, bij welk octrooi iedere bijzondere ban en wijze van bestuur is bepaald. Jisp was in dien tijd, vóór de bedijking der nabij gelegene Beemster- en Wormermeren, een schoon dorp, en

had een aanzienlijk aandeel in de walvischvangst, waarom men hier ook eene traankokerij van walvischbaarden had. Na den brand van 1665, waarbij ruim 150 huizen in den asch werden gelegd, is Jisp niet weder tot de vorige grootheid gestegen. Genoemde brand was veroorzaakt door onvoorzigtigheid eener vrouw. Later was de gemeente van Jisp eene heerlijkheid, en werd in 1729 voor 10,000 guld. aan de Regering van het dorp zelf verkocht. In 1812 deelde ook Jisp in het oproer van Zaandam.

Jisp ligt 6¼ u. Z. W. van Hoorn, 1 u. W. van Purmerende. Men telt er, in de kom van het d., 85 h. en 440 inw.

Het heeft, naar men gist, zijnen naam gekregen van het watertje de Jisp, aan hetwelk dit d. voorheen gelegen was, en hetwelk nog heden achter het d. henen loopt.

Tot 1434 had men te Jisp eene kapel, staande onder de parochie van Wormer, hetwelk geduurd heeft tot den 6 Maart van genoemd jaar, wanneer zij daarvan is gescheiden, blijkens eenen giftbrief van Filips *den Goede*. De kerk van Jisp was ingewijd op den naam van St. Pieter, en stond ter begeving van de Graven, het bevestigen stond aan den Aartsdiaken van de Domkerk van Utrecht. Er was een pastoorshuis, en de Pastoors trokken jaarlijks van de landerijen 9 Rijnsche guld. (12 guld. 60 cents). Als hij er resideerde trok hij in alles 50 Rijnsche guld. (70 guld.), doch bij afwezigheid genoot hij niet meer dan 1 Rijnsche guld. (1 guld. 40 cents). De Koster werd door de landlieden aangesteld, omdat hij naauwelijks eenig inkomen had. Alzoo de kerk, nadat zij omtrent honderd jaren gestaan had, afbrandde, werd zij op nieuw zeer sierlijk opgetrokken, en van beelden, altaren en verdere kerksieraden ruim voorzien; onder anderen muntte bijzonder uit eene Hostiekas, welke tegen eenen pilaar stond naar het Noorden; er was ook een kruis, hetwelk tot aan de zoldering reikte, doch door de Beeldstormers in het gezigt van Batenburg, die daar gekomen was om de rust te bewaren, is afgebroken.

Het was eene zeer schoone kerk en had zulke fraaije glazen, als er in eenige kerk van Holland gevonden werden. Op deze glazen waren verscheidene geschiedenissen, benevens de wapens van de Graven, Hertogen en andere doorluchtige mannen geschilderd. Boven het hoogste koor stond Helena, het kruis vindende, en daarbij Keizer Constantijn, zittende te paard en de poort van Jerusalem inrijdende, op één glas afgebeeld. Daar tegenover zag men de besnijdenis van Christus; bezijden het koor stonden de drie Koningen, die onder het geleide van eene ster naar Bethlehem reisden. Omtrent het portaal stonden Adam en Eva, levensgroot afgebeeld. Nog in onzen tijd pronkte het ruim der kerk van Jisp met eenige fraai beschilderde glazen, onder anderen één, waarop onderscheidene verrigtingen der heelkunde overheerlijk kunstig waren afgebeeld. Het strekte ter gedachtenis van den nader te vermelden beroemden Ploeg; onder de schildering las men :

Gods woord geneest de ziel,
De mensch de kreuple leên,
Van beiden komt de eer,
Des hemels God alleen.
Mr. CORNELIS JACOBS PLOEG,
Ledezetter
En, CLASIENA WILMSZ (1)
Zijne Huisvrouw,
1698.

(1) Eigenlijk heette zij Klaasje Willemsz Koster.

Op een der dwarsbalken van het gewelf was mede, ter gedachtenis van dien waardigen man, zijnen naam geplaatst, en daar achter het woord Ledezetter; ter wederzijde van dat woord zag men eene lofbazuinende faam. Onder de grafsteden, waarvan er velen in deze kerk waren, werd er ook eene van het geslacht van dien beroemden kunstenaar gevonden. Aan de zuidzijde van het ruim, zag men in eenen marmeren steen, tegen den wand, uitgehouwen de wapens van Tryn Maarten Mayers, waar boven men las:

Vernieuwt dit werk,
Aan Godes kerk,

en daaronder:

In 't jaar onzes Heeren duizend zeventien hondert en één,
Legde TRYN MAARTEN MAYERS dochter, den eersten steen,
Haar broeder JACOB ley terzelfde tyd de tweede,
Als men zes dagen in de Hooimaand was getreden.

Aan de noordzijde hing een bord, waarop een vers stond uit Ps. 133, met het jaartal 1633 er onder. Deze letters waren, wegens de ongemeene sierlijkheid, waarmede zij geschilderd waren, der bezigtiging overwaardig. Een ander bord hing tegen den wand, waarop de wet te lezen was. In het ruim der kerk hing nog een zeer fraai scheepje met zijn geheele tuigaadje, gemaakt en aan de kerk vereerd door zekeren Dirk Jansz. Timmer. Voorts was de kerk van binnen zeer net ingerigt; alle de gestoelten, zoowel als de predikstoel, waren van gladhout en bruin geschilderd. Het ruim werd gedurende de avondgodsdienst door vier koperen kaarskroonen verlicht. Er was geen orgel in. Van buiten pronkte de kerk met eenen achtkanten toren, van onderen en boven open, en daarop eene soort van kroon. In den toren was een uurwerk met eene slagklok, alsmede eene luiklok. Boven den ingang van de kerk zag men het dorpswapen, met het jaartal 1609 daarboven. Op het einde der zestiende eeuw was deze kerk aan de Hervormden overgegaan. Dit kerkgebouw, oud en hoogst bouwvallig geworden zijnde, is in het jaar 1822 vervangen door een nieuw, van kleineren omvang, hetwelk grootendeels uit de milde bijdragen der gemeenteleden bekostigd is. Het is een zeer net gebouw, en prijkt met een fraai houten torentje, welke op het westelijke deel van het gewelf der kerk rust en van een uurwerk voorzien is. Ook deze kerk heeft geen orgel.

Te Jisp was vroeger een Weeshuis van de Herv. gem.; de armen werden daarin tevens besteed, doch ook wel bij de ingezetenen; thans bestaat dit weeshuis niet meer, en de weezen worden gedeeltelijk bij de inwoners besteed, gelijk zulks mede bij die van de andere gezindheden, welke te Jisp gevonden worden, geschiedt, doch meerendeels naar de kolonie Veenhuizen gezonden.

Het regthuis is een ouderwets gebouw, met drie gevels. Op de deklijst, aan de noordzijde, worden de beelden der Liefde en der Geregtigheid gezien, waaronder het jaartal 1650. Beneden in het Regt- of Raadhuis wordt de Waag gehouden; daarboven is de Raadkamer, die zeer klein van bestek is, en waarop vroeger eenige aloude vuurroers en sabels, der bezigtiging waardig, bewaard worden; doch deze zijn, in het jaar 1812, tijdens het oproer van Zaandam, derwaarts vervoerd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht. — De kermis valt in op Pinksteren.

De beroemde Wondheeler Cornelis Ploeg heeft Jisp, alwaar hij in 1624 geboren was, en op den 14 Mei 1696 overleden is, wijd en zijd

beroemd gemaakt. Gedurende de twee en vijftigjarige praktijk (van 1644 tot 1696) van Mr. Kreis, gelijk men hem in de wandeling noemde, heeft hij wonderen in de geneeskunde gedaan. Hij werd uit alle oorden door lijders bezocht, welke meest allen genezen of aanmerkelijk van hunne pijnen verligt huiswaarts keerden. Ook Cats spreekt van hem in zijnen *Trouwring*, en wel in het vers: *Gebrek genezen om een huwelijk te vorderen*. In genoemd vers wordt Jisp nog Gisp geheeten. Zijne voorouders waren ook reeds door gemelde kunst, die zij te Jisp hadden uitgeoefend, vermaard geweest. Onder anderen noemt men Mr. Willem Taamszoon, bijgenaamd *den IJzeren Duim*, die reeds in de zestiende eeuw leefde; diens kleinzoon Mr. Jacob Ploeg, de vader van Mr. Cornelis Ploeg, enz. Nog in het begin dezer eeuw woonden er in Purmerende afstammelingen van Mr. Cornelis Ploeg.

Op den 21 April 1667 werd dit d. door eenen zwaren brand geteisterd, waarbij omtrent 150 h. vernield werden. Het was echter kort daarna weder zeer welvarend en tot Wormer bebouwd, zoodat men er in 1687 419 huizen telde. Het d. is een bestraat voetpad, dat aan de noordzijde van de vaart ligt. Ook de zuidzijde is bebouwd en aan die zijde staan de kerk en het gemeentehuis. Naar de zijde van Wormer loopt het d. in eene zuidelijke strekking.

Den 24 Mei 1529 werd er voor den Hove van Holland, door de steden Amsterdam en Alkmaar, met de dorpen Wormer en Jisp een accoord getroffen, om eene sluis te leggen in den Beemster-dijk, nabij Knollendam, waarbij die steden aannamen, de sluis voor hare rekening te onderhouden, mits daarvoor eene vrije doorvaart hebbende.

Het wapen van Jisp bestaat in eenen gouden lepelaar op een veld van azuur. Men wil den oorsprong van dit wapen afleiden van eene gewoonte, die vele bewoners van dit d. aankleefden, en die oudtijds vrij algemeen schijnt geweest te zijn. De voornaamste tak van bestaan was toen aldaar de vischvangst op de meren; in het westelijke deel van dit voormalig groot dorp lag men zich, wel is waar, grootendeels toe op de veeteelt en den landbouw, doch in het oosteinde vond men niet dan visschers. Deze nu hielden tot hun vermaak, gelijk men nog heden ten dage op de vischmarkten wel ooijevaars aantreft, lepelaars, dewijl, gelijk bekend is, dit soort van vogels zeer begeerig naar visch is, en men daarmede gereedelijk in staat is hen te voeden. Alzoo zij vele dezer vogels, hetzij uit vermaak of om andere redenen, in groot getal verzorgden en aanhielden, wil men, dat het wapen daarvan ontleend is. Oude Schrijvers althans geven eenparig dien oorsprong op, ofschoon anderen willen, dat die te vinden is in de menigte van lepelaars, welke in vroegere tijden, toen ons land meer poelen en meren had, zich in menigte, inzonderheid in het Jisperveld, ophielden.

JISP (DE) of Gisp, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat, uit het *Zwed* voortkomende, in eene oostelijke strekking door Jisp gaat, van daar naar de *Wormer-Ringsloot* loopt, en zich door den watermolen, de Brandemolen geheeten, daarin ontlast.

Vroeger, lang vóór de bedijking, strekte dit watertje zich tot Nek uit, doch bij de verwijding van het Wormer-meer geraakte het oostelijke deel van dit watertje in het meer verzwolgen.

JISPER-GANS-SLOOT, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat, onder den naam van de Noorder-Ganssloot, uit de *Merke* voortkomt, van daar, eerst in eene noordoostelijke, vervolgens in eene

oostelijke strekking voortloopende en allengs breeder wordende, bij de Sluissloot den naam van JISPER-GANSSLOOT aanneemt, waarna het, weder versmallende, door eene dwarssloot zich met de Gouwsloot vereenigt, die weder in de Melksloot uitloopt, en door de Nekkersluis in de *Wormer-Ringsloot* zich ontlast.

JISPER-SLUIS (DE), sluis in *Kennemerland,* prov. *Noord-Holland.* Zie OOSTER-SLUIS.

JISPER-VELD (HET), streek lands in *Kennemerland,* prov. *Noord-Holland,* arr. *Hoorn,* kant. *Purmerende,* gem. *Jisp.*

JISPER-WEG (DE), weg in de *Wester-Beemster,* prov. *Noord-Holland,* loopende van den Kanaaldijk, nabij de Ooster- of Jispersluis, in eene noordelijke rigting, tot dat hij bij, den pold. Mijsen, gem. Schermerhorn, tegen den Ringdijk stuit.

IJSSEL (DE), DE OUDE-IJSSEL of de GELDERSCHE-IJSSEL, ter onderscheiding van de *Hollandsche-IJssel,* oudtijds SALA of IJSOLA, in het Lat. ISALA of ISLA, riv., die in het *Munstersche* ontspringt, en bij Dinxperlo in ons vaderland dringt. Hij stroomt langs Doetinchem naar Doesborgh, waar hij zich met den noordelijken tak van den *Rijn* vereenigt; voorts zijnen loop noord- en westwaarts rigtende, maakt hij de grensscheiding uit tusschen de provincien Gelderland en Overijssel, bespoelt Zutphen, waar hij de *Berkel,* Deventer, alwaar hij de *Schipbeek* opneemt; vliet voorbij Hattem, alwaar hij de *Grift* ontvangt, en verdeelt zich, na de stad Kampen bespoeld te hebben, beneden die stad, in drie hoofdarmen, van welke de regter arm het Kamper-eiland van Mastenbroek scheidt, en zich met twee monden, het Gansendiep en de Geest, in het *Zwartewater* ontlast. Het Noorderdiep of de middelste arm is in het jaar 1837 gedempt, terwijl de linkerarm zich door het Regterdiep en den Ketel, die met zeer vele kosten bevaarbaar gemaakt, uitgediept en verbeterd is, in de *Zuiderzee* stort. De laatste verlenging of bekribbing is geweest ter lengte van 900 Nederlandsche ellen en de geheele bekribbing heeft eene lengte van 3200 ellen uit den groenen wal. Het eerste dijkregt langs DEN IJSSEL, van het Middinger-hek tot Hulsbergen aan den berg, is van het jaar 1370, en juist dertig jaren vroeger was een dijkbrief gegeven van Hattem tot den Zalkschen-dijk.

DE IJSSEL neemt alle jaar in bevaarbaarheid toe, en heeft van alle oude rivieren den regelmatigsten afloop, welken afloop nog zeer gering is, als bedragende, over eene lengte van 123,664.5 Ned. ell. (van af Westervoort tot aan de Paardenboer), bij eb 9.423 ell. en bij vloed 9.580 ell. Deze vloed wordt eerst ontwaard tusschen het Katerveer en Wijhe, soms tot Deventer. Over deze riv. liggen eenige fraaije bruggen, als: schipbruggen, te Doesburg, Deventer en Zutphen, en eene vaste houten brug, te Kampen, behalve vele groote veeren op de tusschen liggende punten. Het A. P. = 0 stellende, is de hoogte:

bij Westervoort	9.456 ell.,	de breedte			± 120 ell.	
» Doesborgh	6.683	»	»	»	± 98	»
» Zutphen	4.103	»	»	»	± 95	»
» Deventer	2.528	»	»	»	± 95	»
» Katerveer	0.326	»	»	»	± 175	»
» Kampen { bij vloed / bij eb	0.290 / 0.212	»	»	»	van 215 tot 120 ell.	

» Westervoort heeft men eene diepte van ± 1.83 ell.
en eene stroom van ± 0.8451 ell. in 1″.

IJSSEL (DEPARTEMENT-VAN-DE-MONDEN-VAN-DEN-), voorm. departement van het Fransche keizerrijk; palende N. aan het Departement van de Wester-Eems, O. aan het koningrijk Westphalen, Z. aan het Departement van den Opper-IJssel, W. aan de Zuiderzee.

Het was verdeeld in drie arrondissementen, als: dat van Almelo, dat van Deventer en dat van Zwolle. Het bevatte de tegenwoordige prov. Overijssel. Zwolle was er de hoofdplaats van.

IJSSEL (DEPARTEMENT-VAN-DEN-OPPER-), voorm. departement van het Fransche keizerrijk; palende N. aan het Departement van de Monden van den IJssel, O. aan het koningrijk Westphalen, Z. aan het Departement van de Monden van den Rijn, W. aan het Departement van de Monden van de Maas.

Het was verdeeld in drie arrondissementen, als: dat van Arnhem, dat van Zutphen en dat van Tiel. Het bevatte de tegenwoordige prov. Gelderland, behalve het grootste gedeelte van het arr. Nijmegen. Arnhem was er de hoofdstad van.

IJSSEL (DEPARTEMENT-VAN-DEN-OUDEN-), volgens de staatsregeling van 23 April 1798, het tweede departement der Bataafsche republiek. Dit departement paalde N. aan het Departement van de Eems, O. aan Munsterland en Bentheim, Z. W. mede aan Bentheim, Z. aan het Departement van den Rijn, W. aan de Zuiderzee; terwijl het eiland Schokland mede daartoe gerekend werd. Het was verdeeld in zeven ringen, welke tot hoofdplaatsen hadden; de eerste ring Heerenveen, de tweede Assen, de derde Hardenberg, de vierde Zwolle, de vijfde Harderwijk, de zesde Oldenzaal en de zevende Deventer..

Het telde 232,000 zielen, en besloeg de tegenwoordige prov. Overijssel en Drenthe, het zuidelijke gedeelte van Friesland, en het noordelijke gedeelte van Gelderland.

IJSSEL (DE GELDERSCHE-), riv. in *Gelderland* en *Overijssel.* Zie IJSSEL (DE).

IJSSEL (DE GOUDSCHE-) of HOLLANDSCHE-IJSSEL, riv., prov. *Zuid-Holland.* Zie HOLLANDSCHE-IJSSEL (DE).

IJSSEL (DE NIEUWE-), kanaal in *Gelderland*, door NERO CLAUDIUS DRUSUS, omtrent 12 jaren vóór onze tijdrekening, gegraven, om den Rijn met den IJssel te vereenigen, waarom het ook lang den naam van DRUSUSGRACHT of DRUSUSVAART gedragen heeft. Bij de oude Schrijvers komt deze gracht voor onder den naam van FOSSA DRUSIANUS (1).

Het neemt bij IJsseloord, tegenover Huissen, eenen aanvang, en vliet in eene noordelijke strekking, met eene vrij breede kil, langs Bahr en Lathum, tot in den *Ouden-IJssel,* bij Doesborgh. Door verloop van tijd is de kil, omtrent Doesborgh, veel van loop veranderd.

IJSSEL (DE OUDE-), riv. in de prov. *Gelderland* en *Overijssel.* Zie IJSSEL (DE-).

IJSSEL-BRUG (OVER-DEN-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en gem. en 5 min. W. van *Deventer.*

IJSSEL-DIJK (DE ZUID-), dijk in de prov. *Utrecht*, zich langs den Hollandschen IJssel, van IJsselstein tot aan de grenzen van Zuid-Holland, beneden Oudewater, uitstrekkende.

Deze dijk staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester.

---

(1) Zie TACITUS, *Annal*, III. C. 8, en SUETONIUS in *Claudio.*

IJSSELHAM of Isselham, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7 u. N. N. O. van *Zwolle*, kant. en 2 u. W. van *Steenwijk*, gem. en ½ u. Z. van *Oldemarkt*.

Het moet reeds in overoude tijden zeer grasrijk geweest zijn, zoo als dit nog is.

Volgens eene gissing van Alting zou Lucius Apronius hieromstreeks zijn leger aan land gezet hebben.

In de oorlogen tusschen den Bisschop van Utrecht en de Friezen, is het menigmaal van de eene en andere zijde bezet en versterkt geworden, met inzigt om hunne grenzen daarmede te beveiligen, en hunnen vijand, bij bekwame gelegenheid, te bespringen. Eindelijk nam het de Utrechtsche Kerkvoogd, in het jaar 1355, weder van de Friezen van Stellingwerf en Schoterland, waarmede die van IJsselham zich, als weerspannig tegen hunnen Landheer, verbonden hadden, en die dus gedwongen werden dat verbond te verlaten, en met eede te beloven, dat zij den Bisschop en zijne opvolgers onderdanig en onderworpen zouden blijven.

Vóór de Hervorming was hier eene kerk, aan den eersten Christen-Martelaar, Stephanus, toegewijd, die onder het dekenschap van *Steenwijk* behoorde. In deze kerk was slechts ééne vikarij, namelijk die van den H. Petrus, waarvan de Bedienaar gehouden was twee wekelijksche missen te doen, en bij afwezigheid van den Pastoor zijne bediening waar te nemen. Ook was er nog eene kerkdienst van *O. L. Vrouw*, welke, even als de vikarij, door den Pastoor, gezamenlijk met de Kerkmeesteren begeven werd. Ter plaatse, waar deze kerk gestaan heeft, ziet men thans nog duidelijk het vervallen kerkhof in het land. In 1810 is de overgeblevene vierkante, doch toen reeds van kap beroofde toren afgebroken geworden.

IJsselham is tot aan 1624 door den Predikant van Oldemarkt en Paaslo bediend, en bekwam in 1624 een eigen Predikant in Wilhelmus Ribbius, die in 1627 naar Zevenhoven vertrok. Johannes Schuuring, hier beroepen in 1674, in 1676 afgezet zijnde, werd de predikantsplaats hier opgeheven, en, gelijk vroeger, weder bij *Oldemarkt* gevoegd, zoo als het nu nog is.

Dit geh. leed veel door den vloed van 1825. Het grootste gedeelte van het vee verdronk, en de lage landen waren 2½ el overstroomd.

IJSSELHUNTE, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, arr. en 5½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. Z. van *Ter-Borg*, gem. en 1½ u. N. van *Gendringen*, ½ u. Z. W. van *Etten*, waartoe het behoort; met 200 inw.

IJSSELHUTTE, geh. in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Wisch*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. Z. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*.

IJSSELLAND, eigenlijke naam van het tegenwoordige Zalland, prov. *Overijssel*. Zie Zalland.

IJSSEL-MEER, voorm. meertje in den pold. *Wollefoppe*, in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, dat zeer diep en vol water was.

Zekere Daniel Verplanken, wonende te Vollenhove, in Overijssel, bij koop eigenaar geworden zijnde van het IJssel-meertje, verkreeg, op een ingeleverd verzoekschrift, den 15 December des jaars 1631, van de Staten van Holland, op zekere voorwaarden, octrooi, om het ten zijnen koste te bedijken, droog en tot land te maken; doch aan het werk zullende gaan, vondt hij vele hindernissen en zwarigheden, en zag dat de kosten zeer ver boven zijne raming zouden loopen, waarom hij

zijn octrooi en verkregen regt verkocht aan Johan Simonsz. in den Velde, burger der stad Dordrecht, en diens medegenooten, die bij een verzoekschrift, de zich nader geopenbaarde zwarigheden vertoond hebbende, bij besluit van de voornoemde Staten, genomen den 25 Januarij 1633, het vorige octrooi niet alleen bevestigd, maar ook zelf in zoo verre vermeerderd kregen, dat zij hunnen dijk of kade, ter plaatse, waar zij zulks het best en voordeeligst oordeelden, mogten leggen, en daartoe de omliggende landen gebruiken, alsmede tot het maken van eene ringsloot en het noodige plempwerk, en dit alles ter moderatie en taxatie van twee uit het Collegie van Dijkgraaf en Heemraden van Schieland, aan hetwelk ook voortaan alle verschillen, omtrent het droogmaken van dit meer, zouden verblijven, waar boven hun mede vrijdom van de grafelijke tollen, voor alle behoeften en materiëlen, tot het maken en onderhouden van de voorschrevene dijkagie, en gevolgen van dien te gebruiken, vergund werd.

De door deze bedijking ontstane pold., behoort tot het arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, vroeger gedeeltelijk gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*, gedeeltelijk gem. *Cappelle-en-het-Slot-te-Cappelle-op-den-IJssel*, gedeeltelijk gem. *Nieuwerkerk-op-den-IJssel*, gedeeltelijk gem. *Zevenhuizen*. Na de delimitatie voor het kadaster, zijn echter de lasten geheel onder de beschrijving van *Zevenhuizen* gebragt.

Het IJsselmeer, was vroeger leen, en werd ter leen gehouden van den huize en slot te Capelle-op-den-IJssel. Het laatse verlij van dit leen heeft plaats gehad, op den 21 April 1796, op Vrouwe Johanna Adriana Maria Dutrij, gesepareerde huisvrouw van Johan Hendrik de Drevon, te 's Gravenhage.

IJSSELMONDE, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Rotterdam*. Men telt er de volgende zeven gem. als: IJsselmonde, Barendrecht, Charlois, Hoogvliet, Pernis, Poortugaat-en-Albrantswaard en Rhoon-en-Pendrecht.

Men telt er 17,700 zielen, en heeft er zeven kerken, welke door even zoo veel Predikanten bediend worden.

IJSSELMONDE, streek lands in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*; palende N. en N. O. aan de Maas, Z. aan de heerl. Ridderkerk, Oost-Barendrecht en West-Barendrecht, W. aan Charlois.

Deze streek was vroeger in twee ambachten verdeeld, Oost-IJsselmonde en West-IJsselmonde geheeten, welke ieder eene afzonderlijke heerl. waren. Thans maakt deze streek, onder den naam van Oost-en-West-IJsselmonde eene gem. uit. Zie voorts IJsselmonde (Oost-en-West-).

IJSSELMONDE, d. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3¼ u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Ridderkerk*, gem. *Oost- en West-IJsselmonde*, in dat gedeelte, hetwelk vroeger het ambt *Oost-IJsselmonde* uitmaakte.

Dit d. is waarschijnlijk onder een der eerste Graven van Holland opgekomen, zijnde toen niet meer dan een kasteel.

De naam komt met de gelegenheid zeer wel overeen, als zijnde over den tegenwoordigen mond van den IJssel gelegen.

Het d. bestaat uit eene boven- en eene benedenstraat, ter wederzijden digt met huizen bebouwd, en telt, in de bebouwde kom, 114 h. en ruim 1100 inw.

De inw., die hier nagenoeg allen Herv. zijn, maken, met de overigen uit de gem. Oost- en West-IJsselmonde, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *IJsselmonde*, behoort. De eerste,

die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ADRIAAN JANSE, die hier eerst Pastoor was, en den 30 Mei 1570 te 's Gravenhage om het geloof geworgd en verbrand werd. Sedert dien tijd schijnt IJSSELMONDE tien jaren zonder Predikant te zijn geweest, want eerst in het jaar 1580 werd aldaar, van Spijkenisse, beroepen DIRK GERRITSEN, die er (vermoedelijk in het jaar 1581) overleed, daar HERMANUS GREVINKHOVEN, hier beroepen van Heusden, aldaar eenen opvolger bekwam in het jaar 1581. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

De kerk was aanvankelijk slechts eene kapel, welke vervolgens tot eene kruiskerk verheven werd. Het is een fraai gebouw, voorzien van eenen tamelijk grooten toren, benevens een klein torentje op het koor. Van binnen is de kerk tamelijk ruim, en pronkte weleer met schoone en kunstig geschilderde glazen, die echter heden meestal geschonden of vernietigd zijn. De tijd, wanneer deze kerk gesticht is, vindt men nergens vermeld; mogelijk is zulks in de vijftiende eeuw geschied, doordien hier weleer eene klok gehangen heeft, welke in het jaar 1492 gegoten was, en waarvan G. VAN SPAAN in zijne *Beschrijving van Rotterdam*, op bl. 166, het volgende aanteekent: »Niet »lang geleden, te weten in den jare 1689, is de klok te berste geluid. »Deze beneden gebragt zijnde, vond men er de datum 1462 opstaan. »Zij was volgens het opschrift MARIAS *Visitatie* toegewijd, en dit zal »alzoo zekerlijk de tijd zijn wanneer de kerk gesticht is. Deze klok »welke van te voren zeer goed van klank was, en waar in de boeren »meende dat zeer veel zilver zat, wilden zij niet van het dorp laten »halen om te vergieten, maar het daar ter plaatse gedaan hebben.

In het jaar 1792 is in het koor der kerk een groot bord geplaatst, warop de namen der Predikanten, die sedert de Reformatie hier gestaan hebben, voorkomen; terwijl daaronder het volgende vers geplaatst is:

TOEN ALVA'S BEULENROT OP GOËLS KEURVOLK WOEDDE,
  EN 'T SCHULDLOOS MARTELBLOED OM WEERWRAAK RIEP TOT GOD
WAS 'T NEERLANDS REDDER DIE DE CHRISTEN-KERK BEHOEDDE
  EN IJSSELMONDE DEELDE OOK IN DIT ZALIG LOT:
AANSCHOUW DE BREEDE LIJST DER ACHTBRE KRUISGEZANTEN
DIE SINS DE VREEBANIER HIER MOEDIG MOGTEN PLANTEN
  DE NAAM DER BRAAVEN BLIJV' BIJ U IN ZEGENING
  EN ROEM JEHOVAAS TROUW, BEVOORRECHT DORPELING.
JOHAN VAN HOOGSTRATEN.

Ook prijkt de kerk met eene graftombe van de Heeren en Vrouwen van Oost- en West-IJsselmonde. Onder de Predikanten, die hier gestaan hebben, verdienen afzonderlijke melding: de door zijne schriften bekende ANE DRIJFHOUT, die er in het jaar 1771 beroepen werd, en in 1779 naar Vlissingen vertrok, en de Wijsgeer SAMUEL VAN DE WIJNPERSSE, die hier van het jaar 1784—1787 stond, als wanneer hij tot Hoogleeraar in de wijsbegeerte, aan de Hoogeschool te Groningen, beroepen werd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

De kermis of de zoogenaamde paardenmarkt valt altijd den laatsten Woensdag in Junij in.

Ten tijde van GOVERT, bijgenaamd *met den Bult*, viel er, omtrent IJSSELMONDE, een felle scheepsstrijd voor, tusschen de Hollandsche, Vlamsche en andere schepen, naar men verhaalt, wel drie honderd

in getal, in welken strijd vele Nederlandsche helden gesneuveld zijn. In het laatst der vorige eeuw, in zeker buitengelegen land delvende, heeft men vele hoofden, naar gissing van die gesneuvelden, gevonden.

In het jaar 1787 werd noodig geoordeeld voor dat dorp een wachtschip te leggen, om op de op- en afvarende schepen te passen, met bevel om de Gelderschen en Zeeuwschen te visiteren. Een getal van zestig of zeventig Rotterdamsche schutters werden ook derwaarts afgezonden, vergezeld van een stuk kanon, en drie bagaadjewagens, naar men zeide, met last om de huizen te visiteren, en de geweren, welke men daarin mogt vinden, op te halen, waarvan echter geene of zeer weinige voorhanden waren, ten gevolge waarvan deze troep naar Ridderkerk aftrok.

Wat het wachtschip betrof, dit lag voor het dorp ter anker, of zeilde in den IJssel op en neder. Op den 21 September van hetzelfde jaar, des namiddags omtrent 5 uur, kwam aldaar de tijding, dat Gorinchem aan de Pruissen was overgegeven, en dat de Rotterdamsche schutterij, van daar en elders, den Kralinger-dijk kwam afzakken; de uitlegger ligtte het anker, om naar Rotterdam te zeilen, maar wind en tij tegen hebbende, werd dit verhinderd. Een oproerige geest bezielde eenige lieden, meest van de overzijde, en deed hen uitstrooijen, dat men voornemens was op den uitlegger met scherp te schieten, hetgeen groote beweging veroorzaakte en onaangename gevolgen had want het vaartuig, door eenen zuidwesten wind naar het zoogenaamde Noorderdiep vervallen zijnde, werd door den Kommandeur en eenige van het bootsvolk verlaten. Het schip dreef vervolgens, bij de punt van de plaat, naar den IJsselkant. De opgeruide menigte, bestaande uit eenige visschers en boeren, sprong daarop in schuiten en booten, roeide aan boord en sloeg, door eenen valschen ijver verblind, aan het plunderen, bakken en houwen, het kanon en alles over boord werpende; twee stukken, werden aan wal gebragt en voorts het vaartuig in brand gestoken. In vlam staande, dreef het den IJssel in, stiet aan den grond en brandde boven water geheel af.

In het jaar 1788 hadden hier hevige ongeregeldheden plaats aan het huis van den Scheepstimmerman VAN DER ESCH, wiens zoon zoo hevig de Patriotsche partij was toegedaan, dat hij het, bij de omwenteling van het jaar 1787, geraden vond het dorp te verlaten; met het volgende voorjaar teruggekeerd, beving hem de zoo dwaze als ontijdige lust, om de dorpelingen, meest de partij van den Stadhouder toegedaan, met behulp van nog een twaalftal jongelingen, anders te leeren denken. Het gerucht hiervan ging uit en kreeg geloofwaardigheid, door eene en andere reeds gevoelige les; de verbittering werd ten hoogsten top gevoerd. Eenige dorpelingen scholen zamen en spoedden zich naar de werf en woning des Scheepstimmermans; de menigte was te groot om er tegenstand aan te bieden; het huis werd geheel leeg geplunderd en alle de goederen vernield en in de Maas geworpen. Goud en zilver, een lessenaar met geld en papieren, werden niet verschoond; men hakte de schepen aan stukken; van de woning bleef geen steen op den anderen, en de overige huizen, die dezen man in eigendom toekwamen, droegen mede kenmerken van de woede van het gemeen. De man en vrouw namen de wijk naar Rotterdam; de zoon ontkwam het, na hevig geslagen te zijn, met een schuitje naar Dordrecht, werwaarts men eenige van zijne medestanders geboeid henen voerde.

IJSSELMONDE (LAND-VAN-), naam, onder welken op vele kaarten het eil. voorkomt, waarop de Riederwaard en het Land-van-

Putten-over-de-Maas gelegen zijn. Het wordt ook wel het Eiland-van-IJsselmonde genoemd, en paalt N. en N. O. aan de Nieuwe-Maas, Z. O. aan de Waal, die het van den Zwijndrechtsche-waard scheidt, Z. en Z. W. aan de Oude-Maas, en maakt thans het kant. Ridderkerk uit, waarom wij, nopens de groote enz., derwaarts verwijzen.

IJSSELMONDE (OOST-), voorm. ambt, hetwelk voorheen eene afzonderlijke heerl. uitmaakte, en ook den naam van Gijsbrecht-Jacobs-Ambacht gehad heeft, in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-IJsselmonde;* palende N. en N. O. aan de Maas, Z. O. aan Ridderkerk, Z. aan Oost-Barendrecht, W. aan West-IJsselmonde.

Deze heerl. werd, op het laatst der vorige eeuw, het eigendom van den Heer Mr. Jean Bichon, in wiens geslacht zij, tot nu toe, verbleven is, wordende zij thans bezeten door den Heer Marinus Cornelis Bichon van IJsselmonde, Burgemeester van Rotterdam. Zij bevat niets dan de pold. Oost-IJsselmonde. Zie het volgende art.

IJSSELMONDE (OOST-), pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-IJsselmonde;* palende N. aan de Maas, O. aan Ridderkerk, Z. aan Barendrecht, W. aan West-IJsselmonde.

Deze pold. werd in het jaar 1446 op nieuw bedijkt, nadat hij op Palmzondag van datzelfde jaar, even als Ridderkerk, was onder geloopen. Te dien einde werd door de Ambachtsheeren van IJsselmonde en de Vrouw van Ridderkerk eene overeenkomst gemaakt, om gezamenlijk de Hordijk te dijken en beide ambachten onder eene dijkschouw te brengen. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 492 bund. 76 v. r. 97 v. ell.; telt 162 h., waaronder 16 boerderijen, en wordt door eene sluis, in het dorp, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf, Hoog-Dijk- en Laag-Heemraden.

IJSSELMONDE (OOST-EN-WEST-), gem. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk* (22 k. d., 7 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Nieuwe-Maas, O. aan Ridderkerk, Z. aan Oost-en-West-Barendrecht, W. aan Katendrecht.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. Oost-IJsselmonde en West-IJsselmonde, benevens het eil. Fijenoord. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1594 bund. 86 v. r. 82 v. ell., waaronder 1402 bund. 13 v. r. 48 v. ell. belastbaar land; telt 359 h., bewoond door 520 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2300 inw., meest ambachtslieden. Men telde er vroeger niet minder dan 9 scheepstimmerwerven, waarop dikwijls jaarlijks achttien en twintig nieuwe schuiten gemaakt werden, als: poonen, kopjagten en andere binnenvaartuigen van verschillenden vorm en naam; in het bouwen van kopjagten hebben de IJsselmonders zich reeds lang eenen algemeenen roem verworven. Thans heeft men er nog 3 scheepstimmerwerven; 1 touwslagerij; 1 blokmakerij; 1 steenbakkerij; 1 koren- en 1 houtzaagmolen.

De Herv., die er ruim 2200 in getal zijn, onder welke 700 Ledematen, maken de gem. van *IJsselmonde* uit.

De R. K., van welke men er ruim 100 aantreft, behooren tot de kerk van *de Hoflaan*, onder *Kralingen*.

De Isr., die er 25 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *ordrecht*. — Men heeft in deze gem. eene school, te IJsselmonde.

Deze gem. is eene heerl., welke in eigendom bezeten wordt door den Heer Marinus Cornelis Bichon van IJsselmonde, Burgemeester van Rotterdam.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur (blaauw), met twee banden van keel (rood), daar tusschen een klimmende gekroonde bever, alles van goud.

IJSSELMONDE (SLOT-TE-), slot in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N.W. van *Dordrecht*, kant. en ½ u.W. N.W. van *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-IJsselmonde*.

Het eerste Slot-te-IJsselmonde was reeds vóór den tijd van Dirk V, Graaf *van Holland*, aanwezig, want, in het jaar 1076, werd het door dezen bestormd en met geweld ingenomen; terwijl hij Koenraad, den twee en twintigsten Bisschop van Utrecht, die het bezet had, tot de overgave dwong, bij welke bestorming veel volk sneuvelde, de Bisschop gevangen genomen en later ontslagen werd, nadat hij Dirk V in zijn regt op het graafschap Holland erkend en van alle leenroerigheid aan het bisdom bevrijd had.

Het was destijds een waterslot, op een hoek lands gelegen, daar het water om heen liep, en diende alstoen, om de Geldersche en Vlaamsche schepen de doorvaart te beletten, waarom die van Dordrecht Graaf Dirk V, met schepen ten oorlog toegerust, bijstonden, om dit kasteel te overmeesteren, hetwelk hunnen handel veel belemmerde. Bij de bedijking van den Zwijndrechtsche-waard, is het kasteel of slot geheel vernietigd, nadat het in de jammerlijke beroerten, welke onder de grafelijke regering het land teisterden, van de strijdende partijen niet weinig geleden had, als hebbende zeer dikwijls geweldige aanvallen moeten doorstaan. Na de gezegde bedijking en vernietiging des kasteels, heeft de Ridder Floris Oem van Wijngaarden, Ambachtsheer *van* IJsselmonde, in het jaar 1485, een nieuw en aanzienlijk slot, ten Oosten van het tegenwoordige dorp, gesticht; dit werd in het jaar 1489, door Frans van Brederode, gedurende de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, door zijne Hoeksche en Rotterdamsche schutterij, in twintig of dertig vaartuigen, op eenen vroegen morgen ingenomen, met verlies van niet meer dan zeven man. De Slotvoogd werd met zijn huisgezin in eene bark of roeischuit naar Dordrecht gevoerd, en bragt aldaar de tijding van het voorgevallene. Het slot bleef toen eenigen tijd zeer gehavend en door Hoekschen bezet liggen, tot dat Jonker Frans, zelve door de Kabeljaauwsche partij verslagen en gekwetst, gevangen genomen werd, en te Dordrecht, alwaar hij was opgebragt, aan zijne wonden overleed. Na het overlijden van den zoon des stichters, Jonkheer Joris Oem van Wijngaarden, is het, bij executie van den Hove van Holland, voor eene som van 8000 gulden, verkocht aan den Heer van Merode, die hier toenmaals nog eigenaar was van de ambachtsheerl. Ridderkerk, welke hij, bij aanhuwelijking met zijne echtgenoot, Françoise van Brederode, eene dochter van Heer Walrave van Brederode, verkregen had.

In het jaar 1665 is dit slot geheel verbouwd, en met zijn bijwerk en torens gemaakt, zoo als men het tegenwoordig nog ziet afgebeeld, uitgehouwen in een steenen penant voor het slot. Deze verbouwing geschiedde door zekeren Engelschen Ridder, met name Jacob Lampsens, zijnde het dorp te dier tijd slechts een gehuchtje van zeer geringe beteekenis. Door de gezegde herbouwing verkreeg het meerder aanzien, gelijk hij het slot ook in grooter luister herstelde; hij deed het,

namelijk, omringen door steenen grachten, plaatste er vier torens op, met aanzienlijke gaanderijen omgeven, deed er voor en achter fraaije vijvers graven, in alles gelijk een adell. slot gewoonlijk aangelegd werd. LAMPSENS was echter weinige jaren bezitter van zijn gesticht; hij overleed kort daarna, en zijne weduwe verkocht de ambachtsheerl., welken naam het toen reeds droeg, aan den Heer JOAN DE MEY, toen burger van Rotterdam. Later is het een eigendom geworden van den Heer JEAN BICHON, in wiens geslacht het, tot nu toe, verbleven is, wordende thans bezeten door den Heer MARINUS CORNELIS BICHON VAN IJSSELMONDE, Burgemeester van Rotterdam. Van tijd tot tijd zijn de daartoe behoorende gronden uitgebreid, zoodat die thans eene oppervlakte beslaan van ruim 5 bund., alles zeer schoon aangelegd, met fraaije lanen en aangename partijen.

IJSSELMONDE (WEST-), heerl. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-IJsselmonde*; palende N. aan de Nieuwe-Maas, O. aan Oost-IJsselmonde, Z. O. aan Oost-Barendrecht, Z. aan West-Barendrecht, W. aan Katendrecht.

Deze heerl. bestaat uit de volgende vier polders: de Acht-en-zestig-morgen, Varkensoord, Dirk-Smeetsland en Klein-Nieuwland; beslaat eene oppervlakte van 534 bund. 14 v. r. 1 v. ell.; telt 75 h., bewoond door 141 huisgez.; uitmakende eene bevolking van 725 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De heerl. WEST-IJSSELMONDE was vroeger een leen, dat eerst van den Heer VAN EGMOND verheven werd; doch later is het een leen van de gravelijkheid van Holland geworden. Het werd oudtijds ook OGIERS-AMBACHT geheeten, naar OGIER VAN KRALINGEN, die het, in het jaar 1388, aan zijne dochter ten huwelijk gaf, toen zij zich met Ridder DIEDERIK VAN DER LEK in den echt begaf. In het jaar 1413 werd JACOB BOKKEL GIJSBERTZOON daarmede verleid, tot een ontsterfelijk leen, te verheergewaden met eenen rooden sperwer. Den 2 October van het jaar 1447 werd daarmede verleid JAN VAN DER BOUKHORST, in huwelijk hebbende MEINE VAN WENA, dochter van den voornoemden JACOB BOKKEL GIJSBERTSZ. Op den 9 Maart van het jaar 1465 kwam het ambacht aan GIJSBERT VAN DER BRONKHORST; den 22 Mei 1511, aan CLAAS VAN DER BRONKHORST, na wiens overlijden dit ambacht het eigendom van een ander geslacht geworden is. In het midden der vorige eeuw werd deze heerlijkheid bezeten door Mr. GOVERT VAN SLINGELAND, Heer *van de Kleine-Lindt*, Ontvanger-Generaal van Holland en West-Friesland, doch later, aangekocht zijnde door JEAN BICHON, Raad in de Vroedschap der stad Rotterdam, die reeds Heer van OOST-IJSSELMONDE was, is zij daarmede tot ééne ambachtsheerl. vereenigt, die thans nog het eigendom is van den Heer MARINUS CORNELIS BICHON VAN IJSSELMONDE, Burgemeester van Rotterdam.

IJSSELMUIDEN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen* (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d., 2e ged.); palende N. aan Grafhorst, O. aan Zwollerkerspel, Z. aan Zwollerkerspel en Wilsum, W. aan den IJssel en Kampen (als komende voor de brug nog met eenige gronden over de rivier) en aan het Grafhorsterdiep, waardoor zij van het Kamper-eiland gescheiden wordt.

Deze gem. bevat het d. IJsselmuiden, de buurt de Koekoek, Plas-en-Zandberg, Oosterholt, Bisschops-wetering en Oude-wetering; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2188 bund., waaronder 2142 bund. 13 v. r. 62 v. ell. belastbaar

land; telt 172 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de warmoesierderij en het matten maken.

De Herv., die hier ruim 790 in getal zijn, maken, met die van Grafhorst, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Kampen* behoort, en in het geheel 1150 zielen, onder welke 400 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wilhelmus Lanius, die in het jaar 1582 herwaarts kwam, en in het jaar 1583 naar Elburg vertrok.

In geval van vacatuur maken beurtelings de Binnengeërfden en de Buitengeërfden of Ingelanden, aldaar erfgenamen genoemd, een drietal, waaruit niet alleen leden van den regerenden kerkeraad, maar ook allen, die immer leden van den kerkeraad geweest zijn, indien zij nog tot de gem. behooren, een beroep doen.

De R. K., van welke men er ruim 390 aantreft, worden tot de stat. van *Kampen* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordt.

Het d. IJsselmuiden, in 1133 vermeld als Isselmuden, ligt 2½ u. N. N. W. van Zwolle, ½ u. N. O. van Kampen, in een zeer vruchtbaar en aangenaam oord, en ontleent zijnen naam van de vroegere ligging aan den mond van den IJssel. Thans ligt het aan de binnenzijde van den dijk, en door breede uiterwaarden van den IJssel gescheiden.

Voorheen was het eene stad, hoewel daarvan geene kenmerken meer over zijn, zijnde het eene opene plaats. Men telt er, in de kom van het d., 82 h. en 520 inw.

De kerk, vóór de Hervorming aan de H. H. Crispinus en Crispinianus toegewijd, was een der kerken door de Bisschoppen van Utrecht geschonken aan het kapittel van St. Lebuinus te Deventer, hetwelk de tienden daarvan trok, en telkens een hunner Kanunniken tot Priester of Pastoor aanstelde, die dan door den Proost of den Deken van dit kapittel werd ingewijd. Er waren twee vikarijen, als: die van St. Elizabeth, wiens bedienaar tot het lezen van twee missen gehouden was, en die van den H. Martinus, waarvan de bedienaar gehouden was, des Vrijdags en Zondags, het altaar te bedienen. Deze kerk is een fraai gebouw, met eenen hoogen, spitsen toren, doch zonder orgel.

Vroeger stond in dit d. een Monnikenklooster.

Het oud adellijk Overijsselsch geslacht van IJsselmuiden ontleende zijnen naam van deze plaats, en heeft vermoedelijk zijn stamhuis aldaar bezeten.

Bij den watervloed van Februarij 1825 werd IJsselmuiden niet alleen overstroomd, door de doorbraken onder Grafhorst, maar ook door eene andere, tusschen Kampen en Grafhorst ontstaan. Daar deze gem. veelal zeer laag gelegen is, geraakte zij, op 5 of 6 huizen na, geheel onder water, dat aldaar te middernacht, tusschen 4 en 5 Februarij, zijne grootste hoogte bereikte en IJsselmuiden geweldig teisterde: 32 woningen werden weggespoeld, en 130 meer of min beschadigd, 35 menschen verloren het leven, van de 1084 runderen, welke bij de telling in 1824 alhier aanwezig waren, verdronken er 745 en daarenboven 32 paarden.

IJSSELOORD, geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en ruim 1 u. Z. O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. W. van *Zevenaar*, gem. en ¾ u. W. van *Westervoort*.

In overoude tijden plagt hier eene schans te liggen, voorzien van vier punten of bolwerken, naar de plaats zijner ligging de schans van IJsseloord genaamd. Deze sterkte strekte tot eenen belangrijken twistappel, gedurende den Spaanschen oorlog. Naauwelijks had de Spaansche Veldheer Verdugo, in het jaar 1585, het kasteel bemagtigd en daarvan bezit genomen, of de Graaf van Meurs en Nieuwenaar zocht hem van daar te doen verhuizen. Op den 6 October des gemelden jaars verscheen hij met achttien vaandels, zoo Engelschen als Duitschers, voor de vesting, en maakte dadelijk een begin, zoo van de Veluwsche als van de Betuwsche zijde, om haar te beschieten met negen stukken geschut, waaronder twee heele kartouwen. Hierdoor leed men van binnen aanmerkelijk nadeel, doch herstelde het echter zoo spoedig mogelijk; van hunnen kant boden de belegerden dapperen wederstand en sloegen menigen storm kloekmoedig af. In eenen uitval gelukte het hun, onder meer anderen, die aan de Staatsche zijde sneuvelden, den dapperen Kapitein Willem van Doorn te doen vallen. Van drie Staatsche uitleggers, die, rijkelijk met soldaten bemand, uit hunne masten dapper vuur gaven, schoten zij twee onbruikbaar, zoodat zij, ter naauwernood vlot wordende, met den stroom afdreven. De burgzaten, ondanks dit alles, vernomen hebbende, dat de belegeraars zich tot eenen nieuwen aanval gereed maakten, en geen kans ziende die af te weeren, vonden zich eerlang genoodzaakt, om de sterkte over te geven. Zij bedongen vrijen uittogt met volle wapenrusting, mits zij evenwel de vaandels en trommen achterlieten.

De schans IJsseloord bleef sedert dien tijd in de magt der Staten, tot in de maand Augustus 1629, wanneer Graaf Hendrik van den Bergh, geen kans ziende om 's Hertogenbosch, door Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, belegerd, te ontzetten, naar den IJssel toog, en door middel van kleine schuitjes, beneden IJsseloord, te Westervoort den stroom opgetrokken zijnde, in de Veluwe viel, met oogmerk, om voorts op de schans eene kans te wagen. Op het gerucht, dat de Spanjaarden naar den IJssel in aantogt waren, toog Dirk Dibbetz, Burgemeester van Arnhem, den 13 Julij, met dertig burgers ter stad uit naar IJsseloord, tot bescherming der schans aldaar. De tijding van des vijands aankomst bevestigde zich, hoewel, wegens de duisternis aan het gezigt onttrokken, echter door het gedruisch der wapenen en het getrappel der paarden. Dibbetz gedroeg zich in dezen toestand zeer omzigtig; hij boorde de ponten in den grond, belastte den uitlegger, met zeven soldaten bemand, ten teeken van waakzaamheid, vuur te geven, en deed door de trommelslagers van het burgervaandel, onder Hopman Dibbetz van Uchten, die in het midden van den nacht was aangekomen, Schotsche en Engelsche marschen slaan, om de Spanjaarden te doen vermoeden, dat de oever door krijgsbenden van die natiën bezet was. Deze krijgslist gelukte, want de vijand, hoewel door eenen Priester, met het poortsluiten uit Arnhem gegaan, verwittigd, dat er geen bezetting binnen was, was zoo bevreesd voor tegenstand uit de IJsseloordsche-schans, waarop hij het gemunt had, dat hij benedenwaarts zakte, en aldaar met kleine schuitjes, op wagens aangevoerd, zich begon over te schepen. Een groot getal stond reeds op den bodem der Veluwe, toen juist twee Staatsche vaandels den oever kwamen langs trekken en tegen de overgevarenen aanstieten, die tot hun groot voordeel uit een huis aan den IJssel zoo dapper vuur gaven, dat de aanvallers, met verlies van den Engelschen Hopman Dablis en ettelijke soldaten, tot den terugtogt gedwongen werden

Doch de vijand, onderrigt dat de IJsseloordsche schans alleenlijk door burgers bezet en aan eene zijde nog open was, spoedde in allerijl derwaarts, en zonder twijfel zou dezen toeleg gelukt zijn, indien niet de Ritmeester ZWARTZENBORG, met drie kornetten ruiters, hem bij geval ontmoet en zoo vinnig aangetast had, dat hij zich genoodzaakt vond in allerijl de wijk te nemen. De Burgemeester nu bespeurende, dat de vijand met zijn geheel leger op de Veluwe was aangekomen en zijne verdediging alzoo vruchteloos zoude zijn, keerde met zijne burgers naar Arnhem terug, na de schans, voor zoo veel de tijd hem zulks toeliet, half geslecht te hebben, waarna de Spanjaarden haar dadelijk in bezit namen en versterkten. Niet lang bleven zij echter in het bezit van IJSSELOORD, want toen OTTO VAN GENT', Heer *van Dieden*, op den 19 Augustus daaraanvolgende, de stad Wezel bij verrassing had ingenomen, verlieten zij de schans en tevens de geheele Veluwe.

Bij den inval der Franschen, ten jare 1672, viel de schans, nadat de Staatsche bezetting op den 13 Junij haar verlaten had, in handen van Koning LODEWIJK XIV. Zij werd toen aanmerkelijk versterkt, en bleef in handen der Franschen, die haar in het volgende jaar weder verlieten. Sedert dien tijd heeft men er zich weinig aan laten gelegen liggen. Door allengskens toenemend verval, is de sterkte genoegzaam geheel verdwenen. Thans dient de grond tot eene weide, hoewel op sommige plaatsen de sporen daarvan nog duidelijk te zien zijn.

IJSSELOORD, voorm. buit. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. van *Elburg*, gem. *Hattem*.

IJSSELSTEIN, kant., prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*; palende N. aan het Zuidhollandsche kant. Woerden en aan het kant. Maarssen, O. aan het kant. Wijk-bij-Duurstede, Z. aan de Lek, die het van de Zuidhollandsche kant. Vianen en Sliedrecht scheidt, W. aan het Zuidhollandsche kant. Schoonhoven.

Dit kant. bevat de volgende twintig gem.: IJsselstein, Montfoort, Ouden-Rijn, Jutphaas, Vreeswijk, Jaarsveld, Willige-Langerak, Zevender, Cabauw, Lopik, Benschop, Noord-Polsbroek, Zuid-Polsbroek, Honkoop, Willeskop, Achthoven, Snelrewaard, Linschoten, Wulverhorst en Veldhuizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22,204 bund.; telt 1659 h., bewoond door 1858 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 16,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, en eenige door den handel in hoepels; terwijl de zware en vette kleigronden er goede tarwe en garst geven.

IJSSELSTEIN, kerk ring, prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*. Men telt er de volgende elf gem.: IJsselstein, Benschop, Harmelen, Jaarsveld, Jutphaas, Lopik-en-Cabauw, Linschoten, Lopiker-Kapelle, Montfoort, Zuid-Polsbroek, Vreeswijk of de Vaart.

Men telt er ruim 6600 zielen, onder welke 2480 Ledematen, en heeft er elf kerken, welke door twaalf Predikanten bediend worden.

IJSSELSTEIN, voorm. bar. in den *Lopikerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, thans tot de prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* behoorende; grenzende N. aan het Land-van-Montfoort, O. aan het Nedereinde van Jutphaas en het hooge regtsgebied van Vreeswijk of de Vaart, Z. aan Lopik, onder het Sticht en Zuid-Polsbroek, in de prov. Holland, W. aan de Oostzijde van Vliet-en-Bonrepas, in het balj. van Blois.

De bar. heeft den naam naar de stad IJsselstein, die er in gelegen is. Weleer rezen er meer dan eens groote geschillen wegens het bezit der stad, tusschen de Heeren van Holland en Utrecht, hetwelk somtijds niet zonder bloedstorten afliep. Wegens de Heeren van IJsselstein schijnt het zeker, dat er geen ouder bekend zijn, dan die uit den huize van Amstel zijn gesproten. Bertrade van IJsselstein huwde met Gijsbrecht van Amstel, en bragt de heerl. in dien stam. Deze Gijsbrecht liet, behalve zijnen zoon, mede Gijsbrecht genaamd, en berucht door de tweespalt tegen Graaf Floris V, verscheidene andere zonen na, waaronder Arent, die, als jongste zoon, de heerl. van IJsselstein tot zijn aandeel verkreeg en er den naam van voerde. Men zou met reden mogen gissen, dat hij geen deel had aan de zamenzwering tegen Graaf Floris, of immers niet aan den gepleegden moord; terwijl wij niet vinden, dat zijne goederen verbeurt verklaard werden, tenzij men stelle, dat het leenregt van den Bisschop van Utrecht over IJsselstein, te dien tijde, volkomen erkend werd, hetwelk echter zeer twijfelachtig is. Men wil, dat Arent in het jaar 1298 overleed, en de heerl. naliet aan zijnen zoon Gijsbrecht, doch deze tijd van zijn overlijden strijd tegen het verhaal der oude Kronijkschrijvers, welke getuigen, dat Gijsbrecht van IJsselstein, als Maarschalk en Regter in de landen van den Bisschop van Utrecht, reeds in het jaar 1297, aan Jan, Graaf *van Holland,* weigerde Hollandsch krijgsvolk op zijn slot IJsselstein te leggen, om den Bisschop te beoorlogen. De Graaf, het slot ingenomen hebbende, schonk de heerl. aan Wolfaart van Borssele, zijnen gunsteling. Naderhand gaf Willem *de Goede*, Graaf *van Henegouwen,* en de derde van dezen naam van Holland, in het jaar 1308, ter bede van Guido van Avesnes, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, de heerl. bij opvolging weder ter leen aan zijne zonen Gijsbrecht en Arent, alsmede aan hunne nakomelingen, zelfs in de vrouwelijke linie.

In het jaar 1330 vergunde hij, dat de dochter van dezen Arent, Guyotte of Guidyn van IJsselstein, de heerl. van IJsselstein zoude mogen nalaten aan hare kinderen, verwekt bij Jan van Egmond, gelijk dus de heerl. gekomen is aan Arent van Egmond, zoo dat het geslacht der bezitters van IJsselstein, uit den huize van Amstel in de regte lijn, met Guyotte schijnt uitgestorven te zijn. Arent van Egmond overleed in het jaar 1409, in den ouderdom van twee en zeventig jaren. Uit het nageslacht van zijnen jongeren zoon Willem, uit wiens stam Maximiliaan van Egmond gesproten is, geraakte de heerl. van IJsselstein aan Willem I, Prins *van Oranje*, door zijn huwelijk met Anna, Erfdochter van Maximiliaan. Sedert is zij altijd in het huis van Oranje gebleven, en behoorde tot de nalatenschap van Willem III, Koning *van Engeland,* waaruit zij bij de verdeeling kwam aan Prins Johan Willem Friso.

In het Land van IJsselstein waren drie schoutambten of geregten, die ten aanzien van hoog of crimineel regtsgebied, aan de vierschaar van den algemeenen Drossaard en Schepenen der stad onderworpen waren; doch ten aanzien van het civiel bestonden er drie regtbanken, als: de schoutambten van IJsselstein, van Benschop en van Noord-Polsbroek, welke ieder hunnen bijzonderen Schout en zeven Schepenen hadden, van welker vonnissen hooger beroep kon geschieden aan den Raad van Zijne Hoogheid den Prins van Oranje-Nassau te 's Gravenhage. Ieder dezer schoutambten had ook drie Burgemeesters tot het bestuur van de politie. Met opzigt tot de gemeenelandszaken van Dijkgraaf- en Hoogheemraadschap, behoort het Land-van-IJsselstein tot den

Lopikerwaard of het Hoogheemraadschap van den Lekkendijk benedendams, in welk collegie de Baron vroeger een Hoogheemraad stelde. De bar. was tijdens de Republiek een leen van Holland, doch droeg niet bijzonderlijk in de lasten dier provincie, hoewel zij in de kohieren der verponding was begrepen, waarbij echter staat aangeteekend, dat de aanslag bij verbaal werd geleden. Volgens overeenkomst van den 3 October 1585, met den Raad van State, bragt de bar. jaarlijks, voor afkoop aan het kantoor der Unie, drie duizend gulden op. De verdere lasten, behalven het dijkgeld en de omslagen in de bijzondere polders van ieder schoutambt waren 's Heerenbeden, die over de geheele bar. vier duizend gulden bedroegen. Nog waren er eenige accijnsen, die ten deele door de stad IJsselstein en ten deele door de bijzondere schoutambten genoten werden, behalve, dat er de Baron een gedeelte van trok. In de gemeene lasten over de geheele baronie betaalde de stad IJsselstein en haar schoutambt de helft; in de andere wederhelft droeg Benschop voor vijf zesde gedeelten en Noord-Polsbroek voor één zesde gedeelte.

Deze voorm. bar. bevatte de tegenwoordige gem. IJsselstein, Benschop en Noord-Polsbroek. Zij besloeg alzoo eene oppervlakte van 4784 bund. 12 v. r. belastbaar land, waar men thans vindt 764 h., bewoond door 1010 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5000 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en hennipteelt.

Het wapen der bar. van IJsselstein bestond in drie zuilen van sabel (zwart), op een zilver veld.

IJSSELSTEIN, gem. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (2 m. k., 1 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. Achthoven, N. O. aan de gem. Ouden-Rijn en Jutphaas, O. aan Jutphaas en Vreeswijk, van welke laatste gem. zij door den IJssel gescheiden is, Z. aan Jaarsveld en Lopik, W. aan Benschop en Montfoort.

Zij bestaat uit de vijf volgende pold.: het Broek, Neder-Oudeland, Over-Oudeland, Hooge-Biezen en IJsselveld. Zij bevat de stad IJsselstein en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2217 bund. 9 v. r. 51 v. ell., alles belastbaar land; telt 528 h., bewoond door 668 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook zijn er eene touwslagerij en drie fabrijken van gemaakt koperwerk.

De Hervormden, die hier ruim 1400 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, behoorende tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, welke door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Bachusius, die er in het jaar 1581 van Gouda beroepen werd en in het jaar 1598 overleed. De eerste tweede Predikant is geweest Gerardus Johannes Terkinder, welke in het jaar 1696 beroepen werd en in het jaar 1712 overleed. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De Roomsch-Katholijken, die er ruim 1800 in getal zijn, onder welke 1300 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 30 zich alhier bevindende Israëliten hebben hier eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Veenendaal* behoort. — Men heeft in deze gem. eene lagere school.

De st. IJsselstein, in het Lat. Iselstadium of Isselstadium, ligt 4 u. Z. W. van Utrecht, ruim 1 u. N. N. W. van Vianen, 3½ u. O. N. O. van Schoonhoven, 2 u. Z. O. van Montfoort, op den linkeroever van den IJssel, te midden van koorn-, hennep- en weilanden. Zij voert haren naam gedeeltelijk naar den IJssel. Die van *Stein*, betwelk een steenen huis, kasteel of toren, zoo wel als een openbare gevangenis beteekent, zal naar alle waarschijnlijkheid eerst aan het slot eigen geweest en naderhand aan de daarbij gebouwde stad en de landstreek gemeen geworden zijn.

De stad is niet groot, maar naar den Hollandschen trant net en zindelijk gebouwd; terwijl een gedeelte van den stadswal, in de nabijheid der Hervormde kerk, tot eene kleine, maar bevallige wandelplaats is ingerigt. Men telt er 9 straten, 321, doorgaans fraaije, huizen en 1609 inw. Dewijl de riv. de IJssel, niet verre van de stad, door een kanaal vereenigd is met den Vaartsche-Rijn, welke uit de Lek naar Utrecht loopt, heeft IJsselstein daardoor eene bekwame gemeenschap met Utrecht zelve. Dit, gevoegd bij den matigen prijs der levensmiddelen, ter oorzake van de geringe plaatselijke belastingen, maakte, dat vroeger vele lieden van middelen zich aldaar nederzetteden, om een stil leven te leiden. De stad, die met grachten en wallen omringd is, en waardoor eene gracht loopt, die de Haven genoemd wordt, is langwerpig gebouwd en heeft twee poorten, de IJssel-poort ten O., en de Benschopper-poort ten W. De Hoogleeraar Boxhorn getuigt, dat de stad eerst, in het jaar 1390 met muren en poorten omgeven is door Egmond, Heer *van IJsselstein*, doch de oude Hollandsche Kronijk maakt melding van eene belegering der stad IJsselstein, in 1349, door den Maarschalk van het Sticht, tegen Arnoud van IJsselstein, die de stad, na vijf weken bestormd te zijn geweest, overgaf. Hieruit is af te leiden, dat de muren en poorten vroeger bestaan hebben. Beka, spreekt ten aanzien van dit geval, enkel van IJsselstein, zonder te onderscheiden of dit het slot of de stad raakte, maar dewijl hij er bijvoegt, dat allen, die van IJsselstein waren, den Bisschop hulde zweren moesten, schijnt men het wegens de stad te moeten verstaan. In het jaar 1405 kwam deze stad onder het graafs. van Holland, waarvan zij sedert dien tijd deel heeft gemaakt.

Men heeft er eene marktplaats, waarop jaarlijks eene paardenmarkt gehouden wordt, welke den vierden Woensdag in Maart invalt, en eene beestenmarkt, den derden Woensdag in October. De kermis valt in den tweeden Zondag in Mei en duurt acht dagen.

De poorters van IJsselstein waren, volgens eenen brief van Keizerin Margaretha, gegeven op St. Lucasdag van het jaar 1350, bevoorregt met de vrijheid van tollen door geheel Holland.

Het Stadhuis, aan de *Markt*, is een tamelijk groot gebouw, en schijnt naar de bouworde, niet van den vroegsten tijd te wezen. Men treedt het binnen langs een bordes of hooge stoep. Uit het midden van het dak rijst een torentje, waarop een ronde kloot of appel staat. Het is, in het jaar 1838, van buiten en van binnen geheel vernieuwd.

De parochiekerk heeft weleer gestaan in het dorp Eiteren (zie dat art.), doch is naderhand binnen de stadsmuren in de *Achterstraat* verplaatst, en werd, in het jaar 1309, door Johannes, Wijbisschop van Guido van Avesnes, den twee en veertigste Bisschop van Utrecht, ingewijd ter gedachtenis van den H. Bisschop en belijder Nicolaas. In het jaar 1355 gaf Paus Innocentius VI, groote aflaten aan deze kerk, en in het jaar 1398, heeft er Arnoldus, Heer *van Egmond en IJsselstein*, een

kapittel van acht Kanunniken gesticht en begiftigd. Deze kerk is een fraai kruisgebouw. Men heeft er een fraai orgel over den predikstoel. In het koor staat eene verhevene graftombe, waarop een liggend vrouwenbeeld gezien wordt, hebbende eenen engel aan het hoofden-, en eenen hond aan het voeteneinde. Het opschrift toont aan, dat het de afbeelding is van Vrouwe Aleid van Culenborg, die in het jaar 1471 overleed, en echtgenoot was van Frederik van Egmond, Heer van *IJsselstein*, welke haar overleefde, en in het jaar 1500 stierf. De vierkante toren vertoont zich vrij aanzienlijk, met drie omgangen, en eindigt met eene dergelijke spits.

De Roomsch-Katholijke kerk, aan de *Havenstraat*, aan den H. Nicolaas toegewijd, en in het jaar 1780 gebouwd, is een fraai gebouw, met een orgel en een altaar.

Men had hier vroeger ook een klooster van de Cistercienserorde, Onze-Lieve-Vrouwe-Berg genaamd, even buiten de stad.

De Israelitische-bijkerk, in de *Weistraat*, in het jaar 1766 gesticht, is een klein, doch net gebouw.

Het Gasthuis, in de *Benschopperstraat*, is een gedeelte van eene oude kloosterkerk, waarvan men in de zeventiende eeuw, dit godshuis en vijf woonhuizen gemaakt heeft. In dit gasthuis worden oude behoeftige personen, die geen huishouding of kinderen hebben, ingenomen.

Er bestaat te IJsselstein een, door eenige aanzienlijke vrouwen, in het jaar 1835, opgerigt Liefdadig Genootschap: *Tabitha*, met het doel, om behoeftigen van kleederen te voorzien. Reeds in het genoemde jaar, had deze inrigting eene vrij aanzienlijke som bijeen gebragt, uit de opbrengst eener verloting van handwerken, door haar vervaardigd, welke gebezigd is tot den aankoop van stoffen, bestemd tot kleedingstukken voor behoeftigen, door de leden dezer vereeniging eigenhandig te maken. Dit genootschap telt thans 10 leden.

Het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, *Jutphaas-en-IJsselstein*, hetwelk den 3 Februarij 1818 opgerigt is, telt te IJsselstein 36 leden.

Men heeft in deze stad een Instituut voor jonge Heeren, met 20 leerlingen, een Instituut voor jonge Jufvrouwen, met 60 leerlingen, en eene Stadsschool, met 100 leerlingen.

IJsselstein is de geboortepl. van de Godgeleerden Johannes Blankebijl, geb. in 1648, † in 1701, en van Jan van der Roest, geb. 17 Maart 1755, † 8 Januarij 1814, als Predikant bij de Hervormden te Haarlem.

Omtrent het jaar 1415, stond IJsselstein een zwaar beleg uit, van Hertog Willem van Beijeren, Graaf *van Holland*. De reden hiervan was, dat Jan van Egmond, broeder van den Heer van IJsselstein, die beschuldigd werd van verraad tegen Hertog Willem, uit het land gebannen en naar IJsselstein gevlugt was, alwaar men hem herbergde. Door de vrienden der Egmonden werd echter een verdrag bewerkt, en bedongen, dat de Heeren van Egmond uit de stad en uit Holland zouden trekken, behoudens hunne have en goederen, en een jaarlijksche uitkeering, door den Hertog, ten behoeve van Willem van Egmond, Heer *van* IJsselstein, en zijne moeder, Jolente van Lijningen.

Na den dood van Hertog Willem van Beijeren, in het jaar 1417, poogde Heer Willem van Egmond, weder in het bezit van IJsselstein te geraken, en was er reeds binnen gekomen, maar werd er weder uitgedreven door den aanhang van Vrouwe Jacoba, welke de stad aan die

van Utrecht en Amersfoort overgaf, die haar verwoestten en verbrandden, zoodat alleen de kerk en het klooster verschoond bleef. In het volgende jaar werd het weinige, dat er overgebleven was, behalve de geestelijke gebouwen, nog verder vernield. Op deze wijze bleef de stad verwoest liggen, tot dat zij, ten tijde van Karel, Hertog *van Bourgondië,* Graaf *van Holland,* door Frederik van IJsselstein, in later tijd Graaf *van Buren,* wederom herbouwd werd.

In het jaar 1466 rukten de Gelderschen, door toedoen van Hertog Adolf, voor IJsselstein, daar Frederik van Egmond Heer van was. Zij verbrandden en plunderden alles, verschoonden geene godshuizen, ontzagen geene kraamvrouwen of stokende lieden, zelfs de jonge maagden bleven niet ongeschonden. Eenigen van dit krijgsvolk, met veel buit beladen, begaven zich naar Gorinchem, meenende daar vrij te zijn, doch vijf en veertig werden er gevangen genomen, negentien braken uit en vlugtten naar de Minderbroeders en Heilige Geestkerk, waar zij echter niet veilig waren, doordien zij, op bevel van Hertog Filips van Bourgondië, door den Fiscaal naar 's Gravenhage werden gebragt, en, onaangezien de groote voorspraak, als moordenaars en straatschenders, den 26 April en 29 Mei onthoofd en op raderen gezet werden. Vier daarvan, die bij de IJsselsteinsche plundering niet tegenwoordig geweest waren, maar de wacht aan de Lek hadden gehouden, zijnde voorname inwoners van Nijmegen, werden wel onthoofd, maar op het kerkhof begraven; dit alles geschiedde omdat zij, in tijd van vrede, met kracht van wapenen, in Holland waren gevallen.

In het jaar 1482 deed de bezetting van IJsselstein den Utrechtschen veel overlast, hierom vergaderde Engelbert, Hertog *van Cleve,* in Augustus van dat jaar, 10,000 man krijgsvolk, zoo te voet als te paard, en zond die binnen Utrecht, om de Hollanders het hoofd te bieden. Toen een groot gedeelte der Stichtsche burgerij zich bij hen gevoegd had, trokken zij uit, en legerden zich tusschen Utrecht en IJsselstein; uit dien hoofde werd door de Hollanders te Gouda, te Schoonhoven en te Oudewater eene groote vergadering gehouden, waartoe alle de Kapiteins en Kwartiermeesters beschreven werden. Ook kwam er veel volk, zoo uit de groote als kleine steden, alsmede uit alle de dorpen onder de steden behoorende, bij elkander. Elke bende was vergezeld van eenen Burgemeester of eenen Overste van de plaats, aan wien het bevel daarover was toevertrouwd; ook werd er uit elke stad een vaandel medegebragt, en het volk van iedere stad was op eene onderscheidene wijze gekleed, om de gezamenlijke benden van elkander te kunnen onderscheiden. Het leger te Schoonhoven en daaromtrent, uit de Hollandsche steden en dorpen, door Frederik van Egmond, Heer van IJsselstein, bijeengebragt, beliep omtrent 8000 man; hierbij waren omtrent 4000 gehuurde voetknechten en 300 ruiters gevoegd. De Cleefschen trokken voort en kwamen in het begin van September voor IJsselstein, waar zij zich legerden. Buiten de stad lag een Cistercienser-klooster, alwaar zij introkken en den Monniken grooten overlast aandeden, van daar beschoten zij de stad en bragten haar groot nadeel toe. De bezetting van binnen weerde zich niet minder dapper en belette den vijand het indringen, door een gedurig vuren uit groot en klein geweer; nadat zij omtrent acht dagen voor de stad gelegen hadden, begonnen de Hollanders vast te naderen, om de stad te ontzetten. De Cleefschen, zulks vernemende, kregen onderling verschil, braken den 16 September, met groote haast op, trokken weder naar Utrecht en lieten zelfs veel van hunne artillerie achter, welke

door die van IJsselstein binnen de stad gehaald werd. Zij waren met zes duizend man voor de stad geweest, en hadden er meer dan honderd vijftig dooden gelaten.

In het jaar 1511 trachtten die van Utrecht de stad weder te overweldigen, doch werden, na een beleg van drie maanden, door Heer Floris van IJsselstein, gedwongen op te breken. Sedert dien tijd vinden wij geene andere merkwaardige gebeurtenissen wegens de stad IJsselstein aangeteekend, dan dat de Franschen haar in 1672, toen zij geen tegenstand kon bieden, bemagtigd hebben.

Het wapen van IJsselstein bestaat uit een veld van goud met eenen dwarsbalk van sabel, waarover geplaatst is een geëchequeteerd (schaakvormig verdeeld) liggend kruis van keel en zilver.

IJSSELSTEIN (HUIS-VAN-), oud adell. h. te *'s Gravenhage*, aan de *Plaats*, op den hoek van den *Kneuterdijk*. Het was ook bekend onder den naam van het Huis-van-van-der-Nieuburg. Het schijnt naderhand in tweeën verdeeld te zijn geweest, hebbende het grootste gedeelte, in lateren tijd, toegekomen aan Godard van Ginkel, Vrijheer *van Amerongen*, namaals Graaf *van Athlone*, en Baron *van Agrim*, Veld-Maarschalk van de legers der Vereenigde Nederlanden, overleden den 11 Februarij 1703.

IJSSELSTEIN (KASTEEL-VAN-), slot in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *IJsselstein*.

Men weet den tijd van opbouwing van dit kasteel niet, doch volgens onze gedachten, mag men met reden veronderstellen, dat dit, of een ander kasteel, hier reeds voor het jaar 1144 zal gestaan hebben, dewijl men in dat jaar eenen Heer van IJsselstein vermeld vindt. Het staat nog gedeeltelijk ter zijde van de stad en is alleen door hare gracht er van afgescheiden. Het bestond uit onderscheidene gebouwen, welke meest afgebroken zijn. Het nog bestaande gedeelte, hoezeer van voren naar den tegenwoordigen smaak veranderd, draagt aan de achterzijde nog blijken van ouderdom en voormalige grootheid. Gedurende het bestaan van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, diende het tot woning van den Drossaard. Thans wordt het, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 43 v. r. 90 v. ell., in eigendom bezeten door de familie Strick van Linschoten, aldaar woonachtig.

Merkwaardig is het beleg van dit slot in het jaar 1297, toen het onder de goederen der Heeren van Amstel behoorde, waarom Jan I, Graaf *van Holland*, oordeelde, dat hij het met regt bezitten mogt. Doch Gijsbrecht van IJsselstein, zoon van Arnoud van Amstel, die Maarschalk van het Sticht was, weigerde het slot den Graaf in te ruimen. Terstond daarop deed de Graaf, op raad van Wolfert van Borssele, heirvaart beschrijven en het slot belegeren. Al wat de krijgskunst te dier tijde vermogt, werd in het werk gesteld, om deze sterkte te winnen. De muren werden gebeukt, door geweldige zware steenen, die de blijden uitwierpen. De burgzaten, die zich op de transen vertoonden, werden door de boogschutters, uit katten en evenhoogen, welke men voor het slot geplant had, geveld; Gijsbrecht zelf was niet op het slot, doch zijne echtgenoot, Vrouwe Bertrade of Baarte van IJsselstein, stond de felste stormen door, zonder van overgave te willen hooren. Het gevangen nemen van Heer Gijsbrecht, die door Huibrecht van Culenborg verrast was, benam haar den moed niet. Zij gaf voor, dat zij buiten goedvinden van haren man, het slot niet durfde overgeven. Omtrent een jaar had dit beleg geduurd, toen de dappere vrouw aanbood, het slot te willen ruimen,

mits men haar en de haren, het lijf en de vrijheid behouden liet, doch zij kon dit slechts voor zich zelve en voor de helft der burgzaten bedingen. Toen de poort geopend en men langs horden, want de brug was reeds vernield, over de gracht in het slot gekomen was, werden er niet meer dan zestien weerbare mannen binnen gevonden. Deze geringe bezetting werd naar Dordrecht gebragt, alwaar men ze, ten overstaan van Aloud, toen Baljuw van Zuid-Holland, loten deed om het leven. Men had eenen Hollandschen penning gesloten in een rond bolletje, en een Leuvensche in een ander van gelijke kleur en gedaante, die het laatste bolletje trokken verbeurden het lijf, en werden dadelijk onthalst; de anderen behoorden, volgens het verdrag, op vrije voeten gesteld te worden, doch Aloud hield hen tegen regt gevangen.

IJSSELSTEIN (NEDER-OUDE-LAND-VAN-), pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, kant. en gem. *IJsselstein*; palende N. aan Achthoven, O. aan den IJssel, Z. aan de Stad, W. aan Broek en Lagenbroek.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 327 bund. 72 v. r. 45 v. ell., alles schotbaar land; telt 9 boerderijen. Het land wordt door heulen op den IJssel van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een Hoofd, twee Heemraden, Secretaris en Penningmeester.

IJSSELSTEIN (OVER-OUDE-LAND-VAN-), pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, kant. en gem. *IJsselstein*; palende N. aan de stad, O. aan den IJssel, Z. aan de Lek, W. aan de Hoogebiezen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 395 bund. 75 v. r. 71 v. ell., alles schotbaar land. Men telt er 7 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door heulen, op den IJssel van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een Hoofd, twee Heemraden, Secretaris en Penningmeester.

IJSSELSTEIN-BROEK-EN-LAGENBIEZEN, pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, kant. en gem. *IJsselstein*; palende N. aan Heeswijk, O. aan IJssel, Z. aan de Hoogebiezen, W. aan Benschop en Blokland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 792 bund. 94 v. r. 78 v. ell., alles schotbaar land; telt 50 h., waaronder 32 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een Hoofd, vijf Heemraden, Secretaris en Penningmeester.

IJSSELT, heerl. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Isselt.

IJSSELTSCHE-POLDER, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Isseltsche-Polder.

IJSSELVEERE, geh. in het balj. van *Oudewater*, voorheen prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. W. van *IJsselstein*, gem. *Snelrewaard*.

IJSSELVELD (HET), pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. en gem. *IJsselstein*; palende N. aan Heeswijk, O. aan Heikop, Z. aan den Rijpikkerwaard, W. aan den IJssel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 487 bund. 8 v. r. 49 v. ell., waaronder veel goed land. Het land wordt door heulen, op de Langevliet, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een Hoofd, twee Heemraden, Secretaris en Penningmeester

IJSSELVLIET (GROOT-), landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2¼ u. O. van *Elburg*, gem. en 1½ u. O. van *Oldebroek*.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 350 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. C. J. A. Nobel, woonachtig te Zwolle.

IJSSELVLIET (KLEIN-), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, aan den IJssel.

Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Grave van Rechteren, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

IJSSELVOORDE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie IJzevoorde.

IJSSINGA-STATE, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie Eysinga.

IJSTADT, naam, onder welken de stad Amsterdam meermalen bij de dichters en redenaars voorkomt. Zie Amsterdam.

IJSVEEN, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Esveen.

IJSVEENSCHE-AA, riv. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Esveensche-Aa.

IJSVEENSCHE-WETERING, water in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Esveensche-Wetering.

IJSVOGEL (DE), voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarssen*.

IJVE (DE), de IJvezode, ook wel de Vijfzode genoemd, voorm. water in *Zeeland*, dat, uit de *Zwake* voortkomende, tusschen Driewegen en Coudorpe ter eener zijde, en Oostkerk en St. Catharina ter andere zijde, doorloopende, in de *Wijling-Ee* uitliep.

IJVENDIJK, voorm. dijk in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, welke zich uitstrekte van den zuidwesthoek van den tegenwoordigen Veerhoek-polder, bij Oostburg. Voorts liep hij noordoostwaarts, daarna noordwaarts tot aan den weg van Nieuwvliet, die nog op de kaarten den IJve- of Barendijk genaamd wordt, doch bij de landlieden, wat het westelijk deel betreft, bekend is onder den naam van de Weg-langs-de-drie-Hofsteden, en, wat het oostelijke betreft, door hen de Drieweg genoemd wordt, loopende oostwaarts van Nieuwvliet naar Baarzande; hier boog zich den dijk naar het Zuiden, maar hoe ver hij zich uitstrekte is moeijelijk te bepalen.

Deze dijk diende tot bescherming der IJvewateringen, die eerst schijnen ontstaan te zijn bij het herdijken der, in 1377, gevloeide gronden van Gaternisse. De noordwestelijke dijk van den Veerhoek-polder heet nog de Evendijk of de IJvendijk.

IJVEPOLDER (DE NIEUWE-), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, liggende ten Oosten van de Oude-IJvewatering, welke bij den watervloed van het jaar 1587 is ondergeloopen, en later in den *Oranjepolder* en ook in het oostelijk deel van het *Tweede-deel-van-den-Prins-Willemspolder* is ingedijkt.

IJVENPOLDER (DE OUDE-), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Hij lag ten Westen van de IJvewatering en is bij den watervloed, van het jaar 1587, ondergevloeid.

De Veerhoek-polder, bij Oostburg, was het eerste begin van dezen polder, zijnde voorts de gronden weder bedijkt in den *Henricus-polder*; den *Nieuwe-polder-van-Groede*, in de *Westkant-van-het-Tweede-deel-van-Prins-Willems-polder* en tusschen liggende polders.

IJVER (LAND-VAN-STOLKERTS-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Stolkerts-IJver (Land-van-).

IJVER (STOLKERTS-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Stolkerts-IJver.

IJVERS-HOOP, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Waijamoekreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Halle-in-Saxen, benedenwaarts aan de koffijplant. Karelsburg; 403 akk. groot; thans aan de plant. Scheveningen getrokken.

IJVEWATERING (DE), gronden in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, welke rondom den burg Issendic, aan de oostzijde der voorname scheepsreede lagen, en zich uitstrekten tot aan de stad Oostburg.

IJVEZODE (DE), voorm. water in *Zeeland*. Zie IJve (De).

IJZENDIJKE, klass., prov. *Zeeland*, bevattende de volgende drie ringen: IJzendijke, Sluis en Axel.

Men heeft er 23 gem., met 24 kerken, welke door 23 Predikanten bediend worden, en heeft er ruim 21,000 zielen, onder welke ruim 11,000 Ledematen.

IJZENDIJKE, kerk. ring, prov. *Zeeland*, klass. van *IJzendijke*.

Men heeft er de volgende 8 gem.: IJzendijke, Biervliet, Breskens, Groede, Hoofdplaat, Nieuwvliet, Schoondijke en Waterlandkerkje, met 8 kerken, welke door even zoo vele Predikanten bediend worden. Men telt er ruim 9000 zielen, onder welke ongeveer 4500 Ledematen.

IJZENDIJKE, later, ter onderscheiding van het tegenwoordige *IJzendijke*, Oud-IJzendijke geheeten, voorm. st. in *Staats-Vlaanderen*, welke wel behoort onderscheiden te worden van de tegenwoordige plaats van dien naam. Zij lag aan de overzijde van het voormalige Jonkvrouwen-gat, tegen den dijk van den Amelia-polder. Den 19 December 1620 bepaalden eenige landmeters het punt vrij naauwkeurig als op 136 roeden afstand van het Noorderbolwerk, op de schorren, die eerst ten jare 1740 wederom bedijkt zijn geworden, onder den naam van Zachariaspolder.

Naam en ouderdom zijn beide onzeker. Men heeft den eersten willen afleiden van *IJs* en *Dijk*, en de beteekenis van *koude bedijking*, of van *Isan*, *Eisen*, ijzer, in den zin van *ijzersterke dijk*. Er is verwantschap tusschen beide, en *Isen*, *IJzen*, tot ijsworden, kan figuurlijk op het oude metaal zijn toegepast. De naam schijnt van Noordsche herkomst, op Seeland en IJsland vindt men ook *Isen-Fiords*. Reeds uit de dagen der Denen is ook deze plaats bekend, en in eenen brief, door Keizer Otto, in 984, aan Utrecht gegeven (indien hij namelijk echt is), wordt gewag gemaakt van de *villa Isendic*, *in pago Gasterna*, *Superfluvium Beverna*. Later was IJzendijken in het kerkelijke afhankelijk van *Gent*, want reeds in 1046 werd Wichard, Abt van St. Pieter, aldaar door Boudewijn van Rijssel bevestigd in het bezit van *het altaar te Oostburg met de tot hetzelve behoorende kapel te Isendika*, en in latere giftbrieven wordt hetzelfde gedurig herhaald.

Dat de stad al vroeg van eenig belang moet zijn geweest, blijkt daaruit, dat de ingezetenen, ten jare 1126, onder den Schepen Alard uitrukten, om met die van Oostburg, Aardenburg enz. mede te werken tot het straffen der moordenaars van Graaf Karel; en dat zij in de dertiende eeuw, met de genoemde steden, lid was van de Londensche Hanze (1).

(1) Zie J. ab Utrecht Dresselhuis, *Oud-Aardenburg en deszelfs handel*, in de Nieuwe werken van de Maats. van Letterk. D. VI.

Zij was ook de hoofdplaats van een zeker district of ambt, waartoe behoorden St. Margrieta, 's Catharina, St. Jan, Gaternisse en Hugovliet. Het bevatte dus de gronden ten Z. en O. der *Elmare* en *Coxijde*, die gezamenlijk, met meer andere rondom gelegene, bij den onzettenden watervloed van 16 November 1377, bezweken. Verg. art. IJzendijke-Ambacht, waar alleen de nog op Nederlandschen bodem gevondene gronden worden aangewezen. Eerst op een octrooi van den Aartshertog Filips, van 30 September 1497, werd weder een gedeelte der gronden herdijkt, en tot dit gedeelte behoorden de gronden, waarop de stad zelve gelegen was geweest, maar zij was een puinhoop geworden. Op de bouwvallen der kerk staande, bezigtigde men nog in 1554 het weinige overgeblevene van het aloude beggijnhof enz.; doch ook dit werd bij den vloed van 1570 vernield. Sedert bleef de naam overig in eene nabij gelegene buurt, gevormd door een tiental woningen, welke de Hertog van Parma liet verschansen, en waaruit de tegenwoordige smalstad is voortgekomen. De vestingwerken bestonden eerst uit zes bolwerken en eenige ravelijnen, dan toen Prins Maurits, den 9 Mei 1604, zich, na een beleg van zeven dagen, er meester van gemaakt had, deed hij de werken veel verder uitbreiden, zoo als op vele kaarten onder den naam van retranchement is aangeduid, meenende daarvan eene groote stad te maken.

De sterkte IJzendijke is den 10 Mei 1604, door Maurits, Prins *van Oranje*, tot de overgaaf gedwongen, wanneer hij voorgenomen had de stad Sluis te belegeren, en te dien einde reeds met een groot getal kleine schepen op het eiland van Kadzand geland was. De belegering van het fort IJzendijke nam haren aanvang den 3 Mei, onder het bestuur van den Prins zelven. Den volgenden dag trachtte de vijand er wel eenige hulptroepen in te brengen, maar de Veldheer verstrooide die en dreef ze op de vlugt, waarna hij de sterkte met alle geweld aantastte, en de bezetting, die aan alles, doch voornamelijk aan drank en versch water, gebrek had, noodzaakte de plaats aan hem in te ruimen, met achterlating van hare vaandels en zonder de minste krijgseer, om reden dat de Trompetter, die daags voor de overgave door den Prins gezonden was, om van den Bevelhebber de schans op te eischen, na tweemalen geblazen te hebben, moedwillig was doodgeschoten. Hierop liet Prins Maurits deze plaats met een nieuw en groot werk versterken, om mede tot eenen voorburg van Zeeland en eene bekwame haven te verstrekken, ten einde vervolgens de Spanjaarden in hunne eigene landen te bestoken. Later werden van lieverlede ook de verdere gronden herwonnen. In het octrooi tot herdijking van den Mauritius-polder van 1614 wordt gezegd, dat die gronden toen meer dan 200 jaren met de zee gemeen hadden gelegen. In 1617 werd de *Oranje-polder* er bijgevoegd, en met dezen herkregen een gedeelte van den Gaternisse-polder, van den Durentijd-polder en van den Cortemans-polder, tot welke weleer behoorde de oude Oostmunde-kapel, ook Ormans-kapel en thans Oudeman geheeten. Zij lag ongeveer ter hoogte van het tegenwoordige Waterlands-kerkje, bij den Gouden-polder.

Het tegenwoordig IJzendijke heeft menigmaal, bij de Algemeene Staten, pogingen aangewend, om, op grond der regten, die Oud-IJzendijke bezeten had, onafhankelijk te zijn van het collegie van den Vrije; doch te vergeefs. Het had echter een soort van stedelijk bestuur, dat ook daar als vesting en garnisoensplaats noodig was. De Regering bestond toen, behalve den Baljuw, uit eenen Hoofdman en zes

Andermans (Onder-Hoofdmannen) met eenen Rentmeester-Griffier. — In den omgang noemde men hen echter meestal Burgemeesters en Schepenen.

IJZENDIJKE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis* (4 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Schoondijke en Hoofdplaat, O. aan Biervliet en Philippine, Z. aan de Belgische gem. Watervliet, Waterland-Oudenman, als ook aan St. Kruis, W. aan Waterlandkerkje en Schoondijke.

Deze gem. bevat, behalve het plattelandst. IJzendijke, de volgende vijf geh., als: het Molentje, Turkije, het Plakkebord, het Mollenkot en de Maagd-van-Gent, alsmede den Mauritspolder, den Oranjepolder, den Goudenpolder, den Zachariaspolder, voor het grootste gedeelte, den Groote-Jonkvrouwpolder-Benoorden, den Kleine-Jonkvrouwpolder-Benoorden, den Nieuwe-Passegeulepolder, het Eiland, voor een gedeelte, de Groote-Zuiddiepe, een deel van het Kleine-Zuiddiepe, den Groote-Jonkvrouwpolder-Bezuiden, den Thiboutspolder, een groot deel van den Clarapolder, den Durentijdpolder en het Nederlands gedeelte van de Brandkreek. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4400 bund., waaronder 4315 bund. 32 v. r. 13 v. ell. belastbaar land; telt 394 h., bewoond door 464 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 1 brouwerij, 1 steenbakkerij, 1 stijfselfabrijk, 1 aardappelenbloemfabrijk en 3 windkorenmolens. Onder de inw. behooren ruim 500 (alle R. K.), die woonachtig zijn op het Nederlands gedeelte van Watervliet en Waterland-Oudenman, hetgeen onder IJzendijke gebragt is.

De Hervormden, die er ruim 1100 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *IJzendijke* behoort. Van 7 November 1604 tot 1606, werd deze gem. bediend door Predikanten van de klass. van Walcheren, die elkander om de twee maanden aflosten; sedert het laatste jaar had men er eenen eigen Predikant en later zelfs twee, thans echter slechts eenen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Daniel van Laren, die als Proponent in het jaar 1606 herwaarts kwam, en in het jaar 1609 naar Vlissingen vertrok. De eerste tweede Predikant alhier was Henricus Herle, die in het jaar 1667 herwaarts kwam, en in het jaar 1673 hier overleed; doch, na het vertrek van den Predikant Jacobus Renier naar Colijnsplaat, hetwelk in het jaar 1793 plaats had, is er, wegens den inval der Franschen, geen tweede Leeraar meer beroepen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

In een notulenboek vindt men nog het volgende: » 1604, den » 6 December, heeft men begonnen de predicatie te doen in het huis, » hetwelk, vóór de verovering dezer plaats van de vijanden, voor » hunnen tempel gebruikt wierd; maar daarnaar van den onzen bij » provisie tot een ammunitiehuis, tot dat eene andere plaatse, tot » zulken gebruik dienende, getimmerd zoude worden. — Deze vol» maakt zijnde, en daardoor de oude kerke voor den Godsdienst we» der geopend zijnde, heeft men uit oorzake van de bekwame gele» genheid der plaatse als ook om dat de werken, dienende tot defensie » van dit fort nu reeds gevorderd waren, begonnen denzelven 6 De» cember tweemaal des Zondags te prediken."

Hieruit blijkt, dat de Spanjaarden binnen IJzendijke een gebouw voor de openbare godsdienst hadden. Dan, om dat het slechts

genoemd wordt » een *huis* dat tot *tempel diende*," en men zelfs niet aarzelde, dat tot magazijn te gebruiken, zoo komt het ons voor, dat zulks slechts eene *huiskerk* geweest zij, die naderhand afgebroken is of eene andere bestemming gekregen heeft.

In den Franschen tijd was IJzendijke eene consistoriale kerk, tot welke Biervliet, Schoondijke, Hoofdplaat en Waterlandkerkje (met IJzendijke zelve) behoorden.

Er moet ook een zeer korten tijd eene Fransche gemeente bestaan hebben. Alleenlijk blijkt uit een Fransch naamregister der Predikanten bij de Waalsche gemeente, van het jaar 1736, bl. 12, dat er vroeger bestond: » Isendyke, fort, combinaison d'Axel 1638, » tombée 1654." Er bestaat evenwel ten deze geene aanteekening, noch in de burgerlijke, noch in de kerkelijke registers van IJzendijke. Welligt was deze zestienjarige combinatie enkel een gevolg van de bezetting, vóór den vrede van 1648.

De Roomsch-Katholijken, van welken men er ruim 1300 aantreft, onder welke 930 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Aardenburg*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Te voren werd de R. K. kerk door Missionarissen bediend, de eerste Pastoor en de vijftiende Zendeling was Thomas Barth Breyse, die hier van 1780 tot 1801 in dienst was.

De inwoners van het Nederlandsche deel van Watervliet en Waterland-Oudenman, zijn nog altoos kerkelijk onder genoemde Belgische plaatsen; maar tot de R. K. gem. behooren ook die van Biervliet, een deel van Waterlandkerkje en Schoondijke, alzoo is de R. K. gem. 1400 zielen en 1000 Communikanten; maar als die van Watervliet en Waterland-Oudenman overkomen, zoo als een Pauselijke bul onlangs bepaald heeft, zou de gem. 1900 zielen worden. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het plattelandst. IJzendijke of, volgens de uitspraak der landlieden, Isendike, ligt 4 u. Z. van Middelburg, 2 u. O. van Oostburg, 3½ u. O. ten N. van Sluis, niet ver van eenen voormaligen inham der Schelde, de Blik genaamd, welke de plaats voorheen bespoelde. Toen kwamen de schepen tot bij de stad.

Het bedijken van het Zuiddiep, in het jaar 1688, en van den Zachariaspolder, in 1740, heeft de gelegenheid van IJzendijke zeer veel doen veranderen; terwijl door het leggen van den Kapitalen- en den Bakkersdam, in 1788, deze plaats van alle scheepvaart beroofd werd. Ook was de grond rondom de stad zoo hoog opgezet, dat er het hoogste getijde zelf zelden bij kon. Daar vóór het jaar 1688 de schepen voeren, heeft nu reeds vele jaren lang de ploeg gegaan en het vee geweid. Daardoor is IJzendijke nu een landstadje geworden, en van al het voordeel der scheepvaart beroofd, tot geene geringe schade der inwoners.

De oude vestingwerken werden, tijdens de Republiek der Vereenigde Nederlanden, nog behoorlijk onderhouden, hoewel zij niet geschikt waren tot langen tegenweer, te minder, dewijl de onderwaterzetting, die voorheen de meeste sterkte daaraan gaf, door het ophoogen van den grond, niet meer kon plaats hebben. Na de omwenteling van het jaar 1813 werden de vestingwerken gedeeltelijk geslecht, de poorten afgebroken en de twee bruggen door drie nette dammen vervangen; maar in en na het jaar 1830 zijn de vestingwerken eenigzins

hersteld en slechts twee uitgangen open gehouden; doch in 1842 zijn de borstweringen der wal geslecht en beplant, de bruggen enz. afgebroken en weder door dammen vervangen, en, in plaats van twee, vier uitgangen uit de stad gemaakt.

IJzendijke is reeds in het jaar 984 bekend geweest, doch de oude plaats van dien naam, lag ongeveer 750 ell. meer noordwaarts dan de tegenwoordige. Zie het vorige art.

Men heeft er elf straten. Het getal der huizen beloopt er 142, en men telt er, binnen de wallen, 800 inw.

Het voorm. Stadhuis, op de *Markt*, dat sints lang aan bijzondere personen verkocht is, had eenen toren en verder niets merkwaardigs. Het tegenwoordige Stadhuis, mede op de *Markt*, was vroeger een Gouvernementshuis, en is, in het jaar 1812, door Keizerlijk decreet aan de stad afgestaan, waarna het tot het tegenwoordige doel is ingerigt.

Men had vroeger een Krijgsmagazijn te IJzendijke, in een bastion, ten Oosten der stad. Het werd in het jaar 1821 gesloopt.

De nieuw gebouwde Kaserne, ter plaatse, waar het krijgsmagazijn gestaan heeft, welke, uithoofde zij niet afgewerkt was, gelukkig nog niet werd bewoond, is, bij den storm van 29 November 1836, bijna geheel omgewaaid; doch weder hersteld en dient thans tot huisvesting der brigade Maréchaussées.

Na de herovering van IJzendijke, in 1604, door Prins Maurits, werd de eerste godsdienstoefening der Gereformeerden gehouden in het Gouvernementshuis, door Ds. Gerson Bucerus. Uit de Stat. Not. van Zeeland, van 10 April 1612, blijkt, dat Hoofdmannen en kerkeraad van IJzendijke, toen van de Staten eenigen bijslag van penningen, tot opbouwing van hunne kerk, verzochten. Dat gebouw was een achtkante koepel, op welks midden de toren; naderhand is er, naar de westzijde, een aanmerkelijk stuk aangebouwd, waardoor zij nu inwendig een langwerpig vierkant vertoont, maar uitwendig onder den toren de gedaante van eenen koepel heeft; de tijd der vergrooting wordt in de kerkelijke akten niet gemeld. Aan den ingang der kerk staat het jaartal 1612, zijnde dat van den opbouw. Zij heeft, sedert het jaar 1815, een fraai orgel bekomen, dat, uit vrijwillige bijdragen van eenige gemeenteleden bekostigd, door den Gentschen Orgelmaker, J. de Volder, is vervaardigd, en den 2 Junij van dat jaar werd ingewijd. In 1841 is de kerk met een fraai en net blafond, met acht koepels, door vrijwillig en renteloos voorschot van eenige leden der gemeente, voorzien. Men bewaarde er vroeger eenen ladder en een stuk kurk, met welken de Spanjaarden weleer voorhadden de stad te beklimmen en de vesten over te zwemmen. De ladder is verdwenen, maar het stuk kurk is er nog. Ook toont men er in de consistorie een stuk van eenen degen, waarvan men echter de herkomst niet weet.

De Roomsch-Katholijke kerk, die hier vroeger stond, en aan de H. *Maagd* toegewijd was, had eene kleine spits, maar muntte door niets uit. In het jaar 1821 had men plan haar te vergrooten, waartoe de Koning 1200 guld. gegeven had. Zij is echter door eene nieuwe en fraaije kerk, in de *Zuidstraat*, vervangen, welke, insgelijks aan de H. *Maagd* toegewijd, en van eenen fraaijen toren en een orgel voorzien is. Deze werd, den 27 Mei 1841, door den Bisschop van Curium ingewijd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Er is te IJzendijke een distributiekantoor der brievenposterij.

De kermis valt in op den tweeden Pinksterdag en duurt drie dagen.

Welke aanslagen den vijand ook op deze plaats gemaakt heeft, allen zijn zij verijdeld en IJzendijke is, behalve dat het, in het jaar 1747, door de Franschen werd ingenomen, in de magt der Staten gebleven. In 1794 is het, met geheel Staats-Vlaanderen, bij Frankrijk ingelijfd; doch in 1814 met Nederland hereenigd.

Den 18 October 1830 kwamen de Belgen, ten getale van 75 man, onder aanvoering van zekeren Kolonel Gregoire, binnen IJzendijke, en plaatsten er de Belgische vlag op den toren. Ook den 22 bezochten zij deze plaats, doch bleven er niet vernachten. Naderhand werd het door de Nederlandsche troepen bezet, en heeft sedert geen aanstoot meer geleden.

Het wapen van IJzendijke wordt beschreven te zijn pelterij, gevarieerd door azuur en zilver, het schild gedekt met eene kroon van goud, en ter wederzijden vastgehouden door een gevleugeld kind.

IJZENDIJKER-AMBACHT, voorm. amb. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland;* palende N. aan Oostburger-Ambacht, O. aan het Jonkvrouwen-gat, Z. aan Watervliet, Z. W. aan het Coxijsche-gat, W. aan Aardenburger-Ambacht.

Dit amb. bevatte het eerste deel van Prins-Willemspolder, den Mauritiuspolder, den Oranjepolder, den Goudenpolder, de Jonkvrouwenpolders en een gedeelte van den Generale-Vrijepolder, thans de gem. IJzendijke en Waterlandkerkje uitmakende, en alzoo eene oppervlakte beslaande, volgens het kadaster, van 5500 bund. Men telt thans in het grondgebied, dat dit ambacht besloeg, 475 h., bewoond door 570 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

IJZENDOORN, gem. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, kw., arr. en kant. *Tiel* (6 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende W. en N. aan de Linge, die het van de gem. Zoelen en Kesteren scheidt, O. en Z. aan de gem. Echteld.

Deze gem. bevat het d. IJzendoorn, benevens eenige verstrooid liggende h.; telt in het geheel 68 h., bewoond door 70 huisgez., uitmakende eene bevolking van 394 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 12 na alle Herv. zijn, onder welke men 140 Ledematen telt, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Tiel* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Godefridus van Broekhuizen, die in het jaar 1624 naar Hien-en-Dodewaard vertrok. Het beroep is eene collatie van den Heer.

De 12 R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Tiel*. — Men heeft in deze gem. eene school.

De gem. IJzendoorn is eene heerl., welke eene afscheuring van de heerl. *Ochten* was. De Edelheeren Hendrik en Godfried van Ochten verkochten, met toestemming van hunne bloedverwanten, in het jaar 1280 of 1281, alle hunne goederen, bij IJzendoorn gelegen, erflijk aan Heer Rudolf Cock, Ridder. Deze goederen waren eigendommelijke goederen, die niet aan Gelderland behoorden, want de opdragt geschiedde voor Schepenen te Tiel, welke stad toen tot Braband behoorde, en van de toestemming van eenen Landsheer wordt geen woord gesproken. De nakomelingen van Heer Rudolf Cock, hebben den

naam van die heerl. aangenomen, welke in tweeën verdeeld is, hebbende de eene tak van IJzendoorn de heerl. en de andere tak den Hof bezeten. Heer Willem van IJzendoorn, Ridder, was Heer van IJzendoorn, van 1335 tot 1359. Zijn zoon, Heer Wouter, Ridder in 1377 tot 1389, en diens zoon, Heer Willem, Ridder, tot 1437. Vóór het jaar 1439 wordt, aangaande IJzendoorn, niets in de leenregisters gevonden, maar op dat jaar staat Jacob van IJzendoorn, Heer Willems zoon, als daarmede verleid. Hij verkocht de heerl., in het jaar 1441, aan Jacob van Riemsdijk, met wiens zoon, Jelis, zijne zuster, Maria van IJzendoorn, gehuwd was. Die Jelis van Riemsdijk werd in 1453, 1465 en 1473 beleend; ook zijn zoon Jelis in 1489 en 1500, die, in 1505, de heerl. overgaf aan zijne zuster, Mechteld, vrouw van Zeger van Balveren. Hunne dochter, Maria van Balveren, trouwde met Jelis Pieck, Heer *van Enspick*, wordende in 1535 beleend, en, na haren dood, Herman Pieck, haar zoon, in 1545. Deze vernieuwde den eed in 1556, en toen werd van de beleening uitgezonderd: *de halve hooge heerlijkheid, dat aan 't lijf draagt, 't welk zullen uitrichten de Amptsluiden met hunnen Richter na olden herkommen.* Zijn zoon Herman werd in 1562 en 1570 beleend, gelijk ook de zoon van dezen, insgelijks Herman genoemd, in 1612; deze stierf kinderloos in 1636. Zijne zuster Barbara, vrouw van den Heer van de Poll en Theodora, vrouw van Dirck Vijgh, lieten zich beide beleenen. De eerste bleef echter in het bezit; want hare dochters Mechteld Jacoba van de Poll en Cornelia van de Poll, vrouw van Johan van der Clauss, werden beleend; de eerste in 1652, de laatste in 1672. Deze laatste droeg, in 1678, de heerl. op aan G. H. van der Clauss, die haar in 1718 verkocht aan C. R. van Wijhe. Zijne dochter S. J. J. van Wijhe, echtgenoot van F. H. van Wassenaar, Heer *van Katwijk*, werd in 1749 beleend, en zij verkocht IJzendoorn, in 1774, aan C. L. de Pangniet, wiens schoonzoon, A. D. van Omphal, daarmede in 1789 verleid is. De andere helft, de Hof-tot-Isendoorn genoemd, is veel langer bij eenen jongeren tak van het geslacht van Isendoorn gebleven; maar in 1556 was Herman Pieck in het onverdeeld bezit der geheele heerl. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Karel Lodewijk Tuyll van Serooskerke, woonachtig te 's Gravenhage.

IJzendoorn had vroeger zijne eigene schouw. Herman Pieck beklaagde zich, in het jaar 1550, aan het Hof, door den dijkstoel in zijne regten bezwaard te zijn geworden. De Ambtman berigtte hierop, dat in de dijkschouwen van de Neder-Betuwe maar twee heerl., Lienden en IJzendoorn, waren; dat de Ambtman te Lienden volstrekt schouwde en loofde; dat te IJzendoorn de Schout en Burgemeesters te schouw verwachtte, tegen den Ambtman zeggende: *wij belooven voor die dijken der heerlijkheid na ouden herkomen*, dat is te zeggen, dat zij de dijken, als boven en beneden, maken zouden; waarop de dijkstoel voortreed en niet schouwde.

Het d. IJzendoorn, IJzendoren of Isendoorn, ligt 5 u. W. N. W. van Nijmegen, 1½ u. N. O. van Tiel, aan den Waaldijk. Men telt er, in de kom van het d., 13 h. en 73 inw.

In de kerk was vóór de Reformatie eene vikarij gesticht, ter eere van den H. Johannes *den Dooper*. In het jaar 1829 is deze kerk, benevens de predikantswoning, hersteld. Het is een langwerpig gebouw, met eenen spitsen, niet zeer hoogen, toren, doch zonder orgel.

De, in het jaar 1835 geheel nieuw gebouwde, dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Van IJzendoorn loopt een groote rijweg, de Poddingsche-straat genoemd, naar het veer, dat bij Op-Heusden over den Rijn ligt. Deze weg, die evenwel slecht onderhouden wordt, ontleent zijnen naam van een hieromtrent gelegen huis, de Poddingh geheeten, dat, in 1839, gedeeltelijk is afgebroken. — Vroeger had men hier een adell. h., het Huis-te-IJzendoorn geheeten.

IJZENDOORN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 5 u. W. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Tiel*, gem. *IJzendoorn*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland, behoorende aan den Heer der gemeente.

IJZENVOORDE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie IJzevoorde.

IJZER-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Sunda*. Zie Besi.

IJZEREN, geh. in het *Land van Valkenburg*, distr., arr. en 2 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. N. W. van *Gulpen*, gem. en 40 min. Z. van *Oud-Valkenburg*; met 32 h. en 230 inw.

IJZEREN-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Floris*, een der kleine *Sundasche-eilanden*. Het is de noordelijkste punt van dit eil., op het midden der Noordkust.

IJZERHOUT-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Kapini.

IJZERLO, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 9 u. Z. O. van *Zutphen*, distr. en ½ u. N. W. van *Breedevoort*, kant., gem. en 1 u. Z. van *Aalten*; met 60 h. en 440 inw. Men heeft er eene school.

IJZERMOLEN (DE), afzonderlijk staande molen in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. Z. ten W. van *Breda*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ½ u. N. W. van *Rijsbergen*, tegen het geh. de Rith, onder 's Princenhage.

Deze molen, welke door de Turfvaart gedreven wordt, en waar zeer zware staven ijzer, ijzeren wagenassen en zelfs scheepsankers gesmeed worden, is, met de daartoe behoorende gebouwen en gronden, een eigendom van den Heer Hofman, woonachtig te Rotterdam.

IJZEVOORDE, IJsselvoorde, IJsenvoorde of IJsevoorde, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. O. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*; met 135 h. en 900 inw., van welke eenige kerkelijk onder *Varsseveld* behooren.

Men heeft in deze buurs. de heerlijkste streken, met uitgebreide en lommerrijke bosschen, alsmede de landgoederen Slangenburg, Beeklust, Eeltink en Rekhem. Ook is hier eene, in 1835 geheel nieuw gebouwde, school, die gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt, benevens eene goede onderwijzerswoning.

Deze buurs. maakte voorheen twee afzonderlijke buurschappen uit, zijnde de Catharina-Mark of Stadsheide, in het jaar 1829, bij IJzevoorde gevoegd.

Aan den Koekendaal en bij de school, in deze buurs., treft men eenige aders goud en zilver aan, doch niet genoegzaam, om de onkosten der bewerking goed te maken. Nog vindt men in deze buurs. de nieuwe vierkante en groote begraafplaats van de gem. Ambt-Doetinchem, welke rondom met latwerk omgeven is en een zeer goed aanzien heeft; zij biedt ter regterzijde den Protestanten en ter linkerzijde den R. K. eene laatste rustplaats aan.

IJZEVOORDSCHE-BEEK, IJsselvoorder-beek, IJssenvoorder-beek, IJssenvoorde-beek, IJsevoorder-beek, Isenvoorder-beek of Roode-beek, beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, welke in het *Ambt-Doetinchem* ontspringt, in eene noordelijke rigting, langs IJzevoorde, het Halfslag en Toldijk loopt, alwaar zij de Leemer, die van Leemkuil komt, opneemt, en langs Luer, alwaar zij twee beekjes, de eene na den andere, ontvangt, waarna zij bij Bronkhorst in den *IJssel* valt.

IJZERVOORDE, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie IJzevoorde.

IKAN (GOENONG-) of Vischberg, kaap, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

Het is de noordhoek van de baai van Balamboang, en slechts ½ m. breed.

IKAT, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Zuidelijken-Moluksche-Archipel*. Zie Iaat.

IKKEL (HET-GOED-VAN-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie IJkel (Het-Goed-van-).

ILA of Way-Ila, riv. in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan het zuidwestelijke uiteinde van de kust van Hitoe. Door het op de klippen nederstorten van die rivier, is het vaarwater hier zeer gevaarlijk.

ILA, Way-Ila of het Groote-Water, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust.

Het is eene groote en breede riv., die met twee takken, de eene ten Noordoosten uit den berg Wassering, en de andere vlak in het midden, ten Noorden in het binnenmeer, langs eenige andere bergen, omtrent 3½ mijl afloopt, alwaar zich die twee takken weder vereenigen, tot dat men eene mijl verder weder eene andere tak krijgt, die een eind weegs dood loopt; dan stroomt hij verder, zonder eenige takken anders, dan twee mijlen lager, te maken, naar beneden, alwaar een groote spruit bijna Zuidoost aanloopt, die zich eene mijl verder in twee takken verdeelt, welke eigenlijk uit een klein gebergte daaromtrent ontspringen en den naam van Way-Nipel dragen, die dan, omtrent eene mijl van het strand, in de Way-Ila vallen, zich daarmede vereenigen en te zamen in de Noorderzee ontlasten. Het water van de rivier Way-Ila is zeer dik en drabbig, komende met een groot geraas van boven naar beneden storten.

ILA of Wai-Ila, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram-Laut*.

ILA (AMA-), heuvel en voorm. d. in *Oost-Indië*. Zie Ama-Ila.

ILARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Amblau*.

ILAT, oud d. in *Oost-Indië*, op de Oostkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*, ½ mijl N. van de Namlea, ½ mijl Z. van de Itame, 3° 38′ Z. B., 143° 19′ O. L.

In het begin der vorige eeuw telde het 108 zielen, onder welke 30 weerbare mannen en 24 datis.

ILLEBERT, Oud Friesche naam van het d. Tjallebaerd, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Ængwirden*. Zie Tjallebeerd.

ILLEKHOVEN, geh. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*. Zie het volgende art.

ILLEKOVEN, Ellekoven of Illekhoven, geh. in het voorm. hert. *Gulik*, thans prov. *Limburg*, gedeeltelijk arr. en 5 u. N. van *Maastricht*, kant. en 2 u. N. W. van *Sittard*, gem. en 1 u. N. van *Born*, gedeeltelijk arr., kant. en 5 u. Z. van *Roermonde*, gem. en ½ u. Z. W. van *Roosteren*; met 24 h. en 130 inw., van welke 11 h. en 70 inw. onder *Born*, en 13 h. en 60 inw. onder *Roosteren*.

ILP (DEN), watertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Dorre-Ilp.

ILP (DEN), eigenlijk den Ruigen-Ilp, geh. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Purmerende*, gem. *Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp*, ¼ u. W. ten Z. van Ilpendam, ¼ u. Z. van Purmerland.

Het ontleent den naam Ruigen-Ilp van de rietvelden en rietschoten, welke men er vroeger in menigte vond, en aan die streek een ruig aanzien gaven.

Het is een der vroegst bewoonde plaatsen van Waterland geweest, en was zelfs, tusschen de jaren 1600 en 1650, een welvarend d., dat 133 h. telde. Sedert eene eeuw zijn er echter meer dan 80 h. afgebroken, zoodat men er thans slechts 58 telt, bewoond door 55 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 240 inw., die meest vroeger zoo welvarend waren, dat men deze plaats den Goeden-Ilp noemde, doch van die vroegere welvaart, is geen spoor meer overgebleven. Voor 50 jaren voeren nog vijf melkpramen af, tot den verkoop hunner melk te Amsterdam, tegenwoordig niet ééne. Thans winnen de meeste inwoners hun sober bestaan met visschen en roopmaken, welk roopmaken door drie roopmakerijen wordt aan den gang gehouden (1).

De Doopsgez., welke men er aantreft, maken, met die van Landsmeer en eenige leden van Purmerland, de gem. van *Ilp* uit, welke 100 zielen, en onder deze ongeveer 50 Leden telt. De gem., ofschoon reeds van omstreeks het jaar 1590 bestaan hebbende, bezat, vóór het jaar 1746, geen eigen vasten Leeraar, maar werd bediend door de Predikanten der naburige Doopsgezinde gem. In het genoemde jaar beriep zij echter tot haren eersten Leeraar Benedictus Syties Hoekstra. Het beroep geschiedt door de mansledematen. De tegenwoordige kerk, welke in 1675 gebouwd is, in de plaats van eene, welke in het vorige jaar was omgewaaid, is een houten gebouw, zonder toren of orgel.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Purmerland-en-den-Ilp*.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Ilpendam* gerekend.

Men heeft er eene, in 1828 geheel nieuw gebouwde, school, welke gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt.

Den Ilp was vroeger altijd vereenigd met *Purmerland*, en maakte het zuiderdeel van dit uitgestrekte dorp uit, waarom ook sommige Schrijvers dit gehucht niet den Ilp, maar het Zuideinde-van-Purmerland noemen. Bij de verheffing van Purmerende tot eene heerl., in 1410, werd ook den Ilp onder de andere daarbij gevoegde dorpen genoemd. Vóór de graving van de jaagvaart in 1663, van Purmerende tot Buiksloot, was de vaart van eene menigte dorpen uit Noord-Holland naar Amsterdam door den Ilp, en dit d. de algemeene pleisterplaats, waar men voor weinig geld, een goed onthaal vond.

In de maand Julij 1566 deed Jan Arends, bijgenaamd *de Mandemaker*, in den Ilp, de eerste Gereformeerde predikatie in Waterland, en wel voor meer dan 3000 menschen.

(1) Men zie over dit roopmaken de *Kronijkmatige en Geschiedkundige Beschrijving van Purmerende en omliggende dorpen, meeren*, enz, van onzen geachten Medearbeider G. van Sandwijk, welk werkje wij ook grootendeels in de zamenstelling van dit, en de beide volgende art. gevolgd zijn.

Den 25 Augustus 1573 deed de Overste ANTONIUS VAN TABBEROEN, Luitenant van den Graaf VAN BOSSU, met een Spaansch leger eenen inval in Waterland, en veroverde Landsmeer, eene schans van de onzen, waarin de Spanjaarden zich nestelden, en van waar zij de omliggende plaatsen bestookten. DEN ILP, zoo nabij gelegen, moest hen ten dezen tijde, in hunne aanvallen met vaartuigen, ten dienste staan. Te dezer gelegenheid zoude een Ilper inwoner, KLEIN PATERTJE geheeten, die een goed zwemmer was, eene daad verrigt hebben, die wel waardig is vermeld te worden. Geprest om met zijn klein schuitje eenige Spanjaarden naar Watergang over te brengen, voer hij met deze op eene zekere hoogte in eene sloot, waar hij onverwachts, door geweldig hobbelen, het schuitje omver wierp, zoodat de zwaar gewapende Spanjaarden verdronken; terwijl hij aan wal zwom. Zijn schuitje eenige oogenblikken daarna weder aan land gehaald en ledig gehoosd hebbende, haalde hij zijn tuig en riemen weder in, voer andermaal naar den ILP, waar hij op nieuw eenige Spanjaarden tot den overtogt innam, en daarmede dezelfde rol speelde. Hij herhaalde deze reis in den loop van dien dag eenige malen, en bragt daardoor onderscheidene Spanjaarden om. De sloot, waarin KLEIN PATERTJE deze Spanjaarden deed omkomen, wordt nog heden de Patersloot genoemd.

De geduchte orkaan van 1 Augustus 1674 was ook voor DEN ILP noodlottig. Behalve eene menigte huizen, welke omwoeijen of beschadigd werden, stortte ook de oude Doopsgez. kerk, die van hout en op veengrond gebouwd was, in.

Overigens deelde DEN ILP in het lot van Purmerland, bij de geduchte vloeden van 1579, 1610, 1625, 1665, 1674, 1675, 1717, 1825 enz.

ILPENDAM, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. Z. van *Purmerende*, gem. *Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp*, 1 u. Z. O. van Purmerland, aan den rijweg van Purmerende op Buiksloot en het Noordhollandsche-kanaal, waarover hier vroeger eene vlotbrug, doch sedert het jaar 1830 eene schouw ligt.

Het ontleent zijnen naam van het watertje, den Ilp of den Dorren-Ilp geheeten, dat, te dezer plaatse in de Purmer uitliep, en door welk watertje men hier eenen dam legde. Oude Kronijkschrijvers willen dat ILPENDAM ouder is dan Edam, dewijl dezen dam hier niet noodig zoude zijn geweest, zoo Edam bestaan had. De bewoners van Purmerende, Purmerland, den Ruige-Ilp en Landsmeer, zouden dien hier hebben opgeworpen, om voor het zeewater beveiligd te wezen, dat, na de inbreuk der Zuiderzee, vermoedelijk in 1170, nu, door het Purmermeer, den vrijen inloop had, en deze dorpen gedurig met overstrooming bedreigde. Men kan dus veronderstellen, dat ILPENDAM reeds in de twaalfde of dertiende eeuw bestond. Het is echter niet te denken, dat het te dien tijde spoedig in bloei en bevolking is toegenomen, dewijl wij lezen dat, toen Purmerende tot eene heerlijkheid werd verheven, ook Purmerland onder deze heerlijkheid begrepen werd, waarbij ILPENDAM voorkomt als een gehucht of buurt, onder Purmerland behoorende. In den aanvang der achttiende eeuw had men er 113 h. en 380 inw.; thans telt men er 119 h. en 770 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en melkerij.

De Herv., die hier 420 in getal zijn, onder welke ruim 100 Ledematen, maken, met die uit een gedeelte van *de Purmer*, de gem.

van *Ilpendam* uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Purmerende*, behoort, en 480 zielen, onder welken ruim 200 Ledematen, telt. Na de Reformatie was Ilpendam met *Purmerland* kerkelijk vereenigd, en deze combinatie had tot eersten Predikant Pieter Jacobsz., die in het jaar 1582 beroepen werd en te Ilpendam woonde, waar hij in 1589 overleed. In het jaar 1638 werden deze dorpen echter kerkelijk van een gescheiden, en toen werd de Predikant Jan Jansz. van Ens-en-Emmeloord herwaarts beroepen. Hij overleed hier den 24 October 1642. Het beroep geschiedt onder agreatie van den Ambachtsheer. De kerk, welke, vóór de Reformatie, aan den H. Sebastianus was toegewijd, is in het jaar 1723 aan de noordzijde geheel vernieuwd, en daartoe den 2 Julij van dat jaar, door den Heer Gerrit de Graeff, onder den predikstoel den eersten steen gelegd, met den zilveren truffel, waarmede door den Heer Jacob de Graeff, den 28 October 1648, de eerste steen van het stadhuis, nu paleis, te Amsterdam is gelegd geworden. De kerk is een goed gebouw, met een net, spits, houten torentje, doch zonder orgel. In het jaar 1657 is, aan de noordzijde tegen de kerk, een nieuw Raadhuis gesticht, en in het jaar 1800 is, in plaats van de oude pastorie, ten Z. van en nabij de kerk, eene fraaije predikantswoning, aan de Jaagvaart, nu het kanaal, gebouwd.

De Doopsgez., van welke men er 5 telt, behooren tot de gem. van *Purmerende*.

De R. K., van welke men er 160 aantreft, hebben hier eene stat., die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 240 zielen, onder welken 180 Communikanten, telt. De kerk, aan den H. Sebastianus toegewijd, stond eertijds nabij den Purmer-Ringdijk, doch deze, oud en bouwvallig geworden zijnde, heeft men, in het jaar 1823, in plaats daarvan de tegenwoordige kerk en pastorij tusschen het kanaal en de dorpstraat gebouwd. Deze kerk, mede aan den H. Sebastianus toegewijd, is op den 15 Februarij 1824 plegtig ingezegend. Het is een fraai gebouw, met een klein houten torentje, een goed orgel, en een opschrift in den gevel.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht.

Men heeft in de nabijheid van dit d. een adell. slot Ilpenstein geheeten. Zie dat woord.

De kermis valt in den eersten Zondag in September.

Van dit dorp ontleende vermoedelijk zijnen naam Jacob van Ilpendam, die als een der Teekenaars van het Verbond der Edelen voorkomt, en in 1567, op last van Alba, te Brussel onthoofd werd (1).

In het jaar 1574 leden de Spanjaarden bij Ilpendam eene geduchte nederlaag. Door het sneuvelen van Graaf Lodewijk van Nassau, op de Mokerheide, de Spanjaarden de handen meer ruim gekregen hebbende, zonden zij 3000 man in Waterland, die te Ilpendam eene verschansing of sterkte opwierpen, om van daar de naburige plaatsen op nieuw te bestoken. In den vroegen morgen, van den eersten Pinksterdag, trokken zij op Purmerende en het dorp Wormer, welke beide aanslagen mislukten, en waardoor zij, inzonderheid bij dien van Wormer, veel volks verloren. Bij een dezer aanvallen werd echter het

(1) Zie J. W. te Water, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. III, bl. 197–400 en St. IV bl. 459.

dorp Purmerland door hen uitgeplurd en verbrand. Nadat de Spanjaarden in hunne verschansing te Ilpendam waren terug getrokken, namen de Waterlanders het kloekmoedig besluit, hen daaruit te verdrijven, waartoe ook al aanstonds twee galeijen digt onder het dorp verschenen, vanwaar zij hevig begonnen te schieten op de verschansing en de nabij gelegene huizen, in welke men vermoedde, dat zich ook Spanjaarden verscholen hadden. Door een meisje, van het voornemen der Waterlanders onderrigt, maakten de Spanjaarden zich beangst. Zij hadden de vorige dagen den moed der Waterlanders voor Purmerende en te Wormer ondervonden. In den duisteren voornacht hadden de Spaansche Officieren, onder voorwendsel van eenen krijgsraad te houden, zich afgezonderd, en waren, zonder door de soldaten opgemerkt te worden, met de weinige galeijen, die zij bezaten, naar Amsterdam gevlugt, behalve de Overste van Tamberghen, die de zijnen tot het uiterste bijbleef. De toestand der achtergeblevene Spaansche soldaten kon nu niet anders dan allerhagchelijkst wezen: want aan ontkomen was niet te denken, dewijl zij geene vaartuigen hadden en de Waterlanders den zeedijk hadden doorgestoken, zoo dat het land grootendeels onder water stond en de landpaden niet gebruikt konden worden. Zoodra de soldaten de ontvlugting der Officieren ontdekt hadden, zagen zij ook naar middelen van ontkoming uit, doch niet ver gevorderd zijnde, stieten zij op een tachtigtal der onzen, die achter eenen hoogen wal, door dikke duisternis begunstigd, verscholen lagen en een hevig musketvuur aanvingen, waarbij er al aanstonds onderscheidene sneuvelden. De schrik ontstond nu dermate onder de Spanjaarden, dat zij naar alle kanten henen vloden. De onzen maakten hiervan gebruik, hieven een hevig geschreeuw aan, alsof hun leger duizenden sterk was, en zaten den vijand met geweld achterna. De verwarring steeg ten top; de Spanjaarden zochten zwemmende hun leven te redden, sprongen in slooten en verdronken allen, zoodat de slooten als met lijken bedekt lagen, inzonderheid bij eenen dam vond men de dooden in het water als op elkander gestapeld. Het aantal Spanjaarden, dat daarbij omkwam, wordt door sommigen op 600 à 700 opgegeven, doch door de meesten op 1000 begroot; dit is echter zeker, dat van de 3000 spanjaarden, die korte dagen te voren hier henen getrokken waren, geen 70 man te Amsterdam terug zijn gekomen. Van de onzen sneuvelden er weinig; echter had men den dood te betreuren van den braven Kapitein Cornelis 't Hoen, wiens beeldtenis nog lang op de krijgsraadkamer te Purmerend gevonden werd. In de verschansing waren echter nog een vaandrig en veertig soldaten achtergebleven, die zich liever tot het uiterste wilden verdedigen. Toen den volgenden morgen de boeren van Ilpendam te vergeefs uitzagen naar hulp, welke zij van Monnickendam verwachtende waren, namen zij het besluit, om zelfs de verschansing te bestormen. Met bijlen, haken en messen gewapend, overvielen zij de Spanjaarden in hunne verschansing, en hadden de bezetting geheel afgemaakt, toen de galeijen van Monnickendam verschenen; met behulp van deze werd nu de schans geslecht, waarna de Monnickendammers henen voeren en de lijken der gesneuvelde Spanjaarden medenamen, die zij tusschen Broek en Monnickendam aan eene galg ophingen.

Den 5 Februarij 1825, des morgens omstreeks twee ure, werden de inwoners van Ilpendam door de nachtwacht gewekt, met de tijding, dat het water rees en er vermoedelijk eene dijkbreuk plaats had. Men sprak daarover met den Heemraad van Waterland, die van niets wist,

daar het dijksbestuur geen kennis gegeven had. Men haastte zich daarop, om den levensvoorraad uit de kelders te bergen, en was daarmede naauwelijks gereed, toen het water met zulk een geweld door den eenigen doortogt bij Ilpendam kwam henen druischen (alzoo de Kanaaldijk te hoog was), dat de keldermuren instortten en in een oogenblik het water in de huizen stond. Ieder bergde wat hij kon, doch daar elk slechts voor zich zelve zorgde, konden onderscheidene menschen geene hulp genoeg krijgen, zoodat men vele dingen van waarde, die men niet bergen kon, onder water moest laten staan en daaraan prijs geven, terwijl men zelve naar de bovenste verdieping moest vlugten. De stroom dreef alle polderschuiten, balken, boomen, hekken enz. met zoo veel geweld tegen de huizen aan, dat deze stonden te schudden en de glazen verbrijzeld werden. In dien toestand moesten velen op bovenkamers en zolders eenen geruimen tijd vertoeven. Een aantal polderdaglooners, vrouwen en kinderen, eenige personen uit den Ilp en Landsmeer, werden in de kerk geborgen en de behoeftigen van brood voorzien; maar daar er slechts één van de vier bakkerijen brood kon bakken en de andere drie onder water stonden, was het te vreezen, dat er gebrek aan levensmiddelen komen zoude, hetwelk ook bijzonder met versch water het geval was, daar al de regenbakken vol zeewater stonden. Akelig waren de omstandigheden. Men kon nergens heen; de wegen stonden onder water, en de kleine booten aldaar waren op zulk eenen waterplas tegen den wind niet bestand. Er kwam evenwel gelukkig mensch noch beest bij om.

ILPENDAM (HUIS TE-), adell. h. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Ilpenstein.

ILPENDAMMER-SCHANS, voorm. sterkte of fort in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, ter zijde van en onder het d. *Ilpendam*.

Deze sterkte, welke, in het jaar 1574, door de Spanjaarden was opgeworpen, is, nadat zij deze streek verlaten hadden, geheel in verval geraakt. Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men thans het huis Ilpenstein. Zie dat woord.

ILPENDAM-PURMERLAND-EN-DEN-ILP, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (7 k. d., 10 m. k., 6 s. d.); palende N. aan Purmerende, O. aan Edam en Monnikendam, Z. aan Landsmeer en Watergang, W. aan Oost-Zaan en Wormer-en-Enge-Wormer.

Deze gem. bevat de d. Ilpendam en Purmerland, het geh. den Ilp en het zuidelijke gedeelte van de Purmer. Tot in het jaar 1813 was Purmerland het hoofddorp dezer gemeente, doch sedert is Ilpendam dat geworden, waarom deze gem. thans ook wel alleen Ilpendam genoemd wordt. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2916 bund. 86 v. r. 26 v. ell., waaronder 2891 bund. 20 v. r. 69 v. ell. belastbaar land. Men telt er 207 h., bewoond door 267 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1236 inw., die meest hun bestaan vinden in melkerij en kaasmakerij; ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven en 1 korenmolen.

De Herv., van welke men er ruim 1000 telt, onder welke ongeveer 340 Ledematen, maken de beide gem. van *Ilpendam* en *Purmerland-en-den-Ilp* uit.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 200 telt, maken gedeeltelijk de gem. van *den Ilp* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Purmerende*.

De R. K., die er 160 in getal zijn, onder welke 100 Communikanten, behooren tot de stat. van *Ilpendam*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Ilpendam, ééne te Purmerland en ééne aan den Ilp, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl., welke reeds in de zestiende eeuw behoorde tot de heerlijke goederen van den huize van Egmond.

Oude oorkonden vermelden, dat Willem Eggert, Heer *van Purmerende,* de stichter van de Nieuwekerk te Amsterdam, in het jaar 1410, met de heerl. Ilpendam is verleid geworden. In 1487 toen Egmond verheven was tot een graafschap, werden onder de gravelijke goederen mede geteld Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp. In het jaar 1607, werd deze heerl. verkocht aan de steden Edam en Monnikendam, die haar in het jaar 1618 overdroegen aan Volkert Overlander, toen Schepen en naderhand Burgemeester der stad Amsterdam. Voorts kocht deze in 1612 de goederen en landerijen, welke Graaf Lamoraal II, in de Purmer bezat, en die in 1607 onverkocht waren gebleven, zoo dat Overlander niet alleen Heer, maar ook voor een groot gedeelte eigenaar dezer gronden werd. Met den dood van Volkert Overlander, werd deze heerl., in 1630, geërfd bij Frans Banning Cock, gehuwd met zijne oudste dochter Maria Overlander, deze kinderloos stervende, vielen deze goederen bij erfenis, in 1678, ten deel aan Jacob de Graeff, Vrijheer *van Zuid-Polsbroek,* zoon der tweede dochter van Volkert Overlander, met name Geertruid, gehuwd met Cornelis de Graeff. Deze mede kinderloos overleden zijnde, werd de heerl., in 1690, geërfd bij zijnen broeder Pieter de Graeff, dus mede een kleinzoon van Volkert Overlander, in wiens nageslacht deze goederen zijn gebleven. De tegenwoordige Heer is Gerrit de Graeff, Vrijheer *van Zuid-Polsbroek, Pnrmerland* en *Ilpendam,* woonachtig te Amsterdam.

ILPENSTEIN, ook wel het Huis-te-Ilpendam genoemd, adell. h. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. van *Purmerende*, gem. *Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp*, 5 min. O. van Ilpendam, binnen de Purmer.

Kort vóór de droogmaking van de Purmer, en dus vóór het jaar 1622, deed Volkert Overlander, op den door hem gekochten grond, ter plaatse, waar de verschansing der Spanjaarden had gelegen, een kasteel bouwen, aan hetwelk de naam van het Huis-Ilpenstein werd gegeven, en dat, behoudens eenige geringe veranderingen en verbeteringen, daaraan van tijd tot tijd bewerkstelligd, uit- en inwendig nog de kenmerken heeft blijven dragen van de bouworde, in het laatst der zestiende en het begin der zeventiende eeuw, alhier te lande, in gebruik. Het gebouw ligt te midden van zijne grachten, is met vier torens voorzien, en door eene ophaalbrug met den vasten wal vereenigd.

Op het slot Ilpenstein zijn nog, behalve een aantal manuscripten (1), de volgende merkwaardigheden voorhanden. Op het voorplein vindt men eenen graauwen arduinsteen, zijnde eene afbeelding der Heidensche Godin Nehalennia, welke, bij de droogmaking van de Purmer, in dit meer gevonden zoude zijn, en, op last van den Heer Overlander, daar werd geplaatst. In het kasteel zelf vindt men een houten gestoelte,

(1) Men vindt eene lijst van eenige der voornaamste dier manuscripten in het zoo wel geschreven werkje van den Heer G. van Enst Koning, *het Huis-te-Ilpendam en deszelfs voornaamste bezitters*, Amst. 1836, bl. 51–35. Ook prijkt dat boek met eene afteekening van het Huis, zoo als het zich nog heden vertoont.

dat tot eene zitplaats diende voor Prins WILLEM I, als deze zijnen getrouwen vriend, DIRK JANSZ. DE GRAEFF, Burgemeester van Amsterdam, aldaar met een bezoek vereerde; alsmede eenen mantel van den Raadpensionaris JOHAN DE WITT, welke nog het merkteeken draagt van de aanranding, toen hij, in den nacht van den 21 op den 22 Julij 1672, uit de vergadering der Staten van Holland naar huis keerende, door vier personen verraderlijk werd aangevallen, en met een mes tusschen de schouders gewond. De zilveren troffel, waarmede JACOB, zoon van den Heer CORNELIS DE GRAEFF, Burgemeester der stad Amsterdam, in het jaar 1647 den eersten steen legde van het stadhuis, nu Koninklijk paleis, te Amsterdam; het schootsvel, bij genoemden truffel behoorende, benevens een gouden gedenkpenning, op deze gebeurtenis betrekkelijk, waren mede vroeger op het slot bewaard, doch zijn thans berustende bij den tegenwoordigen Heer, den Heer GERRIT DE GRAEFF, wonende te Amsterdam.

ILST, st., prov. *Friesland*, in *Westergoo*. Zie YLST.

IMAGIRI, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

In December 1828, had zeker hoofd, KERTE PAGALASSAN genaamd, die met ongeveer 400 man om de Zuid getrokken was, onder het volk in dit d., doen verspreiden, dat DIEPO NEGORO zich bij hem bevond, met het voornemen om eene der Inlandsche bentings, ten zuiden van IMAGIRI, aan te vallen en te vernielen. Het was dit hoofd gelukt om daardoor zijne magt tot omtrent 1000 man te doen aangroeijen, met welke hij IMAGIRI, in drie troepen verdeeld, met veel vaardigheid weldra omsingeld had; dan de vijand wist toen nog niet, dat de Kolonel COCHIUS dienzelfden morgen, met eene aanzienlijke versterking van Djocjokarta, aldaar was aangekomen. Met deze troepen wist hij, die met het terrein aldaar zeer goed bekend was, zoodanig doelmatig te manoeuvreren, dat de vijand, met achterlating van eenige dooden, ongerekend de gesneuvelden en gekwetsten, die men had zien wegslepen, in allerijl moest terugtrekken.

IMBEEK, buit. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. N. van *Meerssen*, gem. *Beek*.

IMBER, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie INGBERT.

IMBOSCH, buurs. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant. en 1 u. N. ten O. van *Arnhem*, gem. en 1½ u. N. van *Rozendaal*. Hier heeft de Generaal KRAIJENHOFF eene signaal of baak voor zijne driehoeksmeting gehad op 3° 2′ 14″ N. B., 23° 39′ 34″ O. L.; met 3 h. en 10 inw.

IMBRINGEN, geh. in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2¾ u. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. W. ten N. van *Betzdorf*, gem. *Jung-Linster*.

IMMETJESHORN, hoek van den *Diemer-Zeedijk*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, een klein half uur N. ten W. van Diemen.

Te dezer plaatse ziet men nog eenige geringe overblijfsels van de aldaar, in het jaar 1787, opgeworpen schansen.

IMOTOPPE, milit. post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de Ribanicakreek, benedenwaarts aan de verl. plant. Jokkemombo.

IMPANAGARA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

IMPEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Empel.

IMPERIAAL (FORT-), fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie Frederik-Hendrik.

IMSCHARN, volgens sommigen een oude naam van de riv. de Eem, in de prov. *Utrecht*. Zie Eem (De).

INCKELOORT, polders in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hinkelenoord.

INCLUSUM-BONAE-FAMAE of Kluis-van-goeden-naam, voorm. Monnikskluis of kluizenaars wijkplaats, vroeger in *Fivelgo*, naderhand in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, naast de kerk te *Usquert*, welke, volgens Emo, in het jaar 1231, door de Hunsingoërs, in eenen oorlog met Fivelgo, verbrand is.

INDALE, naam, onder welken het *Sundasche* eil. *Sumatra*, naar men wil, vroeger zoude bekend zijn geweest. Zie Sumatra.

IN-DE-HAART, buurs. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*. Zie Bijvoegsels en verbeteringen op het vijfde deel, bladz. 966.

INDIË (NEDERLANDS-), naam, onder welken men die bezittingen verstaat, welke de Nederlanders in *Azië* bezitten, gewoonlijk Oost-Indië genoemd worden en in de Indische-zee gelegen zijn.

Zij bestaan volgens het traktaat den 17 Maart 1824 met Groot-Brittannië gesloten, uit 1) de Sundasche eilanden, zijnde: Java, Sumatra, Borneo en de kleine, hiertoe behoorende, eilanden; 2) Celebes, Timor en omliggende eilanden, als: Floris, Sumbawa, Lombok, Bali enz., en 3) de Moluksche- of Specerij-eilanden, bestaande uit: de Ternataansche-, de Ambonsche- en de Banda-eilanden. Deze eilanden worden ook wel in zes hoofdgroepen verdeeld; als: Sumatra, Borneo, Celebes, Java, Sumbawa en de Ambonsche- of Moluksche-eilanden, welke laatste weder in Ambonsche-, Bandasche- en Ternataansche-eilanden verdeeld worden.

Met uitzondering van de Molukken dragen deze eilanden den naam van Sunda-eilanden, terwijl de geheele eilanden groep meer algemeen onder den naam van Oostindische-Archipel bekend is. Zij strekken zich uit van 7° 10′ N. B. tot 11° Z. B., en van 113° 21′ tot 133° O. L., en worden N. door de Golf van Bengalen, de Straat van Malakka, de Zee van Carimata, de Chinesche-zee, de Solozee, de Zee van Celebes en de Stille-Zuidzee bespoeld, O. door de Stille-Zuidzee, Z. door de Zee van Nieuw-Holland en de Indische-zee, en W. door de Indische-zee.

Moeijelijk zou het vallen de uitgestrektheid des bodems en naauwkeurig de hoegrootheid der bevolking te bepalen, welke in eene zoo groote menigte van afzonderlijke eilanden en onderscheidene vorstendommen of kleine natiën is afgedeeld. Volgens de beste berekeningen bedraagt echter de oppervlakte van de gezamenlijke Sunda-eilanden, de Molukken en de Solo-eilanden, 34,000 v. geogr. mijl., met 35,000,000 inw.; terwijl men het aantal der onderdanen en der afhankelijke bondgenooten van het Nederlandsche Gouvernement op 20,000,000 zielen kan berekenen.

Het klimaat van alle deze streken is zeer gelijkmatig en de temperatuur der luchtstreek, waaronder zij liggen, levert geene groote verscheidenheid op. De hitte is veel minder groot, dan men zoo nabij

en onder de linie kan veronderstellen. Op de bergen is het des nachts luchtig en zelfs koel; men heeft op de kruin van sommige bergen, niet enkel tusschen de keerkringen, maar genoegzaam onder de linie, weleens ijs gevonden. Hoezeer de zonnestralen regtstandig nederdalen, zoo wordt hier de lucht aangenaam verfrischt, niet enkel door de zeewinden en de van het gebergte afkomende landwinden, maar ook door de menigvuldige rivieren en spranken, die in de bergen haren oorsprong hebben, door de vlakten heenkronkelen, en het land in allerlei rigtingen van het noodige water voorzien. Overal in de vlakke streken stijgt hier de thermometer van Fahrenheit, op den middag, in de schaduw, tot eene hoogte van 80 tot 84 graden, eene warmte, die, hoewel niet onverdraaglijk, nogtans op alle deze eilanden van eenen nadeeligen invloed is op het menschelijk gestel, inzonderheid van den Europeaan. De al te sterke uitwaseming verslapt natuurlijk het vaat- en spiergestel, en maakt, bij eene sterkere uitputting van vochten en slijting der vaste deelen, de sterfelijkheid grooter en alle inspanning, allen arbeid moeijelijker.

Gelijk in het klimaat, zoo heeft ook in de geaardheid en het karakter eene aanmerkelijke overeenkomst plaats, tusschen velen van die menigte onderscheidene volkjes en kleine maatschappijën, welke dezen uitgestrekten archipel, en dikwijls een en hetzelfde eiland, bewonen. Zelfs daar, waar dit verschil nog het grootste schijnt, ontdekken zich, bij eene nadere beschouwing, de kennelijkste sporen eener vroegere gelijkvormigheid; terwijl de wijzigingen, die het algemeen karakter des Indiaans hier en daar ondergaan heeft, blijkbaar den invloed aanduiden van vreemde of uitwendig aangekomene oorzaken, welke eertijds daarop hebben gewerkt, gelijk, bij voorbeeld, den invloed van een Europeesch bestuur, en van eene daardoor voortgebragte meerdere nijverheid en beschaving. Over het geheel nogtans kan men zeggen, dat traagheid of neiging tot rust en gemak, welke het natuurlijke gevolg is van eenen zoo warmen hemel, en daarom ook aan alle volken onder de verzengde luchtstreek meer of min eigen, eene algemeene en in zekere mate onoverwinnelijke eigenschap van al de natuurlijke bewoners dezer landen is, welke zich zelfs door de zucht ter uitbreiding van genot, buiten de enge grenzen der natuurbehoefte, niet geheel laat uitdrijven. De Europeaan, bij uitgestrekte behoeften meer aan den arbeid gewoon, vaak ook aangespoord door de drift, om zich binnen weinige jaren fortuin te verwerven, en tot zijne Europesche achtergelatene betrekkingen gelukkiger weder te keeren, vindt in dit alles een prikkel, die hem menigwerf den belemmerenden invloed van het klimaat doet trotseren, en met verdubbelde pogingen naar zijn doel streven; dan niet zelden ook wordt hij eene prooi van de overspanning, en bezwijkt voor de uitwerking van eene luchtgesteldheid, aan welke heete en gevaarlijke ziekten endemisch eigen zijn. Men moge echter niet aan de luchtgesteldheid alleen en op zich zelve toeschrijven, hetgeen, nog meer dan daarin, zijnen grond heeft in andere toevallige omstandigheden, bijzonder in de leefwijze der Europeërs daar te lande. De meesten hunner kunnen zich niet gewennen aan die matigheid in spijs, drank en ander genot, welke het klimaat des lands gebiedend vordert. Zij sterven dus vroegtijdig of leiden een kwijnend leven, dat hen tot allen arbeid en inspanning onbekwaam maakt. Hun alleen, die met een geschikt ligchaamsgestel, bij eenen gematigden arbeid, allerlei soort van overdaad vermijden, mag het gebeuren in velen dezer landen, even gezond als

in Europa, te leven en hunnen gewonen, hoewel minder langen, levensloop te voleindigen.

In alle deze landen heeft men slechts twee saizoenen, hier moussons geheeten, de drooge en de natte mousson. Beiden is, hetgeen door deze benamingen wordt uitgedrukt, onafscheidenlijk eigen. In den regentijd of natte mousson, regent het genoegzaam dagelijks, en in den droogentijd of drooge mousson, is het opmerkenswaardig, dat op eilanden, niet zeer ver van elkander gelegen, dikwijls verschillende moussons heerschen. De oostewind waait gedurende het drooge- en de westewind gedurende het natte jaargetijde. De drooge mousson duurt gewoonlijk van half April tot half November, echter hier wat langer daar wat korter; dan begint de wisseling of kentering der mousson met afwisselende en geregelde winden. — Stormen en orkanen, vergezeld van donder en bliksem, worden door stilte afgewisseld, tot dat in December de natte mousson doorkomt en de weste- of noordwestewinden meer geregeld beginnen te waaijen. Dit houdt aan tot in of omtrent Maart, wanneer de kentering zich gevoelen doet; waarna omtrent half April, of iets later, de afwisselende winden voor den oostewind plaats maken.

Over het algemeen is de grond dezer Aziatische eilanden zeer vruchtbaar. Zij beloont eenen matigen arbeid met eenen rijken oogst. Men heeft er eene sterke groeikracht. Een altoosdurend groen getuigt alom van het werkzaam vermogen der natuur. Altijd bedacht, om het evenwigt tusschen menschelijk vermogen, menschelijke behoeften en de vruchtbaarheid van den bodem, ten nutte harer kinderen te bewaren, en daar, waar het eerste te kort schiet, hetgeen hierdoor ontbreken zou, door eene verdubbelde mildheid der groeikracht ruim te vergoeden, beloont die goede moeder ook hier de zwakke pogingen der inwoners, wier slappe veerkracht, onder dezen brandenden hemel, hun geen krachtiger inspanning toelaat, met eene milde hand; ja, op sommigen dezer eilanden schijnt zij hen, als het ware, van allen arbeid te verschoonen, door aldaar het noodige tot levensonderhoud, zonder eenige menschelijke bemoeijingen, voort te brengen. Dan, behalve het noodige voedsel voor menschen en dieren, leveren deze vruchtbare landen tevens vele kostbare voortbrengselen op, waaraan het menschelijk vernuft, gedeeltelijk door kunstbewerking, gedeeltelijk door de uitvindingen der weelde, ter vermeerdering van het genot, eene zeer hooge waarde heeft weten bij te zetten, en die daardoor de voorwerpen geworden zijn van eenen rijken en uitgebreiden handel. De voornaamste dezer voortbrengselen zijn: kruidnagelen; notenmuskaat; foelie; peper; koffij; suiker en daarvan gestookte arak; kardamom; kurkuma; eenige gomsoorten; droogerijen en geneesmiddelen; voorts goud; diamanten; tin; vogelnestjes en eenige anderen van minder aanbelang, welke bij de afzonderlijke beschrijving der landen opgegeven worden.

Men rekent in Nederlands-Indië, ten aanzien van het geldwezen, met rijksdaalders, ropijen en guldens, ten opzigte van de gewigten, met pikols van 125 Nederlandsche ponden.

Wij gelooven onzen lezers geene ondienst te bewijzen met hun de volgende opgaven mede te deelen, wegens den handel en de scheepvaart op en van de Nederlandsche Oostindische bezittingen, in twee jaren, met tusschenverloop van een tienjarig tijdvak; een tijdvak, gewisselijk onder de gewigtigste voor de ontwikkeling onzer bezittingen in Indië te rekenen.

INVOER.

De geheele invoer op Java en Madura heeft bedragen in:

	1826.	1836.
Aan koopmanschappen	*f* 10,250,175	*f* 17,848,748
Aan specie	- 3,982,822	- 676,150
Te zamen	*f* 14,232,997	*f* 18,524,898 (1).

Hieruit blijkt, dat in 1836 de *invoer* 4,291,901 guld. *meer* heeft bedragen, dan in 1826. De invoer aan *koopmanschappen* heeft 7,598,573 guld. *meer*, die aan *specie* 3,306,672 guld. *minder* beloopen.

De invoer heeft plaats gevonden uit de volgende landen tot eene waarde van:

LANDEN, ENZ.	JAREN.		VERSCHIL.	
	1826.	1836.	*Meerder.*	*Minder.*
Nederland. . .	*f* 6,530,093	*f* 5,848,543	*f*	*f* 681,550
Engeland. . .	- 1,078,412	- 3,318,495	- 2,240,083	-
Frankrijk. . .	- 305,615	- 383,753	- 78,138	-
Hamburg. . .	- 21,437	- 23,078	- 1,641	-
Zweden. . . .	-	- 28,026	- 28,026	-
Amerika. . . .	- 1,138,460	- 693,191	-	- 445,269
De Kaap de Goede Hoop. . . .	- 5,611	- 19,354	- 13,743	-
Isle de France. .	- 73,866	- 10,513	-	- 63,353
De Golf van Perzië.	- 45,980		-	- 45,980
Ceylon. . . .	- 36,554		-	- 36,554
Bengalen, de Kust van Coromandel en Malabaar. .	- 689,177	- 290,200	-	- 398,977
Siam.	- 118,989	- 84,256	-	- 34,733
Cochin-China. .	-	- 7,795	- 7,795	-
China en Macao.	- 390,235	- 979,426	- 589,191	-
Manilla.	- 248,127	- 60,906	-	- 187,221
Japan. . . .	- 161,615	- 579,439	- 417,824	-
Nieuw-Holland. .	- 56,978	- 20,533	-	- 36,445
Oostersche-Archipel.	- 3,331,848	- 6,177,390	- 2,845,542	-
	f 14,232,997	*f* 18,524,898	*f* 6,121,983	*f* 1,930,082

Men ziet uit dien vergelijkenden staat, dat de aanzienlijkste vermindering in den aanvoer heeft plaats gehad van Amerika, te weten 445,296 guld., van de kust van Coromandel en Malabaar, namelijk 398,977 guld., en van Manilla tot 187,221 guld.; want wel is waar, levert de aanvoer van Nederland een minder bedrag van 681,550 guld. op, doch

(1) Behalve uit het keizerrijk Japan, zijn onder deze invoeren geene gouvernements-goederen begrepen Wat het bedrag van 1826 aangaat, zijn daaronder ook niet begrepen het *tin* en de *specerijen* uit de Molukko's; wat 1836 betreft, is onder het bedrag ook niet gerekend de Levantsche en Bengaalsche Opium, door de Nederlandsche Handelmaatschappij aangevoerd, ten behoeve van den lande. De gouvernementsgoederen in 1836 ingevoerd, hebben eene waarde van vier millioen vier en dertig duizend vijf en dertig guld bedragen; den partikulieren invoer daarbij rekenende, krijgt men eene waarde van twee en twintig millioen vijf honderd acht en vijftig duizend negen honderd drie en dertig guld., behalve nog hetgeen aangevoerd, doch in entrepôt opgeslagen was, en derhalve bij het opmaken van dezen staat nog niet als invoer kon gerekend worden.

dit is over een veel grooter beloop van geheelen aanvoer, en komt dus minder in aanmerking. Ook waren de tusschenjaren hier veel gunstiger. Daarentegen merkt men bij den aanvoer uit Engeland de aanzienlijke vermeerdering van 2,240,083 guld op, dat is eene tweevoudige toeneming, iets hetgeen tot feitelijke wederspraak strekt van de beweringen, die men bij herhaling in de Engelsche dagbladen en tijdschriften vindt, dat Nederland nopens den handel op Java bekrompen te werk gaat en de Britsche koopvaart derwaarts onderdrukt. De cijfers wijzen het tegendeel uit.

Onder de anderen gunstige verhoudingen behoort die van China en Macao, tot een bedrag van 589,191 guld., van Japan, tot 417,824 guld., en de geheele Oostersche-Archipel, tot 2,845,542 guld., welke bedragen, bij 1826 vergeleken, verdubbeld of meer dan verdubbeld zijn.

De aanvoer van de Golf van Perzië en Ceylon, in 1826 van luttel aanbelang, was in 1836 geheel te niet gegaan, van de Kaap de Goede Hoop, mitsgaders uit Frankrijk, de Hanzesteden en Zweden eenigzins aangewakkerd.

Met opzigt tot de producten heeft de invoer bestaan in:

		1826.	1836.
1.	Voortbrengselen van Europa, Amerika en de Kaap.	*f* 5,955,009	*f* 10,210,017
2.	Van de West van Indië en Bengalen.	1,066,360	- 731,643
3.	Van China, Manilla en Siam. . .	985;146	- 1,806,951
4.	Van Japan.	162,457	- 579,521
5.	Van den Oostersche-Archipel. . .	2,081,203	- 5,520.616
		f 10,250,175	*f* 17,848,748

De invoer der koopmanschappen is bij gevolg gedurende het jaar 1836 slechts nopens een gedeelte minder geweest, dan in 1826, te weten bij de producten van de West van Indië en Bengalen (334,717 guld.); doch daarentegen anders verdubbeld, of meer toegenomen, en wel, wat de voortbrengselen van Europa en Amerika (om van de Kaap, daaronder vervat, niet te spreken) betreft, met het aanzienlijk bedrag van 4,255,008 guld., wat aangaat die van China enz., met 821,805 guld. van Japan, met 417,064 guld. en van den Oostersche-Archipel, met 2,439,413 guld.

I. *In* 1826 *heeft de invoer der voortbrengselen van Europa, Amerika en de Kaap de Goede Hoop hoofdzakelijk bestaan in de volgende:*

Lijnwaden. . . .	*f* 2,211,061	Meubelen en rijtuigen.	*f* 134,122
Lakens en wollenstoffen.	- 306,212	Goud- en zilver passement.	- 110,841
Provisiën. . . .	- 654,734	Aarde- en glaswerk.	- 177,209
Wijnen en sterke dr.	- 561,246	Scheepsbehoeften en verfwaren.	- 142,485
Koper, ijzer en staal.	- 309,709	Tabak.	- 40,311
Opium (Levantsche).	- 275,818	Schrijfbehoeften. . .	- 45,469
Zijden stoffen, kleedingstukken, bijouteriën, enz.. . .	- 386,412	Lederwerk.	- 50,740

In 1836 hebben de voortbrengselen uit andere streken bestaan in:

Lijnwaden en katoenen goederen (1).	*f* 6,176,024	Boekwerken, muzijk- en muzijkinstrumenten.	*f* 111,899
Provisiën.	- 692,229	Koffijzakken.	- 103,688
Wijnen en sterke dr.	- 397,212	Zijden stoffen.	- 85,758
IJzer en ijzerwerken en machineriën.	- 349,637	Kleedingstukken.	- 83,373
Koper en koperwerk.	- 261,704	Schrijfbehoeften.	- 77,794
Meubelen.	- 179,701	Goud- en zilverw., enz.	- 55,968
Modewaren, galanteriën, enz.	- 158,941	Leder, zadelwerken en rijtuigen.	- 54,462
Scheepsbehoeften.	- 130,766	Staal en staalwerken.	- 52,407
		Droog. Med. en Verfw.	- 33,176

Bij vergelijking van den aanvoer in de twee tijdruimten vindt men bij dien der lijnwaden de allerbelangrijkste vermeerdering van 3,964,963 guld.; van provisiën en scheepsbehoeften nagenoeg gelijk; van wijnen, enz. eenigzins afgenomen, en overigens over het algemeen eene strekking tot vermeerdering.

De voornaamste objecten, in 1826 uit Nederland aangebragt, zijn de volgende:

Wijnen.	*f* 463,008	Goud- en zilverpassementen (5).	*f* 95,380
Sterke dranken.	- 165,870	Opium (Levantsche).	- 92,431
Provisiën.	- 453,766	Meubelen (6).	- 87,664
Lakens en wollen stoffen (2).	- 276,154	Galanterie- en modewaren	- 65,265
Lijnwaden (3).	- 1,266,495	Glaswerk (7).	- 53,703
Koper, ijzer en staal (4).	- 192,095	Zeildoek (8).	- 40,151
		Tabak.	- 31,041

En in 1836:

Aardewerk en porselein.	*f* 23,028	Goud- en zilverwerk.	*f* 26,829
Boekwerken, enz.	- 54,170	Kleedingstukken.	. 25,820
Droogerijen en medic.	- 12,883	Koper en koperwerken.	- 139,320
Galanterie- en modew.	- 27,752	Kramerijen.	- 69,123
Glaswerk.	- 14,887		

(1) Nederlandsche voor drie millioen twee honderd tachtig duizend zes honderd vijf en vijftig gulden, vreemde voor twee millioen acht honderd vijf en negentig duizend drie honderd negen en zestig gulden.

(2) Hieronder zijn voor drie honderd twee en zestig duizend drie en dertig gulden met certificaten van Nederlandschen oorsprong.

(3) Hieronder zijn voor een millioen twee honderd zes en twintig duizend vier honderd vijf en negentig gulden met certificaten van Nederlandschen oorsprong.

(4) Hieronder zijn voor twee en zeventig duizend twee honderd zeven en zeventig gulden met certificaten van Nederlandschen oorsprong.

(5) Hieronder zijn voor een en zestig duizend drie honderd een en vijftig gulden met certificaten van Nederlandschen oorsprong.

(6) Hieronder zijn voor acht en twintig duizend drie honderd vijf en veertig gulden met certificaten van Nederlandschen oorsprong.

(7) Hieronder zijn voor zes en twintig duizend acht honderd vijf en vijftig gulden met certificaten van Nederlandschen oorsprong.

(8) Hieronder zijn voor zes en twintig duizend acht honderd vijf en vijftig gulden met certificaten van Nederlandschen oorsprong.

Laken en wollen Stoffen. . . . . . *f*	262,001
Lijnwaden en katoenen goederen. . .	3,503,954
Meubelen. . . . . . -	62,122
Opium (Levantsche). -	332,530
Provisiën. . . . . . -	425,953
Rijtuigen, Leder enz. -	16,537
Scheepsbehoeften. . . -	42,894
Schrijfbehoeften. . . -	67,280
Staal en staalwerken. -	24,765
Tabak, Snuif, enz. . *f*	7,023
Verfwaren. . . . . . -	4,957
Wapenen van weelde enz. . . . . -	8,927
Wijnen en sterke dranken. . . . . -	300,448
IJzer en ijzerwerken. . -	134,167
Zakken (Koffij-). . . . -	102,167
Zeep. . . . . -	920
Zink. . . . . -	2,339
Zijden stoffen. . . . . -	38,722

De aanvoer van lijnwaden en katoenen stoffen is derhalve met 2,237,459 guld. vermeerderd, van Levantsche opium met 240,099 guld.; daarentegen is de aanvoer van wijn en sterke dranken, van goud- en zilverwerk, galanterie- en modewaren, glaswerk, enz. eenigermate verminderd, en van andere meest courante voorwerpen nagenoeg dezelfde gebleven.

Uit Engeland zijn onder anderen ingevoerd:

	In 1826.	In 1836.	Vermeerder.
Aan lijnwaden en wollen stoffen voor. . . . . *f*	747,258	2,662,072	1,915,714
Aan Levantsche opium. . . -	90,194	——	——
Koper-, ijzer- en staalwerk. . -	67,511	192,552	125,041

Eene gewis hoogst aanzienlijke vermeerdering op louter twee of drie posten. Voorts zijn uit Engeland in 1836 nog aangevoerd voor 18,414 guld. aan galanteriën, voor 33,583 guld. aan glaswerken, voor 34,020 guld. aan kleedingstukken, voor 33,033 guld. aan meubelen, voor 84,941 guld. aan provisiën, voor 22,332 guld. aan rijtuigen, voor 102,401 guld. aan aardewerk, enz.

Uit Frankrijk zijn in 1826, onder anderen, aangevoerd voor 68,666 guld. aan wijnen en dranken; aan galanteriën voor 53,841 guld., en aan kramerijën voor 38,107 guld. In 1836, onder anderen, voor 24,073 guld. aan galanteriën, modewaren enz.; voor 24,315 guld. aan goud- en zilverwerken enz.; voor 16,251 guld. aan kleedingstukken; aan lijnwaden en katoenen voor 17,211 guld.; aan meubelen voor 74,194 guld.; aan provisiën voor 64,643; aan wijnen en sterke dranken, voor 37,428 guld.; aan zijden stoffen voor 37,662 guld. enz.

Uit Engeland zijn in 1836 voor meerdere waarde dan uit Nederland aangebragt aardewerken en porceleinen; glas- en kristalwerken; kleedingstukken; rijtuigen; leder- en zadelwerken; zeep; daarentegen meerder uit Nederland dan uit Engeland, boekwerken; muzijk- en muzijk-instrumenten; goud en goudwerken; koper en dito werken; kramerijën; laken en wollen stoffen (voor 214,642 guld. meer); en inzonderheid lijnwaden en katoenen goederen (voor 889,241 guld. meer); provisiën (voor 341,012 guld. meer); schrijfbehoeften (voor 58,904 guld. meer); koffijzakken (voor 101,621 guld. meer); wijnen en sterke dranken (voor 281,818 guld. meer). Weinig verschilde de aanvoer uit beide landen, wat betreft blik en blikwerken; galanteriën; kleedingstukken; scheepsbehoeften; verfwaren; wapenen van weelde en jagtkruid; ijzer- en ijzerwerken. Gering of in het geheel niet was de aanvoer uit Engeland van Levantsche opium; goud- en zilverwerk; lood; staal en staalwerken; tabak; snuif en zink.

Over het geheel zal men derhalve meer en meer inzien, dat, ofschoon Nederland een natuurlijk overwigt in zijnen eigen handel heeft, Engeland daaraan een aanmerkelijk aandeel bezit, en de Engelsche schrijvers, die dat aandeel zoeken te verkleinen, hunne lezers om den tuin leiden.

II. *De voortbrengselen gedurende de beide tijdvakken, die wij behandelen, van de West van Indië en Bengalen aangevoerd, hebben hoofdzakelijk bestaan in de volgende:*

	1826.	1836.		1826.	1836.
Lijnwaden. .	*f* 603,775	*f* 346,103	Scheepsbehoeften. .	*f* 19,030	*f* 4,400
Opium. . . .	- 141,600	- 239,500	Olie. . . .	- 12,132	—
Gonjezakken.	- 148,894	- —	Provisiën. .	- 33,866	—
Zijden stoffen enz.	- 23,307	- 47,098	Tarwe. . .	31,973	- 38,203

Het blijkt hieruit, dat de aanvoer der artikelen van de West van Indië en Bengalen, behalve wat aanmerkelijk de opium betreft, is achteruit gegaan, naar gelang de Europesche aanvoer is toegenomen.

III. *De artikelen van China en Manilla, enz., hebben vooral bestaan in:*

	1826.	1836.
Lijnwaden.	*f* 214,880	*f* 69,565
Zijden en zijden stoffen. .	- 150,338	- 268,082 (1)
Aardewerk.	- 56,306	- 196,338
Papier.	- 74,911	- 120,960
Thee.	- 58,441	- 152,560
Verfwaren.	- 33,966	- 56,977
Tabak.	- 45,290	- 28,380 (2)

In 1836 zijn bovendien vooral nog aangevoerd, aan eetwaren voor 195,444 guld.; aan kleedingstukken voor 34,419 guld.; aan kramerijen voor 47,257 guld.; aan medicijnen en droogerijen voor 48,025 guld.

IV. *Van Japan is, onder meer andere artikelen, ingevoerd:*

In 1826, aan lakwerk, voor 47,134 guld.; lijnwaden, voor 11,636 guld.; zijden stoffen en linnen, voor 55,801 guld., en aan was, voor 12,553 guld.; in 1836, aan staafkoper, voor 424,200 guld.; aankamfer, voor 76,000 guld.; aan lak en mandewerken, voor 22,824 guld.

V. *De voornaamste producten van den Oostersche-Archipel zijn geweest:*

	1826.	1836.
Gember voor	*f* 565,151	*f* 749,171
Katoenen	- 491,874	- 71,193
Lijnwaden	- 152,403	- 124,419
Koffij	- 119,249	- 1,036,151
Was	- 115,322	- 279,284
Triepang	- 86,330	- 187,705
Rotting	- 81,683	- 302,670
Rijst	- 56,943	- 114,806

(1) Voor honderd een en vijftig duizend acht honderd drie en vijftig gulden aan zijden stoffen en voor honderd zestien duizend twee honderd negen en twintig gulden aan ruwe zijde.

(2) Bovendien voor honderd zes en veertig duizend honderd vier en zeventig gulden aan sigaren uit Siam.

	1826.	1836.
Peper	*f* 42,558	*f* 5,745
Benzoin	- 49,290	- 174,400
Olie	- 17,670	- 61,848
Eetwaren	- 34,427	- 118,117
Sandelhout	- 21,668	- 84,980
Vogelnestjes	- 22,598	- 101,685
Medicijnen	- 22,397	- 41,685
Goud	- 38,290	- 329,077
Tabak	- 19,449	- 3,648

Men ziet uit deze vergelijking, in welk eene ongemeene mate de aanvoer van koffij uit den Oostersche-Archipel is toegenomen; terwijl meest alle andere artikelen eenen grooten aanwas van aanvoer hebben ondervonden, zoo als gember; was; tripang; rotting; rijst; benzoin; olie; eetwaren; sandelhout; vogelnestjes; goud, enz.; maar weinige zijn afgenomen; terwijl bovendien andere artikelen zeer zijn opgekomen, gelijk schildpad, in 1836 voor 77,145 guld. aangevoerd; notenmuscaat, voor 127,312 guld.; foelie, voor 31,405 guld.; wilde noten, voor 26,861 guld.; paarden, voor 59,000 guld., enz. enz.

Uit de vergelijkingen, onder no. III, IV en V, kan men overigens opmaken, dat niet alleen de aanvoer uit Europa, Amerika enz., maar ook het verkeer met de meer nabijgelegen landen en kusten, en tusschen onze bezittingen onderling grootelijks zijn aangegroeid.

UITVOER.

Welke op twee tijdstippen, met tusschenverloop van tien jaren (te weten 1826 en 1836), uit Nederlands-Indië heeft plaats gehad.

De geheele uitvoer van Java en Madura heeft bedragen:

	1826.	1836.	
Aan koopmanschappen. . . .	*f* 12,791,343	*f* 40,283,995	
Aan specie.	- 2,482,159	- 932,492	
Te zamen. . . .	*f* 15,273,502	- 41,216,487	(1)

Hieruit blijkt, dat de *uitvoer* in 1836 bijkans verdrievoudigd is, bij 1826 vergeleken, een jaar, betwelk intusschen niet onder de gunstigste was te rekenen, door de aanzienlijke daling, welke destijds de prijs van de koffij had ondervonden, zoodat de geheele uitvoer van 1826, bij die van 1825 vergeleken, bij de 2½ millioen minder was (2). Wel is het bedrag van den uitvoer van specie in 1836, 1,549,667 guld. *kleiner* dan in 1826 geweest; doch dat van de koopmanschappen de ontzettende som van 27,492,652 guld., en van den geheelen uitvoer derhalve 25,942,985 guld. meerder.

(1) De in 1836 van JAVA uitgevoerde gouvernements-gelden en goederen, hebben eene waarde bedragen van een millioen vijf en veertig duizend honderd vijf en vijftig gulden; hierbij de particuliere uitvoer gevoegd, zoo is de geldswaarde van den geheelen uitvoer geweest twee en veertig millioen twee honderd een en zestig duizend zes honderd twee en veertig gulden. De naar Japan gezonden gouvernements-goederen zijn onder gemelde een millioen vijf en veertig duizend honderd vijf en vijftig gulden niet begrepen, als zijnde deze reeds gebragt bij den partikulieren uitvoer. Even als in vorige jaren is in 1835, in de behoefte der Nederlands Indische buiten-bezittingen, door het gouvernement, bij partikuliere uitbestedingen grootelijks voorzien; de derwaarts verzonden goederen door uitbesteding verkregen, zijn onder den partikulieren uitvoer begrepen.

(2) De koffij was in 1825 berekend tegen een en dertig gulden de pikol en in het volgende jaar tegen niet meer dan twintig gulden per pikol, derhalve ruim een derde minder.

De uitvoer heeft plaats gevonden tot eene waarde als volgt, naar de onderstaande landen:

Landen, enz.	Jaren. 1826.	1836.	Verschil. Meerder.	Minder.
Nederland. . .	*f* 6,513,525	*f* 27,232,588	*f* 20,719,063	
Engeland. . .	- 349.098	- 139.592	-	*f* 209,506
Frankrijk. . .	- 42,232	- 1,944.145	- 1,901,913	-
Hamburg. . .	- 63,334	- 108,142	- 44,808	-
Zweden. . . .	- 57,172	- 253,959	- 196,787	-
Amerika. . . .	- 211,231	- 1,002,529	- 791,298	-
De Kaap de Goede Hoop. . . .	- 28,726	-	-	- 28,726
Isle de France. .	- 99,592	- 36,253	-	- 63,339
Mekka, de Golf van Perzië. .	- 252,586	-	-	- 252,586
De Cocos-eilanden, Bengalen, de Kust van Coromandel en Malabar. . . .	- 936,370	- 121,261	-	- 815,190
Ceylon. . . .	- 28,694	-	-	- 28,694
Siam.	- 235,341	- 18,113	-	- 217,228
Cochin-China, China en Macao.	- 1,976,192	- 3,318,706	- 1,342,514	-
Manilla. . . .	- 45,455	-	-	- 45,455
Japan. . . .	- 23,365	- 256,219	- 232,854	-
Nieuw-Holland. .	- 52,806	- 84,992	- 32,186	-
De Oostersche-Archipel. . . .	- 4,357,783	- 6,699.988	- 2,342,205	-
Totaal . . .	*f* 15,273,502	*f* 41,216,487	*f* 27,603,628	*f* 1,660,643

Men ontwaart uit deze tabel, in het algemeen, dat de uitvoer naar Europa in eene zeer groote mate, naar Amerika, mitsgaders naar China en den Oostersche-Archipel mede tot een niet onaanzienlijk bedrag vermeerderd is; dat daarentegen de betrekkingen met de Golf van Perzië, de kust van Coromandel en Malabaar, met de Kaap, Isle de France, Ceylon en Manilla of zijn afgenomen, of geheel hebben opgehouden. Onder de vermeerderingen staat aan het hoofd *Nederland*, voor de alleraanzienlijke som van 20,719,065 guld., zijnde derhalve de uitvoer derwaarts sints 1826 ruim drie malen met het bedrag van dat jaar, 6,513,525 guld., toegenomen, en hebbende de vermeerdering van den uitvoer naar Nederland in 1836 boven 1826 *vier vijfden* van het gezamenlijk bedrag der vermeerdering, zijnde 25,942,985 guld., beloopen. — De uitvoer naar Engeland heeft eene vermindering van 209,506 guld., op de som van 342,098 guld. (bedrag van 1826) ondergaan; hetgeen echter ruim door den vermeerderden invoer wordt opgewogen; met Frankrijk zijn de betrekkingen blijkbaar zeer aangewakkerd, daar de uitvoer van zeer gering tot eene waarde van bij de 2 millioen is gestegen; ook naar Zweden is de uitvoer eenigermate verlevendigd; doch bovenal is de uitvoer toegenomen naar Amerika (voor 791,289 guld.), naar China enz. (te weten voor 1,342,514 guld.) en naar den Oostersche-Archipel (namelijk voor 2,342,205 guld.).

Met opzigt, tot de voortbrengselen, heeft de uitvoer bestaan in:

		1826.	1836.
1.	Voortbrengselen van den Oostersche Archipel; hieronder is begrepen Java en Madura, voor	ƒ 11,208,446	ƒ 38,122,020
2.	Van de West van Indië en Bengalen	77,797	127,976
3.	Van China, Manilla, Siam en Cochin-China	160,877	231,661
4.	Van Japan	612,560	98,679
5.	Van Europa, Amerika en de Kaap	731,663	1,703,659
	Totaal der koopmanschappen.	ƒ 12,791,343	ƒ 40,283,995

Het gansche bedrag van den uitvoer der koopmanschappen in 1836, heeft, gelijk wij boven reeds hebben bevonden, 27,492,652 guld. meer beloopen dan in 1826.

De uitvoer van handel-goederen is bij gevolg gedurende het jaar 1836 slechts nopens één gedeelte minder geweest dan in het voren genoemd jaar, te weten opzigtens de producten van Japan (513,881 guld.); doch daarentegen anders genoegzaam verdubbeld, of nog meer toegenomen, wat aangaat de voortbrengselen van de West van Indië en Bengalen (te weten met 50,179 guld.); wat betreft de producten van China enz. (namelijk met 70,784 guld.); met betrekking tot die van Europa, Amerika en de Kaap (als 971,996 guld.); terwijl eindelijk de uitvoer van voortbrengselen van den Oostersche Archipel (waaronder Java en Madura), met het aanzienlijk bedrag van 26,913,574 guld. is aangegroeid, zijnde veel meer dan verdrievoudigd, welke aanwas van uitvoer, volgens de reeds opgemelde uitkomsten, natuurlijk naar Nederland is afgezonden.

I. *In* 1826 *heeft de uitvoer der voortbrengselen van den Oostersche Archipel, waaronder Java en Madura, hoofdzakelijk bestaan in de volgende:*

Koffij, 340,059 pik. ter waarde van	ƒ 6,791,945	Suiker, 19,795 pik. voor	ƒ 312,724
Specerijen. Foelie, 556 pik. voor	83,437	Peper, 4480 pik. voor	81,323
Specerijen. Nagelen, 541 pik. voor	67,738	Javas. lijnwaden, voor	213,045
Specerijen. Notenmusk. 2237 pik. voor	261,530	Ruwe katoen, voor	39,225
Specerijen. Notenzeep, 23 pik. voor	2,737	Bensoin, 939 pikols voor	22,864
Rijst, 5895 koyangs voor	636,166	Arak, voor	64,298
Tin 13800 pikols voor	667,510	Sandel- en Sapanhout voor	54,862
Vogelnestjes, voor	442,362	Houtwerken, voor	25,611
Javas. tabak, 154,100 ponden, voor	621,364	Huiden, 75,344 st. voor	95,681
		Triepang, 1828 pikols voor	66,948
		Indigo, 76 pik. voor	44,972
		Olie, voor	59,274

In 1836 *hebben de voortbrengselen uit dezelfde streken bestaan in :*

Koffij 498,078 pik. .	*f* 15,090,362
Suiker 509,514 pik. -	9,083,141
Rijst 36,430 koyangs. -	3,389,615
Tin 47,739 pik. . . . -	2,718,810
Spec. Foelie 991 pik. -	396,268
Spec. Nagel. 2185 pik. -	153,036
Spec. Notenm. 5022 p. -	1,711,600
Indigo 407,798 pond. -	1,122,382
Huiden (Koe en Buffel) 109,098 st. en 846 pik. . . . . -	217,715
Arak 1477 leggers. . -	115,959
Eetwaren. . . . . -	84,096
Gambier 942 pik. . -	19,461
Goudstof en goudstaafjes 4532 thails. . -	312,775
Hout (Sandel) 3321 p. -	118,961
Dito (Sapan) 10,210 p. -	56,154
Tabak 2477 kodie of 19,822 pik. . . . . -	769,850

Houtwerken. . . .	*f* 35,588
Katoen (ruwe) 2376 pik. -	28,936
Kurkuma 6656. . . . -	32,830
Kaneel 482. . . . . -	23,788
Koperwerken. . . . . -	142,035
Lijnw. en kat. goederen. -	624,406
Matwerken. . . . . . -	29,934
Medic. en droogerijen. -	42,585
Olie (Klapper en Katj.) 6386 pik. . . . . . -	95,515
Paarlemoer 1304 pik. -	38,665
Peper (ronde) 7006 pik. -	125,035
Dito (staart-) 1061 pik. -	31,475
Rott. (bind-) 49,968 pik. -	229,709
Schildpad 43 pik. . . -	90,954
Triepang 3959 pik. . -	185,783
Verfwaren. . . . . . -	22,646
Vogeln. in soort. 323 pik. -	445,602
Zout 2641 koyangs en 17½ pik. . . . . . -	158,495

Men ziet uit deze opgaven dat de uitvoer van koffij meer dan verdubbeld, en namelijk voor 8,298,417 guld. toegenomen is: dat de suiker van een schier onbeduidend bedrag 312,724 guld., tot 9,083,141 guld. opgevoerd is; dat de uitvoer van rijst voor eene waarde van niet minder dan 2,753,449 guld. is aangegroeid; bij de foelie merkt men op eene vermeerdering van 312,831 guld.; bij de notemuskaat van 1,450,070 guld.; bij de nagelen van 85,298 guld.; bij de indigo van 1,077,410 guld.; bij de huiden voor 122,034; bij het sandel en sapan hout voor 120,253 guld.; bij den tabak voor 148,486 guld., bij de olie voor 36,241 guld.; bij den arak, voor 51,661 guld., enz. Vermindering ziet men bij ruwe katoen voor 11,189 guld.

De voornaamste voorwerpen in 1826 *naar Nederland uitgevoerd, zijn geweest :*

Koffij, 282,172 pik. voor	*f* 5,716,259
Tin, 2968 pik. . . . -	148,400
Suiker, 14,457 pik. -	231,312
Indigo, 74 pik. . -	43,714
Thee. . . . . . . -	34,237
Specerijen: Foelie, 268 pik. voor	*f* 40,204
Specerijen: Nagelen, 90,125 pik. voor . . -	90
Specerijen: Notenmusk. 676 pik. voor . . -	87,516

En in 1836 :

Koffij 450,797 p. voor	*f* 13,700,027
Suiker 446,684 pik. -	7,944,719
Tin 28,638 pik. . -	1,584,225
Indigo 400,255 pond -	1,101,979
Thee 6,762.	
Notenm. 4666 pik. . -	1,589,817
Nagelen 2000 p. . -	140,000
Foelie 861 p. . . -	344,454
Rijst 1534 koyangs. .	*f* 152,338
Peper 3440 p. . . . . -	61,915
Kaneel 475 p. . . . -	23,578
Arak 643 leggers . . -	49,756
Goudstof en goudstaafjes. . . . . . -	145,924
Sapanhout 6725. . . -	32,520
Huiden 62,064 stuks . -	126,613

Men ziet hieruit dat de uitvoer naar Nederland is vermeerderd, van koffij met 7,913,768 guld., zijnde bijna twee en een halfmaal zooveel als in 1826; van suiker met de ontzettende som van 7,713,401 guld., hebbende de uitvoer van dat artikel in 1826 slechts eene waarde van 231,312 guld. bedragen; van indigo met de mede aanzienlijke som van 1,058,265 guld.; van nagelen, met 139,910 guld.; van foelie, met 304,250 guld.; van notenmuscaat met 1,502,301 guld. enz. De uitvoer van thee naar Nederland, biedt eene vermindering van 27,475 guld. aan.

Met een oogopslag kan men opmaken, dat in 1836 de uitvoer van koffij, suiker, indigo en foelie genoegzaam uitsluitend, en van tin, specerijen, goud en anderen voorwerpen voor een ruim deel naar Nederland heeft plaats gehad.

De koffij, die tot een bedrag van 1,390,335 guld. naar elders is vervoerd, is genoegzaam geheel naar Frankrijk gezonden, te weten tot een bedrag van 1,333,987 guld.; naar Engeland is niet één enkele pikol afgevoerd (1), naar Amerika voor omstreeks 17,000 guld. en naar Zweden voor bij de 8000 guld.

De betrekkelijk weinige suiker, die elders dan naar Nederland is verzonden, is vervoerd naar Amerika ten bedrage van 724,336 guld.; naar Zweden, tot 183,523 guld.; naar Japan, tot 73,980 guld.; naar Nieuw-Holland, tot 66,996 guld.; naar den Oostersche-Archipel, tot 56,259 guld.; naar Frankrijk, tot 23,982 guld.; naar Hamburg, tot 5,184 guld.; naar Engeland, tot 3,264 guld., enz.

Onder de voornaamste artikelen van uitvoer verder naar onze naburen vervoerd, behoort naar Frankrijk, tin, tot 352,423 guld.; sapanhout tot 6279 guld.; huiden, tot 17,008 guld.; indigo, tot 12,102 guld.; peper tot 49,501 guld.; rijst, tot 56,550 guld.; schildpad, tot 23,085 guld.; — naar Engeland, huiden, tot 30,926 guld.; kurkuma, tot 11,585 guld.; paarlemoer, tot 15,450 guld. (2); rijst, tot 42,300 guld.

Volstrekt niet of uiterst gering zijn naar Engeland uitgevoerd, behalve de reeds genoemde artikelen, koffij, goud, indigo, verfhout, katoen, kaneel, lijnwaden en katoenen garens, oliën, peper, schildpad, foelie, nagelen, notenmuskaat, suiker, tabak, thee, zijde, enz.

Over het geheel geschiedt er weinig of geen uitvoer van Nederlands-Indië naar Engeland, hetgeen bij den lang niet onaanzienlijken invoer van daar een dubbel voordeelige balans voor Groot-Brittannie oplevert. Overigens is dit verklaarbaar uit het bezit door Engeland van eigen uitgestrekte Indische bezittingen.

II. Onder de uitgevoerde artikelen van de West van Indië en Bengalen merkte men in 1826, voornamelijk op: lijnwaden voor 59,004 guld. en tarwe voor 2792 guld.; in 1836 lijnwaden voor 120,338 (61,334 guld. meer). Daaruit bestond in 1836 genoegzaam alleen de uitvoer van deze voortbrenselen; die der tarwe van daar was tot zoo goed als niets (200 guld.) gedaald.

---

(1) In 1826 waren naar Engeland niet meer dan dertien duizend zes en veertig pikols koffij gevoerd, voor tweemaal honderd zestig duizend negen honderd twintig gulden, en naar Hamburg slechts duizend vier en vijftig pikols, voor een en twintig duizend tachtig gulden.

(2) Zijnde nagenoeg de helft van den uitvoer van dat artikel, waarvan slechts voor honderd acht en veertig gulden naar Nederland, voor duizend vijf honderd vijf gulden naar Frankrijk en voor zes duizend negen honderd twee en negentig gulden naar Hamburg is vervoerd.

III. *De producten van Chineschen oorsprong, of van Manilla en Siam afkomstig, bestonden hoofdzakelijk in:*

	1826.	1836.	
Tabak voor.	*f* 26,112	*f* 5,051	(1)
Thee.	- 46,619	- 20,139	
Zijden stoffen.	- 27,382	- 6,965	(2)
Aardewerk.	- 10,341	- 26,835	
Lijnwaden.	- 8,716	- 2,149	

Het blijkt uit deze vergelijking, dat, behalve het aardewerk, al deze artikelen eene verandering in den uitvoer hebben ondergaan; daarentegen schijnt de uitvoer van papier, eetwaren en andere artikelen van dagelijks gebruik, zeker door de bevordering van het verkeer met den grooten Archipel, te zijn opgekomen.

IV. *De uitvoer van Japan heeft in* 1826 *vooral bestaan in:*

Koper, 9142 pikols, voor 560,822 guld., en kamfer, 409 balies voor 16,580 guld.; in 1836 was de uitvoer van hier bijkans alleen van kamfer, tot een bedrag van 20,000 guld., zijnde 540,822 guld. minder dan in het vorig tijdstip. De uitvoer van koper had geheel opgehouden; aan mande- en lakwerken was voor 5242 guld. afgezet. Trouwens het mag niet verzwegen worden, dat de verminderde uitvoer van voortbrengselen uit Japan daardoor schijnt ontstaan te zijn, dat in 1835 twee invoeren van daar zijn verhandeld geworden.

V. *Bij de uitgevoerde voortbrengselen van Europa en Amerika, heeft men aangetroffen; in:*

	1826.	1836.
Lijnwaden, voor.	*f* 156,157	*f* 1,132,352
Lakens en wollen stoffen.	- 37,172	- 140,839
Koper- en ijzerwerk. . . , . . .	- 103,656	- 61,135
Wijn, sterke dranken en provisiën.	- 255,429	- 91,325

Derhalve heeft de uitvoer van lijnwaden, van Europeschen en Amerikaanschen oorsprong, eene vermeerdering ten bedrage van 976,195 guld., en van deze lakens en wollen stoffen, tot 103,667 guld. ondergaan; daarentegen eene vermindering de uitvoer van koper- en ijzerwerk, ten beloope van 42,521 guld. en van wijn, sterke dranken enz. uit Amerika en Europa, tot 164,104 guld.

Wij gaan thans, ten slotte van dit overzigt over tot de

SCHEEPVAART.

Wij beginnen met de op Java en Madura, in de twee tijdstippen, die wij behandelen, *aangekomen* schepen.

Jaren.	Schepen.	Inhoud (*lasten*).
1826.	1400	53,644 (3)
1836.	2645	101,738
Meer in 1836.	1245	48,094

(1) Bovendien voor dertien duizend acht honderd vijf en twintig gulden Manilla-sigaren.

(2) Behalve voor zeven en zeventig duizend honderd negentig gulden [of 77 pikols] ruwe zijde

(3) Zijnde honderd drie en negentig bodems en drie duizend zeven honderd zes lasten minder dan in 1828.

Zoodat de aangekomene bodems, en vooral de inhoud met het tienjarig tijdsverloop na 1826 schier *verdubbeld* is.

Met opzigt tot de vlaggen, welke deze aangekomene schepen voerden, ontwaart men de volgende uitkomsten:

	1826.		1836.	
VLAGGEN.	*Schep.*	*Lasten.*	*Schep.*	*Lasten.*
Nederlandsche.	1,205	39,698¼	2,401	73,544¼
Engelsche.	44	6,207	69	12,017
Fransche.	8	994	18	2,706
Hamburgsche.	1	152	1	137
Zweedsche.	0	0	3	320
Deensche.	1	192	0	0
Russische.	1	168	0	0
Kniphauzer.	0	0	2	321
Bremer.	0	0	1	94
Portugesche.	1	375	4	680
Spaansche.	1	110	0	0
Amerikaansche.	22	3,850	58	10,502½
Chinesche en Siamsche. .	5	240	7	397
Andere Aziatische. . . .	111	1,657	81	1,119
Totaal.	1,400	53,643¼	2,645	101,738¼

Men bespeurt hieruit, dat de aangekomene schepen, onder Nederlandsche vlag, in 1836, 1196, groot 33,846½ lasten, meer hebben bedragen dan in 1826, met andere woorden, dat de scheepvaart onder de nationale vlag naar onze O. I. bezittingen in tien jaren genoegzaam verdubbeld is.

Van de schepen onder Nederlandsche vlag, zijn in 1826 aangekomen uit Nederland zelf 47, metende te zamen 8947 lasten (1), in 1836, 128 bodems, groot 31,006 lasten, zijnde derhalve 81 schepen en 22,059 lasten meer; — uit Engeland, in 1826, 2 schepen, groot 394 lasten; in 1836, 34 schepen, metende 6142 lasten, dus 32 schepen en 5748 lasten meer; — uit Frankrijk, in 1826, 1 schip, in 1836, 13 schepen, metende 2013 lasten; uit Amerika (2), in 1836, 44 schepen, houdende 7721 lasten; uit China en Macao, in 1836, 33 schepen, metende 5748 lasten; — uit Nieuw-Holland (3), in 1836, 24 bodems, metende 4367½ lasten; uit den Oostersche-Archipel, in 1826, 139 schepen, groot te zamen 27,124 lasten; in 1836, 2345 schepen, metende 41,756 lasten, zijnde derhalve de allerbelangrijkste vermeerdering van 2206 schepen en 14,632 lasten meer in 1836, een nieuw bewijs van het toegenomen eigen verkeer tusschen de eilanden zelve en ook van de goede vruchten, die de maatregelen, tot aanmoediging van de Javasche zeevaart genomen, hebben opgeleverd.

Overigens blijkt uit deze onderscheidene mededeelingen, dat de vaart onder Engelsche en Fransche vlaggen beteekenend is toegenomen, wat de eerste betreft minder wat het aantal schepen aangaat, dan de tonnen inhoud, zijnde, in 1836, 25 schepen, groot 5810 lasten meer dan in 1826, onder Engelsche vlag binnengevallen. Van de Fransche

(1) Zijnde toen twaalf schepen en twee duizend vijf honderd een en zeventig lasten meer dan in 1825

(2) Alle Amerikaansche bodems

(3) Alle Engelsche bodems.

vlag 10 schepen en 1712 lasten meer; van de Amerikaansche 36 bodems en 6652½ lasten meer. Geen zeil werd in 1836 meer gezien onder Deensche, Russische en Spaansche vlaggen. Daarentegen komen nieuw voor de Zweedsche, Bremer en Kniphauzer vlaggen, ofschoon niet tot beduidende getalen. Eenigzins aangewakkerd is de komst van bodems onder Portugesche, Chinesche en Siamsche vlaggen, ofschoon daarvan nog zeer weinig zeilen gezien werden. Afgenomen is de komst van bodems en de tonnenlasten onder Hamburgsche vlaggen en onder verschillende Aziatische, de laatste met een bedrag van 30 schepen en 538 lasten (1).

Wij gaan nu over tot de uitgezeilde schepen, en hieromtrent erlangen wij de volgende slotsommen:

Jaren.	Schepen.	Inhoud (*lasten*).
1826.	1520	58,807½
1836.	3680	125,272¾
Meer in 1836.	2160	66,464¾

Zoodat het aantal afgezeilde bodems in dit tijdsverloop met 2⅖ malen is toegenomen en dat van den tonneninhoud met 1⅛ malen.

Met opzigt tot de vlaggen, welke deze afgezeilde schepen voerden, ontwaart men de volgende uitkomsten:

	1826.		1836.	
Vlaggen.	*Schep.*	*Lasten.*	*Schep.*	*Lasten.*
Nederlandsche. . . .	1,287	43,048½	3,405	92,141¾
Engelsche.	42	5,633½	68	11,531¼
Fransche.	7	760	28	4,567½
Zweedsche.	1	139	4	390¼
Kniphauzer.	0	0	3	492
Hamburgsche.	2	329	1	137
Bremer.	0	0	1	94
Russische.	1	168	0	0
Portugesche.	3	246	9	1,410
Spaansche.	1	110	0	0
Amerikaansche. . . .	40	5,887½	80	12,821
Chinesche en Siamsche. .	6	287	10	575
Andere Aziatische. . .	130	2,198½	71	1,112½
Totaal. . .	1,520	58,807	3,680	125,272¾

Het blijkt uit dezen staat, dat de uit Nederlands-Indië onder Nederlandsche vlag, uitgezeilde schepen, in 1836, 2160 schepen, groot 49,993¼ lasten, meer hebben bedragen, dan in 1826, en derhalve het getal schepen 2⅝ malen, en dat der tonnenlasten met 1⅛ vermeerderd is.

Van de schepen onder Nederlandsche vlag zijn in 1826 uitgezeild naar Nederland zelf, 49 schepen, metende 8735 lasten, in 1836, 161 schepen en 38,818½ lasten, zijnde in laatstgemeld jaar ruim driemaal zoo veel bodems en 4½ malen zoo veel tonneninhoud; — naar den Oostersche-Archipel, in 1826, 1217 schepen, metende 30,555 lasten, en in 1836 niet minder dan 3217 schepen, groot 48,172½ lasten, zijnde

(1) In 1826 bedroeg het aantal schepen onder verschillende Aziatische vlaggen honderd zeven en dat der lasten een duizend vijf honderd vijf en twintig meer dan in 1836; wanneer dit slechts vier bodems en honderd twee en dertig lasten beliep. Hieruit blijkt intusschen dat 1826, in dit opzigt te hoog zal zijn geweest, om eene juiste vergelijking met 1836 te dulden.

2000 bodems en 17,617½ lasten meer; — naar China en Macao, in 1826, 1 bodem, in 1836, 18 schepen, groot 4098½ lasten. In 1825 was onder Nederlandsche vlag slechts één bodem naar eene andere bestemming dan naar het vaderland uitgezeild; in 1826 noch in 1836 één enkel.

Het blijkt voorts uit opgemelden staat, dat de afvaart onder Engelsche vlag in 1836 meerder dan in 1826 was 26 bodems en 5897½ tonnen, en derhalve, wat den inhoud der schepen betreft, verdubbeld is; onder Fransche vlag, 21 schepen en 3807½ lasten meerder; onder Portugesche 6 bodems en 1164 lasten; onder Amerikaansche verdubbeld, en in 1836 tot 80 schepen, metende 12,821 lasten, geklommen is; onder Zweedsche en Chinesche, enz. eenigermate is toegenomen, onder Bremer en Kniphauser vlaggen in 1836 geheel nieuw voorkomt; — dat daarentegen de afvaart onder verschillende Aziatische vlaggen met de helft is verminderd, waaromtrent hetzelfde als bij de aankomsten is aan te merken; dat onder de Russische en Spaansche vlaggen in 1836 geen zeil gezien werd, en onder de Hamburger nog minder beteekenend, dan in 1826 eenig vertrek plaats had.

Men mag dus, na al deze bijzonderheden, zeker als gemiddeld aannemen, dat zoo wel van de inkomende als van de uitgaande schepen $\frac{8}{10}$ de Nederlandsche vlag voerden; dat de scheepvaart onder de Engelsche vlag, die in 1826, bij vergelijking met vroeger tijd, zeer was verachterd, sedert weder is toegenomen, en de vermeerdering van meer blijvenden aard dan vroeger schijnt te zijn; dat de Fransche en Amerikaansche betrekkingen op Java buitengemeen verlevendigd zijn; die van de Hanzesteden en het Noorden van Europa niet van groot gewigt zijn geworden, dat de scheepvaart van en naar den Oosterschen Archipel in 1836 min gunstig heeft gestaan, doch met China op een eenigzins beteren voet is gekomen.

De Nederlandsche Oostindische koopvaardij vloot, bestond op 1 Januarij 1841 uit 203 schepen, als: 33 fregaten, 72 barkschepen, 35 brikken, 61 schoeners, 1 kotter en 1 stoomschip.

De Portugezen waren de eerste Europeanen, die den weg naar Oost-Indië om de Kaap de Goede-Hoop ontdekt hadden. Zij werden, ten gevolge dier ontdekking en van hunnen koophandel, weldra de magtigste natie in die gewesten. Gedurende den tachtigjarigen oorlog werd Portugal, door Filips II, Koning *van Spanje*, veroverd, en hierdoor werd voor de Nederlanders een nieuw en ruim veld geopend, om den Spaanschen dwingeland afbreuk te doen, door het behalen van overwinningen in de overzeesche bezittingen, die aan Portugal toebehoorden, met oogmerk om, zoo mogelijk, de Portugezen geheel en al uit Oost-Indië te verdringen.

De Nederlanders waagden het echter nog in den beginne niet langs den gewonen weg naar Indië te zeilen. Zij vreesden de verregaande overmagt der Portugezen in de Indische wateren, meer nog dan het gevaar van zulk eenen langen togt in zeeën, die hun nog weinig bekend waren. Zij wilden derhalve beproeven, of zij langs een ander vaarwater, te weten noordwaarts door de IJszee, langs China en Japan, naar Oost-Indië konde stevenen. Met dit voornemen vereenigden zich eenige kooplieden van Middelburg, Amsterdam en Enkhuizen, en rustten drie schepen uit om de noordelijke doorvaart naar Oost-Indië te beproeven. Zulks werd tot drie malen toe, ondanks de grootste zwarigheden, herhaald, de eerste maal, in het jaar 1594, onder Cornelis Cornelisz. Ney, Ysbrandt Tetgalis en Willem Barendsz., die Nova-

Zembla bereikten, doch aldaar door de ontzettende ijsbergen, welke hun den verderen doortogt sloten, genoodzaakt werden onverrigter zake terug te keeren, ofschoon men aan dezen togt de ontdekking van onderscheidene punten te danken had. Wel verre van door deze teleurstelling den moed te verliezen, werd hun ijver nog te meer aangevuurd, en reeds in het volgende jaar werd een eskader van zeven schepen uitgerust, om deze vaart andermaal te beproeven. Van deze vloot was het opperbevel opgedragen aan Cornelis Cornelisz. Ney, als Admiraal of Opper-Intendant, terwijl bovengenoemde Willem Barendsz. en Tegnalis mede het bevel over een schip hadden, en onder de Commiesen of Opperkooplieden, van wege den Stadhouder en de Staten, Jacob van Heemskerk en Jan Hugo van Linschoten, die deze eerste reizen beschreven heeft, en Jan Cornelisz. Rijp zich bevonden. Doch reeds bij de zeeëngte, welke het Waaigat genoemd wordt, vonden zij de zee derwijze met ijsgevaarten opgevuld, dat zij, ondanks alle inspanning van krachten, wederom genoodzaakt waren, na eene vruchtelooze reize, terug te keeren. Doch nog eenmaal wilde de loffelijke Regering der stad Amsterdam dezen togt beproeven, en rustte in het begin van 1596 twee schepen uit, waarvan op het eene Jacob van Heemskerk het bevel voerde, die den wakkeren Willem Barendsz. als Stuurman bij zich aan boord had, terwijl het andere aan Jan Cornelisz. Rijp was toevertrouwd. De Regering had eene belooning van vijf en twintig duizend gulden toegezegd, aan dengene, die dezen togt zoude ten uitvoer brengen, terwijl ook aan de manschap der schepen aanzienlijke sommen waren beloofd geworden. Doch hoezeer wederom alle mogelijke moeite werd aangewend, om het doel te bereiken, en op dezen togt Spitsbergen, het Beereneiland enz. werden ontdekt en zij meer dan twee derden van de kust van Nova-Zembla bevoeren, liep deze laatste reis nog ongelukkiger af dan de beide vorigen. Na vele moeijelijkheden en gevaren kwam een der beide schepen op Nova-Zembla aan, en geraakte aldaar rondom in de ijsbergen bezet, zoodat de bemanning in dit schrikkelijk koude land den geheelen akeligen winter moest doorbrengen. Van al de manschap kwamen slechts twaalf personen in het vaderland terug; onder degenen die van koude en ellende waren omgekomen, was ook de stoutmoedige Willem Barendsz., wiens naam, gelijk mede die van Jacob van Heemskerk, door deze reizen tot bij het laatste nageslacht geëerd en beroemd zal blijven.

Deze aldus driewerf herhaalde vruchtelooze pogingen, deden genoegzaam blijken, dat de onderneming niet ten uitvoer was te brengen. Hierom zagen de Nederlanders zich nu genoodzaakt, om, indien zij den handel op Oost-Indië niet geheel wilden opgeven, het groote waagstuk te ondernemen, langs den gewonen weg, die hunne vijanden aanhoudend bezochten, door te dringen. Men had hiertoe reeds lang het ontwerp gevormd, toen zulks in het jaar 1595, na de tweede mislukte poging om voorbij China naar Indië te stevenen, door Cornelis en Frederik Houtman ondernomen werd. Deze hadden zich eenen langen tijd te Lissabon opgehouden, en zich elke gelegenheid te nutte gemaakt, om aangaande Oost-Indië, en de vaart derwaarts belangrijke berigten in te winnen. Hierdoor was Cornelis Houtman, zelfs bij de regering van Portugal, als een verdacht en gevaarlijk persoon in hechtenis gezet. Gedurende zijne gevangenschap vond hij gelegenheid om aan eenige rijke Amsterdamsche kooplieden het aanbod te doen, hun, wanneer zij hem door eenig losgeld weder op vrije voeten wilden doen stellen, alsdan zeer gewigtige inlichtingen wegens Oost-Indië te bezorgen. Dit aanbod

werd geredelijk aangenomen, en zoodra Houtman in vrijheid was, begaf hij zich naar zijn vaderland, waar zijne plannen algemeene goedkeuring verwierven. Dit had ten gevolge, dat voor het eerst in Holland eene maatschappij werd opgerigt, die uit eenige Amsterdamsche en uitgeweken Antwerpsche kooplieden bestond, en den naam van *Compagnie van Verre* aannam. Vier schepen, onder bevel van Houtman en Jan Jansz. Molenaar, zeilden nu langs den gewonen weg naar Indië, terwijl zij op hunnen togt achtereenvolgens de Kaap de Goede-Hoop, Madagaskar, Sumatra en Java aandeden. Uit de berichten, welke Houtman bij zijne terugkomst, wegens Indië in het vaderland overbragt, bleek nu dat de magt der Portugezen aldaar op verre na zoo groot niet was als dezen altijd hadden opgegeven, en men zich bij ons te lande altijd had voorgesteld. Hierdoor werd de moed der Nederlanders eensklaps aangevuurd, om in den Indischen handel deel te nemen. Nu volgden kort op elkander herhaalde togten naar Indië, zoo wel om de Kaap als om Zuid-Amerika, door de Straat van Magellaan, en, schoon niet alle togten even gelukkig uitvielen, de voorspoedige terugkomst van de meeste schepen deed den ondernemingslust derwijze aanwakkeren, dat reeds in het jaar 1601 in Holland eene grootere uitrusting, dan alle vorige, tot stand werd gebragt. Deze bestond uit dertien schepen, welke allen onder bevel van den reeds genoemden dapperen van Heemskerk naar Indië zeilden.

Zoo werd dan de handel op Indië een onvergeetbaar gedenkteeken van de verbazende vlijt, de standvastigheid, de volharding, de onverschrokkenheid en den onwankelbaren moed onzer voorvaderen. In den loop dier eerste vijf jaren van 1595—1600, hadden de Nederlanders bijna veertig schepen naar Oost-Indië uitgerust. Hierdoor rees de ijverzucht en de nijd der Spanjaarden en Portugezen ten hoogsten top. De ontluikende en steeds toenemende handel der Nederlanders dreigde die van de Portugezen geheel te zullen verdringen, gelijk zulks ook werkelijk plaats gehad heeft, toen onze landgenooten zich in de noodzakelijkheid bevonden, om de geweldenarijen der Portugezen, met kracht van wapenen te keer te gaan. Afzonderlijke uitrustingen van enkele kooplieden waren daartoe ongenoegzaam, en de handelsbehoefte deed weldra bedacht zijn op middelen, om zich voor de aanrandingen eens overmagtigen vijands te beveiligen. Ingevolge de vaderlandsche leuze, *Eendragt maakt magt*, vereenigden zich nu de vermogendste kooplieden tot eene enkele Handelmaatschappij: langs dezen weg ontstond uit de vroeger afzonderlijke uitrustingen langzamerhand de magtige maatschappij, welke de *Oostindische Compagnie* werd genoemd. Aan deze maatschappij werd een opzettelijk octrooi, of eene bepaling van hare regten en verpligtingen door de Nederlandsche regering uitgevaardigd.

In het jaar 1610 vertrok Pieter Both naar Indië, als Opperbevelhebber van alle bezittingen der Oost-Indische Compagnie, en hij was ook de eerste die den titel van Gouverneur-Generaal voerde.

Van toen af is Neêrlands-Indië door Gouverneurs-Generaal bestuurd geworden, zijnde de achtereenvolgende geweest:

Pieter Both, 1610—1614, geb. te Amersfoort, op de kust van Mauricius schipbreuk geleden en aldaar overleden in 1615.

Gerrit Reynst, 1614—1615, geb. te Amsterdam, † te Batavia 20 December 1615.

Laurens Reael, 1615—1619, geb. te Amsterdam, † aldaar 21 October 1637.

Jan Pietersz. Koen, 1619—1623, geb. te Hoorn, 8 Januarij 1587; † op het kasteel te Batavia, 20 September 1629.

Pieter de Carpentier, 1623—1627, ad interim, † te Amsterdam, 5 September 1659.

Jan Pietersz. Koen, 1627—1629, zie boven.

Jacques Spex, 1629—1632, geb. te Dordrecht.

Hendrik Brouwer, 1632—1636, geb. te Amsterdam, † voor Karel-Mappa, in 1643.

Antonij van Diemen, 1636—1645, geb. te Culenborg, † te Batavia, 19 April 1645, (in de kruiskerk begraven).

Cornelis van der Lijn, 1645—1650, geb. en † te Alkmaar.

Carel Reyniersz., 1650—1653, geboren te Amsterdam, † te Batavia, 18 Mei 1653.

Joan Maatsuiker, 1653—1678, geb. te Amsterdam, 14 October 1606, † te Batavia, 4 Januarij 1678.

Rijklof van Goens, 1678—1681, geb. te Rees, in het Cleefsche, 20 Junij 1619, † te Amsterdam, 14 November 1682.

Cornelis Jansen Speelman, 1681—1684, geb. te Rotterdam, 3 Maart 1628, † op het kasteel van Batavia, 11 Januarij 1684.

Johannes Camphuis, 1684—1691, geb. te Haarlem, 18 Julij 1634, † te Jacatra, 18 Julij 1691, te Batavia begraven.

Mr. Willem van Outshoorn, 1691—1704, geb. te Larique op Amboina, 4 Mei 1635, † op de Tijgersgracht te Batavia, 27 Nov. 1720.

Johan van Hoorn, 1704—1709, geb. te Amsterdam, 16 November 1653 † te Amsterdam, 21 Februarij 1711.

Abraham van Riebeek, 1709—1713, geb. aan de Kaap de Goede-Hoop, 18 October 1653, † te Batavia, 17 November 1713.

Christoffel van Swol, 1713—1718, geb. te Amsterdam, † te Batavia, 12 November 1718.

Hendrik Zwaardekroon, 1718—1725, geb. te Rotterdam.

Mattheus de Haan, 1725—1729, geb. te Dordrecht, in 1663, † te Batavia, 1 Junij 1729.

Diederik Durven, 1729—1730, geb. te Delft, vertrok in October 1732 naar Nederland.

Dirk van Cloon, 1730—1735, geb. te Batavia, † op het Molenvliet, 10 Maart 1735.

Abraham Patras, 1735—1737, geb. te Grenoble, † te Batavia, 3 Mei 1737.

Adriaan Valckenier 1737-1741, geb. te Amsterdam, † op het kasteel te Batavia.

Johannes Thedens, 1741—1743, geb. te Friederich-stad in Denemarken, † te Batavia, 19 Mei 1743.

Gustaaf Willem Baron van Imhoff, 1743—1750, geb. te Leer in Oost-Friesland, † te Batavia, 1 November 1750.

Jakob Mossel, 1750—1761, geb. te Enkhuizen, † te Batavia, 15 Mei 1761.

Petrus Albertus van der Parra, 1761—1775, geb. te Columbo op Ceilon, † te Jacatra, 28 Dec. 1775.

Jeremias van Riemsdijk, 1775—1777, geb. te Bunnik, † den 3 Oct. 1777 te Batavia.

Reynier de Klerk, 1777—1780, geb. te Middelburg, † te Batavia, 1 September 1780.

Mr. Willem Arnold Alting, 1780—1796, geb. te Groningen, † op Kampong-Malaijo bij Batavia, 7 Junij 1800.

Mr. PIETER GERARDUS VAN OVERSTRATEN, 1796—1801, geb. te Bergen-op-Zoom, 19 Februarij 1756, † te Weltevreden, 22 Augustus 1801.

Mr. JOHANNES SIBERG, 1801—1804, geb. te Rotterdam; 19 October 1804, op zijn verzoek ontslagen.

ALBERTUS HENRICUS WIESE, 1804—1808, geb. te Bremen, † te Haarlem, 7 Januarij 1810.

HERMAN WILLEM DAENDELS, 1808—1811, geb. te Hattem, 21 October 1762, † te St. George del Mina, 2 Mei 1818.

JAN WILLEM JANSSENS, 1811, geb. te Nijmegen, 12 October 1762, † 3 Mei 1838.

Sir THOMAS STAMFORD RAFFLES Esq., Engelsch Luitenant Gouverneur-Generaal.

Mr. CORNELIS THEODORUS ELOUT,
A. A. BUYSKES,
G. A. G. P. Baron VAN DER CAPELLEN, } Commissarissen-Generaal, namen in Mei 1816 de kolonie van de Engelschen over.

GODERT ALEXANDER GERARD PHILIP Baron VAN DER CAPELLEN, 1816—1825, geb. in December 1777.

HENDRIK MERKUS DE KOCK, 1828, Luitenant-Gouverneur-Generaal, geb. te Heusden.

L. B. Burggaaf DU BUS DE GHISIGNIES, 1826—1829, geb. te Doornik.

JOHANNES Graaf VAN DEN BOSCH, van 1830—1833, geb. te Herwijnen, in 1780, † te 's Gravenhage, 28 Januarij 1844.

J. C. BAUD, ad interim van 1833—1836.

DOMINIQUE JACQUES DE EERENS, 1836—1840, geb. te Alkmaar, 17 Maart 1781, † te Buitenzorg, 30 Mei 1840.

Mr. PETRUS MERKUS, 1842.

Aan den Gouverneur-Generaal is een adviserende Raad toegevoegd, uit eenen Vice-President en vier Leden zamengesteld. De Gouverneur-Generaal zit in den Raad van NEERLANDS-INDIË voor, en wordt bij overlijden of ontstentenis, tot nadere beschikking, door den Vice-President vervangen; hij is tevens Opperbevelhebber der land- en zeemagt beoosten de Kaap de Goede-Hoop. De opperste regtbank is het Hoog-Geregtshof. Voorts heeft men: Raden van Justitie (op Java zijn er drie: te Batavia, Samarang en Sourabaija gevestigd), ommegaande Regtbanken; Land- en Residentie-Raden. Ook bestaat er een Hoog-Militair Geregtshof. Het bestuur der domeinen, goederen, gelden, inkomsten en uitgaven is aan eenen Directeur-Generaal van Financiën opgedragen, die hier in door drie Directeuren wordt bijgestaan. Deze laatste ambtenaren zijn over de middelen en domeinen, de producten en civiele magazijnen en de cultures gesteld, zij vormen met den Directeur-Generaal den Raad der Generale-Directie van Financiën. Voorts bestaat er eene Algemeene Rekenkamer en eene Landsdrukkerij. Aan het hoofd der Landmagt bevindt zich gewoonlijk een Luitenant-Generaal, bij de Zeemagt een Schout-bij-Nacht of Kapitein ter Zee: beider sterkte is onbepaald en hangt af van de omstandigheden, waarin de koloniën verkeeren; ingeval van nood worden er buitengewone versterkingen uit het moederland gezonden. De landmagt is zamengesteld uit Europeanen, Inlanders en Negers Ook heeft men er eene Schutterij, die enkel uit Europeanen bestaat. De Koloniale Marine, die vroeger afzonderlijk bestond, is tegenwoordig met de Nederlandsche Zeemagt vereenigd. Steeds zijn er een bepaald getal fregatten, brikken, schoeners, kruisprauwen en stoomschepen in Indië aanwezig.

Voor de openbare Eeredienst bestaan er verschillende Hervormde en R. K. gemeenten in Neêrlands-Indië. Ook vindt men te Batavia eene

Evangelisch-Luthersche gemeente, die met de Hervormden tot eene Protestantsche gem. vereenigd is. Het algemeen toezigt over de Eeredienst is opgedragen aan eene Hoofd-Commissie van Onderwijs, op sommige plaatsen bestaan sub-commissiën. Als wetenschappelijke inrigting verdient vooral het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen vermeld worden, waaraan het koloniaal Museum verbonden is. Onder de bevelen van den Gouverneur-Generaal maken Resident en Adsistent-Resident de hoofden van het burgerlijk bestuur op Java en Madura uit, de buiten bezittingen worden, naar mate hunner belangrijkheid, door Gouverneurs, Residenten of Adsistent-Residenten beheerd. Onder toezigt dezer Hoofd-Ambtenaren zijn inlandsche Regenten, met de onmiddellijke leiding der inboorlingen belast.

INDIË (OOST-), naam, welken men gemeenlijk geeft aan de Nederlandsche bezittingen in *Azië*. Zie het vorige art.

INDIË (WEST-), naam, welken men geeft aan de Nederlandsche bezittingen in *Amerika*.

Deze bezittingen eertijds zeer uitgebreid, dewijl ook Brazilië en Nieuw-Nederland, daartoe behoorden, naderhand bepaald tot de kol. Suriname, Berbice, Essequebo en Demerary, benevens het kleine eiland Curaçao en de nog kleinere van St. Eustatius, Aruba, Bonaire en een gedeelte van *St. Marten*, zijn thans, volgens het verdrag van 14 Augustus 1814, met Engeland gesloten, ingekrompen tot het bezit van Suriname en de zoo even genoemde kleine eilanden, zijnde Berbice, Essequebo en Demerary, op eenige voorwaarden, afgestaan.

Toen, na den afloop van het twaalfjarig bestand, de oorlog met Spanje op nieuw ontbrandde, werd er door de Nederlandsche kooplieden, op verschillende streken van Afrika en Amerika, een niet onbelangrijken handel gedreven. Ten einde dezen handel te beschermen en om tevens in staat te wezen den erfvijand te beter afbreuk te doen, door het wegnemen zijner schepen en het veroveren zijner bezittingen, besloot men in het gemeenebest tot de oprigting eener handelmaatschappij, wier voorregten, even als die der Oostindische Maatschappij, uitsluitend zouden wezen, en die de Westindische Maatschappij of Westindische Compagnie werd genoemd. Aan die nieuwe Maatschappij werd al het landbezit, dat de Nederlanders in deze landstreken mogten hebben, afgestaan, en haar, met uitsluiting van alle andere Nederlanders, den alleenhandel op deze gewesten verzekerd. De Westindische Maatschappij was derhalve geregtigd tot het verkrijgen en uitbreiden van landbezit, zoo wel in Brazilië als in de Amerikaansche Vooreilanden en ter Kuste van Guinea.

De Westindische Maatschappij ontwikkelde aanvankelijk veel werkzaamheid, verkreeg menig voordeel, en hare wapenen waren te land en ter zee allezins voorspoedig. In Brazilië werd eerlang hare magt langs eene groote uitgestrektheid der kust geëerbiedigd. Ook aan de tegenoverleggende kust van den Oceaan, op de kust van Guinea, breidde zij haar gezag uit, en veroverde vele sterkten op de vijanden van het gemeenebest.

Die schitterende voorspoed duurde slechts een gering aantal jaren. Het schoone Brazilië, met eene zoo welige groeikracht in bergen, wier ingewanden schatten verborgen, toen nog onbekend, dat land van onuitputbare rijkdom, ging voor Nederland verloren. Door het verlies van hare bezittingen in Brazilië, verloor de Westindische Maatschappij zooveel, dat het haar aldra onmogelijk werd, te kunnen

blijven bestaan. Alhoewel de naam van Westindische Maatschappij, als uitsluitende handelmaatschappij op een gedeelte van Amerika en van Afrika, eerst op het einde der achttiende eeuw is verdwenen, zoo onderging evenwel die maatschappij in haar inwendig bestaan en in hare bedrijvigheid, van tijd tot tijd zoo veel verandering en wijziging, dat zij als handelmaatschappij, welke uitsluitende voorregten heette te bezitten, steeds onbeduidender werd, en eindelijk genoegzaam ongemerkt ophield te bestaan. Vóór den afloop der achttiende eeuw had het Algemeen Bestuur van het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden de bezittingen, welke der Westindische maatschappij nog waren overgebleven, als bezittingen van den Staat zich toegeëigend. Gedurende de laatste halve eeuw hebben de zoogenoemde Westindische bezittingen van den Staat met velerlei rampen te worstelen gehad. De meeste dier bezittingen zijn voor korteren of langeren tijd meermalen in handen der Engelschen geweest.

Neerlands West-Indië wordt door eenen Gouverneur-Generaal bestuurd, die tevens Opperbevelhebber der aldaar voorhandene land- en zeemagt is. Onder zijn toezigt worden de onderhoorige eilanden door Gezaghebbers beheerd. Vroeger hadden Suriname en Curaçao elk eenen afzonderlijken Gouverneur. De Gezaghebber der Curaçaosche-eilanden heeft de Commandeurs van Aruba en Bonaire onder zijne bevelen; die van St. Eustatius den Commandeur van Saba. Aan het hoofd der regterlijke en administrative policie bevindt zich een Procureur-Generaal; deze volgt in rang op den Gouverneur-Generaal. In ieder der kolonien Suriname, Curaçao, St. Eustatius en St. Marten, worden de geldmiddelen door eenen Administrateur van Financiën beheerd. De sterkte der landmagt is onbepaald; zij wordt door de schutterij vermeerderd, van welke er twee korpsen bestaan, bestaande het ééne enkel uit Blanken en het andere uit Kleurlingen. De zeemagt bestaat uit een zeker aantal oorlogschepen, zoo als brikken, en schoeners, die tot de Nederlandsche zeemagt behooren.

INDIEHIANG of Indihiang, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedang*.

INDIEHIANG of Indihiang, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. reg. *Soemedang*, distr. *Indiehiang*.

Dit d. is bij de uitbarsting van den Galoengoeng van 8 October 1822 geheel verwoest, zoodat er geen levendig schepsel aan ontkomen is.

INDIGOVELD, houtgr. in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pararakkreek*, ter regterzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan de houtgr. Overtoom, benedenwaarts aan Weeland. Deze houtgr. is thans met Indigoveld vereenigd. Men heeft er 63 slaven.

INDIGOVELD, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaycoerakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Zonderzorg, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Mon-gagne-pain.

Aan deze plant., die oorspronkelijk slechts 250 akk. groot was, zijn in latere tijden, behalve de daarnaast gelegen houtgr. Zomerzorg, nog de aan de overzijde der Tawayoerakreek gelegen houtgr. Gloria, Waakzaamheid en Crevecoeur getrokken, zoodat hij nu eene oppervlakte van 6779 akk. beslaat.

INDIHIANG, distr. en voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. Zie Indiehiang.

INDIJK, heerl. in het balj. van *Woerden*, voorheen prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Harmelen*; palende N. aan Tekkop, O. aan Gerverskop, Z. aan het Oude Land van Woerden, W. aan Houtdijk.

Deze heerl. bevat het geh. Indijk, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij telt 77 h., met eene bevolking van 560 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook is er een watermolen.

De Herv., die hier 110 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Harmelen*. — De R. K., van welke men er 350 aantreft, worden tot de stat. van *Harmelen* gerekend. — Er is in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Harmelen*.

Het geh. Indijk ligt 3 u. W. N. W. van Maarssen, 1 u. N. van Harmelen. — Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Mr. Adriaan van Beusichem, Heer *van Harmelen*, *Bijleveld*, *Harmelerwaard en Indijk*, woonachtig te Utrecht.

INDIJK, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Bergum*, ½ u. N. W. van *Oudkerk*, waartoe het behoort.

INDIJK, ook voorkomende onder den naam van Yndijk, voorm. zathe, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. van *Holwerd*, ½ u. N. O. van *Ternaard*, waartoe zij behoorde.

Deze zathe beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 25 bund. land. De landerijen behooren thans aan onderscheidene eigenaars en het huis is veranderd in een klein dagloonershuisje.

INDIJK, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2½ u. Z. Z. O. van *Sneek*, niet ver, en ten Z. O. van het Heeger-meer, en ½ u. N. W. van Woudsend.

Dit d., hetwelk uit eenigzins verstrooid liggende, of liever eene O. en W. loopende rij boerenwoningen bestaat, telt 10 h. en ruim 60 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en melkerij. De grond is er laag en met kadijken omgeven, doch ongemeen grasrijk.

De Herv., welke hier ruim 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Woudsend-Ypecolsga-Smallebrugge-en-Indijk*. — Men heeft in dit d. geen kerk of toren, maar alleen staat op het kerkhof eene klok in een houten bintwerk.

De R. K., welke hier ruim 20 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Woudsend*. — Men heeft er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Woudsend*.

INDIJK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie Indijken.

INDIJK, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Indijken.

INDIJKEN of Indijk, ook In de Dijken, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. N. W. van *de Lemmer*, ½ u. N. O. van Teroele, ½ u. W. van het Koevordermeer. Men telt er 90 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt.

Het land is hier laag en grenst aan het Koevorder-meer. Voorheen hoorde onder dit dorp de b. de Katteburen, welke thans niet meer bestaat. Ook stond hier vroeger Solkema-state en het huis van Obbe in de Dijken, die getrouwd was met eene dochter van Epo van Hettinga. Dit huis werd Hartman Haersma of, volgens de

aantoekeningen van Donia, door Harinxma van Heeg ingenomen, hetgeen echter den veroveraar kwalijk bekwam, zijnde het kort daarna, in het jaar 1491, wederom door Hettinga belegerd en, nadat Harinxma doodgeschoten was, ingenomen.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Langweer-Boornzwaag-Terocle-en-Indijken*, die hier eene kerk heeft, zonder toren of orgel. De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *St. Nicolaasga.*

INDIJKEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. N. N. O. van *Bozum*, waartoe het behoort.

INDISCHE-ARCHIPEL, naam, onder welken de Nederlandsche Bezittingen in Azië wel eens voorkomen, ofschoon van veel ruimeren omvang als bevattende, die menigte eilanden, welke aan de Zuidkust van *Azië* gevonden worden. Zie Indië (Nederlandsch-).

INDISCHE-ZEE, dat gedeelte der groote *Wereldzee*, hetwelk N. bepaald wordt door Arabië, Perzië en Indië, O. door Nieuw-Holland, Z. door eene lijn, getrokken van de Kaap de Goede-Hoop naar de Leeuwinnenkaap, aan de zuidwestelijke punt van Nieuw-Holland, W. door Afrika. Zij wordt zeker van de zeeën, die Azië omringen, het meest bevaren en echter is zij aan den Zuid- en Oostkant niets minder dan juist bekend. Men kan haar in de volgende deelen verdeelen: de Oostelijke Zee, bij onze zeelieden de zeeën van Java, Celebes en de Moluksche-eilanden en door de Turken de Sundasche-Zee genoemd, en tusschen Borneo, Celebes, de Moluksche- en Sundasche-eilanden en Nieuw-Guinea begrepen. De Chinesche-Zee tusschen de Zuidkust van China, de Oostkust van Achter-Indië, Borneo, den Solo-Archipel, de Philippijnen, enz. begrepen, en de Golf van Tonquin, de Golf van Siam en de Golf van Mindoro bevattende. Het Kanaal van Borneo in de Golf van Bengalen, met de Golf van Martaban en de Golf van Minauer, benevens de Arabische-Zee, tusschen Arabië en Perzië, met de Golf van Cambaije, de Golf van Cutsch, de Golf van Perzië en de Roode Zee.

INDOORNIK, heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Heteren*; palende N. aan de heerl. Lakemond en Randwijk, O. aan Randwijk en Zetten, Z. aan de Linge, die haar van Hemmen, Zetten en Dodewaard scheidt, W. aan Op-Heusden. — Deze heerl. bevat 14 verstrooid liggende h., en telt ruim 100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die hier ruim 60 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Indoornik-en-Heteren*, welke in deze heerl. eene pastorie en ook ééne kerk heeft. — De Herv., van welke men er ruim 40 telt, worden tot de gem. van *Andelst-Zetten-en-Indoornik* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Randwijk en Hemmen.*

Indoornik ligt 4½ u. O. van Tiel, 2½ u. W. N. W. van Nijmegen, 1 u. W. ten Z. van Heteren, aan de Linge.

De R. K. kerk, aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, is, even als de pastorie, in het jaar 1809, door den watervloed geheel verwoest, doch in het jaar 1816, weder herbouwd. Deze kerk heeft eenen toren doch geen orgel.

De heerl. Indoornik is een Cleefsch leen. Zij werd in het begin der veertiende eeuw door Heer Johan van Dornick, ridder, bezeten, die met Jutte over de Vecht getrouwd was, en aanzienlijke goederen

in de Betuwe, en in het sticht van Utrecht bezat. Zij hadden in het jaar 1322 eenen zoon WOUTER, maar die vóór de ouders schijnt gestorven te zijn. Na zijnen dood heeft REINALD VAN CLEVE, Heer *van Bergen-op-Zoom*, de heerlijkheid INDOORNIK van den Graaf van Cleve gekocht, maar droeg hem die weder op in 1337. De Graaf van Cleve heeft in 1370 Heer RUTGER VAN LAEKMONDE, Ridder, en na zijnen dood in 1390, zijnen zoon GODERT VAN LAEKMONDE, daarmede beleend. Evenwel vindt men, dat RUTGER VAN RANDWIJK in 1383 aan den Hertog van Gelre bewilligde, dat in het vervolg in zijn geregt te DOORNIK, de ambtman van Overbetuwe, over doodslagen mede zoude regten, en dat de breuken half zouden verdeeld worden. RUTGER schijnt dat gedaan te hebben als Voogd over de minderjarige kinderen van Heer RUTGER van LAEKMONDE, die waarschijnlijk met zijne zuster MARGRIET getrouwd was, want zij, weduwe, met hare zonen GODERT en JOHAN VAN LAEKMONDE, benevens RUTGER VAN RANDWIJK verkochten, in 1389, Harsloe aan GODERT VAN STAMPRADEN. GODERT VAN LAEKMONDE moet kinderloos overleden zijn, want BERTA, weduwe van den Heer BERND VAN DORNICK, Ridder, mogelijk GODERTS zuster, werd in 1402 beleend, en zij droeg de heerlijkheid toen op aan JOHAN VAN WIJHE. In 1437 kocht GIJSBERT VAN RANDWIJK DORNICK van JOHAN, Heer *van Rossem*, en werd beleend. De grootmoeder van dezen JOHAN, was SOPHIA VAN WIJHE, dus was hij waarschijnlijk de erfgenaam van JOHAN VAN WIJHE, hoewel de leenregisters daarvan zwijgen. GIJSBERT VAN RANDWIJK, heeft zijne vrouw ELIZABETH VAN DORNICK, in 1437, getocht, en zijnen eed, in 1449, vernieuwd. In brieven van 1444, 1447, 1448 en 1452, voert hij den titel van Grave VAN DORNICK. Hij stierf in 1455, zijn zoon RUTGER VAN RANDWIJCK, werd toen binnen het jaar beleend, en in 1457 verkocht hij de heerl. aan GOOSSEN VAN BEMMEL, zoon van zijne zuster DERRICA VAN RANDWIJK, en van JOHAN VAN BEMMEL, die nog minderjarig was. Deze GOOSSEN liet haar over, in 1481, aan zijne zuster ALEYD VAN BEMMEL, vrouw van HENDRIK BORRE VAN DORNICK, die daarmede beleend werd. Haar zoon WILLEM BORRE, Heer of Grave VAN INDOORNICK volgde haar op. Hij, die in de Ridderschap van de Veluwe, en bevelhebber van Harderwijk en van Wagenigen was, stierf ongetrouwd den 28 April 1538. INDOORNIK kwam aan zijne zuster AGNES, getrouwd met DIRK VAN STEPRADT, Heer *van Dodendaal*, hun zoon HENDRIK VAN STEPRADT, Grave VAN INDOORNIK, werd na zijns broeders dood beleend. REINIER VAN STEPRADT, Grave VAN INDOORNIK, zijn zoon, stierf in 1604, diens zoon JOHAN, werd Heer en niet meer Grave VAN INDOORNIK genoemd. DIRK, zijn zoon, stierf, in 1663, en daar hij geene zonen naliet, bragt zijn dochter JOHANNA MARIA, de heerl. aan haren man WILLEM VAN DORNICK *tot Wonum*. Zij stierf den 22 Mei 1668, en haar zoon JOHAN MARCELIS VAN DORNICK volgde haar op. Na zijnen dood, den 4 Julij 1736, werd zijn zoon WILLEM CASPAR FRANS VAN DORNICK beleend. Deze had maar eene dochter, JOHANNA ELIZABETH, getrouwd met HERMAN ADOLF VAN NAGEL TOT VORNHOLTS, door welk huwelijk de heerl. INDOORNIK, in het geslacht VAN NAGEL gekomen is, waardoor het nog bezeten wordt, zijnde thans dezer heerl. bezeten door de Baronnesse Douairière VAN NAGELL, geboren Gravin VAN MEERVELT, woonachtig te Munster.

INDOORNIK-EN-HETEREN, R. K. stat., prov. *Gelderland*, aarts. *Gelderland*.

Men telt er ongeveer 640 zielen, onder welke 420 Communikanten en heeft er twee kerken, éene te Indoornik en eene te Heteren,

die gezamenlijk door eenen Pastoor bediend worden. Tot deze stat. behooren thans nog de R. K. van Heteren, Indoornik, Randwijk, Lakemond, Op-Heusden, Kesteren, Hemmen en Zetten, zijnde in 1841 daarvan afgescheiden en onder *Herveld* gebragt, die van Andelst, Hien, Dodewaard en Ochten.

INDORNICK, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Indoornik.

INDRAGIRI of Andragery, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra;* palende N. aan Kampar, O. aan de Zee, Z. aan het rijk Djambi, W. aan Kwandan.

Het land is vlak, bijzonder aan het oostelijk gedeelte, dat uit aangeslibt land bestaat en de Kwalla-Indragiri heet. Ofschoon die grond zeer vruchtbaar is, zijn de voortbrengselen van geen aanbelang, daar de traagheid der inwoners hun belet zich op iets anders toe te leggen, dan op het verbouwen van de noodige rijst tot hun onderhoud. Deze arbeid wordt uitsluitend door de vrouwen verrigt, die voor de schoonste van den Archipel gehouden worden. Men vindt er stofgoud en oliphanstanden; de handel met Singa-Poera plag belangrijk te zijn.

Ofschoon de Oostindische Compagnie de Nederlandsche vlag, onder het gouvernement van Malakka, alhier korten tijd heeft laten waaijen, regeerde de Sultan onafhankelijk, slechts, gelijk andere Maleische Vorsten, aan den Sultan van Lingen, als den oudste dier vorsten, eenige schatting, bij wijze van hulde, uitkeerende. Vrees voor ongenoegen onder zijne onderdanen, deden hem in het voorjaar van 1838 besluiten, om de souvereiniteit over zijne landen aan het Nederlands-Indisch bestuur aan te bieden. Dien ten gevolge is, den 27 September van dat jaar, een verdrag gesloten, waarbij Indragiri aan onze Oostindische bezittingen wordt toegevoegd; te belangrijker, om dat langs de Indragiri-rivier de handelsweg uit de Bovenlanden en van de Westkust van Sumatra naar de Oostkust gebaand is. De belangen van het Nederlands gouvernement worden waargenomen door eenen Adsistent-Resident voor de landen van Indragiri en Kwantan.

INDRAGIRI, oud dorp in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

INDRAGIRI (DE) of de Andragery, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

Deze rivier, eene der grootste van den Sundasche-Archipel, ontspringt in het, drie duizend voeten boven de oppervlakte der zee gelegen, meer van Singkara of Sinauwang, in het *Agamsche* distr. *Menangkabau*, bij de kampong Sinauwang. Onder den naam van Ajerambulan begint zij haren loop, met eenen zeer sterken stroom en goede breedte, doch over een ondiep bed van klipsteenen, naar het Oosten. Spoedig wordt zij voor kleinere vaartuigen bevaarbaar, maakt eenen bogt naar het Zuiden, en doorstroomt in die rigting, onder den naam van Sinawang, het landschap der Vijftig- en der Vier-Kotta's of Alaban. Vervolgens haren loop weder oostwaarts rigtende en de Siejoejong, de Semper en andere rivieren opnemende, krijgt zij den naam van Kwantan, en stort, met eenen hoogen val, van het gebergte Soengi-pagi in het rijk van Kwantan. Verder oostwaarts aanstroomende, en versterkt door de Sienjiengie en de Sibaijong, ontvangt zij, op veertig mijlen afstands van de zee, den naam van Indragiri, doorstroomt, met breede digt bewassen oevers, het rijk van dien naam, loopt midden door de hoofdplaats Ringat, en stort zich, met drie groote mondingen, op 0° 35' in de *Indische-Zee*. Zij

is tot op eenen afstand van veertig uren van haren mond voor aanzienlijke schepen bevaarbaar.

Alvorens de bovenlanden te verlaten, vormt deze riv. eenen prachtigen waterval, ter plaatse, waar zij zich in eene ontzagwekkende diepte stort.

Door middel van deze riv., welke op sommige plaatsen aanmerkelijk breed is, drijven de volken van de oostzijde van het eil., met die van de westzijde handel.

INDRAMAIJO, INDRAMAJOE of INDRAMAYOE, ads. res. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*; palende N. aan de Zee van Java, O. aan het distr. Djoenti, Z. aan de resid. der Preanger-Regentschappen en het reg. Madja, W. aan het partikulier land Pammanoekan.

Deze ads. res. is verdeeld in de distr. Indramaijo, het oostelijke, en Kandang-Hauwer (Hawor), het westelijke gedeelte.

Het land van INDRAMAIJO maakte vroeger, met *Krawang*, eene residentie uit, waarvan de stad Indramaijo de zetel was. Deze residentiezetel werd vervolgens, tot groot ongerief van den handel, naar Waijanassa, in het gebergte, 90 Eng. mijlen van Indramaijo, verlegd. Eindelijk werd de ads. res. INDRAMAIJO bij de resid. *Cheribon* ingelijfd, en aan die Krawangsche afdeeling nog een distr., Saleman of Sleeman, toegevoegd; terwijl de Adsistent-Resident, uithoofde van het belangrijke der geldelijke administratie, regtstreeks aan de Algemeene Rekenkamer werd rekenpligtig gemaakt, en dus ten dien aanzien een geheel afzonderlijk beheer uitoefent.

De groote levendigheid in deze ads. res., door den partikulieren handel veroorzaakt, wordt nog vermeerderd door den afscheep der koffij uit de Preanger-Regentschappen, en wel voor dat gedeelte van het produkt, hetwelk in de pakhuizen te Kanang-Sambong wordt ingeslagen. De hoeveelheid hiervan was in 1827—1828 tot zeven millioenen ponden gestegen, terwijl de kultuur sedert nog zeer is toegenomen. Vervolgens is de afdeeling van INDRAMAIJO ook inzonderheid belangrijk om den aanmaak van zout, welke onder Kandang-Hauwer geschiedt. De hoeveelheid daarvan is zeer verschillend en geheel afhankelijk van de bestendigheid der drooge mousson; het wordt door den Javaan geleverd in de lands pakhuizen te Indramaijo, tegen 10 guld. de koyang van 3500 pond., en verkocht voor 240 guld., welk meerder bedrag echter niet geheel en al winst is. Onder het bestuur van den Adsistent-Resident K. VAN DER SLUIS (1823—1830) is de aanmaak van dit winstgevend artikel gestegen tot om de 3000 koyangs, d. i. meer dan 5,000,000 Ned. ponden. Verder vindt men in deze ads. res. digte bosschen van djatie- en ander deugdzaam hout, dat, geveld zijnde, de rivier afkomt en te Indramaijo tot houtvlotten vereenigd wordt, welke met vaartuigen naar de Baai van Batavia gesleept, en op het eilandje Edam ter bewerking uit elkander genomen worden.

INDRAMAIJO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramaijo*.

INDRAMAIJO, INDRAMAJOE of INDRAMAJOE, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramaijo*, vroeger de hoofdplaats van de resid. *Krawang*.

Men heeft er een klein fort, eenen grooten handel en eene vrij goede haven, gedekt door de Boompjes, een aangenaam, lommerrijk eilandje. Het lag vroeger aan den mond van den Tjimanok of zoogenaamde rivier van Indramaijo, doch de aanslibbing voor deze rivier vergroot van jaar tot jaar den afstand dezer handelplaats van de zee,

zoodat zij in 1829 reeds meer dan 8 Eng. mijlen bedroeg, en thans wel op 10 à 12 Eng. mijlen mag berekend worden. Het is de hoofdplaats van de ads. res. van dien naam. Er is een Landraad gevestigd voor civiele zaken, en voor criminele van vonnissen tegen Inlanders of Chinezen, tot kettingslag en bannissement gaande, waarvan de Adsistent-Resident het voorzitterschap bekleedt. Verder is er een Koffij- en Zoutpakhuismeester, tevens waarnemende de ontvangst van inkomende en uitgaande regten, alsmede een Luitenant der Chinezen.

Den 17 April 1823 sloeg hier bij de mark Lamutang, op den Tjimanok, een belangrijk houtvlot, bestemd voor de zeehoofden te Batavia, uit elkander. Het werd echter, door de activiteit van bovengenoemdea Adsistent-Resident, grootelijks binnengesleept en later in kleinere vlotten naar Batavia afgevoerd.

INDRAMAIJO, kaap in *Oost-Indië,* aan de noordkust van het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Cheribon,* ads. res., en distr. *Indramaijo,* aan den mond van den Tjimanok.

INDRAMAIJO (DE), riv. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie Tjimanok.

INDRAPOERA, voorm. rijk in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra,* aan de Westkust, thans tot de resid. *Palembang* gerekend wordende; palende N. aan het rijk van Menang-Kabau, O. aan Korintjie, Z. aan Bengkoelen.

Dit rijk, behoorde weleer geheel aan de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie. De Vorst, ofschoon het Rijk erfelijk bezittende, werd, even als de door hem aangestelde Regenten, door de Compagnie in hunne posten bevestigd. Het is door binnenlandsche oorlogen zeer vervallen. Voorheen was het een der beroemdste en magtigste rijken van de geheele westkust, als zijnde een der drie voormalige groote keizerrijken van Sumatra. De grond is vruchtbaar en levert peper, was, ivoor, boomwol enz.; doch deze streken zijn, even als Bengkoelen, ongezond en berucht wegens het heerschend ongemak, de Koek genaamd. Het peper-product is echter, door de strooperijen der Engelschen, inwendige beroerten en het vlugten der bewoners naar het gebergte, veel verminderd. In 1680 hebben de inboorlingen hun land reeds aan de Maatschappij opgedragen, en in 1755 hebben ook deze volkeren, door eenen Sultan geregeerd wordende, zich op het krachtigste aan ons verbonden. De hoofdplaats van dit rijk heet insgelijks Indrapoera.

INDRAPOERA, vl. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra,* aan den mond van de *Indrapoera.* Het was vroeger de hoofdpl. van het rijk van denzelfden naam.

Ofschoon het eene goede baai mist, heeft men er eenen zuiveren en veiligen ankergrond. Er is een fort. Een Adsistent-Resident of Gezagvoerder houdt er verblijf.

INDRAPOERA, vulkaan in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra,* rijk *Indrapoera,* niet ver van de Zuidwestkust, en 10 u. N. O. van het vl. Indrapoera.

INDRAPOERA (DE), riv. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra,* welke in het lands. *Korintjie* ontspringt; met eene noordwestelijke rigting het rijk Indrapoera doorloopt, en bij het vlek van dien naam in *Zee* valt.

INDRAPOERA (DE HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Sumatra,* aan de *Westkust.*

INDRIKILO, gebergte in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Kadoe,* ads. res. *Magelang.*

ING (DE UITWIJKSCHE-), pold. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Uitwijk (Polder-van-).

INGBERT of Isber, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en gem. *Gulpen*.

INGELSDORFF, op sommige kaarten Angelsdorff gespeld, d. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Diekirch*, gem. en ¼ u. O. van *Ettelbruck*, aan de Sure. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Diekirch*, behoort, en eenen eigen Kapellaan heeft. De kapel is aan den H. Celsus toegewijd.

INGEN, kerk. ring. prov. *Gelderland*, klass. van *Tiel*.

Zij telt de volgende 9 gem. Ingen, Eck-en-Wiel, Kesteren, Lienden, Maurik, Ommeren, Op-Heusden, Ravenswaai en Rijswijk. Men heeft er negen kerken, welke door even zooveel Predikanten bediend worden en telt er 7400 zielen, onder welke ongeveer 2500 Ledematen.

INGEN, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 5 u. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 2½ u. N. van *Tiel*, gem. en ½ u. W. van *Lienden*, op eenigen afstand van den Rijndijk, door fraaije korenlanden omgeven 51° 57′ 37″ N. B., 23° 9′ 4″ O. L.

Het is een tamelijk groot d., waar men 150 h. en 980 inw. telt, die meest in den landbouw, en de vee- en aardappelenteelt hun bestaan vinden; terwijl zij ook handel drijven in fruitgewas, varkens en boter.

De inw., die hier op 21 na allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wilhelmus Wigelius, die in het jaar 1600 herwaarts kwam, en in het jaar 1622 naar Oost-Indië is vertrokken. Onder de Predikanten, die hier gediend en naam gemaakt hebben, behoort Bernardinus de Moor, hier beroepen in 1731, in 1734 naar Broek in Waterland vertrokken, en, nadat hij te Franeker en Leyden Hoogleeraar in de Godgeleerdheid geweest was, den 18 Julij 1780, te Gouda overleden, omtrent 71½ jaar oud. Bij vacature maakt de kerkeraad een drietal, waaruit door de mansledematen alsdan een beroep geschiedt. In de kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Lambertus was toegewijd, was destijds eene vikarij, welke het Wiel werd genoemd, en ter eere van Johannes *den Dooper* was gesticht. Deze kerk is een oud gebouw, met eenen hoogen toren, welke in 1836 belangrijke herstellingen heeft ondergaan, doch zonder orgel.

De 3 Evang. Luth., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Tiel*. — De R. K., van welke men er 13 aantreft, behooren tot de stat. van *Maurik*. — De 5 Isr., die er zijn, worden tot de ringsynagoge van *Tiel* gerekend. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 110 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier eene kommanderij van de Ridders van Maltha; ter plaatse, waar deze gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning van dienzelfden naam met nog bestaande kapel.

De kermis valt in den tweeden Zaturdag in September.

Dit dorp heeft ook door den watervloed van Januarij 1809 geleden, doch door de getrouwe hulp, welke hier spoedig werd aangebragt, verloor niemand aldaar het leven en zijn slechts vijf runderen en zes en twintig schapen, alsmede eenig klein vee, omgekomen.

Den 14 Julij 1832 werd Ingen door een zwaar onweder, vergezeld van hagel, zoodanig geteisterd, dat bijna geen huis onbeschadigd bleef en al het te veldstaande graan, even als alle vruchten en daardoor de hoop en rijkdom des landmans geheel verloren gingen.

Door den storm van 29 November 1836 is de korenmolen alhier omvergeworpen.

INGERAGON, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Wonosobo*, uit dezen berg ontspringt een der takken van de Kalie-Oeloed-Djami.

INHIMMEREN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd*, waartoe zij behoorde. Men weet zelfs thans de juiste plaats niet meer, waar zij gestaan heeft.

INIA, voorm. zathe, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Holwerd*, ½ u. W. van *Nes*, van welke thans geene kenteekenen van vroeger bestaan over zijn.

INIA (LUTKE-), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, 2½ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Bergum*, ½ u. Z. van *Garijp*, waartoe zij behoort.

INJENG, vulkaan in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. res. *Banjoewangi*, ongeveer 24 u. van Banjoewangi.

In den nacht tusschen 23 en 24 Januarij 1816 brandde deze berg op eene verschrikkelijke wijze. Het scheen een eeuwige nacht en duisternis; zwaveldamp en rook belette de ademhaling der vlugtende inlanders; de rivieren waren gevuld met lava, steenklompen, boomen en doode visschen; terwijl de zee veertien voeten boven haar gewoon standpunt oprees, de wegen overstroomd werden en de bruggen met eene ongeloofelijke kracht weggevoerd. De zon vertoonde zich zeer flaauw, hoewel vuurrood, en de aarde trilde onder het donderend gedruisch en de slagen van deze uitbarsting. In Maart rookte de berg Injeng nog zoo sterk, dat er menschen en vee ziek door werden en na hevige buikpijnen stierven, hetwelk aan het met asch vermengd drinkwater toegeschreven werd.

INKELENOORD, voorm. d. en amb., prov. *Zeeland*. Zie Hinkelenoord.

INKELSCHE-POLDER (OOST-), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Hinkelen-polder (Oost-).

INKENOORT, voorm. d. en amb., prov. *Zeeland*. Zie Hinkelenoord.

INKERDIJK, b. in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Schagen*, gem. *Haringcarspel*.

INKOEDIJK, b. in *Geestmerambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. van *Alkmaar*, gem. *Oudcarspel*.

INKRAM, stranddistr. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie Akra.

INKRAM, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, stranddistr. *Akra*, 30 u. W. van den mond der Volta. Het is de hoofdpl. van het stranddistr. *Akra*.

INLAAG-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

INLAAGSCHE-POLDER of Inlaag-polder, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gedeeltelijk gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht*, gedeeltelijk gem. *Spaarnwoude*; palende W., N. en O. aan het IJ, Z. aan Spaarnwoude.

Deze pold., die in de zeventiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 318 bund. 5 v. r. 40 v. ell., waaronder 228 bund. 52 v. r. 40 v. ell. schotbaar land, en wordt door 2 sluizen, op het IJ, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Haarlemmerliede als President, twee Poldermeesters en twee Commissarissen.

INLAGEN (HOOGE-EN-LAGE-), buitenpold. in de *Langstraatsche-Buitenvelden*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOOGE-EN-LAGE-INLAGEN.

INNERSDIJK, een der vijf deelen of kwartieren, waarin *Hunsingo*, prov. *Groningen*, voorheen was verdeeld. Het maakte het kleinste deel uit. Vroeger had het eene afzonderlijke uitwatering, doch reeds zeer lang is het in het Winsumer Zijlvest ingelaten geweest. Deze landstreek bevatte slechts vier dorpen: Westerdijkshorn, Bedum, Noordwolde en Zuidwolde, en heeft zijnen naam INNERSDIJK, van de ligging tusschen den Wolddijk en den dijk, welke oudtijds Fivelgo afscheidde. Sommigen zijn van oordeel, dat INNERSDIJK in vroegere eeuwen geen afzonderlijk ambt heeft uitgemaakt, maar slechts een bijzondere regtstoel, welke, volgens het Hunsingoer Landregt van 1252, neffens het Oosterambt, zou te regt gestaan hebben te Onderdendam. Het is een overoude polder, welke men zegt, dat door den H. WALFRIDUS, dien sommigen tot de zevende eeuw brengen en anderen houden voor ALTFRIDUS, den geloofspredikier der Friesche landschappen in de negende eeuw (1), zou bedijkt zijn. En ofschoon de Wolddijk, zijnde de *Agger terre Hunesgonie*, welke in oude charters voorkomt, tot Hunsingo behoorde, zoo behoorde nogtans deze landstreek, als polder beschouwd, mede tot het Vierendeel, en dus tot het Fivelgo. Het is onzeker, wanneer de H. WALFRIDUS leefde, waarschijnlijk ten tijde van de invallen der Noormannen, toen de Martinikerk te Groningen reeds bestond, waar deze heilige man gewoon was zijne godsdienst te gaan verrigten, hebbende tot dat einde eene brug over de Hunse gelegd, bekend onder den naam van Walfridus-brug. Zie verder BEDUM.

INQUIÉTUDE (L'), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaycoerakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. de Vierkinderen, benedenwaarts aan de Carolinakreek, zijnde dit de eenige plant. aan die kreek; 2526 akk. groot; met 26 slaven.

INRATH, voorm. adell. h. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 30 min. W. van *Vaals*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene pachthoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 66 bund. 77 v. r. 45 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de Gravin ELEONORE DE PLESSIS, geb. Baronnesse LAMBERTS DE CORTENBACH, woonachtig te Braeve, in België.

INSBOURG, d. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

INSENBORN, ook wel INSBOURG gespeld, d. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Wiltz*, gem. en 1 u. N. N. W. van *Neunhausen*.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Niederwiltz*, behoort, en door

(1) DRIESSEN, *Mon. Gron.*, bl. 95 en 340.

eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. Rochus toegewijd.

INSPIJK, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Enspijk.

INSULA-EMERENSUM, Aanwas der Emerensers, vrij groot stuk land, dat ten N. der provincie Groningen buitendijks aan de Wadden was opgeworpen, op de westelijke grensscheiding van Uithuizen, waarover die van Hunsingo en Fivelgo, volgens het verhaal van de Abten van Werum, lang tegen elkander hebben geoorloogd. Voorheen hield men algemeen de Emerenses of Enerenses voor de inwoners van Eenrum, maar de ligging van dat dorp maakt zulks onwaarschijnlijk, zoodat men nu daarvoor meent te moeten houden de landbezitters van Uithuizer-Meeden (1). Hedendaags wordt het de Uithuizer-Uiterdijken genoemd Zie dat woord.

INSULA-ST.-MARIAE, Eiland-van-St.-Maria, voorm. naam van het kloost. Marienweerd, in het graafs. *Culemburg*, prov. *Gelderland*. Zie Marienweerd.

INTANG (KARANG-), landstr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Karang-Intang.

INTANG (KOTA-), voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kota-Intang.

INTEHUIS, zathe, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 2½ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. van *Rauwerd*, ½ u. N. van *Irnsum*, waartoe zij behoort. Thans is zij een eigendom van de erven van Klaas Sybrens Nydam.

INTERLACUS-PAGUS, de Binnenweerd, landstreek in de prov. *Utrecht*, boven Utrecht, zoo genoemd omdat zij begrepen is tusschen de stroomen van den Rijn en de Lek, als of men zeide tusschen de rivieren. Karel de Groote heeft de geheele landstreek, onder den naam van het Eiland-tusschen-Rijn-en-Lek, in het jaar 777, geschonken, aan Alfridus den negenden Bisschop van Utrecht.

INTHJEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Inthima.

INTHJEMA-SLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Inthima-sloot.

INTHIMA, Inthjema of Intjema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ½ u. N. O. van *Hindeloopen*, ½ u. Z. van *Workum*, waartoe zij behoorde, in het bedijkte *Workumer-Nieuwland*.

INTHIMAHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ½ u. N. O. van *Workum*.

Deze state behoorde voormaals aan het edele geslacht van dien naam. Zij werd in 1525 door de Bourgondiërs, onder Johan van Wassenaer en George Schenk van Tautenburg, die de stad Workum door storm veroverd hadden, afgebrand. Eenige jaren later is er, door Frederik Inthima, weder een nieuw huis gesticht, dat in het zuidwesten, nabij de kerk, heeft gestaan.

INTHIMA-SLOOT, Inthjema-sloot of Intjema-sloot, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, een gedeelte der grensscheiding, tusschen *Wymbritseradeel* en *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde* uitmakende. Zij komt uit het *Groote-Gaastmeer*, en loopt met eene zuidoostelijke strekking in de *Fljuessen* uit.

INTJEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Inthima.

---

(1) Zie Dr. R. Westerhoff, *de kwelderkwestie nader toegelicht*, Groningen 1844, bl 68 der aant.

INTJEMA-SLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie INTHIMA-SLOOT.

INTO-INTO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*.

Den 14 December 1828 werd tegen dit d., waar zich destijds de muitelingen ophielden, eene expeditie ondernomen door den Luitenant-Kolonels LE BRON DE VEXELA en LEDEL, welke echter geen belangrijke gevolgen had, doordien de vijand, dien men bij dit d. aantrof, weldra week en zich overal verspreidde.

INTO-INTO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

INVERNESS, katoenplant. in *Nederland-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende O. aan de Fopraltykreek, W. aan de katoenplant. Hamilton; 1000 akk. groot.

JOACHIMMEVELD of AFSNIJDING VAN WEERENSTEIN, onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werken-en-Sleeuwijk*; palende N. aan den Prikpolder, O. en Z. O. aan de Bakkerskil, W. aan de Reesloot of Sloot van Wierinxwal.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 53 bund. 47 v. r. 10 v. ell. hooi- en weiland, en heeft een houten sluisje wijd 7 palm. 7 duim., voorzien van eene drijfdeur aan de Bakkerskil, dergelijk sluisje wijd 9 palm. 5 duim., met eene drijfdeur en schuif aan de Reesloot, waardoor hij van het overtollige water ontlast wordt. Het land ligt 6 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 1 palm. tot 2 ell. 2 palm. boven A. P. en de polder wordt bestuurd door de eigenaren.

JOANNA, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie DJAPARA.

JOANNA, ads. res., reg., riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie DJAWANA.

JOANNA, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie JOHANNA (1).

JOB (ST.), voorm. schans op de grenzen van *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, ½ u. Z. W. van Sluis. De limietscheiding, van welke HENNIUS (2) spreekt, was daarop getrokken. De plaats, waar zij gelegen heeft, doch dat tegenwoordig bouwland is, en waar men niets meer vindt, dat naar een fort gelijkt, behoort thans tot België.

JOBBEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie JUBBEGA.

JOBDIE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Achter-Walseilanden* van de *Aroëgroep* behoorende.

JOBIE (STRAAT-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*.

JOBS-GASTHUIS (ST.), voorm. gasthuis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, even ten W. van de stad Utrecht, buiten de Catharijnepoort, aan den Vleutensche-weg.

Dit gasthuis was ingerigt tot de verpleging van arme melaatschen of dezulken, die met aansteekende kwalen besmet waren, en in de

(1) De overige namen, welke men elders welcens JOA gespeld vindt, doch hier niet gevonden worden, zoeke men op JOHA.

(2) *Zeeuwsche Buise*, bladz. 203.

gewone ziekengestichten binnen de stad niet mogten opgenomen worden. Het is naar Job genoemd, uithoofde der vermeende overeenkomst zijner ziekte met die, welke, in het jaar 1497, in deze gewesten zich openbaarde en buitengewoon woedde, hetwelk tevens doet veronderstellen, dat de stichting van omtrent dien tijd dagteekent. In dit gasthuis werden de zieke Kruisvaarders en Pelgrims, die, met deze kwaal besmet, veelvuldig uit het heilige land terugkeerden, mede opgenomen.

In het jaar 1574, bij den aanval der Spaansche troepen, die, na het opbreken van het beleg van Leyden, aan het muiten waren geslagen en Utrecht wilden verrassen, werd het tot **Hospitaal** voor de gekwetste burgers gebruikt. Drie jaren later, in 1577, bij de belegering van het slot Vredenburg, diende het tot hetzelfde einde. Het was in dit gasthuis, dat de Graaf van Bossu en de Gedeputeerden van de stad en Staten van Utrecht, met die van de bezetting op het kasteel Vredenburg, over de ontruiming van gemeld kasteel, in het jaar 1577, onderhandelden.

Den 1 Mei 1506, werd door de Huismeesters Willem van Isselt en en Adriaen van Pallaes, met de twaalf Regenten, eene broederschap in dit gasthuis opgerigt, welke, volgens den fundatiebrief, in het onderhoud van het huis moest voorzien. De deelneming aan deze broederschap nam in zestien jaren zoodanig toe, dat, bij ampliatie van het jaar 1522, op St. Jobsdag, besloten werd, geene broeders meer aan te nemen, doch hun getal te laten uitsterven op vijftig, en dat der zusters op vijf en twintig.

Dit gasthuis werd onder meer andere donatiën, door de Abdis van het klooster Mariëndaal aan de Vecht, ieder jaar beschonken met tien stuivers, om aldaar den armen te bedeelen, alsmede met alle de boeten, die in dat klooster verbeurd werden. Nog vinden wij, dat Juffer Agnes van Leeuwenberg, volgens haar testament, den 14 Augustus 1562 aan dit gasthuis een jaarlijksch inkomen van dertig caroligulden (37 guld. 50 cents) verzekerde, *en dat voor den medicijn, die den armen smeert, hetwelk hij om Godswil zal verpligt zijn te doen.*

Bij resolutie van den Magistraat van Utrecht van 8 November 1613, werd het gesticht bestemd tot het verplegen van zulke lijders, die met den *morbus gallicus* besmet waren. In het jaar 1645 was er, volgens de getuigenis van Lap van Waveren, een bord aanwezig, waarop dit opschrift gevonden werd: » om te genesen Spaansche Klieren en Napelsche Sweeren." Bij besluit van den Raad van 21 Februarij 1649, werd het gasthuis van het verplegen dier zieken, op verzoek van de Huismeesters, ontlast. Het getal der oude mannen, die daarin onderhouden werden, schijnt in 1635 op twaalf te zijn bepaald geweest, dewijl de stad van ieder oud man, boven dat getal, het huis met 50 gulden 's jaars subsidieerde.

Behalve de oude mannen, die door het gesticht hier onderhouden werden, konden er ook Proveniers hunnen kost koopen.

Den 21 September 1747 werd, op verzoek van den Raad van State, dit gasthuis, ingerigt tot verpleging der gekwetste soldaten. Vervolgens werd het bij afwisseling gebezigd tot de oorspronkelijke instelling en tot bergplaats van fourage en ammunitie.

In de Regentenzaal hing, onder vele andere schilderijen, de afbeelding van zekeren Jan Kuiper, bijgenaamd *Practizeer,* die op den 13 April van het jaar 1749 in den ouderdom van honderd en elf jaren, ééne maand en drie dagen, in dit gesticht overleed. Deze schil-

derij hangt thans nog in het Bartholomeus-gasthuis, waar men ook nog de afbeelding van Job, die in den gevel stond, bewaart. De overige schilderijen werden den 8 Julij 1811, met meer andere voorwerpen, in het openbaar verkocht.

Het St. Jobs-gasthuis werd ten jare 1818 voor afbraak verkocht; de grond waar het stond wordt tot warmoeziersland gebruikt.

JOCKA (DE), eigenlijk de Aucka, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke zich van de westzijde in de *Marowijne* stort.

JODDIN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Achter-Walseilanden* van de *Aroëgroep* behoorende.

JODEN-SAVANE, d. of buurs. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in de divisie *Boven-Suriname*, 10 u. varens boven Paramaribo, op eene hooge zandrits, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het Land-van-la-Diligence, benedenwaarts aan Surinamomboe en Palmeneribo.

Dit voormaals romanesk gelegen dorpje is een eigendom en de voormalige zetel der Portugesche Joden, wier voorouders, uithoofde van de vervolgingen, die zij in Spanje en Portugal moesten doorstaan, herwaarts gevlugt, in 1632 van het Nederlandsch Gouvernement verlof bekwamen, om zich op deze Savane met der woon neder te zetten; echter was het niet vóór in Augustus 1691, dat de eigenaar van dezen grond, Samuel Nassy, hun die in vollen eigendom afstond, er nog vijf en twintig akkers van de nabijgelegene weide bijvoegende. De Gouverneur Scherpenhuizen begiftigde hen nog daarenboven met honderd akkers.

Het dorp had voorheen vier dwarsstraten, zijnde nog alle kenbaar, en was drie honderd vijftig Rijnlandsche roeden lang en drie honderd voeten breed, op welk langwerpig vierkant men eertijds tachtig of negentig huizen telde, doch in 1790 moet het reeds naar eene bijna verlatene woestijn geleken hebben, wonende er toen in negen en veertig huizen slechts twee en twintig armoedige huisgezinnen, en in October 1822 woonden er reeds niet meer dan acht huisgezinnen.

Den 10 September 1832 is dit d. door kwaadwillige brandstichters geheel verwoest, daar vijf der voornaamste huizen en bijgebouwen eene prooi der vlammen zijn geworden. De brand ontstond in een onbewoond huis van den boedel Mozes De La Parra, hetwelk regt tegenover de synagoge stond, vanwaar de brand in het groote hieraan belendende huis, van den Oud-Burger-Kapitein der divisie Boven-Suriname, den Heer Jacob de Mesa, oversloeg, hetwelk met het huis van nu wijlen Josua De La Parra en nog twee andere huizen geheel afbrandde, waardoor men het dorp als vernietigd kan beschouwen. Vóór dit stille dorpje ligt, midden in de vischrijke rivier, een bevallig tabbetje of langwerpig, onbewoond eilandje, hetwelk in den kronkelenden stroom een verrukkelijk fraai gezigt oplevert. Dit eilandje is geheel en al begroeid met boomen, heesters en struikgewassen, onder welke eene menigte doornheesters met kleine ronde bladeren, hier branti maká geheeten, alsmede bloemdragende heesters, welke door enkele of kleine groepen van opgaande boomen afgewisseld worden. Aan den oever groeit de sponsachtige waterplant mokke mokke (alum), welke met hare stevige groote breede bladeren, van eene donkergroen glinsterende kleur, veel naar het driekantige blad der taijers gelijkt, waardoor zij met haren gelen tulpvormigen bloesem, bij de kleuren van de in donkerheid verschillende bladeren der boomen, het witte en roode der huizen en het graauwe en groene der savaneheuvels, eene allerbekoorlijkste

mengeling in de spiegelende effene vlakte der rivier oplevert. Voor en aleer men nu aan den groenen heuvel of aan den zoogenaamden berg komt, heeft men aan den voet daarvan eenige militaire gebouwen, welke groep men door de rood geverfde deuren en vensters, terwijl de overige huizen geteerd zijn, van de particuliere woningen onderkennen kan. De kommanderende Officier van den achter dit dorp gelegen militairen post Gelderland, houdt aldaar zijn verblijf en heeft er een piket. Niet minder aanlokkelijk deed zich de buurt, welke boven op den heuvel, rondom de synagoge, gebouwd was, van hier aan het nieuwsgierig oog voor. Hare statige stilte deelde iets deftigs en eerbiedwekkends mede en deed onwillekeurig aan de aartsvaderlijke tijden en leefwijze denken. Haren voornamen bloei had zij te danken aan het cordon, ten tijde dat het van genoegzaam garnizoen voorzien was, inwelks behoefte zij voorzag. Vroeger was op de savane een instituut tot onderwijs der jeugd, op eenen zeer vrijzinnigen voet ingerigt, hetwelk veel heeft bijgedragen, tot bevordering van kennis in de koloniën. Doch deze buurt moet thans slechts in het verschiet gezien worden; overal ontwaart men drukkende armoede op puinen van voormalige grootheid; men vindt er eenige grijze afgeleefde Israëlieten in oude bouwvallige huizen, welke door verwilderde tuinen omgeven zijn. Echter is het gezigt van dezen heuvel op het bovengenoemde tabbetje, dat zich in de lengte naar den loop van dezen bruinen, kalmen stroom uitstrekt, allerliefst, terwijl men nu van boven er op nederziet. De synagoge werd, in het jaar 1685 en 1686 (welk laatste jaartal van ijzeren ankers aan den westelijken gevelmuur staat) gebouwd, en staat W. Z. W. en O. N. O. op een hoog ruim plein, zijnde de vlakke kruin van eenen heuvel, 10 of 12 Nederl. ell. boven den gemiddelden stand der rivier. De synagoge zelve, van een eenvoudig, van hout gemaakt en zwart geverfd traliewerk omgeven, is ook, gelijk hare hooge ter wederzijde gelegene stoepen, geheel van tigchelsteenen, met twee zoodanige opgaande gevels opgetrokken, zijnde een hecht sterk gebouw, zonder toren, klok of uurwerk. Het is ruim 29 ell. lang, ruim 13 ell. breed en ruim 10 ell. hoog. Binnen gaande ziet men een houten gewelf hetwelk door pilaren van echt bruin hard hout onderschraagd wordt. In het westelijk einde is een zolder, welke ruim een manslengte boven den anderen vloer ligt, bevattende de zitplaatsen voor vrouwen. Onder dezen zolder vindt men drie vertrekken, in een van welke de regtbank der Joden zitting heeft gehouden Dit privilegie werd hun door Anna, Koningin *van Engeland* verleend, waarbij tevens bepaald was, dat zij gedurende hunne hooge feesten van alle regterlijke vervolgingen hunner schuldeischers bevrijd en buiten aanspraak waren. Thans echter is deze private regtbank, welke ter eerster instantie in civiele zaken tot en met de som van vijfhonderd gulden uitspraak deed, even als hunne verdere privilegiën, vervallen, en ingevolge Koninklijk besluit van 2 April 1825, op den 4 Julij van dat jaar afgeschaft. In het vertrek ter linkerzijde vindt men, behalve de brandspuit, eene groote kast met boeken en oude archiven. Buiten de godsdienstoefening wordt, op straks genoemden zolder, aan een zestal kinderen les gegeven. In het oosteinde der kerk staat de sakristie, eene groote kast, in welke op achttien rollen de boeken Mozes bewaard worden; ieder dezer rollen bevat de vijf boeken Mozes in de Hebreeuwsche taal op perkament geschreven. De stukken, om welke deze heilige wetten in leder opgerold zijn, zijn met eene fraaije van goud of zilver vervaardigde kroon, versierd, terwijl ieder dezer achttien rollen, in een verschillend gebloemd

zijden kleed gewikkeld is. Aan de Noordzijde is de bank der Regenten, en het geheel wordt vrij zindelijk onderhouden. De veelheid van koperen kronen en kandelaren levert nog de sprekendste bewijzen op van de vroegere welvaart dezer gemeente, zijnde deze door onderscheidene Joden, wier namen er op gegraveerd staan, aan deze kerk ten geschenke gegeven, gelijk ook de zilveren waschkom en lampetkan, in welke ook tevens twee opgeheven handen gegraveerd zijn. Voor het overige bevat dit bedehuis geene bijzondere versierselen.

JOE, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Joo.

JOEMANANG of Joeminang, d. in *Oost-Indië*, resid. *Djocjokarta*.

Dit d., alwaar zich destijds de Pangerang Diepo Negoro, met 1000 man muitelingen, bevond, werd den 3 November 1825, door den Generaal-Majoor van Geen, aan het hoofd der tweede mobile kolonne, aangevallen, met dat gevolg, dat de vijand, met achterlating van 15 à 20 dooden, op de vlugt sloeg.

JOEMBER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in de vallei van *Seloh*.

Dit d. was, ten gevolge van de aardbeving van 3 Januarij 1823, ongenaakbaar geworden. Zie daaromtrent voorts op Jarakag.

JOEMINANG, d. in *Oost-Indië*, resid. *Djocjokarta*. Zie Joemanang.

JOENE, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Jonen.

JOENGA of Joinga, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Dockum*, ten Z. O. in het d. *Jouwswier*, waartoe zij behoorde.

JOENYNG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, tot den bergrug *Karang* behoorende.

JOEPAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, 5 u. O. van *Soemanap*.

JOERANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in de valei van *Seloh*.

Ook dit d. was, ten gevolge van de aardbeving van 3 Januarij 1823, ongenaakbaar geworden.

JOERE (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Bergum*, ½ u. N. van *Oostermeer*, waartoe het behoort.

JOETIS, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

JOHANNA, voorm. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburgerkreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den militaire post Oranje, benedenwaarts aan de katoenplant. de Zwarigheid, waarmede zij thans vereenigd is; 800 akk. groot.

JOHANNA-CATHARINA, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond Voorzorg, benedenwaarts aan de verl. plant. de Goede-Verwachting; 3500 akk. groot. Zij wordt met eenen stoommolen bewerkt. Men kweekt er ook cacao aan. De Negers noemen haar Steekri.

JOHANNA-CHARLOTTE, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenpl. Klein-Gelderland, benedenwaarts aan de katoenplant. Leydenshoop-en-Jacobslust; 402½ akk. groot; met 82 slaven. De Negers noemen haar Piekien-Voogtoe.

JOHANNA-CORNELIAPOLDER, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie Huigepolder.

JOHANNA-EN-GENEVER-POLDER, buitenpold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gedeeltelijk gem. *Albrandswaard-en-Kijvelanden*, gedeeltelijk gem. *Pernis*.

Deze buitenpolder, bijzonder eigendom zijnde, heeft geen bestuur.

JOHANNA-MARGARETHA, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Buitenrust, benedenwaarts aan de koffijplant. Elizabethshoop; 362½ akk. groot; met 170 slaven. De Negers noemen haar Kerki-Gron.

JOHANNA-MARIA, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende O. aan de katoenplant. Belladrum, W. aan Lot no. 217; 500 akk. groot.

JOHANNA-MARIA, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Maria-Petronella, benedenwaarts aan de suikerplant. Bentshoop; 500 akk. groot, thans vereenigd met *Maria-Petronella*, en te zamen 1228 akk. groot, met 238 slaven. De Negers noemen deze plant. Spaan.

JOHANNA-PETRONELLA, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Frankfort, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Zorg-en-Hoop; 500 akk. groot.

JOHANNESBACH, beek in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*.

JOHANNESBERG, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Joris-berg (St.).

JOHANNESBURG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Maasstroom, benedenwaarts aan de koffijplant. Rust-en-Werk; 500 akk. groot; met 122 slaven. De Negers noemen haar Dumorin of Halloy.

JOHANNESBURG, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wanicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan den houtgr. Lust-en-Rust, benedenwaarts aan de Saramacca; 500 akk. groot.

JOHANNES-EVANGELISTA (ST.), twee voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. *Kloosterburen*.

Beide waren zij van de Norbertiner- of Premonstreiterorde; het eene van mannen, het andere van vrouwen. Bij de eerste oprigting, in het jaar 1163, door Taco, waren beiden in één gebouw, maar zijn naderhand, ter voorkoming van ongeregeldheden, in afgezonderde gebouwen geplaatst, zijnde Niënklooster, in 1204, ¼ u. O. Z. O. van het Oldeklooster gebouwd, door Henricus Cappenberg, Proost te Oldeklooster, die het oude klooster nu aan St. Nikolaas en het nieuwe aan St Johannes *den Evangelist* toewijdde, aan welken laatste vroeger ook Oldeklooster toegewijd was, waarvan de benamingen van gemelde h. Olde-klooster en Niën-klooster, alsmede de benaming van het d. Kloosterburen, herkomstig zijn. Al vroeg is het nieuwe of het mannenklooster verdwenen, waardoor het oude, ter onderscheiding van een ander van dien naam in Fivelgo, den naam kreeg van *in de Marne*, en dat, naar uitwijzing van de nog aanwezige grachten, een uitgestrekt gebouw moet geweest zijn. In de oude stukken wordt

het de Abdij in de Marne genoemd, als de eenigste abdij in deze streek.

Ter plaatse, waar Oldeklooster gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij en eene in 1842 nieuw gebouwde R. K. kerk en pastorie, welker ruim terrein door grachten en singels omgeven is. Waar Niënklooster stond, ziet men thans eene wierde met twee schoone boerderijen, even ten O. de weg van Wehe naar Lutkebroek. Zie verder op OLDENKLOOSTER en NIËNKLOOSTER.

JOHANNESBERG-MET-MILSBEEK (ST.), geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 13½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 7 u. O. van *Gennep*, gem. en 1 u. N. van *Ottersum;* met 85 h. en 570 inw.

JOHANNES-HOOP, koffij- en cacaoplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. La Poule, benedenwaarts aan de koffijplant. Monitor; 500 akk. groot; met een paar slaven.

JOHANNES-HOOP, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Geijervlijt, waarmede zij thans tot een plant. vereenigd is, benedenwaarts aan het Land van Susannaasdal; 471 akk. groot.

JOHANNES-KONVENT, voorm. kloost. te *Amersfoort*, achter het Nieuwe-Gasthuis.

Dit kloost., hetwelk bewoond werd door de Broeders van het gemeene leven, werd in het jaar 1398 gesticht, als wanneer FLORIS RADEWIJN, die het broederhuis te Deventer gesticht had, met vier andere broeders, om het woeden van de pest uit Deventer geweken zijnde, huisvesting kregen bij twee Priesters, wier huis zij tot een konvent verkoren. Dit klooster werd onder het geleide van den Overste GODEFRIDUS VAN MEGEN in St. Janskapelle-op-het-kamp verplaatst.

JOHANNESPOLDER, pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Middelharnis;* palende N. aan den pold. de Oostplaat, O. aan den pold. de Oudestad, Z. aan den pold. het Oudeland-van-Middelharnis, W. aan het Spui van Middelharnis.

Deze pold., welke in het jaar 1762 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 59 bund. 2 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, op het Spui en de Haven-van-Middelharnis, en voorts op de rivier het Haringvliet, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de gezamenlijke eigenaren, zijnde de Ambachtsheeren van Middelharnis.

JOHANNESSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, dat uit de *Tjonger* voortkomende, met eene zuidoostelijke rigting in de *Scheen* uitloopt, en de scheiding uitmaakt tusschen Oude-Lemmer en Monnikeburen.

JOHANNESWALD, oud Friesche naam van het d. ST. JANSGA, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie JANSGA (ST.).

JOHANNESZOON, Chirurgijns etablissement in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenplant. Klein-Westphalenshoop, benedenwaarts aan de katoenplant. Zorg en Hoop; 585 akkers groot. De Negers noemen het PINARIE.

JOHANNISGA (ST.), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie JANSGA (ST.)

JOHANNITER-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie OOSTER-WIERUM.

JOHANNITER-KLOOSTER, kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, te *Pingjum*. Zie WIJNGAARD-DES-HEEREN.

JOHANNITER-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WIJTWERT.

JOHANNITER-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, te *Warfum*.

Het was een konvent of kommanderij van de orde van ST. JAN of van MALTHA, en was in lateren tijd voor ongehuwden van beider kunne, van aanzienlijke familiën, bestemd; dit konvent bezat onder Entensschepperij 680 jukken lands. Op de wierde, waar dit konvent gestaan heeft, vindt men nog dikwijls bewijzen eener vroegere en zelfs eener oude Heidensche bewoning. Voor eenige jaren vond men hier, bij het slechten van het klooster-kerkhof, eenen zwaren grafsteen, op welken de afbeelding stond van het hoofd van JOHANNES *den Dooper* in eenen schotel.

Ter plaatse, waar het JOHANNITER-KLOOSTER gestaan heeft, ziet men thans eene fraaije en groote boerderij, bewoond door en toebehoorende aan den landbouwer HARM WILLEMS WILLEMSEN, genaamd Warffummer-Klooster, waar men aan den noordoost- en zuidwestkant de dubbele singels en grachten, bijna in hunnen vorigen vorm, nog vindt, en waar, van tijd tijd, nog oude Groninger munten worden gevonden, en door den eigenaar der plaats, met de meeste welwillendheid, aan den Provincialen Archivarius, ten behoeve van het muntkabinet, op de archivenkamer worden gebragt. Het kloosterterrein strekte zich oost- en westwaarts uit, in een langwerpig vierkant, beslaande min of meer zeven bunders. De kloosterkerk schijnt met het klooster één gebouw te hebben uitgemaakt, waarvan de kerk, en naast de kerk het kerkhof, in het westen lag (1).

JOHN, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende oostwaarts aan de katoenplant. Bantaskine, westwaarts aan de katoenplant. Belladrum; 500 akk. groot.

JOHOY, eil. in *Australië*. Zie JOOY.

JOINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie JOENGA.

JOKIE, POELO-JOKIE, twee eilanden in *Nederlands-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, bij *Timor*, het eene ten Oosten en het andere ten Zuidwesten van dat eil.

JOKKOEMOMBO of JOKKOMOMBO, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den militairen post Immotappe, benedenwaarts aan de verl. plant. Goed-Akkoord.

JOKKOEMOMBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het af varen; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Schipibo, benedenwaarts aan het verl. land van Goed-Akkoord.

JOKKOMOMBO, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. DE DAGERAAD, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie DAGERAAD (DE).

JOKO-PEKIK, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

JOKKOMOMBO, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie JOKKOEMOMBO.

(1) Zie *Almanak van het Departement Leens der Maatschappij*: Tot Nut van 't Algemeen, Jaargang 1835, bl. 21.

JOKWERD, d. in *Firelgo*, prov. *Groningen*. Zie JUKWERD.

JOLAMA, opgeworpen hoogte, buiten den kapitalen zeedijk, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, vermengd met veel steen, in overoude tijden tot eene baak in de Lauwerzee gediend hebbende. Zij bevat omstreeks een half uur in den omtrek; en geeft aan eene sectie bij de kadastrale verdeeling in de gemeente den naam van Jolamabuurt.

JOLANAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. DJOCJOKARTA.

JOLO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

JOMPANDAM, verbasterde naam van OEDJONG-PANDJANG, zijnde eene haven in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie OEDJONG-PANDJANG.

JOMPLAN, d. in *Oost-Indië*; op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

Den 19 Augustus 1828, werden hier eenige muitelingen door den Kapitein RIXIA VAN NAUTA aangetroffen, waarvan er door de kavallerie vijf werden ter neder gesabeld en eenigen gewond; terwijl twee geweren, eenige lansen, klewangs en kritsen werden buit gemaakt.

JOMPONG, waterval in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, in de *Tjitarang*, op de grensscheiding van de distr. *Ronga* en *Koppo*.

JONEN, JOENE of 'T JOONE, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Steenwijk*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Giethoorn*, aan het zuideind van het Giethoornsche-meer; met 2 h. en 16 inw.

Bij den watervloed van Februarij 1825 liep dit geh. mede onder: terwijl voor de bewoners van het eene huis alles verloren ging, doch die van het andere, alles behielden.

JONGAMA, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie JONGEMA.

JONG-BAARSZANDE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie BAARZANDE (1).

JONGE-BUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 2 u. Z. O. van *Sneek*, kant. en 4½ u. N. van *de Lemmer*, ½ u. N. van *Goingairijp*, waartoe zij behoorde, bij het Sneekermeer.

JONGE-JAN (DE), pold. op het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DORDRECHT (POLDER-DE-JONGE-JAN-VAN-).

JONGE-JANSGAT (HET), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, in eene zuidwestelijke strekking, tusschen de Jonge-Janswaard en Breedweer-van-Floris-van-den-Tempel, van de Merwede naar de Sneepkil loopende.

JONGE-JANSWAARD, onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Merwede, O. aan den Kop-van-den-Oude-Wiel, Z. aan Breedweer-van-Floris-van-den-Tempel, W. aan den Bijlandsche-waard onder Hardinxveld.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20 bund. 1 v. r. 40 v. ell., en wordt gecombineerd met *Breedweer-van-Floris-van-den-Tempel* en den *Kop-van-den-Oude-Wiel*, door eenen houten duiker, wijd 9 palm. 4 duim., voorzien met eene drijfdeur en schuif, op het Jonge-Jansgat en verder op de Sneepkil, van

(1) Alle de overige namen, die zamengesteld zijn met JONG, en hier niet gevonden worden, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 ell. 2 palm. boven A. P. Deze pold. is alleen aan het benedeneinde voor een klein gedeelte met eene kade voorzien, vermits voor het overige de oevers de noodige hoogte hebben. De kaden zijn hoog 2 ell. 1 palm. 5 duim à 2 ell. 3 palm.

JONGEMA, Jonghama of Jongama, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. O. Z. O. van *Hallum*, waartoe zij behoorde. — De plaats, waar zij gestaan heeft, weet men niet meer aan te wijzen.

JONGEMA, Jonghama of Jongama, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Rauwerd*, ½ u. Z. W. van *Grouw*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene landhoeve. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 26 bund. 93 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. A. van der Goot, woonachtig te Sneek.

JONGEMA, Jonghama of Jongama, stat., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en 5 min. ten N. W. van *Rauwerd*, waartoe zij behoort.

Op deze state woonde, in de Saksische tijden, Edo Jongema, een goed vaderlander, die eenige aanteekeningen over de Friesche zaken in de Friesche taal heeft nagelaten. In 1315 werd dit huis, door de Zwarte hoop, verbrand.

Deze state wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer Tjalling Aedo Johan van Eysinga.

JONGEMA, Jonghama of Jongama, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bolsward*, ½ u. Z. van *Wommels*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 30 bund. 17 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer R. Gorter, woonachtig te Sneek.

JONGEMA, Jonghama of Jongama, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. O. N. O. van *Sneek*, te *Goinga*.

Hessel Jongema van Goinga was een van de Friesche Heerschappen, die in het jaar 1500 door den Hertog van Saksen verslagen werd.

Een dezer staten is het stamhuis geweest van het oude geslacht van Jongema, tot hetwelk behoorde Edo Hessels Jongema, die zich beroemd gemaakt heeft, door wijzen en stouten wederstand tegen het voornemen van Hertog Georg van Saksen, om het leenregt in Friesland in te voeren, en van Lars Jongema, een der teekenaars van het Verbond der Edelen (1).

JONGEMA-HUIS, Jonghama-huis of Jongama-huis, oudtijds Juwinga en later het Hooghuis genaamd, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, in de st. *Bolsward*, aan het einde van de *Kerkstraat*.

Het was eene bezitting van het oude geslacht Jongema, hetwelk het voorregt had van altoos eenen Olderman der stad en Gilden in de

(1) Zie over beide Mr. J. Scheltema, *Staatkundig Nederland*, D. I, bl. 536–538, en J. W te Water, *Historie van het Verbond der Edelen*, St. II, bl. 437-489.

Regering te hebben, hetwelk zijn aanzien en invloed in het bestuur der zaken grootelijks vermeerderde, waarom het ook in de processie voor alle anderen ging. Het laatste mannelijk oir van dit geslacht was GODSCHALCK JONGEMA, die in het jaar 1545, wegens de stad Bolsward, als Olderman in bezending gebruikt werd, tot het doen van nadrukkelijke vertoogen aan den Keizer tegen het verkrachten van 's Lands voorregten en het opleggen van ongewone lasten. Na dien tijd schijnt dat voorregt van Oldermanschap, waarschijnlijk door huwelijk, overgegaan te zijn op het geslacht der HEREMA's.

JONGEMA-HUIS is, in het jaar 1839, door den toenmaligen eigenaar afgebroken, en de gronden in eenen fraaijen tuin herschapen, thans eene oppervlakte beslaande van 19 v. r. 70 v. ell., en in eigendom toebehoorende aan den Heer SICKE BRAUNIUS OEBENIUS, Secretaris van Bolsward.

JONGENEELE-RUIGT, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. aan de Zoetemelkskil, O. aan den Hengst-polder, Z. aan de Groote-Hel, W. aan de Zuidwaardsche-Hennip.

Deze plaat, welke met gras begroeid is, beslaat eene oppervlakte van 45 bund. 4 v. r., en is het eigendom van den Heer BAREND WISBOOM, te Hardinxveld.

JONGENEELE-ZAND, naam, welken men weleens geeft aan den HENGSTPOLDER, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HENGSTPOLDER.

JONGE-POLDER, pold. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*; palende W., N. en O. aan het Dijkwater, Z. aan de Vierbannen-van-Duiveland en de polders Bettewaarde en Saspolder.

Deze pold., die in het jaar 1710 is ingedijkt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63 bund. 78 v. r. 10 v. ell., waaronder 46 bund. 28 v. r. 74 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, de Jongesluis genoemd (zie dat art.) in het Dijkwater van het overtollige water ontlast.

JONGESLUIS, zeesluis op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*, waardoor het overtollige water van den Jongepolder in het Dijkwater wordt afgevoerd. De sluis is in het jaar 1710, bij de bedijking van dien polder, gelegd.

JONGESLUIS, zeesluis op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerke-en-Zuidland*, waardoor het overtollige water van den pold. van Schouwen in de Ooster-Schelde wordt afgevoerd. Deze sluis is, in plaats van de, in 1839 door grondbraken vernietigde, Flaauwerssluis, in 1840 op eenigen afstand oostelijker aangelegd.

JONGESTAL, voorm. hofstede, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. Z. W. van *Holwerd*, 10 min. Z. W. van *Hallum*, waartoe zij behoorde.

Deze hofst., welke omtrent het midden der achttiende eeuw gesloopt is, werd aangelegd door ALLART PIETER VAN JONGESTAL, die in het jaar 1653 Gezant aan het hof van Engeland, en in 1667 Gevolmagtigde tot den vredehandel te Breda was (1), op den grond, waar eertijds de

(1) Zie nader over hem M. J. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, D. II, bl. 538-539.

state Ondersma lag. Genoemde Heer verbouwde daaraan meer geld dan zijn vermogen toeliet. Het werd daarom meestal het Huis van Berouw genaamd, en is na den dood van genoemden Heer, wegens spokerijen en andere beuzelingen, berucht geworden. Ter plaatse, waar het huis gestaan heeft, is thans niets meer te vinden.

JONGHAMA, staten, prov. *Friesland.* Zie Jongema.

JONGGRONHAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie Jongrangan.

JONG-JUFVROUW-GAT, water in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland.* Zie Jonkvrouw-gat.

JONGKIND, naam, onder welken de pold. Geest-Nieuwland, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt, hoewel het eigenlijk de naam is van een stukje lands, in dien pold. gelegen.

JONGRANGAN of Jonggronham, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta.*

Den 16 Julij 1826 viel in de nabijheid van dit d. een gevecht voor, tusschen de Nederlandsche troepen, onder het bevel van den Kolonel Cochius, en de muitelingen, onder persoonlijke aanvoering van Diepo Negoro, waarbij deze laatste op de vlugt geslagen werd, met het verlies van een twintigtal dooden en een vaandel, dat door de onzen buit gemaakt werd.

JONKER-FRANSEN-GAT, vaarwater in *Zeeland*, thans algemeen het *Sloe* genoemd. De gewone vaart van de Wester- naar de Ooster-Schelde, was eertijds door het kanaal van Welsingen en het Arnemuidsche-Gat, toen echter, in het laatst der vijftiende eeuw, Jonker Frans van Brederode, te Sluis in Vlaanderen, zijne laatste schuilplaats, aan het hoofd der Hoekschen stond, en die op hunne strooptogten aanvoerde, koos hij voor zijne schepen, om veiligheidshalve den Walcherschen wal te vermijden, de doorvaart achter de schorren, die naderhand onder den naam van het Nieuw- en St. Joosland bedijkt, en thans aan Walcheren vastgehecht zijn. Dit vaarwater kreeg daardoor den naam van Jonker-Fransen-Gat, en heeft dien lang behouden. De geul strekte zich te dier tijd meer westwaarts uit.

JONKER-HELOMA-SLOOT, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, dat, uit de *Tjonger* voortkomende, met eene zuidoostelijke rigting in de *Linde* uitloopt.

JONKER-HUIGISHUIS, state, prov. *Friesland*, griet. *Utingeradeel.* Zie Galema.

JONKERMANS-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, die met eene zuidwestelijke strekking, tusschen Bramspunt en de Commewijne in de Suriname valt.

JONKERSHOEF-GECOMBINEERD-MET-HET-HOOGLAND, pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen;* palende N. aan den ouden Moerdijk, O. aan de Berkum, Z. aan den Bredasche-polder en Elderensland, W. aan den Blok-polder en den Grooten-weg no. 7.

Deze pold. wordt door een steenen sluisje, wijd 8 palm. 3 duim., voorzien van eene drijfdeur en schuif, van het overtollige water ontlast. Het meeste water evenwel vloeit in de Langewegsche-vliet en verder naar het Hollandsdiep. Deze polder, een deel uitmakende van den *Roijalen-polder*, zoo is de grootte niet afzonderlijk bekend; hij staat onder het bestuur van den Roijalen-polder.

JONKERSTEEG, voorheen het Huis-te-Ouddorp, voorm. adell. h. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u.

Z. W. van *Brielle*, kant. en 3½ u. W. van *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp*, c. a.

JONKVROUW-BENOORDEN (GROOTE-), ook wel de GROOTE-JUFVROUW-POLDER, doch gewoonlijk DE KOM genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *IJzendijke*; palende N. O. aan den Amelia-polder en aan den Oranje-polder, Z. O. aan den Kleinen-Zuiddiep-polder en den Grooten-Zuiddiep-polder, Z. W. aan den Nieuwen-Passegeule-polder. W. aan den Kleinen-Jonkvrouw-polder-benoorden en de stad IJzendijke, N. W. aan den Zacharias-polder.

Deze pold., die in het jaar 1702 bedijkt, en in het jaar 1710 herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 282 bund. 35 v. r. 94 v. ell., waaronder 223 bund. 89 v. r. 22 v. ell. schotbaar land; telt 12 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eene sluis, in den Nieuwen-Passegeule-polder, van het overtollige water ontlast. Ook is er eene uitwatering door den Groote-Zuiddorpe-polder. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Ontvanger-Griffier.

JONKVROUW-BEZUIDEN (GROOTE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *IJzendijke*; palende N. aan den Nieuwen-Passegeule-polder, O. aan den Thiboutspolder en den Clara-polder, Z. aan den Kleinen-Jonkvrouw-polder-bezuiden (in België), W. aan den Oudenmans-polder.

Deze pold., die in het midden der zeventiende eeuw bedijkt, doch in 1702 herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 179 bund. 10 v. r. 49 v. ell., alles schotbaar land; telt 6 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eene sluis, in den Nieuwen-Passegeule-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

JONKVROUWEN-GAT (HET), een der uitwateringen, die vroeger in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gevonden werden. Het kwam voort uit de *Linie* en liep, met eene noordoostelijke strekking, in de *Wester-Schelde* uit.

Het spoelde door den vloed van 1 en 2 September 1570 door. In 1701 legde men er eenen dijk door tot herstel der vereeniging van Biervliet met IJzendijke.

JONKVROUWEN-POLDER-BENOORDEN (DE KLEINE-), ter onderscheiding van eenen gelijknamigen polder, in België gelegen, meestal DE KLEINE-JUFVROUWEN-POLDER genoemd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Ambacht-van-IJzendijke*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *IJzendijke*; palende N. aan den Maurits-polder en aan IJzendijke, O. aan den Grooten-Jonkvrouw-polder-benoorden, Z. aan den Nieuwen-Passegeule-polder, W. aan den Vrije-polder, zijnde een deel van Prins-Willems-polder, van welken hij echter door eenen kleinen insprong van den Nieuwe-Passegeule-polder gescheiden is.

Deze pold., die in het jaar 1653 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. 7 v. r. 60 v. ell., waaronder 139 bund. 34 v. r. 59 v. ell. schotbaar land; telt 1 boerderij, en wordt door eene sluis, in den Nieuwen-Passegeule-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

JONKVROUWEN-SCHANS, gemeenlijk DE JUFFERS-SCHANS genoemd, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, 10 min. Z. van IJzendijke, tot verdediging van welke plaats zij dienen moest.

Het was een fort van vier bolwerken, groot, met de vesten, 2 bund. 47 v. r. 10 v. ell., zonder deze, 1 bund. 23 v. r. 50 v. ell. Daarin staat geen huis. Zij is waarschijnlijk aangelegd door Prins MAURITS, tijdens de uitbreiding der vestingwerken van IJzendijke, doch werd door het Fransche Gouvernement, den 28 Thermidor, 13de jaar (16 Augustus 1805), te Gent verkocht. In 1809, toen NAPOLEON weder een plan had, om dit land te versterken, werd zij weder onteigend; maar in 1818 door het Nederlandsche Gouvernement aan den eigenaar terug gegeven. In Mei 1831 werd zij anderwerf ingenomen, eenigzins hersteld en eene kaserne daarin gebouwd. Acht jaren later, in Mei 1839, werd zij, na afbraak der kaserne, terug gegeven aan den tegenwoordigen eigenaar, den Heer JACOBUS BREVET, Burgemeester van IJzendijke. Zij dient thans tot bouwland.

JONO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

In Julij 1825 werd dit versterkte d., waarin zich destijds ongeveer 800 Chinezen bevonden, de vrouwen en kinderen mede gerekend, door de muitelingen omsingeld. De Chinezen hielden het gedurende twee maanden hardnekkig tegen de muitelingen uit, doch zouden eindelijk voor de overmagt hebben moeten bezwijken, waren de muitelingen niet door den Kapitein MICHIELS overvallen en teruggedreven.

JONOOL, vlek in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Timor*, aan de *Westkust*.

JOO of JOE, watertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, ½ u. Z. van Oudega, hetwelk met de *Oudegasterbrekken*, het *Kerkmeer*, de *Schuitel* en de *Geeuw* in verbinding staat.

JOOD-BOODANG of JOOD-BOODING, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidelijken landtong; 1° 39′ Z. B. 137° 7′ O. L.

JOOSLAND (NIEUW-ST.-), pold. op het eil. *St. Joosland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St-Joosland*; palende N. aan den Molen-polder, Oud-St.-Joosland en den Rapenburg-polder, O. aan het Sloe, Z. aan het Vlakke, W. aan het Kanaal-van-Welsingen.

Deze pold., welke in het jaar 1671 bedijkt is, is in het jaar 1751 doorgebroken, en in het volgende jaar weder beverscht. Hij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 265 bund. 68 v. r. 41 v. ell., alles schotbaar land. Daarin ligt ook het veer van het Kleine-Sloe. Er zijn in dezen geheelen polder geene andere huizen dan slechts 2 boerderijen. De polder wordt door ééne sluis, op den Middelburgsche-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Gezworene.

JOOSLAND (OUD-ST.-), ook wel enkel ST. JOOSLAND genoemd, pold. op het eil. *St. Joosland*, prov. *Zeeland*, arr., distr. en kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St.-Joosland;* palende N. aan den Nieuwerkerke-polder, O. aan den Rapenburg-polder, Z. O., Z. en Z. W. aan Nieuw-St.-Joosland, W. aan den Molen-polder en den Middelburgsche-polder.

Deze pold., die in het jaar 1631 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 312 bund. 91 v. r. 71 v. ell.; bevat 7 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den Middelburgsche-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Gezworene.

JOOSLAND (ST.-), ook wel, hoewel verkeerdelijk, ST. JOOSTLAND genoemd, voorm. eil., prov. *Zeeland*, Z. O. van *Walcheren*, thans,

sedert het jaar 1818, door eenen dijk door de Welsinge daarmede vereenigd. Het paalde W. aan het kanaal van Welsinge, N. W. en N. aan het Arnemuidsche-gat, die het van het eil. Walcheren scheidde, O. aan het Sloe, waardoor het van het eil. Zuid-Beveland gescheiden werd, Z. aan het Vlakke.

Het was vóór dien tijd een afzonderlijk eiland, dat van 1631—1671 aan de wateren is ontwoekerd; zijnde oorspronkelijk een opwas (Oud-St.-Joosland) en het overige aanwassen, behoorende onder Zuid-Beveland, tot de heerl. 's Heer-Arendskerke, volgens gifte van het Arnemuiderzand, ten jare 1395, door Hertog Albrecht van Beijeren aan genoemde heerl.; dewijl de noordelijke punt (Nieuwerkerksche-punt) tot de Walchersche heerl. Nieuwerkerke en Kleverskerke werd gerekend; terwijl het Nieuwland of de Middelburgsche-punt eene ambachtsheerl. uitmaakte, welke aan den Heer van Westkapelle toebehoorde.

Dit voorm. eilandje is in het midden van de diepte, met onderscheidene schorren, zonder eenig oud land aan te raken, opgewassen. Het bestaat uit vier polders, dien van St. Joosland, den oudsten, bedijkt in den jare 1631; den Middelburgsche-polder in 1644; den Nieuwerkerksche-polder in 1661, en Nieuw-St.-Joosland in 1671. Het heeft maar een dorp, genaamd het Nieuwland, gelegen regt over de voorm. haven van Middelburg, in den Middelburgsche-polder, en maakt thans de burgerlijke gem. Nieuw-en-St.-Joosland uit, waarnaar wij, zoo omtrent de grootte als anderzins, verwijzen.

JOOSLAND (ST.), heerl. in het eil. *St. Joosland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St.-Joosland;* palende N. aan de heerl. Kleverskerke, O. aan het Sloe, Z. aan het Vlakke, W. aan het Kanaal-van-Welsinge, N. W. aan de heerl. Nieuwland.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Oud-St.-Joosland, Nieuw-St.-Joosland, benevens gedeelten van den Molen-polder en van den Middelburgsche-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 806 bund. 10 v. r. 91 v. ell., waaronder 517 bund. 12 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 11 hofsteden en 21 h., bewoond door 38 huisgez., uitmakende eene bevolking van 230 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Nieuw-en-St. Joosland.* — Men heeft in deze heerl. geene school, doch de kinderen genieten onderwijs op het *Nieuwland.*

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door de Ambachtsheeren van 's Heer-Arendskerke.

JOOSLAND (ST.), pold. op het eil. *St. Joosland*, prov. *Zeeland*. Zie Joosland (Oud-St.-).

JOOS-POLDER (ST.) of St. Joost-polder, pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe;* palende N. aan den Polder-Noordgouwe, O. aan den St. Jeroens-polder, Z. aan den Verbrandenman-polder en W. aan Goukens-Nieuwland-polder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 16 bund. 86 v. r. 3 v. ell., waaronder 11 bund. 79 v. r. schotbaar land, en telt 4 h., waaronder 1 boerenhofstede, die gezamenlijk 30 inw. bevatten. Het overtollige water wordt ontlast door een sluisje in den polder van Noordgouwe. Het polderbestuur wordt door dat van Noordgouwe uitgeoefend.

JOOST (ST.), geh. in *Opper-Gelder*, ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2½ u. Z. van *Roermonde*, gem. en ½ u. N. W. van *Echt;* met 49 h. en 230 inw.

Hier is eene oude vervallene kapel, aan den H. Joost toegewijd, waarvan dit geh. zijnen naam schijnt gekregen te hebben. In de volksoverlevering zou deze kapel vroeger een klooster der Tempelheeren zijn geweest; thans is zij in eene pachthoeve herschapen.

JOOST (ST.), geh. in *Opper-Gelder*, ambt *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. ten W. van *Roermonde*, gem. en ½ u. Z. O. van *Maasbracht*; met 25 h. en 140 inw.

JOOSTENDAM, voorm. dam in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. W. van *Maarssen*, gem. en ½ u. N. van *Kockenge*, dienende tot scheiding van de wateren Heikop en Bijleveld.

Aldaar is in het jaar 1658 eene sluis in de Bijleveld aangelegd, om het vaarwater van den Amstel met de Vecht te vereenigen. Bij deze sluis staat één huis.

JOOSTLAND (ST.), voorm. eil., prov. *Zeeland*. Zie Joosland (St.).

JOOST-POLDER (ST.), pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Joos-polder (St.).

JOOY of Johoy, eil. in *Australië*, W. van *Missewal*.

JOPPE, landh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en 30 min. O. van *Gorssel*.

Dit fraaije landh. levert door zijne bekoorlijke partijen en statige bosschen, een verrassend gezigt op bij den overgang uit de Gorsselscheheide, waaraan het paalt. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 206 bund. 27 v. r. 75 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer A. Braats.

JORISBAAI (ST.), baai in *West-Indië*, aan de *Noordoostkust* van het eil. *Curaçao*.

Deze baai is zelfs voor kleine vaartuigen ongenaakbaar; in geval van den uitersten nood zoude men de St. Jorisbaai kunnen invaren, maar geen vaartuig kan dezen inham weder uitkomen, doordien de wind den mond inwaait, en de branding het vaartuig, bij eene poging om weder zee te kiezen, op de klippen verbrijzelen zoude.

JORISBERG-MET-MILSBEEK (ST.), geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Johannesberg.

JORIS-SCHANS (ST.), vroegere naam van het Hazegras, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Hazegras.

JORISPOLDER (ST.), op de kaart van Pauw St. George genoemd, ofschoon die naam nooit in zwang was, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Sluis*, gem. *Zuidzande*; palende N. W. aan den Metteneije-polder, N. en O. aan den Elizabeth-polder, Z. aan den Eyken-polder, W. aan den Antwerpen-polder en den Crubeke-en-Graspolder.

Deze pold., die in het jaar 1513 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund. 66 v. r. 60 v. ell., waaronder 77 bund. 17 v. r. 84 v. ell. schotbaar land; telt 6 h, waaronder 2 hofsteden, en wordt door eene steenen buis in den Eyken-polder, van het overtollige water ontlast. Deze polder is een deel der *Watering-van-Kadzand*, en heeft dus geen eigen bestuur.

JORISPOLDER (ST.), op de kaart van Pauw, in den Franschen tijd vervaardigd, St. George genoemd, bij welken naam hij echter niet bekend is, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Sluis*, gem. *St. Kruis*; palende N. aan den Nieuwe-Passegeule-polder, O. aan den Oude-Passegeule-polder,

den St. Lievens-polder en den Kruis-polder, Z. aan de Brand-kreek, W. aan den St. Margariete-polder.

De oudere geschiedenis van dezen pold. is onbekend, maar hij is, in de zeventiende eeuw, in de bedijking van *het Eiland* begrepen. Vóór 1769 had de polder eene schotbare grootte van 97 bund. 21 v. r. 3 v. ell. Toen zijn bij het leggen der linie daarvan ruim 12 bund. 70 v. r. schotbaar land afgegraven, welke nu in het Beek-poldertje en in den Nieuwe-Passegeule-polder liggen. De St. Joris-polder is nu groot, volgens het kadaster, 93 bund. 80 v. r. 50 v. ell., en volgens deze grootte wordt thans het geschot omgeslagen. De oude schotbare grootte was 84 bund. 49 v. r. 3 v. ell.; daarin staan 3 hofsteden. De uitwatering is in den Nieuwe-Passegeule-polder. Hij maakt een deel uit van *het Eiland*, en heeft dus geene eigene directie.

JORNAHUIS, landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Rauwerd*, 10 min. O. van *Warrega*, waartoe het behoort.

JORNAHUISTER-MEER, ook wel Kleine-Warregaster-meer, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd*, gem. en O. van *Warrega*.

Het is drooggemaakt, en maakt thans een polder uit; palende N., O. en W. aan de erven Sloterdijck, Z. aan L. J. Jager.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund. 93 v. r. 50 v. ell., bevat 2 h., waaronder 1 boerderij, en de R. K. kerk van de stat. *Warrega*. Hij wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Deze polder behoort, behalve de R. K. kerk en pastorie, aan den landbouwer Hans Tjepke van der Meer, te Warrega en medeëigenaren.

JORNSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Leeuwarden*, onmiddellijk bij *Britsum*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene groote boerenplaats, met breede grachten. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 35 v. r. 15 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Jelle Tjibbes Hiemstra, die de boerenplaats bewoont.

JOROE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. de Eendragt, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Eendragt (De).

JORTRIJP, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Jutrijp.

JORUM, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. van *Bolsward*, 5 min. N. van *Kubaard*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene warmoezerij. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 56 v. r. 39 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Rintje J. Boschma, woonachtig te Kubaard, en anderen.

JORWERD, oudtijds Everwird, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Rauwerd*, niet ver van den ouden zeedijk. Het is een groot, schoon d., welks buurt ten deele rondom de kerk loopt en vele fraaije huizen bevat. Men telt er 74 h. en 430 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en molkerij; ook heeft men er eene steenbakkerij.

De inw., die op 5 na allen Herv. zijn, onder welke 130 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Suffridus Pauli of Sjoerd Pouwels Feitzema, die in het jaar 1582 herwaarts kwam, en in het jaar 1585 naar Heeg vertrok. Vóór de Reformatie was dit dorp de zetel van eenen Deken. Behalve de pastorij was er een vikarij en twee prebenden. De Pastoor trok 140 goudgulden (210 guld.). De vikaris 100 goudgulden (150 guld.). De eene prebende gaf jaarlijks 100 goudgulden (150 guld.). De andere 80 goudgulden (120 guld.). Deze kerk, welke zeer hoog ligt, is een ruim, langwerpig gebouw, met eenen zwaren toren en van een orgel voorzien, dat den 7 October 1799 werd ingewijd.

In het jaar 1619 vond men hier op het kerkhof, bij eenen boom, vele groote menschenbeenderen, met tien stukken vreemde munt, voerende op de eene zijde eenen leeuw en op de andere zijde een kruis, met eenige vreemde letters, waaruit men besloot, dat hier zeer waarschijnlijk, in oude tijden, een gevecht voorgevallen zoude zijn.

De 5 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Oosterwierum*.

De dorpschool, in 1839 nieuw gesticht, wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Weleer lagen onder dit dorp de staten Hesens of Hettinga, Fondens en Fockema. — De kermis valt in den 23 September.

JORWERDERVAART, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Jaarvaart.

JOSAPHATSDAL, voorm. kloost. te *Maastricht*, aan de *Brusselschestraat*. Het werd ook wel het Klooster van den Beijard genaamd, naar den grond, waarop het in het jaar 1479 gesticht was, doch de regte naam van het klooster is St. Josaphatsdal. Die naam is echter voor dat klooster niet welvoegende, dewijl het, in plaats van in een dal, gelijk het Minderbroederklooster, op de verhevenste plaats der stad lag; doch het zal alzoo genoemd zijn ter gedachtenis van het Dal-van-Josaphat, bij Jerusalem.

Het was van grooten omtrek, en van eenen ruimen boomgaard en hof voorzien. De kloosterlingen hielden zich aan den derden regel van St. Franciscus, zij stonden onmiddellijk onder den Hoofdproost van St. Servaas, ter oorzake dat dit klooster, op den grond zijner heerl. Tweebergen, en maar even buiten de oude Tweebergsche-poort gebouwd was. De Hoofdproost had daarom het regt om eenen Kapellaan aan te stellen, die de dagelijksche kerkdienst benevens de predikatiën moest verrigten. Zonder verlof van den Hoofdproost was het hun daarom niet vergund te mogen uitgaan. In tijden van oorlog was dit klooster, wegens zijne hoogte, meer dan andere gebouwen aan de kogels en bommen der vijanden blootgesteld. Men ziet nog in het pand of den omgang, in den muur drie kogels gemetseld, ter gedachtenis aan de drie voornaamste belegeringen der stad, met de jaartallen daarbij aangeteekend, namelijk van 1579, door den Hertog van Parma; van 1632, door Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, en van 1673, door Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*.

De tot dit klooster behoord hebbende gebouwen, dienen thans tot Bank van Leening.

JOSAPHATSHUIS, voorm. kloost. van Reguliere Kanonnikessen in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Agnieten-Klooster.

JOSEPH (ST.), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het ambacht van *Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. *Koewacht*, deel gemaakt hebbende van de linie forten en schansen, tijdens de Nederlandsche beroerten in de zestiende eeuw, door de Spanjaarden, tot verdediging van Axelerambacht aangelegd, op zoodanigen afstand langs den toen bestaanden zeedijk, dat de tusschenbeide gelegene ruimte, aan die sterkten onderling tot gordijn strekte, en daaruit kon bestreken worden, zoodat de landing, tusschen de forten, niet dan bezwaarlijk en met veel gevaar kon worden ondernomen. Na de verovering van Hulst door Prins FREDERIK HENDRIK, in 1645, zijn deze verdedigingspunten aan den Staat gekomen, van toen af van lieverlede vervallen en later geheel geslecht.

Het fort ST. JOSEPH lag in den pold. van Oudbeoostenblij, westwaarts van het fort St. Jacob, aan het einde van den zeedijk, juist in den hoek op het vereenigingspunt van dezen dijk, en dien, welken de pold. Oud-Beoostenblij van den Moerspui-polder scheidt. Het is thans bouwland geworden, doch de grachten, waarin het fort besloten lag, zijn nog zigtbaar.

JOTTO-TOENDO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Er is aldaar een gemetseld bad, dat het water ontvangt uit den berg, waar het bad tegen aan ligt, aan die zijde versierd met beelden en nissen, alsmede fraai loofwerk.

JOUKE-SLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel* en *Smallingerland*. Zie SJOUKE-SLOOT.

JOURE, DE JOURE of DE JOUWER, in het Oud-Friesch HIJOWR of HIJOWERE, vl., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Heerenveen*, 3 u. N. ten O. van de Lemmer en 3 u. N. O. van Sloten.

Volgens sommigen zoude de naam van dit vlek afkomstig zijn van het Friesche woord *Jouwer*, hetwelk haver beteekent, vermits, volgens het getuigenis van oude lieden, dit vlek gebouwd is op eene plaats, daar weleer een haverkamp was; meer waarschijnlijk is het, dat de plaats heeft geheeten HIUWERA (lees HIAUWERA), hetgeen in het Oud-Friesch beteekent *overhaal*, *overzet*, en dat deze plaats dien naam heeft gekregen, om dat alhier een belangrijke doortogt bestaat van Overijssel, Drenthe en van de oostelijke streken van Friesland naar het westelijke gedeelte dier provincie en de stad Sneek.

JOURE plegt oudtijds slechts eene buurt te zijn, waarvan de bewoners tot het d. Westermeer behoorden, alwaar zij hunnen kerkgang en begraafplaats hadden. Door aanbouwing en toeneming der inwoners is het allengs van een klein beginsel opgekomen. Het was reeds in de zestiende eeuw vrij aanzienlijk, zoodat er reeds in 1466 eene weekmarkt werd vastgesteld, door Grietman en gemeene regt in Hasker-Vijfga, bij Raad der Prelaten; terwijl het in 1525 reeds met andere bijzondere regten begunstigd was, als van het houden van jaarmarkten enz., geschonken door den Prelaat van Hasscha en bekrachtigd door het Bourgondisch bestuur. Na dien tijd is de plaats nog vergroot. Thans telt men er 332 huizen, allen voorzien van meer of min groote tuinen, doorgaans van 130 tot 140 voeten (40 tot 43 ell.) lengte, rekenende men tegenwoordig het getal der inwoners op 2400. Het aanzienlijkste deel van dit vlek is eene d u b b e l e en bijna regte s t r e e k huizen of breede straat, zuidoost- en noordwestwaarts loopende, evenredig gebouwd, ter lengte van ongeveer 900 treden, zijnde de

breedte tusschen de huizen aan het noordwesteinde 24 of 25 treden, aan het zuidoosten wat kleiner. Ook zijn de straten, in het jaar 1615, zeer net bevloerd met balsteenen, met voetpaden langs de huizen van klinkertsteenen, zoo net als men in eenige stad ziet: ook worden zij niet minder zindelijk onderhouden; terwijl de Midstraat, in 1841 met klinkerts vervloerd is. Behalve deze Dubbele streek vindt men in het noordoosten nog 51 huizen, strekkende zich in de lengte genoegzaam tot de helft der Dubbele streek; en deze huizen worden verdeeld in drie deelen, met name het Oude-Slagste-Zand, het Nieuwe-Zand en het Oude-Zand, beoosten de Schipsloot, en zijn waarschijnlijk zoo genoemd geworden, omdat ze op eene met zand gevulde plaats gebouwd zijn. Tot aanmerkelijke versiering dezer plaats dient de groote kolk, die gemaakt is in het jaar 1614, daar men bij het inkomen door eene valbrug, tegenover de herberg of het tolhuis, invaart, in welke kolk de Hamburgervaarders, als in eene veilige haven, overwinteren, benevens meer andere groote schepen, hier te huis behoorende. Daarenboven vindt men hier nog verscheidene straten en stegen, Opslagen genaamd, en tot gemak der inwoners dienende, om het hout en andere aangebragte waren uit de schepen te ligten en in hunne huizen te bergen. Van verre vertoont zich dus het dorp zeer aanzienlijk en het zou zulks nog meer doen, zoo niet het gezigt door het omringende geboomte gebroken werd. Aan de oostzijde loopt de groote dorpstraat tot nabij den toren van het d. Westermeer, welke aan de zuidzijde van den weg naar Heerenveen en aan de oostzijde van dien naar de Lemmer staat, omgeven door de begraafplaats van het vlek.

De inw. vinden meest hun bestaan in binnenlandschen handel, in boter, kaas, granen, vee, paarden, varkens, voorts in koloniale waren, in uurwerken, in schrijnwerkerswaren, koper- en blikslagerswerk enz.; ook heeft men er twee scheepstimmerwerven, wier bazen reeds in de vorige eeuw de lof naging, dat zij zeer fraaije en snelzeilende koffen konden vervaardigen, zoo als er thans ook nog tweemast-, schooner-, kof- en groote tjalkschepen gebouwd worden; voorts touwslagerijen, 1 houtzaagmolen, 1 linnengarenfabrijk, door een paard gedreven wordende, 1 garentwijnderij, 1 looijerij, kastenmakerijen, waar bij duizende stoven ter verzending gemaakt worden, 2 pottenbakkerijen, waarvan de eene inzonderheid beroemd is, wegens de deugdelijkheid en de netheid van het vaatwerk, waarom het zelfs tot in Noord- en Zuid-Holland verzonden wordt; nog 2 tabakskerverijen, 1 cichoreifabrijk, 1 koren- of pelmolen, 6 grofsmederijen, uurwerkmakerijen, waar men Friesche klokken vervaardigt, welke zoo deugdelijk zijn, dat er jaarlijks bij honderden naar Holland en zelfs buitenslands gezonden worden, alsmede goud- en zilversmederijen. Volgens geschiedkundige aanteekeningen moet te Joure de eerste aardappel in Friesland gepoot zijn en van daar het eerste Friesche marktschip te Amsterdam zijn aangekomen.

Vóór de veesterfte, in het midden der vorige eeuw, had men hier eene voorname beestenmarkt, gelijk nog is af te leiden uit de dubbele rij palen, die ten getale van 40, met hunne dwarsstukken, op het Noordwesteinde, ter wederzijde der Dubbele streek, staan. De jaarmarkt en de najaars beestenmarkt wordt gehouden op den laatsten Donderdag in September, en de voorjaars beestenmarkt den tweeden Donderdag in Mei. Weleer kwamen hier wekelijks zoo veel beesten ter markt, dat men telkens eene halve ton boter van de melk kernde; doch thans is dit minder aanzienlijk.

Rondom het vlek zijn zeer welige en grasrijke weiden en plantaadjen, vol gevogelte, en doorgaans in het voorjaar veraangenaamd door het gezang van onderscheidene nachtegalen. Ook is in de geheele provincie beroemd de bloeijende en zeer uitgestrekte boom-, bloem- en heesterkweekerij van Wybren Kuyns *en Comp.*, die in 1749 is aangelegd, en thans ongeveer 39 pondematen (14 bund. 33 v. r.) land beslaat. De wateren in de nabuurschap zijn zeer vischrijk, en leveren eenen overvloed van groote snoek en baars op, waarvan de laatste dikwijls twee en drie pond wegen.

Het Regthuis der griet. was voorheen in den toren, en daar beneden het gevangenhuis, waarvan eenige kluisters en banden nog heden aldaar zijn te zien: doch naderhand is het regthuis verplaatst in het noordwesteinde van het vlek, nabij Heerema-state.

De Waag, welke hier gevonden wordt, heeft niets bijzonder meldenswaardig.

De Hervormden, die hier ruim 1800 in getal zijn, onder welke ruim 550 Ledematen, behooren tot de gem. *Joure-Westermeer-en-Snikzwaag*. De kerk, volgens een opschrift op een der balken, gebouwd in het jaar 1644, is een zeer schoon en ruim gebouw, gesticht onder het opzigt van den Grietman Hobbe van Baerdt, door wien daarvan de eerste steen is gelegd op den 18 Maart van het gezegde jaar. Het dubbele kapwerk rust rondom op een en twintig zware pilaren; terwijl nog vijf ronde pilaren van binnen staan, op welke het middelste gedeelte der balken rust. In deze kerk staat een fraai bewerkte predikstoel tegen het Noordwesten, alsmede fraaije gestoelten en een goed orgel, benevens eene in 1844 gebouwde ruime gaanderij. De toren, waaraan, volgens opschrift, den 8 Augustus 1628, door den voorzeiden Grietman de eerste steen gelegd werd, is zeer sierlijk met eene gaanderij gebouwd, en heeft vier klokken.

Ook heeft men hier eene gemeente van Christelijke Afgescheidenen, die eenen eigen Leeraar heeft. De kerk is een klein gebouw, zonder toren of orgel.

De Doopsgezinden, van welke men er omstreeks 270 aantreft, onder welke 100 Ledematen, maken, met de overige dier gezindte uit de griet., eene gem. uit, welke omstreeks 400 zielen en onder deze 190 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Ds. Doijer, die in het jaar 1818 herwaarts kwam, en in het jaar 1823 naar Nijmegen vertrok. De nieuwe en nette kerk is in het jaar 1824 gebouwd; zij is met eenen koepel versierd, doch heeft geen orgel. Voorheen hadden de Doopsgez. er twee kerken, doch de eene dient thans tot kerk der Afgescheidenen.

De Roomsch-Katholijken, welke er ruim 330 in getal zijn, maken, met de overige dier gezindte in *Haskerland*, eene stat. uit, welke tot het dek. van *Friesland* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 450 zielen, onder welke 310 Communikanten, telt. De kerk is een net gebouw, dat in het jaar 1837 gesticht, en aan den H. Mattheus toegewijd is. Zij prijkt met eenen koepel en een orgel.

De 8 Israëlieten, welke men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Heerenveen* gerekend.

Men heeft er een nieuw, in het jaar 1837 of 1838 gebouwd, Armenhuis, waarin oude lieden en kinderen verpleegd worden.

Aan het westeinde dezer plaats was, ten tijde van den oorlog met Spanje, eene schans, die naderhand op last van de Staten van Friesland geslecht is. Nu ziet men aldaar, vlak over de straat, het groote en

fraaije buitengoed Herema-state of Vegilin, thans bewoond door Jonkheer Pieter Benjamin Johan Vegilin van Claerbergen; in het Z. had men vroeger nog de state Baerdt, waarvan thans niets meer bestaat.

De Latijnsche school, welke hier, in het jaar 1695, is opgerigt, telt 4 leerlingen, terwijl het rectoraat door den Predikant wordt waargenomen. Reeds in 1647 vindt men melding gemaakt van eenen Rector *Scholae Jouranae.*

De Dorpschool telt een gemiddeld getal van 130 leerlingen. Ook is er nog eene Matressenschool, met 70 leerlingen, en eene Zondagschool, met omstreeks 40 leerlingen.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 6 Februarij 1822 opgerigt is en ruim 40 leden telt, alsmede eene in 1840 tot stand gekomen Maatschappij, de eerste van dien aard in ons vaderland, ten doel hebbende het aanleggen van eene stoombootendienst op de kanalen en meren; reeds in het jaar 1841, is door deze Maatschappij de eerste ijzeren kanaalstoomboot met gelukkig gevolg in dienst gesteld, tusschen de Joure, Sneek en de Lemmer, om de binnenlandsche correspondentie over de wijde meren te bespoedigen

Joure is de geboorteplaats van den Godgeleerde Elias Annes Borger, die tevens een bekwaam Oostersch Taalgeleerde en Nederduitsch Dichter was, geb. 26 Februarij 1784, † 12 October 1820, als Hoogleeraar in de Grieksche Letterkunde en Algemeene Geschiedenis, aan de hoogeschool te Leyden, en van den Geneeskundige Wynoldus Munniks, geb. 4 December 1744, † 8 September 1806, als Hoogleeraar in de Medicijnen te Groningen.

Bij den watervloed van Februarij 1825 heeft Joure ook te lijden gehad. In den namiddag van 4 Februarij ontdekte men aan de zuidwestzijde het aanwassen van het water. Om het doordringen daarvan te beletten, werd een dam op den rijweg naar de Lemmer gelegd, waardoor men aanvankelijk den aandrang van het water tegen hield; doch reeds te twee of drie ure, in den morgen van den volgenden dag, kon deze de persing niet meer wederstaan, maar brak door, terwijl de dijken op vele plaatsen overliepen, zoodat reeds ten negen ure alle landen, tuinen en boomkweekerijen, drie tot vier voet met water overdekt waren. Weldra moesten de bewoners der laagste huizen die verlaten, en op hooger gelegen plaatsen eene veilige schuilplaats zoeken.

JOURE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Hiaure.

JOURE (DE), vl., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie Jouré.

JOURE (POLDER-BEZUIDEN-), pold., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr. en kant. *Heerenveen*.

JOURE-WESTERMEER-EN-SNIKZWAAG, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *de Lemmer*. Men heeft er slechts ééne kerk te Joure, en telt er 1900 zielen, onder welke ruim 550 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Josias Eytheringer, die hier in het jaar 1593 kwam, en in het jaar 1595 eenen opvolger bekwam in Andreas Pellio.

JOUSEN (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, loopende in eene noordwestelijke rigting uit het *Cornjumer-meer* in het *Stienzer-meer*.

JOUSMA, JUCSMA of JUWSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. van *Holwerd*, 5 min. Z. W. van *Ferwerd*, waartoe zij behoorde.

Den 14 Februarij 1575 werd deze stins door de Leeuwarders in brand gestoken; doch JUW JUWSMA, geholpen door FOLKERT ATTA, ontkwam hunne handen.

In het jaar 1816 is zij afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans nog de voormalige arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 8 bund. 74 v. r., thans in eigendom bezeten wordende door den Heer HAJONIDES BOLMAN, woonachtig te Leeuwarden.

JOUSMA, JUUSMA of JUWSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Leeuwarden*, 20 min. N. O. van *Wirdum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats in grachten. De daartoe behoorende gronden, bestaande in de singels, erven, tuinen, boomgaard en weiland, beslaan eene oppervlakte van 7 bund. 19 v. r. 20 v. ell., thans in eigendom bezeten wordende door Jonkheer J. T. VAN EYSINGA, woonachtig te Wommels.

JOUSTERP, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2 u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ½ u. Z. W. van *Bolsward*, ½ u. Z. W. van *Tjerkwerd*, waartoe het behoort; met 2 h. en 16 inw. Dit geh. heeft vroeger waarschijnlijk Heermahuizen geheeten.

JOUSTERPER-POEL, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ½ u. Z. W. van Tjerkwerd, 20 min. N. W. van Dedgum, dat met het *Oostermeer* in verbinding staat.

JOUSTERPER-POLDER, pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. *Sneek*, kant. *Bolsward*, onder *Tjerkwerd*; palende N. aan den Rijtseteper-polder, O. aan de Trekvaart-van-Bolsward-op-Workum, Z. aan het behoor van Parrega, W. aan het Parregaster-meer. — Hij wordt op het Parregaster-meer van het overtollige water ontlast.

JOUSTER-UITGANGEN, streek land, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, ten N. O. van Joure.

JOUSUMBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie JOUWSUMBUREN.

JOUSWIER, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie JOUWSWIER.

JOUWER (DE KLEINE) of LIJTSE JOUWER, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, Zie HIAURE.

JOUWER (DE), vlek, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zie JOURE.

JOUWER (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie BALK.

JOUWERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie JORWERD.

JOUWERS, b. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. van *Groningen*, kant. en ½ u. O. van *Hooyezand*, gem. *Sappemeer*.

JOUWERSWIJK (DE), water in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, onder *Sappemeer*.

JOUWSUMBUREN of JOUSUMBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. O. van *Hallum*, waartoe het behoort.

JOUWSWEER, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie JOUWSWIER.

JOUWSWEERSTER-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie JOUWSWIERSTER-MEER.

JOUWSWERD of JOUWSWIER, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, ¼ u. Z. W. van *Wolsum*, waartoe het behoort; met 6 h. en 30 inw.

JOUWSWIER, JOUSWIER of JOUWSWEER, in het oud-Friesch JAVESWEER, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Dockum*, Z. van de Zuur-Ee, waarover nevens dit d. eene brug ligt, de Jouwswierster-tille genaamd, dienende ter onderhouding van de gemeenschap tusschen de zuider- en noorderdorpen der griet. Oost-Dongeradeel. De inw. vinden meest hun bestaan in de veeteelt en melkerij.

De Herv., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Oostrumen-Jouwswier*, die hier eene kerk heeft. — De R. K., die men hier aantreft, behooren tot de stat. van *Dockum*. — Men heeft er eene dorpschool.

Hier waren voorheen de staten Ernsma, Joenga, Winia, Mollema en Holdinga, waarvan thans geen enkel spoor meer bestaat.

JOUWSWIER, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie JOUWSWERD.

JOUWSWIERSTER-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, Z. van Jouwswier, dat door de Meersloot met de *Zuur-Ee* in verbinding staat.

JOUWSWIERSTER-TILLE, brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie voorts op JOUWSWIER.

JOYEKOMOMOMBO, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. DE DAGERAAD, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie DAGERAAD (DE).

IPA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Xoela-Besi*, dat tot de *Xoela-eilanden* behoort.

IPAPONTEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust. Het behoort onder *Purmata*.

IPEGAT (HET) of YPEGAT, voorm. meertje in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, tusschen Niezijl en Noordhorn.

Dit meertje, hetwelk nog op de kaart van BECKERINGH voorkomt, bestaat niet meer. Thans noemt men IPEGAT dat gedeelte van het Reitdiep, hetwelk, met eene sterke zuidwaartsche bogt, ten N. van de Lammerbult en ten O. van de Kommerzijlster-rijt loopt. Het is 5 vademen diep en aan den zuidwal ongemeen steil; wordende de oever aldaar, tegen de afspoeling, van wege de provincie, met rijshoofden beveiligd.

IPEKOLSGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie YPEKOLSGA.

IPELO, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie IJPELO.

IPELSHOEF, naam, welke veelal, bij verkorting, gegeven wordt aan het d. HYPOLITUSHOEF, op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie HYPOLITUSHOEF.

IPEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie EPEMA.

IPENHOVEN, voorm. buitenverblijf op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*.

IPENOORD, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Middelburg*, gem. *Oostkapelle*.

IPENRODE of Ypenrode, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en 15 min. N. van *Heemstede*, aan den straatweg en de trekvaart tusschen Haarlem en Leyden.

Deze buit., waarbij het bosch de Gonjer, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 74 bund. 58 v. r. 54 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe Sara Johanna van de Poll, douairière van Jonkheer Jan Willem Calkoen, woonachtig te Amsterdam.

IPENSTEIN, buurt in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie IJpestein.

IPEREN-STEIN, voorm. adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie IJperen-Stein.

IPOE of Ippoe, ook wel Ipou of Ippou, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de *Zuidwestkust*, reg. *Idrapoera*, 30 u. N. W. van Bengkolen, op 35° 10′ min. Z. B. De afneming van den oever is hier duidelijk zigtbaar. De uitvoer van daar bestaat in dertig tot vijf en dertig koijans peper en eenig stofgoud.

IPPELSCHE-POLDER, pold. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Uppelsche-polder.

IRELABOO, vlek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Irlabo.

IRING-IRING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*.

Dit d. was in het begin van 1828 een der hoofdverzamelplaatsen van de muitelingen, van waar zij, den 16 Februarij van dat jaar, door de onzen verdreven werden.

IRIS-STRAAT, zeeëngte in *Australië*, op het eil. *Nieuw-Guinea*, in het jaar 1827 door de Nederlandsche oorlogsvaartuigen de *Iris* en de *Triton* ontdekt, en naar eerstgenoemde dier schepen genoemd.

IRKAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Rakan.

IRLABO of Irelaboo, vlek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de *Noordkust*, kon. *Atjieh*; met eene haven.

IRMELO, oude naam van het d. Ermelo, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Ermelo.

IRMINLO, naam, onder welken het d. Ermelo, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, reeds in het jaar 855 vermeld wordt. Zie Ermelo.

IRNSUM of Eernsum, oudtijds Yrnersum, in de landtaal Jinsum genoemd, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Rauwerd*, aan den straatweg van Leeuwarden naar Heerenveen, en aan het algemeene vaarwater der groote schepen, die van Leeuwarden en uit Groningerland door de Oude-Schouw, de Lemmer of Stavoren, naar de Zuiderzee varen.

Het is eene groote volkrijke plaats, in wier nabijheid, 5 min. ten Z., vroeger de oude schouw over het gezegde vaarwater lag, welke in het jaar 1839 door eene kapitale brug is vervangen. Het bevat, in de kom van het d., 103 h. en 510 inw., en met de daartoe behoorende b. Vierhuizen, Abbingawier, Fonteburen en Kerkeburen, 119 h. en 620 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier ongeveer 260 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, behooren tot de gem. van *Rauwerd-en-Irnsum*, welke hier

eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan den H. MARCUS was toegewijd, en op eene terp staat. Het is een oud goed gebouw, met eenen stompen huisdaktoren en orgel.

De Doopsgez., van welke men er 90 telt, onder welke ruim 30 Ledematen, behooren meestal tot de gem. van *Irnsum-en-Poppingawier*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein en oud gebouw, gesticht in 1684, zonder toren of orgel.

De enkele Evang. Luth., welke men er aantreft, wordt tot de gem. van *Leeuwarden* gerekend.

De R. K., die er 200 in getal zijn, onder welke 150 Communikanten, maken, met de overige uit de grietenij *Rauwerderhem*, eene stat. uit, welke 420 zielen, en onder deze 330 Communikanten telt, tot het dek. van *Friesland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. MICHAËL toegewijd, is een, in het jaar 1709 gesticht, eenvoudig gebouw, dat met een orgel prijkt. Vóór deze kerk, aan den straatweg, staat een fraai nieuw gebouwd huis voor den Pastoor. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier nog het Huis-de-Winkel, thans behoorende aan den Heer J. LOJENGA, te Leeuwarden, en de state Douma, thans behoorende aan KLAAS C. NIJDAM, te Grouw. In het jaar 1672 werd, niet ver van de toenmalige schouw, eene schans opgeworpen, om de Munsterschen den weg naar Leeuwarden af te snijden. Van die schans zijn geene overblijfselen meer aanwezig. Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men thans weiland. — De kermis valt in den derden Zondag in Augustus.

IRNSUM-EN-POPPINGAWIER, Doopsgez. kerk. gem., prov. *Friesland*, met eene kerk te Irnsum. Men telt er 290 zielen, onder welke 110 Ledematen. — Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

IRNSUMER-ZIJL, zijl of sluis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Iduarderadeel*, 3 min. N. O. van het in *Rauwerderhem* liggende d. Irnsum, waarvan zij haren naam ontleent, ter plaatse, waar de Grouw, de Muzel en de Boorn bij elkander komen.

Deze zijl is eene uitwatering van Oostergoo, door welke het zijn water in de Zevenwouden, door twee zich derwaarts openende vloeddeuren, kan lossen, doch als het water in de Wouden hooger is dan in Oostergoo, zoo sluiten zich de deuren van zelf, en beletten den terugloop in Oostergoo: bewerende dit kwartier van ouds het regt bezeten te hebben, om door deze zijl zijn water te mogen lossen, zonder iets terug te ontvangen. Voorts loopt van IRNSUMER-ZIJL zuidwaarts de Leppedijk, en deze belet den loop van het Woudwater in Idaarderadeel. Bij deze sluis en verlaat staat eene neringrijke herberg, waarbij eene valbrug voor den rijweg naar Grouw.

IRST, adell. h. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie IERST.

IRTHE, oude naam van het HUIS-TE-EERDE, adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie EERDE (HUIS-TE-).

ISAAKSHOOP, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie IZAAKSHOOP.

ISABELLA-SCHANS, fort in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie IZABEL.

ISABELLA-SCHANS, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie IZABELLA.

ISALA, Lat. naam van de riv. DE IJSSEL, in de prov. *Gelderland* en *Overijssel*. Zie IJSSEL (DE).

ISALANDIA, Lat. naam van IJSSELLAND, het tegenwoordige ZALLAND, prov. *Overijssel*. Zie ZALLAND.

ISBRECHTUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie YSBRECHTUM.

ISBROECHTEN, oud-Friesche naam van het d. YSBRECHTUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie YSBRECHTUM.

ISCHEID, geh. in de heerl. *Bondorff*, grooth. *Luxemburg*. Zie ESCHEID.

ISEL, riv. in de prov. *Gelderland* en *Overijssel*. Zie IJSSEL (DE) (1).

ISELGAU, voorm. graafs. in *Friesland*. Zie ISLAGOUWE.

ISELMUDEN, oude naam, waaronder IJSSELMUIDEN, in 1133 voorkomt. Zie IJSSELMUIDEN.

ISELSTADIUM, Lat. naam van de st. IJSSELSTEIN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie IJSSELSTEIN.

ISENDIJKE, oude naam van de st. IJZENDIJKE, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, en welke in de volkspraak door de bewoners en in geheel Zeeland daaraan bij voortduring nog wordt gegeven. Zie IJZENDIJKE.

ISEN-POLDER, op de kaart van MOGGE onder den naam van ISTAPOLDER voorkomende, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*; palende N. en O. aan den Oude-Polder-van-Groede, Z. aan den Nieuwe-Polder-van-Groede, W. aan den Groote-St.-Anna-polder, O. aan den Geuzendijk, W. aan den St. Baafsdijk.

De schotbare grootte is 21 bund. 87 v. r. 48 v. ell.; daarin staat 1 boerderij. Hij is een deel der *Watering-van-Groede*, zijnde letter N., is bedijkt met die watering en staat onder het bestuur daarvan.

ISLA, Lat. naam van de riv. DE IJSSEL, in de prov. *Gelderland* en *Overijssel*. Zie IJSSEL (DE).

ISLAGOUWE, ISELGAU of ISLEGOU, d. i.: LANDSTREEK AAN DEN IJSSEL, voorm. graafs. in *Friesland*, op den regter oever van den IJssel.

Dit graafs. strekte zich, volgens sommigen, met nog twee andere, uit van het Vlie tot aan de Lauwers, terwijl een vierde zich tot aan de Eems zou uitgestrekt hebben. GODEVAART *met den Bult*, Hertog *van Lotharingen* of *Braband*, heeft het, te gelijk met Holland, vier jaren bezeten, van welk land EGBERT, Markgraaf *van Saksen*, zich, nadat GODEVAART om het leven was gebragt, meester gemaakt en het ook tegen DIEDERIK V, die daar iets van in bezit hield, van den Keizer zijnen bloedverwant verkregen heeft. Deze zou daar nog meer bij gedaan hebben, indien EGBERT getrouw gebleven ware, en door zijne wederspannigheid niet verdiend had, dat hij voor de tweede maal gebannen werd; want al, wat deze EGBERT, tijdens zijne verbanning, in Friesland, ten W. van de Lauwers, bezat, heeft Keizer HENDRIK IV, bij zijne giftbrieven, overgedragen aan de kerk van Utrecht en wel: den 7 Februarij 1086, Oostergoo en Westergoo, benevens de Hofstede-van-Thuringen, en twee maanden daarna, den 3 April, het graafs. Isselgouwe. Anderen willen, dat dit graafs. was gelegen aan de benedenkil of de uitwatering van den IJssel, of, dat dit het graafs. Staveren zelve geweest zij, hetwelk de Keizer, dadelijk na de eerste verbanning van EGBERT, met wien hij naderhand weder verzoend is, op den rijksdag te Worms, gehouden in 1077, aan den Bisschop toegewezen had. Hetgeen derhalve in dezen eersten brief het graafs.

(1) Even eens zoeke men de woorden op I, welke hier niet gevonden worden, op IJ.

Staveren werd genoemd, zoude in den laatsten zijn uitgedrukt door de benaming van het graafs. van Isselgouw; want, zeggen zij, men vindt nergens het minste blijk, dat EGBERT iets buiten den omtrek van deze landstreek bezeten heeft, en het verdragschrift tusschen Bisschop DIEDERIK II en LODEWIJK, gemaal van ADA, Gravin *van Holland*, gemaakt in het jaar 1204, toont uitdrukkelijk, dat die van Holland en die van Utrecht langen tijd even veel regt uitgeoefend hebben over de drie graafs. Oostergoo, Westergoo en Staveren, en dat zij met elkander daarover hebben getwist. Ons komt het echter, met DUMBAR, waarschijnlijker voor, dat men door dat ISLAGOUW moet verstaan SALLAND (dus bij verkorting genoemd voor IJSSALLAND), naardien uit de schriften van HEDA bekend is, dat reeds in het jaar 1042 Vollenhoven, en nog een ander gedeelte van Overijssel in het jaar 1046 aan het Utrechtsche bisdom waren geschonken, en onderscheidene deelen, inzonderheid van Twenthe, als: het graafs. Goor, de steden Enschedé, Diepenheim enz., eerst langen tijd daarna onder het wereldlijk gezag der Utrechtste Bisschoppen zijn geraakt en er ook geen andere brief van de overgave van Salland aan de Utrechtsche Bisschoppen bekend is.

ISLAND (HOG-), Engelsche naam van het VARKENS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie dat woord.

ISLAND (HOG-), Engelsche naam van het eil. BABI, in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie BABI.

ISLAND (MIDDLE-), naam, welken de Engelschen geven aan het eil. DWARS-IN-DEN-WEG, in *Oost-Indië*, in de *Straat-Sunda*. Zie DWARS-IN-DEN-WEG.

ISLAND (MIDDLE-), ook wel LANG-EILAND genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, in de straat tusschen *Biliton* en *Bangka*. Het verdeelt die straat in tweeën, waarvan de wester- gewoonlijk Gasperstraat, en de oostelijke vaart Clementsstraat genoemd wordt. — Het eil. is lang, heeft verscheidene buurten en veel hout.

ISLAND (MIDDLE-), klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. bij de Zuidwestkust van het eil. *Boeton*; 5° 38′ Z. B., 140° 37′ O. L.

ISLAND (MIDDLE-), klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, in de *Straat-van-Saleijer*, bij de Zuidkust van *Celebes*; 5° 40′ Z. B., 138° 38′ O. L.

ISLEGAAUWE, voorm. graafs in *Friesland*. Zie ISLAGOUWE.

ISLEMUNDE, oude naam van het d. IJSSELMONDE in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie IJSSELMONDE.

ISLESTEIN, oude naam van de st. IJSSELSTEIN, in den *Lopikerwaard*, voorheen prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Utrecht*. Zie IJSSELSTEIN.

ISLOA of HISLOA, een der distr. van het voorm. graafs. *Hamelande*, en moet bevat hebben het land van den Ouden-IJssel van af Doesborgh en Doetinchem tot aan zee. In 1046 schonk Keizer HENDRIK aan BERNOLDUS, Bisschop van Utrecht, een gedeelte van dit distr., waaronder voorkwamen, aan den regter IJsseloever, de namen: Rathnon, Hunne, Weggestapele, Agastaldaburg, Westerflé en Stevaren, en aan de andere zijde de namen: Lovenen, Erbeke, Suthempe en Ascete. Na dien afstand schijnt dit gedeelte den naam van Land-van-Deventer te hebben bekomen.

ISMOLA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, Z. O. van *Batsjan*.

ISOENGA, st. in *Oost-Indië*, op het *Molruksche* eil. *Amboina*, deel *Hitoe*.

ISSALA, Lat. naam van de riv. den IJssel, prov. *Gelderland* en *Overijssel.* Zie IJssel (De).

ISSEL, Fr. naam van de riv. den IJssel, prov. *Gelderland* en *Overijssel.* Zie IJssel.

ISSELGOUWE, voorm. graafs. in *Friesland.* Zie Islagouwe.

ISSELT, heerl. in *Eemland,* prov. *Utrecht,* arr. en kant. *Amersfoort,* gem. *Soest;* palende N. aan de Eem, O. aan de stad Amersfoort, Z. aan de Soesterweg, W. aan de plaats Birkhoven.

Deze heerl. bevat het geh. Isselt, en beslaat eene oppervlakte van 149 bund. 60 v. ell.; telt thans 9 h., bewoond door 13 huisgez., uitmakende eene bevolking van 40 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. Vroeger had men in deze heerl. ook eene glasblazerij, maar deze is in het jaar 1830 afgebroken.

De Herv., die hier 7 in getal zijn, onder welke 3 Ledematen, behooren tot de gem. van *Soest.* — De R. K., van welke men er 34 aantreft, worden tot de stat. van *Soest* gerekend, doch gaan meest, wegens de nabijheid, te *Amersfoort* te kerk.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Amersfoort.*

De heerl. bestond van ouds slechts uit eene ridderhofstad met een kasteel, en was als zoodanig in het jaar 1330 bekend, wanneer zij door het geslacht van van Isselt bezeten werd. Michiel van Isselt getuigt, dat zijne voorouders, wier heerl. het was, aldaar gewoond hebben. In de veertiende eeuw was deze heerl. reeds in het bezit van de familie van Dam, die ze thans weder bezit, zonder dat het blijkt, hoe zij daaruit geraakt is. Omtrent het jaar 1610 werd Isselt bezeten door den zoon van Cornelis Jansz. van Vianen, die zich Heer van Isselt noemde. De heerl. is leenroerig aan den Prior van Utrecht, en in het jaar 1769 op den Heer Gerbrand Ignatius Sasse verleid, die haar, den 7 September 1755, verkocht aan den Heer Mr. Jacob van Dam, Raad in de Vroedschap der stad en Ontvanger van den twintigsten en veertigsten penning der prov. Utrecht, en zijne echtgenoot Vrouwe Aletta Francisca Buyk, in wier geslacht de heerl. tot nu toe gebleven is, zijnde thans daarvan eigenaar den Heer Mr. Jacob van Dam van Isselt, Ridder van den Nederlandschen Leeuw en President van de Arrondissements-Regtbank te Amersfoort. Naardien aan deze heerl. vroeger onderscheidene leengoederen behoorden, zoo stelde de Heer, behalve den Schout, de Schepenen en den Secretaris, ook den Leengriffier aan.

Het geh. Isselt ligt ¼ u. W. N. W. van Amersfoort, 4 u. N. O. van Utrecht. Er staat hier eene kapel, weleer aan de H. Barbara toegewijd, waarin vroeger eene vikarij gevestigd was, welke ter begeving stond van de Heeren van Isselt. Deze kapel, waarin ook de vroegere Heeren en Vrouwen van Isselt begraven zijn, dient thans tot begraafplaats van de familie Jacob van Dam van Isselt. Men ziet er nog eenige wapenborden en een altaar met zijne versierselen.

Het wapen van Isselt bestaat in een schild van keel (rood), met veertien ballen van zilver, staande vier, vier, drie, twee en een.

ISSELT, voorm. adell. h. in *Eemland,* prov. *Utrecht,* arr., kant. en ¼ u. W. van *Amersfoort,* gem. *Soest.*

Dit adell. h. is voor omstreeks 60 of 70 jaren afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog de kapel met eene daar tegen aangebouwde boerenwoning, zijnde de grachten, waarmede het kasteel omgeven was, aldaar nog zeer goed zigtbaar.

ISSELTSCHE-POLDER, pold. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Soest*.

Deze pold. is niet bedijkt en heeft slechts eene kade, die tot jaagpad dient voor de schepen, die naar zee worden getrokken; hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 149 bund. 60 v. ell.; telt 5 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op den Eem, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Heemraden.

ISSESOEKAR, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de *Zuidkust*, resid. *Bantam*.

ISTA-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie ISEN-POLDER.

ITAN (KARAN-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie KARANG-ITAN.

ITAN (SOENGEI-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, ads. res. *Bengkoelen*.

ITAN (PANA-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie PAINSEN-EILAND.

ITANG (KARANG-), land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie KARANG-ITANG.

ITAWACKA of ITAWAKA, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Honimoa*.

Het is een fraai d., dat onder eenen Patih staat, die in het begin der vorige eeuw over 449 zielen, onder welke 140 weerbare mannen en 93 Dati's, het gezag voerde.

ITENG, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden van Banda*. Zie TENG.

ITENS of YTENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. O. van *Bolsward*.

Men telt er, in de kom van het d., 4 h. en 28 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes Ee en Monseburen, 20 h. en 125 inw.

De Herv., die hier 90 in getal zijn, onder welke 20 Ledematen, behooren tot de gem. van *Itens-en-Hennaard*. De kerk te ITENS is een klein gebouw, langwerpig vierkant, waarin een orgel, hetwelk in 1763 aanzienlijk hersteld werd. De kerk zelve, in 1805 nieuw gebouwd, heeft eenen lagen en stompen toren.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

Van hier loopt zuidwestwaarts aan, eene schipvaart naar de Hydaarder-vaart en voorts naar Oosterend. Ook had men hier vroeger de eigengeërfde hofsteden Stapert en het Zand.

ITENS-EN-HENNAARD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*.

Men telt er ruim 150 zielen, onder welke 25 Ledematen, en heeft er twee kerken, als: ééne te Itens en ééne te Hennaard, zijnde sedert 1843 Hennaard wederom met *Itens* vereenigd, nadat het eenigen tijd bij Oosterend geweest was. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PAULUS ANTONII, die in het jaar 1581 hier in dienst was, en in het jaar 1588 naar Huizum vertrok.

ITEREN, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie ITTEREN.

ITEREN (NEER-), d. in het *Land van Thorn*, prov. *Limburg*. Zie ITTER (NEER-).

ITERVOORT, d. in het *Land van Thorn*, prov. *Limburg*. Zie Ittervoort.

ITERWEERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Tjerkwerd.

ITJING, vulkaan in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

Deze vulkaan heeft in het begin dezer eeuw verschrikkelijke verwoestingen aangerigt, waardoor geheele bosschen verteerd, rivieren uitgedroogd, negerijen verdwenen en honderden menschen omgekomen zijn.

ITIL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

ITSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Holwerd*, te *Wierum*, van welke men de juiste plaats, waar zij gestaan heeft, niet meer weet aan te wijzen.

ITSMABUUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. Z. O. van *Nijkerk*, waartoe het behoort.

ITTER, d. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Itteren.

ITTER (NEER-), gem., in vroegere tijden toebehoorende aan het prins-bisdom van *Luik*, en deel makende van een der zeven vrijdorpen van het patrimonieel goed van St. Lambert; thans behoorende tot de prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, kant. *Weert* (8 k. d., 12 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Hunsel, O. aan Ittervoort, Z. en W. aan de Belgische gem. Kessenich.

Deze gem. omvat nog alleenlijk slechts het dorp en eenige daaromtrent gelegene huizen, zijnde in het jaar 1843, ten gevolge van het tractaat van Londen, de voorheen onderhoorige geh., Beersel, Boom en Manestraat daarvan afgescheiden geworden, omvattende vóór deze afscheiding eene oppervlakte van 1819 bund. 22 v. r. 65 v. ell., waaronder 1729 bund. 87 v. r. 43 v. ell. belastbaar land, heden, volgens het kadaster, nog 469 bund. 69 v. r. 10 v. ell., waaronder 451 bund. 12 v. r. 60 v. ell. belastbaar; vóór de afscheiding bewoond geweest door 290 huisgez., heden nog door 162; vroeger uitmakende eene bevolking van 1400, thans nog van 730 inw., welke meest hun bestaan in handel en nijverheid vinden. Ook heeft men er 1 branderij, 2 brouwerijën, 1 kunstazijnfabrijk, 1 verwerij, 1 leerlooijerij en 1 korenmolen.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 530 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. éene school te Neer-Itter, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Neer-Itter, ook wel Neer-Itteren en Neer-Iteren gespeld, ligt 3 u. Z. W. van Roermonde, 2½ u. Z. O. van Weert. Men telt er in de kom van het d. 140 h. en 700 inw.

De kerk, aan den H. Lambertus toegewijd, is een zeer oud gebouw, van eenen nieuwen toren en tevens van een orgel voorzien. Ook vindt men in deze kerk een uitmuntend schilderstuk, voorstellende de kruisiging van Christus.

De kermis valt in 's Zondags na de H. Drievuldigheid; behalve de kermis heeft men er nog twee jaarmarkten, vallende de eerste op den 1 October en de tweede, zijnde eene zeer beroemde markt, op den

15 December in. Op deze markten worden meest hoornvee, vlas en kramerijen te koop gesteld. Op den 13 December, zijnde den dag van St. Lucia, wier reliquiën aldaar berustende zijn, wordt deze gem. ook door vele bedevaartgangers bezocht.

Het wapen van Neer-Itter heeft altijd uit een afbeeldsel van den H. Lambert bestaan.

ITTEREN, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (4 k. d., 4 m. k., 1 s. d.); palende W. en N. aan de Maas, O. aan Bunde, Z. aan Borgharen.

Deze gem, bevat het d. Itteren en eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 436 bund. 32 v. r. 15 v. ell.; telt 69 h., bewoond door 69 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 390 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er rijke akkers, weilanden en de belangrijke buitengoederen, Marsenhoven of Meersenhoven en Hartestein.

De inw., die op 1 na allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Meerssen* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en te Itteren eene kerk heeft.

De enkele Herv., die men er aantreft, wordt tot de gem. van *Maastricht* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. Itteren, Itter of Iteren, ligt 1 u. N. van Maastricht, 1 u. W. van Meerssen.

ITTEREN (DE), de Itter of de Iteren, beek in de prov. *Limburg*, die, in de nabijheid van Op-Itter, in Belgisch Limburg ontspringt, en met eene oostelijke rigting, tegen over Maasbracht, in de *Maas* uitloopt.

ITTEREN (NEER-), d. in het *Land van Thorn*, prov. *Limburg*. Zie Itter (Neer-).

ITTERSUM, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ruim ½ u. Z. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkarspel*, aan den straatweg van Zwolle naar Deventer; met 21 h. en 130 inw. — Deze buurs. of markte wordt reeds in eenen brief van het jaar 1207 vermeld.

ITTERSUM, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. Z. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, aan den straatweg van Zwolle naar Deventer.

Dit buit. beslaat, met heerenhuis, tuin aangename wandelingen, opgaande boomen en houtgewassen, drie katersteden en onderscheidene stukken groen- en bouwland, ongeveer 55 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer L. C. Cropius, woonachtig te Zwolle.

ITTERVOORT, gem. in het *Land van Thorn*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Roermonde*, (8 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Grathem, O. aan Thorn, Z. aan de Belgische gem. Kessenich, W. aan Neer-Itter en Hunsel.

Deze gem. bevat het d. Ittervoort, benevens een gedeelte van het geh. Beersel; beslaat eene oppervlakte van 401 bund. 3 v. r. 95 v. ell.; telt 57 h., bewoond door 57 huisgez., uitmakende eene bevolking van 330 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, onder welken 220 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort, en te Ittervoort eene kerk heeft, welke door eenen Pastoor bediend wordt. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. Ittervoort, ook wel Itervoort gespeld, ligt 2¼ u. W. Z. W. van Roermonde, 3 u. Z. O. van Weert. Het bevat, in de kom van het d., 23 h. en 140 inw.

ITZIG, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ¾ u. Z. O. van *Luxemburg*, gem. en 20 min. N. O. van *Hesperingen*, aan een beekje, dat te Hesperingen in de Alzette valt. Het is een zeer oud dorp.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter te Luxemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

In dit d. was in de jaren 1794 en 1795 het hoofdkwartier der Franschen gevestigd.

JUAN (RIO-ST.-), ook wel GAMA genoemd, riv. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, in het stranddistr. *Adon*, welke in het rijk van *Assiantie* ontstaat, en met eene zuidelijke rigting het stranddistr. *Adon* doorstroomende, bij de stad Chama in de *Bogt-van-Guinea* uitloopt.

Aan den mond dezer rivier liggen zandbanken, doch de opening daar tusschen gedoogt, dat men met den vloed met canoo's, en ook wel met andere kleine vaartuigen, daar binnen kan stevenen, terwijl dit met de eb, door den sterken afloop der rivier, moeijelijker te doen is. Eene zeer groote kom of plas, welke bezijden den mond lag, heeft zich door eene toevallige doorbraak met haar vereenigd, waardoor hoogst waarschijnlijk de uitwatering vergroot, en dus vervolgens wel beter bevaarbaar worden zal: immers zoude zij, door de natuur een weinig te hulp te komen, beter bevaarbaar kunnen worden gemaakt. Zoodra men zich tusschen de eigenlijke boorden der rivier bevindt, wordt het water gelijk een spiegel, en de oevers zijn, tot in het water met digt in een begroeide bosschen bezet, hangende de in elkander gewassene boomen op eene bijzonder romaneske wijze over dezen stroom heen. Deze rivier zal de breedte hebben die de Amstel voor de stad Amsterdam heeft, en een uur of drie opwaarts gevaren, heeft zij nog dezelfde wijdte, hoewel zij daar reeds in twee armen is verdeeld. Het water is zoet tot aan den mond van de rivier toe, en schijnt in de rivier zelve vermengd met of liever gekleurd door eene graauwachtige klei, zooals het zich bij het bezinken of door eenen leksteen vloeijende vertoont, wordende dit vermoedelijk veroorzaakt, door de gronden waarover het water van de bergen afvallende, loopt, ofschoon het zoo weinig is, dat men daardoor varende, nevens het boord van de canoo's er van schept, en drinkt met dien smaak, welk zoet water in een heet klimaat oplevert. De diepte der rivier is tot aan de boorden vrij aanmerkelijk, zoodat men onder het lommer en op vele plaatsen van wederzijden onder de boomen doorvaart, zonder iets van den grond gewaar te worden.

Men ontmoet er anderhalf uur van de monding, in het midden eene ondiepte, met eene boven water uitstekende klip; doch de overblijvende breedte aan beide zijden, is zoo groot, dat er een linieschip, zonder de geringste zwarigheid zoude kunnen voorbij zeilen. Na omtrent een half uur opgevaren te hebben, worden de gronden een weinig hooger, en de rivier verdeelt zich in tweeën.

JUBBEGA, oudtijds JOBBEGA of JOBBEMA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 3½ u. O. van *Heerenveen*. Men telt er 800 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en melkerij. De huizen in het Noorden langs den binnenweg zijn in het geboomte gelegen.

Dit d. had vroeger, met *Schurega*, eene gemeenschappelijke kerk, welke in het veld, bijna op de scheiding tusschen de twee plaatsen,

stond. Deze kerk is sedert het midden der vorige eeuw niet meer in wezen, en daarvan alleen het kerkhof overgebleven.

De Herv., die hier wonen, behooren thans tot de gem. *Hornsterswaag-Jubbega-en-Schurega*.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

JUCAWERT, oude naam van het d. Jukwerd, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Jukwerd.

JUCKEMA of Jukkema, voorm. stat., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Leeuwarden*, gem. en ½ u. N. van *Stiens*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een arbeidershuisje. De daartoe behoord hebbende gronden beslaande eene oppervlakte van 44 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer S. J. Sevenster, woonachtig te Stiens.

JUCKEMA of Jukkema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1½ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Berlikum*, N. van *Bozum*, waartoe zij behoorde.

JUCKEMA of Jukkema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Berlikum*, Z. O. van *Menaldum*, waartoe zij behoorde.

JUCKEMA of Jukema, voorm. heerenh., thans eene boerderij, prov. *Groningen*, in *Fivelgo*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. Z. W. van *'t Zand*, ¼ u. N. van *Zeerijp*, waaronder zij behoort.

Men vindt er nog de geele zerksteenen, met de familiewapens van Ripperda en Clant, en grachten en singels, om eene ruime heemstede. De boerderij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 35 bund. uitmuntende bouwlanden en zavelige klei. Er heeft ook een geslacht bestaan, dat van dit h. zijnen naam ontleende, want in het jaar 1592 werd de Zoltkamp door Ipe Jacobs Juckema versterkt.

JUCKENHOF, geh. in het balj. van *Arlon*, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw. en 2 u. N. N. O. van *Arlon*, arr. en 5 u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. Z. W. van *Osperen*, gem. *Ell*.

JUDAS-HOOP, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramakka*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Catharina-Sophia, benedenwaarts aan de verl. plant. Cookhan; 500 akk. groot.

JUDEFAX, kast., waarvan gewag wordt gemaakt in eenen giftbrief van Keizer Frederik I, van het jaar 1165.

Het moet gelegen hebben 1½ mijl van Utrecht, en, naar men wil, ter plaatse, waar tegenwoordig het d. Jutphaas gevonden wordt.

JUDITHPHAAS, naar men wil de eigenlijke naam van het d. Jutphaas, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Jutphaas.

JUFFERS-GAT, vaarwater in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Jonkvrouwen-gat.

JUFFER-SCHANS, schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Jonkvrouwen-schans.

JUFFERS-WEERT, veld in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Randwijk*, voor de aloude spijker Vorst, onder *Heteren*.

Dit veld is opmerkelijk, doordien men verhaalt, dat twee broeders, in hevigen toorn ontstoken, elkander uitdaagden, en de een den anderen aldaar het hart doorstak; maar op hetzelfde oogenblik, dat zijn

broeder dood aan zijne zijde nederzonk, de oude liefde weder ontwaakte en hij zich wanhopig in zijn eigen zwaard stortte (1).

JUFFRENBEEK, waterloop in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder Losser, die ontstaat in het *Lutterveld*, en westwaarts op naar Borne, in de *Aa* loopt.

JUFVROUWEN-GAT, vaarwater in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie JONKVROUWEN-GAT.

JUFVROUWEN-POLDER, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie APPELAAR (NIEUWE-).

JUFVROUWEN-POLDER-BENOORDEN (GROOTE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie JONKVROUWENPOLDER (GROOTE-).

JUFVROUWEN-POLDER-BENOORDEN (KLEINE-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie JONKVROUWENPOLDER (KLEINE-).

JUFVROUWEN-WEIDE (DE) of de JUFVROUW-WEIDE, gecombineerd met MEIJERSWERF en de Buitengronden onder *Meeuwen* en *Dussen*, beneden den Veerweg van Capelle, onbehuisde pold. in de *Buitenvelden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. *Heusden* en daarin gedeeltelijk gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, gedeeltelijk gem. *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, gedeeltelijk kant. *Waalwijk* en daarin ten deele gem. *Capelle*, gedeeltelijk gem. *Waspik*; palende N. aan den Ouden-Dussensche-Zeedijk, anders genaamd den Rommegatschedijk, O. aan den Veerweg van Capelle, Z. aan de Scheisloot tegen de Westersche aanwassen en den Polder over de Gantel, W. aan den Dussensche-Gantel en het Poldertje beneden de Jufvrouwen-weide.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. 65 v. r. 60 v. ell., alles hooi- en weiland, als: onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, 27 bund. 84 v. r. 40 v. ell.; onder *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, 8 bund. 36 v. r. 80 v. ell.; onder *Capelle*, 11 bund. 99 v. r., en onder *Waspik* 12 bund. 45 v. r. 40 v. ell. Hij heeft een houten sluisje aan de Scheisloot bij den Dussensche-Gantel, wijd 8 palm, voorzien van eene vloed- en ebdeur, waardoor hij op de Scheisloot naar den Dussensche-Gantel en vervolgens op het Oude-Maasje, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 3 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 el 8 palm. à 2 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door twee Poldermeesters.

JUFVROUWEN-WEIDE (POLDERTJE-BENEDEN-DE-), pold. in de *Buitenvelden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan het poldertje ten Zuiden van de Dussensche-sluis, O. aan den Ouden-Dussensche-Zeedijk, Z. aan de Jufvrouwenweide, W. aan den Dussensche-Gantel.

Dit poldertje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 17 v. r. 70 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 1 palm 6 duim, voorzien van eene klep en schuif, van het overtollige water ontlast op den Dussensche-Gantel en vervolgens op het Oude-Maasje. Het polderbestuur bestaat uit de eigenaars. Het zomerpeil is 3 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 9 palm. boven A. P.

JUFVROUWSCHANS, voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie JONKVROUW-SCHANS.

---

(1) Men zie daaromtrent verder de *Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche Legenden*, van onzen Medearbeider O. G. HELDRING, bl. 14

JUFVROUW-WEIDE, pold. in de *Buitenvelden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Jufvrouwen-weide.

JUIST (DE), voorm. huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, ten O. van Stedum, gem. en 13 min. Z. W. van *Loppersum*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans twee boerenplaatsen, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaan van 67 bund. 18 v. r. 60 v. ell., en in eigendom bezeten worden door de bewoners.

JUKEMA, voorm. heerenh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Juckema.

JUKKEMA, voorm. staten, prov. *Friesland*. Zie Juckema.

JUKSE (DE) of de Juckse, voorm. watertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat, als de grensscheiding tusschen de griet. *Leeuwarderadeel* en *Idaarderadeel*, in eene zuidwestelijke rigting, uit het vroegere *Warregaster-meer* stroomde, en ten N. W. van Roordahuizum, in de *Middelzee* viel. Thans is het grootendeels droog, bestaande er niets meer van dan een takje, dat, uit de *Wirdumer-vaart* voortkomende, met eene oostelijke strekking in de *Ringsloot-van-het-Warregaastermeer* uitloopt.

JUKWERD, Jukwert, Jukwird of Jukwirt, oudtijds Jucawert, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ½ u. N. W. van *Appingedam*, voor een gedeelte op eene fraaije ruime wierde gelegen. Het is een klein dorpje, waar men, met de daartoe behoorende buurs. Nijeklooster, 18 h. en ongeveer 100 inw. telt, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Het behoorde voorheen, zoo in het wereldlijke als in het kerkelijke, onder de heerlijkheid van Oosterwijtwert, waardoor thans nog de bezitter dier voormalige heerlijkheid, zijnde het adellijk geslacht van Lintelo, het collatieregt te Jukwerd uitoefent.

Op de hooge wierde bestaat de grond uit zware klei, welke verscheidene voeten diep in den grond zit, zonder eene andere soort van grond te ontdekken. Ten Oosten der kerk is de klei zavelachtige en de ondergrond bruinkleurig leem, hetwelk veenachtig schijnt te zijn; ten Westen en Zuiden wordt de grond vaal, bruinachtig van kleur; ten Noorden bestaat de grond grootendeels uit roodoorn, lager uit harde knik en nog lager uit derrie.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 20 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Delfzijl*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Christophori, voorheen Roomsch Priester, die in het jaar 1595 hier stond en in het jaar 1614 opgevolgd werd door Hermannus Christophori, voorheen geremoveerd van Aduard en daarna van Westerlee, doch die hier eenige jaren Predikant is geweest, waarop Jukwerd meer dan 20 jaren gecombineerd was met *Krewerd*, tot dat het, in 1648, na het overlijden van den Predikant Laurentius Erickens, weder eenen afzonderlijken Leeraar kreeg in Urbanus Pierius, beroepen van Laghe in het graafs. Lippe, die van 1653 tot 1671 ook Oosterwijtwert bediend heeft, en in 1687 overleed. Tot aan het jaar 1694 is het door naburige Predikanten bediend, die een gedeelte van de pastorie-inkomsten genoten; terwijl het overige besteed werd, om de achterstallige schulden van de kerk te voldoen, doch sedert 1694 heeft de gem. van Jukwerd altijd op zich zelve bestaan. Sedert de reductie van de provincie Groningen, is het patronaatregt er alleen uitgeoefend door het adellijk geslacht van Ripperda van Oosterwijtwert, tot dat het, door erfregt, kwam

aan het adell. huis van REIJERS van Farmsum en Oosterwijtwert, en vervolgens aan LINTELO. De kerk, is een oud en onaanzienlijk gebouw, met een zeer klein spits houten torentje en zonder orgel.

Men heeft er geen school, maar er zijn gemiddeld 12 of 15 leerlingen, die elders school gaan.

JUKWERDER-BRUGJE, brug in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, 5 min. O. van Jukwerd, over de Heekt liggende.

JUKWERT, JUKWIRD of JUKWIRT, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie JUKWERD.

JULIAANSIE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. KATWIJK, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie KATWIJK.

JULIAN (ST.), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, W. van *Borneo*.

JUNGENBUSCHHOFF, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. O. van *Diekirch*, gem. *Bettendorf*.

JUNGENHOF, geh. in de heerl. *Grosbous*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3½ u. W. Z. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Osperen*, gem. *Grosbous*.

JUNGFREN (DREI-), geh. in de heerl. *Alzingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie DREI-JUNGFREN.

JUNG-LINSTER, gem. in de heerl. *Linster*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Betzdorf*; palende N. aan Heffingen, N. O. aan Bech, O. aan Rodenburg, Z. aan Nieder-Anven, Z. W. aan Lorenzweiler, W. aan Lintgen, N. W. aan Fisbach.

Deze gem. bevat de d. Jung-Linster, Bourg-Linster en Eisenborn, benevens de geh. Alt-Linster, Beblen, Godbringen en Imbringen. Ook behoort tot deze gem. een gedeelte van het schilderachtige bosch het Grunwald. Aan woonplaatsen telt deze gem. 210 huizen, 3 groote pachthoeven en het oude Kasteel-te-Bourg-Linster. Zij telt 1940 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men bouwt er tarwe, rogge, spelt, haver, rapen, koolzaad, vlas en hennep. De veestapel wordt berekend op 550 paarden, 250 stuks hoornvee en 300 varkens. Eenige ingezetenen leggen zich mede op de bijenteelt toe. Behalve eenige korenmolens, is er ook eene verwerij, alsmede een oliemolen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de stat. van *Jung-Linster*, *Bourg-Linster* en *Eisenborn* uit.

Het d. JUNG-LINSTER ligt 2½ u. N. O. van Luxemburg, 1½ u. W. ten N. van Betzdorf, aan de Schwarze-Erens.

De inw. vormen eene par., welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Betzdorf*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Ten Westen van JUNG-LINSTER, op eenige honderd ellen afstands van den gemeenteweg op Luxemburg, ontdekte de eigenaar van een aan het Eichwald grenzend stuk land, in het jaar 1840, eenige sporen van fondamenten. Bij het graven stiet men, ongeveer zes palm onder den beganen grond, op een laag metselwerk, en ontdekte het gewelf van eene soort van gang, van acht palm breed en een elle hoog. Zij is gebouwd van steenen, gevormd uit zoogenaamde Luxemburgsche klei. De vloer is ter dikte van vier duimen, bepleisterd met eene stof van buitengemeen hard hout, doch men schijnt zich overigens van zeer magere en slecht te zamen hangende metselkalk bediend te hebben. Een gedeelte der wanden en het gewelf is later hersteld, de gang loopt van het Oosten naar het Westen, en is thans ontgraven op eene lengte van bijna twee en twintig

ellen; maar eene opdelving vier en twintig ellen verder, aan den zoom van het bosch bewerkstelligd, geeft grond tot het vermoeden, dat zij zich niet verder uitstrekt. Het is nog niet uitgemaakt, waartoe deze gang oorspronkelijk is aangelegd, zoo veel kan men uit de op verren afstand in het rond verspreidde brokken van heuvelen afleiden, dat deze plaats oudtijds digt bebouwd zal zijn geweest. Tegen over het oostelijke uiteinde van den gang, veertien ellen ten Zuiden, heeft men mede onderzoekingen gedaan en stukken van tegels, metselwerk, enz. gevonden. Onder het puin boven den gang heeft men stukken van verglaasde, roode en zwarte tegels ontdekt, met schetsen van ruw schilderwerk. Deze tegels zijn plat, regthoekig en gerand, en zijn tot drie en eene halve palm breed, op eene dikte van drie en twintig tot dertig strepen. Vóór eenige jaren heeft men, op ongeveer 10 ell. afstands van deze opgravingen, eene soort van steenen bak opgedolven, waarin men echter niets dan asch heeft gevonden. Vroeger had men er tot nog toe geenerlei munten of andere voorwerpen ontdekt. Men heeft den eigenaars uitgenoodigd, om in het vervolg alle gevonden wordende voorwerpen aan het Gouvernement ter hand te stellen, hetwelk hun de waarde daarvan zou betalen.

JUNNE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 1 u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*. — Men heeft in dit geh. eene school.

De jonge dochters in deze buurschap moeten vroeger bijzonder schoon zijn geweest, althans in het boek der Markte Junne, waarin deze buurschap gelegen is, vindt men de volgende bepalingen eener holtsprake van het jaar 1617: » Markenrigter en Erfgenamen in consi- » deratie genomen hebbende, de schoonheyd ende fraayheid van de » jonge maagden in Junne, ook aangezien de fraaije stemmen van singen, » vereeren de jonge maagden alle jaar ½ tonne bier, welke van de » jongste huislieden betaalt sal worden, zullen zich alsoo alle jaar met » de erfgenamen ende inwoonderen van JUNNE lustig ende vrolyk maa- » ken, en denselvigen alle jaar met een liedeken vereeren, ende die » halve tonne bier zullen die meyeren haar landheren mogen korten."

JURAN, naam, welken de Negers geven aan den houtgr. OVERTOOM, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie OVERTOOM.

JURIAN-KLOOSTER (ST.), ST. JURIEN-GODSHUIS of ST. JORIS-GODSHUIS, voorm. gesticht op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, in het schependom van *Harderwijk*, tusschen de stad en het d. *Ermelo*, 5 min. O. van *Harderwijk* gelegen.

Het was gebouwd in het jaar 1344 door de schippers en zeevarende lieden van Harderwijk, tot ondersteuning van lammen, kreupelen en gebrekkige menschen, hebbende zij daartoe, bij brieven van 4 Februarij van gezegd jaar, van JOHAN VAN ARKEL, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, verlof gekregen. Het was een luchtig en ruim gebouw, op welks deuren weleer de H. en Ridder ST. JORIS of JURIAN afgebeeld stond. Er was daarbij ook een kerkje gebouwd, in de wandeling Jerusalem geheeten.

Het behoorde eertijds aan de broederschap van ST. JORIS te Harderwijk. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, zag men voorheen nog eenige overblijfselen van grondmuren, welke een paar jaren geleden uitgegraven zijn.

JURRIEN (ST.), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en 20 min. O. van *Deventer*, op de grenzen van de gem. Diepenveen.

JURRIEN-GODSHUIS, voorm. gesticht op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Jurian-klooster.

JURRINGASLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat, ten Z. O. van Uitwellingerga, uit de *Geeuw* voortkomende, met eene oostelijke strekking in de *Langsteertepoel* uitloopt.

JUSTUS-GASTHUIS of St. Joosten-gasthuis, voorm. gasthuis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, buiten de *Tolsteegpoort* der stad *Utrecht*, in de *Ganzesteeg*. Dit gasthuis werd in het jaar 1585 gesticht, en is thans afgebroken.

JUTFAAS, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Jutphaas.

JUTPHAAS, gem., gedeeltelijk in het *Nederkwartier*, gedeeltelijk in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (2 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Veldhuizen, Oude-Rijn en Utrecht, O. aan Oud-Wulven, Z. aan Vreeswijk, W. gedeeltelijk aan den IJssel, die haar van de gem. IJsselstein scheidt, gedeeltelijk onmiddellijk aan die gem. en aan de gem. Achthoven.

Deze gem. bevat de heerl. Jutphaas, Rijnhuizen, 't Gein, Oude-Gein, Hoog-, Laag- en West-Raven. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2597 bund.; telt 245 h., bewoond door 333 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en gedeeltelijk ook van den doortogt, waarom men er ook zeer goede herbergen heeft.

De Herv., die hier ongeveer 940 in getal zijn, onder welke 230 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Antonisz, die in het jaar 1587 herwaarts kwam en in het jaar 1588 of 1589 afgezet is. Het beroep is eene partikuliere collatie van den Heer van Rijnhuizen.

De R. K., welke ruim 1060 in getal zijn, onder welke 710 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 10 Isr., welke in deze gem. wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Veenendaal*, bijkerk van *IJsselstein*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, beide in het d. Jutphaas.

Het wapen dezer gem. is van goud, met een middenschild van keel (rood), omringd van acht leliën van azuur (blaauw), geplaatst op de wijze van den vorm des schilds.

JUTPHAAS, heerl., gedeeltelijk in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gedeeltelijk in het *Overkwartier* dier prov., arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*; palende N. aan de heerl. Heikop, Galekop en Oost-Raven, O. aan Houten, Wulven, Waaijen en Heemstede, Z. aan Vreeswijk en het Gein, W. aan de bar. van IJsselstein.

Deze heerl. bevat het d. Jutphaas en eenige verstrooid liggende huizen. Zij telt eene bevolking van 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De heerl. Jutphaas wordt in twee deelen verdeeld, welke door den Vaartsche-Rijn van elkander gescheiden worden, en onder den naam van het Nedereinde-van-Jutphaas en het Overeinde-van-Jutphaas, ieder eene afzonderlijke heerl. uitmaken, welke in het jaar 1738 met elkander vereenigd zijn in den persoon van den Heer Louis de Malapert, als zijnde daarmede, ten zelfden jare, door de Staten van Utrecht beleend, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Jacob Lodewijk Willem Baron de Geer van Jutphaas,

Oud-Griffier van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. JUTPHAAS of JUTFAAS, naar men wil eigenlijk JUDITHFAAS, volgens sommigen oudtijds JUDEFAX, ligt 1 u. Z. ten W. van Utrecht, 1 u. O. N. O. van IJsselstein, aan den Vaartsche-Rijn, in een zeer vermakelijk oord.

Het is een groot en fraai d., waarvan de naam reeds vermeld staat in eenen open brief, door Keizer FREDERIK I, in het jaar 1165 uitgegeven.

Er is eene brug over den Vaartsche-Rijn, in het jaar 1472, met toestemming van den Bisschop en de Kapittelen, gelegd, ten einde het Nedereinde-van-Jutphaas met het Overeinde te vereenigen. Deze brug moest door die van JUTPHAAS onderhouden worden. De Staten der provincie hebben er naderhand eene tolbrug van gemaakt en haar verkocht aan ESAIE GILLOT, Heer *van Heemstede*, welke dien, bij uitersten wil, aan zijnen kleinzoon naliet. Voor het genot van het tolgeld moest de eigenaar de brug onderhouden.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, stond in het Nedereinde, bewesten den Vaartsche-Rijn. Zij werd destijds door twee Pastoors bediend. Het regt van patronaatschap kwam aan den Deken en het Kapittel van St. Salvatorskerk te Utrecht toe, zijnde hun gegeven door den Ridder ISBRANDUS LENT. Het was eene tamelijk groote kruiskerk, voorzien van eenen toren, die echter niet veel aanzien had. Deze kerk is in 1819 afgebroken en in 1820 vervangen door eene nieuwe, meer in de nabijheid van de kom der gem. Ter plaatse, waar de oude kerk gestaan heeft, is een net kerkhof aangelegd. In het jaar 1833 zijn de zitplaatsen der vrouwen op eene nette en sierlijke wijze, ten koste van een lid der gem., vernieuwd.

De R. K. kerk, aan den H. NICOLAAS toegewijd, is een goed gebouw, zonder toren, doch met een orgel. — Behalve de dorpschool is er ook eene kostschool. — De kermis valt in den derden Dingsdag in Junij.

JUTPHAAS heeft met *IJsselstein* een Departement der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen,* hetwelk den 3 Februarij 1818 is opgerigt en 40 leden telt.

Vroeger had men onder dit d. de riddermatige h. Rijnestein, Rijnenburg, Vroonestein, Rijnhuizen (eertijds het Huis te Jutphaas en ook wel het Huis ten Rijn geheten), Plettenburg en Wijnestein, thans allen nog als buitenplaatsen aanwezig.

Dit d. heeft in de stichtsche oorlogen veel geleden. Toen Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, in het jaar 1348, met eenen grooten hoop volk in het Land van IJsselstein gelegerd was, daagde hij den Bisschop van Utrecht uit tot eenen strijd, tusschen IJsselstein en JUTPHAAS, en stak vervolgens het d. in brand. Hetzelfde lot wedervoer JUTPHAAS, in het jaar 1481, toen de Stadhouder JOOST VAN LALAIN en de Markgraaf van Antwerpen, met vier duizend man, te IJsselstein hadden post gevat, bij welke gelegenheid, het geheele Nedereinde, benevens verscheidene voorname lusthuizen in de asch werden gelegd.

In het jaar 1672 hebben de Franschen aan de bogt van den Vaartsche-Rijn, bij de Doorslagsche-brug eene schans opgeworpen, doch deze is sedert geslecht. — Thans wordt bij dit dorp een fort gebouwd, behoorende tot de linie van Utrecht of de Hollandsche waterlinie.

Het wapen dezer heerl. is hetzelfde als dat van de gem.

JUTPHAAS, naam, welken men wel eens geeft aan het adell. h. RIJNESTEIN, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie RIJNESTEIN.

JUTPHAAS (HET-HUIS-TE-), naam, welken men wel eens aan het adell. h. RIJNHUIZEN, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, geeft. Zie RIJNHUIZEN.

JUTPHAAS (NEDER-), naam, welken men wel eens geeft aan de heerl. NEDEREINDE VAN JUTPHAAS, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie het volgende art.

JUTPHAAS (NEDEREINDE-VAN-), ook wel NEDER-JUTPHAAS genoemd, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*; palende N. aan de heerl. Heikop en Galekop, O. aan het Overeinde van Jutphaas; Z. aan de hooge heerl. Vreeswijk, genoemd de Vaart, W. aan de bar. van IJsselstein.

Deze heerl. bevatte het d. Jutphaas en eenige verstrooid liggende h., besloeg, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1164 bund. 82 v. r. 81 v. ell.

Deze heerl., welke, in het jaar 1622, door JAN WOLFERT VAN BREDERODE, Vrijheer *van Vianen*, aan LOUIS DE MALAPERT en zijne huisvrouw ANNA VIVIEN werd opgedragen, is sedert in hun geslacht gebleven tot dat zij, in 1738, met het Overeinde van Jutphaas tot eene heerl. vereenigd werd, zoo als zij daarmede steeds vereenigd is gebleven.

JUTPHAAS (NEDEREINDE-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*.

JUTPHAAS (OVER-), naam, welken men weleens geeft aan de heerl. HET OVEREINDE VAN JUTPHAAS, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie JUTPHAAS (HET-OVEREINDE-VAN-).

JUTPHAAS (HET OVEREINDE-VAN-), ook wel OVER-JUTPHAAS genoemd voorm. afzonderlijke heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*; palende N. aan Oost-Raven, O. aan heerl. Houten, Wulven, Waaijen en Heemstede, Z. aan de hooge heerl. van Vreeswijk, W. aan het Nedereinde van-Jutphaas.

Deze heerl. bevatte niets dan eenige verstrooid liggende h., en besloeg, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 532 bund. 15 v. r. 21 v. ell.

Weleer werd deze heerl. door de oud adell. geslachten van JUTPHAAS en VAN RIJN, en in den jare 1472, door ADRIAAN VAN RIJN bezeten; JOHANNA of ANNA VAN RIJN, huisvrouw van WOUTER VAN BAEXEM, maakte haar bij uitersten wille aan hare nicht Jonkvrouwe WILHELMINA VAN RIEBEEK, gehuwd met Jonkheer PARIJS VAN SADOORT. Deze verkocht haar, in den jare 1608, aan den Heer NIKOLAAS VAN MALAPERT, door wiens nazaat LOUIS DE MALAPART deze heerl. met het Nedereinde van Jutphaas tot eene heerl. vereenigd werd, zoo als zij het thans nog is.

JUTPHAAS (OVEREINDE-VAN-), pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*.

JUTRIJP of JORTRIJP, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Sneek*, tusschen de Leide Wymerts en aan eene oude moerige vaart. Het bestaat uit eene streek boerderijen, strekkende zich 20 min O. en W. tusschen Grijpskerke en Niezijl uit, liggende 5 min. ten Z. den straatweg, en telt 23 h. en 140 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ten N. W. strekken de landen van dit d. zich uit tot aan de stadsgeregtigheid van Ylst, ten O. tot Oppenhuizen, ten Z. tot aan Hommerts.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Jutrijp-en-Hommerts*, die hier eene kerk heeft, waarvan de pastorie vóór de Reformatie honderd goudguld. (150 guld.), en het vikarisschap veertig goudguld. (60 guld.) opbragt. Deze kerk is een net, langwerpig

vierkant gebouw, dat in 1819 gesticht is, in plaats van eene andere, die belangrijk was om hare oudheid, onder anderen zigtbaar in menigvuldig schilder- en snijwerk. De tegenwoordige kerk heeft eenen fraaijen spitsen toren en een uitmuntend, nieuw, in 1836 daarin aangebragt, orgel, zijnde een achtvoets werk, met twee handklavieren, een aanhangend pedaal en drie blaasbalgen. Boven den ingang der kerk, aan de zuidzijde, leest men op eene blaauwe zerk uitgehouwen:

DEN 14 JUNIJ 1819
IS DE EERSTE STEEN AAN DIT KERKGEBOUW GELEGD, DOOR
BERNHARD WALRAAD BARON RENGERS,
GRIETMAN VAN WYMBRITSERADEEL,
TOEN KERKVOOGDEN WAREN
MEIJE SJOERDS VAN DIJK,
JELLE SJIRKS CNOSSEN.

Ten W. van de kerk staat nog de oude stompe toren, hoog 20 ell. 4 palm., waarin een slaand uurwerk en klok gevonden worden. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

JUTRIJP en *de Hommerts* zijn door den straatweg, die in 1843 en 1844, van Sneek naar de Lemmer, is gelegd, en door deze dorpen loopt, aanmerkelijk verfraaid en verlevendigd.

JUTRIJP-EN-HOMMERTS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*.

Zij heeft twee kerken, ééne te Jutrijp en ééne te Hommerts, en telt 550 zielen, onder welken 100 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOOST PIETERS, van wien men niets anders weet, dan dat hij in de Synodale Handelingen van het jaar 1584 voorkomt, als Dienaar van de Hommerts. Onder de Predikanten van naam, die hier gestaan hebben, behoort, van het jaar 1784 tot 1788, ANNEUS YPEY, overleden den 5 April 1837, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Groningen; van 1789 tot 1809, JOHANNES HENRICUS REGENBOGEN, naderhand Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Franeker en laatst in de geschiedenis te Leyden, daar overleden den 22 Februarij 1814.

JUTTELSHOFF, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, arr.. kant. en gem. *Diekirch*.

JUURSEMAHEM, voorm. heerenh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en ½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en in het d. *Hoogkerk*.

JUURSEMAKLUFT of JURSEMAKLUFT, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. W. ten N. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min. O. van *Grijpskerk*, thans onder het d. Niezijl; met 7 boerderijen en 55 inw.

Men wil echter, dat, hetgeen nu een deel van de Wester-Horn uitmaakt en aan JUURSEMAKLUFT belend is, vroeger ook JUURSEMAKLUFT heette, alsmede dat JUURSEMAKLUFT, in 1661, onder Niezijl is gebragt, omdat een glas, voorheen in de kerk van Niezijl, vermeldde, dat die kerk in 1661 was gesticht; doch in 1664 werd JUURSEMAKLUFT nog onder de drie kluften opgenoemd (1).

JUUSMA, voorm. staten, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie JOUWSMA.

JUVINGA, voorm. state, prov. *Friesland*. Zie JONGAMA.

JUVINGAHUIS, oud h., prov. *Friesland*, in de stad *Bolsward*. Zie JONGAMAHUIS.

---

(1) Zie Mr. H. O. FEITH, *over de Karspellaaten van Grijpskerk*, Gron. 1840, bl. 4

JUWEELENSTERKTE, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KOTA-INTANG.

JUWINGA, voorm. state, prov. *Friesland*. Zie JONGAMA.

JUWINGAHUIS, oud h., prov. *Friesland*, in de stad *Bolsward*. Zie JONGAMAHUIS.

JUWSMA, voorm. staten, prov. *Friesland*. Zie JUSMA.

IZAÄKSHOOP of ISAÄKSHOOP, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname* aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verlaten houtgr. Gerard, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Staf-Aarons, 1800 akk. groot; met 8 slaven.

IZAÄKS-VLOEDGRAVEN, waterloop, welke een begin neemt onder *Hellendoorn*, prov. *Overijssel*, in de buurs. *Eel* of *Elen* en *Rhaan*, en loopt in de *Regge* uit.

IZABEL of ISABEL, fort, prov. *Noord-Braband*, tot de vesting 's Hertogenbosch behoorende, 20 min. Z. van die vesting, aan de regterzijde van den straatweg op Eindhoven gelegen.

Het was vroeger eene schans en werd toen de GROOTE-SCHANS geheeten, ter onderscheiding van de *Kleine-Schans*, thans *St. Antony*. Deze schans ontleende haren naam van ISABELLA CLARA EUGENIA, Infante *van Spanje*, dochter van FILIPS II, en gemalin van den gewezen Kardinaal Aartshertog ALBERT VAN OOSTENRIJK, zijnde Gouvernante der Nederlanden van 1598 tot 1633, onder wier bestuur zij in 1623 voltrokken werd. Zij is gebouwd bij de plaats, waar vroeger het geh. de Reut lag, welker huizen bij het stichten der schans werden weggebroken.

In het jaar 1642 werd deze schans, met goedvinding van den Raad van State, van eenen eigen Predikant, CORNELIS DE WIT, voorzien, waarvan het beroep stond aan de klass. van 's Hertogenbosch. Dan, nadat de laatste Predikant, in 1733 in de stad beroepen werd, is er in het koepelkerkje, hetwelk in 1822 afgebroken is, geene dienst verrigt.

Dit fort heeft in 1770 aanmerkelijke verbeteringen ondergaan, en bestaat thans uit aarden wallen, uitmakende een gebastionneerde vijfhoek met vier ravelijnen, omgeven van natte grachten, bedekte weg en voorgracht; bovendien is daarmede verbonden eene aarden borstwering met gracht, genaamd de Roode-Brug, welke aangelegd is loodregt op genoemden straatweg. Het fort heeft slechts éénen ingang aan de stadzijde, zijnde eene steenen poort, waarboven eene woning gebouwd is. De overige gebouwen bestaan in een kruidmagazijn, een wachthuis en cantine, benevens drie katten, waaronder gewelven, dienende tot berging van manschappen, levensmiddelen enz.

Den 18 Julij 1629 werd deze schans door Prins FREDERIK HENDRIK veroverd. Hare wallen werden in 1643 door de Regering der stad beplant. Thans vindt men er echter geene boomen meer. In 1794 werd zij aan de Franschen, als een gevolg der capitulatie van de stad, overgegeven, dewijl zij door hen niet was ingenomen.

IZABELLE-POLDER, ook AARDENBURGSCHE-POLDER, veelal echter NOORD-POLDER genoemd (1), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Aardenburg*; palende N. aan het Coxijsche-gat, den Diomede-

(1) In legale stukken vindt men veelal ISABELLE-POLDER-BENOORDEN-AARDENBURG, zeker ter onderscheiding van oudere of nieuwe gelijknamige polders.

polder en den Sophia-polder, O. aan den Goodsvliet-polder en den Groote-Boompolder, Z. aan den polder Beooster-Eede en de stad Aardenburg, W. aan de Aardenburgsche-haven.

Deze pold., die in het jaar 1649 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1056 bund. 8 v. r. 16 v. ell., waaronder 928 bund. 97 v. r. 28 v. ell. schotbaar land; hieronder is niet begrepen het voorm. fort Olijpot, in dezen polder liggende, maar geen deel daarvan makende. Hij telt 37 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den Sophia-polder en voorts door de Linie naar den Kapitalen-dam, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

De grond, waar de Izabelle-polder ligt, was in oude tijden een deel van *Nieuw Beooster-Eede*. Deze in 1583, tot beveiliging des lands, doorgestoken zijnde, werd in 1615 een gedeelte, benoorden Aardenburg, bedijkt, ter grootte van 672 bund. 37 v. r. 43 v. ell., scheidende W. aan de uitwatering der Eede, nu Aardenburgsche-haven en O. aan de kreek, genaamd Barmsloot (alwaar de dijk heeft gelegen, die naderhand uit zijne barmsloot den naam aan de kreek heeft gegeven). Ten N. liep deze polder nader aan Oostburg, dan de tegenwoordige dijk, die in 1649 gelegd werd; maar oostelijk schiet de tegenwoordige Izabelle-polder veel verder. Deze bedijking werd bij het eindigen van het twaalfjarig bestand doorgestoken.

IZABELLE-POLDER of Isabelle-polder, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Philippine*; palende N. aan den Braakman, O. aan den Philippine-polder en den Belgischen Kapelle-polder, Z. aan den Belgischen Laurina-polder, W. aan de uitwatering der Izabelle-sluis.

Deze pold., die in het jaar 1794 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42 bund. 2 v. r. 50 v. ell.

IZABELLA-POLDER (DE GROOTE-) of de Groote-Isabella-polder, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*; in oude tijden in den Braakman verdronken. Deze lag voor den Clara-polder. Op de kaart van Mogge vindt men nog het schorre van dezen polder aangeduid. Van dezen polder komt den naam van Fort Izabelle (op Belgisch grondgebied), Izabelle-sluis en Izabella-polder, distr. Sluis.

IZABELLE-SLUIS, sluis in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. en ½ u. Z. W. van *Philippine*, dienende tot uitwatering van Belgische, en nooduitwatering van eenige Zeeuwsche polders.

Deze sluis ligt in den dijk van den Belgischen Laurina-polder, en stort het water in de *Bouchauter-haven*. Zie dat woord.

IZELE (DE), naam, onder welken het geh. IJzeren, in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, wel eens voorkomt. Zie IJzeren.

IZERE (DE), berg in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen*, gem. *Bemelen*.

Deze berg, in welken verbazend uitgestrekte gangen zijn, levert groeven van mergel op.

K.

KAAG (DE), of DE KAGE, eil. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, N. O. door het Kagermeer, O. door het Bulgerijt, Z. door de Kever en Spijkerboor en W. door de Eimerpoelen en Dieperpoelen bespoeld.

Het bevat het d. de Kaag; beslaat eene oppervlakte van 110 bund. 74 v. r. 36 v. ell.; telt 28 h., bewoond door 32 huisgez., uitmakende eene bevolking van 167 inw., die zich voor een klein gedeelte met de visscherij op het Haarlemmer-meer generen. In vroeger tijd waren hier ten minste vijftig schippers woonachtig, die met hunne vaartuigen en schepen langs de Maas, de Waal en den Rijn allerlei koopwaren tot naar Nijmegen voeren; dan deze zijn thans tot op een zeer klein getal verminderd.

De Herv., die er 79 in getal zijn, onder welke 45 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. In de eerste dagen na de Reformatie deed de Pastoor van Homade aldaar des voormiddags de dienst voor de Hervormden en des namiddags voor de R. K. De eersten behoorden echter later tot de gem. van *Sassenheim*, tot dat hun, op den 19 Mei 1608, door Gecommitteerde Raden toegestaan werd, een eigen Predikant te beroepen, mits zich in geenerhande manier der geregtigheid van de kerk van Sassenheim te onttrekken en aldaar hunne dooden te begraven. De eerste, die in deze afzonderlijke gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES BOCARDUS of BOKKARD, die voor een der grootste Godgeleerden van zijnen tijd gehouden werd, en in het jaar 1609 naar Dordrecht vertrok. Sedert 1825, na het overlijden van den Predikant STEVEN ADRIANUS BUDDINGH, hetwelk den 26 November 1824 plaats had, heeft deze gem. geen afzonderlijken Predikant meer gehad, maar de dienst wordt thans door eenen Hulpprediker verrigt.

De R. K., die hier 78 in getal zijn, onder welke 52 Communikanten, worden tot de stat. van *Sassenheim* of *Oude-Ade* gerekend. — Men heeft op dit eil. eene school.

Het d. DE KAAG ligt 2 u. N. O. van Leyden, 3 u. N. W. van Woubrugge, op de westelijke punt van het eil.

Het is ligt te bevroeden, dat dit d., hetwelk door zijne ligging van alle gemeenschap met andere plaatsen te lande verstoken is, weinig door vreemdelingen wordt aangedaan. Dit is dan ook alleen in den winter het geval, als wanneer het bij besloten water door vele schaatsenrijders, vooral uit Leyden, bezocht wordt; waarom dan ook hier de gewoonte heerscht, dat telken winter de eerste schaatsenrijder, die hier uit Leyden aankomt, voor dien dag, om niet, in de herberg op wijn onthaald wordt.

De kerk, die eenen spitsen toren, van klok en uurwerk voorzien, doch geen orgel, heeft, en niet zeer groot is, was vóór de Hervorming slechts eene kapel, die onder de kerk van Warmond behoorde. In het jaar 1798 werd aan den kerkeraad toegestaan eene collecte door onderscheidene plaatsen van Holland te doen, ten einde de kerk, die door hoogen ouderdom zeer bouwvallig was, uit de ingezamelde penningen te herstellen. In het jaar 1830 heeft deze kerk weder herstellingen ondergaan.

Het wapen van de Kaag bestaat uit een schild van zilver, waarop een kaagschip met roode zeilen en fok, en achter op een vlaggetje is afgebeeld.

KAAG (DE), duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. en ½ u. W. van *Heemskerk*.

Deze vallei beslaat eene oppervlakte van ruim 20 bund. De grond is er van een zeer goeden aard, bestaat meest uit weiland, en is het eigendom van Jonkheer Lucas Boreel, woonachtig te 's Gravenhage.

KAAG (DE CORNELIS), voorm. lage waterachtige landvlakte in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. en gem. *Schagen*, welke na de afdamming en droogmaking van deze streek niet meer bestaat.

KAAG (LAGE DIJKERS-), voorm. lage waterachtige landvlakte, prov. *Noord-Holland*. Zie Lagedijkers-Kaag (1).

KAAG (DE NEER), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan den Wieringerwaard, O. en Z. aan den Westerkaag, W. aan de Neskaag.

KAAG (DE NES-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. en gem. *Schagen*, W. en N. aan de Zijpe; palende N. O. aan den Kaagpolder, Z. aan de Miede, de Oude-Kaag en Schagen, Z. W. aan de Zand-Vermten.

KAAG (OOSTER), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan den Wieringerwaard, O. aan de Hemme, Z. aan den Leker-polder en den Hoogelandsche-polder, W. aan de Westerkaag.

Deze polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 179 bund. 35 v. r. 22 v. ell., waaronder 177 bund. 10 v. r. 9 v. ell. schotbaar land, telt 40 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door molens van het overtollige water ontlast.

KAAG (DE OOSTER), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. gem. *Schagen*; palende N. aan de Meer, O. aan den Slikvender-polder, Z. aan de Schagervaart, W. aan de Wester-kaag.

KAAG (DE OUDE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. en gem. *Schagen*; palende N. aan de Nes-kaag, O. en Z. O. aan de Mieden, Z. en W. aan de Meer.

KAAG (DE SCHRING-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kalhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan de Oostervaart, O. aan Kolhorn, Z. aan den Were-polder, W. aan de Hemme.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 91 bund. 35 v. r. 51 v. ell., waaronder 89 bund. 57 v. r. 12 v. ell., schotbaar land, telt 90 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast.

KAAG (DE WESTER-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan de Neer-kaag en den Wieringerwaard, O. aan de Ooster-Kaag, Z. aan den Hooglandsche-polder, W. aan de Nes-Kaag.

---

(1) Eveneens zoeke men de overige met Kaag zamengestelde woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

Deze pold., die eigenlijk het Zuidwestelijke gedeelte van den Kaagpolder uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 407 bund. 36 v. r. 5 v. ell., waaronder 404 bund. 21 v. r. 49 v. ell. schotbaar land, telt 25 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Koggesloot, van het overtollige water ontlast.

KAAGMEER (DE), bedijking bij *Wervershoof*, prov. *Noord-Holland*. Zie KAGERMEER (DE).

KAAG-POLDER (DE BUITEN-), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Assendelft*; palende N. O. aan den Assendelver-zeedijk, en voorts van rondom door het Wijker-meer omgeven.

Deze pold. is slechts met eene zomerkade omdijkt, en wordt door gewone duikers van het overtollige water ontlast.

KAAG-POLDER, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Spanbroek*; palende N. aan de Westerwijde, O. aan de Buitendijksche-landen, Z. aan den Opdammer-ban, W. aan het Berkmeer en den Lagenhoek.

KAAG-POLDER, pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*; palende N. aan den Wieringerwaard, O. aan de Hemme, Z. aan den Weerepolder, den Leekerpolder en den Hoogelandsche-polder, W. aan de Nes-kaag.

Deze pold. wordt verdeeld in de Ooster-Kaag en de Wester-Kaag. Hij beslaat eene oppervlakte van 583 bund. 57 v. r. 71 v. ell., waaronder 538 bund. 40 v. r. 26 v. ell. schotbaar land; telt 90 h., waaronder 17 boerderijen, en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. Deze molens malen, met Schagen en Haringhuizen, op eenen boezem, welke door eene sluis in de Zuiderzee uitwatert.

KAAIMANSHOEK (DE), kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, aan de Zuidkust, in de Groote baai.

KAAKHEEM, doorgaans KOKHEIM, vorname herberg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Ten-Boer*, aan het trekpad, nu den puinweg, van Groningen naar Appingedam; met tolboom en doorrid.

KAAM, naam, onder welken het d. CHAAM, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, wel eens voorkomt. Zie CHAAM.

KAAP-BOERS-VLAK, ook wel bij verkorting enkel onder den naam van DE VLAK bekend, duinvallei in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*, ½ u. Z. van 's Gravezande.

Deze vallei beslaat eene oppervlakte van 9 bund. 94 v. r. 80 v. ell., en bestaat meest uit geestland.

KAAPHOOFD, kustbatterij in het balj. van den *Helder-en-Huisduinen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 9 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 10 min. W. van den *Helder*, gem. *Helder-en-Huisduinen*, 5 min. N. van Huisduinen. Zij is in 1837 vergraven; dient tot verdediging van het Schulpegat, en heeft twee gemetselde kogelgloeiovens.

KAARS-BOERS-GAT, vaarwater in *Zeeland*. Het is eigenlijk dat gedeelte van de Ooster-Schelde, hetwelk tusschen den noord-westelijken hoek van Noord-Beveland en het eiland Schouwen heen loopt.

KAARSCHOT, oudtijds KARLSCHOT, onder welken naam het in oude brieven voorkomt, h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*,

Vierde distr., arr. en 2 u. Z. ten W. van *Breda*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ¼ u. N. O. van *Rijsbergen*; met 38 h. en 240 inw., en eenen watermolen op de Aa of Weereis.

Voorheen was dit geh. een achterleen van het huis van Breda. In het jaar 1279 gaven Arnout van Loven, Heer *van Breda*, en Isabella van Breda zijne huisvrouw aan Hendrik, bijgenaamd de Lange, terleen » onse hoeve te Karleschoten," (dit zijn de woorden van den leenbrief), » en de die moelen en al dat diertoe behoort en al diere manniere » in dat wi en die onse voersaden dien Heeren waren van Breda heb- » ben ghehouden·"

KAARSFELT, kast. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Caarsfelt (1).

KAARSKENSWATER, water op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Kaaskenswater.

KAARS-POLDER, onbehuisde pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gedeeltelijk gem. *Wemeldingen*, gedeeltelijk gem. *Yerseke*; palende N. O. aan de Ooster-Schelde, Z. aan de Mooren-van-Yerseke, Z. W. aan de heerl. Wemeldingen, N. W. aan den Kouden-polder.

Deze pold., die met de *Breede-Watering-Bewesten-Yerseke*, waarvan hij deel maakt, en slechts door eenen inlaagdijk tot polder gevormd, te gelijk bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund. 31 v. r. 90 v. ell.; als: onder *Wemeldingen*, volgens het kadaster, 1 bund. 79 v. r. 20 v. ell., en onder *Yerseke*, volgens het kadaster, 3 bund. 52 v. r. 70 v. ell. De Kaars-polder wordt door eene heul, in de Breede-Watering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van de Breede-Watering.

KAART, geh. op het eil. *Ter-Schelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 20 u. N. van *Hoorn*, kant. en 15 u. N. van *Medemblik*, gem. *Ter-Schelling*, ½ u. O. van Wester-Schelling, 10 min. Z. van Midsland, makende een gedeelte uit van de buurs. *Buren*; met 3 h. en 30 inw.

KAASDONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kalfsdonk.

KAAS-EN-BROOD, voorm. fort of redoute in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Schoondijke*, tegenover de Catelijne-schans.

Het was slechts een klein bijfort tot bescherming van Oostburg, liggende ¼ u. ten O. van die stad. Het werd aangelegd in de Spaansche onlusten en na den Munsterschen vrede geslecht. Tegenwoordig is er bijna niets meer van te zien, doch de naam is tot aanduiding der plaats in dagelijks gebruik. Op de plaats, daar het lag, staat eene boerderij, toebehoorende aan den Heer Jaab Brevet, Burgemeester van IJzendijke. Men had om Oostburg meer dergelijke kleine forten, met even zonderlinge namen, als: Melk-en-Brokken, Spek-en-Brood en Scherpbier.

KAAS-EN-BROODSDIJK, dijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, ruim ½ u. lang, loopende van de stad Oostburg naar het geslechte fort Kaas-en-Brood, tusschen het tweede deel van den Prins-Willems-polder en de Brugsche-Dijklanden.

KAASHEUVEL (DE), d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie Kaatsheuvel (De).

---

(1) De woorden, die elders weleens met eene K gespeld en hier niet gevonden worden, zoeke men insgelijks op C.

KAASKENSWATER of KAARSKENSWATER, meertje of water in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, N. O. van de stad *Zierikzee*. Het is waarschijnlijk een overblijfsel van den voorm. stroom *de Gouwe*, en strekt zich van digt bij de gracht der stad, tot nabij het *Dijkwater* uit. Het behoort aan de stad Zierikzee, die er de visscherij in verpacht, leverende het goede bot uit.

KAATHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. *'s Hertogenbosch*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, 1 u. O. van *Berlicum*, gedeeltelijk kant. en 2 u. N. W. van *Oss*, gem. *Nuland*, gedeeltelijk kant. en 4 u. N. N. O. van *Veghel*, gem. en 1 u. N. ten W. van *Heeswijk*; met 14 h. en 80 inw. onder *Berlicum-en-Middelrode*, en 3 h. en 20 inw. onder *Heeswijk*.

Voorheen stond hier eene kapel, die in het jaar 1838 is afgebroken en veranderd in een doelmatig schoollokaal en onderwijzerswoning, waarin de overblijfselen der kapel nog te zien zijn. De school wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

KAATSCHEBRUG, brugje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, aan de limietscheiding van de gem. *St. Michielsgestel* en *Schijndel*, onder het geh. *Broekstraat*, par. *Gemonde*, liggende over eenen waterloop, genaamd de Beek, welke langs de grensscheiding van de gem. *St. Oedenrode* en *Shijndel* vliet, en zich in de kom van het d. *St. Michielsgestel*, in de *Dongen* ontlast.

KAATSHEUVEL (DE), ook wel DE KAASHEUVEL, in de wandeling meestal KETSHEUVEL genoemd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 1 u. N. W. van *Loon-op-Zand*. Men telt er in de kom van het d. ongeveer 140 h. en 840 inw., en met de kerkelijk daaronder behoorende geh. Hil-en-Baan, Eerste-Straatje, Tweede-Straatje, Regtevaart, Hooge-Zandschel, Lage-Zandschel, Loonsche-dijk, Efteling, Achterste-hoeve, Roestelberg, Hoekje, Vaart, Heikant, Vaartkant en Berndijk, 870 h. en 2850 inw. Ook heeft men er twee windkorenmolens, eenen op de Hil en eenen op den Loonsche-dijk.

De inw. van dit kerkdorp generen zich veel met het maken van zwavelstokken en biezen matten, waarmede zij het geheele land afloopen. Bij die armoedige negotie moeten zij wel eens bedelen, en eenige hunner voorouders waren wel eens minder kiesch en dachten: liever stelen dan bedelen; zoodat de inwoners van de KAATSHEUVEL daardoor in eene kwade reuk kwamen. Ook vindt men hier vele schoenmakers, die, even als de menigvuldige Langstraatsche schoenmakers, op leverantie naar Holland werken of hunne waar door het land laten rondventen.

De inw. maken, met die van *Sprang* en *Vrijhoeve-Capelle*, eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en ook wel de par. Loon-op-het-Zand-Vaartskwartier genoemd wordt. Men telt in deze par. ongeveer 3400 zielen, Reeds in 1606 werd Sprang met de par. van *Loon-op-Zand* vereenigd, door GIJSBERT MASIUS, den vierden Bisschop van 's Hertogenbosch, zoo als ook, na de verandering van godsdienstige gesteldheid in

het bisdom, de weinige Katholijken, die te Sprang overbleven, met Loon-op-Zand of DE KAATSHEUVEL altijd zijn bediend geweest, even als die van de Vrijhoeven. Daarom moest een der Kapellanen van Loon-op-Zand ook door de Staten van Holland erkend zijn, om de Katholijken van *Sprang* en de *Vrijhoeven* te mogen bedienen, als zijnde die plaatsen alstoen in de provincie Holland gelegen. In den beginne werd de godsdienstoefening der Roomsch-Katholijken gehouden in de kamer van eene hoeve, aan den Prins VAN SALM-SALM behoorende, die nog de Oude-kerk genoemd wordt. Dit heeft plaats gehad tot in het jaar 1736, wanneer de kerkschuur gebouwd werd. Deze werd met toestemming der Staten in 1766 vergroot en verhoogd. Tot in het jaar 1789 was het verblijf van den dienstdoenden Kapellaan altijd te Loon-op-Zand geweest, doch in hetzelfde jaar kreeg DE KAATSHEUVEL eenen Kapellaan, die aldaar gestadig zoude verblijven. Daarvoor werd in het jaar 1790 eene behoorlijke woning gebouwd. Eindelijk in het jaar 1796 werd aan de KAATSHEUVEL als parochie, eenen afzonderlijken Pastoor, met eenen Kapellaan verleend, die aldaar den 24 Mei van gemeld jaar werd ingehaald. In het jaar 1834 is er eene nieuwe kerk gebouwd, welke als Beschermheilige ST. JOHANNES *den Dooper* viert, waartoe uit 's Rijks kas 11,000 gulden verstrekt zijn. Het is een hoog, ruim en schoon gebouw, met een klein koepeltorentje, en eenen sierlijken voorgevel, doch zonder orgel. De voorm. schuurkerk is gesloopt en de grond tot eene begraafplaats ingerigt.

Men heeft er eene dorpschool. — De kermis valt in Zondag na Onze Lieve Vrouw geboorte.

Er is hier een Distributiekantoor van de brievenposterij, zoo ten dienste van dit dorp, als van het dorp Sprang.

KAAUWELAAR, geh. in de bar. van *Breda,* prov. *Noord-Braband.* Zie CAUWELAAR.

KAAYEN, d. in *Oost-Indië,* op het *Moluksche* eil. *Damma.*

Het bevat een veertigtal huisjes, en wordt als de hoofdplaats van dit eiland beschouwd, waarom dan ook bij alle belangrijke voorvallen en algemeene raadplegingen, de Hoofden der andere dorpen zich hier verzamelen.

KABA, BOEKIT-KABA, vuurspuwende berg op *Sumatra,* in het *Palembangsche* distr. *Sundang-Klingie* en *Sundang-Blietie;* grenzende aan het distr. van Bengkoelen, Redjang, omtrent 50 uren van Palembang.

Er geschiedde in den nacht tusschen 24 en 25 November 1834 eene uitbarsting van dezen berg. Behalve de schade door de herhaalde schokken der aardbeving veroorzaakt, is bij dat ontzettend natuurverschijnsel, de uitwerking van eenen watervloed van gemelden berg allertreurigst geweest. Tusschen de twee voornaamste kruinen van den berg, namelijk, ligt een binnenmeer, bekend onder den naam van *Telaga-Ketjiel,* hetwelk thans, ten gevolge der aardschudding, geheel verdwenen moet wezen. Het water uit dit meer verdrongen wordende, overstroomde, ondersteund door aanvoer uit de rivier de Ayer-Dingien, de nabij gelegene plaatsen, en zes en dertig inwoners verloren daarbij het leven.

KABA, st. in *Oost-Indië,* op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, 8° 27″ N. B., 145° 48″ O. L.

KABAYOETAN, berg in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Bantam*, reg. en distr. *Tjiringin.*

KABAYORAN, kw. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, zijnde het zuidwester kwartier van de Ommelanden.

KABAYORAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Kabayoran*. Er resideert aldaar eenen Deman.

KABELJAAUWSDROOGTE, zandbank in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-van-Madura*, tusschen de kust van de res. Passaroewang en het eil. Badiengin.

KABELJAAUWSLUFTER, voorm. kreek op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, welke zich voor de indijking van Eijerland, oostwaarts ontlastte, doch sedert, met het aanwezen, ook zelfs den naam verloren heeft.

KABELJAAUWSPLAAT, plaat in de *Grevelingen*, tusschen *Zuid-Holland* en *Zeeland*, Z. van de Paardeplaat, N. van Dwars-in-den-weg, W. van de Veermansplaat.

KABIOU, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Sangir-eilanden* behoorende, 6 mijl. N. O. van het eil. Sangir. Het is onbewoond.

KABLOETAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, tusschen de Doodoc en de Paggat.

KABOEANTENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*. Het telde in het begin der vorige eeuw, met de d. Panoraroepan, Tjitapin en Groodok, ruim 600 huisgez.

KABOELOESOE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Sangir-Eilanden* behoorende, 2 mijlen N. O. van het eil. Sangir. Dit onbewoonde eil. wordt door de bewoners van den Moluksche-Archipel voor heilig gehouden, waarom zij voor geen reden ter wereld daar voorbij zouden varen, zonder er aan wal te gaan, aangezien zij gewoon zijn daar eenige bokken, geiten of hoenders, te offeren, en, na die offeranden, naar goed weder te wachten, vermeenende, dat, zoo zij dit nalieten, zij geen behouden reis naar Sangir doen zouden. Doch de ware reden hiervan is deze, dat het eiland in openbare zee ligt, en men er, bij schielijk opkomende winden, als in een oogenblik eene vrij bolle en onstuimige zee kan hebben, waardoor hunne wrakke vaartuigen dan het uiterste gevaar loopen. Om hieraan nu niet bloot te staan, en omdat men dit hier dadelijk zien kan, blijven zij aan dit eiland zoo lang liggen, tot dat zij de lucht overal helder zien, waarop zij dan de reis wat zekerder ondernemen. Deze ondervinding der inlanders, nevens hun wachten aldaar, hebben eindelijk dit bijgeloof van de heiligheid van de plaats en van de noodzakelijkheid om hier te moeten offeren, allengskens verspreid; hoewel zij anders maar gewoon zijn van eiland tot eiland over te steken. Deze gewoonte is niet alleen bij de Heidenen, maar zelfs ook bij alle de Moren en Inlandsche Christenen hier omtrent, even krachtig doorgedrongen en in gebruik geraakt, zoo omtrent dit als ook omtrent meer andere eilanden, hier in de Moluccos gelegen.

KABOEMEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Keboemen.

KABONDAU, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, Z. van de Straat-van-Malakka, O. van het eil. Sumatra.

KABON-HAGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KABOU, Erang-Kabou, volkstam in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*, in de Binnenlanden.

Dit volk weigert alle gemeenschap met andere inboorlingen, of met Europeanen, maar doet niemand eenig leed. Het drijft handel zonder zich te laten zien. Men legt namelijk op zekere bekende plaatsen, waar zij zich ophouden, lijnwaden, tabak en andere artikelen, die zij noodig hebben. Men slaat vervolgens op een gong of groot koperen bekken, om een teeken te geven, en verwijdert zich. Zij halen dan de nedergelegde goederen af, en leggen in de plaats daarvan, meer dan de waarde, in honig, was en andere artikelen.

KABROEANG of Kabroang, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel.* Zie het volgende art.

KABROEWANG, Kabroeang of Kabroang, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Talautsche-Eilanden*, omtrent 70 mijlen N. van Ternate, op 3° 50′ N. B., 344° 16° O. L., ten Z. O. van het Salibabo-Eiland, waarvan het door een straat van 1 mijl breedte gescheiden is. Het heeft ongeveer 6 mijlen in den omtrek, en telt omtrent 4000 inw. die Maleijers zijn.

In het midden des lands, van het O. ten N. naar het W. ten Z., loopt eenen bergketen die in het midden wel het hoogste is.

Het is bijna rond, zijnde op zijn langst, ter plaatse daar het bergachtig is, omtrent vier mijlen lang, en op zijn breedst, twee groote mijlen breed, in zijn omtrek negen of tien mijlen beslaande. Van den Zuidwesterhoek, omtrent twee mijlen naar het W. ten N. en W. N. W., loopt een klein rif, doch anders is dit geheele eil. schoon en zonder eenige droogte aan de kust. Op dit eil. zijn twee dorpen, het eene Towe-Debale, het andere Manare genaamd; terwijl er bovendien op het eiland nog eenige huizen verspreid zijn.

KABYNA, eil. *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, ten Z. O. van *Celebes*, op 139° 39′ O. L., en 18° Z. B. Het is omtrent 9 mijlen lang en 4 mijlen breed.

KACKERTERHOFF of Kackershoef, uitgestrekte pachthoeve, in het balj. van *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Luxemburg*, gem. *Contern.*

KADA, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, distr. *Kolelet*, onderdistr. *Pamaragan.*

KADAMONK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Batavische-Ommelanden*, kw. *Bekasi.*

KADANG-WESSI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera.*

KADATOIR, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Parakanmoentjang.* Zie voorts Goela-Gadja.

KADAUONG of Kadawong, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan de Mokervaart.

Op dit landgoed, hetwelk door den Gouverneur Zwaardekroon aangelegd en bewoond werd, deed hij in het jaar 1722, de eerste koffijboomen planten, welke hij uit Arabië ontboden had. Deze proefneming viel volkomen naar wensch uit, en van toen af is de koffijboom allengs over geheel Java verspreid geworden. Men heeft er een hooge, naar den ouden smaak gebouwde woning, die er in het jaar 1825 zeer slecht uitzag.

KADAWAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pasaroewang.*

KADAWANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang.* Zie voorts Grap.

KADAWANGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, die met eene zuidelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

KADE, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5½ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 2¼ u. Z. ten W. van *Druten*, gem. en ½ u. N. van *Appeltern*, een gedeelte van het d. Maasbommel uitmakende; met 9 h. en 54 inw.

KADE (DE FIJNAARTSCHE-), b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Fijnaartsche-Kade.

KADE (NIEUWE-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gedeeltelijk gem. *Abbebroek*; palende N. aan het d. Heenvliet, O. aan Nieuw-Guldeland, Nieuw-Hoenderhoek, Nieuw-Stomperd en Nieuw-Schuddebeurs, Z. aan de Gorsen tegen het Spui, en den Velgerdijksche-polder, W. aan den Zuidlandsche-polder, de Oude-Kade, den Oudelandsche-polder, den Oud-Nieuwlandsche-polder en den Heenvlietsche-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 62 bund.

KADE (DE OUDE-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gedeeltelijk gem. *Abbenbroek*, gedeeltelijk gem. *Zuidland-en-Velgerdijk*; palende N. aan Oudeland, O. en Z. aan de Nieuwe-Kade, Z. W. aan den Zuidlandsche-polder, W. aan den Nieuwlandsche-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund.

KADJAMBAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KADJANG of Katjang, kl. gebied in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidelijken landtong, dat van Boni afhankelijk is.

De Vorst of Krain van dit klein gebied, in het jaar 1824, tegen de Nederlanders in opstand geraakt zijnde, rukte de Majoor le Bron de Vexela tegen het stadje Kadjang, waar die Vorst zijn verblijf hield, op. Naauwelijks was hij hier gekomen of er meldde zich een hoveling des Konings van Goa aan, die den Majoor, in naam van zijnen Vorst, de vergunning verzocht, om met eenige ruiters naar Kadjang te mogen gaan, ten einde onderhandelingen aan te knoopen, waartoe — zoo hij voorgaf — Krain Kadjang genegen was. Dit verzoek toegestaan zijnde kwam kort daarna de afgevaardigde met Krain Kadjang — een reeds bejaard man, doch van een kloek voorkomen — terug, medebrengende een karbauw voor de troepen. De Krain werd naar zijne kampong teruggezonden, met de verzekering, dat de Kommandant der kolonne, in naam van den Opperbevelhebber der Nederlandsche krijgsmagt op het eiland Celebes, de onderwerping der Kadjangers had aangenomen; en dat zij op de bescherming hunner eigendommen konden rekenen, indien zij getrouw de voorwaarden vervulden, welke de Kommandant hen persoonlijk zou bekend maken. De Krain was reeds bewust, dat die voorwaarden zeer gemakkelijk te vervullen waren.

De geheele zamenloop van dit kleine oponthoud had de zonderlingste vermoedens bij den Majoor le Bron en zijne Officieren doen ontstaan, en riep als van zelve, een voorzigtig gedrag in. De Eerste Luitenant Hegi werd dan ook met een peloton Infanterie vooruitgezonden, om eene stelling te kiezen, waarin de troepen zouden kunnen uitrusten, zonder gevaar te loopen van overvallen te kunnen worden. De kolonne volgde langzaam, tot aan de plaats die door den evengenoemden Officier was opgespoord, en die, behalve dat zij eene

terreinverhooging had, daarenboven met eenen sterken pagger omzet was. De troepen marcheerden daar ter plaatse in carré op, om in dien vorm te rusten, terwijl de zieke manschappen, de munitie en andere bagaadje, in het midden van het carré gelegerd en geplaatst, in veiligheid waren. De handmortieren werden uit voorzorg, tegen Kadjang in batterij gezet.

De Majoor le Bron gaf nu, na de opgenoemde voorzorgen genomen te hebben, het kommandement der troepen, tijdelijk aan den Kapitein Roser over, vast besloten, om de geheime oogmerken van Krain Kadjang te doorgronden, en te zien wat hij eigenlijk in zijn schild voerde. Alleen door zijnen tolk vergezeld, wandelde hij naar de kampong en naar de woning van den Krain, die hem aan den voet van den trap opwachtte. Boven komende om aan het schijnbaar minzame verzoek van dit Dorpshoofd te voldoen, en het huis binnentredende, was hij niet weinig verwonderd, zeven manspersonen van eene krachtige gestalte en met onverdekte kritsen (tegen 's lands gebruik) gewapend in het vertrek te zien. Deze mannen werden voorgesteld, als zonen en verdere leden van het huisgezin des Krains. Zonder den minsten zweem van argwaan te doen blijken, zette de Majoor zich in hun midden en naast den Krain neder. Een zoodanig bewijs van vertrouwen moest toch wederkeerig vertrouwen inroepen, vooral toen le Bron zich zeer gemeenzaam met hen onderhield, over hunne belangen, en over den marsch en de positie des vijands sprak. De onrustige blikken zijner toehoorders, noch hunne verdachte gebaarden ontsnapten zijne opmerkzaamheid niet. Het vertrek, waarin zij gezeten waren, rond ziende, even als of hij eenig voorwerp tot verdere voortzetting van het gesprek zocht, viel de Majoor den Krain eensklaps stout in de rede, met te zeggen, dat het hem voorkwam, dat zijlieden niet dat vertrouwen in hem stelden, als de Krain wel wilde doen gelooven. Immers zijne woning had eer het voorkomen van een geplunderd huis, dan van den dalm van een Bonisch Volkshoofd. Deze inval scheen de familie een weinig van haar stuk te brengen; doch de Krain, het minst verlegen, gaf ten antwoord, dat de Koning van Goa, reeds vier en twintig uren vroeger, één zijner Officieren met een veertigtal ruiters gezonden had, ten einde hem te bewegen, om zich te onderwerpen, » waartoe hij zeer genegen was." Diezelfde zendeling had hem den raad gegeven, om, zekerheidshalve zijne vrouwen, kinderen, vee, goederen en kleinodiën, en die van zijn volk, in het gebergte en in de bosschen te brengen; daarbij voegende, dat dit alles niet ver van huis behoefde gezonden te worden, vermits onze troepen niet gewoon waren, zich ver van den weg te verwijderen; en eindelijk, dat zij hunne wapens konden behouden. Hier begon de draad eener dubbelzinnigheid van den kant des Konings van Goa te voorschijn te komen, te belangrijk welligt om nader gekend te wezen, dan dat le Bron eene poging zou verzuimen, haar verder te ontdekken. Op dat oogenblik trad echter de Eerste Luitenant de Witt van de achttiende afdeeling, binnen, die, ongerust over het lang wegblijven van den Kommandant, hem, op eigen gezag, opzocht, om te zien, waar het haperde; — le Bron zondt hem eenigzins stuursch naar het bivouac terug, om daardoor het vertrouwen van zijn inlandsch gezelschap nog meer te winnen en hen te overtuigen, dat een Bevelhebber, die, gedurende meer dan een uur, zich alleen, midden onder acht gewapende vijanden begaf, om over hunne belangen te spreken, zooveel achterdocht niet verdiende. De Luitenant de Witt, intusschen

op het bivouac teruggekomen, deed verslag van hetgeen hij gezien had; middelerwijl waren de hulptroepen insgelijks opgemarcheerd en Krain Bonthain, een ons getrouw gebleven inlandsch Opperhoofd, met zijne troepen aangekomen. Zoodra de laatste vernam, dat le Bron bij den Krain Kadjang aan huis was, riep hij verschrikt: »dan moeten wij hem redden!" en snelde ijlings naar Kadjang. De Luitenants Hegi, Ulps, Rutten, van Aken, en de Officier van Gezondheid Tyrhof, volgden hem op de hielen, zoodat alle deze personen bijna gelijktijdig het vertrek binnentraden, waarin le Bron nog steeds onderhandelde. Krain Bonthain trad dadelijk op le Bron toe, hem, buiten adem en met afgebroken woorden toeroepende: »Mijnheer de Majoor, »gij moet niet onder dit volk blijven; — gij zijt onder slechte men»schen en verraders." Le Bron poogde hem echter gerust te stellen, met te zeggen, dat hij reeds meer dan één uur tijds verwijld had; doch op hetzelfde oogenblik rapporteerde de Luitenant van Aken, dat hij in eenen gang van het huis een groot getal wapens, als: bussen, donderbussen, geweren (meest alle geladen), kritsen, kruid en lood gevonden had. Dit veranderde de zaak en den toon des Kommandants, die nu zeer ernstig het Kadjanger Opperhoofd rekenschap vorderde van het groot getal zich daar bevindende geladen wapens. Een der Kadjangers sloeg daarop de hand aan zijne krits en trok haar *half uit*, hetgeen Krain Bonthain niet ontsnapte. Den schijn aannemende alsof hij zulks niet gezien had, maakte laatstgenoemde den Majoor opmerkzaam, dat het met de overoude gewoonten, gebruiken en instellingen streed, dat Vorsten en volken, welke tot onderwerping kwamen en om genade smeekten, zich gewapend in de tegenwoordigheid van een Nederlandsch Krijgsbevelhebber vertoonden, en dat zulks geenszins als een bewijs van onderwerping of goede meening konde opgenomen worden.

De waarschuwing van Krain Bonthain was te gegrond, om in den wind geslagen te worden, zoodat le Bron, aan zijnen tolk den last wilde geven, dat de Kadjangers hunne kritsen zouden afleggen; door Krain Bonthain werd hij daarin echter teruggehouden, met de woorden: »Laat mij dat zeggen; daartoe behoort eene zekere manier, om dat »gepast voor te dragen." Ter naauwernood had hij die bijzondere voordragt begonnen, of een der Kadjangers deed eenen verdoovenden kreet hooren, en sprong, zijne krits trekkende, schuimbekkende van woede, op le Bron toe. Krain Bonthain kwam hem echter voor, dekte met zijn ligchaam en zijnen linker arm, den Majoor, dien hij met den regter arm hevig terug stiet, ten einde hem van eenen zekeren dood te redden. De brave Krain ontving daarbij eene menigte wonden in den linker arm. Op hetzelfde oogenblik sprongen de Bonthainers toe, en sleepten den Majoor uit het gedrang en uit de naauwe toegangen van het huis. Iedereen redde zich zoo goed mogelijk, zich met den degen eenen weg banende, door een groot aantal gewapende Kadjangers, die zich tot dat tijdstip toe verborgen gehouden hadden. De Bonthainers dekten moedig den terugtogt der Officieren, en hadden het gepleegd verraad reeds op menigen Kadjanger gewroken. Le Bron, buiten komende, en den redder van zijn leven niet ziende, trok nu voor het eerst den degen, en stortte in het huis, waar hij den edelmoedigen en dapperen Krain, met een zijner vijanden worstelende en reeds doodelijk gewond, aantrof. Zijne tegenpartij neêr te stooten en zijnen redder vechtende naar buiten te dragen, was het werk van een oogenblik. Nu bespeurde hij echter, dat zijn chacot, waarin zijne brieventasch geborgen was, in het huis was gebleven. Nogmaals drong

hij binnen het vertrek, waar Krain KADJANG, met eenige der zijnen lag te zieltogen; zijn chacot was gevonden; doch de terugtogt was moeijelijk, en moest met den dood van eenen Kadjanger gekocht worden. Het huis was echter nog sterk bezet, daar er uit verscheidene openingen op het detachement onzer troepen, dat inmiddels het huis omsingeld had, werd geschoten, waardoor eenige Onderofficieren en soldaten gewond werden, en een kind en een paard sneuvelden. Door het werpen van brandende zunders, had men den dalm spoedig in brand, en daar alle toegangen bezet waren, moesten de nog levende bewoners (naar gissing ruim zestig) in de vlammen omkomen. Vier hunner poogden te ontsnappen, doch vonden hunnen dood op de spitsen der bajonetten. De geheele kampong, waaruit nog vele verborgene Kadjangers gevlugt waren, werd in de asch gelegd. Krain BONTHAIN, doodelijk in den onderbuik en door vele andere minder gevaarlijke kritssteken gewond, overleefde zijne edele zelfsopoffering slechts weinige dagen, diep betreurd door allen die hem hadden leeren kennen en hoogschatten.

KADJANG, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Westkust in het Rijk van Makassar, 6° 28″ Z. B., 117° 36″ O. L.

KADJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

Dit d. telde in het begin der vorige eeuw met de dorpen Eggigglang, Kossor, Kalagier-Madion, Tjioban en Patoman, 800 huisgez.

KADJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. Zie voorts op ITIL.

KADJANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, met eene oostelijke rigting in de *Straat-der-Molukkos* uitloopende.

KADJELIJ (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*. Zie CATSJELI (BOGT-VAN-).

KADJINAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KATJIWAN.

KADIJK, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KWADIJK.

KADIJK, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, die de scheiding maakt tusschen het Nieuwe-Bildt en het Nieuwe-Monnike-Bildt.

KADIJK, water in de *Oosterkogge* van *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk aan de *Bokkesloot* een begin neemt, in eene westelijke strekking door het Valkje en de Kadijker- of Broeker-weel en voorts in de Put der Nieuwe- of Lutjebroeker-weel loopt, van daar den naam van den Ouddijk aanneemt, en in eene westelijke rigting naar de banscheiding tusschen Hoogcarspel en Westwoude-en-Binnenwijzend loopt.

KADIJKERWEEL, water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, ½ u. N. van Grootebroek.

KADIL (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

Zij ontspringt uit den berg *Soembing*, loopt van het N. naar het Z., en vereenigt zich, nabij Onto-Rodjo, met de *Bogowonto*.

KADILANGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

KADJOERANG of KADJORAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

Dit d. telde, met de d. Bambana, Pajatin en nog twee andere dorpen, in het begin der vorige eeuw, 390 huisgez.

KADIPAN, rijk en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie KAUDIPAN.

KADIRI of KADIRE, resid. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KEDIRI.

KADISEPPIR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in de vallei van *Silot*.

KADOE of KEDOE, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, tusschen 7° 10″ en 7′ 50″ N. B., 127° 39′ en 128° 9″ O. L.; palende N. W. aan de resid. Baglen, N. O. aan Samarang, O. aan Soerakarta, Z. O. en Z. aan Djocjokarta.

Deze resid. beslaat eene oppervlakte van 723 vierkante palen, en is verdeeld in twee ads. res., Magelang en Temangong, die ieder een regentschap uitmaken.

De resid. KADOE wordt door meer dan honderd rivieren in alle rigtingen doorsneden, welke echter, zoo door haren sterken stroom in den regentijd, als wegens hare ondiepte in den Oost-mousson, bijna geheel onbevaarbaar zijn. De voornaamste zijn: de Siraijo, de Progo, de Bogowonto, de Ngello of Elo, de Lotoot, de Galog, de Samarang, de Djinking, de Krassak, de Pabellan, de Gendal, de Selingsing en de Snewo.

De warmtegraad is er, door de hooge ligging, gematigd; echter kan het er bij stilte heet zijn. De dampkring is er zuiver en wordt door geene moerasdampen besmet. Daar deze resid. in het midden des lands ligt, zijn er de winden, die uit de Zee-van-Java en uit de Indische-zee waaijen, reeds gedeeltelijk getemperd en minder schadelijk dan aan de strandresidentiën. Het luchtgestel is er dan ook gezond, hetwelk uit de vermeerdering der bevolking blijkt.

De voornaamste bergen zijn: de Marbaboe, de Sendoro, de Soembing, de Merapi, de Tidar, en de Trajoemaas.

De heuvelachtige bodem is er vulkanisch en welligt de vruchtbaarste van geheel Java. De meeste der gronden zijn rijkelijk van water voorzien, terwijl de omringende bergen, welke de dampen tot zich trekken, ook aan de hooger gelegen streken, eene heilzame vochtigheid verschaffen, die er de groeizaamheid zoo zeer bevordert, dat de landman ook daar nog rijst kan oogsten. De voornaamste voortbrengselen, die de grond oplevert, zijn: rijst, turksch-koren, kapas (katoen), peper, katjang, klapperolie, velerlei eetbare wortelen, b. v. oebie en ketellah, sirie, suikerriet, de zoo zeer gezochte Kadoesche tabak, welke voor de beste op geheel Java wordt gehouden, doch in 1837, door eene uitbarsting van den Merapie, veel geleden heeft; Havanna en Manilla tabak, en onderscheidene Europische groenten, aardappelen, aspersiën, kool, boontjes, erwten, peulen, postelein, roode en witte beetwortelen, knollen, artisjokken, enz.

Van vruchten vindt men hier: de annanas, doekoes, mangies, vele soorten van jamboes, chinaasappelen, blumbing, enz., terwijl de koele berggronden heerlijke aardbeziën opleveren, welke de beste Hollandsche in geurigheid zeer nabij komen. Het getal koffijboomen in deze residentie wordt op nagenoeg zestien millioenen gerekend, van welke ruim 9,000,000 ponden koffij worden geplukt; de eenigzins opklimmende, terrasachtig gelegene velden, van eene min of meer roode kleur, uit aarde en zanddeelen bestaande, met kleiachtige stoffen rijkelijk doormengd, leveren het beste suikerriet op, met welks bereiding zich 13 kleine fabrijken bezig houden. Ook indigo wordt hier geteeld en toebereid, alhoewel slechts tot hiertoe in geringe hoeveelheid.

In het gebergte, ten Zuiden van Minoreh, wordt eene soort van kalk gegraven, welke zeer geroemd wordt. Voorts drijven de inboorlingen eenen winstgevenden handel, met eene zekere soort van fraaije matjes voor stoelen en ander gebruik, welke vooral in de priester-dessa Pesantren vervaardigd worden van de bladen eener zekere plant, pandan genaamd, die langs de boorden der sawavelden in grooten getale in het wild groeit. De paarden van KADOE zijn groot, sterk, vlug en welgemaakt, en maken eenen aanzienlijken tak van uitvoer uit.

In 1834 had zij eene bevolking van 323,199 zielen, waaronder 92 Europeanen, 1711 Chinezen, 30 Arabieren en 20 Slaven.

Onder de merkwaardigheden, die in deze residentie bijzondere aandacht verdienen, behooren de bouwvallen van den vermaarden tempel van Borobodo, in het distr. Minoreh; het graf van den Hoogepriester PANEMBAHAN-WINDO-SONNO, en de overblijfselen van een tempelgebouw te Pringapoes, in het distr. Lemoeijang.

KADOE stond vroeger onder het beheer der Vorsten van het Padgansche en Materamsche rijk, en werd eerst zeer laat en brokswijze aan de Europeanen onderworpen. Nadat namelijk de Engelschen in 1812 den oorlog tegen den Sultan van Djocjokarta, PAKOEBOEWONO II, meer bekend onder den naam van Sultan SEPOEH, gevoerd hadden, en deze, door hen overwonnen zijnde, naar Amboina werd verbannen, op het tijdstip, dat PAKOEBOEWONO IV, bekend onder den naam van SOESOEHOENAN BAGOES, Keizer van Soerakarta was, kwam het grootste gedeelte van dit landschap onder Europeesch bestuur; terwijl de Nederlanders, in 1824, door het inlijven der Djabarangkasche-landen, welke vroeger onder de Solosche en Djocjosche Vorsten stonden, en naderhand, in 1830, na het eindigen van den oorlog, door den Djocjokartaschen Prins DIEPO NEGORO tegen het Nederlandsch bewind gevoerd, nog andere gedeelten daaraan onderworpen hebben.

In het jaar 1822 verzamelde zich in deze residentie, bij de rivier de Ngello, eene rooverbende, welke onder aanvoering van zekeren KERTO WIDIJOIO, afgezetten Demang van Minoreh, verscheidene dorpen in Magelang en Probolingo overrompelde. De Resident, daarvan kennis bekomen hebbende, trok dadelijk met de weinige Europesche ambtenaren, de geringe bezetting en een aantal inlanders, de roovers te gemoet. Bij Sangraban en Menagoo gelukte het, op den 27 en 28 Januarij, hen aan te treffen, en, vooral ook door den trouwen bijstand van een twintigtal inlandsche burgers en soldaten, te verslaan, zoodat de hulp van Samarang toegesneld, bestaande in een detachement Huzaren en 160 Inlandsche Dragonders, alleen nog te stade kwam, om het land te doorkruisen. Spoor van de uiteen gejaagde benden was echter nergens meer te vinden.

Den 27 en 28 December 1822 had er op het oostelijke gedeelte dezer resid. eene hevige aardbeving plaats; men gevoelde in den tijd van 30 uren 18 geweldige schokken, waarvan de voorlaatste, door hare op- en nederwaartsche beweging, de sterkste en verschrikkelijkste was. Deze aardbeving had eene strekking van het Oosten naar het Westen, en rigtte verbazende verwoestingen aan.

In deze resid. is in 1843 eene plaats ontdekt, waar gezegd wordt eene schoone marmersoort in groote hoeveelheid aanwezig te zijn.

KADOE-GEDE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Koeningan*.

In dit distr. hebben in April van het jaar 1842, onderscheidene instortingen van bergen en inzakkingen van den grond plaats gehad,

waardoor niet alleen schade is veroorzaakt aan eenige dessa's, gaga-velden en sommige koffijplantingen, maar waarbij ook menschen zijn omgekomen.

KADOEAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*.

KADOEANG, lands., st. en berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kadoewang.

KADOEHINGKING, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, reg. *Tjiringin*, distr. *Panimbang*.

KADOE-KOGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*. Het is een der drie dorpen, welke thans nog alleen door Bedoeïs bewoond worden.

KADOELOSSANG, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Tjiringin*, distr. *Tjimanok*.

KADOEWANG, Kadoeang of Kedoewang, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

De Madion en de Solo bespoelen het, en het gebergte Damano scheidt het van Panaragan. De grond is heuvelachtig en tamelijk vruchtbaar, maar het land nog niet genoeg bewoond en bebouwd; het brengt evenwel rijst voort, en men treft er fraaije paarden aan.

KADOEWANG, Kadoeang of Kedoewang, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*. — Uit dezen berg ontspringt de *Solo*.

KADOEWANG, Kadoeang of Kedoewang, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, lands. *Kadoewang*.

KADOEWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Soerakarta*, die zich in de *Solo* ontlast.

KADOEWRINING, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madura*, lands. *Panaragan*.

KADOGAN, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, in het noordelijkste gedeelte van het distr. *Djampang-Koelon*.

KADONDAN, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, afd. *Sampang*, aan de Zuidkust van het eiland.

KADONDONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Madja*.

KADONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*.

KADONG-BOLADOR en KADONG-WARONGE, twee oude dorpen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, 2 mijlen Z. van *Pondoasina*, aan de *Tjiliwong*.

KADOR, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*, tot de *Keyeilanden* behoorende.

KADSAND, d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie Kadzand.

KADSANDRIA, d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-vanKadzand*, prov. *Zeeland*. Zie Retranchement.

KADWOUD, d. en pold. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie Katwoude.

KADZAND, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis* (4 k. d., 11 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Noordzee, O. aan Nieuwvliet, Z. O. aan Zuidzande, Z. en W., met eene zeer kromme lijn, aan het Retranchement, waarbij dient aangemerkt te worden, dat nog een aanhangsel der gemeente, de drie Noormannen genoemd, in de watering van Zuidzande, tusschen de gemeenten Zuid-

zande en Retranchement gelegen is, hetgeen slechts op een punt, met het overige der gemeente zamenhangt.

Deze gemeente bestaat uit de volgende polders: het Oostelijk deel van het Oude-Land-van-Kadzand, waarin het d. gelegen is, de Tienhonderd, het wederbedijkte deel van den Zwarten-polder, gewoonlijk het Schorre-van-Melle genoemd, de Vierhonderd-bezuiden-de-kerk-van-Kadzand, Strijdersgat, den Vlaming-polder, het oostelijk deel van den Kiviten-polder, het Noordwestelijk deel van St.-Janspolder en de drie-Noormannen, zijnde het meest Westelijk deel der Watering van *Zuidzande*. De gem. bevat het d. Kadzand, benevens eenige verstrooid liggende h., en heeft, de duinen er onder gerekend, eene oppervlakte van 1470 bund., doch zonder deze 1292 bund. 15 v. r. 93 v. ell., telt 216 h., met ongeveer 1200 inw., Kadzantenaars genoemd, die hun bestaan in den landbouw vinden.

De Herv., die 1160 in getal zijn, onder welke 540 Ledematen, behooren tot de klass. van *IJzendijke*, ring van *Sluis*, zij worden bediend door eenen Predikant. Reeds tijdens den religionsvrede, in 1576, was de Hervormde godsdienst hier uitsluitend gevestigd. Slechts een der Predikanten, uit dat tijdvak, is bekend, namelijk Jan Musscens, wiens vader als Prediker der Gereformeerde leer in 1571 te Antwerpen verbrand was. Hij zelf werd, in October 1583, te Middelburg in Vlaanderen, door de Malcontenten, als Predikant in een met steenen voorzienen zak gebonden en aldus in het water gesmoord.

Bij den inval van Parma, in 1585, schijnt men het kleine eiland, op hetwelk Kadzand gelegen was, denkelijk uit vrees voor de Zeeuwsche vloot, met rust te hebben gelaten, doch liet men het ook, van den anderen kant, misschien om het gering aantal inwoners, aan zich zelven over. Zeker is het, dat de Hervormden aldaar gevestigd bleven, want nadat, in 1604, Sluis door Prins Maurits heroverd was, leest men in de akteboeken van Sluis, op 2 Julij 1605, dat *die van Casant* ook aldaar tot het avondmaal genoodigd werden. De eerste Predikant na de herovering des lands, was M. ab Halle, die er omstreeks 1609 in bediening kwam.

In de vorige eeuw bestond er ook eene zeer aanzienlijke Waalsche gemeente, gevestigd uit vlugtelingen, die, ten gevolge der intrekking van het edict van Nantes, herwaarts gekomen waren. Het waren vermogende landlieden, meestal uit de omstreken van *Rijssel* en uit het *Pas de Calais*. Zij hadden zich door het geheele eiland, ook onder Zuidzande en Retranchement gevestigd, doch waren alle hier kerkelijk; zoodat de overlevering waar kan zijn, dat men toen, vooral op Zon- en feestdagen, te Kadzand meer Fransch, dan Nederduitsch hoorde spreken. De nakomelingen zijn nog aan de geslachtnamen, ofschoon vele zeer verminkt, kenbaar. Na 1794 is deze gemeente door het ophouden van de behoefte, om de Fransche taal te gebruiken, en door gebrek aan bezolding voor den Predikant, met de Nederduitsche vereenigd. Men vindt geene aanteekening aangaande den eersten Waalschen Predikant; de laatste was Jean André Anosi, die in 1797 vertrok naar de Nederduitsche gemeente te Borssele, in Zuid-Beveland, van welke hij in 1833, als emeritus, afscheid nam.

Er zijn 10 Afgescheidenen en 19 Roomschgezinden, die tot de gemeenten dier gezindheden te Groede behooren.

Het d. Kadzand, Cadzand, Katzant of Katsandt, vroeger Cadezant, ook wel Cassant en volgens sommigen nog vroeger St. Catharina ge-

heeten, ligt 5½ u. Z. W. van Middelburg, 1½ u. N. van Sluis, 1¾ u. N. W. van Oostburg. Tegenwoordig wordt door de inwoners algemeen, ook door het Gemeente-bestuur, de eerstgenoemde wijze van naamspelling gebruikt, ofschoon het Provinciaal bestuur, ongetwijfeld, om in de registers geene verwarring te veroorzaken, de in de tweede plaats opgegevene spelling blijft volgen. Eerstgemelde laat zich verdedigen, omdat de naam hoogstwaarschijnlijk van kade-zand is af te leiden, waarom ook in de gewone uitspraak, even als van kade en kaai, de d wegvalt, en Kazand gehoord wordt.

Het behoort tot de oudste plaatsen van het district, en komt in oude Latijnsche stukken voor, onder den naam van Thesandria, hetgeen sommigen heeft doen gelooven, dat dit dorp en land hetzelfde is, dat anders Taxandrie wordt genoemd: Ja, Bilderdijk meent, dat dit laatste van *tassen zand*, hoopen zand, duinen, zoude af te leiden zijn (1). De latere Latijnsche benaming is Cadsandria. Omstreeks 830 werd het door de Denen geplunderd en verbrand; in 1167 hergaf Filips, Graaf *van Vlaanderen*, aan die van St. Baafs te Gent, de tienden van Rodenburg, Wulpen en Kadzand.

Het d. Kadzand is vrij aanzienlijk, bestaande uit twee, evenwijdig loopende straten, door eene dwarsstraat en een steegje verbonden; eene dier straten loopt op de kerk en pastorij uit. Zij zijn beide goed bestraat, en bebouwd met vrij goede, wel onderhouden woningen. Het getal huizen tot den bebouwden kring behoorende, beloopt 64 en dat der inwoners 400. Er is te Kadzand een korenwindmolen, anders geene fabrijken, en ofschoon slechts 20 min. van de zee gelegen, heeft het geene haven, maar moet zich van die van Retranchement bedienen.

De kerk was oorspronkelijk met drie buiken, de zuidelijkste is tot pastorij verbouwd, die dus aan de kerk vast is, en in welke men genoegzame sporen vindt, dat zij te voren een gedeelte der kerk uitmaakte. De beide andere, nu tot eeredienst gebruikt, maken een ruim en zindelijk kerkgebouw uit, maar zonder orgel en alleen onder het dak beschoten. Het geheel schijnt echter slechts het achterste gedeelte eener te voren grootere kerk te zijn. Deze was voor de Reformatie, voor de Roomsche eeredienst ingerigt, en zoo men zegt, aan de Heilige *Maagd* gewijd, uit welke oorzaak de weg, die van Zuidzande naar Kadzand loopt, den naam draagt van Mariaweg, in de gewone uitspraak Merrieweg. In oude tijden prijkte de kerk met eenen hoogen toren, die volgens Hunnius (2), den zeelieden tot baken in zee diende; maar die tot aflossing van schulden is afgebroken. Deze toren was bekend onder den naam van St. Lambertstoren, waarom sommigen beweren, dat de kerk aan den Heilige van dien naam en niet aan de H. *Maagd* zoude gewijd zijn geweest: daartoe nog bijbrengende, dat het wapen der kerk een Agnusdei (een lam, met een vaantje tusschen de voorpooten) verbeeldt. Thans is op het middeldak der kerk en der pastorij, een torenspits, met klok en uurwerk voorzien. Dat de kerk van Kadzand in de Spaansche beroerten geheel onbruikbaar geworden was, en weder opgebouwd moest worden, blijkt uit de actebocken der Hervormde kerk van Sluis, van 19 Januarij 1606.

---

(1) Dresselhuis, *Oud-Zeeland*, bl. 31 en 80.

(2) *Zeeuwsche Buise*, bl. 59.

De Waalsche kerk stond aan de overzijde van het kerkhof, en was een eenvoudig gebouw, zonder toren, maar ruim genoeg en net. Deze werd in het jaar 1817 gesloopt, en op de plaats zijn huizen en werkwinkels gebouwd. De school is niet de grootste, maar wel de fraaiste en best ingerigte, van het district. Het middel getal leerlingen bedraagt des zomers ruim 90, des winters 60.

De kermis wordt gevierd op den tweeden Pinksterdag.

George Cassander, een beroemd, geleerd, gematigd en godvruchtig godgeleerde, die in 1566 overleed, was op deze plaats geboren, waarvan hij zijnen naam ontleende.

Dit d. had bij den watervloed, van 19 November 1404 veel van het water te lijden, en liep bij die van 17 September 1477 geheel onder.

Het wapen in 1818 door den Raad van Adel verleend, is eene wijziging van het oude wapen van het Vrije, zonder de tenanten. Het is namelijk een schild van zilver, met eenen balk van azuur, hebbende in den linker bovenhoek eene K.

KADZAND (HET-HOF-VAN-) of Hof-van-Cadzand, verreweg het aanzienlijkste leen in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land-van-Kadzand*, staande onder het Prinselijk leenhof den Burcht van Brugge. Alle de gronden oostelijk van de kerk van Kadzand en van den Maria-weg, tot aan de Drink of Drenk in St. Jans-polder, zoo ver het eiland van Kadzand zich ten N. en Z. uitstrekte, behoorde daartoe.

Tot in 1525 waren het twee leenen, het Noordelijke van Montigny, het Zuidelijke van Crubeke; doch den 11 Maart van dat jaar, werd door den Keizer vergund aan Jonkheer Jan de Baenst, Heer *van St. Joris enz.*, die twee leenen zaam te voegen, onder den naam van Hof-van-Kadzand. Het had een aantal achterleenen, van welke sommige waren gelegen in eenen door het Zwarte-gat ingezwolgen polder de Zevenhonderd, hetgeen bij latere weder opslijking aanleiding heeft gegeven tot processen, tusschen de toenmalige Leenheeren en den Heer van Nieuwvliet, wiens heerlijkheid aan de overzijde van den Drink gelegen was. Onder de overige achterleenen waren de voornaamste *Haesewalle en ter Moere*. Het laatste was ter leen uitgegeven door Heer Jan Anthonij van den Eyken, Heer van *St. Joris*, *Kadzand* enz., aan Jonkheer Samuël Casembrood, ten jare 1624. Van sommige der Leenheeren bovengemeld is de gedachtenis overgebleven in de namen van eenige polders in deze streken gelegen.

Het foncier van het leen ligt in den Antwerpen-polder, thans gem. *Zuidzande*, doch oudtijds gem. *Kadzand*, en behoort aan Pieter Luteyn. Het was begiftigd met de vogelarij en visscherij; voorts was de Leenheer derde Houtvester. De eerste en tweede waren de Militaire Gouverneur van de vesting Sluis en de Grootbaljuw van het Vrije. Bij den inval der Franschen in 1794, werden al deze voorregten vernietigd. De laatste Leenheer was de Luitenant-Generaal Baron d'Ablaing van Moersbergen.

KADZAND (LAND-VAN-), te voren een eil., nu, door indijking, met den vasten wal vereenigd, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*.

Het eil. werd bepaald N. door de Noordzee, O. door het Zwarte-gat, waarvan de Drink of Drenk, in den St. Jans-polder, een overblijfsel is, Z. door het water, dat uit het Coxijsche-gat naar Nieuwerhaven liep, W. door het Zwin. Het bevatte en bevat nog drie d.: Kadzand, Zuidzande en Retranchement, met het geh. Ter-Hofstede.

Het eil. behoorde tot Aardenburger-Ambacht; werd gerekend groot te zijn ruim 3048 bund. (1). Hierbij waren voorzeker de Tienhonderd, een deel der nu gevloeide Zwarte-polder, en de duinvalleijen gerekend, maar niet het oostelijk deel van St. Jans-polder of Metten-Eije.

In de twaalfde en dertiende eeuw schijnt het mede tot het vaste land behoord te hebben, maar daarvan afgescheurd te zijn geworden, door de watervloeden van dat laatste tijdperk; ja zelfs zoo afgespoeld, ook door latere vloeden, dat het niets meer dan het Oude-Land, met het dorp Kadzand bevatte. Gelijk in het EILAND-VAN-KADZAND vele adellijke leenen en achterleenen lagen, zoo hebben daarin ook in oude tijden vele kasteelen en burgten gestaan, die echter, deels door de herhaalde plunderingen, aan welke het blootgesteld was, maar nog meer door de overstroomingen, door welke het eiland geteisterd en bijna geheel verzwolgen werd, verdwenen zijn, en die bij de herdijkingen niet weder hersteld zijn geworden.

Op het einde der dertiende eeuw bij de onlusten van den Vlaamschen Graaf GUIDO VAN DAMPIERRE met FLORIS V, Graaf *van Holland*, landde JAN VAN RENESSE in het LAND-VAN-KADZAND, plunderde en verbrandde het, in het gezigt der Vlamingen, zonder dat deze het beletten konden, en keerden, na het aanregten van geen kleine verwoesting, rijkelijk met buit beladen, terug.

In het jaar 1303 vielen de Zeeuwen, onder WILLEM, zoon van JAN II, Graaf *van Holland*, in het LAND-VAN-KADZAND en vernielden daar alles te vuur en te zwaard. Dapper vochten de Vlamingen, eenige jaren daarna, onder aanvoering van GUY VAN RIJSSEL, een broeder van LODEWIJK I, Graaf *van Vlaanderen*, in het EILAND-VAN-KADZAND, tegen de Engelschen; doch zij werden geslagen en hun aanvoerder werd gevangen genomen.

In het midden der veertiende eeuw hadden weder hevige gevechten in KADZAND plaats, tusschen de Vlamingen, onder RIJKENBURG, en de Engelschen. In het jaar 1406 werd het LAND-VAN-KADZAND afgeloopen door de Engelschen, die den 22 Mei met eene geduchte vloot het Zwin binnengeloopen waren. In het jaar 1484 deden de troepen van den Aartshertog MAXIMILIAAN, tegen wien dat gedeelte van Vlaanderen toen in opstand was, het een dergelijk lot ondergaan. In latere tijden had dit eiland soms wel door groote inlegering te lijden; maar niet van eigenlijke plundering.

De Spanjaarden en daarna de Franschen zochten steeds in hunne aanslagen op Sluis, zich van het LAND-VAN-KADZAND te verzekeren. In het jaar 1708 bij den inval der Franschen mislukte hun dit. Er was toen eene gewapende magt bij de bevolking, bij welke van eenen Ritmeester Joos RISSEEUW, als Bevelhebber der ruiterij, loffelijke melding gemaakt wordt. Het gelukte hun echter in het jaar 1747, onder LOEWENDAHL, en in 1794, onder den Generaal MOREAU. Ook vroeger bij het hernemen van Sluis, door Prins MAURITS, in het jaar 1604, begon die Vorst met het bezetten van het LAND-VAN-KADZAND (2), hebbende toen zijne Hoogheid, zoo als uit bijzondere aanteekeningen blijkt (3), vernacht op eene hofstede, in de Vierhonderd-beoostenter-Hofstede, tegen dat gehucht gelegen, thans bewoond door JAKOB RISSEEUW.

---

(1) Zie JANIÇON, *Etat présent de la République des Provinces Unies*, Tom. II, pag. 350.

(2) Zie HUNNIUS, *Zeeuwsche Buise*, pag. 33.

(3) Uit eenen omlooper, toebehoorende aan de erven van ABRAHAM DE HULLU, te Zuidzande.

Door het bedijken van den Grooten-St.-Anna-polder, in 1640, werd het LAND-VAN-KADZAND met het *Land-van-Groede* vereenigd; toen Nieuwerhaven in 1742 bedijkt werd, raakte het ook met *Oostburg* en omstreken vereend, welke gezamenlijke landen, in 1788, door het leggen van den Kapitalen-dam en het opwerpen van den Bakkersdam, aan het vasteland werden gehecht Het eiland was van het Noordoosten naar het Zuidwesten, omtrent twee uren gaans lang, en van het Noorden tot het Zuiden, omtrent even zoo breed. Het eiland was oudtijds veel grooter, doch de zee heeft er sedert meer dan de helft van weggenomen. De vloed heeft er, van wege den lageren grond, groote kracht, inzonderheid bij noordwestelijke stormwinden, en is niet dan door geweld van dijken en dammen te keeren, waar tegen de zee echter nu en dan zoo sterk opgejaagd wordt, dat zij voor den drang der golven bezweken.

In den deerlijken watervloed van het jaar 1682, liepen in het LAND-VAN-KADZAND, de Polder-van-Tienhonderd, de Zandpolder-van-het-Retranchement, enz. onder. Naderhand heeft KADZAND nog meer geleden. De Oostduin, die zich aan den kant van de Noordzee met eenen hoek uitstrekt, was in het begin der vorige eeuw nog een half uur gaans breed van het land tot aan de zee, doch het strand en de duin zelf zijn sedert zoo aanmerkelijk afgenomen, dat er tegenwoordig van de duin naauwelijks iets meer overig is. De diepte nadert allengskens tegen den wal van het land. De zware dijk die men hier in 1719, tot eenen slaper gelegd had, werd nu dagelijks van de volle zee bespoeld. KADZAND werd hierdoor zoo zeer gedrukt, dat het onderscheidene jaren de lasten niet opbrengen kon. De Raad van State had het voorlang vrijheid van verponding verleend, mits het geld, dat er anders van kwam, behalve nog drie gulden van ieder gemet, tot verbetering der zeeweringen besteed werd. De Tienhonderd en Zwartepolders, de Wulpen-polder, Oud-en-Jong-Breskens, aan KADZAND gelegen, genoten gelijke vrijdommen, mits hun aandeel in het beloop der zeeweringen dragende. Thans kosten de zeeweringen nog groote sommen, maar door betere constructie en misschien door andere oorzaken, verliest men sinds meer dan eene halve eeuw geen grond meer. Het eiland KADZAND is zeer vruchtbaar en brengt kostelijke tarwe voort.

Na de hereeniging met het vaste land zijn de grenzen van het LAND-VAN-KADZAND N. de Noordzee; O. het midden van St. Jans-polder, bedijkt in 1552; de Groote-St.-Annapolder, ook het Drooge genoemd; de Kleine-St.-Anna-polder, beide laatste bedijkt in 1690, en de Crane-polder, bedijkt in 1794; Z. de Austerlitz-polder, bedijkt in 1804; de Diomede-polder, bedijkt in 1827, en het nog onbedijkte deel van het Coxijsche-gat, en W. het Zwin.

Na deze vasthechting aan het vasteland is ook de naam van LAND-VAN-KADZAND, hoewel ten onregte, gegeven aan *Nieuwvliet*, *Oostburger-Ambacht* (*Oostburg, Groede, Breskens*, en *Schoondijke*); later nog heeft men er ook onder begrepen, *IJzendijke, Biervliet* en *Hoofdplaat*, ofschoon de inwoners dier streek zich niet zoo gaaf weg onder de Kadzantenaars tellen. Ja de vreemdelingen noemen het gansche vierde distr. van Zeeland, het *Land-van-Kadzand*, ofschoon de bewoners van Sluis, Aardenburg en omliggende dorpen zich geenszins daartoe rekenen.

Sommige willen dat KADZAND van ouds tot Zeeland behoord heeft. Eertijds heeft er de Bisschop van Utrecht eenig regt over gehad. Men vondt er toen eene Benediktijner-proostdij, die lang vernietigd is geweest.

KADZAND (OUDE-KERSPEL-VAN-) of PAROCHIE-VAN-KADZAND, streek lands in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*.

Het is hetzelfde als de tegenwoordige gem. van dien naam; alleen heeft men, toen het kadaster in werking kwam, het noordelijk deel van den Antwerpen-polder aan *Zuidzande* afgestaan, en daartegen het zuidelijk deel der Drie-Noormans in plaats gekregen. Oudtijds was het Sluissche voetpad, dat niet meer bestaat, de scheiding tusschen Kadzand en Zuidzande.

KADZAND (OUDE-LAND-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Kadzand*, gedeeltelijk gem. *Retranchement*, welke beide dorpen ook daarin gelegen zijn; palende N. W. aan den Kivieten-polder, waarvan hij door den hoogen Noorddijk gescheiden is, N. O. aan den polder Tienhonderd, O. aan den polder Vierhonderd bezuiden de kerk van Kadzand, Z. O. aan de watering van Zuidzande, Z. aan den polder de Vierhonderd-beoosten-ter-Hofstede, W. aan het Zwin, ter plaatse waar het Retranchement ligt; voorts aan den Verre-polder, en nog aan de onbedijkte en weder gedijkte deelen van den Zand-polder. Deze polder is het eenige bewaardgebleven deel van Kadzand, bij de vloeden van de veertiende en vijftiende eeuwen, evenwel moeten de dijken ook al van doorbraken geleden hebben, waarvan niet alleen de Kreek, ten westen van het dorp, getuigt, maar er is ook aangeteekend van eene bedijking ten jare 1500, zoo dat de duinen soms alleen boven de zee schijnen verheven geweest te zijn. In dezen polder zijn vele smalle kronkelende weegjes, een bewijs voor zijne oudheid. Men had daarin van oude tijden een betrekkelijk groot bosch, zich uitstrekkende van Kadzand tot Retranchement, met eenen boschwachter, doch het is nu bijna geheel gerooid.

Het OUDE-LAND-VAN-KADZAND wordt verdeeld in 44 beginnen of onderafdeelingen, die alle eigen namen hebben, eene bijzonderheid die deze polders met nog eenige andere polders der Watering van Kadzand gemeen heeft. De namen zijn: 1 De Kaarlins-polder; 2 de Meulen-polder; 3 de Gars-polder; 4 de Keuvelaars-polder; 5 de Goedhals-polder; 6 de Hofstede-polder; 7 de Insetetens-polder; 8 de Mooijaarts-polder; 9 de Heeren-polder; 10 de Groote-tarwe-polder; 11 de Gersten-polder; 12 de Kwade-polder; 13 de Zetter-polder; 14 de Heemshoek; 15 de Sadelens-polder; 16 de Kolenshoek; 17 de Kermershoek; 18 de Hoek-van-Corneliszoon-van-ADRIAAN-ANTHONIS; 19 de Hoek-van-Maarten-Lenis; 20 de Schare; 21 de Kleine-tarwe-polder; 22 de Heeren-polder; 23 de Krullenpolder; 24 Oost-van-het-Kerkhof; 25 Noord-van-het-Kerkhof; 26 Zuid-van-het-Kerkhof; 27 West-van-het-Kerkhof; 28 het Roesaelke; 29 het Noordland No. 1; 30 het Noordland No. 2, gezegd de Nol; 31 de Lange-streng No. 1; 32 de Lange-streng No. 2; 33 de Lange-streng No. 3; 34 de Diekenspolder; 35 het Uiterste-middelzand; 36 het Oude-Vosland; 37 de Haak; 38 Vinkennest; 39 de Moliens-polder; 40 de Moens-polder; 41 het Nieuwe-Vosland; 42 de Kwellepolder; 43 de Plaak-polder; 44 de Busschans-polder.

Alle deze zoogenaamde polders, of anders genaamde afdeelingen van het OUDE-LAND-VAN-KADZAND, hebben wij niet noodig gevonden afzonderlijk te behandelen, gelijk ook die in latere deelen niet zullen voor-

komen. De schotbare grootte is 902 bund. 11 v. r. 66 v. ell., hiervan liggen in *Kadzand* 536 bund. 76 v. r. 5 v. ell., en in het *Retranchement* 365 bund. 35 v. r. 61 v. ell. Nog moet aangemerkt worden, dat ten jare 1724, 9 bund. 68 v. r. 62 v. ell., liggende in het 41e en 42e begin, onschotbaar geworden zijn, wegens het leggen van een' inlaagdijk: de kadastrale grootte is 962 bund. 4 v. r. 93 v. ell. Hiervan liggen onder *Kadzand* 558 bund. 62 v. r. 98 v. ell.; onder *Retranchement* 403 bund. 41 v. r. 95 v. ell. Het dorp en de vestingwerken van het Retranchement, gezamenlijk groot ruim 55 bund., zijn hier niet onder gerekend, aangezien dit als vesting gewoonlijk niet tot de polders gerekend wordt. In den polder staan 197 woonhuizen, waarbij de dorpen Kadzand en Retranchement, en het geh. ter Hofstede, daaronder ook 14 groote boerderijen, doch eene menigte kleinere bedrijven. De polder is een deel der Watering-van-Kadzand, waarvan de uitwatering hieronder wordt beschreven, en heeft dus ook geen afzonderlijk polderbestuur.

KADZAND (PAROCHIE-VAN-), streek lands in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie KADZAND (OUDE-KERSPEL-VAN-).

KADZAND (WATERING-VAN-), verzameling van polders, onder hetzelfde Dijkbestuur, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Kadzand*, gedeeltelijk gem. *Zuidzande*, gedeeltelijk gem. *Retranchement* en gedeeltelijk gem. *Nieuwvliet*. Zij paalt N. aan de Noordzee en aan den Tienhonderd-polder, O. aan den Groote- en den Kleine-St.-Anna-polder en aan den Crane-polder, Z. aan den Austerlitz-polder, den Olijslagers-plaat-polder en den Kasteel-polder, W. aan het Zwin. Hier uit blijkt, dat de WATERING-VAN-KADZAND, niet volkomen gelijk staat, met het voormalig eiland of het eigenlijk Land-van-Kadzand, want daartoe behooren niet de, in dat eiland liggende, Tienhonderd-polder, of de eerst sinds eene eeuw bedijkte Kleine-Lodijk-polder, de Kasteel-polder, en de Olijslagers-plaat-polder; terwijl daartoe in tegendeel wel behooren het Oostelijk deel van den St. Jans-polder en den Met-den-Eije-polder, ofschoon deze aanwassen van de heerl. Nieuwvliet, aan de overzijde van den Drenk gelegen, en niet van Kadzand zijn.

De Watering bestaat alzoo uit de volgende polders: Het OUDE-LAND-VAN-KADZAND, groot 902 bund. 11 v. r. 66 v. ell.; de Vierhonderd bezuiden de kerk van Kadzand, groot 180 bund. 46 v. r. 11 v. ell.; het Strijdersgat, groot 204 bund. 52 v. r. 15 v. ell.; den Polder-bewesten-ter-Hofstede, groot 46 bund. 86 v. r. 15 v. ell.; de Vierhonderd-beoosten-ter-Hofstede, groot 192 bund. 11 v. r. 8 v. ell.; de Watering-van-Zuidzande, groot 511 bund. 53 v. r. 52 v. ell.; den Antwerpen-polder, groot 167 bund. 7 v. r. 20 v. ell.; den Crubeke-en-Graspolder, groot 23 bund. 43 v. r. 98 v. ell.; den St.-Joris-polder, groot 77 bund. 17 v. r. 84 ell.; den Elizabeth-polder, groot 47 bund. 12 v. r. 77 v. ell; den Kleine-Bladelijn-polder, groot 20 bund. 29 v. r. 3 v. ell.; den Groote-Bladelijn-polder, groot 91 bund. (1) 92 v. r. 27 v. ell.; den Kapelle-polder, groot 83 bund. 70 v. r. 92 v. ell.;

---

(1) Door eene drukfout, die te laat ontdekt is, om onder de verbeteringen achter dat deel te worden opgegeven, staat de grootte van dezen polder, D. II, bl. 464 opgegeven, 31 bunders in plaats van 91 bunders.

den Christoffel-polder, groot 3 bund. 57 v. r. 69 v. ell.; den Groote-Lodijk-polder, groot 94 bund. 65 v. r. 86 v. ell.; den Eycken- of Eiken-polder, groot 76 bund. 33 v. r. 19 v. ell.; den St.-Jans-polder, groot 234 bund. 65 v. r. 85 v. ell.; den Met-den-Eije-polder, groot 78 bund. 44 v. r. 21 v. ell.

De bekende grootte der Watering-van-Kadzand, volgens de oude polderregisters, is dus 3036 bund. 88 v. ell. Doch in het Strijdersgat en in den Polder-bewesten-ter-Hofstede, liggen eenige gronden, die niet in de polderlasten aangeslagen worden. Ook in het Oude-Land-van-Kadzand, zijn bij het leggen van eene inlage eenige gronden onschotbaar geworden. Het geschot wordt alzoo omgeslagen over 3012 bund. 78 v. r. 83 v. ell.

Dit nu zijn de polders der Watering-van-Kadzand, die van ouds schotbaar waren, ter voorzegde grootte, en daarom ook in de registers der Watering worden genoemd, zij zijn alle binnen dijken besloten, want, schoon de Watering, aan de Noordzijde, en ook gedeeltelijk ten Westen, van duinen voorzien is, zoo ligt toch achter deze een hooge zware dijk, die het Oude-Land-van-Kadzand, en alzoo de geheele Watering, bij mogelijke doorstrooming van de lage plaatsen in de duinen, beveiligen kan.

Daar echter het beheer van het polderbestuur zich ook over de duinen, en vooral tot de zeer aanmerkelijke zeeweringswerken, daarbuiten, uitstrekt, zoo is het ontwijfelbaar, of de duinvalleijen en andere van ouds niet schotbare gronden moeten geacht worden tot de Watering-van-Kadzand te behooren, vooral omdat zij haar water in de Watering ontlasten. Zij zijn: het Verse- of Verre-poldertje, nu groot 8 bund. 84 v. r. 73 v. ell.; het herwonnen gedeelte van den, in 1612 overstroomden, Zand-polder, groot 3 bund. 84 v. r. 50 v. ell.; de Kiviet-polder, groot 19 bund. 2 v. r. 18 v. ell., de Vlaming-polder, groot 10 bund. 61 v. r. 68 v. ell., te zamen 42 bund. 33 v. r. 9 v. ell. Alle welke polders niet in de polderlasten deelen, uitgezonderd de laatste, die sinds eenige jaren voor de helft der grootte daarin betaalt.

De kadastrale grootte der schotbare polders is 3285 bund. 58 v. r. 55 v. ell., waarvan liggen in *Kadzand* 1078 bund. 45 v. r. 21 v. ell., in *Zuidzande* 1391 bund. 43 v. r. 96 v. ell., in *Retranchement* 603 bund. 38 v. r. 48 v. ell., in *Nieuwvliet* 212 bund. 29 v. r. De groote der vier overige polders is, 133 bund. 16 v. r. 92 v. ell., omdat in den Kivieten- en den Vlaming-polder zoo vele duinvalleijen gemeten zijn, die te voren niet gerekend werden.

In de Watering van-Kadzand, met den Kiviet- en den Vlaming-polder, de drie dorpen en het geh. Ter-Hofstede er bij gerekend, staan 476 h., onder welke 56 hofsteden. Sommige dezer polders zijn reeds afzonderlijk in dit Woordenboek behandeld geworden, en de overige zullen, ter behoorlijke plaats, meer in bijzonderheden worden beschreven.

Door vele overstroomingen, in de veertiende eeuw en later, was Kadzand niet alleen van den vasten wal gescheurd, maar ook tot een klein eiland geworden, bevattende niets dan het Oude-Land. In de zestiende eeuw is men aan het herdijken begonnen, en zijn de nieuwe polders met het Oude-Land tot ééne watering vereenigd, krachtens octrooi van Keizer Karel V, als Graaf van Vlaanderen, verleend, binnen Rijssel, den 18 Junij 1537, waarvan het origineel berust bij de erven van den Heer J. A. Hennequin, in leven Districts-Commissaris

te Sluis; de polder de Tienhonderd was daaronder mede begrepen, doch eenige jaren later gevloeid en daarna gedeeltelijk weder herdijkt zijnde, afzonderlijk gebleven, ofschoon onder denzelfden Dijkgraaf als de WATERING.

In de WATERING-VAN-KADZAND ontlasten nog, uit kracht van overeenkomsten, de volgende polders hun overtollig water, als: de Tienhonderd, de Nieuwehove en het Noordelijk-deel-van-den-Groote-St.-Anna-polder, gewoonlijk het Drooge genoemd, ook de Kleine-Lodijk-polder.

De oudere waterloozing van de WATERING-VAN-KADZAND was op verschillende plaatsen in het kanaal, tusschen het Land-van-Oostburg en dat van Kadzand, waarvan nog duidelijk sporen bestaan. Dit kanaal verlandende, heeft men de uitwatering in het Zwin beurtelings door de Oude- en de Nieuwe-kil, beide ten Zuiden van het Retranchement liggende, gezocht; doch deze uitwatering, door het aangroeijen eener plaat in het Zwin, en het geheel opslikken der geul, aan den Kadzandsche-wal, ook onbruikbaar geworden zijnde, zoo is, in het jaar 1841, op de noordpunt van het Retranchement, daar het fort Oranje plag te liggen, eene uitwaterings-sluis en tegelijk eene nieuwe haven, voor dat dorp en voor het geheele Land-van-Kadzand, gelegd, welk werk ongeveer 40,000 gulden gekost heeft; doch hetgeen voor als nog bij uitnemendheid voldoet, terwijl de voormalige vesten van het Retranchement tot boezems dienen, om het water te verzamelen, als bij den vloed de sluis gesloten is, om daarna, bij ebbe, tot spuijen en diephouden van de gegravene killen te dienen.

Het polderbestuur bestond tot nu toe uit een of meer Hoofd-Directeuren, eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier. De laatste Hoofd-Directeur echter onlangs overleden zijnde, zoo is het hangende gebleven, of men dien post onder den nieuwen naam van Gecommitteerde van Ingelanden, al of niet zal behouden.

KAEBOU, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KAEG, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KAAG.

KAELSBACH (DE), kleine beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt in de rotsen, die de Moezel bezoomen, en valt, bij de groote hoeve Froney, in deze rivier.

KAFOER-BAROES, volk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de Westkust, aan de Zee.

KAGAIJAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Boenwoet*, aan de Noordoostkust.

KAGE (DE), d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KAAG (DE).

KAGER-MEER, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Het is het zuidwestelijke gedeelte van het *Haarlemmer-meer*, waarvan het door het eil. Abenes gescheiden is, en is vroeger vermoedelijk land geweest.

KAGER-POLDER, vroeger drie polders, beslaande het geheele eil. *de Kaag*, thans één pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. aan de Ringvaart van het droog te maken-Haarlemmermeer, O. aan het Balgerijt, Z. aan de Kever en Spijkerboor, W. aan 's Gravenwater.

Deze pold., welke onverveend is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 110 bund. 74 v. r. 36 v. ell. schotbaar land; telt 28 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eenen molen, op het Balgerijt, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en Poldermeesters.

KAHLER of Kaller, d., deels tot het balj. van *Luxemburg*, deels tot de heerl. *Soleuvre* behoorende, grooth. *Luxemburg*, voorm. kw., arr. en 3½ u. W. ten N. van *Luxemburg*, kant. en 40 min. Z. van *Steinfort*, gem. en ½ u. N. W. van *Garnich*, aan de Eischen.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de par. van *Garnich* behoort, maar door eenen eigen Kapellaan wordt bediend.

KAHLHEID, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. van *Maastricht*, kant., gem. en 15 min. Z. W. van *Kerkraede*; met 85 h. en 420 inw.

KAHN, in het Fr. Can, groote pachthoeve in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. O. van *Wiltz*, gem. *Altscheid*.

KAHOELA (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*. Zij loopt in eene westelijke rigting in de *Ceramsche-Zee* uit.

KAHOEMONG (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, omstreeks de Zuidkust. — Hij is ongeveer 4000 voeten boven de oppervlakte der zee verheven.

KAHOOL, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. van *Holwerd*, ½ u. N. O. van *Ferwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing, met schuur, erve enz., door grachten omgeven en in eigendom toebehoorende aan den Heer Johannes J. Meekma Wed.

KAJA-JATI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

Dit d. bevatte in het begin der vorige eeuw, met de d. Tjikaboeloeang, Tjipandjar, Soekeni-Kabang, Tjibodas en Tjiporak, 800 huisgez.

KAJANG-MADANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djanpang-Wetang*, nabij de *Sandeli*.

KAIBOBO, kaap in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust.

KAI-BOBO of Kay-Boboo, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust, door Alfoeren bewoond.

Hier zeer nabij vindt men nog het vierkant van een oud en onbruikbaar blokhuis, Harderwijk genoemd, hetwelk volmaakt eenen bouwval gelijkt.

KAIDANG, hoek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Kaydang.

KAIJANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Kayang.

KA-IJK (DE) of de Kawijk, water in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Banscheiding*, bewesten Krommeniedijk, voortkomende, met eene zuidelijke strekking de gem. *Krommenie-en-Krommeniedijk* en *Assendelft* doorloopt, om zich, ½ u. bewesten Assendelft, in de *Vliet* te ontlasten.

KAIJOE, eil. in *Oost-Indië*, een der *Molukken*. Zie Kajoe.

KAIK (TANDJONG-), kw. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Tandjong-Kaik.

KAIKOON, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Kaykoon.

KAIKUSSIANNA, voorm. volk in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Coppename*. Men wil, dat zij menscheneters waren. Thans wordt nimmer eenig spoor van dezen volkstam ontdekt.

KAIL, d. in de heerl. *Soleuvre*, grooth. *Luxemburg*. Zie Kayl.

KAILI, volk in *Oost-Indië*. Zie Kayeli.

KAILI-PULOS (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*. Zie Kaijelie-Pulos (Bogt-van-).

KAILOLO, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het noordelijke gedeelte van dat eil. of Hatoehaha, ½ mijl N. van Kabauw, 1½ mijl van Haroeko, in een klein bogtje.

Dit d. heeft van ouds de naam van Ambon gehad, en het eil. Amboina moet daarvan zijn naam ontleend hebben. Het was in het begin der vorige eeuw sterk 632 zielen, onder welke 178 weerbare mannen en 73 Dati's, staande alleen onder eenen Orangkaja

KAILOLO (HOEK-VAN-) of Noordwesthoek, kaap in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het noordwestelijke gedeelte van het eiland.

KAJOE of Kayoe, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende. Het ligt tusschen de eilanden Batjan en Makjan.

In het jaar 1610 werden de inw. van dit eil., door den Hopman Schot, op Motir overgeplaatst.

KAJOEHIS, rijk in *Oost-Indië*, op het eil. *Sangir*. Het plagt weleer met Mangenito in een gesmolten te zijn, doch werd door de Spanjaarden van een gescheiden, en tot een afzonderlijk rijk gemaakt. In het jaar 1682 werd het echter weder met Mangenito vereenigd, waarvan het thans evenwel anderwerf is afgescheiden.

KAJOE-LAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouv. *Menado*, distr. *Tonsea*.

KAJOE-MANIS (BOEKIT-), d. i. de Zoethout-berg of Lekkerhoutberg, heuvel in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Passaman*, 8 palen van het d. *Sawah-Batoean*.

Deze heuvel ontleent zijnen naam, van de menigte Cassiaboomen, die, volgens het zeggen der inlanders, hier voorheen groeiden, ofschoon zij er thans niet meer gevonden worden. Hij levert zeldzame gesteenten op, waaronder eene soort, die veel metaal in zich bevat. In het Maleisch noemt men dezen steen Batoe intan of Diamantsteen, waarschijnlijk is het eene verscheidenheid van IJzer-pyriet.

KAJOE-MEJRAH, fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*, dat in het jaar 1823 nog wel onderhouden was.

KAJOETANAM, of Kajoetanang, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, aan de Anéé, 6 Engelsche mijlen van den voet van den hoogen berg Ambadjang.

De bevolking van dit d., had in de maand Junij van het jaar 1824, den eenigen eenigzins bruikbaren gemeenschapsweg, tusschen de Padangsche-Bovenlanden en de Padangsche-Benedenlanden gestremd. Van het uiterste belang was het deze gemeenschap weder spoedig te openen, daar de verbakkingen in het digte bosch, dagelijks aanmerkelijker werden, en alzoo die taak door een lang uitstel, en met de geringe middelen, welke voorhanden waren, onuitvoerbaar zoude geworden zijn. De Kapitein Bauw, Kommandant in de Padangsche-Bovenlanden, was naauwlijks van dezen staat van zaken onderrigt, of hij verzamelde alle zijne beschikbare troepen, met welke het hem gelukte, de gestremde gemeenschap weder te openen.

KAJOETANANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie het vorige art.

KAJOETANGA, ook KOTA-TANGHA genoemd, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Banjer-Masing*.

Het was voorheen de verblijfplaats van de Sultans van dat rijk en men ziet er nog de overblijfselen van hun lusthuis.

KAIRAKOU, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Ouarsa*, in de *Ashantijnsche-Staten*, 12 u. N. W. van Cap-Corse.

KAIRARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*. Zie KAYRARA.

KAKA, POELOE-KAKA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Zuidwestkust van *Celebes*. Het is 5 mijlen lang.

KAKABAN, ook wel KAKKABRAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, nabij de Oostkust van *Borneo*, 2° 10′ N. B., 136° 15′ O. L. Het is een der *Maratuba-eilanden*.

KAKAKIT, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*.

KAKAP, d. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op het noordelijkste der *Nassau-eilanden*, waarvan het de hoofdstad is.

KAKAP (SI-), straat in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, die de Nassau-eilanden van elkander scheidt. Zij is twee mijlen lang, ½ mijl breed, en biedt eene zeer veilige ankerplaats aan.

KAKAPPER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*, aan de *Kediri*.

KAKAR, naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. FREDERICUS-GUNST. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie FREDERICUS-GUNST.

KAKAS, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

KAKAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, distr. *Kakas*, aan het Meer-van-Tomohony.

Het d. ligt in eene bergvlakte of plateau, tegen welke het meer al kabbelende aanspoelt, en die zeer langzaam opstijgt, terwijl zich op eenen grooten afstand hooge bergen verheffen.

KAKAS (MEER-VAN-), naam, onder welken het MEER-VAN-TONDANO, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, weleens voorkomt. Zie TONDANO (MEER-VAN-).

KAKATOEA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidwestkust van *Sumatra*.

KAKIBO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het eil. *Xoela-Taljabo*.

KAKKABRAN, eil. in *Oost-Indië*. Zie KAKKABAN.

KAKOE (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, dat tot de kleine *Sunda-eilanden* behoort. Het is de hoogste berg van het eiland.

KAKRAKOE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. DE EENDRAGT, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Commetewanakreek*. Zie EENDRAGT (DE).

KAKRAKOE (PIKIEN-), naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. REYNSFORT, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie REYNSFORT.

KALAGEER-MADION, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

KALAJEROK, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, ½ mijl N. O. van de haven van *Tagal*.

KALAKKA, vorst. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, tot het rijk *Sambas* behoorende.

Het is grootendeels door Batakhs bewoond, en men vindt er goud en diamanten. Overigens zijn de voornaamste voortbrengselen: peper, hand- en bindrottingen, vogelnestjes, was, bezoar, drakenbloed, ijzer en stroomatten van zeer kunstig maaksel.

KALATOA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Z. van de *Baai-van-Boni*.

KALAMATIS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

KALANDA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*.

KALANDA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*, met eene zuidwestelijke strekking in de *Indische-zee* uitloopende.

KALANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djawana*.

Dit d. bevatte, met Hampak en Kaloowee, te zamen 280 huisgezinnen.

KALANG'AN, lands. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Magendanao*, op de Zuidkust. Men treft er eenen vulkaan aan, die van tijd tot tijd lava en puimsteen uitwerpt.

KALANG-BRET, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*.

KALANG-BRET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*, distr. *Kalang-Bret*.

Het is een der voornaamste marktplaatsen van deze residentie. Kapas, tabak, djarak, mengkoedoewortels, genetrie, stroozakken, klappers, kalk, padie en rijst maken er de voornaamste artikelen van den handel uit, welke zich echter uitsluitend tot het binnenland bepaalt.

KALANGI-EEN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Djagaraga*.

KALANGKONGANG, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust van *Baai-Palos*.

KALANT of GALANT, ook weleens GALLAND en GALLANG genoemd, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Riouwsche-eilanden* behoorende.

Het wordt, met de naburige eilandjes, in het W. bepaald door Straat-Drioen, in het N. door Straat-Sinkapore, in het O. door Straat-Riouw en in het Z. door Straat-Dempo of Doempo.

KALAPA, POELO-KALAPA, KOKOSNOOT-EILAND of KOKOS-EILAND, ook wel KLAPPUS geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, in de nabijheid van de Zuidkust van Bantam, zuidwaarts van de monding der Tjipatadjoe; 7° 6″ Z. Br., 133° 7″ O. L.

Er zijn vele kokosboomen, doch het is onbewoond en heeft weleer tot verblijfplaats van personen gediend, die door den Sultan van Bantam verbannen waren.

KALAPA-NOENGGAL, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, bijna even wijd van de beide kusten en ten Noorden van Java.

De berg Karang, welke hierop gelegen is, brengt aan den eigenaar jaarlijks 25 tot 30 pikols vogelnestjes op, ter waarde van 70,000 tot 80,000 piasters. Zie voorts KARANG.

KALASSAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KALATIGAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan het oostelijke uiteinde van het eil. en in de resid. *Bezoekie*.

KALATOA of KALATOE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, tot den *Sundasche-Archipel* behoorende; 7° 18″ Z. Br., 140° O. L., door vele eilanden en klippen omgeven.

KALAURO, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Z. van *Celebes*.

KALAWAN, vlek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, 30 u. N. N. O. van *Bengkoelen*; 2° 9′ N. B., 48° 10′ O. L.

KALBACH, geh. in de heerl. *Koerich*, grooth. *Luxemburg*. Zie KALLENBACH.

KALBERGRUND, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Wiltz*, gem. *Neunhausen*.

KALBORN, d. in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. O. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. O. van *Heinerscheid*.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, welke tot de stat. van *Heinerscheid* behoort.

KALBORNERMUHL, geh. in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. O. van *Clerff*, gem. *Heinerscheid*.

KALCHESBACH, geh. in de heerl. *Bofort* (*Beaufort*), grooth. *Luxemburg*. Zie KALKESHOF.

KALDENBROEK, aanzienlijke boerenhofstede in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 6 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Horst*, gem. en 20 min. N. van *Grubbenvorst*.

Zij beslaat eene oppervlakte van 81 bund. 49 v. r. 90 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. J. SCHRAVEN, woonachtig te Lottum, gem. Grubbenvorst.

Den 9 April 1844 barstte, midden op den dag, op deze hofstede een brand uit, welke zeer noodlottig had kunnen worden. Gelukkig bleef de wind stil, en was men ijverig met de blussching, zoodat slechts eene kleine stal door het vuur vernield is geworden.

KALEBEINTUM, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 4 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Bergum*, ½ u. N. W. van *Drogeham*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een vervallen herbergje of kroegje van dien naam.

KALEIJER, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, reg. *Toepan*.

KALE-KALE, eil. in *Oost-Indië*, landv. *Amboina*, ten N. van het eil. *Ceram*, voor de bogt van *Hatoewe*.

KALEKLUFT (DE), gedeelte van de gem. *Ruinerwold*, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 18 u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Meppel*; met 70 h. en 480 inw.

KALE-KONGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidelijksten landtong van dat eiland, gouv. *Makassar*, geb. *Boelekomba-en-Bonthain*. Zij maakt de grensscheiding uit tusschen de lands. Boelekomba en Bonthain, en loopt met eene zuidelijke strekking in de *Zee-van-Java* uit. Praauwen en kleine vaartuigen kunnen bij hoog water in haren mond veilig liggen. Bij hare monding ligt het Nederlandsche fort Karolina.

KALEL, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Tawie-Tawie* of *Solo-eilanden* behoorende.

Het heeft zoet water en brandhout, en wordt bezocht om er schildpadden en op de naburige banken tripang te vangen.

KALEMBERG, Kalemburg, Kalenburg of Kalenberg, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 8 u. N. van *Zwolle*, kant. en 3 u. ten W. van *Steenwijk*, gem. en 1 u. Z. van *Oldemarkt*, aan de Kalembergergracht; met 68 h. en 270 inw.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt.

Tegen verwachting werden aldaar, bij de overstrooming van 1825, de meeste huizen behouden, daar het tolland, dat los raakte, tegen de huizen aanspoelde en den golfslag brak.

KALEMBERGER-GRACHT (DE), de Kalemburger-gracht, de Kalenberger-gracht of de Kalenburger-gracht, ook wel de Oude-Weg genaamd, gracht of watering in het *Land-van-Vollenhove*, gem. *Oldemarkt*, prov. *Overijssel*.

Het is eene druk bezochte scheepvaart tusschen Zwartsluis en de provincie Friesland, eene voortzetting van de Aremberger-gracht. Zij begint ½ u. O. van Muggenbeet, aan het zoogenaamde Einde van het Diep, in het Steenwijker-diep of Nieuwe-diep, en loopt van daar schier regt, in eene noordwestelijke rigting, naar Ossenzijl.

KALEMBURG, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie het vorige art.

KALEMBURGER-GRACHT (DE), gracht of watering in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Kalemberger-gracht.

KALEMGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

KALENBERG, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Kalemberg.

KALENBERGER-GRACHT, gracht in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Kalemberger-gracht.

KALENBURG, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Kalemburg.

KALENBURGER-GRACHT, gracht in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Kalemberger-gracht.

KALENER, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

KALES-LAND, naam, onder welken de pold. Kalisland, in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Kalisland.

KALF (HET), van ouds Halbertsbroek of Hallaardsbroek, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 1 u. O. van *Zaandam*, gem. *Oostzanen*, tusschen de Wijde-Wormer en Enge-Wormer, de Zaan en den Poel, over welken laatsten men hier een veer heeft. Het is eene aanzienlijke buurt. De inw. vinden meest hun bestaan in de boerderij en visscherij; ook heeft men hier olie- en pelmolens.

Men heeft er eene R. K. stat., welke tot het aartspr. *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Amstelland*, behoort. Deze stat., waartoe, behalve de R. K. inw. van Oostzanen, ook die van Zaandijk en de Wijde-Wormer gerekend worden, wordt door eenen Pastoor bediend, en telt 570 Communikanten. De kerk, aan de H. Maria Magdalena toegewijd, is een eenvoudig, maar net gebouw, met eenen toren en een orgel. In het begin der vorige eeuw is deze kerk zeer

veel vergroot en verbeterd. — Men wil, dat er vóór de Spaansche onlusten eene kapel op HET KALF gestaan heeft, en dat, na de Reformatie, deze streek het eerste bediend geweest is door zekeren Meester FRANÇOIS, die deze plaats uit Purmerende kwam bezoeken.

Er ligt aldaar een sluisje, het Doode sluisje genaamd. — In het jaar 1573 werd alhier eene zware schans gelegd, ter afwering van den verderen Spaanschen inval, en van welke schans men verzekert, dat zij zeer wel aan het oogmerk beantwoordde. Zij was gemaakt met zes punten, lag met den eenen hoek op de Zaan, met den anderen op de Poel, en was aan de landzijde met twee grachten omgeven, de binnenste daarvan was zeer wijd en diep, op de singel was een contrescharp van omtrent vier of vijf voeten boven den grond, binnen de schans waren vier rijen huizen gebouwd, en in het midden de aanleg tot eenen ronden toren, die echter niet hooger dan tot zes voeten gebragt is geworden.

In het jaar 1574 lagen hier twee vaandels Staatsche knechten, die op het laatst van Februarij, met zulk eene overmagt, door de Spanjaarden werden aangevallen, dat zij zich genoodzaakt zagen de wijk te nemen, waarop Wormer en Jisp weder door den vijand bezet werd.

KALFANIE, eil. in *Oost-Indië*, een der *Aroe-eilanden*, tot de *Achterwals-eilanden* behoorende.

KALFENNE, naam, onder welken het geh. KALFVEN, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, wel eens voorkomt. Zie KALFVEN.

KALFJE (HET), vermaarde herberg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 1 u. N. O. van Amstelveen, aan den Amstel.

Deze herberg ontleent haren naam van zekeren boer, KALF geheeten, die er vroeger gewoond heeft, en waarom ook een kalf in den gevel is afgebeeld. Vooral strekt dit huis tot pleisterplaats voor de wandelaars, die langs de Utrechtsche-poort Amsterdam verlatende, langs de Kalfjeslaan en den Buitenveldertsche-weg naar die stad terugkeeren. Ook wordt zij des winters, als den Amstel met ijs bevloerd is, druk bezocht door hen, die op die rivier het ijsvermaak komen genieten.

KALFJESLAAN of HET KLEINE-LOOPVELD, weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Nieuwer-Amstel*, zich uitstrekkende in eene westelijke rigting, van den Amsteldijk naar den Buitenveldertsche-weg.

Zij is 30 min. lang. Omtrent het midden, aan de noordzijde, stond vroeger een kruidhuis, dat in de laatste jaren is afgebroken. Bij den Amstel, aan de zuidzijde, staat nu een huisje (kroegje), met eenen slagboom.

Op dezen weg had in het jaar 1787 een gevecht plaats tusschen de burgers van Amsterdam en de Pruissen, ten gevolge waarvan de eersten zich genoodzaakt zagen naar Amsterdam terug te wijken.

KALFSDONK of KAASDONK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 1¼ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Rosendaal-en-Nispen*, 10 min. N. van *Rosendaal*, waartoe het kerkelijk behoort, aan den weg van Rosendaal naar Oudenbosch; met 55 h. en 390 inw.

KALFSTAART, oudtijds KALFSTEERTE, voorm. b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, in den nu verdronken *St. Bavo-polder*, 3 u. N. van Hulst.

Deze b. is, met den evengemelden St. Bavo-polder, in de zestiende eeuw, ondergevloeid en nimmer weder bovengekomen. — Het is in

deze b., dat Maurits, Prins *van Oranje*, in 1590, met 4000 voetknechten is geland, komende uit Zeeland, die deel gemaakt hebben van het leger, waarmede hij destijds de vesting Hulst op de Spanjaarden veroverde (zie Hulst).

KALFVEN, ook wel Kalfveen en op oude kaarten Calfven genaamd, voorm. heerl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Ossendrecht*, geheel en al in de heerl. van dien naam besloten liggende.

Deze heerl., welke een achterleen van het markgr. van Bergen-op-Zoom was, beslaat eene oppervlakte van 26 bund. 59 v. ell. Zij bevat thans eene hofstede, bestaande uit een groot heerenhuis, met stalling en schuren, en met hoog geboomte omringd. Aan den rijweg langs deze plaats staan nog 11 h., mede onder dien naam bekend en uitmakende een geh. van het dorp Ossendrecht; daaronder is eene beetwortelfabrijk, mede Kalfven genaamd. Dit geh. ligt 8 u. W. Z. W. van Breda, 2 u. Z. van Bergen-op-Zoom, 10 min. N. van Ossendrecht. Men telt er 60 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

KALIE-ABOE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*, distr. *Minoreh*.

KALIE-ABOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*, distr. *Minoreh*, lands. *Kalie-Aboe*.

KALIE-AGA, oud. geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, aan eene rivier.

KALIE-AMAT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en ads. res. *Djapara*.

KALIE-ANGET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, reg. *Sumanap*, ½ u. van het fort Sumanap.

KALIE-ANJAR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Bang'il*, op den noordoosthoek van een eil., hetwelk in den mond van de Bang'il ligt.

Het was wel ½ mijl lang en bevatte 3000 huizen, toen het, in het jaar 1706, door de Madurezen verbrand en verwoest werd, ten einde den onzen, die op Bang'il aanrukten, den voorraad af te snijden. Thans is het weder een welvarend zeedorp.

KALIE-ANJAR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

Zij loopt met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uit, en is, bij hoog water, eenige palen ver bevaarbaar.

KALIE-AN'TJAR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KedirI.

KALIE-ASTANA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjandjor*.

KALIE-ASTANIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid., reg., distr. en 1 mijl N. van *Cheribon*.

Men ziet er het graf van den beroemden Arabische Heilige Ibsoe Moelana, hetwelk onder de merkwaardigste gedenkteekenen van het eil. Java gerangschikt wordt. Het is in den Indischen smaak en bestaat uit vijftien terrassen, ieder waarvan met zijne bijzondere gebouwen en sieraden, als geschenken van vrome geloovigen, is voorzien. De inlandsche Vorsten naderen het met den diepsten eerbied, en mogen zulks slechts op enkele vastgestelde tijden; terwijl het aan de vreemdelingen niet geoorloofd is, hooger dan tot de drie benedenste terrassen op te klimmen. Op het bovenste is de Heilige begraven. Daar er nogthans in latere tijden weinig aan gedaan is, om het te onderhouden,

vervalt het gedenkteeken van jaar tot jaar, en dreigt van lieverlede geheel in eenen puinhoop te verkeeren.

KALIE-BALAMPANG, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, op den oostelijken oever van de baai Segara-Anakan.

KALIE-BALEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, reg. *Batang*, distr. *Soeba*, ter plaatse, waar zich de Banjoe-Poetie en de Ketieran vereenigen, om de Kalie-Orang te vormen.

KALIE-BANTING, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

KALIE-BAROE, kanaal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Seloekan.

KALIE-BAROS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Zij ontspringt uit het gebergte Koembang, ten Westen van het d. Tji-Soeroe, loopt van haren oorsprong N. W. tot aan het d. Pemedaray, en van daar regt noordwaarts, langs het d. Tjikesal, tot aan Baroos, alwaar zij zich in de rawa's of moerassen verliest.

KALIE-BATANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

Deze riv. neemt haren oorsprong in het gebergte Boetok, loopt in verschillende kronkelingen, door de distrikten Sidayoe en Batang, waarbij zij tot bij het d. Sambong, den naam van Kalie-Lotaban, en tot in de hoofdplaats Batang, den naam van Kalie-Sambong voert, om zich eindelijk onder dien van Kalie-Batang in zee te ontlasten.

KALIE-BAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*, distr. *Minoreh*.

In Julij 1829 was in den omtrek van dit d. eenig volk opgeruid geworden, waardoor het zich een oogenblik als muitelingen opwierp, doch nauwelijks was een detachement infanterie, onder den Luitenant Heymans derwaarts gezonden, of het was weder tot rust en orde terug gekeerd.

KALIE-BEBER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

KALIE-BELANG, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pasaroewang*. — Zij loopt met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uit.

KALIE-BONG, kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, 6° 18′ Z. B., 128° 31′ O. L.

KALIE-BONG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djawana*.

KALIE-BONTO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*, Z. van de Lassari.

KALIE-BRANTAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Soerabaya (De).

KALIE-DADAP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

KALIE-DJALIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 16 October 1827 werden hier een drie honderdtal muitelingen, door den Majoor Michiels aangetroffen, die hen een gevoelig verlies toebragt, en spoedig tot den terugtogt dwong.

KALIE-DJINKING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*.

KALIEDJINKINGSCHE-GEBERGTE, bergen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*.

KALIE-DJIRING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

Den 16 April 1827 werden de muitelingen, die zich in de nabijheid van dit d. versterkt hadden, en zich aldaar ten getale van 1200 of 1500 bijeen bevonden, door den Luitenant-Kolonel Diell, aan het hoofd der Nederlandsche troepen, aangevallen. De voorhoede, door den Luitenant le Bron aangevoerd, viel hen moedig aan, doch spoedig werden, door een lillaschot, een Europeër gedood en twee zwaar gewond. De Luitenant-Kolonel alstoen versterking zendende en zijne stukken in positie gesteld hebbende, werd de vijandelijke stelling onverwijld aangevallen en de muitelingen over de rivier gedreven. De Luitenant d'Elderen ontving alstoen last, om te verkennen of de vijand zich niet weder verzameld had. Hij berigtte, dat hij zich andermaal in eene goede stelling op den berg, nabij Bangtinan, bevond. De Luitenant-Kolonel marcheerde nu onverwijld derwaarts, en ten einde de beweging der Infanterie aan den voet des bergs te ondersteunen, liet hij uit zijn geschut aanhoudend vuren. Zoodra hij echter daardoor eenige wanorde in de vijandelijke gelederen bespeurde, vielen de flankeurs de muitelingen aan en bragten hen weldra in de grootste verwarring. De Luitenants d'Elderen en Maxwel vervolgden alstoen nog lang den overal vlugtenden vijand, en staakten hunne vervolging eerst, toen zij hem een aanzienlijk verlies hadden toegebragt en hem niet meer konden achterhalen. Het verlies aan onze zijde waren 2 Flankeurs en 8 zwaar gewonden, en van de hulptroepen 10 gewonden, terwijl het verlies van des vijands zijde, door den Luitenant-Kolonel, tusschen de 70 en 80 man aan dooden en gekwetsten werd opgegeven, waaronder eenige kleine Hoofden.

KALIE-DINAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KALIE-DOERIAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

KALI-DRAS, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

Voorheen stond hier een groot landhuis, doch dit is door de aardbeving van 10 October 1834 vernield.

KALIE-DOEREENG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, Z. W. van de Koedok.

KALIE-GANDE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. en distr. *Krawang*.

KALIE-GANZA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, welke met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

KALIE-GEBAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

KALIE-GENTON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KALIE-GOENG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Zie Goeng (De).

KALIE-GOENTIENG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, die uit den berg *Granjang* ontspringt.

KALIE-GONG, landingsplaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

KALIE-HANJAR, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*. Zij valt met eenen noordelijken loop in de *Straat van Madura*.

KALIE-JAN, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan *Straat-Bangka*.

KALIE-JAN (TANDJONG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, bezuiden Muntok.

KALIE-JATTIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*. Zij loopt met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uit.

KALIE-JEROK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 1½ mijl van *Tagal*.

KALIE-JINKING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

KALIE-KAROS, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, op den oostelijken oever van de baai Segara-Anakin.

KALIE-KEDONG of KALIE-KIDANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

In October 1837 werden drie huizen, aan den voet eens bergs gelegen, in dit d. grootendeels onder eenen door de riv. Kali-Kedong medegevoerden aardklomp bedolven, waardoor vijf kinderen het leven verloren, hebbende de overige bewoners dier huizen zich met veel moeite gered, door de vlugt naar een hooger gedeelte van den berg.

KALIE-KEDONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

Ten gevolge van den in October 1837 gevallen regen, was deze rivier tot eene verbazende hoogte gestegen. Door den snellen stroom werden aardklompen en zware steenen medegevoerd.

KALIE-KIDANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KALIE-KEDONG.

KALIE-KOEKOP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, in het *Kliergebergte*.

KALIE-KOEPANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KALIE-PEKALONGANG.

KALIE-KOELYNG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Djagaraga*.

KALIE-KOETO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

Deze riv. ontspringt uit het gebergte Prahoe, en maakt de grensscheiding tusschen Pekalongang en het Samarangsche distr. Kendal uit.

Zij stort zich bij het bosch Marodoun in zee uit, en is slechts ½ mijl landwaarts in, voor groote schepen, bevaarbaar, terwijl kleine praauwen tot aan het, omtrent 14 palen van zee gelegene, dorp Jettak komen kunnen.

KALIE-KONGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie KALEKONGAN.

KALIE-KOTES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, 3 palen O. van Merden.

KALIE-KRASSAK (DE), zware ravijn in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

KALIE-LOEHA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, W. van Bonoa.

KALIE-LOEMPING, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

KALIE-LOETOET (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

KALIE-LOO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*. Hier was in het jaar 1829 eene redoute aangelegd.

KALIE-LOYAHAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KALIE-BATANG.

KALIE-MAAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Er zijn hier een opzigter der koffijcultuur, zoutpakhuismeesters en een Opziener van het zoutpakhuis gevestigd.

KALIE-MAAS, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, aan de oostzijde van den mond der Kalie-Maas.

KALIE-MAAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is eene tak van de Kediri, welke midden door de stad Soerabaya stroomt, en zich vervolgens aldaar in de *Zee-van-Java* uitstort; van Maherip af heeft zij den naam van KALIE-MAAS. Zij heeft eene genoegzame diepte voor groote schepen; aan haren mond regts ligt het fort Kalie-Maas.

KALIE-MANGONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KALIE-PEKALONGANG.

KALIE-MENJENGAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is eene tak van de *Kalie-Oeloe-Damie*, welke bij het d. Lego den naam van KALIE-SEGARIE aanneemt.

KALIE-MERING (DE), of DE KALIE-MORING, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, ads. res. *Grissie*.

Het is een arm der Solo, die bezuiden het eil. Samangi heen loopt en zich met eene westelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uitstort.

KALIE-OELOE-DJAMIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

Zij vormt de grensscheiding tusschen de resid. *Pekalongang* en *Tagal*, en ontspringt in vijf takken uit de bergen Marong, Perkoetoe, Telogoindro, Ingeragon en Soerat, in het distr. van Wonosobo, op omtrent 40 palen afstand van de zee. Na dit district tot aan het dorp Kampong-Tenga in verschillende rigtingen doorkruist te hebben, vereenigen deze vijf takken zich in eenen stroom, welke onder den naam van Kalie-Sekarang, ruim een paal ver voortloopt, en zich vervolgens weder in twee takken splitst, waarvan de eene zich bij het dorp Kranjeh met de Pabean vereenigt, en de andere onder den naam van Kalie-Menjengan tot aan het dorp Lego voortloopt, alwaar zij de Paingan in hare bedding opneemt, en den naam van Kalie-Seragie verkrijgt tot aan het hoofddorp Oeloe-Djamie, waar zij andermaal van naam verwisselt, om zich vervolgens in zee te ontlasten.

KALIE-ORANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

Zij ontspringt uit den, eene dagreis van de kust verwijderden, Goenong-Boetak in het Batangsche, en verdeelt zich vervolgens in twee takken, welke onder de namen van Banjoe-Poetu en Ketieran in verschillende rigtingen het distr. van Soeba doorstroomen, maar zich bij het dorp Kali-Balek weder hereenigen, en onder hunnen ouden naam in zee storten. De rivier is slechts 2 palen landwaarts in, tot in het bosch Poban, bevaarbaar.

KALIE-PABEAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

Zij ontspringt in den berg Godek, in het distr. van *Wonosobo*, omstreeks 28 palen van zee, en doorloopt dit distrikt in verschillende bogten, tot aan het dorp Kranjih, alwaar zij eenen tak van de rivier Oloe-Djamie opneemt, en vervolgens onder den naam van Kalie Pabeau in zee loopt. Voor kleine vaartuigen is zij omstreeks 12, voor groote slechts 6 palen landwaarts in bevaarbaar.

KALIE-PAGAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, ads. res. *Grissée*, reg. *Sidayoe.*

KALIE-PAINGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang.*

Zij ontspringt in twee takken uit de bergen *Soemping* en *Taweng*, in het distr. Banar, waardoor zij haren loop neemt tot aan de dorpen Bandar en Bangiesa, waar de beide takken ineen loopen en den naam van Kalie-Paingan aanneemt, tot bij het dorp Lego, waar zij door de *Kalie-Seragie* worden opgenomen.

KALIE-PATE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*. Het is de noordelijkste plaats van die resid., op de grenzen van Samarang.

KALIE-PEKALONGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang.*

Zij ontspringt uit het gebergte *Telogondro*, in het distr. *Wonosobo*, omstreeks 40 palen van zee gelegen en verdeelt zich in twee takken de Kalie-Telogondro en de Kalie-Mangong, welke het distr. Wonosobo doorloopen tot bij het dorp Parroot, alwaar zij zich vereenigen en den naam aannemen van Kalie-Koepang, tot bij het dorp Marietja, in het distr. Masseen, alwaar een tak van de riv. Paingan zich daarin stort; vervolgens loopt zij tot in het distr. Pekalongang, waarvan zij haren naam ontleent. Deze riv. is tot 5 palen landwaarts in voor prahoe-mayangs bevaarbaar, en nog 7½ paal verder, tot aan het hoofddorp Masseen, voor kleine praauwen.

KALIE-POEPOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Magelang.*

KALIE-POETJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen.*

Den 26 December 1834 werd de grond hier, ten gevolge van het buiten hare oevers treden van de Tji-Tandry, ter hoogte van 2 voeten overstroomd. De aldaar staande gouvernementspakhuizen waren daardoor ruim zes duim gezakt, doch hadden verder geen schade bekomen; daarentegen hebben de kazernen en hare palissadering veel geleden van den stroom en het afdrijvend zwaar geboomte, waardoor een gedeelte van den grond en daarop staande palissaden, benevens een dertigtal in de nabijheid gelegene bruggen, werden weggespoeld.

KALIE-POETIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie het volgende art.

KALIE-POETIH (DE), de Kalie-Poetie of de Witte-Rivier, ook Soengij-Poetie genaamd, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoekie.*

Deze riv. ontspringt uit de Tji-Asin, en maakt, in eene noordelijke rigting voortloopende, de grensscheiding tusschen de reg. *Bezoeki* en *Banjoewangi* uit, en valt in de *Straat-van-Madura*. Haar water is in den droogen tijd wit of melkachtig en in den regentijd helder en doorschijnend. In het eerstgenoemde tijdperk is het zuiver van smaak en kan zonder nadeel gedronken worden, doch wanneer het in den regentijd helder wordt, heeft het eenen wrangen, zamentrekkenden,

smaak en is der gezondheid nadeelig. Haar water, dat in den droogen tijd gering in hoeveelheid is, wordt, door de gedurende haren loop bijkomende verschillende aardstoffen, ontbonden, en de daarin bevatte aluinaarde door de in de lage landen menigvuldige kalkaarde afgescheiden, welke laatste zich vervolgens met het zwavelzuur vereenigt.

KALIE-ROBAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang.*

Deze riv. ontspringt in den berg *Goenong-Boetak*, loopt vervolgens door het distr. *Soeba*, in twee takken, welke de naam van Kalie-Tienap en Kalie-Toeso voeren, zich bij het dorp Nehrie vereenigen en aldaar den naam van Kalie-Roban aannemen. Zij is een mijl landwaarts in, tot aan het dorp Roban, bevaarbaar voor groote vaartuigen, terwijl men met kleine praauwtjes nog omtreeks een halve paal verder tot aan het dorp Denasrie kan komen.

KALIE-SALAK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, reg. *Batang.*

KALIE-SAMPEAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoekie.*

Zij loopt met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uit, en is slechts 300 roeden bevaarbaar.

KALIESAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. en reg. *Magelang*, distr. *Minoreh.*

Dit d. was in December 1826 eene der verblijfplaatsen van de oproerige Vorsten, en werd diensvolgens door den Kolonel Cleerens, nadat hij de muitelingen op de vlugt gedreven had, in de asch gelegd.

KALIE-SEKARANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kalie-Oeloe-Djamie.

KALIE-SERAGIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is dat gedeelte van de *Kalie-Oeloe-Djamie*, hetwelk zich van de Paingan tot aan Oelo-Djamie uitstrekt.

KALIE-SOKKO, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Tagal.*

KALIE-SONDO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopt.

KALIE-TAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, rijk *Soerakarta*, met een buitenverblijf van den Soesoehoenang, aan den grooten weg van Soerakarta naar Djocjokarta.

KALIE-TANGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumedang.*

KALIE-TANJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil *Java*, resid. en 4 palen van *Cheribon.*

KALIE-TELOGONDRO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*. Het is een der takken van de *Kalie-Pekalongang*, die het distr. *Bonosobi* doorloopt.

KALIE-TJILITRANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, welke zich in de *Tjidanie* uitstort.

KALIE-TIENAP (DE), twee riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang.*

Het is eene tak van de *Kalie-Roban*, welke het distr. Souban doorloopt, en zich bij het d. Nehrie met de *Kalie-Toeso* vereenigt

KALIE-TIRTAJASA (DE), water in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, waardoor de *Pontang* gemeenschap heeft met de *Tjikandie.*

KALIE-TOESO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

Het is eene tak van de *Kalie-Roban*, welke het distr. Souban doorloopt, en zich bij het d. Nebri met de *Kalie-Tienap* vereenigt.

KALIE-TONDO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zij maakt de grensscheiding tusschen de resid. Cheribon en Banjoemas uit, en valt, op 7° 36″ Z. B., en 126° 58″ O. L., in de *Indische-zee*.

Deze riv. loopt met bogten van het Noorden naar het Zuiden, en ontvangt in het regensaisoen zoo veel toevoer van water, dat zij op sommige plaatsen wel twee honderd vademen breedte verkrijgt. Hare diepte is echter in het zomersaisoen zeer gering en bedraagt op sommige plaatsen slechts twee voet.

KALIE-WADAS, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

KALIE-WAROE, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KALIE-WEDJAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

KALIE-WOENGO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sudasche* eil. *Java*. Zie Kalie-Woengo (De).

KALIE-WOENGOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Kendal*.

KALIE-WOENGOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Kendal*, distr. *Kalie-Woengoe*, aan de *Andschar*.

KALIE-WOENGOE (DE), de Kalie-Woengo of de Kali-Wongo, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

Deze rivier ontspringt uit het westelijk gebergte van *Oenarang*, loopt van het Oosten naar het Westen, door de distr. *Liembangan*, *Tjankeran* en *Kalie-Woengoe*, en is tot aan het d. Welang, in dit laatstgenoemde distr., bevaarbaar.

KALIE-WOLA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

KALIE-WONGO, distr., d. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kalie-Woengoe.

KALIJEROK (KARANG-), droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Karang-Kaljerok.

KALIMON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, lands. *Paroeka-Moetjany*.

KALIN-DOENG'AN (RANOE-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Ranoe-Kalin-doeng'an.

KALIOBOR, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op de Noordoostkust van het eil. Larrat, een der *Tenimber-eilanden*.

KALIOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*. Zie Karioe.

KALIPOEK (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*.

KALIPOO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

KALIRA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayo*.

KALIRAN, hoek of kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Noordkust, resid. *Djapara*.

KALKA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordwestkust, 3° 48′ N. B., 129° 14′ O. L.

KALKESHOFF, ook Kalchesbach geschreven, uitgestrekte pachthoeve, in de heerl. *Bofort* (*Beaufort*), grooth. *Luxemburg*, kw. en 2½ u.

N. N. O. van *Grevenmacher*, arr. en 3½ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Echternach*, gem. *Consdorff*.

KALKO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, welke, met eene noordwestelijke rigting, in de *Zee-van-Karimata* uitloopt.

KALKOBO, kl. eil. in de *Indische-Zee*, op 5° 20′ Z. B. en 135° 25′ O. L.

KALKOENS-EILANDEN of Tuckey-Eilanden, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, 6° 15′ Z. B., 133° 31′ O. L., door gevaarlijke ondiepten en zandbanken omgeven.

KALKHOF (DEN), landg. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 9 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Boxmeer*, gem. *Cuyk-en-St.-Agatha*, 20 min. van Cuyk.

Dit landg., bestaande in wei- en bouwlanden, dennenbosschen, boomgaarden, met circa 700 vruchtboomen, meer dan duizend opgaande boomen en veel welwassend eiken- en elzen hakhout, kunnende 's winters door de Maas onderloopen, en zijn de bouwlanden door de dijken daarvan bevrijd. Het beslaat eene oppervlakte van 26 bund. 75 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer H. T. Lohnis, woonachtig te Rotterdam.

KALKOVEN, punt in *West-Indië*, op de Noordoostkust van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*.

KALKOVEN-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Het is het noordelijke gedeelte van het *Parragaaster-meer*.

KALKOVENSCHE-POLDER-BINNEN-DEN-RING-DES-VIER-AMBACHTS-POLDERS, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*; palende N. aan den Heuveldijk, O. aan den Gemeene-weg, Z. aan den Kalkovensche-polder-buitendijks, W. aan de Heimans-wetering.

Deze pold., die in het jaar 1736 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 68 bund. 77 v. r. 69 v. ell., waaronder 68 bund. 4 v. r. 67 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door de molens van den Vier-Ambachts-polder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Heemraden.

KALKOVENSCHE-POLDER-BUITENDIJKS (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*; palende N. aan den Kalkovensche-polder-binnen-den-ring-des-Vier-Ambachts-polders, O. aan den Gemeene-weg, Z. aan den Rijn, W. aan de Heimans-wetering.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 102 bund. 43 v. r. 52 v. ell., waaronder 99 bund. 1 v. r. 9 v. ell. schotbaar land; telt 20 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eenen molen en eene sluis, op de Vaartsloot, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en Molenmeesteren.

KALKPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Leyderdorp*; palende N. W. aan de Zijl en aan den Meijepolder, N. aan den Munniken-polder, Z. O. aan de Does, die hem van den Achthovensche-polder scheidt, en Z. O. aan den Rijn.

KALKWERK (HET), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en een klein ½ u. W. van *Groningen*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. O. ten N. van *Hoogkerk*, tusschen den dijk van het Reitdiep en den straatweg van Groningen naar Leeuwarden; met 3 h. en 20 inw. Ook heeft men er twee kalkovens.

KALKWIJK (DE) of de Oude-Friesche-Kompagnie, veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. ten O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1½ u. Z. Z. O. van *Hoogezand*.

Deze kolonie is ontgonnen in 1631, ten gevolge eener overeenkomst tusschen de stad Groningen en eenige Friesche veenboeren. Zij ligt langs eene gegraven Vaart, die zich van het Hoogezand langs de Kalkwijk en de Lula Z. Z. O. uitstrekt. Het geh. is lang 2000 roeden, en iedere plaats houdt in de lengte 160 roeden. De inwoners gaan naar het Hoogezand, en die van het bovenste gedeelte, dat de benaming van Lula draagt, naar Windeweer ter kerk. Deze plaats heeft thans eene menigte welgebouwde huizen, scheepstimmerwerven en goede koren- en weilanden, zijnde eene bloeijende streek.

Voor het huis, weleer door den Latijnschen Dichter Gerardus Nicolaus Heerkens, die hier eenigen tijd gewoond heeft, en uit zijn huis de ouderlijke woning in het Kleine-meer kon zien, leest men:

Inter inhumanos quos tenet ora colonos,
Dulce fuit patriæ rura videre suae.

(d. i. Onder de onbeschaafde kolonisten, welke deze plaats bewonen, was het hem aangenaam het gezigt over de landen zijner geboorteplaats te laten weiden.)

KALLASOESONG, stad in *Oost-Indië*, op het *Saleijer* eil. *Boeton*, waarvan het de Hoofdstad is. Zij ligt op 5° 2″ Z. B., 141° 16″ O. L.

Deze stad, die aan eenen Inlandschen Prins behoort, is aangenaam gelegen, doch heeft eene slechte haven.

KALLENBACH ook Kaltenbach en Kalbach, geh. in de heerl. *Koerich*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Mersch*, gem. *Tuntingen*.

KALLENBERG, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie Kalenberg.

KALLENBROEK, naam, onder welken de aanzienlijke boerenhofstede Kaldenbroek, in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Kaldenbroek.

KALLENBROEK, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Nijkerk*, gem. *Barneveld*; met 48 h. en 360 inw.

KALLENKOTE of Kallenkoot, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. N. O. van *Steenwijk*, gem. en 2 u. O. van *Steenwijkerwold*. — Men heeft in deze buurt eene school.

Bij den watervloed van Februarij 1825 geraakte deze buurt nagenoeg voor de helft onder water, zijnde de Oostelijke helft droog gebleven.

KALLIGAWE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, 2 mijlen van *Mataran*.

KALODRAN, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantang*, reg. en distr. *Ceram*.

KALOEBBLOEB, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de zuidwestkust van *Mindanao*; 6° 46″ N. B. 139″ 18′ O. L.

KALOEBO, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Z. O. van Borneo.

KALOEMPANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*.

KALOENKOENG, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*. Zie Kaloongkong.

KALOKKA of Katalokka, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op de Oostkust van Goram, aan eene kleine

bogt, op eene klip gebouwd en met klipsteen ommuurd. De ingezetenen genieten welvaart, betoonen veel nijverheid, en drijven handel op Nieuw-Guinea, Balie, Banda en Sumbawa.

Toen de Gouverneur WYNS, in 1658, met ruim 500 man op Goram kwam, waar de Fiskaal van Banda, BORNEO, in den aanvang van dat jaar vermoord was, was KALOKKA alleen in staat hem wederstand te bieden, en eerst in het volgende jaar, toen hij met de goede mousson terug kwam, gelukte het hem deze plaats stormenderhand te veroveren.

KALOMBA, stad in *Oost-Indië*, op de Noordkust van het eil. *Sumbawa*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, 8° 9″ Z. B., 185° 46″ O. L.

KALOMPRIT, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, op den oostelijken oever van de baai *Segara-Anakan*.

KALONGAN, rijk in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sangir*.

KALONG'AN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie het volgende art.

KALONGANG of KALONG'AN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouv. en 6 palen van *Menado*.

KALONGKONG, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*. Zie het volgende art.

KALOONGKONG, KALOENKONG of KALONGKONG, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, in het binnenland van de Oostkust; palende N. aan Karang-Asan, Z. aan Granjar.

Het wordt als het oudste in rang van de acht koningrijken op Bali beschouwd, daar de Koningen, die weleer over geheel Bali het bewind voerden, zich als nakomelingen der naburige Vorsten van Java doen gelden en als zoodanig ook door de andere Koningen van Bali gehuldigd worden. De Vorst van KALOONGKONG voert den titel van *Dewahal* of *Dewahl-Agong-Betam*, in het geestelijke, en dien van *Tjokarda* of *Soesoehoenan*, in het wereldlijke, hij is met der daad het geestelijk en wereldlijk Opperhoofd van het eiland. De andere Vorsten noemen dezen Vorst veelal vader, en eerbiedigen hem als hunnen Opperheer. Als bewijs van dat ontzag wordt aangevoerd, dat de Vorsten van Badong en Mengoei, hoe vijandig ook gezind, elkander niet beoorlogen, alleen omdat de Vorst van KALOONGKONG hun het oorlogvoeren verboden heeft. Het is door den klipachtigen grond zeer onvruchtbaar, en een der armste landen van Bali.

KALONNAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KALOOR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KOBLOER (DE).

KALORAHAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*. — Men vindt er de overblijfselen der sterkte van SORRAPATI.

KALOUBE of KALOUKE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Westkust, 2° 11″ Z. B., 137° 1″ O. L.

KALOUKE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie het voorgaande art.

KALOWAY (BATOE-), klip in *Oost-Indië*, op de kust van het eil. *Ceram*. Zie BATOE-KALOWAY.

KALOWEE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djawana*.

Dit d. bevatte, in het begin der vorige eeuw, met de d. Kalang en Hampak, te zamen 280 huisgez.

KALSCHEUER, geh. in de heerl. *Heisdorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Steinsel*.

KALSLAGEN, d. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, bijna 2½ u. Z. Z. W. van *Amstelveen*, gem. *Kalslagen-en-Bilderdam*, tusschen veenplassen gelegen.

De Herv. behooren tot de gem. *Leymuiden-Kalslagen-en-Bilderdam*, die hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie onder de St. Janskerk van Utrecht behoorde. De toren is van onderen af vierkant opgehaald, tot boven den klokkenzolder, alwaar de overblijfsels van vier spitsen gevonden worden, boven welke weder eene fraaije spits uitrijst. Voorts is zij van een uurwerk en windwijzer voorzien.

De R. K., welke hier wonen, worden tot de stat. van *Kudelstaart* gerekend.

Op den 15 November 1364 bevestigde Hertog Albrecht van Beijeren, de dorpen Kalslagen en *Nieuwveen*, in het regt van uitwatering langs de Drecht en den Amstel, vrij van dijk- en sluisgeld, welk regt deze twee dorpen eertijds van Gijsbrecht van Amstel en diens broeder Willem, Proost van St. Jan, gekocht hadden.

KALSLAGEN (OUD-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Alphen (het-Hof-van-).

KALSLAGEN-EN-BILDERDAM, gem. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel* (10 k. d., 4 m. k., 11 s. d.); palende N. aan de gem. Aalsmeer-en-Kudelstaart, O. aan de Drecht, Z. aan de gem. Leymuiden-en-Vriezekoop, W. aan het Haarlemmermeer.

Het bevat het d. Kalslagen, en het grootste gedeelte van de b. Bilderdam, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 664 bund. 7 v. r. 1 v. ell., waaronder 659 bund. 31 v. r. 63 v. ell. belastbaar land. Men telt er 30 h., bewoond door 40 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 180 inw., die meest hun bestaan vinden in de veenderij en den landbouw.

De R. K., die hier 110 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Kudelstaart*.

De Herv., van welke men er 70 telt, maakten vroeger eene afzonlijke gem. uit, welke tot eerste Leeraar had Johannes Snoekaart, die in het jaar 1594 herwaarts kwam, en in het jaar 1620 eenen opvolger bekwam in Justus Heurnius. Onder de Predikanten van naam, die te Kalslagen gestaan hebben, behoort Wessel Albertus van Hengel, thans Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden. Hij kwam er in 1803, en vertrok in 1805 naar Driehuizen-en-Zuidschermer. Sedert het vertrek van den Predikant Gerhardus Johannes Post naar Zegveld, hetwelk in het jaar 1810 plaats had, is deze gem., met die van *Leymuiden* vereenigd voor twee derde, en voor een derde met *Nieuwveen*. Burgerlijk behooren Leymuiden en Kalslagen onder *Noord-Holland*, doch kerkelijk onder *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*, ring van *Woerden*. De Predikant van Leymuiden moet in het jaar twaalf predikbeurten te Kalslagen vervullen, en dus die van Nieuwveen zes.

Men heeft in deze gem. eene school.

De gem. Kalslagen-en-Bilderdam is eene heerl., welke zeer lang door het geslacht van Koppiers is bezeten geweest, waaruit zij, voor 16,000 gulden, door de stad Haarlem is aangekocht.

Het wapen dezer gem. is van azuur (blaauw), doorsneden met twee dwarsbalken van sabel (zwart), hebbende op de bovenste twee en op de onderste eene eend van goud.

KALSLAGER-POEL, water in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Kalslagen-en-Bilderdam*.

KALSLAGER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Kalslagen-en-Bilderdam*.

Deze pold. is door de geweldige opzetting van het Haarlemmermeer, bij den storm van 31 December 1833, geheel onder water gezet, doch later weder drooggemalen.

KALSTEREN, naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het d. CASTEREN, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie CASTEREN.

KALTE-AA (DE), riv. in *Overijssel*. Zie AA of AHA.

KALTENBACH, geh. in de heerl. *Koerich*, grooth. *Luxemburg*. Zie KALLENBACH.

KALVERBOSCH, naam, welken men meestal verkeerdelijk geeft aan het KELFKENSBOSCH, in de stad *Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie KELFKENSBOSCH.

KALVERBROEK, geh., prov. *Zuid-Holland*. Zie KALVERENBROEK.

KALVERDIJK, geh. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Schagen*, gem. en 10 min. ten Z. van *Haringcarspel*; met 24 h. en 140 inw. Het is aldus genoemd naar den dijk, waarop het ligt.

Men geeft dezen naam in *Noord-Holland*, veelal verkeerdelijk aan de geheele gem. *Haringcarspel*.

Den 26 Augustus 1703 ontstond in dit geh. een brand, waardoor negen huizen in de asch werden gelegd.

KALVERENBROEK, voorm. heerl., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Stein*; palende N. en O. aan Sluipwijk, Z. aan den polder Stein, W. aan Vrijhoef.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met die van *Vrijhoef* vereenigd is, bevat niets dan het geh. **Kalverenbroek**, en beslaat eene oppervlakte van 13 bund. 6 v. r. 28 v. ell.; telt 1 h., bewoond door 1 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7 inw., die hun bestaan vinden in arbeiden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren kerkelijk tot de gem. *Haastrecht*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sluipwijk*.

Het geh. KALVERENBROEK, KALVERBROEK of KALVERSBROEK ligt 5 u. N. O. van Rotterdam, 1 u. N. O. van Gouda.

KALVERSBROEK, geh., prov. *Zuid-Holland*. Zie KALVERENBROEK.

KALVERSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Tilburg*.

KALVERWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Grienden tegen de Westkil, O. aan de Diepe-Bevert, Z. aan de Bevert en aan de Grienden, W. aan den Oostelijke-Groeningswaard.

Van dezen pold. is het noordelijke gedeelte in het jaar 1806 en het zuidelijke in 1817 bedijkt, waardoor hij ook nog door eene middelkade, lang 400 ell., van het N. naar het Z., in twee deelen gescheiden wordt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund. 49 v. r. 86 v. ell., bevat eene boerderij, en wordt op de Japesloot en het Geleigat, van het overtollige water ontlast,

door twee houten sluisjes, gelegen aan de westzijde van den polder; het eerste wijd 8 palm., voorzien met eene drijfdeur en schuif; het andere wijd 6 palm. 3 duim., voorzien met eene klep en schuif. De hoogte der kade is 2 ell. 5 palm. of 2 ell. 6 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit de eigenaren, zijnde de Heeren Blokland, woonachtig te Hardinxveld.

KALYEROK (KARANG-). droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Karang-Kalyerok.

KAMAL, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, aan de Zuidwestkust, in het rijk van *Madura*.

Men heeft er eene goede haven, zijnde de gewone landingsplaats als men van Soerabaya komt. Vóór deze haven liggen echter drie droogten. Er loopt van Kamal een fraaije weg naar Bangkalan, die vier uren lang is. Ook loopt van daar eene gracht naar Tondjong, wel drie of vier mijlen van daar gelegen.

KAMAL, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

KAMAL (KARANG-), droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Karang-Kamal.

KAMALA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, welke met eene zuidoostelijke rigting in de *Zee-van Java* uitloopt.

KAMALO, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, distr. *Pamanoekan*.

KAMAN (BOEKIT-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de *Westkust* van dat eiland, rijk *Menangkaban*.

Dit distr. ligt op eenen afstand van 13 u. N. van het fort Van-der-Capellen, 5 u. Z. van het fort de Kock en 26 u. van de plaats Padan.

Het bestaat slechts uit zeven welbebouwde dorpen, waarvan de hoofdplaats genaamd wordt Bangsar. De bevolking bestaat uit ruim 3000 zielen.

De zeven dorpen ziet men, na dat men eenen steilen hoogen woesten berg overgeklommen is, in eene zeer ronde vallei, amphiteaters gewijze, van vele kleine bergen omringd, voor zich liggen. Deze vallei heeft eene uitgestrektheid van ruim vier uren. De grond is er zeer vruchtbaar en tot rijstvelden (sawas) aangelegd. Er worden tevens in die omstreken, twee groote kaneelboomplanterijen gevonden, welke het voornaamste produkt voor onzen handel uitmaakt, almede heeft men er eenige koffij en een gering gedeelte stofgoud.

Dit distr. is rijk aan hoornvee en paarden; doch op hooge feestdagen worden bij voorkeur merriën geslacht en het vleesch op de markten verkocht.

Het wordt bewoond door een sterk welgebouwd en zeer werkzaam menschenras, voornamelijk de vrouwen, die over het algemeen den landbouw verrigten; terwijl de mannen, wel oorlogzuchtig, manmoedig en in den handel listig, maar tevens lui en valsch zijn. Zij zijn zeer verslaafd aan het rooken van opium, en verkwisten veel geld met hanengevechten. Zij hebben gewoonlijk twee of drie vrouwen in de verschillende dorpen, die zij beurtelings gaan bezoeken, en blijven dan bij de eene of de andere een tijd lang huisvesten. De vrouwen zijn echter bebeerscheressen over hunne landen en huizen, hunne dochters alleen zijn de wettige erfgenamen der nalatenschap. De huwbare meisjes zoeken en kiezen hunnen man naar welgevallen. Bij de zeldzaam gevondene ontrouw der vrouwen, heeft haar man het volle regt, om haar

dadelijk te dooden, zonder eenige straf te vreezen, welke barbaarsche handelwijze echter, sedert onze in bezitneming van die gewesten, door tusschenkomst onzer Regering, zoo veel mogelijk, tegengegaan wordt, door den moordenaar te doen straffen. Hunne geliefkoosde warme drank bestaat in een aftreksel van gekookte koffijboombladeren, terwijl zij de koffijboonen verkoopen.

In dit distrikt heeft elk dorp zijnen Regent, *Touwanko* genaamd, die uit het midden der bevolking verkozen wordt; terwijl echter de zeven dorpen van Boekiel-Kaman een opperhoofd, *Loura* genaamd, kiezen, dat naar goedvinden ook weder kan worden afgezet, hetwelk nogtans sedert het in bezit nemen door de Nederlanders, niet meer mag geschieden, zonder voorkennis en goedkeuring van onze Regering. De keus dezer dorpshoofden (Touwanko's en Loura's) valt onmisbaar op eenen hunner Priesters (Padries), in wien zij het meeste vertrouwen stellen, en die hier over het algemeen de heerschende magt in handen hebben en eene onbegrijpelijke tirannij, onder den dekmantel van godsdienst, uitoefenen.

Dit distrikt werd, den 29 Julij 1832, door den Luitenant-Kolonel P. F. Vermeulen Krieger overmeesterd, met eene strijdkracht van achttien Officieren en drie honderd vijftig manschappen, tegen eenen stoutmoedigen vijand van ruim twee duizend man sterk, gedeeltelijk gewapend met lont-schietgeweren, lansen, sabels, slingernetten en bamboezen werpspiesen. Het verlies aan onze zijde bestond uit zeven dooden en 45 zwaar gewonden, terwijl dat des vijands in die gewesten voor ons meestal onbekend blijft, wijl zij hunne gesneuvelden en zwaar gekwetsten altoos medeslepen, en, bij aldien hen zoo veel tijd gelaten wordt, de dooden onmiddellijk onder den grond bergen, opdat deze nimmer in handen mogen vallen van de onbesnedene Christenen.

KAMANA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*. Zij loopt met eene noordelijke rigting in den *Oceaan* uit.

KAMANG, buit. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*.

KAMARA, groep eilandjes in *Oost-Indië*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende.

KAMAREENG of Komoring, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Palembang*.

KAMAREENG (DE), de Komoring of de Komeron, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

Zij ontspringt in het lands. *Lampong*, en is door middel van eene doorgraving of gracht met de *Ogan* vereenigd.

KAMARI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kameri.

KAMARIEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie het volgende art.

KAMARIJAN of Kamarien, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, op de Zuidkust.

In het begin der vorige eeuw telde het 347 zielen, 90 weerbare mannen en 52 Dati's. De inw. zijn meest Alfoeren, die van eenen zeer vijandigen aard zijn en in het jaar 1823 de Christenen beoorloogd hebben.

KAMBADJA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit d. werd in de maand Maart 1820 door onze troepen verbrand, om voor te komen, dat de muitelingen er zich in zouden nestelen.

KAMBANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Banjermasing*. — Op dit eilandje heeft men het vervallen fortje Prins-Frederik.

KAMBANGAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie Kembangan.

KAMBAS, Noesa-Kambas of Poeloe-Kambas, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van *Java*, 7° 32′ Z. B., 126° 46′ O. L. Het is 15 mijlen in den omtrek.

KAMBAYNA of Kambyna, ook wel Kambona, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, Zuid van Celebes, 5° 22″ Z. B., 134° 34″ O. L. Het staat onder den Sultan van Boeton, en is deels door Mahomedanen, deels door Heidenen, bewoond.

KAMBAYNA (DE) of Noessa-Kabayna, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, Zuid van de Straat-van-Sunda.

KAMBI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-van-Flores*, bij het eil. Sabrao.

KAMBING, Kambong, Poeloe-Kambing of Herten-eiland, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, resid. *Timor*, W. van kaap Noel, N. van Dally. Het heeft ongeveer eene mijl in omtrek.

Het steekt als een kegel, ter hoogte van 24 voeten, boven de zee uit en heeft eene hooge vlakte van 400 schreden in omtrek, waar men vele gaten vindt, met klei- en zwavelwater, dat de herten, waarvan het eiland zijnen naam ontleend, drinken. Er is eene plant, die een zeer sterk braakmiddel oplevert, maar nog niet genoeg onderzocht is. Men vermoedt, dat dit eil. vroeger grooter geweest zij, maar door eene aardbeving zijne tegenwoordige gedaante gekregen heeft. De zwavelbronnen, wier water er vroeger twintig voeten omhoog geworpen werd, bewijzen den vulkanischen aard van den bodem.

KAMBONA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Kambayna.

KAMBONG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Kambing.

KAMBREN, oude bewoners dezer landen. Zie Cimbren.

KAMBYNA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Kambayna.

KAMEL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-van-Karimata*, W. van Borneo.

KAMENATTAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, aan den voet van den berg Loewoe.

KAMER (DE), bij de dorpelingen bekend onder den naam van het Blaauw-Torentje, voormalig steenen gebouw, in het *Land-tusschen-Maas en-Waal*, prov. *Gelderland, Benedendistrikt*, kw., arr. en 6 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Druten*, gem. en ½ u. W. van *Appeltern*, in het d. en achter de kerk van *Maas-Bommel*.

Dit gebouw zou, naar men wil, vroeger een slot of een klooster geweest zijn. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans zelfs geen bouwvallen meer. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 3 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Loderus, woonachtig te Maas-Bommel.

KAMERHOP, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gedeeltelijk gem. *Graft*, gedeeltelijk gem. *Jisp*, gedeeltelijk gem. *de Rijp*; palende W. en N. aan het Schermereiland, O. aan de Weeren, Z. aan het Groot-Noordhollandsch-kanaal.

Deze pold., die in het jaar 1643 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 75 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land; te weten: onder *Graft*, 15 bund. 25 v. r. 30 v. ell.; onder *Jisp*, 16 bund. 18 v. r. 30 v. ell.; onder *de Rijp*, 15 bund. 32 v. r. 20 v. ell., en telt, onder *Graft*, 1 h., zijnde eene boerderij. De Kamerhop watert uit op het Kanaal door eenen molen, en staat, met het *Sterremeer*, onder een dijksbestuur, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vier Hoofd-Ingelanden, twee Heemraden en eenen Secretaris.

KAMERI of Kamari, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan den *Tjiwolang*.

KAMERIJK, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Kamerik.

KAMERIJKSCHE-WETERING (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Kameriksche-wetering.

KAMERIK, voorm. gem., thans kerspel, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*; palende N. aan de gem. Wilnis en Oudhuizen, O. aan de gem. Kockengen, Teckop en Harmelen, Z. aan Woerden, W. aan Zegveld en Achttienhoven.

Dit kerspel bevat, onder de benaming van Kerspel-van-Kamerik, de tegenwoordige gem. Kamerik-en-de-Houtdijken, Kamerik-Mijzijde en 's Graveslood. Thans zijn die gemeenten slechts vereenigd wat betreft de algemeene armen, het schoolwezen, het brandwezen, den toren, de bruggen en waterleidingen, straten en wegen, de Hervormde kerk, kerkelijk zaken en armen; terwijl dit laatste, wat de R. K. aangaat, voor zoo verre Kamerik-en-de-Houtdijken en Kamerik-Mijzijde betreft, tot de gem. *Teckop*, en 's Graveslood tot de gem. *Woerden* behoort. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2487 bund. 89 v. r. 49 v. ell., waaronder 2487 bund. 27 v. r. 39 v. ell. belastbaar land; telt 163 h. of boerenhofsteden en watermolens, bewoond door 247 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1150 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en handel in kaas; er zijn goede wei- en hooilanden, ook bosch- en bouwland.

De Herv., die er ruim 790 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *Mijdrecht*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Nicolaus Nicolai, die in het jaar 1585 herwaarts kwam, en in het jaar 1590 opgevolgd werd door Abraham Rooth, die in het jaar 1593 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 420 aantreft, onder welke 320 Communikanten, worden tot de stat. van *Teckop* en *Woerden* gerekend.

Men heeft in dit kerspel ééne school, te Kamerik, welke door een getal van ongeveer 100 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Kamerik of Kamerijk ligt 4 u. W. ten N. van Utrecht, 3 u. W. van Maarssen, 1 klein uur gaans N. N. O. van Woerden, aan de Kameriker-wetering, wordende er grasrijke weiden gevonden. Men wil, dat de naam eene landstreek, van kaden en dijkjes omvangen, te kennen geeft. In eenen brief, gegeven door Andreas van Cuyk, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1151, wordt het Camerka gespeld, terwijl de landlieden het tegenwoordig nog meestal Kamerk noemen. Het is een groot en aanzienlijk dorp, dat door de Kameriksche-wetering gescheiden wordt, terwijl de oostelijke zijde tot de gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken* en de westelijke tot *Kamerik-Mijzijde* behoort. Het d. bevat 42 h. en 290 inw.

In de kerk, die vóór de Reformatie aan den H. HYPOLITUS werd toegewijd, was eene vikarij aan ST. BARBARA's outaar. De pastorij had de inkomsten van twintig morgen lands, bedragende 34 goudgulden (51 guld.). Deze kerk was eene redelijk groote kruiskerk, met eenen zwaren vierkanten toren, welke eene scherpe spits had, doch in het jaar 1829 zoo bouwvallig geworden was, dat de gemeente, sedert dat jaar, hare bijeenkomsten moest houden in eene gehuurde houten loods, waarom in het jaar 1833 de oude kerk is afgebroken en in hare plaats eene nieuwe gesticht, zijnde een kruisgebouw met een orgel. Tot het stichten van deze kerk werd van 's Rijks wege gegeven 4000 guld., van de Synode uit het fonds voor noodlijdende kerken en personen tweemalen 1000 guld., van de Provinciale Staten van Utrecht 2600 guld.; alles onder beding, zoo van eene vrijwillige inschrijving der gemeente van ten minste 1000 guld., welke echter heeft opgebragt 1100 guld., als ook van eene door Kerkvoogden en Notabelen daar te stellen geldelijke negotiatie, groot 3500 guld., waarvoor is ingeschreven tot een beloop van 8100 guld. Zij werd den 20 Februarij 1833 aanbesteed aan den Heer W. VAN BEMMEL, Mr. Timmerman te Gouda, en op den 14 Junij daaraanvolgende werd de eerste steen gelegd door Jonkheer Mr. DIEDERIK GREGORIUS VAN TEYLINGEN VAN KAMERIK, als Ambachtsheer en Opperkerkvoogd. Voltooid zijnde, werd zij ingewijd den 20 April 1834. Reeds in 1784 was, bij uitersten wil van Mejufvrouw JOHANNA ÆMILIA HERLEE, weduwe van MOZES SWAAN, eene som ter vervaardiging van eenen zilveren schotel, ten gebruike bij het H. Avondmaal, geschonken. De toren, welke van de vorige kerk overgebleven is, strekt ook de tegenwoordige tot sieraad.

De kermis valt in den eersten Dingsdag in September.

Het wapen van KAMERIK is van goud, met drie St. Andrieskruissen van keel (rood).

KAMERIK, wijk of b. van de gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 3 u. W. van *Maarssen;* met 25 h. en 170 inw.

KAMERIK (OUD-), wijk of b. van de gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 3 u. W. van *Maarssen;* met 32 h. en 210 inw.

KAMERIK-EN-DE-HOUTDIJKEN, ook wel KAMERIK-HOUTDIJKEN en KAMERIK-MET-DEN-HOUTDIJK geheeten, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant *Maarssen* (5 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Wilnis en Oudhuizen, O. aan Kockengen, Teckop en Harmelen, Z. aan de Zuidhollandsche gem. Woerden, W. aan de gem. 's Gravesloot, Kamerik-Mijzijde en Achttienhoven.

Deze gem. bestaat uit de pold. Kamerik-Teylingens, Groote-Houtdijk en Kleine-Houtdijk, en heeft vier wijken of buurten, als: Kleine-Houtdijk, Groote-Houtdijk, Kamerik en Oud-Kamerik. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1444 bund. 88 v. r. 26 v. ell., waaronder 1444 bund. 60 v. r. 56 v. ell. belastbaar land; telt 91 h. en watermolens, bewoond door 118 huisgez., uitmakende eene bevolking van 620 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en den handel in kaas.

De Herv., die hier 330 in getal zijn, onder welke 125 Ledematen, behooren tot de gem. van *Kamerik*, van welke de kerk in deze gem. staat, even als de school van *Kamerik* c. s.

Men heeft er ook 2 Afgescheidenen en 1 Remonstrant. — De R. K., van welke men er mede 290 telt, onder welk 235 Communikanten, worden tot de stat. van *Teckop* gerekend.

Deze gem. is eene heerl., welke thans in eigendom bezeten wordt door Jonkheer Mr. Diederik Gregorius van Teylingen van Kamerik, wonende te Rotterdam.

KAMERIKER-WETERING, water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, dat uit den *Rijn* voortkomt, tusschen de gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken* en *Kamerik-Mijzijde* door, tot tegen de zoogenaamde Hollandsche-kade, onder het grootwaterschap van Woerden loopt.

KAMERIK-HOUTDIJKEN, naam, welken men weleens geeft aan de gem. Kamerik-en-de-Houtdijken, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Kamerik-en-de-Houtdijken.

KAMERIK-MET-DE-HOUTDIJKEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Kamerik-en-de-Houtdijken.

KAMERIK-MIJZIJDE, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (5 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. en O. aan Kamerik-en-de-Houtdijken, Z. aan de gem. 's Gravesloot, W. aan de gem. Zegveld en Achttienhoven.

Deze gem. bestaat uit de pold. Kamerik-Mijzijde; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 834 bund. 77 v. r. 31 v. ell., waaronder 834 bund. 32 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; bevat de westzijde van het d. Kamerik en telt 57 h., eenen watermolen en eenen korenmolen, bewoond door 81 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 420 inw., die meest hun bestaan vinden in de kaasmakerij.

De Herv., die hier 320 in getal zijn, onder welke 130 Ledematen, behooren tot de gem. van *Kamerik*. — Men telt er 6 Afgescheidenen. — De R. K., van welke men er 100 telt, worden tot de stat. van *Teckop* gerekend. — Men heeft in deze gem. geene school, maar zij is, wat het onderwijs betreft, met *Kamerik-en-de-Houtdijken* gecombineerd.

Deze gem. is eene ambachtsheerlijkheid van het voormalig kapittel St. Marie te Utrecht. Op het jaar 1131 wordt in eenen brief van Andreas van Kuik, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, gewag gemaakt van de dorpelingen van Mija of Mii, wien zeker gedeelte land, palende aan Kamerka, welk hun te voren met geweld ontnomen was, door dien Kerkvoogd wedergegeven wordt, mits daarvan aan de Lieve-Vrouwekerk tienden, schattingen en regten betalende. Aan die van Oud- en Nieuw-Kamerik-met-de-Houtdijken, te voren drie geregten, waarin het buurregt plaats had, vergunde Keizer Karel V, in het jaar 1530, octrooi om eene vierschaar te hebben, bestaande in eenen Schout en zeven Schepenen.

KAMERIK-MIJZIJDE, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Kamerik-Mijzijde*.

Deze heeft dezelfde grenzen en grootte als de gem. van dien naam; telt 31 boerderijen, en heeft eenen polderwatermolen, die het overtollige water uit den polder in de Grift maalt, waaruit het in den Rijn komt. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, drie Heemraden, eenen Secretaris en eenen Gaardermeester.

KAMERIK-TEYLINGENS, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken*; palende N. aan de gem. Wilnis en Oudhuizen, O. aan Kockengen en Teckop, Z. aan de Groote-Houtdijk-Teylingens, W. aan Kamerik-Mijzijde en Achttienhoven.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1046 bund. 33 v. r. 3 v. ell.; telt 37 boerderijen, en heeft eenen

polderwatermolen, die het overtollige water uit den polder in den Rijn maalt, en eene schutsluis in de Kamerieksche-wetering, ter bevordering van de communicatie te water. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, vijf Heemraden, eenen Secretaris en eenen Gaardermeester.

KAMERK, naam, welken de landlieden meestal geven aan het d. KAMERIK, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie KAMERIK.

KAMERKA, naam, onder welken het d. KAMERIK voorkomt, in eenen brief van het jaar 1131 of liever 1130, gegeven door ANDREUS VAN CUYK, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht. Zie KAMERIK.

KAMERPOLDER (NIEUWE-), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand;* palende N. W. en N. aan den Oude-Kamerpolder, O. en Z. O. aan het Nieuw-Landeken, Z. aan den Loyvepolder, W. aan het Zuiderland.

Deze pold. staat onder het bestuur van den Breeden-polder-van-Baarland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

KAMERPOLDER (OUDE-), pold. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand;* palende N. aan den Oosterland-polder, N. O. aan den Plate-polder, O. aan den Zuidzak-polder, Z. aan het Nieuw-Landeken en den Nieuwe-Kamer-polder, Z. W. aan het Zuiderland, W. aan het Vlaanderken en den Ouweland-polder.

Deze pold. staat onder het bestuur van den Breeden-polder-van-Baarland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

KAMIDJORRO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*, een twintigtal kleine huizen bevattende.

Bij de hoogte nabij dit dorp, ontmoette de Kolonel CLEERENS, den 16 Januarij 1827, twee sterke vijandelijke voorposten, die de wegen naar Sodong en KAMIDJORRO bezetteden, doch na eenen korten wederstand, op het kanonvuur der onzen, terugtrokken.

KAMIERRE-OMBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 2 April 1827 had de Kolonel CLEERENS hier eene vrij ernstige ontmoeting met de muitelingen, die op zijne aankomst terugtrokken, doch zich in drie goede stellingen wel verdedigden. Uit allen werden zij, met verlies van een aanzienlijk aantal dooden en gekwetsten, door onze troepen verdreven, hoewel wij slechts twee dooden en gewonden hadden, onder welke eerstgenoemden de Sub-Demang van Kalisat was.

KAMIGOEIN, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukesche-Archipel*, ten N. van het eil. Magindanao.

KAMIRE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Den 1 October 1828 viel bij dit d. een gevecht voor, tusschen den Majoor BUSCHKENS en de muitelingen, waarin de eerste de nederlaag leed, en na zijne infanterie, twee stukken geschut en barissan verloren te hebben, met de kavallerie naar de sterkte te Lengis terugtrok.

KAMIRI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Het is een arm van de Kedirie, welke zich, met eenen westelijken loop, in de *Straat-van-Madura* ontlast.

KAMKAP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, kon. *Madura*, afd. *Sampang*, aan de Zuidkust van het eil.

KAMMAR, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, lands. *Goemilan*, in eene woeste bergachtige landstreek.

KAMMEROENGAN, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Oostkust, staat *Kootie*.

KAMMESGORE, erve, vermeld in 1188, als gelegen in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Haaksbergen*.

KAMOE, NOESSA-KAMOE of het TOPPERS-HOEDJE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, resid. *Amboina*, aan de Noordkust van het eil. *Ceram*. Het is onbewoond.

KAMOE-HALAT (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting in den *Oceaan* uitloopende.

KAMOEPANDAK, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibonong*.

KAMOERANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Er zijn hier een Opzigter der koffijkultuur, Zoutpakhuismeesters en een Opziener van het zoutpakhuis gevestigd.

KAMOETER, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*; 6° 30′ Z. B., 127° 11′ O. L.

KAMO-GATTAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, aan den voet van den berg *Loewoe*.

KAMONTI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de zuidkust in het rijk *Banjermasing*. Zij ontlast zich met eenen zuidelijken loop in de *Zee-van-Java*.

KAMP of CAMP, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 9 u. N. van *Roermonde*, kant. en 3 u. O. van *Gennep*, gem. en 10 min. Z. O. van *Bergen*; met 15 h. en 90 inw.

KAMP (DE), adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. van *Groenlo*, gem. en 10 min. Z. W. van *Nede*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 72 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer H. F. BECKING.

KAMP (DE), buitenverblijf in de prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaart en-Noordwolde*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*, nabij *Koudum*, waartoe het behoort.

KAMP (HERTEN-), buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HARTENKAMP.

KAMP (DE HOOGE-), plaats, welke men vermeld vindt, als gelegen in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOOGE-KAMP (DE).

KAMP (DE OUDE-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KAMPPOLDER (DE OUDE-).

KAMPA, plaats in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, welke in het jaar 974 door Keizer OTTO II toegewezen werd aan het klooster van Gent. Men wil, dat daardoor de stad VERE, ook wel KAMPVEER genoemd, bedoeld zij. Zie VERE.

KAMPAK (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, van de Noordwestkust. Zij loopt met eene Noordelijke strekking in de *Straat-van-Karimata* uit.

KAMPANG-BOERA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan de *Tjiliwong*.

KAMPAR (DE) of DE BATANG-KAMPER, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

Zij ontspringt in de noordelijke afdeeling van het gouvernementsgebied *Padang;* stroomt eerst zuidoostwaarts, en vereenigt zich vervolgens bij Masdaro Histoko met de *May*. Zie dat woord.

KAMPBEEK (DE), waterloop in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Denekamp*. — Zij begint in de buurs. Denekamp, en loopt bij Singraven in de *Dinkel*.

KAMPEN, kant., prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle;* palende N. aan de Zuiderzee en aan den IJssel, die het van het kant. Vollenhove scheidt, O. aan het kant. Hasselt, waarvan het door de Vecht of het Zwartewater gescheiden wordt, Z. aan het Geldersche kant. Elburg, W. aan de Zuiderzee.

Het bevat de volgende acht gem., als: Kampen, IJsselmuiden, Kamperveen, Zalk-en-Veecaten, Schokland, Wilsum, Grafhorst en Genemuiden, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14,683 bund., en daaronder 13,961 bund. 18 v. r. 6 v. ell. belastbaar land. Men telt er 2313 h., bewoond door 2969 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt, de visscherij en het matten maken.

KAMPEN, klass., prov. *Overijssel*.

Men heeft er de volgende twee ring., die van Kampen, en die van Vollenhove. Men telt er ruim 29,000 zielen, onder welke ruim 11,000 Ledematen, en heeft er 21 kerken, bediend wordende door 26 Predikanten.

KAMPEN, kerk. ring, prov. *Overijssel*, klass. van *Kampen*.

Zij bevat de volgende negen gem. Kampen, Ens-en-Emmeloord, Genemuiden, IJsselmuiden, Kamper-eiland, Kamperveen, Mastenbroek, Wilsum en Zalk. Men telt er ongeveer 11,600 zielen, onder welke 4300 Ledematen. Er zijn 10 kerken, bediend wordende door 12 Predikanten.

KAMPEN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle* (3 m. k., 1 s. d.); palende W. en N. aan de Zuiderzee, O. aan den IJssel, die het van Genemuiden, Grafhorst, IJsselmuiden en Wilsum afscheidt, Z. aan Kamperveen en de Geldersche gem. Oldebroek.

Deze gem. bevat de st. Kampen, benevens het Kamper-eiland, en de geh. Brunnepe, Buitendijks, Haatland, Mandjeswaard, Pijper, het Raas, Buiten de Veenepoort, Weerden en Zwartendijk. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5934 bund., waaronder 5559 bund. 36 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1581 h., bewoond door 1854 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 9100 zielen, die meest hun bestaan vinden in de veehouderij, den akkerbouw, alsmede in het maken van boter (1), de hooiteelt, het fabrijkwezen, eenige grooten kleinhandel, buiten- en binnenlandsche scheepvaart, meest binnenlandsch en eenige visscherij.

De Hervormden, die hier ruim 6800 in getal zijn, onder welke 3000 Ledematen, maken de gem. *Kampen-en-Kamper-eiland* uit.

De Evangelisch-Lutherschen, van welke men er 280 aantreft, onder welke 175 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot den ring van *Groningen* behoort.

De Doopsgezinden, van welke men er 170 heeft, onder welke 90 Ledematen, maken insgelijks eene gem. uit.

---

(1) In het jaar 1843 werd aldaar 378,580 Ned. ponden boter ter waag gebragt.

De Roomsch Katholijken, die er 1600 in getal zijn, onder welke 1200 Communikanten, maken twee stat. uit, als die van den H. Nicolaas en die van den H. Franciscus.

In het jaar 1661 kreeg een aantal Portugesche Joden, onder stads grootzegel eenen vrijbrief, waarbij hun niet alleen de inwoning, maar ook, naar goedvinden, de koop van het groot of klein burgerschap werd toegestaan, onder voorwaarde, dat zij den handel herwaarts brengen en hier drijven zouden, zonder gelden te winnen of eenige vensternering te mogen bij de hand nemen. Men heeft hier thans geen Portugesche Joden meer, doch daarentegen is het getal der Duitsche, sedert eenen geruimen tijd, aanmerkelijk aangegroeid, zoodat men er thans 260 telt, welke, met die uit den omtrek, eene ringsynagoge uitmaken, waartoe de bijkerk te Zwartsluis behoort. In deze ringsynagoge wordt dienst gedaan door eenen Voorlezer.

Men heeft in deze gem. negen scholen, als: zeven te Kampen, ééne te Brunnepe en ééne op het Kamper-eiland, welke gezamenlijk door een getal van 1230 leerlingen bezocht worden.

De st. Kampen, in het Latijn Campi, Campæ uitgedrukt, bij sommige Campia en Campodunum, bij andere Civitas Campiensis geheeten, ligt 3 u. N. W. van Zwolle, aan den linker of Westeroever van den IJssel, 52° 33′ 34″ N. B., 23° 34′ 53″ O. L.

De oorsprong der stad en de beteekenis van haren naam is zeer onzeker; sommigen hebben gemeend in haar terug te vinden het oude *Navalia* of *Nabalia* (1); anderen hebben gemeend dat het eene Romeinsche sterkte of versterkt kamp geweest zij, door Drusus aangelegd, en daaraan den naam van de stad geknoopt (Campus).

De ligging van Kampen, ten W. van den IJssel, geeft echter geen grond, om aan de stad hare onderhoorigheid aan de provincie Overijssel, sedert vroegere tijden, te betwisten, als naauwer verknochtheid schijnende te hebben met Gelderland, hetwelk door deze rivier van Overijssel wordt afgescheiden. Of die stad ooit voorheen door de Graven, daarna Hertogen, van Gelder bezeten zij, zal niemand durven bepalen; maar zeker weet men, dat sedert die geheele landstreek, ten O. van den IJssel, aan den bisschoppelijken stoel van Utrecht is geschonken geweest, de stad Kampen, benevens andere stukken land, mede ten Westen der rivier gelegen, in de zoogenaamde Heere-beden en schattingen aangeslagen waren, en ook hare schattingen werkelijk gedragen hebben, onder dat gedeelte van het Over- of Opper-Sticht, hetwelk daarna als eene bijzondere provincie den naam van Overijssel heeft aangenomen. Ook is het aan de andere zijde onnoodig, ter bewering van de onderhoorigheid der stad aan de provincie Overijssel, te stellen, dat de IJssel voorheen ten Westen of Zuidwesten der stad zijnen loop naar zee zou genomen hebben, en dus, door verandering van zijn bed, die stad aan de andere zijden geraakt zijn. Sommige schrijvers bemerkt hebbende, dat in deze of gene schriften weleens gewag gemaakt wordt van eenen strang des IJssels, die achter om Kampen zoude geloopen hebben, zijn daarom ook van begrip geweest, dat, door het verlanden van gemelden strang, de IJssel van loop veranderende, ten Oosten die stad, met het Ommeland van Kamper-

(1) Waarschijnlijk zoude men als overblijfsel van dat *Navalia* kunnen beschouwen de sporen van oud muurwerk, door de visschers onder water in de Zuiderzee tot bij Vollenhove, van tijd tot tijd bespeurd, en door hen de Navel of Nagel geheeten; waarbij de oudste benaming van Vollenhove, *Umbalaha*, (misschien als verbastering van *Navalia*, *Nabalaha*), in aanmerking kan komen.

veen, van het eigenlijk Overijssel zou hebben afgescheurd, hetgeen duidelijk blijkt, en te zien is in AREND VAN SLICHTENHORST, *Geldersche Geschiedenis*, op de kaart de Velouwe (1), aldaar; waar tusschen KAMPEN en Koe-lucht, ook wel Koeivlugt genaamd (Koei-lantaaren), de Oude-IJssel, welke haren naam aldaar nog bewaard heeft, duidelijk is aangeteekend. (Zie het art. KOELVOORT of KEULVOET). Vermits de IJssel niet meer dan een groot half uur gaans van daar in de Zuiderzee valt, schijnt deze stad, daardoor bekwamer gelegen ter scheepvaart en koophandel, dan eenige stad van Overijssel en zou zoodanig ook werkelijk zijn, bij aldien deze rivier, daar zij uitwatert, ook behoorlijke diepte had. Dan, bij de stad verdeelt zij zich in twee armen, die nader bij de zee weder gesmaldeeld worden, in zoo verre, dat de IJssel nog voor eenige jaren door vijf monden, zijnde: de Ketel, het Regterdiep, het Noorderdiep, het Gansediep en de Geute, haar water uitgoot; daardoor wordt de schuring op den bodem der rivier te zeer verhinderd, en dit heeft veroorzaakt, dat eene groote zandplaat zich daarvoor gezet heeft, die het Kamperzand genoemd wordt, Deze zandplaat levert echter door het uitdiepen en bekribben van het Keteldiep geen bezwaar, zoodat schepen van zeven of acht voet diepgang veilig de rivier tot voor de stad kunnen binnenzeilen; terwijl het Gansediep voor schepen van minderen diepgang bevaarbaar is.

Op eenen eenigzins verheven grond gebouwd, is de stad waarschijnlijk al vroeg eene bewoonde plaats geweest. — Reeds in het jaar 1172 zond KAMPEN eene volkplanting naar Zeeland, die een gedeelte van Noord-Beveland bevolkte. Naar alle waarschijnlijkheid was de plaats reeds voor 1233, het jaar, waarin Zwolle stadsregten ontving, tot eene stad verheven en tot eenig aanzien opgeklommen.

In 1251 bezaten de Kampenaren, reeds bijzondere voorregten in Denemarken, en verkregen, in 1276, van FLORIS, Graaf *van Holland*, groote vrijheden voor hunnen handel. Deze voordeelen moedigden den handel te KAMPEN ongemeen aan, waardoor deze stad al meer en meer toenam, en zij eerlang eene der voornaamste leden van het Hanseverbond uitmaakte.

KAMPEN, ofschoon thans weder door buiten- en binnenlandsche scheepvaart en expeditie aanmerkelijk in welvaart toegenomen, is echter in handel en fabrijken nog zeer bij haren voormaligen bloei ten achter, hebbende het in vroegere tijden eenen uitgebreiden handel gedreven (2). Ten aanzien der fabrijken en neringen, vroeger te KAMPEN gebloeid hebbende, verdienen vooral in aanmerking te komen de duffel- en lakenweverijen en verwerijen (Drapiers, Drapeniers), die, van zeer ouden oorsprong, tot in het begin der vorige eeuw zeer hebben gebloeid, ofschoon met gedurige afwisseling van meerderen en minderen voorspoed. Brouwerijen vond men, zoo als elders, hier zeer menigvuldig; evenwel vindt men in 1618 reeds klagten over haar verval, ofschoon toen nog 14 en in 1692 nog 13 in getal.

Reeds in het begin der veertiende eeuw, omstreeks 1332, ten tijde van WILLEM III, Graaf *van Holland*, bloeiden te KAMPEN de lakenfabrijken en verwerijen zoodanig, dat de Geschiedschrijvers daarvan zeggen:

(1) Zie in dat werk het *Tooneel des Lands*, bl. 108.

(2) Daarvan is een zeer naauwkeurig tafereel te vinden in den *Overijsselschen Almanak voor Oudheden en Letteren*, Jaargang 1838, bladz. 190, door Mr. J. VAN DOORNINCK, Provinciaal Archivaris van Overijssel: een stukje geheel gestaafd door authentieke bescheiden.

» dat de Kamper kooplieden in dezen tijd grooten handel dreven in » rood scharlaken, gestreept laken en saai, aldaar geweven en be» reid (1)."

Hoezeer te dezen tijde, en nog lang daarna, het zaad der verdeeldheid ook in dit gewest welig wortelen schoot, en men bijna nacht en dag, zoowel tegen landzaat als vreemden, in het harnas moest staan, konden de tallooze rampen, welke deze afwisselende beroerten onmiddellijk moesten volgen, den toenemenden bloei der Overijsselsche steden echter niet bijzonder merkbaar hinderen. Omstreeks 1446 handelden de Kamper kooplieden, behalve op geheel het Noorden, ook op Vlaanderen, Frankrijk, Spanje en Engeland, waar hun laken, want en andere fabrijkgoederen ruim vertier vonden; terwijl het getal der Kamper zeeschepen te dien tijde tot honderd en dertig was geklommen. Buiten den toenmaligen ringmuur der stad werden, omstreeks dezen tijd, onderscheidene fabrijken, verwerijen en brouwerijen aangelegd. In het jaar 1465 maakte de Stedelijke Regering, ter bevordering en instandhouding der lakenfabrijken en den handel, nieuwe en belangrijke bepalingen, welke met zoodanig een goed gevolg bekroond werden, dat de stad moest uitgelegd en vergroot worden, en men besloot haar met eene buitengracht en eenen ringmuur te voorzien. De bloei, de bevolking en het vermogen der stad bereikten, te dien tijde, eene ongekende hoogte en waren zoodanig toegenomen, dat het waakzame bestuur van Schepenen en Raden, omtrent het jaar 1482, moest besluiten: » geen vrijheid meer te zullen verleenen, » tot het bouwen van eenig nieuw getimmerte, *met hard dack, alzoo » de Stadt dichte genoeg betimmert was*." In den loop der zestiende eeuw schijnt straks genoemde welvaart reeds aanmerkelijk te zijn verminderd. Toenemende verschillen over de leer en de uitoefening van de godsdienst, deden vele lakenfabrijkeurs en wolwerkers naar Duitschland verhuizen. Doch niettegenstaande deze en vele andere, hier niet genoemde, hinderpalen, welke het fabrijkwezen in den weg stonden, kon men het, bij voortduring, nog lang, met het volste regt, belangrijk noemen, hoezeer het van aard en natuur aanmerkelijk schijnt te zijn veranderd, vooral in den loop der achttiende eeuw. Immers in oorkonden van dien tijd van het voormalige Drapeniers-Gilde alhier, vindt men, dat minder van lakens, dan van duffels en dekens wordt gesproken; terwijl nog later het laken in het geheel niet meer genoemd wordt. Het altijd zoo uitmuntend schoone artikel trijp verkeerde echter, gedurende straks genoemd tijdperk, bijna bestendig in den schoonsten bloei; kunnende men gerustelijk aannemen, dat, omtrent het midden der achttiende eeuw, te KAMPEN nog meer dan 600 trijpwevers overvloedig werk vonden. Saijet, zijdeweverijen en kantslagerijen hebben er in vroeger jaren bestaan, doch in het begin dezer eeuw opgehouden te werken. De thans nog aldaar gevestigde fabrijken en trafijken, bepalen zich hoofdzakelijk tot de volgende, als: 1 calicotsfabrijk, met 20 of 30 weefgetouwen; 3 trijpfabrijken, met ongeveer 60 weefgetouwen; 1 trijpdruk- en pletterij; 2 damast tafellinnenfabrijken (2); 1 duffel- en dekenfabrijk; 1 stedelijk werk-

(1) E. MOULIN, *Historische Kamper Kronijk*, 2de druk, bl. 112, welk werk wij ook verder geraadpleegd hebben.

(2) Aangaande eene der damast-tafellinnenfabrijken te KAMPEN gevestigd, namelijk die van den Fabrijkant P. H. GALLÉ, valt op te merken, dat door deze, op de jongste gewestelijke tentoonstelling, in 1842 te Deventer gehouden, een tafellaken werd geëxposeerd, breed ongeveer drie Nederlandsche

huis (1); 3 steenbakkerijen; 1 pannenbakkerij; 3 kalkbranderijen, met 5 ovens; 3 touwslagerijen; 1 pottenbakkerij; 2 bierbrouwerijen; 1 likeurstokerij; 1 mastenmakerij, en 1 cigarenfabrijk, met ruim 150 knechts. Verkeerende bovengenoemde takken van stedelijke nijverheid, hoezeer bij afwisseling, algemeen in eenen redelijk gunstigen toestand.

Thans bepaalt zich de groote scheepvaart grootendeels tot de vaart op Hull, welke meer en meer toeneemt, zijnde er in het jaar 1843 21 schepen uitgevaren en 28 binnengekomen; alsmede op Noorwegen en de Oostzee, terwijl er tevens, in 1844, een vast veer op Hamburg is daargesteld.

De stad ligt in de lengte uitgestrekt, als een gespannen boog, die open is aan de voorzijde. Zij heeft, bij eene aanzienlijke lengte, weinig breedte, wordt door zeven straten bijna evenwijdig doorsneden en even zoo in de breedte door tien. Onder deze straten is bijzonder de Oudestraat, om hare lengte en sierlijkheid, merkwaardig. De rivier wordt voor Kampen geacht de wijdte van 220 ell. te hebben. Daarover ligt eene brug, welke 222 ell. lang en 5 ell. 5 palm breed is Men houdt haar voor een zeldzaam kunststuk van bouworde. Zij rust op zeven vaste jukken (vroeger op 18 of 20) van ingeheide palen, die 30 ell. van elkander verwijderd liggen. Ten einde de lange en zware balken, welke op de vaste jukken liggen, in het midden te ondersteunen, waren vroeger en wel in 1626, de eerste zes vaste jukken, in de leuningen door gelijkbeenige driehoeken geschoord, in welks midden eene schoorbalk aangebragt was, om den last in het midden te dragen, waardoor men in de beschrijvingen vindt, dat zij als in de lucht schijnt te hangen. Thans worden tot ondersteuning zoogenoemde looze jukken aangebragt, uit losse regt opgaande palen bestaande, doch deze worden in den wintertijd, bij ijsgang, weggenomen. Sedert de IJsselstoomboot van boven door deze brug moet gelaten worden, heeft men de ophaalbrug, welke slechts uit ééne wip bestond, zoodanig verbreed, dat er twee wipbruggen tegen elkander sluiten, en hier het vroegere stelsel van 1626 (hierboven opgegeven) gevolgd, door in de leuningen hangende schoorbalken aan te brengen. Deze brug, welke aan de stadzijde vroeger aan weerskanten eene overdekte gaanderij had van hout, is thans versierd aan iedere zijde met een sierlijk steenen gebouw met kolommen en met vensters van puntbogen stijl voorzien, het eene voor de Bruggelieden, het andere voor Beambten der belastingen. Deze brug zoude oorspronkelijk, in het jaar 1448, in eenen verwonderlijk korten tijd gelegd zijn, en 17,000 Rijnsche guldens (23,800 guld.) gekost hebben (2). In het jaar 1451 werd zij, voor het

---

ellen, zijnde zoowel het medaillon, als de rand, rijk met bloemen en vruchten gestoffeerd. De scheeren van dit tafellaken bevatte ruim 11,000 draden; 3000 kaarden werden, door drie machines, à la Jacquard, op de voltooijing van dit tafelkleed toegepast. Onderscheidene beoordeelaars van Overijsselsche nijverheid en kunst, hebben in ruime mate aan dit fabrikaat en zijne bewerking, hunne goedkeuring geschonken. Deze fabrijkant verwierf ook, in 1843, octrooi van Z. M. tot het vervaardigen van trijpen, waarin gekleurde bloemen geweven, in plaats van gedrukt worden.

(1) Men zie over dit werkhuis meer omstandig hier achter onder de weldadige Inrigtingen, bladz. 263.

(2) In eene oude aanteekening leest men · » Anno Domini MCCCCXLVIII den XIX dach in der » maent April wort de brugge hier voir Campen in de Yssele begont te maken. De Heijo was zwaer » VII^{C} en XC pont. Ende wort overgepaelt des Maendages na Jacobi ende geplancket, dat men dair » over ghinck des Saterdages na Sunte Johannis Decollationis. Ende hevet gecost XVII^{M} Rijnsche » gulden."

grootste gedeelte, door ijsgang vernield; een dergelijk ongeluk trof haar in 1658. In 1673 werd zij, gedeeltelijk, door de Franschen verbrand, en eindelijk in 1784 zijn twee jukken daarvan weggespoeld. Men heeft van deze brug over de rivier naar boven en naar beneden een ongemeen fraai gezigt.

De scheiding tusschen de oude stad en de nieuwe, die in later tijd daarbij gevoegd is, kan men nog duidelijk ontdekken aan eene binnengracht, die de oude muur aan de landzijde omgeven heeft, en de Burgel of Burgwal genoemd wordt. Deze gracht stroomt de stad nu in de lengte door, en heeft door eene dwarsgracht, de Celleburgel genaamd, gemeenschap met de stadsgracht. Een gedeelte van den ouden muur, hetwelk langs den IJssel was opgetrokken, is nog in wezen; doch wordt van tijd tot tijd geslecht en afgebroken, en ter plaatse, waar hij gestaan heeft, nieuwe woningen en pakhuizen gebouwd. Hij draagt alle teekenen van ouderdom, is hoog en dik en van harde steenen, met gegoten kalk opgemetseld, en was daarbij, vroeger versterkt, met twintig uitspringende ronde torens: waarom KAMPEN voorheen weleens de TORENSTAD genoemd werd. De muur, die om het naderhand uitgelegde deel der stad loopt, was mede van sommige zoodanige uitspringende torens voorzien, welke echter alle allengs zijn afgebroken. Onder deze torens verdiende genoemd te worden de Leeuwentoren, waar in vorige eeuwen eenige leeuwen op stads kosten werden onderhouden, die nu en dan, bijv. in 1477 en 1483, uit Spanje en Portugal herwaarts werden overgezonden; terwijl de stad op hare beurt er aan anderen ten geschenke zond, zooals op het laatst der vijftiende eeuw 5 of 6 aan Lubeck, welke nog, op het einde der vorige eeuw, aldaar op het raadhuis opgezet bewaard werden. Behalve door dezen muur, werd de stad aan de landzijde door vijf bastions verdedigd, in den aanvang der zeventiende eeuw aangelegd, thans alle gesloopt en door publieke wandelingen vervangen. Ook was de IJsselbrug door eene schans of bruggehoofd gedekt, welke thans tot eene publieke wandelplaats is aangelegd. Alle deze werken zouden, bij de tegenwoordige wijze van oorlogvoeren, als veel te zwak en te ver van elkander verwijderd liggende, ter verdediging der stad niet toereikend zijn. Ook hadden zij geene buitenwerken en waren door geene contrescharpe gedekt. Voorheen zoude men, in tijden van vijandelijken aanval, het ommeland, door het openen der sluizen, hebben doen ondervloeijen: doch tegenwoordig zou dit niet meer doenlijk wezen, uitgezonderd bij hoogen zeevloed, dewijl het ommeland sedert eenige jaren aanmerkelijk opgehoogd is. Desgelijks ziet men de buitendijksche landen in de nabijheid van KAMPEN, jaarlijks aangroeijen en hooger worden, waardoor de stad, tot haar groot voordeel, vele weilanden aanwint, die van tijd tot tijd met nieuwe woningen bezet worden. De binnenstad is digt bebouwd, en doorgaans voorzien van fraaije huizen; dan wat daarbuiten en nabij den wal ligt, bestaat uit tuinen en andere opene plaatsen. Voorts heeft de stad vier hoofdpoorten: de Haagepoort ten N., dus genoemd naar de Hage, die daar buiten ligt; de Houtpoort of Cellebroerpoort en de Broerepoort ten W., en de Korenmarktpoort ten Z. O.; zijnde de Vischpoort, waardoor men naar de IJsselbrug ging, ten O., en de Veenepoort ten Z., afgebroken en tot fraaije doorgangen ingerigt. Men had er vroeger ook nog tien kleine- of waterpoorten, welke op den IJssel uitliepen, zoo als: de Meerminnepoort, de Blaauwhandpoort, de Lampetpoort, de Koldenovenpoort, de Melk-

poort, de Houtslagerpoort, de Karperspoort, de Botervatpoort, de Louwenpoort en het Kleinepoortjen, doch deze zijn allengs afgebroken. Er zijn twee havens, de Bovenhaven en de Benedenhaven, waarvan de laatste door eene sluis gemeenschap heeft met de binnengracht der stad of Burgel.

Door het afbreken van een gedeelte der oude stads muren en poorten, en het sloopen der bolwerken, is reeds eene plaats voor aangename wandelingen op en buiten de voormalige bolwerken, tusschen de voormalige Veenepoort en de Hagepoort, aangewonnen, en een groot plein, aan de noordzijde van den IJsselstroom, ontstaan. De welwillendheid van de stads Regering en de goede smaak van den stads Bouwmeester, verfraaijen deze plek, aan de boorden van den IJssel, van jaar tot jaar meer. De wandelingen, om en bij Kampen, behooren tot de schoonste des lands. Men zal schier nergens die ruime vergezigten aantreffen, welke zich hier op sommige plaatsen voordoen. Zoo is, onder anderen, het gezigt op den heuvel, even buiten de Hagepoort, over den breeden stroom, de vruchtbare IJsselzoomen en de nabij liggende steden en dorpen, eenig.

Het voornaamste gebouw der stad is het Stadhuis, in de *Oude-Stad*, uit twee gedeelten, het oudere (Oude-Raadhuis) en het nieuwere of eigenlijke stadhuis bestaande. Het eerste is in eenen antieken smaak, hoewel de gedaante en inrigting niet van ouderen tijd dagteekenen, dan van de zestiende eeuw. Dit gebouw, van buiten met beelden en ander fraai werk versierd, bevat, behalve de kelders, vroeger ingerigt tot eene Burgerwacht, thans lokalen voor het Kantongeregt en de Policie. Het bovenste gedeelte bestaat uit twee zalen, waarvan de eene, de Oude-Raadzaal, in den jare 1543, nadat zij twee jaren vroeger door brand was vernield, geheel is hersteld en zich nog volmaakt in denzelfden toestand bevindt, rondom met gestoelten, in eikenhout gesneden, voor de leden van het Stads-Bestuur ingerigt, en met eenen grooten schoorsteen, geheel van steen, tot aan de zoldering met beeldhouwwerk voorzien. De andere zaal is thans met wapenen en vaandels der vroegere burgerwacht opgesierd. Ook vindt men hier koperen spuiten, waarschijnlijk om, ingeval van bestorming, den vijand met kookend water of dergelijke te ontvangen. Wijders is dit gedeelte voorzien van een torentje, waarin men eene ijzeren deur vindt, door de bewoners van Kampen als zegeteeken medegebragt van den huize Voerst of Voorst, door hen in 1362 verwoest, en door welke deur gezegd wordt, bij den opgemelden brand van het Raadhuis, een groot deel van het stedelijk archief te zijn gered. Het nieuwe gedeelte, van veel lateren oorsprong, werd in 1740 en 1741 van eenen nieuwen gevel voorzien, en eindelijk, in 1830, geheel veranderd en vernieuwd. Het is in eenen edelen stijl opgetrokken en van een deftig balkon voorzien; de zaal, waar de Stedelijke Raad vergadert, is versierd met de levensgroote afbeeldingen der Vorsten uit het huis van Oranje, van welke sommige meesterlijk geschilderd zijn; overigens bevat dit gebouw niets belangrijks. Het stedelijk archief, aldaar bewaard, wordt gezegd zeer rijk te zijn, inzonderheid met betrekking tot de geschiedenis van den handel in de middeleeuwen, en moet, behalve andere merkwaardigheden, ook bevatten een zeer oud en belangrijk Codex der Pandecten, dat, volgens sommigen, met den Codex Florentinus wordt gelijk gesteld (1). Een nog aanwezig zijnde afschrift van

(1) Bijnkershoek, in *Praeterm. ad l. 2, de Origine Juris in Praefat. et* § 11.

een handvest van JAN VAN ARKEL, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, van het jaar 1344, waarbij hij aan de stad veroorlooft een nieuw regthuis, in plaats van het oude, bij en op een gedeelte van St. Nicolaas-kerkhof te stichten, heeft wel eens aanleiding gegeven, om te denken, dat er werkelijk een ander raadhuis, vóór het tegenwoordige, bestaan had, doch dewijl daarvan hoegenaamd geen gewag in de stads oudste boeken wordt aangetroffen, is het waarschijnlijk, dat van deze Bisschoppelijke gunst nooit eenig gebruik is gemaakt.

Nabij het stadhuis staat de zoogenaamde Nieuwetoren, die, naar sommigen willen, met de twee andere torens, namelijk die van de Boven-en Buitenkerk, bijna in even gelijken afstand van elkander staande, zamen die drie Kamper-torens zouden uitmaken, welke in het stadswapen worden afgebeeld. Deze meening is echter verkeerd, want reeds vóór dat de Nieuwetoren gebouwd is, was het stadswapen met drie torens bekend. Deze Nieuwetoren is de hoogste van de drie, en van eene fraaije bouworde, veel gelijkenis hebbende met den Westertoren te Amsterdam. Hij is gebouwd op de plaats, waar vroeger de H. Geestkerk stond, het oudste gebouw waarvan melding wordt gemaakt, en dat in 1646 is afgebrand. De toren, begonnen in 1649 en voleindigd in 1662, is vooral merkwaardig door het fraaije klokkenspel, bestaande uit acht en dertig klokken, wegende tusschen de veertig en vijftig duizend oude ponden, gegoten door FRANS HEMONY. De trommel voor het speelwerk is geheel uit één stuk koper vervaardigd, en weegt meer dan drie duizend ponden; zij bevat in de breedte vier en vijftig gaten en honderd twintig maten; in de rondte derhalve in het geheel zes duizend vier honderd tachtig gaten. Van dezen toren, onder welken men door eene verwelfde boog gaat, is het sprookje ontleend, dat bij den opbouw de trap vergeten was, die men er daarom later op zijde zou hebben moeten bijvoegen, nadat het werk reeds voltooid was.

Het Tolhuis, buiten de voormalige *Vischpoort*, een oud gebouw, van een zonderling maaksel, hetgeen de vreemdeling met belangstelling aanschouwde, is in 1844 gesloopt, en de eeuwen heugende lindeboomen, welke er voorstonden, omgehakt. Vroeger stond terzelfder plaatse een ander gebouw, waarschijnlijk van dezelfde grootte, hetwelk werkelijk tot een tolhuis moet gediend hebben. Overigens werden de nieuw verkozen Bisschoppen van Utrecht, bij hunne komst te KAMPEN, aldaar ontvangen, ten einde aldaar de regten en privilegiën der stad te bezweren, alvorens ze die stad, waarvan intusschen de poorten gesloten en de wallen bezet bleven, binnentrokken. Het laatste, aldaar gestaan hebbende, Tolhuis was gebouwd in het jaar 1544, in den trant van dien tijd, en vrij wel bewaard gebleven. Boven de deur zag men den Keizerlijken adelaar, met de zinsprenk van Keizer KAREL V: PLUS ULTRA. Aan de linkerzijde van de plaats, waar dit tolhuis gestaan heeft, is de Stadskraan.

Het Stads-Logement, voor de *IJsselbrug*, van stads wege in 1839 geheel nieuw gebouwd, bijna ter plaatse, alwaar de van ouds zoogenaamde Stads-Herberg gestaan heeft, is bestemd en ingerigt, minder voor een logement, dan wel tot gerief en vermaak voor de inwoners der stad en zoodanige bezoekers uit de omliggende oorden, die van de gelegenheid willen gebruik maken, welke het tot gezellige zamenkomst verschaft; terwijl evenwel ook dezulken, die hunnen intrek aldaar willen nemen, voor zoo veel de localiteit zulks gedoogt, er goede herberging vinden. Aan de linkerzijde der rivier, opwaarts hare kronkelende loop en boorden volgende, ziet men de Veluwsche

bergen, even als stroom afwaarts naar zee, bij eene goede heldere weersgesteldheid, over de welige landouw der Kamper-eilanden, het in de Zuiderzee gelegene eiland Schokland. Hier vooral doen zich zeer verrukkelijke vergezigten voor, en uit welk gedeelte van het huis, of naar welke zijde daaruit het oog zich ook wenden moge, overal wordt het door een bekoorlijk uitzigt aangetrokken en verlustigd. Dit oord mag dus ook met de aangenaamst gelegen plaatsen in ons Vaderland in schoonheid wedijveren, en zal zeker de meeste daarvan overtreffen. Vroeger lag op de plaats, waar nu het Stads Logement staat, eene schans, waarschijnlijk tot verdediging der brug opgeworpen.

De Kazerne, op de *Oude-Straat*, tegenwoordig, gedeeltelijk ingerigt tot Entrepot, levert thans, door de slooping der stadsmuren, een heerlijk uitzigt over den IJssel en den Polder-van-Mastenbroek.

Voorts heeft men te KAMPEN eene Hoofdwacht, op de *Oudestraat*, en de Gebouwen der Rijn- en IJssel-Stoomboot-Maatschappij, aan den *IJssel*. Ook heeft men er een Postkantoor, op den *Burgwal*, en eene Station der Paardenposterij, in de *Veenestraat*.

De Hervormden, die binnen de stad ongeveer 6800 zielen beloopen, onder welke ruim 3000 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Kampen* behoort. Reeds in het jaar 1566 predikte JAN ARENDSZOON, een Mandemaker van Alkmaar, te KAMPEN, het Evangelie onder het kruis, doch werd reeds in dat jaar naar Amsterdam beroepen. Nadat echter KAMPEN in het jaar 1578 onder het gebied der Algemeene Staten gekomen was, werden te KAMPEN tot Hervormde Predikanten beroepen CASPARUS HOLSTECHIUS, die in 1579 van Hoogwoude herwaarts kwam, en in het jaar 1608 overleed, en SANDER DIRKS of SANDERUS THEODORUS, die eerst de kerk te Spanbroek bediend had, en in het jaar 1580 herwaarts beroepen werd. In het jaar 1580 werd tot derde Leeraar benoemd JOHANNES BERNERUS. In het jaar 1584 tot vierde Leeraar JUDOCUS GOYKERUS. Vóór het jaar 1648 had men hier nooit meer dan vier Predikanten, toen werd er een vijfde bijgenomen, zijnde WILHELMUS KOSTERUS, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1684 naar 's Hertogenbosch vertrok. Sedert had men er dan eens vier en dan eens vijf. In het jaar 1724 is de laatste vijfde Predikant beroepen, zijnde geweest GERARDUS OUTHOF, die hier tevens werd aangesteld tot Rector der Latijnsche scholen, en in het jaar 1733 overleed (1). Vervolgens bleef men bij het viertal. Onder de Predikanten, welke hier gestaan hebben, verdient vooral melding WILLEM BAUDARTIUS, een der reviseurs van den Staten Bijbel, die hier in 1594 beroepen werd, en in 1596 naar Zutphen vertrok, en NICOLAUS DE LA PLANQUE, beroepen in 1619, vertrokken naar Haarlem in 1634 (2). De beroeping geschiedde vroeger door den kerkeraad, en werd den beroepenen aanstonds toegezonden, die, volgens een raadsbesluit van het jaar 1738, gehouden was, zich over de aanneming te verklaren, voor dat de Regering approbatie verleende. Eertijds zaten er twee Leden uit de Regering in den kerkeraad, maar in het jaar 1748 verbood de Regering, om daarin Burgemeesters of Secretarissen te kiezen, tevens zich voorbehoudende om uit hun midden Commissarissen Politiek af te vaardigen, hetwelk van tijd tot tijd,

(1) Men zie over dezen Geleerde, geb. te Amsterdam den 28 November 1673, het belangrijke levensberigt van hem in de *Boekzaal* 1733, bl. 246-253 en 372-379.

(2) Over dezen verdienstelijken man zie men het berigt van onzen geleerde Medearbeider Mr. J. F. BODEL NIJENHUIS, in het *Archief van kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland*, D. X, bl 355.

doch niet dikwijls gebeurde. Thans geschiedt het beroep eenvoudig door den kerkeraad.

De Herv. hebben te KAMPEN twee kerken, de Bovenkerk en de Broederenkerk.

De Bovenkerk, ook St. Nikolaaskerk genoemd, wijl zij aan den H. NICOLAAS was toegewijd, staat in het Zuiderdeel der stad, op eene ruime opene plaats. Vóór de Reformatie was deze kerk zeer rijk versierd, men had er eenen schat van schilderijen en dertig altaren, behalve het hoofdaltaar, dat over het koor stond, en, in het jaar 1499, onder de Kerkmeesters HENDRIK KROESER en HERMAN VOREN, van rood koper gegoten en met een groot zilveren kruis versierd was, het was zoo zwaar, dat het bovenste alleen, zonder den voet te rekenen, uit 9063 oude ponden koper bestond. Sommigen willen, dat deze kerk in 1296, anderen, dat zij in 1369 gesticht zij. De Bouwmeester was JOHAN VAN KEULEN. Vroeger stond aldaar eene houten kerk, welke alreeds door OTTO VAN DER LIPPE, vier en dertigsten Bisschop van Utrecht, die van 1215 tot 1228 of 1229 geregeerd heeft, aan de St. Lievenskapittelkerk te Deventer geschonken is. Dit kapittel had dus het regt, om, ingeval van vacature het Priesterambt van de St. Nikolaaskerk te begeven, waartoe gemeenlijk benoemd werd een hunner eigen Kanunniken. Dit regt heeft het kapittel behouden tot het jaar 1541, toen het, met goedvinden van Paus PAULUS III, en op het ernstig verzoek der Regering van KAMPEN, dit hun regt afstond ten behoeve van gemelde Regering, behoudens dat de Proost en Aartsdeken van Deventer, eeniglijk het regt van investiture of inwijding van den door de Regering verordenden Priester hadden, daarvoor telken reize genietende 10 Rijnsche goudguld. (15 guld.), ook was de nieuw aangestelde Priester gehouden, vóór het aanvaarden van zijne dienst, aan het Deventersche kapittel den eed af te leggen. De kerk is een ruim en hoog gebouw, welks koor, waarvan de omgang versierd is met fraaije graftomben, inzonderheid beschouwd wordt als een meesterstuk van bouwkunde. Zij rust op vier rijen pilaren, en heeft eenen predikstoel van een zonderling maaksel, bestaande uit eenen graauwen steen, op een voetstuk of pilaar van gelijke stof rustende. Overigens bevat zij een zeer fraai en zwaar orgel, bestaande uit drie klavieren, elk van 4 octaaf, pedaal voet en 46 stemmen, de kast met 18 bijzonder fraai gewerkte beelden. De kerk is in het geheel 77 ellen lang en 26 ellen 7 palmen breed, en tot aan het kruisgewelf 31 ellen 5 palmen hoog. Het gewelf is nog met fresco schildering voorzien en goed onderhouden. In deze kerk bewaart men eene smaakvolle gewerkte urne, het hart van den Admiraal DE WINTER bevattende, en eene zeer oude steenen doopvont (1). Merkwaardig zijn de lotgevallen van den nevens de kerk staanden toren, welke men om verzakking reeds in het jaar 1516 van zijne spits moest berooven en geheel vernieuwd zoude hebben, indien de zware onkosten dezer onderneming het niet verhinderd hadden. Gedurende de zeventiende eeuw was men gedurig bezig met dezen toren, die eerst naar de Westzijde en vervolgens Zuidwaarts overzakte, tegen omvallen te beveiligen. Men beroofde hem van klokkenspel en klokken, maakte hem los van de kerk, peinsde op alle hulpmiddelen, stelde telkens nieuwe voorzieningen in het werk, maar niets mogt baten, tot dat zich een Hollandsch

(1) Men zie van deze doopvont de beschrijving in het *Jaarboekje voor de provincie Overijssel voor 1842.*

Bouwmeester, JAN DE JONGE geheeten, aanbood, om het hellende gevaarte regt te zetten, hetgeen hij dan ook in 1686 ondernam, en nadat er nog een stuk van het boveneind was afgebroken, tot elks verwondering ten uitvoer bragt, door aan de westzijde twee zware steenen beeren er tegen te metselen. Deze kerk wordt, dewijl zij, naar den loop van den IJsselstroom gerekend, in het boveneinde der stad geplaatst is, thans veelal de Bovenkerk geheeten.

De Broederkerk, in de *Broerstraat*, is een ruim gebouw met eene rij pilaren en een orgel, dat thans van binnen met veel smaak vernieuwd wordt. Het is een gedeelte van de kerk van het voormalige Minderbroedersklooster; terwijl het koor dier kerk thans wordt ingenomen door de Localen van het Hoofdbestuur van het armwezen, en eene Nederduitsche school. De omvang van dit klooster, reeds in den aanvang van de veertiende eeuw gesticht, en later, nadat het in 1472 door brand was vernield, fraaijer herbouwd, bevatte, behalve de kerk, welke van een spits torentje, in 1844 geheel vernieuwd, en van een orgel voorzien is, nog de tegenwoordige Concertzaal, eene fraaije wel ingerigte naar hedendaagschen stijl gebouwde Zaal, vroeger een Ziekenhuis; het zoogenaamd Collegie, waarin een uitgebreid Logement, ruime Societeitzalen; de Latijnsche school, waaronder uitgestrekte kelders, en boven welke ruime Localen voor de Vrijmetselaars-loge: *la Profonde Silence*, en eene Publieke Boekerij, bevattende ruim 2800 boekdeelen, alsmede het Rectorshuis, dat voorheen de sporen van vroegeren kloosterbouw droeg, doch sinds eenige jaren sierlijk is herbouwd; terwijl nog de tuin van het klooster de geheele Nieuwemarkt besloeg en het gedeelte huizen tusschen den Nieuwentoren, de Broerstraat en de Nieuwstraat op den grond van het kerkhof staan.

Vroeger hadden de Hervormden hier nog eene kerk, de Lieve-Vrouwe- of Buitenkerk geheeten, doch deze werd in het jaar 1809 aan de R. K. afgestaan.

Voorheen bestond er te KAMPEN ook eene Waalsche gemeente, die hare kerk had op den *Broederweg*, niet ver van de Broederpoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JACQUES LAMOTIUS, die in het jaar 1592 herwaarts kwam. Sedert het vertrek naar Dordrecht van den Predikant CHARLES GUILLAUME MERKUS, hetwelk in het jaar 1810 voorviel, is hier geen Leeraar bij de Waalsche gemeente meer beroepen, doch deze gemeente bij de Nederduitsche Hervormde ingelijfd. De kerk, een klein gebouw met een orgel en een klein torentje, een dakruiter genaamd, behoorde vroeger tot het klooster der Zwarte- of Cellezusteren van ST. ANNA, dat zich ver uitstrekte. Deze kloosterkerk had vóór de Reformatie 3 altaren, elk door een afzonderlijken Priester bediend en ging later aan de Waalsche gemeente over. Deze laatste gemeente gebruikte vroeger de gebouwen en kerk van een nonnenklooster van den derden regel van ST. FRANCISCUS, aan de H. AGNES gewijd.

Reeds van het jaar 1618 af, hielden die van de Augsburgsche geloofsbelijdenis hier godsdienstige bijeenkomsten, hoewel niet in het openbaar maar in het geheim en niet zonder veelvuldig bezwaar. Zij werden daarin voorgegaan door den eenen of anderen Propenent of Leeraar zonder vaste betrekking tot de gemeente. In het jaar 1636 besloot de regering eenen Schout bij nacht aan te stellen, om tegen de vergaderingen van R. K., Remonstranten en Lutherschen te waken. Echter begonnen deze laatsten, in het jaar 1646, meer openlijk te vergaderen, beriepen tot Predikant JUSTUS BROUWER, toen te Osnabrug

dienst doende, die, na verloop van eenige jaren, naar Sultzbach in Duitschland vertrokken is. De gemeente deed nu aanzoek bij de Regering om daartoe hunne bescherming te verwerven. Deze werd herhaaldelijk geweigerd, onder voorgeven, dat die van de Augsburger belijdenis nooit hunne godsdienstoefeningen daar ter plaatse openlijk verrigt hadden, en dat de zorg voor de rust van de stad ook nog niet gehengde dit toe te laten. Toen de voormelde Leeraar evenwel voortging in stilte de dienst waar te nemen, deed de Regering, na herhaald maar vruchteloos verbod, zelfs de deur van het kerkhuis met eenen keten sluiten; ondertusschen blijkt het uit geloofwaardige stukken, dat de Lutherschen onder de hand aangemoedigd werden door brieven van voorschrijving, die zij van den Zweedschen Rijkskanselier Graaf van Oxenstiern en de Gezanten der Duitsche Vorsten en Stenden, welke met de Westphaalsche vredesonderhandelingen belast waren, verkregen, en dat de ware reden welke aan den anderen kant het gedrag der Regering bestuurde daarin bestond, dat men eerst wilde afwachten, wat bij die onderhandelingen ten voordeele van de Hervormden zoude worden gedaan. Nadat de vrede gesloten was werd den Lutherschen de vrije godsdienstoefening, door voorspraak van den gezegden Zweedschen Kanselier, openlijk vergund. Den 7 Julij 1648 werd door de gemeente een tamelijk groot huis gekocht, in het Zuiden der stad, in de Borchsteeg, naar deze kerk, veelal de Lutherschesteeg genoemd, hetwelk zij tot een kerkhuis inrigtten en aan beide einden met twee gaanderijen boven elkander voorzagen. Zij werd in het jaar 1684 vernieuwd en veel vergroot, met toevoeging van nog eene groote gaanderij en versierd met een orgel van 9 registers. Deze kerk, welke van geen toren voorzien was, is in het jaar 1841 geheel afgebrand. Ter vervanging daarvan is in het jaar 1843, op den *Burgwal*, bij de Nieuwemarkt, eene nieuwe kerk gebouwd, welke inwendig met vier zuilen en een orgel, uitwendig met eenen toren prijkt. Bij vacature ontvangt men nominatie van het Amsterdamsch Consistorie, waaruit de kerkeraad het beroep doet.

De Doopsgezinden werden vroeger te Kampen met meer verdraagzaamheid behandeld dan de Lutherschen. Alleen werd hun opgelegd, hunne echtverbintenis bij den Hervormden kerkeraad te doen aanteekenen en te voltrekken. Men vindt verhaald, dat eertijds te Kampen driederlei Doopsgezinden waren, te weten: Ukowallisten, Gallinisten en Zwitserschen, welke zich doorgaans weinig vriendelijk jegens elkander gedroegen. Evenwel kan die oude onderscheiding nooit iets gemeens gehad hebben, met de latere verdeeling in drie gemeenten, welke tot in het jaar 1781 heeft stand gehouden, want er zijn geene blijken voorhanden, dat de aanhangers der lang vergetene gevoelens van Uko Walles, immer ergens eene eigenlijke gemeente hebben uitgemaakt. De gem. der Zwitsersche Doopgezinden, werd eerst, in het jaar 1711, opgerigt. Deze had *Achter de Nieuwe muur*, gewoonlijk *Achter de Nijemuren* geheeten, een kerkje of liever vertrek, waarin, eens om de veertien dagen, de godsdienst onder de voorgang van eenen Vermaner werd waargenomen. Sommige dezer Zwitsersche Doopsgezinden woonden buiten de stad en geneerden zich met den landbouw. Zij onderscheidden zich door hunne eenvoudige kleeding en het laten groeijen van hunne baarden. De vorige kerk der andere Doopsgezinden, vond men in een huis, in de *Boven-Nieuwstraat*, in het jaar 1644, door de gemeente aangekocht. Deze gemeente wordt, sedert het jaar 1730, door eenen vasten Predikant bediend. Eene overlevering

onder deze gem. bewaard, luidt, dat een harer leden, in het jaar 1672, als gijzelaar door de vijanden medegevoerd en vervolgens teruggekeerd zijnde, voor zijne gezindte van de Regering de vrijheid verwierf, om de huwelijksplegtigheid binnen hare eigen kerk te mogen volvoeren. Bij deze voegden zich, in het jaar 1781, met goedvinden der Wethouderschap, de *Oude Vlamingen*, welke tot dien tijd toe afzonderlijk eene kerk en Leeraar gehad hadden, doch te weinig in getal werden, om een kerkgenootschap uit te maken; terwijl de gem. der Zwitzersche Doopsgezinden, zich, in het jaar 1822, ook bij deze gem. volgde. De tegenwoordige kerk, op de *Broederweg*, is een klein, doch net gebouw, hebbende eertijds behoord aan het klooster der Zwarte Zusteren, later gebruikt tot eene Fransche kerk, en sedert het jaar 1823, tijdelijk ten gebruike aan de Doopsgezinden afgestaan. Het voormalig kerkje der tegenwoordige Doopsgezinde gemeente dient thans tot eene kinderschool. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

De R. K. Statie van den H. Nicolaas, welke, met de buiten de stad wonende en daartoe behoorende R. K., 1200 zielen telt, onder welke 800 Communikanten, wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend. Zij heeft eene kerk, in de *Rijnvisgang*, in de *Boven-Nieuwstraat*, welke in het jaar 1783 bijna geheel herbouwd is. Het is een klein, thans in verval zijnde, gebouw, en van een orgel voorzien. Onder de Pastoors, die deze kerk bediend hebben, verdient melding de, door zijne schriften, zich bekend gemaakt hebbende Bernardus Dorenweerd, die in het jaar 1808 van Schokland kwam en in het jaar 1832 te Kampen overleed.

De R. K. Statie van den H. Franciscus telt, met de daartoe behoorende buitenleden, 700 zielen, waaronder ongeveer 500 Communikanten. Hare kerk ligt *Achter den Nieuwen-muur*, op den hoek van de *Blaauwe-Handsteeg*, zijnde mede een klein gebouw, zonder toren, doch met een orgel, waarin de dienst gedaan wordt door eenen Pastoor.

De beide statiën bezitten en gebruiken gemeenschappelijk de Buitenkerk, welke, sedert de Reformatie, bij de Hervormden in gebruik geweest zijnde, bij koninklijk besluit van den 17 Maart 1809, aan de R. K. is terug gegeven. Die kerk staat nabij de Haagpoort, in het Noorden en dus in het benedendeel der stad. Men zoude haar mitsdien, ter onderscheiding van de Bovenkerk en met hetzelfde regt, de Benedenkerk kunnen noemen, dàn zij is meest bekend onder den naam van Buitenkerk, staande in die wijk of dat kerspel, hetwelk den naam draagt van het Buitenkerspel, of gelijk men te Kampen gewoon is te zeggen Uiter-Espel. Deze is door denzelfden Johannes van Keulen, aan wien de stichting der St. Nicolaaskerk wordt toegeschreven, en wel in het zelfde jaar 1369, begonnen gebouwd te worden. Men wil zelfs, dat hij op éénen dag den eersten steen der beide kerken gelegd heeft. Zij was aan de H. *Maagd* Maria toegewijd en daarom altijd de Lieve Vrouwekerk genoemd. Zij is van een ruim en luchtig maaksel en voorzien van een fraai orgel. Het koor is eenig in zijne soort, met drie halfronden gesloten, waarvan de wederga in ons land niet gevonden wordt. Ook is hier bijzonder merkwaardig, dat het middelschip van gelijke breedte is met de beide zijgangen of zijschepen; het steenen verwulf is daardoor in de zijschepen van gelijke hoogte met het middelschip, waarvan men insgelijks weinig voorbeelden aantreft. Het verwulf was vroeger met frescoschilderingen voorzien, doch is thans overgekalkt. De toren dezer

kerk had eertijds eenen hoogen spits en strekte daardoor ten baken voor de schippers op de Zuiderzee. Deze spits is echter, wegens gedurige verzakkingen van den toren, in de laatste jaren der zestiende of in het begin der zeventiende eeuw weggenomen. De steenen wenteltrap, welke men daar binnen ziet, wordt door kenners als een stuk van uitmuntende bouwkunde geprezen. Deze toren, in het jaar 1683, door eene soortgelijke verzakking als die van de Bovenkerk, in gevaar geraakt zijnde, werd door den reeds genoemden Jan de Jonge weder hersteld. De onkosten hiervan bedroegen achttien duizend gulden. Later is hij echter, wegens eene nieuwe overhelling, tot op den omgang afgebroken, in 1810 nogmaals ingekort, en in 1815 met eene spits gedekt. De kerk, veel ouder dan den toren, heeft mede in het einde der zestiende en in het begin der zeventiende eeuw vele onkosten veroorzaakt. Daaraan mag men de verordening toeschrijven, welke te dier tijde gemaakt en in het laatst der vorige eeuw nog in gebruik was, dat ieder, die een testament maakte aan deze kerk en de St. Nikolaaskerk, niet minder dan 1 goudguld. (1 guld. 50 cents) mogt legateren. Zij is van binnen zeer bezienswaardig en rust op twee rijen pilaren, bevat drie altaren en een orgel. Het Kerkhof strekte vroeger mede tot begraafplaats voor de ingezetenen van Brunnep, de Oude-Hage, het Eiland, het Haatland en de Weerde.

Vóór de Reformatie had men te Kampen drie Mannenkloosters; als: het Minderbroeder-klooster, in de *Broederstraat*, welks kerk thans bij de Hervormden in gebruik is; terwijl de plaats, die het besloeg, tegenwoordig nog onderscheidene openbare gebouwen bevat, als: de Latijnsche school, de Concertzaal, het Stads-Logement, het Collegie en anderen van minder belang; het Cellebroeders-klooster, op den *Cellebroedersweg*, waarvan de gebouwen thans dienen tot Groot-Burgerweeshuis, en het Klooster van den H. Martinus, hetwelk eigenlijk *buiten de Stad* stond, en daarom St. Maartens-konvent op Sonnenberg genaamd werd, dat afgebroken is. De beide andere Mannenkloosters buiten de stad waren: het Klooster van Johannes *den Dooper*, te Brunnepe, waarvan nog overblijfselen voorhanden zijn in het voormalig huis van den Schoolmeester en in eenige weidelanden en akkergronden, en het Klooster van St. Michael, op den *Noord*, te Brunnepe, waarvan niets meer bestaat.

Voorts had men er zes Nonnenkloosters binnen en twee buiten de stad, als: het Oude-konvent of Beggijnenhuis, aan de Westzijde van het vroegere *Kerkhof*, hetgeen later tot Munt werd ingerigt, en in 1810 is afgebroken; terwijl de ringmuren in 1822 zijn gesloopt; het St. Michiels-klooster; het Agnieten-klooster, op den *Vloeddijk*, ter plaatse, waar thans de Stads-Armenschool staat en eene Bewaarschool voor de minvermogende klasse in aanbouw is; het St. Anna-klooster, op den *Broerweg*, waarvan de kerk thans bij de Doopsgezinden in gebruik is, terwijl de overige gebouwen thans tot eene Stadsstal en een Werkhuis gebruikt worden; het Brigitten-klooster, op den *Vloeddijk*, thans ingerigt tot een Armen-Kinderhuis; en het St. Catharina-klooster, op den *Vloeddijk*, bij de Veenepoort, waarvan niets meer bestaat.

In het jaar 1767 hebben de Israëliten een huis, achter de *Nieuwe-Muur*, digt bij de *Korenmarkt*, tot eene Synagoge aangelegd, en zijn door de Regering de noodige verordeningen beraamd, zoo nopens

het inwendig bestuur van hun kerkgenootschap, als omtrent het onderhoud hunner armen.

Onder de liefdadige gestichten en inrigtingen verdient vooral melding het Groot-Burgerweeshuis, op den *Cellebroedersweg*, een ruim en fraai gebouw, waarin de weezen van groot-burgers worden opgenomen, verpleegd en tot een burgerlijk bedrijf opgeleid, totdat zij in volwassen ouderdom met eenen behoorlijken uitzet deze inrigting verlaten. De eerste oorsprong van dit gesticht klimt op tot het jaar 1539. Provisoren en Kerkmeesters van de St. Nikolaaskerk, stichtten namelijk, op den 21 Februarij van dat jaar, ter eere van den naam Jezus, in een daartoe geschikt huis in de *Boven-Nieuwstraat*, eene school voor twaalf arme onderlooze kinderen. De Memoriebroeders van het H. Kruis (Leden van een dier vele stichtingen te Kampen, welke door gebeden en zielmissen voor den gelukstaat hunner broeders werkzaam waren) schonken dadelijk eenige gaven aan deze school. Van alle zijden door nieuwe giften bevoorregt, veranderde dit Soete naam Jezushuis, zooals het huis in de *Bovennieuwstraat*, tot dat gesticht geschonken, sedert genoemd werd, reeds in het jaar 1554 in een weeshuis voor een onbepaald getal kinderen, en werd in 1565 met een daaraan belendend huis vergroot. Dit vereenigd gebouw bleef in gebruik tot dat men het Cellebroeders-klooster voor de weezen inrigtte, waarin zij ook nog gehuisvest zijn.

Het Armen-kinderhuis, op den *Vloeddijk*, was oudtijds het Brigitten-klooster. Daarin worden behoeftige weezen, verlatene kinderen van Hervormden en vondelingen, gratis opgenomen en verpleegd, die, als zijnde geen weezen van grootburgers, geen regt hebben, om in het Groot-Burgerweeshuis te worden opgenomen. Zeer kleine kinderen worden, ten koste van het huis, daar buiten besteed. Het gebouw werd later als Militaire-huis, vervolgens, gedurende ruim twintig jaren, tot een Militaire-hospitaal gebruikt, tot dat het, in het jaar 1842, zijne vroegere bestemming van Kinderhuis terug ontving.

Het Roomsch-Katholijk-Weeshuis, op de *Oudestraat*, is in het jaar 1803 gesticht. Daarin genieten 21 kinderen opvoeding en onderwijs.

Het Ziekenhuis, op de *Borgel* of *Burgwal*, in het laatst der zeventiende eeuw gesticht, was vroeger een Pesthuis, en als zoodanig, omstreeks het jaar 1540, door den Burgemeester Eilard Cromme gesticht. Het droeg den naam van Calvaria. Boven de deur staat het jaartal 1656, hetwelk het jaar zal aanduiden, waarin het gebouw verbeterd werd. Onvermogende ingezetenen worden hier, gedurende hunne ziekte, in ruime vertrekken, ter wederzijden met afgesloten slaapplaatsen, toegelaten en kosteloos van geneesmiddelen en al het noodige voorzien. Deze inrigting ondergaat thans aanzienlijke en doelmatige verbeteringen. Vroeger was daar mede een Plantentuin verbonden, die thans wederom bij het ziekenhuis is aangetrokken; terwijl de post van Lector Botanicus is gesupprimeerd.

Het Heilige-Geesten-Gasthuis, op de *Oudestraat* en op de *Nieuwemarkt* uitkomende, diende van ouds en dient heden nog om burgers, die wegens hooge jaren gevaar loopen tot gebrek te vervallen, in te nemen, en tegen afstand van hunne nalatenschap te verplegen. Het getal dergenen, die dus begunstigd worden, zoo mannen als vrouwen, is doorgaans omstreeks veertig. Zij krijgen ter bewoning een kamertje en spijzen aan eene gemeenschappelijke tafel; wijders zijn hier woningen gebouwd,

elk van één vertrek, ten getale van een en twintig, waarin Kamper burgers zich kost en inwoning kunnen koopen. De oorsprong van deze gestichten, is zoo wel in liefdadige oogmerken te zoeken, als ook in den toestand van vroegeren tijd, als wanneer men, in eene zoo handeldrijvende stad als KAMPEN, inrigtingen moest hebben, om vreemden huisvesting te verschaffen, hetgeen bij het ontbreken van herbergen, allernoodzakelijkst was. De tijd van stichting van dit gebouw is onbekend; evenwel mag men aannemen, dat het ten minste tot in den aanvang der veertiende eeuw opklimt, dewijl in de oudste berigten, aangaande de stad, als reeds bestaande voorkomt; daarmede was oudtijds de H. Geestenkerk verbonden, op welker plaats, nadat ze in het jaar 1646 was afgebrand, de Nieuwetoren is gebouwd. In dit huis werd vroeger nog een van die stormgevaarten vertoond, welke onder de benaming van bokken of nagels bekend waren; doch thans is daarvan niets meer te vinden.

Het St. Geertruida- en Catharina- of Boven-Gasthuis, aan de eene zijde in de *Boven-Nieuwstraat* en aan de andere zijde op den *Borgel* uitkomende, is van gelijke inrigting als het voorgaande, behalve dat het grooter en uitgebreider is, en dat een gedeelte daarvan, sedert het jaar 1660, tot een Dolhuis was ingerigt, hetgeen echter sedert eenige jaren is afgeschaft. Dit gesticht is oorspronkelijk ontstaan uit het St. Geertruiden-Gasthuis, dat, even als het H. Geesten-Gasthuis, van alouden oorsprong is en waarmede een kerkje verbonden was. Meerder uitbreiding ontving het, toen men in 1543, uit vrees voor den aanval van MAARTEN VAN ROSSEM, het St. Catharina-Gasthuis, door PIETER MORRE, in het jaar 1403, voor melaatschen en pestzieken buiten de Veene- en Zwanepoorten gesticht, had afgebroken en vernield, en de inkomsten daarvan met dit gesticht vereenigde.

Behalve deze liefdadige gestichten, waren er oudtijds vele zoogenaamde Hofjes of Vergaderingen, waarin oude lieden, bijna uitsluitend vrouwen, woning en eenigen onderstand ontvingen, van welke eenige nog overig zijn. Zij dragen den naam van de familiën, waardoor zij gesticht zijn, als: die van UTERWIJCK, EVERT WITTEN, HILLE RIJKS, BRANDT, AVERENCK, BOECKHOLT, VEENE EN LINDE, VORDEN EN BUDEL, TEN BOECOP, TENGNAGEL en anderen.

Het hiervoor bladz. 251 reeds genoemde Stadswerkhuis, in de *Groenestraat*, verschaft door stedelijken onderstand het geheele jaar door, maar voornamelijk in den winter, spin- en breiwerk aan behoeftigen, zonder onderscheid, waardoor de armen voor gebrek en luiheid en de burgers van bedelarij bevrijd worden; kunnende ieder ingezeten van KAMPEN en haar regtsgebied, brei- en spinwerk verlangende, zulks door middel van deze weldadige inrigting tegen een billijk loon, door de Regering bepaald, bekomen. Het getal dergenen, aan wie daardoor werk verschaft wordt, is doorgaans nog al belangrijk; des winters bedraagt het gewoonlijk tusschen de 700 en 800. Aan deze inrigting is ook eene Breischool verbonden, waarin aan een honderdtal kinderen onderrigt in het breijen wordt gegeven; terwijl daaraan ook nog eene tapijtweverij is toegevoegd. Het bestuur van dit weldadig gesticht, dat zich door onvermoeiden ijver in het behartigen van het doel dier inrigting, ongelooflijk veel moeite geeft, geniet daarvoor, met regt, de dankbaarheid der bevolking.

Voorts heeft KAMPEN eene uitmuntende Armeninrigting; eene Spaarbank, waaraan tevens eene instelling verbonden is ter betaling van pensioenen, benevens vier zieken- en begrafenis-bussen.

Onder de wetenschappelijke inrigtingen komt eerst in aanmerking de Latijnsche school, in de *Nieuwstraat*, waar vroeger door eenen Rector, eenen Conrector en vier Preceptoren onderwijs werd gegeven; terwijl later het getal Preceptoren op twee, en in het jaar 1785 tot op een verminderd werd. Thans zijn er een Rector, die tevens Conrector is; terwijl er het onderwijs door zeven leerlingen genoten wordt. In een vertrek van de Rectorswoning, welke naast het schoolgebouw staat, is de Stads Boekerij, welke evenwel niet uitgebreid is.

Het uitmuntend Stedelijk Instituut voor opvoeding en onderwijs, in een fraai gebouw, nabij den IJssel, staat aan een plein, de *Koornmarkt* genaamd, waardoor het immer door versche lucht omringd wordt. Het is ruim, luchtig en fraai gebouwd, en bezit eenen zeer grooten tuin en plaats voor uitspanningen en ligchaamsoefeningen. De leer-, eet-, slaap- en ziekenzalen laten niets te wenschen overig. Het onderwijs, dat hier in allerlei vakken en talen gegeven wordt, het teekenen, de muzijk, het dansen, schermen en behandelen van het geweer niet uitgezonderd, staat op eenen zeer hoogen trap. Men telt er ruim 70 leerlingen. Voorts heeft men er eene Kostschool voor Jongejufvrouwen; eene Teekenschool, met twee Onderwijzers; drie Stadsscholen, zijnde allen dag- en avondscholen, als: eene in den Broederwijk, met een gemiddeld getal van 180 leerlingen, eene in den Bovenwijk, met 150 leerlingen en eene in den Buitenwijk, met 200 leerlingen; eene Stadsschool voor minvermogenden, met ruim 570 leerlingen; twee Weeshuisscholen, met 30 leerlingen; eene School der Israëlitische gemeente, met 60 leerlingen; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 3 Januarij 1820 opgerigt is en 100 leden telt, met eene Herhalingschool, waarop aan 100 leerlingen en wel des morgens aan de mannen en des namiddags aan de vrouwen, tusschen de kerktijden, in het lezen, schrijven en rekenen wordt les gegeven; eene Leesbibliotheek, welke 600 nuttige werken bevat, die de geringere klasse om niet leest; een Gezelschap van jongelieden, onder de zinspreuk: *Ontwikkeling is ons doel*, opgerigt in Januarij 1841 en 9 leden tellende; eene Afdeeling der Maatschappij tot bevordering der toonkunst, in 1835 opgerigt, met 50 leden, en een Natuurkundig Collegie: *Tot oefening*, met 10 leden.

Kampen is de geboorteplaats van den Godgeleerde Albertus Pighius, † 26 December 1542, als Proost van St. Jan te Utrecht, in onderscheidene werken bewijzen van zijne bekwaamheid nalatende.

Van den Wijsgeer Henrik van Kampen, † in 1460, na eerst Onderkanselier der Hoogeschool te Keulen en daarna Hoogleeraar in de Aristotelische wijsbegeerte te Leuven te zijn geweest.

Van den Regtsgeleerde Mr. Pieter Bondam, geb. 26 December 1727, † 6 Maart 1800, als Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid te Utrecht.

Van den Geneeskundige Herman Cruser, uit de zestiende eeuw.

Van de Geschiedschrijvers: Quirinus Chrysochorus, die na het midden der zestiende eeuw leefde, en Evert Moulin, geb. 5 April 1768, † den 27 November 1842, die zich, door het schrijven van de *Kamper Kronijk*, aan de geschiedenis der stad en provincie verdienstelijk heeft gemaakt.

Van den Nederduitschen Dichter Franciscus Martinius, geb. 11 Junij 1611, † 14 Januarij 1653, als Predikant te Epe.

Van den Latijnschen Letterkundige STEVEN WIJNAND PIGHIUS, geb. in 1520, † 16 October 1604, als Kanunnik en Scholaster te Xanten.

Van den Oostersche Taalgeleerde JOHAN VAN KAMPEN, geb. omstreeks 1490, † te Friburg, den 7 September 1538, na Leeraar in de Hebreeuwsche taal aan het Collegie van Busleide, te Leuven, te zijn geweest.

Van den Luitenant-Admiraal JAN WILLEM DE WINTER, geb. in 1761, † 2 Junij 1812.

Van den Bouwkundige JEAN CLUYSENAER, geb. in de laatste helft der achttiende eeuw.

Het eerste, hetgeen wij aangaande de eigenlijke geschiedenis van KAMPEN vermeld vinden, is, dat die stad in het begin der veertiende eeuw in eenen oorlog was gewikkeld met de Oost-Friezen van Westergoo, en dat beide partijen zich, om eenen zoen te treffen, aan de uitspraak van den Graaf van Holland onderwierpen.

Eenige jaren later, toen JAN VAN DIEST, de vijf en veertigste Bisschop van Utrecht, zich bijna afhankelijk gemaakt had van WILLEM III, Graaf *van Holland*, moest KAMPEN een ongenoegen, hetwelk deze tegen het Sticht had opgevat, bezuren met hem jaarlijks 300 ponden (225 guld.) te betalen; en deze cijnsbaarheid is misschien de reden geweest, waarom de stad, in het jaar 1336, in de verpanding van Overijssel aan den Graaf van Gelder niet werd begrepen.

In het jaar 1361 vervielen die van KAMPEN in oorlog met WILLEM, Heer *van Bronkhorst*, en de stad Zutphen, die eene som van 1700 oude schilden (2380 guld.) van hen vorderden, welken zij ontkenden schuldig te zijn, dan eerlang kwam men overeen, om het geschil aan den Bisschop van Utrecht en den Hertog van Gelder te onderwerpen, die het, nog in hetzelfde jaar, door hunne uitspraak ten einde bragten. Omtrent denzelfden tijd deelde KAMPEN met de overige hanzesteden, in eenen oorlog, tegen den Koning van Denemarken, en het was van die stad, dat eene vloot der bondgenooten uitzeilde, om de kusten van dat rijk te verontrusten.

Toen HERBERN VAN PUTTEN, in het jaar 1375, eenen krijg tegen de Kampenaren had aangevangen, namen deze, door den Bisschop en die van Zwolle en Deventer geholpen, zijn kasteel in, maakten hem zelf gevangen en wilden hem niet ontslaan, dan onder beding van volstrekte slechting van het slot Puttenstein, thans de Poll genaamd.

Op het einde der veertiende eeuw leed de burgerij veel afbreuk van Heer AREND TOE BOECOP (1), Rigter van de Veluwe, die met de stad in onmin was en zich niet liet bevredigen, dan nadat men hem, zijn leven lang, eene jaarlijksche som van honderd gouden Keurvorstengulden had toegelegd.

Gedurende den oorlog tusschen de Hollanders en Oost-Friezen, leden de Kampenaars veel afbreuk van de eerstgemelden, die hun schepen en goederen ontnamen; doch, in vergelding, zich van een groot aantal Hollandsche schepen verzekerd hebbende, troffen de Kampenaars, in het jaar 1400, een verdrag met ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf *van Holland*, waarbij deze hen, voor den tijd van twintig jaren, wederom de vorige tolvrijheid en tevens ontheffing van het strandregt in zijne landen toestond, ten zij bij binnen dien tijd hun de geledene schade met 20,000 nobelen (80,000 guld.) vergoedde.

---

(1) Van dezen bestaat nog eene M. S. Kronijk.

Die van Staveren veroverden, naar het verhaal van sommigen, met den aanvang der vijftiende eeuw, een schip met koren geladen, hetwelk te Kampen te huis behoorde, en het scheelde weinig, of dit voorval zou eenen oorlog tusschen de Overijsselschen en de Friezen hebben doen uitbarsten. Omtrent denzelfden tijd ontnamen de Hollanders den Kampenaren voor eene aanzienlijke som aan haring.

Bij de Wester-Eems onthielden zich destijds eene menigte zeeroovers, welke den kooplieden zoo veel afbreuk deden, dat onderscheidene hanzesteden, en onder dezen ook Kampen, schepen deden uitrusten, om hen te temmen.

In den oorlog, welke ten dezen tijde tusschen Hertog Jan van Beijeren en het Sticht van Utrecht uitbarstte, deelde deze stad in de toerusting van een goed aantal roeibassen, waarmede den Hollanderen geen geringe afbreuk ter zee werd toegebragt. Dan, een aanslag van eenige Kampenaars en Zwollenaars op het eiland Marken, viel zoo ongelukkig uit, dat allen, die de hand in de onderneming gehad hadden, gedood of gevangen genomen werden. Niet beter echter slaagde de onderneming tot wraak door den Hertog ondernomen; want de, door hem in zee gebragte, groote vloot, met oogmerk, om eene landing bij Kampen te doen, werd door de stedelingen zoo wel ontvangen, dat men onverrigter zake den steven moest wenden. Middelerwijl had de betaling der onkosten, op het uitrusten der Overijsselsche vloot geloopen, een geschil tusschen Kampen en *Zwolle* doen ontstaan, hetwelk eerst in 1434 door een minnelijk vergelijk werd uit den weg geruimd.

In het begin der vijftiende eeuw, sloten die van Kampen, en die streken van Overijssel, welke, op de Geldersche zijde van den IJssel gelegen zijn, met den Hertog van Gelder in het jaar 1435 een verdrag, waarbij hun vergund werd, in het land van Gelder vrijelijk te verkeeren, en hunne daar gelegen goederen te gebruiken.

De Hollanders, gedurende eenen oorlog, welke zij met Wandaalsche steden voerden, ook op de Overijsselsche gebeten, namen, niettegenstaande de herhaalde verdragen, vier rijk geladene schepen, die den Kampenaren toebehoorden. Hierop leidden deze twee oorlogschepen bij Hasselt, in het Zwartewater, ten einde de Hollandsche goederen te onderscheppen; doch dit vond zoo weinig goedkeuring bij de andere leden van Overijssel, dat zij genoodzaakt werden, van die onderneming af te zien.

Toen Hertog Filips van Bourgondië zich gereed maakte, om zijnen zoon David, met geweld, op den Utrechtschen Bisschopstoel te brengen, werkte de vrees zoo sterk op de ingezetenen van Kampen, dat velen zich met de vlugt zochten te bergen, waarom Burgemeesters, Schepenen en Raden, met hunne beide gemeenten, bij klokkenslag lieten afkondigen, dat elk, die naar elders trok en daar vuur en licht hield, alle zijne bezittingen, binnen de stads vrijheid te vinden, ten behoeve der stad, zoude verbeuren. Ook kwam men hier vrij met den angst.

Veel had de stad op het laatst der vijftiende eeuw te lijden van Pelgrom Vos, Heer *van Putten*, die, den erfelijken wrok, wegens het kasteel Puttenstein, nog niet afgelegd hebbende en zich, even als vele andere Geldersche Edelen, de Nederstichtsche en Geldersche verdeeldheden willende ten nutte maken, zijne roofzucht wijd en zijd, doch vooral tegen de Kampenaren, den ruimen teugel vierde. Daar de ingezetenen van de Veluwe, zoo min als anderen, van zijne strooperijen verschoond bleven, besloot de Drost van die landstreek tot de

belegering van het Huis-te-Putten, vereenigd met Harderwijk, Hattem en Elburg, en verwierf, tot dat einde, van de stad KAMPEN 300 man, benevens eenig geschut. Het gevolg was, dat het slot, in het jaar 1485, werd veroverd en geslecht. Dan dit werkte niets anders uit, dan dat de haat van Heer Vos tegen de stad te vuriger ontvonkt werd. De vette ossen, waarin die van KAMPEN destijds eenen aanmerkelijken handel dreven, en die zij niet alleen naar Utrecht en Holland, maar ook naar Braband en elders, ter markt bragten, werden herhaalde reizen door PELGROM onderschept en genomen. Ook besloeg hij, op meer dan eene plaats, onder voorwendsel van schaverhaling, de goederen der Kamper kooplieden, en wikkelde ze daardoor in lastige pleitgedingen; vooral nadat hij, uit Gelderland verdreven, zich, in 1489, genoodzaakt had gezien, naar Holland de wijk te nemen. Van hier begon hij zelfs, op de Zuiderzee, de Kamperschepen, die met rogge, teer en andere Noordsche koopgoederen geladen waren, te onderscheppen, zoodat de stad zich, in 1492, verpligt zag, oorlogschepen uit te rusten, om de koopvaarders daarmede te doen geleiden. Toen niets baten konde liet de Raad, met de beide gezworene Gemeenten, bij klokslag afkondigen, dat hij, die PELGROM doodsloeg, 100 oude schilden (230 guld.), of die zijn broeder het leven benam 100 goudgulden (150 guld.) tot belooning zou genieten. Doch dit schijnt van geen uitwerking te zijn geweest; want de vijandelijkheden hebben geduurd tot den dood van de beide broeders, die, zonder mannelijk kroost na te laten, overleden zijn. Eene dergelijke afkondiging had de Regering ook, in het jaar 1493, tegen JAN VAN ENS, eene van hare burgers, gedaan die, nadat hem de stad ontzegd was, niet ophield de ingezetenen, waar hij kon, te belagen. Hierdoor meer verbitterd dan bevreesd geworden, ondernam VAN ENS, kort daarop, met eene bende zwervend krijgsvolk, tot dit oogmerk aangeworven en ingescheept, de stad zelve te overrompelen en te plunderen. Nademaal de vesten, op dat tijdstip, nog niet geheel voltooid waren, zoude de aanslag, van den open kant beproefd, ligt gelukt zijn, indien de woeste hoop, hiervan onkundig en niet te overreden, op het gezigt van de groote en schijnbaar sterke stad, niet had geweigerd de schepen te verlaten, en dus zijnen aanvoerder genoodzaakt, onverrigter zake, den steven te wenden. Het vermogen van dezen balling schijnt sedert te veel gebroken te zijn geweest, om aanmerkelijk nadeel aan de stad te kunnen veroorzaken.

In het jaar 1508 hielpen die van KAMPEN, FREDERIK VAN BADEN, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, het kasteel Kuinre, dat door KAREL, Hertog *van Gelder*, overrompeld was, weder winnen; terwijl DERK VAN DEN BERGH, die er het bevel voerde, zoo wel als de geheele bezetting, onder eede belooven moest, binnen zekeren tijd, niet weder tegen den Bisschop te zullen dienen.

HENDRIK DE GROOTE, het hoofd eener zwervende bende, op de Zuiderzee schuimende, nam, in het jaar 1510, eenige Kamperschepen, doch raakte, met den buit wegzeilende, digt bij Schokland aan den grond. De Kampenaars, op de mare hiervan toegeschoten en hunne schepen weldra hernomen hebbende, waren nog bezig, om die vlot te maken, toen zij een gewapend vaartuig op hen zagen afkomen. Hierop bevond zich DERK VAN DEN BERGH, benevens eenige andere Geldersche onderzaten en krijgslieden, met oogmerk, om zich bij Genemuiden, bij eene daarliggende bende te voegen, en Kuinre andermaal voor den Hertog te winnen. Ook dit schip werd door de Kampenaars aange-

vallen en met eenige moeite overmeesterd. Derk en de andere Hoofden werden, niet als krijgsgevangenen bewaard, maar als misdadigers in boeijen geworpen. Men beschuldigde hem, in het bijzonder, over het breken van zijnen eed, hen allen, over menigvuldige gewelddenarijën, welke zij tegen stads ingezetenen hadden gepleegd, en, na een kort verhoor en daarop gevolgde pijniging, werden drie anderen openbaar onthalsd. Deze regtsoefening, en vooral den spoed, waarmede zij ten uitvoer was gebragt, baarde veel opzien, zoo in als buiten Overijssel. Men mompelde, dat die enkel het uitwerksel geweest was van eenen wrok, die sommige leden der Regering tegen Derk van den Bergh voedden. Het kapittel en de stad Munster, bij welken de bloedverwanten van dezen Edelman zich om wraak hadden vervoegd, schreven op eenen onaangenamen toon aan die van Kampen. In Gelderland, in het Neder-Sticht, in Overijssel zelf, werd de zaak zoo kwalijk opgenomen, dat de Regering goedvond, zich, bij openlijken geschrifte, daaromtrent te verdedigen; dan dit baatte weinig, om den Hertog van Gelder, die zich voornamelijk gehoond rekende, te doen bedaren. De toorn van dezen Vorst was zoo hoog gerezen, dat hij hun, die den onmin tusschen hem en den Bisschop van Utrecht zochten te bemiddelen, te gemoet voerde, dat hij daartoe niet verstaan zoude, ten zij deze hem de stad Kampen hielp straffen. Zijne pogingen om zich te wreken, waren ondertusschen van weinig vrucht. Ter zee werden zij verijdeld door een goed getal schepen, in Overijssel, en vooral in Kampen, uitgerust. Ook werd de stad zelve, door het opwerpen van twee blokhuizen, beveiligd. Nadat de Gelderschen Kamperveen geplunderd en in brand gestoken hadden, zettede de Kampenaars hun dit, door eenen gelijken inval in het Oldebroek, betaald. Een aanslag, om Kampen met list te verrassen en te overweldigen, door den Hertog in persoon gesmeed en in het werk gesteld, viel zoo rampzalig uit, dat hij genoodzaakt was, met veel verlies van volk, wederom af te zakken. Desniettegenstaande hervatte de Hertog naderhand andermaal dezelfde onderneming, doch daar men toen van binnen nog beter op zijne hoede was, met geen voordeeliger uitslag; en kort hierna volgde een bestand.

In het jaar 1520 rees er misnoegen tusschen Kampen en *Zwolle*, over het tolregt op den IJssel. De Bisschoppen van Utrecht hadden namelijk van ouds eenen tol te Kampen gehad, welke reeds voorlang aan de stad verkocht was, en sedert door haar geheven werd. Het Zwartewater, bij Zwolle, dat eerst onbevaarbaar was, naderhand door de Vecht meer water uit de veenen ontvangende, was daardoor zoo wijd en diep geworden, dat het door schepen van matige grootte bevaren kon worden. Van toen af begonnen de kooplieden, om den Kamper tol te ontgaan, hunne waren, over Zwolle, naar en van de Zuiderzee te voeren, waardoor die van Kampen niet weinig afbreuk leden. De Regering van Kampen, hierover te onvreden, beweerde, dat men haar in haar oud regt te kort deed, en stelde eenen nieuwen tol, aan het Zwartewater, op. Zwolle kantte zich hier tegen. Het geschil borst eerlang tot zulk eene hevigheid uit, dat men elkanders schepen en goederen aantastte. Filips van Bourgondië, de zeven en vijftigste Bisschop van Utrecht, stelde wel al zijn vermogen in het werk, om den twist, door vriendelijke tusschenspraak, bij te leggen. Keizer Karel V zelf zond François Cobel, Raad van Holland, tenzelfden einde, aan de steden af; doch alles was vruchteloos. In dezen staat van zaken, liet Hertog Karel die van Zwolle aanzoeken, om hem voor

Beschermer te ontvangen; waartoe zij in Julij besloten. Hieruit ontstond een oorlog in Overijssel. De Bisschop was genoodzaakt zijn krijgsvolk en oorlogstuig, te water, over Hoorn, derwaarts te voeren, hetwelk veel tijd verspilde. De Hertog van Gelder voerde, daarentegen, den oorlog met zoo veel voorspoed, dat hij de Overijsselschen, in October 1522, noodzaakte tot een verdrag, waarbij zij hem meester lieten van de plaatsen, welke hij reeds in had, en beloofden, na het afsterven van FILIPS, geen ander Bisschop te zullen erkennen, dan die, welke zwoer met de Gelderschen in vrede te zullen leven.

Toen Bisschop FILIPS, den 5 April 1524, overleed, werd HENDRIK VAN BEIJEREN tot zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht verkozen, en in October 1524 in de drie steden van Overijssel, Deventer, KAMPEN en Zwolle, gehuldigd, welke vervolgens door den Hertog van Gelder zeer gekweld werden; want, behalve dat hij Koevorden in had en Hasselt verrastte, en nog eene sterkte bij Wilsum bouwde, om de Kampenaars te bemoeijelijken, had hij het klooster Windesheim in, om de vaart naar Deventer te belemmeren, plagende ook de Zwollenaars door eene sterkte bij Zwartsluis. Doch als HENDRIK VAN BEIJEREN zag, dat hij zijn bisdom niet langer tegen het geweld der Gelderschen kon behouden, verkocht hij de wereldlijke heerschappij over het Sticht en het gebied over Overijssel aan KAREL V, aan wien hij het, den 15 December 1527, te Schoonhoven opdroeg; waardoor die van KAMPEN, even als geheel Overijssel, onder het gebied van den Keizer kwamen, die in den persoon van GEORGE SCHENK VAN TOUTENBURG, Stedehouder van Friesland, door de drie Overijsselsche steden, den 11 Februarij 1528. te KAMPEN is ingehuldigd. Hierop verdreef hij, met hulp der Kampenaars, de Gelderschen uit de vesting Koeburg, bij de Koevoorde of Keulvoet, bij KAMPEN, welke zij stormenderhand innamen en tot den grond toe slechtten; terwijl zij ook de vesting bij Wilsum vernielden en de Gelderschen uit Genemuiden, Zwartsluis, Hasselt, Hattem en Elburg dreven, die nu, uit schrik voor de Keizerlijke, ook de twee blokhuizen bij Deventer verlieten, terwijl zij, na eenige jaren, ook onder het juk des Keizers moesten bukken.

KAMPEN, zoo wel als Deventer en Zwolle, voorzag den Bisschop van Munster van geschut, toen hij de hoofdstad van zijn gebied, destijds door de Herdoopers bezet, in het jaar 1534, belegerde. Ook hielpen zij, in dat zelfde jaar, eenige schepen met 3000 Herdoopers, die uit Holland kwamen, om hunne binnen Munster belegerde broeders te ontzetten, bij Genemuiden en Ens aanhalen. De voornaamsten van dien hoop werden te KAMPEN onthoofd, doch de vrouwen en kinderen liet men los.

Toen, in het jaar 1572, vele Nederlandsche steden, onder anderen ook Zutphen, van de Spaansche zijde tot die van WILLEM, Prins *van Oranje*, overgegaan waren, berende de Graaf VAN DEN BERGH, 's Prinsen zwager, op den 9 Augustus, KAMPEN, welke stad zich op den derden dag bij verdrag overgaf. Zoodra echter Zutphen, in November des volgenden jaars, door Don FREDERIK, zoon van den Hertog VAN ALBA, voor den Koning heroverd was, ontving men te KAMPEN van den Raad van Deventer eene ernstige vermaning, om zich, hoe eer hoe beter, weder aan hem te onderwerpen. Juist ten zelfden tijde hadden ORANJE's benden, met vrees voor de Spanjaarden bevangen, de stad en alle de omliggende plaatsen verlaten. Weinig viel er dus te beraadslagen, en men zond reeds den volgenden dag, den 20 November, Gemagtigden naar het leger, om Don FREDERIK demoedig

vergeving wegens het gebeurde te verzoeken. De Spanjaard ontving hen gunstig en beloofde voor de stad bij den Koning te zullen spreken, inmiddels ter zijner geruststelling zorg dragende, dat zij van genoegzame bezetting werd voorzien.

In het jaar 1578 stelde de Graaf van Rennenberg pogingen in het werk tot het bedwingen der stad, en zond Wolter Hegeman af, om haar, met eenige anderen als kooplieden vermond, te verrassen; doch dit mislukt zijnde, besloot hij Kampen te belegeren, hetwelk door 500 man Duitschers van Polwijler en den Heer van Far bezet was. Wegens gebrek, zoo aan volk als aan krijgsbehoeften, werd de belegering in den beginne maar slap voortgezet. De bezetting deed stoute uitvallen, in eenen van welken zij eene groote voorstad, de Hage genaamd, plat brandde. Omtrent het midden van Junij bekwam Rennenberg meer onderstand, hetwelk hem in staat stelde de stad sterker te benaauwen, zoodat die van binnen zich genoodzaakt vonden het zilverwerk uit de kerken en kloosters te halen, waarvan zij ronde penningen van 42 stuivers sloegen, klipping-penningen genoemd, met het volgende opschrift: *extremum subsidium* (d. i.: het uiterste plegtanker). Men bragt ook zes kartouwen van Utrecht voor de stad, doch de geheele magt der belegeraars beliep niet boven de duizend koppen, en eerst den 17 Julij, toen de muur tusschen den Kalverrakschenweg en de Hagepoort, door het geschut der belegeraars omvergeworpen was en de bezetting de hoop op ontzet opgaf, trad zij in eene onderhandeling, welke drie dagen later van de overgave gevolgd werd.

De verdeeldheid onder de burgerij, uit het verschil van godsdienst ontstaan, baarde vervolgens geene geringe beweging; want daar er in het jaar 1578 een besluit genomen was, dat, zoo er in eenige stad honderd huisgezinnen van de Hervormde godsdienst waren, men aan dezen eene kerk moest inruimen, eischten die van Kampen insgelijks eene kerk; doch hiermede niet tevreden, wilden zij mede voor het onderhoud hunner Leeraren gezorgd hebben, hetwelk de Regering, die meest uit R. K. bestond, weigerde. Hierop werden de Minderbroeders door de Hervormden met geweld uit de stad en uit het klooster gedreven; doch de Roomschgezinden haalden ze weder binnen en bragten hen, dien eigen avond, weder in het klooster. Deze laatsten zich heimelijk gewapend en bij het vaandel van toe Boecop gevoegd hebbende, trokken weinige dagen daarna de alarmklok en meenden de Hervormden te overvallen; doch deze, zich bij het raadhuis, onder het vaandel van Jan Jansz. de Lange, geschaard hebbende, waren zoo wel op hunne hoede, dat de aanranders het weldra te kwaad zouden hebben gekregen, en er zou een zwaar bloedbad zijn voorgevallen, ware de zaak niet door Burgemeester Kistemaker en Jan Jansz. de Lange bijgelegd.

Gelukkig was Willem, Prins *van Oranje*, binnen Kampen, toen de tijding, dat de Graaf van Rennenberg zich, ten behoeve des Konings, van Groningen verzekerd had, aldaar aankwam; want de Staatsgezinden waren daar zoo beducht voor de bedoeling van de tegenpartij, dat zij, om hunne partij te versterken, een vaandel knechten bij verrassing binnen de stad bragten. De Prins stelde alles in het werk, om de stad onder de gehoorzaamheid van de Algemeene Staten te behouden, en begaf zich daarop naar Holland; doch het was hem ondoenlijk, om de sterke verdeeldheid, welke te Kampen bestond, te doen ophouden. Vier of vijf weken na zijn vertrek stoven eenige burgers,

terwijl de Regering vergaderd was, de raadzaal in, dwongen acht der Burgemeesters aanstonds af te treden en leidden hen dadelijk de stad uit. Velen der vermogendste Roomschgezinden zonden hunne voornaamste kostbaarheden, veiligheidshalve, naar Zwolle, eene voorzorg, die hen echter kwalijk bekwam, aangezien de huizen, waar men de goederen bewaarde, in de beroerte, welke kort daarna binnen die stad ontstond, door de Onroomschen geplunderd werden. De overhand door dezen op de Roomschgezinden behouden, hadden zij grootendeels te danken aan eenig krijgsvolk, hun uit Kampen toegezonden. Eenige Kamper burgers, die met hetzelfde oogmerk naar Zwolle togen, werden op weg door eene hoop misnoegde boeren onderschept en afgemaakt.

In 1584 nam de Spaansche Veldheer Verdugo voor, zich door verraad van Kampen meester te maken, ten welke einde hij, uit Steenwijk, derwaarts getrokken was, aan het hoofd van acht honderd man, doch de verrader, Jan Hendrikz. van Amsterdam, die aangenomen had de stad in brand te steken, geraakte in hechtenis en onderging de verdiende straf.

Het omslaan van Nijmegen naar de Spaansche zijde, bragt de naaste steden in gelijk gevaar. Te Kampen liepen de Spaanschgezinden, den 17 Maart, te hoop. De Staatsche burgers grepen ook naar het zwaard, en het geraakte eerlang van wederzijde uit de schede. Doch Hopman Maarten Wolfswinkel stilde gelukkig het oproer.

In de volgende eeuw, toen de geest van onverdraagzaamheid, in de nu overheerde Roomschgezinden, geen genoegzaam voorwerp voor zijnen ijver meer kunnende vinden, de Hervormden zelve tegen elkander opruide, waren de uitwerkselen der verdeeldheid te Kampen sterker in het oog loopende, dan in de twee andere steden van Overijssel. De partij der Remonstranten, elders te zwak, om niet voor de overmagt van hare tegenstrevers te bukken, was te Kampen de talrijkste, en tevens vast besloten om hare zaak met nadruk voor te staan. Behalve vele leden der Regering, telde men onder hen de Rector der Latijnsche scholen en alle de Predikanten, behalve Daniel Souterius. Deze, in Junij 1615, de zaak der Contra-Remonstranten in eene leerrede, naar het schijnt met veel vuurs, verdedigd hebbende, ontstond er, bij het scheiden der vergadering, een gemor, welke allengskens luider werd, en eindelijk de beide partijen aan elkander hielp. Na het stillen van den oploop deed de Regering eenigen, die voor de belhamels gehouden werden, in hechtenis zetten, doch den volgenden dag kwam eene menigte Remonstrantsche burgers, met eenen der Predikanten aan het hoofd, het raadhuis opstappen, om de slaking der gevangenen te eischen, en hieraan werd gereedelijk voldaan. Het duurde echter niet lang of deze aanhang delfde het onderspit, want in 1619 werden de Remonstrantsche Leeraars afgezet, en de Leden der Regering, die hun waren toegedaan, van hunne bedieningen ontslagen, waarna alles in rust geraakte.

Zoodra het gerucht van de aannadering der Keulsche en Munstersche troepen, in het jaar 1672, zich verspreidde, sloeg men te Kampen, met veel ijver, handen aan het werk, om de stad in goeden staat van tegenweer te brengen, niet schroomende zelfs eene ruime voorstad, onder den naam van de Hage bekend, geheel af te breken, om plaats te maken voor nieuwe vestingwerken. Op het aanrukken van den vijand bleef evenwel het voornaamste ontbreken, namelijk krijgsbehoeften en volk, en welke pogingen de Regering ook bij den Raad van State, bij den Prins van Oranje en elders, aanwendde, om daarvan

voorzien te worden, alles was te vergeefs. Het kan derhalve geene verwondering baren, dat KAMPEN zich, den 13 Julij, aan den Keurvorst van Keulen en den Bisschop van Munster, bij verdrag, overgaf. Met bewilliging van dezen werd de stad, vijf dagen daarna, ingeruimd aan de Franschen, die hier niet beter huis hielden, dan hunne landgenooten in de andere steden. De stad bleef in hun geweld tot den 24 December 1673, toen zij er weder uitrukten, nadat zij een aantal huizen onder den voet gehaald, eenige fraaije torens, als de Leeuwentoren, de Jan-van-Enstoren, de Kalverhekkentoren en nog meer andere hadden laten springen, onderscheidene bressen in de sterkten en muren gemaakt, en de schans over den IJssel geslecht hadden; terwijl zij twaalf der aanzienlijkste ingezetenen, als gijzelaars, naar Arnhem mede namen, tot dat de brandschatting van 80,000 gulden betaald was.

Op de tijding van het aannaderen van het verbonden leger, namen de Fransche bewindslieden binnen KAMPEN, den 11 November 1813, het besluit, om de stad min of meer te versterken. Nadat omtrent een vijftigtal Douaniers en 100 krijgslieden zich in de stad vereenigd hadden, werden de voornaamste posten op last van den Franschen Commandant bezet en het bevel gegeven, om de brug over den IJssel af te breken. Dit heilloos besluit werd echter later ingetrokken en vervangen door den last tot losmaken van eenige leggers en planken, welke des noods gemakkelijk weg te nemen waren. Intusschen vertrok een gedeelte der Fransche bezetting reeds binnen twee dagen; terwijl omstreeks 50 man, Nederlanders en Duitschers, de Fransche dienst verlieten en zich aan de zijde van ORANJE schaarden. Ook zochten bijna alle Fransche beambten hun behoud in eene overhaaste vlugt. Den 13 vertoonden zich reeds eenige Kozakken binnen de stad, die, na eenige ververschiug genomen te hebben, weder vertrokken. Deze werden welhaast door een grooter getal opgevolgd, welke aan de overzijde van den IJssel post vatteden. Inmiddels hadden zich ongeveer 100 man Franschen uit Deventer in de stad geworpen, met oogmerk, om den Kozakken het inrukken te beletten. Doch nadat laatstgenoemden begonnen waren de stad te beschieten, nam de burgerij het kloekmoedig besluit, om zich van den Franschen Commandant meester te maken. De Franschen, die hem poogden te ontzetten, werden ontwapend, de wacht aan de Vischpoort overweldigd en de brug nedergelaten, waarop de Kozakken binnentrokken en de geheele bezetting krijgsgevangen maakte.

De pestkoorts en de loop rigtten, in het jaar 1779, te KAMPEN eene deerlijke verwoesting aan. Van den 9 Augustus tot den 31 October beliep het getal der overledenen 282, zijnde bijkans zevenmaal zoo veel als in gewonen tijd.

KAMPEN heeft ook niet weinig van het water te lijden gehad. De doorbraken, den 14 November 1775, in de Zwarte- en Kamperveensche-dijken, veroorzaakten, dat de stad onderliep, waar het water met zoo veel snelheid door de landpoorten inliep, dat de meeste inwoners van het laagste gedeelte der stad, het reeds in hunne huizen hadden, eer zij in staat waren hun huisraad van beneden naar boven te brengen, rundvee en paarden op de hoogten te beveiligen, en zich zelven aan de woede van het water te ontrukken; door welk ongewoon en bovennatuurlijk uitwerksel, binnen de stad, dertien stuks rundvee omkwamen, terwijl voor het overige menschen en vee gelukkig behouden bleven. Daar de sluizen en uitwateringen, door de

onbegrijpelijke hoogte van het water niet in staat waren, om het zoo spoedig te lossen als men wel wenschte, bleef men den 17 den geheelen dag nog met het water bezet, waarvan geene straten waren bevrijd gebleven, behalve de Oudestraat, van het raadhuis af tot aan de Bovenkerk en een gedeelte van de Hofstraat.

In het volgende jaar zag het er te Kampen weinig beter uit. Het water kwam, in den nacht tusschen 20 en 21 November, ongelooflijk schielijk in de stad, en stond aldaar 4 duim hooger dan in het vorige jaar. Met den dag zag men, dat geheel het omliggende land, ter wederzijde van den IJssel, was ondergeloopen. De menschen in het laagste gedeelte van de stad werden nu met schuiten geholpen en de vlugtelingen in de godshuizen opgenomen en van levensmiddelen voorzien.

Het overloopen van den Kanonsdijk, vóór Zutphen, en van den Snippelingsdijk, bij Deventer, den 27 Januarij 1820, veroorzaakte weinig schade, doch door het sterke drijfijs, geen minder beangstheid bij Kampens ingezetenen. De nacht, tusschen den 27 en 28 Januarij, leverde een verschrikkelijk schouwspel. Vóór de meeste poorten stond en kwam het water, met eenen hevigen aandrang, op. Een geweldig kraken verkondigde de losbarsting van het ijs, hetwelk zich echter spoedig stopte. Kort na middernacht brak het weder los, en schoof, met een ontzettend geweld, door de IJsselbrug henen. De stroom dreigde alles in zijne vaart te zullen medevoeren, zoodat zelfs de brug, door het ijs opgeligt, scheen te zullen bezwijken. Met verlies alleen van het grootste gedeelte der kappen, een deel der basementen en de ijzeren leuningen, wederstond zij dezen hevigen schok, en alleen de kaden leden geweldig door den snellen stroom. Aan de landzijde, waar men reeds van verre de overstrooming aanschouwde, was het gezigt niet minder ontzettend, daar zij de stad zelve meer en meer naderde. De waakzame zorg der Regering echter, verdubbelde alle maatregelen tot behoud, zoodat men, ondanks de verontrustende uitzigten, met den schrik vrij kwam.

Nadat de stormen, die bij herhaling, in het begin van den winter van 1824, hevig woedden, reeds aanmerkelijke schade, zoo aan dijken en wegen, als aan de stedelijke eigendommen van Kampen en die van bijzondere personen aldaar veroorzaakt hadden, werd de storm, den 3 Februarij des volgenden jaars, en op den volgenden dag, ook voor deze stad allernoodlottigst. Reeds in den nacht werd de IJssel, door eenen hevigen wind uit het Noordwesten, buiten hare oevers gedreven, en tot eene buitengewone hoogte opgestuwd, waartegen de gebruikelijke behoedmiddelen, welke de stad zoo dikwijls tegen overstroomingen beveiligd hadden, thans onbestand bevonden werden. Achter de stad werden de hooge bolwerken door eene woedende zee geteisterd; de golven sloegen over de muren, van welke geheele vakken, waaronder een van zestig schreden lang, instortten, en waardoor eene groote hoeveelheid water, allerlei gebroken huisraad, deuren, ramen, doode runderen en varkens over de wallen naar binnen stroomden. Den 4, in den morgen, bezweek de sluis bij de Cellebroederspoort, waardoor het water, met onweerstaanbaar geweld, naar binnen stortte, zoodat de huizen langs den Burgwal en op den Vloeddijk, in korten tijd een el in het water werden gezet, en de meeste bewoners geen tijd hadden, om hun huisraad te bergen. In de daarachter gelegene Groenestraat, stonden de huizen tot aan de daken onder water en een aantal koeijen moest in de stallen verdrinken,

terwijl een ander gedeelte gered en in de Bovenkerk, in en om het koor, geborgen werd. Het water, hetwelk de kerk indrong, ondermijnde de grafzerken, welke gedeeltelijk wegzonken en de geopende graven vertoonden. De geheele omvang van het ruim der kerk werd een tooneel van verwoesting en verwarring, zoo als de gansche stad weldra vertoonde, daar zij bijna geheel overstroomd werd, en wel tot eene hoogte van ruim zes palmen, boven het peil van den hoogsten, aldaar bekenden, watervloed van het jaar 1776, sedert welken tijd deze stad niet weder was overstroomd geworden. Alleen de Oudestraat van de plantagie tot aan de Bovenkerk was droog te begaan. Men voer in de straten en men was overal in de weer, om met schuiten de menschen te redden, welke in het laagste gedeelte der stad hunne woningen moesten verlaten, ten einde aan het levensgevaar, waaraan sommigen naauwelijks konden ontrukt worden, te ontkomen.

Den 11 September 1828 is een koren-standertmolen, even buiten de Veenpoort der stad Kampen, door eene geweldige hoos aangegrepen en van de hoogte, waarop hij stond, neêrgesmeten en verbrijzeld. Van vier mannen, die er zich op bevonden, zijn twee zwaar gewond, en hebben de twee anderen dadelijk, op de jammerlijkste wijze, daarbij het leven verloren.

Het wapen van Kampen is van azuur (blaauw), met een burg, voorzien van drie gecreneleerde torens met spitse daken, alles van zilver. In de poort der middelste toren is liggende een doorsneden (coupé) schildje van zilver en azuur. Het wapen is gedekt met eene keizerlijke kroon, als eene vrije keizerlijke rijkstad, en wordt vastgehouden door twee ongekroonde klimmende leeuwen van zilver.

KAMPEN, ook wel Bewesten-Wijtvliet genoemd, voorm. eil. in *Zeeland*, ten N. door de Roompot, ten O. door het Wijtvliet, ten Z. door de Zuidvliet en ten W. door het Veersche-gat bespoeld.

Het bevatte de d. Kampen, het Nieuwland, Wissekerke en Soetelingekerke. Later is het weder ingedijkte gedeelte met het eiland *Kats* vereenigd, en daaruit het eiland *Noord-Beveland* ontstaan, waarvan het thans het westelijke gedeelte uitmaakt.

KAMPEN, voorm. d. of st. op het voorm. eil. *Kampen*, prov. *Zeeland*, over de stad Vere.

Het was reeds in de dertiende eeuw bekend, en zoude, volgens Reigersbergen, nevens *Wissekerke* en *Zwollekerke*, door de drie Overijsselsche steden Kampen, Deventer en Zwolle, in 1170, bedijkt zijn; ook zouden die dorpen te dier oorzaak, voorheen de wapens van die drie steden gevoerd hebben. Naar dit d. zoude de tegenwoordige stad *Veere* den vroegeren naam van *Kampveer* bekomen hebben, naar een veer, dat bij genoemd dorp bestond, tusschen het voorm. eil. Kampen (nu gedeelte van Noord-Beveland) en het eil. Walcheren. Dit d. is in 1532, bij eene overstrooming, vergaan, en wordt door sommige schrijvers voor eene voorm. stad gehouden.

Het wapen van Kampen was van zilver, met een hoofd van azuur, waarop een lambel van goud.

KAMPEN, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6¼ u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Oldeberkoop*, 15 min. Z. van *Oosterwolde*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar deze state gestaan heeft, ziet men thans bosch. De daartoe behoord hebbende gronden, uitmakende eene oppervlakte

van 29 bund. 76 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer H. L. KOOPMAN c. s., woonachtig te Fochteloo.

KAMPEN (DE), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. N. W. van *Witmarsum*, waartoe het behoort.

KAMPEN (HET GAT-VAN-), eene der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*, uit het *Gat-van-de-Noorderklip* voortkomende, en in eene westelijke strekking tusschen de Ganzenwei ten N. en eene plaat van de Honderddertig ten Z. door, in het *Gat-van-Visschen* uitloopende.

KAMPEN (DE GROOTE-), pold in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Oldehove*; palende N. aan de Hunse, O. aan de Kleine-Kampen, Z. aan den Provincialen-zeedijk, W. aan den Aalsumer-uiterdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund., alles schotbaar land; telt 2 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door een sluisje, op de Hunse, van het overtollige water ontlast.

KAMPEN (DE GROOTE-EN-KLEINE-), voorm. eil. in de riv. *de Hunse*, prov. *Groningen*, dat eertijds tot *Hunsingo* en kerkelijk onder *Zuurdijk*, behoorde, en tot aan de omwenteling van 1795, te Leens de lasten betaalde. Door opslijking van den ouden zuiderhoofdarm van het Reitdiep of de Hunse en daarop gevolgde binnendijking, is het aan het Westerkwartier verbonden, behoorende thans tot de gem. *Oldehove*, kant. *Zuidhorn*, arr. *Groningen*, meer bepaaldelijk tot het d. *Oldehove*, waarvan het ook de OLDEHOOFSTER-POLDER genoemd wordt; palende N. aan het Reitdiep, O. aan den Englumer-polder, waarvan het door eene nog zigtbare laagte, de oude bedding, gescheiden is, Z. aan den Provincialen-zeedijk, W. aan den Aalsumer-uiterdijk, waarvan het door eenen kadijk gescheiden is.

Eertijds vond men hier twee veeplaatsen op heuvels, met ringdijken omgeven, welke plaatsen en dijken nog aanwezig zijn, doch de laatste doen, door inpoldering van het geheel, geen dienst meer als waterkeering. Aan de oostzijde der bedding, die tot afwatering dient, merkt men nog den ouden dijk op, en in de Kleine-Kampen ziet men paalwerk; ook wijst men nog de plaats aan, waar een oorlogschip zoude gezonken zijn. Binnen den kapitalen zeedijk vindt men twee zeer groote en diepe kolken.

Deze streek lands, welke vroeger eene afzonderlijke regtstoel uitmaakte, bestaat thans alzoo uit twee pold., de Groote-Kampen, ten W., en de Kleine-Kampen, ten O., die, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaan van 125 bund. 34 v. r. 48 v. ell., alles schotbaar land. Men telt er 3 h., waaronder 2 boerderijen. Zij worden door twee kleine sluizen, op de Hunse, van het overtollige water ontlast, en staan onder het bestuur van de gem. Oldehove.

Deze landstreek is, bij den watervloed van Februarij 1825, geheel overstroomd geweest, zoodat aldaar 34 runderen en 3 paarden verdronken zijn en de huizen zwaar beschadigd werden.

KAMPEN (HET HAVENTJE-VAN-), water in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*.

Het komt van den dijk ten Zuiden van den Rippolder, loopt met eene zuidoostelijke en vervolgens zuidelijke strekking door den Heer-Jans-polder, schiet bij het Kamperlandsche-veer onder den dijk door, en ontlast zich voorts, in eene zuidwestelijke strekking, in het *Veersche-gat*.

KAMPEN (DE KLEINE-), pold. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Oldehove*; palende N. aan het Reitdiep, O. aan den Engelumer-polder, Z. aan den Provincialen-zeedijk, W. aan de Groote-Kampen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 45 bund. 34 v. r. 48 v. ell., alles schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door een sluisje, op de Hunse, van het overtollige water ontlast.

In het jaar 1818 heeft de toenmalige eigenaar, Gerrit Alderts Kampstra, de kwelder van de Kleine-Kampen mede ingedijkt, zijnde thans een afzonderlijke polder, op den linkeroever der Hunse.

KAMPEN (NIEUW-), naam, onder welken de heerl. Kampens-Nieuwland, in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, wel eens voorkomt. Zie Kampens-Nieuwland.

KAMPEN (DE NOORDER-), landstreek, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. *Heerenveen*, kant. *Oldeberkoop*, ½ u. N. O. van Oosterwolde.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 279 bund. 10 v. r. 50 v. ell., waaronder 199 bund 94 v. r. 70 v. ell. schotbaar land. Men telt er 7 h., waaronder 6 boerderijen, bewoond door ruim 40 zielen.

KAMPEN (DE OOSTER-), pold. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*. Zie Kamperpolder (Ooster-).

KAMPEN (DE OOSTERWOLDER-), landstreek, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. *Heerenveen*, kant. *Oldeberkoop*, ½ u. W. van Oosterwolde.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 91 bund. 60 v. r., waaronder 85 bund. 99 v. r. 20 v. ell. schotbaar land.

KAMPEN (OUD-), voorm. afzonderlijke heerl. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan de heerl. Nieuw-Kampen, N. O. aan Geersdijk, O. aan Soetelingekerke, Z. aan het Zuidvliet, W. aan het Veersche-gat.

Zij maakte het westelijke gedeelte van de heerl. Oud-Kampen-en-Soetelingekerke uit, bestaat uit het grootste gedeelte van den Heer-Jans-polder, bevat noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende h.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Wissekerke*. — Er is in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Wissekerke*.

KAMPEN (DE WESTER-), pold. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kamper-polder (West-).

KAMPENBURG, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Frederiksburg, benedenwaarts aan de suikerplant. 't Vertrouwen, waarmede zij thans vereenigd is.

KAMPEN-EN-SOETELINGEKERKE (OUD-), heerl. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan de heerl. Nieuw-Kampen, O. aan de heerl. Geersdijk-en-Wissekerke, Z. aan de Zuidvliet, W. aan het Veersche-gat.

Deze heerl. bestaat uit het grootste deel van den Heer-Jans-polder en bijna de helft van den Kamperlandsche-polder. Zij bevat geen d., maar de geh. Kamperlandscheveer en Stroodorp.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Wissekerke*. — Er is in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Wissekerke*.

KAMPENS-NIEUWLAND of Kamper-Nieuwland, ook wel onder den naam van Nieuw-Kampen voorkomende, heerl. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland;* palende N. aan de Roompot, O. aan de heerl. Geersdijk en Wissekerke, Z. aan Oud-Kampen-en-Soetelingekerke, W. aan het Veersche-gat.

Deze heerl. bestaat uit den Anna-polder, den Kampens-Nieuwland-polder, gedeelten van den Maria-polder en van den Rippolder en een klein gedeelte van den Heer-Jans-polder. Men vindt er geen d. of geh., maar eenige verstrooid liggende h.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Wissekerke*.

Deze heerl. wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. M. W. de Jonge, Minister van Justitie, te 's Gravenhage.

KAMPENS-NIEUWLAND of Kamper-Nieuwland, pold. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland;* palende N. W. aan den Maria-polder, Z. O. aan den Kamperland-polder, Z. W. aan den Heer-Janspolder, W. aan den Rippolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 59 v. r. 54 v. ell., en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde Jonkheer Mr. M. W. de Jonge van Kampens-Nieuwland, Minister van Justitie, te 's Gravenhage.

KAMPER (DE), geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*.

KAMPER (DE BATANG-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Kampar.

KAMPER-DIEP (HET) of Regtdiep, water in *Overijssel*, zijnde een der monden, waardoor de IJssel in de Zuiderzee uitloopt. Het loopt met eene noordwestelijke rigting, eerst tusschen de Pijper en het Haatland en dan tusschen de Pijper en den Vossewaard door.

KAMPER-EILAND (HET), eil. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant., gem. en ten N. van *Kampen*.

Het is gelegen tusschen de monden van den IJssel, en wordt ten W. en N. door de Zuiderzee, ten O. door het Ganzediep en het Grafhorsterdiep en ten Z. door den Ketel bespoeld.

De benamingen der onderdeelen van het Kamper-eiland zijn, te beginnen aan den Heringweg, bij Dronten: de Zevenhuizen, het Haatland, de Melm, de Zuiderwaard en de Vossewaard, aan het Keteldiep en het Regtediep; de Kattewaard, tusschen het Keteldiep en het Regtediep; Raas-en-Pijper, tusschen het Regte- en Noorderdiep, waarbij thans ook de Ramswelle is aangetrokken; het Kamper-eiland en Zeveningen, tusschen het Noorderdiep en het Ganzediep, en eindelijk de Mandjeswaard, tusschen het Ganzediep en de Goot.

Men onderscheidt het in Binnen-eiland en Buiten-eiland. Tot het eerste behooren die gedeelten, welke tusschen den grootsten

uitloop van den IJssel, het Regtediep genaamd, en het Ganzediep gelegen zijn. Tot het Buiten-eiland brengt men de zoogenaamde waarden, namelijk de Mandjeswaard; de Kattewaard; benevens de Vossewaard en andere buitendijks gelegene landerijen aan de linkerzijde van den IJssel; het Haatland; de Zevenhuizen en den Zwartendijk.

Dit eil., hetwelk een eigendom der stad Kampen is, is alleen door kadijken omringd, welke, uithoofde van hunne mindere hoogte, telkens het water overlaten, zoodat de inwoners gewoon zijn het, bij eenen sterken Noordwesten wind, telkens te zien overstroomen; doch waarvan zij, behalve bij zware vloeden, weinig hinder hebben, dewijl hunne huizen op hoogten staan, welke bij matige vloeden watervrij zijn. Tevens is het eiland, zoodra de wind bedaard is, zeer spoedig weder van water bevrijd, waarom de overstrooming ook den landbouw weinig nadeel aanbrengt.

In het jaar 1364 schonk Jan van Arkel, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, aan zijne goede lieden van Kampen, als ter vergoeding, omdat zij van de voordeelen der bedijking van Mastenbroek hadden afgezien, de vrijheid, om de eilanden tusschen de uitwateringen van den IJssel gelegen, benevens den aanwas, kommervrij en zonder bezwaar of onraad te mogen gebruiken, en daarmede hare stads vrijheid vergrooten. Deze eilanden, toen slechts een half voet boven dagelijksch water liggende, werden, onder opzigt van den Landmeter Hendrik Stouwen, afgedeeld in dertig hoeven of erven, welke het beginsel waren van die schoone en uitgestrekte landerijen, thans nog onder den naam van het Kamper-eiland bekend, het aanzienlijkste der stads domeinen uitmakende. In het jaar 1475 ondervond men, dat de vaart op den IJssel eenigzins bemoeijelijkt werd door zandbanken, die zich voor de monden der rivier hadden geplaatst, en het binnenloopen van geladene schepen allengskens meer belemmerden. Ter wegneming dezer hinderpalen werden belangrijke werken ondernomen en groote kosten aangewend, om het Zuiderdiep en andere uitwateringen van het Regtediep te digten. Aldus werd het Zuiderdiep, achter Brunnepe, 33 roeden wijd en meer dan 2 vademen diep, in 1479 afgedamd. Een andere streng, tusschen de Greente en den Zuiderwaard naar zee loopende, onderging gelijken maatregel, terwijl men op den oever, langs het Raas, ook door het aanleggen of verlengen van dijkwerken, den stroom zocht te dwingen. In het jaar 1540 werd de regter IJsselmond door een Koningsberger burger, Pieter van Hoorne, die aldaar de haven zeer kunstig had uitgediept, op eene voldoende diepte gebragt en de verzandingen daardoor tegengegaan. Dit werk schijnt echter geen stand gehouden te hebben, terwijl later nieuwe verbeteringen aan de uitwateringen van den IJssel zijn aangebragt.

Van dit eiland heeft het Domein zich, sedert 1811 (het tijdstip van de invoering van het Code Napoleon), den aanwas willen vendiceren, op grond van art. 538 van dat Wetboek en van het Keizerlijk besluit van 11 Januarij 1811, doch de eisch is aan het Domein ontzegd, bij vonnis van de Arrondissements-Regtbank te Zwolle van 29 Januarij 1840, bekrachtigd bij arrest van het Provinciaal Geregtshof van Overijssel.

Het geheele Kamper-eiland bevat bijkans 80 boerenerven, welke jaarlijks ruim eene ton gouds aan pacht opbrengen. De inw., vinden meest hun bestaan in de veeteelt, den hooi- en den landbouw,

wordende dit eiland voor de vruchtbaarste streek uit geheel Overijssel gehouden, terwijl het hooi, dat men er wint, zeer gezocht is. Op het eigenlijk gezegde eiland heeft men, aan den kant van het Noorderdiep, de Eilanderkerk, een klein gebouw, zonder klok, toren of orgel, in 1667 gesticht, waarbij men vervolgens ook twee woningen, eene voor den Predikant en eene voor den Koster, geplaatst heeft. Den 1 Mei van gezegd jaar hadden de Ridderschap en Staten besloten, dat hier een Leeraar zoude geplaatst worden, en in Augustus was aldaar reeds als eersten Leeraar bevestigd JOHANNES VAN DER WENDE, die er in het jaar 1687 overleden is. Maar het duurde nog ruim tien jaren eer deze gem., die 530 zielen telt, onder welke 200 Ledematen, in de klass. en ring van *Kampen* werd ingelijfd en eenen eigen kerkeraad bekwam. Het werk van dezen kerkeraad is ook weinig omslagtig; want daar de ingezetenen van het eiland te voren in het kerkelijke, zoowel als in het burgerlijke, onder de stad behoorden, worden ook nog de aalmoezen, op het eiland ingezameld, in de kas van stads armenstaat gestort, gelijk ook de collatie van de Predikantsplaats aan de Regering is gebleven.

De R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van *Kampen*.

De bewoners van dit eiland, door hunne afgezonderde ligging, bewaard voor het overnemen van vreemde zeden, onderscheiden zich door eene eigenaardige kleeding. De vrouwelijke tooi komt in vele opzigten met den opschik der Zuidbevelandsche landlieden overeen, doch de kleuren zijn hier minder in het oogvallend dan ginds en bestaan veelal uit donker blaauw en zwart.

Weleer, ja zelfs nog in deze eeuw, was het onder de hier gezetene bewoners de gewoonte, dat jongelingen en meisjes zich des Zondags avonds, om de veertien dagen bij elkander vervoegden, en er dien avond in onschuldige spelen en jokkernij doorbragten. Na het uitgaan der kerk werd door de jongelingen bepaald, waar zulk eene bijeenkomst, de *klipse* geheeten, dien avond zou gehouden worden, en na de beraadslaging hierover werd de beslissing aan de meisjes medegedeeld (1).

Het KAMPER-EILAND had veel te lijden van den watervloed van Februarij 1825, zijnde daardoor eenige menschen en een groot aantal vee omgekomen, terwijl ook vele huizen zwaar beschadigd en sommigen geheel ingestort zijn.

KAMPERHOOFD, voorm. rond steenen bolwerk te *Amsterdam*, in het noordoostelijk gedeelte der stad tegen het IJ. Het diende om den waterkant met zijn geschut te bestrijken en de scheepswaal en het IJ te beschermen.

KAMPERLAND, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. W. aan Kampens-Nieuwland en den Maria-polder, N. O. aan den Toren-polder, O. aan den Geersdijksche-polder, Z. W. aan den Heer-Jans-polder.

Deze pold., die in het jaar 1658 bedijkt is, beslaat, eene oppervlakte van 212 bund. 80 v. r. 40 v. ell. schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

KAMPERLAND, geh. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 3½ u. Z. W. van *Goes*, kant. en 1½ u. N. W. van

---

(1) Men zie verder over deze gewoonte de *Aardbol*, D. III, bl. 440.

Kortgene, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*, 20 min. Z. W. van Wissekerke, in den pold. *Kamperland.*

KAMPERLANDSCHE-POLDER, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland.* Zie KAMPERLAND.

KAMPERLANDSCHE-VEER, geh. op het eil. *Noord-Beveland*, distr., arr. en 3 u. W. N. W. van *Goes*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*, ¼ u. Z. W. van Wissekerke, heerl. *Oud-Kampen-en-Soetelingekerke*, in den *Heer-Jans-polder*. — Er is hier een veer op Vere.

KAMPER-NIEUWLAND, heerl. en pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland.* Zie KAMPENS-NIEUWLAND.

KAMPER-NIEUWSTAD, geh. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 13 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. van *Elburg*, gem. en 2 u. N. ten O. van *Doornspijk*, ½ u. N. W. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort.

KAMPER-POLDER (OOSTER-), pold. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Niedorp*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind;* palende N. aan den Moerbeker-polder, O. aan den Kostverloren-polder, Z. aan de Laijen, W. aan den Westkamper-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 175 bund. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Molenmeesters.

KAMPER-POLDER (WESTER-), pold. in de *Niedorperkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind;* palende N. aan den Slikvender-polder, O. aan den Moerbeker-polder en den Oost-Kamper-polder, Z. aan de Laije, W. aan de Slootgort en den Schager-waard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 252 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Molenmeesters.

KAMPERVEEN, polderdistr. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*, thans uitmakende het negende dijkdistrikt dier provincie; palende N. aan de gem. Kampen, O. aan de gem. Wilsum en Zalk-en-Veecaten, Z. aan de Geldersche gem. Oldebroek en Hattem, W. aan de gem. Oldebroek en Doornspijk.

Het bevat de pold. Kamperveen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2227 bund. 12 v. r. 17 v. ell., waaronder 2226 bund. 77 v. r. 78 v. ell. schotbaar land; telt 85 h., waaronder 74 boerderijen, en wordt door drie sluizen, van welke ééne op de rivier den IJssel en twee op de Zuiderzee afstroomen, alsmede door twee scheprad-watermolens, welke op zee uitmalen, van het overtollige water ontlast. De administratie en het beheer van het distrikt wordt, sedert de nieuwe organisatie der dijken, polders en waterleidingen in Overijssel, uitgeoefend door een dijkbestuur, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden en eenen Secretaris, die tevens den post van Ontvanger waarneemt en door een collegie van zeven Hoofdingelanden, uit de voornaamste grondbezitters, gekozen.

KAMPERVEEN, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen* (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d., 2 ged.); palende N. W. aan de gem. Kampen, N. aan de gem. Kampen en aan den Veendijk, die haar van de gem. Wilsum scheidt, O. aan Zalk-en-Veecaten, Z. en Z. W. aan de Geldersche gem. Doornspijk en Oldebroek.

Deze gem. bestaat uit de buurs. Hoogeweg, welke eigenlijk het d. uitmaakt, het Zuideinde, de Zande en Hollander-Akkers;

beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2227 bund. 12 v. r. 17 v. ell., waaronder 2226 bund. 77 v. r. 78 v. ell. belastbaar land; telt 85 h., grootendeels op terpen of vliebergen staande, bewoond door 89 huisgez., uitmakende eene bevolking van 500 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De gem., welke bijna een langwerpig vierkant vormt, is in eene zuidwestelijke rigting gelegen, en wordt, in hare geheele lengte van het Zuiden naar het Noorden, in eene zuidwestelijke strekking, door sneden door den Leidijk, door de Binnenwetering, door den Hoogen weg en door de Buitenwetering.

De inw., die hier alle Herv. zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Kampen* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hermanus Vos, ook Biesman genaamd, die hier reeds in het jaar 1582 in dienst was, en tegen het jaar 1587 naar Wilsum vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Kamperveen ligt 2 u. W. van Zwolle, 1 u. Z. van Kampen, in een laag en waterachtig oord. Dewijl de huizen meest allen verspreid liggen, bestaat er geen eigenlijke kom van het dorp.

Tot op het laatst der twaalfde eeuw, lagen de gronden hieromtrent woest en eenzaam. Na den verschrikkelijken watervloed, van het jaar 1170, gaf Godefridus van Rhenen, de acht en twintigste Bisschop van Utrecht, met toestemming van de lands Edelen, aan eenige arme Friezen vrijheid, om zich neder te zetten in deze moerassige en onbebouwde streek, het Veen, en naderhand om de nabijheid der stad Kampen, Kamperveen genoemd. Wilbrand van Oldenburg, de zes en dertigste Bisschop van Utrecht, stelde hen vrij van krijgsdiensten buiten hunne palen, en van buitengewone beden en schattingen, waarmede de overige ingezetenen van het Sticht dikwijls belast werden. Zij moesten echter de veenlanden en woeste velden bebouwen, en daarvan jaarlijks de tienden opbrengen voor den Bisschop, en de kleine of smalle tienden voor het heilig synode van Wilsum, zijnde van ieder huis 4 penningen, alsmede voor St. Marten, d. i. de kerk van Utrecht, van ieder erf 5 stuivers en van een half erf 30 penningen of 2½ stuiver, alles Deventer munt. Hij schonk hun verder gelijke voorregten als Otto van Gelder, de drie en dertigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1215 aan de hoorige lieden der Heeren van Buckhorst had toegestaan, toen de Veenen van Zalk en Wilsum bebouwd zouden worden. Door deze Friesche kolonisten werd Kamperveen spoedig zoodanig verbeterd, dat de burgers van Kampen, die, met de overige ingezetenen van hun kerspel buiten de stad, acht erven of hoeven, aldaar gelegen, in gemeenschappelijken eigendom hadden, daarvan eene jaarlijksche pacht begonnen te trekken, en besloten die af te staan aan hunne kerspelkerk, ten behoeve van den Priester. Deze overeenkomst werd in 1236 door Otto van Holland, den zes en dertigsten Bisschop van Utrecht, die ook den voorspoed der kolonie aanmerkelijk bevorderde, goedgekeurd en bevestigd.

In het jaar 1309 ondervonden de ingezetenen van Kamperveen ook de bescherming van Guido van Avesnes, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht, tegen Gijsbert Heer van Buckhorst, die zich het regt aanmatigde, om hun schattingen op te leggen, hetwelk hem echter dadelijk werd belet; de Bisschop verklaarde hem daartoe ongeregtigd,

en de Kamperveeners ongehouden, hem eenige schatting te betalen, belovende hunne voorregten en vrijheden steeds te zullen handhaven. In het jaar 1571 had Herbern van Putten, Heer *van Puttenstein*, de tienden en andere inkomsten in Kamperveen, welke hij van Arnoldus van Hoorn, den negen en veertigsten Bisschop van Utrecht, in leen hield, maar, trotsch op zijn vermogen, behandelde hij zijne onderhoorigen als slaven, en knevelde inzonderheid de ingezetenen van Kamperveen, waar zijne lieden allerhande moedwil bedreven. De roofzieke knechten van Puttenstein kwamen meermalen aldaar plunderen, maar de Schout van Kamperveen viel met zijne boeren zoo geweldig op de Gelderschen aan, dat er negen op de plaats dood bleven en de overigen met bebloede koppen moesten aftrekken. Dit gaf aanleiding tot eene oorlogsverklaring aan Kampen, welke ten gevolge had, dat het slot Puttenstein, in 1375, werd belegerd, vermeesterd en tot aan den grond toe afgebroken, om daarop nimmer weder eenige sterkte te mogen bouwen.

De voorm. kerk van dit dorp, staande aan den Leidijk, was, vóór de Reformatie, aan den H. Nikolaas toegewijd, en door eenen der Utrechtsche Bisschoppen aan het kapittel van St. Lebuinus, te Deventer, geschonken, waarom zij ook ter begeving van dat kapittel stond. Destijds had zij drie altaren, als: dat van *O. L. Vrouwe*, dat van de H. Anna en dat van den H. Antonius, maar alle drie zonder bedienaars of zonder inkomsten. Volgens de volkssage is deze kerk een van de drie kerken geweest, welke, door drie rijke zusteren gebouwd, alle drie gelijkvormig waren; in eene regte lijn, op gelijken afstand, van elkander stonden, en alle drie ook aan St. Nikolaas waren gewijd. De beide anderen zouden die van Oosterwolde en Doornspijk geweest zijn. Deze kerk, in het jaar 1718, door den bliksem in brand geraakt zijnde, werd geheel door het vuur vernield, zoo dat er niets van bleef staan dan de toren, welke, onder den naam van ouden toren, tot in 1839 nog aanwezig was, en alstoen voor afbraak verkocht en gesloopt is. De oude kerk moet echter weder opgebouwd zijn, aangezien wij lezen, dat het dak van de kerk te Kamperveen, door den storm van 12 December 1747, is ingestort, en de kerk daardoor geheel onbekwaam voor de godsdienstoefening was geworden. Hoe dit zij, zeker gaat het, dat de ingezetenen van dit dorp, aldaar goedsheeren genoemd, in het jaar 1748, eene andere kerk, aan den Hoogen-weg, op eenigen afstand ten N. O. van de oude, aan het pastorijhuis hebben doen bouwen, welke kerk den 15 September 1748 ingewijd en thans nog bij de gem. Kamperveen in gebruik is, zijnde een goed gebouw, van eenen kleinen toren voorzien en waarin eerlang een orgel zal geplaatst worden.

Ook heeft men in deze gem. het landgoed Ruimzicht en de havez. Wittenstein.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht. — De kermis te Kamperveen valt in den 16 Augustus.

Omtrent het jaar 1487 heeft Kamperveen veel overlast van eenige Geldersche Edellieden geleden, die gedurig invallen in de Veluwe, de Betuwe en het Zutphensche gebied deden, en groote buit maakten, loerende voornamelijk op de Kamper goederen en kooplieden, vermits zij een pleit tegen die van Kampen hadden, dat te Ingelander-Holt, ook het Engelander-Holt, op de Veluwe, nog niet uitgesproken was.

Bij den watervloed, van November 1775, heeft deze gemeente veel te lijden gehad, zijnde aldaar eenige boerenwoningen geheel weggespoeld.

Bij den watervloed van het volgende jaar, waren de meeste huizen in stukken geslagen, vier menschen verongelukt en veel vee verdronken.

Door de, op den 15 November 1824, in den Zwartendijk ontstane doorbraak, werd ook deze gem. overstroomd, evenwel zonder dat daardoor eenige schade werd veroorzaakt. De Kamperveensche zeedijken, bekend onder de namen van Nieuwen-dijk en Noord-Wendingerdijk, stonden dezen storm door, zonder eenige schade te lijden; die aan den IJssel had zoo in de binnen als buiten dosseringen, veel geleden, en werd daarom, zooveel mogelijk door bekramming der zwakste deelen hersteld, zoo dat hij weder in staat zoude zijn geweest, eenen vloed gelijk die van 15 November te verduren, dan tegen dien van 4 en 5 Februarij 1825 was niets bestand. Het water steeg in den morgen van den eerstgemelden dag tot 3 palm boven de kruinen der dijken, welke, den overloop niet kunnende doorstaan, bezweken. In den Nieuwendijk vielen twee zware doorbraken, en een in den daaraan sluitenden Noord-Wendingerdijk, behalve dat deze op vele plaatsen tot aan het maaiveld werd afgeslagen. De overstrooming was dan ook zoo geweldig, dat men niets anders, dan de geheele ondergang der gemeente verwachtte. Ofschoon hierbij nu slechts zes menschen zijn omgekomen, was echter de ramp, welke deze kleine gem. overkwam, allerverschrikkelijkst.

De waterlozing van deze gem. was zoo gebrekkig geworden, dat een groot gedeelte daarvan aanhoudend onder water of dras stond, tot dat voor ruim een tiental jaren, door de zorg van den Heer J. H. Grave van Rechteren, destijds Gouverneur van Overijssel, watermolens gebouwd zijn en dus dit gebrek hersteld is.

KAMPERVEENSCHE-ZEEDIJK, dijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, Z. W. van de stad Kampen.

Hij strekt zich uit van den Slaperdijk der stad Kampen, en loopt in eene oostelijke rigting naar Elburg. Door het doorbreken van dezen dijk, bij den watervloed van 14 en 15 November 1775, liep de polder van Broek-en-Maten geheel, en de stad Kampen voor het grootste gedeelte onder. — Bij den watervloed van November 1824, vielen in dezen dijk weder drie gaten. — Na den watervloed van 1825 is deze dijk vervallen en door eenen overlaatdijk in den polder van Dronten vervangen.

KAMPER-WETERING (DE), trekvaart in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in den polder van *Mastenbroek*, in eene noordoostelijke strekking van Oosterhout tot aan de Driebruggen, over de Bisschopswetering, loopende.

KAMPER-ZAND, aanmerkelijke zandbank in de *Zuiderzee*, op de Overijsselsche en Geldersche kusten, welke zich van het Zwolsche diep, zuidwaarts tot bij Elburg, en westwaarts tot niet ver van Schokland uitstrekt en zich allengskens meer verbreedt. De bot, hierbij gevangen wordende en onder den naam van Kamperzand-bot bekend, is vermaard.

KAMPER-ZAND, bank in de *Wadden*, ten N. van de Friesche kust, nabij Ameland. In het jaar 1610 had ten opzigte van deze bank eene zonderlinge weddingschap plaats. Zekere Jan Cornelis Femmes, wedde namelijk tegen Thomas Thomassen, om op dat zand, een jaar, van 11 Junij 1610 tot 11 Junij 1611, geheel alleen door te brengen, hetgeen Femmes in een huisje, door middel van eene schroef als de kap van eenen hooiberg, aan palen op en neder beweegbaar, naar den stand des waters, doch met levensgevaar, volbragt.

KAMPER-ZEEDIJK, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie AFSCHEIDT.

KAMPHER-BEEK (1), KAMPFERBEEK, KAMFERBEEK of CAMPFERBEEK, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. O. ten N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, in de buurs. *Berkum*, op de linkerzijde van de Nieuwe-Vecht, aan welks eigendom voormaals het regt van verschrijving in de Ridderschap van Overijssel is verbonden geweest.

Zij werd bij diploma van den Hoogen Raad van Adel, d.d. 24 November 1819, bevestigd in het bezit van haar wapen, voorstellende een rood schild, waarop een klimmende leeuw van zilver, gekroond, getongd en genageld van goud, en hebbende aan een goud lint op zijne borst hangen een schild, geschakeerd van goud en zwart. Onder hare oude geregtigheden behoorde, of schat men misschien nog te behooren, de vrije visscherij in de Oude- en Nieuwe-Vecht. Door het verloren gaan der oude bescheiden, is nu de voormalige, misschien breed uitgestrekt geweest zijnde omvang, waarvan het weideland, de Lage-Weide genaamd, bekend staat als van ouds leenhoorig aan het Stift van Essen niet meer bekend.

Het oude adellijke huis, waarheen men door eene ophaalbrug en voorplein geleid werd, is voor lang gesloopt. In 1823 werd de grootte van dit oude riddergoed, omschreven te bevatten ongeveer 16 bund. 72 v. ell. tot 17 bund. 23 v. r. 85 v. ell. Later schijnt het door aankoop van landerijen meerder uitbreiding te hebben erlangd.

In de geschiedenis der Heeren VAN AMSTEL, VAN IJSSELSTEIN en VAN MIJNDEN, tot opheldering van WAGENAAR, door W. A. RIJKS, Vrijheer *van Spaan*, te 's Gravenhage bij IMMERZEEL EN COMP. 1807, leest men bl. 89, dat JOHAN VAN KEPPEL trouwde met WILHELMINE, Erfdochter VAN KAMFERBEEK, waarop dan volgt: » zijn zoon DIRK LUDOLF VAN KEP- » PEL had tot vrouw zijne nicht ANNA VAN KEPPEL, wiens dochter » ANNA WILHELMINA CECILIA VAN KEPPEL met ROBBERT VAN HEECKEREN TOT » BARLHAM trouwde, en hem KAMFERBEEK en Molencaten ten huwelijk » bragt. Hunne twee zonen EVERT en LUDOLF HENDRIK BORCHARD SYL- » VIUS, hebben de takken VAN HEECKEREN TOT NETTELHORST en VAN HEECKE- » REN TOT KAMFERBEEK gevormd, waarvan thans EVERT CHRISTIAAN KAREL » WILLEM VAN HEECKEREN TOT NETTELHORST EN BOTINGEN het hoofd is, en » als hier aangetoond, in het zestiende lid van Heer GIJSBRECHT VAN » AMSTEL afstamt." Deze Heeren VAN KAMPHERBEEK waren alzoo afstammelingen van GIJSBRECHT VAN AMSTEL, terwijl, wat de bovengemelde WILHELMINA, Erfdochter VAN KAMFERBEEK, betreft, uit de Tabelle II van gemeld werk kan vernomen worden, dat deze geweest is WILHELMINA MULART. Zij was eene dochter van den Overste DIDRICK MULART, wiens vrouw is geweest eene VOS VAN STEENWYCK, dan nu blijft nog twijfelachtig, of WILHELMINA dat goed van haar vaders- of moederszijde is aangekomen. Tot vroegere tijden opklimmende, wordt gevonden een STEVEN CAMPFERBEKE, Rigter van Hardenberg, Rentmeester van Sallant, 1472 tot 1484, die door zijne vrouw HASSEDT of HASSELTE VAN WYTMAN, Nijenhuis verkreeg, en 2 Junij 1486 reeds overleden was, den 9 Junij 1479 met KAMPHERBEEK beleend werd. Men mag misschien aannemen, dat het van de familie van dezen naam is, dat het goed KAMPFERBEEK of KAMPFERBEKE (2), welk leen van

(1) Door dit art. vervalt het fautief gestelde art. CAMPHERBEEK, D. III. bl. 16.

(2) Deze laatste spelling treft men aan in eene zoo het schijnt door ANTONIUS DE MIERLO vervaardigde tabel der Overijsselsche Ridderschap, getiteld: *Insignia Gentilitia Nobilissimi potentissimique ordinis Equestris Transysalaniæ invictissimorum Saliorum et Francorum Genetricis, ex vetustissimis monumentis eruta.*

het huis te Zuithem schijnt geweest te zijn, hare benaming verkregen heeft.

In het jaar 1404 vindt men een Jan Dircksen Campferbeke vermeld, maar of hij dezelfde of een ander is geweest als Johan Kampferbeke, Burgemeester te Zwolle in 1410, staat niet aangeteekend, en daarvan is men alzoo nu onzeker. Zekerder schijnt het, dat er van dezen naam nog in de zeventiende eeuw (zoo niet later), in Nederland aanwezig waren; ofschoon er zich daarvan ook sinds de zestiende eeuw, zoo geloofd wordt ten gevolge van de beroerten in de Nederlanden, in Duitschland gevestigd hebben. Als de stamvader van deze Duitsche tak staat bekend Röttger Kampferbek, geboren te Zwolle, die Raadsman of Raadsheer van Lubeck was, toen hij den 8 October 1589, oud 56 jaren ontsliep, zooals vroeger uit een grafschrift, dat in 1698 nog aanwezig was, in de St. Katharinekirche aldaar kon gezien worden, of beter nog, zijn vader Hans of Jan Kampfferbek, die reeds, luidens gevonden aanteekeningen, in 1562 tot Raadsheer van Lubeck verkoren werd, met welken titel en tevens die van Vice-Admiraal dier stad men hem van 1564 tot 1566 vermeld vindt, zijnde aldaar overleden den 28 Mei 1573. In Lubeck plagt een gedenkstuk aanwezig te zijn, zoo het er niet nog heden bestaat, waarop melding geschiedt van eenen zeeslag en eene overwinning, den 26 Junij 1566 voorgevallen en behaald, door de toen vereenigde Deensche en Lubecksche vloten, onder de regering van Frederik II, Koning *van Denemarken*, op den Zweedschen Koning Erich. In dezen zeeslag voerde gezegde Hans of Jan Kampfferbek het schip *Josua*, en als nader de Deensche en Lubecksche vloten derwijze bij Güland, door een schrikkelijk onweder geteisterd werden, dat de Deensche en Lubecksche Admiraals met 6300 koppen daarbij omkwamen, is de genoemde Vice-Admiraal Jan Kampfferbek, deze ramp in eene sloep met 20 man ontkomen.

Charlotta Louisa von Kampfferbek, geb. te Leuven, in Braband, 14 November 1697, was een der laatste afstammelingen van dezen tak en werd door haar huwelijk stammoeder der familie von Eichstorff, in Oldenburg en elders. — Eene kleindochter en peetekind van deze Charlotta Louisa, wier broeder Duco Anthon, van daar ook den naam de Kampherbeeck bij zijnen naam gevoerd heeft, hetgeen ook nog tijdelijk bij een ander lid dezer familie, naar men meent, in gebruik is geweest, huwde met den Heer Ludolph Jacobus Hendrik Scheltus, door eenige zijner voormoeders uit de stammen van Ter-Borch, Nykircken, enz., uit gedeeltelijk Overijsselsch voorgeslacht gesproten, en deze na dit huwelijk, Kampherbeek hebbende aangekocht, verkreeg sinds later, bij Koninklijk besluit, vergunning bij zijnen naam Scheltus, die van Kampferbeke te mogen voegen. Uit welk een en ander blijkt, dat gezegde Heer een goed kocht, waarop verscheidene voorouders zijner echtgenoote gevestigd zijn geweest. De Heer Scheltus verkocht, de havez. Kampherbeek aan den gepensionneerden Majoor Gerrit Hendrik Stoilen, wiens nicht gehuwd was met den in het art. Campherbeek vermelden Landbouwer Jan Brongers, die thans eigenaar is van de geheele havezathe.

Het voorm. huis is vervangen door een ander heerenhuis, waartegen een bouwhuis gebouwd is.

KAMPHUIZEN, adell. landg. op *de Lijmers*, prov. *Gelderland*. Zie Kamphuyzen.

KAMPHUIZER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*; palende

N. aan de Vliet, die haar van den Elsgeester-polder scheidt, O. aan den Kikker-polder, Z. aan den Rijn, W. aan Rijnsburg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

KAMPHUYZEN of Kamphuizen, adell. landh. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 3 u. O. van *Arnhem*, distr. *Doesborg-en-Zevenaar*, 2½ u. Z. van *Doesborg*, kant. en gem. *Zevenaar*.

Dit adell. huis wordt thans in eigendom bezeten door den Heer F. J. de Nerée.

KAMPON (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, met eene zuidelijke rigting in zee loopende.

KAMPON, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de *Ambon*.

KAMPONG-BAHROE, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Baroe (Kampong-) (1).

KAMPONG-BALI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den oostelijken oever van de rivier de Tanjarang.

KAMPONG-DJAWA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

KAMPONG-DOERIE, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is een der vier en twintig wijken van de stad *Batavia*.

KAMPONG-EMPANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*.

Hier begint het kanaal, waardoor de Tjidanie een gedeelte van hare wateren aan de Tjilibon mededeelde. Het nut van deze nieuwe waterleiding heeft naderhand, door verplaatsing der koffijpakhuizen, grootendeels opgehouden, en het kanaal is daarop spoedig in verval geraakt, zoodat er thans weinig meer van in wezen is.

KAMPONG-MALEIJO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

KAMPSPOLDER (DE OUDE-), beter Oude-Campspolder, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Maasland-met-Burgersdijk*; palende N. aan de gem. Naaldwijk, Z. aan de Spartelvaart, O. aan den Kralinger-polder, W. aan den Delftlandsche-Maasdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 387 bund., alles schotbaar land; telt 11 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Spartelvaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Molenmeester en Schouwers.

KAMPVEER, vroegere naam van het stadje Vere, in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, hetwelk aldus genoemd wordt naar het veer op het voorm. d. Kampen. Zie Vere.

KAMPVELD, veld aan den noordwestelijken hoek der stad *Delft*, beneden aan den Wal, genoemd in Alkemade's *Geschiedenis van het Kampregt*. Thans dient deze grond tot tuin achter een der huizen aan de westzijde van het Oude-Delft.

KAMS, alleen staande boerenerve in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Assen*, gem. en ¼ u. N. W. van *Rolde*, tot het geh. *Ballo* behoorende.

---

(1) Alle de artikelen, wier namen zamengesteld zijn met het woord Kampong en hier niet gevonden worden, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

KAN, uitgestrekte pachthoeve in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1 u. O. van *Wiltz*, gem. *Altscheid*.

KANAAL (HET GROOT-NOORDHOLLANDSCHE-), kanaal in de prov. *Noord-Holland*. Zie NOORDHOLLANDSCHE-KANAAL (1).

KANAAL-VAN-GENT-NAAR-NEUZEN, kanaal in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie NEUZEN (KANAAL-VAN-).

KANAAL-VAN-'S HERTOGENBOSCH-NAAR-MAASTRICHT, kanaal in de prov. *Limburg* en *Noord-Braband*. Zie ZUID-WILLEMSVAART.

KANALI, eil. in *Oost Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van Ceram-Laut.

KANALNOOR, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, op 8°12″ Z. B., 149° 58″ O. L.

KANAN (DOCKI-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Pontianak*. Het is uitgestrekt en volkrijk.

KANANGE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het Noordelijke schiereiland, met eene westelijke strekking in de *Zee-van-Celebes* uitloopende.

KANANGHA, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Tjiringin*, distr. *Menis*.

KANANY, KANABY of KANARIE, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, met een groot eil. in het midden, welks noordelijke punt ligt 1° 47′ 30″ Z. B., 147° 21′ 30″ O. L.

KANARY, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie het vorige art.

KANAWANGOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

KANDAGA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibarousa*.

KANDAHAR, kon. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sangir*, een der *Molukshe-eilanden*, in de *Zee-van-Celebes*, benoorden den noordoostelijken uithoek van Celebes.

KANDAL, reg., distr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KENDAL.

KANDAL (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KENDAL (DE).

KANDANG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het lands. *Landok*, ruim 8 u. van Zee.

KANDANG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil *Java*. Zie KENDANG.

KANDANG-ALONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan de *Tjiliwoong*.

KANDANGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

KANDANG-AWER, distr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KANDANG-HAWOR.

KANDANG-AWER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KANDANG-HAWOR (DE).

KANDANG-BESI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, lands. *Tjidam*, omtrent 1 mijl van het strand.

---

(1) Evenzoo zoeke men de artikelen zamengesteld met KANAAL, op de woorden van onderscheiding

Het was in het begin der vorige eeuw een fraai d. met wel 150 huisgezinnen.

KANDANG-HAUER, distr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KANDANG-HAWOR.

KANDANG-HAUER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KANDANG-HAWOR (DE).

KANDANG-HAWOR of KANDANG-HAUER, ook wel KANDANG-AWER gespeld, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramaijoe*.

Het behoorde vroeger, even als het distr. Indramaijoe, tot de ads. res. *Krawang*, doch werd, in 1823, bij **Cheribon** gevoegd.

KANDANG-HAWOR of KANDANG-HAUER, ook wel KANDANG-AWER gespeld, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramaijoe*, distr. *Kandang-Hawor*.

Op den 28 September 1833 zijn aldaar drie zoutpakhuizen van het hoofddepôt, benevens de woning van den Opziener en eenige kleine gebouwen, in de asch gelegd. Niettegenstaande een hevige wind bij de bestaande droogte het blusschen onmogelijk maakte, werden de meeste goederen gelukkigerwijze gered.

KANDANG-HAWOR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*. Zij loopt met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uit.

KANDANGSCHE-GEBERGTE, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*.

KANDANG-WESSIR of KANDONG-WESSIE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Het bevat zes dorpen, waaronder de hoofdplaats Kandang-Wessir, en is verder vol onbewoonde streken, gebergten en woestijnen, waarin de Papanjang in zee loopt. Het is ruim 6 mijlen van het Z. naar het N. lang en 4 mijlen van het O. naar het W. breed. De inwoners generen zich meest met den rijstbouw, waarin zij echter een zeer armoedig bestaan vinden.

KANDANG-WESSIR of KANDONG-WESSIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, lands. *Kandang-Wessir*.

KANDANG-WESSIR of KANDONG-WESSIE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, lands. *Kandang-Wessir*.

KANDARI, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie VOSMAERS-BAAI.

KANDARIPUNT, kaap in *Oost Indië*, in de *Straat der Molukkos*, aan de *Oostkust* van het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Makassar*.

KANDAWANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

Het was in het begin der achttiende eeuw, naar den Javaanschen trant, een fraai d., dat, met nog een nabijgelegen d., 170 huisgez. telde.

KANDEMAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, reg. *Batang*, distr. *Soeba*. Het is rijk in waroe-, rangas- en soerenhout.

KANDEPAN, staat en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie KAUDIPAN.

KANDIE of KANDY, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong; 1° 12′ N. B., 139° 9′ O. L.

KANDINSE, oude naam van het d. Kantens, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Kantens.

KANDIPAN, staat en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Kaudipan.

KANDY, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Kandie.

KANDOLOWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

KANDONG-WESSIE, lands., d. en bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kandang-Wessie.

KANDOSOLI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

KANGASYN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, reg. *Toeban*.

KANGELAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie het volgende art.

KANGELANG of Kangelan, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, N. van Bali, W. van Madura, tot het rijk van *Soemanap* behoorende; 6° 50′ Z. B., 133° 30′ O. L.

Het is door onderscheidene kleine eilanden en klippen omgeven, welke het landen zeer moeijelijk maken, en wordt veel door zeeroovers bezocht. Men telt er ruim 1500 inw. en vindt er veel hout.

KANGO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

KANI, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Banda*, N. van het Land-der-Papoes.

Men vindt er onderscheidene eetbare vruchten, te weten: kalappus, kanam, oebi, pisang, boontjes, roode rijst, onderscheidene soorten van visch aan de stranden en veel timmerhout, dat te zien is aan hunne groote vaartuigen, die veel uit één stuk gemaakt zijn. Ook is er voornamelijk het ijzerhout in grooten overvloed.

KANJANGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

KANJAWANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

KANINEFATEN, een der volkstammen, die, ten tijde, toen de Romeinsche Veldheer Julius Cesar eenen inval in deze gewesten deed, dit land bewoonden. Zij hadden zich nedergeslagen in een klein gedeelte van het *Eiland der Batavieren*, aan de eene, en misschien ook aan de andere zijde van den middelsten Rijnmond, langs het strand, volgens van Loon tusschen de Noordzee, den Rijn, de Vliet (tusschen Delft en Leyden) en den sedert te Naaldwijk ontdekten grenspaal. Dit volk, dat van gelijken oorsprong, taal en dapperheid als de Batavieren, doch aanmerkelijk kleiner in getal, was, zich, omtrent het begin onzer tijdrekening, de ongenade der Romeinen op den hals gehaald hebbende, werd door Tiberius ten eenenmale overwonnen. Toen Claudius Civilis, omtrent het jaar 69, de Batavieren tot opstand tegen de Romeinen aanzette, voegden de Kaninefaten zich aldra bij hen, zooals men zien kan op het art. Batten, alwaar men tevens hunne verdere verrigtingen vermeld vindt.

KANKUTAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramaijoe*, aan den westelijken oever der Indramaijoe.

KANNAN, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, Z. W. van Klatten.

Dit d. werd, den 13 Januarij 1827, door den Luitenant van Steenbergen ingenomen en verbrand.

KANNCOUNGAN of Kannkoungen, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Oostkust, aan het einde van een lang schiereiland, 1° 4′ N. B, 116° 45′ O. L.

KANNEMANS-POLDER (DE) of de Cannemans-polder, pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht-met-Louisa-polder;* palende N. aan den Wieldrechtsche-polder, O. aan den Hanias-polder, Z. W. aan den Louisa-polder.

Deze pold., die in het jaar 1804 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 13 v. r. 39 v. ell., en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

KANNENLUST, oud. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en ½ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*, 4 min. O. van Aarle.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 90 v. r. 53 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. A. Langen.

KANNIBAZ of Poeloe-Kannibaz, eil. in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van *Java*, 7° 50′ N. B., 127° 11′ O. L.

KANNKOUNGEN, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kanncoungan.

KANOLOUR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, 3°10′N.B., 149° 52′ O. L.

KANONIKESSEN-VAN-HET-H.-GRAF (KLOOSTER-VAN), voorm. kloost. te *Maastricht*. Zie Sepulchrinen (Klooster-van-).

KANONSDIJK, dijk op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Brummen*.

Het is een gedeelte van den grooten weg van Arnhem op Zutphen en was voormaals grinddijk, doch in 1843 geheel bestraat. Deze dijk strekt tot overlaatskade van den IJssel, van het erve Dijkzigt tot aan het Tolhuis. Hij lijdt bij watervloeden steeds veel aanstoot.

KANONTJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

KANORE (GOENONG-), eigenlijke naam van den berg Gamma-Knorra, in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*. Zie Gamma-Knorra.

KANPAN, landh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en distr. *Buitenzorg*.

KANSANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Panschang.

KANTAIJA (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in eene golf, door de westpunt van het eil. Java gevormd

KANTASABA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*.

KANTENBACH, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1 u. O. van *Wiltz*, gem. *Altscheid*.

KANTENS, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (2 k. d., 6 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Uithuizen en Usquert, O. aan Uithuizermeeden, Z. O. aan Stedum, Z. aan Middelstum, W. aan Warffum, Z. W. aan Bedum.

Deze gem. bevat de d. Eppenhuizen, Kantens, Rottum, Stitswert en Zandeweer, benevens de geh. Helwert en Startenhuizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3292 bund. 8 v. r. 90 v. ell., onder welke 3246 bund. 67 v. r. 4 v. ell. belastbare grond; telt 312 h., bewoond door 367 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1940 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men in deze gem. eenen pel-, eenen olie- en pel- en twee korenmolens.

Ten O., Z. en N. heeft men zeer vruchtbare kleigrond, die naar den kant van Eppenhuizen en Zandeweer zavelachtiger wordt. Ten Z. O. en ten W. ligt eene streep laag weideland, welke des winters onder water loopt. Nog meer westwaarts treft men leemachtige kleiaarde aan, en naar den kant van Stitwert roodoorn.

De Herv., die hier ongeveer 1800 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de gem. van *Kantens, Eppenhuizen, Rottum, Stitswert,* en *Zandeweer* uit, welke ieder in deze burgerl. gem. eene kerk hebben, en door vijf Predikanten bediend worden.

De R. K., van welke men er 140 aantreft, onder welke 100 Communikanten, worden tot de stat. van *Uithuizen* gerekend.

De 4 Isr., die er zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Appingedam.*

Men telt in deze gem. vijf scholen, als: ééne te Kantens, ééne te Eppenhuizen, ééne te Rottum, ééne te Stitswert en ééne te Zandeweer, welke gemiddeld door een getal van 230 leerlingen bezocht worden.

Het d. Kantens, oudtijds Kandinse, Kantijn-se of Kanteze, ligt 4 u. W. N. W. van Appingedam, 1¼ u. N. N. O. van Onderdendam, op eene wierde, maar tevens aan het trekdiep van Groningen naar Uithuizen. Buitendien zijn er nog twee terpen, waarvan de eene N. W. van Kantens, tegen het d. aan, de andere ¼ u. N. O. van daar ligt. Het is een aanzienlijk d., dat een vrolijk aanzien heeft, en door hooge vruchtbare kleigronden omgeven is. Men telt er, in de kom van het d., 93 h. en 550 inw.

De Herv., die hier 810 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelstum* behoort. De eerste Leeraar dezer gem. is geweest Johannes Ausonius, blijkens eenen brief door Doede van Ameweer aan hem geschreven, alsmede uit het opschrift van zijne gevondene lijkzerk, waaruit tevens blijkt, dat hij in 1602 overleden is. Het collatieregt berust op den grond, waar voorheen de burg Klinkenborg gestaan heeft, en behoort thans aan Mejuffer Wychgel van Lellens.

De kerk is een net, langwerpig vierkant gebouw, dat van een orgel voorzien is, en aan welks westeinde een zeszijdige naaldtoren staat, die door eenen zwaren pilaar aan de westzijde ondersteund wordt. Een der torenklokken, welke van het jaar 1437 dagteekent, voert een Latijnsch opschrift.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht. — Vroeger stond hier de burg Klinkenborg.

Kantens behoort in het zijlwezen, onder de schepperij van Ewsum, en gedeeltelijk onder die van Overmaaringe. Het is eene heerl., welke door huwelijk van eene dochter uit het huis van Kantens is overgegaan tot het geslacht van Schwartzenberg. Thans wordt zij in eigendom bezeten door Mejuffer Wychgel van Lellens, woonachtig te Lellens.

KANTIJN-SE, oude naam van het d. Kantens, in *Hunsingo,* prov. *Groningen.* Zie het vorige art.

KANTONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

KANTWIJK, vroegere naam van het buit. DOESWIJK, onder het balj. van *Voshol*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DOESWIJK.

KAP of KAPPE, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en 2½ u. W. ten N. van *Luxemburg*, gem. en N. W. van *Mamer*.

KAP, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Sunda*; 5° 49′ Z. B. Het levert vele vogelnesten op, welke in China tegen goud worden opgewogen.

KAPADOE, stadje in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*.

KAPAK, stadje in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, aan de Solo.

KAPAL, POELO-KAPAL, ook wel KAPELLE en KAPPAL gespeld, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Bandasche-eilanden* behoorende; 4° 1′ Z. B., 148° 22′ O. L. Het is onbewoond.

KAPAL, KAPPAL of POELOE-KAPAL, eil. in *Oost-Indië*, op de *Reede-van-Batavia*. Zie ONRUST.

KAPAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, aan de *Solo*, waarover hier eene brug ligt.

Den 25 Januarij 1828 werd de Kapitein LASSASSIE, die hier met een sterk detachement post gevat had, door de muitelingen aangetast. Doordien de brug afgebrand was, kon de Generaal-Majoor HOLSMAN, die zich met de Husaren, onder den Ritmeester BEELAERTS, twee veldstukken van 2 pond en een mortier van 16 pond ijzer, aan de overzijde dier rivier bevond, hem niet dadelijk ondersteunen; dan na een wederzijds geregeld pelotons- en twee gelederenvuur, van ongeveer een half uur, verlieten de muitelingen hunne positie, en werd de Generaal in de gelegenheid gesteld, om dadelijk de brug weder te herstellen.

KAPAU, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Batangsche-Bovenlanden*, distr. *Agam*.

Den 27 September 1823 werd dit d., hetwelk door de Padries versterkt was, door de onzen stormenderhand ingenomen, bij welke gelegenheid de Tweede Luitenant TETTE BAUKES VELTMAN, zich loffelijk onderscheidende, een geweerschot in den linkerarm kreeg, welke daardoor steeds verminkt is gebleven.

Dit dorp, later weder door den vijand bezet, werd den 4 April 1832 andermaal door de onzen genomen, terwijl die overwinning voornamelijk werd toegeschreven aan het beleid, waarmede dezelfde Luitenant VELTMAN den regtervleugel der onzen aanvoerde; terwijl hij zich den volgenden dag, op daartoe bekomen last, van eene, op eene hoogte nabij KAPAU gelegen, vijandelijke sterkte meester maakte.

KAPEL, d. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie CAPELLE.

KAPEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. N. van *Asten*, gem. *Eerssel*.

KAPEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., *Tweede* ged., arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Asten*, gem. en een gedeelte van het d. *Heeze* uitmakende. Het wordt aldus genoemd, omdat St. Antoniuskapel, thans de Hervormde kerk, in die straat staat, en bevat 25 h. en 150 inw.

KAPEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, ¼ u. N. W. van Beek.

Dit geh. telt met Donkersvoort, Heidekarsstraat en Heereneind, 58 h. en 380 inw.

KAPEL, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Hoorn*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Medemblik*, gem. en ¼ u. Z. van *Spanbroek*, aan den Spierdijk. — Vroeger stond hier eene kapel, waarvan dit geh. zijnen naam ontleent.

KAPEL, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Capellen.

KAPEL, naam, onder welken het d. Panningen, in *Opper-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, wel eens voorkomt. Zie Panningen.

KAPEL (DE), katerstede in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. van *Deventer*, gem. *Olst*.

Het was vroeger eene kapel, welke eenen toren had, van gelijken omvang en grootte als die van het d. Olst.

KAPEL (BLAAUW-), d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Blaauwcapel (1).

KAPEL (DE OUDE-), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Kapellebrug.

KAPELBERG, heuvel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, onder de gem. *St. Michielsgestel* en het geh. *Ruimel*, niet ver van den Dommel.

Deze heuvel is, van het Westen naar het Oosten, vijftig Nederlandsche ellen lang, waarvan de grond westelijk twintig ellen, genoegzaam geheel is weggegraven en vervoerd. De breedte van het Zuiden naar het Noorden bedraagt veertig ellen, waarvan ten Noorden de grond omstreeks vijf ellen is vergraven en vervoerd; de hoogte zal ongeveer nog twee ellen bedragen. In 1730 was de Kapelberg van boven effen en met gras bewassen, en ten Noorden zoo veel breeder, dat tusschen het daarbij staande huis en den heuvel naauwelijks eene kar doorgang konde vinden. Het zand werd door de omwonende boeren weggehaald, om in de stallen te strooijen, en ligt was het tot dat einde reeds geheel vervoerd, indien de opgezetenen, die hier bij winterwater, eene drooge bergplaats voor hunne aardappelen zochten, daarover geene klagten ingebragt hadden, waardoor het vervoer van den grond door het gemeentebestuur werd belet. In het jaar 1788 was de heuvel nog drie ell. hooger dan thans, van boven plat, met omstreeks 35 duim. dikke puin, waarop eenige oude roode gebakken plavuizen lagen.

Er moet hier vroeger eene geestelijke stichting gestaan hebben, zoo als, behalve uit den naam, en een privilegie brief van 24 Junij 1531, waarin gesproken wordt van *de kerk van* St. Willibrordus, *gelegen in onze gehucht van Rumel, in onze heerlijkheid Gestel bij Herlaer*, ook nog daaruit blijkt, dat de meeste huizen in den omtrek gelegen, aan de kapel van Rumel cijnspligtig zijn, welke Willibrord's cijnsen, thans aan de kerspelkerk te St. Michielsgestel betaald worden. Het is dus ook wel mogelijk, dat de kapel of kerk te Ruimel de parochiekerk van die gemeente kan geweest zijn, waardoor later de kerk gesticht is, die den 29 November 1836 door eenen stormwind is ingestort en thans herbouwd wordt.

---

(1) De overige met Kapel zamengestelde art. zoeke men insgelijks op de woorden van onderscheiding.

In het jaar 1683 werd in dezen heuvel opgegraven een steen, met het navolgende opschrift:

C. JANVARINVS
SEXTUS
INTERPRES
VIVOS. SIBI
FECIT.

welke woorden door VAN WIJN (1) aldus zijn overgezet: CYRUS JANUARINUS SEXTUS, *de Tolk, heeft zich dit* (*graf of gedenkteeken*) *bij zijn leven opgerigt.*

Drie jaren later, werd aldaar een tamelijk grooten steen van witte kleur opgegraven, zijnde een gelofteoffer of outersteen, aan HERCULES toegewijd, welke het volgende opschrift had:

. . ACVSA
NO HERCVLI
SACRV FLAVIVS
VIHTIRMATIS FIL
S MMVS MAGISTRA
IVITATIS? BATAVOR
V. S. L. M.

(d. i.: Aan HERCULES MAGUSANUS gewijd. FLAVIUS, zoon van VIHTIRMAT (of VIHTIRMAS) *Oppermagistraatspersoon van het grondgebied der* Batavieren, voldoet (hiermede) vrijwillig en pligtmatig aan zijne gelofte).

Niettegenstaande het onderzoek door eene Commissie, daartoe door het provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen, in Noord-Braband, in 1839 benoemd, in dezen heuvel gedaan, heeft men aldaar geene oudheden meer gevonden (2).

KAPELBRUGGE (DE) of de KAPELSBRUG, brug in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te 's Gravenhage over het Spui, en deswege ook wel de SPUIBRUG genoemd.

Zij ontleent haren naam naar de kapel van de H. *Maagd* MARIA, welke aldaar gestaan heeft.

KAPEL-DE-BEERTHE, voorm. d. in het N. O. van de prov. *Groningen*, dat bij den Watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

KAPEL-DEN-EYK, plaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie EIK.

KAPEL-DEN-HOUT, naam, welken men wel eens geeft aan het d. DEN HOUT, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie HOUT (DEN).

KAPELLA, naam, onder welken het eil. KAPAL, een der *Bandasche-eilanden* in *Oost-Indië*, wel eens voorkomt. Zie KAPAL.

KAPELLE, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*; palende N. en N. O. aan Nieuwerkerk en Botland, Z. aan Ouwerkerk, W. aan het Ambacht-van-Zierikzee.

Deze voorm. heerl., welke thans een gedeelte uitmaakt van de heerl. Vierbannen in Duiveland, bevat het geh. Kapelle en eenige verstrooid liggende h., besluat, volgens het kadaster, eene oppervlakte

(1) *Historische Avondstonden*, St. I, bl. 32.

(2) Zie voorts het berigt van onzen geachten medearbeider C. R. HERMANS omtrent den kapelberg in het geh. Ruimel te St. Michelsgestel, en wegens de Romeinsche geloftesteenen aldaar gevonden, medegedeeld in zijn *Geschiedkundig mengelwerk over de provincie Noord-Braband*, D. I, bl. 303–322.

van 520 bund. 44 v. r. 80 v. ell., waaronder 490 bund. 20 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 22 h., bewoond door 24 huisgez., uitmakende eene bevolking van 140 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, ook wordt er eenig vlas bereid, terwijl men er ook eene meestoof heeft.

De Herv., die hier 120 in getal zijn, waaronder 50 Ledematen, behooren tot de gem. van *Nieuwerkerk*.

De R. K., die er 30 in getal, onder welke 15 Communikanten, worden tot de stat. van *Zierikzee* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nieuwerkerk*.

Het geh. Kapelle, ook wel Kapelle-in-Duiveland genoemd, ligt ½ u. O. van Zierikzee, ½ u. W. van Nieuwerkerk, aan den Straatweg van Zierikzee naar het Zijpe.

Eertijds plagt er eene kapel te staan, van welke deze heerl. haren naam voert, of zij ooit tot eene parochiekerk verheven is geweest, kunnen wij met geene zekerheid zeggen; uit den koopbrief van het jaar 1566, schijnt men het echter eenigzins te moeten afleiden, want daar vindt men de bewoording van parochie en heul van Kapelle. Adriaan van Borssele, Heer *van Brigdamme* en *Duiveland*, heeft in het jaar 1446 bij uitersten wille iets nagelaten, voor het timmeren en het kerkgewaad dezer kapel, in zijn testament de *Capelleri te Vianen in Duiveland* geheeten (1). Het kerkhof of de plaats, waar zij gestaan heeft, is met opgaande boomen beplant en met eene doornhaag omtuind.

Een weinig ten Z. van dit d. lag weleer het oude slot Swanenburg, thans eene hofstede.

De kermis valt in Dingsdag na Pinksteren.

Thans wordt deze heerl. bezeten door den Heer Mr. W. J. J. van Hemert, woonachtig te 's Gravenhage.

Het wapen van Kapelle bestaat in vier in elkander getande geeren, ter regterzijde van sabel (zwart), ter linkerzijde van zilver, met een hoofd van goud.

KAPELLE, naam, welken men wel eens, bij verkorting, geeft aan de b. Looperskapelle, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Looperskapelle.

KAPELLE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Kappelle.

KAPELLE, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kapel.

KAPELLE (PLAAT-VAN-), zandbank in de *Wester-Schelde*, ten Z. van Eversdijk, Z. O. van 's Gravenpolder en Z. W. van Schore gelegen.

KAPELLEBRUG of Oude-Kapel, geh. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. en ¾ u. van *St. Jan-Steen*, gedeeltelijk gem. en ruim ½ u. van *Clinge*. Men telt er 48 h., bewoond door 52 huisgez., uitmakende eene bevolking van 245 zielen, waarvan 23 h., bewoond door 24 huisgez. en 120 zielen, onder *St. Jan-Steen*, en 25 h., bewoond door 28 huisgez. en 125 zielen, onder *Clinge*.

De groote straatweg van Hulst naar St. Nicolaas (België) loopt door dit geh., zoo mede de overblijfselen van de oude Gentsche-vaart, welke nog de scheiding uitmaakt, tusschen de gem. St.-Jan-Steen en Clinge.

---

(1) Zie Matthaei, *Anal.* II, bl. 291, waar zijn testament gevonden wordt.

Na de sluiting van het tractaat, tusschen Nederland en België, in Junij 1839, is in deze buurt opgerigt een expeditie-kantoor der in- en uitgaande regten, alwaar de uit België langs gemelden straatweg komende, en derwaarts verzondene goederen, worden aangegeven of in- en uitgeklaard.

Deze b. ligt 6 u. Z. O. van Goes, ruim ½ u. van Hulst en 2½ u. van St. Nicolaas.

KAPELLE-BRUG (DE), brug in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *'s Gravenhage*. Zie Kapelbrugge.

KAPELLE-IN-DUIVELAND, naam, welken men wel eens geeft aan het geh. Kapelle, op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*. Zie Kapelle.

KAPELLE-IN-ZUID-BEVELAND, naam, welken men wel eens geeft aan het d. Kapelle, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Kapelle.

KAPELLE-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Maasland-met-Burgersdijk*; palende N. aan de heerl. Noord-Nieuwland, waarmede hij in eene en dezelfde bedijking ligt en waarvan eigenlijk een zesde gedeelte tot dezen polder behoort, O. aan den Delflandsche-Maasdijk en de Maassluis, Z. aan de Haven dier stad, W. aan de Maas.

Deze pold., welke terzelfder tijd met het *Noord-Nieuwland* bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 82 bund. 36 v. r. 96 v. ell. weiland, en wordt door eene sluis, op de Maas en eene uitwatering op het Spuiwater, van het overtollige water ontlast. De eigenaars oefenen het polderbestuur uit.

KAPELLE-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Sluis*, gem. *Zuidzande*; palende N. W. aan de Watering-van-Zuidzande, N. O. aan den Christoffel-polder, Z. O. en Z. aan den Groote-Lodijke-polder, Z. W. aan den Bladelijns-polder, W. aan den Polder-van-Vierhonderd-beoosten-Ter-Hofstede.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 87 bund. 92 v. r. 34 v. ell., waaronder 83 bund. 70 v. r. 92 v. ell. schotbaar land; telt 23 h., zijnde meest, als eene uitbreiding van het dorp Zuidzand, op den dijk gelegen, waaronder 1 boerderij, en ontlast door eenen steenen koker zijn water in de Watering-van-Zuidzande. Hij maakt deel uit van de *Watering-van-Kadzand*, en heeft dus geen afzonderlijk bestuur. — In oudere tijden stond, ter plaatse waar hij ligt, of daaromtrent, de kapelle van Zuidland, aan St. Christoffel gewijd. De polder was toen grooter, liggende het eerste begin in den tegenwoordigen Seys-polder, eene afdeeling der Watering-van-Zuidzande.

KAPELLER-VAART (DE), vaart in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, met eene zuidoostelijke rigting van het geh. Loopers-Kapelle naar Brijdorpe en voorts naar Nieuwerkerke loopende. Zij wordt ook wel de Nieuwerkerker-vaart geheeten.

KAPELLE-WEG, weg in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Nieuwvliet* en *Kadzand*. Hij loopt dwars door den St. Jans-polder van Strijdersgat naar den St. Anna-polder; daaraan ligt het overblijfsel van het oude d. Nieuwvliet, waarin voortijds eene kapel, aan St. Pieter gewijd, stond.

KAPELPUT, bron of waterloop in het d. *Ulestraten*, prov. *Limburg*, gem. en 5 min. Z. van deze gemeente.

Deze bron, waaruit het geheele dorp Ulestraten water gaat putten, heeft haren oorsprong in eene bergweide en loopt naar de rivier de Geul. Zij ontleent haren naam van eene kapel, aan de H. Catharina toegewijd, welke aldaar voor het jaar 1790 gestaan heeft. — Ter plaatse, alwaar die kapel stond, ziet men thans de dorpschool.

KAPELSLOOT (DE), water in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk van het geh. Kapel, gem. *Spanbroek*, in eene noordelijke rigting, naar de Groote-Sloot loopt.

KAPEL-TE-RUNKPUTTE of Kapel-te-Rinxputte, meer bekend onder den naam van Kapel-van-onze-Lieve-Vrouw-ter-Nood, voorm. kapel in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heilo-en-Oesdom*, tusschen Heilo en Limmen.

Zij is in 1573 vernield; de plaats, waar het altaar gestaan heeft, wordt nog als heilig beschouwd en door vrome R. K. bezocht. Men zie verder over deze kapel en de daarbij, naar men wil, in den nacht tusschen 8 en 9 December 1713 ontstane put, het art. Heilo.

KAPEL-VAART, water in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk, in eene oostelijke strekking, van het geh. Kapel, onder *Spanbroek*, naar het Baarsdorper-meer loopt, en zich in de *Ringsloot* van dat meer ontlast. Het maakt de grensscheiding tusschen de gem. *Spanbroek* en *Wognum-en-Wadwaai* uit.

KAPENAKER of Kappenacker, geh., grooth. *Luxemburg*, arr. en 3½ u. van *Luxemburg*, kw., kant. en 2 u. Z. van *Grevenmacher*, gem. *Wormeldingen*.

KAPERSHOEK, naam, welken men wel eens geeft aan het Oude-Monnike-Bildt, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*. Zie Bildt (Het Oude-Monnike-).

KAPERSPLAAT, hooge plaat in de *Wadden*, N. van de prov. Groningen; grenzende N. aan de Noordzee, O. aan 't Schilt, welk zeegat deze plaat van het eil. Rottum scheidt, Z. verbonden aan de Koeplaat, W. aan de Lauwers. Bij laag water is zij omstreeks 1½ u. gaans in den omtrek groot.

Eertijds stonden op deze plaat twee zeekapen, van waar de naam zoude zijn ontleend; doch dan moest het Kapenplaat zijn. Anderen willen den naam afleiden van kapers of zeeroovers, wat ons meer waarschijnlijk voorkomt, daar de plaat ongetwijfeld veel ouder dan de bedoelde kapen zijn zal. Dit is de hoogste plaat van de Groninger-wadden, en wordt bijna nimmer door het zeewater geheel overstroomd; zij heeft zelfs langs de noordzijde kleine duinen, en zou dus door helmbeplanting nog aanmerkelijk kunnen worden verhoogd (1).

KAPINI, Poeloe-Kapini of IJzerhout-eiland, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, op de Westkust van *Sumatra*, tusschen dat eil. en Poeloe-Batoe, grenzende met zijne zuidelijke kust aan de evennachtslijn. Het is een onbewoond en onbeduidend eiland, dat eenige eilandjes in de nabijheid heeft. Op de meeste kaarten wordt het Batoe genaamd; terwijl aan het eigenlijke Batoe den verkeerden naam van Mintaon wordt gegeven.

KAPITALE-DAM, plaats in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Biervliet*, 1½ u. O. van IJzendijke, 1 u. Z. van Biervliet. Hier is, in het jaar 1788, een dam met sluizen gelegd, tot afsluiting van de Passegeule, waarnaar deze plaats haren naam draagt. Door het leggen

(1) Men zie over deze plaat de *Natuurlijke Historie der provincie Groningen*, door R. Westerhoff en G. Acker Stratingh, D. I, St. I, bl. 220 en volg.

van dezen dam, werd de laatste zeearm, die Biervliet omgaf, verlamd, en door het te gelijker tijd aanleggen van den Bakkersdam, het Eiland of den Generale-vrije-polder, zoo wel als het Land-van-Kadzand, met Oostburger- en IJzendijker-Ambacht, in een vastland hervormd.

De sluis, die bij de bedijking in den dam gelegd werd, ligt aan den noordkant, tegen den Magdalena-polder. Deze was eigenlijk eene inundatiesluis; doch de Nieuwe-Passegeule, de Boom, het Eiland en andere polders, loosden ook daardoor hun overtollig water. Spoedig werden aan deze sluis gebreken ontdekt, en de Zuiddiep- en Groote-Jonkvrouw-polder-benoorden, gezamenlijk met nog eenige polders, legden eene kleinere afwateringsluis voor eigen gebruik daar neven. Dit is de uitwatering der zeven polders In 1807 werd door de Watering van den Kapitale-dam (zie dat art.) aan den zuidkant, tegen den Clarapolder, eene groote zware sluis gelegd, en ruim ¼ u. daarachter eene conservatie-sluis of verlaat. Bij de sluis stond des Sluiswachters woning, waar boven een fraai paviljoen gevonden werd voor de Directie en vergaderingen van Ingelanden, zijnde bekend onder den naam van het Witte-Huis. Tot 1794 waren die aan den noordkant liggende sluizen door forten beschermd, doch deze werden in den Franschen tijd geslecht. In 1830 bezetten de Belgen de groote zuidelijke sluis en verschansten die. De Kolonel Ledel verzekerde zich echter spoedig van de noordelijke sluizen en deed die insgelijks versterken, ten einde het water, dat de Belgen aftrokken, weder aan te vullen. De oude inundatie-sluis werd echter onbruikbaar bevonden, en men kon alleen met het daarbij liggend poldersluisje werken. Zoo bleef alles tot 2 Augustus 1831, wordende toen de zuidelijke sluis, op bevel van Kolonel Ledel, door eene kompagnie der negende afdeeling Infanterie, onder Kapitein Schwartz, en eene der Zeeuwsche Schutterij, onder Kapitein Deinema, genomen; terwijl de Kolonel bij het vermeesteren van het verlaat bevel voerde. Bij deze gelegenheid werd het Witte-Huis verwoest, zoo als ook het buitengoed van den Heer Hoofd-Directeur du Bosch, dat bij het verlaat gelegen was. De Kapitale-dam is voorts door het Nederlandsche Gouvernement, ook door het onder water zetten van den Clara-polder, zeer sterk gemaakt; doch deze verdedigingswerken zijn in 1839 weder geslecht.

KAPITALE-DAM (WATERING-VAN-DEN-), vereeniging van verschillende wateringen en polders tot gemeenschappelijke waterlozing in het distr. *Sluis*, prov. *Zeeland*, en in de Belgische prov. *Oost-Vlaanderen*.

De sluis in den Kapitale-dam was in 1788 voornamelijk aangelegd, om, tot verdediging des lands, het water in de linie, die midden door den Nieuwe-Passegeule-polder loopt, op te zetten. Van oude tijden af loosden vele Belgische (toen Oostenrijksche) polders, ingevolge verschillende tractaten, langs Slippendamme en de Passluis, in het Zwin, bij Sluis. Doch het Zwin reeds in den Franschen tijd opslikkende, raakte deze uitwatering onvoldoende, en kwam voornamelijk door den Heer Gregorius du Bosch het plan tot stand, om langs de linie, die nu tot defensie des lands niet meer in aanmerking kwam, het water door den Kapitale-dam in den Braakman te leiden, waartoe in den dam eene nieuwe groote sluis, met onderscheidene kokers en met een achterliggend verlaat of veiligheidsluis, gelegd werd. Alzoo kwam in 1807 de Watering-van-den-Kapitale-dam tot stand; terwijl den 2 Augustus 1808 een reglement van beheer en bestuur werd

vastgesteld, dat, den 13 September daaraanvolgende door het Fransche Gouvernement werd goedgekeurd.

In 1830 nam de Hoofd-Directeur DU BOSCH, die alle gezag in handen had, eene vijandige houding aan tegen het Nederlandsche Bewind, en leverde de sluis in handen der Belgen. Na de verovering daarvan, in 1831, geraakte zij onder militair bestuur, en bleef daaronder tot in 1839. Zij werd in dat tijdvak gebruikt, om zeewater, tot bescherming van het district, binnen te laten, en kon dus niet tot uitwatering der polders dienen. Vele Belgische polders zochten toen uitwatering door de Izabelle-sluis, bij Bouchaute, die in Belgische magt gebleven was. In 1839 werden, bij koninklijk besluit, twee Directeuren en twee Plaatsvervangers, met eenen Ontvanger-Griffier benoemd, om het bestuur over de sluis op zich te nemen. De meeste polders, ook uit België, hebben toen de uitlozing van water weder langs deze sluis verkozen, en hebben zonder tegenspraak de door het Nederlandsche Bestuur aangestelde directie erkend. Sinds komen jaarlijks te Maldeghem twee of meer Gecommitteerden uit iederen polder of watering bijeen, om de rekening van gemeld bestuur op te nemen en over de belangen der watering te raadplegen. Volgens het onlangs met België gesloten tractaat van uitwatering, zal er voortaan ééne afzonderlijke directie in ieder rijk zijn voor de huishoudelijke belangen, die een Bestuur voor de sluis en verdere algemeene belangen, aan den Koning der Nederlanden zullen voordragen.

De wateringen en polders, die langs dezen weg hun water lozen, zijn: in *Zeeland*, de Nieuwe-Passegeule-polder, 520 bund.; de Groote-Boom, 406 bund.; de Kleine-Boom, 197 bund.; het Eiland en de Brandkreek, 815 bund.; Beooster-Eede, 1113 bund.; het Hoogland, 46 bund.; de Biezen-polder, 406 bund.; de Clara-polder, 440 bund.; de Kleine-Jonkvrouw-polder-benoorden, 139 bund.; de Groote-Jonkvrouw-polder-bezuiden, 249 bund.; de Thibout, 26 bund.; de Prins-Willems-polder, 222 bund.; de Van-der-Bekens-polder, 24 bund., te zamen 4603 bund. Uit *Oost-Vlaanderen*, Ooster-Eede (Belgisch deel), 310 bund.; de Generale-Vrije-polder, 1238 bund.; de vier Wateringen-van-St.-Laurens, 2525 bund.; het Belgisch deel der Brandkreek, 122 bund.; het Haantjesgat, 152 bund.; de Belgische Jeronimus-polder, 526 bund., te zamen 5073 bund. Dit is niet de volle grootte van de polders, maar voor zoo ver zij langs dezen weg uitwateren; want sommige hebben nog andere uitwateringen. Vóór 1830 behoorden tot deze watering nog de Sint-Jans-polder en de Bantille-polder, in België; doch deze zijn afgescheiden gebleven. Wegens het sterk opslikken van het Zwin is tijdelijk aan de volgende Zeeuwsche polders uitwatering verleend: den Izabellepolder, 928 bund.; den Sophia-polder, 211 bund., en den Diomede-polder, 160 bund. groot; welke polders denkelijk eerlang als deelhebbers der watering zullen worden opgenomen. De watering, die thans 9676 bund. groot is, zal alsdan 10,975 bund. bedragen.

KAPITALE-DAM-POLDER, pold., op de kaart van *Staats-Vlaanderen*, door PAUW, voorkomende, als liggende onder *Biervliet*, prov. *Zeeland*.

Deze pold. bestaat echter niet; de plaats, daar aangeduid, is een deel van den *Nieuwe-Passegeule-polder*.

KAPITTEL-DUINEN, duinstreek in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*, gedeeltelijk gem.

Monster-Terheyde-Poeldijk-en-Quintsheul, W. van 's Gravezande, Z. W. van Monster.

Deze duinen werden in het jaar 1409 door WILLEM VI, Graaf *van Holland*, gegeven aan het kapittel van den Hove, waarvan zij den naam van KAPITTELDUINEN ontvingen.

KAPLE (TER-), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie TER-KAPLE.

KAPLESTERPOELEN (TER-), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwoude*, griet. *Utingeradeel*. Zie TER-KAPLESTERPOELEN.

KAPOEAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie PONTIANAK (DE).

KAPOEDI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, kon. *Sumanap*.

KAPOENENHUIS of KAPOENHUIS, voorm. gebouw op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, te *St. Maartensdijk*.

Het was een oud mannenhuis, aldaar gesticht door Heer FRANK VAN BORSSELE, en met een redelijk inkomen begiftigd, waarbij ook een kerkje of eene kapel was. Ten einde dit huis nog meer te bevoordeelen heeft Paus SIXTUS IV, eene bulle gegeven, waarbij twee jaren aflaats vergund werd, aan alle degenen, die op St. Maartensavond er eenige offerande kwamen doen. Volgens de woorden der instelling moesten daarin gedurig zes paar oude mannen, een Kapellaan en eene jonge meid worden onderhouden. De kapel is afgebroken omtrent het jaar 1748, doch het oudmannenhuis wordt thans tot eene boerderij gebezigd. In 1749 heeft men in het oudmannenhuis nog zware houten balken van de afbraak der kapel gebezigd, tot het maken eener zoldering. De plaats, waar de kapel heeft gestaan, is na vele jaren tot weiland gebezigd te zijn, in 1818 tot bouwland gemaakt, bij welke gelegenheid men geheele geraamten van aldaar vroeger begravene lijken heeft opgedolven. De daartoe behoord hebbende fondsen zijn door den Staat, na de ontruiming der Spanjaarden uit de Nederlanden, naar zich genomen, en behooren thans aan het Domein (1).

KAPOENHUIS, voorm. gebouw op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie het vorige art.

KAPOERANG, KAPOERAN, KEPOERAN of KEPOERON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Katjiwan*, met eene bron.

KAPOERAN-KIETJIEWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KAPOERANTJA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Aangezien de muitelingen zich in dit d. hadden genesteld, trok de eerste mobiele kolonne, aangevoerd door den Luitenant-Kolonel SOLLEWIJN, benevens de hulptroepen, onder den Pangerang SERANG, den 17 October 1827, uit, om hen van daar te verjagen, hetgeen hun ook, na eenigen tegenstand, volkomen gelukte.

KAPOETI (DE) of DE KAPOETIE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan den zuidwestelijken uithoek van dat eiland. Zij loopt met eene westelijke rigting in zee uit.

KAPOETIAN of KAPOETIEAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*, op het landg. *Koeripan*.

---

(1) Een opzettelijk opstel over dit gebouw zal, zoo als onze geleerde Medearbeider VAN OOSTERZEE ons berigt, weldra door den *Zeeuwschen Volks-Almanak* ter algemeene kennis gebragt worden.

Hij bevat warme minerale bronnen, waarvan het geneeskundig gebruik in sommige ziekten eene heilzame uitwerking doet, en uit dien hoofde vele patienten herwaarts lokt, hetwelk aanmerkelijk tot de gezelligheid van dit oord bijdraagt, alzoo de genen die de bronnen komen gebruiken, hier meer nog dan in Europa, veelal ingebeelde zieken zijn, wien het meer te doen is om uitspanning en vermaak, dan om het herstel van hunne gezondheid.

KAPOETIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie Kapoeti (De).

KAPOETIEAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kapoetian.

KAPOK, landg. in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

KAPONAK (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, die te Pontianak met verscheidene armen in zee loopt.

KAPONAS (DE) of de Lawa, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Westkust, met eene westelijke rigting, in de *Straat-van-Karimata* uitloopende.

Het is de linkerarm der Pontianak en de grootste rivier van geheel Borneo. De schooner *Lucifer* zeilde haar, in Januarij 1823, tot Sintang, 120 Engelsche mijlen van zee af, op, hebbende deze rivier op die hoogte nog eene diepte van 6 of 11 vademen.

KAPPAL, eil. in *Oost-Indië*, een der *Banda-eilanden*. Zie Kapal.

KAPPAL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Onrust.

KAPPE, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Kap.

KAPPELLE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Kappelle-Biezelingen-en-Eversdijk*; palende N. aan de heerl. Kattendijke en Wemeldingen, O. aan Yerseke, Z. O. aan Vlake, Z. voor een zeer klein gedeelte aan de Schorren tegen de Hont en de heerl. Eversdijk en 's Gravenpolder, Z. W. voor een klein gedeelte aan de heerl. 's Gravenpolder, W. aan Kloetingen.

De heerl. bevat de d. Kapelle en Biezelingen, benevens de geh. Dijkwel en Teekenburg en de b. Maalstede. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

In de veertiende eeuw bloeide de lakenweverij zeer te Kappelle. De stad Goes, naijverig omtrent den bloei van de lakenfabrijken te platten lande, wist, in het jaar 1407, van Willem, Graaf *van Holland*, het voorregt te verwerven, dat geen ingezeten der plaats, op zware boete, voor een' penningwaarde vleesch of bier buiten het regtsgebied der gemeente zou mogen koopen, noch iets elders doen weven of vollen. Dit laatste moest blijkbaar strekken, om de lakenweverij, die in sommige der aanzienlijkste dorpen, en vooral te Kappelle, sterk gedreven werd, zoo veel mogelijk naar Goes te trekken. Daar dit evenwel niet geheel gelukken wilde, ging men in 1451 een stap verder. Men wist van den Hertog brieven te verkrijgen, bij welke bevolen werd, dat, buiten de ingezetenen, niemand te Goes laken mogt uitsnijden, behalve bij gelegenheid der jaarmarkten. Die van Kappelle begrepen, dat dit voornamenlijk tegen hen gerigt was, en kwamen derhalve tegen dit voorregt op. Zij toonden Hertog Filip aan, dat binnen hunne parochie en in de omliggende dorpen vele lakenweverijen waren, door welke het grootste gedeelte der ingezetenen in meerdere of mindere mate bestond, dewijl zij van ouds gewoon waren hunne stoffen, bij stukken, ook te Goes ter markt te brengen,

en openlijk, bij lappen van tien ellen, te veilen. Bleef hun dit verboden, dan zoude hunne plaatsen te niet gaan, vermits de gegoeden gedwongen zouden zijn, om naar elders te verhuizen, en de min gegoeden door dit vertrek en het daaruit voortvloeijend gebrek aan werk, tot den bedelstaf worden gebragt. De Goesenaren trachtten daarentegen wel te betoogen, dat de welvaart van hunne stad afhing van het handhaven van deze vergunning; dat de lakenweverijen binnen hunne wallen zouden verloopen, indien er lakens van KAPPELLE binnengebragt mogten worden; dat het arbeidsvolk zou vertrekken, en daardoor een belangrijk nadeel aan de stedelijke inkomsten worden toegebragt, en meer andere bezwaren; doch 's Hertogen Raden begrepen het anders. De uitspraak was, dat die van KAPPELLE hunne lakens, welke nogtans door een of twee aanhangende zegels in lood kenbaar moesten wezen, bij het stuk zouden mogen binnenbrengen, en op den wekelijkschen marktdag, evenwel niet minder dan bij vijf ellen tevens, verkoopen in een huis binnen Goes, door de Regering aan te wijzen, en, ter meerdere onderscheiding, voorzien van een uithangbord, met het opschrift:

Lakenen te koop / die te Kappelle gemaekt sijn.

De buitenlieden zouden daarvoor jaarlijks eene zekere som aan de stad uitkeeren. Weigerde echter de regering zoodanig huis, dan mogten zij hunne waren op de markt uitveilen. Hoe gunstig dit besluit in den eersten opslag schijnen mogt, in dit geding lag evenwel de eerste oorzaak van het verdorren van dezen tak van nijverheid, die in de volgende eeuw, gedurende den strijd tegen Spanje geheel wegstierf.

De Herv., die hier wonen, maken gedeeltelijk de gem. van Kappelle uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Biezelingen-en-Eversdijk*.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Goes* gerekend.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, welke gemiddeld door een getal van 180 of 190 leerlingen bezocht worden, en eene armenschool te KAPPELLE.

Het d. KAPPELLE of KAPELLE, ook wel KAPELLE IN ZUID-BEVELAND genoemd, ligt 1¼ u. Z. O. van Goes aan den Postweg. Het is een zeer wel gelegen fraaije en aangename plaats, met veel doortogt en zwaar geboomte omringd.

De Herv., die hier wonen, maken met die van het geh. Dijkwel en Teekenburg eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Kruiningen*, behoort. Na de Reformatie werd deze gem. met *Biezelingen* vereenigd, welke combinatie er den 1 December 1578 Ds. JORIS DE RAAD tot eersten Predikant bekwam, terwijl de eerste Zuidbevelandsche klassis den 4 Mei 1578 te KAPPELLE gehouden werd. Het beroep geschiedt door den kerkenraad met medestemming van den Ambachtsheer.

De kerk te KAPPELLE, oorspronkelijk de Kapel op Dijkwel geheeten, kan beschouwd worden als de moeder der verdere rondom gelegene gestichten en inrigtingen. Gedurig uitgebreid en verfraaid, was zij eindelijk een fraai heiligdom der H. *Maagd* MARIA toegewijd geworden. Toen een gedeelte der Ambachtsheeren in de zestiende eeuw pogingen aanwendde, om de kapel van Biezelingen tot eene parochiekerk te verheffen, ontstond daarover geschil, waaraan Keizer KAREL V een einde maakte, door te beslissen, dat de kerk te Biezelingen eene parochiekerk zoude zijn, maar tevens ondergeschikt blijven aan het kapittel der Moederkerk te KAPPELLE, hetwelk ook twee

derde van alle inkomsten zoude genieten, doch tevens verpligt waren bij de twee, reeds aanwezige Kapellanen, eenen bekwamen Pastoor of Priester te zenden, die het overig derde deel der inkomsten genieten zou, maar door de ingezetenen te Biezelingen van eene bekwame pastorie voorzien moest worden. In deze kerk was, omtrent het jaar 1503, door Anna van Bourgondië en Kolaard, Heer *van Liedekerke*, een kapittel van elf Kanunniken, en op den 20 Januarij 1506, door de Priorin van Biezelingen eene mis gesticht. Er waren mede drie vikarijen, als: eene van St. Catharina en St. Barbara, eene aan St. Jansoutaar en eene aan het outaar van den H. Paus en *Martelaar* Cornelius. De kerk van Kappelle is een oud en ruim, doch stevig gebouw, rustende van binnen op twee rijen pilaren. Zij wordt voor eene der oudste kerken van de dorpen van Zeeland gehouden, en heeft boven den hoofdingang het jaartaal 1427. De toren is de hoogste van Zuid-Beveland, en is vierkant met vier kleine spitse torentjes aan de bovenhoeken en een spits oploopend dak; daarin hangen vijf zware klokken (niet in de torentjes). In het half verwoest en afgesloten koor, ziet men de arduinsteenen graftombe van Philibert van Theyl van Serooskerke, Heer van *Tienhoven*, *Kappelle* enz. overleden in 1643. De marmeren grafnaald van eenen anderen Heer van dit geslacht, welke mede in het koor stond, is verloren geraakt.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht. Vroeger stonden digt bij Kappelle de adell. h. Gistellis, Maalstede en Bruelis, van welke de beide eerste niet meer bestaan, en het laatste een landhuis is. Ook heeft men er nog het landhuis Rust-na-Arbeid.

Thans wordt deze heerl. bezeten door onderscheidene partikulieren onder de benaming van Ambachtsheeren.

Het wapen dezer heerl. is van zilver, met eene kerk van keel (rood), met kerk- en torendak van azuur (blaauw), staande op een voorgrond van keel (rood), met de cijferletters XIIII van goud, welke beteekenen de ouderdom in eeuwen der kerk.

KAPPELLE-BIEZELINGEN-EN-EVERSDIJK, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, distr., arr. en kant. *Goes* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Katteudijke en Wemeldingen, O. aan Yerseke en Schore-en-Vlake, Z. aan de Honte, Z. W. aan 's Graven-polder-St. Jans-polder-Oost-en-Middel-Zwake, W. aan Kloetingen.

Deze gem. bevat de heerl. Kappelle en Eversdijk, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1830 bund.; telt 219 h., bewoond door 284 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., welke er ruim 1300 in getal zijn, maken de drie gem. van Kappelle, Biezelingen en Eversdijk uit.

De R. K., van welke men er ongeveer 50 aantreft, behooren tot de stat. van *Goes*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene te Kappelle en eene te Biezelingen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit de drie wapens van Kappelle, Biezelingen en Eversdijk.

KAPPELSLOOT, water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Bovenkarspel*, loopende van de Gouw in eene noordelijke rigting tot aan den Westfrieschen zeedijk.

KAPPELSTER-POELEN (DE), poel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie Ter-Kapelster-poelen.

KAPPENACKER, geh. in het grooth. *Luxemburg*. Zie Kapenakker.

KAPPIGOLLA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

Het maakte in het begin der achttiende eeuw, met de d. Tjitanjong, Tjigatoe, Tjijonsi, Tripamoeti en Soeppi, wel zeven honderd huisgezinnen uit.

KAPPO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust, in de *Menang-Kabausche-Bovenlanden*, distr. *Agam*.

Dit d. was in den laatsten oorlog met de Padries een hunner versterkte plaatsen.

KAPROEN, voorm. gors aan het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, welke, in het jaar 1475, met de Struite, de Quacq en Jan-de-Clercqs-Huirwaar, door Karel *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, ter bedijking is uitgegeven aan Cornelis Gillis, en alstoen waarschijnlijk bij den pold. Struite of het Weergors is ingedijkt, doch in later tijd weder weggespoeld.

KAPTEIN-PIETRIGRON, negerdorp in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Sarakreek*, op diens hoogen boschrijken linkeroever.

Het wordt bewoond door weggejaagde of gevlugte Aukaners, die men, naar hunne vestiging aan de Sarakreek, Sarakrekers noemt.

KAPUCIJNEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Breda*, in de *St. Catharinastraat*.

In het jaar 1625 heeft de Regering der stad Breda, op het verzoek van de Infante Isabella Clara Eugenia, de Kapucijnen in hunne stad, waar vroeger geene mannenkloosters geoorloofd waren, ingenomen, volgens besluit van den 20 Junij 1625, die hunne kloosters vervolgens aldaar gesticht en geopend hebben, aan het einde van de St. Catharinastraat.

De bewoners van dit klooster zijn, na het overgaan van de stad Breda aan de Staatschen, volgens de verdragspunten, naar elders vertrokken. Het klooster is tot partikuliere woningen verbouwd; terwijl een gedeelte van den grond, waarop het gestaan heeft, tot tuinen aangelegd, en nog onder den naam van de Kapucijnenhof bekend, aan het Domein behoort.

KAPUCIJNEN-KLOOSTER, voorm. kloost. in de bar. van *Breda*, onder *'s Princenhage*. Zie Gageldonk.

KAPUCIJNEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, in de *Apostelstraat*.

Dit kloost., hetwelk in het jaar 1316 gesticht was, is, in het jaar 1629, na de verovering van 's Hertogenbosch, door Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, naar Velp overgebragt. De daartoe behoord hebbende gebouwen dienen thans tot bierbrouwerij, toebehoorende aan den Heer H. J. de Bont, te 's Hertogenbosch.

KAPUCIJNEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Maastricht*, tusschen de *Begaerdestraat* en de *Kapucijnenstraat*. Zie Franciskaner-klooster.

KAPUCIJNER-KLOOSTER, kloost. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, te *Velp*.

Dit kloost. heeft zijne stichting te danken aan Pater Basilius, die, na eerst Kanunnik in het kapittel van St. Salvator, te Brugge, geweest te zijn, uit de orde van den H. Augustinus in die van den H. Franciscus overging, en zich alzoo in de rei der Paters Kapucijnen schaarde. Daar hij bijzonder geleerd en ijverig in zijne dienst was, en zich bovendien, door zijne uitstekende gaven als prediker en door zijn deugdzaam en edel karakter als mensch onderscheidde,

zag hij zich het bestuur over het klooster zijner orde binnen 's Hertogenbosch opgedragen, in welke betrekking hij zich nog bevond, toen die stad, in het jaar 1629, door FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje,* werd ingenomen. Nu met zijne medebroeders gedwongen zijnde de stad te verlaten, begaf hij zich, op uitnoodiging der Regering van Ravestein, derwaarts, en verving aldaar eenen geruimen tijd de Pastoor dier stad, die door eene hevige ziekte buiten staat was zijne dienst te verrigten. Later nam hij de pastorale dienst te Grave waar, doch de vergunning om aldaar te blijven, welke hem oogluikend schijnt vergund te zijn geweest, ingetrokken zijnde, keerde hij naar Velp, waar hij zich vroeger ook opgehouden had, terug. Maar, in het jaar 1645, eigenaar geworden zijnde van eene schamele hut, Emaus genaamd, die, niet ver van Velp, op eenen onvruchtbaren en moerassigen grond, gelegen was, en tot nu toe HERMANUS JACOBS en WALTERA SCHILPENBEEK, zijne huisvrouw, tot bewoners had gehad, begaf hij zich derwaarts, en leefde daar in stille afzondering, tot in 1648, wanneer de Roomsch-Katholijken te Grave, na het sluiten van den Munsterschen vrede, eenige verademing genoten, en de bediening van die parochie meer herderlijke zorg eischte, dan Pater BASILIUS alleen haar verleenen konde. Hij riep alzoo eenige van zijne ordebroeders tot zich, en toen deze bij hem in zijne kluis kwamen wonen, werd dit, als het ware, de kern, waaruit later het klooster te voorschijn kwam, want veertien jaren daarna, alzoo in 1662, werd in Emaus de eerste koordienst, in een daartoe gereed gemaakt vertrek, verrigt, en Pater VAN LANDEN tot eerste Gardiaan van dit gesticht aangesteld. BASILIUS mogt zich echter slechts twee jaren in de vestiging van dit klooster, dat aan hem zijn aanzijn te danken had, verheugen, want in het jaar 1664 is hij te Grave, in hoogen ouderdom, overleden. In hetzelfde jaar werd het eerste kerkje voltooid, hetwelk, nadat het steeds in bloei en welvaart toenemende klooster, in 1719, aanmerkelijk vergroot en herbouwd was, in 1734, door eene geheel nieuwe, eenvoudige, nette en vrij ruime kerk vervangen werd, waarin eene zerk gevonden wordt, waarop de wapens en titels van Vrouwe EVERDINA JACOBA WILHELMINA, Vorstin *van Anhalt-Bernburg* enz., geb. Rijksgravin *van Weede,* die reeds den 13 Februarij 1724 overleden, en in de oude kerk begraven was, zijn uitgehouwen. In deze kerk was vroeger, en is misschien nog, een groot schilderstuk, waarop JOHANNES *de Dooper*, door een levensgroot jongeling, in een woest landschap zittende, is voorgesteld, met een lam en andere daarbij gevoegde kenmerken van den voorlooper des Messias. Dit stuk is, blijkens de daarop voorkomende naam, door zekeren WALVIS, een anders onbekend meester, geschilderd.

Toen in het jaar 1674 de stad Grave, welke de Franschen twee jaren vroeger veroverd hadden, weder door de Nederlandsche troepen bemagtigd was, werd den R. K., die gedurende het verblijf der Franschen te Grave, ongestoord hunne godsdienst verrigt hadden, alle vrijheid daartoe ontzegd, zoo dat zij zich genoodzaakt zagen, wilden zij zich niet geheel van de oefening der kerkdienst verstoken zien, tot het bijwonen daarvan naar Velp te gaan, terwijl de kerk van het klooster aldaar, door den Bisschop van Roermonde, als parochiekerk voor de stad Grave aangewezen werd. Toen er, kort hierop, weder vrijheid tot het oefenen der godsdienst te Grave verleend werd, bleef evenwel den Kapucijnen te Velp de zielezorg voor de Graafsche gemeente aanbevolen, en reeds had eene volgreeks van vijftien Missionarissen uit hun midden, de waardigheid van Pastoor te Grave

bekleed, toen deze, in het jaar 1741, aan eenen seculieren Missionaris werd opgedragen, zoo als zij naderhand ook altijd tot nu toe door zoodanig eenen Geestelijke bediend is. Behalve dat de Missionarissen uit dit klooster de pastorale dienst te Grave waarnamen, werden ook de Pastoors der andere omliggende gemeenten door de Paters in hunne bediening bijgestaan; terwijl ook de armen in het klooster gevoed en door de Paters met liefdegiften ondersteund werden, tot het uitreiken waarvan deze zich in staat zagen door de milde bijdragen der geloovigen, die het kwamen bezoeken, of van de ingezetenen van Grave, die zich altijd dankbaar betoonden voor de geestelijke verzorging, welke zij in den drukkendsten nood van de Paters hadden mogen genieten. De transactie, waarbij, in het laatste jaar der vorige eeuw, het land van Ravestein, met eenige andere landen, door het Fransche gemeenebest, aan de Bataafsche Republiek werd afgestaan, en die, naar men wil, het laatste land op drie millioen guldens te staan kwam, was oorzaak, dat het klooster te Velp de vernietiging, waardoor het sedert lang bedreigd werd, voorloopig ontging, daar de R. K. van het Land van Ravestein, zoo onder het bestuur der Republiek, als onder dat van Koning Lodewijk, in het bezit van alle die vrijheden bleven, welke zij te allen tijde dáár genoten hadden. Nadat echter, bij dekreet van 3 Januarij 1812, de vernietiging der kloosters in het Departement der Monden van den Rijn, waartoe toenmaals de tegenwoordige provincie Noord-Braband behoorde, bevolen was, ontvingen de kloosterlingen te Velp bevel, om den 20 Augustus hun klooster te ontruimen. Met eene edele standvastigheid evenwel, hunnen Schutspater Basilius waardig, verklaarden deze mannen, dat zij zoodanig een dekreet van den Keizer, hetgeen zonder voorkennis van den Paus uitgevaardigd was, niet mogten gehoorzamen, en dat zij ten deze alleen voor geweld zouden bukken. Zij bleven werkelijk in het klooster, tot dat zij op den gestelden dag, door de gens d'armes, met geweld uit hun eigendom verdreven werden. Zij waren toen zeven en twintig in getal en onder deze was, behalve andere eerbiedwaardige grijsaards, een meer dan tachtigjarige blinde, wiens witten baard, die tot aan de knieën afhing, algemeen de aandacht tot zich trok der verzamelde menigte, van elders derwaarts gelokt, om het vreemde schouwspel te zien, hoe een hoop weerlooze mannen zich durfden verzetten tegen hem, voor wien op dat oogenblik, van Moscou af tot schier aan het uiterste punt van kaap Finisterre toe, geheel Europa in het stof gebogen lag. Vele der Paters begaven zich naar een nabij gelegen buitengoed, dat aan zeker burger van Grave, Hermanus Gerrits genaamd, toebehoorde, dan ook hier was het hun niet vergund eendragtig bijeen te wonen. Op bevel van den Onder-Prefect van Nijmegen moesten zij verstrooid worden, en ten gevolge van dit bevel gingen zij bij goede vrienden in, blijvende de Pater Gideon alleen op het gezegde buitengoed, van waar hij elken avond naar het klooster ging, om daar tot den volgenden morgen te verblijven, zoo dat hij geen enkelen nacht daar buiten doorbragt. Na de herstelling van het Huis van Oranje in het bewind, waren de zes en twintig nog levende Kapucijnen, in Mei 1814, weder derwaarts gekeerd, toen zij door het besluit van 2 September van dat jaar, de hoop, waarmede zij zich gevleid hadden, dat namelijk hun klooster in stand zoude blijven, op eens den bodem zagen ingeslagen. Bij dit besluit toch werd hun, ja wel het aanhoudend verblijf in het klooster vergund, maar het

aannemen van nieuwe leden verboden. Na den dood van den vorigen Pater Gardiaan, die men daartoe te vergeefs had trachten over te halen, maar die zulks uit vrees, dat die stap nog heilloozer gevolgen na zich mogt slepen, altijd geweigerd had, heeft men zich wel tot Z. M. den Koning gewend, om de vergunning tot het aannemen van nieuwe leden te bekomen, doch dit is toen van geen gunstig gevolg geweest. Het klooster was dientengevolge schier uitgestorven, want in 1834 bevatte het slechts vijf bewoners, onder welke er waren, die, hoewel reeds ver in jaren gevorderd, nog de Latijnsche lier jeugdig handteerden, waarvan, onder anderen, bij de herstelling van den tegenwoordigen Koning, uit eene zware krankheid, in het jaar 1835, blijk gegeven werd. Dit belangrijk kloostergesticht, dat in 1839 niets dan ver gevorderde in jaren onder zijne bewoners telde, zoo dat zelfs twee hunner, in 1836, het vijftigjarige jubelfeest hunner professie vierden (1), zou allengs zijne geheele vernietiging te gemoet gegaan zijn, indien, bij Koninklijk besluit van den 28 November 1840, no. 16, aan die geestelijke vereeniging van Kapucijnen niet ware vergund, om nieuwe Leden in hare zamenleving aan te nemen, waardoor het getal der Leden op 1 Januarij 1844, wederom tot acht en twintig is aangegroeid.

KAPUCINESSEN-KLOOSTER, te *Haren*, in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*, hetwelk thans 23 Leden telt. Zie voorts op HAREN.

KARA, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Banda*, ten N. van het Land der Papoes.

Men vindt er onderscheidene eetbare vruchten; te weten: kalappus, kanarie, oebi, piesang, boontjes, roode rijst, onderscheidene soorten van visch aan de stranden en ook veel timmerhout, dat te zien is aan hunne groote vaartuigen, die veel uit één stuk gemaakt zijn. Ook is er voornamelijk het ijzerhout in grooten overvloed.

KARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*, aan de *Toelang-Bawang*.

KARA, kaap in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de *Noordkust*.

KARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. en reg. *Soerabaija*, aan de *Kara*, omtrent 2 mijlen van de kust.

KARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, met eene noordelijke rigting in den *Oceaan* uitloopende.

KARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die zich met eene oostelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uitstort.

KARA-ASSEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

KARADOKA, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, op den oostelijken oever van de baai *Segara-Anakan*.

KARAGAO, klein eil. in den *Moluksche-Archipel*, in den boezem der *Illana-baai*, op de Westkust van *Magendano*.

KARAKA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Banda-eilanden* behoorende.

KARAKAHAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die zich met eene noordelijke rigting in de resid. *Tagal*, in de de *Zee-van-Java* uitstort.

---

(1) Dat waren Pater MATTHIAS, in de wereld genaamd PETRUS FRANCISCUS VERBORGSTAD, thans Gardiaan, en Pater MARTINUS, in de wereld genaamd MARTINUS EGGEN.

KARAKARA, kaap in *Oost-Indië*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

KARAKITA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Sangir-eilanden* behoorende, Z. van Sangir. Het is bebouwd en bewoond.

KARAMBA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*. Zie KAZAMBA.

KARAMMAT of HEILIGE-BERG, berg in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordkust.

Deze berg, die zich vrij kaal voordoet, wordt aldus genaamd, omdat een Moorsche Priester, die er aan kwam drijven, aan den voet van dien berg begraven ligt, zoo als dit graf daar ook nog te zien is. Van dezen berg af loopt oostwaarts langs het strand een smal rifje.

KARAMPANG of KARAMPOG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, reg. *Pronogoro*.

Den 18 December 1825 viel er tusschen dit d. en *Wono-Redjo* een gevecht voor tusschen de muitelingen en den Kapitein RÖSER, bijgestaan door den Pangerang van Sumanap en diens hulpbenden, waarin de onzen de overwinning behaalde; terwijl de vijand, onder anderen, drie aanvoerders op het slagveld liet, onder welke MANGOEN NEGORO en eene vrouw, die altijd bij den Pangerang CERANG was, en door de gemeene Javanen beschouwd werd, als eene bovennatuurlijke Prinses, uit het rijk der geesten, aan wier magt veel werd toegeschreven.

KARAMPOG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie het vorige art.

KARANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

Uit den krater van dezen berg, welke tusschen de 5000 en 6000 voeten hoog is, stijgen van tijd tot tijd zwaveldampen op.

KARANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*, op het landg. *Kalappa-Noengal*.

Deze berg levert eene rijke hoeveelheid vogelnestjes op, waarvan jaarlijks, door elkander gerekend, eene hoeveelheid van 26 tot 30 pikols (3250 tot 3750 pond.) ingezameld wordt. De donkere holen van dezen berg, uit kloven of spelonken bestaande, welke door de natuur gevormd zijn, liggen op omtrent een vierde gedeelte van de hoogte, hebben somwijlen vijf tot zes vademen diepte, en zijn door onderscheidene verdiepingen gevormd. De bovenste opening is doorgaans zeer ruim. Men heeft lang gedacht, dat deze holen onstaan waren door vroegere vulkanische uitbarstingen; doch dit is door den beroemden Natuurkundige BLUME bevonden het geval niet te zijn. Ook heeft er, sedert menschen geheugenis, geen zweem van eene dergelijke uitbarsting in dit gebergte plaats gehad. De berg KARANG heeft eene bekoorlijke en schilderachtige ligging, en is tot aan zijnen kruin met hoog geboomte bedekt. In de nabijheid van dit gebergte vindt men echter zeer weinig dorpen of woningen, waarschijnlijk omdat eene te groote volkrijkheid in den omtrek de bewaking der holen, waarin de vogelnestjes gevonden worden, zeer moeijelijk zoude maken, of misschien ook, om door eene groote bevolking de vogels niet te verjagen. Om dezelfde reden heeft men langs dit oord geene andere voetpaden gebaand, dan die, welke onvermijdelijk noodzakelijk zijn, om aan de inzamelaars den toegang tot de rijke voortbrengselen van dezen berg te vergunnen.

KARANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, door Bedouïs bewoond.

KARANG, GOENONG-KARANG, ook wel de BANTAMSCHE-PEPERBERG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, in de distr. *Pandeglang*, *Tjomas* en *Tjimanok*.

Deze berg, welke ruim 1600 ell. hoog en tot op de hoogte van 600 ell. bewoond wordt, heeft eenen krater, waaruit zwaveldampen opstijgen.

KARANG, TANDJONG-KARANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, aan de Noordkust.

KARANG (BANKOEL-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

In de nabijheid van dit d. werd, den 18 October 1827, een vrij sterke troep muitelingen, met twee vlaggen, door den Luitenant GILLY met zijne Jagers aangevallen en op de vlugt geslagen, zoodat er een twaalftal van den vijand sneuvelde, die zelfs door den haast der vlugtelingen niet konden worden medegenomen.

KARANG (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARANG.

KARANG (TANDJONG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARANG.

KARANG-ANJER, ads. res. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

KARANG-ANJER, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

KARANGANIJE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, aan eene rivier.

KARANG-ASAM, KARANG-ASIN of KARANG-ASSAN-BALI, ook wel KARANG-ASSAN gespeld, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, op de Oostkust van Kaloongkoong, aan de Straat-van-Lombok, waarin men veilige ankerplaatsen aantreft.

Het is een der magtigste rijken van Bali. Men telt er 250,000 zielen, onder welke ongeveer 50,000 weerbare mannen. De grond is er bergachtig, doch zoo vruchtbaar, dat er op sommige plaatsen tweemalen rijst geoogst wordt. Het land wordt door onderscheidene rivieren bespoeld, die zich meest in de Gilgil vereenigen. Op dit rijk wordt door de Chinezen, Makassaren en Boeginezen handel gedreven in krissen, pieken, schietgeweren, zout, katoenen en zijden stoffen, ten welken einde de haven van Pandang, Z. O. van de hoofdplaats Karang-Asam, door hen bezocht wordt.

KARANG-ASAM, KARANG-ASIN of KARANG-ASSAM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, kon. *Karang-Asam*, waarvan het de hoofd- en residentieplaats is, 1 u. W. van Lombok, in eene volkrijke en vruchtbare landstreek; 8° 30′ Z. B., 133° 16′ O. L.

Het is de voornaamste stad van het eil. Bali, en heeft eene goede haven, de eenigste waar groote schepen kunnen ankeren.

KARANG-ASAM, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*. Zie BALI (PIEK-VAN-).

KARANG-ASIN, rijk en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Balie*. Zie KARANG-ASAM.

KARANG-ASIN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*. Zie BALI (PIEK-VAN-).

KARANG-ASSAM, rijk en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*. Zie KARANG-ASAM.

KARANG-ASSAM, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Het levert zeer goede houtsoorten en is zeer voordeelig in de nabijheid der rivieren gelegen, en daardoor zeer geschikt, om het gevelde hout af te voeren.

KARANG-ASSAM, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*. Zie KARANG-ASAM.

KARANG-ASSAM-LOMBOK, rijk in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der kleine *Sunda-eilanden*. Het is het voornaamste van de vier rijken van dit eiland.

KARANG-BESI, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie BESI.

KARANG-BOLANG, KARANG-BOLONG of KARANG-BOLLING, schiereil. in *Oost-Indië*, resid. *Badjoemaas*.

Het bestaat hoofdzakelijk uit kalkrotsen, welke hier en daar steil en zeer gevaarlijk over de zee hangen, en waarin vele eetbare vogelnestjes gevonden worden.

KARANG-BOLANG, KARANG-BOLONG of KARANG-BOLLANG, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemaas*, op het schiereil. *Karang-Bolang*, aan den mond der Tjietjong-Galang en den weg, welke langs het zuiderstrand van deze resid. loopt.

KARANG-BOLANG, schiereil. en vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie de beide vorige art.

KARANG-DALLO, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Passummah-Lebar*, Z. O. van Bengkoelen; met 1600 inw.

KARANG-DJALANG, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie WAPEN VAN PURMEREND (HET).

KARANG-DJATI, groote indigofabrijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

In het belang van deze fabrijk is er, in het jaar 1836, eene waterleiding gegraven, waardoor tevens ongeveer 800 bouw rijst zullen kunnen worden verkregen.

KARANG-DOUKOUR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

KARANG-GEDÉ, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

In de nabijheid van deze plaats werd de Kapitein KILIAN, den 11 October 1825, door eene bende van ruim 2000 muitelingen, onder aanvoering van Radeen SOEKOER, aangetast, doch na twee malen te zijn slaags geweest, werd de vijand, met een aanmerkelijk verlies aan dooden en gekwetsten, op de vlugt gedreven en zeven palen vervolgd tot aan Gagatan-Lor, welke eene verzamelplaats van leeftogt voor den vijand was, die aldaar eene groote hoeveelheid padie verzameld had. Deze padie is, benevens een aantal hoornbeesten, twee paarden, eenige krissen en een vaandel, in de handen der onzen gevallen.

KARANG-GEMIN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, met eene voorname bron.

KARANG-GOSONG, klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie GOSONG.

KARANG-GOSSA, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, vóór de rivier van Rembang.

KARANG-INTANG (DIAMANTBERGEN), landstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het binnenland.

KARANGIONIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*, 2 palen O. van Kretek.

In dit d. maakte de Majoor ERREMBAULT DE DUDZEELE, den 14 October 1829, RANGING RATOE AGOEN, de moeder van DIEPO NEGORO, en zijne dochter DENAJOE GUSTIE, met een klein gevolg van drie personen, krijgsgevangen.

KARANG-ITANG of KARANG-ITAN, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidoostkust van dat eil.

KARANG-ITANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidoostkust van dat eil., resid. *Pontianak*.

KARANG-KALIJEROK, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, die ¼ mijl van den wal en 1½ mijl van Tagal, vóór den hoek Larisen, O. en W. 1 mijl ver en ½ mijl Z. en N. uitgestrekt, ligt.

KARANG-KAMAL, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie REIGERSDAALBANK.

KARANG-KOBAR, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

Door de zware overstroomingen, welke in Februarij 1844 hebben plaats gehad, zijn, zoo in dit distr. als in het distr. *Batoor*, vijf theefabrijken, twee theepakhuizen en twee opzienerswoningen geheel vernield en de overige fabrijken zwaar beschadigd; terwijl 170 huizen, die door het vuur van eene der omgestorte woningen werden aangestoken, in de asch werden gelegd. Enkele personen zijn bij deze ramp omgekomen.

KARANG-KOBAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, distr. *Karang-Kobar*, op de grenzen van Pekalongang, nabij de plaats, waar de Sirodjoe zijnen oorsprong neemt.

In de nabijheid van deze plaats werden de muitelingen, die den omtrek verontrustten, den 12 Januarij 1828, door den Inlandschen Barissan van Pekalongang en Battoor, geheel verstrooid en vernield.

KARANG-KUIPER, POELOE-KARANG-KUIPER, rif in *Oost-Indie*, in de *Zee-van-Java*. Zie KUIPER (RIF-VAN-HET-EILAND-).

KARANG-LEJER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, prinsd. *Madura*, 1 mijl Z. O. van Arosbaja, landwaarts in, omtrent een zwaar gebergte, dat zich van het d. Sotia af, hetwelk 1 mijl zuidoostelijker ligt, tot aan de stad Sampan toe, wel 7 mijlen ver van het O. naar het W. uitstrekt.

KARANG-LONBONG, klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie KLIP (DE).

KARANGLOO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*.

De grond is in dit distr. bijzonder vruchtbaar.

KARANG-MAGAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

KARANG-MALANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Dit d. was in het jaar 1828 versterkt en door de onzen bezet, toen het, den 17 Februarij van dat jaar, door de muitelingen werd aangevallen. Zij werden echter door den Sergeant BERNHARD, die aldaar het bevel voerde, niettegenstaande zij den aanval driemalen herhaalden, manmoedig afgeslagen. Den 26 dier zelfde maand werd die Sergeant door den Majoor SPENGLER, die intusschen aldaar was aangekomen, op verkenning uitgezonden en stootte bij die gelegenheid op eenen sterken vijandelijken voorpost, met welken hij in gevecht geraakte en die hij, ondanks het hevig vuur, uit zijne stelling verdreef, terwijl hij tevens de ijzeren borangs, waarmede de weg als bezaaid was, uit den weg ruimde.

KARANG-MALANG-ORANG, koraalrif in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Riouw*.

Den 27 Julij 1840 is Zr. Ms. schooner *Castor*, gekommandeerd door den Luitenant ter Zee der eerste klasse van Hasselt, op dit rif gestooten en daarop geheel verongelukt.

KARANG-MANGOE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Het was in het jaar 1836 voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men den houtkap daarin moest staken, hoewel de ingezetenen daarin altijd nog eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

KARANG-MOLON, d. in *Oost-Indië*; op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Den 25 Maart 1828 werden de muitelingen, in de nabijheid van deze plaats, door de Luitenants Hojel en Roeps, van twee kanten aangevallen, zoodat zij zich spoedig tot den terugtogt genoodzaakt zagen.

KARANGO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*, aan den westelijken oever van de Indramajoe.

KARANG-ONKAL, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, vóór het d. *Kandang*, resid. *Rembang*.

KARANG-PANDAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. — In den omtrek vindt men mineralen en stikbronnen.

KARANG-PAPEDJI, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*. Zie Kombuis (Rif-van-de-Groote-).

KARANG-PASIR, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*. Zie Neptunusdroogte.

KARANG-PEDANG, Karang-Pidong of de Zwaardklip, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*. Aan de zuidkust van deze kaap loopt noordwaarts eene bergketen naar kaap Sidano, welke de resid. *Bezoeki* van *Banjoewangi* scheidt.

KARANG-PIDON, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie het vorige art.

KARANG-POELOE-AJER, klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Hoorn (Klip-Bewesten-).

KARANG-POELOE-KAPAL of het Rif-van-Onrust, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Onrust (het-Rif-van-).

KARANG-POELIE-OBIE, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Rotterdam (het Rif-van-).

KARANG-POELOE-RAMBOT, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Middelburg (het Rif-van-).

KARANG-POELOE-SANGKIT, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Purmerende (het Rif-van-).

KARANG-RARAMBA, klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*. Zie Klip (De).

KARANG-SAMBA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramaijoe*.

KARANG-SAMBONG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemedang*; 172 palen van Batavia, aan de Indramayoe.

Deze stad levert niets aangenaams op. Het klimaat is onverdragelijk heet, staande de thermometer van Fahrenheit van 95 tot 100 en meer graden op den middag. De grond is droog en schraal en brengt niets noemenswaardigs voort. Het is hier waar de pakhuizen zijn,

waarin de koffij uit de oostelijk gelegene districten der Preanger-Regentschappen geborgen wordt. Zij liggen in eene vallei, langs de rivier Tjimanak.

Ten gevolge van den zwaren regen, die er in December 1831 en Januarij 1832 gevallen is, werden in den omtrek van deze stad vele huizen weggespoeld, en verloren daarbij eenige menschen het leven.

KARANG-SERANG, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

KARANG-SONDALANG-TJILLIMAJA of SCHADELIJKE-HOEK, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de noordkust van de ads. res. *Cheribon*.

Vóór deze kaap vertoonen zich, een weinig van den wal af, wel twaalf droogten, op eene van welken, naast aan den wal, een klein eilandje ligt.

KARANG-TAHAN, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie RIJNLANDSCHE-DROOGTE.

KARANG-TAMBAK, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

KARANG-TAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

KARANG-TINGALLAM, droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie PAS-OP (DE).

KARANG-TOERIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

Ten gevolge van de bijzonder zware regens, in October 1833 gevallen, zijn aldaar onderscheidene huizen door den stroom weggedreven, eenig vee weggespoeld, en schade aan padie enz. veroorzaakt, doch gelukkig geen menschen omgekomen.

KARANG-TONGGARA, klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie ZUIDOOST-KLIP.

KARANG-WETAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KARANG-WOELO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KARANG-WOENI of KARANG-WONI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KARANG-WOENI-NONGO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in de *Bengawan* uitloopende.

KARANG-WONI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARANG-WOENI.

KARAS, eil. in *Australië*, N. van het Land der Papoes, vóór de Rijklof van Goensbaai. — Er gaan bij dit eil. zware stroomen, welke de schepen gestadig naar den vasten wal drijven.

Men beweert dat op dit en de nabijgelegene eilanden *Kany* en *Batoer* de schoonste Papoesche vrouwen gevonden worden.

KARATJAK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van het Limbangsche distr. Balitoer met het Soemedangsche distr. Singaparna, ongeveer 7 palen O. van Garoeth.

Het is een der hoogste toppen van het oostelijke Kendanggebergte.

KARAVAN, kaap in *Oost-Indië*, op de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, O. van de Reede-van-Batavia.

KARAWANG, resid. en distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KRAWANG.

KARAWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KRAWANG (DE).

KARBAU-PIEK, berg in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Moa*.

Deze berg verheft zich eenzaam boven het overige gedeelte van het eiland, dat doorgaans vlak land is, en heeft, ofschoon vrij wat minder hoog dan de Piek-van-Teneriffe, met dien beroemden berg in gedaante eene treffende overeenkomst.

KARDINGER-MAAR of KARRINGE-MAAR, klein vaarwater en waterlossings-kanaal in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, komende zuidwaarts bij de Ruische brug uit het *Damsterdiep*, waar het de scheiding tusschen de gem. *Noorddijk* en *Ten-Boer* maakt, en dus verre de ZIJDWENDING, ook ZUIDWENDING, heet. Het wordt vervolgens de scheiding tusschen de gem. *Bedum* en *Ten-Boer*; loopt bijna N. N. O. en heet het KARDINGER-MAAR, vloeit door '*t Reydeland* naar Kardingezijl, aan den weg van Bedum over St. Anna naar Ten-Boer; schiet verder N. N. W. en daarna W., en valt te Onderdendam in het *Boterdiep*, onder den naam van Krom-maar.

KARDINGEZIJL, plaats in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. O. van *Bedum*, aan den weg van Bedum naar St. Anna, bij het geh. Ter-Laan, waar vroeger eene sluis of zijl in het Kardinger-maar lag.

KAREGESAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, op het *Noordoostelijke-schiereiland*, resid. *Menado*.

KAREL-FRANÇOIS, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramakka*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Cookhan, benedenwaarts aan den verl. militairen post Braak; 1500 akk. groot.

KARELSBURG, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramakka*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Nooit-gedacht, die er thans mede vereenigd is, benedenwaarts aan den houtgr. Goede-moed. Zij is afzonderlijk 500 en met den daartoe behoorenden houtgr. Nooit-gedacht; 1000 akk. groot. Men heeft er 4 slaven.

KARELSBURG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wayamoekreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. IJvershoop, benedenwaarts aan de koffijplant. Klein-Jalousie; 200 akk. groot; met 36 slaven. De Negers noemen haar PIKIEN-DOMBERG.

KARELSDEEL, verl. grond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter regterzijde in het afvaren, thans vereenigd met het *Land-van-Batenburg*, te zamen 282 akk. groot; palende zeewaarts aan het Land-van-Bruinendal en ten Z. aan het Land-van-Aldenrad.

KARELSHAVE of CARELSHAVE, have of scheepvaart in *Zalland*, prov. *Overijssel*, loopende van de *Twickelsche-vaart*, door de gem. *Ambt-Delden* naar Enten, gem. *Wierden*, in de *Regge*, digt bij het zoogenaamde Katteler, in laatstgenoemde gemeente.

Zij is in het jaar 1771 door den Graaf VAN WASSENAER gegraven. Ter plaatse, waar deze vaart haar begin neemt, in de buurs. *Deldener-Esch*, gem. *Ambt-Delden*, staat een logement, insgelijks Karelshave genoemd, hetwelk in 1773 door genoemden Graaf is gebouwd.

KARELS-POLDER (PRINS-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRINS-KARELS-POLDER.

KARELSVELD of BENKEMA, voorm. huis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en 20 min. Z. van *de Leek*.

Dit huis is voor eenige jaren afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans slechts het met eene gracht omsloten erf. De daartoe behoord hebbende gronden, van geringen omvang, worden thans in eigendom bezeten door den Heer VAN NIEKOORD, woonachtig te Midwolde.

KAREONG, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, op den oostelijken oever van de baai Segara-Anakan.

KARET, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, tot de *Bataviasche-Ommelanden* behoorende.

KARIHOE of WAHIO, oud d. in *Oost-Indië*, lands. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het noordelijke gedeelte van dat eil. of *Hatoehaha*, W. van de riv. Way-Lapia.

Hier bestaat, sedert 1655, de steenen vesting Hoorn. De bevolking van KARIHOE heeft zich onder de Portugezen reeds oproerig gedragen, en nam de wijk naar den berg Alakka, alwaar zij met moeite overwonnen werd. Naderhand gedroeg zij zich onder de Hollanders ook oproerig, zoodat de Landvoogd VAN DIEMEN haar, in 1638, onder den Koning van Ternate stelde.

KARIKE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Zuidwestkust, aan de *Karike*.

KARIKE, WAY-KARIKE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, welke met eene zuidwestelijke strekking in *Zee* loopt.

KARIMON, POELO-KARIMON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, Z. van de Straat-van-Malakka, O. van het eil. Sumatra; 1° N. B., 121° 1″ O. L.

KARIMON, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, N. van het *Sundasche* eil. *Java*, ongeveer 8 m. N. van den Hoek-van-Djapara, door rotsen omgeven.

Het is het grootste der *Karimon-Djawa-groep* en vrij hoog. Het verheft zich in het midden tot eenen berg en ligt op 5° 50″ Z. B., 128° 18′ O. L. Men vindt er overvloed van hout en goed drinkwater, alsmede eene goede ankerplaats; terwijl de schepen ook door het Lage-Kloots-eiland en andere kleine eilandjes gedekt zijn.

KARIMON-DJAWA, ook wel KARIMON-JAVA gespeld, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, ten N. van het *Sundasche* eil. *Java*.

Deze groep eilanden maakt gezamenlijk eene ads. res. van de resid. *Djapara* uit.

KARIMON (GROOT-), eil. in *Oost-Indië*, Z. van de *Straat-van-Malakka*, tot de *Riouwsche-eilanden* behoorende.

Dit eil. maakt, met *Sabon* en eenige andere eilandjes, de zoogenaamde Kust-van-Sabon uit, en vormt tevens de oostzijde van Straat-Sabon. — Op dit eil. verheft zich een berg, de Dubbele-Piek-van-Groot-Karimon geheeten.

KARIMON (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, Z. van de *Straat-van-Malakka*, tot de *Riouwsche-eilanden* behoorende.

De doorvaart, om uit Straat-Malakka oostwaarts in Straat-Sinkapoera of zuidwaarts in Straat-Drioen te komen, heeft eene breedte van drie mijlen.

KARIOE, KARIEW of KALIOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, onder den Radja van Sohomi-hot staande.

Het is eene zeer gezonde plaats, waar men uitmuntend drinkwater heeft. Visch en hertenvleesch vindt men er in overvloed.

Er is een fort, dat nog al aanmerkelijk is en eene bezetting heeft, die somtijds onder eenen Luitenant, somtijds onder eenen Sergeant staat. — De bevolking is in tweeën gesplitst; de Christenen wonen in het geh. Goron, nabij het fort, en de Mahomedanen in het geh. Pelauw; Alfoeren treft men er niet aan. De Christenbevolking beloopt 140 zielen, onder welken 30 Ledematen en 40 schoolkinderen.

Bij dit dorp viel den 30 September 1828 een gevecht voor tusschen de achtste mobile colonne, onder de bevelen van de Majoor Buschkens en een troep van meer dan twee duizend muitelingen, waarbij de onzen, niettegenstaande zij manmoedig streden, de nederlaag leden, en behalve den dood van den Luitenant van Vreesen, den Luitenant der Artillerie van der Moolen, den Chirurgijn der derde klasse de Porre en de Raden Djakra Winatta, Patthe van Brides, zoon van den Regent van Takal, het verlies van ongeveer honderd veertig man te betreuren hadden; terwijl twee eenponders met bespanning, munitie en bedieningen den Barissan van den Tommongong Sondo Negoro mede in 's vijands handen vielen.

KARKALANG, Karkarlang, Kerkolang of Poeloetang, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Talautsche-eilanden* behoorende; 4° 45′ N. B., 144° 45′ O. L. Het is bewoond.

Het ligt als een driehoek, hebbende eenen hoek naar het Noordwesten en eenen naar het Zuidwesten. Van den Oosthoek tot bijna aan den Noordwesthoek, en voor een groot gedeelte ook van den Zuidoosthoek naar den Zuidwesthoek heeft men veel gebergte, hoewel het aanmerkelijkste, dat al vrij hoog is, in het Zuidoosten gevonden wordt. Verder is het grootste gedeelte van dit eiland, zoo in het midden als wel vooral van den Noordwesthoek tot den Zuidwesthoek vlak land. Het heeft eene lengte (te weten van den Noordwesthoek tot het midden van den Oosthoek), omtrent zeven mijlen, van daar weder tot den Zuidwesthoek acht mijlen lang, en op zijn breedste (te weten van den Oosthoek vlak naar het Westen toe), vier mijlen breed.

Men heeft er tien dorpen, als. Naun, Boendade, Gemy, Bomboe, Bolloedoe, Entsje, Ajen, Machatarang, Kiama en Poeloetang. Dit eil. bevatte in het begin der achttiende eeuw 2970 zielen, onder welke 970 weerbare mannen.

KARKARLANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*. Zie Karkalang.

KARKAROTTANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukshe-Archipel*, tot de *Talautsche-eilanden* behoorende. Sommigen rekenen het tot de *Solibabo-groep*, anderen tot de *Méangis-eilandjes*. Het is bewoond.

KARMANSWIELTJE, wieltje of oude kolk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 5 min. N. O. van *Vught*, gelegen bij het gewezen kasteeltje Koudenoord.

KARMELITENHUL, voorm. adell. h. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. Z. W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*, niet ver van de zee gelegen.

Het had zijnen naam ontleend van een eertijds aldaar gestaan hebbend Karmeliter-klooster.

KARMELITER-KLOOSTER, kloost. te *Boxmeer*, in de heerl. van dien naam, prov. *Noord-Braband*, hetwelk, op den 1 Januarij 1844, zeventien leden telde. Zie voorts op Boxmeer.

KARMELITER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Haarlem*, in het begin van de *Houtstraat*.

De Ridder SIMON VAN HAARLEM schonk, in het jaar 1249, de Monniken van de Karmeliterorder zijn eigen huis, om daarvan een klooster te stichten. Dit klooster was zeer groot, want het strekte zich uit van de *Spekstraat* tot aan den *Anegang*, en van achteren tot aan de *Warmoesstraat*, weshalve het dit geheele vierkant besloeg, uitgenomen alleen de Vleeschhal, die voorheen op den hoek van de laatstgemelde straat stond. Aan de zijde van den Anegang stond de kerk, omgeven door een kerkhof, en versierd met eenen fraaijen toren, die twee omgangen had, den eenen halverwege den toren en den anderen rondom den appel. Het kruis bereikte omtrent de hoogte van den voorgevel der groote kerk te Haarlem. De kerk van dit gesticht was voorzien van zes altaren, waaronder het prachtigste, en dus ook waarschijnlijk het hooge altaar, ter eere van *O. L. Vrouwe Hemelvaart* was ingewijd. Ook had de St. Joseph-Broederschap aldaar een altaar, aan de Zuidzijde, waarbij tweemaal 's jaars eene hooge mis, en elke week eene mis voor de broeders en zusters van de broederschap gelezen werd, welk altaar pronkte met zeer vele kostbare sieraden, de gemelde broederschap toebehoorende, welke die, even voor de kerkhervorming, in het laatst der zestiende eeuw, uit voorzigtigheid borgen. Na de Reformatie is het geheele klooster in burgerhuizen veranderd, zijnde thans alleen overgebleven de poort van een der uitgangen in de Houtstraat, de Gulden-Bergspoort genoemd, alsmede nog eene kleine uitgang in den Anegang.

In het jaar 1459 verkreeg dit klooster van DIRK VAN WASSENAER, als Cureit of Pastoor der parochiekerk het regt, om de lijken dergenen, die bij de Karmeliten verkozen begraven te worden, maar onder den Parochiaan behoorden, ter aarde te mogen bestellen, zonder alvorens het lijk in de hoofd- of parochiekerk te dragen, zoo als tot dien tijd toe was in gebruik geweest, mits echter aan den Cureit of Vice-Cureit betaald werd voor ieder lijk van een volwassen mensch vijftien en van een kind vijf Hollandsche schellingen, en van degene, die dit niet konde of wilde betalen moest het lijk, naar ouder gewoonte, alvorens in de groote- of parochiekerk gebragt worden, welke vergunning sedert door eenen lateren Cureit JOAN VAN ROOZENBOSCH, aan dit klooster in het jaar 1475 is bevestigd. Onder de aanzienlijken, die in dit klooster hunne grafplaatsen verkozen hebben, vindt men eenige Heeren uit den huize VAN BREDERODE, als Heer WALRAVEN VAN BREDERODE, die gehuwd was met BERTHA, de dochter van JOAN VAN EGMOND en acht jaren voor zijnen vader DIDERIK, gerekend den dertiende Heer VAN BREDERODE, den 17 Augustus des jaars 1369 overleed, en in het koor dezer kloosterkerk begraven werd. Zijn vader DIEDERIK werd aldaar ook begraven in het jaar 1377 en vermaakte uit zijne goederen, die hij te Schooten had, vijftien Hollandsche ponden van veertig groot (15 guld.) jaarlijksche renten, alsmede ook de oudste zoon RENOLD, die zijn vader in de heerl. Brederode opvolgde, en dertien jaren na hem in he jaar 1390 overleed. Deze schonk aan dit klooster alles wat noodig was tot het dak der kerk. Uit dit klooster zijn gekomen de oude schilderijen onzer Hollandsche Graven, die thans de zaal van het stadhuis versieren, zeer waardige overblijfsels van den ouden tijd en de eenige schilderijen, die ons de beeldtenissen onzer Vorsten, van DIDERIK den eerste af tot Vrouwe MARIA VAN BOURGONDIË en haar gemaal MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK toe, bewaard hebben.

KARMELITER-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Kennemerland*, te *Ouddorp*, prov. *Noord-Holland*.

Dit klooster was gebouwd, in het jaar 1467, ten dienste van de Lieve-Vrouwebroeders of Geschoeide Karmeliten, hebbende Karel *de Stoute*, Hertog *van Bourgondië* en Aalbert van Raaphorst, Baljuw van Haarlem en Ontvanger van Noord-Holland, er de penningen toe verschoten. Het is in het jaar 1572 afgebroken.

KARMELITER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Monnickendam*, prov. *Noord-Holland*. Zie Mariëngaard.

KARMELITER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Utrecht*, in de *Nieuwstraat*, ter plaatse, waar vóór deze het St. Aagtegasthuis gestaan heeft, en nu een gasthuis en St. Catharinekerk nog staan.

Toen Karel V eene plaats tot het bouwen van een kasteel had uitgekozen bij de Catharijnepoort, heeft hij de kerk en de huizen der Maltheser Ridders, die daar woonden, doen verplaatsen, en gemelde Ridders tot hun verblijf aangewezen de huizinge der Karmeliten. Aan de Karmeliten heeft hij eene andere plaats gegeven, bij de St. Nikolaaskerk, en heeft hun kort daarna de kerk ook toegewezen, met dit beding, dat zij alle de kerkelijke diensten, die te voren door de Onderpastoors gedaan werden, voortaan zouden verrigten, en dat zij aan de Pastoors, die Ridders van de Duitsche orde en doorgaans uitlanders waren, zouden opbrengen, hetgeen door de Onderpastoors plagt opgebragt te worden. Hierdoor is de Prior der Karmeliten naderhand ook tot Prior van St. Nikolaas benoemd geworden.

Toen de Karmeliten later, na de Reformatie, verdreven waren, is het klooster in een Weeshuis veranderd. Thans is het ingerigt tot een Algemeen Arrest- en Provoosthuis.

KARMELITER-KLOOSTER, voorm. kloost. op de *Over-Veluwe*, te *Doornspijk*, prov. *Gelderland*.

Dit kloost. is later een landhuis geweest, Karmeliter-heul genoemd. Zie dat artikel.

KARMELITER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Woudsend*, prov. *Friesland*. Zie Mariaas-konvent.

KARMELITER-KLOOSTER, voorm. kloost. te *IJlst*, prov. *Friesland*.

Dit kloost. is gedurende den Spaanschen oorlog afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een burgerhuis.

KARMELITESSEN-KLOOSTER, kloost te *Boxmeer*, in de heerl. van dien naam, prov. *Noord-Braband*. Zie voorts op Boxmeer.

KARMELITESSEN-KLOOSTER of Barrevoeten-Zusteren-klooster, ook wel genoemd Klooster-van-Onze-Lieve-Vrouw-van-Karmel, voorm. kloost. te *Haarlem*, aan het einde van het *Barrevoetersteegje*, aan de *Voldersgracht*, niet ver van de St. Gangolfskerk.

Dit klooster is gesticht met toestemming van Diderik van Wassenaer, Parochiaan van St. Bavo, die hiertoe vrijheid gegeven heeft, in den jare 1465, *aen de Religiose en devote suster* Bave Dircxs, *voor haar en haare mede Susteren op 't Nijewelant binnen der stede van Haerlem*, welke vermoedelijk Clarissen geweest zijn, voor dat haar konvent vertimmerd en vergroot was.

De gebouwen zullen zijn afgebroken; in 1609 is de grond betimmerd, en in 1662, aan de gebouwen daar rondom, het kerkhof verkocht. Op den grond van het gewezen klooster staan thans huizen.

KARMELITESSEN-KLOOSTER of Theresianen-klooster, voorm. kloost. te *'s Hertogenbosch*, aan het einde van de *St. Jorisstraat*.

De ongeschoeide Karmelitessen, omtrent het jaar 1622, van Antwerpen naar 's Hertogenbosch gekomen, vestigden zich eerst op den Papenhulst en vervolgens in de St. Jorisstraat. Met toestemming van den Kerkvoogd van 's Hertogenbosch begaf een gedeelte zich, in 1632, naar Aalst, in Oost-Vlaanderen, alwaar zij, onder Keizer JOSEPH II, verjaagd zijn. Het tweede gedeelte stichtte, met toestemming van den Keurvorst, in 1630, een klooster te Keulen; doch door eene gerezene oneenigheid, verplaatsten eenige zusters zich naar Aken, en bouwden daar een klooster. Beide deze gestichten zijn, op het laatst der voorgaande eeuw, door de Franschen opgeheven.

De gebouwen van dit klooster zijn later afgebroken en door andere gebouwen vervangen.

KARMELITESSEN-KLOOSTER of THERESIANEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Oirschot*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband.*

SILVESTER LINTERMANS, weduwenaar van eene Spaansche Juffer, had zich met zijne dochter MARIA te Oirschot gevestigd, en besloot zijn huis tot een klooster van ongeschoeide Karmelitessen in te rigten, waarvan zijne dochter de eerste Priorin geweest is. Door tusschenkomst van MARIA DE MEDICIS, Koningin *van Frankrijk*, wist hij, voor dit nieuwe gesticht, de toestemming te verwerven van FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, die het daarenboven onder zijne bijzondere bescherming nam. Het werd den 21 Mei 1644, door twee Nonnen uit het klooster van Antwerpen en door eene uit dat van Keulen, betrokken. MARIA MARGARETHA VAN VALCKENISSE, na hare professie AB ANGELIS bijgenaamd, die uit een voortreffelijk Zeeuwsch geslacht sproot, was er de eerste Overste van. Door toedoen der Koningen van Engeland, gaf de Oranjevorst, den 6 Februarij 1646, eenen vergunbrief, waarin de gegevene vrijheid uitdrukkelijk werd omschreven, welke zijn opvolger WILLEM II, den 21 April 1648, op nieuw bevestigde. Doch na den vrede van Munster werd dit klooster, even als de overige, ter vernietiging bestemd, gelijk in der daad, den 8 Augustus 1663, de Geestelijke Zusters er uit verdreven en naar Moll gevlugt zijn. Van daar hebben zij zich, den 4 Mei 1702, verplaatst op het kasteel of landgoed Cleydael, bij Antwerpen, onder de parochie van Aertselaer, begunstigd door den Burgemeester van Antwerpen, PASCHASIUS IGNATIUS VAN DEN CRUYCE. Eindelijk, in 1712, hebben de Theresianen zich gevestigd te Willebroeck, in het bisdom van Mechelen, twee uren ten westen van de hoofdstad, en zijn aldaar, in 1728, door de Oostenrijksche Regering van Nederland, onder de Gouvernante ELIZABETH, erkend, en in haar vast verblijf en bezit bevestigd, doch in 1783, benevens vele andere kloosters en kerkelijke gestichten, door JOSEPH II vernietigd.

De Abdis, MARIA MARGARETHA VAN VALCKENISSE, gestorven zijnde, verspreidde zich het gerucht, dat zij, na haren dood, wonderen verrigtte, en dat zekere Arts, ARNOLDUS FEY, welke vele zieken, die men uit alle oorden tot hem bragt, van allerlei kwalen genezen had, en welke genezingen men als wonderen beschouwde, die verrigtte door middel van de welriekende olie, die uit het lijk der gemelde Abdisse vloeide. De Algemeene Staten vonden, zoodra hun dit gerucht ter ooren kwam, goed, om het lijk te doen opligten en te onderzoeken, dat dan ook werkelijk geschiedde. Men vond het in een wit hemd, waaraan van onderen eene groote kant was, liggende op eene roode satijne matras, bij zich hebbende een zilveren fleschje, waarop

gesneden was: *Vota mea Domino reddam* (d. i.: Ik zal mijne geloften den Heere betalen). Bij nader onderzoek bleek het ligchaam door kunst voor verrotting beveiligd te zijn, en werd eindelijk in de groote kerk te 's Hertogenbosch, binnen het hek van den doopvont, aan de zuidzijde des torens, begraven. Het verspreidde gerucht der wonderwerken werd door dit onderzoek van lieverlede verminderd, hield eindelijk geheel op en Docter FEY slaagde, nadat het ligchaam was weggenomen, even gelukkig in zijne genezingen als te voren (1).

Dit klooster stond in de *Nieuwstraat*. De huizing Bloemendaal is daarvan een overblijfsel.

KARMESTEIN, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie KERMESTEIN.

KARNEMELKS-GAT, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Rietwijk-en-Rietwijkeroord*, 20 min. N. van Amstelveen, ruim 1 u. Z. W. ten Z. van Amsterdam, ten Z. van de Nieuwemeer. Aan den Zuidwesthoek is de Hoeksloot, deze valt in eene van het Noorden naar het Zuiden loopende sloot, en deze laatste loopt door de Noordammerbrug in de *Legmeer*.

KARNEMELKS-HAVEN, water bezuiden den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, van Giessendam, met eene zuidwestelijke strekking, naar de Merwede loopende.

KARNEMELKS-LAND, pold. in het *Land van IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Charlois*; palende N. aan de Hillesluisdijk, O. aan den pold. Valkensoord, Z. aan den straatweg, W. aan den Groenendijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 61 bund. belastbaar land; telt een watermolen, en wordt gezamenlijk met de pold. *Varkensoord*, door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Heemraad, eenen Penningmeester en eenen Secretaris, zijnde de zetel van het bestuur te IJsselmonde gevestigd.

KARNEMELK-SLOOT, water in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, loopende van Naarden met eene zuidwestelijke rigting door de gemeente weide langs het Naarder-meer, tot in de vaart van 's Graveland naar de Vecht.

KARNEMELKS-POLDER, van ouds genaamd de SCHANSWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, gedeeltelijk gem. de *Werken-en-Sleeuwijk*; palende O. aan de Bleekkil en den Nieuwendijk, Z. aan den Prikwaard, W. aan de Bakkerskil.

Deze onbehuisde pold., die in het jaar 1725 of 1726 door het Domeinbestuur verkocht en door de koopers bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 175 bund. 76 v. r. 64 v. ell., hoewel de schotbare grootte op 184 bund. 79 v. r. 20 v. ell. berekend wordt. Onder *Almkerk-en-Uitwijk*, is hij kadastraal groot 93 bund. 4 v. r. 44 v. ell., onder de *Werken-en-Sleeuwijk* 82 bund. 72 v. r. 20 v. ell. Aan de zuidzijde van dien polder ligt eene steenen sluis, voorzien van een paar buiten- en een paar binnen-puntdeuren, wijd 2 ell. 7 palm, dragende het jaartal 1740, waardoor het overtollige water op de Bleek wordt afgezet. Het zomerpeil is 2 palm onder A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 8 palm of 3 ell. boven A. P. Het

(1) Wil men weten, hoe de Katholijken over deze zaak denken, dan leze men KOPPENS, *Beschrijving van 's Hertogenbosch*, III D., 2 St., bl. 159–161.

polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, die tevens Penningmeester is, en vier Heemraden.

KARNEMELKS-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. en gem. *Zaandam*.

KARNEMELKS-POLDER (NIEUW-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. *Axel*, gem. *Koewacht*; palende N. aan den Polder van Oud-beoostenblij-bezuiden en Nieuw-beoostenblij, O. aan den Oud-Karnemelkspolder, Z. aan de Belgische prov. Oost-Vlaanderen en W. aan den Moerspui-polder.

Deze pold. is, volgens het kadaster, groot 151 bund. 52 v. r. 57 v. ell., en schotbaar 143 bund. 30 v. r. 51 v. ell. Hij is ingedijkt in het jaar 1600. Een klein gedeelte van het gehucht het Zand, ligt in dezen polder, waarin men in het geheel 10 boerenhofsteden en 70 bijzondere woningen aantreft.

De pold. watert door eene steenen heul in den pold. Nieuw-beoostenblij uit, en het bestuur is toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en een Ontvanger-Griffier.

KARNEMELKS-POLDER (OUD-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Koewacht*; palende N. aan den pold. Oud-beoostenblij-bezuiden en met een klein gedeelte aan den pold. Beoosten-en-bewestenblij, O. aan de zoogenaamde Wildelanden, en aan de Belgische prov. Oost-Vlaanderen, Z. aan dezelfde Provincie, en W. aan den Nieuw-karnemelks-polder.

Het juiste tijdstip van de bedijking van dezen pold. is niet bekend, doch men vermoedt, niet zonder grond, dat dit in den aanvang der zeventiende eeuw heeft plaats gehad. Deze polder is bij het kadaster gezamenlijk met den Rieden-polder, met welken hij eene gemeene dijkaadje uitmaakt, gemeten op 343 bund. 7 v. r. 51 v. ell., en is schotbaar groot 86 bund. 61 v. r. 82½ v. ell. (zonder inbegrip van den Rieden-polder).

In den Oud-Karnemelks-polder ligt een groot gedeelte van de kom der gem. Koewacht, bestaande uit eene hofstede en 43 bijzondere woningen. Hij watert door middel eener steenen heul uit in den Riedenpolder, wordende de polder-directie, vereenigd met evengemelden polder, uitgeoefend door eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

KARNEMELKS-ZEE (DE), naam, welken men wegens het slecht en effen water, weleens aan de *Zee-van-Java*, en verdere oostwaarts gelegene zeeën geeft.

KAROEKOE, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende, nabij het eil. *Amboina*. Men heeft er heete bronnen.

KAROEMPOL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KAROENGROEMAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Tjitjalengka*, omtrent 3 palen noordoostelijk van het hoofddorp van dien naam. Het is een der hoogste toppen van het oostelijk Kendang-gebergte.

KARON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan de *Tjiliwong*.

KAROTTA, eil. in *Oost Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Talaudsche-eilanden* behoorende. Het is onbewoond.

KARPAON, Mattee of Kaashoek, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordkust.

KARPER-KUIL of NIEUWEHAVEN, water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Hoorn*, hetwelk in het jaar 1576 gegraven is, omdat de havens, welke men destijds te Hoorn had, naauwelijks groot genoeg waren, om alle de daarkomende schepen te bevatten. Toen echter, in het jaar 1578, Amsterdam zich met de Staten verdroeg, en vele kooplieden van daar, die zich te Hoorn gevestigd hadden, weder derwaarts trokken, werd deze haven door sommigen de KARPERKUIL genaamd, als zullende meer voor de karpers, dan voor de schepen dienen, welke naam haar ook sedert bijgebleven is.

KARRADAK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

KARRANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*.

KARRANG, kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

KARRE (OUD-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, hetwelk met de *Fljuessen* in verbinding staat.

KARRENTENGHATENGAH, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

KARRING (TANDJONG-), oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, lands. *Soekapoera*.

KARRINGEMAAR, klein vaarwater en waterlossingskanaal in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie KARDINGERMAAR.

KARROUW (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, die zich met de *Banjermassing* vereenigt.

KARSHOFF, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Appingedam*, gem. *Kantens*, 5 min. W. van *Garshuizen*, waartoe hij kerkelijk behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ruim 50 bund., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door de wed. P. ELEMA.

KARSSENBRUG of KARSSEBRUG, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. ten W. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, ½ u. N. W. van Amstelveen, gem. *Rietwijk-en-Rietwijkeroord*.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eene brug, welke hier ligt. Van daar loopt een weg naar den Amstelveenschen weg, welke de Karssenlaan genoemd wordt. Het behoort kerkelijk onder *Amstelveen*.

KARSTENS-EILAND, eil. in *Australië*, aan de Zuidkust van *Nieuw-Guinea*.

KARSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, distr. en 1½ u. van *Helmond*, gem. *Beek-en-Donk*, ½ u. N. W. van Beek.

Dit geh. telt met Donkersvoort, Heide, Heereneind en Kapel, 58 h. en 380 inw.

KARTA-ABATOE of KATAABATOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in de *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

KARTA-JASSA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. en distr. *Krawang*.

KARTANAGARA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, aan de *Kartanagara*.

Het is eene vrij groote stad, die in het begin der achttiende eeuw wel 7000 zielen telde. — In het jaar 1706 werd er door den Kapitein Bintang eene schans of vesting aangelegd.

KARTANAGARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, welke haren oorsprong neemt in het gebergte *Tagal*, van daar met eene westelijke rigting naar Kartanagara loopt; voorts eene noordelijke strekking aanneemt, en de resid. Tagal doorstroomt, om zich bewesten Tagal in de *Zee-van-Java* te ontlasten.

KATANGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, aan den westelijken oever der *Indramaja*.

KARTASANA, Kartasani, Kertasana of Kertosono, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*, reg. *Brebek*.

KARTASANA, Kartasani, Kertasana of Kertosono, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*, reg. *Brebek*, 14 u. Z. van Soerabaya, aan eenen tak van de Kediri; met 4000 inw.

Het is eene nette en zindelijke, doch niet zeer groote plaats. Hier heeft een Temanggong het opperbewind, wiens hof een groote sieraad aan deze plaats geeft. Er is ook eene fraaije basar of markt, een schoone groote Pascebaan, en eene bijzondere nette Moorsche tempel. Men heeft er ook vele Javaansche huizen, en de stad drijft eenen grooten handel in rijst, waartoe zij door den tak van de Kediri zeer gelegen ligt, om daar zeer gemakkelijk alles, of naar de rivier van Kediri, of naar de rivier Samangi, op en af te voeren.

In de nabijheid van dit vl. heeft men de overblijfselen van eene prachtig gebouwde badplaats opgedolven, die van zes waterleidingen voorzien was. De fonteinen zijn met opschriften in de Kawitaal, en met allerlei vrij wel uitgevoerd beeldwerk bedekt.

KARTASOERA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie het volgende art.

KARTASOERA-DI-NINGRAT, ook wel Kloejendoor, en bij verkorting veelal enkel Kartasoera genaamd, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, lands. *Mataran*, 2 mijlen O. van den berg Beliran.

Het was in het begin der achttiende eeuw, de hofstad van den Soesoehoenan of Keizer van Java, en was eene groote doch opene stad, waarin men niet veel merkwaardigs, dan den dalam of het hof van den Keizer had, dat van eene zeer groote uitgestrektheid was, alwaar gemeenlijk een Hollandsch Kapitein, met een zeker getal soldaten, als eene lijfwacht van dien Vorst, lag, hoewel hij nog zijne bijzondere Javaansche wacht, zoo van mannen als van vrouwen, had. Men vond in deze stad verscheidene duizende bamboezen woningen, en ook eene menigte fraaije huizen, van de Pangerangs, Aria's en Radins, die Prinsen van den bloede waren, alsmede van de mindere Prinsen, Demangs, Ingabeis, Priays, Temanggongs, Mantri's en andere Ponggawa's, die zich doorgaans aan het hof ophielden. Er waren ook onderscheidene schoone Moorsche tempels, diergaarden, waarin de Keizer zijn huisje had, om de tijgergevechten, met zijne Keizerinnen en bijwijven, buiten gevaar te aanschouwen. Jachthuizen, markten en eene heerlijk wijduitgestrekte pascebaan, waarin alle Maandagen met de lans te paard, van den Keizer of wel van de Prinsen, zijne zonen, neven en andere grooten gestreden werd, om ware het mogelijk elkander uit den zadel te ligten. Men rekende de ingezetenen van deze stad wel op dertig duizend huisgezinnen. Men vond er eenen fraaijen hoftuin, anders genaamd KoebonDalan. Thans is deze stad veel ontvolkt, en een weinig beduidend plaatsje geworden.

KARTESANA of Kartesari, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kartasana.

KARTHUIZER-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Amstelland*, buiten de Haarlemmerpoort der stad *Amsterdam*. Dit klooster, hetwelk ook genaamd werd de Haven der Zaligheid of het Konvent van de Haven der Zaligheid van St. Andreas, gesticht door Hertog Albrecht van Beijeren, volgens sommigen in het jaar 1368, volgens anderen in het jaar 1377, en volgens nog anderen in het jaar 1393, welk laatste gevoelen het waarschijnlijkst is. In het laatstgenoemde jaar werd het door denzelfden Hertog begiftigd met de rente van het Gouden water en de maat. Het moet een zeer ruim klooster geweest zijn, en was zoo prachtig gebouwd, dat Christiern II, Koning van *Denemarken*, een zwager van Keizer Karel V, toen hij zich, in het jaar 1521, te Amsterdam bevond, aldaar zijnen intrek nam. Ook werd het van tijd tot tijd met aanzienlijke voorregten begunstigd, zoo stelde Filips II, Koning *van Spanje*, het in het jaar 1560 vrij van de pacht, die de stad Amsterdam van den wijn en het bier mogt heffen.

Toen er den 27 September 1566 te Amsterdam eene opschudding ontstond, bij gelegenheid dat Emme Kaarden, weduwe van Pieter Dirkszoon in het Vlasvat, in de Nieuwe kerk in stilte begraven werd, wilde het gemeen dit klooster heimelijk omver werpen, doch als dit met goede woorden belet werd, riep een uit den hoop, » laat ons naar de Kart» huizers gaan, gisteren aten wij bij de Minderbroeders vleesch, nu » zullen wij bij de Karthuizers visch eten." Terstond hierop liep deze verwoede menigte de Haarlemmerpoort uit, brak het Karthuizers-klooster open, sloeg de glazen, en de beelden in de kerk, benevens wat hun voorkwam, in stukken, vernielde ook de boeken en bleef er den geheelen nacht etende en drinkende van hetgeen men er vond.

Toen Willem van Lumey, Graaf *van der Mark*, Amsterdam geblokkeerd had, legerde het krijgsvolk zich in dit klooster, en toen hij het beleg moest opbreken, werd het uitgeplunderd en in brand gestoken. Naderhand is het niet weder opgebouwd, maar het gedeelte, dat er van was blijven staan, tot eene herberg verhuurd. Bij de vergrooting van Amsterdam, in het jaar 1609, was het overgeblevene gedeelte van het Karthuizer-klooster het eenige oude gebouw, dat binnen de stad werd getrokken; zijnde de gezegde herberg later tot burgerhuizen vertimmerd. Een gedeelte van dit klooster werd tot een kerkhof geschikt, hetwelk thans nog den naam van Karthuizers-kerkhof draagt, wordende eene langs de zuidzijde loopende straat, de Karthuizerstraat genoemd. Een ander gedeelte van dit klooster, nu aan de zuidzijde van die straat, hebben de Regenten van het Weeshuis, als bezitters van de goederen van het Karthuizer-klooster, aan de Regenten van de Huiszitten-armen, aan de Oude- en Nieuwezijde, verkocht, die daarop, in het jaar 1649, het Weduwenhof hebben gesticht en daarin vele armen, voornamelijk uit de zoogenaamde Valdershuisjes, overgebragt, vermits deze huisjes, met de uitlegging en verandering der stad, in den weg stonden en alzoo de armen verplaatst moesten worden.

KARTHUIZER-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, buiten de *Waterslootspoort* der stad *Delft*.

Dit klooster, hetwelk ook St. Bartholomeus-klooster-te-Jeruzalem of het Huis-van-St.-Bartholomeus werd genoemd, is gesticht in het jaar 1430, door Frank van Borssele, Graaf *van Oostervant*. In het begin der zestiende eeuw is het door den Prior Bartholomeus Streng

aanmerkelijk verbeterd en met nieuwe gebouwen vergroot. Destijds werd het ook versierd met een fraai groot altaarstuk met deuren, door den vermaarden Kunstschilder Pieter Aartsen, anders gezegd Lange Pier, vervaardigd, en verbeeldende van binnen den Heiland aan het kruis; op de deuren van binnen zag men een kersnacht en de drie Koningen; buiten op de deuren de Evangelisten. Dit heerlijk gedenkteeken der kunst is in den beeldenstorm van het jaar 1566, door de woede van het gemeen, ten eenemale vernield. De Schilder moest, tot zijne uiterste droefheid, deze vernieling beleven, daar hij zich door deze kunststukken eenen onsterfelijken naam dacht na te laten. Het verdriet, hem daardoor veroorzaakt, ging menigmaal zoo verre, dat hij, zich te veel uitlatende wegens deze ongeoorloofde manier van handelen, in gevaar van zijn leven was.

Nadat dit kloost. omtrent honderd en veertig jaar gebloeid had, is het in de toenemende beroerten dezer landen, uit vrees, dat het, indien Delft ooit met eene belegering bedreigd werd, den vijand tot eene sterkte kon dienen, op bevel van de Regering dier stad tot den grond toe geslecht. Er bestaat evenwel nog een boerenhuis of bouwmanswoning, tegenwoordig nog bekend, onder den naam van het Oude-klooster of de Karthuizers-woning. Deze woning heeft aan de zuidzijde eene gracht, welke een eind wegs westwaarts en dan weder noordwaarts en eindelijk onder door eene steenen brug, gelegen op den gemeenen rijweg naar het Westland, de Karthuizers-heul genoemd, in de Maaslandsche-vaart uitwatert. Deze is de gracht geweest, die weleer rondom het klooster liep, waarvan het voornaamste gedeelte schijnt gestaan te hebben ten noordwesten van voorgemelde woning, waar men de weilanden door vele heuvels en hoogten ongelijkvormig ziet, en waarin men, even onder de oppervlakte der aarde, de steenen en het puin van grondslagen gewaar wordt. Ook vindt men in de huizing en op de werf van voormelde woning nog eenige stukken en brokken van kerktegels en zerken op sommige, van welken, naar het getuigenis van den Heer D. van Bleijswijk (1), oude en uitgesletene letteren gezien worden.

KARTHUIZER-KLOOSTER, voorm. kloost. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Het plagt slechts een weinig buiten de stad Geertruidenberg, aan de westzijde van de Donge, te staan, die, eer zij nog haren loop veranderd had, hetgeen in het jaar 1481 schijnt geschied te zijn, de scheiding was tusschen Geertruidenberg en Raamsdonk, en behoorde, naar alle waarschijnlijkheid, tot de heerl. Geertruidenberg, ofschoon de grond, waar het gestaan heeft, thans onder Raamsdonk ligt, en tot den Karthuizer-polder behoort. Dat het vroeger onder Geertruidenberg behoord heeft, komt te meer waarschijnlijk voor, omdat het oudtijds het Huis des Burgs van St. Geertrui genoemd werd. Het was gesticht door Willem van Duivenvoorde, Ridder, Heer *van Breda, Geertruidenberg, Dongen* en *Oosterhout*, Thesaurier van Willem III, doorgaans *de Goede* genaamd, die Graaf was van *Holland* en *Henegouwen*. Het werd in het jaar 1331 of 1333 op zekeren heuvel gebouwd, en aan de H. Moedermaagd Maria toegewijd. Na de Hervorming is dit klooster gesloopt, en de afbraak daarvan gebruikt tot het bouwen van het Groot-Prinsenhof te Geertruidenberg. De Monniken, zich naar elders moetende begeven, verlegden zich te Breda, doch daar niet kunnende verblijven, verspreidden zij zich alom.

---

(1) *Beschrijving van Delft*, bladz. 833.

Men vindt aangeteekend, dat hun laatste Prior, vader Vroee, nog eenige jaren lang Pastoor geweest is te Etten, bij Breda, en dat de overigen, tot hunnen dood toe, een jaarlijksch pensioen van de Staten van Holland genoten hebben, gelijk dit nog in het jaar 1622, voor het laatst getrokken is door Kornelis Janssonius, die in 1623 overleed.

Men vindt ook opgeteekend, dat dit klooster vele mannen heeft opgeleverd, welke zich vermaard hebben gemaakt door hunne geleerdheid. Onder anderen wordt als zoodanig vermeld Wilhelmus Bibautius van Thielt, geboren in Vlaanderen, die, in het jaar 1521, tot Generaal of Opperbestuurder van geheel de orde der Karthuizers verkozen werd, en in 1535 overleed.

Op den grond, waar dit klooster gestaan heeft, is later een heerenhuis gebouwd, Chartroise genaamd. Zie dat woord.

KARTHUIZER-KLOOSTER, voorm. kloost. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie Horssen.

KARTHUIZER-KLOOSTER, voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, te *Vught*.

Dit klooster was eerst gesticht, in het jaar 1466, op Olland, onder St. Oedenrode, en werd later overgebragt op Eikendonk onder Dungen, doch de Geestelijken werden kort daarna, door den overlast van het water, genoodzaakt hun klooster te Vught te plaatsen, alwaar zij, in het jaar 1473, door Karel *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, bevestigd werden, die aan dit klooster de benaming van de H. Sophia gaf, ter gedachtenis der hoofdkerk van Konstantinopel, onder dien naam aan Christus, de Eeuwige Wijsheid Gods, toegeheiligd, welke hoofdstad kort te voren, in het jaar 1453, onder de overheersching der Turken was gevallen. In het jaar 1543 liep het klooster groot gevaar van vernield te worden, door Maarten van Rossum, wiens soldaten in het Karthuizer-klooster vielen, juist terwijl de Priester de mis las, wien zij de gewijde kelk uit de handen rukten, terwijl zij het klooster met eene geheele verwoesting bedreigden, hetwelk echter voor zeven honderd gulden werd afgekocht. Naauwelijks drie en twintig jaren mogt het klooster deze ramp overleven, want in 1566 werd het door de beeldstormers uit 's Hertogenbosch geplunderd en geheel verwoest. De Prior en Monniken verlieten den grond en puinen van hun klooster, en begaven zich naar 's Hertogenbosch, waar zij eerst in hunne schuilplaats in de St. Jorisstraat, en daarna in het Fraterhuis op het Hinthammereind verbleven. Dit duurde tot in het jaar 1629, toen 's Hertogenbosch aan de Staten overging, als wanneer de Karthuizers zich naar Boxtel begaven, dat zij in 1632 weder verlieten, om zich te Antwerpen te vestigen. Na den vrede van Munster, reeds zestien jaren te Antwerpen gevestigd zijnde, ondergingen zij nog zwarigheden van wege de Staten van ons Land, die beweerden, dat zij een inlandsch op hun grondgebied gelegen klooster uitmaakten, en wilden dus hunne goederen, waar ook gelegen, aanslaan, krachtens art. 3 en 43 van voormeld vredestraktaat. De Karthuizers kregen eindelijk in 1658 hunne goederen, tegen eenen losprijs van 55,000 gulden, terug. Het jaar daarna, den 22 Februarij 1659, verkochten zij hunne refugie in de stad, en omtrent gelijken tijd, zooals te denken is, hun klooster te Vught en verdere bezittingen binnen het gemeenebest gelegen. Hun nieuw klooster te Antwerpen heeft den naam van de H. Sophia behouden, en is onder Keizer Josef II, in het jaar 1783 vernietigd. De eerste Prior bij het oprigten van het klooster te

Vught, was DIONYSIUS RICKELIUS, gemeenlijk DIONYSIUS CARTHUSIANUS genaamd, zeer vermaard Hoogleeraar in de Godgeleerdheid. Een ander Prior is geweest ARNOLDUS HAVENSIUS, geboren te 's Hertogenbosch, een zeer bekend Schrijver. De laatste Prior, die te Vught geweest is, en de laatste rampen heeft bijgewoond, was CORNELIUS VAN DEN KERKHOF, overleden te 's Hertogenbosch den 22 Januarij 1594.

Ter plaatse, waar dit kloost. gestaan heeft, ziet men nog een buitengoed, het Karthuizers-klooster genoemd, hetwelk zich van den grooten weg van 's Hertogenbosch op Breda en Eindhoven tot aan den Dommel uitstrekkende, eene oppervlakte beslaat van omtrent 10 bund., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Mr. BERNARDUS HARTOGENSIS, woonachtig te 's Hertogenbosch.

KARTHUIZER-KLOOSTER, voorm. kloost. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, 5 min. ten N. W. van de *Catharijnepoort* der stad *Utrecht*, aan de Vecht.

Dit klooster, het NIEUWE-LICHT, of, naar de plaats, waar het gesticht was, BLOEMENDAAL geheeten, was in het jaar 1393 gesticht en van inkomsten voorzien, door ZWEDER VAN ABCOUDE, Heer *van Gaasbeek*, *Putten* en *Strijen*. AARNOUT VAN TRICHT, Proost van St. Janskerk, heeft zeker landgoed, 20 morgen (16 bund. 3 v. r. 16 v. ell) groot en Bloemendaal genaamd, aan den Prior en de Broeders, tot het opbouwen van een klooster en eene kerk, in erfpacht gegeven; terwijl later onderscheidene personen dit klooster milddadig beschonken hebben.

Als de Regering van Utrecht, omstreeks het begin der Nederlandsche beroerten, beducht was dat de Spanjaarden, indien zij in het Sticht vielen, dit klooster wel tot een kasteel mogten gebruiken, heeft zij eenig krijgsvolk derwaarts gezonden, om de stad daartegen te verzekeren. Maar aangezien deze soldaten zelven de Karthuizers plaagden en lastig vielen, zagen die Monniken zich genoodzaakt, om voor eenigen tijd in de stad te gaan wonen, alwaar zij den 15 Januarij 1579, ten huize van KORNELIS VAN MIEROP, gehuisvest werden. En als de Regering, in het volgende jaar, te vergeefs met de Monniken, over het afbreken van het klooster en het verkoopen van de bouwstoffen, gehandeld had, heeft zij eindelijk zelf, in weerwil van de Monniken, het klooster doen afbreken en omverhalen, wordende de bouwstoffen tot het versterken der stad gebezigd. Dit klooster had eene meer dan gewone boekerij, welke in het koor der St. Janskerk werd overgebragt.

Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede en herberg, Chartroysen genaamd, waar men ververschingen kan bekomen. Deze boerderij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 46 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. W. H. BOSCH, woonachtig te Utrecht.

KARTHUIZER-KLOOSTER, voorm. kloost. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie ZION.

KARTHUIZER-KLOOSTER, voorm. kloost. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie MONNIKHUIZEN.

KARTHUIZER-POLDER, onbehuisde pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Geertruidenberg*; palende N. aan het Zuidergat, O. aan den Sandoelsche-polder en den Goedenaards- of Eendragts-polder, Z. O. aan den Goedenaards- of Eendragts-polder en aan de Voorgronden-tegen-de-Donge, W. aan het Nieuw-poldertje-ten-Oosten-van-Statendam.

Deze pold., die zijnen naam ontleend heeft van het voorm. Karthuizer-klooster (1), beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 64 bund. 60 v. r. 20 v. ell., en heeft twee houten duikers, als: eenen aan de noordzijde, wijd 6 palm 6 duim, hoog 5 palm. 8 duim., en eenen aan de zuidzijde, wijd 4 palm. 6 duim., hoog 3 palm. 9 duim., beide voorzien van eene schuif en klep. Door den eersten watert de polder uit op het Zuidergat-van-de-Donge, door den tweeden onmiddellijk op die rivier zelve. Het zomerpeil is 4 palm. 5 duim. boven A. P.; de hoogte der dijken 1 ell. 8 palm. 5 duim. boven A. P. Aan de noord- en westzijde wordt de kade van dezen polder door den hoogen oever vervangen. Volgens de kaart van den Landmeter Ketelaar, van 1778, was destijds de zoogenaamde Plattendam de zuidelijke scheiding van dezen polder, die later met het toenmalige Nieuw-poldertje vereenigd is, en dien ten gevolge thans ook aan de zuidzijde tegen de Donge stoot.

Ten Z. van dezen polder ligt, tegen de Donge, nog een poldertje, groot 1 bund. 9 v. r.

KARTONG, kaap in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, aan de Zuidwestkust. Vóór deze kaap ligt een groot rif.

KARWARO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Aroe-eilanden*, tot de *Achterwals-eilanden* behoorende.

KASANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

KASKASSE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

KASKE, door de wandeling Keske of het Kaesken, doch waarschijnlijk afgeleid van Kas, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. N. O. van *Eindhoven*, gem. *Son-en-Breugel*, 5 min. N. O. van Breugel; met 10 h. en 70 inw.

KASKENVELD, weide in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Hilvarenbeek*.

Deze weide ontleent haren naam van een zoogenaamd heilig kastje, dat hier vroeger gestaan heeft en gesticht was ter eere van den H. Joannes Nepomucenus, wiens beeld het bevatte. De overlevering zegt, dat iemand, des nachts voor het Spruitenstroompje in de moerassen verdwaald zijnde, in zijnen angst de gelofte deed, ter eere van genoemden Heilige, hier een gedenkteeken op te rigten, wanneer hij door diens bescherming, welke hij tevens afsmeekte, huiswaarts keeren mogt. Deze gelukkige uitkomst van zijne pogingen, zegt men, gaf aanleiding tot de oprigting van dit kastje. Deze weide wordt heden ten dage nog zeer veel met godsdienstige oogmerken, door sommigen, bezocht.

KASOEMBA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Het is de hoogste berg van dat eiland, zijnde bijna 15,000 voeten hoog.

KASPAR, Kasper of Gaspar, kl. eil. in *Oost-Indië* in den *Sundasche-Archipel*, in de *Straat-Kaspar*; 2° 12′ Z. B., 124° 51′ O. L.

Het is met boomen bedekt en zoo hoog, dat men het op eenen afstand van 10 mijlen zien kan.

KASPAR, Kasper of Gaspar, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de eil. *Bangka* en *Billiton*, welke de Chinesche-Zee met de Zee-van-Java vereenigt.

---

(1) Zie bladz. 325.

Zij is 14 zeemijlen breed en door het **Passage-eiland** in twee deelen gescheiden. Ook ligt daarin het eil. **Kaspar**, waarvan zij haren naam ontleent.

KASPAR-EILAND, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Kaspar.

KASPARSTRAAT, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Kaspar.

KASPER, kl. eil. en zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Kaspar.

KASSA, Noessa-Kassa of het Duiven-eiland, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, in den *Moluksche-Archipel*, aan den zuidwesthoek van Ceram, digt bij den wal.

Het ontleent zijnen naam van de menigte wilde duiven, die er zich ophouden. Het heeft omtrent een half uur in omtrek en is rondom met een rif bezet, op hetwelk zich vele schildpadden onthouden.

KASSE, Poeloe-Kasse, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, W. van *Sumatra*; 0° 20′ N. B., 117° 4′ O. L.

KASSEHSEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Hier had zich, in December 1827, zekere muiteling Kiai Manko Waitu, een komplot van 80 man verzameld, hetwelk echter door de gewapende inlanders, van den Regent van Panalangen en een detachement Djayang-Sekars, spoedig uit elkander werd gedreven.

KASSIA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*, landwaarts in aan de rivier de Koos gelegen.

KASSIA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, welks inw. nog vrij woest en elkander zeer vijandig zijn.

KASSIR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouv. *Menado*, distr. *Tonsea*.

KASSOEMBA (MIRANT-), naam, welken de Engelschen geven aan den berg Sago, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Sago.

KASTANIENBOSCH, buit. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en kant. *Nijmegen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Ubbergen*, in het d. *Beek*, waartoe het behoort.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 42 v. r. 60 v. ell. Het was een goed rentgevend bosch, is om den ouderdom van de boomen in 1838 en 1839 gesloopt, er bestaan weinige boomen meer, en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. Nolet, geb. Weede, woonachtig te Beek.

KASTEEL-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Retranchement*; palende N. W. aan eene onbedijkte schorre in het Zwin, N. O. aan den Kleine-Bladelijns-polder, Z. O. aan den Olijslagers-Plaat-polder, Z. W. aan het Zwin. Op dat zuidelijk punt ligt het veer van het Land van Kadzand op Sluis. De naam komt van het Sluissche-kasteel, dat aan de overzijde des waters gestaan heeft.

Deze polder was, krachtens octrooi van Karel V, als *Graaf van Vlaanderen*, gegeven te Rijssel 18 Junij 1537, begrepen in de *Watering van Kadzand*; gevloeid zijnde is hij in 1740 herdijkt. Hij is groot, volgens het kadaster, 40 bund. 27 v. r. 30 v. ell., omdat de Schorren ten Noordwesten, die ook te voren tot dezen polder schijnen behoord te hebben, daarbij gerekend zijn; de schotbare

grootte is slechts 20 bund. 34 v. r. 90 v. ell.; daarin staan 4 huizen, waaronder ééne hofstede. Na de laatste bedijking is deze polder niet in de watering als lid opgenomen; echter staat hij onder dezelfde Directie, maar het geschot wordt in eene afzonderlijke rubriek der rekening verantwoord.

KASTEELSHOF, pachthof in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. Z. van *Venlo*, gem. en ½ u. Z. O. van *Tegelen*, behoorende tot de goederen van het kasteel van *Holtmuhle*.

Zij beslaat eene oppervlakte van 20 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. J. de Rijk, woonachtig te Steyl, bij Venlo.

KASTEEL-VAN-VERRE (HET), voorm. sterkte in *Oost-Indië*, landv. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, aan de zuidkust van *Hitoe* op *Hitoe-Noekoe*. Het werd in het jaar 1600 door van Warwijk aangelegd, waarna de Inlanders het Kota-Warwijk noemden. Het was de eerste eigenlijke sterkte, van welke de Nederlandsche vlag in Oost-Indië gewaaid heeft. In het volgende jaar, was de bezetting te zwak, om er langer post te houden en ging op het schip van Jacob van Heemskerk over.

KASTEELVIJVERS, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Ooisterwijk*, gem. *Hilvarenbeek*.

KASWATERING, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat in het Z. W. van de gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, zijnen oorsprong neemt, en met eene noordelijke rigting die gem. doorloopt, om zich in den *Rijn* te ontlasten.

KAT (DE NIEUWE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. W. aan het Zuidergat-van-de-Kat, die hem van de Oude-Kat scheidt, N. O. aan de Hondt, Z. O. en Z. aan de Groote-Hel, W. aan de Kikvorsch-kil.

Deze pold., die onbedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 49 v. r. 20 v. ell. griendland.

KAT (HET-NOORDERGAT-VAN-DE-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Huiswaardssloot.

KAT (DE OUDE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Sliedrecht*; palende N. W. en N. aan het Noordergat-van-de-Kat, O. aan de Zoetemelks-kil, Z. O. aan het Zuidergat-van-de-Kat, die hem van de Hondt en de Nieuwe-Kat afscheid, W. aan de Kikvorsch-kil.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund. 21 v. r. 40 v. ell. griendland.

KAT (HET-ZUIDER-GAT-VAN-DE-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, die, uit de Groote-Hel voortkomende, in eene zuidwestelijke rigting, tusschen de Oude-Kat ter eener zijde, en den Hond en de Nieuwe-Kat ter andere zijde doorloopende, zich in de *Kikvorsch-kil* ontlast.

KATA (DJANGA-), fort in *Oost-Indië*, op het eil. *Boeton*. Zie Kik-niet.

KATAKBATOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. Zie Karta-Abatoe.

KATANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magalang*, Z. W. van het Kalie-Djinkingsch gebergte.

In Maart 1828, hadden de muitelingen hier post gevat, en werden den 9 van die maand, door den Luitenant Kolonel Ledel, Kommandant

der Expeditionaire flankkolonne, aangevallen, en niettegenstaande de vijand een zeer levendig en welgerigt vuur opende, zag hij zich door de welbestuurde bewegingen der onzen, en door het goed onderhouden vuur der voorhoede genoodzaakt, zijne stelling te verlaten, en in drie verschillende gedeelten terug te trekken.

KATAPANG, kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Zee-van-Java*, N. O. van de resid. Passaroewang. Het is van weinig belang.

KATAPANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Tangerang*, ter plaatse waar de *Mauk*, uit de zamenvloeijing van de Tjirarap, de Tjilolog en de Tjilidoek ontstaat.

KATAPANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Westkust, waarvan de Zuidhoek door Tandjong-Bree gevonden wordt.

KATARMAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Kamigouwin*, bij het eil. Magindanao.

KATAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Bij dit d. viel, den 29 November 1828, een gevecht voor, tusschen een detachement Huzaren, onder de bevelen van den Luitenant van Horst en de muitelingen, ten gevolge waarvan deze laatste gedwongen werden het d., dat zij bezet hadden, te verlaten; terwijl onder anderen een hunner Hoofden sneuvelde.

KATAUN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust. — Zij loopt met eene westelijke rigting in de *Indische-Zee* uit.

KATEEGAN, vlakte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, reg. en O. van *Djapan*.

KATEN (TEN-), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Kotten (Ten-).

KATENDRECHT, gem. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk* (7 m. k., 12 k. d., 8 s. d.); palende N. aan de Maas, O. en Z. O. aan de gem. Oost- en West IJsselmonde, W. aan de gem. Charlois.

Deze gem. bevat het geh. Katendrecht en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 168 bund. 95 v. r. 28 v. ell., waaronder 121 bund. 84 v. r. 35 v. ell. belastbaar land; telt 62 h., bewoond door 130 huisgez., uitmakende eene bevolking van 590 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij. Ook wonen er eenige voerlieden en herbergiers.

De inw., die hier, op 20 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Charlois*.

De R. K., van welke men er 20 aantreft, worden tot de stat. van *Rhoon* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het geh. Katendrecht of Kattendrecht, ligt 3 u. N. W. van Dordrecht, 2½ u. W. N. W. van Ridderkerk, ½ u. O. N. O. van Charlois, over den westhoek van Rotterdam. Het geh. is vrij aanzienlijk. Men heeft er eenige herbergen, die veel door de inwoners der naburige koopstad bezocht worden, moetende het gezigt van hier op de Maas, op de stad Rotterdam en op de wandelwegen aan het Nieuwewerk, tot de schoonste van Nederland gerekend worden. Het veer op Rotterdam werd vroeger met zoogenaamde hengsten, thans door eene stoomboot onderhouden. Vroeger stond hier een tolhuis, waarom het geh. ook wel Tolhuis genoemd wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw, voor een gedeelte aan de stad Rotterdam en voor een gedeelte aan de erven van Mejufvrouw Anna Douw behoorde. Thans is zij geheel het eigendom van de stad Rotterdam.

KATENDRECHT (POLDER-VAN), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Katendrecht*; palende N. aan de Maas, O. en Z. O. aan den Polder-van-West-IJsselmonde, W. aan den Polder-van-Charlois.

Deze pold beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 85 bund., en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast.

KATENHORST, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2¼ u. O. van *Raalte*, gem. en ¾ u. O. van *Hellendoorn*, aan de Regge.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning, schuur en schaapskooi. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 22 bund. 59 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de wed. Katenhorst, geb. Willemse, woonachtig te Hellendoorn.

KATERDIJK, dijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, zich langs den IJssel uitstrekkende.

KATERSCHANS, voorm. schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Koterschans.

KATERSHALS, waterlossingskanaal in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, ontlastende zich zuidoostwaarts, met eenige scherpe bogten, in het *Brildiep*, gedeeltelijk de scheiding tusschen de gem. *Oldekerk* en *Zuidhorn* uitmakende, en tegenover Scheeftil de uit het Oosten komende Matsloot opnemende.

KATERTOL, naam, welken men wel eens geeft aan de buurs. Ten-Kotten, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Kotten (Ten-).

KATERVEER, veer in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Koterveer.

KATHAM, beter Catham, b., prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. van *Hoorn*, kant. en 1 u. Z. van *Edam*, gem. *Katwoude* en daarvan een gedeelte uitmakende.

KATHARINABAND, oude naam van het tegenwoordige d. Ter-Band, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*. Zie Ter-Band.

KATHOEK, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. ten Z. van *Hoorn*, gem. en 20 min. N. van *Oudendijk*; met 9 h., bewoond door 10 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 80 inw.

Dit geh. is gelegen aan den Oudendijk, waarnaar het d. zijnen naam draagt, en wordt door genoemden dijk afgescheiden van het d. Avenhorn, waaraan het grenst en met het d. een geheel schijnt uit te maken.

KATHOEKEN, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. W. van *Haarlem*, kant. en 1 u. O. van *Zaandam*, gem. *Oostzaan*, van welk d. het eigenlijk een gedeelte uitmaakt, hetwelk benoorden de kerk gelegen is. Deze b. bestaat uit 35 h. en 270 inw.

KATI of Soengej-Kati, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, waar zij met eene noordelijke rigting in de *Straat-van-Madura* uitloopt.

KATJANG, kl. gebied in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Kadjang.

KATJANGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Banjoemas*, met welke onderscheidene rivieren, die in het gebergte Tagal ontspringen, zich vereenigen.

KATJIWAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KATJIWAN, Kadjiwan of Ketjiwan, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Katjiwan*.

Den 17 November 1826 werden de muitelingen, die zich hier genesteld hadden, door eene Nederlandsche kolonne, onder de bevelen van den Majoor de Leeuw, van hier verdreven.

KATJOEBON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Ketjoebon.

KATLYK, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Heerenveen*, gem. en 1 u. N. O. van *Oudeschoot*.

Dit d. bestaat uit drie b., Groot-Katlijk, Klein-Katlijk en Nieuw-Katlijk. Het telt 240 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft dit d. den roem, dat het de beste zandrapen uit geheel Friesland oplevert.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Oudeschoot-Nyeschoot-Mildam-Rottum-en-Katlijk*, welke hier eene kerk heeft. In deze kerk was vóór de Hervorming eene vikarij gevestigd.

De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

KATLYK (GROOT-), ook Oud-Katlyk, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Heerenveen*.

Het is zeer aangenaam in het geboomte en bouwland gelegen. Het is het oostelijkste gedeelte van het d. Katlijk.

KATLYK (KLEIN-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Heerenveen*.

Het is het westelijkste gedeelte van het d. Katlijk en is zeer aangenaam te midden van geboomte en bouwland gelegen.

KATLYK (NIEUW-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Heerenveen*, aan de Knijpe-vaart.

Deze b., welke als een vervolg van de Knijpe kan aangemerkt worden, maakt het noordwestelijkste gedeelte van het d. Katlijk uit.

KATLYK (OUD-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie Katlijk (Groot-).

KATMIS, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. N. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Bierum*, 5 min. N. ten W. van *Holwierda*, waartoe het behoort, en waarvan het slechts door de Groote-Heekt gescheiden is. Het ligt op eene vrij hooge wierde met eenen korenmolen, in diens nabijheid. Vroeger vond men hier ook eene burgt, thans telt men er 41 h. en 250 inw.

KATOEBA of Katooba, ook wel Katouba gespeld, vl. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, aan de Noordwestkust, 8° 56′ Z. B.

KATOENBAAL, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. *Baarn*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 45 v. r. 36 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Josue Teissedri l'Ange, Predikant bij de Waalsche gemeente te Amsterdam.

KATOEPA of Katoopa, gebergte in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, hetwelk tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoort.

Uit dit gebergte, hetwelk zich westwaarts naar Pekat uitstrekt, is de verwoesting voortgekomen, welke door eene vulkanische uitbarsting,

bijna een groot gedeelte van Sumbawa en bijna geheel Bima verwoest heeft, zijnde daardoor ook dit gebergte naar gissing op twee derde van hare vorige hoogte verminderd, en hetgeen er nog van bestaat, is door groote kloven en kolken van een gescheiden, zoodat het strand van Bima en Sobat naar Kilo niet anders dan met duinen en puinen, woeste heuvelen, hoogten en rotsen bezet is. Zandbanken, voor dezen nimmer gekend, hebben door deze uitbarsting hun aanzijn, in de nabijheid der kust bekomen; schepen zijn hoog en droog onder eenen kortstondigen springvloed van 3 tot 4 minuten op het strand geworpen; bosschen onder klippen begraven: en boomen, die geen twee menschen omvademen konden, dreven met wortel en tak langs het dorre strand. Vuur, water, lucht en aarde, schenen hier in hunne verwoestende kracht tegen elkander te wedijveren.

KATOOBA, vl. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende. Zie Katoeba.

KATOOPA, gebergte in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*. Zie Katoepa.

KATRIJN (ST.) of St. Catarinakerke, voorm. d. in *West-Borssele*, prov. *Zeeland*, hetwelk in 1682 met geheel West-Borssele door de zee verzwolgen is.

KATS, gem. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Goes*, kant. *Kortgene* (3 k. d., 7 m. k., 1 s. d); palende N. en O. aan de schorren tegen de Schelde, Z. aan het Katsegat, W. aan Kortgene en Colijnsplaat.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Kats en Noord-Beveland, en bevat het d. Kats, benevens eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1380 bund.; telt 73 h., bewoond door 75 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 170 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Goes*, tweede sectie, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johan Jones, die in het jaar 1659 als Proponent herwaarts kwam, en in het jaar 1662 stierf. Hij werd opgevolgd door A. Phenix, die in 1667 werd afgezet. Het beroep geschiedt door medestemming van den Ambachtsheer. — Men heeft in deze gem. eene school.

KATS, heerl. in *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Kats*; palende N. en O. aan de schorren tegen de Schelde, Z. aan het Katsegat en de Zuidvliet, W. aan de heerl. Kortgene en Noord-Beveland.

Deze heerl. bestaat uit den pold. Alteklein, het grootste gedeelte van den Kats-polder en den Anna-polder, een gedeelte van den pold. Oud-Noord-Beveland, en een zeer klein gedeelte van den Oost-polder. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, maken, met die van de heerl. Noord-Beveland, de gem. van *Kats* uit.

Het d. Kats ligt 1½ u. N. van Goes, 1¼ u. O. N. O. van Kortgene, ¾ u. Z. Z. W. van Colijnsplaat, aan de oostzijde van het eil. Noord-Beveland

Het zoude, naar men wil, zijn gesticht door eenen Heer uit het oud adellijk geslacht van Kats, hetwelk volgens sommigen uit de Vorsten der Oude-Katten zoude gesproten zijn. Intusschen was en bleef Kats, gedurende de geheele veertiende eeuw steeds de meest bevoorregte plaats, want zijne magtige en rijke Heeren hadden voor

» alle dieghene die woenachtig syn in Cats, of woenachtig tusschen » dezen ghemerken, 't Heydiep oest of, den zee zunt of, Waddyn » Colynssoens wech, gaande an Sinte Michuutswech van Sinte Mi- » chuutswech in Catswech west of, en den Nieuwenwech tot 't Heydiep » noert of," tolvrijheid verkregen door geheel Holland en Zeeland, en verlof tevens tot het invorderen van haven- en bakengelden van alle vaartuigen, die te Kats zonden binnenloopen.

In het jaar 1532 ging dit dorp echter door eene zware overstrooming te niet. De grond werd later wel weder beverscht, doch de plaats heeft het nimmer tot eenige hoogte kunnen brengen. Thans is het een klein kerkdorpje. Men heeft er eene haven met een bekwaam hoofd, uitkomende in de Schelde tegen over de Keten. Ook is er ongeveer ¼ u. Z. van dit d., in den Anna-polder, een overzetveer op den Wilhelmina-polder, in Zuid-Beveland.

De kerk, die eerst in het midden der zeventiende eeuw gebouwd is, is een matig gebouw met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

Ook heeft hier vroeger een zwaar kasteel gestaan, doch dit is, nevens het dorp, door de zee in der tijd geheel vernietigd.

In het jaar 1532 werd dit dorp, nevens de stad Kortgene en vele andere schoone dorpen, in den hoogen watervloed van den 2 November, door de zee ingezwolgen en vernield, waardoor vele menschen en beesten verdronken. Onder anderen meenden een aantal menschen zich landwaarts in te bergen, doch op den dijk komende, zagen zij dat hij aan de andere zijde ook doorgebroken was. Nu wilden zij de wijk nemen naar eenen vliedberg of eene hoogte, maar het water verrastte hen, en kwam hen met zooveel geweld tegen, dat behalve degenen, die elders omkwamen, hier honderd en vijftig menschen, zoo mannen als vrouwen en kinderen, hun leven verloren.

De heerl. Kats was voorheen eene baronnie, in zich bevattende vele heerl., als: Kats, Katshoek, Oude-en-Nieuwe-Kats, en Katsrak, enz.

Zij behoorde vroeger aan het oude geslacht van Kats. De eerste, die uit dezen stam bekend is, was Gijsbertus van Wallen, die geleefd heeft ten tijde van Graaf Floris, bijgenaamd *de Vette*, en gestorven is in het jaar 1123. Gozewinus, Vrijheer *van Kats*, was in het jaar 1223 eerste Edele van Zeeland, vertegenwoordigende alleen de Ridderschap dier provincie. Nicolaas van Kats voerde in het jaar 1270 den titel van Vrijheer van Kats, Katshoek, Oud- en Nieuw-Kats, Katsrak, Emelisse en Welle, van het eiland Duiveland en het Land van Kadzand, Ossendrecht, Bonrepas en Lopik. In het begin der veertiende eeuw werd de heerl. Kats aangekocht door Nicolaas van Kortgene. Thans wordt zij in eigendom bezeten door de erven N. Steengracht d'Oosterland en L. C. Slicher, te 's Gravenhage; J. Z. Bergeon, de erven G. J. Sprenger, Mr. C. J. Versluis van Krabbendijke en Nieuwland en Z. Snijder, te Middelburg; J. P. C. Swemer, te Colijnsplaat; Vrouwe J. M. Baronnes de Perponcher, te Southampton, en het Domein.

Het wapen van Kats is van sabel (zwart), met twee golvende dwarsbalken van zilver, vergezeld van drie blokjes van goud, twee in het hoofd en een in de punt.

KATS, ook wel Beoosten-Wijtvlied genoemd, eil. in *Zeeland*, ten N. door de Kleine-Waal van Colijnsplaat, ten O. door de Waal van de Last, ten Z. O. door het Katsegat van Noord-Beveland, ten Z. door de Zuidvliet of Zandkreek van Wolfaartsdijk, ten W. door

de Wijtvliet van Kampen gescheiden, met welk laatste het vereenigd is, om het eil. Noord-Beveland te vormen, waarvan het thans het oostelijke gedeelte uitmaakt. Het besloeg de oppervlakte, welke thans nagenoeg door de gem. Kats wordt ingenomen.

KATS (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in de heerl. *Kats*, prov. *Zeeland*, hetwelk door eenen watervloed verzwolgen is.

KATSAND, d. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie KADZAND.

KATSAND (LAND-VAN-), voorm. eil. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland* Zie KADZAND (LAND-VAN-).

KATSCHE-GAT, water, prov. *Zeeland*, hetwelk van de Ooster-Schelde naar de Zandkreek loopt, en het voorm. eil. Oost-Beveland, benevens den Wilhelmina-polder van de Katsplaat en het eil. Noord-Beveland scheidde.

KATSCHEI-BAAI, baai in *Oost-Indië*, aan de kust. van het *Ambonsche* eil. *Boero*.

KATSCHE-POLDER, pold. in *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KATS-POLDER.

KATSCHEREK, vaarwater in de *Ooster-Schelde*, prov. *Zeeland*, hetwelk, uit het *Noordoort* voortkomende, ten O. van het eil. Noord-Beveland, tusschen dit eil. en de Katsplaat heenloopt.

KATSDIJKE, voorm. naam van het d KATTENDIJKE, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KATTENDIJKE.

KATSE-POLDER, pold. in *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KATS-POLDER.

KATS-FELTERHOFF, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie KATZ-FELTERHOFF.

KATS-FELTERMUHL, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie KATZ-FELTERMUHL.

KATSHOEK, de Noordoostelijke punt van het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zij ontleent haren naam van eene voorm. heerl., welke hier moet gelegen hebben.

KATSOP of CATSOP, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Meerssen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Elsloo*; met 49 h. en 230 inw.

KATSPLAAT, uitgestrekte zandplaat in *Zeeland*, in de *Schelde*, ten O. van *Noord-Beveland*. Zij ontleent haren naam van het nabij gelegen d. Kats, en is begrepen tusschen het Katsche-rek, de Zandkreek en de Ooster-Schelde.

KATS-POLDER, ook wel KATSCHE-POLDER of KATSE-POLDER gespeld, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. en voor een zeer klein gedeelte gem. *Kortgene*, overigens gem. *Kats*; palende N. W. aan den Fredericus-polder, N. aan den pold. Oud-Noord-Beveland, O. en Z. O. aan de Schorren tegen het Katscherek en het Katschegat, Z. en Z. W. aan den Anna-polder, W. aan den Oost-polder.

Deze pold., die in het jaar 1668 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 76 bund. 9 v. r. 52 v. ell., alles schotbaar land, als: onder *Kortgene*, volgens het kadaster, 5 bund. 14 v. r. 55 v. ell., en onder *Kats*, volgens het kadaster, 70 bund. 94 v. r. 97 v. ell., telt twee boerderijen, te weten: eene zeer kleine onder *Kortgene*, en eene groote fraaije hofstede en boerderij onder *Kats*. De KATS-POLDER wordt door eene sluis, op den pold. Oud-Noord-Beveland, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

KATS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. *Neuzen*; palende N. en O. aan den Polder-van-Zaamslag, Z. en W. aan den Zuid-polder.

Het KATS-POLDERTJE is denkelijk in het jaar 1613 ingedijkt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund. 69 v. r. 70 v. ell., en is schotbaar groot 35 bund. 38 v. r. 80 v. ell. Daarin staat slechts ééne hofstede en buiten deze geene andere gebouwen. Het dijksbestuur is gecombineerd met dat van den Zuid-polder, den St. Anna-polder en den Sparks-polder, en bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester. Het watert uit door middel van eenen duiker, in den Polder-van-Zaamslag.

KATTAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger Regentschappen*, ads. res. *Soekapoera*.

KATTAUM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Anak*, aan den mond van de Urei, met eene haven.

KATTE, voorm. buitenpl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*.

KATTEBUREN, voorm. buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. N. van *de Lemmer*, nabij *de Dijken*, waartoe het behoort.

Ter plaatse, waar voorheen dit buurtje lag, worden thans eenige hofsteden gezien.

KATTEGAT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 6 u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Bergum*, 1 u. Z. van *Oostermeer*, waartoe het behoort.

Bij dit geh. ligt een vlak en effen stuk lands, genaamd het Bildt, zijnde klijngrond, en dienende tot eene algemeene weide voor de ingezetenen, bij de Friezen een Meenschar geheeten.

KATTELAAR of CATTELAAR, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Almelo*, gem. en 1½ Z. van *Wierden*, ½ u. Z. ten O. van *Enter*, waartoe het behoort, aan de Regge.

KATTEN of CATTEN, in het Lat. CATTI, oude bewoners van *Germanië*, welke de landstreek bewoonden, die aan het Hersinisch woud aanvangt, en drooger en bergachtiger was dan de overige deelen van Germanië.

Het was een volk, dat, in oordeel en schranderheid boven de andere Germanen uitstekende, zich, onder de gekozene Opperhoofden, doorgaans vreedzaam besturen liet, waartoe buiten twijfel veel geholpen heeft, dat zij als bekwaam voorkomen, om zich naar den tijd te schikken, daar het pas gaf te buigen en de opwellende driften in te toomen. Doch deze prijselijke aard was echter niet zoo diep in de KATTEN geworteld, of zij hebben zich te eeniger tijd in eene zware onderlinge verdeeldheid gewikkeld gevonden; want ofschoon men de juiste tijd, noch de aanleiding van hunnen tweespalt weet, zoo schijnt het echter zeker genoeg, dat de meeste KATTEN zich met hunne naburen de *Serbsten* of *Cheruscen* en *Hermonduren* verbonden hebbende, ondernamen een deel hunner landslieden, die omtrent de rivier de Andrana woonden, en toen met den bijzonderen naam van Batten of Batavieren onderscheiden waren, geweldigerhand het land uit te drijven. Aangezien het gevolg van dat verdrijven der Batten door ons vroeger omstandig is opgegeven, zullen wij daaromtrent slechts naar het art. BATTEN verwijzen en alleen hier nog aanstippen, dat volgens het algemeen gevoelen onderscheidene plaatsen in ons vaderland, zoo als Katwijk-aan-den-Rijn,

Katwijk-aan-Zee, Katwijk-aan-de-Maas, Katendrecht bij Rotterdam, de Katten-polder bij Zevenbergen, Cattenbroek bij Woerden en meer anderen, van dit volk hunnen naam zouden ontleend hebben.

KATTENBELT (d. is. KATTENHEUVEL), heuvel in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw. en ½ u. W. van *Ruurlo*, aan den straatweg van Zutphen op Groenlo en Winterswijk.

KATTENBORG, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Leens*, aan de westzijde van den rijweg van Wehe naar Zuurdijk; met 5 h. en 30 inw.

KATTENBURG, eil. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Amsterdam*, waarvan het een gedeelte van den noordoostelijken hoek uitmaakt.

KATTENDIEP, water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat met eene noordwestelijke rigting, ten W. langs het d. Farmsum, gem. Delfzijl, naar het Damsterdiep loopt.

KATTENDIJKE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Kattendijke-en-Oost-Beveland;* palende N. W. aan het Goesche-diep, N. O. aan de Ooster-Schelde, O. aan de heerl. Wemeldingen, Z. O. en Z. aan Kapelle, W. aan Kloetingen.

Deze heerl. bevat het d. Kattendijke en het geh. het Wijtvliet.

De Herv., die er wonen, maken de gem. Kattendijke uit, waartoe ook, tot in 1811, de overige van die gezindte uit de burgerlijke gem. *Kattendijke-en-Oost-Beveland* behoorden, welke echter thans de gem. Wilhelminadorp uitmaken.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Goes*. — Men heeft in deze heerl. eene school.

Nadat de Wijtvliet door eenen der oude Heeren van Kats, in de twaalfde eeuw, afgedamd was, verrees de heerl. KATSDIJK of KATTENDIJKE, die omtrent het jaar 1300 bezeten werd bij het geslacht VAN BORSSELE, waarna het, omtrent het jaar 1360, overgebragt is in het geslacht VAN HEENVLIET, door het huwelijk van ALEID VAN BORSSELE met JAN VAN HEENVLIET. Als dit geslacht nu was uitgestorven, is KATTENDIJKE gekomen aan de Heeren VAN TUYL VAN SEROOSKERKEN, en naderhand door koop in het geslacht van HUYSSEN, door Heer JAN HUYSSEN VAN KATTENDIJKE, Ordinaris Gecommitteerde ter vergadering van de Edelmogende Heeren, Staten van Zeeland, wegens de stad Goes, in het jaar 1795 overleden, door wiens nakomelingen het thans nog bezeten wordt, zijnde thans Heer dezer heerl., den Heer W. J. HUYSSEN VAN KATTENDIJKE, Minister van Staat, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. KATTENDIJKE, een der oudste dorpen van Zuid-Beveland, ligt ½ u. O. ten N. van Goes. Het had vroeger een haventje bij het geh. Wijtvliet, doch er voeren sedert lang geene schepen af.

De Deken en het kapittel van Utrecht hadden vóór de Hervorming het regt, om twee gedeelten van de kerk te vergeven. Het is thans een fraai gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. In het jaar 1768 werd deze kerk vernieuwd en aanmerkelijk verbeterd, op kosten van Vrouwe A. HURGRONJE VAN KATTENDIJKE.

Het wapen van KATTENDIJKE is van zilver, met eenen dwarsbalk van azuur (blaauw), over het geheel een St. Andrieskruis, gecompôneerd (zamengesteld uit vierkante stukken) van keel en goud.

KATTENDIJKE-EN-OOST-BEVELAND, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, arr. en kant. *Goes* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende

N. aan de Zandkreek en het Katsche-gat, N. O. aan de Schelde, O. aan de gem. Wemeldingen, Z. aan Kapelle-Biezelinge-en-Eversdijk, W. aan Goes en Wolphaarsdijk.

Deze gem. bestond vroeger slechts uit de heerl. Kattendijke, doch bij het reglement van bestuur ten plattenlande van Zeeland van 21 Julij 1816, werden Oost-Beveland, met het gedeelte van den in het jaar 1809 ingedijkten Lodewijks-polder, nu Wilhelmina-polder, dat tot geen der aangrenzende ambachten behoorde, geheel met deze gem. vereenigd.

Zij bevat alzoo thans het d. Kattendijke, het Wilhelminadorp en het geh. Wijtvliet, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2080 bund.; telt 117 h., bewoond door 133 huisgez., uitmakende eene bevolking van 740 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er twee meestoven, eene katoenweverij en eenen steenen korenmolen.

De Herv., die hier 720 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de gem. van *Kattendijke* en *Wilhelminadorp* uit.

De R. K., van welke men er 20 aantreft, behooren tot de stat. van *Goes*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éene te Kattendijke en éene te Wilhelminadorp.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. Kattendijke.

KATTENDIJKS-BLOK of Kattendijks-polder, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Gouderak*; palende N. W. aan den IJssel, N. O. aan den pold. Kranenpoort, onder Gouderak, Z. W. aan den pold. Tienviertel, onder de gem. Berkenwoude.

Deze pold., die nog vóór de dertiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 242 bund., waaronder 223 bund. 21 v. r. 9 v. ell. schotbaar land; telt 11 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, eenen Secretaris, twee Heemraden en twee Waardslieden.

KATTENDIJKS-POLDER, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het vorige art.

KATTENDRECHT, geh. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Katendrecht.

KATTEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, bij de *Baai-van-Boni*.

KATTEN-PLAAT, plaat in de *Ooster-Schelde*, prov. *Zeeland*. Zie Katsplaat.

KATTEN-POLDER of Katte-polder, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Vrouwepolder*; palende N. en O. aan het Veersche-gat, Z. en W. aan den polder Walcheren.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6 bund. 33 v. r. 50 v. ell., waaronder 4 bund. 5 v. r. 40 v. ell. schotbaar land; telt 2 h., zijnde beide boerderijen, en wordt door een sluisje, op den polder Walcheren, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de Centrale Directie van Walcheren.

KATTENWAARD, pold., prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en gem. *Kampen*; palende N. aan de Zuiderzee, O. en Z. aan het Kamper-eiland, W. aan den Vossenwaard.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 136 bund. 71 v. r., alles schotbaar land; telt 3 h., allen boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Zuiderzee, van het overtollige

water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Gecommitteerden uit den Stedelijken Raad van Kampen.

KATTEPLAAT, plaat in de *Ooster-Schelde*, prov. *Zeeland*. Zie KATSPLAAT.

KATTE-POLDER, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie KATTEN-POLDER.

KATTEPOLLE, een der zeven eilandjes, waaruit het d. *Molkwerum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, bestaat.

KATTING, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, aan den voet van den Lawoer.

KATUIN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. O. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. van *Hoogezand*, gem. *Slochteren*.

KATWIJK, geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie KATWIJK-AAN-DE-MAAS.

KATWIJK, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KATWIJK-AAN-DEN-RIJN en KATWIJK-AAN-ZEE.

KATWIJK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Wederzorg, benedenwaarts aan de koffijplant. Welgelegen; 709 akk. groot; met 146 slaven. De Negers noemen haar LULIAANSI en ook VAN MEERI.

KATWIJK (GAT-VAN-), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MALLEGAT (HET)

KATWIJK (HUIS-TE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. N. W. van *Leyden*, kant. en 1 u. Z. van *Noordwijk*, gem. *de Beide-Katwijken-en-het-Zand*, in het d. *Katwijk*, aan den Rijn, eigenlijk in het Zand.

Dit adell. h., hetwelk vroeger gemeenlijk HET HOF genoemd werd, beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 9 bund. 63 v. r. 62 v. ell., en is sedert het jaar 1831 eene inrigting van onderwijs en opvoeding, uitsluitend voor R. K., hebbende eene eigene kapel.

KATWIJK (KANAAL-VAN-), kanaal in de prov. *Zuid-Holland*, van de Leede, bij Warmond, in eene westelijke rigting door de gem. Rijnsburg, Oegstgeest en de Beide-Katwijken-en-het-Zand loopende, zich, bij Katwijk-aan-Zee, in de *Noordzee* ontlastende, en dienende tot uitwatering van den Rijn.

Deze hoofdstroom, in Zwitserlands gebergte ontsprongen, had zich in de oudste tijden door eenen breeden mond, den Middelsten-Rijnmond genoemd, hier ontlast. Die Rijnmond, in het jaar 860, door eene zware overstrooming verstopt geraakt zijnde, hield alle ontlasting van het Rijnwater op, en bekwamen in latere tijden de sluizen te Spaarndam zoo veel toevoer van water, dat zij het niet verzwelgen konden. De ondervinding bewees al meer en meer de onberekenbare nadeelen, waaraan bovenal de beste bouw- en teellanden in Zuid-Holland, gedurende den winter, waren blootgesteld, door herhaalde en langdurige overstroomingen en verkoudingen van gronden, zonder eenige vruchtbare slib achter te laten, welke tot vergoeding konde dienen. Dit gaf aanleiding tot verschillende proeven en ondernemingen, ter afwending dezer gestadig toenemende gevaren. De gedachte tot het wederopenen van den gestopten Rijnmond, door het graven van een kanaal naar zee, had reeds zeer lang bestaan, en in 1404 was men al bedacht geweest op eene nieuwe uitlozing te Katwijk. In het jaar 1537 deed men het verschil der

hoogte met de Noordzee waarnemen, en in 1538 werd door den Landmeter van Rijnland, MAARTEN CORNELISZ, een ontwerp aangeboden, om het water van Rijnland door tonnen in de Noordzee te brengen, hetgeen echter om de groote kosten, die Rijnland aan andere werken had gehad, uitgesteld bleef, tot dat men, na verscheidene herhaalde waterpassingen en een uitvoerig onderzoek in 1565, 1566 en 1570, in dit laatste jaar oordeelde, dat eene uitlozing bij Katwijk, voor Rijnland zeer voordeelig zoude zijn. Ten einde deze zaak ten uitvoer te brengen, werd, op voorstel van Dijkgraaf en Hoogheemraden, wegens het Hof van Holland, een Gemagtigde aangesteld, namelijk de Raadsheer JACOB DU QUESNOY, benevens den Secretaris WILLEM VAN BERENDRECHT, welke, met bijvoeging van drie anderen uit het Collegie van Hoogheemraden en Hoofdingelanden, een onderzoek deden naar de gesteldheid der landen en meren, en de sluisgangen voor Halfweg en Spaarndam, voorts nieuwe peilingen en waterpassingen en verdere onderzoekingen bewerkstelligden. Op het gunstig berigt van deze kommissie, werd het bestuur van Rijnland gemagtigd, om de doorgraving bij Katwijk, als noodig en dienstig voor Rijnland, te ondernemen. Men deed deze aanmerkelijke onderneming voorafgaan van de proef eener mindere doorgraving, dan het eigenlijke ontwerp was, en dit werk werd op den 26 Maart 1571 aangevangen. Op den laatsten November daaraanvolgende was de doorgraving gebragt tot aan het strand; doch de volkomene opening geschiedde den 1 April 1572, wanneer zij, in het bijzijn van Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, van de Regering der stad Leyden en in tegenwoordigheid van eene ontelbare volksmenigte, geopend werd, zoodat het binnenwater bij die gelegenheid met kracht uitstroomde. Deze toen tot eene proef daargestelde opening, is naderhand bekend gebleven onder den naam van het Mallegat, daaraan gegeven door diegenen, welke deze plaats voor onbekwaam tot de uitwatering hielden; anders is zij ook wel bekend onder den naam van het Gat-van-Katwijk of wordt de Nieuwe-vliet genoemd. De zware kosten, en voorts de inlandsche beroerten en buitenlandsche oorlogen, hebben toenmaals belet, dat dit werk volkomen ten einde gebragt werd; terwijl de proefdoorgraving naderhand verzandde en verder is toegeweld. In de jaren 1627 en 1628 had men echter weder verschillende peilingen en waterpassingen gedaan, en in het jaar 1662 werd de zaak weder op het tapijt gebragt. Dijkgraaf en Hoogheemraden lieten voorts in de jaren 1737, 1738, 1739 en 1740 weder waterpassingen en waarnemingen aan de Noordzee, het IJ en den Rijnlandsch-boezem doen, en in 1739 zond men weder, even als vroeger in 1570, kundige lieden naar elders, om de zeewerken te bezigtigen. CRUQUIUS raadde te dier tijd en in 1741 de uitwatering sterk aan. In 1750 vatte hij de zaak wederom op, hetwelk in 1751 en 1752 verschillende raadplegingen daarover ten gevolge had; terwijl er in 1766 en 1767 weder onderscheidene onderzoekingen gedaan en adviezen daarover werden uitgebragt. Na vele uitvoerige memoriën, verbalen en voorstellen, tot 1771 en 1772, bleef echter de uitvoering achterwege, tot dat eindelijk, in 1802 en 1803, deze voor Rijnland zoo belangrijke zaak weder ernstig werd opgenomen, met dat gelukkig gevolg, dat den 4 Mei 1804, door het wetgevend ligchaam van het Bataafsch Gemeenebest, het besluit genomen werd, dat de uitwatering te Katwijk-aan-Zee gemaakt zoude worden. Den 7 Augustus 1804 werd voor dit belangrijke werk met plegtigheid de eerste spade gestoken. In

het volgende jaar kon de eerste steen aan de sluizen worden gelegd, en in het jaar 1807 was dit schoone werk volkomen voltooid, zoodat den 21 October van dat jaar het kanaal tot uitwatering, in tegenwoordigheid van Koning LODEWIJK, geopend kon worden. Toen had men uit de Maandagsche-Wetering, bij Katwijk, het kanaal gegraven dwars door de duinen tot aan zee, hetwelk, in de jaren 1840 en 1841, van de Leede af tot aan de Maandagsche-Wetering, is verlengd; terwijl het geheele kanaal verbreed is, omdat de uitwatering van Rijnlands-waterboezem langs dezen weg vergroot is, door het droogmaken van het Haarlemmermeer. Eene kapitale buitensluis, eene duikersluis en twee binnensluizen houden de woede van de zee tegen, maar worden bij eenen oostenwind geopend, om Rijnland van het overtollige water te ontlasten. De breedte was van de kapitale sluis tot aan den Rijn 60 voet (18 ell. 8 palm. 3 duim.) en van genoemde sluis, tot aan de Duikersluis 66 voet (20 ell. 7 palm. 1 duim).

De kapitale buitensluis bestaat uit drie kokers van 54 Rijnlandsche voeten (16 ell. 9 palm. 5 duim.), ieder wijd in den dag 18 voeten (5 ell. 6 palm. 5 duim.), liggende de slagbalken 9 voeten (2 ell. 8 palm. 2 duim.) beneden A. P., en wordende iedere opening tegen de hoogste zeevloeden gesloten met een paar punt vloeddeuren, hoog 4 voeten (1 ell. 2 palm. 5 duim.) boven de hoogste stormvloeden, gerekend op 11 voeten (3 ell. 3 palm. 5 duim.) boven A. P. De deuren komen alzoo op de hoogte van 15 voeten (4 ell. 6 palm. 10 duim.), en de muren der sluis 1½ voet hooger of 16½ voeten (5 ell. 2 palm. 5 duim.) boven A. P. Elke opening van 18 voeten is op bekwamen afstand der vloeddeuren, gesloten met een paar nooddeuren, hoog 6 voeten (1 ell. 8 palm. 8 duim.) boven A. P., sluitende tegen eenen boven-slagbalk, boven welken een schermmuur gevonden wordt, en van onderen tegen het wulf van de brug over de sluis. Ieder van deze openingen wordt van achteren afgesloten met twee ebdeuren, waarin spring- of toldeuren zijn gehangen, ten einde het binnenwater op te houden, wanneer er geene ontlasting noodig is. Deze ebdeuren zijn 6 voeten (1 ell. 8 palm. 8 duim.) en de muren 7½ voeten (2 ell. 3 palm. 7 duim.) boven A. P. Voorts zijn deze drie sluisopeningen van voren en van achteren afgesloten, ieder met twee rijen schotbalken en gemetselde sponningen, de buitenste 6 voeten (1 ell. 8 palm. 8 duim.) en de binnenste 4 voeten (1 ell. 5 palm. 6 duim.) van elkander, ten einde de sluis te beveiligen, en des noods, op eene onkostbare wijze te kunnen afdammen en droog maken, zijnde onder ieder middelpenant eene rij damplanken geslagen, en de geheele fundering rondom beheid met digte damplanken, en verder, zoo van binnen als van buiten met genoegzame lange en vaste stortebedden voorzien. Van deze kapitale sluis, ligt op den afstand van 130 roeden (ongeveer 490 ell.), in het buitenkanaal, eene duikersluis, even goed gefundeerd als de eerste, welke bij iederen dagelijkschen vloed kan worden gesloten, dienende alzoo ter voorkoming van verzanding en andere schade aan het kanaal, en tevens om het buitenste kanaal tot in zee te schuren en open te houden; terwijl men daardoor in het kanaal tusschen de twee sluizen, zulks goedvindende, eenen dagelijkschen en hoogeren vloed kan laten inkomen, en bij ebbe kan spuijen. Deze duikersluis bestaat uit vijf openingen, ieder van 12 voeten (3 ell. 7 palm. 6 duim.) wijdte in den dag, ter diepte, op de bovenkasten, der onderslagbalken van 6 voeten (1 ell. 8 palm. 8 duim.) beneden A. P. Elke opening is gesloten

met eene scholdeur, welke van boven aansluit tegen twee bovenschotdrempels, wier onderkasten liggen 4 voeten (1 ell. 5 palm. 6 duim.) boven A. P., met de noodige schermmuren, en is van voren en van achteren met twee rijen sponningen voor schotbalken voorzien. Het voorfront der zijmuren van deze duikersluis is opgetrokken tot 19 voeten (5 ell. 9 palm. 6 duim.), en de penanten tot 12 voeten (3 ell. 7 palm. 6 duim.) boven A. P. Ter harer beveiliging is tusschen de buitenste rij sponningen der schotbalken en van den schermmuur, boven gemetselde gewelven, opgetrokken een storm- of keermuur, hoog 22½ voeten (7 ell. 6 duim.) boven A. P., achter welke de noodige windassen zijn, ter ophaling der schoven, door eene overdekte kapluifsel afgesloten, liggende tusschen de schoven en de rij binnensponningen voor de schotbalken, eene steenen brug, tot behoud van den overgang. Van deze buitensluis is door het strand een kanaal gegraven, om het uitgeloosde water in zee te ontlasten, zijnde ter lengte van 10 roeden (3 ell. 6 palm. 6 duim.), bepaald op 7 voeten (2 ell. 1 palm. 9 duim.) beneden A. P., of 4½ voeten (1 ell. 4 palm.) beneden de gewone ebbe, en het overige gedeelte slechts 1½ voet (4 palm. 7 duim.). Ten deze einde zijn de duinen boogsgewijze gebragt onder eene dossering van ten minste 6 voeten (1 ell. 8 palm. 8 duim.), op elke voet hoogte, en is de voet van onderen met rijs- of baardwerk, met zwaren Doornikschen steen gedekt en tegen uitschuring beveiligd. De dossering zelve is even zoo gedekt tot 5 voeten (1 ell. 5 palm. 9 duim.) boven den hoogsten stormvloed; het strand is verlaagd, en er zijn behoorlijke steenen hoofden, met rijswerk en zware steenen genoegzaam gedekt, aangelegd. Door het verband van deze waterkeering wordt alzoo gevormd een spuiboezem, ter openhouding van het kanaal door het strand, tusschen de duikersluis en de keerdeuren, ter lengte van omtrent 400 roeden (1506 ell.), en tusschen beide sluizen, de kapitale sluis en de keerdeuren een spuiboezem, ter lengte van 250 roeden (ongeveer 942 ell.).

Groot was in het algemeen de voldoening over de uitkomst van deze uitwatering, en Rijnland heeft de herinnering aan de voltooijing van dit werk, door het slaan van eenen gedenkpenning in aandenken gehouden. Ook is men het daarover eens, dat dit werk met zijne sluizen, als een bouwkundig kunstgewrocht, eene eerste plaats onder de werken van dien aard verdient, en in sterkte, duurzaamheid en fraaiheid uitmunt; daardoor aan de Ontwerpers en Directeuren Frederik Willem Conrad, Arie Blanken Jz. en S. Kros, de grootste eer aandoet, en als het ware eene eerzuil is, die zij zich zelven hebben opgerigt.

KATWIJK-AAN-DE-MAAS, meestal enkel Katwijk, ook wel het Kleine-Veer genoemd, geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 7½ u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. van *Grave*, gem. *Linden*, 5 min. N. O. van *Klein-Linden*, waartoe het behoort, aan de Maas, over welke rivier hier een vrij druk bezocht veer ligt met eene gierpont.

KATWIJK-AAN-DEN-RIJN of Katwijk-op-den-Rijn, ook wel Katwijk-Binnen genoemd, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¾ u. N. W. van *Leyden*, kant. en 1 u. Z. van *Noordwijk*, gem. de *Beide-Katwijken-en-het-Zand*, aan den Rijn; 52° 12′ 13″ N. B., 22° 3′ 21″ O. L.

Het is een der aanzienlijkste dorpen van Rijnland, net gebouwd, en telt wel achttien straten, van welke onderscheidene door hooge

linden- en ijpenboomen belommerd worden. Men telt er tegenwoordig, in de kom van het d., 227 h., 17 bokkingrookerijen en 1360 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Te voren bloeide dit d. dermate, dat er, buiten en behalve de onderscheidene kunst- en handwerken, nog verscheidene lijnbanen aanwezig waren, onder welken er drie gevonden werden, die voor de voornaamste van geheel Zuid-Holland werden gehouden, op welke, niet alleen voor allerlei soort van groote en kleine vaartuigen, maar ook voor 's lands oorlogschepen, kabels en ander touwwerk gedraaid en geslagen werd, en waardoor het menigmaal gebeurde, dat in elk dezer banen 30 tot 40 menschen werkten; dan, deze zijn allen, door het verval der tijden, weggeraakt. Kleinere banen waren er voorheen wel 70 of 80; doch in het begin dezer eeuw waren zij reeds tot 30 verminderd. Thans is er slechts 1 lijnbaan, met 23 werklieden (1), 34 kleine banen of fijn garenspinnerijen, met 86 werklieden; ook heeft men er 2 kalkovens.

De Rijn doorsnijdt het dorp met eene tamelijke breedte langs eenen weg, die met eene reeks van sierlijke lindenboomen en met eene schoone rij huizen bebouwd is, waaronder uitmunt het huis, dat de Heer van Katwijk vroeger voor zijn verblijf hield, en in het jaar 1831 door den Bisschop van Curium, tot eene inrigting voor middelbaar onderwijs en opvoeding is aangekocht. Over den Rijn is in het jaar 1666, door Vrouwe Maria van Reigersbergs, douairière van den Heer Willem, Baron van Lierr, Heer *van de Beide-Katwijken*, eene schoone steenen brug gebouwd, bestaande uit drie bogen, pralende vroeger met de wapens dezer adellijke huizen, van welke brug haar eenige zoon Willem, Baron van Lierr, Heer *van Oosterwijk* en *de Beide-Katwijken*, den eersten steen lag. Vóór dien tijd was de brug maar van hout, en nog vroeger plagt men met eene pont over die rivier te varen, van waar dat gedeelte van het dorp nog onder den naam van Veereind bekend staat. De oude Hollandsche kronijk vermeldt echter, dat in 1203, ten tijde van Vrouwe Ada, eene brug over den Rijn te Katwijk zoude hebben gelegd, waarop de Kennemers zich tegen den overwinnenden Graaf van Loon, uit nood, moesten te weer stellen, en die, door de menigte van het gewapende volk, instortte, waarvan er velen in den stroom verdronken; terwijl de Heeren Filips van Wassenaer, Wouter van Egmond en Aalbert Banjaert, ter naauwernood dit ongeluk ontkwamen, en Heer Willem van Teylingen gevangen werd genomen. Dit geval verhaalt Wilhelmus Procurator te Leyden gebeurd te zijn, op eene brug, die daar over den Rijn lag, en hierin schijnt hij met Melis Stoke overeen te komen. In het jaar 1694 is er nog eene nieuwe steenen brug gemaakt over de Kleine-Watering, op den weg tusschen Katwijk en Valkenburg. Tot sieraad van dit d. heeft de gemelde Vrouw van Katwijk, den weg naar Rijnsburg, ter lengte van een vierde uur gaans, laten beplanten en tot eene aangename wandeling gemaakt.

De Herv., die hier 960 in getal zijn, waaronder 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wouter Barneveld, die den 9 Julij 1582 aldaar overleed. Op zijn grafsteen, die in het koor der kerk gevonden wordt, wordt dit overlijden opgegeven. Hij staat daar vermeld als Predikant tot

(1) Deze lijnbaan neemt sedert eenige jaren zeer in bloei toe, wordende aldaar een nieuw uitgevonden, en in het jaar 1843 geoctrooijeerd, soort van patent-touw vervaardigd.

de Beide-Katwijken. Destijds hadden de Beide-Katwijken met *Valkenburg* slechts éénen Leeraar, zoo als tot in het jaar 1581 het geval was onder zijnen opvolger CORNELIS CORNELISZOON, die hier van 1583 tot 1598 moet gestaan hebben. De Beide-Katwijken zijn met *Valkenburg* wederom gecombineerd geworden; want, in December 1598, werd WILHELMUS VINK, Predikant van Valkenburg, ook voor de Beide-Katwijken beroepen. Daar echter Katwijk-aan-Zee, den 25 April 1598, reeds eenen eigen Leeraar verzocht en daartoe vergunning bekomen had, scheidde het zich reeds, den 15 Maart 1599, van de combinatie, af, en VINK bleef alleen *Valkenburg* en KATWIJK-AAN-DEN-RIJN bedienen. Onder zijnen opvolger, DAVID JACOBSZ REVERSET, scheidde ook KATWIJK-AAN-DEN-RIJN zich van *Valkenburg*, en bekwam, in het jaar 1619, ISAÄK JUNIUS tot Leeraar, terwijl REVERSET alleen Valkenburg bleef bedienen. Onder de Predikanten, welke hier het leeraarambt hebben waargenomen, verdienen melding: ADRIANUS PARS, de Schrijver van *de Katwijksche Oudheden,* die hier van 1671 tot 1719 stond, in welk jaar hij overleed; zijn opvolger JOHAN VAN DEN HONERT, die in 1721 naar Enkhuizen vertrok, en later Hoogleeraar in de godgeleerdheid en kerkelijke geschiedenis te Utrecht en daarna te Leyden geweest is, en FRANCISCUS BURMANNUS, van 1732 tot 1736, die mede den leerstoel in de godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Utrecht bekleed heeft. Het beroep van den Predikant is eene collatie van den Ambachtsheer. Ten tijde van WILLEM II, Graaf *van Holland,* had KATWIJK-AAN-DEN-RIJN niet meer dan eene kapel, waarin die van Katwijk-op-Zee mede hunne godsdienst kwamen oefenen; deze kapel behoorde onder de parochiekerk te Valkenburg. Zij was, met den aankleve van dien, door voornoemden Graaf aan de Duitsche orde geschonken, en bleef in dien staat tot in het jaar 1378, ten tijde van den Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, als wanneer SPLINTER UTENENG, de vijftiende Landkommandeur van Utrecht, de pastorie van beide de Katwijken en het kommandeurschap van de Duitsche orde van het huis te Valkenburg, te KATWIJK-AAN-DEN-RIJN verlegd, een koor aan de kerk getimmerd, en aldaar eene bijzondere pastorie met eene pastoorswoning opgerigt heeft. Langs dezen weg kreeg Valkenburg eene pastorie op zich zelven, en de bewoners van Katwijk-op-Zee kwamen te KATWIJK-AAN-DEN-RIJN ter kerke. Doordien Valkenburg geene eigene pastorie uit zijne weinige inkomsten kon blijven onderhouden, is de parochiekerk aldaar tot eene kapel verminderd, en aan de kerk van KATWIJK-AAN-DEN-RIJN onderworpen. Dit heeft geduurd tot aan het jaar 1424, als wanneer Valkenburg ten tweedenmale in eene parochiekerk veranderd en van KATWIJK-AAN-DEN-RIJN gescheiden is. Deze Kommandeurs waren zooveel als Opzigters over de kerken, en sommigen hunner hebben het priesterambt bekleed. De kerk te KATWIJK-AAN-DEN-RIJN was van ouds aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd. Het regt van de kerk te mogen begeven, was aan de Duitsche Ridders vergund door Graaf FLORIS V en door Graaf ALBRECHT VAN BEIJEREN bevestigd. De rekeningen, betreffende het kommandeurschap te KATWIJK, plagten weleer te moeten geschieden ten overstaan van den Baljuw en Secretaris van Wassenaar, den Heer Kommandeur en Pastoor, benevens den Schout en vele geburen. Aan de eene zijde van de kerk stond, vóór de Reformatie, eene doopkapel, in welker midden de H. Maagd stond afgebeeld, hebbende eene zon, met eene kroon van twaalf sterren, om haar hoofd, welke kapel thans tot brandspuithuis dient; verder was

de kerk voorzien van allerhande kerksieraden. Nog was in deze kerk, aan St. Jans-altaar, eene vikarij gesticht, door Bartholomeus Wolfertszoon, Priester. Dirk Huigenszoon heeft, in het jaar 1489, bij uitersten wil, aan de kerk van Katwijk geschonken een kampje lands van vier hont. De kerk, zoo als die thans nog bestaat, is van binnen zeer ruim en in alle opzigten tot de godsdienstoefening geschikt. Er is een kerkeraadskamer en koor, in welk laatste aanzienlijke grafkelders en grafsteden werden gevonden. Onder de glasramen, waarmede dit koor verlicht wordt, vond men er vroeger een, op welke de wapens van Lierre en Reygersbergen zijn geschilderd, doch thans is daarvan niets meer te zien; aan het einde van het koor is eene prachtige tombe opgerigt, die voor een der kunstigste en fraaiste van ons land gehouden wordt, zij is door Vrouwe Maria van Reygersbergen, ter gedachtenis van haren echtgenoot, den Heer Willem van Lierre, op den 1 October des jaars 1654, in den ouderdom van nog maar 34 jaren overleden, aldaar gesticht. Deze tombe is geplaatst, tusschen twee halve kolommen, welke in den achterhoek der kapel zijn ingebragt, en rusten op een, eenige voeten van den grond verheven, marmer voetstuk, rijkelijk met lijst- en ander lofwerk belegd. Op de voorzijde ziet men eene, uit wit marmer gehouwen, cirkel, met eenen bloemkrans omvlochten, welke aan het ondereinde met eene strik is zamengebonden; ter zijde van dezen bloemkrans, zijn twee halve cirkels, beide opwaarts gaande gemaakt, op ieder van welke men een doodsbeen afgebeeld vindt; op den grond, binnen dezen cirkel, die blaauw kleurig is, ziet men twee ruitershandschoenen, kruiswijze over elkander gelegd. Op dit voetstuk, dat als een praalbed uitgehouwen is, ziet men den Heer Willem van Lierre, als in een ijzeren harnas gestoken, levensgroot afgebeeld, liggen, ter linkerzijde naast hem ligt zijne huisvrouw Maria van Reygersbergen, in een eenvoudig rust- of nachtgewaad gekleed, boven welke beelden, tegen de achterzijde, eene marmeren tafel of zerk is geplaatst, waarop men in groote vergulde kapitale letteren een zeer uitvoerig Latijnsch opschrift vindt. Boven dit tafereel ziet men eenen zandlooper met de wapens van Lierre en Reygersbergen, elk met eene kroon gedekt; een Engel houdt haar met eenen gevlochten eikenkrans; terwijl ter wederzijden een naakt kindje staat, deze wapens mede vasthoudende; boven deze kindertjes verheft zich aan beide zijden een wimpel, en onder hen is weder een feston van eiken bladeren geplaatst, waarop zij schijnen te rusten. Deze feston ziet men achterwaarts opgaande en aan iedere zijde door eenen strik gehouden wordende, in twee deelen verdeeld, welks een deel ter regterzijde wederom in acht kwartieren van Lierre, en aan de linkerzijde met even zoo veel van Reygersbergen is verdeeld, zijnde alle deze kwartieren vier aan vier boven elkanderen geplaatst; verder is dit kunststuk met lijsten, lint-, strik- en ander loofwerk in alles rijk geordonneerd, en met een ijzeren hek afgesloten, zoo dat men het niet dan op eenen kleinen afstand beschouwen kan. De naaldtoren, die voorheen van buitengewone hoogte was, is in het laatst der vorige eeuw veel verminderd. Thans nog gaat hij tot boven het dak opwaarts, waaraan men boven eene houten ballustrade ontmoet, op hetwelk een spits geplaatst is, zijnde voorts naar behooren van een goed uurwerk en twee klokken, die heele en halve uren voluit slaan, nevens uur en windwijzer voorzien. In vroeger tijd, en wel in het jaar 1682, vond men ook op het koor een klein torentje, in hetwelk mede eene klok hing, doch uit vrees, dat dit door zijnen ouderdom

zoude instorten, en alzoo ongelukken veroorzaken, heeft men het afgebroken. In de kerk is een uiterlijk fraai orgel, dat er in het jaar 1765 in geplaatst is, en thans (1844) vernieuwd wordt.

De R. K., die hier 290 in getal zijn, onder welke 115 Communikanten, worden tot de stat. van *Oegstgeest* gerekend. In het jaar 1797 is men begonnen, te Katwijk, eene Roomsche Katholijke kerk te bouwen, in de *Voorstraat,* welke men niet verder dan onder het dak schijnt gebragt te hebben, zijnde de opbouw daarvan, uit gebrek aan fondsen, daartoe moeten gestaakt worden. Dit gebouw is gesloopt en de pastorie wordt tot een woonhuis gebruikt.

In de nabijheid van den straatweg, tusschen de Beide-Katwijken, is eene begraafplaats voor de Israëlieten van Leyden en uit den omtrek.

Het Raadhuis of Regthuis, in de *Brugstraat,* is een fraai gebouw, van de noodige kamers en vertrekken voorzien, in den ouden voorgevel was eene gallerij of uitstek, van welke alle de publikatiën of besluiten van den Lande, voor de inwoners afgelezen werden, dan, bij de vernieuwing van dit gebouw, in het jaar 1805, heeft men die gallerij weggelaten, geschiedende de aflezing na dien tijd vóór den ingang van het Regthuis; het gebouw heeft mede eene klok, die bij deze gelegenheid, en andere tusschen beide voorkomende zaken van dien aard, geluid wordt.

Ook heeft men er eene Dorpswaag, in de *Kerkstraat,* waarin de boter, kaas, hennip en andere waren gewogen worden. Omtrent de stichting van het H. Geesthuis, ook wel het Gasthuis genaamd, waarin deze waag geplaatst is, vinden wij geheel geene aanteekeningen, als alleen, dat het van eenen zeer hoogen ouderdom moet zijn, dewijl uit de dorps-rekenboeken blijkt, dat het reeds, in het jaar 1534, bekend is geweest. In het jaar 1694 heeft men dit gebouw veel vergroot, met eenen tuin voorzien, en tot een Proveniershuis, voor fatsoenlijke lieden, aangelegd, waar een ieder, zoo men het noemde, zijne kost koopen kon. Uit eene aanteekening in de kerkelijke acten blijkt, dat dit H. Geesthuis in de eerste helft der vorige eeuw is te niet gegaan en verlaten, waarop, in 1755, aan het armbestuur vergund werd het in bezit te nemen, van welken tijd het tot een Wees- en Armhuis der Hervormde gemeente werd ingerigt.

Hier ter plaatse, hetgeen als iets zeldzaams op een dorp kan aangemerkt worden, is mede eene Bank van Leening, in de *Kerkstraat,* opgerigt. Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, heeft haar aan het d. geschonken, den 30 Maart van het jaar 1644, en daartoe volgens opene brieven octrooi verleend. Deze Vorst oefende dit regt als bewind hebbende over de heerlijkheid van de beide Katwijken, naar dien de heerlijke goederen van den Prins de Ligne, aan wien zij in eigendom toekwamen, waren aangeslagen, doordien hij den Spanjaarden bleef toegedaan.

Dan vooral is als eene zeldzaamheid op een dorp aan te merken, de stichting van een Hofje, volgens de instelling ter vrije inwoning en gedeeltelijk onderhoud, van een achttal behoeftige weduwen, die geene, toezigt behoevende, kinderen hebben, of bejaarde vrijsters, binnen de republiek geboren, en ledematen van de Hervormde godsdienst. Mejufvrouw Antonia Jacoba Koning, dochter van den Heer Adriaan Willem Koning, in leven Leeraar der Hervormde gemeente te Noordwijkerhout, doch overleden te Leyden den 2 Julij 1802, in den ouderdom van 42 jaren, heeft bij uitersten wil, een aanzienlijk fonds vastgesteld en tot het bestuur dezer inrigting vier Regenten benoemd, nevens een Regent-Opziener,

zijnde een harer neven, die hier woonachtig was, en na wiens overlijden de Predikanten van Katwijk-aan-den-Rijn, elkander in het Opziener-regentschap moesten opvolgen, welke Regenten dan ook ter uitvoering van gemeld besluit, een stuk gronds, der kerk alhier behoorende, en gelegen aan het einde van de tweede Kerkstraat, naast de pastorie, van haar hebben gekocht, en daar op het gemelde hofje hebben doen bouwen. Het middenste gedeelte of hoofd des gebouws, heeft inwaarts, eene hoogte van 22 voet (6 ell. 9 palm), en eene breedte en diepte van 24 voet (7 ell. 6 palm 5 duim), waarin beneden een verblijf voor een Poortierster en boven een vertrek ter vergadering der Regenten geschikt. Verder zijn er twee vooruitspringende zijvleugels, elk ter hoogte van 13 voet (4 ell. 8 duim), verdeeld in vier woningen, elk 12 voet (3 ell. 7 palm 6 duim) breed en 16 voet (5 ell. 2 duim) diep, en zulks alles aan of om een ruim plein, waarop regen- en putwaters pomp enz., vóór van de straat afgescheiden, door een op eenen steenen voet geplaatst fraai vlechtwerk, ter hoogte van 9 voet (2 ell. 8 palm 2 duim) en ter breedte van 116 voet (36 ell. 3 palm 1 duim), waarin 4 ruime doorzigten, ruitswijze bezet met zoogenaamd steekdraad, voorts de beide einden bepaald door twee hardsteenen pilaren, waaraan twee ijzeren hekken tot sluiting daarvan en eindelijk daarboven een ijzeren boog, waarin met vergulde letters den naam van Konings-Hofje, naar des Stichteresse familienaam, nevens het jaartal der bouwing *Anno* 1805.

Onder de veelvuldige Rederijkerskamers, die weleer hier te lande waren, telde Katwijk-aan-den-Rijn er twee, de eene had tot blazoen korenaren, en tot zinspreuk *Liefd' moet blijken*, en de andere de Jonge kamer genaamd, had tot blazoen de korenspruit en tot zinspreuk *In Liefd' vierig*. In het blazoen der korenaren vertoonde zich eene moeder met drie kinderen op hare schoot, twee aan de borst en het derde op den arm, hebbende achter zich een veld van korenaren, en boven haar hoofd eenen wimpel met de zinspreuk *Liefd' moet blijken*. Voorts een brandend hart met pijlen, in de wolken de Hebreeuwsche naam Gods, Jehova, aan de eene zijde het wapen van Holland en aan de andere zijde dat van Wassenaer. In het blazoen van de Korenspruit, zag men eenen brandenden oven, met de drie jongelingen daarin, en de zinspreuk *In Liefde vierig*. Wanneer de Rederijkers hier en daar beschreven werden om hunne gaven te doen hooren, verschenen die van Katwijk doorgaans daarbij en keerden zelden zonder prijzen terug, onder anderen behaalden zij, in het jaar 1596, te Leyden vier prijzen, in het jaar 1607, te Haarlem twee zilveren prijzen; in het jaar 1641, te Rijnsburg vier zilveren prijzen; in het jaar 1683, te Schipluiden 9 tinnen en zilveren prijzen. Van deze prijzen worden 19 zilveren bewaard, bestaande in groote en kleine bekers, zoutvaten, schalen, lepels, enz., benevens eene kast vol met tinnen prijzen. In het jaar 1679 werden te Katwijk-aan-den-Rijn alle vrije en onvrije kamers bijeen geroepen. Acht kamers verschenen op deze dagvaart, namelijk, die van *Wassenaar*, *Warmond*, *Noordwijk*, *Bergschenhoek*, *Hazerswoude*, *Middelburg*, *Katwijk-aan-Zee* en *Schipluiden*. Hunne verzen, bij die gelegenheid vervaardigd, zijn in zeker boekje, in het jaar 1679 gedrukt, onder den titel van *Korenairs Pinxterfeest*, voorhanden. Men heeft nog eenen Latijnschen brief van Graaf Floris IV, in het jaar 1230, op den 5 Maart, Apud Rhenum Catwijk, geschreven.

Behalve de dorpschool, die gemiddeld door een getal van 95 leerlingen bezocht wordt, en de reeds genoemde Inrigting voor

middelbaar onderwijs en opvoeding, welke 60 leerlingen telt, heeft men hier nog in 1844 een Instituut voor meisjes, aanvankelijk met 5 leerlingen, geopend.

KATWIJK-AAN-DEN-RIJN is de geboorteplaats van de Dichters KORNELIS WESTERBAEN WILLEMSZ., geb. in 1690, † in 1774, als Predikant bij de Remonstranten te Rotterdam, en HERMANUS GERARDUS OOSTERDIJK, geb. 19 November 1731, † 19 April 1795, als Geneesheer te Amsterdam.

De kermis valt in den eersten Zondag na MARIA-*Visitatie*.

KATWIJK-AAN-ZEE, KATWIJK-OP-ZEE of KATWIJK-BUITEN, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. W. van *Leyden*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Noordwijk*, gem. de *Beide-Katwijken-en-het-Zand*, ½ u. W. N. W. van Katwijk-Binnen.

Het was vroeger een der bloeijendste zeedorpen van onze Hollandsche stranden. Van zijne vroegste oudheid vindt men geen bescheid, doch zoude den naam van het oude volk de Katten ontleend hebben, en het moet door alle tijden, hoewel het ook zijne rampen geleden heeft, welvaart gehad hebben. Men telt er in de kom van het d. 594 h., 11 bokkingrookerijen en ruim 3200 inw., die zich meestal bezig houden met de vischvangst, welke gewis van de vroegste tijden af aan de hoofdnering van KATWIJK-AAN-ZEE is geweest. Er wonen hier ook vele Koopvaardij-Kapiteins op Oost en West en de kleine vaart. Een zeer groot aantal zeelieden varen steeds in betrekking als stuurlieden of matrozen ter koopvaardij. Ook vinden hier vele inwoners gedeeltelijk hun bestaan in het schulpen of schulpvisschen voor de kalkovens en in de aardappelteelt. In een verzoekschrift aan KAREL V, Koning *van Spanje*, van 1540, zeggen de Katwijkers, dat te dier tijde in dit zeedorp twee honderd huizen stonden, waarvan er honderd vijftig bewoond werden door visschers en de overige vijftig door bakkers, schoenmakers, wagenmakers en andere handwerk- of neringdoende lieden, die noodwendig tot eene maatschappelijke zamenleving vereischt worden. Vele huizen zijn later door de zee verzwolgen. Tot deze hunne visscherij behoort ook het breijen van netten, waarmede de vrouwen, wanneer zij te huis zijn en geene visch droogen of elders heen zijn, om die uit te venten, zich bezig houden. Ook heeft men hier scheepmakerijen. Het getal pinken of bomschuiten te KATWIJK-AAN-ZEE was grooter, dan dat van eenig ander zeedorp op de Hollandsche kust. Men verzekert niet alleen, dat men in het jaar 1694, verscheidene dagen of etmalen achtereen, vijftig of zestig duizend schelvisschen heeft gevangen, maar zelfs dat in het midden der vorige eeuw (1740), in een etmaal, tachtig duizend schelvisschen aan het strand zijn gebragt, behalve de kabeljaauw en andere soorten van visch. Vroeger gebeurde het wel eens dat er zalm gevangen werd, doch de vangst van die visch steeds verminderende, heeft men er later geen werk meer van gemaakt, zoodat dit thans geheel heeft opgehouden. Het gebeurt echter nu en dan, dat de zeelieden eenen levendigen zalm vinden, die door de golven op strand is geworpen; ook krijgt men ze wel eens in de garnalennetten, die door paarden langs den oever getrokken worden. De gemeene vangst bestaat uit alle soorten van visch, die de zee oplevert. De pinken of visschersvaartuigen van KATWIJK, bemand ieder met vijf koppen, en wier getal thans op 49 gerekend wordt, varen in den herfsttijd ook op de haringvangst. De haring, welke zij vangen, wordt in den rook gedroogd en bokking genoemd, die alom verzonden wordt. Tot deze vangst, welke in de nabijheid der Engelsche kust ten O. van Yarmouth en elders

geschiedt, en van den 20 September tot uiterlijk 31 December, als wanneer zij moet gesloten zijn, mag gedreven worden, worden tusschen de 40 tot 50 schuiten gebruikt. Behalve de bovenvermelde 49 pinken, varen er nog 3 visschersbooten, die in het voorjaar en in den herfsttijd op schelvisch uitgaan, en zich nu en dan ook onledig houden met garnalen te visschen. Men vindt er ook twee scheepstimmerwerven in de kom der gemeente. Op deze worden de pinken gebouwd, welke over rollen op het strand of in zee worden gebragt. Het kalefateren dezer vaartuigen geschiedt op strand.

De Herv., die hier ruim 3200 in getal zijn, onder welke 1000 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. De eerste, die in deze gem., na hare afscheiding van *Katwijk-aan-den-Rijn*, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Josias Heinsius, beroepen in 1599, en naar Delft vertrokken in het jaar 1606. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer. De kerk, welke in vroeger tijd aan die van Valkenburg onderhoorig was, en daarna aan die van *Katwijk-aan-den-Rijn*, was vóór de Hervorming aan den H. Andries toegewijd. Noch het jaar der stichting, noch dat van hare eerste dienaars of Priesters vinden wij vermeld. Zij was voorheen echter een groot en ruim gebouw. In het jaar 1571 werd zij van alle kerkgereedschappen en sieraden beroofd, en in 1572 is zij, met een groot gedeelte van het door de Spanjaarden uitgeplunderde dorp, geheel afgebrand. Na het jaar 1574 werd zij voor een gedeelte herbouwd, van welke herbouwing en overblijvende bouwvallen door den Schrijver Adrianus Pars, in zijne *Katwijksche oudheden*, eene afbeelding is medegedeeld. In 1694 werd zij andermaal, zoo op de grondslagen van den bouwval als anderzins, zeer veel vergroot en verbeterd. Hetzelfde heeft in 1709 wederom plaats gehad, toen de kerk de helft is vergroot geworden. Het tegenwoordige Hervormde kerkgebouw, waaraan de overblijfselen der verwoesting nog zigtbaar zijn, is in eene goede orde en zeer net, doch hoewel thans van binnen eene vrij groote ruimte gronds beslaande, kan zij echter de talrijke gemeente niet bevatten. Er is ook eene kerkeraadskamer. De groote hooge kerktoren, die in de Spaansche onlusten, bij het verbranden der kerk, is staande gebleven, en inzonderheid de spits daarvan, was vóór een tiental jaren in eenen bouwvalligen en gevaarlijken staat, welke, door den orkaan van 29 November 1836, zoo zeer verergerde, dat, ter voorkoming van schade en onheilen, daarin behoorde te worden voorzien; waarom, bij de herstelling in 1837, de spits afgebroken en de toren vervolgens met eene houten kap of koepel, rondom van eene houten balustrade voorzien, is gedekt geworden, welke bekoepeling in 1838 heeft plaats gehad. De toren heeft van binnen een goed uurwerk en twee klokken en van buiten wind- en uurwijzers. De groote klok is van het jaar 1594 en heeft bovenaan, in de rondte, dit opschrift:

In. liefde. accort. is. Katwick. wort. huych arianz. cornelis. claesz. kock. kerckmeisters. wilm. wegewaert. goet. MJ ∴

Op eenen tweeden regel staat:

in. deventer. 1594.

De kleine klok is van het jaar 1706, en heeft dit opschrift:

Vigilate et ornate Deo confidentes. 1706.

(d. i.: Geloovigen waakt en bidt God). Deze kleine klok wordt geluid

's morgens ten elf ure en voorts één uur vóór het aangaan der godsdienstoefeningen; bij het houden der catechisatiën; bij het aflezen van publicatiën en bij zwaar mistig weder, om de zeevarenden op de nabijheid van het land of de kust opmerkzaam te maken.

Er woont hier slechts één R. K. huisgezin, uit 6 personen bestaande, onder welke 3 Communikanten, en één Israëlitisch huisgezin, van 4 personen.

Men heeft te Katwijk-aan-Zee een Weeshuis, hetwelk men is begonnen op te rigten, in het jaar 1615, bij gelegenheid, dat zekere Lambrecht Dirksze, den 14 October van dat jaar, op zee verongelukte, nalatende eene ongelukkige weduwe, in dezelfde maand na hem overleden, benevens zeven kinderen. Deze voorwerpen wekte het medelijden der zeelieden, stuurlieden, geburen, Burgemeesteren, kerkeraden en anderen, welke te zamen het besluit namen, om deze arme weezen, en die er verder mogten volgen, uit hunne eigene winsten en middelen, haringtonnen enz. te onderhouden, alsmede dat een iegelijk het zijne daartoe zoude bijbrengen. De ingezamelde giften voor deze stichting bedroegen, in het jaar 1617, eene somme van 509 gulden 13 stuivers (65 cents), en in het volgende jaar 891 guldens 4 stuivers (20 cents). Deze menschlievende stichting, is in later tijd door den zegen des Hemels bekroond, en vele vromen en milddadigen vermaakten aan dit huis, bij uiterste wil als anderzins aanzienlijke giften. Het gesticht schijnt, in het jaar 1618, volbouwd te zijn; althans aan de zuidzijde, boven de kleine poort, vindt men dit opschrift.

God koomt den arme
weesen te baten,
die van vader en moeder
syn verlaten.
Anno 1618.

Doch doordien dit Godshuis geene renten had, en de lasten aangroeiden, verzochten de Gezworenen en Weesmeesters den Raden van den huize van Wassenaer, om den afslag van den buitenvisch, welke door de Vlielanders en anderen aldaar op het strand te koop gebragt werd, ten minsten prijze te mogen aanbesteden, en het overschot tot onderhoud van het voornoemd Weeshuis te mogen gebruiken, waarop door gemelde Raden, ten voordeele van het Weeshuis, in dato 28 Februarij 1620, zekere keure gemaakt werd, welke den 4 Februarij des jaars 1626 vermeerderd en veranderd is. Frederik Hendrik, Prins *van Oranje*, alsmede het huis van Wassenaer zelf, gaven daaraan hunne toestemming den 7 van voornoemde maand en jaar, en Maria van Reigersbergen, Vrouwe *van beide de Katwijken* en het *Huis het Zand*, deed dit insgelijks, op den 17 Januarij 1659. In het jaar 1687 hebben Weesmeesteren dit gebouw aan de oostzijde met een lange steenen muur, in welke eene aanzienlijke poort tusschen twee pilaren geplaatst is, voorzien. Op de pilaar ter regterzijde staat het wapen van den toenmaligen Heer en Vrouw, en daaronder Anno; op die der linkerzijde is afgebeeld de H. Geest, in de gedaante eener duif, uit de wolken nederdalende op eenige geknielde en met de handen ten hemel geheven of uitgestrekte kinderen, en daaronder 1687.

Ook heeft men te Katwijk-aan-Zee een Heilige-geesthuis of Gasthuis, dat zijne stichting verschuldigd is aan Hugo van Swieten en zijne echtgenoot Luitgard Klaasdochter van Boschhuizen, die er, ten jare 1481, het gebouw toe gaven, met drie bedden en hun toebehooren, benevens ander roerend huisraad van tin-, koper- en houtwerk.

De Pastoor en Kerkmeesters zouden jaarlijks twee Heiligegeestmeesters kiezen, om dit huis te besturen. Naderhand is dit huis nog rijkelijk begiftigd door NIKOLAAS VAN DER HEIDE. In dit gesticht heeft men ook eene dorpswaag.

In het jaar 1791 is hier eene algemeene begraafplaats in de open lucht aangelegd, omringd met eenen steenen muur. Deze begraafplaats is een kerkelijk eigendom, staande de namen der Kerkmeesters, onder wier bestuur zij is aangelegd, met het jaartal van den aanleg, op eene aan de buitenzijde van den muur, ter wederzijde van de poort, ingemetselde zerk of blaauwen steen, vermeld. Zij is verdeeld in drie klassen en, bij decreet van het Provinciaal Bestuur van Holland, d. d. 2 Januarij 1797, gepriviligeerd, zoodat men alhier geen dubbel regt op de begravenissen behoeft te betalen, wanneer men van elders komt om zijne dooden te begraven. Op dezen Godsakker rust het stoffelijk overschot van menige aanzienlijke of geleerde, die te Leyden aan de letteren of aan de wetenschappen ontvallen zijn, onder anderen dat van BORGER en van VAN DER PALM.

Ten nutte der Zeevaart heeft te KATWIJK-AAN-ZEE langen tijd eene vuurbaak of vuurboet gestaan, gelijk er thans nog een gevonden wordt, die, in het jaar 1605, van nieuws is opgerigt, toen men te gemoet zag, dat de oude, door het afkabbelen van de zee, gevaar liep om weg te spoelen. In den gevel van het gebouw vindt men het gemelde jaartal der stichting, en ter wederzijde daarvan de wapens van Holland en van WASSENAER. De kosten van onderhoud dezer vuurbaak, werden voormaals omgeslagen over de stuurlieden, maar, vermits er dagelijks minder schuiten afvoeren, heeft men, sedert het jaar 1621, die kosten gevonden, uit eene belasting van een duit op ieder pond Hollands, zijnde 75 cents, van den afslag van den visch, waardoor de last toen zoo wel door vreemden als door inwoners gedragen werd, hoewel hetgene thans door vreemden daarin gedragen wordt, niet noemenswaardig is. Van wege de Noord- en Zuidhollandsche Reddingmaatschappij zijn ook alhier de vereischt wordende redmiddelen voor schipbreukelingen voorhanden, bestaande in eene daartoe ingerigte sloep en verdere benoodigdheden, met eene behoorlijke bergloods.

In overoude tijden stond, 300 roeden (357 ell.) N. van den toren, aan den middelsten Rijnmond, een kasteel, het Huis-te-Britten of Brittenburg geheeten. Zie voorts het art. BRITTEN (HUIS-TE-).

Weleer was te KATWIJK-AAN-ZEE eene Rederijkerskamer, voerende tot blazoen of wapen de Kempenbloemen, en tot zinspreuk. *In liefd' akkoord.*

Men heeft in dit d. twee scholen, als: ééne dorpschool, welke gemiddeld door een getal van 190 leerlingen bezocht wordt, en ééne bijschool, met 125 leerlingen.

In het jaar 1838 is hier opgerigt, de Katwijksche Maatschappij ter uitoefening van de kust- en steurharingvisscherij, welke 112 aandeelhouders telt.

De kermis valt in te gelijk met de kermis te Katwijk-aan-den-Rijn; en in de daad heeft KATWIJK-AAN-ZEE geen eigen kermis.

Meer dan eens zijn dit zeedorp ongevallen overgekomen, die hier de welvaart gestremd hebben; zoo werd, in het jaar 1571, de kerk en het d., door eenige roovers en vrijbuiters, geheel uitgeplunderd en vervolgens op 2000 guld. gebrandschat.

In het jaar 1572, dus een jaar daarna, vielen de Spanjaarden of zoo anderen willen de Watergeuzen in het dorp, verbrandden de kerk

en plaats, en toen de inwoners, spoedig daarna, weder eenige kleine woningen tot hun verblijf hadden gebouwd, moesten zij die bij een nader bezoek der Spanjaarden tot in jaar 1574 verlaten, en geheel en al voor hen inruimen. Hierop volgde weder, dat kort na het jaar 1600, op eenmaal 70, en nog eens 79 huizen, door het geweld des waters wegspoelden, hetwelk dit dorp dus weder in eenen treurigen toestand bragt.

In het jaar 1625 woedde er de pestziekte, zoo zelfs, dat er 56 huizen genoegzaam geheel door waren uitgestorven, en dus onbewoond gevonden werden. Voorts werden er nog, van den jare 1632 tot 1634, te zamen een getal van 33 huizen almede door het zeewater weggespoeld. In 1732 vond men er echter weder 294 huizen.

Den 8 Augustus van het jaar 1653, viel op de Hollandsche kust, ter hoogte van KATWIJK, een hevig zeegevecht voor, tusschen de Engelschen, onder MONK, en de Nederlanders, onder MAARTEN HARPERTSZ. TROMP. Het gevecht duurde tot een uur na zonne-ondergang zonder eenig voordeel van belang op elkander te hebben behaald, doch twee dagen later moesten de Nederlanders de overwinning met den dood van den dapperen TROMP bekoopen. De zeeoorlogen, die ons land zoo dikwijls heeft moeten voeren, hebben altoos de middelen van bestaan van KATWIJKS ingezetenen aanmerkelijk doen verminderen, en dit dorp groote schade aangebragt. In den oorlog met Frankrijk, van den jare 1690 tot 1695, leefde men met de visschers schuiten als met eene speelbal, de eene werd vóór, de andere na, genomen; dan gerantsoeneerd en weder genomen, welke rantsoenering meestal bestond in vleesch, schapen, brood, boter, kaas, groenten en contanten, door welk een en ander groote sommen gelds verloren gingen. In latere oorlogen waren de inwoners mede niet vrij. Ten tijde van den Engelschen oorlog, in 1781 en 1782 en in het begin van deze eeuw, inzonderheid in de jaren der Fransche overheersching, gevoelde dit dorp zeer veel nadeel daarvan.

In het jaar 1698 zijn zes en twintig visschers van dit dorp op zee verongelukt, vele hulpbehoevende en ten laste der armenkas vervallende weduwen en weezen nalatende.

In het jaar 1816 werd, door de in sommige streken van ons Vaderland geheerscht hebbende ziekte, ook deze plaats deerlijk geteisterd.

Door de Aziatische braakloop of Cholera werden hier, in het jaar 1832, van den 3 Augustus tot den 21 November, vier honderd en veertien personen aangetast, van welke honderd en twintig zijn overleden; terwijl er nog bovendien drie personen, insgelijks hier thuis behoorende, aan die vreesselijke ziekte gestorven zijn.

KATWIJK-BIJ-CUYK, naam, welken men weleens geeft aan KATWIJK-AAN-DE-MAAS, in het *Land van Cuyk*. Zie KATWIJK-AAN-DE-MAAS.

KATWIJK-BINNEN, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KATWIJK-AAN-DEN-RIJN.

KATWIJK-BUITEN, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KATWIJK-AAN-ZEE.

KATWIJKEN-EN-HET-ZAND (DE BEIDE-), gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (1 k. d., 21 m. k., 2 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem, O. aan de gem. Rijnsburg, Z. aan Valkenburg en Wassenaar, W. aan de Noordzee.

Deze gem. bevat de d. Katwijk-aan-den-Rijn, Katwijk-aan-Zee en de voorm. afzonderlijke heerl. het Zand. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1186 bund. 9 v. r. 20 v. ell.,

waaronder 1167 bund. 42 v. r. 23 v. ell. belastbaar land; telt 821 h., bewoond door 870 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4598 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in den landbouw, gedeeltelijk in de vischvangst en het breijen van netten. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven; 1 kalkoven; 1 touwslagerij; 28 bokkingrookerijen en 1 gradeerwerk.

De Herv., die hier ongeveer 4300 in getal zijn, onder welke 1300 Ledematen, maken de gem. van *Katwijk-aan-den-Rijn* en *Katwijk-op-Zee* uit.

De R. K., van welke men er 290 telt, onder welke 120 Communikanten, worden tot de gem. van *Oegstgeest* gerekend.

De Isr., die hier 14 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Leyden*.

Men heeft in deze gem. 3 dorpscholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 410 leerlingen bezocht worden; voorts een instituut, uitsluitend voor Roomsch Katholijken, met 65 kweekelingen.

Deze gem. is eene heerl., welke sints onheugelijke jaren door het geslacht VAN WASSENAAR bezeten wordt, en thans een eigendom is van den Heer OTTO Baron VAN WASSENAAR, woonachtig op den huize Hoekelum, bij Wageningen.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van zilver, met een St. Andrieskruis van azuur (blaauw).

KATWIJK-EN-KEULEN, geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. ten W. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Roderijs*, nabij Berkel.

KATWIJK-OP-DE-MAAS, geh. in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie KATWIJK-AAN-DE-MAAS.

KATWIJK-OP-DEN-RIJN, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KATWIJK-AAN-DEN-RIJN.

KATWIJK-OP-ZEE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KATWIJK-AAN-ZEE.

KATWIJKSCHE SLUIZEN, kapitale sluiswerken in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KATWIJK (KANAAL-VAN-).

KATWOLDE, poldertje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en gem. *Zwolle*.

KATWOUDE, ook wel CADWOUDE, KATSWOUDE of KATWOUW gespeld, gem. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam* (7 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. aan Edam, O. aan de Zuiderzee, Z. en W. aan Monnickendam.

Deze gem. bestaat uit de pold. den Hoogedijk en den Lagedijk, gemeenlijk gezamenlijk onder den naam van Katwonderpolder begrepen, en bevat de buurs. Hoogedijk, Lagedijk, de Zedde en Katham. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 696 bund. 18 v. r. 96 v. ell., waaronder 689 bund. 49 v. r. 43 v. ell. belastbaar land; telt 32 h., bewoond door 32 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 180 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 115 in getal zijn, onder welke 60 Ledematen, worden tot de gem. van *Monnickendam* gerekend.

De R. K., die hier 70 in getal zijn, onder welke 40 Communikanten, behooren tot de stat. van *Monnickendam*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

Het land, thans de gem. KATWOUDE uitmakende, werd in het jaar 1321, door JAN VAN HENEGOUWEN, Heer *van Beaumont*, broeder van

Graaf Willem de Goede, aan eenige bijzondere personen verkocht, en deze benevens hunne nakomelingen vergund, Heemraden en Schepenen te kiezen, om het land mede te besturen, hetwelk ook door den Graaf op dien tijd werd bevestigd.

Het wapen dezer gem. bestaat in eene kat, zittende in eenen boom.

KATWOUDER-POLDER, pold. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Katwoude*.

Deze pold., die in het jaar 1321 bedijkt is, bevat de geheele gem. Katwoude, en heeft diensvolgens dezelfde belendingen en grootte. Hij wordt door eene sluis, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden en eenen Secretaris.

KATWOUDER-ZEEDIJK, dijk onder den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, langs de Zuiderzee, zich uitstrekkende van den Nieuwendam naar de Zuiderzee. — Deze dijk staat onder hetzelfde heemraadschap als de Katwouder-polder.

KATWOUW, gem. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*. Zie Katwoude.

KATZ-FELTERHOFF, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en gem. *Clerff*.

KATZ-FELTERMUHL, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5 u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en gem. *Clerff*.

KATZ-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzer-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Kats-polder.

KAUBROKO, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Waterwijk, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Waterwijk.

KAUDAR, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie Kauwer (Groot-).

KAUDEPAN, rijk en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Kaudipan.

KAUDER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie Kauwer (Groot-).

KAUDIPAN, ook Kadipan, Kaudepan of Kandipan, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, dat de westzijde van het noordoostelijke schiereiland beslaat. Het is verdeeld in twee landschappen Dauw en Boulanstam, en wordt bespoeld door drie rivieren, waarvan de voornaamste de Kanange genaamd wordt. Het heeft eene hoofdstad van denzelfden naam. De grond levert er goud op.

KAUDIPAN, ook Kadipan, Kaudepan of Kandipan, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de westzijde van het noordoostelijke schiereiland, rijk *Kaudipan*, aan de Noordkust, 17 mijlen van Awir.

Het is de hoofdplaats van het rijk van dien naam, waar de Sultan zijn verblijf houdt. Nabij deze stad zijn eenige goudmijnen.

KAUKNIE, het noordwestelijke gedeelte van de *Vrijmansgronden*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Gronden (Vrijmans-).

KAUMIERI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Nakkarakkibo, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Nakkarakkibo.

KAUNDORFF, op oude kaarten meestal met den naam van Coquendr bestempeld, d. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4½ u. W. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1 u. Z. W. ten W. van *Wiltz*, gem. en 20 min. W. van *Mecher*; met 600 inw., die zich bijna uitsluitend met den akkerbouw generen.

De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Nieder-Wiltz* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

KAUTENBACH, ook wel verkeerdelijk KANTENBACH gespeld, d. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Wiltz*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Altscheid*, ter plaatse, waar de Wiltz de Woltz opneemt. Men telt er 220 inw., meerendeels landbouwers, veehoeders en houthakkers.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Nieder-Wiltz*, behoort, en door éénen Pastoor bediend wordt.

Te KAUTENBACH zijn reeds eenige werken van het Maas- en Moezelkanaal begonnen, onder anderen een deel van een onderaardsch gewelf, hetwelk 40 ell. groot moet worden.

KAUTER (HOLLANDSCHE-), in onderscheiding van de daaraan palende b. *Konings-Kauter* of *Vlaamsche-Kauter*, waarmede het onder den algemeenen naam van DE KAUTER bekend is, bevorens ook HULSTER-LOO genaamd, geh. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Clinge*, op eene onvruchtbare hoogte.

In dit geh. staan 134 h., bewoond door 186 huisgez., uitmakende eene bevolking van 820 zielen, die meest in de zeevaart, in het visschen van ansjovis en schelpvisch, benevens in het vletten van schoraarde aan de dijken, hun bestaan vinden, waarvoor in dit geh. niet minder dan 65 vaartuigen worden aangehouden. Ook houden zich aldaar, even als in het Belgische geh. *Konings-Kauter*, vele deserteurs, smokkelaars en dergelijk volkje op, gaande ieder aan die zijde wonen, waar hij zich het veiligst voor vervolging acht. De bewoners van de omstreken onder de beide rijken lijden veel last van dit volk, dat met troepen op eene brutale wijs loopt bedelen, en het is te vreezen, dat, zoo de beide rijken, ten aanzien van dat oord, geene afdoende maatregelen nemen, DE KAUTER door zijne ligging nog gevaarlijker zal worden dan het Heiken, tusschen Etten en Sprundel.

De ingezetenen, behalve de aldaar van 's Rijks wege geplaatste ambtenaren van de in- en uitgaande regten en accijnsen, zijn allen R. K. en oefenen hunne godsdienst in het aan dit geh. palend Belgisch dorp Kieldrecht.

Er is hier geen haven; de vaartuigen liggen aan den dijk van de Saftinger schorren. Twee marktschuiten, op onbepaalde tijden naar Rotterdam varende, brengen de voortbrengselen van den landbouw, van de boeren in de nabij gelegene polders wonende, derwaarts over, en keeren terug met de benoodigdheden voor de winkeliers in de gemeenten Clinge en St. Jansteen. Ook bestaat hier een overzetveer op het eiland Zuid-Beveland.

KAUWENBERG, of misschien beter KOUDENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en ¾ u. N. W. van *Helmond*, gem. *Aarle-Rixtel*, tot de kom der gem. behoorende.

KAUWER (GROOT-), KAUDER, KAUDAR of KEYMER, het noordelijkste der *Kauwer-eilanden*, in *Oost Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, 5 m. Z. van Boen; 5° 5' N. B., 149° 59' O. L.

Het strekt zich van het Z. ten W. naar het N. ten O. uit, is 3 m. lang, 1½ m. breed en zeer bergachtig. De inw. bakken er veel potten, die zij, nevens hunne atap, op Banda te koop brengen.

KAUWER (KLEIN-) of KOER, ook wel KOENELOER, het zuidelijkste der *Kauwer-eilanden* in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende.

KAUWER-EILANDEN (DE) of KAWOER-EILANDEN, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zij zijn twee in getal, Groot-Kauwer en Klein-Kauwer geheeten.

KAUWERS-INLAGE of CAUWERS-INLAAG, pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en gem. *Zierikzee;* palende N. en O. aan het grondgebied der stad Zierikzee, Z. W. aan de Ooster-Schelde, W. aan Lockers-inlage.

Deze pold., die in het jaar 1726 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 90 v. r. 10 v. ell., waaronder 21 v. r. 50 v. ell. schotbaar land, zijnde het overige alles water; telt 1 h., en wordt door eenen duiker, in den polder van Schouwen, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder de centrale directie van Schouwen-Burgh-en-Westland.

KAVALY of KAVILLY, ook wel het BAKKERS-EILAND geheeten, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, vlak in het midden tusschen Motir en Titore.

KAVEL (DE NOORD-), pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KAVELSCHE-POLDER (NOORD-).

KAVEL (DE ZUID-), pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KAVELSCHE-POLDER (ZUID-).

KAVELSCHE-POLDER (NOORD-), ook wel enkel DE NOORD-KAVEL genoemd, pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen;* palende N. aan den Trekdamsche-polder, O. met een zeer klein gedeelte aan den Strijensche-polder, Z. aan den Kooilandsche-polder, N. W. aan Nieuw-Bonaventura.

KAVELSCHE-POLDER (ZUID-), ook wel enkel DE ZUID-KAVEL genoemd, pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen;* palende N. aan den Noord-Kavelsche-polder, O. en Z. aan den Strijensche-polder, W. en N. W. aan den pold. Nieuw-Bonaventura.

KAVILLY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie KAVALY.

KAWA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, een der toppen van het gebergte *Gede*, N. W. van den Seda Batoes gelegen, nagenoeg van eene zelfde hoogte en van dezen door eene diepe, breede vallei afgescheiden.

Deze berg is slechts met klein struikgewas en lagere planten schraal begroeid, zoo ook de tusschen beide hoogten gelegene vlakte der vallei, waardoor de grond van beide reeds, bij het eerste aanschouwen, ten sterkste afsteekt bij de digte bosschen, die den Seda Batoes overdekken. De Hoogleeraar REINWARD, tot in de laagte der vallei afgedaald zijnde, ontwaarde spoedig, dat deze geheel met losse vulkanische asch was opgevuld, en hij moest hieruit, en uit het voorkomen van den KAWA, besluiten, dat deze berg op eene zijner zijden den krater moest bevatten, waaruit deze vulkanische uitwerpselen waren voortgekomen. Dit vermoeden werd ten volle in zekerheid verkeerd, nadat hij ook den top van den KAWA bestegen had. Naauwelijks was hij aldaar aangekomen, toen hij in zijnen verderen voortgang werd teruggehouden, door eene wijd uitgestrekte diepte, overal in het rond van hooge kale rotsen omgeven,

en binnen en rondom welke zich, van alle zijden, blijken van instortingen en van hevige uitwerking van het onderaardsche vuur deed kennen, zoo dat hij niet meer kon twijfelen zich op den rand van eenen zeer ruimen krater te bevinden. Het gesteente rondom deze diepte, welker omtrek men wel op één uur gaans mag rekenen, was gedeeltelijk ingestort of afgebroken, gedeeltelijk in hooge muren, uit ongelijk schuins afloopende rijen van lange zuilen zamengesteld, of in enkele rotsen staan gebleven, en vertoonde de grootste verscheidenheid van gedaante. Ook thans nog bestaat in dit gebergte de voortdurende werking van onderaardsch vuur, waardoor de gedaante van tijd tot tijd veranderd wordt. Aan de noordwestzijde van den grooteren krater komen, aan de binnenzijde van eene ruime trechtervormige kolk, uit een groot aantal openingen en scheuren, van tusschen het gesteente, kokend heete wateren zwaveldampen, met groot geraas, te voorschijn; de geheele binnenzijde dezer ruimte is met goudgele zwavel overkorst, en een witachtig water vult den bodem op. Door de voortdurende werking van dezen stoom van zwavel en waterdampen wordt het nabij zijnde gesteente ontbonden, vergruisd, en afgerukt, gelijk zich ook nog blijken van jongst geledene instortingen vertoonen.

KAWA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de westkust van *Groot-Ceram*. — Zij loopt met eene westelijke rigting in de *Bogt van Kawa* uit.

KAWA (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*, aan de kust van het eil. *Ceram*, op de westkust van *Groot-Ceram*. — Zij is vrij groot, zoodat er onderscheidene schepen kunnen liggen.

KAWA-DOMAS of BERG VAN ACHTHONDERD-HOLEN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Hij ontleent zijnen naam van de menigte holen of spelonken die men er vindt, en welke rook- en zwaveldampen laten ontsnappen. Een der kraters van dezen berg behoort tot de grootste van Java; op den bodem is in het midden een zwavelmeertje.

KAWALA (DE) of MODDER-RIVIER, meestal de QUAL genoemd, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

Zij loopt met eene noordwestelijke rigting in het reg. *Demak*, in de *Zee van Java* uit.

KAWALY, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, in eene zeer vruchtbare streek.

Hier kwamen de inlanders, na de verwoesting van Padjadjaran, door de Mahomedanen, eene schuilplaats zoeken. Men ziet hier nog meubelen en andere voorwerpen, welke zij hebben medegebragt en welke door den tegenwoordigen Tommongong, een afstammeling der aloude Vorsten van Padjadjaran, met veel zorgvuldigheid bewaard worden. KAWALY bevat eenige aloude opschriften in de Kawitaal, welke moeijelijk te ontcijferen zijn.

KAWA-MANOEK of KAWA-MANOK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van *Tjipantjin* met *Timbanganten*.

Het is een der hoogste toppen van het *Papandayang-gebergte*, waarin onderaardsch vuur werkt.

KAWANG-KAUW, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

KAWA-MANOK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KAWA-MANOEK.

KAWASSAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

KAWASSEERT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

KAWA-TIKAHARA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, distr. *Timbangantan*, ongeveer 3 palen N. van den Kawa-Manoek. — Het is een der hoogste toppen van het *Papandayang-gebergte*.

KAWEH, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie het volgende art.

KAWI, KAWIE of KAWEH, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Malang*.

Hij wordt op 8000 voeten hoog berekend, en sluit zich in eene noordelijke rigting aan de Ardjoen aan. Nabij dezen berg wordt eene zwavelbron, eene zuurbron en onderscheidene heete zwavelbronnen aangetroffen. Van dezen berg tot aan de zuidkust vindt men overblijfselen van eenen muur van gebakken steen, denkelijk in vroegeren tijd ter beveiliging tegen overvallen van den woeligen nabuur opgerigt.

KAWIE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie het voorgaande art.

KAWIELIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie KAWILIE.

KAWIJSCHE-LOOP, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, dat ½ u. bezuiden Milheze in de *Peel* ontspringt, en, na ongeveer 2 uren westwaarts gevloeid te hebben, zich in de *Bakelsche-Aa* of *Vlier* ontlast. Het ontleent zijnen naam van eene boerenwoning onder Bakel, de KAWIJ, eigenlijk de KOUDEWEIDE genoemd.

KAWILIE of KAWIELIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, distr. *Tonsea*.

KAWIS-WONKO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*. Er is hier eene diepe en breede ravijn.

Den 11 Junij 1827 werden de muitelingen, die zich achter deze ravijn versterkt hadden, door den Kolonel VERMEIRSCH terug gedreven.

KAWOER, baai in *Oost-Indië*, aan de westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zij is klein, maar tamelijk diep, en heeft punt Pandar tot noord- en punt Linve tot zuidhoek.

KAWOER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Bengkoelen*, aan eene baai van denzelfden naam.

Er is een Gezaghebber. Men houdt de bevolking van de omstreken voor beter van inborst dan algemeen bezuiden Bengkoelen. Men vindt er peper, scheepstimmerhout, vogelnestjes en olifantstanden.

KAWOER-EILANDEN, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie KAUWER-EILANDEN.

KAWOETER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende; 6° 50′ N. B., 149° 61′ O. L. Het is 1 mijl lang en ½ mijl breed.

KAWONGAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

Het bevatte in het begin der vorige eeuw, met de d. *Wating*, *Siboesang*, *Mora*, *Labyang*, *Bidomma*, *Tjadjoe*, *Tjilamoes* en *Tjikalong*, 1150 huisgez.

KAXAN (GOENONG-), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

KAYANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil *Celebes*, op 14° 59′ Z. B., 138° 26′ O. L. Zij loopt met eene zuidelijke rigting in de *Baai-van-Boni* uit.

KAYANGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

KAY-BOBO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie KAI-BOBO.

KAYDANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Het is de westelijke hoek van de noordoostelijke landengte.

KAYELI of KAILI, volk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Westkust.

KAYELI-PULOS (BOGT-VAN-) of BOGT-VAN-KAILI-PULOS, baai in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust.

KAYCK (DE), water in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie KA-IJK (DE).

KAYKOON of KAIKOON, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de westkust, 3° 22′ Z. B. 147° 36′ O. L.

KAYL, gem. in de heerl. *Soleuvre*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Luxemburg*, kant. *Bettemburg*; palende N. W. aan de gem. Esch-op-Alzette, N. O. aan Bettemburg, O. aan Duttlingen, Z. en W. aan het koningrijk Frankrijk.

Deze gem. bevat de d. Kayl, Rumelingen en Tettingen, welk laatste in de buurs. Ober-Tettingen en Nieder-Tettingen verdeeld wordt. Men telt er in 220 h. 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. De gewone oogst bestaat uit 1564 zak tarwe en rogge, 1800 zak haver en garst en 1,600,000 pond hooi. De veestapel beloopt 260 paarden, 440 runderen en 330 varkens. De beide korenmolens alhier worden door het water gedreven.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Kayl en Rumelingen uit, welke te Kayl en te Rumelingen ieder eene kerk en eene kapel te Tettingen hebben. — Er zijn in de gem. drie scholen.

Het d. KAYL ligt 3½ u. Z. ten O. van Luxemburg, 1½ u. Z. O. van Bettemburg, aan de Kayl.

De inw. maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Bettemburg*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Deze par. heeft te Kayl eene kerk en te Tettingen eene kapel. De kerk is aan den H. PETRUS en de kapel aan de H. URSULA toegewijd.

KAYL (DE), riviertje in het grooth. *Luxemburg*, dat te Bur, in *Frankrijk* ontspringende, met eene meestal noordelijke rigting de gem. Kayl doorloopt, en zich te Huncheringen in de *Alzette* ontlast.

KAYLOLO, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Oma*. Zie KAILOLO.

KAY-MOLOVE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den *Noordoostelijken-landtong*, resid. *Menado*, aan de Bogt-van-Catsjeli.

KAYO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, nabij Gilolo.

KAYOE, eil. in *Oost-Indië*, een der *Molukken*. Zie KAJOE.

KAYOE-POERING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Dit d. werd in Maart 1827, door den beruchten roover WIRO-PATTY, met eene bende van 70 of 80 man, aangevallen en gedeeltelijk in de asch gelegd.

KAYRARA of KAIRARA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Noordkust.

KAYRATOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie KAIRATOE.

KAYSOEKOE, KAISOEKOE of SOEKOE, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Noordkust, aan de Boas. — Het is reeds in de zeventiende eeuw met *Lissabatta* vereenigd.

KAYTETTO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Hatoenoekoe*.

KAZAMBA of KARAMBA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, op de Oostkust, aan de Straat-Lombok, rijk *Kaloenkong*; met eene reede, die zoo wel in de oost- als in de westmousson veilig is.

Voorheen lag het aan den mond eener breede rivier, welke door aanslibbing thans gesloten is. Men dreef er toen belangrijken handel, vooral in rijst en tabak, die er veel gevonden worden.

KEA, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, vóór de Golf-van-Babao, aan de Zuidwestkust van Timor. Het is lang en van riffen omringd.

KEA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan de Bogt-van-Kea.

KEA, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. CONCORDIA, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie CONCORDIA.

KEA, WAY-KEA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Zuidkust, die zich met eene zuidelijke rigting in zee ontlast. Vóór deze rivier ligt een zeer klein eilandje en een zeer klein rifje.

KEA (BOGT-VAN-), BOGT-VAN-KIA of de ZUIDOOSTER-ZEEBOEZEM, ook de GOLF-VAN-PATANIË genoemd, golf in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Zuidoostkust van het *Moluksche* eil. *Gilolo*.

KEBANTON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

In Mei 1827 werden de muitelingen, die de omstreken van dit d. verontrustten, door den Luitenant MALÉVÉ van daar verdreven, bij welke gelegenheid van onze zijde onderscheidene manschappen gewond werden.

KEBERG, heuvel in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie KIBURG.

KEBET, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, 1 m. W. ten N. van Doetoe; 7° 10′ Z. Br., 148° 24′ O. L. Het is ¼ mijl lang en ⅛ mijl breed.

KEBO, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*. De groote postweg loopt er over heen.

KEBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

KEBOEMEN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

KEBOEMEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*. Er is aldaar een Adsistent-Resident gevestigd.

KEBOENA of KABOENA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, reg. *Batang*.

Het wordt door ambtenaren, onder de benaming van Penatoes en Penekat bestuurd, die 10 tot 25 gehuchten onder zich hebben en genoegzaam met de dorpshoofden gelijk staan.

KEBOGADRONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, reg. *Toeban*, distr. *Temaarang*.

KEBON-DALAM, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Dit bosch is voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men voor eenige jaren den houtkap heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen

daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

KEBONG-KLEWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KEBOODOEWOOR-RONTI-WOELANG, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, aan de Koedang-Segoro-Aloon. Men heeft er eene klip met vogelnesten.

KEBOON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Passaroewang*.

KEDAL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pasaroewang*.

Dit d. bevat de bouwvallen van eenen prachtigen tempel van gebakken steenen, die thans nog vijf en dertig voeten hoog zijn. Aan elk der vier hoeken is een kolossaal leeuwenbeeld. De fraaiheid van dit gebouw overtreft die van schier alle de gewrochten van aloude bouwkunst op geheel Java. De leeuwen aan de hoeken, het siwabeeld aan de poort, op welks hoofd drie groote slangen door elkander slingeren, en onderscheidene andere beelden maken een zeer schoon geheel uit.

KEDALIE, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*. Er houden zich wilde eenden en eene menigte andere vogelen in op.

KEDALON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

KEDANG-PALANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KEDONG-ALLANG (1).

KEDDA-KEDDA, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, resid. *Amboina*, aan de westkust. Vroeger stond het onder Keffing.

KEDDA-KEDDA (STRAAT-VAN-), zee-engte in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*. Het is eene vrij ondiepe en gevaarlijke kreek, waardoor Groot-Keffing van Ceram is gescheiden.

KEDDO, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

KEDEMANGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

Zij ontspringt uit den berg Genting-Goewa, loopt noordwestwaarts door de distr. *Wirosobo* en *Djiepang*, en is van het d. Wirosobo af bevaarbaar.

KEDJANBON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, aan den straatweg naar Lebaksioe.

KEDJAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

KEDICHEM, of, volgens de dagelijksche uitspraak, KEKUM, d. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. N. O. van *Gorinchem*, gem. *Kedichem-en-Oosterwijk*, aan den Lingedijk.

Dit d., hetwelk omtrent het jaar 1000 door Heer FOP VAN ARKEL zoude gesticht zijn, heeft geen onbevallig voorkomen. Men heeft er in de kom van het d. 25 h. en 130 inw., en met de daartoe behoorende verspreid liggende woningen, 57 h. en 390 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 1 na allen Herv. zijn, onder welke 110 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van

---

(1) Eveneens zoeke men de art. die elders welcens KEDANG gespeld zijn op KEDONG.

Leerdam, behoort. Na de Reformatie was deze gem. met die van *Oosterwijk* gecombineerd, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Franciscus van der Meer, die in het jaar 1588 herwaarts kwam, en in het jaar 1596 overleed. Nadat zijn opvolger Abrahamus Adriani, in 1599 naar Soetermeer vertrokken was, kregen Kedichem en *Oosterwijk* ieder eenen afzonderlijken Predikant, wordende toen Wilhelmus Vink van Katwijk naar Kedichem beroepen, alwaar hij in het jaar 1614 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, een vierkant gebouw, met een spits torentje er tegenaan, doch zonder orgel, zou, naar men wil, omtrent het jaar 1000 door Fop van Arkel gesticht zijn. Het pastoorsambt werd daarom ook door de Heeren van Arkel begeven. De instelling, gelijk in de meeste plaatsen van het Land van Arkel, geschiedde door den Proost van Arnhem. Dit pastoorsambt, de lasten daaronder begrepen, had in het jaar 1514 40 goudgulden (60 guld.) aan inkomsten, komende uit twee morgen lands, die de pastorij toebehoorden. Nog had de pastorij een pastoorshuis, hetwelk tweemaal is afgebrand.

De enkele R. K., die er woont, behoort tot de stat. van *Gorinchem*.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt. — De kermis valt in den tweeden Zondag in October.

In het jaar 1479 leed het, zoo wel als *Oosterwijk*, veel aanstoot van eenen verjaagden Drossaard van Leerdam, Klaas van Haaften, die, zijn heul zoekende bij de Gelderschen, toen met Holland in oorlog, hier zijne wraak oefende en dit d. verbrandde.

Den 21 Januarij 1726 viel hier in den Lingedijk, beneden de kom van het dorp, eene zware doorbraak, waardoor het dorp geheel onderliep, en dergelijke ramp trof dit dorp andermaal den 3 Januarij 1741, toen de gezegde dijk bijna terzelfder plaats doorbrak. Den 29 Januarij 1809 begon de tegen over dit dorp liggende Spijksche- en Vogelswerfsche-dijk reeds te overstroomen, terwijl vele menschen met hun vee en goederen van dien kant naar de zijde van Kedichem kwamen vlugten. Sommigen echter waren reeds zoodanig door het water ingesloten, dat het onmogelijk scheen hen te kunnen redden; dit wederhield echter den braven Schipper van dit dorp, Jillis de Gans, met zijne beide zonen Jan en Peter de Gans, niet, om het schier onmogelijke te beproeven, waardoor het hun dan ook gelukte om met het grootste gevaar van hun eigen leven, alle de in doodsnood zich bevindende menschen en hun vee, met hun vaartuig af te halen. Het jonge vee werd in het vaartuig geborgen, doch het overige en de paarden te zwaar zijnde, om in het kleine vaartuig vervoerd te kunnen worden, deed men met goed gevolg de Linge over achter na zwemmen. De kerk werd nu dadelijk ingeruimd om alle de vlugtelingen, hun vee en geredde goederen te bergen. Nadat echter de Lingedijk was doorgebroken, waren vele der inwoners alhier zelf genoodzaakt, in de kerk of bij anderen, die hooger woonden, te vlugten. Sommigen echter, die op afgelegene plaatsen van het dorp woonden, bevonden zich in het grootste gevaar, doch de bovengenoemde Schipper redde ook dezen, zoodat deze man alleen met zijne zonen, een aantal van vijf en veertig menschen en acht en veertig stuks vee, van eenen oogenschijnelijken dood gered heeft. De landen achter de dijkbreuk gelegen, werden tot eene aanmerkelijke hoogte met zand overdekt, waarvan dus in vele jaren geene vruchten konden getrokken

worden; terwijl tevens alle de watergangen met zand werden opgevuld, hetgeen de toestand van dit dorp ook bijzonder ongelukkig maakte. Bij het doorbreken van den dijk is een man verongelukt, die met beide armen aan het vensterkozijn was vast geklemd. Ook in Januarij 1820 viel hier eene doorbraak in den Lingedijk, bijna op dezelfde plaats, waar zij in 1726, 1740 en 1809 ontstaan was.

KEDICHEM (POLDER-VAN-) of Kedichemsche-polder, pold. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Kedichem-en-Oosterwijk*; palende N. aan den Polder-van-Nieuwland, O. aan den Polder-van-Oosterwijk, Z. aan de Linge, W. aan Rietveld.

Deze pold., ofschoon afgescheiden van die van het aangrenzende d. Oosterwijk, ten opzigte van het bestuur, is echter in vele zaken en betalingen in zekere verhouding van ⅗ tot ⅖ daarmede als gecombineerd. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 380 bund.; telt 64 h., waaronder 41 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Linge, van het overtollige water ontlast. Voorheen waren er twee sluizen; doch in 1838, bij de verzwaring van den dijk, eene der sluizen onvoldoende bevonden zijnde, is de eene gedempt en eene nieuwe molenvliet aangelegd in de rigting van de overgeblevene sluis.

KEDICHEMSCHE-POLDER, pold. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kedichem (Polder-van-).

KEDICHEM-EN-OOSTERWIJK, gem. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d., 3 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Leerbroek-Reijerskoop-en-Middelkoop, O. aan Leerdam en aan de Linge, Z. aan de Linge, W. aan Arkel-en-Rietveld.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Kedichem en den Polder-van-Oosterwijk, en bevat de d. Kedichem en Oosterwijk, welk laatste d. eene heerl. is, waarom de voordragt voor het hoofd van het plaatselijk bestuur, beurtelings door Kedichem en Oosterwijk geschiedt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 999 bund. 48 v. r. 63 v. ell., waaronder 993 bund. 68 v. r. 37 v. ell. belastbaar land; telt 90 h., bewoond door 110 huisgez., uitmakende eene bevolking van 600 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier op 1 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van *Kedichem-en-Oosterwijk* uit, welke in deze burgerlijke gem. elk eene kerk hebben.

De enkele R. K., welke men er aantreft, wordt tot de stat. van *Gorinchem* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht worden.

KEDINGEN, voorm. rigterambt in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*; palende N. aan het schoutambt Hellendoorn, O. aan de rigterambten Almelo, Borne en Delden, Z. aan het rigterambt Deenenkamp en aan de prov. Gelderland, W. aan de schoutambten Holten en Hellendoorn.

Dit rigterambt bevatte de tegenwoordige gem. Wierden, Rijssen, Goor en Markelo, thans, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaande van 22,815 bund. Men telt er 1893 h., bewoond door 2299 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 12,500 inw., die meest door de fabrijken hun bestaan vinden.

KEDINGEN of Koedingen, op de meeste kaarten echter verkeerdelijk Redingen gespeld, geh. in de heerl. *Fischbach*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. van *Mersch*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Fischbach*, aan de *Erenz*.

KEDINGEN, geh. in de heerl. *Felts*, grooth. *Luxemburg*. Zie KOEDINGEN.

KEDIR, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

KEDIRIE of KADIRIE, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan de resid. Rembang, N. O. aan Soerabaya, O. aan Passaroewang, Z. aan de Indische-zee, W. aan de ads. res. Patjietan en de resid. Madion.

Zij is tegenwoordig de oostelijkste residentie, der door het Gouvernement van de Vorsten in 1830 overgenomene landen. Zij strekt zich tot 149° 11″ O. L., en van 7° 22″ tot 8° 29″ Z. Br. Van waar den naam van dit gewest zij af te leiden, is niet met volkomene zekerheid te bepalen, doch volgens het verhaal der oude inlanders, moet het vroeger door eene Prinses bewoond zijn, die onvruchtbaar was, en daar de Javanen eene zoodanige vrouw *Kedei* noemen, veronderstelt men dat de benaming van KEDIRIE daaraan hare oorsprong heeft te danken.

Zij is verdeeld in vier regentschappen Kedirie, Ngrowo, Trengalek en Berbek, zij wordt bestuurd door eenen Resident met vier Regenten en eenen Onder-Regent; slechts een hunner voert den titel van Raden-Adipattie, de drie andere Regenten hebben den rang van Raden-Tommongong, terwijl de Onder-Regent Sringat slechts Raden-Ngatey is. De verdere ambtenaren zijn een Adsistent-Resident op Brebek, twee Commiezen, twee Controleurs der landelijke inkomsten, alsmede een Hoofd-Jaxa, een Hoofd-Panghoeloe en een Hoofd der Chinezen, die den rang van Luitenant heeft.

De uitgestrektheid van deze residentie wordt van het Westen naar het Oosten op omtrent 65, van het Noorden naar het Zuiden op 54 en dus in het geheel op nagenoeg 3,510 vierkante palen berekend.

Het zuiderstrand dezer residentie heeft de aanmerkelijke uitgestrektheid van 62 palen, en is ongenaakbaar door steile rotsen, welke genoegzaam loodregt om hoog rijzen, en alzoo eenen krachtigen weerstand bieden tegen den aanslag van de zee, nogtans biedt deze sterke rotsmuur nog vijf openingen aan, welke zoo vele kleine baaijen vormen, waaronder die van Soembring, Prigie en Gemak van tijd tot tijd door de kustvaarders bezocht worden. De weinige vogelnestklippen, welke men langs deze kust aantreft, waaronder de Prigie, Gemak en Soembring, leveren, hoewel zij op bepaalde tijden bezocht worden, slechts eene geringe hoeveelheid nesten op, hetgeen men vooral aan de eigenaardige hoedanigheid der rotsen meent te moeten toeschrijven. Omtrent vier palen ten Noorden van laatstgenoemde baai is een zeer uitgestrekt meer. Ten Zuidwesten van deze resid. liggen de eil. Sesac en Lima.

De voornaamste riv., welke men hier aantreft, zijn: de Kedirie, de Brantes, de Konto en de Trengalek. Behalve deze rivieren bezit de resid. nog een aantal bergstroomen, die, ofschoon niet bevaarbaar, ter besproeijing en vruchtbaarmaking der landen van onberekenbaar, veel nut zijn; alsmede bij het dorp Ngabar, een gegraven kanaal, waarvan het water, door afdamming der rivier Patran, oostwaarts hier wordt opgevoerd, tot nabij het dorp Kertosono, waar het dienen moet om de uitgestrekte sawavelden te bewateren.

De aanmerkelijkste bergen zijn: de Welis, de Kloet, de Kawa, en het Zuider-gebergte.

Sedert de vestiging van het tegenwoordige bestuur hebben de wegen van KEDIRIE eene aanmerkelijke verbetering ondergaan. Vroeger waren

zij weinig meer dan voetpaden van het eene dorp naar het andere, en aan de beide zijden met hoog geboomte en kreupelhout begroeid, waarin het wilde roofgedierte zich in menigte ophield, zoodat, vooral tusschen Ngrowo en Kedirie, het getal der door de tijgers verscheurde reizigers en voetgangers, van jaar tot jaar op eene schrikbarende wijze toenam. Tegenwoordig heeft men er zeer goede wegen: van de hoofdplaats naar Ngrowo en verder langs de Zuidkust, door het regentschap Kalangbret en Trengalek, tot aan de grenzen van Madion; van Ngrowo naar Singret en Blitar tot aan de grenzen van het Malangsche; van Blitar tot aan de noordelijke grenzen van Soerabaya, tegenover Kertosono; van laatstgenoemde plaats naar de grens van Madion, en eindelijk een weg van de hoofdplaats Kedirie naar Brebek, welke, in verband met den weg nabij Kertosono, den grooten postweg naar Madion uitmaakt.

De grootste marktplaatsen of bazars dezer residentie vindt men in de hoofdplaatsen Kedirie, Toelongagеng, Kalangbret, Trengalek, Brebek en Blitar. Kapas, tabak, djarak, mengkoedoewortels, genitrie, stroozakken, klappers, kalk, padie, rijst, suiker en kaneel, maken er de voornaamste artikelen van den handel uit, welke zich echter uitsluitend tot het binnenland bepaalt. De landbouw is er door de vruchtbaarheid van den grond voor uitbreiding vatbaar. Voorts vindt men hier goud-, zilver- en ijzersmeden, leerlooijers, koperslagers, pannen- en pottenbakkers enz.; ook wordt er, vooral aan de oostzijde van de Rawa-Bening, veel kalk gebrand.

Hoewel men in deze streken, gedurende den oostmoesson, veel van de sterke zuidewinden te lijden heeft, wordt de luchtgesteldheid er toch over het algemeen voor niet ongezond gehouden, en is ook in den regen- of westmoesson uiterst gematigd. Volgens de grondgesteldheid en natuurlijke ligging, welke ook op de overheerschende temperatuur invloed uitoefent, laat zich Kedirie in twee nagenoeg gelijke deelen splitsen, namelijk in het bergachtige en in het lage of vlakke land, waarvan het eerstgenoemde wel het minst bevolkt, doch uitnemend rijk aan vruchtbare gronden is. De distrikten Blitar en Lodoyo daarentegen zijn uitgestrekte wildernissen, onvruchtbaar en onbewoond, hoewel men wil, dat zij nog eenige sporen dragen van eene voormalige talrijke bevolking, welke men reden heeft om te vermoeden, dat ten tijde der invoering van het Mahomedaansch geloof en ten gevolge van de willekeurige gestrengheid van het inlandsche bestuur, hare haardsteden verlieten en zich elders met der woon nedergezet heeft. De inlandsche bevolking der tegenwoordige residentie bedroeg, volgens de telling van het jaar 1832, nagenoeg 169,000 zielen, met nog daarenboven 33 Europeanen en 698 Chinezen.

In deze resid., waarvan de hoofdplaats mede Kedirie genoemd is, zijn menigvuldige prachtige overblijfselen van Hindosche tempels en van Hindosche steden, die echter meerendeels nog niet genoegzaam zijn onderzocht geworden.

Nadat in November 1837 geweldige stortregens veel schade in deze resid. hadden aangerigt, heeft in Februarij 1838 eene hevige windvlaag veel nadeel aan huizen en boomen teegebragt.

KEDIRIE, reg. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie.*

Het is verdeeld in 5 distrikten, als: Kedirie, Modjorotto, Djambang, Soekoredjo en Papar; terwijl daaronder nog de op zich zelve staande distrikten Blitar en Sringat behooren.

KEDIRIE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Kedirie*, Z. O. van den berg Wilis, aan den westelijken oever van de Kedirie, over welke hier eene brug ligt, welke voor de fraaiste op Java gehouden wordt.

Men telt er 6000 inw. Zij is de gewone verblijfplaats van den Resident, en men vindt er eenige zeer neringrijke bazars, die door de handeldrijvende Chinezen gehouden worden. Het plaatselijke garnizoen is gelegerd in eene benting, welke, tijdens de Javaansche onlusten, op den westelijken rivieroever werd aangelegd en sedert altijd in behoorlijken staat is gehouden.

Merkwaardig is hier de moskee Astana-Gedong, uit de bouwvallen van oude tempels opgebouwd. In de omstreken vindt men zulk eene menigte van verminkte en verbrijzelde kunstgewrochten der oudheid, dat onderscheidene tempels allerwaarschijnlijkst door de Mahomedaansche overheerschers vernield geworden zijn, om tot den bouw van misidjiets of moskeën te dienen. Ook heeft men nog, ten O. van Kedirie, de belangrijke bouwvallen van Sentoel en Proedong.

KEDIRIE (DE) of de Kadirie, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*.

Deze riv. ontspringt uit een rawa of meer, in het distr. *Tanggoel*, dat ongeveer 10 palen in omtrek heeft, en deels van verschillende daarin uitwaterende beken, deels uit een drietal bronnen, welke op zijnen bodem opwellen, zijn water ontvangt. De Kedirie loopt van het Zuiden naar het Noorden, vereenigt zich op 15 palen afstands van de kust en valt eindelijk bij Soerabaya in zee. Zij loopt door eene menigte aanzienlijke djatie-bosschen, en geeft eene schoone gelegenheid aan de hand, om zware balken te vervoeren.

In Januarij 1841 was deze rivier buitengewoon gezwollen, zoodat zij, den 1 Februarij daaraanvolgende, eene zeer aanzienlijke hoeveelheid oude boomen en andere stukken hout, met eene zoodanige vaart en kracht afdreef, dat in een paar uren tijds de middenhelft van de groote brug, staande op zijde van het residentiehuis te Kedirie, was medegesleept, in weerwil van alle aangewende pogingen, om die te behouden. Ook werd de groote brug over de rivier Brantas, leidende naar de hoofdplaats Toelong-Agong, afd. Ngrowo, die in het vorige jaar nieuw was aangelegd, geheel vernield en de gemeenschap daardoor gestremd, vermits die rivier een hevige stroom heeft.

In Maart 1843 is de Kedirie door de sterke regens weder buiten hare oevers getreden, door welken hoogen waterstand vele wegen en bruggen geleden hebben; terwijl onderscheidene bruggen in het distr. Soekoredjo, zoo mede de hulpbrug over de Brantas, zijn weggespoeld.

KEDOE, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kadoe.

KEDOEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk *Soemanap*.

Van dit d. heeft men, langs het strand tot aan Kapoedie, eenen zeer aangenamen weg, welke door talrijke dorpen, welige akkers, fraaije boschjes en bekoorlijke gezigten op het gebergte, eene aanhoudende verscheidenheid aanbiedt.

KEDOEWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kadoewang.

KEDONG-WOENGO, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Dit bosch is voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men voor eenige jaren den houtkap vooreerst heeft moeten staken, alhoewel de

ingezetenen er nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

KEDONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, Z. W. van de riv. Koedek.

KEDONG-ALLANG, buit. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*.

Men heeft er in een bijgebouw een zieken-etablissement gesticht. Het steenen landhuis van dit buitengoed is door de aardbeving van 10 October 1834 grootelijks beschadigd en ten deele ingestort.

KEDONG-BADAK, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan de Tjilowan.

Het gebouw is op eenen heuvel gebouwd, waardoor het de schoonste gezigten heeft, zoo op de vlakke oevers der breede, over klippen ruischende, rivier, als over de groene sawavelden, tusschen hooge heuvelen verspreid; terwijl het blaauwe gebergte, boven het nederige geboomte van de dorpen uitstekende, den gezigteinder bepaalt.

KEDONG-PANÉ, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

KEDONG-PENGILON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Kendal*.

Hier is in het jaar 1832 eene waterleiding aangelegd, waardoor niet minder dan 4000 bouw rijst van loopend water zijn voorzien.

KEDONG-PRING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

KEDONG-SOM, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Dit bosch is voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men voor eenige jaren den houtkap vooreerst heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen er nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

KEDOONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in de vallei van *Selot*.

KEDOONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, welke in de *Benjawan* uitloopt, en alleen voor den landbouw nuttig is, maar niet door vaartuigen kan gebruikt worden.

KEE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Kie.

KEEFTEN (DE), watertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Ambt-Almelo*, dat in de *Wesebeke* valt.

KEEGEN (DE), hooge buitenlanden aan de *Wadden*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*.

Het zijn aanwassen van de griet. *Ferwerderadeel*, die, sedert de bedijkingen van 1715 en 1754, op nieuw buiten den zeedijk zijn aangespoeld en nog niet door eenen nieuwen dijk zijn binnengebragt.

KEEGEN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-NieuwKruisland*, arr. en 7 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3½ u. Z. O. van *Dockum*, ½ u. N. W. van *Burum*, waartoe zij behoort; met 12 h. en 60 inw.

KEEL (DE), vaarwater in de prov. *Zeeland*, aan den mond van de Ooster-Schelde, in eene noordwestelijke strekking tusschen de Krabbenplaat en de Hille- of Zeehondenplaat heenloopende. — Het heeft eene diepte van 4 tot 12 Ned. ell.

KEELAF, plaats in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, heerl. *Delwijnen*, waar vroeger een klooster der Tempelieren zoude gestaan

hebben, welks bewoners hier, even als elders, in eenen nacht zonden om het leven gebragt zijn en van welk voorval de plaats zijnen naam zoude ontleenen. Men ziet er thans niet meer dan de hooge heuvels, op welke het klooster vroeger stond.

Zij beslaat eene oppervlakte van 53 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Jacobus Thooft, te Zalt-Bommel.

KEELAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*. Zie Kelang.

KEELDONK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Keldonk.

KEEN (DE), riviertje in *Noord-Braband*, hetwelk aan de *Zevenbergsche-haven*, bij het Vogeltje, ontstaat, langs de Klundert, en van daar met eenen zuidwestelijken loop tot in de *Dintel* loopt. Waarschijnlijk was de loop van de Keen, na den St. Elisabeths-vloed van 1421, tusschen de Klundert (toen Niervaart) en de vaste wal van Braband, als zoodanig komt zij nog op oude kaarten, onder den naam van Wijve-Keen voor.

Het was eertijds een belangrijke stroom en is bijna tot eene gewone sloot verland. Het ververschen van het water in de Klundert geschiedt door dit riviertje, wordende het door het sluisje aan het Vogeltje, uit het kanaal van Zevenbergen ingelaten, en aan het westeinde door eene, tegen de gesupprimeerde vestingwerken van de Klundert, in 1799 gebouwde steenen sluis, genaamd de Nieuwe-Wachter-op-de-Keen, wijd 1 el 4 palm., voorzien van eene schuif, nu en dan afgelaten en in het Hollandsche-diep ontlast.

Toen de rivier de Keen, vóór 1768, nog bevaarbaar was, bezat het Domein een veer daarover, doch later werd over de sluis, welke alstoen in den benedenmond van dit riviertje, bij de Dintel, op de scheiding der gem. Fijnaart en Stand-daar-Buiten lag, en ook nog tot schutting van vaartuigen moet gediend hebben, eene voetbrug gelegd, en voor ruim dertig jaren, is deze, van wege het Domein, vervangen door eene brug, geschikt om over te rijden, en waarop een bruggeld, ook voor voetgangers, wordt geheven.

KEEN (DE), bij sommigen ook de Kene, bij anderen weder de Kenne gespeld, voorm. riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, welke langs Schipluiden moet geloopen, en waarvan het slot Keenenburg zijnen naam zoude ontleend hebben. Het was vermoedelijk hetzelfde water, hetwelk thans de Gaag genoemd wordt.

KEEN (DE WIJVE-), naam, onder welken het riviertje de Keen, in *Noord-Braband*, voorkomt. Zie Keen (De).

KEENENBURG, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *St. Maartensregt-en-Dorppolder;* palende Z. W., W. en N. W. aan Schipluiden, O. en Z. O. aan St. Maartensregt.

Deze heerl. bevat den grond van het voorm. slot Keenenburg, en eenige daaromtrent gelegene h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 71 v. r. 90 v. ell., alles belastbaar land; telt 2 h., bewoond door 2 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Schipluiden*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Schipluiden*.

De plaats, waar het slot Keenenburg gestaan heeft, ligt 2¼ u. Z. O. van 's Gravenhage, 1 u. Z. van Delft, 2 min. O. van Schipluiden, aan de Gaag.

Het werd aldus genoemd omdat het omtrent den stroom de Keen gebouwd was, en was een ruim gebouw met eene fraaije steenen poort, aan den rijweg en de trekvaart. Door deze poort kwam men op een groot voorhof, achter hetwelk het kasteel zich rondom in zijne grachten zeer aanzienlijk voordeed. Het pronkte met eenen zwaren, vierkanten toren, van een sierlijk maaksel, met vrij hooge, spitse en wel uitgewerkte hangtorens op ieder der vier hoeken. Door het omhoog uitsteken dezer torens, kon men het gevaarte op eenen vrij verren afstand ontdekken. Achter de achterzijde was nog een lager achtkanten toren, met eene spitse leijen kap.

De ruime singels, lanen en boomgaarden, waarmede het slot omringd was, gaven het een trotsch aanzien. Dit slot is in het jaar 1798 afgebroken, zijnde daarvan alleen nog het fraaije hek in goeden stand aanwezig; terwijl de vroegere boomgaarden en grachten, benevens de grond van het slot thans een aanzienlijk bosch uitmaken.

Keenenburg was al in zeer oude tijden bekend, en moet reeds vroeg eene sterkte geweest zijn; want toen Keizer Hendrik III, in het jaar 1046, Vlaardingen had ingenomen, rukte het zegepralend leger naar Keenenburg, zijnde toen waarschijnlijk de hoofdsterkte van het Maaslandsche graafschap, en sloeg het beleg voor die sterkte. Eer zij echter tot de overgave gebragt was, had Graaf Dirk, aan onderscheidene oorden, den naast gelegen Maasdijk zoodanig doen verzwakken, dat het water, toen het naar gewoonte wies, door zijne persing, den half doorgestoken dijk met geweld doorbrak, zoodat de over het land voortstroomende vloed, op het onverwachts, alle akkers, velden en polders als eene bare zee onder zette, waardoor des Keizers legerplaats rondom in het water stond, en hij en zijne krijgsmagt zich niet weinig bekneld zagen. Hierdoor toch was hun de weg tot het verder voortzetten van den oorlog geheel afgesneden, te meer, dewijl de Graaf van Holland bij dit ongeval, ziende het daardoor verbaasd geworden keizerlijke leger geheel vaneen scheuren, de gelederen zwenken, en wijd en zijd alles in rep en roer stellen, straks, met zijne bij zich hebbende koggen, des Keizers op stroom liggende vloot aantastte, en haar, dewijl zij door het, voorheen te land verslapte, en thans door het water aldus bekneld zijnde, leger, bij gebrek van bruggen, niet kon ondersteund worden, in het gezigt des Keizers veroverde, zoodat deze, daar hem hierdoor de terugtogt te water was afgesneden, dien nu te land, langs de nog boven het water uitstekende scheikaden, met gebroken gelederen, moest ondernemen; bij welke gelegenheid Graaf Dirk, als met de gronden en stroomen bekend, door zijne met de booten naroeijende Friezen, op de aftrekkende en vaneen gescheurde keizerlijke achterhoede, van tijd tot tijd, aanviel, en dus, eer deze den hoogen grond van het Utrechtsche Sticht bereikt had, in onderscheidene ontmoetingen aanmerkelijke schade toebragt. Na dit vertrek des Keizers maakte zich de zegepralende Hollandsche Graaf van Keenenburg en Vlaardingen meester.

Een later aldaar gestaan hebbend huis was gebouwd, in het jaar 1409, door Heer Filips van Dorp, Ridder en Schatbewaarder van Willem van Beijeren, Graaf *van Holland*. Het is, na door ouderdom vervallen en door den oorlog verwoest te zijn, door de Heeren van Keenenburg voor een gedeelte wederom opgehaald. In het jaar 1460, na het uitsterven van dit geslacht, heeft het slot andere eigenaren gekregen.

De adellijke geslachten van Dorp, Bloote, Egmond van Meerestein en van Zevender, zijn weleer bezitters van deze heerl. geweest. In het midden der vorige eeuw behoorde zij aan den Heer Larcher van

Keenenburg, Ritmeester van eene kompagnie ruiterij ten dienste dezer landen.

KEENEN-POLDER of Keene-polder, pold. in de heerl. *Fijnaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen;* palende N. aan de gesupprimeerde vestingwerken van de Klundert, O. aan de Keen, Z. aan de buitengronden van de rivier de Dintel, W. aan den Henriette-polder, den Oude-Fijnaart en den Nieuwe-Fijnaart.

Deze pold. maakt het westelijke gedeelte van de *Keensche-gorzen-ten-Zuiden-van-de-Klundert* uit, zijnde dat gedeelte van dien polder, hetwelk tot de gem. *Fijnaart-en-Heyningen* behoort. Zie Keensche-gorzen-ten-Zuiden-van-de-Klundert (De).

KEENEN-POLDER of Keene-polder, onbehuisde pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, een onderdeel uitmakende van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder;* palende N. aan den buitendijk van den Nieuwe-Zwaluwsche-polder, O. aan Kerkeland en Binnenomloop, Z. aan den Meeuwen-polder en den Vierendeelen-polder, W. aan den Vierendeelen-polder en den Boeren-polder.

Deze pold., die in het jaar 1650 bedijkt is, beslaat 170 bund. schotbaar of zaai- en weiland, en wordt van het overtollige water ontlast door den watermolen van den Nieuwe-Zwaluwsche-polder, waarvan de Boezem-sluis uitloost in het Hollandsch-diep.

KEENE-POLDER, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Keenen-polder.

KEENE-POLDER, pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*. Zie Keenen-polder.

KEENKULEN, plaats op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 12 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Elburg*, gem. en 1 u. O. van *Oldebroek*, bij het gehucht Weesop en de Hollanderhuizen.

Daar ter plaatse neemt de Geldersche-gracht een aanvang. In het jaar 1377 werd door Arnoldus van Hoorn, den negen en veertigsten Bisschop van Utrecht, voor het eerst de grensscheiding tusschen de landen van Gelre en het Sticht van Utrecht te dezer plaatse aangewezen, doch deze scheiding werd eerst in 1425, onder Hertog Arnold van Gelre, door eene gracht afgegraven, welke alstoen eerst den naam van de Geldersche-Gracht heeft bekomen. In het oorspronkelijke stuk, in het archief te Elburg voorhanden, waarbij het graven der Geldersche-gracht bepaald wordt, staat Keenkulen, waarvoor men echter in de kopij, bij het dijkboek te Oldebroek, verkeerdelijk Leemkuilen geschreven heeft, en in den *Tegenwoordige Staat van Overijssel* (1) staat, mede verkeerdelijk, Breenkeulen.

KEENSCHE-GORZEN-TEN-OOSTEN-VAN-DE-KLUNDERT, pold., gedeeltelijk in de heerl. *Niervaart*, gedeeltelijk in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Klundert*, gedeeltelijk gem. *Zevenbergen;* palende N. aan den pold. Groote-Zandberg en Nieuwe-Nieuwendijk, O. aan het Zevenbergsche-kanaal, Z. aan den Kleine-Noord- of Slikpolder, de Platen en den Lokkers-polder, W. aan de voormalige vestingwerken van Klundert.

---

(1) D. IV, bl. 124, en *Overijsselsche Almanak voor oudheden en letteren*, voor het jaar 1838, bl. 113.

Deze pold., welke omstreeks 1750 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 172 bund. 8 v. r. 52 v. ell., waarvan onder *Klundert*, 84 bund. 7 v. r. 32 v. ell., en onder *Zevenbergen*, 88 bund. 1 v. r. 20 v. ell. Hij heeft eene steenen sluis nabij het zoogenaamde Vogeltje, wijd 1 el 1 palm 6 duim, voorzien van eene drijfdeur en schuif, waardoor hij op het door dezen polder strekkende, bijna tot eene sloot verlande, riviertje de Keen, en vervolgens op het kanaal van Zevenbergen, van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 1 palm beneden A. P.

Het bestuur wordt uitgeoefend door den Rentmeester van het Domein van Z. K. H. Prins Frederik *der Nederlanden*, te Klundert.

KEENSCHE-GORZEN-TEN-ZUIDEN-VAN-DE-KLUNDERT (DE), pold., gedeeltelijk in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gedeeltelijk gem. *Fijnaart*, gedeeltelijk gem. *Standdaar-buiten* en gedeeltelijk gem. *Klundert*; palende N. aan de gesupprimeerde vestingwerken van de Klundert, O. aan het Westlandeke of den West-polder en het Nieuwland of den Mancia-Winter-polder, Z. aan de Voorgronden tegen de rivier de Mark en Dintel, W. aan den Henrietta-polder of het Boerengors, den Oude-Fijnaart, den Nieuwe-Fijnaart en den Groote-polder-van-de-Niervaart.

Deze pold., welke in het jaar 1768 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 179 bund. 75 v. r. 78 v. ell., waaronder 167 bund. 4 v. r. 97 v. ell. schotbaar land; als: onder *Fijnaart*, volgens het kadaster, 97 bund. 17 v. r. 11 v. ell., waaronder 96 bund. 28 v. r. 9 v. ell. schotbaar land; onder *Klundert*, volgens het kadaster, 26 bund. 90 v. r. 60 v. ell., waaronder 19 bund. 59 v. ell. schotbaar land, en onder *Stand-daar-buiten*, volgens het kadaster, 55 bund. 68 v. r. 7 v. ell., waaronder 51 bund 76 v. r. 19 v. ell. schotbaar land. Hij heeft, in gemeenschap met den Oude-Fijnaart en den Nieuwland of Mancia-Winter-polder, eene sluis, het Sas genaamd, aan den benedenmond van het riviertje de Keen, wijd 6 ell., voorzien van twee paar puntdeuren, gebouwd in 1768, waardoor hij, met het opgemalen water van den Oude-Fijnaarten den Nieuwland of Mancia-Winter-polder, door het riviertje de Keen, op de Dintel, van het overtollige water wordt ontlast. De watermolen in dezen polder is in 1802, voornamelijk ten behoeve van den Oude-Fijnaart, gebouwd, doch bemaalt tevens den Nieuwland of Mancia-Winter-polder; terwijl voor de Keensche-Gorzen geene behoefte aan eenen watermolen bestaat, daar de watergang van het riviertje de Keen, zelfs tot boezem van den Oude-Fijnaart en den Nieuwland- of Mancia-Winter-polder strekt. Het zomerpeil is gelijk A. P. De polder wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

KEENT, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wijchen*, gem. *Balgoy-en-Keent*; palende N. aan Balgoy, O., Z. en W. aan de Maas.

Deze voorm. heerl. bevat het d. Keent en eenige verstrooid liggende h. Men telt er eene bevolking van 230 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die er wonen, behooren tot de par. van *Balgoy-en-Keent*, welke vroeger in deze heerl. eene kapel had.

De Herv., die men er aantreft, worden tot de gem. *Neerbosch-Heesch-Balgoy-en-Keent* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Balgoy*.

Het d. KEENT of KEENTH ligt 3½ u. Z. W: van Nijmegen, 1½ u. Z. van Wijchen, ½ u. Z. van Balgoy.

De R. K. kapel, aan den H. ANTONIUS, Abt, toegewijd, is een vervallen gebouw, waarin geen dienst gedaan wordt. — De kermis te KEENT valt in Zondags na ST. VICTOR.

De voorm. afzonderlijke heerl. KEENT schijnt in het begin der vijftiende eeuw reeds met *Balgoy* te zijn vereenigd geweest, althans in het jaar 1439 vinden wij WILLEM VAN OOY, als Heer van *Balgoy* en KEENT vermeld. Deze stierf in 1479, en zijn zoon HERBERE VAN OOY volgde hem op. Ten zijne behoeve deden zijn broeder WALRAVEN en zijne zuster afstand van alle regten en aanspraken op de heerlijkheid. HERBERE was in 1489 overleden, nalatende eene minderjarige dochter ULANDA genoemd. ULANDA VAN OOY trouwde met HENDRIK VAN MACHEREEL, en bragt hem Balgoy ten huwelijk. Beide leefde nog in 1548, maar zijn in 1553 overleden. Hun oudste zoon JOHAN VAN MACHEREEL volgde hun op, en stierf in 1561, eenen minderjarigen zoon, HENDRIK genoemd, nalatende. Zijne Momboirs eischten den 28 Junij 1561, van de naburen en inwoners van Balgoy den eed van getrouwheid aan den Heer; hiertegen eischten de naburen en inwoners ontslag en ophef van onbehoorlijk heffen van berggeld en sneltienden. De Voogden bewilligden hierin, mits binnen het jaar bewijzen inbrengende; vervolgens werd de eed gedaan. HENDRIK VAN MACHEREEL stierf omtrent 1593, en zijn zoon JOHAN liet geene kinderen na, waarna JOHAN EMONT D'OULTREMONT, Domheer van Luik, zoon van JOHANS zuster HILLEGARD en van KAREL D'OULTREMONT deze heerl. erfde. Deze ontving, in 1644, verlof van den Proost van ST. JOHAN, om te testeren, en zijne erfgenamen verkochten de heerl., in 1687, voor 27,700 guld., aan den Admiraal GEORGE JOHAN VAN WEEDE, wiens dochter JACOBA WILHELMINA VAN WEEDE, gehuwd met SIBBRECHT, Prins *van Anhalt*, van hem erfde. Hare oudste dochter, WILHELMINA CHARLOTTE, Prinses *van Anhalt*, werd in 1724 verleid en naderhand in 1733, zijnde inmiddels met WILLEM, Prins *van Hessen-Philipsthal*, getrouwd. Hunne kinderen verkochten *Balgoy* en KEENT aan J. D. VAN LAREN; naderhand is B. VAN RAPPARD door koop daarvan eigenaar geworden. In het jaar 1818 is die heerl. door overlijden van dezen laatsten overgegaan aan zijnen zoon C. VAN RAPPARD, en in 1824, door het overlijden van dezen, bij testament, aan den Heer P. N. DE LA COURT. In 1840 werd zij verkocht aan den Heer LUDOVICUS CONSTANTINUS MACHER, die haar nog bezit.

Bij den watervloed van Februarij 1799 is de dijk onder het dorp Neder-Asselt doorgebroken, waardoor, zoo wel onder Neder-Asselt als in de heerl. KEENT, veel hoornvee verdronk, en bij den storm, 's nachts tusschen 21 en 22, onderscheidene reeds waggelende huizen ingestort zijn.

KEENT (POLDER-VAN-), pold. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wychen*, gem. *Balgoy-en-Keent;* palende N. aan den Polder-van-Balgoy, O., Z. en W. aan de Maas.

Deze pold. bestaat geheel uit bouw- en weiland, meestal van lage ligging, welke in den winter door het kwelwater veelal onder water werden gezet, en wordt, door eene sluis, door den dijk van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris.

KEENTH, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Keent.

KEEPDONKSDIJK, naam, onder welken de Kepkensdonksdijk, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, weleens voorkomt. Zie Kepkensdonkdijk.

KEER, geh. in de heerl. *Heer-en-Keer*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Maastricht*, gem. *Cadier-en-Keer*, zijnde van het d. Cadier alleen door den straatweg van Maastricht op Aken afgescheiden.

Tot in het jaar 1828 maakte dit geh. een gedeelte uit van de gem. *Heer-en-Keer*, maar in dat jaar is het, bij koninklijk besluit, van Heer afgescheiden en met *Cadier* vereenigd.

Men telt er 201 h. en 1080 inw., allen R. K., die kerkelijk tot de stat. van *Heer* behooren.

KEER, d. in het *Land van Daalhem*, prov. *Limburg*. Zie Cadier.

KEERBERG, berg in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. *Cadier-en-Keer*, waarop het d. Cadier gelegen is, hetwelk in het Nederduitsch Keer genoemd wordt.

KEEREN ('T), geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Keern ('t).

KEERE-RIJTJE, watertje in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 10 min. Z. van *Nieuwe-Niedorp*. Het beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 91 v. r. 80 v. ell. Men vangt daarin baars en paling.

KEERN ('T) of 't Keeren, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, Heern gespeld, geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gedeeltelijk gem. en N. W. van *Hoorn*, gedeeltelijk gem. *Zwaag-Hoogen-Laag-Zwaagdijk*, onmiddellijk aan het westeinde van het d. Zwaag, loopende dit geh. van Zwaag zuid- en noordwaarts tot aan den Zwaagdijk en den Vier-Noorderkoggen-weg, strekkende naar het d. Wognum en zuidwaarts naar de stad Hoorn. Van Zwaagdijk tot de stads octrooipaal behoort het tot de gem. *Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*, en van daar tot de poort der stad Hoorn, aan die gem. Men telt er 43 h. en 220 inw.

In de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten trok, in het jaar 1427, Willem Nagel, Kapitein der Kennemers, Vrouw Jacoba toegedaan en dus van de Hoeksche partij, ook tegen Hoorn op, welke stad hij mede dacht in te nemen, doch de aanhang van Hertog Jan van Beijeren, de Kabeljaauwsche partij, die zich te Hoorn genesteld had, deed eenen uitval buiten de Noorderpoort, waarbij de Kennemers geslagen werden en een zwaar verlies leden; ook sneuvelde hun Kapitein Willem Nagel. Van dit keeren en afslaan van den aanval der Kennemers, zou volgens Velius deze voorstad van Hoorn haren naam ontleend hebben.

KEERN ('T), b. of voorstad van *Medemblik*, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, waarna de Keernpoort aldaar zijnen naam heeft. Er staan eenige woningen met tuinen. Vroeger waren hier in de nabijheid lijnbanen en eenen zaagmolen.

KEERSCHOP of Kierschop, ook wel Keersop, Kersop en Hersop genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Eindhoven*, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. van *Dommelen*, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. van *Riethoven*, aan de Keerschop, waarvan het zijnen naam ontleent; met 6 h. en 34 inw., als: 5 h. en 26 inw. onder *Dommelen*, 1 h. en 8 inw. onder *Riethoven*. Ook heeft men er eenen wa-

terkorenmolen op de Keerschop, de Keerschopsche-molen geheeten.

KEERSCHOP (DE) of de Kierschop, ook wel de Keersop, de Kersop en de Hersop gespeld, riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, dat boven Luiksgestel, in het ven *Rietbosch*, ontspringt, en, na in eene noordoostelijke rigting voor Luiksgestel, Bergeyk, Riethoven en Westerhoven te zijn gestroomd, zich bij *Waalre* in den *Dommel* ontlast. Het brengt den Westerhovensche- en den Keerschopsche-molen in beweging.

KEERSOP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Keerschop.

KEERSOP (DE), riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Keerschop (De).

KEERWEER (DE), riv. in *Australië*, op *Nieuw-Guinea*, aan de Groote-baai, W. van Cook's kaap Wask.

KEES-HILLES-SLOOT (DE), op sommige kaarten Koos-Hilles-sloot gespeld, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Willem-Wit-zijn-sloot.

KEES-JAN-TONEN-KADE (DE), veenpad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, loopende van Ankeveen naar de Vecht, bij Hinderdam. Het wordt ook de Stichtsche-kade genoemd.

KEESJES-KIL (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, onder de gem. *Made-en-Drimmelen*, die, uit het *Lukwelle-gat* voortkomende, met eene westelijke rigting tusschen de Amerplaat en de Plaat-van-de-Gijster doorloopende, zich in het *Gat-van-de-Kerkesloot* ontlast.

KEESTER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Kiester-vaart (De).

KEESTER-ZIJL (DE), sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Kiester-zijl (De).

KEET (DE GROOTE-) of de Groote-Keeten, geh., prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1½ u. N. van *Schagen*, gem. en 15 min. N. O. van *Calandsoog*; met 10 h. en 45 inw.

KEET (DE-HOORNSCHE-), geh. in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, op den hoek van den *Hobrederweg* en den *Middelweg*, in de *Lage-kil* onder den *Middel-polder*.

Dit geh. telt drie gebouwen, als: de Doopsgezinde kerk, eene broodbakkerij en een winkelhuis, welk laatste huis eigenlijk den naam van de Hoornsche-keet draagt.

KEET (DE KLEINE-), boerenhuis in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5½ u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. Z. van *den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, ½ u. Z. van *Huisduinen*, waartoe het behoort.

Het was tusschen dit huis en het weeshuis van den Helder-en-Huisduinen, dat de Engelschen den 27 Augustus 1799 zich eerst ontscheepten. Onder begunstiging van een allerhevigst vuur uit de gewapende schepen, werden alstoen alle hunne bataillons Grenadiers en Jagers, door middel van aan elkander vastgemaakte sloepen, aan wal gezet. Deze deden dadelijk eenen hevigen aanval op het eerste en tweede bataillon Jagers, op die hoogte bij de telegraaf geposteerd; terwijl het tweede bataillon der vijfde halve brigade op eenigen afstand van de Jagers in de duinen geplaatst was, om hunnen aftogt te dekken. De twee andere bataillons van de vijfde halve brigade hielden post op den regter vleugel van den vijand, regts tegen de Groote-Keet en links tegen de zee, hier met hooge duinen omzet.

Ten einde de linker vleugel van den vijand te kunnen aanvallen, had de Generaal-Majoor VAN GUERICKE order ontvangen, om het eerste bataillon der zevende halve brigade in het duin, voorwaarts van het kamp van Huisduinen, te plaatsen, met den regter vleugel aan de zee en zich links in de vlakte uitstrekkende. Achter dat bataillon waren, echelonswijze, omtrent in dezelfde rigting geplaatst, vijf kompagnien van het derde bataillon der zevende halve brigade. Het tweede bataillon was midden in diezelfde rigting naar de vlakte, links van het derde, geplaatst, met een schuinsch front naar de zee, dit had twee eskadrons van het eerste regement kavallerie en vier veldstukken bij zich, welke de openingen en de wegen verdedigden, langs welke de vijand uit de duinen zoude hebben kunnen doordringen. De twee bataillons Jagers, niet bestand tegen zulk eene groote overmagt, werden genoodzaakt terug te deinzen. Zij werden echter wederom tegen den vijand aangevoerd; dan niettegenstaande hun manmoedig gedrag en dat van het tweede bataillon der vijfde halve brigade, waren de Engelschen spoedig tot aan de Groote-Keet genaderd. Intusschen gaf de Luitenant-Generaal DAENDELS bevel tot den aanmarsch van versche troepen uit zijne divisie. De noodige schikkingen werden gemaakt en ten uitvoer gebragt, om den vijand uit zijne stelling in de duinen bij de Groote-Keet te verdrijven; ten welke einde men onder anderen ook gebruik maakte van twee stukken rijdende Artillerie onder bevel van den Kapitein D'ANGERAN. In het begin van dezen vernieuwden aanval, wonnen zij eenigen grond op den regter vleugel van den vijand, doch de vijand op den linker vleugel niet aangetast zijnde, zoo als de Generaal-Majoor VAN GUERICKE bevolen had, en zulks uithoofde van onvoorziene beletselen, moesten de twee bataillons der vijfde halve brigade alleen de vijandelijke magt wederstaan, welke telkens door versche en nieuw gelande troepen versterkt werd. De Kolonel CRAS, onder wiens bevel deze twee bataillons stonden, wilde alstoen nog beproeven, om met een klein korps kavallerie op den vijand in te vallen; dan zulks was onmogelijk, uithoofde dat de paarden tot aan den buik in het mulle zand zakten. De Luitenant-Generaal DAENDELS liet dezen aanval achtereenvolgende ondersteunen door het eerste bataillon der derde, het derde bataillon der eerste en het derde bataillon der zesde halve brigade. Doch welken moed deze troepen en hunne Bevelhebbers ook mogten aan den dag leggen, zij bragten het front niet verder, dan dat zij nu eenigen grond op den vijand wonnen en dan wederom verloren, zonder in hun voornemen te slagen, om hem uit het duin te verdrijven. Op dat tijdstip geen gebruik van de artillerie kunnende maken, moest men zich tot een zeer moorddadig muskettenvuur bepalen. Zoodra had een bataillon niet eenigen tijd gevochten, of het werd bijna tot niet gebragt en tot den terugtogt genoodzaakt door het groot aantal gekwetsten, die telkens door anderen moesten achteruit gebragt worden, waarbij nog kwam, dat, hadden zij eenig veld gewonnen, zij voor de groote openingen aan de zijde van de zee kwamen, welke hun aan al het vuur der vloot blootstelden, en het voortzetten van hunne voordeelen onmogelijk maakten. Dit gevecht des morgens om vier ure begonnen, duurde tot des avonds zes ure, en had van onze zijde, zoo aan dooden, als gekwetsten en vermisten, veertien honderd man, onder welke zeven en vijftig Officieren, gekost; terwijl het verlies van de zijde van den vijand, volgens zijne opgave, had bestaan in ruim zeven honderd man aan verdronkenen, gedooden en gekwetsten.

KEETEL, d. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KETHEL.

KEETEN, geh. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. O. ten N. van *Rotterdam*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Hillegersberg*, gem. *Cappelle-en-het-Slot-te-Cappelle-op-den-IJssel*, Z. W. van Cappelle-op-den-IJssel.

KEETEN (DE), thans meest de COMBINATIE-POLDER geheeten, onbehuisde pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe;* palende N. en O. aan het Vloeispui, Z. aan het Oude-Gors en den Brand-polder, W. aan de Hooge-Zwaluwsche-haven.

Deze pold., die in het jaar 1833 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, met de kaden, eene oppervlakte van 20 bund., waaronder 16 bund. schotbaar land. Hij wordt door een houten sluisje, wijd in den dag 6 palm. 2 duim., voorzien van eene klep en schuif, op het Vloedspui en voorts op den Amer, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 palm beneden A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 5 palm. boven A. P. Het bestuur bestaat uit de Eigengeërfden.

KEETEN (DE), oudtijds DE COTEE, vaarwater, prov. *Zeeland*, tusschen de eil. *Duiveland* en *Tholen*, uitloopende aan de noordoostzijde in de *Zijpe* en het *Krammer*, en aan de zuidwestzijde in de *Ooster-Schelde*. Over dit vaarwater is een schuitenveer van Stavenisse op Vianen, welk veer een half uur breedte heeft. Volgens sommigen zou dit vaarwater den naam hebben naar zeven zoutkeeten, die daarbij, op het eerstgemeld eiland, gestaan hebben.

KEETEN (DE GROOTE-), geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KEET (DE GROOTE-).

KEETEN-POLDER of KEETENSCHE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Capelle-op-den-IJssel-en-Slot-te-Capelle-op-den-IJssel;* palende N. aan den Ommoorsche-polder, O. aan den Middelmolen-polder, Z. aan den IJssel en de Maas.

Deze pold. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 345 bund., en wordt door eenen molen en eene sluis van het overtollige water op den IJssel ontlast.

KEETENSCHE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het voorgaande art.

KEETING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

KEETLERS-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, Z. W. van Tietjerk.

KEET-POLDER, pold. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie JACOBS-NIEUWLAND (KLEIN-ST.).

KEFFER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie KISSER.

KEFFING, twee eilanden in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende.

*Zij liggen aan de zuidoostkust van Groot-Ceram, waarmede zij onder water, met eene smalle strook zandgrond, zamenhangen.

De bevolking, die uit allerlei natiën is zamengesteld, staat als zeer slecht te boek. Zij is verdeeld in onderscheidene dorpen, welke allen, door muren van klipsteenen, van elkander gescheiden zijn. Elk dorp heeft zijn eigen Radja en een onafhankelijk bestuur. Ook heeft ieder d. eenen eigen masidject of tempel, en zijne bijzondere Priesters. Javaansche Priesters staan hier inzonderheid in zeer hooge

achting. De woningen van de Radja's der dorpen zijn grooter dan de overige huizen en boven deze laatste zigtbaar. Tot een teeken van den rijkdom des bewoners, staat voor het huis eenig geschut geplant. Het huis zelf is vier voet boven den grond op palen verheven; de trap is eene soort van ladder, waarvan de sporten uit balkjes bestaan. Het middenvertrek is zeer duister en wordt door een luik in het dak en door de opening van de deur verlicht. Aan beide kanten van dit vertrek zijn kamers, voor slaap en bergplaatsen en voor de keuken. Aarden potten, borden, schotels en andere keukengereedschappen, bekomen zij van de Key-eilanden. De onderscheidene vertrekken zijn bevloerd met latten van pinangboomen of bamboes, een duim van elkander verwijderd. Door de reten of openingen wordt alle vuilnis naar beneden geworpen, waardoor het bij de Mahomedanen onder deze huizen zeer morsig is, alzoo deze een gruwel van varkens hebbende, niet gelijk de Heidensche inwoners, een aantal dezer dieren onder hunne woonvertrekken onderhouden, om de nedergeworpene vuilnis te verteren. Aan de muren of schotten hangen hunne wapenen, bestaande uit lila's, geweren, groote en fraaije pawangs, pijlen, bogen, lansen, enz. Hier en daar ziet men geschilderde en met vergulde randen versierde kisten, waarin waarschijnlijk kleederen en kostbaarheden geborgen worden. Deze kisten dienen tevens tot banken of zitplaatsen. Over den vloer liggen hier en daar olifantstanden, gongs, enz., verspreid.

In oude tijden dreven de Javanen en Makassaren, op deze eilanden, handel in muskaatnoten en nagelen. In 1648 liet de Oostindische Compagnie er de specerijboomen uitroeijen, waardoor groote verbittering en herhaalde onlusten en oorlogen ontstonden. In 1659 heeft de Heer Hustaart er de kleine vesting Ostende aangelegd. Deze eilanden, welke van weinig belang zijn, behooren, voor zoo verre het beheer betreft, onder *Banda*.

KEFFING (GROOT-), eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende. Het is het westelijkste der *Keffing-eilanden*.

KEFFING (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende.

Het is het oostelijkste der *Keffing-eilanden*, zeer wel bevolkt en laag. De groepen van, onder het lommer van kokos- en andere vruchtboomen, half verholene huizen, leveren een zeer fraai gezigt op.

KEFFING-EILANDEN, twee eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie Keffing.

KEHLEN, eene der landmeijerijen, waarin het voorm. balj. van *Luxemburg* vroeger verdeeld was. Het bevatte de gem. Bour en gedeelten van de gem. Kehlen, Tuntingen, Ell en Dondelingen.

KEHLEN, gem., gedeeltelijk in het balj. van *Luxemburg*, gedeeltelijk in de heerl. *Ansemburg*, gedeeltelijk in de heerl. *Koerich*, gedeeltelijk in de heerl. *Holenfeltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*; palende N. aan de Eischen, die haar van de gem. Tuntingen scheidt, en aan de gem. Merch, O. aan Steinsel en Eisch, Z. aan Bertringen en Mamer, W. aan Koerich.

Deze gem. bevat de d. Kehlen, Keispelt, Nospelt en Olm, benevens de geh. Dondelingen, Durnthal, Kopstal en Meispelt. Zij telt 350 h., bewoond door eene bevolking van ruim 2700 inw., die meest hun bestaan vinden in den land- en tuinbouw.

De gewone oogst beloopt 2000 mud rogge, 1250 mud tarwe, 1670 mud masteluin, 1220 mud haver, 50,400 mud aardappelen, 650 mud peul- en boomvruchten en 1,240,000 pond hooi. De veestapel bestaat uit ongeveer 360 paarden, 850 runderen en 300 varkens. Ook stoken zij veel likeur uit ooft, waartoe zij 28 brandewijn- en likeurstokerijen hebben. Voorts zijn er 2 verwerijen en 3 korenmolens, welke laatste allen door het water gedreven worden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Kehlen* en *Nospelt* uit, en hebben in deze burgerlijke gem. twee kerken, als: ééne te Kehlen en ééne te Nospelt, en twee kapellen, als: ééne te Keispelt en ééne te Olm. — Men heeft in deze gem. drie scholen.

Het d. Kehlen, ook wel Kelen, ligt 2 u. N. W. van Luxemburg. — De inw. maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter*, te *Luxemburg*, behoort, en eene kerk te Kehlen, alsmede twee kapellen te Keispelt en ééne te Olen heeft, waarvan de kerk door eenen Pastoor en de kapellen ieder door eenen afzonderlijken Kapellaan bediend worden. — De kerk te Kehlen is aan den H. Maximinus en de kapellen zijn aan den H. Rochus en de H. Barbara toegewijd.

KEHRMUHL, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 3½ u. Z. van *Clerff*, gem. *Hoscheid*.

KEIJENBERG (DEN), te voren de Beke genaamd, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 2½ u. van *Arnhem*, kant. en ½ u. N. O. van *Wageningen*, gem. *Renkum*.

Dit landg., bestaande, behalve het heerenhuis, met park, koepel, boomgaard, tuinen en wandelingen, uit 3 hofsteden, 2 uiterwaarden, bosschen, heide-, bouw- en weiland, beslaat eene oppervlakte van 233 bund. 81 v. r. 2 v. ell.

KEIJER, naam, welken het landvolk veelal geeft aan het d. Cadier, in het *Land van Daalhem*, prov. *Limburg*. Zie Cadier.

KEIMPEMA of Keympema, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. van *Ternaard*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 23 bund. 88 v. r., worden thans door onderscheidenen in eigendom bezeten.

KEIMPEMA, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, te *Leeuwarden*, in de *Groote-Kerkstraat*. — Het moet vroeger een sterk huis geweest zijn. Later is het tot eene bijzondere woning ingerigt.

KEIMPEMA-ZIJL (DE) of de Kempema-zijl, thans de Molen-zijl geheeten, sluis of val in den *Leppedijk*, Z. O. van het Friesche d. Irnsum, doch 1 u N. van en onder het d. *Akkrum*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*.

Deze zijl is in het begin der vijftiende eeuw gelegd door Bokko Wysma, te Friens, en Eko Kempama of Keimpema, en werd naar laatstgenoemde Keimpema-zijl genoemd. De Graauwe Beggijnen of Zusters van het klooster Aalsum, te Akkrum in Utingeradeel, schijnen, nopens het onderhoud dier zijl, eenige zwarigheid gemaakt te hebben, hetzij dat dit konvent daarmede reeds belast is geweest, of dat men het onderhoud daarvan tot zijnen last heeft zoeken te brengen; doch in dit jaar werd dat klooster voor altoos van die last vrij gesteld, bij eene akte van den 25 Julij 1438, volgens welke » Bokko Wysma

» de gemelde zyl geheel tot zijnen laste nam, met schade en bate, » belovende, voor zich en zijne nakomelingen, de Zusteren te Aalsum, » nopens die zyl, vrij, schadeloos en quyt te houden van alle luiden, » en t' ontlasten van allen regten."

KEIMPE-TILLE, brug over de Harlinger-trekvaart, te Sweins, met buurt en tigchelwerk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie KINGMA-TILLE.

KEINS (DE) of DE KEYNS, geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en ¼ u. van *Schagen*; met 7 h. en 30 inw.

KEINS (DE GROOTE-) of DE GROOTE-KEYNS, geh. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en ¾ u. N. van *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Hazepolder*, ¼ u. N. van Schagerburg.

In het jaar 1519 is op de KEINS eene kapel gesticht, door IDORUS, Heer *van Schagen*, en den Parochiaan van de H. Christoffelskerk te Schagen, ter oorzake van zeker houten beeld, dat van een schip was afgeschoten en aan den zeedijk was komen aandrijven. De put, in welke men dit beeld, een Mariabeeld, afwies en van het zeewier zuiverde, werd zeer in eere gehouden; aan het water werd bijzondere kracht toegekend. Kapel en put zijn met en na de Reformatie verdwenen.

KEINSEL, voorm. b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 6 u. Z. van *Hoorn*, kant. en 3 u. Z. van *Edam*, gem. *Ransdorp*, tusschen het Bleikmeer en de Zuiderzee. Zij bloeide nog in de zeventiende eeuw; thans ziet men er slechts wei- en rietlanden.

KEINSEL-MEER (HET) of DE NIEUWE-MEER, meer in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 15 min. ten O. van *Ransdorp*. Het is door den Waterlandsche-dijk van de Zuiderzee gescheiden. Volgens schatting 80 of 90 bund. groot.

KEINSMER-BRUG, KEYNSMER-BRUG of KENSMER-BRUG, b. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en ¾ u. N. van *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Haze-polder*, ½ u. N. ten O. van Schagerbrug, aan de *Groote-sloot*.

KEINSMER-WIEL, KEYNSMER-WIEL of KENSMER-WIEL, water in de vrije heerl. *Schagen*, ½ u. N. ten W. van Schagen, tegen den ringdijk van de Zijpe.

KEISPELT, d. in de heerl. *Ansemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2¾ u. N. N. W. van *Luxemburg*, gem. en 3½ u. N. O. van *Kehlen*. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Zij zijn allen R. K., en hebben hier eene kapel, aan de H. BARBARA toegewijd, welke tot de par. van *Kehlen* behoort.

KEISVELD, KIJSVELD of KEUSVELD, b. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en 2 u. N. van *Groenlo*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Nede*, gedeeltelijk tot de buurs. *Noordijk*, gedeeltelijk tot de buurs. *Hoonte* behoorende.

KEIZER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende.

KEIZERRIJK (HET), oud gebouw in de stad *Utrecht*, op den hoek van de *Oudegracht* en de *Ganzenmarkt*, dat weleer een blokhuis was en thans tot Stadswaag dient.

KEIZERS-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie SAMANGKA-BAAI.

KEIZERS-BOSCH, geh. en voorm. nonnenklooster in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie KEYSERS-BOSCH.

KEIZERS-DIJK, dijk in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, welke bij het d. Strijen een begin neemt, in eene noordelijke rigting langs het d. Cillaartshoek loopt en tegen den dijk van den St. Anthonie-polder stuit.

KEIZERS-DIJK, zware dijk in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, gem. en N. W. van *Raamsdonk*, tusschen het Raamsdonkscheveer en de Oude-Maas, aangelegd onder de regering van Keizer Napoleon. voor den straatweg van Parijs naar Amsterdam.

KEIZERS-EILAND of Tapoerang, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, Z. van Sumatra.

KEIZERS-EN-SULTANS-LANDEN, naam, waaronder men de landen van het *Sundasche* eil. *Java* verstaat, welke nog door alleenheerschende Opperhoofden, niet geheel afhankelijk van het Nederlandsche gouvernement, bestuurd worden, zijnde de keizerrijken Soerakarta en Djocjokarta.

KEIZERS-GULDENWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Jassesloot, O. aan het Steurgat en het Visschers-waardje, Z. aan het Kleine-Kooike en het Nieuw-poldertje, W. aan de Bevert.

Deze pold., die in het jaar 1802 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 71 bund. 57 v. r. 40 v. ell, telt 2 h., waaronder 1 boerderij, en heeft eene steenen sluis aan de westzijde des polders, wijd 1 el 6 palm 2 duim, voorzien van eene vloeddeur en schuif, en twee houten duikers aan de noord- en westzijde des polders, wijd 6 palm 3 duim en 5 palm 2 duim, de eerste voorzien van eene klep en schuif, de laatste alleen van eene klep, waardoor hij op de Jassesloot en op de Bevert, van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 8 palm boven A. P. en de hoogte der kaden 2 ell. 8 palm 5 duim à 3 ell. boven A. P. In het huis, staande aan de noordzijde des polders, vindt men eenen hakkelbout, waarvan melding is gemaakt in de hydrographische waarnemingen van den Luitenant-Generaal Baron Kraijenhof, als gelegen op 4 ell. boven A. P.; doch blijkens in Augustus 1832 gedane waarnemingen, zou hij eigenlijk maar omstreeks 3 ell. 3 palm 5 duim boven A. P. zijn. De polder wordt bestuurd door den eigenaar, zijnde den Heer Mr. Abraham Boxman, te Gorinchem.

KEIZERS-GULDENWAARD (HET NIEUW-POLDERTJE-TEN-ZUIDEN-EN-OOSTEN-VAN-DEN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende W. en N. aan den Keizers-Guldenwaard, O. aan het Steurgat, Z. aan het Kleine-Kooike.

Dit poldertje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 72 v. r. 90 v. ell., en wordt door eenen houten duiker aan de zuidzijde van den polder, wijd 5 palm 3 duim, voorzien met eene klep en schuif, op het Steurgat, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 7 palm à 2 ell. 8 palm boven A. P. De polder wordt bestuurd door den eigenaar, zijnde de Heer Mr. Abraham Boxman, te Gorinchem.

KEIZERS-GULDENWAARD-TWEEDE-GEDEELTE, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan den Keizers-Guldenwaard en het Klein-Kooike, O. en Z. O. aan het Steurgat, W. aan de Drooge-Bevert.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund. 93 v. r. 40 v. ell, waarvan 2 bund. 42 v. r. 20 v. ell. rietgors en 29 bund. 51 v. r. 20 v. ell. wilgenbosch, en wordt door buizen van het overtollige water ontlast. Hij wordt bestuurd door het Domein.

KEIZERSHEEM of Keysersheem, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Bergum*, ¼ u. Z. O. van *Surhuizum*, waartoe zij behoort.

KEIZERSHOOFD, voorm. fort op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, Z. van Valkenisse.

Deze sterkte bestond in eenen vierhoek, naar het stelsel van de Ville gebouwd, en beveiligde zoowel de haven van Valkenisse en het inloopen van de Hinkele, als de voorbijstroomende Honte. Zij was in het jaar 1630 aangelegd, en werd door den vloed van 26 Januarij 1682 geheel overstelpt en ging daardoor te gronde. De plaats, waar het gestaan heeft, ligt nu nog blank.

KEIZERSLUST, in het veld staande boerenhofstede in den *Zuiderpolder*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Purmerland*, ¼ u. ten Z. van Purmerende.

KEIZERSVEER, veer in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ¾ u. N. W. van *Raamsdonk*, over het Oude-Maasje, waar tijdens de inundatie, in het laatst der vorige eeuw, een dam heeft gelegen.

Er is aan dit veer, hetwelk onder de regering van Napoleon aangelegd is en daarvan zijnen naam ontleent, veel overtogt, doordien het in de strekking van den Grootenweg der eerste klasse No. 3 van Amsterdam op België ligt. Het is een pontveer, dat bij gewoon laag water 104 ell. breedte heeft en bij gewoon hoog water tot 130 ell. verbreed wordt.

KEIZERS-VERLAAT, verlaat, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, ½ u. Z. O. van Surhuizum, dienende om het veenwater in de oude Surhuister-Veenstervaart op te houden.

KEIZERTJE, militaire post in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, liggende op de meest zuidelijke punt van den Catelinapolder, welke een gedeelte van den Prins-Willems-polder is, tegen over het Eiland en van der Bekes-polder.

Hij was in 1794 en ook in 1830 en volgende jaren bezet, ten einde den vijand het overtrekken van de linie te betwisten. Daar is eene dubbele arbeiderswoning, die in oorlogstijden tot wachthuis diende. Denkelijk was het vóór de bedijking van den Nieuwe-Passegeule-polder een veerhuis en aanlegplaats voor schepen.

KEKEK, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Lawoen.

KEKEM, naam, welke veelal bij verbastering gegeven wordt aan het d. Kedichem, in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kedichem.

KEKERDOM, voorm. heerl., voorheen tot het hert. *Cleve* behoord hebbende, thans prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Nijmegen*, gem. *Ubbergen*; palende N. aan de Waal, O. aan de heerl. Millingen, Z. aan Leuth, W. aan de heerl. Erlecom.

Deze voorm. heerl. bevat het d. Kekerdom, eenige uiterwaarden en verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van 964 bund. 48 v. r. 41 v. ell.; telt 50 h., bewoond door 68 huisgez., uitmakende eene bevolking van 350 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met eenigen uit de heerl. Erlecom, eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Her-*

togenbosch, dek. van *Nijmegen*, behoort, 300 Communikanten telt, en in deze heerl. eene kerk heeft, welke door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Kekerdom ligt 2½ u. O. N. O. van Nijmegen, 2½ u. N. O. van Ubbergen. — De kerk, aan den H. Laurentius toegewijd, is een goed gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien.

Onder Kekerdom wordt nog gevonden de bouwval van een oud kasteel, genaamd de Sparheuvel, waarvan echter in de geschiedenis niets bekend is. — De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

Onder deze voorm. heerl. viel in Januarij 1820 eene geweldige doorbraak in den linker Waaldijk, waardoor de Polder-van-den-Ooy en de Duffelt geheel onderliepen.

In den nacht tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834 liep het dorp geheel onder. Daar de meeste huizen langs den dijk staan, zijn er toen slechts zeer weinige onbeschadigd gebleven; terwijl velen in eenen onbewoonbaren staat gebragt werden.

KEKUM, naam, welken veelal bij verbastering gegeven wordt aan het d. Kedichem, in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kedichem.

KELANG of Kilang, ook wel eens Keelan gespeld, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, W. van *Ceram*, aan den westhoek of Hoewamohel, twee mijlen benoorden Manipa; 3° 17′ Z. B., 145° 51′ O. L.

Het is ook bekend onder den naam van Noesa-Injal of het Amandeleiland, alsmede onder dien van Hataportih of de Witte Klip, naar de klip, waarop het gelegen is. Het strekt zich in de lengte anderhalf, en in de breedte ruim twee mijlen in het Noordoosten uit, wordende door de naauwe kil of straat (zoo als men het noemen wil), Sole genaamd, van het Verkenseiland, dat tusschen Kelang en Ceram of Hoewamohel, omtrent Ajer Mira ligt, afgescheiden, door welks rif, het aan Hoewamohel of Klein-Ceram schijnt als vast en maar een land geweest te zijn. Ook is er naar de zijde van Kelang eene kleine kil, wat smaller dan deze, welke eerste straat ook met den naam van het Nassausche-gat bekend is.

Er waren weleer zeven dorpen, bewoond door ongeveer 1000 zielen, die de geheele bevolking op het eiland uitmaakte. Thans is ook het getal der inwoners zeer gering.

Het is arm aan voortbrengselen, en levert weinig sago en nagelen. Het hoofdvoedsel der inlanders, bestaat uit eenige aardvruchten, zoo als kombilie, obi, een weinig rijst en boonen. Het timmerhout is hier zeer goed, en zoo wel van het ijzerhout als van cofasso en oelassi worden vaartuigen gemaakt. Van den harsboom of damarpoetih trekt de Kelanger winsten, daar hij de hars voor den uitvoer verkoopt.

In de zestiende eeuw stond Kelang onder den Koning van Ternate, die als schatting van de bevolking eenige vaartuigen ontving uit het timmerhout, dat op hun eiland groeide, vervaardigd. Het eiland leverde te weinig op, om de bevolking te voeden, en deze was te zorgeloos, om den landbouw op eenen beteren voet te brengen, zoodat zij door menschen te rooven en als slaven te verkoopen, in hunne behoefte voorzagen. De klagten hiervan, van tijd tot tijd aan den Sultan gedaan, bleven zonder gevolg, waarom de oude landvoogd van Speult, in 1618, eenen togt naar Kelang deed, met dat gevolg, dat er een verdrag met de hoofden gesloten en daarbij bepaald werd: dat het menschenrooven gestaakt zoude worden, met bedreiging van kastijding door de

gewapende magt, ingeval van overtreding. De KELANGERS verbraken dit verbond, hervatteden den menschenroof en vermoorden eenige Hollanders, waarom de Gouverneur DE VLAMING, in 1656, een groot gedeelte der bevolking naar Manipa en naar Leytimor, bij het kasteel Victoria, verplaatste. Van dit tijdstip af is KELANG zeer onbeduidend gebleven.

KELAYRAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, die in de bosschen van Pringapoes ontspringt, en met eene noordoostelijke en voorts noordwestelijke rigting, de distr. Oenarang, Singen en Samarang, doorloopt.

KELDENARIJ, oud gebouw op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. CELLENARIJ.

KELDER (DE), buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie KILDER.

KELDERIJ, oud gebouw op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie CELLENARIJ.

KELDONK of KEELDONK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. O. van *Veghel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Erp*, aan de Aa; met 29 h. en 230 inw.

KELELUNO, oud d. in *Oost-Indië*, aan den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

KELEMBERG, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden van Banda*, tot de *Key-eilanden* behoorende.

KELEN, d. in de heerl. *Holenfeltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie KEHLEN.

KELFKENS-BOSCH, gemeenlijk bij verbastering het KALVER-BOSCH genaamd, wandelplaats in de stad *Nijmegen*, prov. *Gelderland*.

Zij beslaat, eene aanzienlijke oppervlakte, en bestond weleer uit onderscheidene lanen, van zware, meer dan anderhalve eeuw oude, lindeboomen, welke in den zomer eene donkere en verkoelende schaduw gaven, en in den bloeitijd, vooral des avonds, door de welriekendste geuren den wandelaar eenen zoeten wellust deden inademen. Deze wandelplaats is in het jaar 1622 aangelegd, door den Burgemeester ARNOLD KELFKEN en naar dien aanlegger genoemd. De eerste bepoting geschiedde met ijpenboomen, doch in het jaar 1668 werden deze verwisseld met de lindeboomen die er in 1839 nog stonden; doch in dat en het volgende jaar zijn alle deze lindeboomen geveld, zoodat deze wandelplaats nu uit jong plantsoen tusschen slingerpaden bestaat; terwijl er tevens een paradeplein is aangelegd; zoodat deze plaats nu een geheel ander aanzien bekomen heeft.

KELFKENS-BOSCH, buitengoed in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., gem. en ½ u. ten W. van *Nijmegen*, en 10 min. van *Heesch*, waartoe het behoort.

Dit buitengoed, beslaat, met twee heerenhuizen, eene boerenwoning, tuin- en bouwland, eene oppervlakte van 1 bund. 25 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer RADEMAKER, woonachtig te Nijmegen.

KELIBIA, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Keffing*.

KELIBON, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie KELLIBON.

KELIBORO, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie KILLE-BEROE.

KELIKABA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op den hoek van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

KELILA, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Oostkust. Vroeger stond het onder Keffing.

KELILOEBOE, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Keffing*.

KELIMALA, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Keffing*.

KELING, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukscke-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

KELINGAN, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan den Oosthoek.

KELIWALANGA, oud. d. in *Oost-Indië*, in den *Molukscke-Archipel*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, aan de Westkust, vroeger stond het onder Keffing.

KELIWARA, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Molukscke-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

KELKEPOETI, naam, welken onze zeelieden vroeger veelal gaven aan het d. Elipapoeteh, in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie Elipapoeteh.

KELL, adell. h. en havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 4 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en ½ u. Z. W. van *Doesborgh*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, gem. en 5 min. W. van *Angerlo*. Deze havez., met de daartoe behoorende gronden, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer W. H. A. C. Baron van Heeckeren van Kell, woonachtig te Ruurlo.

KELLEMOERI of Kellimoeri, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidoostkust.

KELLER, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie Kilder.

KELLI, st. en vesting in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, 10″ 20′ N. B.

KELLIBON of Kelibon, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidoostkust.

KELLIMOERI, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*. Zie Kellemoeri.

KELLOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Engelsch-Onrust.

KELMOND, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. N. van *Meerssen*, gem. en 15 min. ten Z. van *Beek*; met 36 h. en 190 inw.

KELOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Keffing*.

KELOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Engelsch-Onrust.

KELPEN, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. W. ten Z. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Weert*, gem. en 10 min. ten N. van *Grathem*; met 35 h. en 245 inw.

KELSBACH (DE), riv. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, welke in de bosschen achter *Hagelsdorf* ontspringt, met eene oostelijke rigting loopt, en zich eindelijk in de *Moezel* ontlast.

KELWARIE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, W. N. W. van *Ceram-Laut*, waarmede het door eene, onder water liggende, zandbank verbonden is.

Het heeft eenen geringen omtrek, is geheel met woningen bebouwd, en bestaat uit lagen zandgrond. De bewoners zijn verdeeld onder het bestuur van den Radja van Kelwarie, en van den Kommandant Kaltaat; de onderhoorigen van laatstgenoemden maken slechts een gering gedeelte uit, en bewonen de westzijde van het eiland. Hunne woningen zijn in twee dorpen verdeeld, die van elkander gescheiden zijn, door muren van klipsteenen, ter hoogte van 6 en ter dikte van 2 voet. Een dergelijke ringmuur is rondom het eiland opgetrokken, en enkele huizen van vermogende inwoners, zijn afzonderlijk met zulk eenen muur omringd. Vele dezer woningen zijn op palen gebouwd, zoo dat zij 3 of 4 voeten boven den grond staan, zij hebben een zeer onzindelijk voorkomen, waardoor men op het eerste aanzien deze huizen voor zeer armoedig en verwaarloosd zoude houden. Rondom dat eiland loopt de koraalgrond veraf in zee, en maakt het vooral aan de noordzijde moeijelijk de kust te naderen. Het dorp ligt binnen het bereik van het geschut der schepen, die op de kust ten anker komen, en in geval men dit eiland vijandelijk moest aanvallen, zoude men de kust op een snaphaanschot kunnen naderen. De beste landingsplaats zoude in eene kom aan de noordzijde zijn; de sloepen kunnen echter over de droogten komen. Met een enkel raschip en eenige kleine vaartuigen zoude de plaats te nemen zijn. Deze weerlooze gesteldheid is ook oorzaak, dat de inlanders, alleen uit vrees, de bevelen van het gouvernement eerbiedigen; terwijl zij roofzuchtig en woelziek van aard zijn. Daar zij overtuigd zijn van de mildheid onzer regering, maken zij daarvan niet zelden misbruik, door het bedrijven van zeerooverij en den smokkelhandel in muskaatnoten en kruidnagelen, welke zij tegen buskruid en wapenen verruilen.

KEMA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, in de nabijheid van de Doodkisten-baai, een der toppen van het gebergte *Kemaas*. Het is eene nog werkende vuurberg.

KEMA of Kemma, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. en 21 palen Z. W. van *Menado*, distr. *Tonsea*, waarvan het de hoofdplaats is, aan den voet van den berg Klabat en aan eene goede reede, welke hier eene bogt vormt.

Van de reede vertoont zich Kema geheel niet onbevallig; het blokhuis, de eenvoudige, maar zindelijke woningen, het van volk wemelende strand, dat hier eene uitgestrekte bogt beschrijft, de talrijke visschers- en andere vaartuigen, die langs de kusten wemelen, en bovenal het schilderachtig fraaije bergachtige land, maken dit gezigt inderdaad bekoorlijk. De bevolking geniet veel welvaart, en bestaat grootendeels door den kleinhandel met de schepen, die aldaar water en levensmiddelen komen innemen. Onder deze schepen telt men soms tot dertig Zuidzeevaarders (whalers); ook de vaartuigen van Gorontale (Goenong-Talokh) en van andere plaatsen, in de baai van dien naam gelegen, komen te Kema handel drijven. Hierdoor ontstaat eene beweging, eene werkzaamheid, eene drokte onder de bevolking, welke men slechts in weinige zoo afgelegene bezittingen in Indië aantreft. De touwslagerij, alhier door het Nederlandsch bestuur, tot het vervaardigen van goemoetoe-touwwerk, opgerigt, is mede een aanzienlijke bron van vlijt en gevolgelijk van welvaart. De ingezetenen leveren de goemoetoe-draden (van den arang- of sagowierboom afkomstig) aan het gouvernement voor 2 gulden 40 cents de honderd strengen; zeer goede touwen van allerlei zwaarte worden hier geslagen, en ten behoeve der marine naar Java verzonden. De huizen

zijn op palen gebouwd, zoo dat men er met eenen ladder of trap inklimt; zij zijn veel grooter dan de woningen der Javasche dorpen, maar elke woning te KEMA wordt ook door drie, zelfs vier huisgezinnen bewoond.

Het d. KEMA, mitsgaders de overige daarbij behoorende dorpen, staan onder een hoofd, den titel voerende van Kapala-Balok. Deze titel heeft zijnen oorsprong in de verpligting, die eertijds op de hoofden rustte, om aan de Oostindische Compagnie ijzerbouten balken te leveren. Onder deze Kapala-Balok of Balkhoofdman worden de overige dorpen door Hoekoms (Regters) bestuurd. De Kapala-Balok van KEMA is een Christen, ofschoon hij tot het volk des lands behoort. De Hoekoms, die hier wonen, zijn alle Alfoeren; zij dragen in den eigenlijken zin geene kleederen, maar zijn alleenlijk om het middel en over de schouders behangen, met patolos van roode zijde. Zij hebben op het hoofd eene soort van tulband, met eenen paradijsvogel of ander versiersel en een zeker gouden sieraad, in de gedaante van eenen omgekrulden rams- of bokshoorn. Dit laatste tooisel schijnt bij hen een onmisbaar stuk te zijn, waarschijnlijk eene soort van decoratie, die hunne waardigheid aan den dag legt; om den hals dragen zij snoeren van groote kralen van allerlei kleuren, soms ook wel van kornalijnsteen vervaardigd. Alle deze sieraden worden Poesaka bij hen genoemd, en gevolgelijk als erfelijke, maar onvervreemdbare regalia door hen aangemerkt.

Het land tusschen KEMA en Menado is heuvelachtig en fraai. De berg Klabat bevindt zich ter regterzijde van den weg of liever van het pad. Het aardrijk is overal met welig plantsoen bedekt; nergens ontwaart men een onbewassen plekje gronds. Bijzonder in de nabijheid van KEMA onderscheidt men onder het digte geboomte zeer vele arung- of sagowierboomen. De grond bestaat meest uit zandachtige graauwe aarde, zonder eenige de minste kalk of andere steenachtige deelen vermengd. Rijst wordt in deze landstreek tamelijk veel gebouwd; men ziet hier en daar heuvelen met dit graan bedekt; het groeit op de meeste plaatsen onder bladerlooze arungboomen, die waarschijnlijk opzettelijk van hunne kroonen beroofd zijn geworden. Sedert het jaar 1822 is door het gouvernement de koffijteelt onder de bevolking dezer streken ingevoerd; een aantal Javanen is destijds herwaarts gezonden, om de inboorlingen in de aankweeking van dat produkt onderrigt te geven, en de goede uitslag van deze belangrijke onderneming, heeft de daaraan bestede zorgen naar wensch beloond. Op den weg van KEMA naar Menado ontmoet men eene menigte koffijtuinen, waarvan elk van vijf tot zes duizend boomen telt, die er zeer welig opgroeijen. De schaduwboomen, of die welker lommer de koffijboomen tegen de hitte der zon beschutten moeten, zijn hier schaars, en zelfs in sommige tuinen in het geheel niet voorhanden. De dadap, die tot dat einde in de koffijtuinen op Java gebruikt wordt, wil op den duur in de omstreken van KEMA niet tieren.

De inwoners schijnen een zeer goedhartig, vriendelijk en dienstvaardig volk te zijn, geslepenheid en fijne huichelarij kan men bij zulk eene natuurlijke, onbedorvene en onnoozele bevolking, toch niet wel veronderstellen.

KEMAAS of OESTERBERGEN, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

Deze bergen hebben in het jaar 1680 vreeselijk gewoed en een groot gedeelte lands omgekeerd.

KEMA'S-PUNT of Kemma's-punt, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Noordoostelijke landtong*, resid. *Menado*. — Het is de meest noordelijke punt van het eiland.

KEMADOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

In Junij 1828 had de Pangerang Dieפo Negoro Anak, met eene magt van ongeveer 1000 man muitelingen, hier post gevat, doch werd den 1 Julij door den Kapitein Renia van Nauta genoodzaakt, met achterlating van onderscheidene wapenstukken en achttien paarden, de vlugt te nemen.

KEMANEES (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk van *Borneo*.

KEMANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

KEMANKA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, aan den voet van den vuurspuwenden berg Goenong-Peu.

KEMBANGAN, Noessa-Kembangen, Poeloe-Kambangan, Noesa-Gedee, Poeloe-Besar of het Bloemen-eiland genaamd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de zuidkust van het eil. *Java*, waarvan het slechts door een smal kanaal gescheiden is.

Het behoort tot de resid. *Banjoemaas*, en is wel bebouwd; 7° 25′ Z. B. 126° 40′ O. L. Het is aan de westkant ½ mijl breed, aan de oostzijde echter naauwlijks half zoo breed en aan het einde nog smaller.

Dit eiland, dat in het oosten de baai Tjilatjap en aan de westzijde de fraaije, veilige gemakkelijk te verdedigen baai van Kalipoetjang, helpt vormen, was zeer bevolkt en welvarend, toen, in het begin dezer eeuw, de zeerooverij het door plundering en menschenroof tot eene woestenij maakte. Aan de westzijde is het slechts door eene geul van het eilandje Waroe gescheiden; aldaar heeft men aan de buitenzijde de Mauritsbaai, en aan de zijde van Java de ruime baai of Binnenlandschezee Segara-Anakan (Kinderzee), met ondiepen moddergrond, en geheel ongeschikt voor zeeschepen. Het vaarwater tusschen Segara-Anakan en de Tjilatjapbani is mede ondiep en bij laag water hier en daar waadbaar.

Men meent, dat Kembangan rijk is aan zeldzame planten en gewassen; onder deze noemt men onderscheidene narcotische planten en de keizersbloem, die, bij de plegtige huldiging des Keizers van Solo, door Priesters van den zuid-oosthoek des eilands moet gehaald worden, alsmede de fraaije bloem of moederplant, patma, tot nu toe op Java niet ontdekt.

KEMBAR, ook Tweeling geheeten, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

KEMEL, geh. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

KEMEN, Kemel of Kemmen, geh. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., distr., kant. en 2 u. N. W. van *Diekirch*, gem. en ½ u. Z. W. van *Bourscheid*.

KEMESWEERD, oude naam van het d. Kimswerd, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Kimswerd.

KEMIRI, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Het werd, den 23 Mei 1829, op bevel van den Luitenant-Kolonel Sollewijn vernield, om dat het dikwijls tot schuilplaats van den Pangerang Bey, een der Hoofden van de muitelingen, gediend had.

KEMMA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie KEMA.

KEMMA'S-PUNT, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie KEMA'S-PUNT.

KEMMEN, geh. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*. Zie KEMEN.

KEMMENA, voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. O. van *Nijkerk*, gem. en 2 u. N. ten W. van *Barneveld*, ½ u. N. W. van *Voorthuizen*, waartoe het behoort.

KEMMINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie CAMMINGHA.

KEMNADE, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. van *Ter-Borgh*, gem. *Bergh*, 1½ u. N. O. van 's Heerenberg, in de buurs. *Wijnsbergen*, aan den Ouden-IJssel.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 165 bund. 8 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer KAREL HENDRIK Grave VERHUELL, Admiraal en Pair van Frankrijk, woonachtig te Parijs.

Dit landg. is als heerl. zeer oud, zijnde het reeds in 1559, bij eene bulle van Paus PIUS IV, genoemd onder de plaatsen van het bisdom van Deventer. Het adell. huis is ruim, sierlijk ingerigt, en met eenen ronden toren versterkt. Het ligt zeer vermakelijk in het geboomte en de bouwlanden in en aan een beekje, hetwelk hieromtrent in den Ouden-IJssel stroomt, en over hetwelk men ook niet ver van hier een veer heeft. Door de ligging aan den Ouden-IJssel en het veelvuldige boomgewas, dat men er aantreft, biedt dit landg. uitmuntende wandelingen aan, en doet in aangenaamheid en sierlijkheid voor geen uit den omtrek onder.

KEMOENING (GOENONG-), bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Dit bosch is voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men sedert eenige jaren den houtkap heeft moeten staken, hoewel de ingezetenen er nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

KEMOESSAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Bij deze plaats viel, den 17 Junij 1828, een gevecht voor tusschen de Nederlandsche troepen, onder den Luitenant-Kolonel SOLLEWIJN, en de muitelingen, waarbij de laatstgemelden werden op de vlugt gedreven. Een Tommongong, met 80 man, dacht welligt in het dorp KEMOESSAK meerdere veiligheid te vinden, maar de jagers maakten hem af, terwijl aan velen van zijn volk hetzelfde lot wedervoer.

KEMPELAND, een der vier kw., waarin de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, vroeger verdeeld werd. Zie KEMPENLAND.

KEMPEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie KEIMPEMA.

KEMPEMA-ZIJL (DE), sluis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie KEIMPEMA-ZIJL (DE).

KEMPEN (DE), naam, welken men gemeenlijk geeft aan het graafs. KEMPENLAND.

KEMPEN (DE HOLLANDSCHE-), naam, welken de Belgen meestal geven aan KEMPENLAND, een der vier kwartieren van de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KEMPENLAND.

KEMPEN (DE HOOGE-), bosch op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Voorst*.

Dit bosch, hetwelk meest met akkermaalshout beplant is, beslaat eene oppervlakte van 14 bund. 90 v. r. 6 v. ell.

KEMPENLAND of KEMPELAND, gemeenlijk DE KEMPEN genoemd, in het Fr. LA CAMPINE, in het Lat. CAMPANIA, landstreek, die volgens sommigen een graafs. uitmaakte, en bepaald was ten N. en O. door Maasland, ten Z. door de Demer en ten W. door de Nethe en de Donge.

Men wil dat dit KEMPENLAND, in oude tijden, van het hertogdom Braband afgescheiden geweest zij, en eerst door bijzondere Hertogen, daarna door Graven bezeten werd, en men voegt daarbij dat het, te eenigen tijd, aan den bisschoppelijken stoel van Utrecht ten eigendom opgedragen was, en dat de Hertogen van Braband deze landstreek van de Bisschoppen van Utrecht ter leen ontvangen hadden; doch dit alles is zeer onzeker.

De naamsoorsprong is mede niet stellig op te geven. Eenigen willen, dat KEMPENLAND zoo veel zou beteekenen als KIMBERLAND, van de Cimbren, daar zij verkeerdelijk meenen, dat dit volk deze streek zoude bewoond hebben; anderen zeggen, dat het oudtijds KELTENLAND, van de Kelten, de eerste bewoners van de Meijerij, zou genoemd zijn geweest, doch dit is beneden alle kritiek. Sommigen denken hier aan ons woord *kampen*, *kempen*, d. i. strijden, en dan zou het den strijdbaren aard der oude inwoners te kennen geven. Ook worden er gevonden, die het willen afleiden van het Meijerijsche woord *kampen*, *kempen*, beteekenende landerijen, die met eenen aarden wal, met hakhout beplant, omringd zijn, ter beveiliging voor het vee en tot afwering van de gure en koude winden; te meer wil men deze afleiding doen gelden, om dat er nog zeer veel zulke landerijen in dat kwartier gevonden worden. KEMPENLAND was een zeer uitgebreid landschap, dat de geheele Meijerij, met de landen van Megen, Cuyk en Ravestein, bevatte, benevens eene strook van Limburg en Antwerpen. Over dit landschap stond kerkelijk een Aartsdiaken, onderhoorig aan den Bisschop van Luik. KEMPENLAND had dezelfde grootte als Taxandria, welke naam ongevoelig voor CAMPINIA heeft plaats gemaakt. Na de stichting van 's Hertogenbosch werd het landschap, gedeeltelijk ten Zuiden afgebrokkeld zijnde, in vier kwartieren of meijerijen verdeeld; terwijl aan het vlakste kwartier den naam KEMPENLAND gehecht bleef. Reeds in 1150 komt de naam van CAMPINIA voor, met bijvoeging dat hetgeen men toen CAMPINIA noemde, van te voren Taxandria heette. De naam van KEMPENLAND komt het eerst voor bij den Schrijver over de mirakelen van St. Truijen, die in de elfde eeuw geleefd heeft. Deze zegt, dat in het land der Taxandren eene uitgestrekte landstreek (CAMPANIA) gevonden wordt, welke niet geschikt is om door menschen gebruikt te worden, maar slechts dienen kan tot eene schuilplaats voor roovers, waarmede zij toen was opgevuld (1). Sedert dien tijd schijnt de naam KEMPENLAND (CAMPANIA) aan Taxandria te zijn verbleven.

KEMPENLAND is intusschen zeer veel van gedaante veranderd: want, hoewel men er nog vele heidevelden vindt, zijn echter de vlijtige en arbeidzame bewoners, in vroegere tijden, aangemoedigd door het voorbeeld en den ijver van de Geestelijken uit de abdij van Tongerlo,

---

(1) In pago Texandrensi . . . . Campania est late patentibus campis solis ardore exusta et nullis hominum negotii usibus apta, sed solummodo latronum scrobibus plena. Videte. *Acta S. S. Belg*. Tom. V, pag. 56.

er in geslaagd om dien schralen grond vruchtbaar te maken, waardoor een groot gedeelte in graanakkers en welige graslanden herschapen is, welke laatste de, in België zoo zeer gezochte, Kempensche boter voortbrengt.

Het is opmerkelijk, dat men vindt, dat de Frankische Koningen te Bladel (Pladella Villa) en elders hun hof gehouden hebben. Men zou daaruit eerder vermoeden, dat het land toen aldaar beter bebouwd en bewoond was; waarschijnlijk was het toen met bosschen overdekt, waarvan men nog de overblijfselen in de uitgestrekte veenen vindt, die aan de Abdij van Postel plagten te behooren, en welke bosschen die Vorsten tot jagtvermaak dienden.

Deze landstreek is later verdeeld in drie deelen, welke naar de landen, waaronder zij behoorden, de Brabandsche-Kempen, de Luiksche-Kempen en de Hollandsche-Kempen genoemd werden. De beide eerste deelen behooren thans tot België, behalve de voorheen tot de Luiksche-Kempen behoord hebbende gem. Luiksgestel, welke thans tot de prov. *Noord-Braband* behoort. Daar alzoo het laatste, hetwelk vroeger, onder den naam van Kempenland, een der vier kwartieren van de Meijerij van 's Hertogenbosch uitmaakte, alleen tot ons vaderland gerekend wordt, zullen wij dit hieronder afzonderlijk behandelen.

De Vorsten van Gelderland moeten zoo wel als de Bisschoppen van Utrecht, in de middeleeuwen veel gezag in Kempenland gehad hebben. Althans men vindt dat Otto II, Graaf *van Gelder*, zijn regt op Kempenland, in het jaar 1203, aan Hendrik I, Graaf *van Braband*, heeft afgestaan; terwijl de Bisschoppen van Utrecht, op het einde der dertiende eeuw hun regt op Hertog Jan I, overdroegen.

KEMPENLAND, door de Belgen meestal de Hollandsche-Kempen genoemd, een der vier kw. van de voorm. *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, waarvan het in rang het tweede, doch in grootte het derde kwartier uitmaakte. Het werd ten N. bepaald door het kw. Oisterwijk en Peelland, O. door Peelland, Z. door de Luiksche-Kempen en W. door de Meijerij van Herenthals, alsmede door het kwartier Oisterwijk.

Indien men meet van den noordoostelijken hoek van Oirschot tot den zuidwestelijken hoek van Lommel, zal de lengte ruim zeven uren zijn; terwijl de hoogste breedte ruim zes uren is. Het bevatte slechts eene stad, namelijk Eindhoven, maar wel vier en dertig dorpen en heerlijkheden, zijnde: Aalst, Bergeyk, Blaarthem, Bladel, Borkel, Casteren, Dommelen, Duizel, Eersel, Gestel, Hapert, Hoogeloon, Knegsel, Lommel (thans tot België behoorende), Mereveldhoven, Middel-Beers, Netersel, Oerle, Oirschot, Oostel-Beers, Reusel, Riethoven, Schaft, Steensel, Stratum, Strijp, Valkenswaard, Veldhoven, Vessem, Waalre, Westerhoven, Wintelre, Woensel en Zeelst; thans uitmakende de gem. Aalst, Bergeyk, Bladel-en-Netersel, Borkel-en-Schaft, Dommelen, Duizel-en-Steensel, Eersel, Gestel-en-Blaarthem, Hoogeloon-Hapert-en-Casteren, Oerle, Oirschot, Reusel, Riethoven, Stratum, Strijp, Valkenswaard, Veldhoven-en-Mereveldhoven, Vessem-Wintelre-en-Knegsel, Waalre, Westerhoven, Woensel-en-Eckart, Zeelst en een groot gedeelte van Oostel-Westel-en-Middel-Beers, alsmede de Belgische gem. Lommel, zoodat het nagenoeg de tegenwoordige kantons Eindhoven en Oirschot beslaat.

Dit kwartier heeft over het algemeen eenen dorren en onvruchtbaren grond, en moet met mest goed en vruchtbaar gemaakt worden; het wordt bewaterd door de rivier de Dommel, welke, bij Schaft uit het Belgisch gebied vloeijende, in de Meijerij treedt, en onderscheidene bijloopen heeft, als: de Tongelreep, de Keerschop, de Gender enz., gelijk mede door de Groote- en de Kleine-Beerse en een gedeelte van de Nemer. Geen van deze rivieren zijn bevaarbaar, dan alleen voor een klein gedeelte de Dommel, en dan nog maar voor kleine vaartuigen. Men telt er thans ruim 3200 h., bewoond door ruim 6000 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 28,000 inw.

Het wapen van KEMPENLAND was van sabel, met negen horizontale strepen (burellas) van goud en met een hoofd van zilver.

KEMPENS-HOFSTEDE, heerl. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Stavenisse;* palende N. W. aan de Keeten, O. aan de heerl. St. Annaland, Z. O. aan de heerl. St. Maartensdijk, Z. aan de heerl. Stavenisse.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Oud-Kempens-Hofstede, Nieuw-Kempens-Hofstede en den Margaretha-polder.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, zij zijn alle Hervormd en behooren tot de gem. van *Stavenisse*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Stavenisse*.

Deze heerl. wordt bezeten door den Heer Mr. CORNELIS VAN DER LEYDE CLERCQ, en Vrouwe ELIZABETH CORNELIA MARIA EYTER, geboren DE CLERCQ, terwijl $\frac{1}{12}$ gedeelte in *Oud-Kempens-Hofstede* bezeten wordt door den Heer JAN FRANCOIS VAN VRYBERGEN VAN WESTENSCHOUWEN, alle woonachtig te Zierikzee.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van keel (rood) met een gaand schaap van zilver.

KEMPENSHOFSTEDE (NIEUW-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Stavenisse;* palende N. aan Oud-Kempenshofstede, O. aan den Polder-van-Bredenvliet, Z. aan Nieuw-Maartensdijk, Zuidmoer en den Polder-van-Stavenisse, N. W. aan den Margaretha-polder.

Deze pold., die in het jaar 1599 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 50 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis in den Stavenisse-polder, van het overtollige water ontlast. Deze pold. staat met den *Oude-polder-van-Stavenisse*, den *Margaretha-polder* en de *Zuidmoer*, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

KEMPENSHOFSTEDE (OUD-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Stavenisse;* palende W. en N. W. aan den Margaretha-polder, N. W. en N. aan de Schorren tegen de Keten, N. O. aan den Moggershil-polder, O. aan den Polder-van-Anna-Vosdijk, Z. aan Nieuw-Kempenshofstede.

Deze pold., welke naar het schijnt ook reeds vroeger bedijkt was, maar naderhand door de stroomen overweldigd, lang als open slikken was blijven drijven, werd in het jaar 1391, door ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf *van Holland*, aan BRUINSTEIN of BRUSTIN VAN HERWIJNEN, ter bedijking uitgegeven, doch toen in het jaar 1366 gezegde BRUINSTEIN balling gemaakt, en alle zijne goederen den Graaf van Zeeland toegewezen waren, heeft de Hertog deze gronden weder verkocht aan JAN VAN HEENVLIET. Later moeten zij weder gevloeid zijn, althans in

het jaar 1419 werden zij ter bedijking uitgegeven aan Albrecht van Arnemuiden, Willem van Heenvliet, Heer *van Stavenisse*, en Lieven Waddenszoon, poorter van die plaats, *tot eene koorenlande uitten souten, allen degenen die het dykken souden, en hare nakomelingen te bezitten ende te gebruicken erffelyk, in eenen rechten vryen eigendomme*, onder de voorwaarden en bedingen door hunne Ambachtsheeren daar omtrent gemaakt. Eenige tienden in Kempenshofstede onder de heerl. Stavenisse, zijn bij het kapittel van den Dom te Utrecht, in het jaar 1595 uitgegeven aan Vincent Hendriksz. Mulock van Zierikzee, en aan zijnen broeder een derde deel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 204 bund. 82 v. r. 90 v. ell., waaronder 221 bund. 41 v. r. 46 v. ell. schotbaar land. Men vindt aan het Noordeinde van dezen polder een geh. van 5 h., genaamd de Rijkehuurt; terwijl het geheele getal huizen in dezen polder 18 beloopt, waaronder 10 boerderijen. Van het overtollige water wordt zij door eene sluis, in den Stavenisse-polder ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

KEMPO, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Zuidwester-eilanden* van *Banda*.

Dit d. had door de uitbarsting van de Tambora, op den 5 April 1818, zooveel geleden, dat het door de bevolking geheel verlaten was, en een tijd lang slechts door een heer van apen bewoond werd.

KEMSWERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Kimswerd.

KENAU-HASSELAAR, vervallen fort op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, ½ u. N. W. van Vlissingen, aan de Schelde. Het lag op de duinen, zijnde daarvan nog de aarden wallen en eenen ronden steenen toren overig.

KENDAL of Kandal, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

KENDAL of Kandal, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, bevattende de volgende 7 districten: Tjankeran, Liembangan, Kalie-Woengan, Perboeän, Kendal, Troeko en Selokaton. De Regent voert den titel van Pangerang.

KENDAL of Kandal, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Kendal*, wordende ten W. door de Kalie-Koetoe bespoeld, die het van de resid. Pekalongang scheidt.

Het wordt voor het vruchtbaarste distr. van de geheele resid. gehouden. De waterleiding, die in het jaar 1832, te Kedong-Pengilon gegraven is, heeft niet minder dan 4000 bouw grond van loopend water voorzien en daardoor voor de rijstkultuur bekwaam gemaakt.

KENDAL of Kandal, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Kendal*, aan den postweg, die in eene noordelijke rigting van Welherie naar Kendal loopt en van daar genoegzaam zuidoostelijk naar Samarang. Voorts heeft men nog eenen rijweg beoosten dit d., loopende noordwaarts naar Soendeng en van daar langs het strand, in eene westelijke rigting, naar het d. terug.

Nabij dit d. is, door de aardbeving van 4 Januarij 1840, een klein gedeelte van den grooten weg ingestort.

KENDAL (DE) of de Kandal, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

Zij is haar bestaan verschuldigd aan de rivier *Kalie-Woengo*, waarvan zij zich, benoorden het dorp Grogol, in het distr. Perboean,

afscheidt, loopende, in de rigting van het Oosten naar het Noorden, door de distrikten Perboean en Kendal.

KENDANG, KANDANG, KENDING of KINDANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, tusschen de distr. Tjidamar en de Tjipoetrie. Het is een der hoogste toppen van het Kendang-gebergte.

KENDANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie KINDANG.

KENDANG (GOENONG-), GOENONG-KINDANG, GOENONG-KANDANG of KENDANG-GEBERGTE, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, voornamelijk door het westelijke en oostelijke gedeelte van Java loopende.

De naam beteekent *Insluitend gebergte*, welken het draagt, omdat het onderscheidene bergruggen heeft, die valleijen en vlakten omgeven.

KENDANG (NOESSA-) (d. i. *het Eiland van den grooten bergketen*), naam, welken men vroeger, in de inlandsche taal, aan het *Sundasche* eil. JAVA gaf. Zie JAVA.

KENDANG-AUWER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KANDANG-HAWOR.

KENDANG-AUWER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KANDANG-HAWOR (DE).

KENDANG-GEBERGTE, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KENDANG (GOENONG-).

KENDANG-WESSIE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KANDANG-WESSIE.

KENDING, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KENDANG.

KENE (DE), riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KEEN (DE).

KENENBURG, adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KEENENBURG.

KENENBURG (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. in *Delfland*, te *'s Gravenhage*, aan de oostzijde van het *Noordeinde*, regt over den ingang van de Molenstraat.

Het is weleer gebouwd door OTTO VAN EGMOND, Heer *van Kenenburg*, die, in 1555, door FILIPS II, Koning *van Spanje*, tot Ridder geslagen werd, en later een der teekenaars van het verbond der Edelen was. Daarna werd het bezeten door Mr. CORNELIS VAN AERSSEN, Heer *van Hoogerheide*, *Voshol* enz., die het, in het jaar 1722, heeft gekocht en den voorgevel, zoo met schuiframen als anderzins, naar den toen heerschenden smaak heeft laten opsieren. Het was een zeer fraai en aanzienlijk gebouw, aan de straat van eene groote breedte, en van binnen met onderscheidene voortreffelijke kamers en vertrekken voorzien. De hechtheid en het uiterlijke voorkomen duidden genoeg aan, dat het van geene overgroote oudheid was. Niettemin is het zeker, dat het reeds voor het jaar 1570 was gesticht.

Dit gebouw is afgebroken, en op den grond, waar het gestaan heeft, de Fransche kerk gesticht.

KENEY-BALLO, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie KENI-BALO.

KENHEM, stroom of beek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KINHEM.

KENNADE, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Almelo*, kant. en gem. *Ootmarssum*.

KENNE (DE), riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KEEN (DE).

KENNEMERGEVOLG, hierdoor verstond men vroeger de bannen en dorpen, welke wel tot het hoogh. *Kennemerland*, maar niet tot het balj. van dien naam gerekend werden.

KENNEMERLAND, landstreek in de prov. *Noord-Holland*, dat vroeger een voornaam gedeelte van het Noorderkwartier van *Holland* en een klein gedeelte van het Zuiderkwartier besloeg; terwijl Haarlem er de hoofdstad van was, welke na de zamenvoeging van dit landschap met Holland, de tweede stad in rang van het graafschap geworden is.

Het grenst ten W. aan de Noordzee. De bepaling heeft ten Noorden de grootste zekerheid niet, en Petten wordt bij sommigen als het noordelijkste gedeelte van KENNEMERLAND aangemerkt, dewijl de vliet de Kenhem, Kinhem of Kenheim, hier in zee liep, ter plaatse waar thans de Hondsbosschen zijn. Maar dewijl Calandsoog, hetwelk nog noordelijker ligt dan Petten, onder de Kennemervolgers gerekend wordt, komt in bedenking of KENNEMERLAND zich niet tot hiertoe uitstrekte. Evenwel moet men het er niet voor houden, dat de Kinhem de grensscheiding was van KENNEMERLAND, maar dat deze vliet gedeeltelijk door, en gedeeltelijk langs KENNEMERLAND heen liep. Ten Oosten paalt het, met de landen benoorden het IJ gelegen, aan West-Friesland en Waterland, en, met de landen ten Zuiden van het IJ, heeft het Amstelland ten Oosten. Ten Zuiden grenst het aan het balj. van Rijnland, zoo wel ten opzigte van de landen, die ten Oosten, als die ten Westen van het Haarlemmer-meer gelegen zijn. Ten Oosten van dit meer is Aalsmeer het uiterste regtsgebied van KENNEMERLAND, en wordt hier, aan Kalslagen, van het baljuwschap van Rijnland afgescheiden. Ten Westen van dit meer paalt het, met den Vogelenzang, aan Hillegom en niet gelijk eenige schrijven aan Lisse. In deze algemeene bepaling is ons geen duidelijk bewijs voorgekomen van de scheiding aan het Oosten tusschen KENNEMERLAND en West-Friesland. De drie dorpen of ambachten van Langendijk, als: Broek, Zuidscharwoude, Noordscharwoude, mitsgaders Urshem, zouden, volgens zekere bepaling onder West-Friesland moeten gerekend worden, doch bij andere Schrijvers vinden wij aangeteekend, dat zij in het jaar 1555 met anderen, om de verafgelegenheid van het baljuwschap van KENNEMERLAND afgenomen, en aan het baljuwschap van de Nieuwburgen gevoegd zijn. Hieruit zoude men, onzes inziens, kunnen afleiden, dat alles wat onder het baljuwschap van de Nieuwburgen behoorde, in den grooten omtrek van KENNEMERLAND moet begrepen worden, want ofschoon vele der ambachten onder het baljuwschap van de Nieuwburgen, gelijk ook anderen onder het baljuwschap van Blois, alleen Kennemervolgers genoemd worden, meenen wij dat dit onderscheid van benaming alleen plaats heeft, omdat deze regtsbannen niet eigenlijk onder de hooge vierschaar van het baljuwschap van KENNEMERLAND teregt stonden, hoewel zij de Kennemerregten volgden. Het blijft intusschen aan twijfel onderhevig of de hooge heerlijkheden Oud-Karspel, Warmenhuizen, Harencarspel, St. Maarten en Valkoog, met de Huigenwaard onder KENNEMERLAND of onder West-Friesland behoorden. Sommigen hebben uit de woorden van eenen ouden Schrijver opgemaakt, dat men Diemen oudtijds ook tot KENNEMERLAND betrokken heeft, doch zij behelzen niets meer dan dat die van Diemen, de Kennemers in eenen watersnood met vaartuigen te hulp kwamen, hetwelk geenszins insluit, dat Diemen tot KENNEMERLAND behoord zoude hebben, en ook niet te gelooven is.

De grond van KENNEMERLAND is ten W. zand- en duinachtig, ten O. heeft men, in deze landstreek schoon weiland, zoo in onderscheidene droog gemaakte meren als elders. Ook is hier het land van onderscheidene watertjes doorsneden. Tusschen de Akerslooter- en de Uitgeester-ban liggen twee meren, die gemeenschap met elkander hebben, de Lange-meer en de Uitgeester-meer. In de eerste liggen onderscheidene kleine eilandjes. Het water de Zaan stroomt insgelijks ter lengte van ruim twee uren gaans door KENNEMERLAND; terwijl het Groot-Noordhollandsch-kanaal er voor een gedeelte doorloopt.

Het is ten hoogste waarschijnlijk, dat KENNEMERLAND zijnen naam ontleend heeft van de beek of stroom de Kinheim, die, of voorlang verdwenen is, of naar sommiger meening, thans de Zaan heet. Wijders schijnt KENNEMERLAND bij Schrijvers van de tiende eeuw, met den naam van Kinnem en Chinchevne aangeduid te worden. Naar het algemeen gevoelen hebben de Kaninefaten oudtijds in KENNEMERLAND gewoond, doch TACITUS plaatst dit volk in het eiland der Batavieren, aan den zeekant, en derhalve buiten de palen van KENNEMERLAND, hetgeen evenwel door andere geschiedkundige bewijzen volkomen gelogenstraft wordt. Ook schijnt men alleen uit eene geringe overeenkomst tusschen de beide namen, de Kaninefaten voor Kennemers te houden. In overoude tijden is KENNEMERLAND van het eigenlijke Holland of van het gebied der Graven, die in latere tijden Graven van Holland genoemd zijn, onderscheiden geweest. Toen de Frankische Vorsten hier te lande gebied voerden, werd KENNEMERLAND, zoo men wil, onder den naam van KENNIN, in of omtrent het jaar 826, door Keizer LODEWIJK *den Vroome*, aan RORIK *den Noorman* ter leen gegeven.

In het jaar 884 werd KENNEMERLAND van de Noormannen overvallen. Keizer OTTO XV gaf Graaf DIRK II, in het jaar 985, in eigendom, al wat hij te voren ter leen bezeten had in de graafschappen Masalant, Kinhem en Texla. Men verstaat door Kinhem KENNEMERLAND, en men vindt in dezen brief den grond van het regt der Hollandsche Graven over deze landstreek. SIVAART of SIKKO, zoon van Graaf ARNOUD en stamvader van den huize VAN BREDERODE en TEILINGEN, trouwde eenige jaren later met TETTA of TEDBURG VAN KASTRICOM, in KENNEMERLAND. De Kennemers waren toen reeds of werden sedert cijnsbaar aan den Graaf van Holland. Onder de regering van DIRK VI werden zij zoo zwaar door schatting gedrukt, dat zij zich door 's Graven broeder, FLORIS *den Zwarte*, ligtelijk tot eenen opstand lieten bewegen, op hoop, gelijk onze Rijmkronijkschrijver zich uitdrukt, *dat zij zich zelven vrij mogten vegten*. Zij vielen aan op de grafelijke huizen in KENNEMERLAND, die tot Haarlem toe alle verbrand werden. Dit gebeurde in of omtrent het jaar 1132. KENNEMERLAND sedert door Graaf WILLEM afgeloopen en plat gebrand zijnde, werd er een verdrag tusschen de twee broeders getroffen. FLORIS III, zoon en opvolger van DIRK VI, schijnt KENNEMERLAND aan zijnen zoon ROBBERT afgestaan te hebben; immers men vindt deze in sommige kronijken *Prince in Kennemerland* genoemd. Na den dood van DIRK VII en het huwelijk zijner dochter ADA, met den Graaf LODEWIJK VAN LOON, begeerden de Kennemers WILLEM, broeder van Graaf DIRK, tot Landsheer te hebben. ADA, op den burg te Leyden gevlugt, werd door hem belegerd en gevangen genomen. Zij trokken sedert, onder het beleid van WOUTER VAN EGMOND, ALBRECHT BANJAERT en andere Kennemer Edelen, naar Amstelland en Gooiland, alwaar zij Amstels vesten, Muiden en Weesp plunderden. Terug

gekeerd werden zij bij Leyden, door den Graaf van Loon, geslagen, die sedert door Graaf Willem genoodzaakt werd het land te ruimen. Dit viel voor tusschen de jaren 1203 en 1208. Na dien tijd is Kennemerland den Graaf van Holland onderworpen gebleven. Zij werden er afzonderlijk ingehuldigd, niet onder den naam van Graven, maar onder dien van Heeren van Kennemerland. De plegtigheid geschiedde op eenen heuvel tusschen Haarlem en Alkmaar, bezijden den Heerenweg, niet ver van Heemskerk (1). De Graven van Holland stelden eenen Baljuw over Kennemerland aan, die, volgens de handvesten van Floris V, van het jaar 1291, en volgens verscheidene andere handvesten, uit wettigen bedde gesproten moest zijn. Hertog Filips van Bourgondië beloofde, in een handvest van het jaar 1455, Kennemerland en Kennemergevolg nimmer van de grafelijkheid te zullen vervreemden. De Kennemers zijn tweemaal verklaard van hunne regten vervallen te zijn. De schattingen en afpersingen hadden hen, omtrent het jaar 1426, tot eenen opstand gebragt, zoodat Hertog Filips van Bourgondië, toen Ruwaard van Holland, hen in gemeld jaar hunne voorregten benam, welke hij hun echter, in het jaar 1455, als Graaf van Holland, met vermeerdering wedergaf. Andermaal werden zij, ten jare 1492, ter gelegenheid van het kaas- en broodspel, door Albrecht van Saksen, algemeen Stadhouder dezer landen, wegens Maximiliaan en Filips van Oostenrijk, van hunne handvesten en voorregten beroofd, welke hij hun echter in dat zelfde jaar wedergaf. Sedert hebben zij die behouden.

Weleer behoorden de meeste Kennemerlandsche ambachten en dorpen onmiddellijk aan de grafelijkheid; eenige weinige werden door bijzondere Heeren van de grafelijkheid ter leen gehouden. Doch sedert het verkoopen der meeste ambachtsheerlijkheden in Holland, zijn de Kennemerlandsche later ook voor het grootste gedeelte leenen der grafelijkheid geworden. In het criminele behoorden zij echter tot de regtbanken der bijzondere baljuwschappen, die van 's Lands Staten afhankelijk waren.

De voornaamste baljuwschappen in Kennemerland waren: het Hoogbaljuwschap van Kennemerland, het Baljuwschap van Brederode, het Baljuwschap van Blois-en-Wijk, het Baljuwschap van de Nieuwburgen en het Baljuwschap van de Egmonden.

KENNEMERLAND, voorm. balj., prov. *Noord-Holland;* palende N. aan het noordelijke gedeelte van het balj. van Brederode, N. O. aan het balj. van de Nieuwburgen, O. aan het balj. van de Nieuwburgen, het balj. van Blois, het IJ en het balj. van Amstelland, Z. aan het balj. van Rijnland.

De oprigting van dit balj. heeft haren grond gehad in de aanstelling van den Heer Gerrit van Heemskerk, Ridder, omtrent het jaar 1246, door Koning Willem, tot eersten Baljuw van Kennemerland, om het overloopen der Friezen te weren. Bij de Stadhouderlijke Regering werd hij door den Stadhouder aangesteld, hetwelk anders door de Staten geschiedde. De leenmannen werden jaarlijks, volgens de schikking der Staten van Holland en Westfriesland, van het jaar 1648, omtrent Paschen, uit een dubbel getal, hetwelk door Baljuw en

---

(1) Zie het art. Huldtooneel in dit *Woordenboek* en het stukje getiteld: *Wandeling van Beverwijk naar het Huldtooneel bij Noorddorp, onder Heemskerk*, van O. G. Heldring, medegedeeld in den *Zuid- en Noordhollandsche Volks-Almanak voor het jaar* 1845, bl. 33-46.

Leenmannen benoemd was, mede door den Stadhouder verkozen. Volgens deze schikking moesten er het eene jaar vier en het andere jaar drie leenmannen afgaan; doch door versterf als anderzins gebeurde het, dat de verkiezing niet jaarlijks tot dit juiste getal bepaald kon worden. De aankomenden legden den eed in handen van den Baljuw af. Oudtijds konden allen, die Leenmannen van de grafelijkheid waren, in de vierschaar komen, om de regtzaken waar te nemen, doch waren hieraan niet gehouden. Dit gaf aanleiding, dat de Baljuw zelden het vereischte getal Leenmannen bijeen kon krijgen. Hierom werd, in het jaar 1556, door Koning Filips, aan den Baljuw vergund jaarlijks eene benoeming van veertien Leenmannen over te zenden aan den Koning of zijnen Rade, om daaruit zeven te kiezen, die gedurende een jaar de regtzaken zoude waarnemen. Naderhand is de verkiezing op den bovengemelden voet gebragt. Over criminele en *definitieve* vonnissen moesten de zeven leenmannen allen zitten, en over *interlocutoire* ten minste vijf. Ingeval het vereischte getal Leenmannen niet tegenwoordig was, moest het door den Baljuw, voor dien tijd, uit de overige laatst benoemden vervuld worden. De vierschaar van Baljuw en Leenmannen van Kennemerland, werd gewoonlijk gehouden op het stadhuis of ook wel op het prinsenhof te Haarlem, den laatsten Vrijdag van iedere maand, en buitengewoon wanneer zulks verzocht werd. Criminele zaken en zulke, die, bij beroep, van de mindere regtbanken kwamen, werden hier afgedaan. Men vindt, dat de Landdrost van Kennemerland en Kennemergevolg voor de eerste maal aangesteld werd in den aanvang van den Spaanschen oorlog, om den moedwil van het krijgsvolk ten plattelande te beletten. Sedert is deze bediening in stand gebleven, tot op het einde des jaars 1748, wanneer de laatste Landdrost is overleden, zonder dat er een ander in zijne plaats is aangesteld, alzoo dat ambt, gelijk dat van alle andere Landdrosten in Holland, na het overlijden van den toenmalige, door de Staten is vernietigd.

Onder het baljuwschap van Kennemerland behoorden de volgende plaatsen: Akersloot-met-de-Woude, Uitgeest-en-Marken-binnen, Limmen, Heiloo-en-Oesdom, Castrikum, Groet, Wormer-en-de-Oostzijde-van-Knollendam, Jisp, Oostzanen-met-de-Oostzijde-van-Zaandam tot aan de groote sluis, Aalsmeer, Spaarndam, Heemstede, Bennebroek, Berkenrode, Slooten, Slooterdijk, Osdorp, de Geer-en-Vrije-Ambachten, Nieuwerkerk, Zuid-Schalkwijk-en-Vijfhuizen, Rietwijk-en-Rietwijkeroort, Schooter-Vlieland, Schooterland, Hoogerwoerd-en-Zanen. Ook behoorde een gedeelte van de Schermer en een gedeelte van de Stermeer onder het hoogbaljuwschap van Kennemerland; dewijl eenige landen van Akersloot en Uitgeest of Marken-binnen, in de eene en de andere dezer meren gelegen zijn.

Thans maken deze plaatsen de volgende 16 gem. uit, als: Akersloot, Bennebroek, Berkenrode, Castrikum, Heemskerk, Heemstede, Heiloo-en-Oesdom, Limmen, Oostzanen, Rietwijkeroord, Schooten-en-Gehuchten, Slooten-Slooterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer, Spaarndam, Uitgeest-en-Marken-binnen, Wormer, Zuid-Schalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk-aan-de-Dregt, benevens de dorpen Aalsmeer en Groet, welke gezamenlijk volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaan van 28684 bund. 49 v. r. 69 v. ell., waaronder

28,187 bund. 86 v. r. 33 v. ell. belastbaar land, en gedeeltelijk in de kant. *Alkmaar, Amsterdam, Beverwijk, Haarlem, Nieuwer-Amstel, Purmerende* en *Zaandam* gelegen zijn.

Men telt er 2528 h., bewoond door 3337 huisgez., uitmakende eene bevolking van 16,800 inw. De Herv., die er 8300 in getal zijn, onder welke 3500 Ledematen, maken 13 kerk. gem. uit, met 15 kerken, die door 14 Predikanten bediend worden. Ook zijn er ongeveer 8500 R. K., die 12 stat. uitmaken, welke even zoo vele kerken hebben, waarin de dienst wordt waargenomen door 12 Pastoors en 2 Kapellanen.

KENNEMERLAND, dek. in het aartspriest. van *Holland-en-Zeeland*, prov. *Noord-Holland*.

Zij bestaat uit de volgende 19 stat.: Berkenrode-Heemstede-en-Bennenbroek, Beverwijk-en-Wijk-op-Zee, den H. Franciscus te Haarlem, den H. Dominicus te Haarlem, den H. Bernardus te Haarlem, den H. Joseph te Haarlem, den H. Antonius van Padua te Haarlem en den H. Thomas van Aquinen te Haarlem, Hillegom, Lisse, Noordwijk, Noordwijkerhout, Osdorp, Overveen-en-Zandvoort, Sassenheim-en-Voorhout, Spaarnwoude-aan-de-Lie, Velsen, Schoten en Vogelenzang, welke ieder eene parochiekerk en vier daarvan nog eene bijkerk hebben, en door 19 Pastoors en 8 Kapellanen bediend worden. Men telt er 14,400 Communikanten.

KENNEMEROORD, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. ten Z. van *Haarlem*, gem. en 10 min. O. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 83 v. r. 12 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. J. Dijk, woonachtig te Amsterdam.

KENNEY-BALLO, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Keni-Balo.

KENNIS, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Oostkust; 37° 20′ N. B., 130° 15′ O. L.

KENS (DE), geh. in de heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Keins (De).

KENS (DE GROOTE-), geh. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*. Zie Keins (De Groote-).

KENSMERBRUG, geh. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*. Zie Keinsmerbrug.

KENSMERWIEL, water in de heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Keinsmerwiel.

KENT, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Agenoria, benedenwaarts aan de Atlantische-Oceaan; 1000 akk. groot; met 208 slaven. Hierbij zijn van Oxford overgebragt 134 slaven, dus te zamen 342 koppen.

KENTING, nipabosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en distr. *Pekalongang*.

KENTING (DE) of de Kinting, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

KENWERD, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Kinwerd.

KEPANDJING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in het Z. van de resid. *Passaroewang*.

KEPELLEN, naam, op sommige kaarten verkeerdelijk gegeven aan het geh. CAPELLEN, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie CAPELLEN.

KEPKENSDONKDIJK (DE), ook wel DE ZEEDIJK of DE HULDERENDIJK genaamd, dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, aan de oostzijde van den Polder-van-der-Eigen, en aldaar de grensscheiding tusschen de gem. *Nuland* en *Geffen* uitmakende. De kruin is 4 ell. boven A. P. gelegen.

KEPO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KEPOERON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KAPOERAN.

KEPOK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Toen men in Junij 1829 vernomen had, dat de muitelingen zich in den omtrek van dit d. genesteld hadden, werd de Kapitein GERNET, van de mobile kolonne No. 7, derwaarts gezonden, bij welke gelegenheid 200 tot 300 muitelingen werden aangetroffen, die echter geen stand hielden, maar bij hunne overhaaste vlugt eenig verlies leden.

KEPPEL, heerl. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Doesborgh*, gem. *Hummelo-en-Keppel*; palende N. aan Hoog-Keppel, O. aan Hummelo, Z. aan Ambt-Doetinchem, W. aan Eldrik.

Deze heerl. ligt gedeeltelijk in een eiland van den Ouden-IJssel, hetwelk omtrent een uur gaans lang en meer dan een half uur breed is. Zij strekt zich voor een gedeelte over het gezegde eiland, en voor een gedeelte daar buiten uit; bevat het kast. en het d. Laag-Keppel, de buurs. Eldrik en het d. Hoog-Keppel, waaronder ook het adell. h. en havez. Ulenpas behoort, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 864 bund. 89 v. r. 66 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 111 h., bewoond door 120 huisgez., uitmakende eene bevolking van 800 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden; terwijl men in deze heerl. ook eene ijzergieterij vindt.

De Herv., die hier 540 in getal zijn, onder welke 270 Ledematen, maken de gem. van *Keppel-Binnen-en-Olden-Keppel* uit, welke in deze gem. twee kerken heeft, als: ééne te Laag-Keppel en ééne te Hoog-Keppel.

De 8 Evang. Luth., behooren tot de gem. van *Doetinchem*.

De enkele Doopsgez., die hier woont, behoort tot de gem. van *Zutphen*, als de digst bijzijnde Doopsgezinde gemeente.

De R. K., van welke men er 250 telt, worden tot de stat. van *Doetinchem* gerekend.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, als: ééne te Laag-Keppel en ééne te Hoog-Keppel, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht worden. Ook is hier eene Fransche dag- en kostschool gevestigd.

Deze heerl. had reeds van ouds aanzienlijke voorregten. In het jaar 1724 beweerde men, dat er het hoog geregt ook onder behoorde, doch de Momber hield het tegendeel staande. Voorts behoorde er bij het Huis-te-Keppel eene zeer aanzienlijke Leenkamer, welke, behalve de Leenkamer der provincie, de grootste van Gelderland was, alsmede onderscheidene vikarijen toe, met welke Studenten in de godgeleerdheid begiftigd werden. De Heer had de grove en kleine

jagt op de Veluwe, eene wijduitgestrekte visscherij op den IJssel en het regt tot de aanstelling der Predikanten in drie kerken, als: te Keppel-binnen, te Olden-Keppel en te Hummelo. KEPPEL is uit het adell. huis van VOORST, door huwelijk aan het huis VAN PALLANDT gekomen. Omtrent het jaar 1448 werd de heerl. door FREDERIK VAN PALLANDT, Bannerheer *van Voorst*, bezeten. In het jaar 1526 was daarvan eigenaar JOHAN VAN PALLANDT, Bannerheer *van Voorst*, Heer *van Ham*, *Issum* en *Horst*. De Heeren tot de huizen VAN PALLANDT werden, in het jaar 1675, door Keizer LEOPOLD tot Rijksgraven verheven. Thans wordt deze heerl. nog door het oud adell. geslacht VAN PALLANDT bezeten, zijnde daarvan thans eigenaar de Heer A. W. C. W. Baron VAN PALLANDT VAN KEPPEL, woonachtig op den huize Keppel.

Het wapen van KEPPEL bestaat uit drie St. Jacobschelpen van zilver op een veld van keel (rood), hebbende eene zwaan tot helmteeken.

KEPPEL, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Galoe*.

KEPPEL (BURG-), vl. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Keppel*, prov. *Gelderland*. Zie KEPPEL (LAAG-).

KEPPEL (HOOG-) of OLDEN-KEPPEL, d. in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Keppel*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. van *Doesborgh*, gem. en ½ u. W. van *Hummelo*. Men telt er 39 h. en 289 inw., onder welke 240 Herv., 28 R. K., 1 Evang. Luth. en 1 Doopsgez. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en de veeteelt.

De kerk te Hoog-Keppel, was voor de Reformatie aan de H. H. Apostelen PETRUS en PAULUS toegewijd. Destijds waren er de volgende vikarijen opgerigt, als die van *O. L. Vrouw;* die van ST. JAN *den Dooper*, die van de vier H. H. *Evangelisten;* van de H. H. Apostelen PHILLIPPUS en JACOBUS; van den H. Apostel THOMAS; van de H. Maagd MARIA MAGDALENA; van den H. ANTONIUS; van den H. NICOLAAS en van den H. GEORGIUS. Voorts was er nog een kerkdienst van de H. H. *Drie Koningen*, die door de Vikarissen waargenomen werd, en met eene dagelijksche mis voor de overledenen was belast. Het regt om de pastorij en de vikarijen te begeven, kwam den Heer van KEPPEL toe, die eertijds in het vermenigvuldigen van vikarijen, als om prijs schijnt gestreden te hebben met den naburigen Graaf VAN DEN BERGH.

De tegenwoordige kerk zou, naar men wil, een gedeelte zijn van een Monnikenklooster, hetwelk hier, volgens de overlevering vroeger zoude gestaan hebben. Het is een oud gebouw, met eenen toren en een orgel, door den overgrootvader van den tegenwoordigen Heer van Keppel in die kerk geplaatst.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Woensdag in September

KEPPEL (HET HUIS-TE) of HET-SLOT-TE-KEPPEL, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., dist., arr. en 3 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Doesborgh*, gem. en een klein half uur Z. W. van *Hummelo*, in *Laag-Keppel*, waartoe het behoort.

Het is een oud en deftig gebouw, met drie fraaije ronde torens, gelegen in eene vermakelijke landdouw, vol hout, weiden en graangewas, en omringd met breede grachten. Men gaat er in door eene voorpoort en over eene steenen brug. Het was oudtijds grooter dan tegenwoordig, gelijk uit de grondslagen ligtelijk te bespeuren is. De singel om het

huis is met hoog geboomte omzet, en wordt bespoeld door den IJssel, die zich even boven het huis in twee armen verdeelt. Een dezer armen, brengt eenen korenmolen in beweging, en daar is eene sluis, bij welke van de doorvarende schepen en schuiten een tol voor den Heer van Keppel van de heerlijkheid geheven wordt.

In het jaar 1502 werd het door de Cleefsche bezetting van Huissen belegerd, welke, toen die van Zutphen tot ontzet opdaagden, Frederik van Voorst met 600 man krijgsgevangen maakten, en naar Emmerik voerden. Frederik van Baden, de zes en vijftigste Bisschop van Utrecht, nam het in het jaar 1510 in, en stak het in brand.

In het jaar 1582 werd het slot te Keppel door het Staats krijgsvolk ingenomen. In het jaar 1672 had Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*, er zijn hoofdkwartier gevestigd en het was hier dat de Staatsche Afgezanten hem voorslagen van vrede kwamen doen. In hetzelfde jaar werd het door de Franschen en Munsterschen geplunderd, en aanmerkelijk beschadigd. Sedert vier eeuwen is dit slot, hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, zoo onder Keppel, als onder Hummelo en Doetinchem, eene oppervlakte beslaat van tusschen de 1500 en 1600 bund. grond, een eigendom van de Heeren Pallandt van Keppel, gelijk het thans ook nog bezeten en bewoond wordt door den Heer A. W. C. W. Baron van Pallandt van Keppel.

KEPPEL (LAAG-) of Keppel-Binnen, ook wel Nieuw-Keppel en Burg-Keppel geheeten, d. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Keppel*, kw., distr., arr. en 3½ u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Doesborgh*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Hummelo*. Men wil, dat deze plaats voorheen nog grooter geweest zij en zelfs stadsgeregtigheden gehad hebbe. Zeker is het, dat het nog in de vorige eeuw, in geregtelijke stukken, eene stad genoemd werd.

Men telt er, in de kom van het d., 39 h. en 332 inw., en met de daartoe behoorende buurs. Eldrik, 75 h. en 567 inw., onder welke 290 Herv., 135 R. K. en 7 Evang. Luth. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en de veeteelt, terwijl de zoo bekende, hier gevestigde ijzergieterij aldaar mede een voornaam middel van bestaan uitmaakt; er worden jaarlijks ten minste twee tonnen gouds omgezet en ruim 100 personen, onder welke meer dan de helft vaders van huisgezinnen zijn, vinden er arbeid. Het gebouw zelf is in het jaar 1841 nog vergroot.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Laurentius was toegewijd, stond destijds onder het patroonschap van den Heer van Keppel, van wien zij thans nog een privaat eigendom is. Men had er voorheen drie vikarijen, die ook door denzelfden Heer begeven werden, als: die van de *Allerheiligste Maagd* en St. Jan *den Dooper*, wiens bezitter tot twee missen ter week verbonden was; die van den H. Laurentius en die van de H. Antonius, wiens bedienaar verpligt was om driemaal ter week mis te doen. De kerk is een klein gebouw, zonder toren, doch met een orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

Onder dit d. staat het aloude kasteel Keppel. Zie het vorige art.

De kermis valt in den eersten Woensdag in September.

KEPPEL (NIEUW-), d. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Keppel*, prov. *Gelderland*. Zie het vorige art.

KEPPEL (OLD-), d. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Keppel*, prov. *Gelderland*. Zie Keppel (Hoog-).

KEPPEL (HET SLOT-TE-), adell. h. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Keppel*, prov. *Gelderland.* Zie KEPPEL (HET HUIS-TE-).

KEPPEL-BINNEN, d. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Keppel*, prov. *Gelderland.* Zie KEPPEL (LAAG-).

KEPPEL-BINNEN-EN-OLDE-KEPPEL, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Zutphen*, ring. van *Doesborgh.* Men heeft er twee kerken, als: éénе te Laag-Keppel en ééne te Hoog-Keppel, en telt er 540 zielen, onder welke 270 Ledematen.

Vroeger waren KEPPEL-BINNEN en OLDE-KEPPEL niet zamen vereenigd. KEPPEL-BINNEN was met *Hummelo* vereenigd tot in 1634 (zie op HUMMELO); doch bekwam toen eenen eigen Predikant in JOHANNES LOMEIJER, alleen te KEPPEL-BINNEN, beroepen in 1634, † in 1636, waarop het weder bij *Hummelo* gevoegd werd en verbleef tot aan 1652, toen het weder een eigen Predikant verkreeg, in CHRISTIANUS HEBURGIUS, die er in 1652 werd beroepen, en in 1655 naar Lathum vertrok. Van 1655 werd het nogmaals bij *Hummelo* gevoegd tot aan 1739, wanneer het daarvan afgenomen werd en vereenigd met OLDE-KEPPEL. OLDE-KEPPEL is vereenigd geweest met *Drempt* tot aan 1723, wanneer het eenen eigen Predikant verkreeg in MARTINUS HAZEBROEK, daar beroepen in 1725, vertrokken naar Giesendam c. a. in 1730. Terwijl BERNARDUS VAN COEVORDEN, hier beroepen in 1733 en naar Haarlem vertrokken in 1743, hier in dienst was, werd KEPPEL-BINNEN hier mede vereenigd in 1739, en hij alzoo de eerste Predikant voor beide plaatsen.

KEPPELS of KEPPEL, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. O. van *Deventer*, kant. en 1¼ u. W. van *Goor*, gem. en 15 min. ten W. van *Markelo.*

Deze havez. is in het jaar 1810 gesloopt. Ter plaatse waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 3 bund. 68 v. r., worden thans in eigendom bezeten door A. WARNELINK, HK. RABLVINK, HM. SLIGMAN en GT. KRIJGSMAN, woonachtig te Markelo.

KERCOLANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel.* Zie KARKALANG.

KEREBERG, bergstreek in het distr. *Maastricht*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, op de grenzen van Pruissisch Rijnland.

KERFLAND (HET), pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland.* Zie KERVERLAND.

KERFSLOOT, water in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, dat, van de *Ringsloot van den Heer-Hugowaard* afkomende, met eene westelijke rigting naar het *Ooster-Del* loopt.

KERK, een der wijken van de gem. *Tilburg*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. *Tilburg.*

Zij maakt eigenlijk de kom der gem. Tilburg uit, en bevat 425 h. en 2300 inw.

KERK-AA, riv. in *Noord-Holland.* Zie AA (OOSTER-).

KERK-AVEZAAT, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland.* Zie AVEZAATH (KERK-) (1).

KERKBRAAKMEERTJE of KERKEBREEKMEERTJE, meertje in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Landsmeer-en-Watergang*, onmiddelijk achter de kerk van Landsmeer.

---

(1) Alle de overige met KERK zamengestelde namen, welke hier niet gevonden worden, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

Het is 14 bund. 49 v. r. 80 v. ell. groot. Men vangt daarin baars, paling en voorn.

KERKBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 3½ u. Z. ten W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. N. W. van *de Lemmer*, 10 min. Z. W. van *Harich*, waartoe het behoort; met 8 h. en 40 inw.

KERKBUURT (DE), naam, onder welken de b. MONNICKENWERF, op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, bij de administratie thans veelal voorkomt. Zie MONNICKENWERF.

KERKBUURT (DE), b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Leyden*, kant. en 1 u. O. van *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar;* met 21 h. en 110 inw.

In deze buurt staat de Herv. kerk van de gem. Ter-Aar. Zie het art. AAR (TER-).

KERKBUURT (DE AARLANDERVEENSCHE-), naam, welken men, ter onderscheiding van de *Aarlanderveensche-Rijnbuurt*, wel eens aan het d. AARLANDERVEEN, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, geeft. Zie AARLANDERVEEN.

KERKDIJK, weg in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, in den Polder onder Nuland, tegenover den toren aldaar, ¼ u. N. van Geffen, zonder huizen.

KERKEBUREN, eene der twee buurten, waaruit het d. *Dronrijp*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. Z. van *Berlikum*, bestaat. — Het ligt ter zuidzijde van den rijweg van Leeuwarden naar Franeker.

KERKEGORS, voorm. naam van den OOST-GRAAF-HENDRIKS-POLDER, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie GRAAF-HENDRIKS-POLDER (OOST-).

KERKEIND, wijk van de gem. *Ginneken-en-Bavel*, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, de kom van het d. *Bavel* uitmakende. Zie BAVEL.

KERKEIND, geh. in het *Land-tusschen-Maas en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., arr., dist. en 6¼ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Druten*, gem. en 2 u. W. van *Appeltern*, de kom van het d. *Alphen* uitmakende; met 30 h. en 200 inw.

KERKEIND, wijk van de gem. *Maasheeze*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, de kom van het d. *Maasheze* uitmakende. Zie MAASHEZE.

KERKEINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. van *Oirschot*. Het maakt de kom der gem. *Moergestel* uit, en bestaat uit drie buurs., als: de eigenlijke kom, met 52 h. en 260 inw.; het Roodven, met 16 h. en 85 inw., en het Stokeinde, met 4 h. en 25 inw., te zamen 72 h. en 370 inw.

KERKELAND, pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*. Zie KERKENLAND.

KERKENBOSCH, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 2 u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. *Zuidwolde;* met 56 h. en ruim 300 inw.

In dit geh. is, den 19 Februarij 1834, een hevige brand ontstaan, waardoor drie boerenwoningen in de asch gelegd zijn, en een groot gedeelte van het vee en der huismeubelen van de bewoners verbrand is.

KERK-EN-GOEDEN-TIJD, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Alphen-en-Riel*, nabij *Alphen*, waartoe het behoort.

KERKENHOEK (DE) of het Snapbaan-Poldertje, onbehuisd poldertje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband, Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen;* palende W., N. en O. aan de voorgronden tegen de Amer, Z. aan den Emelia-Polder.

Dit poldertje, hetwelk in het jaar 1811 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 65 v. r. 4 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 5 palm. 5 duim. en voorzien van eene klep, op de Amer, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is gelijk aan A. P., de hoogte der kade is 1 ell. 6 palm. tot 1 ell. 7 palm boven A. P. Het polderbestuur wordt door den Ontvanger van het Domein, gezamenlijk met den eigenaar uitgeoefend.

KERKENLAND, pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, een onderdeel uitmakende van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder;* palende N. aan Buitenland, O. aan den Harmonie-polder, Z. aan den Keene-polder, W. aan den Binnen-omloop.

Deze pold., die in het jaar 1650 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16 bund. 9 v. r. 5 v. ell. weiland, en wordt door den Dobbensche-watermolen, van het overtollige water ontlast. Deze pold. een onderdeel zijnde van den *Nieuwe-Zwaluwsche-polder*, wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

KERK-EN-ZANEN, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Alphen-en-Rietveld;* palende N. N. O. aan den Hazerwoudsche-polder, O. aan den Steekter-polder, Z. aan den Nes-polder, W. aan Rietveld.

Deze pold., die omstreeks het jaar 1500 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 889 bund. 40 v. r. 25 v. ell. schotbaar land, en wordt door twee molens, op den Rijn en de Gouwe, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Alphen-en-Rietveld en zes Poldermeesters.

KERKEPOEL (DE), pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland.* Zie Kerkmeer (Het).

KERKE-POLDER, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijberge;* palende N. aan den Hikke-polder, N. O. aan den Vogelzang-polder, O. aan den Leguit-polder en den Oude-Kijkuit-polder, Z. aan den Polder-van-Oud-Vossemeer, W. aan den Broek-polder.

Deze pold., die in het jaar 1410 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 203 bund. 15 v. r. 71 v. ell., waaronder 154 bund. 50 v. r. 76 v. ell. schotbaar land en 23 bund. 65 v. r. 10 v. ell. vroonen; daarin liggen alle de huizen van het dorp Oud-Vossemeer, waaronder 2 boerderijen. De Kerke-polder wordt op de Noordzijde, door eene sluis, van het overtollige water ontlast. Deze polder staat, met den *Slabbe-Koorne-polder*, den polder van *Oud-Vossemeer*, den *Oude-Kijkuit-polder*, den *Leguit-polder*, den *Vogelenzang-polder* en den *Hikke-polder*, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

KERKE-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzer-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*. gem. *Neuzen*,

betwelk thans deel maakt van den *Triniteits-polder*. Zie TRINITEITEN (DE ZEVEN-).

KERKE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*. Zie HOOGLANDS-POLDER.

KERKE-SLOOT (GAT-VAN-DE-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, onder *Made-en-Drimmelen*, uit het gat van *Vloeijen* voortkomende, in eene zuidwestelijke rigting tusschen de Amerplaat en de Honderddertig doorloopende, en zich in den *Amer* ontlastende.

KERKE-WINTERWAARD, uiterwaard in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haaften*; palende W. en N. aan den Polder-van-Haaften, N. O. aan den Polder-van-Tuil en Z. aan de Waal.

In dezen uiterwaard, beslaande eene oppervlakte van 59 bund. 63 v. r. 19 v. ell., is in het jaar 1826, door den toenmaligen Heer van Ponderooijen, J. E. ROM, een steenoven aangelegd.

KERKHEUVEL, d. in *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie TJERKGAAST.

KERKHOF, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is een der vier en twintig wijken der stad *Batavia*.

KERKHOF (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kemperland*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en gem. *Oirschot*, makende de kom dier gem. uit; met 370 h. en 1800 inw.

KERKHOF (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en 20 min. ten Z. W. van *Heeze*, waar voormaals de parochiale kerk gestaan heeft, en de toren op zich zelven op het algemeen kerkhof gevonden wordt. Er staan slechts 7 h. met 37 inw.

Vóór de Reformatie was dit de kom van het dorp, doch door het verplaatsen van de R. K. kerk, op eenen afstand van ongeveer een half uur noordoostwaarts, zijn de huizen aan dit geh. vervallen en afgebroken, en in den omtrek der kerkschuur aangebouwd.

KERKHOF (HET), wierde in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, 15 min. Z. O. van *Eppenhuizen*.

KERKHOF (HET) of het OUDE-KERKHOF, geh. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. en 4 u. Z. W. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Tholen*, gem. en ½ u. ten W. van *Poortvliet*; bestaande uit 6 kleine woningen, met eene bevolking van 30 inw.

KERKHOF (HET), ook wel onder den naam van DE KERKWERF voorkomende, heuvel in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 5 min. N. van *Oud-Alblas*, hoog 1 ell. boven zomerwater, beslaande eene oppervlakte van eenen bunder gronds.

KERKHOF (HET (ENGELSCHE-), naam, met welken het voorm. eil. EIJERLAND, prov. *Noord-Holland*, wel eens bestempeld werd. Zie EIJERLAND (HET).

KERKHOF (HET OUDE-), thans meestal HET OUDE-HOF genoemd, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, 25 min. O. van het d. Hommerts, dat ten O. met de *Brugsloot*, ten Z. met de *Langweerder-vaart* en den *Nieuwe-weg*, ten W. met de *Kerksloot* en ten N. met de *Ooster-Wijmers* en de *Brekken* in verbinding staat.

KERKHOF (HET URKER-), plaats in de *Zuiderzee*, algemeen bekend bij de zeevarenden, alwaar vroeger de kerk en het kerkhof van Urk moet gestaan hebben, en wel zeer digt bij de kust naar de zijde van Schokland.

KERKHOF-VAN-STAVOREN (HET), zandplaat in de *Zuiderzee*, W. van de Friesche stad Stavoren, zijnde de plaats, waar vroeger de St. Odulfus klooster-kapel gestaan heeft.

KERKHOVEN, voorm. adell. h., thans eene boerenwoning, in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. van *Doesborgh*, gem. en ½ u. W. van *Didam;* beslaande, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 18 bund. 9 v. r. 70 v. ell.

KERKHOVEN, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. O. van *Delft*, gem. *Pijnacker*. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning.

Het wapen van dit oud adell. h. bestond in een veld van goud, met drie vogelen van sabel (zwart).

KERKHOVEN, doorgaans Korkhoven genaamd, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. O. van *Tilburg*, gem. en ½ u. N. van *Oisterwijk;* met 30 h. en 190 inw.

KERKJE (WATERLAND-), d. in *Staats-Vlaanderen*, in *IJzendijker-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Waterland-kerkje.

KERKIGRON, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Johanna-Margareta, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Johanna-Margaretha.

KERKLAAN, weg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Loopveld (Groote-).

KERKMEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, Z. O. van Allingawier.

Het staat met het *Makkumermeer*, het *Schiemeer* en het *Paragastermeer* in verbinding.

KERKMEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, N. W. van *Exmorra*. Het staat met het *Tootmeer* en met de *Buirepoel* in verbinding.

KERKMEER (HET), voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, 5 min. N. van Oudega, dat sedert onheugelijke jaren met de daarom liggende landen is ingepolderd.

KERKMEER (HET) of Kerkepoel, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Oudcarspel;* palende N., O., Z. en W. aan landerijen in Geestmer-Ambacht.

Deze pold., die in het jaar 1621 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. 54 v. r. 20 v. ell., alles schotbaar land; telt één h., zijnde eene boerderij, dienende tevens tot woonhuis van den watermolenaar, en wordt door eenen molen, op den Geestmer-Ambachts-waterboezem, van het overtollige water ontlast, welke molen tevens het water uit den Dergmeer-polder, door een kanaal daarin gebragt wordende, uitmaalt. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Molenmeesters en eenen Penningmeester.

KERK-OERLE of Kerk-Oers, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oerle.

KERKOLANG, eil. in *Oost-Indie*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Karkalang.

KERK-OP-WATERLAND, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *IJzendijker-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Waterlandkerkje.

KERKPLAAT, plaat in de *Merwede*, prov. *Zuid-Holland*, kant. en gem. *Dordrecht*.

KERK-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gedeeltelijk gem. *Hof-van-Delft*, gedeeltelijk gem. *Maartensregt-en-Dorpspolder*, gedeeltelijk gem. *Schipluiden*; palende N. W. aan den Hodenpijlsche-polder, N. aan den Krakeel-polder, N. O. aan den Abtswoudsche-polder, Z. O. aan St. Maartensgeregt, W. aan den Klaas-Engelbregts-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 243 bund., waarvan 96 bund. 57 v. r. 37 v. ell. onder *Hof-van-Delft*. Hij wordt door eenen molen, op het boezemwater van Delfland, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur betaat uit eenen Molenmeester en eenen Secretaris.

KERKPOLLE, een der zeven eilandjes, waaruit het d. *Molkwerum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, bestaat.

KERKRAADE, d. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Kerkrade.

KERKRADE, R. K. dek. in het vic. gen. van *Limburg*.

Men heeft er 5 par., als: Kerkrade, Bocholt, Eygelshoven, Simpelveld en Ubach-over-Worms, welke ieder in deze burgerlijke gem. eene kerk hebben, terwijl men te Rimburg ook eene kapel heeft, welke gezamenlijk door 5 Pastoors en 6 Kapellanen bediend worden. Men telt er 8500 zielen, onder welke 6000 Communikanten.

KERKRADE, gem. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Eichelshoven, O. aan de Pruissische gem. 's Hertogenrade, Z. aan de gem. Simpelveld, W. aan Heerlen en Schaesberg.

Deze gem. bevat het d. Kerkrade, benevens de geh. Blijerheide, Hahnrade, Chevremont, Onderspekholtz, Spekholtzerheide, Gracht, Kohlheide, Klosterbusch of Kloosterbosch, Kohlberg, Maubach, Neustrass, Strass, Nullant, Overste-Wyboch, de Locht, Ham, Holzbroek, Hopel, Vink, Valkenhuizen en Holtz; beslaat eene oppervlakte van 1839 bund. 23 v. r. 35 v. ell.; telt 786 h., bewoond door 815 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5850 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 2 olie- en 4 graanmolens; terwijl in deze gem. aanzienlijke kolenmijnen gevonden worden, welke jaarlijks aan vier honderd personen werk en bestaan verschaffen, en in gewone tijden 6 millioen Nederlandsche ponden grove kolen, 36 millioen pond raapkolen en gruis leveren. Het is de eenige gem. in Nederland, waar men steenkolenmijnen aantreft. Dit kolensoort wordt gehouden van de beste hoedanigheid te zijn; doch wordt duur, in evenredigheid met die uit de mijnen van Luik, vermits het vervoer niet dan per as kan geschieden. De grootste lengte van de mijnen te Kerkrade, genomen van het Noorden naar het Zuiden, bedraagt 3000 à 4000 ell.; de breedte, van het Oosten naar het Westen, is niet meer dan 1500 à 2500 ell. De oppervlakte, welke deze mijnen alzoo beslaan, staan ongeveer in grootte gelijk met 500 à 1000 bund. Omtrent de helft van deze uitgestrektheid is gelegen onder Pruissen, het overige onder het hertogdom Limburg.

De inw., die op 5 na alle R. K. zijn., maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. van *Limburg*, dek. van *Kerkrade*, behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt. — De 5 Herv., welke men aantreft, worden tot de gem. van *Heerlen* gerekend.

Men vindt in deze gem. twee scholen, als: ééne te Kerkrade, ééne te Spekholzerheide, welke gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Het dorp Kerkrade, Kerkraede of Kerkraade, ligt 5 u. O. van Maastricht, 1½ u. Z. O. van Heerlen, op de Pruissische grenzen, 50° 51′ 52″ N. B., 21° 10′ 40″ O. L. Men telt er in de kom van het d. 109 h. en 550 inw.

De kerk is een nieuw gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemideld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

Men heeft in deze gem. een klooster, onder den naam Rolduc bekend, tegenwoordig dienende tot het Klein-Seminarie van het vicariaat van Limburg en tot eene Normaalschool, onder de directie van het vicariaat voornoemd. Verder heeft men in deze gem. twee heerenhuizen het eene het Huis-Oud-Ehrenstein en het andere het Huis-Nieuw-Ehrenstein genoemd.

KERKRAEDE, d. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie het voorgaande art.

KERKROT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Oss*, gem. en 5 min. N. O. van *Geffen;* met 31 h. en 160 inw.

KERKSHOVEN, koffijplantaadje in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter regterzijde in het opvaren; palende ten N. aan Clifford-Kockshoven, ten O. aan de Warappakreek, ten Z. aan de verl. plant. Staf-Arons, ten W. aan Onuitgegeven-bosch; 500 akk. groot, met 151 slaven. De Negers noemen haar Apkerki.

KERKSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, met eene oostelijke strekking van het d. Hommerts, door de Annewielen, naar het *Oude-Hof* loopende.

KERKSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, in eene oostelijke strekking van Ylst naar de Naauwe-Wijmerts loopende.

KERKSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, in eene oostelijke strekking van Jortrijp naar de Ooster-Wijmerts loopende.

KERKSLOOT (DE), voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat in eene westelijke strekking van Oppenhuizen naar de Witte-Brekken liep; thans echter is dit water geheel droog.

KERKSLUISJE, voorm. sluisje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Aarlanderveen*. De Aarlanderveensche trekvaart liep daardoor in den Rijn uit, maar het is reeds sedert verscheidene jaren weggebroken.

KERKSTRAAT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2 u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Reijen*, de kom van het d. Gilze uitmakende. Men telt er 47 h. en 300 inw.

KERKSTRAAT, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Weert*, gem. *Nederweert*, de kom van het d. van dien naam uitmakende; met 102 h. en 500 inw.

KERKSTRAAT (DE), geh. in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. O. van *Veghel*, gem. *Boeckel*.

KERKSTRAAT (DE), wijk van de gem. *Loon-op-Zand*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Het is de kom van het d. LOON-OP-ZAND. Zie dat woord.

KERKVAART (DE), water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, zich van het d. Diemen, in eene westelijke rigting, naar den Ringdijk van het Diemermeer uitstrekkende.

KERKWERF (DE), zandheuvel in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KERKHOF (HET).

KERKWERVE, oude naam van het d. OEGSTGEEST, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OEGSTGEEST.

KERKWERVE, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem *Kerkwerve-Nieuwerkerk-Rengerskerk-en-Zuidland;* palende N. aan de heerl. Nieuwerkerke, N. O. aan de heerl. Noordgouwe, Z. O. aan de Jurisdictie van de stad Zierikzee, Z. W. aan de heerl. Rengerskerke.

Deze heerl. bevat het d. Kerkwerve, benevens het geh. Wijbach en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1011 bund. 3 v. r. 49 v. ell., waaronder 853 bund. 56 v. r. 72 v. ell. belastbaar land; telt 40 h., bewoond door 43 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 230 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier op 17 na allen Herv. zijn, onder welke 75 Ledematen, maken, met die uit de heerl. Nieuwerkerk, Rengerskerk en Zuidlande, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zierikzee* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest P. BUISSON, die in het jaar 1626 herwaarts kwam en in het jaar 1646 naar Ritthem vertrok.

De R. K., van welke men er 17 aantreft, worden tot de stat. van *Zierikzee* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. KERKWERVE, waarschijnlijk het oude MAUDACUS, ligt ¾ u. N. N. W. van Zierikzee, 1¼ u. Z. van Brouwershaven. Men telt er in de kom van het d. 18 h. en ruim 100 inw.

Indien het dit KERKWERVE is, welks kerk, ten tijde van WILLIBRORDUS gesticht werd, zoo moet het zeker voor een der oudste dorpen van het eil. Schouwen gehouden worden.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. WILLIBRORDUS was toegewijd, is een vierkant gebouw, met een luitorentje, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 25 leerlingen bezocht.

Vroeger stond onder deze gem. een kasteel, het Huis-te-Werve genoemd, naderhand eene boerewoning, doch thans afgebroken. Zie WERVE (HUIS-TE-).

In het jaar 1575, werd dit d. door de Spanjaarden in brand gestoken en voor een gedeelte door de vlammen verteerd. In het volgende jaar, viel er een hevig gevecht voor tusschen de gewapende sloepen der Spanjaarden, onder MONDRAGON, die eenen aanslag waagde op Brouwershaven, en eenige ligte vaartuigen onder JOOST VAN DEN ENDE. MONDRAGON, aan den grond gerakende, werd door VAN DEN ENDE aan boord geklampt. De Spanjaarden sprongen in het water, en de Zeeuwen hen achterna, daar zij hen met de kolven hunner musketten doodsloegen.

De kermis valt in den laatsten Zaturdag in Julij.

De heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de Baronnesse VAN DIERT, woonachtig te Antwerpen.

Het wapen van KERKWERVE is een veld, waarop een dwarsbalk van goud, zijnde het bovenste van het veld van sinopel (groen) en het onderste van keel (rood).

KERKWERVE of ST. JAN-TEN-HEERE, eigenlijk, TEN-HEEDE, naar de *Heede*, *Heide* of woeste duinstreek, waarin het St. Jansklooster werd opgetrokken, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Middelburg*, gem. *Domburg-binnen-en-Domburg-buiten*, 20 min. ten W. van Domburg.

Voorheen moet aldaar een Monnikenklooster gestaan hebben. Thans wordt deze buit., welke met een groot modern heerenhuis pronkt, en eene oppervlakte beslaat van 76 bund. 81 v. r. 22 v. ell., in eigendom bezeten door Jonkheer WILLEM VERSLUYS, woonachtig te Domburg.

KERKWERVE-NIEUWERKERKE-RENGERSKERKE-EN-ZUIDLAND, gem. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee* (2 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. W. aan de gem. Ellemeet, en de gem. Duivendijke-Klaaskinderenkerke-Brijdorpe-en-Lopers-Kapelle, N. aan Brouwershaven, O. aan Zonnemaire en Noordgouwe, Z. O. aan Zierikzee, Z. W. aan de Oosterschelde, W. aan Serooskerke.

Deze gem. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1896 bund. 94 v. r. 10 v. ell., waaronder 1474 bund. 74 v. r. 9 v. ell. belastbaar land; telt 88 h., bewoond door 101 huisgez., uitmakende eene bevolking van 520 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier 490 in getal zijn, onder welke 150 Ledematen, maken de gem. van *Kerkwerve* uit.

De R. K., van welke men er 30 aantreft, behooren tot de stat. van *Zierikzee*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Kerkwerve en ééne te Rengerskerke, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat der heerl. KERKWERVE.

KERKWETERING, vaart in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwollerkerspel*, in den polder van *Kattenbroek*.

Deze vaart begint aan de Drie-Bruggen, en loopt tot aan de Wetering bij de Mastenbroekerkerk.

KERKWIJK, gem. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel* (8 k. d., 21 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Zalt-Bommel, O. aan de gem. Driel, Z. aan de gem. Amerzoden-en-Well, W. aan Aalst.

Deze gem. bevat de heerl. Kerkwijk, Bruchem en Delwijnen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1294 bund. 20 v. r. 42 v. ell., waaronder 1293 bund. 28 v. r. 78 v. ell. belastbaar land; telt 131 h., bewoond door 158 huisgez., uitmakende eene bevolking van 970 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en den landbouw, hebbende men er zeer schoone boomgaarden, alsmede lage akker- en bouwlanden.

De Herv., die er ruim 920 in getal zijn, maken de gem. *Bruchem-Kerkwijk-en-Delwijnen* uit.

De R. K., van welke men er ongeveer 50 aantreft, behooren tot de par. van *Zalt-Bommel*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Kerkwijk en ééne te Bruchem, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht worden.

KERKWIJK, heerl. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Kerkwijk*; palende

N. aan de heerl. Bruchem, O. aan Driel, Z. O. aan Ammerzode, Z. W. aan Delwijnen.

Deze heerl. bevat niets dan het d. Kerkwijk, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 206 bund. 50 v. r. 2 v. ell., waaronder 205 bund. 70 v. r. 70 v. ell. belastbare grond. Men telt er 25 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van 150 inw.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke tevens voor de heerl. Delwijnen dient.

Het d. Kerkwijk ligt 3½ u. Z. W. van Tiel, 1 u. Z. van Zalt-Bommel.

De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den derden Woensdag in October.

De heerl. Kerkwijk was vroeger met die van *Bruchem* vereenigd, en behoorde aan het geslacht van Cock, waarvan een tak den naam van Cock van Bruchem aangenomen heeft. Deze vereeniging had reeds in het begin der dertiende eeuw plaats, want in het jaar 1294 vinden wij reeds Gerrit de Cock, als Heer *van Bruchem-en-Kerkwijk* bekend. Theodora de Cock trouwde omtrent het jaar 1410 met Johan van Berchem, Heer *van Ostmale*, waardoor beide heerl. aan dit geslacht, en naderhand aan dat van Hamale overgingen. Zij werden ten jare 1610 door Richard de Riviere, den toenmaligen bezitter, wederom van elkander gescheiden. De heerl. Kerkwijk ging in 1669 over aan Mr. Jan de Goije; in 1690 aan Mr. Joos Kemp. Willem van Stralen, aan wien zij bij testament van Mr. Justus Kemp was toegevallen, verkocht deze heerl. 1 Julij 1760 aan Johannes van der Stok, die haar den 16 Maart 1764, overliet aan Peter Lenshoek, na wiens overlijden zij is overgegaan op zijnen broeder Cornelis Petrus Lenshoek, en na diens overlijden op zijnen oudsten kleinzoon en tegenwoordigen eigenaar den Heer Peter Lenshoek, Student in de Regten, te Utrecht.

De respective eigenaren der heerl. Bruchem, Kerkwijk en Delwijnen, hebben het regt van voordragt bij vacature, door ontslag, overlijden of vertrek ontstaande, van alle Leden, uitmakende het Plaatselijk Bestuur der burgerlijke gemeente, mitsgaders van den Plaatselijken Ontvanger, en zulks om beurten, volgens eenen bij het Provinciaal Bestuur van Gelderland aanwezigen rooster, in verhouding tot de bevolking, zoodanig, dat de verdeeling is geschied in zes beurten, waarvan vervuld worden drie door den eigenaar der heerl. Bruchem, twee door dien van Delwijnen en eene door dien van Kerkwijk, geschiedende die voordragten dusdanig, dat de eerste wordt gedaan door Bruchem, de tweede door Delwijnen, en zoo om den anderen; terwijl Kerkwijk steeds de zesde of laatste beurt vervullen blijft.

KERKWIJK, h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 3½ u. N. N. O. van *Arnhem*, gem. en 2¼ u. N. van *Rhede*, 5 min. ten W. van *Spankeren*, waartoe het behoort.

Dit h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 89 v. r. 53 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer L. C. Soetens, woonachtig aldaar.

KERKWIJK (POLDER-VAN-), pold. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Kerkwijk;* palende N. aan den Polder-van-Bruchem, O. aan den Polder-van-Driel en den Polder-van-Ammerzode, Z. en Z. W. aan den Polder-van-Delwijnen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 206 bund. 30 v. r. 22 v. ell., waaronder 200 bund. 70 v. r. 70 v. ell. schotbaar land. Men telt er 25 h., waaronder 8 boerderijen, en wordt gezamenlijk met den *Polder-van-Bruchem*, door eenen molen, van het overtollige water ontlast, en voorts door eene sluis gelegen in den Bandijk onder Aalst, op de rivier de Maas, met behulp, bij eenen hoogen rivierstand, van twee bij evengenoemde sluis staande wind-watermolens, Vuurmolens genaamd, die te gelijk boven Bruchem en Kerkwijk dienen, voor de polders van Zalt-Bommel, Gameren, Nieuwaal en Delwijnen.

Deze pold. is niet zeer hoog gelegen, de weilanden worden des winters veeltijds met kwel- en regenwater bezet, ook eenige bouw- en koornlanden hebben hierdoor dikwerf veel te lijden. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters, geadsisteerd door eenen Secretaris, die tevens de betrekking van Ontvanger der dorpspolderlasten bekleedt.

KERKZIGT, buit., voorheen in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Weesp*, gem. en in het d. *Ankeveen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erven J. van Blarcum, woonachtig te Ankeveen.

KERMAN, naam, welken de Negers geven aan den houtgr. Namrek, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Namrek.

KERMESTEIN of Kermenstein, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 2 u. N. ten O. van *Tiel*, gem. en 2 min. O. van *Lienden*.

Het was een oud aanzienlijk kasteel met dubbele grachten. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog een, door grachten omgeven overblijfsel, tot buitenverblijf ingerigt, dat denzelfden naam voert, en met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 19 bund. 68 v. r. 36 v. ell., in eigendom bezeten wordt door den Heer J. C. F. G. de Mey.

KERNEMELKS-LAND, pold. in het *Land van IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Karnemelks-land.

KERNEMELKS-POLDER, pold. in *Nieuw-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Karnemelks-polder.

KERNEMELKS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Karnemelks-polder.

KERNHEIM, Kernhem of Kervenhem, kast. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W., N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Wageningen*, gem. en 10 min. van *Ede*.

Het was vroeger een deftig kasteel, met twee ronde torens, en werd, in het jaar 1426, door Hertog Arnoud van Gelder, aan zekeren Udo den Boeze geschonken. Thans is het een modern gebouw.

Mejufvrouw Anna Maria Moens had aldaar een opvoedings institut gevestigd, hetwelk tot aan haren dood, voorgevallen in het jaar 1832, bestaan heeft, waarna hare dankbare leerlingen, ter harer nagedachtenis, een gedenkteeken op het hoogste punt van den nabij gelegen Paasberg hebben opgerigt.

Het huis Kernheim wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw van Heeckeren, geboren van Wassenaer van Twickel en Dieren.

KERSBERGEN, ridderhofstad in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Carsbergen.

KERSCHEN (MOLEN-VAN-NIEDER-), geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kw. en ½ u. W. ten Z. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. van *Steinfort*, gem. *Nieder-Kerschen.*

KERSCHEN (NIEDER-), gem. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en kw. *Luxemburg*, kant. *Steinfort;* palende N. aan de gem. Funtzig en Garnich, O. aan Dippach, Z. aan Sanem en Pettingen, W. aan België.

Deze gem. bevat de d. Nieder-Kerschen, Ober-Kerschen en Linger, benevens de geh. Bommelscheuer en Molen-van-Nieder-Kerschen, en telt 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en goede weilanden hebben. De gewone oogsten der gem. bestaan uit 400 zak tarwe, 600 zak mastelein, 600 zak haver, 80 zak gerst en 60 zak boomvruchten. De veestapel bestaat uit 180 paarden, 360 runderen en 300 varkens.

Men heeft er drie scholen en twee korenmolens, beide door het water gedreven wordende.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. *Nieder-Kerschen* en *Ober-Kerschen* uit, welke twee kerken en eene kapel hebben.

Het d. Nieder-Kerschen, in het Fr. Bas-Charage, ligt 3½ u. Z. Z. W. van Luxemburg, 2 u. Z. van Steinfort, 2½ u. Z. O. van Arlon, in het dal, dat door de Kor bespoeld wordt en nabij den weg van Luxemburg naar Longwy.

De inw., die er 650 in getal en allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg* behoort.

De kerk, aan den H. Maximinus toegewijd, wordt door eenen Pastoor bediend.

KERSCHEN (OBER-), in het Fr. Haut-Charage, d. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kw. en 3½ u. W. ten Z. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. van *Steinfort*, gem. en ½ u. N. O. van *Nieder-Kerschen*, aan den Kerzingerbach.

De inw., die hier 450 in getal zijn, maken met die van Linger eene par. uit, die tot het vic. van *Luxemburg* behoort, welke hier eene kerk en te Linger eene kapel heeft, die door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden.

De parochiekerk is aan den H. Dionysius en de kapel aan de H. Margaretha toegewijd.

KERSENBORGH, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland.* Zie Kerssenberg.

KERSLOOT, geh. onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Edam*, gem. *Grosthuizen*, ten Z. van Beets en slechts door de ringsloot van dat dorp afgescheiden. Thans bestaat het slechts uit 3 h., bewoond door 20 inw.

KERSLOOT (DE), watertje onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland.* Zie Beets.

KERSOP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband.* Zie Keerschop.

KERS (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband.* Zie Keerschop (De).

KERSSENBERG of Kersenborgh, voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3 u. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. O. ten N. van *Lochem*, gem. en 1½ u. O. van *Laren.*

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene bouwhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten

door den Heer Mr. A. H. P. HUBERT, woonachtig op den huize Cloeze, gem. Laren.

KERTANJE (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Hof-van-Delft*, van de Noord-Hoorn, in eene noordelijke strekking naar de trekvaart tusschen Delft en 's Gravenhage loopende.

KERSTIJDS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie MONEY.

KERSTKENS-KLOOSTER, voorm. kloost. van de Reguliere-Kanonikessen te *Deventer*.

Het werd, in het jaar 1470, door EGBERT TER BEEK, vijfden Overste der Broeders van het Gemeene leven, met het *Brandes-klooster* vereenigd, welke vereeniging het ST. URSULA-KLOOSTER genaamd werd. (Zie voorts dat woord).

KERTASANA, distr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARTASANA.

KERVEL, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, kw., distr., arr. en 3 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 3 u. N. van *Doetinchem*, gem. en ½ u. W. van *Hengelo*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een boerenerf. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 8 bund. 66 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer VAN DER HEYDEN VAN BAAK, woonachtig te Baak, gem. Steenderen.

KERVELBEEK (DE), water in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, dat in de gem. *Hengelo* zijnen oorsprong neemt, eerst met eene westelijke rigting langs Kervel, dan met eene noordelijke strekking langs Baakmarkt loopt, om zich in de *Vordensche-beek* te ontlasten.

KERVENHEIM, kast. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie KERNHEIM.

KERVERLAND of KERFLAND, pold. in het grootwaters. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Waarder*, en makende een gedeelte uit van de gecombineerde polders van *Barwoutswaarder*, gedeeltelijk gem. *Waarder*, gedeeltelijk gem. *Barwoutswaarder-en-Bekenes;* palende N. aan het gedeelte van genoemde gecombineerde polders, genaamd Bekenes, O. aan dat zelfde en aan een ander gedeelte, genaamd het Oosteinde-van-Waarder, Z. aan laatstgemelde, W. aan den polder het Westeinde-van-Waarder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 108 bund. 72 v. r. 85 v. ell.; telt 3 h., waaronder 2 boerderijen, en behoort onder het polderbestuur van Barwoutswaarder.

KERZINGERBACH, beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt bij *Ober-Kerschen*, en valt na korten loop in de *Kor*.

KESIMPIER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

In den nacht van den 9 op den 10 December 1829, werden de de Bassa SOSRO WINITTO en de Tommongong SETJO DI PORNO, in dit d. door onze troepen overvallen, bij welke gelegenheid onder andere de gezegde Tommongong, benevens eene Rongo en twee Pandjies zijn omgekomen; terwijl de onzen 5 geweren, 7 pieken en meer dan 30 krissen en klebangs, waarvan velen met goud en zilver beslag, buit maakten.

KESSEL, gem. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Venlo* (10 m. k., 10 k. d., 3 s. d.); palende N. aan Maasbree, O. aan de Maas, die het van Belfeld en Besel scheidt, Z. aan de Neer, W. aan Helden.

Deze gem. bevat het d. Kessel, benevens de geh. Kessellijk, Broek, Donk, Houte, Oijen en het Veen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2218 bund. 12 v. r. 70 v. ell., waaronder 2017 bund. 19 v. r. 85 v. ell. belastbaar land; telt 211 h., bewoond door 225 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; terwijl eenigen door het weven van katoenen stoffen, als ook eenigen van pannenbakkerijen hun bestaan vinden.

De Tasbeek, welke het grootste gedeelte dezer gemeente van het W. naar het O. doorloopt, ontlast zich, ongeveer 15 min. beneden het dorp, in de Maas, waar langs de gemeente zich ongeveer 1½ uur uitstrekt. De Grooteweg der eerste klasse van Maastricht naar Wesel loopt mede deze gemeente in dezelfde rigting, ongeveer 5 min. naar den noordwestkant van het dorp, door.

De inw., die, op 23 na, alle R. K. zijn, onder welke 890 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg*, dek. van *Venlo*, behoort en door eenen Pastoor en Kapellaan bediend wordt.

De 23 Herv., die hier wonen, worden tot de gem. van *Venlo* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, te Kessel, welke gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Kessel ligt 2½ u. N. van Roermonde, 4 u. Z. van Horst, 2¼ u. Z. Z. W. van Venlo aan de Maas. Men telt er, in de kom van het d. 72 h. en 368 inw.

In het jaar 1838 is het dorp, dat vast aaneen is getimmerd, geheel nieuw bestraat geworden. Het heeft twee vierkante marktplaatsen. Op iedere markt staat een lindenboom, waarvan den stam in omtrek heeft 3 ell. en de takken 60 ell. In 1840 is op de bovenste markt een groot nieuw raadhuis, met twee ronde trappen van Namensche steen, met zeven treden opgaande en voorzien van bordes en ijzeren traliën, gebouwd geworden. Het bevat de woning tevens voor eene brigade Maréchaussée, die te Kessel gevestigd is, alsmede twee gevangenplaatsen.

De kerk, aan de H. *Maagd* Maria toegewijd, is een oud gebouw, met eenen lagen vierkanten stompen toren en van een orgel voorzien. Zij werd gebouwd in 1460; toen waren aldaar kerkmeesters: Alart van Guoor, Gaert van Kessell, geheeten Roffart, Sybrecht Schoer en Jacob van den Bergh. In 1666 den 22 September, werd de visitatie der kerk gedaan door Jacobus Overen, in dien tijd Vicarius Generaal van het Bisdom van Roermond. Toen was aldaar Pastoor Cornelius de Nischere, en de pastorij stond ter begeving aan den Koning van Spanje. De groote tiende was in het bezit van den Heer van Merwijck, en de kleine tiende in die van den Heer van Warrenbergh. Er waren in het gemelde jaar slechts 540 Communikanten, de doop, trouw en sterf registers, werden eerst in het jaar 1639 aangelegd.

De kermis valt in Zondags na St. Jan en de jaarmarkten op den laatsten April en den 10 November.

Het wapen dezer gem. bestond vroeger uit het beeld van St. Nicolaas, dat vervallen is, en vervangen door de woorden *gemeente Kessel* in het midden en *provincie Limburg* er rondom.

KESSEL, heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Haasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel;* palende N. en N. O. aan de Maas, O. aan de heerl. Lith, Z. aan de heerl. Nuland, W. aan de heerl. Maren.

Deze heerl. bevat het d. **Kessel**, benevens eenige verstrooid liggende h., alsmede den **Kesselscho-waard**. Zij beslaat eene oppervlakte van 563 bund. 2 v. r. 26 v. ell.; telt 54 h., bewoond door 54 huisgez., uitmakende eene bevolking van 270 inw., welke zich met de visscherij en veeteelt bezig houden. De grond is hier kleiachtig en bij hooge vloeden heeft deze heerl. veel te lijden.

De R. K., welke hier 250 in getal zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. gen. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Oss*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Na de verovering van 's Hertogenbosch en den vrede van Munster, hebben de Katholijken van Kessel en andere plaatsen aan de Maas langen tijd de godsdienst moeten gaan bijwonen onder Megen of Ravestein. Men vindt aangeteekend, dat Petrus Clausius, geboortig van Asten, die, van het jaar 1621, en bij de verovering van 's Hertogenbosch, Pastoor was van Tefelen, onder Megen, te gelijk ook Kessel, Maren, Lith, Lithoijen, Alem, Bommel, Oijen, Oss, Geffen, Nuland en zelfs, buiten het bisdom, somtijds Tiel, Dreumel en Alphen, bediend heeft; verder dat de inwoners dier plaatsen in de kerk van Tefelen hunne kerkdiensten kwamen verrigten. In het jaar 1640 werd Matthias Moren, Pastoor van Tefelen, door het Staatsch krijgsvolk gevangen genomen, toen hij een zieke te Kessel ging bedienen. Moren werd op het fort St. Andries vijf maanden gevangen gezet en door de Katholijken onderhouden, tot dat een losgeld van duizend gulden voor hem betaald werd. Nadat de Priesters weder aan den Maaskant hebben kunnen verblijven, is Kessel altijd onder eenen Pastoor vereenigd geweest met ***Maren***, alwaar de kerkschuur stond; doch in het jaar 1800, wanneer de oude parochiekerk van Kessel tot het gebruik der Katholijken is wedergekeerd, zijn ook de twee gemeenten gescheiden en aan ieder afzonderlijk een Pastoor toegestaan.

De Herv., welke hier 15 in getal zijn, worden tot de gem. *Lith-Lithoijen-Kessel-Alem-en-Maren* gerekend, welke in deze burgerl. gem. eene kerk heeft.

Kessel heeft eertijds eenen eigen Predikant gehad. Andreas de Meter werd er beroepen in 1648, en verroepen naar Ravestein in 1653. Dionysius Johannes Godefridus de la Houssaye, beroepen in 1791, werd verroepen naar Curaçao in 1794, na wien het geenen eigen Predikant weder heeft gehad, maar in 1807 bij ***Lith-en-Alem** c. a.*, gevoegd is.

De 5 Isr., die men hier aantreft, behooren tot de bijkerk van *Lith*.

Men heeft in deze heerl. eene school.

Kessel is eene oude heerl. In 1306 gaf Jan II, Hertog *van Braband*, aan Willem, Heer *van* Kessel, het gemaal en den dwang voor zijnen molen onder Maren, over Kessel, Alem en Maren; doch Jan van Dongenrode, Ridder, verbeurde het huis en de heerl. van Kessel, met hoog en laag geregt, bij hem bezeten, door het een of ander misdrijf, en Johanna, Hertogin *van Braband*, hierover beschikkende, gaf het huis en de hooge en lage heerl. van Kessel in pandschap aan Hendrik van Ranst, welke verpanding nooit weder is afgelost. Daarna kwam die heerl. aan het grafelijke huis van Horne, aan hetwelk zij lang toebehoord heeft, en het mag zich beroemen in een der leden van dit geslacht, namelijk Willem Adriaan, Graaf van Horne, een der getrouwste vaderlanders, tot Heer te hebben gehad (1). Door een huwelijk

---

(1) Men zie over hem onze *Herinneringen uit het gebied der geschiedenis, betrekkelijk de Nederlanden*, bl. 181–185.

der Gravin Amelia Louisa van Hoorn, kwam zij aan het grafelijke huis van Nassau Saarbruk. Deze Gravin, na den dood van haren gemaal, mede overleden zijnde, werd deze heerl., in het jaar 1730, door den Raad van Braband aangeslagen en openlijk bij executie verkocht aan den Heer Bikker van Zwieten, Raad der stad Amsterdam, na wiens overlijden zij, in het laatst der vorige eeuw, overgegaan is aan den Heer Tobias Sydenhagen, Kanunnik des kapittels van Oud-Munster te Utrecht. Vermits in het mandement der gemelde verkooping, door den Raad van Braband aan deze heerl. den titel van baronnie of baanderheerlijkheid was toegelegd, hebben sommigen haar waarlijk daarvoor erkend, hoewel anderzins, uit de oude wapenkaart van Braband, omtrent het jaar 1611, door de Aartshertogen Albert en Isabella gemaakt, blijkt, dat in de Meijerij van 's Hertogenbosch niet meer dan twee baronniën bestonden, namelijk Kranendonk en Boxtel, doch deze dwaling was ontstaan, doordien de Raad van Braband te 's Gravenhage, weinig bekend met de Generaliteit, de heerl. Kessel met de bar. van *Kessel* in Limburg verward had. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Eduard Jacob de l'Esné.

Het d. Kessel ligt 4 u. N. N. O. van 's Hertogenbosch, 2 u. N. W. van Oss, 1 u. O. N. O. van Alem, aan de Maas.

De kerk, aan den H. Antonius toegewijd, welke een weinig van de huizen afgezonderd ligt, is niet groot. Zij heeft eenen toren en is van een orgel voorzien. Deze kerk, welke sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik was, is, zoo als wij hier boven gezien hebben, in het jaar 1800 aan de R. K. terug gegeven.

De Herv. kerk heeft noch toren noch orgel. — De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht.

Er plagt hier een oud kasteel te liggen, het Huis-te-Kessel of het Hof genoemd. Zie het volgende art.

Kessel is de geboortepl. van den Godgeleerde Willem van Irhoven, geb. in November 1698, † 18 November 1760, als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Utrecht.

Dit d. werd, in het jaar 1504, door Karel van Gelder gebrandschat. In het jaar 1740 stond het geheel onder water, en in 1757 brak de Maasdijk hier op zeven onderscheidene plaatsen door, bij welke gelegenheid twee huizen met den grond geheel wegspoelden.

Bij den watervloed van Januarij 1809 werden te Kessel twaalf huizen beschadigd; terwijl het grootste verlies in hooi, stroo en levensmiddelen bestond.

Het wapen van Kessel bestaat in eenen leeuw.

KESSEL (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. N. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. W. van *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*, nabij *Kessel*, waartoe het behoorde.

Grammaye (1) meent, en zoo het schijnt niet zonder grond, dat dit was het Castellum Taxandriæ in regione Mosæ, het Kasteel van Taxandrie bij de Maas, waarvan in oude brieven wordt gemeld, en dat de naam van Kessel daarvan zoude ontleend zijn. In 1582 werd er eene Spaansche bezetting op het kasteel gelegd. In het laatst der vorige eeuw werd het geheel verbeterd en nieuw opgebouwd. In 1801 is het echter gesloopt.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans niets meer dan eenen boomgaard.

---

(1) *Taxandria* lib. *Maeslandia*.

KESSEL (HET KASTEEL-VAN-) of SLOT-TE-KESSEL, kast. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Venlo*, gem. en in de kom van het d. *Kessel*, aan den oever der Maas, op eenen artificiëelen ronden berg, ruim 20 ellen boven de oppervlakte van den grond verheven, deels gebouwd uit mergelsteenen. Dit kasteel levert schoone vergezigten op.

De meeste oudheidkundigen zijn van oordeel geweest, dat men het CASTELLUM MENAPIORUM, ter plaatse, waar thans Kessel aan de Maas gelegen is, moet zoeken. De Heer SCHAYES, Lid van de Koninklijke Akademie te Brussel, heeft dit gevoelen bestreden in zijne *Recherches sur la vraie position du Castellum* MÉNAPIORUM, *capitale des Ménapiens et celle de Tournay*, geplaatst in de *Nouvelles Archives historiques des Pays-Bas*, door den Heer DE REIFFENBERG, Deel V, bl. 345 en volg., en in zijne *Mémoire sur le Castellum Morinorum*, te vinden in het 2de Deel, bl. 107 en volg. van de *Mémoires de la Société des antiquaires de la Morinie*.

Ook vermeent men, dat het KASTEEL-VAN-KESSEL de sterkte is, alwaar JULIANUS de Saliërs, in den winter van 357—358, belegerde en overwon; doch ook dit is onzeker, vermits de naam der sterkte bij den geschiedschrijver AMMIANUS MARCELLINUS, die ons die daad verhaalt (Lib. 17, c. 8) niet is uitgedrukt.

Het KASTEEL-VAN-KESSEL draagt geene sporen van Romeinsche bouworde; het schijnt niet vóór de veertiende eeuw gesticht te zijn, en werd welligt gebouwd in 1326, toen REINALD II, Graaf *van Gelder*, de heerlijkheid Kessel aankocht (1). Het gedeelte van het kasteel, dat op de Maas uitkomt, is zeer zeker het oudste, en heeft veel overeenkomst met het zoogenaamde Rondeel, hetwelk in 1632 nog te Amsterdam aanwezig was, en waarvan men eene teekening vindt in RADEMAKER, *Kabinet van Kleefsche en Nederlandsche Oudheden*, Deel I, bl. 12.

De Heer LEEMANS meldt ten onregte, op bl. 46 van zijne *Romeinsche Oudheden te Rossum*, dat men te Kessel nog overblijfselen van eene Romeinsche sterkte aantreft.

Den 10 Augustus 1338 erkende MATTHIJS VAN KESSEL, den burg KESSEL van den Graaf VAN GELRE ten erfelijken borgleen ontvangen te hebben, belovende dien als een Graven open huis te zullen bewaren (2).

In de middeleeuwen speelde het ook zeker eene rol als vesting in de oorlogen. Later had de eigenaar daarvan het gebied over het Land-van-KESSEL, en zelfs regt van leven en dood over de ingezetenen. Dit kasteel, behoorende aan de familie van KEVERBERG D'ALDENGOOR te Halen, wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Baron KAREL GEORGE VAN KEVERBERG VAN ALDENGOOR, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 242 bund. 47 v. r. 30 v. ell.

HET KASTEEL-VAN-KESSEL had vroeger nog twee forten, het een ongeveer 20 min. westwaarts, dat voor 10 jaren is gesloopt, en het andere 20 min. oostwaarts, waarvan men de werken ook nog min of meer kan ontdekken, ofschoon die geslecht zijn geworden, het laatste ligt echter thans, door het nemen van eenen anderen loop van de Maas, aan den regter oever van die rivier, met 17 bund. 29 v. r. 70 v. ell. wei- en akkerland, alles bij dit kasteel behoorende en onder de totale opgave begrepen.

---

(1) Zie SLICHTENHORST, *Geldersche Geschiedenis*, Boek II, bl. 119.

(2) J. A. NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland*, I. Deel, Oorkonde, No. 331, bl. 373.

KESSEL (LAND-VAN-), voorm. heerl. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*; palende N. aan het Land van Cuyk, O. aan de Maas, Z. aan het graafs. Hoorne, W. aan het kw. Peelland van de Meijerij van 's Hertogenbosch.

Het bevatte de volgende 24 d.: Kessel, de hoofdplaats, Baerlo, Blerik, Blitterswijk, Broekhuysen, Broekhuyservorst, Castenray, Geysteren, Grubbenvorst, Helden, Horst, Leunen, Lottum, Maasbree, Meerlo, Merselo, Oirlo, Oostrum, Panningen, Sevenum, Smakt, Swolgen, Tienray, Venray, Wansum, thans uitmakende de gem. Broekhuisen, Grubbenvorst, Helden, Horst, Kessel, Maasbree, Meerlo, Sevenum, Venray en Wansum, welke het kant. *Horst* en een gedeelte van het kant. *Venlo* uitmaken, en eene oppervlakte beslaan van 53,313 bund. 83 v. r. 15 v. ell. Men telt er thans 3663 h., bewoond door 3723 huisgez., uitmakende eene bevolking van 21,860 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Deze landstreek is zeer onvruchtbaar en over eenige jaren nog werden alleen aan de Maas en langs eenige beekjes in het Oosten des lands, akkers en weiden gevonden, en ofschoon nu daarin gedeeltelijk door de bewoners is verholpen, door het aanleggen van eenige wei- en bouwlanden, doch meerendeels van dennebosschen op gronden door de gemeenten verkocht, zoo heeft het evenwel nog uitgestrekte turf en andere moerassen, waarop zich de menschelijke voet naauwelijks durft begeven. Doodsche vlakten, waarop slechts zand en enkele heidebloempjes aangetroffen worden, nemen nog het grootste gedeelte van dezen treurigen bodem in.

Het Land van Kessel was omstreeks het einde der tiende en het begin der elfde eeuw eene heerl., bezeten door Heeren, die den titel van Graaf voerden. In het jaar 1326 kocht Reinald II, Graaf *van Gelder*, deze heerl. met die van Kriekenbeek en bekwam, in het jaar 1340, het oppergezag over het graafschap, terwijl de leden van het oude geslacht der Graven, zich met den titel van Heeren van Kessel moesten vergenoegen. De heerl. ging door huwelijk in het geslacht van van Merwik over, en kwam later in dat van de Baronnen van Keversberg, die haar nog bezitten.

KESSEL (HET-SLOT-TE-), kast. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*. Zie Kessel (Het-kasteel-van-).

KESSELEIK, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*. Zie het volgende artikel.

KESSELEYK, Kesseleik of Kesselijk, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. N. van *Roermonde*, kant. en 2¼ u. Z. Z. W. van *Venlo*, gem. en 25 min. Z. W. van *Kessel*; met 39 h. en 240 inw.

KESSELIJK, geh. in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*. Zie het vorige art.

KESSELSCHE-BINNENWAARD, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*; palende N. W., N. en N. O. aan de Maas, O. aan het Hoog-Hemaal, Z. aan het Laag-Hemaal.

Deze pold., gelegen buiten den rivierdijk, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 17 v. r. 29 v. ell.; voorts zijn de zoogenaamde wijken in dezen polder begrepen, nog groot 53 bund. 79 v. r. 50 v. ell., en wordt op de Maas van het overtollige water ontlast. De bekading is doorgaans 6 ell. 7 palm. boven A. P. Op eenige punten is zij door de hooge oevers als vervangen. Het polderbestuur bestaat uit drie Gecommitteerden.

KESSELSCHE-BUITENWAARD, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*.

Deze pold., buiten den rivierdijk gelegen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 59 hund. 14 v. r. 61 v. ell., en wordt op de Maas van het overtollige water ontlast. Het bestuur is aan de eigenaren.

KESSELSCHEGRAAF, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, dat, in eene noordelijke rigting, tusschen de polders Hoog-Hemaal en Laag-Hemaal doorloopt en zich in de *Maas* ontlast.

KESSING, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, bij het eil. *Borneo*.

KESSONGAT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Oostkust. Vroeger stond het op de Keffing.

KESTEREN, gem. in de *Neder-Bètuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel* (6 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Lienden en den Rijn, O. aan de gem. Heteren, Z. aan de Lingen en de gem. Echteld, W. aan de gem. Lienden.

Deze gem. bevat de voorm. heerl. Kesteren, benevens de heerl. Op-Heusden, Lhede en Oudenwaard, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1634 bund. 60 v. r. 15 v. ell.; telt 319 h., bewoond door 345 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier ongeveer 1900 in getal zijn, maken de gem. van Kesteren en Op-Heusden uit. — De enkele Evang. Luth., die hier woont, behoort tot de gem. van *Tiel*. — De R. K., van welke men er 70 aantreft, worden tot de stat. van *Maurik* gerekend. — De 10 Isr., die er wonen, behooren tot de ring-synagoge van *Tiel*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Kesteren en ééne te Op-Heusden, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

KESTEREN, voorm. heerl. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel*; palende N. aan de heerl. Lhede en Oudenwaard, O. aan Op-Heusden, Z. aan Ochten, de Nieuwendijk en Wal, W. aan Aalst.

Deze voorm. heerl. bevatte het d. Kesteren en eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat eene oppervlakte van 595 bund. 28 v. r. 55 v. ell.; telt 90 h., bewoond door 98 huisgez., uitmakende eene bevolking van 550 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier 540 in getal zijn, onder welke 190 Ledematen, maken met die uit de heerl. *Lhede* en *Oudewaard* eene kerk. gem. uit, welke tot de klass. van *Tiel*, ring van *Ingen*, behoort. Kort na de Reformatie is de R. K. Pastoor, met de geheele gem. tot de Hervormden overgaan. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bernhardus Crusius, die in het jaar 1619 herwaarts kwam en in het jaar 1634 naar Zutphen vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft hier 11 R. K. — Er is in deze voorm. heerl. eene school te Kesteren, welke in het jaar 1837 gebouwd is.

Deze heerl. behoorde in de twaalfde en dertiende eeuw aan den zelfden Heer als Lienden, doch is later afgelost en onmiddellijk bij het hert. Gelder ingelijfd.

Het d. KESTEREN ligt 5 u. N. W. van Nijmegen, 3 u. N. N. O. van Tiel, aan den Rijndijk. Men telt er in de kom van het d. 26 h. en 150 inw.

KESTEREN behoort zekerlijk onder de merkwaardige dorpen van de Betuwe. De naam duidt reeds op eene hooge oudheid, wanneer men haar van CASTRA (legerplaats) wil afleiden. Dan was misschien de Romeinsche burg te Rhenen (Grinnis) en de legerplaats in de Betuwe gelegen, gelijk dit op meer andere plaatsen naar boven schijnt geweest te zijn. Edoch voor de oudheid van het dorp heeft men nog een tweede bewijs in het Ambtshuis van Neder-Betuwe hier gelegen, waar, tot op den huidigen dag, de dijkstoel vergadert, en eenmaal in vroegere jaren door de Heeren van het Ambt en de Ambtsjonkeren de vierschaar gespannen werd, en zelfs werd het regt van klaring, waarop men zich bij elders gewezen vonnissen, bij name die van Over-Betuwe, beroepen konde, aan deze plaats gewezen. Toen was de eiken- of lindeboom hier nog de plaats, waaronder, naar oud-Bataafsche gewoonte, de regtsspraak geschiedde. Men verkoos toen den vrijen hemel boven zich als men eene uitspraak deed over leven en dood, en in elke voorkomende twistzaak beslissen moest, wien het regt toekwam, alsof men daarmede bedoelde nader onder het oog des Alzienden te zijn, dat de harten der regters doorschouwt; terwijl het aan een iegelijk mensch geoorloofd was op het plein onder den eiken- of lindeboom te staan, en de uitspraak aan te hooren.

De Herv. kerk is vrij oud. Zij heeft eenen toren met eene fraaije spits. In het jaar 1844 is deze kerk van een sierlijk orgel voorzien, zijnde een geschenk van Mejufvrouw M. W. DREIJER, een der gemeenteleden. Het is voorzien van twee handklavieren, een aanhangend pedaal en achttien gehalveerde registers.

De kermis valt in den laatsten Zaturdag in September. — Nabij dit dorp heeft men een zeer merkwaardige hooge woerd (1).

Bij den watervloed van het jaar 1809 werd dit dorp fel geteisterd, en verloren eene oude vrouw en een kind het leven. In 1820 leed het ook veel door afloop.

KESTEREN (POLDER-VAN-), pold. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, kw., arr. en kant. *Tiel*, gem. *Kesteren*; palende N. aan Lhede en Oudenwaard, O. aan Op-Heusden, Z. aan Ochten, W. aan Aalst.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 595 bund. 28 v. r. 55 v. ell., alles schotbaar land; telt 90 h., waaronder 18 boerderijen, en wordt op de Linge van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters, eenen Secretaris en eenen Ontvanger.

KETANEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Soerabaija*, reg. en 15 palen van *Djapan*, op eene hoogte.

Men geniet van daar een zeer schoon uitzigt op de omliggende bergen en valeijen; een helder stroomend water loopt met een zwaar gedruis over groote steenen nevens de Passangra heen. Op deze plaats worden eenige oudheden gevonden, onder anderen eene waschbak (badkom) en eenige beelden, alles in het front voor de verblijfplaats gerangschikt. De weg van hier naar Djapan loopt meest door boschachtige districten, alwaar weinig bevolking is.

---

(1) Zie O. G. HELDRING, *Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche oudheden, legenden enz.*, bl. 178.

KETANJE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Soerakarta*.

KETEL (DE), d. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Ketbel (De).

KETEL (DE) of het Keteldiep, een der monden van den *IJssel*, bij *Kampen*, prov. *Overijssel*.

Dit water loopt in eene zuidwestelijke rigting tusschen den Vossenwaard en den Kattenweerd door, om zich in de *Zuiderzee* te ontlasten. Het is met zeer vele kosten bevaarbaar gemaakt, en is thans, na de afdamming van het Noorderdiep, de eenige bevaarbare arm van den IJssel; en is dit zelfs bij laag water. In 1840 heeft de stad Kampen meer dan honderd veertig duizend gulden hieraan te koste gelegd, door het daarstellen eener vaart, tusschen twee regtlijnig in zee loopende kribwerken, ter lengte van 3300 ell. Dit werk, dat in zijn geheel meer dan 300,000 gulden heeft gekost, behoort tot een der groote werken van onzen tijd, en wekt de bewondering van vele vreemdelingen, die het komen zien.

KETEL (DE), pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert*; palende N. en O. aan den Kleinen-Noord-en-Slikpolder, Z. aan den Bloemendaalsche-polder, W. aan den Lokkers-polder.

Deze landen liggen gemeen met den *Lokkers-polder* en de *Landen-op-de-Plaat*, in éénen dijkring, en beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 85 v. r. schotbaar land. Men telt er 3 h., waaronder 1 boerderij. De landen worden van het overtollige water ontlast door eene steenen sluis aan de oostzijde van den Veerweg, bij de Klundert, genaamd de Wachter-van-Bloemendaal, en door eenen houten wachter bij den Oostbeer van de buitenwerken aldaar. Het polderbestuur is hetzelfde als dat van den Bloemendaalsche- en daarmede in uitwatering gecombineerde polders.

KETEL (DE), oeverwerk op de regterzijde van het *Reitdiep* of *de Hunse*, prov. *Groningen*, bestaande uit palen en keisteenen, ½ u. ten Z. O. van de Zoltkamp.

KETEL (HUIS-VAN-DE-), adell. h. te *'s Gravenhage*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Brederode (Huis-van-).

KETELDIEP, een der monden van den *IJssel*, bij *Kampen*, prov. *Overijssel*. Zie Ketel (De).

KETELDUIN (HET), hooge zandduin, prov. *Noord-Holland*, ten N. van de Zijpe, welke thans niet meer aanwezig, doch bij verschillende en vooral Noordweste stormwinden, over de Zijpe verstoven is, zoodat men er nog slechts overblijfselen van ontdekt. Deze duin was vooral bekend bij de zeelieden en deed zich duidelijk voor, als hebbende eenen witten dubbelen top.

KETELER-MEER, voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, Z. van Tietjerk, dat met de *Louwsmeer* in verbinding stond, doch thans drooggemaakt is.

KETEL-POLDER (DE), pold. in de heerl. van de *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan den Klaver-polder, O. aan het Oostgors, Z. aan de Korte-Bloken, W. aan den Grootenweg der eerste klasse, no. 7.

Deze pold., een gedeelte van den *Roijalen-polder* uitmakende, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 190 bund., waaronder 10 bund. schotbaar land. Hij heeft eene steenen sluis, in den Grootenweg der eerste klasse, no. 7, nabij den Binnen-Moerdijk, wijd 1 ell. 1 palm. 3 duim., voorzien van eene drijfdeur, waardoor hij op de

Korte- en Langewegsche-vliet naar de sluis aan den Moerdijk, en voorts op het Hollandsch-diep, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 9 palm. beneden A. P. Hij staat onder het bestuur van den Roijalen-polder.

KETEMBER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, ten Z. van Klein-Key, op 6° 28″ N. B., 151° 7″ O. L. Het is eene mijl lang en eene mijl breed.

KETESSO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Kerosso.

KETHEL (DE) of de Ketel, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Kethel-en-Spaland*; palende N. aan het Hof-van-Delft, N. O. aan Ackersdijk en Overschie, Z. O. aan Overschie en Nieuwland, Z. aan Vlaardinger-Ambacht en Zouteveen.

Deze heerl. bestaat uit den Noord-Kethelsche-polder, den Harger-polder, den Oost-Abts-polder, den West-Abts-polder en den Holierhoeksche-polder. Zij bevat het d. de Kethel, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Kethel-Spaland-en-Nieuwland*.

De R. K., welke men er aantreft, maken met de overigen uit de gem. Kethel-en-Spaland en die van de gem. Nieuwland-Kortcland-en-'sGraveland, alsmede van de gem. Zouteveen, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en 900 zielen telt, onder welke 530 Communikanten telt. — Men heeft in deze heerl. eene school, in de Kethel.

Het d. de Kethel ligt 2½ u. N. W. van Rotterdam, ¾ u. N. N. W. van Schiedam, aan de Poldervaart, 1¼ u. Z. O. van Delft, 1 u. N. van Vlaardingen. Het is fraai en met eene kruisstraat gebouwd, doch de straten zijn niet even lang om juist een kruis te kunnen verbeelden.

De Herv. kerk, welke voor de Reformatie aan den H. Apostel Jacobus was toegewijd, stond destijds ter begeving van den Abt van Egmond. Doch in het jaar 1522 heeft gemelde Abt dit regt van begeving, bij ruiling, overgedaan aan Vincent Korneliszoon van Mierop, Rekenmeester van Holland, en heeft daardoor gekregen de begeving van zekere Kanunniksdij, welke in de St. Pancras-kerk te Leyden gesticht was, door Joost van Zwieten. De tegenwoordige kerk zal waarschijnlijk, eerst na de Hoeksche en Kabeljaauwsche verdeeldheden gebouwd zijn, daar uit onderscheidene omstandigheden blijkt, dat het geheele dorp in die verdeeldheden een prooi der vlammen is geworden. Zij is niet groot, maar vrij net, en van eene redelijke hoogte, bijna vierkant: het dak, dat in tweeën verdeeld is, rust op eene rij pilaren. De predikstoel staat tegen eenen muur geplaatst: de banken van de Ambachtsheer, van de Regering, enz. staan tegenover den predikstoel, aan de pilaren geplaatst, en pronken met verhemelten. De kerk heeft koor noch orgel; tegenover den ingang der kerk is de begraafplaats der Heeren van de Kethel, liggende een weinig verheven, met zware gehouwen zerken gedekt, waar boven een fraai marmer gedenkstuk in den muur geplaatst is, met een Latijnsch opschrift, ter gedachtenis dat het aanzienlijke geslacht van de Braauw, dat deze heerl. bezeten heeft, en aldaar eene begraafplaats bezit. De kerkeraadskamer staat nevens den toren, en is een goed vierkant vertrek.

De toren, welke van onderen af vierkant opgaat, doch niet zeer hoog is, is waarschijnlijk voor een gedeelte van eene oude herkomst,

en nog een overblijfsel van de kerk, welke hier voor de Hoeksche en Kabeljaauwsche verdeeldheden moet gestaan hebben, zooals aan het muurwerk te zien is, vermits een gedeelte daarvan van eene latere bouwing is. Daar boven rijst eene korte vierkante spits; in de toren hangen twee klokken, en men heeft er een goed uurwerk. Het kerkhof, dat zeer hoog ligt, waarom gezegd wordt, dat de kerk op eenen heuvel gebouwd staat, is rondom met eene wijde sloot of gracht omvangen en afgesloten, de ingang is tusschen twee kleine pilasters door een ijzeren hek gesloten.

De R. K. kerk, aan den H. Apostel Jacobus toegewijd, staat in den Noord-Kethel-polder. Het is een vrij groot en aanzienlijk gebouw, dat in het jaar 1834 grootendeels vernieuwd is, zonder toren, doch met een orgel.

Onder deze heerl. lagen vroeger de adell. h. Spieringshoek, het Huis-ter-Riviere, het Huis-Polderenburg en het buit. Torenzigt.

Deze ambachtsheerl. werd, in het midden der vorige eeuw, in eigendom bezeten door Mr. Hugo Abraham de Braauw, uit wiens geslacht zij moet overgegaan zijn aan het geslacht van Gevers; want, in het laatst der voorgaande eeuw, vinden wij als Ambachtsvrouw van Kethel gemeld, Vrouwe Catharina Wilhelmina van der Staal, douairière van den Wel-Ed. Geb. Heer A. Gevers, terwijl zij tot nu toe in dat zelfde geslacht gebleven is, zijnde daarvan tegenwoordig eigenaar Jhr. Mr. D. F. Gevers van Endegeest, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, woonachtig te Endegeest, gem. Oegstgeest.

Het wapen van Kethel bestaat in eenen zwarten ketel op een goud veld.

KETHEL-EN-SPALAND, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam* (3 k. d., 13 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Akkersdijk-en-Vrouweregt en Overschie-en-Hoogeban, O. aan Overschie-en-Hoogeban en Nieuweland-Korteland-en-'s Graveland, Z. en Z. W. aan Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder, W. aan Zouteveen-en-Vrijeban.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Kethel en Spaland, bevat het d. de Kethel, het geh. Spaland en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1194 bund. 44 v. r. 20 v. ell., waaronder 1185 bund. 31 v. r. 83 v. ell. belastbaar land; telt 131 h., bewoond door 133 huisgez., uitmakende eene bevolking van 830 inw., die voornamelijk in de veeteelt en landbouw, en vooral in het vetmesten van varkens met spoeling, hetwelk hier zeer gemakkelijk door de nabijheid van de stad Schiedam geschiedt, hun bestaan vinden, waarom ieder jaar onderscheidene vette varkens van hier, niet alleen binnen deze landen worden gebruikt, maar zelfs buiten 's lands worden verzonden. De veenderij wordt hier mede met kracht voortgezet; er is hier ook eene scheepstimmerwerf. De looijerij, welke hier vroeger bestond, is niet meer in werking.

Men telt hier 480 R. K., die tot de stat. van *Kethel* behooren.

De 350 Herv., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Kethel-Spaland-en-Nieuwland* gerekend.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Kethel en ééne te Spaland.

KETHEL-POLDER (NOORD-) of Noord-Kethelsche-polder, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Kethel-en-Spaland;* palende N. aan het Hof-van-Delft, O. aan Akkersdijk en den Oost-Abtspolder-van-Kethel, Z. aan den Hargpolder, W. aan den Holierhoeksche-polder en den Zouteveensche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 600 bund., en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast.

KETHELSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het vorige art.

KETHELSCHE-SLUIS of KETHEL-SLUIS, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, aan de vijf sluizen, tusschen Schiedam en Vlaardingen, dienende tot ontlasting van het water der gem. Kethel en van Nootdorp. Zij was eene der vijf Oostsluizen van Delfland, welke in het jaar 1587 tot ééne sluis vereenigd zijn.

KETHEL-SLUIS, sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het vorige art.

KETHEL-SPALAND-EN-NIEUWLAND, kerk. gem, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Rotterdam*, ring van *Schiedam*.

Men heeft er eene kerk te Kethel, en telt er 490 zielen, onder welke 180 Ledematen. De eerste, die er het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIUS JOHANNIS, die in 1591 van Westzaan beroepen werd, en in 1622 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

KETHOK (DE), riv. *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

Bij deze riv. werd de achtste mobile kolonne, onder de bevelen van den Majoor BUSCHKENS, door eene bende van nagenoeg 700 man, aangevallen, die echter zoo wel door de onzen ontvangen werd, dat zij zich ijlings door de vlugt moest redden.

KETJIEL, binnenmeer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie KETJIL.

KETJENE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KETJINE.

KETIERAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

Het is een tak van de Kalie-Orang, welke, in verschillende rigtingen, het distr. *Soeba* doorstroomt, en zich, bij Kalie-Balek, met de *Banjoe-Poeti* hereenigt, om haren ouden naam weder aan te nemen.

KETJIEWANG, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KETJIL, TELAGA-KETJIL, binnenmeer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, tusschen de twee voornaamste kruinen van den vulkaan Boekit-Keba, dat op den 25 Maart 1834, door eene uitbarsting van dien berg, geheel moet verdwenen zijn.

KETJIL (DAJAKH-), prov. of distr. op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie DAJAK-KETJIL.

KETJIL (HATIVE-), d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie HATIVE-KETJIL.

KETJIL (POELOE-DAMAR-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie ENKHUIZEN.

KETJINE of KETJENE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KETJOEBAN of KETJOUBAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Den 26 Junij 1829 werd hier eene belangrijke overwinning op de muitelingen behaald, bij welke gelegenheid een aanzienlijk getal hunner sneuvelden, en een groot aantal geweren, krissen en lansen, benevens een sabel, die aan DIEPO NEGORO had toebehoord, zijn buit gemaakt.

KETOSSO of KETESSO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Hier werd Ali Bassa Kerto Pengalassan, op den 12 Maart 1828, door de onzen, bij het aanbreken van den dag, overvallen, bij welke gelegenheid er een twintigtal muitelingen werden afgemaakt; terwijl de vijand, die zich daarna verzameld had en met eene sterke magt kwam opzetten, op nieuw verslagen en een verlies van 40 man toegebragt werd, bij welke gevechten 40 geweren, 80 pieken en eenige andere wapenen, benevens 22 paarden, door de onzen veroverd werden.

KETS, b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. ten O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Edam*, gem. *Marken*; met 4 h. en 15 inw.

KETSHEUVEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kaatsheuvel.

KETTINGHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bolsward*, nabij Wommels, van hetwelk men de plaats, waar het gestaan heeft, niet meer weet aan te wijzen.

KETTINGWIER, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. O. van *Dockum*, N. van *Westergeest*, waartoe het behoort, O. van de Trekvaart-van-Dockum-naar-Groningen.

KEUBEL, voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Coebel (Het Huis-).

KEUKENDIJK (DE ETERSHEIMER-), dijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, bij het dorp Etersheim een aanvang nemende, en zich tot aan den ban van Schardam, bij de Duikersluizen, uitstrekkende.

Deze dijk welke tot zeewering dient, is door den hoogen vloed van 14 en 15 November 1775, op zes plaatsen, bijna tot aan de grondvlakte of den aanslag toe, afgezet, waardoor de geheele Zeevang, met de aangrenzende koogen, overstroomd is, waarbij echter geene menschen zijn verdronken, maar wel eene groote menigte vee omkwam. Het getal schapen, welke in dezen watervloed omgekomen zijn, wordt tusschen de vijf en zes duizend geschat. Het heemraadschap bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en vier Hoofd-Ingelanden.

KEUKENDIJK (DE ZEEVANGS-), dijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, welke begint aan den Zeevangs-zeedijk, en tot aan het d. Etersheim loopt.

Deze dijk dient tot zeewering. Het dijksbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vier Heemraden. De bewoners der huizen of keukens van den Zeevang zijn belast met het onderhoud van dezen dijk; van hier de benaming Keukendijk.

KEUKENDIJKEN (DE), naam, onder welken men den Zeevangs-Keukendijk en den Etersheimer-Keukendijk, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gemeenschappelijk verstaat, welke dijken te zamen onder een heemraadschap staan. Het heemraadschap van de Keukendijken bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Heemraden en vier Hoofd-Ingelanden.

KEUKENDUIN-VAN-TEILINGEN (HET), voorm. lange doch smalle strook duins in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, N. W. van de heerl. Lisse.

Deze strook, welke hoogst schadelijk voor de ter wederzijde gelegen weiden en korenlanden was, strekte zich van de Hillegommer of Nieuwe Roode-duin tot de Voorhouter-geest, achter de dorpen Sassenheim en Lisse, uit, en was groot 260 morgenlands (151 bund. 51 v. r. en 50 v. ell). De geburen van Lisse, welke paarden hielden, hadden van ouds de vrijheid deze daar te laten loopen en weiden, onder voorwaarde van jaarlijks voor ieder paard aan den Houtvester een half

pond Hollandsch te moeten betalen, drie of meer paarden te zamen voor 2 gerekend; spruitende deze vergunning uit oude diensten, welke die van het dorp Lisse, aan den huize Teilingen bewezen hebben. Den 6 Maart van het jaar 1604, hebben Jonkheer ANDRIES VAN THIENEN, GERARD VAN DEN LAAN en JOHAN VAN SIJPENSTEIN, na een langdurig verzoek, met toestemming van MAURITS Prins *van Oranje*, als mede die van de Ridderschap en de edelen van Holland, den voorgemelden KEUKENDUIN, van de Rekenkamer, in eeuwige erfpacht, gekregen, mits jaarlijks daarvoor opbrengende eene som van vier honderd vijftig gulden, te betalen aan het kantoor van den Rentmeester-Generaal van Noord-Holland, en wel, om dit duin af te zanden, en tot vruchtbaar land te maken, mits ten hunnen laste nemende het maken van het verdrag, eerstelijk met die van Lisse, over het weiden van hunne paarden, op het voorschreven duin, ten anderen met de eigenaars der Looster-Kampen, zoowel in de lage, als hooge veenen, wegens de vrijdom van een ieders land in het bijzonder van drie voeten over de sloot, naar de zijden der wildernissen, doordien de grafelijkheid niet gehouden was, om voor de wildernissen te sloten of heiningen te maken; en eindelijk onder voorwaarden, dat gemelde erfpachters alle de wegen, ten dien jare, in en door het voorschreven duin loopende en liggende, zoo voor voetgangers als rijwegen, en ook de vaart daarin zoude laten blijven, voor zoo verre gemelde KEUKENDUIN, daarin mogt gehouden zijn; voorts deze wegen en vaart zoodanig in order te houden, dat zij door die van Lisse, Voorhout en anderen bekwamelijk konden gebruikt worden, hebbende de Heeren van de rekening, ten behoeve van de graafelijkheid aan zich behouden de tienden van alle gewas aan het regt van tienden onderhevig, hetwelk op het voorgemeld duin, of de daarvan toegemaakte landen, zouden groeijen en geteeld worden. De voormelde erfpachters in vervolg van tijd ondervonden hebbende, dat voor het voorgenomen werk de kosten zwaarder zouden vallen, dan zij die in den beginne berekend hadden, verzochten en verkregen, onder zekere voorwaarden, op den 1 September van het gemelde jaar, tot deelgenooten in de bedoelde erfpacht Jonkheer JOHAN, Heer *van Schagen*, *Barsingerhorn*, *Haringhuizen* en *Goudriaan*, JOHAN VAN DUIVENVOORDE, Heer *van Warmond* en *Wouden*, Meester JOHAN PAULI en VINTIDIUS RIZEN, Raden en Rekenmeesters van Holland; en Jonkheer WILLEM VAN OUDSHOORN. Alle deze verbonden zich met de voorgemelde erfpachters te zamen, om de kosten der afzanding elk voor een achtste gedeelte te helpen dragen.

KEUKENHOF, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Leyden*, 2½ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. en ½ u. van *Lisse*.

Deze buit. beslaat eene oppervlakte van 228 bund. 7 v. r. 78 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer JOHAN STEENGRACHT VAN OOSTKAPELLE.

KEULEVAART (GROOT-), pold. in de *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht*; palende N. aan den IJsseldijk, O. aan de Benschopsche-Boezemkade, Z. aan de Oostzijde van de Vlist, W. aan de Polsbroeksche-Boezemkade.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 144 bund. 76 v. r. 61 v. ell., waaronder 125 bund. 21 v. r. 46 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Poldermeester.

KEULEVAART (GROOT-), geh. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Schoonhoven*, gem. en 15 min. O. van *Haastrecht;* met 8 h. en 50 inw.

KEULEVAART (KLEIN-), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht;* palende N. aan den IJsseldijk, O. aan de Polsbroeksche-Boezemkade, Z. aan de Oostzijde van de Vlist, W. aan den zoogenaamden Zijdeweg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 70 bund. 67 v. r. 99 v. ell., alles schotbaar land; telt 4 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Poldermeester.

KEULEVAART (KLEIN-), geh. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Schoonhoven*, gem. en 5 min. O. van *Haastrecht;* met 4 h. en 28 inw.

KEULEVAART-BUITENDIJKS (GROOT-), onbehuisde pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht;* palende W. en N. aan de IJsselkade, O. aan de Benschopsche-wijk, Z. aan den IJsseldijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 12 v. r. 3 v. ell., waaronder 4 bund. 6 v. r. 1 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen duiker, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Kadeschouwers.

KEULHORST, d. of buurs. in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Coelhorst.

KEULSDAM, geh. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie Kulsdom.

KEUNENHOEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. ten O. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en 7 min. N. van *Budel*; met 25 h. en 130 inw.

KEUP, b. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 3¼ u. Z. van *Horst*, gem. en 10 min. W. van *Helden*, een gedeelte van het geh. *Echgel* uitmakende; met 5 h. en 25 inw.

KEURICH, d. in de heerl. *Koerich*, grooth. *Luxemburg*. Zie Koerich.

KEURSTEENWEG, weg in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Eede* en *St.-Kruis*, liggende in den zuidoosthoek van de Ooster-Eede tegen het Belgische dorp St. Laurens, ten N. W. van dit dorp tusschen den Oranjedijk en de Belgische grenzen. Hij begint aan den Parasijsweg, loopt van daar in eene noordoostelijke rigting naar de Belgische grenzen, kruist bij deze den Langen-weg, en eindigt niet ver daarover in eene kreek, die daarvan den naam van Keursteenweg-kreek draagt. Aan de noordzijde van den Eeclooschc-watergang, maakte hij vroeger de scheiding tusschen de par. St. Kruis en St. Laurens. Hij komt ook voor onder den naam van Laterkasstrate; op de kaart van het kadaster der gemeente Eede heet hij Geertjewiemers-weg, doch op die van de gem. St. Kruis heeft hij den naam van Keursteenweg. De brug over den watergang schijnt den naam van Laterbrug gedragen te hebben.

KEUSDAM, naam, onder welken de buurs. Kulsdom, in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie Kulsdom.

KEUSVELD, buurs. in het graafs. *Zutphen*, in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*. Zie Keisveld.

KEUTELMEER, poel in de heide, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. O. van *Bergen-op-Zoom*, en even zoo ver ten Z. W. van Wouw. Het staat door de Zeezuiper met het *Boerwater* in verbinding.

KEUVELBACH, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1¼ u. Z. O. van *Diekirch*; gem. *Erensdorf*.

KEVENDIJKSCHE-POLDER of Keverdijksche-Polder, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Naarden*; palende N. aan de trekvaart van Naarden op Muiden, O. aan de stad Naarden, Z. aan het Naarder-meer, W. aan den Muider-polder.

Deze pold., die bedijkt is toen de Groote-Zeedijk is aangelegd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 258 bund. 59 v. r. 90 v. ell., alles schotbaar land; telt 2 h., en wordt door eenen molen, op de Amsterdamsche-vaart, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

KEVER (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Keverpoel.

KEVERBERG, voorm. kast. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 3¼ u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en ¾ u. N. van *Heerlen*, gem. en 1 u. Z. van *Voerendaal*, in het geh. *Daal-en-Keverberg*.

Ter plaatse waar het gestaan heeft, ziet men thans eene pachthoeve, welke in 1802, geheel van tegelsteen, nieuw opgetimmerd is, en met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 72 bund. 58 v. r. 50 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de wed. Coomans, woonachtig te Aken.

KEVERBERG (DAAL-EN-), geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Daal-en-Keverberg.

KEVERPOEL, ook wel enkel de Kever genoemd, water in *Rijnland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, Z. O. van het eil. de Kaag, N. van den Zevenhuizer-polder, W. van den Buurtpolder.

KEVITIA, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

KEY, groep eilanden in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie Key-eilanden.

KEY (GROOT-), eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, tot de *Key-eilanden* behoorende, van welke het het grootste is, 8° 4″ Z. B., 151° 45″ O. L. Men heeft er eene voor vreemde schepen openstaande haven.

Dit eil. strekt zich meest N. ten O. en Z. ten W. ter lengte van 19 of 20 mijlen uit, en is in het noorden 4 of 5, en van het midden af en zoo verder naar het zuiden 3 mijlen breed. Het wordt gegist op 50 mijlen O. Z. O. van Banda te liggen, en het is hoog en bergachtig land, men heeft er ook onderscheidene rivieren, en het is omtrent veertig mijlen in het rond.

De voornaamste dorpen, waarmede de Nederlanders op Groot-Key reeds van het jaar 1624 af gehandeld hebben, zijn Adeylar, Har, Eli, Ocrato, Onbotayl, Soevat en Waijea, welke zeven dorpen, te zamen wel 4000 koppen in tijden van oorlog te velde konden brengen. De voornoemde dorpen, aan de oostzijde gelegen, hadden wel 40 andere dorpen op dit eil., meer naar het zuiden tot vijanden, tegen welke

zij vier jaren geoorloogd en in dien tijd wel 400 koppen verloren hebben. Te Eli zijn zeer goede pottebakkerijen, die in de behoefte aan aardewerk van de omliggende eilanden voorzien.

KEY (KLEIN-), eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, tot de *Key eilanden* behoorende, Z. W. van *Groot-Key*, 5° 55″ Z. B., 151° 7′ O. L.

Het is in het Noordwesten 4, doch wat Zuidelijker, 4 of 5 mijlen ver, slechts 3 mijlen breed, zijnde aan de westzijde Z. en N. wel 9, doch in het midden 5 of 6 mijlen en aan den oostkant ruim zoo lang. Het heeft de gedaante van eenen driehoek, welken eenen hoek naar het N., een naar het O., en een naar het Z. uitstrekt. In het N. heeft het eene groote ronde baai, die wel 4 mijlen lang en zeer diep is, meest N. N. O. strekkende. Ook ziet men nog een klein baaitje aan de westzijde van dat eiland, omtrent 4 mijlen van den zuidwesthoek gelegen. Het geheele eiland is wel 34 mijlen in het rond. Twee of drie mijlen ten Z. W. van den zuidwesthoek, ligt een rondachtig rif, wel van 10 of 12 mijlen in omvang, waarop zich twee kleine eilanden van twee of drie mijlen in omvang, meest Oost en West gestrekt, eene mijl van elkanderen, vertoonen. Aan de westzijde van dit eiland heeft men eene voorname handelplaats, Doela geheeten, alwaar sterke schepen gebouwd worden, welke op Banda, Ceram en elders zeer gezocht zijn. Van dit eiland worden de paradijsvogels aangebragt.

KEY-EILANDEN (DE), ook wel DE KEYS genaamd, groep eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, tusschen 5° 30′ en 6° 30′ Z. B. en 150° 10′ en 151° 25′ O. L.

Zij bestaat uit drie groote en onderscheidene kleine eilanden. De groote zijn Key-Watala, Groot-Key en Klein-Key; tot de kleine behooren Ketember, Fadoul, Fiando, Konolur, Kador, Bun, Tawa en Vogeleiland of Bird-Island.

De grond is er zeer vruchtbaar, tamelijk hoog en rijk aan sago- en kokosbosschen.

De bevolking der KEY-EILANDEN is schaars in vergelijking van de uitgebreidheid dier eilanden, en bestaat uit verschillende stammen, die van Ceram, Banda en de Aroe-eilanden afstammen. Op de laatstgenoemde eilanden drijven zij veel handel in sago en levensmiddelen, en leveren slaven.

De Keyaren zijn doorgaans bruin van gelaat, hebben eene vrij groote lengte, en zijn van lang gekruld hoofdhaar voorzien; van aard zijn zij zeer gedienstig en goedaardig, ook niet diefachtig, maar getrouw. Zij gaan meest naakt, dekkende beide de geslachten alleen de schaamdeelen; zij hebben weinig huisraad; hun spijs is meest sago, pisang en obies of wortelen; hun drank is towok en putwater; hunne schatten bestaan in goud. olifantstanden en eenige kleederen, hun van de Makassaren en anderen gebragt, die zij tegen sago-olie enz. geruild hebben; hun vee bestaat in varkens en bokken, doch paarden, buffels, koeijen of dergelijk hoornvee zijn hier niet dan sedert het begin der vorige eeuw. Hunne huizen zijn van gabba-gabba gemaakt, met atap gedekt, en drie of vier voeten van den grond op stutten en somtijds wel op klippen, aan den zeekant of langs het strand, gebouwd.

KEYHOETOE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, W. van Benoa.

KEYMER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie KAUWER (GROOT-).

KEYNS, geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie KEINS (1).

KEYS (DE), groep eilanden in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie KEY-EILANDEN.

KEYSERBOSCH, KEIZERSBOSCH, eigenlijk DRIES, geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Roermonde*, gem. en ½ u. N. W. van *Neer*; met 24 h. en 125 inw. Het ontleent den naam KEYSERSBOSCH, van een klooster, hetwelk aldaar vroeger gestaan heeft. Zie het volgende art.

KEYSERSBOSCH, voorm. Nonnenkloost. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2½ u. N. W. van *Roermonde*, gem. en ½ u N. W. van *Neer*.

Het was gesticht, in het jaar 1200, door ENGELBERT, Heer *van Horne*, en werd bewoond door Nonnen van de orde van ST. NORBERTUS. De Heeren van Horne schijnen alhier eene begraafplaats gehad te hebben, want ARNOLD VAN HORNE, Bisschop van Luik, die den 8 Maart 1839 overleed, werd alhier bijgezet (2). Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog een gedeelte van het klooster in een landhuis herschapen, de kerk is geheel afgebroken. Het landhuis wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Baron THEODOOR DE RAET.

KEYSERSLOOT (PIETER-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en N. van *Zaandam*, dat van de watering afkomende, met eene westelijke strekking naar de *Zaan* uitloopt.

KEYSHOEK, kaap in *Australië*, aan de kust van *Nieuw-Guinea*.

KEYSTRAAT, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, N. O. van *Klein-Key*.

KEYT, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de kust van het eil. *Amboina*.

KEY-WATALA of KEY-WATELEE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, W. van *Groot-Key*; 6° 4′ N. B., 15° 8′ O. L.

Het is 4 u. lang en 3 u. breed en heeft eene bijna vierkante gedaante, uitgezonderd dat het in het N. eene baai heeft met twee smalle hoeken, die zich Noordwestwaarts uitstrekken. De bewoners van dit eil. worden voor vredelievender en zachtzinniger dan die der andere Key-eilanden gehouden.

KEYWATELEE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie het voorgaande art.

KEYZERS, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*.

KEYZERSBAAI, baai in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie SAMANGKA.

KIA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*. Zie KEA.

KIA (BOGT-VAN-), golf in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie KEA (BOGT-VAN-).

KIBBELVAARTJE (HET), watertje in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Etten-en-Leur*, dat, over de Belgische grenzen, nabij Esschen, een begin nemende, in eene noordelijke en daarna oostelijke, voorts weder in eene noordelijke rigting, over het grondgebied van Rucphen en de Hoeven, bezuiden Etten, loopt; vervolgens in

(1) Alle de overige woorden, welke men elders wel eens KEY gespeld vindt, zoeke men op KEI.

(2) Zie DEWEZ, *Histoire du Pays de Liege*, Tom. I, pag. 227, en het zeldzaam werkje van MANTELIUS, *Hasletum sive ejusdem opidi descriptio*, pag. 33.

die gem. langs de westzijde van de Achter-Boerkens en van den pold. de Hooge en-Lage-Hillekens tot aan den noordoostelijken hoek van de Hillekens komt, waar het in de *Laaksche-vaart* valt.

KIBURG of Keberg, heuvel in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, N. O. van Onstwedde, ten W. van de Mussel-Aa.

KICKERT (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Het neemt een aanvang aan de stad Delft, en loopt van daar, met eene zuidelijke rigting door den *Krakeel-polder* en den *Voordijks-Hoornsche-polder* naar den Hoorn, waar het den naam van Gaach aanneemt. Zie voorts dat woord.

KICKI-WERRI, Kicki-Wehrri, Kiki-Werry of Kikki-Wherry, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Assiantee*, 16 u. Z. Z. O. Coumassi, 5° 56′ 40″ N. B., 13° 44′ O. L. Zij is zeer net gebouwd, heeft wit bepleisterde en zindelijke huizen en 2000 inw., die zeer herbergzaam zijn.

KICKI-WHERRI, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie het vorige art.

KIDAN, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van Ceram-Laut.

KIDOEL (GOENONG-), prov. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Deze prov. telde, in het jaar 1824, 13,220 zielen, en in het jaar 1831 slechts 5600 zielen, zoo dat het door den vijfjarigen oorlog op Java eene vermindering van 7620 zielen ondergaan had. Door het terugkeeren van vele gevlugten en uitgewekenen, was de bevolking in het jaar 1833 echter weder tot ongeveer 7000 zielen gestegen.

Men vindt in deze prov. uitgestrekte bosschen, welke zeer goed djattiehout opleveren; doch aangezien de bevolking, daar ter plaatse, vooral na den verwoestenden oorlog, zeer gering is, is het vellen en leveren der boomen voor de weinige menschen, die daar mede belast zijn, een uiterst zware en afmattende arbeid, te meer daar de beste en zwaarste stammen op de steilste en ontoegankelijkste bergen groeijen, alwaar het natuurlijker wijze geheel aan rivieren ontbreekt om ze af te voeren.

KIDOELANG (DE) of De Pisang, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

Zij neemt haren oorsprong uit het woeste gebergte, even benoorden Tjigoeger, met twee spruiten, welke zich kort daarna vereenigen, en loopt met eene zuidelijke rigting in de *Zuidzee* uit.

KIDOOL (TJOEMAL-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Tjoemal-Kidool.

KIE (DE) of de Kee, b. in de prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2 u. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. Z. van *Bolsward*, bij *Greonterp*, waartoe het behoort.

KIE, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 3½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Harlingen*, gem. en ½ u. W. van *Franeker*, in den klokslag of het stedelijks regtsgebied; met 7 h. en 50 inw.

KIEFHOEK, d. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kijfhoek.

KIEFKAMP, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. Z. van *Epe*.

KIEFTENBURG, boerenhofs. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. O. van

Schagen, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, onder *Barsingerhorn*, ½ u. N. O. van de Blokhuizen, gem. Ouden-Niedorp.

KIEFTENDEL, duinvallei in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Velsen c. a.*, makende een gedeelte uit van de Allodiale of Heerenduinen.

KIEFWAARD of KIJFWAARD, buurs. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Arnhem*, kant. en 1½ Z. Z. O. van *Zevenaar*, gedeeltelijk gem. *Herwen-en-Aart*, gedeeltelijk gem. *Pannerden*, ½ u. van Herwen, 1 u. Z. W. van Lobith.

KIEKBERG, berg, prov. *Limburg*, gem. *Middelaar-en-Mook*.

Het is een der hoogste toppen van het *Groesbeeksche-gebergte*, en biedt een uitgestrekt gezigt op de beide oevers van de Maas aan.

KIEKENBUURT (ZWARTE-), plaats in de stad *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. Z. O. van *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*. Op deze plaats is thans de kazerne gebouwd; terwijl de daar langs loopende straat nog de Kiekenstraat genoemd wordt.

Men wil, dat hier eene rustplaats der Romeinsche legioenen geweest zij, op de kaart van PEUTINGER, met den naam AD NIGRUM PULLUM (HET ZWARTE-KIEKEN) voorkomende.

KIEKENS (HEN-MET-DE-), klippen in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie HEN-MET-DE-KIEKENS.

KIEKENS-BAAI of KUIKENS-BAAI, in het Engelsch CHICKENBAY, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Banjoewangi*, tusschen den oosthoek en kaap Karangpidan.

KIEL, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie KIJL.

KIEL, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie KIJL.

KIEL (DE) of DE KIJL, veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. van het *Hoogezand*, aan eene gegraven vaart, welke van het Hoogezand zuidwaarts loopt.

In het jaar 1647 werd er eene nieuwe Friesche Compagnie aangelegd, nu bekend onder den naam van Kiel-Compagnie of de Lula, gelijk in 1631 tot stand was gebragt de aanleg der oude Friesche Compagnie, thans geheeten de Kalk-wijk. Op beide deze veenkoloniën werden ingevoerd en gevolgd de voorwaarden van verhuring, in 1628 voor de plaatsen in Sappemeer gemaakt en in druk uitgegeven (1). Men heeft er eene, in het jaar 1838 gebouwde, moutwijnfabrijk uit aardappelen.

KIELDRECHT (GROOT-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Clinge*; palende N. aan de pold. Nieuw-Kieldrecht en Klein-Kieldrecht, O. en Z. aan de Belgische prov. Oost-Vlaanderen, W. aan den Polder-van-Clinge.

Deze pold., schotbaar groot 356 bund. 8 v. r. 34 v. ell., heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 613 bund. 43 v. r. 41 v. ell., en is in 1687, na vroegere doorbraken en doorstekingen, onder den naam van den POLDER-VAN-KIELDRECHT-STATENBODEM, ingedijkt, gezamelijk met den pold. *Nieuw-Graauw* of *Willem-Hendriks-polder*,

(1) Zie de Verhandeling van A. J. DE SITTER, *over de Veenen*, in de werken van *Pro Excolendo Jure Patrio*, IV, 312.

krachtens octrooi, verleend door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 4 Maart deszelfden jaars, van welke indijking de bijzonderheden voorkomen op den Willem-Hendriks-polder (zie dat woord).

Den 18 Julij 1745 werden, ter beveiliging van en verdediging der vesting Hulst, de evengemelde polders op nieuw doorgestoken, doch in 1750 weder beverscht, als wanneer van den Polder van Kieldrecht, te voren bestaan hebbende uit elf gangen of kavels, drie gangen, zijnde de achtste, negende en tiende, zijn afgenomen en in eene bijzondere dijkaadje, onder den naam van Klein-Kieldrecht, begrepen; sedert welken tijd deze polder, ter onderscheiding van den volgenden, Groot-Kieldrecht is genoemd. In dezen pold. staan 7 boerenhofsteden en 3 bijzondere woningen. Hij ontlast zijn overtollig water in de Moervaart, welke, door de buitengrachten der stad Hulst, gemeenschap heeft met het zijkanaal van Axel en daardoor met het Groot kanaal van Neuzen. De dijksdirectie bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

KIELDRECHT (KLEIN-), onbehuisde pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gedeeltelijk gem. *Clinge*, gedeeltelijk gem. *Graauw-en-Langendam*, palende N. aan den Polder-van-Langendam, O. aan den Polder-van-Nieuw-Kieldrecht, Z. aan den Polder-van-Groot-Kieldrecht en aan dien van Clinge, W. aan den Polder-van-Clinge.

Deze polder is schotbaar groot 122 bund. 58 v. r. 64 v. ell., en volgens het kadaster 197 bund. 8 v. r., waarvan onder *Clinge* schotbaar 80 bund. 64 v. r. 32 v. ell. en volgens het kadaster 101 bund. 45 v. r. 70 v. ell., en onder *Graauw-en-Langendam* schotbaar 32 bund. 94 v. r. 32 v. ell. en kadastraal 95 bund. 62 v. r. 30 v. ell. Hij maakt eene gemeene dijkaadje uit met den *Willem-Hendriks-polder*, zijnde de directie daarover toevertrouwd aan eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier. Hij watert op dezelfde wijze uit als de Polder-van-Groot-Kieldrecht.

KIELDRECHT (NIEUW-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Clinge;* palende N. aan den Willem-Hendriks-polder, N. O. aan de Saftinger-Schorren en aan de Polder-van-Saftinghe, Z. aan den Polder-van-Groot-Kieldrecht, N. W. aan den Polder-van-Klein-Kieldrecht.

Na de generale inundatie van 1582 en 1583 is deze polder laatstelijk beverscht en ingedijkt in 1784, van wege den Raad van State, tot versterking der vesting Hulst, onderhoorige forten en liniën, en tot dekking van Hulster-Ambacht, aan de oostelijke zijde, waartoe vóór 1795 het fortje Kijkuit in dezen polder lag. De polder bestaat uit de landen en tienden, welke, bij de herdijking van den Polder-van-Groot-Kieldrecht, ten jare 1687, buitendijks zijn verbleven; uit de landen en tienden, ten jare 1719, buiten den zeedijk van evengemelden polder gelaten, na het onder water zetten van dien polder in het begin van den successie-oorlog, en eindelijk uit de landen en tienden, die gevloeid hebben gelegen sedert de gemelde algemeene inundatie van 1582 en 1583.

Deze polder, groot schotbaar 434 bund. 46 v. r., heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 459 bund. 19 v. r. 84 v. ell. Daarin staat slechts ééne hofstede en ééne bijzondere woning. Het dijksbestuur is zamengesteld uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier. Het overtollige water wordt uitgeloosd door eenen watergang

in den polder de Clinge, en van daar, door het zijkanaal van Axel, op het groot kanaal van Neuzen.

*KIELDRECHT-STATENBODEM (POLDER-VAN-), oude naam van den pold. GROOT-KIELDRECHT, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*. Zie KIELDRECHT (GROOT-).

KIELEN (HET GAT-VAN-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, die uit het *Gat-van-de-Puttesteek* voortkomt, in eene zuidwestelijke rigting tusschen den Lagenhof, de Deeneplaat, en de Onrust ter eene zijde, het Zuidplaatje en de Tongplaat ter andere zijde doorloopt, en zich in den *Amer* ontlast.

KIELHAVEN (DE), thans DE GRASHAVEN genaamd, haven in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Hoorn*. Zij is in het jaar 1608 gegraven, en loopt van de Groote haven naar het ABC.

KIELI, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust.

KIEL-KOMPAGNIE, veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, kant., gem. en ten Z. van *Hoogezand*. Zij werd in 1647 aangelegd en bevat het geh. Kiel.

KIELSTER-KANAAL, gegraven kanaal in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, loopende in eene zuidelijke en vervolgens zuid-zuid-oostelijke rigting uit het Winschoter-diep, tegen over den toren van het Hoogezand, naar de Drentsche grenzen.

Het is het hoofddiep van de Kiel-Kompagnie, waaruit gedurig wijken of smalle vaarten opschieten, over welke aan de oostzijde zware posten ten dienste der voetgangers, en aan de westzijde losse bruggetjes of batten voor de rijtuigen liggen.

KIELSTER-ZWARTEWEG, rijweg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, loopende van het Hoogezand, zuid zuid-oostwaarts tusschen het Kielster-kanaal en het Kalkwijker-kanaal of Kalkwijkster-diep naar het dorp Windeweer.

KIEMSWAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie KIMSWERD.

KIEN, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op den Oosthoek van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

KIENAMIER of TEEGA, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan den Noordwesthoek.

KIENIBALLOEH, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie KINIBALOE.

KIERS, eene der drie buurten of wijken van het geh. *Ten-Arloo*, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6½ u. Z. van *Assen*, adm. en judic. kant. en ½ u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. N. van *Zuidwolde*.

KIERSCHOP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie KEERSCHOP.

KIERSCHOP (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie KEERSCHOP (DE).

KIESHEID (DE), pold. in het *Land van Putten*, heerl. *'s Gravenambacht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gedeeltelijk gem. *Pernis c. a.*, gedeeltelijk gem. *Rhoon*; palende N. aan de Boezem-wetering, genaamd de Koedood, O. aan de gem. Rhoon, Z. aan den dijk van Boudewijn-Harsland, W. aan den dijk van den pold. Deyffelen en den Kiesheidsche-zeedijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 152 bund. 44 v. r. 20 v. ell., waaronder 141 bund. schotbaar land,

en daarvan onder *Pernis*, volgens het kadaster, 139 bund.. waaronder 128 bund. 64 v. r. 30 v. ell. schotbaar land, onder *Rhoon*, volgens het kadaster, 13 bund. 44 v. r. 20 v. ell., waarvan 12 bund. 35 v. r. 70 v. ell. schotbaar land. Het land wordt door eenen molen, op de Nieuwe-Maas, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Heemraden en eenen Penningmeester en Secretaris.

KIESTERVAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zij ontstaat bij *Achlum*, loopt, met eene noordelijke rigting, langs de Bril, Westerhitsum en Kie, naar de *Harlinger-trekvaart*, waarin zij zich ontlast. Zij is, voor zooverre zij in de griet. Franekeradeel loopt, genaamd de Loop, tot dat zij onder de jurisdictie van de stad Franeker komt, wanneer zij de Kiester-vaart, heet, naar het geb. Kie, waar zij langs loopt.

KIESTERZIJL (DE), KIESTRAZIJL of DE KEESTERZIJL, zijl of sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gem. *Franeker*, 10 min. Z. O. van *Herbayum*, in den Slagtedijk, kunnende bij nood tot waterkeering dienen. — Deze sluis is in het jaar 1837 aanmerkelijk verwijd en met eene fraaije nieuwe draaibrug voorzien.

KIETJIWAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

In de nabijheid van deze plaats, is den 28 Maart 1828 een gevecht voorgevallen, tusschen de muitelingen en de Nederlandsche troepen, waarvan de eerste op de vlugt geslagen werden, en wel in zoodanige wanorde, dat eene menigte hunner, zich in eene diepe rivier wierpen en aldaar meestal den dood vonden; terwijl de onzen, als veroveringen in dit gevecht, vele wapenen en zeventien gezadelde paarden medevoerden.

KIEVIET-SCHAAR, geb. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie KIEVITSCHAAR.

KIEVIT (DE), van ouds vermaarde herberg in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 1 u. Z. ten W. van *Asten*, gem. en ½ u. Z. van *Someren*, in het geh. *Eind*. Die herberg is later in verval geraakt en dient thans tot brouwerij.

KIEVITEN-POLDER, KIVITEN-POLDER of KIVIETEN-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Kadzand*; palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan den Vlaming-polder, Z. O. aan den pold. het Oude-Land-van-Kadzand, Z. W. aan de Oostduinen.

Deze pold. bestaat uit duinen en duinvalleijen, welke laatsten wel eens door hooge vloeden overstroomd, maar daarin niet bedolven worden. Hij bestaat dus zonder bedijking zoo lang als de duinen aanwezig zijn geweest. De kadastrale grootte is 70 bund. 45 v. r. 22 v. ell., maar de van ouds bekende grootte is 19 bund. 2 v. r. 18 v. ell., voorzeker om dat men toen alleen de meest vruchtbare vlakten in aanmerking nam. Deze pold. is geheel onschotbaar. In den polder staan 9 arbeiderswoningen. Hij ontlast zijn water, voor zoover het niet in den grond wegzinkt, in de Watering-van-Kadzand, waarvan hij als een aanhangsel kan beschouwd worden. Daar er noch wegen, noch watergangen, noch dijken in te onderhouden zijn, zoo heeft de Directie dier watering, dezen polder meestal als buiten haren kring van beheer beschouwd, en hetgeen te besturen valt is alzoo aan den voornaamsten eigenaar verbleven, zijnde de Heer PHILIP ADRIAAN BOUVIN, woonachtig te Vlissingen.

KIEVIT-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Kivits-polder.

KIEVITS-BOSCH, voorm. buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. W. van *Deventer*, kant. en 1 u. N. W. van *Raalte*, gem. *Heino*.

KIEVITSCHAAR of Kievietschaar, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. O. van *Zwolle*, gem. *Nieuw-Leusen*.

KIEVITS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Kivits-polder.

KIEVITSWAARD (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Westkil, O. aan den Muggenwaard en aan het Geleigat, Z. aan den Kievietsweiwaard en aan het Gat-van-den-Dordschentoren, W. aan het Gat-van-het-Steenen-sluisje.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 36 bund. 1 v. r. 70 v. ell.; telt eene boerderij, en wordt door eenen houten duiker, aan de zuidzijde van den polder, wijd 5 palm. 7 duim., voorzien van eene klep, op het Gat-van-den-Dordschen-toren, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 3 palm. tot 2 ell. 5 palm. boven A. P. Het bestuur is bij den eigenaar.

Uithoofde van de rampen, waaraan de oostzijde van dezen polder, tegen het Geleigat, steeds onderhevig was, is in het jaar 1829 een gedeelte daarvan afgescheiden en tot eene lagere bekading gebragt. Zie hieronder het art. Kievitswaard (De Bovenste-Hoek-van-de-).

KIEVITSWAARD (DE ACHTERSTE-) of de Benedenste-Kivitswaard, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Westkil, O. en Z. aan de Witboomenkil, W. aan de Grienden.

Deze pold., die in het jaar 1720 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 74 v. r. 80 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, aan de noordzijde van den polder, wijd 6 palm., voorzien van eene klep, op de Westkil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 9 palm. tot 2 ell. 1 palm. boven A. P. Het bestuur is bij den eigenaar.

KIEVITSWAARD (DE BENEDENSTE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie het vorige art.

KIEVITSWAARD (DE BOVENSTE-HOEK-VAN-DE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Westkil, O. en Z. O. aan den Braspenning, W. aan den Kievitswaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 15 v. r. Het zomerpeil is 6 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 2 palm. boven A. P.

KIEVITSWAARD (DE JONGE-), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan het Houweningswater, O. aan den Oostelijken Opslag, Z. aan Snap-in-de-Kast, W. aan de Westkil. Zij beslaat eene oppervlakte van 6 bund. 60 v. r. 30 v. ell. griend-, riet- en zandland.

KIEVITSWAARD (DE MIDDELSTE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Westkil, O. aan het Gat van

het-Steenen-huisje of zalmgat, Z. aan het Dwarsgat, W. aan het Gat-van-den-Witboom.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 34 v. r. 60 v. ell., en heeft drie houten duikers aan de oostzijde van den polder en eenen aan de zuidzijde, respectivelijk wijd 5 palm. 2 duim, 4 palm. 5 duim, 3 palm. 7 duim en 6 palm., ieder voorzien van eene klep, en wordt daardoor op het Dwarsgat van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm 5 duim boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 2 palm tot 2 ell. 3 palm boven A. P. Deze pold. behoort aan het Domein, is voor eenige jaren aanmerkelijk vergroot geworden, en staat onder het bestuur van 's Rijks Domeinen.

KIEVITSWAARD (DE MIDDELSTE-), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan den Nieuwe-Middelste-Kievitswaard, en aan de bedijkte Midddelste-Kievitswaard, O. aan het Gat-van-het-Steenen-huisje, Z. O. aan het Boomgat, W. aan de Witboomenkil.

Deze plaat wordt, van het Noordoosten naar het Zuidwesten, van het Dwarsgat doorsneden.

KIEVITSWAARD (DE NIEUWE-ACHTERSTE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan den Achterste- of Benedenste-Kievitswaard, O. en Z. aan de Witboomenkil, W. aan het Diepgat.

Deze pold., omkaad in het jaar 1838, is groot ongeveer 33 bund. Hij watert door twee houten duikers, wijd 8 palm. 2 duim. en 8 palm. 6 duim, beide hoog 9 palm. 6 duim., en van eene schuif en klep voorzien, op het Diepegat in de Witboomenkil uit, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde den Heer VAN LANSCHOT, woonachtig te 's Hertogenbosch. Het zomerpeil is 1 ell. 25 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 6 palm. 4 duim. boven A. P.

KIEVITSWAARD (DE NIEUWE-MIDDELSTE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. W. aan de Witboomenkil, O. aan den pold. den Middelste-Kievitswaard, Z. aan het onbedijkte gedeelte van den Middelste-Kievitswaard.

Deze pold. is groot, volgens het kadaster, 4 bund. 30 v. r. Hij watert uit op de Witboomenkil. Het zomerpeil is 7 palm. boven A. P.

KIEVITS-WEIWAARD (DE) of BOUWEN-HENNIP, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan den Kievitswaard, O. en Z. aan het Gat-van-den-Dordschentoren, W. aan het Zalmgat of het Gat-van-het-Steenen-huisje.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund. 39 v. r. 70 v. ell., en wordt door eenen houten duiker aan de Zuidzijde van den polder, wijd 6 palm 5 duim, voorzien van eene drijfdeur, op het Gat-van-den-Dordschen-toren, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm 5 duim boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 1 palm. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den eigenaar.

KIEVITS-ZIJL, voorm. sluis in den *Zwartenwaterdijk*, kw. *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwartsluis*, ruim 10 min. ten N. W. van Hasselt, gediend hebbende tot uitwateringsluis van het Zuideindigerslag van Rouveen, en gedeeltelijk van Hombroek.

Deze sluis, is door den hoogen watervloed van 5 Februarij 1825 vernield, en in de plaats ligt thans een aarden dijk.

KIJF-EN-EENDRAGT-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar;* palende N. aan het Noordhollandsche-kanaal, O. aan den Alkmaarder-hout, Z. aan den Varnebroek-Kijf-polder, W. aan de Egmonder- en Berger-meer en den Sluis-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 115 bund. waaronder 96 bund. 31 v. r. 15 v. ell. schotbaar land; bevat eene boerderij, de oude Zandmijnderij, benevens de stedelijke begraafplaats van Alkmaar, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters, met eenen Secretaris en Penningmeester.

KIJFHIL, voorm. plaats in het *Land van Voorn*, omstreeks *Brielle*, welke vermeld wordt in eenen brief van JAN VAN BEIJEREN, van 29 December 1715.

KIJFHOEK, gem. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Rijsoort, O. aan Heer-Oudelands-Ambacht, Z. aan de Kleine-Lindt, W. aan Heer-Jansdam.

Deze gem. bevat het d. Kijfhoek en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 234 bund. 89 v. r. 16 v. ell., waaronder 233 bund. 84 v. r. 16 v. ell. belastbaar land; telt 10 h., bewoond door 18 huisgez., uitmakende eene bevolking van 85 inw., die meest hun bestaan vinden in de veefokkerij, de bouwerij en de vlasserij.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Heer-Jansdam-Kleine-Lindt-en-Kijfhoek,* welke in deze burgerl. gem. eene kerk heeft. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. KIJFHOEK of KIEFHOEF ligt 1½ u. N. W. van Dordrecht, ½ u. O. van Heer-Jansdam, aan de Devel.

Vóór de Reformatie had men hier slechts eene kapel, onder de parochiekerk van Hendrik-Ido-Ambacht staande. Deze kapel, welke thans den Herv. tot kerk dient, is een klein gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De gem. KIJFHOEK is eene heerl., welke naar sommigen willen, haren naam zoude ontleend hebben van het adellijke geslacht VAN KIJFHOEK; terwijl zij gissen, dat dit ambacht zou bedijkt zijn door twee Heeren DANIEL en ARNOLD VAN KIJFHOEK, omdat men het ook HEER-DANIELS-AMBACHT en HEER-ARNOLDS-AMBACHT genoemd vindt. Anderen denken, dat de Heeren VAN KIJFHOEK den naam van deze heerl. ontleend hebben. Omtrent het jaar 1748 behoorde deze heerl. aan Vrouwe MARIA ROSINA FAGEL, douairière van den Heer Mr. GUALTERUS DE RAAD, uit welk geslacht het gekomen is in dat van de BOETZELAERS, wordende thans in eigendom bezeten door den Heer W. G. J. Baron VAN BOETZELAAR, woonachtig op den huize Klein-Rozendaal, bij Arnhem.

KIJFHOEK of KIJFHOEKSWAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk;* palende N. aan den Bruine-Hoeksche-waard, O. aan de Bakkers-kil en het Domein-poldertje, Z. aan den Hennep-polder, W. aan Pauluszand en de Bruine-kil.

Deze pold., die in het jaar 1792 omkaad is, is later weder ondergeloopen, doch in het jaar 1803 op nieuw beverscht, terwijl de kaden toen tevens verhoogd en verzwaard zijn. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund. 7 v. r. 30 v. ell. In dezen polder ligt eene boerderij. Men heeft er twee houten sluisjes op het zuideinde des polders, het eene wijd 7 palm en het andere 8 palm, elk

voorzien van eene drijfdeur en schuif, en eene steenen sluis, wijd 3 ell. 5 palm 6 duim, met buiten- en binnenpuntdeuren, door welke hij zich op de Bruine-kil en op de Nieuwe-Westkil van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 2 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 7 palm. à 2 ell. 8 palm. 5 duim. boven A. P. Deze pold. wordt beheerd door de eigenaars, zijnde de Erven Gerrit Vermeulen, te Waspik. Aan den zuidoosthoek van dezen polder, tegen de Bakkerskil, ligt nog een klein, aan het Domein behoorend, poldertje, van ongeveer 1 bund., hetwelk tot 2 ell. à 2 ell. 1 palm bekaad is, en door eenen houten duiker afzonderlijk op het gaatje Bekaf uitwatert.

KIJFHOEK, duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. Z. W. van Wassenaar.

Zij beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 51 v. r. 10 v. ell., en is meest beplant met hakhout.

KIJFHOEK (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *'s Gravenhage*. Zie Brederode (Hof-van-).

KIJFHOEK (HET KLEIN-POLDERTJE-ZUIDWEST-VAN-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk;* palende N. aan den pold. Kijfhoek, O. aan de Spits, Z. aan het Nieuwe-gat, W. aan Pauluszand.

Deze pold., welke vóór het jaar 1800 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2 bund. 60 v. r. 60 v. ell., en wordt door eenen duiker, wijd 5 palm, aan de westzijde, voorzien van een drijfdeurtje, op het Nieuwe-gat en verder op de Nieuwe- of West-kil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 5 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. tot 2 ell. 1 palm. boven A. P. Dit poldertje behoort aan het Domein, en staat onder het bestuur van 's Rijks Domeinen.

KIJFHOEK (POLDER-VAN-), pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Kijfhoek*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 226 bund., en wordt door eenen molen, op den Devel, van het overtollige water ontlast.

KIJFHOEKS-WAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kijfhoek.

KIJF-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar;* palende N. aan het Noordhollandsche-kanaal, O. aan den Eendragt-polder, Z. aan het Berger-meer, W. aan den Sluis-polder.

Deze pold., welke een gedeelte van den Kijf-en-Eendrachtspolder uitmaakt, is later dan de Eendragts-polder bedijkt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 11 bund. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Kijf-en-Eendragts-polder.

KIJF-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot;* palende N. aan den Klaas-Hoornpolder, O. en Z. aan het Langemeer, W. aan den Bennegeester-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund.; daarin staan slechts twee kleine huisjes. De Kijf-polder wordt door den Hemmer-polder bemalen en ontlast op die wijze zijn water door middel van eene pomp. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Poldermeesters.

KIJFWAARD, buurs. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*. Zie Kiefwaard.

KIJKDUIN, hooge duin in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, aan welks voet *Huisduinen* ligt.

Dit duin, hetwelk voor dezen veel hooger was, is zeer bekend in onze Vaderlandsche Geschiedenis. Het was, in het jaar 1672, de verzamelplaats der inwoners van Huisduinen, met hunnen Leeraar aan het hoofd, om daar den Almagtige redding en uitkomst af te smeken, voor het zoo zeer in gevaar zijnde vaderland, daar men van hier de Engelsche vloot gereed zag eene landing op Texel te doen.

In het gezigt van dit duin viel, den 21 Augustus 1673, een zeeslag voor tusschen de Engelsche en Fransche vloten, onder den Prins ROBBERT en den Graaf D'ESTRÉES, en de Nederlanders, onder DE RUITER. De onzen hadden het voordeel van den wind. BANKERT, die den voortogt had, viel aan op het eskader van den Graaf D'ESTRÉES. DE RUITER geraakte met den middeltogt in een schrikkelijk gevecht tegen Prins ROBBERT. TROMP, de achterhoede geleidende, streed, omtrent drie uren achtereen, tegen de blaauwe vlaggen onder SPRAGGE, zonder gekwetsten te bekomen. D'ESTRÉES en Prins ROBBERT begonnen eerst te wijken, waarna DE RUITER TROMP te hulp kwam tegen het eskader van SPRAGGE, die, overgegaan in eene sloep, om van schip te veranderen, jammerlijk verdronk, doordien de sloep in den grond werd geschoten. Prins ROBBERT, toen DE RUITER gevolgd zijnde, werd er zoo vreesselijk gestreden, dat men weinig voorbeelden van dergelijke zeeslagen gezien heeft. Tegen den avond zag men twee of drie Engelsche oorlogschepen zinken; van onzen kant werd geen enkel schip gemist. De beide vloten waren zwaar beschadigd en de Engelsche zoodanig, dat zij met den nacht, welke een einde aan den strijd maakte, naar hunne kust moesten terug zeilen, om zich te herstellen. Behalve SPRAGGE hadden de Engelschen onderscheidene Kapiteins verloren. Van onzen kant waren de Vice-Admiraals JAN DE LIEFDE en IZAAK SWEERS, benevens eenige Kapiteins, gesneuveld. De onzen volgden de Engelschen naar hunne kusten; doch storm weerhield hen iets uit te rigten. De Engelschen waren nogtans onbeschaamd genoegd, in gedrukte verhalen, zich de overwinning toe te schrijven, hetgeen wij echter met het volste regt konden doen en waarover ook hier te lande een dankdag gehouden werd.

In 1799 zijn, een half uur van hier, in het duin, de Engelschen geland. Zie het art. KEET (DE KLEINE-).

In 1812, onder de regering van NAPOLEON, is de kruin van dit duin afgenomen en daarin eene tegen den vijand veilige of bomvrije en zeer gezonde steenen kazerne gebouwd, omgeven met eene breede drooge gracht en sterke wallen, en in 1823 is, onder de regering van Koning WILLEM I, op dit fort en den grondslag der kazerne, een lichttoren met 26 lampen gebouwd, welke voor den zeeman zoo hoogst nuttig is en op de Breeveertien kan gezien worden.

KIJKDUIN (FORT-), fort in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, een klein ¼ u. Z. W. van den Helder en even ten Z. van Huisduinen, op 52° 57′ 6″ N. B., 22° 23′ 10″ O. L.

Dit fort, dat, in 1812, onder de Fransche regering gebouwd is, houdt men voor zeer merkwaardig, zoowel wegens de eigenaardige ligging in de duinen, als om de inrigting en het metselwerk, zoodat het als een meesterstuk van bouwkunde mag beschouwd worden. Het heeft de gedaante van eene vierkante redoute, omringd van eene breede drooge gracht, met

escarp- en contre-escarpmuren, van schietgaten voorzien. Te midden van dit fort, hetwelk eenen ingang aan de landzijde heeft, staat een vrij hooge en ronde kustlichttoren, welke in 1823, en dus lang na het fort, gebouwd is, in welks lantaarn 26 lamplichten branden. Toen men het fort bouwde was er geen gedachte aan, om er eenen toren op te bouwen, maar het verwulf was zoo sterk gebouwd, dat men dit daarop durfde ondernemen. Onder dezen toren vindt men eene bomvrije kazerne, welke licht ontvangt door de schietgaten in de escarpmuur. Van dit bomvrije locaal loopt een gang onder de gracht door naar de bomvrije logementen, die onder het glacis gevonden worden en hun licht bekomen door de schietgaten in de contre-escarpmuur.

KIJKHOEK, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Pandang.

KIJK-IN-DE-POT, lunette, even ten Z. buiten het glacis der vesting Bergen-op-Zoom, uitmakende met de lunetten Bazan, Camus en de Redoute op het schor, het geretrancheerde kamp dier vesting, welk kamp meestal Kijk-in-de-Pot genaamd wordt.

Deze 3 lunetten, welke van bekleedingsmuren voorzien zijn, bestaan ieder uit 2 facen en zijn door eenen keelmuur gesloten. De redoute op het schor bestaat alleen uit eene aarden borstwering, welke, behalve naar de zijde van het kamp, met eene natte gracht geheel omgeven is. Buiten om deze lunetten loopt een glacis, beginnende vóór de saillant van het ravelijn Antwerpen en eindigende vóór de saillant van bastion Nassau.

Deze lunetten zijn in 1628 aangelegd, behalve de redoute op het schor, ook wel het Slijkfort genaamd, die eerst, in 1741 is aangelegd, ten einde de toegang over de schorren te beletten.

De lunette Kijk-in-de-Pot werd, bij het beleg van Bergen-op-Zoom, in 1747, door eenige matrozen, nog bij het overgaan der stad, met weergaloozen moed verdedigd.

KIJK-IN-DE-POT, schans in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Goenong-Api*, regt tegenover het waterpas van Lontoir.

KIJK-IN-DE-VECHT, voorm. schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*, aan den westeroever van het *Zwartewater*, digt tegenover de plaats, waar de Vecht zich daarmede vereenigt.

Deze schans is later vervallen en thans geheel geslecht. Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men nu eene aanzienlijke boerenwoning, met ruime boomgaard. Op de hoogte van deze schans stonden eertijds penanten in de rivier, om die af te sluiten en den omtrek van Zwolle onder water te zetten, doch die, in verval geraakt zijnde en tot belemmering der scheepvaart strekkende, weggeruimd zijn.

KIJKUIT, onbehuisde pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Bommenede-en-Blois*; palende N. aan de Grevelingen, O. aan den pold. Bommenede, Z. aan den pold. Oud-Bommenede, W. aan den Borrebrood-polder.

Deze pold. is op 1 November 1570 ondergeloopen. Hij staat, met *Nieuw-Bommenede* en *Nataars*, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Secretaris en Penningmeester.

KIJKUIT, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in den pold. *Riet-en-Wulfsdijk*, gem. *St. Jan-Steen*, deel gemaakt hebbende van de linie van *Axel*. Van het nog aanwezige gedeelte van deze schans, is na de omwenteling, van 1830, nog eenig gebruik gemaakt tot verdediging van Axeler- en van Hulster-Ambacht. Thans is alleen nog een gedeelte van de aarden borstwering dezer schans zigtbaar.

KIJKUIT (DE GROOTE-), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en 1 u. O. van *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*, in den polder *Klein-Kieldrecht*.

Het was vermoedelijk in het jaar 1618 aangelegd, en is, na de omwenteling van het jaar 1795, vervallen. Thans is daarvan nog een gedeelte van de aarden borstwering en de grachten zigtbaar.

KIJKUIT (DE KLEINE-), voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en ¾ u. van *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*, in den polder *Klein-Kieldrecht*.

Van deze schans, welke na 1795 vervallen en vervolgens geslecht is, is tegenwoordig niets meer te zien.

KIJKUIT-POLDER (OUD-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijberge*; palende N. W. aan den Kerke-polder, N. O. aan den Leguit-polder, O. aan de Eendracht, Z. aan den Slappekoorde-polder, Z. W. aan den Polder-van-Oud-Vossemeer.

Deze pold., die in het jaar 1435 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 65 bund. 18 v. r. 90 v. ell., waaronder 51 bund. 34 v. r. 54 v. ell. schotbaar land en 12 bund. 89 v. r. 10 v. ell. vroonen; telt 9 h., waaronder eene boerderij, en wordt door eene sluis, op de noordoostzijde, van het overtollige water ontlast. Hij staat, met den *Slappekoorde-polder*, den *Polder-van-Oud-Vossemeer*, den *Kerkepolder*, den *Leguit-polder*, den *Vogelzang-polder* en den *Hekke-polder*, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Penningmeester.

KIJL (DE), geh. in het *Cooregt*, prov. *Groningen*. Zie KIEL (DE).

KIJSBOSCH of REYGERSBORN, voorm. eilandje, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat of in het *Berger-meer* of in het *Egmonder-meer* moet gelegen hebben, voor dat die bedijkt waren. en als zoodanig vermeld wordt in een accoord, tusschen FILIPS II, Koning *van Spanje*, ter eenre, en LAMORAAL, Graaf *van Egmond*, benevens HENDRIK, Heer *van Brederode*, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de Egmonder- en Berger-meren.

KIJSVELD, b. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie KEISVELD.

KIJVELAND (BINNEN-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gedeeltelijk gem. *Portugaal*, gedeeltelijk gem. *Albrandswaard-en-Kijvelanden*.

KIJVELAND (BUITEN-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gedeeltelijk gem. *Portugaal*, gedeeltelijk gem. *Albrandswaard-en-Kijvelanden*.

Deze pold. beslaat. volgens het kadaster, eene oppervlakte van 274 bund.

KIJVELAND (OUD-EN-MIDDEL-), pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Albrandswaard-en-Kijvelanden*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 286 bund.

KIJVELANDEN (DE). voorm. heerl. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Albrandswaard-en-Kijvelanden*; palende W. aan de heerl. Albrandswaard, N. W. aan de heerl. Rhoon, N. O. aan de Koedood, Z. aan de Oude-Maas.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met den *Albrandswaard* is vereenigd, bestond uit de polders Oud- en Middel-Kijveland, Binnen-Kijveland en Buiten-Kijveland, te zamen

beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 550 bund. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Portugaal-en-Albrandswaard.* — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Rhoon* gerekend. — Men heeft in deze gem. geene school, doch de kinderen genieten onderwijs te *Albrandswaard.*

KIJVERSHOEK, SLIJKHOEK of VLAKHOEK, TANDJONG-RODI, kaap in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het eil. *Borneo.*

KIKING, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het lands. *Batakh.*

KIKING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batakh*, distr. *Kiking.* Men drijft er veel handel in kamfer en benzoën.

KIKI-WHERRY, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea.* Zie KICKI-WERRI.

KIKKER-POLDER, ook wel POELGEESTER-POLDER genoemd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest.*

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 256 bund.

KIKKI-WHERRY, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea.* Zie KICKI-WERRY.

KIK-NIET of DJANGAN-KATA, fort in *Oost-Indië*, op het eil. *Boeton*, een der *Saleijer-eilanden*, aan de Boeton.

Toen, in het jaar 1665, de Maleijers, onderscheidene duizenden, volgens sommigen wel 10,000 man, sterk, het eiland overmeesterden, wederstond de Nederlandsche bezetting van dit fort zeven stormen, doch geraakte eindelijk door eene heldhaftige verdediging uitgeput. Het gelukte dus den vijand het fort binnen te komen; doch nu lieten de Nederlanders zich, met de naar binnen gedrongen Maleijers, in de lucht vliegen.

KIKVORSCH (DE), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband.* Zie JANNEZAND (PRINSE-).

KIKVORSCH (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de Voorgronden tegen het Gat van de Koekoek, O. aan de Raagskop, Z. aan den Emelia-polder, W. aan Korskensvaart.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2 bund. 45 v. r., en wordt door twee houten duikers, ieder wijd 4 palm 6 duim en met kleppen voorzien, op de rivier de Amer, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 palm onder A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 6 palm 5 duim à 1 ell. 7 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit de eigengeërfden.

KIKVORSCH (DE), bosch in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ u. W. van *Velsen.*

Dit bosch bevat, behalve 2 woningen, de begraafplaats van de familie BOREEL, en beslaat, met aanhoorige erven en tuintjes, eene oppervlakte van 12 bund. 42 v. r. 60 v. ell., is meest beplant met eiken hakhout, en behoort in eigendom aan de Heeren Jonkheer WILLEM FRANS BOREEL en LUCAS BOREEL.

KIKVORSCHE-POLDER (DE), pold. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Schoonhoven*; palende O. aan de Oudegracht, W. aan de Nieuwegracht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 v. r.

KIL (DE), verkorte benaming van den KIL-POLDER, in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland.* Zie KILPOLDER (WEST-EN-).

KIL (DE), naam, welken men bij verkorting gemeenlijk geeft aan de DORDSCHE-KIL, vaarwater in de prov. *Zuid-Holland.* Zie DORDSCHE-KIL.

KIL (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, eenen aanvang nemende op het punt, waar het Wijkermeer doodloopt, en zich, voorts in eene noord-oostelijke rigting uitstrekkende, eerst door de Buitendijksche-landen van Assendelft en Wijk-aan-Duin, tot aan de Nieuwe-Overdijking, en vervolgens door de Noorderbuitendijken tot het, door den Nieuwendam, met den Ham vereenigd wordt, makende tevens de grensscheiding uit, tusschen de gem. Assendelft ten Z. O., en Wijk-aan-Zee, Wijk-aan-Duin, Heemskerk en Uitgeest ten N. W. In vroegere tijden was dit water de communicatie, uit de Wijkermeer door het Langemeer, op Alkmaar enz., en door den Zevenberger-togt met Heemskerk.

KIL (DE), water in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Braband*. Het is een strang van de *Maas*, welke in eene westelijke rigting van Megen naar Macharen loopt.

KIL (DE GROOTE-), het noordelijkste gedeelte van den *Kilpolder*, een gedeelte van den *Middelpolder*, in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kilpolder (West-en-).

KIL (DE KLEINE-), het zuidelijkste gedeelte van den *Kilpolder*, een gedeelte van den *Middelpolder*, in de *Beemster*. Zie Kilpolder (West-en-).

KIL (RIB-VAN-DE-), zandbank in de *Noordzee*, op de *Noordhollandsche-kust*, nabij de Breeveertien.

KILANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Kelang.

KILANG, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Amboina*, aan de kust van Leytimor.

Het ligt op eenen steilen heuvel, aan welks voet de groote rivier Ila stroomt. Er is eene Christen-bevolking, die in het begin der vorige eeuw 425 zielen telde, onder welke 106 weerbare mannen en 34 datis. In honderd jaren is deze bevolking echter zeer verminderd; in het jaar 1822 telde men er slechts 268 zielen, onder welke 113 Ledematen en 80 schoolkinderen.

KILDER, Kelder of Killer, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. *Terborg*, gem. *Bergh*; met 55 h. en 320 inw.

KILEMALA, eil. in *Australië*, aan de zuidkust van *Nieuw-Guinea*, niet ver van de Tritonsbaai.

KILIMALA, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Ceram*.

KALITAY, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

KILLE (OOST-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oost-Kille.

KILLE-BEROE, voorm. d. in *Oost-Indië*, in den *Molueksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Groot-Keffing*.

KILLEN-BEEK, beek op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, in de gem. *Ermelo*, welke eerst, met eene noordwestelijke en vervolgens met eene westelijke rigting, die gem. doorloopt, en zich 5 min. Z. W. van Hoophuizen in de *Zuiderzee* ontlast.

KILLENSTEIN, voorm. adell. h. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 3 u. N. ten O. van *Gorinchem*, kant. en 1 u. Z. W. van *Vianen*, gem. *Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld*, ten O. van Leksmond.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans, binnendijks, eene deftige boerenwoning, van onderscheidene goede vertrekken voorzien. Deze boerderij beslaat, met daartoe behoorende gronden, waaronder

eene boomgaard met wel dragende vruchtboomen, eene oppervlakte van 29 bund. 20 v. r. 66 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de weduwe van den Heer JOHANNIS RAMOTH, woonachtig te Lexmond.

KILLENSTEIN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Mon-Soucie, benedenwaarts aan de koffijplant. Nut-en-Schadelijk; 725 akk. groot; met 100 slaven.

KILLENSTEIN-NOVA, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Hazard, benedenwaarts aan de verl. suikerplant. Oostrust; 2100 akk. groot.

KILLER, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie KELDER.

KILLESTEIN, voorm. adell. h. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KILLENSTEIN.

KILLE-VAN-BONAVENTURA (DE), oude naam van de DORDSCHE-KIL, vaarwater in de prov. *Zuid-Holland*. Zie DORDSCHE-KIL.

KILO, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Bima*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*.

KIL-POLDER (DE), pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*; palende N. aan de Dordsche-kil, Z. O. aan den Nieuw-Bevervoortsche-polder, Z. aan den Strijensche-polder, W. en N. W. aan den Trekdamsche-polder.

KIL-POLDER (WEST-EN-), een der drie pold., waaruit de *Beemster*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, bestaat.

Dat deel, hetwelk Kil-polder heet, beslaat eene oppervlakte van 1275 bund., en wordt nog in de Groote-Kil ten N. en de Kleine-Kil ten Z. onderscheiden. Ieder dezer twee killen ontlast zijn water door middel van eenen molen. Die van de Groote-Kil staat nabij den Middelweg in de Noord-Beemster, en die van de Kleine-Kil, nabij den Wormerweg, in de Zuid-Beemster. De KIL-POLDER bevat het laagste gedeelte van de Beemster en wel den bodem van den vloed Bamestra, welke vóór de twaalfde eeuw in eene noordoostelijke rigting van de Zaanstroom tot in het Havermeer liep (1).

KILSLUIS (POLDERTJE-TEN-OOSTEN-VAN-DE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan het Oude-Maasje, O. aan de Buitengronden tegen het Oude-Maasje, Z. aan den Gecombineerden-Buitendijksche-Hooipolder-van-Raamsdonk-en-Waspik en den Noord-of-Nieuwe-Buitendijksche-Hooipolder, W. aan het Gat-van-de-Kilsluis en den Gecombineerde-Buiten-of-Aanwas-polder.

Deze pold., welke vóór 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, met de kaden, eene oppervlakte van 17 bund. 43 v. r. 60 v. ell., en wordt door twee houten duikers, de eene wijd 4 palm. 5 duim., hoog 3 palm. 8 duim., de andere wijd 5 ell. 3 duim. en hoog 4 palm. 6 duim., beide voorzien van eene klep, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het bestuur is aan eenen Poldermeester opgedragen.

KILZIGT, voorm. buit. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht*.

Het heerenhuis is voor ongeveer twintig jaren afgebroken. De daarbij behoord hebbende hofstede, weide en bouwlanden, eene oppervlakte

(1) Zie G. VAN SANDWIJK, *Kronijkmatige en Geschiedkundige Beschrijving van Purmerende en omliggende dorpen, meren enz.*, bladz. 227.

beslaande van 50 bund. 69 v. r. 25 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. H. P. Hooe.

KIMANIS (DE), riv. in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, de grensscheiding tusschen het kon. Borneo en de Solosche bezittingen uitmakende. De oevers zijn door Indianen bewoond.

KIMANTI, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, W. van den hoek van Awer.

KIMEN-HOEKE, streek lands op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, gem. *Zierikzee*, bij of omtrent de plaats, waar het eil. Borrendamme gelegen heeft.

KIMWERD of Kenwerd, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min. W. van *Oldehove*; met 4 boerderijen en ongeveer 40 inw.

Het ligt op de hoogste wierde der gem. Oldehove en verheft zich 6 ell. 3 palm. boven het peilwater van het Hoendiep, bij Groningen. Het heeft eene oppervlakte van 10 bund. Op deze wierde heeft men nu en dan vele kogels, zwaarden, potten met asch enz. opgedolven. Vroeger zoude hier een klooster, een voorwerk of iets dergelijks, gestaan hebben, doch volgens anderen moet het (misschien in latere tijden) een burg of heerenhuis zijn geweest: immers men vond eertijds onder Oldehove de geslachten der Heninga's, Ripperda's, Rengersen en andere gezeten.

KIMSWERD of Kiemswaard, oudtijds Kemeswerd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en N. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. N. W. van *Bolsward*. Men telt er in de kom van het d. 410 inw. en met het daartoe behoorende buurtje Kluurd 450 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Ten Z. O van dit d. is de Kimswerderzijl of Brakepijp.

De Herv., die hier 420 in getal zijn, onder welke 110 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bauke Stoffels, die in het jaar 1584 herwaarts kwam, en voor het jaar 1596 naar Oosterend vertrok.

Sibren Jacobs, Roomsche Priester alhier, moest wegens zijne Hervormde gevoelens, in 1567, vlugten. Hij begaf zich eerst naar Emden, studeerde daarna nog te Heidelberg, en is eindelijk als Predikant te Wiebelsum overleden, in 1603

De kerk was vóór de Reformatie vermoedelijk aan den H. Laurentius toegewijd. De pastorij plagt 100 goudgulden (150 guld.) op te brengen; het vikarisschap 80 goudgulden (120 guld.). Aan den Proost van St. Janskerk te Utrecht werden 16 schilden (22 guld. 40 cents) betaald. De kerk werd verbrand in 1515, door de in Friesland rondzwervende en verwoestende Zwarte Hoop. De toren bleef evenwel behouden, alsmede de noordermuur der kerk, beide grootendeels uit tufsteen bestaande. De predikstoel is algemeen bekend wegens haar fijn beeld- en snijwerk, misschien gemaakt in 1695, toen de kerk inwendig geheel vernieuwd werd. Er is geen orgel. De twee klokken, die in den toren hangen, zijn beide in 1515 gegoten.

De Doopsgez., welke hier 12 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Harlingen*. — De R. K., van welke men er 14 aantreft, worden tot de stat. van *Harlingen* gerekend.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 80 leerlingen bezocht.

Vroeger vond men in den omtrek van dit dorp de staten Bonnema, Hiemstra, Watsma, Sytzama, Osinga en Bonga, thans boerenplaatsen.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

Dit dorp is de geboorteplaats van den LANGE of GROOTE PIER, die zich in het begin der zestiende eeuw in Friesland zeer beroemd heeft gemaakt, dewijl hij de stroopende Saksische benden, de Zwarte Hoop genaamd, die zijn dorp en huis verwoest hadden, uit Friesland verdreef en daarna de Gelderschen met zijnen aanhang sterk begunstigde. Nadat de Hertog van Gelder hem, als Admiraal van de Zuiderzee, het bevel over een aantal schepen had toevertrouwd, werd hij op zee bij de Bourgondiërs, Saksen en Hollanders zeer gevreesd. Wegens zijne stoute krijgsbedrijven noemde men hem: *de Verwoester der Deenen, de Wreker der Bremeren, de Aanhouder der Hamburgers en het Kruis der Hollanders.* Op deze laatsten schijnt hij bijzonder gebeten te zijn geweest. Hij stierf in het jaar 1520 te Sneek.

KIMSWERDERZIJL of BRAKEPIJP, voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, 10 min. Z. O. van Kimswerd, dienende bij nood tot waterkeering in den Slagtedijk.

KINABATANGAN, kaap in *Oost-Indië,* aan de Noordoostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo.*

KINDANG, gebergte in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Celebes,* op de zuidelijke landtong, hetwelk het lands. Boelecomba van de bergbewoners van Toerajo scheidt.

KINDANG, berg in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie KENDANG.

KINDANG (GOENONG-), gebergte in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java.* Zie KENDANG (GOENONG-).

KINDANGSOER, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Java,* resid. *Passaroewang.*

KINDEM (DE) of DE KINDUM, onbekade plaat in den *Biesbosch,* prov. *Noord-Braband, Vierde* distr., arr. *Breda,* kant. *Oosterhout,* gem. *Made-en-Drimmelen;* palende N. W. aan de Zuider-Gijster, N. aan het Noordgat-van-de-Plomp, O. aan het Benedengat van het Zand, Z. O. aan het Middelgat-van-de-Plomp, Z. aan de Amer.

Deze plaat, welke begroeid is met biezen en riet, wordt in eigendom bezeten door den Heer A. J. INGENHOUSZ c. s., woonachtig te Breda.

KINDEM (DE) of DE KINDUM, een der killen van den *Biesbosch,* prov. *Noord-Braband,* die uit de *Spijkerboor* komende, met eene westelijke rigting tusschen de Gijster en de Ooster-Kindem doorschiet, en in het *Noordergat-van-de-Plomp* uitloopt.

KINDEM (DE OOSTER-) of DE OOSTER-KINDUM, onbekade plaat in den *Biesbosch,* prov. *Noord-Braband,* arr. *Breda,* kant. *Oosterhout,* gem. *Made-en-Drimmelen;* palende N. aan de Kindem, O. aan het Spijkerboor, Z. aan het Zuidegat-van-de-Plomp, Z. W. aan het Middelgat-van-de-Plomp.

Deze plaat, welke begroeid is met griend, wordt in eigendom bezeten door den Heer A. J. INGENHOUSZ c. s., woonachtig te Breda.

KINDEM-ST.-JAN of KINDUM-ST.-JAN, onbekade plaat in den *Biesbosch,* prov. *Noord-Braband,* arr. *Breda,* kant. *Oosterhout,* gem. *Made-en-Drimmelen;* palende N. W. aan St. Jan, N. en N. O. aan het Benedenste-gat, O. aan het Spijkerboor, Z. aan de Kindem.

Deze plaat, welke begroeid is met griend, wordt in eigendom bezeten door den Heer A. J. INGENHOUSZ c. s., woonachtig te Breda.

KINDERBOSCH (HET), landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Boxtel*, in het geh. *Lennisheuvel*.

Dit landg., bestaande uit eene landbouwerswoning en verdere getimmerten, voorts erven, hof, bouw-, wei- en hooilanden, dennenbosschen en hakhout, alles aan elkander, aangenaam gelegen, met de meeste zorg aangelegd, goed onderhouden en doorsneden met verschillende lanen of dreven, meestal met goed wassende jonge eiken- en andere opgaande boomen beplant, beslaat eene oppervlakte van 122 bund. 30 v. r. 93 v. ell.

KINDERDIJK, dijk in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Het is dat gedeelte van den *Hoogendijk*, hetwelk zich uitstrekt van den dam, gem. Alblasserdam, tot aan de limiten der gem. Nieuw-Lekkerland.

Deze dijk is in zijne gansche lengte met huizen bebouwd. Men heeft er onder anderen aanzienlijke scheepstimmerwerven, waarop zelfs schepen voor de vaart op Oost-Indië gebouwd worden.

Sommigen beweren, dat hij zijnen naam zoude ontleend hebben van een kind, hetwelk hier met eene wieg, in den St. Elizabethsvloed, den 18 November des jaars 1421, zoude hebben komen aandrijven. Anderen echter willen, dat deze dijk reeds vroeger dien naam gevoerd heeft.

KINDERDIJK of het Huis-te-Kinderdijk, h. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Gorinchem*, kant. en 2½ u. N. O. van *Sliedrecht*, gem. *Alblasserdam*, aan de Merwede.

Dit h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 86 v. r. 89 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Peter Landberg.

KINDERDIJK (HET HUIS-TE-), h. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het vorige art.

KINDEREN (LAND-VAN-DE-VIER-), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Corroupinakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Koningsbergen, benedenwaarts aan de Tawaycoerakreek; 3000 akk. groot.

KINDEREN (DE TWEE-), indigoplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Uit-en-t'Huis, benedenwaarts aan de koffijplant. Geljersvlijt-en-Johanneshoop; 971 akk. groot; met 125 slaven. Vroeger werd deze plant. Fortwijk genoemd; hier bevindt zich een gedeelte der slaven van de plant. *Hanover*.

KINDEREN (DE VIER-), verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Stolkersijver, benedenwaarts aan de suikerplant. Nieuwhoop; 650 akk. groot.

KINDEREN (DE VIER-), vroeger Stat-Arons, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter regterzijde komende van Poele-Pantjesbrug, palende ten Z. aan Kindersdeel en Frederikshoop en ten N. aan Abigaëlshoop; 200 akk. groot.

KINDEREN (DE VIER-), houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaycoerakreek*, ter linkerzijde in het opvaren; palende bovenwaarts aan het Land-van-Vreeland, benedenwaarts aan de Corroupinakreek; met eenige zuidwestwaarts in het bosch verspreide gronden; te zamen 2210 akk. groot; met 187 slaven. De Negers noemen deze plantaadje Portnérie of Butnarie.

KINDEREN (DE ZES-), verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan woest bosch, benedenwaarts aan de verl. plant. Goed-Uitzigt; 1000 akk. groot.

KINDEREN-VAN-HET-GEBERGTE, onbeschaafde bergbewoners in *Oost-Indië*. Zie ALFOREN.

KINDERMEER (HET), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie PAGARAKA.

KINDERSDEEL; voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter regterzijde komende van Poele-Pantjesbrug, palende ten N. aan de verl. plant. Frederikshoop, waarmede hij later vereenigd is, ten Z. aan den verl. houtgr. de Vier-Kinderen; 200 akk. groot.

KINDERSDEEL-EN-FREDERIKSHOOP, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter regterzijde als men komt van Poele-Pantjesbrug; palende N. aan den verl. houtgr. Nieuwzorg, Z. aan den verl. houtgr. de Vier-Kinderen; 400 akk. groot.

KINDER-VERLAAT, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. W. van *Hoogkerk*, ter plaatse, alwaar over het Aduarderdiep, hetwelk hier uit het Hoendiep noordwaarts loopt, eene groote houten brug ligt. Vroeger vond men hier in het Hoendiep, ten Z. O. van gemelde brug, een verlaat of schutsluis, welke voor drie of vier jaren is weggebroken, maar haren naam aan het gehucht heeft nagelaten.

KINDUM (DE), platen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KINDEM (DE).

KINDUM (DE), onbekade plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KINDEM (DE).

KINDUM (DE), een der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KINDEM (DE).

KINDUM (DE OOSTER-), onbekade plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KINDEM (OOSTER-).

KINDUM-ST.-JAN, onbekade plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KINDEM-ST.-JAN.

KIND-VAN-TRENTE, geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Goes*, gem. en ½ u. N. van *Kruiningen*.

KINEY-BALOE, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie KINI-BALOE.

KINGBATANGAN, OESANG of OESONG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Noordoostkust, distr. *Mangidara*, op de landtong van *Oesong*. De voornaamste toppen zijn de Kingbatangan en de Oesang.

KINGEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie KINGMA.

KINGEMA-TILLE, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie KINGMA-TILLE.

KINGMA of KINGEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Holwerd*, ½ u. O. ten N. van *Nes*, waartoe zij behoorde, aan den zeedijk, W. van het Moddergat.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 40 v. r., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaren.

Oudtijds moet dit KINGMA behoord hebben tot eene der plaatsen, wier eigenaars bij toerbeurten of afwisseling het grietmanschap bekleedden.

KINGMA, oudtijds KINJUM, state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Harlingen*, 5 min. Z. W. van *Sweins*, waartoe zij behoort.

Deze state, welke voor dezen galg en rad voerde, maakt thans het grootste sieraad van het d. Sweins uit. Zij heeft een zeer schoon gebouw en fraaije hovingen, welke eene oppervlakte van 7 bund. 34 v. r. 87 v. ell. beslaan, en thans in eigendom bezeten en bewoond worden door Jonkheer JULIUS MATTHIJS VAN BEYMA THOE KINGMA, Grietman van Franekeradeel.

KINGMA-TILLE, KINGEMA-TILLE of KEIMPE-TILLE, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Harlingen*, 5 min. Z. O. van Sweins; met 18 h. en 110 inw. Ook heeft men er een tigchelwerk.

Zij ontleent haren naam van de ophaalbrug, welke hier over de Harlinger-trekvaart ligt.

KINHEIM, KINHEM of KINNEM, voorm. lands. in de tegenwoordige prov. *Noord-Holland*, hetwelk in eenen giftbrief van Keizer OTTO III, genoemd wordt een GRAAFSCHAP VAN HET LAND VAN TEXEL (PAGI TEXELLENSIS), wordende bij dezen giftbrief onder het gebied van Graaf DIRK II, nog gevoegd het geheele strand tusschen KINHEIM en het Vlie.

Het graafschap KINHEIM verscheelt derhalve van Kennemerland (KENNEMARIA), dewijl dit ligt naar het westen van de rivier de Kinnem, en reeds vroeger, door giften van KAREL *den Eenvoudige*, onder Holland gebragt is, doch dit graafschap is nog, ten tijde der Noormannen, met denzelfden naam bekend geweest en van den Schrijver REGINO CHINHEYM genoemd, zoo bij maar Kennemerland niet mede onder deze benaming begrepen heeft, om dat van hier eerst bekwame gelegenheid was om den Rijn op te varen en voort te trekken naar Sunnemaria of Denemarca, hetwelk hij zegt, dat daar geschied is. Welke de grenzen zijn geweest van het verder gelegene KINHEIM, naar het Westen en Noorden is klaarblijkelijk, namelijk de stroom Kenhem en de Noordzee; doch hoe verre het zich van het Zuiden naar het Noorden uitgestrekt hebbe, is zoo juist niet te bepalen, dan dat van den zuidkant daartegen aangesloten heeft het graafschap (de geregtsban) van Maasland, en van den oostkant, dat van Texel. In de kaarten van ALTING ziet men dit graafschap KINHEIM bepaald, tusschen de rivier Kinhem, die bij Petten in de Noordzee loopt en tusschen het eiland Texel of de Helder (1). Doch in deze laatste ziet men Kennemaria zich uitstrekken langs de Noordzee, van de rivier Kennem af tot voorbij Haarlem, maar nergens tot aan de Maas of den Maaskant.

KINHEIM (DE) of DE KINHEM, oude riv. in *Holland*.

Deze riv., welke vroeger de grensscheiding uitmaakte tusschen West-Friesland en het Oude-Kennemerland, had zijn begin uit den *Oude-Rijn*, niet ver van Leyden, liep verder langs de heerl. Oud-Alkemade, voorbij Oud-Sassenheim, Lisse, Heemstede, Hillegom naar Polanen tot in de tegenwoordige Zaan, welks loop zij volgde, langs Alkmaar tot bij Petten, waar zij zich in zee stortte.

Deze riv. hebben de Frankische Koningen den Friezen, die aan dezen hunne vrijheid lieten behouden, tot eenen grenspaal gesteld, waarover niemand der Vorsten van den Karolingischen stam iets den Hollanderen

(1) *Part II*, *Tab.* VII en VIII.

toegestaan heeft. Doch KAREL *de Eenvoudige* heeft, zoo als wij in het vorige art. gezien hebben, het gebied van DIRK I daarover uitgebreid. De KINHEIM bij Alkmaar maakte oudtijds de grens uit van de Friesche landschappen, tusschen de Noordzee en den Wezer, langs de kust, welke landschappen vervolgens, waarschijnlijk nadat Noord-Holland, waar niet te min het asega-regt nog altijd gelden bleef, daarvan reeds was afgescheurd, in zeven Zeelanden zijn verdeeld. Van DE KINHEIM wordt in de jaarboeken dikwijls gewag gemaakt, om de gedurige schermutselingen, die er tusschen de Hollanders en Friezen, tot bescherming hunner grenzen, voorvielen.

KINHEM, voorm. lands. in de tegenwoordige prov. *Noord-Holland.* Zie KINHEIM.

KINHEM (DE), voorm. riv. in de prov. *Zuid-Holland* en *Noord-Holland.* Zie KINHEIM (DE).

KINHOLT (HET), bosch in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. van *Assen*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Hoogeveen*, gem. en ½ u. N. van *Zuidwolde.* — In vroegeren tijd is dit een uitgestrekt bosch van opgaand eikenhout geweest.

KINI-BALOE, KINIE-BALLOEH, KIENI-BALLOE of KINEY-BALLOU, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de *Noord-Oostkust*, in het distr. *Madoeloe*, lands. *Kini-Baloe.* Het heeft 90 mijlen in den omtrek en wordt, om zijne grootte, door de bewoners een zee genoemd. Het water van dit meer, hetwelk 4 tot 7 vademen diep is, en onderscheidene eilanden bevat, is helder. — Onderscheidene rivieren komen er uit voort, als: de Tawaran, de Tampasak, de Soegoet, de Banjer-Masing en vele anderen.

KINI-BALOE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de *Noord-Oostkust*, distr. *Maloedoe.* Het ontleent zijnen naam van het daarin gelegen meer van denzelfden naam.

KINKELENBURG (DE), adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 1½ u. N. N. O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. *Bemmel.*

KINKHORST (DE), voorm. kast. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, in de stad *Meppel.*

Het werd in het jaar 1511 door RUDOLF VAN MUNSTER, Drost *van Koevorden*, gesticht.

De Overijsselschen beschouwden zulks als gevaarlijk voor hunne veiligheid, en vorderden gezamenlijk met FREDERIK VAN BADEN, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, de slooping van de nog niet volbouwde KINKHORST. RUDOLF weigerde het. De drie in de zaak betrokkene steden hielden vol. Die van Kampen het dralen moede, en geholpen door 200 voetknechten, met het noodige stormtuig, ontmantelden, en vernielden in 1512, daadwerkelijk het kasteel.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog overblijfselen van grachten en hoogten. Op de daartoe behoord hebbende gronden staat nu een korenwindmolen, die den naam van Kinkhorstermolen voert, en eene scheepstimmerwerf, welke, met het overige, als weiden en hooiland gebruikt, aan onderscheidene eigenaren toekomt.

KINKHOVE, geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Kessel*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Roermonde*, gem. en 10 min. W. van *Neer*; met 24 h. en 150 inw.

KINNEM, voorm. lands. in de tegenwoordige prov. *Noord-Holland.* Zie KINHEIM.

KINNEM (DE), voorm. riv. in de prov. *Zuid-Holland* en *Noord-Holland*. Zie KINHEIM.

KINNEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W van *Bergum*, onder *Garijp*.

Van deze state, welke reeds in het jaar 1622 gesloopt was, weet men thans de juiste plaats niet meer aan te wijzen.

KINNEMERIA, naam, onder welken het lands. KENNEMERLAND, prov. *Noord-Holland*, in de lijst van de Vasallen of Leenhouders der kerk van Utrecht, als ook bij MELIS STOKE en BEKA, voorkomt. Zie KENNEMERLAND.

KINNUM, geh. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 20 u. N. van *Hoorn*, kant. en 15 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, ½ u. O. van Wester-Schelling, 10 min. Z. van Midsland; met 10 h. en 70 inw.

KINSBEEK (DE), beek, prov. *Limburg*, in de gem. *Grevenbicht*, welke ten N. van het dorp, in de *Maas* valt.

KINSIKERHOFF, geh. in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Echternach*, gem. *Bech*.

KINTJAMIE (BOEMIE-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie MARTAPOERA.

KINTING (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KENTING (DE).

KINWERD, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie KENWERD.

KIONIE, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

KIPBEEK, beekje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Borne*.

KIPPENHOFF of KUPPENHOFF, geh. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en ¼ u. N. W. van *Diekirch*, gem. *Bastendorf*. Van 1822 tot 1828 behoorde dit geh. tot de gem. *Fouhren*.

KIRCHBERG, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Eich*.

KIRIKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*, aan de Progo.

KIRIKILLE, WAY-KIRIKILLE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boeroe*, aan de Zuidwestkust. Zij valt met eenen zuidwestelijken loop in zee.

KIRIMON-DJAWA, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. KARIMON-DJAWA.

KIRKWERVE, oude naam van het d. OEGSTGEEST, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OEGSTGEEST.

KIRNA, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, aan de Noordkust.

KIRRELL (DE), groote beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in de nabijheid van het d. *Heissdorf* (Hamiville), loopt van daar tot beneden *Selscheid*, in eene zuidoostelijke, en van daar tot aan hare uitwatering in de *Wiltz*, bij Merckholtz, in eene zuidelijke rigting. Hare lengte bedraagt ruim 2 uren.

KISSALAUW, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op eene steile steenklip.

KISSER, KISSER, KEIZER of eigenlijk MAKISSER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, N. O. van Timor; 8° 13′ Z. B., 143° 42′ O. L.

Het eil. Kisser heeft niet meer dan twee ankerplaatsen, de eene ten W. en de andere ten Z. O. Van verre schijnt het zich niet hoog te vertoonen, doch naderbij komende bemerkt men, dat het strand steil afloopt en zeer rotsachtig is. Hier en daar ziet men kloven en inhammen, waarin slechts kleine praauwen kunnen binnenloopen. Het geweldig breken van de hoog aanschietende zee tegen deze steile kust, levert een schoon gezigt op, hetwelk echter tevens, op eenen geringen afstand, iets verschrikkelijks heeft. Men ankert op deze reede een weinig om den zuidwesthoek, op eene strook van riffen en droogten, waar men zeer ongelijke diepten vindt, met een landtouw op den hoogen wal vastgemaakt. Hier begint eene bogt, waar, een weinig noordwaarts van de ankerplaats, het fortje Vollenhove gelegen is. De voorgrond is hier vlak zand, doch geheel aan zee vindt men steil afloopende klipriffen, over welke bij hoog water kleine praauwen kunnen varen. De inwoners halen hunne djonko's (praauwen die tien lasten laden) op het strand.

Het geheele eil. bestaat uit liefelijk begroeide heuvelen, welker toppen een verrukkelijk gezigt op de hier en daar verspreid liggende dorpen en bebouwde velden, van mannen, vrouwen en kinderen wemelende, opleveren. Met dit al wordt de landbouw hier op verre na zoo goed niet uitgeoefend als te wenschen was. Hoewel de grond zeer vruchtbaar is, levert het eiland Kisser, bij vergelijking met andere eilanden, weinig producten van eerste behoefte. Rijst en Turksche tarwe moeten veelal van Wetter derwaarts gezonden worden; doch van hoorn- en ander vee is Kisser rijkelijk voorzien. De inwoners leggen zich hoofdzakelijk toe op den handel met de naburige eilanden, en mogen uit dien hoofde voor de vermogendste van de gezamenlijke Zuidwester-eilanden gehouden worden; doch dit heeft op de verbetering van den landbouw geen voordeeligen invloed gehad. De bewoners van Kisser gaan de Ambonnezen verre te boven in werkzaamheid en nijverheid. Rondom ieder dorp en overal waar men binnen treedt, vindt men tuintjes, die zorgvuldig en met veel moeite aangelegd en beplant zijn met siri-tabak, Turksche tarwe, kool en een aantal andere moeskruiden; terwijl men in de valleijen geheele kudden vee ziet grazen.

In vroeger tijd was dit eiland de zetel van de Residenten der Zuidwester-eilanden, en het is thans nog het meest bevolkte, terwijl de inwoners ook het meest in beschaafdheid gevorderd zijn. De bewoners der binnenlanden zijn Heidenen en beschouwen zich als onderdanen van de Christenen, die zich meer strandwaarts hebben nedergezet. Bij de jongelingschap bespeurt men eene sterke neiging voor de militaire dienst, en het lijdt geen twijfel of, zoo zij goed geoefend werden, zouden zij aan het Gouvernement tot zeer bruikbare hulptroepen kunnen verstrekken. De hoofdplaats van dit eil. heet Marne. Zie dat woord.

KISSIK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passoeroewang*, aan de noordkust met eene goede landingsplaats.

KISSIR, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie Kisser.

KISTRIVIER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie Rohboe.

KITSERSINLAGE, inlaag-poldertje in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en gem. *Zierikzee*; palende N. en O. aan het grondgebied der stad Zierikzee, Z. aan de Oosterschelde, en W. aan Suzannas-inlage.

Het beslaat eene oppervlakte van 16 bund. 16 v. r. 40 v. ell., onbruikbaar land.

KITSJOL (DE PIA-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie PIA-KITSJEL (DE).

KITZENBOUR, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. Z. O. van *Diekirch*, gem. *Medernach*.

KIVAR, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van Ceram-Laut.

KIVIT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. kant. en 2 u. Z. van *Roermonde*, gem. en 20 min. O. van *Posterholt*; met 2. en 12 inw. In dit geh. is het grenskantoor der belastingen.

KIVITSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. aan de Honte, O. aan den Perk-polder, Z. aan den Noordhof-polder, W. aan den Molen-polder.

Deze pold. heeft eene schotbare grootte van 25 bund. 2 v. r. 49 v. ell., volgens het kadaster van 28 bund. 82 v. r. 13 v. ell. Daarin staat slechts ééne hofstede, en het overtollige water wordt, door middel van eene gemetselde heul, in den Noordhof-polder ontlast.

Deze pold. maakt deel uit van de Watering van Welsoorde, welke, door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier, wordt beheerd.

KLAARENBEEK, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie KLARENBEEK.

KLAARKAMP, KLAERKAMP, in het Latijn CLARUS CAMPUS, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, 15 min. N. W. van het d. Rinsumageest.

Het ontleende zijnen naam van zekere weduwe KLARA, die het op haar eigen kosten gesticht had.

SCHOTANUS en anderen stellen de opkomst van dit klooster in het jaar 1165. EMO, Abt van Wittewierum, vermeldt zulks insgelijks op dat jaar; anderen stellen die in het begin der dertiende eeuw. Wat hier ook van zij, dit is zeker, dat het klooster, bewoonbaar gemaakt zijnde, door de Bernardiner- of Cistercienzer Monniken is betrokken geworden, zijnde deze de eersten van die orde, die in Friesland zich nedergezet hebben. De eerste Abt, den Monniken van KLAARKAMP toegezonden, was uit de abdij Rittershausen, niet verre van Brunswijk.

Dit klooster was ongemeen rijk in goederen, en werd bij eenen openen brief van 26 September 1333, door WILLEM III, Graaf *van Holland*, bevoorregt met de vrijheid van tollen door zijne landen, voor alle waren en levensmiddelen, tot het klooster behoorende.

Wijders verhaalt men, dat deze abdij in den beginne van haren bloei vermaard geweest is, door den stichtelijken wandel der kloosterlingen, blijkende, onder anderen, uit de onderscheidene kloosters, die uit dat van KLAARKAMP hunnen oorsprong genomen hebben, te weten: twee nonnenkloosters, Sion en Genezareth of Nazareth, en drie mannenkloosters, als: Oldeklooster of Bloemkamp, St. Bernardklooster te Aduard en het klooster Jerusalem of Gerkesklooster. Eindelijk is nog opmerkelijk, dat de Abten van KLAARKAMP van ouds onder de Prelaten de eerste plaats op de gemeenelandsvergadering bekleed hebben.

Het bevatte in zijnen omtrek 42 pondematen (15 bund. 43 v. r. 23 v. ell.) lands binnen de buitenste gracht, en heeft, naar men verhaalt, weleer drie grachten en drie poorten gehad. Het gebouw, met zijn

toebehooren, is reeds voor vele jaren afgebroken; doch men ziet er nog de overblijfselen van eenen ouden singel, binnen welken drie boerenplaatsen besloten liggen, die in eigendom bezeten en bewoond worden door Halbe Johannes Halbesma, Tjebbe Eelser en Johannes Rengers Hesling.

De Monniken of, zooals men in Friesland plagt te zeggen, de Conventualen, dezer abdij hadden in de binnenlandsche onlusten, tusschen de Schieringers en Vetkoopers, veel deel genomen. Zich houdende aan de zijde der eerstgenoemden, die in Westergoo meest de overhand hadden, en vermits de Benedictijnen van het klooster Foswerd in Ferwerderadeel daarentegen de partij der Vetkoopers waren toegedaan, gaf dit tusschen de Geestelijken dezer beide, nabij elkander gelegene, kloosters eene groote verbittering, zoo als men zulks breeder kan vermeld vinden op het art. Foswerd.

KLAARKAMPER-BRUG, Klaarkampster-brug of Hooge-brug, brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, ½ u. N. van Rinsumageest, over de Ee of Trekvaart van Leeuwarden op Dockum; aldus genaamd naar het voorm. hier nabij gestaan hebbende klooster.

KLAARKAMPER-MEER of Klaarkampster-meer, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, 5 min. N. W. van Rinsumageest.

Het heeft zijnen naam ontleend van het nabij gelegene Klaarkampsterklooster, en staat door de Meersloot in verbinding met de *Ee* of *Dockumer-trekvaart*.

KLAARKAMPSTER-BRUG, brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie Klaarkamper-brug.

KLAARKAMPSTER-MEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie Klaarkamper-meer.

KLAAR-STRAAT, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Weert*, gem. en ½ u. N. van *Neder-Weert*; met 20 h. en 130 inw.

KLAARWATER, voorm. kloost. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, onder de gem. *Oldenbroek*.

Het werd bewoond door adellijke Maagden, die naar den regel van den H. Benedictus leefden. Dit klooster was een afzetsel van Mariënburg bij het Zwartewater, dat zich, in het jaar 1469, onder de vergadering van Bursfeld begeven had. Aangezien dit kloost. door de vrienden van de bewoneressen en andere wereldlijke lieden veelvuldig bezocht werd, hetwelk aan de stilheid des geestelijken levens hinderlijk was, besloten eenige Nonnen dit klooster te verlaten, en elders eene andere vergadering naar den regel van den H. Benedictus op te rigten, te welken einde zij onder den stadsban van Hattem gingen wonen, waar zij een erf kochten en met toestemming van Reinald, Hertog *van Gelderland*, haar eerste huis bouwden. Aan dit gebouw of klooster hebben zij, omdat dit digt bij den IJssel stond, den naam van Onze Lieve Vrouw te Klaarwater gegeven, gelijk de abdij waar zij uitgekomen waren, het Zwartewater genaamd was, om dat die aan het Zwartewater stond. Dit is niet geschied in 1422 of daaromtrent, zooals Slichtenhorst het uitgerekend heeft, maar in het jaar 1415, zooals het door Bocopius opgegeven wordt, want in het leven van Wessel, den eersten Proost, die ook de aanvoerder der nieuwe volkplanting was, staat te lezen, dat hij groote gemeenschap heeft gehouden met Johan Brinkerink, eenen Overste van het Convent te Diepenveen, die in het jaar 1418 overleed. Ook vindt men, dat hij van gemelden Brinkerink verkregen heeft de zuster Hillegond Zonderlands, om zijne geestelijken van Klaarwater,

die zulks nog ongewoon waren, tot het aanvaarden van eene betere levenswijs aan te sporen, maar alzoo een overgroot getal geestelijken niet dulden kon, dat Benedictijner Nonnen van eene dochter van de St. Augustinus-orde onderrigt zouden worden, en daarom naar geen onderwijzing wilden luisteren, zijn de anderen, die zich naar de onderrigting voegen wilden, met hare meesteres naar Friesland vertrokken, alwaar zij het Nyeklooster gesticht, de gemelde meesteres naar de plaats, waar zij hare professie gedaan had, teruggezonden, en het klooster aan den H. Bernardus toegewijd hebben. Uit eenen brief van Georgius van Egmond, den zestigsten Bisschop van Utrecht, blijkt, dat dit klooster ten minste tot het jaar 1546, onder den regel van den H. Benedictus heeft gestaan. Volgens het schrijven van Buzelinus, zoude Klaarwater een mannen- en een vrouwenklooster zijn geweest, zoodanig nogtans, dat het tusschenbeide afgeschoten was. Anderen houden dit voor eene dwaling, en beweren, dat, zich hier somtijds eenige geestelijken tot gezelschap van den Proost hebben opgehouden, terwijl er ook wel drie of vier Kanonniken en Lekenbroeders huisvesting hadden, van welken de laatsten, te weten de Lekenbroeders, op den akkerbouw pastten, en de eersten, de kerkdienst waarnamen, maar aangezien wij lezen, dat de Monniken van Klaarwater, in het jaar 1525, de Monniken van *Hulsbergen* uit hun klooster verdreven en dit in bezit namen, meenen wij daaruit te moeten opmaken, dat Klaarwater wel degelijk door Monniken bewoond was.

Dit kloost. is afgebroken, en de daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door den landbouwer Hendrik Neppelenbroek.

KLAAS-DEN-BOERS-GAT, vaarwater ten Noorden van de Zuiderzee, welke van de Vliestroom af naar Terschelling loopt.

Het is niet bevaarbaar dan door visscherschuiten en andere kleine vaartuigen, welke niet dieper gaan dan zes voeten (1½ ell.). Wanneer men door dit gat heengezeild is, stroomt men oostwaarts naar het Zuider-Schuitengat, hetwelk smal en ondiep is, en tot voor West-Terschelling loopt.

KLAAS-ENGELBREGTS-POLDER, pold. in *Delfland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *'s Gravenhage,* kant. *Delft,* gem. *Schipluiden;* palende N. W. aan den Hodenpijlsche-polder, O. aan de Gaach, die hem van St. Maartensregt en van de landstreek Dorp scheidt, Z. aan den Dorps-polder.

KLAAS-HENNEPOEL-POLDER, onbehuisde pold. in *Rijnland,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *Leyden,* kant. *Noordwijk,* gem. *Warmond;* palende N. en O. aan den Veer-polder, Z. aan de Hollemaren, W. aan de Trekvaart van Leyden op Haarlem.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 40 v. r. 45 v. ell., alles wei- en hooiland, en wordt door eenen steenen molen, op de Ringsloot en Hollemaren, van het overtollige water ontlast. Het bestuur is in handen van de eigenaren.

KLAAS-HOORN-POLDER, pold. in *Kennemerland,* prov. *Noord-Holland,* arr. en kant. *Alkmaar,* gem. *Akersloot;* palende N. en O. aan het Alkmaarder-meer, Z. aan den Kijf-polder, W. aan den Binnegeester-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund.; telt slechts één h., en wordt door eenen molen, op den Schermerboezem, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Poldermeesters.

KLAASJES-WATER, water in het eil. *Goedereede* en *Overflakkee*, dat omstreeks het d. Herkingen zijnen aanvang neemt, en in eene noordwestelijke rigting den St. Elizabeths-polder doorloopt; terwijl het de grensscheiding tusschen de gem. Oud-Herkingen-en-Nieuw-Herkingen, en de gem. Melissant-Noorder-Schorren-en-Wellestrijpe daarstelt.

KLAASKE-MEER, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, hetwelk door de Woudvaart, met het *Albert-Annes-meer* en het *Dockumer-meer* in verbinding staat, doch thans niet meer aanwezig, maar verland is.

KLAAS-KINDEREN of KLAAS-KINDEREN-POLDER, voorm. pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in de heerl. *Burgh*, W. van Burghsluis, aan de Ooster-Schelde.

Deze pold., waarin eene parochiekerk stond, is bij den watervloed van den 14 December 1511 ingevloeid, en niet weder bedijkt geworden.

KLAAS-KINDERENKERKE, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Duivendijke-Klaas-Kinderenkerke-Brijdorpe-en-Looperskapelle*; palende N. aan het Gat-van-Brouwershaven, O. en Z. aan de heerl. Brijdorpe, W. aan de heerl. Brijdorpe en Looperskapelle.

Deze heerl. bevat de buurt Klaas-Kinderenkerke, het geh. den Osse en eenige verstrooid liggende h.; beslaat eene oppervlakte van 331 bund. 16 v. r. 80 v. ell.; telt 11 h., waaronder 6 boerenhofsteden, gezamenlijk bewoond wordende door 12 huisgez., uitmakende eene bevolking van 70 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Brouwershaven*, met uitzondering van twee huisgezinnen, die kerkelijk te *Elkerzee* behooren.

Deze heerl. behoort tegenwoordig tot die van *Duivendijke c. a.*, en wordt als zoodanig thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. JACOB ADRIAAN VAN DER HEIM VAN DUIVENDIJKE, Gouverneur der provincie Zuid-Holland, woonachtig te 's Gravenhage.

De b. KLAAS-KINDERENKERKE ligt 2 u. N. ten W. van Zierikzee, ½ u. W. van Brouwershaven, 1 u. N. N. W. van Duivendijke.

Eertijds is hier ook een dorp en kerk geweest, waarvan het kerkhof alleen nog in wezen is.

De heerl. KLAAS-KINDERENKERKE had, toen zij nog op zich zelve bestond, ten wapen een veld van zilver, met een regt opstaand zwaard, hebbende op de punt een O of ring, en ter wederzijden eene vijfpuntige ster, alles van sabel (zwart).

KLAAS-KINDEREN-POLDER, voorm. pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie KLAAS-KINDEREN.

KLAAS-KREEK, water in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, hetwelk in het *Hoogland* ontspruit, en met eene zuidwestelijke rigting in de *Cottica* uitloopt.

KLAASLAND (MEESTER-), pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*. Zie MEESTER-KLAASLAND.

KLAAS-LAAUWENWAARD of HET WAARDJE, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Voorgronden, O. en Z. aan de Weere-over-de-Bakkers-kil, Z. W. aan de Bruine-kil, W. aan het Steurgat en den Ouden-Wiel.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. 67 v. r. 60 v. ell., en wordt door twee houten duikers, de eene wijd 7 palm., de andere

wijd 7 palm. 2 duim.; ieder met een drijfdeurtje, op de Bruine-kil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 2 palm. boven A. P. De polder wordt bestuurd door den eigenaar, zijnde de Heer Barend Wisboom, woonachtig te Hardinxveld.

KLAAS-MEEREN-POLDERTJE, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Oosterhout (Noord-poldertje-van-).

KLAASSENS-POLDER, vroeger gebruikelijken naam van het zuidelijkste gedeelte der gem. *Ellemeet*, in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, ofschoon het geen afzonderlijke polder is of zulks ook nimmer geweest is.

KLAAS-SLOOT (DE) of de Groemans-Sloot, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Oostzaan*, hetwelk, uit de *Reef* voortkomende, met eene westelijke strekking in de *Gouw* uitloopt.

KLAAS-SLOOT (DE ZWARTE-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Wormer-en-Enge-Wormer*, dat, ten W. van Wormer, met eene zuidelijke rigting, in de *Ringsloot-van-de-Wormer* uitloopt.

KLAAS-VRAGENSLOOT, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Kleije-Sloot* een aanvang neemt, en met eene westelijke rigting in de *Oostzaner-Gouw* uitloopt.

KLAASWAAL, gem. in het *Land van Strijen*, heerl. *Cromstrijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland* (13 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Westmaas, O. aan Strijen, Z. aan Numansdorp, W. aan Oud-Beijerland.

Deze gem. bestaat uit de polders Oud-Cromstrijen, Klein-Cromstrijen, Nieuw-Cromstrijen en een gedeelte van den Westmaas-Nieuwlands-polder; bevat het d. Klaaswaal, de geh. Oude-Sluis en Bommeskous, benevens nog eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1453 bund. 71 v. r. 15 v. ell., waaronder 1427 bund. 76 v. r. 30 v. ell. belastbaar land. Men telt er 173 h., bewoond door 234 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1150 inw., die meest hun bestaan vinden in de melkerij, de bouwerij, de aardappelenteelt en de vlasserij.

De inw., die hier op 25 na allen Herv. zijn, onder welke 370 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*, behoort. — Vroeger was de gem. van Klaaswaal met die van *Numansdorp* gecombineerd. De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Clemens van de Roose, die in het jaar 1576 herwaarts kwam en in het jaar 1578 naar Berg-Ambacht vertrok. In het jaar 1652 werden zij echter van elkander gescheiden, en toen behield Klaaswaal tot eersten Leeraar Petrus Canzius, die in het jaar 1643 herwaarts gekomen was en in het jaar 1665 overleed. Het beroep geschiedt door den Ambachtsheer van Cromstrijen.

De 13 R. K., welke men er aantreft, worden tot de par. van *Oud-Beijerland* gerekend. — De 12 Isr., welke men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Oud-Beijerland*. Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. Klaaswaal ligt 4 u. Z. W. van Dordrecht, 1½ u. Z. O. van Oud-Beijerland. Het ontleent zijnen naam van het water de Waal aldaar bij liggende, en op oude kaarten bekend als Vlamings-waal. Nabij die Waal stond eertijds eene woning, toen Stelling genaamd, bewoond door zekere Claassen en van daar den naam van Klaaswaal.

Het is genoegzaam zeker, dat dit d. gesticht is even na de bedijking van Oud-Cromstrijen, namelijk na het jaar 1539, behalve dat aan den dijk nog eenige huizen staan, bestaat het d. genoegzaam alleen uit eene breede straat, welke aan wederzijden geregeld met huizen bebouwd is.

De kerk is een net gebouw, waarvan men de juiste tijd der stichting niet weet op te geven; zij is in 1647 vergroot, en heeft, in 1840, vele verbeteringen ondergaan. In deze kerk worden gevonden drie zilveren schotels en vier zilveren bekers, ter bediening van het H. Nachtmaal, voorts nog twee zilveren bekers, tot ontvangst van liefdegiften voor de armen, bij die gelegenheid, alsmede een fraai zilveren doopbekken.

De pastorij, welke bezijden het kerkhof staat en haar uitzigt zuidwaarts over het dorp heeft, is, in het jaar 1772, geheel vernieuwd, zoodat zij eene nette en aangename woning vormt, met eenen tamelijk grooten tuin, benoorden het huis gelegen.

De school, die even als de onderwijzerswoning, in het jaar 1830, nieuw gesticht en een fraai gebouw is, wordt gemiddeld zoo des zomers als des winters door een getal van 100 leerlingen bezocht. In het jaar 1839 is de onderwijzerswoning op nieuw verbeterd, en daarboven eene fraaije raadkamer geplaatst.

Er is in dit d. een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 16 Augustus 1825 opgerigt is en 16 leden telt.

In het jaar 1710 is aan de oostzijde van dit d. brand ontstaan. De huizen, op drie na van het zuideinde, toen nog omtrent allen met riet gedekt zijnde, brandden noordwaarts geheel af, uitgezonderd het laatste huis naast het kerkhof, dat met pannen gedekt was.

Het wapen van dit d. is van zilver, met eene golvende balk, waarboven twee, en waaronder een kruis, alles van goud.

KLAAS-WILLEMS-DOP, water in *Kennemerland,* prov. *Noord-Holland,* gem. *Zaandam,* dat van de Weer afkomende, in eene zuidwestlijke rigting naar de Zaan loopt en zich daarin ontlast.

KLAAWERS-AMBACHT-VAN-DE-POEL, naam, onder welken de heerl. Oost-Barendrecht bij de oude Schrijvers voorkomt. Zie Barendrecht (Oost-).

KLABAT, berg in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Celebes,* op de noordelijke landtong, res. *Menado,* nabij den Tongsowang, met welken hij gemeenlijk de twee gebroeders genaamd wordt.

Het is een nog werkende vuurberg, die eene kegelvormige gedaante heeft en 4000 voeten hoog is.

KLABAT, d. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Celebes,* op de noordelijke landtong, resid. *Menado,* nabij de stad Kema.

KLABAT, Klabert of Klebat, distr. in *Oost-Indië,* in den *Sundaschen-Archipel,* op het eil. *Bangka.*

KLABAT (BAAI-VAN-), Baai-van-Klabert of Baai-van-Klebat, golf in *Oost-Indië,* in den *Sundasche-Archipel,* aan den Noordwesthoek van het eil. Bangka, tusschen de beide noordelijke landtongen en den Westhoek van dat eil. Zij loopt diep het land in, doch is vol banken en heeft slechts een smal vaarwater langs de Oostkust.

KLABAT-DIATAS, dist. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Celebes,* resid. *Menado.*

KLABAT-DIBAWA, distr. in *Oost-Indië,* op het *Sundasche* eil. *Celebes,* resid. *Menado.*

KLABERT, distr. in *Oost-Indië,* in den *Sundasche-Archipel.* Zie Klabat.

KLABERT (BAAI-VAN-), golf in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie KLABAT (BAAI-VAN-).

KLAD (DE) of DE KLADDE, eigenlijk de LEEMKLADDE, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 9 u. N. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. *Steenbergen-en-Kruisland* gedeeltelijk gem. *Halsteren*; met 37 h. en 190 inw. Ook is er eene school. Onder de huizen zijn eenige fraaije hofsteden.

KLAERKAMP, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie KLAARKAMP.

KLAGA-SLOEMPOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Soerakarta*.

Nabij dit d. geraakte de Majoor BAUER, kommanderende de vierde mobiele colonne, den 6 Maart 1828, met de muitelingen slaags, waarbij deze laatsten een twintigtal dooden bekwamen, en door de onzen, die twee zwaar en drie ligt gewonden hadden, eenige wapenen en hoornvee buit gemaakt werd.

KLAGEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

In dit d. werd de Tommongong PATMO NEGORO, in den nacht tusschen den 16 en 17 Mei 1829, door de Gorontalische scherpschutters en jagers, onder de bevelen van den Luitenant SUTHERLAND VAN DER TAK, en den fungerenden Adjudant LANGE overvallen, waarbij de gemelde Tommongong, benevens tien man zijn omgekomen, en drie geweren, een pistool, tien lansen (waarbij eenige met goud beslag) een paar krissen met gouden scheden, eenige ammunitie enz. zijn buit gemaakt.

KLAKKA, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, reg. *Poerboliengo*, distr. *Loemadjang*.

Dit meer is zeer diep en heeft circa 2½ paal in zijnen omtrek; het water wordt door eene afwatering, over eenige klippen, bij kleine vallen, nevens den passangrahan, naar de rivier Bondo Joedo geleid, het heeft eene onaangename smaak, doch men vindt twee wellen aan den oostkant van het meer, waaruit het drinkwater genomen wordt. Het is van geboomte omringd en uit den passangrahan, heeft men een verrukkend gezigt over dit meer, de afwisseling van voorwerpen, de trotsche vuuruitwerpenden berg Lamongan, vaartuigjes, de stilte die alom heerscht, de terugkaatsingen in het water, en de gelukkig gekozene plaats voor de passangrahan, maakt deze plaats buiten alle beschrijving bekoorlijk.

KLAKKA of RAWA LAMONGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, reg. *Poerbolingo*, distr. *Loemadjang*, bij den berg Lamongan en niet ver van het meer Klakka.

KLAKKAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het rijk van *Borneo*.

KLAMPO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kodoe*, ads. res. *Magalang*, W. van Tempel.

KLANDIJK (NOORDER-) of SCHEIDINGS-DIJK, dijk in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, welke aan de Kromme-IJ begint, met eene westelijke rigting tusschen de gem. Assendelft, Crommenie-en-Crommeniedijk doorloopt, en aan de Nauwernasche-vaart eindigt.

KLANDINGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Bezoeki*.

KLANG (OETJONG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

KLANT, voorm. state, prov. *Friesland.* Zie Augsbuur.

KLAPANOGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia.*

KLAPMUTSCHE-MOEREN, gedeelte van den pold. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerke-Rengerskerke-en-Zuidland*, in de heerl. *Zuidland;* doch deze naam is bijna geheel in onbruik.

KLAPOOREN-POLDERTJE, onbehuisde pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk;* palende N. aan het Oude-Maasje, O. aan den Nieuwe-Klapooren-polder, Z. aan de Aanwassen, W. aan de Reesloot.

Deze pold., die vóór het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 75 v. r. 64 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 5 palm 4 duim, hoog 4 palm 2 duim, voorzien van eene klep, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 3 palm 5 duim boven A. P.; de hoogte der dijken 1 ell. 6 palm boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Poldermeester, die tevens Penningmeester is. Het onderhoud der kaden is ten laste van den polder. De voorgronden behooren aan de Ingelanden.

KLAPOOREN-POLDERTJE (NIEUW-), ook genaamd het Poldertje-Beoosten-den-Klapooren-polder, onbehuisde pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk;* palende N. aan het Oude-Maasje, O. aan de Buitengronden, Z. aan de kaden van den Aanwas-polder, W. aan het Klapooren-poldertje.

Deze pold., die in het jaar 1824 bedijkt is, beslaat, met de kaden, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 24 v. r. 19 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 5 palm 1 duim, hoog 4 palm 4 duim voorzien van eene klep, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. De hoogte van het zomerpeil is 3 palm 5 duim boven A. P.; die der kaden is 1 ell. 4 palm boven A. P. Het maaiveld ligt 6 palm boven A. P. Het bestuur bestaat uit eenen Poldermeester, die tevens Penningmeester is.

KLAPP, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee.* Zie Kalappa.

KLAPPA, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal.* Dit bosch was vóór eenige jaren voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men den houtkap vooreerst heeft moeten staken; alhoewel de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken.

KLAPPA-NOENGAL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg.*

De vogelnestklippen, welke men in den omtrek vindt, worden gerekend 25 tot 30 pikols jaarlijks te leveren.

KLAPPENBERG (HOOGE-EN-LAGE-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 2 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, 1 u. Z. ten O. van *Etten*, waartoe het behoort. Men telt er 24 h., bewoond door 28 huisgez., uitmakende eene bevolking van 164 inw.

KLAPPERS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee.* Zie Kalapa.

KLAP-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar;* palende N. aan de stad Alkmaar, O. en Z. aan de Achtermeer, W. aan den Heiloerdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 66 v. r. 80 v. ell., en wordt bij contract door de Achtermeer bemalen.

KLAP-POLDER, pold. in het balj. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*; palende N. aan den Hoofsche-polder, O. aan de Oude-Lee, Z. aan den Hoekeindsche-polder, W. aan den Overbuurtsche-polder.

KLAP-POLDER (ACHTER-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*; palende N. aan den Hoefsche-polder, O. aan den Klap-polder, Z. en W. aan den Verbuyrtsche-polder.

KLAPPUS, naam, welken men wel eens geeft aan het eil. KALAPA, in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie KALAPA.

KLAPVAART, water in het balj. van *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Bleiswijk*, hetwelk in eene zuidelijke strekking den Klappolder doorloopt.

KLAREBEEK, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie KLARENBEEK.

KLAREKAMP, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie KLAARKAMP.

KLARENBEEK, buit. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en ¾ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*.

Dit buit. beslaat, met den daartoe behoorenden bouwhof, eene oppervlakte van 20 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. SCHOOREN.

KLARENBEEK, landg. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., gem. en ½ u. N. O. van *Arnhem*.

De beide, ter wederzijde van den straatweg op Zutphen gelegene, gedeelten van dit landgoed maakten te voren verschillende bezittingen uit. Dat gedeelte, hetwelk aan de regterzijde van den weg gelegen is, behoorde, in het jaar 1487, aan REINIER VAN DER ZANDE, die van twee hofsteden en verschillende daaraan grenzende, langs de beek gelegene, landerijen, door aankoop eigenaar was geworden, waarna hij die vereenigde onder den naam van Monnikhuizerbeek. Deze toen reeds aanzienlijke bezitting werd, in het jaar 1573, door aankoop, het eigendom van zekeren GEORGE PROBACK, die van Aken herwaarts schijnt gekomen te zijn, en van zijne huisvrouw URSULA RIDDELERS. Nadat deze laatste, in 1580 of 1581, overleden en alzoo de helft van het landgoed Monnikhuizerbeek op hare erfgenamen vervallen was, stonden deze allen hun aandeel af aan hunnen medeërfgenaam WILLEM HUYGENS, toen of naderhand Burgemeester van Arnhem, die ook, ten jare 1600, de andere helft, welke aan GEORGE PROBACK verbleven was, aankocht, daar hij, ter voldoening van zijne schuldeischers, tot dezen verkoop schijnt genoodzaakt geweest te zijn. WILLEM HUYGENS gaf hem echter de geheele hofstede, voor éénen gulden 's jaars, gedurende zijn leven in vruchtgebruik. De volgende eigenaar was de Burgemeester RUTGER HUYGENS, waarschijnlijk de zoon van WILLEM, dezelfde, die, met het oude Monnikhuizerbeek, het grootste gedeelte van dit landgoed, voor zoo verre het aan de overzijde van den weg gelegen is, onder den naam van KLARENBEEK vereenigde. Reeds in de jaren 1625 en 1628 had hij van de Staten des kwartiers van Veluwe, de rijke watervallen bij Monnikhuizen, met de vijvers en verschillende daaromtrent gelegene landerijen, in erfpacht bekomen, en hij vermeerderde deze bezitting, in het jaar 1635, met de landerijen van het voormalige klooster, die hij voor 1525 guld. aankocht. Dit alles vergrootte hij sedert nog door eenige heetvelden, welke hij van de stad in eigendom bekwam,

nadat hij die, zonder hare toestemming, afgegraven had, alsmede door het aankoopen van vele hieromtrent gelegene goederen, welke, te voren aan de abdij van Prüm (Pruim) toebehoord hebbende, van deze door Graaf Ernst Casimir van Nassau Katzenelbogen aangekocht waren, het een en ander, onder den naam van Klarenbeek, met het oude Monnikhuizerbeek vereenigde, waarna hij, in het gedeelte, dat aan de linkerzijde van den weg gelegen is, een prachtig bosch aanlegde van opgaande boomen en beuken, door eene dubbele rij beukenboomen geheel omringd; een bosch, welks zware stammen, ondoordringbaar lommer, ontzagverwekkende trotschheid, tot op onzen tijd, de bewondering der vreemdelingen boeide; terwijl het den inwoners van Arnhem in den zomer, digt in de nabijheid hunner stad, de bekoorlijkste wandeling aanbood

Toen, in het jaar 1672, Lodewijk XIV, Koning *van Frankrijk*, ook Gelderland bemagtigd had, was de toenmalige eigenaar van dit landgoed, de Heer Willem Gooswijn Huygens, met meer andere aanzienlijken, naar Holland geweken. De Koning ondertusschen bevolen hebbende, dat alle uitgewekenen, op verbeurte van hunne inkomsten, binnen eenen bepaalden tijd moesten terugkomen; terwijl, bij gebreke daarvan, hunne bosschen vernield en hunne gebouwen afgebrand zouden worden, zou ook Klarenbeek in dit lot hebben moeten deelen en aan het geweld des krijgsvolks zijn prijs gegeven geworden, zoo niet zekere Mevrouw van Nieuwenheim eene aanzienlijke som, ten behoeve van de Koninklijke schatkist gestort had, waarvoor de Koning aan haar zijn regt op dit goed afstond, zoodat het toen, als werkelijk aan een zijner onderdanen toebehoorende, beschouwd konde worden. Naderhand is Klarenbeek door huwelijk gekomen in het huis van der Hell, en van daar in dat van den Baron van Wijnbergen, tot dat het, in het jaar 1739, het eigendom werd van Jonkheer Pieter Bout, Ordinaris Gedeputeerde van de Algemeene Staten, wegens de provincie Zeeland, die het aan de regterzijde van den weg gelegene gedeelte, dat voormaals tot Monnikhuizerbeek behoord had, geheel nieuw deed aanleggen, en met eene menigte fonteinen en ander waterwerk versierde; deze aanleg, hoewel, naar den toenmaligen smaak, zeer stijf en gedwongen, bevattede echter, in de hoogst springende fonteinen van dezen omtrek, en andere kostbare waterwerken, veel bezienswaardigs. — De volgende eigenaar was de Heer Jan van Roseveld, Oud-Raad van Vlaanderen, die, tusschen den jare 1780 en 1788, het weleer door Rutger Huygens aangelegde bosch grootendeels deed omhakken en uitroeijen, en den grond met eiken hakhout deed beplanten of tot bouwlanden toebereiden. Na nog twee malen van eigenaar verwisseld te zijn, kwam Klarenbeek, in het jaar 1807, door koop, aan den Baron Joan van Pallandt tot Walfort, honorair Kamerheer en Lid der Gedeputeerde Staten van Gelderland, die verschillende bij eenen vorige verkoop, daarvan afgescheidene gedeelten er mede hereenigd, en alzoo derdehalve honderd morgen (128 bund.) lands daarstelde, welke hij later nog vergrootte door den aankoop van het landgoed Rennen-Enk, waardoor zich nu deze plaats, van den Rozendaalschen weg, oostwaarts tot aan den Deventerschen weg uitstrekt. De aanleg van den Heer Bout werd, door den tegenwoordigen eigenaar, naar den thans heerschenden, meer kieschen en ongedwongen smaak veranderd, waarbij echter vele waterwerken en zware boomen hebben moeten verdwijnen, en aan de linkerzijde van den weg, waar te voren het bosch prijkte, deed hij ruime, over de hoogten en laagten slingerende wegen aanleggen,

die zich, zoowel door verscheidenheid van plantsoen, hier en daar van bouwland afgewisseld, als door uitgestrekte gezigten onderscheiden. Terwijl de wandeling in den omtrek van het huis, hetwelk over een aanzienlijk water en verder over eene weide op den straatweg uitziet, voor het algemeen gesloten is, staat het aan ieder vrij, aan de andere zijde van den weg, daarvan gebruik te maken, ja zelfs stelt de eigenaar de wandelaars in de gelegenheid, om zich bij den aldaar wonenden boschwachter, eenige ververschingen te verschaffen, wier genot men hier meer dan dubbel smaken kan, hetzij in eene koele plaats onder het digte lommer, aan alle zijden door hoogten ingesloten, of op eene hoogte, van waar men, langs de glooijing van eenen heuvel, op den vijver aan den voet, een verrukkelijk uitzigt geniet, of bij eene stille waterkom door zwaar geboomte omringd. Maar bekoorlijk vooral is de wandeling naar de hoogte, langs de wegen, die voorbedachtelijk zoo breed en langzaam opgaande zijn aangelegd, dat zij zelfs door rijtuigen kunnen gebruikt worden; eene plaats in het bijzonder kenbaar door eene groote steenen tafel, onderscheidt zich door het heerlijke uitzigt, hetwelk zij aanbiedt, langs de wel beplante, met slingerpaden doorsneden glooijing des heuvels, over eene vallei, in welke verschillende lanen de vruchtbare rogge- en boekweitvelden doorkruisen, op de altijd groene Betuwe door den kronkelenden Rijn omzoomd, en in het verschiet door de Nijmeegsche, Kleefsche en Eltensche gebergten bepaald. Van hier kan men zich langs verschillende wegen, naar de laagte terug begeven; men kan namelijk eensklaps afdalen langs eene aanmerkelijke steilte, onder den naam van R e u z e n t r a p p e n bekend, of ook den breeden weg vervolgen, die langs de zacht glooijende hoogten, door digt boomgewas, langzaam naar beneden voert.

KLARENBEEK, adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 5 u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. van *Voorst*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 80 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer B. W. Koerse, woonachtig te Voorst.

KLARENBEEK, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Klarebeek.

KLARENBEEK, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Carrawassibo, benedenwaarts aan het Land-van-Nieuw-Apecapa. De Negers noemen haar La Cassi. Zij is later met de plant. *Carrawassibo* vereenigd, welke thans verlaten is.

KLARENBEEK (LAND-VAN), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Goudmijn, benedenwaarts aan den mond der Craskreek.

KLARENBEEK (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Constantia, benedenwaarts aan den mond van de Craskreek; 488 akk. groot; met 115 slaven. De Negers noemen haar Komisie.

KLARENBERG, voorm. vrouwenkloost. in het *Ambt-Vollenhove*, prov. *Overijssel*, waarvan weinig met zekerheid bekend is.

KLATAKAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Bezoeki*.

KLATERBUURT, b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. ten Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. ten W. van *Purmerende*, gem. en tegen den Westerdijk van *de Beemster*. Zij bestaat uit 9 h., telt 60 inw., en grenst aan het d. de Rijp.

Bij den verschrikkelijken brand in de Rijp, op den 6 en 7 Januarij 1656, werd ook een groot deel van dit geh. eene prooi der vlammen.

KLATERING, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Clateringen.

KLATTEN of Klattan, fort of vesting in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, aan den grooten weg tusschen Soerakarta en Djocjokarta, in eene gezonde landstreek. Zij is van eene vierkante gedaante, en heeft vier bolwerken, grachten en ophaalbruggen; ook is zij de woonplaats van twee Regenten.

Bij het aanleggen van dit fort in 1797, werden de prachtige bouwvallen van Brambanan (zie dat woord) door den Nederlandschen Ingenieur ontdekt.

In de nabijheid van deze vesting ligt eene brug over de Tingal, welke den 3 Januarij 1823 met al haar paal- en muurwerk wegspoelde, door eene aanmerkelijke lozing van water en slijk, welke ten gevolge van eene aardbeving plaats vondt.

In September 1826, als wanneer deze vesting onder de bevelen van den Kapitein Sagermans stond, rukte de gepensioneerde Kapitein Le Jean, met honderd man en een eenponder uit de vesting, benevens de Solosche hulptroepen, ongeveer vier honderd man sterk, tegen den vijand op, die op vele plaatsen, maar vooral bij het hoofddorp Gading zoo dapper werd aangevallen en geslagen, dat niet alleen vele omliggende dorpen zich onderwierpen, maar dat het volk daaruit zich bij de onzen schaarde, om de muitelingen weder weg te jagen, zoodat de kolonne op Klatten terugkomende vijftien honderd man sterk was. Uitmuntend gedroegen zich bij die gelegenheid de Luitenant Steenbeeken en de Bombardier Lehent; eerstgemelde, door altijd bij de voorwacht het eerst in het vuur te zijn; de tweede door het stuk, hetwelk hij kommandeerde, zoo goed te doen dienen en door alle moeijelijkheden van het terrein heen te brengen; terwijl de eer van de geheele uitvoering aan den Kapitein Le Jean, als Bevelhebber, toekwam.

KLATRING, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Clateringen.

KLAVERBLAD (HET), fort in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Xoela-Besi*, tot de *Xoela-eilanden* behoorende.

Van dit fort kent men noch den Bouwmeester noch den tijd, waarin het is aangelegd.

KLAVER-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe;* palende N. aan het Hollandsdiep, O. aan Oostgors en de buitengronden tegen het Hollandsdiep, Z. aan den Ketelpolder, W. aan den grooten weg der eerste klasse no. 7.

Deze pold., die een deel van den Roijalen-polder uitmaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund. 74 v. r. 80 v. ell., en heeft eene afzonderlijke uitwatering onmiddellijk op het Hollands-diep door eene steenen sluis, wijd 1 ell. 4 palm. 1 duim, hoog 1 ell. 2 duim, voorzien van eene vloeddeur, en liggende in de kromte van den buitenzeedijk van den Roijalen-polder, even boven den Moerdijk. De situatie van dezen polder is, om die reden, dan ook steeds meer voldoende dan die van de overige in dezen omtrek gelegen polders, welke gezamenlijk door de sluis aan den Moerdijk

loozen. Het zomerpeil is 1 ell. De hoogte der dijken is 3 ell. 9 palm. Hij behoort onder het bestuur van den Roijalen-polder.

KLAWIENG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

Zij ontspringt in het gebergte *Poetie* en stroomt in eene zuidoostelijke rigting voort, tot dat zij zich 10 palen beneden Banjoemas, met de *Serayoe* vereenigt.

KLAYAN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjermasing*.

Zij ontstaat in het oostelijk gedeelte van dat koningrijk, en ontlast zich, met eene zuidwestelijke rigting, bij het fortje Tabamauw, in de *Banjermasing*.

KLEBAT, distr. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Klabat.

KLEBAT (BAAI-VAN-), golf in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Klabat (Baai-van-).

KLEBOET, golf in *Oost-Indië*, aan de kust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

KLEEF, eigenlijk Cleve, voorm. hert. in het *Duitsche rijk*, dat thans grootendeels tot de Pruissische prov. *Rijnland* gerekend wordt, maar voor een klein gedeelte ook bij de prov. *Gelderland*, *Noord-Braband* en het tegenwoordige hert. *Limburg* is ingedeeld, hebbende de gem. Zevenaar, Duiven en Huissen in de prov. Gelderland, de gem. Oeffelt in Noord-Braband en het grootste deel van het kant. Gennep in de prov. Limburg, vroeger tot het hert. Cleve behoord.

KLEEF (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. N. van *Haarlem*, gem. *Schooten-en-Gehuchten*, in het voorm. amb. *Akendam*, ½ u. Z. O. van Bloemendaal.

Men is het niet eens wegens de stichting van dat huis. Sommigen zijn van meening, dat het aldus genoemd is naar Aleid, dochter van Dideric, Graaf *van Cleve*, huisvrouw van Dideric VII, Graaf *van Holland;* anderen, en hiermede stemmen onze geloofwaardigste en meeste Geschiedschrijvers overeen, beweren dat het dus genoemd is naar Margaretha, dochter van Adolf van Cleve, echtgenoote en daarna weduwe van Hertog Albrecht van Beijeren, Graaf *van Holland*, en wel omtrent het jaar 1392. Dit laatste gevoelen heeft ook wel de meeste waarschijnlijkheid, zoo geene volkomene zekerheid. Hertog Albrecht overleed in het jaar 1404, in den ouderdom van 67 jaren. Geene kinderen hebbende bij zijne tweede vrouw Margaretha van Cleve, wil men, dat hij voor zijn overlijden, ten genoege van haar, dit voortreffelijk huis heeft doen stichten, waar zij zich meestal, na zijnen dood, heeft opgehouden.

Het adell. geslacht der Brederodes is, sints onheugelijke tijden, bezitter van dit kasteel geweest; het werd echter later door Simon, Graaf van der Lippe-Detmold, als erfgenaam der goederen van Brederode, aan de stad Haarlem verkocht.

Don Frederik, zoon van den Hertog van Alva, besloten hebbende, om de stad Haarlem te belegeren, deed, in het jaar 1572, het Huis-te-Kleef door eenige krijgsbenden in bezetting nemen, bij welke gelegenheid de huislieden verjaagd, de molens in den brand gestoken werden, en alles vernield werd, wat onder het bereik van deze woeste menigte kwam. Hij zelf huisvestte gedurende het beleg dier stad op dit kasteel, en, nadat zijne benden het leger van den Prins van Oranje, onder den Heer van Batenburg, tot ontzet der belegerden,

van Sassenheim over Noordwijkerhout, tot nabij het Haarlemmerhout genaderd, op den 8 Julij van het jaar 1573, geslagen hadden, bragt hij onder anderen acht veroverde veldstukjes op dit huis, hetwelk, na het overgaan der stad, eerst tot eene gevangenis voor de Kapiteins en Vaandeldragers der verwonnenen werd gebruikt, en, hetzij uit haat tegen den Heer van Brederode, of uit vrees dat de vijand zijn voordeel met dit huis doen mogt, bijaldien hij eenen aanval op Haarlem wilde ondernemen, weinig tijds daarna door buskruid, ten dien einde daaronder gebragt, werd vernield. Het vloog in de lucht, terwijl niets dan eenige gescheurde brokken van de torens en eenige overblijfselen van zware muren, de gedenkteekenen van dit kasteel en de jammerlijke vernieling daarvan bij den nakomeling bewaren. Thans zijn er slechts zeer geringe bouwvallen van over. Ook is nog overig eene boerenwoning, met eenen gemetselden toren, welke echter van lateren bouw is.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 8 bund. 69 v. r. 90 v. ell., behooren nog aan de stad Haarlem.

KLEEF (HET LAND VAN-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 10 min. N. O. van *Loon-op-Zand;* met 19 h. en 100 inw.

KLEEFSCHE-WAARD, bouwhoeve, voorheen tot het hert. *Cleve*, en onder het d. *Malburgen* behoord hebbende, thans prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., gem. en 10 min. Z. O. van *Arnhem*, waarbij zij in het jaar 1816 gevoegd is.

KLEGAN, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Padjang*.

KLEI of Kleinwierum, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. ten O. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Bierum*, ¼ u. N. O. van *Holwierda*, waartoe het behoort, op eene wierde, aan den Eemsdijk; met 3 h. en ruim 20 inw. De omtrek bestaat uit zavelige, vruchtbare klei.

KLEI (DE), geh. of streek van boerderijen in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3¼ u. W. van *Appingedam*, kant. en 3¼ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. N. O. van *Ulrum*, ten N. van den rijweg naar Leens; bestaande uit 7 boerderijen en 3 dagloonerswoningen, welke laatste, aan den Berwijlenster-weg, met de drie oostelijkste boerderijen, kerkelijk onder *Leens* behooren, doch de vier westelijke onder *Ulrum*. Men telt er ongeveer 60 inw.

KLEI (NEYENBEEKSCHE-EN-WILPSCHE-), pold. op de *Middel-Veluwe*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Apeldoorn*, gem. *Voorst;* palende N. aan Deventer, O. aan den IJssel, Z. aan Voorst, W. aan den Bandijk van Veluwe.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 820 bund. schotbaar land; telt 21 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris, die tevens Ontvanger is.

KLEI (VOORSTER-), pold. op de *Middel-Veluwe*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Apeldoorn*, gem. *Voorst;* palende N. aan de Voorster-beek, O. aan den IJssel, Z. aan de Hoendernester-beek, W. aan den straatweg van Deventer en Apeldoorn op Zutphen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 840 bund.; telt 12 boerderijen, en wordt door vier sluizen, op den

IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters, eenen Ontvanger en eenen Secretaris.

KLEIBROEK, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en ¼ u. N. W. van *Castricum*; met 11 h. en 70 inw.

KLEIBURG (NIEUW-) of NIEUW-KLEIJENBURG, pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Oost-Voorne*; palende N. en N. O. aan de Noordzee, O. aan den mond van de Nieuwe-Maas, Z. aan Oud-Kleiburg, Z. W. aan den Kleine-Oosterlandsche-polder.

Deze pold., welke te gelijk met *Oud-Kleiburg*, den 29 Februarij 1652, ter bedijking is uitgegeven, was met dezen, in het begin der vorige eeuw ondergevloeid, en heeft toen, door onvermogen van den eigenaar, eenen geruimen tijd verlaten gelegen. Sedert verkocht zijnde, hebben de koopers er, in het jaar 1743, eene zomerkade omgelegd, waarom de landen daarin gelegen door de Staten van Holland en West-Friesland op gorsverponding zijn gesteld.

De pold. NIEUW-KLEIBURG beslaat, met de gorzen, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 52 bund. 49 v. r. 90 v. ell. Het polderbestuur berust bij den eigenaar

KLEIBURG (OUD-) of OUD-KLEIJENBURG, onbebouwde pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Oost-Voorne*; palende N. aan Nieuw-Kleiburg, O. en Z. O. aan de Nieuwe-Maas, Z. aan den Meeuwenoordsche-polder en den Klein-Oosterlandsche polder, Z. W. aan den Klein-Oosterlandsche-polder.

Deze pold., welke, zoo als wij in het vorige art. gezien hebben, den 29 Februarij 1652 ter bedijking is uitgegeven, beslaat, met de gorzen, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 38 bund. 62 v. r. 22 v. ell, het berust bij den eigenaar.

KLEIGAT (HET), inham van de *Noordzee*, aan de westkust van de prov. *Noord-Holland*, ½ u. N. van Calandsoog.

KLEIJENBURG, buurs., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant., gem. en ½ u. O. van *Leeuwarden*, zijnde een gedeelte van de buurt *het Vliet*; met 40 inw.

KLEIJENBURG (NIEUW-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KLEIBURG (NIEUW-).

KLEIJENBURG (OUD-), pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KLEIBURG (OUD-).

KLEIJEN-POLDER, pold., vermeld in een akkoord tusschen den Abt van St. Pieters, bij Gent, en het Kapittel van Doornik, van 7 Maart 1350, over tienden in het land van *den Vrije*, nu distr. *Sluis*, prov. *Zeeland*. Hij komt voor onder de polders aan St. Pieter behoorende, en wel onder meer andere polders bij Groede gelegen. Misschien werd daaronder de CLEYHEMS-POLDER of de KLEINE-POLDER bedoeld; anders is deze polder thans onbekend.

KLEIJENSLOOT, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Oost-Zaan*, welke, uit het *Weyver* afkomende, in eene Zuidoostelijke strekking naar de *Twisk* loopt, en zich daarin ontlast.

KLEIMEER (DE) of DE KLIJMEER, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Kadijk-en-Huiswaard*, van alle zijden omgeven door de Voorsloten van Geestmer-Ambacht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 66 bund. 3 v. r. 56 v. ell., waaronder 64 bund. 74 v. r. 79 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen molen, op de Voorsloten van

Geestmer-Ambacht, van het overtollige water ontlast. Er zijn in dezen polder geene boerderijen, doch er is een woonhuisje van den Molenaar. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Penningmeester en twee Molenmeesters.

KLEIN, naam, welken de Negers geven aan de voorm. suikerplant. Beatrboedslust, en aan de koffij- en katoenplant. Klein-Lunenburg, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Beatrboedslust en Lunenburg (Klein-).

KLEIN-ADUARD, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Aduard (Klein-) (1).

KLEIN (PIKIEN-), naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. Bosse'slust, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Bosse'slust.

KLEINBAAI, baai in *West-Indië*, aan de westzijde van het *Antillische* eil. *St. Marten*.

KLEIN-BAAI, een der zeven divisiën van het *Nederlands-Kwartier* van het *West-Indische* eil. *St. Marten;* palende N. aan Cul-de-Sac, O. aan Groot-Baai, Z. aan den Oceaan, W. aan Koolbaai.

Deze divisie bestaat grootendeels uit den berg, waarop het fort Willem gebouwd is, mitsgaders uit eenen tak van den Koolbaaiberg, welke te zamen de Klein-baai, waarvan de divisie haren naam ontleent, vormen. Zij heeft eene uitgestrektheid van 3700 voeten. De grond bestaat uit eene roodachtige klei, met veel steengruis vermengd, en is droog en onvruchtbaar, waarom men hier slechts ééne, thans bijna verlatene, suikerplantaadje aantreft, van welke men voor eenige jaren zestig slaven naar Suriname heeft overgevoerd, zoodat er thans nog slechts twintig gevonden worden.

KLEINBEKE, watertje, dat, in *België* zijnen oorsprong nemende, op de grenzen der prov. *Noord-Braband*, zich in de *Aa* of *Weereis* ontlast.

KLEINDERBURG, voorm. burg. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. van *Baflo*, onder *Rasquert*.

KLEINDIEP, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Het ontstaat in het Zuidwesten van deze griet., nabij het d. Oosterwolde, loopt in eene kronkelende noordwestelijke en daarna westelijke strekking naar de Kuinder, in welke zij zich ontlast. Het is de westelijkste bronader van de Kuinder.

KLEINE-BRAAK, pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Scharwoude*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund., wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde den Heer Jacob Groot.

KLEINE-BRAAK, ook wel enkel de Braak genoemd, pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Scharwoude*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund., wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde den Heer C. Knols.

KLEINE-BRAKE, voorm. landg., thans eene bouwhoeve, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u.

(1) Alle de artikelen, welke met Klein beginnen en hier niet gevonden worden, zoeke men op de woorden van onderscheiding.

N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. ten N. van *Harderwijk*, gem. en 3½ u. Z. W. van *Ermelo*.

Deze bouwhoeve, welke met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 83 bund. 63 v. r. 90 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door de wed. JAN VAN DE BRAKE.

KLEINE-DUINEN of OOSTERDUINEN, gedeelte van *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *de Helder*, gem. *Texel*.

Het maakt het noordwestelijk gedeelte van het Eijerland uit, beslaat eene oppervlakte van 22 bund. 59 v. r. 90 v. ell., en bestaat meestal uit eenen geelachtigen zandgrond, met eenen broek- of moerassigen bovengrond, welks taaije zode of bovenvilt eene zeer donkere kleur heeft, even alsof het derrie- of veengronden zijn, uit welke bovenkorst een bruinkleurig water sijpelt. Deze gronden worden tot hooilanden gebruikt, alzoo zij tot schapenweiden ongans zijn.

KLEINEGAAST (DE), d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie ROTSTERGAAST.

KLEINE-GEEST of WESTER-GEEST, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Bergum*, ten W. van *Tietjerk*, waartoe het behoort.

KLEINE-GRIETENIJ (DE), naam, welken men weleens geeft aan de griet. AENGWIRDEN, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie AENGWIRDEN.

KLEINE-KONVENT (HET) of CATHARINAASBERG, voorm. kloost. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, te *Doesborgh*.

Het was opgerigt door DIDERIK VAN REES, die hier de eerste Overste der Broederen van het gemeene leven geweest is, en werd in het jaar 1586 door het Engelsch krijgsvolk verwoest, zoodat er niets van staan bleef dan de kerk. De Nonnen, die het bewoonden, stonden onder het kapittel van Utrecht, en leefde naar den regel van den H. FRANCISCUS.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een partikulier woonhuis, in welks kelders nog overblijfsels van het muurwerk der kerk gevonden worden.

KLEINE-MEER (HET), meertje of veen in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ u. O. van *Ossendrecht*.

KLEINE-MEER (HET), voormaals ook EGBERTSMEER en EGGEMEER, veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant. en ¼ u. Z. O. van *Hoogezand*, gem. en 20 min. Z. van *Sappemeer*; met 81 h. en 410 inw.

Deze veenkolonie, aangelegd in 1631, is aldus genoemd, om dat het kleiner was, dan het nabij gelegen Sappemeer of Duivelsmeer.

De Herv., van welke men er 225 telt, behooren tot de gem. van *Sappemeer*. — De 60 Doopsgez., die men er aantreft, worden, even als die van de burgerl. gem. Hoogezand, Slochteren, Noordbroek, Zuidbroek en Muntendam, tot de Doopsgez. gem. van *Sappemeer* gerekend, welke hier eene kerk heeft, zijnde een net gebouw, zonder toren, doch met een orgel.

De R. K., welke hier 120 in getal zijn, maken, met de overige uit de burgerl. gem. Sappemeer, Hoogezand, Slochteren, Noordbroek, Zuidbroek, Muntendam en een gedeelte van Veendam, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Groningen* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en 1720 zielen, onder welke 1220 Communikanten, telt. De kerk, in het

jaar 1764 gesticht en aan den H. WILLIBRORDUS toegewijd, is een vrij goed gebouw met houten vloer, zonder toren, doch met een orgel.

Van het KLEINE-MEER loopt een, in het jaar 1647, gegraven hoofddiep, noordwaarts naar Sappemeer. Deze vaart is verlengd door de zuid-zuidoost loopende Burger-Compagniester-vaart, welke naar de Burger-Compagnie loopt; oostwaarts loopt naar de hoofdvaart het Kleine-meerster-diep en westwaarts het Trips-Compagniester-diep.

De Latijnsche Dichter GERARDUS NICOLAUS HEERKENS was hier den 8 Julij 1726 geboren; hij † te Groningen, 8 November 1801.

KLEINE-MEER (HET), meertje of ven in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. en ½ O. van *Ossendrecht*.

KLEINEMEERSTER-DIEP, een gegraven kanaal in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, dat uit het Kleine-meer loopt in de hoofdvaart van Sappemeer naar Groningen.

KLEINE-POLDER of POLDER-AL-TE-KLEIN, pold. in het *Land van Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. W. aan den Polder de Galathe, N. O. aan den Wij-polder, Z. O. en Z. aan den Maria-polder.

KLEINE-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Zuid-Schalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwkerk-aan-den-Drecht*; palende N. en O. aan den Groote-polder, Z. aan het Haarlemmermeer, W. aan de Schalkwijker-weg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 48 bund. 82 v. r. 50 v. ell. weiland; telt 4 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den Groote-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

KLEINE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*; palende N. aan den Vier-Ambachts-polder, O. aan den Groote-polder, Z. aan den Rijndijk, W. aan den Gemeenen-weg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund. 75 v. r. 88 v. ell., waaronder 33 bund. 56 v. r. 93 v. ell. schotbaar land; telt 13 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en Molenmeesters.

KLEINE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*; palende N. aan de Noordzee, O. aan den Geerard-de-Moors-polder, Z. aan den Proost-polder, van welke beide laatste hij door een overblijfsel van het Zwarte-gat gescheiden is, W. aan den 's Graven-polder en den Clethems-polder.

In 1612 in de bedijking van Groede begrepen zijnde, is hij thans groot 38 bund. 28 v. r. 10 v. ell., van welke schotbaar zijn 34 bund. 19 v. r. 47 v. ell. Daarin staan twee hofsteden en eene arbeiderswoning. Hij loost zijn water in het Zwarte-gat, dat voorts door de gemeene watering van Groede zich ontlast. Als een deel van genoemde watering heeft hij geen afzonderlijk bestuur.

Deze pold. liep, bij den watervloed van 27 Januarij 1682, geheel onder, daar zijne dijken voor de kracht des waters bezweken.

KLEINE-POLDER-ZUID-WEST-VAN-KIJFHOEK, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KIJFHOEK (KLEINE-POLDER-ZUID-WEST-VAN-).

KLEINE-SCHANS, schans in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, ten N. van en bijna tegen het dorp Terheyde, tegen den Mark, alwaar zij in het jaar 1590 opgeworpen werd. Zij had vier bolwerken

nevens eenen bedekten weg, doch is na onderscheidene malen, zoo van de Spaansche als van de Staatsche zijde, veroverd te zijn, in het jaar 1580, als van geen gebruik zijnde, geslecht. Tijdens de laatste onlusten is deze schans weder hersteld.

KLEINE-SCHANS, fort in het vrijdom van *'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie ANTHONIE (ST.-).

KLEINE-VEER (HET), veer in de bar. van *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*. Zie MAASSENBURG.

KLEINE-VEER (HET), overzetveer aan den *IJssel* in *Zalland*, prov. *Overijssel*, tusschen Zwolle en Hattem, gem. *Zwollerkerspel*, in de buurs. *Oldeneel*, omtrent ¾ u. Z. van Zwolle en ½ u. O. van Hattem.

KLEINE-WARANDE, voorm. h. van de Heeren van Breda, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie AKELENBERG.

KLEIN-FORTUIN, onbewoond eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche Archipel*, Z. W. van Sumatra.

Het is 1 mijl lang, ½ mijl breed en met hooge boomen begroeid, zoodat het uit zee gezien, naar een hoog mandje met groente gelijkt en een zeer bevallig, romanesk voorkomen heeft.

KLEINHAUSEN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Paramaricakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. la Perseverance, benedenwaarts aan de verl. plant. Leijenhoop; 914 akk. groot. Men had er voor eenige jaren 99 slaven, die allen verkocht zijn. De Negers noemen haar LAMMERSI.

KLEIN-KERKJE, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *IJzendijker Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie WATERLAND-KERKJE.

KLEIN-MACHER of KLEIN-MACHERN, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 4 u. Z. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en 4½ u. O. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. Z. van *Remich*, gem. en ¼ u. N. O. van *Wellenstein*, aan de Moezel. De inw. behooren kerkelijk tot *Bech*.

KLEIN-MEER, veenkol. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie KLEINE-MEER.

KLEINOORD, buit. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den weg naar Jakatra.

KLEINRAY, naam onder welke het geh. RAAYEIND, in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie RAAYEIND.

KLEINRAY, pachthoeve in *Opper-Gelder*, in het *Land van Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 6 u. N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Horst*, gem. en 20 min. Z. van *Grubbenvorst*, in het geh. *Raayeind*.

Deze pachthoeve beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 80 bund. 30 v. r. 50 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Marquis DE HONDSBROEK, woonachtig te Gelder, in Pruissen.

KLEIN-POLDER of SPIJKENISSE, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Nieuwerkerk-op-den-IJssel*.

KLEIN-POLDERTJE (HET) of HET BIESSER, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Vlijmen*; palende N. aan den Buitenpolder-van-Vlijmen, O. aan het Meer en de Bosschesloot, Z. aan den Nieuwe- of Aardappelendijk, W. aan den Hooge-Maasdijk.

Deze pold., van welke het tijdstip der eerste bedijking onbekend is, is mede begrepen in de algemeene omkading, welke in 1834 heeft plaats gehad. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 198 bund. 72 v. r. 62 v. ell., waaronder 188 bund. 40 v. r. 72 v. ell. schotbaar land, en heeft aan de westzijde eenen houten duiker in den Zomerdijk, nabij den hoogen Maasdijk, wijd 1 ell. 2 palm. 5 duim., voorzien van eene schuif, door welke bij het geheele jaar door zijn water in den Gecombineerde-Buitenpolder-van-Engelen-Vlijmen-en-Hedikhuizen ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Waardsman, onder het opzigt van het gemeentebestuur van Vlijmen.

KLEINSHOVEN, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappika-kreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Tapoeripakreek, benedenwaarts aan de katoenplant. Kortevreugd, met welke zij thans vereenigd is. Zij was 330 akk. groot. De Negers noemden haar DOMINE.

KLEINS-LUST, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Meerzorg, benedenwaarts aan de suikerplant. Boxweide, met welke zij thans vereenigd is. De Negers noemden haar BRUNELL.

KLEINSLUST-EN-BOXWEIDE, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Meerzorg, benedenwaarts aan de Matappikakreek. Zij is 903 akk. groot; met 12 slaven, en wordt door eenen stoommolen bewerkt. De latere eigenaar A. I. H. BERTHOUD, heeft KLEINLUST Berthoudslust doen noemen.

KLEINS-VERWACHTING, verl. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*; kol. *Suriname*, aan de *Mattappikakreek*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan het Land-van-Felix, benedenwaarts aan het Land-van-Kortevreugd. Zij is thans aan de plant. *Kortevreugd* getrokken. De Negers noemen haar PIKIN DOMINÉ.

KLEI-OLDAMBT, het noordelijkste gedeelte van het *Oldambt*, in de prov. *Groningen*. Zie OLDAMBT (KLEI-).

KLEIPOEL, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*, bij Roelof-Arendsveen.

KLEIS (DE), onbehuisde streek bouwgrond in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. en ½ u. Z. van *Uitgeest*, makende een gedeelte uit van de *Zienpolder* en van het geh. *Assum*.

KLEISLOOT (DE), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat uit eenige meertjes onder de Harkstede ontstaat, en in eene oostelijke rigting naar Woltersum loopt, en zich vervolgens in de *Fivel* of het *Damsterdiep* ontlast. Het was vroeger verreweg het grootste en bijna eenig kanaal, waardoor het water van de Harkstede zich ontlastte; doch door de veengraverijen en den aanleg van het Slochter- of Rengersdiep, welke het doorsnijdt, is het thans minder van beteekenis en nut, ofschoon het, als, zijnde een schouwbaar water, in redelijken staat wordt gehouden.

KLEITERP of KLEYTERP, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. N. W. van *Rauwerd*, 30 min. N. N. O. van *Bozum*, waartoe het grootendeels behoort; met 6 h. en 31 inw., waarvan 1 h. met 3 inw. behoort tot *Wieuwerd*.

KLEIWERT, geb. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. N. ten W. van *Groningen*, kant. en 1 u. ten Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. van *Hoogkerk*, 10 min. Z. van *Dorkwerd*, waartoe het behoort; met 2 h. en 10 inw.

KLEM (DE), tolhuis en tolhek, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. Z. van *Hoorn*, kant. en ½ u. N. N. W. van *Edam*, gem. *Middelie-en-Axwijk*, pold. de *Zeevang*, 20 min. O. van *Middelie*, op den jaagweg van Edam naar Oosthuizen.

KLEM (NIEUWE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. aan de Oude-Klem, O. aan het Land van Esch. Z. aan de Bekade Gorssen, W. aan den Numans-polder.

KLEM (OUDE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen*; palende N. W. aan den Nieuw-Cromstreijensche-polder, O. aan den Oude-Landsche-polder, Z. aan de Nieuwe-Klem, W. aan den Groot-Cromstrijensche-polder.

KLEMATAN (POELOE-), naam, welke sommige inlanders geven aan het eil. BORNEO in *Oost-Indië*, tot de *Sundasche-eilanden* behoorende. Zie BORNEO.

KLEMBURG, buit., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Heerenveen*, in het *Oranjewoud*, onder *Brongerga*, waartoe het behoort.

Dit buit., wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe B. ADEMA.

KLEMENT, zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, tusschen de eilanden Bangka en Biliton.

KLEMPOEAN, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. — Dit bosch is voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men de houthak voor eenige jaren heeft moeten staken.

KLENCKE (DE), of DE KLENKE, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 3½ u. O. ten N. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1½ u. N. van *Dalen*, gem. en ½ u. O. van *Ooster-Hesselen*; met 5 h., waaronder de havez. de Klencke, en 34 inw.

KLENCKE (DE), of TER-KLENKE, havez. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 3½ u. O. ten N. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1½ N. van *Dalen*, gem. en ½ u. O. van *Ooster-Hesselen*, in de buurs. *de Klencke*, aan het Drostendiep.

Deze havez., wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer Mr. DERK VAN DER WIJCK, Oud-Lid van het Hof van Justitie en Lid van de Ridderschap van Drenthe.

KLENCKEMA, landg. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie KLINCKEMA.

KLENKE (DE), geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie KLENCKE (DE).

KLENKE (TER-), havez. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie KLENCKE (DE).

KLENKEMA, landg. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie KLINCKEMA.

KLENSE (DE) of DE KLINSE, tegenwoordige naam van de voorm. adell. state AYSMA, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie AYSMA.

KLEOPHASKERKE, oude naam van het d. KLEVERSKERKE, prov. *Zeeland*. Zie KLEVERSKERKE.

KLEPOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

Nabij dit d. trof de vierde mobiele kolonne der Nederlandsche troepen, den 13 September 1828, de muitelingen aan, die zich tusschen twee bergen, door middel van twee bamboezen paggers verschanst hadden, uit welke versterking zij echter, zonder veel tegenstand verdreven werden.

KLEPPERHEIDE (DE), groot stuk veld in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, gem. *Buren*, nabij en O. van het d. Erichem.

Het draagt vermoedelijk den naam van KLEPPERHEIDE, omdat het eertijds eene eenzame heide was, welke daarna bebouwd en daardoor redelijk vruchtbaar geworden is. Het beslaat eene oppervlakte van omstreeks 30 bund.

KLETSTERVAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, hetwelk, in eene regte lijn, uit de *Smalle-Ee'ster-Zanding* loopt door en langs het oude riviertje de *Dragt*, naderhand de *Burmania-sloot* genaamd, onder *Dragten*, tot aan het gehucht de *Kletten*, onder *Opeinde*.

Deze vaart is in het laatst der zestiende eeuw gegraven, om daar langs de veenen af te voeren van Noorder-Dragten. Men had haar reeds door den Hoogen-weg, waarin een verlaat tot waterkeering gemaakt was, opgelegd, toen deze onderneming de afgunst en tegenwerking der naburige plaatsen scheen op te wekken. Althans het verlaat werd in 1604 door de opzieners van den Leppedijk weder gedempt, omdat, zoo het heette, daardoor te veel water naar buiten zoude afstroomen. Gedeputeerde Staten, die voor de veengenoten opkwamen, zochten wel eene bemiddeling tot stand te brengen, maar dit schijnt zonder vrucht te zijn afgeloopen. Negen jaren later, den 2 februarij 1613, sloten de volmagten van Noorder-Dragten een contract met JELLE en GOSLYCK PIETERS, Burgers van Leeuwarden, waarbij de laatsten zich verbonden, om, tegen 55 roeden veen en te heffen tollen op de scheepvaart, de Kletstervaart op te maken, en te voorzien van verlaten en duikers. Dit plan, volgens hetwelk de vaart, langs de Volgeren, tot in de hooge veenen van de Dragtster-Compagnie zoude worden opgelegd, heeft ook een begin van uitvoering gehad. De Kletstervaart is opgemaakt, en, naar den naam van een' der ondernemers, JELLEN PIETERS-SLOOT genaamd. Het leed echter wederom schipbreuk op de bekrompenheid van denkbeelden of de afgunst der aangrenzende dorpen. Immers in het jaar 1627 werd de Grietman van Smallingerland, bij 's Hofs sententie, veroordeeld, om de doorgegravene wegen te dempen, omdat het scherpe veenwater (dat buitendien van zelf van de hoogte naar de laagte afstroomde), schadelijk was voor de vlakke landen van de omgelegene plaatsen. Vervolgens, in het jaar 1641, de Dragtster-vaart, tot afvoer der hooger gelegene veenen, gegraven zijnde, is het verder opleggen der Kletstervaart van toen af onnoodig geworden. Tegenwoordig loopt zij uit de Smalle-Ee'ster-Zanding niet verder dan tot den Hoogen-weg, en dient alleen tot af- en aanvoer van mest, hooi en andere producten.

KLETTEN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5½ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. N. van *Beetsterzwaag*, 10 min. Z. van *Opeinde*, waartoe het behoort, aan den Hoogeweg en de Kletstervaart in een aangenaam oord; met 4 h. en 25 inw.

KLEVANGIE, naam, welke de Negers geven aan de koffijplant. Twijfelachtig, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Twijfelachtig.

KLEVERLAAN, tot in 1842 zware zandveldweg in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, in de gem. *Schooten-en-Gehuchten*. Zij neemt eenen aanvang 9 min. bezuiden het d. Bloemendaal, is 18 min. lang en eindigt bij de bouwvallen van het Huis te Kleef, waarvan deze laan haren naam ontleende, aan den straatweg van Haarlem op Alkmaar. Zij is in het jaar 1842 beschulpt en alzoo, door de vereeniging van den grooten straatweg met den Bloemendaalschen straatweg, al weder eene niet onaangename aanwinst, in dat schoone kwartier voor liefhebbers van wandelen of toeren.

KLEVERSKERKE, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., en kant. *Middelburg* (1 k., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. en O. aan de nieuwe haven van Middelburg, Z. aan de gem. Arnemuiden, W. aan de gem. Middelburg.

Deze gem. zijnde de kleinste in geheel Zeeland, bevat het d. Kleverskerke en eenige verstrooid liggende h., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 748 bund. 13 v. r. 10 v. ell., belastbaar land; telt 33 h., bewoond door 36 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 194 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier op 11 na alle Herv. zijn, onder welke 86 ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelburg* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Franciscus Ros, die in het jaar 1671 herwaarts kwam, en in het jaar 1678 naar Vere vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van den Ambachtsheer.

De enkele Evang. Luth., welke men er aantreft, behoort tot de gem. *Middelburg*.

De 10 R. K., welke hier wonen, behooren tot de stat. van *Middelburg*. — Men heeft in deze gem. eene school.

Het d. Kleverskerke of Klewerskerk, oudtijds Kleophaskerke, ligt ¾ u. N. O. van Middelburg, ¾ u. Z. van Veere, 20 min. N. van Arnemuiden, aan de Nieuwe haven van Middelburg (ongeveer 10 min. landwaarts in).

De kerk stond vóór de Reformatie ter begeving van den Graaf van Zeeland; zij heeft, in het jaar 1833, aanmerkelijke verbeteringen ondergaan. Het is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 20 leerlingen bezocht.

Het is eene vrije heerl., welke aan het geslacht van van Borssele behoord heeft. Zij is door het huwelijk van Anna van Borssele, dochter van Wolphaert van Borssele, met den Heer van Beveren, natuurlijken zoon uit het geslacht van Bourgondië overgegaan op Maximiliaan van Bourgondië, uit wiens boedel zij, door de stad Middelburg is aangekocht, doch later, is zij bij koop overgegaan aan Johan Pieter van den Brande Burgemeester van Middelburg. Thans is daarvan eigenaar de Heer Jan Markus Vermande, Burgemeester van Heinkenszand.

Het wapen dezer heerl. is een veld van goud met eene arendspoot met klaauw van keel (rood).

KLEVERSKERKE (SLOT TE), voorm. adell. h., prov. *Zeeland*, arr., kant. en ¾ u. N. O. van *Middelburg*, gem. *Kleverskerke*.

De plaats, waar het gestaan heeft, weet men thans met geen zekerheid meer aan te wijzen. Men meent echter, dat dit geweest

zij aan de publieke weg, op eenige schreden afstands van het d., waar nu de hofstede van den Landman CORNELIS ARENDSE gevonden wordt.

KLEWONG (KEBONG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KEBON-KLEBONG.

KLEYTERP, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie KLEITERP.

KLIEF (OOSTER-), geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, 10 min. Z. van Hypolitushoef; met 7 h. en 35 inw.

KLIEF (WESTER-), geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, 15 min. Z. van Hypolitushoef, met 7 h. en 40 inw.

KLIEFDIEP, water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, onder de gem. *Hoogkerk*, loopende van Hoogkerk, langs Leegkerk, eerst noordwaarts en dan westwaarts naar het Aduarder-diep. Uit den hoek, dien het riviertje bij deze veranderde rigting maakt, vervolgt het zijnen loop in eene noordelijke strekking, onder den naam van Dorquerder-maar, naar Dorquerd, waar het stomp loopt. Vooraf echter loopt er nog een tak uit het KLIEFDIEP naar het *Aduarderdiep*, bij het Kleine-Waschhuis (van de voorm. abdij van Aduard). Het water heeft de benaming van de Klief of Klieve, eene soort van waterschutting of sluis, hebbende gelegen bij Hoogkerk. Er lag ook eene klieve in den uitloop bij het Waschhuis, een paar honderd schreden meer landwaarts, dan de mond dier uitwatering.

KLIENO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. en reg. *Passaroewang*, distr. *Radjassa*.

KLIERGEBERGTE, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magalang*.

KLIESE (DE) of DE KLIEZE, buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 2¼ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Beetsterzwaag*, W. van het d. *Terwispel*, waartoe het behoort; palende aan een groot veld uitgeveend onderland.

KLIESE (DE) of DE KLIEZE, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie GORREDIJKSTER-VAART.

KLIEVERIK (HET), boerenerve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. Z. O. van *Almelo*, kant., gem. en ¾ u. O. van *Oldenzaal*, dat op sommige kaarten, weleens abusivelijk als een gebucht voorkomt.

KLIF (HET) of HET ROODE-KLIF, diluvische heuvel op de kust van de prov. *Friesland*, bestaande uit roodachtig zand met gerolde steenen, een klein uur of 4640 ell. Z. van den toren van Stavoren, ten N. O. onmiddellijk aan de Zuiderzee.

Het is, volgens oude Schrijvers, nog een aandenken, aan de lusthoven en bosschen, die de Friesche Vorsten en Edelen, oudtijds daar ter plaatse gehad hebben, die ook verhalen, dat dit KLIF, in zeer oude tijden, drie dagen lang, vuur, bij wijze van eene vlam, heeft opgegeven, waarna het eenen verschrikkelijken grooten draak uitwierp, welke, na, omtrent een half uur tijds, den bewoners van Stavoren eenen geweldigen schrik op den hals gehaald te hebben, weder van zelve terug keerde, van waar hij gekomen was. Ruim 40 jaren later zoude dit vuur zich uit eenen put bij het KLIF weder vertoond en acht dagen lang gebrand hebben, en eindelijk vóór den aanvang der derde eeuw,

ten derde male, en elf dagen gebrand hebben, waarom de Heidensche Friezen den afgod Stavo, door hunne Priesters, raadpleegden, die hun ten antwoord gaf, dat men drie kruiken zoutwater uit de Noordzee moest halen en die door de gewapende hand eens Ridders in de vlam doen storten, waarna, zoo men leest, het vuurbranden geheel ophield; ook zoude men, tot het bedaren dezer vlam, kinderen in de opening hebben geofferd. Men beschouwt natuurlijk deze verhalen als fabelen, doch zijn er eenigen van meening, dat hier welligt door aardbevingen, welke soms hevige stormen vergezellen, voor eenen korten tijd, een vuurspuwende berg was geweest, in welke gedachten men bevestigd werd, doordien men nu en dan, zoo men meende, brokken, die naar lava geleken, daarin gevonden heeft; anderen spreken het aanwezen van lava stellig tegen. Men wil dat deze uitbarstingen in de jaren na J. C. 5, 130 en 280 hebben plaats gehad.

De hoogste punt van dezen heuvel ligt 11 ell. boven volzee, en het bouwbare gedeelte heeft eene oppervlakte van bijna 10 bund., doch met den steilen oever en het strand ten minste 30 bund. Het hoogere gedeelte spoelt nog bestendig af, zoodat men, in 1825, den weg verder binnenwaarts heeft moeten leggen. Van den top en het nabij gelegen Scharl heeft men een fraai gezigt op de Zuiderzee en den toren van Enkhuizen.

KLIJMEER (DE), pold. in *Geestmer-Ambacht,* prov. *Noord-Holland.* Zie Kleimeer (De).

KLIMMEN, gem. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (6 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Hulsberg en Wijnandsrade, O. aan Voerendaal, Z. aan Schin-op-Geul, W. aan Valkenburg.

Deze gem. bevat het d. Klimmen, de geh. Craubeek, Ransdaal, Retersbeek, Walem en Weustenraad of Woestenraad. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 791 bund. 26 v. r. 30 v. ell., waaronder 768 bund. 82 v. r. 55 v. ell. belastbaar land; telt 103 h., bewoond door 106 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1100 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook vindt men er eenen oliemolen en eene bierbrouwerij; terwijl in deze gem. eene soort van graauwen steen gegraven wordt, die men tot bestrating bezigt.

De grond dezer gem. is veelal vruchtbaar. Men berekent de opbrengst van eenen bunder, bezaaid met tarwe, rogge en gerst, op 15 Nederlandsche mudden; die van eenen bunder haver, op 25; die van boekweit, op 14, en die van aardappelen, op 24. De veestapel bestond in 1832, uit 120 paarden, 240 hoornbeesten, 80 varkens, 10 geiten en 520 schapen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Limburg,* dek. van *Heerlen* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Vroeger was hier ook eene Herv. gem., waarvan de eerste Predikant in 1668 is aangesteld geworden. De beroeping geschiedde door de klass. van *Maastricht-en-Landen-van-Overmaas.*

Het d. Klimmen ligt 2½ u. O. ten N. van Maastricht, ¾ u. O. van Valkenburg en 1¼ u. W. van Heerlen, op de hoogste der bergen dezer landstreek, van welks top men allerwege een ver uitgestrekt en allerfraaist gezigt heeft. Dewijl men van Valkenburg derwaarts gaande allengs tegen dezen berg opklimt, meent men dat dit d. van daar den naam van Klimmen zou verkregen hebben. Onder aan den voet des

bergs, in het zuidwesten, ziet men een bij uitstek waterrijk oord, dat de Zevensprongen wordt genoemd. Men telt in de kom van het d. 53 h. en 255 inw.

De kerk aan den H. SEBASTIAAN toegewijd, is een fraai gebouw. Voor eenige jaren had men eenen nieuwen toren aan deze kerk gebouwd, doch weinig tijds daarna is hij door den wind omgestort; sedert heeft men de wederopbouwing nog niet ondernomen. De kerk werd vroeger zoo wel door de Herv. als door de R. K. gebruikt, doch dient thans alleen voor de R. K. De Herv. hebben hier later eene andere kerk gesticht, zijnde een klein gebouw met eenen toren, doch zonder orgel. Sedert dat er echter geen Hervormden meer in deze gem. wonen, dient dit kerkje niet meer tot eenig geestelijk gebruik.

In deze gem. heeft men twee kasteelen, als: het Kasteel-Terveeren en het Huis-te-Klimmen. Zie het volgende art.

KLIMMEN (HUIS-TE-), oud adell. h. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. W. van *Heerlen*, gem. *Klimmen*.

Dit h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer DE LIMPENS.

KLINCKAART, ook wel KLINKERT gespeld, uitgestrekte hoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. Z. van *Drunen*.

Deze hoeve beslaat, met de daartoe behoorende bosschen en gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 79 v. r. 84 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mejufvrouw E. A. DE JONGH, woonachtig te Heusden.

KLINCKEMA, ook weleens, doch te onregte, KLINKEMA, KLENCKAMA of KLENKEMA gespeld, landg. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en onmiddellijk ten Z. van het d. *Zuidhorn*.

Dit landgoed werd vroeger bezeten bij het uitgestorven geslacht KLINCKEMA, voorts bij Heerschap JACOB FRANSEN, later bij Jonkheer REMBT TEN HAM, en is, in 1671, in eigendom overgegaan aan de familie HORA SICCAMA. In 1839 heeft de tegenwoordige eigenaar, van moeders zijde uit die familie afstammende, de Heer J. HORA BUMA, op de plaats van het oude KLINCKEMA een geheel nieuw gebouw gesticht, welks witte muren, onder het bevallige groen van het hooge, lommerrijke bosch, het een fraai aanzien geven; zoo dat dit landgoed, hetwelk zich in allen deele door eenvoudigheid en schoonen aanleg kenmerkt, ook, in betrekking tot zijne waarde, onder de voornaamste en fraaiste bezittingen van de provincie Groningen mag gerangschikt worden. Het beslaat eene oppervlakte van 105 bund. 23 v. r. 93 v. ell.

KLINDOENGAN, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie het volgende art.

KLINDONANG, RANOE-KLINDONANG of RANOE-KLINDOENGAN, ook wel het BINNENWATER genoemd, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, distr. *Grati*.

Het beslaat eene oppervlakte van 130,299 vierkante Rijnlandsche roeden, heeft in het midden eene diepte van ruim zeventig voeten, en wordt door eenige krokodillen bewoond, die door de ingezetenen met de grootste opmerkzaamheid gevoed en verzorgd worden. De inboorlingen van Grati hebben eenen grooten eerbied voor dat water, hetwelk trouwens zeer eenvoudig door onderscheidene wellen ontstaat; zij dulden

daarop geene vaartuigen, en meenen uitsluitend het regt te hebben daarin te visschen en te zwemmen, daar de kaaimannen hun geen leed doen.

KLING, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, distr., arr. en 4 u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Sittard*, gem. en 10 min. Z. W. van *Brunssum*; met 10 h. en 50 inw.

KLINGELBEEK (DE), beek op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, die, van de *Veluwe* afkomende, zich met eene zuidelijke rigting in den *Rijn* ontlast.

KLINGELBEEK (DE), buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., gem. en 10 min. W. van *Arnhem*. Men vindt er het aanzienlijke landgoed van denzelfden naam, en een waterkorenmolen, welke door de Klingelbeek werkt. De huizen aan de westzijde dier beek behooren onder Oosterbeek, en die aan de oostzijde, ten getale van 16 woningen, behooren onder Arnhem.

KLINGELBEEK (DE), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., gem. en 10 min. W. van *Arnhem*, in de buurs. *Klingelbeek*.

Van dit landgoed loopt een weg naar Oosterbeek, aan beide zijden omgeven door groote stukken bouwland, die eerst voor weinige jaren uit heide aangewonnen zijn, over eenen berg, aan welks voet zich de heerlijkste uiterwaardsche wei- en hooilanden van Rosande, met eene oppervlakte van 180 morgen (ruim 153 bund.) langs den Rijn uitstrekken.

KLINGELENBERG, somtijds ook het Huis-te-Tuil geheeten, voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr. en 4 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. ten W. van *Geldermalsen*, gem. en ½ u. Z. ten O. van *Haaften*, nabij *Tuil*, waartoe het behoorde.

KLINGELSCHEUER, geh. in de heerl. *Heisdorff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. N. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. Z. Z. O. van *Mersch*, gem. *Lorenzweiler*.

KLINGENDAAL (OUD-), voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Clingendaal.

KLINGIE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Palembang*.

Dit distrikt heeft veel geleden door de uitbarsting van de Boekit Kaba, op den 24 November 1833, zijnde daarbij ook onderscheidene menschen om het leven gekomen.

KLINGIE (DE) of de Klingi, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zij komt uit de *Redjanglanden*, vereenigt zich bij Mocara-Bliti, in het rijk Palembang met de *Bliti*, en is eene dagreize boven dat dorp bevaarbaar.

KLINKAART of Klinkert, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Klinckaart.

KLINKE, geh. en hav. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie Klenke.

KLINKEMA, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Klinckema.

KLINKENBERG, buurs. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw., arr., kant. en 2 u. N. van *Tiel*, gem. en ½ u. W. van *Lienden*, kerkelijk onder *Ingen* behoorende; met 34 h. en 180 inw. — Deze buurs. heeft bij den watervloed van Januarij 1809 veel geleden.

KLINKENBERG, voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Noordwijk*,

gem. en ¼ u. Z. van *Sassenheim*, aan den grooten weg van Leyden op Haarlem.

Deze buit. werd, in 1632, aangelegd door Johan van Lanscrot, zij werd vervolgens het eigendom van den Leydschen Kunstschilder; den Ridder Karel de Moor, en geraakte eindelijk, sedert 1756, in het bezit van het geslacht van Berewout, naar hetwelk zij Berestein vernoemd werd.

KLINKENBERGER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, gedeeltelijk gem. *Warmond*; palende N. O. aan de Klinkenberger-Watering, Z. O. aan onderscheidene landen en gronden onder Warmond, Z. W. deels aan den Voorhofsche-polder en deels aan den Trekweg van Leyden op Haarlem, en N. W. gedeeltelijk aan den Straatweg van 's Gravenhage op Haarlem en gedeeltelijk aan genoemde Klinkenberger-Watering.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 107 bund. als: onder *Sassenheim*, ongeveer 77 bund., en onder *Warmond*, ongeveer 30 bund. zeer goed weiland; heeft twee boerderijen onder Sassenheim, en wordt door eenen steenen molen ontlast van het overtollige water op de Kerkvaart, vallende in de Achterpoel, onder Warmond. Het polderbestuur bestaat uit de Burgemeesters van Sassenheim en Warmond om het andere jaar, en vier Poldermeesteren, waar van jaarlijks twee aftreden.

KLINKENBORG, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1¼ u. N. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 15 min. N. O. van *Kantens*, 5 min. N. van den Klinkenborgerweg, welke van de Klinkenborgertil oostwaarts naar Eppenhuizen loopt.

Dit huis, waarvan, in het laatst der vorige eeuw, reeds een gedeelte was afgebroken, is nu onlangs geheel gesloopt, wordende op de plaats thans eene boerenwoning gebouwd, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 24 bund. 1 v. r., wordende die landen in eigendom bezeten door Mejufvrouw Emma Hillegonda Wychel van Lellens, woonachtig te Lellens.

KLINKENBORGER-TIL, brug in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Elswerter-Til.

KLINKERLAND, balsheerl. in het *Land van Over-Flakké*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*; palende N. aan de heerl. Melissant, O. aan de heerl. Grijsoord, Z. aan de Bieningen, W. aan de heerl. Herkingen.

Deze heerl. bestaat uit een gedeelte van den Polder-Klinkerland, zij bevat noch dorp noch gehucht, maar slechts eenige verstrooid liggende huizen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 232 bund. 58 v. r. 46 v. ell., waaronder 231 bund. 91 v. r. 93 v. ell., belastbaar land. De inw., vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Nieuwe-Tonge*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Oude-Tonge* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nieuwe-Tonge*.

De heerl. Klinkerland wordt thans, gezamenlijk met *Grijsoord*, in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaren, welke op het art. Grijsoord zijn opgegeven.

KLINKERLAND of St. Pieters-polder, pold. in het *Land-van-Over-Flakké*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Oud-en-Nieuw-Herkingen*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noor-*

der-Schorren-en-Wellestrijpe, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland;* palende N. W. aan de Oude-plaat, N. O. aan den Duivenwaardsche-polder, O. aan den Noordlandsche-polder, Z. aan den Battenoordsche-polder en de Grevelingen, W. aan den Oud-Herkingsche-polder en den St. Elizabets-polder.

De uitgifte van dezen pold. is gedagteekend den 11 Augustus 1504, als wanneer het klooster van Rugge, bij de stad Brielle, te bedijken uitgaf, aan den Heer Jacob Jan van Wijngaarden, en den Heer Adrianus Kornelis van Kleiburg, balj. van den Lande van Voorne, een nieuw korenland of uitgors, genaamd Klinkerland of Lage-Herkingen, gelegen bij de Nieuwe-Tonge. Hieruit kan men opmaken, dat het, dus ter onderscheiding van de daarbij gelegene ambachten en dorpen, de Oude- en Nieuwe-Tonge, de Lage-Herkingen of ook wel St. Pieters-polder genoemd werd. Hij beslaat, volgens het kadaster, 507 bund., als: onder *Oud-en-Nieuw-Herkingen*, ongeveer 65 bund., onder *Melissant-Noorder-Schorren-en-Wellestrijpe*, 119 bund. 73 v. r. 41 v. ell. en onder *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*, 222 bund. 62 v. r. 21 v. ell., en telt, onder *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*, ééne boerderij; terwijl aan de dijken 9 h. staan. Het land watert uit door twee sluizen, door de eene in de haven van Nieuwe-Tonge en vervolgens op de Bieningen of Grevelingen. Het bestuur van dezen polder bestaat uit eenen Dijkgraaf, vijf Gezworenen en eenen Secretaris en Penningmeester, welke het beheer uitoefenen over den geheelen polder Nieuwe-Tongsche-, Herkingsche- en Melissantsche-gronden, voor zoo veel de zeewerken en den zeedijk betreft, zijnde het inwendig beheer over de wegen en wateringen toevertrouwd aan een bestuur, gevestigd te Herkingen, voor zooveel dien grond betreft, en te Melissant voor zooveel dien grond aangaat.

Bij den watervloed, van 26 Januarij 1682, vloeide deze polder in. De inbraak was groot 7 roeden, doch zonder wiel; zoodat het gevaar spoedig werd gekeerd door den ijver en het beleid van den Dijkgraaf en de Gezworenen.

KLINKERT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Klinckaart.

KLINSE (DE), state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Aysma.

KLINTING-TJINA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, bewesten het Molenvliet.

Er bestaat aldaar een tempel, welks sieraden en afgoden bijzonder prachtig zijn. Het gebouw is zeer donker en met eene menigte vergulde poppen versierd, die veelal in donkere kastjes met gordijnen verborgen zijn. In het midden van het groote altaar ziet men een beeld met achttien armen en handen, waarvan twee gevouwen zijn. Verder staan voor het altaar vele kleine roode kaarsjes, niet grooter dan zware stopnaalden, en ijzeren offerpotten, waarin fraai papier, met gouden karakters en letters, verbrand wordt; terwijl zeer vele groote en op de Chinesche manier beschilderde, lantaarns aan den zolder hangen. Hier en daar ziet men Chinesche muzijkinstrumenten, waaronder verschillende soorten van trommen zijn. In- en uitwendig is de tempel met schrikverwekkende draken en wangedrochten voorzien, gelijk de Javanen ook vele hunner goden misvormige figuren toekennen.

KLINZE (DE), state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Aysma.

KLIP (DE), buurs. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¾ u. N. N. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. Z. W. van *Bierum*, ½ u.

Z. W. van *Krewerd*, waartoe zij behoort, op eene kleiachtige wierde; met 2 h. en 14 inw.

KLIP (DE), bij de Inlanders KARANG-KARAMBA geheeten, klip in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, op de *Reede van Batavia*, W. van het eil. Middelburg.

Op het midden dezer klip staat, op eene diepte van 13 voet, een wit kruis, dat twaalf voet boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

KLIP (DE), bij de Inlanders KARANG-LOMBOK geheeten, klip in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, op de *Reede van Batavia*, W. van de Kleine-Kombuis.

Op het midden van deze klip staat, op eene diepte van twaalf voet, een wit kruis, dat twaalf voet boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

KLIP-BEWESTEN-HOORN (DE), klip in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*. Zie HOORN (KLIP-BEWESTEN-).

KLIPPENBURG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie KLAPPENBERG.

KLIPVLIET (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie LANGE-VLIET.

KLIS-BARRAT, baai in *Oost-Indië*, in den *Zuidelijke-Moluksche-Archipel*, aan de Noordwestkust van het eil. *Mora*, een der *Zuidoostelijke-eilanden-van-Banda*.

KLISSE (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 1¼ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. van *Beetsterzwaag*, ten N. van het d. *Luxwolde*, waartoe zij behoort.

KLISSEN-POLDERTJE (HET), onbehuisd poldertje in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Oosterhout*; palende W. aan den grooten straatweg van Breda naar Gorinchem.

Dit poldertje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 54 v. r. 88 v. ell. Het zomerpeil is 1 palm boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 6 palm. tot 1 ell. 7 palm. boven A. P. Het wordt door eenen duiker, op het Retendijksche- of Kromme-gat en verder op de Donge, van het overtollige water ontlast.

Het KLISSEN-POLDERTJE bestaat eigenlijk uit eenige perceelen, in de pold. *de Koksheuvels*, aan het Domein behoorende, en is in dezelfde bekading, als die polder, begrepen, waarvoor dan ook speciaal de bovenste duiker, in het westelijke gedeelte van dien polder, door het Domein is gelegd en onderhouden wordt.

KLITCH, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, niet ver van het eil. Sumbawa; 8°9′Z.B., 134°47′O.L.

KLIUW, herberg, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1¼ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1¼ u. N. ten O. van *Bolsward*, 10 min. Z. van *Hydaard*, waartoe zij behoort.

Bij deze herberg komen vier rijwegen te zamen, als: van Franeker uit het Noorden, van Leeuwarden uit het Oosten, van Sneek uit het Zuiden en van Bolsward uit het Westen.

KLIWONAN, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Den 31 Julij 1828 werden de muitelingen, die dit d. bezet hadden, door de voorhoede der flankkolonne, aangevoerd door den Luitenant BAUER, daaruit gedrongen, waarop er een hevig gevecht voorviel, bij hetwelk de gezegde Luitenant en zeven andere manschappen gekwetst werden en één het leven verloor, hoewel het verlies van den vijand veel aanmerkelijker was.

KLOEG-KLOEG, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, voorheen het eenige rijk op dat eiland.

KLOENPANG (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat van Makassar*, aan de Oostkust van het eil. *Borneo*.

KLOESOT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Samarang*, distr. *Grogol*.

Dit d., hetwelk eene der voornaamste schuilplaatsen van de muitelingen was, werd uit dien hoofde, den 27 December 1828, op bevel van den Luitenant-Kolonel Sollewijn, ten gronde vernield.

KLOET, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie* en *Passaroewang*.

KLOET of Geloet, een der hoogste bergen van het gebergte *Kloet*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*.

Het is een vulkaan, die, in Februarij 1841, eene massa water heeft opgeworpen, hetwelk over een oud bosch is gestroomd, en de zware boomen en andere stukken oud hout, welke als kleine eilanden waren komen aandrijven, heeft medegesleept en in de rivier Brantas geworpen.

KLOETINGE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan het voorm. Goesche-diep en den Wilhelmina-polder, gem. Kattendijke, O. aan de gem. Kattendijke en Kapelle-Biezelinge-en-Eversdijk, Z. aan 's Graven-polder-St.-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake, W. aan 's Heer-Abtskerke en Goes.

Deze gem. bevat het d. Kloetinge, benevens de geh. Abbekinderen, de Groe, Sir-helsdorp en Ter-vate. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1601 bund., waaronder 1589 bund. 1 v. r. 33 v. ell. belastbaar land; telt 142 h., bewoond door 173 huisgez., uitmakende eene bevolking van 830 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veehandel; ook heeft men er eenen windkorenmolen. Vroeger heeft hier ook een boekweitmolen gestaan, welke echter sedert het jaar 1832 niet meer in werking is.

De Herv., die hier 780 in getal zijn, onder welke ruim 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Goes*, 1e sectie, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gunthier Aldegonde Damman, die den 14 October 1586, herwaarts kwam van Goes. In het jaar 1587, was er evenwel reeds weer een ander, Andries Carnen genaamd, die van Hoedekenskerke, herwaarts beroepen werd. Het beroep geschiedt onder medestemming van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er 30 telt, worden tot de stat. van *Goes* gerekend. — De 10 Isr., welke hier gevonden worden, behooren tot de ringsynagoge van *Middelburg*, bijkerk *Goes*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke des zomers gemiddeld door een getal van 50, doch des winters door 100 kinderen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die van een zeer wijden omtrek is. Zij was oorspronkelijk een groot moeras, waaruit enkele droogten (kluiten) op kwamen, op welke wederom vliedbergen waren opgeworpen. Voorheen werden er niet minder dan zeven zoodanige in aangetroffen, waardoor deze uitgebreide heerl., welke nog in Noord-, Middel- en Zuidambacht gesplitst is, onderscheiden werd in Sirhelsdorp, de Bordenloo (nog Borneloo) langs de Mannee, Roelofsdorp en de Groe, waar een kapelletje voor St. Maarten stond, Abbekinderen en de Smallegange, waarbij later een ridderhofstede werd opgetrokken, die in het jaar 1560 afbrandde.

De eerste stamheeren van deze plaats waren hooge Zeeuwsche Edelen, tot hun wapen voerende drie leliën van azuur (blaauw), op een goud veld, van welke slechts eenige weinige met name genoemd worden. Naderhand is door eene erfdochter dezer Edelen, deze heerl. gekomen in het bloed van Borssele, Heeren van Vere, en onder dezen is zij het erfdeel geworden van Vrouwe Margriet van Borssele, Vrouw *van Kloetinge en Ridderkerk*, tweede dochter van Wolfert van Borssele, Graaf *van Grandpré en van Bouchain*, Heer *van der Vere*, *Vlissingen*, *Westkapelle*, *Domburg enz.*, zonder mans oir overleden in het jaar 1487. Zij trouwde in 1492 Walraven van Brederode, wien zij deze heerl. ten huwelijk aanbragt. Later is hier gekomen, Adolf Julius Burchard, Baron van Heiffel, Landdrost van Zalland en Overijssel, wiens nagelatene weduwe haar nog een tijd lang bezeten heeft. Mr. Willem van der Bilt kocht haar blijkens transport- en verleibrieven van 6 Junij 1765, van de voogden van Joachim Adolphus, Grave van Rechteren, als onversterfelijk erfleen. Thans wordt zij sedert 1843 en na den dood van H. M. v. d. Bilt, ten gevolge van koop, in eigendom bezeten door den minderjarigen Heer Johan Cornelis Clotterbooke Patijn, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Kloetinge ligt 20 min. Z. O. van Goes, aan den straatweg van die stad op Tholen en Bergen-op-Zoom. Het is eene fraaije, welbebouwde en aangename plaats, bestaande grootendeels, uit een ruim langwerpig marktplein, met goede woningen en jonge boomen omringd, aan welks noordzijde, eene groote vierkante gemetselde waterkom of wed gevonden wordt. Men telt in de kom van het d. 76 h. en 460 inw.

In de kerk, plagt de Bisschop van Utrecht, vóór de Reformatie, de collatie van vier vicarijen te bezitten, die dáár gevestigd waren. Vier andere, waaraan de inkomsten van 80 gemeten lands verbonden waren, behoorden aan den Heer. De opbrengsten daarvan zijn sedert 1581 voor ¾ in eene Godgeleerde studeerbeurs herschapen, die nog bestaat. Ook bezaten de Kanunniken van Vere in het zuidelijk deel van dit ambacht, tienden of liever halve tienden, want zij hadden slechts regt op den twee en twintigste schoof.

De kerk, op het zuideinde van het dorpsplein, is een fraai zeer wel ingerigt gebouw, en heeft een zeer fraai orgel dat in 1787, op last van den toenmaligen Ambachtsheer Zegwerd Diderik van der Bilt, werd vervaardigd door H. H. Hess, orgelmaker te Gouda. Het heeft zestien sprekende registers, verdeeld over twee handklavieren; het pedaal is aangehangen. Onder aan de balken van het koepelwerk der kerk vindt men nog eenige oude beelden van heiligen, zijnde de overblijfselen van de vorige eeredienst. Aan de kerk staat een hooge vierkante toren, met eene fraaije pyramidale spits, met peer.

Men had hier vroeger een, in 1818 gesticht, armenhuis, waarin oude lieden en kinderen verpleegd werden, doch dit is in 1843 opgeheven. — De kermis valt in den tweeden Paaschdag.

Onder deze gem. worden thans nog vijf zoogenaamde vliedbergen aangetroffen, voorheen waren er zes.

Onder de huizen van dit d., munt uit, het heerenhuis Weltevreden. Vroeger had men onder de heerlijkheid ook een kasteel, het Huis-te-Kloetinge en het Huis-Smallegange, het stamhuis van den bekenden Kronijkschrijver van Zeeland, en waaruit ook de Biezelingsche Pastoor Mattheus Jansz. van Smallegange gesproten was.

Dit d. heeft in het laatst der zestiende eeuw verschrikkelijk geleden, en werd in 1572 door de muitende Spanjaarden, bijna geheel in de asch gelegd.

Het wapen van KLOETINGE is van goud, met drie leliën van azuur (blaauw).

KLOETINGE (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Goes*, gem. en in het d. *Kloetinge*.

Dit adell. h., hetwelk voor omstreeks vijftig jaren nieuw uit den grond was opgebouwd, is thans gesleecht. Het besloeg, met de daartoe behoorende hofstede, bloem- en moestuin, goudvischvijvers, bosch, bouw- en weiland, eene oppervlakte van 42 bund. 85 v. r. 68 v. ell. De grond, waar het gestaan heeft, wordt thans met 13 bund. 65 v. r. 12 v. ell. in eigendom bezeten door den hier boven vermelden Heer PATIJN.

KLOKKEBERG of KLOKKENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en 10 min. Z. van *Loon-op-Zand*; met 8 h. en 60 inw.

KLOKKENBERG, een der vijf heuvelen waarop de stad *Nijmegen*, prov. *Gelderland* gebouwd is. Zij beslaat dat gedeelte, waarin de *Mugterstraat*, de *Snijderstraat*, de *Pottegas* en de *Vleeschhouwerstraat* gelegen zijn.

KLOKKENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie KLOKKEBERG.

KLOKKEWEEL, op sommige kaarten ook KLOKKEWAAL gespeld, water in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ u. N. van *Hoog-Carspel*, gedeeltelijk gem. en ¾ u. Z. van *Wervershoef*.

KLOMP (DE), vermaarde herberg op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Wageningen*, gem. *Eede*, aan den grooten-weg van Utrecht op Arnhem. Ook loopt er eene klinker-weg van hier over Veenendaal naar het Ingensche-veer, en het zal een station worden van den ijzeren spoorweg. Er is aldaar ook eene station der paardenposterij gevestigd.

KLONGKONG, gebergte in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, kon. *Bima*.

KLOOS, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, bij Djapara.

KLOOSTER (HET), plaats. in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Haastrecht*, waar men wil, dat vroeger een klooster zoude gestaan hebben.

KLOOSTER (HET), geh. in het dingspil *Zuiderveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. O. van *Assen*, jud. kant. en 4 u. O. ten Z. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. Z. van *Dalen*, gem. en ½ u. W. van *Koevorden*; met 9 h. en 85 inw.

KLOOSTER (HET) of NYEKLOOSTER, geh. in het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¾ u. N. W. van *Appingedam*, gem. en 1¾ u. Z. ten W. van *Bierum*, onder en ¼ u. Z. ten W. van *Krewert*; met 3 h. en 34 inw., van welke 2 h. en 23 inw. kerkelijk onder *Jukwert*, gem. *Appingedam*, 1 h. en 11 inw. onder *Krewert* behooren.

Hier stond weleer een konvent van Nonnen van de Premonstreiterorde, dat den naam van Rozenkamp droeg. Zie voorts dat woord.

KLOOSTER (HET), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie OLDENKLOOSTER.

KLOOSTER (HET), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. O. ten N. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. ten O. van het

Hoogezand, gem. en ½ u. N. van *Slochteren*, nabij *Schiltwolde*, waartoe het behoort.

Het ontleent zijnen naam van een hier gestaan hebbend Nonnenklooster van de orde van Premonstreit, dat in het begin der dertiende eeuw werd gesticht, door HENRICUS, Proost in de Marne, en aan de H. MARIA toegewijd was. Ten jare 1576 werd daarin ingelijfd het Nonnenklooster van Bathe in Oost-Friesland; welke vereeniging, ten jare 1587, door 's Konings Raad, te Brussel, bevestigd werd. Men ziet er nog doodkisten van de bewoonsters van dit klooster.

KLOOSTER (HET), ook wel OUDEKLOOSTER genoemd, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en ruim 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. *Bergum*; het is eene der buurten, waaruit het d. *Bergum* bestaat, ligt ten N. W. van en tegen de Bergumer-Nijestad aan, 10 min. O. N. O. van de Groote-Buurt, bestaat uit de kerk, pastorij en school van Bergum, twee aanzienlijke boerderijen en een paar burgerwoningen.

Deze b. ontleent haren naam van een klooster van reguliere Kanunniken, dat hier gestaan heeft en het Bergklooster genoemd werd. Zie voorts dat woord.

KLOOSTER (HET), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie KLOOSTERBUREN.

KLOOSTER (HET), ook genaamd COELENBERG, riddermatige hofstad in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ½ u. N. O. van *Utrecht*, gem. en grenzende ten W. en Z. aan de *Bildt*.

Deze hofstede, ontleent haren naam van een voormalig daar gestaan hebbend Wittevrouwenklooster van adellijke Nonnen, hetwelk tot de abdij van Oostbroek behoorde. Zij beslaat met de daartoe behoorende ambachtsh. Coelenberg, van welke het heerlijk regt of den titel, op verzoek van eenen voormaligen eigenaar ANTONIS CAREL PARMENTIER, Heer *van Heeswijk*, met toestemming der Staten van Utrecht, den 7 Julij 1656, op deze hofstad is verleid, benevens de landerijen, op welke twee boerenhofsteden en de bosschen, eene oppervlakte van 138 bund. 3 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer FREDERIK HERMAN SPENGLER, woonachtig op den huize Coelenberg, gem. Bildt.

KLOOSTER (HET), verkorte naam van het d. KLOOSTERZANDE in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie KLOOSTERZANDE.

KLOOSTER (HET), geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 1½ u. N. O. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. W. van Ootmarsum, gem. en ½ u. Z. van *Tubbergen*.

KLOOSTER (HET), buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. N. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. Z. W. ten Z. van *Steenwijk*, gem. en 5 min. O. van *Giethoorn*; met 6 h. en 30 inw.

KLOOSTER (HET), verkorte benaming van het geh. ZWARTEWATERSKLOOSTER in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie ZWARTEWATERS-KLOOSTER.

KLOOSTER (HET), boerenwoning in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Zutphen*, kant. en ½ u. Z. O. van *Doetinchem*, gem. *Ambt-Doetinchem*.

Zij ontleent haren naam van het voormaals aldaar gestaan hebbende klooster Bethlehem, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ANKERSMIT, woonachtig te Doetinchem.

KLOOSTER (HET HUIS-TEN-), voorm. h., mogelijk havez., in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. O. van *Assen*, judic.

kant. en 4 u. O. ten Z. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. Z. van *Dalen*, gem. en ½ u. ten Z. W. van *Koevorden*.

Dat hier voorheen een klooster stond, hetwelk daarna verdwenen is wordt betwijfeld. Vermoedelijk is het, dat het Huis-ten-Klooster genoemd werd naar het nabij gelegen geh. Klooster. Waarschijnlijk zal dit zijn geweest het stamhuis van het adell. geslacht VAN DEN CLOOSTER, hetwelk voorheen langen tijd in de Ridderschap van Drenthe zijne plaats heeft bekleed en later gevestigd is geweest op de havez. Rhebruggen, onder de gem. Ruinen, voor eenige jaren ook afgebroken.

KLOOSTER (NIEUWE-), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie NYEKLOOSTER.

KLOOSTER (NYE-), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie KLOOSTER (HET).

KLOOSTER (NIJE-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie NIJEKLOOSTER.

KLOOSTER (OLDE-), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie OLDE-KLOOSTER.

KLOOSTER (OUDE-), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie KLOOSTER (HET).

KLOOSTER (WESTER-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WESTER-KLOOSTER.

KLOOSTERBERG, berg in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*, gem. *Mook-en-Middelaar*, ¼ Z. O. van Mook, een der hoogste toppen van het *Groesbeeksche-gebergte*.

Op dezen berg verhief zich vroeger een klooster, waarvan men nog de grondslagen bespeuren kan. Rondom den KLOOSTERBERG slingert zich, meer dan een kwartier lang, eene heldere beek, gelijk een gordel rond, terwijl de beken, die den aldaar bestaande papiermolen in beweging brengen, mede in dit gebergte ontspringende, allerbekoorlijkst tusschen koele boschjes heen vlieten.

KLOOSTERBOSCH, geh. in de heerl. *'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Heerlen*, gem. en 20 min. N. van *Kerkrade*; met 42 h. en 150 inw. Men heeft er een schoon bosch, thans toebehoorende aan den Graaf VAN ANSENBOURG.

KLOOSTERBROEK, gronden in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Breda*, kant. en 1 u. N. van *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; op sommige kaarten verkeerdelijk als een geh. voorkomende.

KLOOSTERBUIREN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie OLDE-KLOOSTER.

KLOOSTERBUURDERVAART, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in eene zuidwestelijke rigting van het d. Kloosterburen, door de gem. *Leens* loopende, en uitwaterende door de schouwerzijl in het *Reitdiep*.

KLOOSTERBUREN, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, (2 k. d., 3 m. k., 5 s. d.); palende W. en N. aan het Groninger-wad, O. aan de gem. Eenrum, Z. aan Leens en Ulrum.

Deze gem. bestaat uit de d. Kloosterburen en Hornhuizen, benevens de geh. Groote-Baat, Kleine-Baat, Nieuw-Bokum, het Bultje, de Dam, de Molenrijge, Nijen-Klooster en Wester-Klooster, benevens Kolham. Vroeger behoorde mede tot deze gem., het nu niet meer aanwezige eilandje Cornsant, ook Koornzand geheeten (zie dat woord). Zij beslaat, volgens het kadaster,

eene oppervlakte van 2428 bund. 59 v. r. 84 v. ell., waaronder 2406 bund. 89 v. r. 46 v. ell. belastbaar land; telt 229 h., bewoond door 249 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De grond is hier zavelachtig, doch ten zuiden van mindere hoedanigheid, bij de Baat oerachtig of roodoornig, maar op de ingedijkte polders ontmoet men beste klei, die nader aan den zeekant zandiger en zaveliger is, dan aan den provincialen zeedijk. Op de binnenlanden, en de polders zit de klei tot 4 en 5 palmen diepte; op andere plaatsen; vindt men op 2 of 3 palmen diepte geel zand, en vervolgens witachtig welzand. De Kloosterbuursche aardappelen zijn door geheel Groningen, wegens hunne voortreffelijkheid, beroemd. Men heeft ook in deze gem. 4 linnenwevers, 1 cichoreifabrijk, 1 roggemolen, 1 pel- en roggemolen en 1 pelmolen.

De Herv., die hier 1140 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken de gem. van *Hornhuizen-en-Kloosterburen* uit. — De 18 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. *Mensingeweer.* — De 2 Evang. Luth., die men er vindt, behooren tot de gem. te *Groningen.* — De R. K., van welke men 540 aantreft, onder welke 400 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Groningen* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éénc te Kloosterburen en éénc te Hornhuizen, welke, gezamenlijk, gemiddeld, door een getal van 220 leerlingen bezocht worden.

Het d. KLOOSTERBUREN, ook wel OLDE-KLOOSTER of enkel het KLOOSTER genoemd, ligt 7 u. W. N. W. van Appingedam, 3 u. N. W. van Onderdendam. Men telt er in de kom van het d., 58 h. en 340 inw., en met de daartoe behoorende geh. de Molenrijge, Nijenklooster, het Bultje, de Dam, Nieuw-Bokum, Wester-Klooster, de Groote-Baat en de Kleine-Baat, 151 h. en 970 inw.

De Herv., die hier 450 in getal zijn, hebben ruim een jaar eene afzonderlijke gem. uitgemaakt. Na de Reductie of wel meer bepaaldelijk van 1603 tot 1623, was KLOOSTERBUREN kerkelijk gecombineerd met Wehe, waarvan het in laatstgenoemd jaar gescheiden werdt, zijnde de dienst hier toen, bij onderlinge schikking, door de Predikanten van Hornhuizen en andere waargenomen. In 1625 werd KLOOSTERBUREN met *Hornhuizen* vereenigd. Den 31 Januarij 1686, is PETRUS WILMAN hier wel Predikant geworden, maar in 1687 naar Veendam vertrokken, waarna deze plaats met de evengenoemde is hereenigd. Dit is ook geschiedt, na dat HENRICUS WARENDORP, Predikant te Wehe en Zuurdijk, van 1731 tot 1736 deze gem. had bediend.

De vroeger hier aanwezige kerk is, in het jaar 1815, wegens bouwvalligheid afgebroken, doch, in het jaar 1843, vervangen door eene andere, die den 25 December van dat jaar werd volbouwd, en den tweeden Kersdag ingewijd. Het is een net langwerpig gebouw, waar de oude nog aanwezige stompe toren van de vorige kerk ten W. tegen aan staat. Deze kerk heeft geen orgel.

De in het jaar 1842 nieuw gebouwde R. K. kerk, aan den H. WILLIBRORD toegewijd, is een zindelijk gebouw, met eene, daaraan verbondene twee verdiepingen hooge pastorie, doch zonder toren of orgel. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht.

Er zijn hier sporen van eenen ouden, thans bewoonden, dijk; van den algemeenen dijk; van eenen anderen, in het jaar 1717 doorgebroken, algemeenen dijk, en eindelijk van eenen polderdijk.

Vroeger hebben onder deze gem. Monniken en Nonnen hier één klooster gehad, doch de mannen zijn overgebragt in een ander klooster, zoo dat hier twee kloosters hebben gestaan, het eene genaamd Oldeklooster voor Nonnen, het andere Nijeklooster voor de Monniken, waarvan de grachten en singels nog te zien zijn, ook vindt men nog Z. van Hornhuizen de singels en grachten, tusschen welke de oude vermaarde burg Tamminga gestaan heeft.

KLOOSTER-DER-ZUSTEREN-VAN-ABCOUDE, voorm. kloost. in de *Paradijssteeg*, te *Leyden*. Zie Franciskaner-klooster.

KLOOSTERDIJK (DE), dijk en rijweg in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, in het *Monnikenbroek*, ten Zuiden van en langs het Stinkevuil loopende.

KLOOSTERDONK, ook wel enkel Donk genoemd, voorm. geh. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. van *Heusden*, gem. *Oudheusden-en-Elshout*, ¾ u. Z. van Oudheusden; thans zonder h. of bewoners.

KLOOSTERENVEEN, veenkolonie in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Kloosterveen.

KLOOSTER-EN-WAL, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant. en 3 u. N. van *Vollenhove*, gem. *Oldermark*.

KLOOSTERHOEK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. van *Deventer*, kant., gem. en 1 u. O. van *Raalte*; met 7 h. en 40 inw.

Dit geh., hetwelk een gedeelte der buurs. *Boetele* uitmaakt, schijnt zijnen naam ontleend te hebben van een klooster, dat er in vroeger tijden gestaan heeft.

KLOOSTERHOLT, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en ½ u. N. N. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. O. van *Zuidbroek*, gem. en ¾ u. Z. O. van *Scheemda*, ½ u. N. O. van Westerlee, N. O. van het Winschoter-Diep nabij Heiligerlee; met 48 h. en 330 inw.

Het draagt dien naam uithoofde van zeker bosch of holt, dat daar vroeger stond en aan het daar nevens gelegen klooster Heiligerlee toebehoorde.

KLOOSTERLAAN (DE), weg in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *Scheemda*, welke zich van de boerderij, waar vroeger het klooster Heiligerlee moet gestaan hebben, naar de trekvaart uitstrekt.

KLOOSTERNOLLE, landpunt aan de noordzijde van het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, heerl. *Looperskapelle*, aan de Schelde, naar de nabijgelegene overblijfselen van het klooster Bethlehem aldus genoemd.

KLOOSTEROORD (STEEN-VAN-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Cloosteroirt (Steen-van-).

KLOOSTER-OOSTERWIERUM, voorm. kloost. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Heveskes-klooster.

KLOOSTERSTEEG, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Waalwijk*; met 25 h. en 300 inw. Ook zijn er twee windkorenmolens.

KLOOSTERRADE, voorm. kloost. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, gem. en 10 min. N. van *Kerkrade*, op eenen hoogen berg gelegen; het dient thans tot een klein seminarium van het apost. vic. van Limburg en wordt door meer dan 300 leerlingen bezocht. Bij dit klooster ligt eene pachthoeve, toebehoorende aan den Heer Deits, aldaar. Deze beslaat eene oppervlakte van circa 100 bund. land en is eene der schoonste en belangrijkste van het geheele Hertogdom Limburg.

KLOOSTERTIL, brug in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, over het *Winschoterdiep*, gem. en ¾ u. O. Z. O. van *Scheemda*.

Deze brug ontleent haren naam van het nabij gelegen hebbende klooster Heiligerlee.

KLOOSTERVEEN of KLOOSTERENVEEN, veenkolonie in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en ½ u. Z. W. van *Assen*, gem. de *Smilde*; met 250 h. en 1680 inw.

Het KLOOSTERVEEN, maakt met *Hijkersmilde*, en *Hoogersmilde*, uit de gem. *Smilde*, welke langs de Vaart van Assen naar Meppel gelegen nagenoeg 3 uren gaans lang is. KLOOSTERVEEN, is het bovenste of Noordoostelijke en tevens het meest bevolkte gedeelte, waar ook de kerk en het Armenhuis gevonden worden. Zie hier over meer in het breede de voorgaande artikelen *Hijkersmilde* en *Hoogersmilde*.

KLOOSTERWEID, land in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker*, 15 min. W. van Wester-Blokker.

Vroeger heeft te dier plaatse het klooster der H. Maagd van het Nieuwelicht gestaan. Zie NIEUWELICHT.

KLOOSTERWERF, voorm. h. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, welke in de eerste helft der achttiende eeuw, sommigen meenen in het jaar 1744, door de zee verzwolgen is. De plaats, waar zij gestaan heeft, is aan den zuidkant des eilands, 150 à 200 ell. buiten den omringdijk, in de Zuiderzee.

KLOOSTERZANDE, meestal alleenlijk HET KLOOSTER genoemd, d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en 2 u. N. van *Hulst*, gem. *Hontenisse*. Men telt er, in de kom van het d., 23 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van 121 inw., en 42 h., bewoond door 56 huisgez. en 216 zielen, welke geacht kunnen worden tot het grondgebied van het dorp *Kloosterzande* te behooren, welke bevolking haar bestaan vindt in den landbouw.

De Herv., 25 in getal, behooren tot de gem. *Hontenisse*, die hier eene kerk heeft, zijnde de voormalige kerk of kapel van het klooster te Zande, waarvan dit dorp zijn naam ontleent en waarover het art. ZANDE (HUIS-TE-) kan worden geraadpleegd.

De R. K., waarvan men er 191 aantreft, worden tot de stat. van *Hontenisse* gerekend, en nemen hunne godsdienst waar in het naburig dorp *Groenendijk*.

De dorpschool, welke gemiddeld door 140 leerlingen bezocht wordt, is een doelmatig ingerigt, ten jare 1783 gesticht, gebouw.

In dit dorp liggen de overblijfselen van het genoemde Klooster-te-Zande, thans eenigermate in een modern landhuis herbouwd, tot woning dienende van den Rentmeester van de particuliere Domeinen, toebehoorende aan Z. M. den Koning der Nederlanden. — Behalve eene kleine leerlooijerij, bestaan er te KLOOSTERZANDE geene fabrijken.

De beide kermissen worden jaarlijks gehouden, de eene op St. Petrus en Paulusdag, den 29 Junij, en de andere op MARIA *Hemelvaart*, den 15 Augustus.

KLOOSTERZIJL, sluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in den Zwartewater-dijk, gem. *Zwartsluis*, 30 min. ten N. van *Hasselt*. Zij dient alleen tot uitwatering van het tweede dijksdistrict in de rivier het *Zwartewater*.

KLOOT (DE), geb. in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant., gem. en ½ u. N. van *'s Hertogenbosch*.

KLOOT (DE OOST-), beter de Oost-Kaloot, zandplaat in de *Wester-Schelde*, prov. *Zeeland*, de zuidwestelijke punt van het eiland *Zuid-Beveland* uitmakende.

KLOOT (DE WEST-) beter de West-Kaloot, zandplaat in den mond van de *Wester-Schelde*, prov. *Zeeland*, voor Vlissingen.

KLOOTWIJK, voorm. adell. hofstede in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, van welke het adellijke geslacht van Klootwijk voortkwam, hetwelk van dat van der Merwede afstamde, zijnde Adriaan van der Merwede Danielsz, die op het einde der dertiende eeuw leefde, de eerste geweest, welke dien naam aannam.

Deze adell. hofstad, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte bevatte van 70 morgen (ongeveer 60 bund.) is, bij den St. Elizabethsvloed van 18 November 1421, geheel ondergeloopen, en er zijn later slechts 54 of 55 morgen gronds daarvan weder bedijkt door Adriaan van Klootwijk Reijerszoon, zoo als blijkt uit eenen Schepenenbrief van Almkerk de dato 10 September 1534. In het jaar 1585 deed Johan van Klootwijk de grachten van het vervallen huis van Klootwijk weder ophalen. De schans schijnt echter nimmer weder tot den vorigen luister te zijn gekomen. Thans vindt men er nog enkel eene bouwhoeve met 3 bund. land, behoorende tot het arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, en wordende thans in eigendom bezeten door de wed. B. Saart.

KLOP (DE), herberg in het *Nederkwartier*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. en ½ u. O. van *Maarssen*, gem. 1 u. O. van *Zuilen*, aan de Vecht.

In de onmiddellijke nabijheid van deze herberg is eene sterkte opgeworpen, welke de rivier de Vecht bestrijkt en tot de inundatiewerken behoort.

KLOPPENWAARD (DE), niet bedijkte of omkade uiterwaard, langs den regter oever der Merwede, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*; palende N. aan de Merwede, O. aan de erven Baasbank, Z. aan de Kwellingen, W. aan de Werkendamsche-Buitenhaven.

Deze waard beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20 bund. 82 v. r. 30 v. ell.

KLOPPENWAARD (DE-HOOIKENS-VAN-), pold., langs den regteroever der Merwede, prov. *Noord-Braband*. Zie Hooikens-van-Kloppenwaard.

KLOPPERSDIJK (DE), dijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, in 1484 door Maximiliaan van Oostenrijk opgeworpen.

KLOSSENGRACHT (DE), gracht of sloot in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, die van het W. naar het O. de gem. Giethoorn doorloopt. Zij begint in de *Dwarsgracht*, en loopt uit in de *Oenensloot*.

KLUFT (DE), markte in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, kant. *Hoogeveen*, gem. *Beilen*, van welke gem. het dat gedeelte uitmaakt, hetwelk bevat het d. Beilen en de geh. Ter-Horst, Lieving, Alting, Klatering en Eursing. Deze markte is thans reeds grootendeels gescheiden en zal dat eerlang geheel zijn.

KLUINHAARS-DIJK, of Kluinaars-dijk, doorgaans Kluser-dijk genoemd, min of meer hooge weg door het heideveld, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Dalfsen*, een gedeelte van den weg van Dalfsen op Heino uitmakende.

KLUIRD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 5½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. W. van

Bolsward, ¼ u. N. van *Kimswerd*, waartoe het behoort; met 2 h. en ongeveer 20 inw.

KLUIS (DE), verkorte naam van de Handelsche-Kluis, kluizenaarswoning, gedeeltelijk in de souvereine heerl. *Gemert*, gedeeltelijk in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie Handelsche-Kluis.

KLUISESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, dat in het *Pikmeer* uitloopt.

KLUIS-VAN-DODO, voorm. kapel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, in het d. *Bakkeveen*, aan den noordkant van den weg, die van hier naar Duurswoude loopt.

Hier leefde omstreeks het jaar 1231 een kluizenaar, Dodo genaamd. Vóór omstreeks 80 jaren heeft men, ter plaatse, waar deze kapel gestaan heeft, nog een ring gevonden, waarop den naam Dodo duidelijk te lezen stond. Deze kapel behoorde tot het klooster Marienhof, te Hallum.

KLUIT (DE), h. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Kluyt (De).

KLUNDERBURG, voorm. burg of h. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1¼ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. Z. O. van *Baflo*, behoorende tot *Raskwerd*, ten W. den breeden rijweg van Baflo naar Obergum, alwaar men in het weiland nog de hoogten en laagten vindt, en de voormalige singels en grachten ziet.

KLUNDERT (DE), heerl., prov. *Noord Braband*. Zie Niervaart.

KLUNDERT (DE), gem. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen* (12 k. d., 17 m. k., 9 s. d.); palende N. aan het Hollandsdiep, O. aan de gem. Hoogeen-Lage-Zwaluwe en Zevenbergen, Z. aan Zevenbergen en Stand-daar-Buiten, W. aan Willemstad en Fijnaart-en-Heyningen.

Deze gem. bevat het plattelandst. de Klundert, het d. Moerdijk en het geh. Noordschans, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3326 bund. 5 v. r. 28 v. ell., alles belastbaar land; telt 365 h., bewoond door 492 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2450 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er, behalve eenen dominialen koren-windmolen, eenen houtzaag- en eenen wind-oliemolen, benevens eene zeepziederij en eene bierbrouwerij, welke aan partikulieren toebehooren.

De Herv., die hier 1360 in getal zijn, onder welke 650 Ledematen, maken de gem. van *de Klundert* en *de Moerdijk* uit.

De R. K., van welke men er 870 aantreft, onder welke 670 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne in de Klundert en ééne aan de Moerdijk, welke gezamenlijk door een getal van 320 leerlingen bezocht worden.

Het plattelandst. de Klundert ligt 4½ u. N. W. van Breda, 1½ u. N. W. van Zevenbergen, aan het riviertje de Keen.

Het was eertijds een dorp en toen ook Niervaart geheeten, doch werd door Prins Willem I, in het jaar 1583, met wallen en grachten omringd. Het was regelmatig versterkt met wallen, die eenen omtrek hadden van omtrent een vierendeel uur gaans. Zij werden gedekt door negen bolwerken, omringd van zeer goede binnen- en buitengrachten, en beschermd door eenige halve manen en contrescharpen.

Aan de overzijde van de Keen lag eene tamelijk groote schans, die van de binnenzijde stadwaarts open was, doch naar de buitenzijde de gedaante had van een kroonwerk, wordende deze schans Bloemendaal genoemd. Ook lag aldaar eene schans, de Suikerberg geheeten, alsmede de Noordschans, ¼ u. N. van de vesting. Alle deze werken zijn, na de omwenteling van 1795, in verval geraakt en na dien tijd grootendeels geslecht. De stad is bebouwd met acht straten, waarvan zeven lijnregt en eene ringvormig loopen. Zij wordt in het midden afgescheiden en bewaterd door eene tamelijk breede gracht, de Bottekreek geheeten, welke door het riviertje de Keen, langs de Roodevaart, van versch water wordt voorzien, en voorts door de vaart, genaamd de Aalskreek, naar de Noordschans in het Hollandsdiep, zich van het overtollige water ontlast. Tot het jaar 1807 bestond de vaart met schepen van het Hollandsdiep, door eene open sassing of schutsluis van de Noordschans tot aan de Klundert; deze is toen door het Domein- en polderbestuur, als defect zijnde, uitgebroken, en tot tijdelijke voorziening der uitwatering, eene overdekte hulpsluis gelegd, welke tot heden door geene sassing is vervangen, waardoor dan ook de gem. de Klundert, van hare vroegere voordeelige ligging langs de rivier, is beroofd gebleven.

Het beslaat, met het gedeelte bezuiden de Oude-kaai, 53 bund. 15 v. r. 94 v. ell. Men telt er, in de kom der plaats, 190 h. en 1130 inw. Dit plaatsje wordt, door middel van de Zevenbergschehaven en het riviertje de Keen, nu en dan van doorstroomend versch water voorzien. Toen dit laatste riviertje, omstreeks het jaar 1680, nog geheel bevaarbaar was, bestond er in de Klundert eenen tamelijk bloeijenden koophandel, en werd aldaar eertijds de zoogenaamde Geervlietsche tol ontvangen.

De Herv., welke hier wonen, maken, met die van het geh. de Noordschans, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Breda*, ring van *Willemstad*, behoort, en 1400 zielen, onder welke 540 Ledematen, telt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Paschasius Gerritsz Pensaant, die in het jaar 1576 herwaarts kwam en in het jaar 1584 overleed. Het beroep is eene koninklijke collatie. De kerk is den 10 Maart 1737 afgebrand en werd, weder opgebouwd zijnde, den 11 September 1740 ingewijd. Deze kerk, welke tegen eenen hoogen vierkanten toren gebouwd is, staat op het midden van een groot plein en is een tamelijk fraai gebouw. In het jaar 1749 werd daarin een prachtig orgel geplaatst, hetwelk der gemeente door Willem IV, Prins *van Oranje*, vereerd was; terwijl daaraan verbonden was eene jaarwedde van honderd vijftig gulden voor eenen Organist, welke echter, na het jaar 1808, niet meer is uitbetaald.

De R. K. kerk, aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, is een tamelijk fraai gebouw, met daaraan verbonden pastorij, voorzien van een orgel, doch geen toren. Een en ander is gesticht in het jaar 1802, op de oude fondamenten van het, ten jare 1793, bij de belegering, afgebrande Arsenaal of Magazijn, daartoe door het Gouvernement geschonken.

Het Raadhuis staat op een ander vierkant plein, rondom met boomen beplant, op hetwelk de markt gehouden wordt. Aan den hoek, ten Noordoosten van deze markt, staat het Prinsenhof of de Kastelenij, vroeger bewoond door den Rentmeester van het Hof, en thans dienende tot woning en kantoor van den Rentmeester

der Domeinen van Zijn Koninklijke Hoogheid Prins FREDERIK *der Nederlanden;* het heeft zijnen ingang door eene laan met boomen aan de zijde der markt.

De gemeenteschool wordt gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht. — Ook heeft men er een liefdadig gesticht, waarin vroeger weezen werden opgenomen, en eene Bank van leening.

Er worden te KLUNDERT twee paarden- en beestenmarkten gehouden, de eene op den derden Donderdag in April en de andere op den tweeden Dingsdag in November. De kermis valt in den eersten Zondag na St. Jan.

In het jaar 1333 werd deze plaats zeer door brand geteisterd, en in den St. Elizabethsvloed van het jaar 1421 heeft zij mede veel schade geleden.

Onsterfelijk is de roem, die de Baron VON KROPFF behaald heeft door de heldhaftige verdediging dezer vesting, in 1793, tegen het leger van DUMOURIEZ, welk doorluchtig wapenfeit krachtdadig medegewerkt heeft, om den val des vaderlands nog twee jaren te vertragen. De Fransche Generaal BERNERON eischte, op den 25 Februarij, des middags tusschen een en twee ure, de stad schriftelijk op. De Kapitein VON KROPFF van het regiment van Bosc DE LA CALMETTE, die er het bevel voerde, weigerde volstrekt daaraan te voldoen, waarop de vijand, ten drie ure, de stad op eene hevige wijze, van den Bloemendaalsche-dijk, begon te beschieten; dit hield aan tot 's avonds ten elf ure, als wanneer de vijandelijke troepen, onder geleide van voornoemden Generaal BERNERON, de stad stormenderhand aanvielen en vermeesterden. De aanval geschiedde aan den kant van de Waterpoort. De bezetting, aangevoerd door den dapperen VON KROPFF, en den Luitenant P. COLTHOFF, die de artillerie bestuurde, kweet zich dapper en met eene buitengewone kloekmoedigheid. COLTHOFF, die met den braven Commies HIELEN het kanon vernagelde, alvorens de vijanden binnen kwamen, werd met zijne manschap krijgsgevangen gemaakt; terwijl de gekwetsten, door de Franschen in het hospitaal gebragt, en, bij de ontruiming der stad nog niet hersteld zijnde, door hen weggevoerd werden. De dappere VON KROPFF, zich niet op genade aan de Franschen willende overgeven, en, met veertig zijner overige manschappen, den lande nog van meer nut trachtende te wezen, trok daarmede, bij het stormloopen, door de Helpoort terug, met oogmerk om zich naar de Willemstad te begeven. Genaderd tot bij de zoogenaamde Tonnenkreek, werd hij, met eene verdubbelde woede, door den vijand, onder begunstiging van zeker oud fort of batterij, op den Oostdijk aangelegd, aangevallen, alwaar hij nog quarré formeerde, en, zich dapperlijk verdedigende, bij die gelegenheid den Luitenant-Kolonel L. HARTMAN, een uitgeweken Bataaf, doodschoot. Een ander uitgewekene, BOOGMANS, jaagt VON KROPFF hierop het doodelijk lood door de hersenen. Dit nog niet genoeg zijnde, mishandelde men het doode ligchaam op eene allezins onmenschelijke en wreede wijze. Behalve het schot door het hoofd, dat aanstonds doodelijk was, bragt men het ligchaam onderscheidene wonden toe, en weigerde het ontzielde lijk de aarde: men bond het eenen zwaren steen om den hals, en wierp het, even als een kreng, in het water, waaruit het naderhand is opgevischt, en in de Willemstad, met alle teekenen van eer, deftig ter aarde besteld.

Het wapen van de gem. KLUNDERT is van sabel (zwart), met drie St. Andrieskruissen van goud; in het midden (*en Abime*) van azuur (blaauw),

met eenen klimmenden leeuw en bezaaid met staande blokjes, alles van goud, zijnde het schild gedekt met eene koninklijke kroon.

KLUWER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

KLUYT (DE) of DE KLUIT, h. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland, Benedendistrikt*, arr. en 4 u. W. van *Tiel*, kant. en ½ u. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en ½ u. O. van *Gameren*, op den linker oever van de Waal, aan de buitenzijde des dijks, op de grensscheiding van de gem. Gameren.

Vermoedelijk is de tegenwoordige naam van dit huis door den stichter daaraan gegeven. Het schijnt in 1737 gebouwd te zijn, aangezien in den muur aan de zuidzijde op eenen steen staat uitgehouwen DE KLUYT 1736. Van de stichting tot in 1810 werd daarin de bierbrouwerij uitgeoefend. Later was het een paarden-oliemolen, doch dit is van korten duur geweest. Thans wordt het, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten en bewoond door den Heer P. VERWEY, Plattelands Genees-, Heel- en Verloskundige. Er bestaat hier een voetveer op Haaften. Ook worden er vele aardappelen, zijnde in deze streken de voornaamste opbrengst van den grond, ter verzending naar elders, geladen, wordende de beurs daarvan in de, bij DE KLUYT staande, herberg gehouden.

KNAPENBURG, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. *Berkenrode*, 15 min. N. van *Heemstede*, aan den straatweg tusschen Haarlem en 's Gravenhage.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund. 63 v. r. 48 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erfgenamen van den Heer J. J. MEDER, woonachtig te Amsterdam.

KNAPHOSCHEID, d. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Wiltz*, gem. *Eschweiler*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Nieder-Wiltz*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

KNECHTSEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie KNEGSEL.

KNEEP (GAT-VAN-DE-), eene der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*. Zij komt uit het *Lukwellegat* voort, en loopt met eene westelijke strekking tusschen den Turfzak en eene niet met naam bekende, op de zuidzijde gelegen, plaat door, en loopt in het *Gat-van-Vloeijen* uit.

KNEGSEL, KNECHTSEL, KNEGTSEL of KNEGZEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. van *Oirschot*, gem. *Vessem-Wintelre-en-Knegsel*, 1 u. Z. O. van Vessem.

Men telt er 37 h. en 150 inw., onder welke zeer vele behoeftige lieden, die met zeer veel bezwaar, hun bestaan uit den landbouw vinden. De granen, die er gebouwd worden, zijn meestal rogge, ook boekweit, weinig haver, maar veel eve. Het is niet het kleinste d. uit de Meijerij, maar zeer waarschijnlijk het allerbehoeftigste van het geheele koningrijk.

De inw., die allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Steensel-en-Knegsel*, zijnde de d. KNEGSEL en *Steensel* sedert de Reformatie

altijd door eenen Pastoor bediend geweest. Vroeger stond de benoeming tot de pastorie van KNEGSEL aan het kapittel van Oirschot. De voormalige kerk te KNEGSEL, welke aan de H. H. MONULPHUS en GONDULPHUS was toegewijd, is in het jaar 1790 ingestort. De tegenwoordige kerk, welke in het jaar 1791 gebouwd en mede aan de H. H. MONULPHUS en GONDULPHUS is toegeheiligd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den tweeden Zondag in September.

KNEGTSEL of KNEGZEL, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie het vorige art.

KNEPPELEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1 u. N. van *Sneek*, kant. en 2 u. O. van *Bolsward*, 5 min. ten Z. O. van *Lutkewierum*, waartoe het behoort. — In de nabijheid, is nu nog de wier eener oude state zigtbaar.

KNIE (HET), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Zaandam*, dat met eene zuidelijke rigting in de *Keizerssloot* uitloopt.

KNIE (BOOM-), het zuid-oostelijk gedeelte van de *Vrijmans-Gronden*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie voorts GRONDEN (VRIJMANS-).

KNIE (KAU-), het noord-westelijke gedeelte van de *Vrijmans-Gronden*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie voorts GRONDEN (VRIJMANS-).

KNIJP (DE), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. van *Kantens*, nabij *Zandeweer*, waartoe het behoort.

KNIJP (DE), brug over de *Oostermoersche-vaart*, waarbij één huis in het *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 3½ u. N. O. van *Assen*, gem. en ½ u. O. van *Zuid-Laren*.

KNIJP (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov., arr. en 2½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. N. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. van *Aduard*, ¼ u. N. van *den Ham*, waartoe het kerkelijk behoort. Met *Altenouw*, ten N.O. den Ham en de Biggestaart, maakt dit het verstrooide dorp *den Ham* uit.

KNIP, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, aan de westpunt van dat eiland, Z. van de plant. Westpunt, N. van de plant. Lagoen.

KNIP, naam, welken de Negers geven aan de katoenplant. KLEIN-LUNENBURG, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie LUNENBURG (KLEIN-).

KNIPPEN-BAAI of HOPJES-BAAI, baai in *West-Indië*, aan de Westkust van het eil. *Curaçao*, W. van de plant. Knip, waarvan zij haren naam ontleent.

KNIP-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Voorschoten-en-Veur*; palende N. W. aan de Vliet, N. O. aan den Kampens-polder, Z. W. aan den Duivenvoordsche-polder.

KNODSENBURG of KNODZENBURG, voorm. schans op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Elst*, nabij het d. Lent, tegenover Nijmegen, aan den Waaldijk, tot welks verdedigingswerken zij behoorde, als Bruggehoofd.

Deze schans werd door MAURITS, Prins *van Oranje*, in het jaar 1590, opgeworpen, en bestond uit aarden borstweringen, met natte grachten, en wel 5 bolwerken, met kleine halve maantjes, niet alleen om de stad Nijmegen, welke aan den waterkant geheel open ligt, van daar te beschieten, maar ook, om nadat hij de stad zou overmeesterd hebben de Spaanschgezinde burgers in bedwang te houden. Volgens sommigen zou zij haren naam ontleenen van het woord knods, om dat de burgers van Nijmegen knodsendragers genoemd werden, dewijl zij, bij zeker oproer, met knodsen gewapend op straat verschenen, volgens andere zoude zij

aldus genoemd zijn, omdat zij moest dienen tot eene knods om de muitelingen te beteugelen en te straffen.

In het jaar 1591 sloeg de Hertog VAN PARMA het beleg voor deze sterkte, welke door GERARD DE JONGE, een wakker krijgsman, met zeshonderd bezettelingen, verdedigd werd. OCTAAF, Graaf VAN MANSFELD sneuvelde voor deze vesting. Prins MAURITS, die, na het verlaten van Groningen, het oog op Steenwijk geworpen had, vernam zoodra het beleg van KNODSENBURG niet, of hij spoedde zich derwaarts en trok bij Arnhem de Betuwe in, van waar hij den belegerden, door teekenen en boden, kennis gaf van zijne aankomst. Een hoop ruiters, door PARMA afgezonden, om het leger der Staatschen te verkennen, werd in eene hinderlaag gelokt en grootendeels afgemaakt, hetwelk zoo veel schrik in PARMA's leger baarde, dat hij terstond van voor KNODSENBURG opbrak.

In het jaar 1672, is deze schans, door misleiding der bezetting, aan de Franschen overgegaan, en daarna geslecht geworden zijnde, is zij in het laatst der zeventiende eeuw weder hersteld; doch alzoo dit werk niet voortgezet werd, is de schans later geheel vervallen, zoodat er thans niets meer dan de aarden wallen van bestaan, welke gedeeltelijk zijn geslecht; hoewel van de verdedigingswerken nog alles duidelijk zigtbaar is; terwijl daarop een buitenverblijf is aangebouwd, hetwelk denzelfden naam draagt en een schoon uitzigt, op de Waal en de stad Nijmegen, heeft. Het wordt thans in eigendom bezeten door den Heer W. CRYNEN.

KNODSENBURG, buit. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. ¼ u. O. van *Bodegraven*.

De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 32 bund. 80 v. r. 65 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de erven PETRUS JUDOCUS ARNOLDUS VAN OOSTHUIZEN VAN RIJZENBURG, te 's Gravenhage.

KNODZENBURG, voorm. schans op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie KNODSENBURG.

KNOEST (DE), pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gedeeltelijk gem. *Schonauwen*, gedeeltelijk gem. *Oud-Wulven*; palende N. W. aan Klein-Vuilkoop, N. O. aan Wulven, Z. O. aan de gem. Schonauwen, Z. W. aan de Schalkwijksche-wetering.

Deze pold., die sints jaren bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 142 bund. 60 v. r. 3 v. ell., onder *Schonauwen*, en 10 bund. 99 v. r. 60 v. ell. onder *Oud-Wulven*, en bestaat uit hooi- en weiland; telt 6 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Schalkwijksche-wetering, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Heemraden en eenen Kameraar.

KNOFROE (PIKIEN-) of PIKIEN-KNOFROE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. FREDERIKSHOOP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie FREDERIKSHOOP.

KNOKKAARD (DE) of DE KNOKKERT, gewone naam van den *Strijders-gat-Polder*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, ofschoon de eigenlijke KNOKKAARD, slechts een klein onderdeel of begin van dezen pold. is. Zie SNIJDERS-GAT-POLDER.

KNOLLE, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O.

N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. O. van *Oosterwolde*, waartoe het behoort; met 1 h., en 8 inw. Hier is een landhuis van denzelfden naam.

KNOLLE, landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, kant. en 3 u. N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. O. van Oosterwolde.

De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 130 bund. 87 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. B. P. VAN EYSINGA, woonachtig te Beetsterzwaag.

KNOLLENDAM, d., prov. *Noord-Holland*, aan de Zaan, welke hier haren aanvang neemt, om hare uitwatering in het IJ, door de sluizen te Zaandam te volbrengen. Deze plaats wordt door de Zaan in twee deelen gescheiden, Oost-Knollendam en West-Knollendam geheeten. Het eerste, Oost-Knollendam, in het arr. en 5 u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. W. van *Purmerend*, gem. en ½ u. N. W. van *Wormer*, 3½ u. Z. Z. O. van Alkmaar. Het laatste, West-Knollendam, in het arr. en 5 u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 2½ u. N. van *Zaandam*, gem. en ½ u. N. van *Wormerveer*, 3½ u. Z. Z. O. van *Alkmaar*.

OOST- en WEST-KNOLLENDAM zijn alzoo twee gehuchten, welke te zamen een zoogenaamd kerkdorp uitmaken, dat bij den naam KNOLLENDAM bekend is. OOST-KNOLLENDAM is een gedeelte der voormalige ambachtsheerlijkheid, van den banne van Wormer, met oostzijde van KNOLLENDAM, en lag alzoo vroeger onder *Kennemerland*. WEST-KNOLLENDAM behoorde vóór dezen tot Westzaan, en maakte daarmede eertijds een gedeelte uit van het baljuwschap van den *Lande van Blois*.

Tot op de invoering, van het kadaster, in 1833, was er aan de westzijde één huis, de herberg, hetwelk der oostzijde aanhoorig was, doch van toen af onder de westzijde begrepen is geworden, en met geheel deze westzijde, die, zoo als gezegd is, een deel uitmaakte van de gemeente Westzaan, is overgebragt tot de gemeente Wormerveer.

Beide deze deelen waren weleer met eenen dam, de Noorddam genaamd, aan elkander gehecht. In het jaar 1374 gaf JAN VAN CHATILLON, als Heer van deze landen, vrijheid om eene sluis in dezen dam te leggen, en omtrent het jaar 1560 werd er nog eene sluis gemaakt, verder naar het Oosten, daar de tegenwoordige doorvaart is: deze was (volgens LOOSJES (1)) met twee deuren, om den afloop van het water naar het Zuiden te keeren. De eerste is na verloop van tijd gestopt, en de laatste omstreeks den jare 1630 uitgebroken en vernietigd.

Men telt te KNOLLENDAM 58 huizen, 2 pakhuizen en ruim 300 inw., van welke laatste enkele koopmanschap drijven, sommige in de visscherij en het meerendeel in de boerderij hun bestaan vinden. Oudtijds waren er vele schippers, die met eigen koopwaren op verschillende plaatsen voeren. Men vond er ook die zich met het opleggen van granen en de reederij op Groenland bezig hielden, waardoor er eene traankookerij bestond. Te WEST-KNOLLENDAM vindt men nog twee oliemolens, welkers eigenaar daar evenwel niet woonachtig is. Zij staan aan de zoogenaamde Togtsloot, een vaarwater, dat gemeenschap heeft met de Markervaart, langs welke men Alkmaar nadert, zoo mede met de Nauernasche-Vaart, die, langs Krommenie, naar het IJ uitgevaren kan worden. Enkele perceelen van het tegenwoordig WEST-KNOLLENDAM, en daaronder de gezegde molens, behoorden tot op de invoering van het kadaster onder de gem. Uitgeest-en-Marken-Binnen. Er bestaat

(1) *Beschrijving van de Zaanlandsche dorpen* bl. 248.

een marktveer op Purmerend, dat, des Dingsdag, met eene jaagschuit bevaren wordt. De schipper bezoekt ook met dit vaartuig de Zaturdagsche markt te Alkmaar, varende als dan van Wormerveer.

De kermis regelt zich naar den feestdag van St. Victor, welke invalt den 10 October, Zondags daaraan is het kermis te Knollendam.

De Herv., met die van Marken-Binnen te zamen ongeveer 390 in getal, onder welke ruim 190 Ledematen, maken eene gemeente uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. Van het jaar 1593 tot 1623 werd de gem. te Knollendam, nevens Krommeniedijk bediend door Klaas Klaasz., Predikant van Uitgeest, terwijl ook andere naburige Predikanten, sedert het jaar 1609 alhier van tijd tot tijd de dienst waarnamen. In 1624 kreeg Knollendam, vereenigd met Krommeniedijk, tot Leeraar Jacob van der Hoeve, die in het jaar 1643 emeritus werd, en in hetzelfde jaar opgevolgd werd, door Johannes Ampsingius. In het jaar 1657 werd Marken-Binnen vereenigd met Knollendam. De gemeente bekwam toen tot Leeraar Nicolaas Beets, die in het jaar 1669 overleed. Krommeniedijk heeft later zijne eigene leeraars gehad, doch sinds het jaar 1820 neemt de Predikant der gemeente Krommenie, met dien van Knollendam en Marken-Binnen de dienst waar te Krommeniedijk. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk staat te West-Knollendam; het huis van den Predikant te Oost-Knollendam.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 30 telt, behooren tot de gemeente *Knollendam-Krommeniedijk-en-Marken-Binnen*, welke te West-Knollendam eene kerk en predikantswoning heeft.

De R. K., die men er aantreft, worden gerekend tot de stat. van *Wormer* voor zoo veel de Oostzijde, en tot die van *Krommeniedijk* voor hetgeen de Westzijde betreft.

De verzorging der behoeftigen en der weezen geschiedt aan de genen, die tot eene kerkelijke gemeente behooren, door de Diakenen, maar die geen Ledematen zijn worden geholpen, aan de oostzijde, door twee Armenvoogden, die aangesteld worden door de Regering van Wormer, de weezen van die zijde worden onderhouden door Weesvaderen te Wormer, terwijl die van de westzijde komen te Wormerveer.

Aan de oostzijde is eene school, vroeger was er ook eene aan de westzijde, maar die is reeds sedert jaren met die van Oost-Knollendam vereenigd.

KNOLLENDAM (OOST-), geh., oudtijds onder *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. W. van *Purmerende*, gem. en ¼ u. N. W. van *Wormer*. Het gehucht heeft 31 huizen, waaronder dat van den Predikant der Hervormde gemeente van Knollendam c. a., telt 180 inw., voorts zijn er 2 pakhuizen en eene schutsluis voor kleine vaartuigen, schuttende tusschen de banne van Wormer en de Zaan. Ook heeft men er eene school, welke gemiddeld door een getal van 36 leerlingen wordt bezocht.

KNOLLENDAM (WEST-), geh., van ouds behoorende tot den *Lande-van-Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 2½ u. N. van *Zaandam*, gem. en ¼ u. N. van *Wormerveer*, 3½ u. Z. Z. O. van Alkmaar.

De kerk der Herv. gem. van *Knollendam*, welke hier staat, niet verre van de doorvaart, werd, zoo men wil, ofschoon in lateren tijd hersteld, reeds vóór den tijd der Spaansche onlusten, onder den naam van kapel, ter oefening van de godsdienst gesticht, waarom de Kerkmeesteren ook oudtijds Kapelmeesters genoemd werden. Zij werd in het

jaar 1825 aanzienlijk hersteld, waartoe van 's Rijks wege eene subsidie van 1200 gulden werd verleend, en is met eenen houten toren, eene klok en een wijzerbord voorzien. De ingang der kerk is aan het westeinde; op den Predikstoel daartegen over is het jaartal 1610 uitgesneden. De kerk is zeer klein en heeft geen orgel.

In het jaar 1628, of wat eerder, was alhier eene Doopsgez. kerk gebouwd, die in de jaren 1745 en 1753 aanmerkelijk verbeterd werd. Later weder in verval geraakt, is er, in 1842, eene nieuwe kerk gebouwd, echter zonder toren of orgel.

KNOLLENDAM-KROMMENIEDIJK-EN-MARKEN-BINNEN, Doopsgez. kerk. gem., prov. *Noord-Holland;* met ruim 110 zielen, onder welken 50 Ledematen, en twee kerken, als: ééne te Westknollendam en ééne te Krommeniedijk. De eerste Leeraars dezer gem, die uit vier verschillende gemeenten ontstaan is, waarvan drie in deze eeuw vereenigd zijn en waarin de leden der vervloeide gemeente van Uitgeest zijn opgenomen, zijn onbekend, tot zelfs aan de achttiende eeuw. De oorsprong dezer gem. klimt evenwel waarschijnlijk tot den tijd der Hervorming op, althans men vindt melding gemaakt van drie Doopsgezinde Martelaren te Krommeniedijk in het jaar 1527 en van tien andere ter zelfder plaatse in het jaar 1542.

KNOLSCHANS, voorm. schans in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, tusschen de d. Rossum en Driel, tegen over Alem, waarvan thans niets meer te vinden is.

KNORRA (GAMMA-), berg in *Oost-Indië,* op het *Moluksche* eil. *Gilolo.* Zie GAMMA-KNORRA.

KNORRENBURG, buurtje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland,* arr., kant., gem. en 5 min. N. van *Haarlem;* met 3 h. en 15 inw.

KNORREPOT, berg in *Oost-Indië,* op het *Bandasche* eil. *Banda-Lontoir.*

Men heeft er eene vervaarlijke steilte, waar langs een smal paadje naar boven geleid. De zee spoelt in een duizelingwekkende diepte, beneden dit pad, tegen de klippen. Boven op dezen berg ligt de bouwval van eenen vierkanten wachttoren.

KNOSSENS, b., prov. *Friesland,* kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel,* arr. en 2 u. W. ten N. van *Sneek,* kant., gem. en ¼ u. Z. O. van *Bolsward.*

KNOTSENBURG, schans in de *Over-Betuwe,* prov. *Gelderland.* Zie KNODSENBURG.

KNOTTER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Zoeterwoude;* palende N. aan den Roomburgervaart, O. aan de Mallesloot, Z. aan de Meerburger-watering, W. aan de Vrouwenvaart.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 122 bund. 10 v. r. 59 v. ell., alles weiland en een gedeelte boschland; telt 4 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op den Rijn van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en twee Poldermeesters.

KNUFFEL (PIKIEN-), naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. FREDERIKSDORP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie FREDERIKSDORP.

KNUFFELSGIFT, vroegere naam van de suikerplant. BUITENLUST, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname.* Zie BUITENLUST.

KNUIT (DE GROOTE-), soms ook, misschien door eene spelfout, de GROOTE-KUITPOLDER, elders de ANNEX-ZANDPOLDER, genoemd, voorm.

pold., zijnde een aanhangsel van den in 1682 gevloeiden *Zandpolder*, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land van Kadzand*, gem. *Retranchement*, thans prov. *Zeeland*. Hij paalde N. en O. aan den nog bestaanden dijk van het Oude Land-van-Kadzand, Z. aan den Versse- of Versche-polder, W. aan den eigenlijken Zandpolder.

Deze pold. was 8 bund. 72 v. r. 79 v. ell. groot; daarin stond eene boerderij, ter plaatse, waar de Schaapstölle staat. Hij is gelijktijdig met den Zandpolder gevloeid.

KNYPE (DE), eigenlijk NIEUW-BRONGERGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Heerenveen*, aan de Kompagniesvaart.

Dit d., hetwelk meer dan 1 u. lang en in het laatst der zestiende eeuw opgekomen is, bestaat uit eene zeer lange rij nette huizen, welke tusschen weilanden, tuinen en geboomte gelegen zijn, en wordt onderscheiden in de Beneden-Knijpe en de Boven-Knijpe, te zamen tellende 375 h. en ongeveer 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt; terwijl men er ook eene beroemde bierbrouwerij, eene jeneverstokerij en verwerijen heeft.

De Herv., die hier 1200 in getal zijn, onder welke 270 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Heerenveen* behoort.

Dit d. werd in het begin der zeventiende eeuw door de naburige Predikanten bediend, en de ingezetenen verzochten bij de klassis, op den 2 Julij 1632, dat hier in mogt gecontinueerd worden; het plan, toen opgekomen, van het met *Langezwaag* te vereenigen, heeft geen gevolg verkregen, maar in het jaar 1642 verkreeg het eenen eigen Predikant in MARTINUS JUSTINI LAURMAN, die in het jaar 1653 naar Huizum vertrok. DAVID FLUD VAN GIFFEN is hier Predikant geweest van het jaar 1678 tot 1681, wanneer hij naar Sneek verroepen is; gedurende zijne dienst hier te KNYPE is hem veel moeite aangedaan wegens vermeende onregtzinnigheid (1). De kerkeraad heeft een vrij beroep. In den beginne bestond hier geen kerk, doch in het jaar 1661 verkreeg dit d. eene kerk, welke in de Beneden-Knype staat.

De Doopsgez., welke hier 280 in getal zijn, maken de gem. van *Beneden-Knype* uit. — Vroeger was er ook eene kleine gem. van Vlaamsche Doopsgez., die insgelijks eene kerk in de Beneden-Knype hadden. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool, welke in de Beneden-Knype staat.

KNYPE (DE BENEDEN-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Heerenveen*. — Het is het westelijkste gedeelte van het d. *de Knype*.

De Herv. kerk, die er in het jaar 1642 gesticht werd, heeft eenen toren en een orgel. — De Doopsgez. kerk, is een klein doch net gebouw, zonder toren of orgel.

KNYPE (BOVEN-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. O. van *Heerenveen*. — Het is het oostelijk gedeelte van het d. *de Knype*.

KO (GROOT-), eilandje in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, 34 min. O. van Rarakit of den Oosthoek van Ceram.

---

(1) Men zie daarover nader YPEY en DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Herv. kerk*, D. II, bl. 516-523, met de aanteekeningen.

KOA, eilandje in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwest-eilanden-van-Banda* behoorende, bij de zuidkust van Flores; 8° 50′ Z. B. 139° 37′ O. L.

KOAK-NESSIE, berg in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, in het noordelijk gedeelte van dat eiland.

KOAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust.

KOAN, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van Ceram-Laut.

KOBA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het eil. *Bangka*. Zie KOBA-KARRAU (DE).

KOBAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie KUBAARD.

KOBAARDERVAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie KUBAARDERVAART.

KOBA-KARRAU (DE), ook wel enkel de KOBA of de KOEBA genoemd, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de Oostkust.

KOBAR (KARANG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KARANG-KOBAR.

KOBBI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust.

KOBOEAT, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende, door een kanaal van het eil. Wedam gescheiden; 5° 50′ Z. B. 153° O. L.

KOBONG-DADAP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, rijk *Sumanap*. Er wordt veel zout gemaakt.

KOBROHOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie het volgende art.

KOBROOR of KOBROHOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Aroe-eilanden*, tot de *Achterwals-eilanden* behoorende, van welke het een der grootste is.

KOBUNDERHUIZEN, naam, welken oudtijds werd gegeven, aan het d. LIPPENHUIZEN, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie LIPPENHUIZEN.

KOCK (DE), fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche-bovenlanden*, lands. *Agam*.

Dit fort heeft binnen den kring van weinige mijlen, onderscheidene forten rondom zich. De kleine en meest naakte heuvelreeksen, die tusschen het fort DE KOCK en het Agamsche en Pantar, bij Matoca, hier en daar langs ravijnen loopen, hebben voor het grootste gedeelte eene overgangs-kalkformatie, van welke rotssoort de grond op sommige plaatsen met blokken en stukken digt bezaaid ligt. De bovenste aard korst bestaat anders voornamelijk uit eenen leemigen en kleiachtigen grond, die niet zelden rijkelijk met okerdeelen bezwangerd is.

Bij den opstand, welke, den 21 Februarij 1841, in de bovenlanden van Padang was uitgebroken, werd dit fort door de Muitelingen aangevallen, doch de bezetting verweerde zich dapper, en hield den vijand zoolang bezig, dat de Gouverneur der westkust van Sumatra, de Kolonel MICHIELS, gelegenheid had haar te hulp te snellen, en den vijand te verdrijven. Van een naburig fort, door veertig man bezet, was de verdediging even krachtdadig als roemrijk tot dat een Sergeant, die reeds gekwetst was, het kruid magazijn in brand stak, en daardoor een groot getal vijanden, met de meesten der zijnen deed omkomen.

KOCKANGE, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Coekange.

KOCKELSCHEUER, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en ½ u, Z. van *Luxemburg*, gem. *Hollerich*.

KOCKENGEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Oudhuizen, O. aan de gem. het Noordeinde-van-Portengen, het Zuideinde-van-Portengen en Lage-Niekoop, Z. aan Gerverskop, W. aan Teckop-en-Kamerik-Houtdijken.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. Kockengen, Spengen en Kockengen-Lokhorst-geregt. Zij telt 101 h., bewoond door 138 huisgez., uitmakende eene bevolking van 630 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en den kaashandel, zijnde Kockengen de stapelplaats van de kaas, welke in den omtrek vervaardigd wordt. Ook heeft men er eene bierbrouwerij.

De Herv., die er 460 in getal zijn, behooren tot de gem. *Kockengen-en-de-Haar*. — De Afgescheidenen, die hier 40 in getal zijn, maken mede eene gem. uit. — De R. K., welke hier 150 in getal zijn, worden tot de stat. van *Teckop-en-Kockengen* gerekend. — De Isr., die hier 8 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Maarssen*. — Men heeft in deze gem. eene school, in het dorp Kockengen.

KOCKENGEN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*; palende N. aan de heerl. Spengen, O. aan den Ham-en-Nijkoop, Z. aan Kockengen-Lokhorstgeregt, W. aan Teckop.

Deze heerl. bevat het dorp Kockengen en eenige verstrooid liggende huizen.

In het jaar 1729 is de Heer Anthonie Frans Godin, door de Staten der prov. Utrecht met de geregten Kockengen en *Spengen* beleend. Aan de ingezetenen dezer geregten vergunde Keizer Karel V, in het jaar 1534, om in gemeenschap met die van de Haar, in plaats van het buurregt het schepenregt te gebruiken. Doch dewijl die van *Spengen* en Kockengen beweerden een afzonderlijk geregt te zijn, en dat het hunne ingezetenen ongerijflijk en tegen hunne oude gewoonte was, om op de *Haar* te regt te staan, is, in het volgende jaar, de vereeniging dier geregten wederom te niet gedaan, en aan die van *Spengen* en Kockengen, elk op zich zelve, het schepenregt vergund.

Het d. Kockengen of Kokkengen ook wel Kokengen genoemd, ligt 3 u. N. W. van Utrecht, 1½ u. W. van Maarssen, tusschen de waterschappen van Bijleveld en de Langevliet. Het is een dorp van middelmatige grootte met breede straten en fraaije huizen, dat van den omgang des hoogen torens gezien, zich als eenen bevalligen tuin voordoet.

Deze plaats, welke in den zomer veel door hengelaars uit Utrecht en Amsterdam bezocht wordt, is waarschijnlijk zeer oud, hoewel men van de vroegere lotgevallen weinig weet.

De kerk was vóór de Reformatie aan Maria *Hemelvaart* toegewijd, op welken feestdag er eene plegtige omgang plaats had. De pastorij bragt, in het jaar 1586, jaarlijks tien gulden veertien stuivers op, en stond ter begeving van den Heer Nikolaas van Zuylen van Drakenborgh; men vond er ook eene kappelanij aan het outaar van de H. Maagd, alsmede eene aan het outaar van de H. Magdalena, welke laatste in het voorschreven jaar niet meer opbragt dan twintig gulden tien stuivers. Deze kerk is een aanzienlijk gebouw, welke met eenen spitsen toren prijkt, doch van geen orgel voorzien is.

De kerk der Afgescheidenen is een klein gebouw, zonder toren of orgel. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht. — De kermis valt in Dingsdag na Pinksteren.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met zes St. Andrieskruissen, staande drie, twee en een.

KOCKENGEN (POLDER-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Kockengen*; palende N. aan Spengen, O. aan Bijleveld, Z. aan Gerverskop, W. aan Kamerik.

KOCKENGEN-EN-DE-HAAR, kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*, ring van *Mijdrecht*.

Men telt er 300 zielen, waaronder 180 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest BERNARDUS WINTSTEIN, die in het jaar 1581 hier stond. Het beroep is een collatie van den Ambachtsheer.

KOCKENGEN-LOKHORST-GEREGT, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Kockengen*; palende N. aan Kockengen, O. aan Lage-Nieckoop, Z. aan Gerverskop, W. aan Teckop.

Deze voorm. heerl. is, sedert het jaar 1729, met de heerl. *Kockengen* en *Spengen* vereenigd, wordende daarmede destijds beleend den Heer ANTHONY FRANS GODIN. Zij bevat noch d. noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende h., beslaat eene oppervlakte van tweemaal vijfhoeven land, waarvan de eene vroeger leenroerig was aan het geregt van Utrecht, wegens het burggraafschap van Montfoort en de andere aan de proostdij van Oud-Munster.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Kockengen-en-de-Haar*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Teckop-en-Kockengen* gerekend. — Er is in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kockengen*.

KOCKINGE, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie COEKANGE.

KOCKSHOVEN, plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie CLIFFORD-KOCKSHOVEN.

KOCKSMAAR, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie KOKSMAAR.

KOCKSTIL, brug, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie KOKSTIL.

KODA, lands. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumba*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, aan de Zuidoostkust.

KODI, lands. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumba*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, aan de Noordwestkust.

KODJA, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Westerkwartier*.

KODIJK (DE) of DE KOEDIJK, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk, uit de *Togtsloot* voortkomende, met eene westelijke rigting door de gem. Jisp loopt, en zich in de *Rijpervaart* ontlast.

KODIJK (DE GROOTE-) of DE GROOTE-KOEDIJK, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Jisp*, hetwelk uit de *Sluissloot* voortkomt, en met eene westelijke rigting in het *Kromme-rif* uitloopt.

KODIJK (DE KLEINE-) of DE KLEINE-KOEDIJK, water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk, uit *het Zwedt* voortkomende, met eene noordwestelijke strekking in het *Kromme-rif* uitloopt, en aldaar de grensscheiding tusschen de gem. *Jisp* en de *Wormer-en-Enge-Wormer* daarstelt.

KODJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

KODOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Key-eilanden* behoorende.

KOEBA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*. Zie KOBA-KARRAU (DE).

KOEBAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie KUBAARD.

KOEBAARDERVAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie KUBAARDERVAART (DE).

KOEBANG-BALAMBA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

KOEBOE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust.

KOEBOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust.

KOEBOENANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Javà*, resid. *Djocjokarta*.

KOEBONG-DALAM, voorm. vorstelijke tuin in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, bij de stad Karta-Soera-di-Ningrat.

KOEBULT-ZAND, zandvlakte op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Texel*, ten N. van Kwelderbeek tusschen den hoofdweg en den postweg; eene oppervlakte beslaande van nagenoeg 50 bund.

KOEBURG, voorm. burg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. W. van *Zwolle*, kant. en gem. *Kampen*, aan den Steendijk, buiten de stad, bij den Slaper.

Deze burg diende vroeger, om een bewaker voor het weidende vee der Kamper burgers, in de uitgestrekte stadsbroeken aldaar, te laten wonen, welke bewaker tevens het opzigt over de aldaar staande boomen en over de waterleidingen had. Later is hij met wallen omringd en tot eene schans aangelegd, onder de benaming van Koeburg-Schans. De bewaring van den KOEBURG, bij Kampen, werd door Schepenen telkens voor zes jaren verpacht, welke pachter verpligt was » den » COEBURG ende die bomen te sullen wachten en waren bi dache ende » bi nachte soo als men sculdich is te doen; den graven van de Zwa- » nepoorte tot den Engh, en omme COEBURCH schoen maken van den » rude, die eerde uten grave verdeelen op den weg in die kielen, » 25 roeden IJsseldijks maken, wachten ende waren op die schouwe » dese jaren ut." Hiervoor werd jaarlijks toegekend » XXII heren ℔, » drie koeweidens in 't broek, al sulck mostartsaet als op den dijk » valt ende die visserij bi den COEBURCH en 6 pond voor de kleeding » des wachters."

In het jaar 1478 werd de dijk van de Veenepoort tot aan de KOEBURG bestraat.

In 1527 werd de KOEBURG door de Gelderschen, onder Hertog KAREL, ingenomen, en de vestingwerken dezer schans verbeterd, en, door eene schans omringd zijnde, met geschut uit Elburg voorzien, om de invallen der Kampers en Genemuiders in de Veluwe te beletten. De Geldersche bezetting van den KOEBURG deed vervolgens onderscheidene plundertogten tot voor de poorten van Kampen, tusschen welks burgers en de Genemuiders menigvuldige gevechten voorvielen. In hetzelfde jaar deed KAREL, Hertog *van Gelder*, die de KOEBURG bij Kampen bezet hield, aan de overzijde van den IJssel, bij Wilsum, eene verschansing aanleggen, om de scheepvaart van Kampen en Deventer te benadeelen, welke verschansing door eene afdeeling gewapende

burgers van Kampen, vereenigd met eenige keizerlijken, op den 1 April 1528, werd ingenomen en verwoest.

In gemeld jaar werd JURRIAAN SCHENK door den Keizer tot Stadhouder van Overijssel aangesteld, en begaf zich met eene aanzienlijke krijgsmagt naar Kampen. De stad naderende deed hij de schans KOEBURG, welke nog door de Gelderschen bezet was, omsingelen, waarin hij door de Kamper schutters wakker ondersteund werd. Een tamboer, afgezonden zijnde, om de sterkte op te eischen, werd door een geweerkogel gedood, waarop de burgers en soldaten, zonder verder beraad, over het verdronken land de schans van twee kanten aanvielen en, na de gracht met eenige wagens met hooi en rijs te hebben gevuld, stormenderhand innamen en de Gelderschen bijna alle over de kling joegen.

Het is onbekend wanneer deze schans gesloopt is, terwijl er ook geene overblijfselen meer van gevonden worden en men met stellige zekerheid niet eens de juiste plaats weet aan te wijzen waar zij vroeger gelegen heeft.

KOECKAENGEN, oude naam van het d. COEKANGEN, in *Dieverderdingspel*, prov. *Drenthe*. Zie COEKANGEN.

KOEDANG-GALOS (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*; met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopende. In deze rivier vindt men de vogelnestklip Sipatjar.

KOEDANG-JEWAH (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*. Zij loopt met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uit. In deze riv. wordt mede eene vogelnestklip aangetroffen.

KOEDANG-ROWO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*; met eene zuidelijke strekking in zee uitloopende. De vogelnestklippen Pangoten en Siesielang, liggen daarin.

KOEDANG-SEGERO-ALOEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*; met de vogelnestklip Keboodoewoor-Ronti-Woelang. Zij loopt met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee*.

KOEDANG-SEGORO-LOERANG (DE), riv. in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

Deze riv., waarin eene vogelnestklip gevonden wordt, ontlast zich met eene zuidelijke strekking in de *Indische-zee*.

KOEDATAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

KOEDERKI (BIGI-), naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. BREUKELERWAARD, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BREUKELERWAARD.

KOEDERKI (PIKIEN-), naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. BERGERAC, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie BERGERAC.

KOEDI, WAY-KOEDI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust, met eene noordoostelijke strekking in eene baai uitloopende.

KOEDIEP (HET), ook het OOSTERMOERSCHE-DIEP genaamd, watertje, prov. *Drenthe*, dat tusschen de geh. Peest en Zijen uit de veenen voortkomt en noordwestwaarts aanstroomende zich, bezuiden Lieveren met het *Steenbergerdiep* vereenigt, om het Lieverder-diep en vervolgens het Peizer-diep te vormen.

KOEDIEP (HET), water in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, dat bij het kerkhof ten N. van *Oostwold* een begin neemt. Het werd in 1635 door de stad Groningen gegraven van Oostwold af, langs Midwolde en de Scheemde, tot aan de Eekste, om den handel op Groningen te bevorderen. Het dient thans tot scheepvaart en tot eene afwatering van de Oostwolder-Meerlanden, Midwolder-Ackamper en Scheemder landerijen, alsmede van het Scheemda-meer naar het Termunterzijldiep.

KOEDIJK, d. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. N. O. van *Alkmaar*, gem. *Koedijk-en-Huiswaard*, aan den Reekerdijk.

Het is een aanzienlijk dorp, dat in de lengte langs de noordoostzijde van het Groot-Noord-Hollandsch-Kanaal ligt, over welke men hier een aangenaam gezigt heeft op de duinstreek, het Bergerbosch, enz. Men telt er in de kom van het dorp, 114 h. en 630 inw., en met de b. belend aan St. Pancras 132 h. en 700 inw.

De Herv., die hier wonen, maken met de overige uit de gem. Koedijk-en-Huiswaard eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, behoort. De eerste, die hier in vereeniging met St. Pancras, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Anonimus Quidam, die in het jaar 1573 herwaarts kwam, en in het jaar 1575 opgevolgd werd door Pieter Hendriks. In 1737 werd Pancras hiervan afgenomen en Nicolaas Doerer ten Heussen in 1657 alleen voor Koedijk beroepen, die in 1680 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de regering van Alkmaar. De kerk stond vóór de Reformatie ter begeving van de Graven van Holland, terwijl de instelling bij den Domproost van Utrecht moest gehaald worden. In het jaar 1514, werd de Pastorij bekleed, door Albert Dirksz., wiens ambt was in 's Gravenhage, in de hofkapel de bas te zingen, en die bij afwezenheid 5 ponden (30 guld.) 's jaars van zijne Pastorij genoot. Het kosterschap, dat ook door de Graven begeven werd, had geen vaste inkomsten. Deze kerk, welke in 1785 met eenen nieuwen predikstoel werd voorzien; terwijl de door storm veroorzaakte schade in 1837 hersteld werd, is redelijk groot en heeft een klein koepeltorentje, doch geen orgel. Zij was tot in 1657 gemeen met *St. Pancras*, wanneer zij daarvan werd afgescheiden.

De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Alkmaar* gerekend. — Vroeger had men hier ook eene gem. van Vriesche Doopsgez., welke echter sedert het laatst der vorige eeuw, niet meer bestaat. Het gebouw, waarin zij vergaderde dient thans tot inwoning voor armen.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den tweeden Zondag in September.

Bij eenen vrijbrief, in dato 12 Maart 1455, werden die van Koedijk ontheven van den zwaren last, door Filips van Bourgondië hun opgelegd, alzoo zij mede Vrouwe Jacoba waren toegedaan.

In 1492 deelde ook Koedijk in het oproer van het Kaas- en Broodvolk, en moest deswege in 1498 schatting opbrengen.

Den 4 en 5 October 1573 werd Koedijk door de Spanjaarden, die Alkmaar belegerden, afgebrand.

KOEDIJK (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kadijk (De).

KOEDIJK (IN-), geh. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Alkmaar*, gem. *Oudcarspel*; met 5 h. en 40 inw.

KOEDIJK-EN-HUISWAARD, gem. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Oudcarspel, O. aan St. Pancras, Z. aan Alkmaar, W. aan Bergen.

Deze gem. bevat het d. Koedijk, het gehucht Huiswaard, alsmede gedeelten van het Daalmeer, het Vroonemeer en het Kleimeer, zij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 948 bund. 58 v. r. 54 v. ell., waaronder 933 bund. 79 v. r. 5 v. ell. belastbaar land; telt 134 h., bewoond door 174 huisgez., uitmakende eene bevolking van 720 inw., die meest hun bestaat vinden in den landbouw en het maken van boter en kaas; ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er 650 in getal zijn, onder welken 280 Ledematen, maken de gem. van *Koedijk* uit. — De twee Doopsgez. die er wonen, worden tot de gem. van *Alkmaar* gerekend. — De R. K., van welke men er 65 aantreft, behooren tot de stat. van *Alkmaar*.

Men had vroeger in deze gem. twee scholen, als: ééne te Koedijk en ééne te Huiswaard, doch die te Huiswaard is in het laatst der vorige eeuw te niet gegaan.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1730 door de stad *Alkmaar* voor 5200 guld. is aangekocht.

Het wapen van deze gem. bestaat in eenen vergulden zandlooper.

KOEDIJKER-VAART (DE), water, prov. *Noord-Holland*, dat bij de stad Alkmaar een begin neemt en met eene noordoostwaartsche strekking tusschen de Schoorl en Harger-bannen aan den eenen kant, en de Koedijker-ban en de Zijpe aan den anderen kant loopt, tot aan het dorp Petten, bij welk dorp die vaart, door een sluis zijne wateren in de Noordzee ontlast.

Deze vaart is van Alkmaar af, tot in en voorbij Krabbendam, door het Groot-Noordhollandsche kanaal ingenomen.

KOEDIL (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magalang*.

KOEDINGEN of Kedingen, geh. in de heerl. *Fischbach*, kw., arr. en 3½ u. N. ten O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. van *Mersch*, gem. *Fischbach*.

KOEDOES, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*.

Dit reg. is groot 146 vierkante palen en wordt verdeeld in drie distrikten, met 193 dessa's, 72 kampongs en 83,340 inw. Koedoes beteekent *schoon*, *gezuiverd*, en deze landstreek ontleent haren naam waarschijnlijk aan den overgang van zijne bewoners, tot de Mahomedaansche godsdienst. De hoofdplaats draagt denzelfden naam.

KOEDOES, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Koedoes*, aan den grooten postweg, die naar Djawana loopt.

Deze stad is zeer volkrijk, en men heeft er een vierkant plein, waarop gewoonlijk des Maandags tournooispelen met de lans worden gehouden.

KOEDOOD (DE), water, prov. *Zuid-Holland*, dat vroeger uit de *Oude-Maas* voortkwam, en noordwestwaarts loopende, zijn water in de *Maas*, tegenover Schiedam, ontlastte. Het scheidde het Land van IJsselmonde van Poortugaal en Rhoon af en maakte er twee eilanden van. Het is later door dammen en sluizen binnengedijkt, en dient thans tot eenen opmaalboezem. — Bij de sluis aan de zijde der Oude-Maas, is eene buurt of gehucht ontstaan, welke ook de Koedood genaamd wordt: Ziet het volgende art.

KOEDOOD (DE), geh. in het *Land van IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Ridderkerk*, gem. en 1 u. Z. O. van *Rhoon-Oud-en-Nieuw-Pendrecht*, bij de sluis, waardoor de Koedood met de Oude-Maas gemeenschap heeft; met 6 h. en 42 inw. Er vaart van dit geh. een beurtschipper op de markt van Dordrecht en Rotterdam.

KOEDOOR-BROEBOOK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KOEFIRDE, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie KOEVOETER-MEER.

KOEGARSPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie COEGORSPOLDER.

KOEGRAS (HET) of de VIJF-PACHTHOEVEN, bedijking in het balj. van *Huisduinen-en-de-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *de Helder*, gem. *de Helder-en-Huisduinen;* palende N. aan den Helder, het fort Lasalle, nu Erfprins, en Huisduinen, O. aan het Nieuwe-Kanaal, Z. aan de gem. Calandsoog, W. aan den Zanddijk.

Het KOEGRAS bestond vroeger uit zand- en slibgronden, die op vele plaatsen zoo onpeilbaar diep waren, dat degeen, die er inviel, zoude hebben moeten omkomen, waarom men zich van eenen ervaren voerman diende te voorzien, indien men niet verkoos met den gewonen postwagen te reizen. Op dit KOEGRAS weidden meer dan twee duizend schapen en veel jong rundvee, onder opzigt van de huislieden aan de zoogenaamde Keeten, zijnde twee groote boerenwoningen, in het midden van het KOEGRAS, hetwelk door de huislieden gepacht werd, die zich ook geneerden met het vangen van eenden en zwanen. Er zijn voorbeelden, dat hier soms met hoog water, in éénen nacht, 500 à 600 schapen verdronken. Meermalen werden er ontwerpen gemaakt, om dit KOEGRAS te bedijken, doch de groote kosten verhinderden zulks. Nadat reeds, in het jaar 1610, de Zanddijk, ten W. van het KOEGRAS, gelegd was, werd, den 6 April van het jaar 1629, daartoe octrooi door de Staten van Holland verleend, en aangezien zulks destijds geen gevolg had, beloofden de Staten, in het jaar 1663, behalve het octrooi ter bedijking, 200,000 gulden uit de kas van den Staat, doch dit was vruchteloos. In 1666 en 1759 werd wel weder de bedijking van het KOEGRAS voorgedragen en dat werk onderzocht; men maakte zelf daarvan, op bevel der Staten, kaarten, bestekken en berekeningen van kosten, doch het bleef niettemin steken tot in het jaar 1817, toen, door het aanleggen van het Noordhollandsche-kanaal, dit werk volvoerd werd. De bedijking, welke in 33 perceelen verdeeld is, staat, bij de landbouwers in Noord-Holland, meer algemeen onder den naam van HET BUITENVELD bekend, waarhenen men in het voorjaar pinken, lammeren, veulens enz. zendt, die daar voor weinig geld worden gehoed en in het najaar teruggehaald.

KOEHOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Grobogan*.

Dit d. is door de menigvuldige zoutbronnen bekend, die hier, in groote stroomen, uit de kalkrotsen ontspringen. In het midden daarvan is een slijkspuwende berg, welks krater 16 voet in middellijn heeft, en eene massa van zwarte aarde, met water doormengd, onder een vreesselijk geweld, 20 à 30 voet hoog opwerpt en dan verspreidt. In den regentijd zijn de uitbarstingen het hevigste.

KOEHOOL, boerenhofstede, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet *Barradeel*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u

N. N. O. van *Harlingen*, ¼ u. N. W. van Tjummarum, ter plaatse, waar, in 1182, het klooster Lidlum gesticht werd en twee en vijftig jaren gestaan heeft, waarna het meer zuidwaarts verplaatst is.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende landerijen, eene oppervlakte van 31 bund. 61 v. r. 40 v. ell., en is thans het eigendom van den Heer Samuel Steenmeijer, woonachtig te Sexbierum.

Beoosten en nevens Koehool, van daar tot Roptazijl en nevens Bolta, waren, bij den watervloed van Februarij 1825, een aantal groote en kleine gaten in den dijk, waaronder vijf inbraken, alwaar het paalwerk geheel en de dijk tot meer dan halverwege het rijspoor was weggeslagen. Met moed en krachten voorkwam men echter een geheele doorbraak, en gelukkig: want bezweek deze zeewering, alsdan ware, door den zwakken toestand van den Slaperdijk en het ontbreken van de deuren der naderhand vernieuwde en zeer sterk gemaakte Kiester- en Getswerderzijlen, het water niet te keeren geweest. Over dijk en dammen heengeslagen, zoude het geheel Barradeel en Franekeradeel hebben overstroomd.

Hier brengen de Tjumarummer visschers hunnen visch uit zee aan land, om ze langs de vischvaart naar hun dorp en verder naar de omliggende dorpen te vervoeren.

KOEHOORNS-POLDER, pold., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. *Sneek*, kant. *de Lemmer*; palende N. aan het Wykeler-hof, onder het d. Wykel.

Deze pold., welke een langwerpig vierkant vormt, was vroeger laag land van het *Slootermeer*, dat, omstreeks het jaar 1700, bedijkt en drooggemalen is, blijkens den naam, door den Generaal Menno Baron van Coehoorn, achter wiens kasteel Meerzigt deze polder was gelegen.

KOEIJO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, 10° 58′ N. B., 139° 11″ O. L.

KOEI-WACHT, d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Koewacht.

KOEKAENGE, oude naam van het d. Coekange in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Coekange.

KOEKAMP, weideveld in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. *'s Gravenhage*, in het *Haagscheboseh*.

Het is een rondom afgepaalde en met eene gracht omringde diergaarde, waar thans de herten en reeën des Konings eene goede weide en eenen vrijen loop vinden.

KOEKAMP (DEN), bosch, 10 min. N. van *Klooster-Ter-Apel*, in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, in welke het Molendiep zich, bij het Papenvonder, met de Ruiten-A vereenigd en naar Lellinge, Vlagtwedde, Wedde, enz. stroomt. Oudtijds lag hier, een weinig noordelijker naar Ter-Ham, eene brug over de Ruiten- of Oude-A.

KOEKANGE, d. in *Dieverderpingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Coekange.

KOEKANGER-AA, watertje in *Drenthe*. Zie Aa (Coekanger-).

KOEKAP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, aan het Zuiderzeestrand, 1½ paal van de Zee.

Dit d. is zeer klein, en in vredestijd bekomt de Sultan van Djocjokarta van daar zijne vogelnestjes.

In de nabijheid van dit d. viel, den 1 April 1827, eene schermutseling, tusschen onze troepen, onder de bevelen van den Majoor van der Wijk, en de muitelingen voor, welke laatste spoedig de vlugt namen.

KOEKEN-DIJK, dijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, langs de Zuiderzee zich uitstrekkende van Schardam tot Dregterland.

KOEKEN-DIJK, heemr. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*.

Dit heemr. bevat de pold. de **Beetserkoog** en de **Schardammerkoog**, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 573 bund. 34 v. r. 59 v. ell., waaronder 565 bund. 80 v. r. 67 v. ell. schotbaar land; telt 122 h., waaronder 39 boerderijen, en wordt door drie sluizen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Dit heemr. staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf en zes Heemraden, waarvan een tevens Secretaris is.

KOEKKOEK (DE), klein geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Koekoek (De).

KOEKOEK, herberg in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. *Loon-op-Zand*, in het geh. *de Moer*, op sommige kaarten, verkeerdelijk als geh. opgegeven wordende.

KOEKOEK (DE), voorm. plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*, welke in het jaar 1814 en 1815 bedijkt is, en thans twee polders uitmaakt de Groote-Koekoek en de Kleine-Koekoek, te zamen, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaande van 59 bund. 41 v. r. 60 v. ell..

Aan de noordzijde wordt de oever tegen den aanvallenden stroom, van den Amer gedekt, door tien rijzen bollen, aan de oostzijde zijn er twee zulke gelegd, ter lengte van 10 tot 20 ell.; op den zuidkant is de plaat aanwassend.

In 1839 en 1840 is eene bekading gedaan van de plaat, gelegen ten zuiden van de polders, beslaande eene oppervlakte van 33 bund. 50 v. r., de kade omstreeks 2 ell. 6 palm 4 duim boven A. P., en het zomerpeil 4 palm boven A. P. Dit poldertje, genaamd **den Bol**, heeft twee houten sluisjes, ieder wijd 8 palm 2 duim, en voorzien elk van een drijfdeurtje en schuif.

KOEKOEK (DE), bekende herberg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, ½ u. ten N. van de stad *Groningen*, ten O. aan den weg naar Winzum, gem. en 1 u. W. van *Noorddijk*.

KOEKOEK (DE), boerderij in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Utrecht*, gem. *Bildt*, aan de grenzen van Maartensdijk, een gedeelte uitmakende van het landg. *Eyckenstein*.

KOEKOEK (DE) of de Koekkoek, klein geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1¾ u. N. N. O. van *Zwolle*, kant. en 1¼ u. O. van *Kampen*, gem. en ¾ u. N. O. van *IJsselmuiden*; met eene thans uitgeveende waterplas.

Het lot der inwoners van dit geh. was bij den watervloed van Februarij 1825 allerverschrikkelijkst. Van de dertien, aldaar destijds staande, huizen, waren twaalf geheel weggespoeld; terwijl van het dertiende slechts een gedeelte is staan gebleven. Ook kwamen er acht en twintig personen om het leven. Thans staan er nog slechts 2 h., bewoond door 7 inw.

KOEKOEK (DE), pold. in de heerl. *Zevenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. en gem. *Zevenbergen*; palende N. en O. aan den Bruinings-polder, Z. aan den Ouden-polder van Zevenbergen, W. aan het kanaal van Zevenbergen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund. 53 v. r. 15 v. ell., en heeft een steenen sluisje, wijd 1 ell. 2 palm 2 duim en voorzien van eene drijfdeur aan de zijde van den

Bruinings-polder, in welken DE KOEKOEK zijn water ontlast, hetwelk vervolgens, door opmaling, op het kanaal van Zevenbergen en zoo in het Hollandsdiep gebragt wordt. Behalve deze sluis heeft de KOEKOEK, nog eene uitwaterende sluis in den dijk tegen het kanaal van Zevenbergen, wijd 1 el 1 palm 3 duim, voorzien van eene vloeddeur, doch deze dient zeer zeldzaam ter uitloozing, aangezien het overtollige water meestal door den molen van den Nassau-polder moet worden uitgemalen. Het land ligt 4 palm onder A. P., de hoogte van het maalpeil is 15 duim boven A. P. Deze pold. wordt, benevens drie andere daaraan palende polders, bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

KOEKOEK (GAT-VAN-DEN-), eene der killen van den *Biesbosch*, hetwelk uit den *Ham* voorkomt, en met eene westelijke strekking tusschen den Bol en den Groote- en Kleine-Koekoek doorloopt, om zich in den *Amer* te ontlasten.

KOEKOEK (DE GROOTE-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de Amer, O. en Z. aan het Gat van den Koekoek, Z. W. aan de Kleine-Koekoek.

Deze pold., die in het jaar 1814 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 40 bund. 11 v. r. 60 v. ell., en wordt door twee houten duikers, de eene wijd 6 palm 9 duim en de andere wijd 9 palm 5 duim, op den Amer van het overtollige water ontlast. Het land ligt 4 palm boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 3 palm 5 duim à 2 ell. 5 palm 5 duim boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit den eigenaar, zijnde de Heer SMITS, woonachtig te Breda.

KOEKOEK (DE KLEINE-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan den Amer, O. aan den Groote-Koekoek, Z. aan het Gat van den Koekoek, W. aan de Grienden tegen de Benedenplaat.

Deze pold., die in het jaar 1815 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 19 bund. 32 v. r., en wordt door twee duikers, de eene wijd 6 palm. 4 duim. en de andere wijd 7 palm., op het Gat-van-den-Koekoek, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 8 palm. tot 1 ell. 9 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit den eigenaar, zijnde den Heer SMITS, woonachtig te Breda.

KOEKOEK (HET GAT-VAN-DEN-), water in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*.

KOEKOEKSCHE-VEER of KOEKOEKSVEER, veer over de Lek, tusschen de prov. *Utrecht* en *Zuid-Holland*, ¾ u. W. van Jaarsveld.

KOEKOEKSLANDEN, streek lands in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*, gem. *IJsselmuiden*. Men telt er 7 h. en 30 inw.

Deze landen hebben veel geleden door de rampen der overstrooming van de jaren 1775 en 1776, zoodat zij thans geheel verveend en in eenen waterplas veranderd zijn.

KOEKOEKSPLAATJE, plaat in den *Amer*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, tegenover de haven van de Lage-Zwaluwe.

KOEKOEKSVEER, veer over de Lek, prov. *Utrecht* en *Zuid-Holland*. Zie KOEKOEKSCHE-VEER.

KOEKOEKSWAARD, uiterwaard tegen de riv. de Lek, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Tienhoven*. Hij beslaat eene oppervlakte van 33 bund.

KOEKOESANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*.

KOEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie KOOL.

KOELAWATTA (DE BAAI-VAN-) of de BAAI-VAN-KOELEWATTA, baai in *Oost-Indië*, aan de oostzijde van het eil. *Damma*, een der *Zuid-oostelijke-eilanden-van-Banda*.

Deze baai loopt ongeveer eene mijl landwaarts in, en is aan beide zijden in hoog en steil strandgebergte besloten. In de baai zelve is de grond overal klippig en onpeilbaar diep, uitgezonderd in een binnenbaaitje of kleine kreek, onder welker noordhoek, zeer digt aan den wal, zeer goede ankergrond gevonden wordt. Op den noordhoek is vroeger door de Nederlanders een blokhuis gebouwd. Aan de binnenbaai vindt men warme zwavelbronnen, die tegen rhumatische ongesteldheden heilzaam zijn. Niet ver van daar ligt oostwaarts een vulkanisch gebergte, hetwelk den noordoosthoek van het eiland uitmaakt.

KOELAWING (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, welke in de resid. en nabij de stad Banjoemas in de *Sirayoe* valt.

KOELELLET, KOELILIT, KOLELLET of KOLLELLET, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Ceram*, afd. *Tjikandie*. Het wordt verdeeld in drie onderdistrikten, Koelellet, Pakoom en Pamarayen.

KOELELLET, KOELILIT, KOLELLET of KOLLELLET, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Ceram*, afd. *Tjikandie*, distr. *Koelellet*.

KOELELLET, KOELILET, KOLELLET of KOLLELLET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Ceram*, afd. *Tjikandie*, distr. en onderdistr. *Koelellet*, niet ver van de plaats, waar de Tji-Oedjong zich met twee andere rivieren vereenigt.

KOELELUCHT of KOELUCHT, herberg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Zwolle*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Kampen*, gem. en ½ u. N. O. van *Kamperveen*, in de buurs. *de Zande*. Op sommige kaarten komt deze ook wel abusief als buurschap voor.

KOELENBERG, bergtop in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Markelo*.

KOELIBABANG, KOLYBABANG of KOELIBARANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, ten O. van Borneo, digt aan de kust, 4° 45″ N. B., 36° 5″ O. L. Het is 6 uren lang.

KOELIBARANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*. Zie het vorige art.

KOELILIT, distr., onderdistr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KOELELLET.

KOELOER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie DJOCJOKARTA.

KOELON, HOEDJONG-KOELON, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie JAVAAS-WESTHOEK.

KOELONG-SOESOE, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Boeton*, tot de *Saleijer-eilanden* behoorende.

KOELOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 21 Mei 1829 viel alhier een gevecht voor, tusschen omstreeks 200 muitelingen, onder SENTOT, en de divisie Alfoeren, onder den Luitenant NEYS, gedeeltelijk met geweren gewapend, welke laatste de muitelingen met zoo veel woede aanviel, dat SENTOT met de zijnen spoedig de vlugt nam, met achterlating van vier dooden en eenige

wapenen, die de Alfoeren in handen vielen; terwijl zij twee gewonden bekwamen.

KOELON (DE TJATJABAN-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie TJATJABAN-KOELON (DE).

KOELOE-PROGO, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, in het oostelijke gedeelte.

KOEMA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Sangir*.

KOEMANIE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

KOEMBANG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, dat zich aan de westelijke takken van den grooten berg aansluit, en door het district Losarie zich met de bergen van Cheribon vereenigt. Over dit gebergte waait een wind, Anger-Koembang genaamd, die zeer schadelijk voor de gezondheid gehouden wordt.

KOEMEN, geh. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*. Zie KEMEN.

KOEMOERA, kaap in *Australië*, aan de Zuidkust van *Nieuw-Guinea*, langs den Westwal en onder deze kaap, komt men uit de Tritons-baai in de Bogt-van-Merkusoord, met langzaam afnemende diepte van 32 tot 5 vadem modder- en kleigrond.

KOENA, WAY-KOENA, riv. in *Oost Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*. Zij komt uit de Binnenlanden met twee takken, welke, zich vereenigende, eene breede rivier vormen, en zich met eene zuidwestelijke strekking in den *Archipel-van-St.-Lazarus* ontlast.

KOENDANLASSI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, ten Z. van het gebergte. Ten Oosten van dit d. heeft men een Djattibosch.

KOENEBRUG of KOENESCHANSCHE-BRUG, brug in de gem. *Vlist*, prov. *Zuid-Holland*, 30 min. N. W. van *Schoonhoven*.

Vroeger lag daarbij eene schans, de Koeneschans genaamd.

KOENELOR, eil. in *Oost-Indië*, een der *Kauwer-eilanden*. Zie KAUWER (KLEIN-).

KOENESCHANS, schans in de gem. *Vlist*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KOENEBRUG.

KOENIER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Brebes*.

In de nabijheid van dit d. had de Majoor BUSCHKENS, den 6 October 1828, eene ontmoeting met de muitelingen, waarbij de Luitenants VIERSER, VAN DER MOLEN en de Chirurgijn der derde klasse DE PARRO, evenzeer als de Pattih van Brebes, RADEEN TJAKRA WIENATTA, oudste natuurlijken zoon van den Regent van Tagal, het leven verloren.

KOENJERS-HUISJES, gesticht op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie KONIJERSHUISJES.

KOENINGAN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*. De Regent voert den titel van Maas-Temongong.

In dit reg. hebben in April 1842 onderscheidene instortingen van bergen en inzakkingen van den grond plaats gehad, waardoor niet alleen aan eenige dorpen, gagavelden en koffijplantaadjen schade is veroorzaakt, maar ook menschen zijn omgekomen.

KOENINGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Koeningan*.

KOENINGAN-EN-GALOE, ads. res. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; palende N. aan de ads. res. Indramayoe, O. aan Cheribon, Z. en W. aan de Preanger-Regentschappen.

KOENIS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KOENONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, lands. *Blitar*.

KOENROEN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

KOENSDIJK, naam, onder welken soms de GRAVE-JANS-, LAND- of WEERDIJK, loopende van Sas-van-Gent naar Eede, voorkomt. Misschien had PHILIPPUS *de Koene*, vader van Graaf JAN, het leggen van dien dijk ontworpen of begonnen. Zie GRAAF-JANSDIJK.

KOENTJA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

KOEPANG, staat in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Timor*, den Zuidwesthoek van dat eiland beslaande. Het wordt door eenen Vorst bestuurd, die het Nederlandsch gezag erkent.

In dezen staat heeft van den 15 tot den 22 Januarij 1844 eene hevige storm uit het Westen gewoed, welke, vergezeld gaande met hooge vloeden en daardoor ontstane sterke branding, aan de gebouwen en havenwerken, zoomede aan boomen en gewas belangrijke schade heeft toegebragt. Voor zoo veel de oudste bewoners van Timor zich kunnen herinneren, had nimmer op die plaats een storm zoo hevig en tevens zoo langdurig gewoed en zoo vele verwoestingen aangerigt. Eene met groote kosten in het jaar 1842 aangelegde zeewering werd door de hevige branding voor het grootste gedeelte vernield; op andere plaatsen was de grond zoodanig door de zee uitgespoeld, dat de daarop geplaatste gebouwen instortten; een groot gedeelte van den weg langs het zeestrand was door de zee vernield, en een steenen muur, die tot behoud van den weg was aangelegd en gedurende meer dan twintig jaren het geweld van de zee had doorgestaan, was binnen twee etmalen geheel uiteengeslagen, terwijl eindelijk het geboomte, bijna overal langs het strand, door de onophoudelijke stuifzeeën geheel was ontbladerd en het te veld staand gewas door den hevigen wind en slagregen veel had geleden.

KOEPANG of TIMOR-KOEPANG, stad in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Timor*, staat *Koepang*; 10° 9′ 35″ Z. B. 141° 8′ 15″ O. L. aan beide zijden eener ondiepe rivier, en aan eene ruime baai, waar de schepen onder de bescherming van het kasteel kunnen ankeren. Gedurende de oostmoesson is de baai veilig, maar geenszins gedurende de west of regen-moesson. Dan vinden de schepen eene veilige ankerplaats onder het eiland Simao, aan de zuidwestpunt van Timor gelegen en slechts door een smal, maar diep vaarwater daarvan gescheiden. Er is hier veel handel, de voornaamste uitvoer bestaat in: goud, turksche tarwe, sandelhout, was, waskaarsen, touw, saaijet, paarden, varkens en buffels; de invoer bestaat in bijen, messen, hoeden, lakens, Javaansche, Celebesche en eenige Europesche voortbrengselen, Chineesch aardewerk, gereedschappen, ijzeren pannen, spiegeltjes en koralen. De schepen, welke eenen togt rondom den aardbol doen, of Nieuw-Holland bezoeken, komen meestal te KOEPANG, ten einde de noodige ververschingen of scheepsbehoeften, waaraan men gebrek mogt hebben, te bekomen.

In de nabijheid van KOEPANG, wordt voornamelijk op herten gejaagd, die aldaar talrijk zijn.

De luchtstreek van KOEPANG, op de nabij de stad gelegene heuvels, is zeer aangenaam, het is er vaak zoo koud, dat men zich naauwelijks

kan voorstellen in Indië te zijn. Indien hier eenige Europesche huisgezinnen gevestigd waren, zoude deze plaats een aangenaam verblijf opleveren. Alle Europesche groenten komen er zeer goed voort; de levensmiddelen zijn over het algemeen goedkoop en overvloedig; de paarden zijn moedig en sterk, en tot geringen prijs te bekomen. Met weinig moeite zoude er in de nabijheid van de stad goede wegen aangelegd kunnen worden, zoowel voor voetgangers als voor rijtuigen. Reeds is met dit laatste eenen aanvang gemaakt, zoo dat men zich thans met rijtuig naar zijn buitenverblijf kan begeven, hetwelk de voornaamste ingezetenen genoopt heeft, zich wagens en chaisen aan te schaffen. Voor een Europeaan is de zamenleving van Koepang tegenwoordig niet zeer uitgebreid.

De Nederlanders hebben hier eenen Regent, hij onderhoudt vriendschapsbetrekkingen met de Vorsten, die onder het Nederlandsch oppergezag staan, en houdt een wakend oog over de onderhoorige eilanden, Daw of Dao, Mangaray, op Floris Zuidwestkust, Odonaro, Ombay, Poeloe-Kambing, Rotta, het Sandelhout-eiland, Savo, Samauw en Solor. Van deze eilanden, kan hij troepen vragen, om hem of den Militairen Kommandant in den oorlog bij te staan.

De bewoners bestaan voornamelijk uit Koepannezen, Chinezen, Rattinezen, Savoenezen en Solorezen. De laatste houden zich uitsluitend bezig met de visscherij. Voor het overige vervaardigen zij waskaarsen, en generen zich met ijzer- en goudsmederij en scheepsbouw.

De inwoners, voor zoo veel de afstammelingen van Europeanen betreft, zijn, over het algemeen, dom, lui en onbeschaafd; zij maken noch van den vruchtbaren grond, noch van de gunstige ligging tot den handel eenig gebruik, ten minste niet meer dan noodig is, om in hunne dagelijksche behoeften te kunnen voorzien. Hun voornaamste middel van bestaan is de opbrengst van den arbeid hunner slaven, die rijst en sago planten, veehoeden of lekkernijen en bloemen aan de vreemdelingen en zeevarenden verkoopen. Over het algemeen zijn zij niet zeer menschlievend jegens deze klasse van natuurgenooten, en men hoort nog van tijd tot tijd over mishandeling en misbruik klagen.

Men heeft er eene kleine Hervormde gem. van 300 of 400 zielen, met omtrent 100 Ledematen. Zij wordt door eenen Zendeling van het Rotterdamsche zendelinggenootschap bediend, die daarvoor van Gouvernementswege wordt bezoldigd. De kerk, door eene aardbeving ingestort zijnde, is in 1824 door eene nieuwe vervangen, welke grootendeels uit de giften der gemeente is opgebouwd. Er zijn ook een Mohamedaansche en een Chinesche tempel. Bij de reeds bestaande Hollandsche school, zijn in 1834 nog twee Maleische scholen gevoegd, en men is voornemens, er eene kweekschool voor inlandsche Onderwijzers op te rigten. Het grootste gedeelte der Chinesche wijk werd in 1836 door brand verwoest. De meeste huizen zijn hier van bebakhout, dat duurzamer is dan bamboes; ook ziet men verscheidene steenen huizen, doch deze staan veelal digt opeen en in eene rotsachtige vallei. Het is hier niet zeer gezond, vooral in de regenmoesson, dewijl de zee als dan met geweld tegen de nabij liggende rotsen slaat, en de op die wijze ontwikkelde zeedampen, boven het dal van Koepang blijvende hangen, koortsen veroorzaken.

KOEPANG (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Indische* zee, aan de Westkust van het eil. *Timor*.

De klip Boerang, in deze baai gelegen, is in het jaar 1815, door eene uitbarsting op den bodem der zee, in een eiland herschapen.

KOEPLAAT of Rottumerplaat, zandplaat in de *Wadden*, ten N. van de prov. *Groningen*, ten Z. van de Kapersplaat, ten O. van de Boschplaat en ten W. van het eil. Rottum in de monding van het Schilt.

KOEPO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, die aan de zuidoostkust in zee valt. Zij heeft aan haren mond zes vademen diepte en is voor praauwen bevaarbaar.

KOER, het zuidelijkste der *Kauwer-eilanden* in *Oost-Indië*. Zie Kauwer (Kleine-).

KOERAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*.

KOERANJE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, adz. res. *Buitenzorg*.

KOEREKOVEN, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, op 4° 33″ Z. B., 150° 22″ O. L. Het heeft 3 of 4 mijlen in het rond, is 1 mijl lang en ½ mijl breed.

KOERENKAN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Wederzorg, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Wederzorg.

KOERHUIS (HET), voorm. wachttoren in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en 15 min. ten Z. van *Deventer*, aan het einde van de Marsch.

Deze wachttoren was in vroeger dagen altoos met eenige manschappen bezet, ten einde de weide de Teuge en den toegang naar de stad te beveiligen. Ten tijde der onlusten, die in het jaar 1521 te Deventer plaats hadden, werd deze sterkte door de Gelderschen ingenomen en de bezetting gedood. Thans ziet men nog een gedeelte van dezen wachttoren, zijnde het bovenste gedeelte van hout, met een laag spits oploopend dak, welke de inwoners van Deventer tot uitspanningsoord dient, staande daarbij eene boerderij en herberg.

KOERHUIS-BEEK, naam, welken men geeft aan dat gedeelte van de Dordsche-beek, in de prov. *Overijssel*, hetwelk langs het Koerhuis naar den IJssel loopt. Zie Dordsche-beek.

KOERICH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt bij het d. *Goetzingen*, vliet meestal in eene noordwestelijke rigting, en valt, een weinig beneden het d. Koerich, in de *Eischen*.

KOERICH, voorm. heerl. in het toenm. hert. *Luxemburg*, deels arr. *Luxemburg*, kant. *Steinfort*, deels *Belgisch-Luxemburg*, arr. *Arlon*; palende N. aan de heerl. Siebenbornen, O. aan de heerl. Holenfeltz, Z. O. en Z. aan het balj. Luxemburg, W. aan de heerl. Autel, terwijl ook een klein deel door het balj. van Arlon was omringd.

De heerl. Koerich bevatte de dorpen Goetzingen, Goeveling, Toernich en Olm; het geh. Kaltenbach en een deel van het d. Koerich, uitmakende de hoofdbestanddeelen der tegenwoordige gem. *Koerich*, in het grooth., en *Toernich*, in België, alsmede kleine deelen der gem. *Tuntingen* en *Kehlen*, beide in Duitsch-Luxemburg.

Gedurende het Oostenrijksche bewind over Luxemburg was de heerl. Koerich aangeslagen, bij elke 1000 flor., voor 3 flor. 13 sols en 4 deniers.

KOERICH, gem., deels in de heerl. *Koerich*, deels in de heerl. *Siebenbornen*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Steinfort*; palende N. aan de Eischen, die haar van de gem. Hobscheid en Siebenbornen scheidt, O. aan Kehlen en Mamer, Z. aan Garnich, W. aan Steinfort.

Deze gem. bevat de d. Koerich, Goetzingen en Goeveling. Zij telt 175 h. en 1200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt. De jaarlijksche productie van den grond bestaat uit 770 zak rogge, 375 zak tarwe, 420 zak haver, 1330 zak

aardappelen en 350,000 pond hooi. De veestapel bestaat uit 190 paarden, 270 runderen en 150 zwijnen. Voorts heeft men er 12 likeurstokerijen en 3 korenmolens.

De inw., die hier alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. gen. apost. van *Luxemburg*, voorm. dek. van *Arlon* behoort, en eene kerk te Koerich, benevens twee Kapellen, ééne te Goedzingen, en ééne te Goeveling heeft, welke door eenen Pastoor en twee Kapelaans bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school.

Het d. Koerich of Keurich, ligt 3 u. W. N. W. van Luxemburg, ½ u. O. ten N. van Steinfort, aan de beek de Koerich. Het is een zeer oud dorp, welks naam van het Celtische *caer* (stad) afgeleid wordt.

Weleer verhief zich hier een vorstelijk verblijf, volgens eene oude overlevering de woonplaats van Graaf Siegfried, vóór dat deze in 963 het slot Luxemburg had bekomen.

KOERIPAN, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

Men heeft er eene kalksteenklip, zijnde een heuvel van eene middelmatige hoogte, geheel van hout ontbloot, uit witten kalkachtigen steen, die gebrand zijnde een zeer goede en zuivere kalk oplevert. De eigenaars hebben ieder eene kalkoven opgerigt, welke gestadig in werking is, en de geheele residentie van de benoodigde kalk voorziet.

KOERLAND (HET), boerderij in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Velsen*, c. a., 10 min. van de Zandpoort, aan den straatweg naar Bloemendaal, met koepel en badkamer, voormaals met 8 bund. 21 v. r. 20 v. ell. wei-, hooi- en tuinland, doch thans vereenigd met de hofstede *Spaarnberg*, toebehoorende aan den Heer A. van der Hoop.

KOESANT, thans zoude men schrijven Koezand, naam onder welken men op oude kaarten van *Staats-Vlaanderen* een eilandje vindt, dat in de dertiende eeuw gelegen schijnt te hebben tusschen het Land-van-Breskens en het Land-van-Wulpen, in het water, dat van *Oostburg* naar de *Wielinge* liep.

Het schijnt eene onbedijkte hooge schorre geweest te zijn, dat des zomers tot grazing voor rundvee diende. Het moet gelegen hebben voor of omtrent de 's Gravenpolder, (waterring van Groede). Het heeft zich misschien naderhand aan Wulpen vastgezet, en is later met dat land weder door de zee verzwolgen.

KOERSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, dat, uit de vereeniging van de Hijumervaart met de Finkumervaart ontstaande, met eene oostelijke rigting naar de *Ee* of *Dockumervaart* loopt, waarin het zich, bij Bartlehiem, ontlast.

KOESCHINGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

KOESFELT, geh. in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

KOESFURT of Koesfelt, geh. in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Clerff*, gem. *Heinerscheid*.

KOESKOES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, distr. *Demak*.

KOESKOESBAAI, bij de Inlanders Pika geheeten, baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel* van *St. Lazarus*, op de kust van Hoewahomel, Z. van den hoek Lauwa.

KOESSA, WAI-KOESSA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust. — Zij valt met eenen noordelijken loop in zee.

KOESSEVORS, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Het is 3 mijl. lang en 2 mijl. breed. In het Oosten en in het Westen heeft het eene baai.

KOESTAL, duinvallei in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, gem. de *Beide-Katwijken-en-het-Zand*, 5 min. Z. W. ten W. van Katwijk-aan-den-Rijn.

Het is eene lage pan aan den voorkant genoegzaam door geen duin afgescheiden, en die, voorlang reeds, zoo wel in beweiding als beteling, tot vruchtbaarheid is gebragt, zoo dat daar bijna geen spoor meer over is, van den vorigen verwilderden staat. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. 33 v. r. 48 v. ell.

KOESTRAAT, ook wel verkeerdelijk KOOISTRAAT geheeten, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. ten O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Boxtel*, gem. *Liempde* en een gedeelte van de kom dier gemeente uitmakende; met 29 h. en 180 inw.

KOETEN, naam, onder welke het d. COTHEN, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, weleens voorkomt. Zie COTHEN.

KOETENBURG, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringcarspel*; palende N. aan de Schagervaart, O. aan den Speitelen-polder, Z. aan de Woudmeer, W. aan den Voorhuis-polder, N. W. aan den Voorpolder. — Deze pold. is vroeger het KOETENBURGERMEER geweest.

KOETENBURGER-MEER, voorm. meer in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie het voorgaande art.

KOETI, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Boeton*, een der *Saleyer-eilanden*.

KOETIE, KOOTIE, KOTIE of wel KOTI-LAMA, bij sommigen ook KORI-LAMA gespeld, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*; palende N. aan Tiroen, O. aan de Straat-van-Makassar, die het van Celebes scheidt, Z. aan Passir, W. aan Banjermasing.

Het is slechts op eenige punten bekend, en heeft ten Noorden kaap Kammeroengang, in het midden kaap Donderkomsboek en ten Zuiden kaap Bogged-Point. De voornaamste rivier is de Koetie. De bergen loopen dan eens digter, dan wat verder van de kust, welke zeer laag is, en in den regentijd veelal onder water staat. De lucht is er zeer heet en ongezond, vooral voor Europeanen, echter matigen zee- en landwinden, de anders ondragelijke hitte. Het drooge saizoen of de zomer duurt van April tot September; de overige tijd, is het natte jaargetijde, wanneer een Westewind stormen, orkanen en onweders medebrengt. De voortbrengselen zijn veel heerlijke rijst, benzoë, aloë, peper, kassia, muskus, muskaatnooten, fijne vruchten, mastik en andere gomsoorten, bijzonder drakenbloed, honig, was, kamfer en goud, al hetwelk de Chinezen uitvoeren. De inwoners zijn Maleijers, welke de zeekusten en ook een gedeelte van het binnenland bewonen.

Te voren behoorde KOETI onder het naburige Bandar of Bandjar, later onder Banjermasing, waarna deze staat aan Nederland is afgestaan. Er schijnt echter nooit een Nederlandsch Gezaghebber of eene sterkte geweest te zijn.

KOETIE, KOOTIE of KOTIE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, ongeveer 20 mijlen van den mond der rivier van denzelfden naam, de hoofdst. van het lands. *Koetie*; de verblijfplaats van den Radjah.

Zij heeft eene soort van vesting, met stammen van palmboomen ingesloten, waarin het paleis van den Radjah staat. De haven wordt door 700 of 800 schepen bezocht; terwijl zij den meesten handel op de kust drijft, in kamfer, benzoin, drakenbloed, antimonium, was en een weinig goud, met Wadjorezen en Maleijers, soms ook met Engelschen, die van Sinkapoere komen.

KOETIE (DE), DE KOOTIE of DE KOTIE, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*.

Deze rivier, welke in het noordelijke gedeelte des eilands haren oorsprong heeft, keert zich, na over eene groote uitgestrektheid zuidwaarts te zijn gevloeid, oostwaarts, en loopt door eene lage moerassige vlakte in zee.

KOETIE (DE BOGT-VAN-), de BOGT-VAN-KOETI-LAMA of BOGT-VAN-KOTI-LAMA, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

KOETILLE, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, ¾ u. van Harlingen, over de trekvaart van Harlingen naar Leeuwarden, onder het d. *Midlum*.

KOETO-ARDJO, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

KOETTA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

KOETWIJK, naam, onder welken het d. KOOTWIJK, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, weleens voorkomt. Zie KOOTWIJK.

KOEVERD of KOEVERT, gedeelte van het geh. *Dun*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 5 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2¼ u. W. van *Oirschot*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Hilvarenbeek*, aan de Reusel. Men telt er 1 h. en 6 inw.

KOEVERDEN, st. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie KOEVORDEN.

KOEVERDERMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie KOEVOETERMEER.

KOEVERING, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*. Zie COEVERINGE.

KOEVERT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie KOEVERD.

KOEVOETERMEER (HET), KOEVORDERMEER, KOEVERDERMEER of KOEVORTERMEER, ook wel enkel DE KOEVORDE geheeten, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, hetwelk door de Welle met de *Ee*, door de Jeltesloot met de *Wijmers*, door de Nijeweg met het *Oudhof*, door de Janesloot en de Dollegraft, met de *Langweerderwielen*, door de Nieuwesloot met de *Ter-Oelstersijpen*, door de Bondam met het *Groote-Idskenhuistermeer* en door de Fokkegraft met het *Slootermeer* in verbinding staat.

KOEVOORDEN, st. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie KOEVORDEN.

KOEVORDE (DE), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie KOEVOETERMEER.

KOEVORDEN, klass., prov. *Drenthe*, alleenlijk uit den ring *Koevorden* bestaande.

KOEVORDEN, kerk ring, prov. *Drenthe*, klass. van *Koevorden*. Deze ring, welke tevens de geheele klassis uitmaakt, bevat de volgende 11 gemeenten: Koevorden, Borger, Dalen, Emmen, Odoorn, Oosterhesselen, Roswinkel, Schoonebeek, Sleen,

Westerbork en Zweelo. Men telt er 11,300 zielen, onder welke 5200 Ledematen. Er zijn 11 kerken, welke door 12 Predikanten bediend worden.

KOEVORDEN, voorm. heerl. in *Drenthe*, hebbende dezelfde uitgebreidheid als de tegenwoordige gem. van dien naam. Zie aldaar.

Zij was zoo oud als de aanstelling der Kasteleins van Koevorden en schijnt daarvan haren oorsprong ontleend te hebben. In latere eeuwen was de Landdrost van Drenthe representeerend Heer dezer heerl.

In de zestiende en zeventiende eeuw is er, tusschen de Staten van Overijssel en die van Drenthe, veel over deze heerl. getwist; terwijl de regering van Koevorden beweerde, noch tot het eene, noch tot het andere der aangrenzende landen te behooren, noch dat zij aan eenig schattingen behoefde op te brengen. Opmerkelijk is het, dat men te Koevorden, tot in het laatst der achttiende eeuw, het Overijsselsche landregt volgde, zijnde het Drentsche landregt, bij resolutie van Ridderschap en Eigengeërfden, Staten van het landschap Drenthe, eerst op den 22 Maart 1791 ingevoerd.

KOEVORDEN, gem. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, jud. kant. *Hoogeveen*, adm. kant. *Dalen* (4 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Dalen, O. en Z. aan het koningrijk Hannover, Z. W. aan de Overijsselsche gem. Gramsbergen, W. aan de gem. Hoogeveen.

Deze gem. bestaat uit de vesting Koevorden, en de geh. het Klooster, de Loo, Padhuis, Pikveld, Steenwijks-Moer, Vlieghuis en Weijerswold. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4032 bund. 53 v. r. 68 v. ell., waaronder 3910 bund. 35 v. r. 37 v. ell. belastbaar land; bevatte, volgens de tienjarige telling, in het jaar 1840, 346 h., bewoond door 489 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2400 inw., thans telt men er 2490 inw., die deels van den landbouw, deels van den handel en deels van het garnizoen bestaan.

Men heeft in deze gemeente lage veengronden, van welke enkele stukken worden uitgegraven of uitgebaggerd, tot het bereiden van zoogenaamde bagger of sponturf. De veenstof, in die veengronden, bestaat evenwel tot eene zoo geringe diepte, dat de, na de uitbaggering, overgeblevene ondergronden, ook nog weleens tot hooi- en weilanden kunnen worden toebereid. Bovendien treft men er vele groenlanden aan, onder welke natuurlijke vetweiden. De boter, welke men er maakt, wordt gemeenlijk in de plaats zelve op de weekmarkt verkocht.

Men had hier vroeger drie brouwerijen en vier branderijen, doch deze hebben opgehouden te bestaan.

In den omtrek van Koevorden vindt men vele versteeningen, onder anderen échiniten. De geleerde Professor van Doeveren had reeds, in het laatst der vorige eeuw, eenen aanvang gemaakt, om die te beschrijven, toen de dood hem hierin verhinderde.

De Hervormden, die hier ongeveer 1850 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Koevorden* behoort. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Johannes van Beveren, die hier terstond met de Hervorming in 1598 in dienst trad, en hier overleed, na den 5 September 1603. Onias Boëtiï, die er van het jaar 1610—1648 stond, bekwam, in het jaar 1629, Johannes Clopmeijer tot ambtgenoot, sedert welken tijd er steeds twee Predikanten geweest zijn zoo als thans nog plaats heeft. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten, verdient

melding Johan Picardt, die tevens Med. Doctor was en in 1660 heeft in het licht gegeven *Korte beschrijvinge van eenige vergetene en verborgene Antiquiteten der Provintien en Landen gelegen tusschen de Noordzee, de IJssel, Emse en Lippe, waarbij gevoegd zijn Annales Drenthiæ, mitsgaders een korte beschrijvinge der stad, des casteels en der heerlickheyt Coevorden* (1). Het beroep is eene koninklijke collatie.

Vroeger bestond hier ook eene Evangelisch-Luthersche gemeente, die echter geene kerk had, maar, waarbij de Predikant van Groningen eenige malen 's jaars het H. Avondmaal kwam bedienen. Later heeft deze gem. zich met de Hervormden vereenigd.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 425 aantreft, onder welke 140 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 125 Israëlieten, die hier wonen, maken eene ringsynagoge uit, die tot het synagogaal ressort van *Zwollè* behoort, en bij welke de dienst gedaan wordt door eenen Voorlezer.

Men telt in deze gem. zes scholen, als: twee gewone te Koevorden, en vier winterbijscholen, als: éénе op de Loo, éénе op het Klooster, éénе te Vlieghuis en éénе te Steenwijksmoer, die gezamenlijk gemiddeld door een getal van 350 leerlingen bezocht worden.

De stad Koevorden, Koeverden of Koevoorden, ook wel Coevorden en Coeverden gespeld, in het Latijn Coevordia, ligt 9 u. ten Z. Z. O. van Assen, 3½ u. O. ten Z. van Hoogeveen, 1 u. Z. van Dalen, 11 u. N. O. van Zwolle, 14 u. Z. ten O. van Groningen, 52°39′40″ N. B., 24° 24′ 20″ O. L.

Omtrent de naamsrede van Koevorden is niets met zekerheid bekend. Heda maakte daarvan Koemarkt, Picardt trachtte in zijne *Antiquiteten*, op eene zeer gezochte wijze, te voldingen dat Koevorden de vermaarde Cruptoricis-villa zou geweest zijn, waarvan Tacitus, in het vierde zijner jaarboeken, melding maakt. Ook maar zeer losse gissingen zoeken den naams oorsprong in eene hier gelegerd geweest zijnde cohorte. Meer waarschijnlijkheid is er voor, om den naam toe te schrijven aan eenen overtogt of eenen doorgang van koebeesten, te dezer plaatse.

Niet zonder reden mag men het er voor houden, dat Koevorden, reeds ten tijde der Romeinen in wezen was. Hetzij dan als eene sterkte of legerplaats alleen, hetzij als eene vesting met een daarbij gelegen vlek of buurtschap. De ligging dezer plaats op eenen eenigzins verheven grond, tusschen uitgestrekte moerassen, en op den eenigen weg uit het Bentheimsche naar de ten Noorden gelegen landen, alsmede eenige opgedolven oudheden, waarschijnlijk van Romeinschen oorsprong, pleiten voor deze stelling.

Het schijnt in vroeger tijden niet dan een slot geweest te zijn, en hoewel men, aangaande de eerste stichting van dit slot, geene echte aanteekeningen vinden kan, is uit de omstandigheden meer dan waarschijnlijk op te maken, dat sedert het graafschap Drenthe, benevens andere landen in Friesland beoosten en bewesten de Lauwers, in den jare 1024, allereerst door Keizer Hendrik II, aan den Bisschoppelijken stoel van Utrecht geschonken was, één der Bisschoppen, op de vroeger door de Romeinen hier aangelegde legerplaats, zoodanig een slot gesticht heeft, ten einde van den vrijen toegang naar dit land te allen tijde zich te kunnen verzekeren.

---

(1) Men vindt van hem eene levensbeschrijving in den *Drenthsche Volks-Almanak* van 1842.

Daar het landschap Drenthe, aan de Zuidzijde, allerwege door moerassen ingesloten was, zoo dat men het uit Overijssel in vroegeren tijd nergens genaken kon, dan door de naauwte of landengte, op welke KOEVORDEN gebouwd is, zoo was het den Bisschoppen van groote aangelegenheid, altijd meester van dit punt te wezen, te meer dewijl de Drenthen dikwijls tegen hunnen Bisschop opstonden. Om die reden hadden zij reeds zeer vroeg op deze plaats eene sterkte, die hun den weg naar Drenthe opende, als zij met hun krijgsvolk, ter bedwinging der oproerigen, derwaarts moesten trekken. Deze sterkte vertrouwden zij ter bewaring aan eenen Kastelein of Burggraaf, die op dit slot zijn verblijf had, en die Landvoogd over geheel Drenthe was, zijnde de landvoogdij van Drenthe doorgaans aan het burggraafschap van KOEVORDEN gehecht geweest. Er wordt eene lange reeks van Burggraven van KOEVORDEN genoemd, die gedurende de Bisschoppelijke regering dezen aanzienlijken en voordeeligen post bekleed hebben, en onder dezen zijn er velen geweest, die zich als genoegzaam vrije Bezitters dezer stad en landstreek gedroegen, en die den Bisschoppen, voor en na, vele moeijelijkheden hebben aangedaan. Dit is de reden waarom eenige dezer Burggraven, hoewel somwijlen van grafelijke of vorstelijke afkomst, terstond bij hunne aanstelling, hunnen eigen geslachtsnaam verlatende, dien van KOEVORDEN (als waren zij vrije Heeren daarvan), hebben aangenomen. Het is ligt te begrijpen, dat sommige huizen, bij en om dit slot gebouwd, door den tijd eene geheele buurt hebben uitgemaakt, doch wanneer zij met eenen muur omgeven, en met stadsregten begunstigd is, weet men niet te bepalen. Het blijkt dat zij in eenen parkementen brief van het jaar 1195, in het laatste jaar der regering van BOUDEWIJN VAN HOLLAND, den negen en twintigsten Bisschop, in het Latijn VILLA COEVERDIÆ genoemd wordt. Eertijds werd KOEVORDEN aangemerkt als de hoofdstad van Drenthe. Gedurende de binnenlandsche beroerten, waarvan deze landstreek dikwerf, voor en na, veel heeft geleden, zijn beiden, stad en slot, menigmaal door de eene en de andere partij belegerd, gewonnen, geplunderd en ten eene male verwoest. Alhoewel men, tot herstelling van het kasteel, altijd behoorlijke zorg droeg, blijkt het toch uit de Geschiedschrijvers, dat de stad, meest als een open vlek, van alle middelen van tegenweer is ontbloot geweest.

De natuur scheen KOEVORDEN van vóór vele eeuwen reeds tot een belangrijk militair punt bestemd te hebben, daar de omtrek vroeger een moeras was, en nu uit lage weilanden bestaat. In het laatst der zeventiende eeuw heeft de beroemde vestingbouwkundige MENNO VAN COEHOORN, de laatste hand gelegd aan de versterking dezer vesting, en haar gebragt in dien staat, waarin zij zich thans bevindt. De vijf kleine bastions, die weleer het kasteel afzonderlijk omringden, hetwelk dus als eene citadel op zich zelve was, zijn nu geslecht en de gracht gedeeltelijk met aarde gevuld, en gedeeltelijk tot haven in gebruik, zoodat alleen eenige gebouwen of woonhuizen in wezen zijn gebleven. De verdedigingswerken der stad bestaan uit eenen vrij regelmatigen zevenhoek, waarvan de ruime bastions der kapitale wal de namen van de zeven voormalige provincien dragen, van dubbele flanken zijn voorzien en door eene breede voorgracht zijn omringd, waarin voor de courtines ravelijnen zijn gelegd, terwijl alles door eenen roijalen bedekten weg, met inspringende wapenplaatsen, benevens eene voorgracht, is omgeven; verder ligt aan de zuidzijde der vesting het zoogenaamde fort Vallaat, met eene sluis, waardoor de kleine inundatie op een

kwartier tot een half uur afstands kan daargesteld worden. Er loopen te Koevorden op verschillende punten drie beken in de gracht, die genoemd worden: het Drostendiep, het Schoonebekerdiep en het Loodiep; deze deelen haar water aan de stadsgracht mede, hetwelk vervolgens door het vallaat in de Kleine-Vecht loopt en door deze in de Groote-Vecht. Weleer was het oogmerk, om, een half uur gaans zuidwaarts van de stad, bij de zamenvloeijing dezer zoogenaamde Kleine-Vecht met de Groote-Vecht, eene sluis aan te leggen, waardoor men, in tijden van noodzakelijkheid, al het land rondom de stad zou kunnen doen ondervloeijen, welke sluis ook zou gedekt geweest zijn met eene schans; doch zoo het schijnt heeft men, om de zware onkosten, van dit ontwerp afgezien.

Eertijds had deze vesting drie, doch tegenwoordig slechts twee poorten, waarvan de eene in het Zuidoosten, tusschen de bastions Zeeland en Utrecht, de Bentheimer-poort genoemd wordt, dewijl men door deze poort naar het graafschap Bentheim gaat, welks grondgebied niet meer dan een vierde uur gaans van daar aanvangt. Boven deze poort is het Provoosthuis. De andere, ten Noordoosten, de Friesche-poort, tusschen de bastions Overijssel en Groningen, is eigentlijk geen poort maar eene coupure in den hoofdwal. Voorts bevat Koevorden eene ruime Markt, waarop alle weken des Maandags en Donderdags markt gehouden wordt. De jaarmarkten, waarop een vrij aanzienlijke handel in rogge en boekweit gedreven, doch weinig haver aangebragt wordt, vallen, met eenige verschikking, in 9 April, 14 Mei, 18 Junij, 16 Julij, 29 Augustus, 17 September, 22 en 29 October, 5 en 12 November.

Men heeft er vijf voorname en eenige achterstraten, welke ruim drie honderd wel getimmerde burgerwoningen bevatten, bewoond door 1710 inw. Vele dezer huizen hebben tuinen, waaruit voor een gedeelte in de behoefte der gezinnen wordt voorzien.

Het voornaamste der gebouwen is het Kasteel, hetwelk in vroegere eeuwen zeer aanzienlijk en belangrijk was, doch welks gebouwen thans partikulier eigendom zijn. Boven een van de deuren ziet men nog het wapen van Gelder, met het onderschrift: Carolus Dux D. Gel 1533, in hardsteen uitgehouwen. Overigens vindt men op de plaats, waar dit trotsche gebouw gestaan heeft, eene ziekenzaal voor de krijgslieden, een groot kruidmagazijn, de stadsbleek, een paar burgerwoningen en eenige tuinen. In het jaar 1402 werd dit slot, met de daaraan verbondene regten, door Reinoud van Koevorden aan Frederik van Blankenheim, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, voor vijftien duizend oude schilden afgestaan, of liever door den laatste van den eerste ingelost. Deze en andere overdragten en gebeurtenissen hebben het, zoo als uit de geschiedenis der stad nader blijken zal, in de Bisschoppelijke, Spaansche, Geldersche, Munstersche en andere oorlogen tot eenen noodlottigen twistappel doen strekken, door veelvuldige plunderingen geteisterd en aan deerlijke verwoestingen blootgesteld.

Het Kommandantshuis, in de *Benthemerstraat*, nabij de Benthemerpoort, is een zeer goed gebouw, dat vroeger tot woning van den Kommandeur en thans van den Kommandant dient.

Het voormalig Landshuis, in het noordoosterdeel der stad, aan de *Haven*, bij het Arsenaal, waarin de Heeren Gedeputeerden van den Raad van State, die daar kwamen, om de vestingwerken, het arsenaal en magazijn op te nemen, hunnen intrek namen, wordt thans gebruikt tot woning voor den Kommandant der Genie.

Het Arsenaal, aan de *Haven*, is een groot en voortreffelijk gebouw, met twee vleugelstukken, zijnde het voormalig Gouverneurshuis. Daarachter is het Geschut- en Kogelpark. Ook is er eene Infirmerie.

Men heeft twee kruidmagazijnen, waarvan het grootste, niet ver van het kasteel, ter plaatse, waar eertijds een van zijne bastions, die daarna geslecht zijn, geweest is, onder eene courtine is gebouwd; dit heeft twee gescheidene lokalen voor buskruid, waar tusschen een lokaal voor den Opperbevelhebber, in tijd van beleg, alles bomvrije gewelven. Het andere kruidmagazijn, aan het einde van de *Oosterstraat*, staat boven den grond. Voorts waren er twee Ruiterstallen, van welke de eene, aan de stad verkocht zijnde, thans tot eene calicotfabrijk wordt gebruikt. De kazernen bestaan in drie Groote en eene Kleine Blokbarak, staande bij de twee poorten, en hebben paviljoenen voor Officieren.

Het Stadhuis, in de *Kerkstraat*, is een goed gebouw, alwaar, onder andere stukken, nog de giftbrief voorhanden is, waarbij Keizer Karel V de vrijheden en voorregten van Koevorden bevestigde, en de stad drie vrije jaarmarkten verleende. Het stadhuis is in 1817 in den tegenwoordigen staat gebragt.

In vroeger tijd was Koevorden (toen nog een dorp of vlek zijnde) van twee kerken voorzien; de eene de Oude kerk en de andere de Nieuwe kerk geheeten. De eerste stond ten westen en buiten de omwalling der tegenwoordige stad. Deze was de eigenlijke parochiekerk der plaats. Zij was rondom met hooge eikenboomen omgeven, en had een groot kerkhof. Daarna is zij, in de tijden der beroerten geheel verwoest en nimmer weder hersteld geworden. De andere kerk, staande binnen het vlek, en nader bij het slot, was zeer groot, hebbende eene dubbele rij pilaren en pronkte met eenen hoogen toren. Deze is, in het jaar 1408, afgebrand, doch in het begin der zestiende eeuw is, ter zelfde plaatse, waar de vorige gestaan had, eene andere kerk gebouwd, die, sedert dien tijd, met dubbel regt, de nieuwe kerk mogt genoemd worden, hoewel men haar ook wel de Mariakerk plagt te heeten, ter eere van de *H. Maagd,* aan wie zij toegewijd was. Paus Julius II had zich tot dat werk zeer behulpzaam betoond, als hebbende, op verzoek van den Bisschop van Utrecht, groote aflaten toegestaan, aan allen, die tot den opbouw dezer kerk iets zouden willen bijdragen. Het landschap Drenthe leverde daartoe steen, hout, ijzer en verdere bouwstoffen. Zij heeft niet langer mogen blijven staan dan tot het jaar 1591, wanneer Koevorden, dus lang een open stad, het eerst door Everhard van Ensse omwald werd, die de kerk deed afbreken, en de steenen tot den bouw der vestingwerken besteedde.

Er waren vóór de Reformatie vier vikarijen te Koevorden, zoo dat de kerken destijds door eenen Hoofd-Pastoor en vier Vicarissen zijn bediend geweest. De tegenwoordige kerk is in het jaar 1641 gebouwd. Zij heeft de gedaante van eenen koepel, en is met eenen toren en een goed orgel voorzien. Bij de viering van het avondmaal bedient men zich van den beker, door den Raad van State aan den verdienstelijken Meynert Minnes van der Thynen vereerd, omdat hij zoo krachtdadig medegewerkt had, om de Munsterschen uit Koevorden te helpen verdrijven (1), waarop aan de eene zijde het generaliteitswapen en aan den anderen kant de inneming van Koevorden, in het jaar

(1) Zie hierover nader bl. 535.

1672, is afgebeeld. In eenen der grafkelders wordt in eene looden kist het lijk van den manmoedigen verdediger van Groningen, RABENHAUPT, bewaard; terwijl het opschrift op eene der zerken, de rustplaats van den Kommandeur QUIRYN DE BLAAUW aanwijst.

Om de desertie van het garnizoen tegen te gaan, welks R. K. Leden te Laar hunne godsdienstoefeningen moesten houden, werd door de Staten van het landschap Drenthe, op aandrang van de Officieren van het garnizoen, den R. K., de uitoefening van hunne eeredienst te KOEVORDEN toegestaan, waarna, op den 18 Mei 1796, de eerste steen aan de kerk van die gemeente werd gelegd, welke in 1816 in hare tegenwoordigen toestand gebragt is. Deze kerk, toegeheiligd aan *O. L. Vrouw*, is een net gebouw met een torentje en van een eenvoudig orgel voorzien.

De Synagoge, in de *Kerkstraat,* is in 1840, toen zij zeer bouwvallig was, door vrijwillige giften en hulp uit 's Lands kas vernieuwd.

Onder de liefdadige gestichten verdient vooral melding het Wees- of Armhuis, in het laatst der zestiende eeuw gesticht, zoo als uit het jaartal 1690, dat boven de deur staat, blijkbaar is. Tot oprigting hiervan verleenden de Staten der Vereenigde Nederlanden 30 zilveren dukaten; terwijl de Ridderschap en Eigengeërfden van Drenthe aan de Diakenen van KOEVORDEN ten zelfde einde verlof verleenden tot het doen eener collecte door het geheele landschap. In dit gesticht worden behoeftige weezen, alle van de Hervormde godsdienst, verpleegd. Ook zijn er oude lieden van dezelfde godsdienst in opgenomen.

Voorts is er te KOEVORDEN een fonds, onder den naam van Gasthuis, waaruit vele behoeftigen eene wekelijksche toelaag genieten; eene Bank van leening en een Departement der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen,* dat den 23 April 1828 opgerigt is, en ongeveer 80 leden telt.

De stadschool wordt door een gemiddeld getal van 225 leerlingen bezocht.

KOEVORDEN is de geboorteplaats van den Godgeleerde MICHAËL BERTLING, geb. 1 Februarij 1710, † 29 September 1772, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Groningen; naar de hoogste waarschijnlijkheid van den Landschapschilder MEINDERT HOBBEMA, geb. in 1629, † vermoedelijk in 1670, en van den dapperen Schoolonderwijzer MEYNERT MINNES VAN DER THIJNEN, die, in het jaar 1672, de Munsterschen uit zijne geboorteplaats hielp verdrijven, en den 17 Februarij 1707 overleden is, na onderscheidene malen de burgemeesterlijke waardigheid te KOEVORDEN bekleed te hebben.

De onlusten tusschen de Groenenbergers en Gelkingen te Groningen, in de eerste helft der twaalfde eeuw, bleven niet zonder uitwerking op het lot van KOEVORDEN. De toenmalige Kastelein RUDOLF of ROELOF hitste, zoowel in het geheim als in het openbaar, de tegenpartij des Bisschops aan, en berokkende zich daardoor, toen de Gelkingen door HERBERT VAN BIERUM, den zes en twintigsten Bisschop van Utrecht, verdemoedigd werden, de ontzetting van zijne waardigheid. Bisschop HERBERT schonk nu het kasteleinschap van KOEVORDEN en het stedehouderschap van Drenthe aan zijnen broeder LUDOLF, terwijl het burggraafschap van Groningen aan zijnen ouderen broeder LEFFERD werd opgedragen. LUDOLF liet bij zijnen dood eene weduwe, geboren Gravin VAN GOOR, en twee onmondige zonen, RUDOLF en VOLKER na. Zijne weduwe trouwde later met zekeren FLORIS VAN VORENBORCH. Deze nam, voor zijnen stiefzoon RUDOLF, het kasteleinschap waar, doch maakte zich bij het innen der tolgelden van de koopgoederen, welke

door Koevorden gevoerd werden, aan knevelarijen schuldig, verwierf zich daardoor in Graaf Otto van Bentheim, broeder des Utrechtschen Kerkvoogds, eenen verbitterden vijand, en werd eindelijk genoodzaakt, om afstand van zijne tijdelijke betrekkingen op het leen van Koevorden en Drenthe te doen, en zijne waardigheden aan den Hollandschen Ridder Gijsbert van Postekein af te staan. Dezen gelukte de moeijelijke taak, om, zoo wel naar den zin van den Graaf Bisschop, als van de Drenthsche landzaten, de opgedragene betrekkingen waar te nemen. Zijn beheer duurde echter kort, doordien de Kerkvoogd van Utrecht hem weldra weder ontsloeg, en het leen van Koevorden, met de onderhoorigheden, opdroeg aan zijnen broeder Graaf Otto van Bentheim, die naar deze vermeerdering van gebied, reeds langen tijd, reikhalzend had uitgezien.

Bij de eerstvolgende onlusten, welke daarna in Groningen ontstonden, voegde Volker, die door een huwelijk met de dochter van den rijken Ridder Albert Leo, de Leeuw of Lewe zeer in magt en aanzien was gestegen, zich bij de tegenpartij des Bisschops, trok vervolgens aan het hoofd der misnoegde Drenthen tegen Graaf Otto van Bentheim op, overrompelde het kasteel van Koevorden, waardoor hij de Gravin van Bentheim en haar gezin gevangen kreeg, en brandschatte de goederen, welke de Bisschop in Drenthe bezat.

Eindelijk werd, door tusschenkomst van den Graaf *van Gelder*, die de vijanden des Bisschops toegedaan was en hen heimelijk bestuurde en leidde, de eerste voorslagen tot eene overeenkomst bewerkt. De vijandelijkheden werden gestaakt, daar de Groningers en Drenthen begonnen toe te geven. De Graaf van Gelder, de Aartsbisschop van Keulen en de Bisschop van Munster, bewerkten, in het jaar 1195, dat de geschillen bij minnelijke schikking, in dier voege, werden bijgelegd, dat al het geroofde en verwoeste op de bisschoppelijke goederen in Drenthe zoude worden vergoed en hersteld, en dat aan den Bisschop duizend friesche marken en aan den Graaf van Bentheim honderd Friesche marken zoude worden uitgeteld; voorts dat aan Heer Rudolf, zoon van Volker, het burggraafschap van Koevorden, overeenkomstig de oude en nieuwe voorregten, zoude worden toebedeeld, en dat de Gravin van Bentheim en haar gezin, tegen de zestien gijzelaars, welke men had moeten stellen, uitgewisseld zouden worden. De Graaf van Bentheim wist echter zijnen broeder den Bisschop te bewegen, om de geslotene overeenkomst te verbreken, en deze, waarschijnlijk om zijnen broeder te believen, kwam op nieuw met een leger in Drenthe, dat echter door de Groningers en Drenthen welhaast op de vlugt werd gedreven. Rudolf versterkte zich intusschen meer en meer in het bezit van Koevorden, hetwelk hij onder de volgende Bisschoppen gerustelijk bleef beheeren, tot dat Otto van de Lippe, de vier en dertigsten Bisschop, op den Utrechtschen stoel werd verheven. Teleurstelling in het voornemen, om zich van den leenband te ontslaan, eene krijgszuchtige geaardheid, en eene steeds toenemende wraakzucht hielden Rudolf van dezen Bisschop vervreemd, en spoorden hem zelfs aan, om met zijnen broeder Frederik, en hunne boezemvrienden Menso van Gravestorp, en diens zoon Hendrik, de goederen en bezittingen des Kerkvoogds in Drenthe aan te tasten en te plunderen. Eenmaal als openlijke tegenstanders des Bisschops opgetreden zijnde, mengden zij zich, ten jare 1222, in de oneenigheden, welke te Groningen ontstaan waren, tusschen den Bisschoppelijken Stedehouder Egbert en de rijke en veel vermogende partij der Gelkingen. Wel trachtte Bisschop

OTTO persoonlijk de partijen te verzoenen, doch alle zijne pogingen stuitten af op de onbuigzaamheid van RUDOLF VAN KOEVORDEN, die de Gelkingen zoodanig opstookte, dat dezen van geen vergelijk wilden hooren. Zij verwoestten het kasteel of hof van EGBERT, en pleegden, met hulp van RUDOLF, meermalen vijandelijkheden tegen Groningen zelve. Bisschop OTTO, over de herhaalde aanrandingen van RUDOLF verontwaardigd, besloot nu, eens en voor altijd, een einde aan die twisten te maken, en rukte daarom met een geweldig leger tegen RUDOLF op; doch deze lokte den Bisschop, die, even als zij, die hem vergezelden, van de gesteldheid des lands onkundig was, in een moerassig oord bij Ane, een kwartier uurs van Gramsbergen, en versloeg hem, den 1 Augustus 1227, geheel en al, zoodat velen er het leven lieten en de Bisschop gevangen genomen, doch later om het leven gebragt werd. Zijn opvolger, WILLEBRAND VAN OLDENBURG, rukte met een talrijk leger, in zes afdeelingen gesplitst, van onderscheidene kanten op, waarop er een vrede gesloten werd, bij welken, onder anderen, RUDOLF en zijne broeders verpligt werden, afstand van het kasteel te KOEVORDEN te doen, hetwelk echter in het volgende jaar, 1229, bij verrassing, door hem weder werd ingenomen. De Bisschop rukte daarop in Drenthe, met het voornemen om KOEVORDEN te heroveren; doch er werd een vergelijk getroffen, bij hetwelk RUDOLF en de zijnen vergiffenis erlangden, van den ban ontslagen werden en wederom in het bezit der goederen geraakten, die vroeger van hem waren verbeurd verklaard. RUDOLF werd op nieuw met het kasteel te KOEVORDEN en het daarbij behoorende gezag in Drenthe beleend. Ook deze verzoening was van korten duur; immers, nog in hetzelfde jaar, brak RUDOLF de geslotene overeenkomst, en viel met de Drenthen aan op de goederen van den Bisschop, die zich sterker dan ooit ten strijde toerustte, om zich daarover te wreken. Het kwam echter later tot een bestand, gedurende hetwelk RUDOLF trouweloos door den Bisschop werd gevangen genomen en vervolgens ter dood gebragt. Later begonnen de Drenthen den Bisschop op nieuw te beleedigen, des trok hij op tegen KOEVORDEN en nam de stad in; doch voor het kasteel zelf stiet hij het hoofd, waardoor hij zoo hevig in toorn ontstak, dat hij alles verwoestte (volgens opgave van eenigen, want niet overal zijn die berigten over dit tijdvak gelijk opgegeven). Tusschen de jaren 1344 en 1347 schijnt JAN VAN ARKEL, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, ter bekoming van geld, de heerlijkheid van KOEVORDEN verpand te hebben aan REINOLD III, toen ter tijd zijn Kastelein aldaar. De stad, na dien tijd, van nieuws herbouwd en in bloei toegenomen zijnde, werd door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, belegerd, die den Heer van KOEVORDEN, REINOUD IV, tot afstand dwong van de door zijne voorzaten in pand genomen goederen, mits daarvoor ontvangende eene som van vijftien duizend gouden schilden gereed geld en jaarlijks nog zes honderd dergelijke schilden gedurende zijn leven. Zie boven bl. 328.

In het jaar 1414 hielden zich te KOEVORDEN onderscheidene van de factie der Vetkoopers op, die, door de Schieringers uit Friesland en Groningen verdreven waren. Met anderen, die zich binnen Drenthe ophielden, deden zij een aanslag om Groningen te vermeesteren, hetwelk hun bij verrassing gelukte.

In latere tijden en wel in het jaar 1522, had GEORGE SCHENK, die uit naam van Keizer KAREL V, KOEVORDEN ingenomen had, den Heer FREDERIK VAN TWICKELO tot Kommandant aangesteld. Terwijl de Bevel-

hebber afwezig was, kwamen die van den Hertog Karel van Gelder voor de plaats, welke zij bestormden. Twikkelo verzuimde niet zich in allerijl binnen het kasteel te begeven, ofschoon de Gelderschen de stad reeds in handen hadden. De Kommandant wist eenige waaghalzen, door geld als anderzins, om te koopen, om de stad in brand te steken, waarin zij zoo wel slaagden, dat er niet meer dan zes huizen staan bleven. De Gelderschen bemagtigden echter het kasteel en kregen den Kommandant gevangen, waarna zij de schade, door de belegering veroorzaakt, terstond herstelden. Maar zoodra Groningen en de Ommelanden, in het jaar 1536, zich aan Keizer Karel V onderwierpen, kon Koevorden zich geenszins tegen de magt van het huis van Oostenrijk verdedigen. George Schenk van Tautenburg, de eerste Oostenrijksche Gouverneur over Friesland en Groningen, sloeg het beleg voor de stad en zij moest, bij gebrek aan voorraad, zich eerlang overgeven, waardoor hij te gelijk meester van geheel Drenthe werd. In het jaar 1579 maakte Rennenberg, toen Staatsch-Gouverneur van Groningen, een ontwerp, om het slot van Koevorden, dus lang, naar den ouden vestingbouw, slechts met ronde torens versterkt, met eenen aarden wal van vijf bastions bolwerken te omringen, waarvan hij de uitvoering den bekwamen Kapitein Johan van den Corput aanbeval, die het werk wel begon; maar, bij gebrek aan geld, weder staken moest. Ook was de Overste Diederik Sonoy, omtrent dien zelfden tijd, begonnen de stad te versterken, waarvan echter de uitvoering, om gemelde oorzaak, mede achter bleef.

Toen in het volgende jaar 1580 Rennenberg aan de Spaansche zijde overging, was een der gevolgen van deze verandering, dat Koevorden, zoowel het kasteel als de stad, nog onbewald zijnde, na het verlies van den slag bij den Hardenbergh, zonder veel moeite, weder onder het gebied van Filips II, Koning *van Spanje*, gebragt werd. Hoewel deze plaats door den Graaf van Hohenlo voor de Staten herwonnen werd, werd zij toch kort daarna door Rennenberg andermaal voor den Koning van Spanje vermeesterd, na welken tijd de vestingwerken der stad, die door Sonoy slechts begonnen waren, nog onvoltooid bleven liggen; dan de versterking van het kasteel werd door Everhart van Ensse, die door Koning Filips tot Kastelein van Koevorden en Drost van Drenthe was aangesteld, voltooid. Koevorden bleef echter niet langer onder Spaansch gebied dan tot het jaar 1592, toen de dappere Maurits, Prins *van Oranje*, vergezeld van zijnen zwager Willem Lodewijk, Graaf *van Nassau*, onmiddellijk na de verovering van Steenwijk, in de maand Augustus, zijn leger daarvoor nedersloeg, terwijl zijn neef Graaf Willem van den Bergh, het bevel van binnen over de Spaansche bezetting voerde. De sterkte van Koevorden bestond destijds in het kasteel, zijnde een vijfhoek, even als dat van Antwerpen, met sterke wallen, een ravelijn voor de brug en eene gracht van honderd voeten breedte, waarin een stevig paalwerk van eiken balken den doorgang verdedigde. De Spaansche Veldheer Verdugo had er eene bezetting ingelegd van duizend man, onder bevel van Frederik van den Bergh. De omliggende huizen waren, op de aannadering van het Staten-lege., afgebrand, en de plaats was derwijze versterkt, dat men dit gezegde van Verdugo vermeld vindt: » Indien Koevorden » het niet houdt, zoo weet ik niet wat ooit houden zal." De belegeraars, den 1 Augustus, met geweld binnen de wallen en gracht van het vlek gedrongen zijnde, werkten met de loopgraven voort naar het kasteel, onder een hevig kanonvuur des vijands, en kwamen den

12 met hunne werken door de contr'escarp aan de gracht, uit welke het water met veel overleg werd afgetapt. Inmiddels moest met groote behoedzaamheid gewaakt worden tegen Verdugo, die groote toebereidselen maakte, om de aangevallene sterkte te ontzetten. Alle toegangen werden van veldwerken voorzien, en allerwege werden schansen en halve manen opgeworpen. Op den 27 Augustus waren de aanvalswerken zelven zoo ver gevorderd, dat de belegerden het ravelijn moesten verlaten, de belegeraars rondom in de contr'escarp gelegerd waren, en eene galerij, van boven met horden gedekt, reeds vijf en zestig voeten in de gracht was voortgevoerd, nadat het paalwerk daarin door het kanon vernield was. De hoofdwal bereikt zijnde, werd het ondermijnen te baat genomen, met dat gevolg, dat de punt van het aangevallen bolwerk instortte. De vijand echter betwistte elken voet gronds met groote hardnekkigheid, en de aanvallers, toen zij, den 11 September, op den hoofdwal hadden post gevat, vonden in het bolwerk eene nieuwe verschansing, om hunnen voortgang te stuiten. Doch voor de belegerden was nu de eindpaal hunner pligtsbetrachting daar, en zij hadden het aan de bloedverwantschap van hunnen Bevelhebber met Prins Maurits te danken, dat hun, op den 12 September, vergund werd met krijgseer de loffelijk verdedigde sterkte te verlaten: » Zijne Excellentie van Oraengien begerende te believen mijn Heere » den Graeve Frederick van den Berge, synen goeden cousyn, heeft » hem gheconsenteerd ende toeghelaeten, consenteert ende laet toe » mits desen om met krygsmanseere uit te trekken enz. (1)." Hetgeen de belegerden in de vaste hoop op een spoedig ontzet versterkt had, was de nabijheid van Verdugo, die op één uur afstands, met een leger van vier duizend man voetvolk en achttien honderd ruiters, een kans lag af te zien, om 's Prinsen krijgsmagt, welke niet sterk was, in hare verschansingen te overrompelen, waartoe een verraderlijk Edelman, op wiens kasteel Maurits zijn hoofdkwartier had, hem behulpzaam was, door hem bekend te maken met alle de werken, welke er aangelegd en alle maatregelen, welke er genomen werden, en in de daad was daartoe eene nadrukkelijke poging, in den nacht van 6 September, te werk gesteld. Reeds had toen een deel van Verdugo's soldaten, onder het geroep van *victoria!* de verschansingen overweldigd; maar de verdediging werd door Maurits en Willem met zoo veel veerkracht bestuurd, dat de Spanjaarden, met verlies van drie honderd zes en dertig dooden, die op het slagveld bleven, en twee en veertig wagens met gekwetsten, die zij mede voerden, werden terug geslagen. Aan onze zijde waren slechts weinige dooden en gewonden. Onder de laatsten bevond zich de heldhaftige Willem van Nassau, die, ongeharnast ten strijde gevlogen, door het vijandelijk lood, echter niet doodelijk, getroffen werd. Na de inbezitneming van Koevorden werd Kasper van Eewsum, Heer *van Nienoort*, tot eersten Gouverneur dezer vesting van wege de Staten aangesteld.

Verdugo was er de man niet naar, om eene plaats van dat gewigt als Koevorden zich te laten ontweldigen, zonder eene poging te doen, om haar wederom te bemagtigen. In October van het volgende jaar kwam hij met eene groote magt voor die plaats. Door schansen en dijken sloot hij de stad aan alle kanten in, zoodat alle toevoer verhinderd werd, maar zij was van allerhande voorraad goed voorzien geworden. Verdugo's eigen volk leed veel in deze belegering, zoo door gebrek

(1) Bor, *Ned. Oorlogen*, Boek 29, fol. 31.

aan mondbehoefte, als door natte en koude, waaraan zij in de schansen, op dezen vochtigen en moerassigen grond, blootgesteld waren. Evenwel hield hij den geheelen winter door de stad ingesloten, en liet niets onbeproefd haar in zijne magt te krijgen, zelfs geene omkooping; doch alles stuitte af op de werkzaamheid en naauwgezetheid van VAN EEUWSEN. Eerst den 6 Mei 1594, na eene belegering van 31 weken, vertrok VERDUGO van voor de stad, op aannadering van Prins MAURITS en Graaf WILLEM LODEWIJK, die, aleer het beleg voor Groningen te slaan, met het daartoe bestemde leger KOEVORDEN wilden ontzetten.

Zoodra WILLEM LODEWIJK, Graaf *van Nassau*, bevorens reeds Stadhouder van Friesland en de Ommelanden van Groningen, ook tot Stadhouder van Drenthe was benoemd geworden, besteedde deze zijne eerste zorg, om KOEVORDEN in eenen ontzaggelijken staat van tegenweer te stellen, haar te regt aanmerkende als den voornaamsten sleutel der drie Noordelijke Nederlandsche landschappen Friesland, Groningen en Drenthe.

In het jaar 1672 overviel CHRISTOFFEL BERNARD VAN GALEN, Bisschop van Munster, de aan zijn stift grenzende provinciën. Zich meester gemaakt hebbende van Overijssel, smeedde hij eenen aanslag op Groningen, maar moest, om dit oogmerk te bereiken, zich noodzakelijk van den doortogt langs KOEVORDEN verzekeren, weshalve hij zich, op den 4 Julij, met een zeer groot leger voor die vesting nedersloeg en haar belegerde. De Algemeene Staten, de goede trouw des Kommandeurs BROERSMA verdenkende, hadden, bij voorraad, den Luitenant-Kolonel JOHAN VAN BERUM in zijne plaats tot Kommandeur der vesting benoemd, die, hoe ongaarne ook, de verdediging op zich nam. Met al zijne daartoe aangewende pogingen, kon hij echter niet beletten, dat de vesting den 11 dier maand, hoewel tegen zijnen wil, door toedoen der onder hem staande Bevelhebbers, aan den Bisschop overging. Er was wel in het contract van overgave bedongen, dat de Staatsche krijgsbezetting, met alle krijgseer, en met behoud hunner bagaadje, uittrekken en naar Harlingen zoude geleid worden, dan deze overeenkomst werd, van de zijde des Bisschops, trouweloos verbroken, die het grootste aantal van dat volk dwong, in zijne dienst over te gaan, en de overigen, na hun van alles beroofd te hebben, in den jammerlijksten toestand naar Overijssel deed vervoeren. Het geheele landschap Drenthe moest al spoedig de droevige gevolgen van dat verlies ondervinden, vermits de Munsterschen uit deze vesting wijd en zijd stroopten, terwijl zij met de massa van het leger zich voor Groningen begaven, overal wanorde en de vreesselijkste verwoestingen aanrigtende. Niet lang echter mogt de Bisschop van Munster meester van KOEVORDEN blijven. Nog in hetzelfde jaar, in den nacht tusschen den 29 en 30 December, werd zij door de Staatsche troepen, in eenen tijd, dat de omliggende moerassen stijf bevroren waren, onder begunstiging van eenen dikken nevel, bij verrassing hernomen. Zekere MEYNERT MINNES VAN DER TRYNEN, eertijds Koster en Schoolmeester te KOEVORDEN en te gelijk niet onervaren in de vestingbouwkunst, die, den 4 September, vergezeld van vrouw en kind, met achterlating van al hunne goederen, uitgenomen de dagelijks benoodigde kleedingstukken, zijne woonplaats verlaten had, was de eerste ontwerper van dit heldenstuk, hetwelk hij den Generaal KAREL VAN RABENHAUPT, dezelfde, die de stad Groningen, gedurende het vruchteloos beleg der Munsterschen, van den 19 Julij tot den 27 Augustus zoo kloekmoedig verdedigd had, zoo smakelijk wist te maken, dat deze, na door VAN DER

Thijnen behoorlijk omtrent den toestand en de gelegenheid der vesting te zijn ingelicht, tot deze onderneming een gedeelte der bezetting van Groningen, in alles naauwlijks 1000 man sterk, bestemde; terwijl aan drie vendels Dragonders, die op de Leek lagen, bevel gezonden werd, om naar Drenthe op te trekken, ten einde zich aldaar bij de troepen te voegen, die de stad zouden uittrekken, wordende de noodige krijgstoestel op twaalf wagens geladen, onmiddellijk achter na gevoerd. De Munstersche bezetting was wel, eenigen tijd voor dat de aanval zoude geschieden, door eenen ruiter gewaarschouwd, die uit de Staatsche legerplaats tot haar overliep, doch dewijl zij door eenen dikken mist verhinderd werden hunne aanvallers gade te slaan, zoo gelukte het dezen, door behulp van te voren gemaakte biesbruggen, met der haast, over de open gebijte gracht, tot aan den voet van den kapitalen wal te geraken, dien zij, na de palissaden aan stukken gehakt te hebben, zonder veel moeite overmeesterden. De geheele onderneming werd binnen weinige uren zeer gelukkig volbragt. Men verhaalt eene omstandigheid, als bij deze verrassing van Koevorden gebeurd, die men beschouwd heeft als een middel, waardoor veel bloedvergieten is voorgekomen, dat, namelijk, een der Staatsche Officieren, eenen Tamboer, een kleine jongen zijnde, door de belofte van 100 rijksdaalders, overhaalde, om, over de doornenheggen, den wal in stilte te beklimmen, en op de markt de prinsenmarsch te slaan, gelijk ook werkelijk gebeurde, door welke krijgslist, niet alleen den aanvallers te meer moed werd ingeboezemd, door de verbeelding, dat hunne makkers, van eenen anderen kant de stad reeds dadelijk hadden bemagtigd, maar ook zoodanigen schrik onder de Munstersche krijgsbezetting werd veroorzaakt, dat vele soldaten, die anders nog zoo veel doenlijk wederstand zouden hebben geboden, terstond hunne wapens nederwierpen, trachtende alleen lijfsgenade te erlangen, hoezeer het getal der aanvallers weinig meer dan dat der belegerden was. Ter belooning voor het wel uitvoeren dezer onderneming, werd de Generaal Rabenhaupt met het drostambt van Drenthe en het gouvernement van Koevorden beschonken, waar hij ook, den 12 Augustus 1675, overleden is. Desgelijks werd de Overste Eibergen tot Kommandeur dezer vesting aangesteld, en Meynert van der Thynen, de ontwerper van dit heldenstuk, tot Kommies van 's Lands magazijn. De Staten der provincie Groningen vereerden hem eene gouden medaille, waarop de aanval van Koevorden was afgebeeld, en de Raad van State schonk hem een zilveren beker, mede voorzien van de afbeelding der herovering dier stad. Deze beker is later door van der Thynen aan de Hervormde gemeente van Koevorden geschonken, en wordt nog heden, bij de bediening van het H. Avondmaal, gebruikt. Hoe zeer dit verlies van Koevorden den Bisschop van Munster ter harte ging is gebleken uit zijnen uitroep: » is mijn klein Candia verloren, dan zal de rest ook wel volgen!" en uit de pogingen in het volgende jaar aangewend, om deze vesting, door een ander middel, weder onder zijn geweld te doen bukken, door namelijk eenen dijk, ter hoogte van 14 of 15 voeten, bij het huis te Gramsbergen, met veel moeite en zware kosten, dwars door de rivier de Vecht te leggen, welke dijk, langs den zuiderboord der rivier, oostwaarts voortliep, tot boven het Huis-te-Laar, in het graafs. Benthem, hetwelk geschiedde met oogmerk, om, door het opgestuwde water, de bezetting dier vesting, hetzij te verdrinken, hetzij tot de overgave te dwingen. Deze dijk, daargesteld door den Deenschen Ingenieur, Petrus Pictorius, die in dienst van den Bisschop was, was ter lengte

van twee groote uren gaans, met redouten en palissaden bezet, en werd door genoegzaam krijgsvolk bewaard, om tegen alle aanvallen beschermd te kunnen worden. Den geheelen zomer was Koevorden door het overtollige water zeer belemmerd geweest, maar allermeest in het najaar, toen het water, bij aanhoudende regenvlagen, dermate rees, dat het over de contr'escarpe tot binnen de plaats liep en de straten zoo zeer overstroomde, dat de burgers hun huisraad en levensmiddelen op de zolders bergen, en het krijgsvolk zich op den wal in hutten behelpen moest. Daarbij vormden de Munsterschen eenen aanslag, om met een groot aantal kleine schuiten, die in gereedheid en wel bemand waren, de vesting van alle kanten te bespringen. Het gevaar dus ten hoogste geklommen zijnde, maakte de Generaal Rabenhaupt de noodige toebereidselen, om het benaauwde Koevorden te ontzetten, dan, toen alles daartoe in gereedheid was, ontstond er in den nacht van den 1 October een geweldige stormwind uit het Oosten, die den dijk, bij het huis te Gramsbergen in de rivier gelegd, deed wegspoelen, en behalve dezen ook den dijk, die, langs den rand der rivier, het water keeren moest, op drie plaatsen deed doorbreken. Door deze onverwachte gebeurtenis geraakte het water binnendijks dermate aan het vallen, dat men, na verloop van weinige dagen, weer met wagens de stad Koevorden kon in- en uitrijden; terwijl die doorbraak van den dijk, naar men rekende, aan meer dan 500 menschen, meest Munstersche soldaten, die door den stroom werden weggesleept, het leven kostte. Hierop volgde een langen tijd van rust voor het zoo dikwerf en fel geteisterde Koevorden.

Toen echter de omwenteling, in het jaar 1813, uitbarstte, had men reeds bijna een geheel jaar besteed, om de vervallene vestingwerken van Koevorden te herstellen, en ofschoon in de maand Julij 1813, zes en vijftig metalen vuurmonden en zes en zeventig affuiten naar Hamburg waren vervoerd geworden, had men er nog een voorraad van vijf en negentig stuks goede kanonnen, acht en twintig handmortieren, eene mobiele batterij van acht veldstukken en een houwitzer, van al het noodige voorzien. Zeer gebrekkig echter was de dienst der artillerie, bestaande slechts uit eenen Kapitein-Kommandant, een Officier en een klein korps van veertien kanonniers; terwijl het geheele garnizoen uit negen honderd man bestond. Er was wel beloofd een paar kompagniën uit Wesel te zenden, doch daaraan werd niet voldaan, en de aanvulling van honderd man vrijwilligers uit het garnizoen zelf, voorzag eenigermate in de bediening van het geschut. Bij de aannadering van de geällieerde legers was den Franschen Kommandant J. David, de verdediging der vesting Koevorden opgedragen. Op den 1 November ontving men bevel, om de noodige levensmiddelen voor de vesting aan te schaffen, in welke behoefte door de opene gemeenschap met Groningen, gereedelijk kon voorzien worden. Tarwe, rogge, meel, turf, hooi, stroo, zout, wijn, jenever enz. werd op twee duizend zeven honderd wagens aangevoerd, behalve nog honderd acht en vijftig ossen en honderd twintig varkens. Eerlang werd de vesting ingesloten door den landstorm, welke wel talrijk, doch slecht gewapend en ongeoefend was, versterkt nu en dan door eenige Kozakken, met de bedoeling alleen om het garnizoen in bedwang te houden. Op den 12 November geschiedde de opeisching, in naam des Keizers van Rusland, die met weigering beantwoord werd; zij werd, den volgenden dag, in naam van den Kroonprins van Zweden, herhaald, en andermaal afgeslagen. Het afbreken der bruggen, het omverwerpen der tuinhuizen, het omhouwen der boomen en heggen, aan de regterzijde

van den Loodijk, de Loo, Poppenhaar en Haar, voorspelden den inwoneren het jammerlijk lot, aan elke vesting in oorlogstijd beschoren; wordende dit alles spoedig gevolgd door de ontwapening der schutterij, en het bevel dat niemand, des morgens voor negen ure en des avonds na acht ure, op de straat, en bij het kanonvuur, niet dan een uur na het ophouden daarvan, buiten 's huis mogt komen. Reeds op den 15 gaf de Kommandant het bevel, dat alle ingezetenen, die zich voor geen tien maanden van leeftogt konden voorzien, de stad moesten verlaten. Dit lot viel naderhand, op den 8 Maart aan zeven en veertig, op 2 April aan zeven en dertig en op 28 April aan negen en twintig ingezetenen te beurt, daar het gemis der voornaamste levensmiddelen, en vooral van brandstof, bij eenen zeer strengen winter, de nijpendste armoede te weeg bragt. Het verbranden, bij onderscheidene uitvallen der Franschen, van zeven en vijftig huizen, negen en twintig schuren, eenen olie- en eenen korenmolen, zoo te Dalen, als op de Loo, het Klooster, het Pikveld, het Steenwijksmoer en verderen omtrek, verergerde den akeligen toestand. Ook de bewoners dier huizen, wier voorraad van hooi, stroo en andere waren, aan hen met geweld ontrukt, voor de vesting moest dienen, werden geheel en al der ellende ter prooi gegeven, terwijl zelfs de geringste overblijfselen der woningen het gebrek aan brandhout, voor het garnizoen, moesten aanvullen. Zeer hoog bovenal klom de nood in April, toen de Kommandant, die vermoedelijk zijn spoedig vertrek begon vooruit te zien, door middel van den Maire en Municipale raden, de gegoedste ingezetenen dwong, om van hem wijn, kaarsen en andere overtolligen voorraad te nemen, tegen zoodanige prijzen, als door de Regering zouden bepaald worden. De burgerij, zwarigheid makende, om van 's Lands goederen te koopen, vaaraan ook onder de ingezetenen minder gebrek en mindere noodzakelijkheid bestond, volgde spoedig de bedreiging van den Kommandant, dat, indien de burgerij aan zijnen eisch niet terstond wilde voldoen, hij alsdan het garnizoen in de huizen inkwartieren, en alle burgers, met achterlating hunner goederen, uit de stad zoude jagen. Maire en Raden, door den nood gedwongen, besloten alzoo tot den koop, met voornemen om het geld bij uitzetting te innen, en de voordeelen, zoo wel als de nadeelen aan de stad te doen verblijven. De bepaling der prijzen echter, hoe billijk ook gesteld, mishaagde den bevelhebber dermate, dat hij op het oogenblik een eisch deed van niet minder dan 8000 guld., die op den volgenden dag, in goede gangbare specie, aan hem moesten worden voldaan, onder bedreiging dat, bij gebreke van dien, alle burgers naakt en berooid uit de stad gezet, hunne huizen tot kwartieren gebruikt, en hunne goederen verbeurd zouden verklaard worden. Hoe gewelddadig deze handeling ook ware, eigen behoud liet hier geen andere keuze, dan van onderwerping over, en de omslag van tien tot drie honderd guld., naar ieders stand en vermogen, leverde deze som op den middag van den 25, ofschoon niet zonder het grievendste leed, welk een volstrekt gemis van alle verdiensten, elken dag vermeerderde; terwijl nog de gewone belastingen, op de termijnen ingevorderd, door den Ontvanger, op bevel van den Kommandant, in diens handen moesten gestort worden. Intusschen vielen er dagelijks schermutselingen voor met afdeelingen van het blokkadekorps, die zich, nu eens in mindere dan in meerdere getale, voor de vesting vertoonden, vooral dan wanneer het garnizoen, tot aanschaffing van noodwendigheden, gelast werd tot uitvallen, die voor beide dikwerf met opoffering van menschenlevens of gevangenneming gepaard gingen. Tot zevenmalen

toe, en wel op den 5 December, 4, 8 en 25 Januarij, 15 en 25 Februarij en 13 April, werd de opeisching der stad, nu eens in naam van Pruissen, dan van Rusland, dan weder van Engeland, doch meestal in naam van den Prins van Oranje herhaald; maar de menigvuldige eischen geweigerd en zonder beter gevolg onbeantwoord blijvende, vond de stoutheid der bezetting telkens een nieuw voedsel voor de vermeerdering harer uitvallen, die, ofschoon dan ook met eenig verlies van manschappen, telken reize met den toevoer van nieuwe behoefte, vooral van vee, turf, hooi en stroo werden bekroond. Nu en dan scheen het groot aantal van gewapende manschappen, dat zich rondom de vesting vertoonde, eenen aanval te doen vermoeden, te meer, omdat de sterke vorst de grachten bevroren hield, en de menigvuldige bezigheden van het garnizoen het openhakken hadden verhinderd. Dan het geschut der vesting bragt weldra de naderenden tot terugwijking. Onder eene menigte van schermutselingen, welke op zich zelve zeer weinig beslisten, en waarbij de belegerden in onderscheidene gelegenheden, behalve de gesneuvelden of gekwetsten, nog bijna tweehonderd wegloopers verloren, naderde alvast het einde der blokkade van zes maanden. Op den 3 Mei verscheen, reeds zeer vroeg in den morgen, een Fransche Luitenant-Kolonel, met eene witte kokarde op den hoed, voor de Friesche-poort, en deelde het berigt van NAPOLEONS afstand, en de komst van LODEWIJK XVIII tot den Franschen troon mede, en gelastte de overgave in handen van den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden. Het kanon werd gelost en de witte vlag, ten teeken van bestand tot overgave opgeheschen. Kort daarna verschenen de Nederlandsche Kolonels VAN DER CAPELLEN en QUETSEN, tot nadere regeling. De Nederlanders bezetteden de posten, den 7 nam de Fransche bezetting, met drie veldstukken, de reis naar Rijssel aan, en schonk alzoo de zoo zeer benaauwde, gefolterde en geplunderde ingezetenen van KOEVORDEN, het lang gewenschte ontzet.

Het wapen van KOEVORDEN bestaat uit een schild van azuur, waarop een voorportaal van eene kerk en daarin ter regterzijde een Bisschop in volle gewaad, en ter linkerzijde de Ridder ST. JORIS te voet, doodende den draak, alles van goud.

KOEVORDEN (KASTEEL VAN-), voorm. slot in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie het voorgaande art.

KOEVORDERMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie KOEVOETERMEER.

KOEVORDSCHE-VECHT of KLEINE-VECHT, water in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, dat uit de zamenvloeijing van het *Loodiep*, het *Drostendiep* en het *Schoonebeker-diep* ontstaat, met eene zuidelijke rigting, in menigvuldige kronkelingen, naar de prov. *Overijssel* loopt en aldaar in de *Groote-Vecht* valt.

KOEVORTERMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie KOEVOETERMEER.

KOEWAARD, voorm. gors, prov. *Zuid-Holland*, dat, in het jaar 1459 omdijkt zijnde, thans een gedeelte van den *Oude-Koorndijkschepolder* uitmaakt.

KOEWACHT, gem. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst* (5 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Axel en St. Jan-Steen, O. aan St. Jan-Steen, Z. aan de Belgische prov. Oost-Vlaanderen, W. aan de gem. Zuiddorpe.

Zij bestaat uit het d. Koewacht, de b. St. Andries, Nieuwenmolen, Oudenmolen, de Rijgerij en het Zand, zoo mede

uit de pold. Nieuw-Beoostenblij, Oud-Beoostenblij-bezuiden, den Nieuw-Karnemelks-polder, den Oud-Karnemelks-polder en den Rieden-polder, benevens gedeelten van de pold. Beoosten-en-Bewestenblij, Groot-Ferdinandus, Klein-Ferdinandus, Oud-Ferdinandus en Moerspui. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2037 bund. 82 v. r. 27 v. ell., waaronder 2031 bund. 41 v. r. 20 v. ell. belastbaar land.

In deze gem. staan 319 h., bewoond door 336 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1870 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Men vindt hier ruim 1840 R. K., die eene par. uitmaken, welke tot het vic. gen. van *Breda*, dek. van *Hulst*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan wordt bediend. De pastorij, zoo wel als de kerk dezer gem., staan echter op Belgisch grondgebied.

De Hervormden, ruim 20 in getal, allen ambtenaren en hunne huisgezinnen, worden tot de gem. van *Axel* gerekend.

Het d. Koewacht ligt 2 u. Z. W. van Axel, 2 u. Z. O. van Hulst en 8 u. Z. W. van Goes. Het is gebouwd op de alleruiterste grenzen, zoodanig dat de limietscheiding door het dorp heen loopt. Er staan daarin 94 h., bewoond door 109 huisgez., waarvan echter slechts 60 h., bewoond door 64 huisgez., uitmakende eene bevolking van 320 zielen, tot het Zeeuwsch gedeelte van het dorp behooren, de overige maken deel uit van de Belgische gem. *Moerbeke* en *Stekene*, op den grond van welke eerstgenoemde gem. de kerk staat.

Na de sluiting van het tractaat tusschen Nederland en België, in Junij 1839, is in dit dorp opgerigt een expeditie-kantoor der in- en uitgaande regten, voor de uit België komende en naar het Land van Axel bestemde of van dáár naar België uitgevoerde goederen en voortbrengselen.

De dorpschool, in het jaar 1827 geheel nieuw gebouwd, staat in de buurs. de Oudenmolen, nagenoeg in het midden dezer uitgestrekte gemeente. Zij wordt des zomers gemiddeld door 70 en des winters door 170 of 180 leerlingen bezocht.

Het grondgebied der gem. bestaat meest uit bosschen, uit gecultiveerde heide en schrale gronden, die alleen door kracht van arbeid en bemesting eenige vruchten, als: vlas, rogge, haver, boekweit en aardappelen kunnen opleveren. Men heeft er twee windkorenmolens, twee grutterijen, vier klompenmakerijen, twee bierbrouwerijen en eene kleine leerlooijerij.

De dorpskermissen, twee in getal, hebben plaats op den eersten Zondag in Mei en op den eersten Zondag in September.

Het wapen der gem. is van zilver, met eene koe in natuurlijke kleur, staande op een veld en omschaduwd door drie boomen van sinople (groen).

KOEWALA-DADONG, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lingga*, aan de Westkust.

KOEWALA-DAY of Kwala-Dai, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lingga*, aan de Zuidkust, aan eene fraaije rivier, op ongeveer twee uren afstands van hare monding, aan welke laatste een fort ligt.

Het is de hoofdplaats van het eiland, de zetel van den Sultan, en eene groote, welvarende en volkrijke stad, met palissaden omringd, en vrij wel gebouwd, ofschoon de meeste huizen van hout zijn. De moskee is een aanzienlijk gebouw.

KOEWALA-KAMPAR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, met eene westelijke rigting in de *Indische-zee* vallende.

KOEWASSING, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

KOEWEIDE (DE), onbehuisd poldertje in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*; palende N. aan den Zandwijkschepolder, O. aan den Hodenpijlswaard, Z. aan den Alm, W. aan het zoogenaamde Laag en den Altenasche-heuvel.

Dit poldertje, hetwelk vroeger tot den boezem van den Alm behoord heeft, beslaat, volgens het kadaster, met de kaden, eene oppervlakte van 4 bund. 35 v. r. 70 v. ell., en wordt door een houten sluisje, aan de westzijde, wijd 4 palm., voorzien van een drijfdeurtje en schuif, op den Alm, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is gelijk A. P. Het bestuur berust bij den eigenaar.

KOEWOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, ads. res., reg. en distr. *Grobogan*, aan de zamenvloeijing van de Tjidoerian met de Tjibeurum.

KOFFIJBOONSPLAAT, plaat in de *Wadden*, ten N. van de prov. *Friesland*.

Door het afnemen van deze plaat en het aanwinnen van de Vrijheidsplaat is de zwarte ton, liggende tegen eerstgemelde plaat, opgenomen en thans op de punt van de Vrijheidsplaat gelegd. Aan den Oostwal, in het Amelander-zeegat, is gelegd eene witte ton, op drie ellen diepte, met laag water, en op de merken, bij het binnenkomen, het zuidelijkste huis, even vrij van het zuidelijkste duin van Ameland, de toren van Hallum aldaar Z. O. ten O. van zich loopende, de koers van daar naar binnen Z. Z. W., per miswijzend kompas.

KOFFIJGRON, naam, welken de Negers geven aan den kostgrond JAGERSWOUD, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie JAGERSWOUD.

KOFFIN, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noord-oostelijke landtong, in den staat *Boelang*.

KOGERPOLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot*; palende N. en O. aan het Noordhollandsche-kanaal, Z. aan de Starnmeer, W. aan het Langeof Alkmaarder-meer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund. 91 v. r. 60 v. ell.; telt twee kleine woonhuizen, en wordt door eenen vijzelmolen bemalen. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Poldermeesters.

Bij den storm van 6 Maart 1835 is de watermolen van dezen polder van zijnen voet geligt, en 5 of 6 ellen van daar nedergeworpen en verbrijzeld.

KOGGE (NIEUWDORPER-), landstreek in een der dijkverdeelingen van *Westfriesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie NIEDORPER-KOGGE (1).

KOGGE-POLDER, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gedeeltelijk gem. *Hoogwouden-Aartswoud*, gedeeltelijk gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*.

Deze pold. beslaat, onder *Hoogwoud-en-Aartswoud*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 251 bund. 17 v. r. 57 v. ell.

---

1) Even eens zoeke men de overige met KOGGE zamengestelde namen op de woorden van onderscheiding.

KOGJES-POLDER of Tuinpolder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

KOHATI, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust, deel *Selam*, onder den Koning van Saboelau staande.

KOHLBERG, geh. in de prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. en ½ u. Z. O. van *Heerlen*, gem. *Kerkrade*; met 10 h. en 50 inw.

Het is eigenlijk dat gedeelte der gem. *Kerkrade*, alwaar zich de twee kolenmijnen bevinden. Eene dezer mijnen behoort aan den Staat en de andere aan eene particuliere societeit; ook is hier het kantoor van in- en uitgaande regten.

KOIJEN of Kooijen, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2¼ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Bergum*.

KOINRIJP, naam, welken men weleens geeft aan het d. Goingarijp, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*. Zie Goingarijp.

KOIRBANGHONI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

KOKANGE, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Coekange.

KOKENGEN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Kockengen.

KOKHEIM, voorname herberg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Kaakheem.

KOKKANGE, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Coekange.

KOKKELBERG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kockelberg.

KOKKELSCHEUER of Kokelscheuer, eigenlijk Kockelscheuer, kast. in de heerl. *Soleuvre*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. Z. van *Luxemburg*, gem. en ½ Z. van *Hollerich*.

Op dit kast., toenmaals het eigendom der gebroeders Boch, vond de Abt Dom Gabriel Siegnitz, eene wijkplaats, nadat de Franschen de Conventualen van Orval hadden verdreven (1).

KOKKENGEN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Kockengen.

KOKKOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Clifford-Kockshoven en Kocqswoud, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Clifford-Kockshoven en Kocqswoud.

KOKKOEP, d. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op het eil. *Nassau*, aan de westkust van *Sumatra*.

KOKOBER, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Larat*, een der *Zuid-Ooster-eilanden-van-Banda*.

KOKOFOU, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Assiantie*, 6 u. Z. van Kommassi. Het is de hoofdplaats van een distrikt.

KOKONASSI, naam, welken de Negers geven aan de katoenplant. Crommelijnsgift en aan de koffij- en cacaoplant. La Tourtonne, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Crommelijnsgift en Tourtonne (La).

KOKOSAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

KOKOSBOOMENPUNT, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*.

---

(1) Hierdoor vervalt het art. Kockelscheuer, waar dit kast. abusief als geh. voorkomt.

KOKOSEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie Kalappa.

KOKOSEILANDEN, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, Z. W. van het eil. *Java*, 14° 3′ Z. B., 110° 37′ O. L., met vele kokosboomen en eetbare vogelnestjes, doch weinig inwoners.

KOKOSEILANDEN, groep van verscheidene onbeduidende eilanden in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de westkust van *Sumatra*, 3° 2′ N. B., 113° 44′ O. L., met veel kokosnoten.

KOKOSNOTENEILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie Kalapa.

KOKOSNOTENKAAP, kaap in *Oost-Indië*, de zuidelijkste punt van het *Moluksche* eil. *Gilolo*.

KOKPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

KOKS, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kox.

KOKSHEUVELS (DE) of Opkomst-van-Vreugderijk, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gedeeltelijk gem. *Oosterhout*, gedeeltelijk gem. *Raamsdonk*; palende N. aan de Buitengronden-tegen-de-Donge, O. en Z. aan den Willemspolder, W. aan het Regtendijksche-gat, de Slobberdoezen, den Grooten weg der eerste klasse, no. 3, en den Beellaartspolder.

Deze pold., welke door den Grooten weg der eerste klasse, no. 3, in tweeën gedeeld wordt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20 bund. 14 v. r. 85 v. ell., als: onder *Oosterhout*, 9 bund. 53 v. r. 7 v. ell. en onder *Raamsdonk*, 10 bund. 61 v. r. 78 v. ell. Men heeft er voor het oostelijke gedeelte eenen houten duiker, aan het noordeinde des polders, tegen de Donge, ten O. van den weg der eerste klasse, no. 3, wijd 3 palm. 1 duim., voorzien van eene klep, en voor het westelijke gedeelte nog twee houten duikers, waarvan de bovenste 5 ell. 8 duim. wijd en voorzien van eene klep en schuif, en de benedenste mede wijd 5 palm. 8 duim., voorzien van eene klep, waardoor hij het overtollige water ontlast, voor het gedeelte beoosten den grooten weg, onmiddellijk op de Donge en voor het gedeelte bewesten dien weg op het Regtendijksche-gat, en verder op de Donge. De hoogte van het maalpeil is 1 ell. 6 palm. of 1 ell. 7 palm. boven A. P. De hoogste der dijken is in het oostelijke gedeelte 6 palm. 5 duim. Het polderbestuur bestaat bij de eigenaars, zijnde voor de Koksheuvels den Heer Beelaars van Emmikhoven, te Dordrecht, en voor Opkomst-van-Vreugderijk den Heer A. A. Brouwers, te Oosterhout.

In het gedeelte van dezen polder, bewesten den Grooten weg der eerste klasse, no. 3, is ook begrepen het zoogenaamde Klissenpoldertje. Zie dat woord.

KOKSHOVEN, naam, welken men bij verkorting wel eens geeft, aan de koffijplant. Cliffords-Cockshoven, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Cliffords-Cockshoven.

KOKSHORN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Coxhoorn.

KOKSMAAR, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat vroeger, bij de voormalige Elfwerdertil, benoorden Kantens, uit de trekvaart naar Uithuizen voortkwam, en zich, met eene westelijke strekking, in de *Delt* ontlastte, maar thans bij de Elswerderdam aanvang neemt.

KOKSWOUD, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Cocqswoud.

KOL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1¼ u. O. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Helmond*, gem. en 10 min. Z. O. van *Tongelree*; met 6 h. en ruim 20 inw. Men heeft er eenen korenmolen op de Run.

KOLA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Aroë-eilanden*, tot de *Achterwals-eilanden* behoorende.

KOLA, WAY-KOLA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*. Het is een vrij breede rivier, die uit onderscheidene takken zijnen oorsprong neemt, en met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St. Lazarus* uitloopt.

KOLATTOK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding tusschen de *Bandongsche* distr. *Bandjaran* en *Tjipendjen*, 8 palen Z. O. van de hoofdkampong *Bandjaran*, en 9 palen Z. W. van de hoofdkampong *Tjiparai*. Het is een der hoogste toppen van het westelijke *Kendang-gebergte*.

KOLCKEN, laag land, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie KOLKEN.

KOLCKEN (DE), twee wielen of poelen, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie KOLKEN (DE).

KOLCKHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie KOLKHUIZEN.

KOLDEHAM, voorm. naam, van het dorp COLHAM, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie COLHAM.

KOLDEHOOL, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 2¾ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en N. van *Rauwerd*, waartoe het behoort, aan den nieuwen straatweg naar Sneek; met 3 h. en 18 inw.

KOLDEHORN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie KOUDEHORNE.

KOLDEHUIZUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie KOUDEHUIZUM.

KOLDENBURG, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie KOUDENBURG.

KOLDENHOVE of KOLDENHOEVEN, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. van *Elburg*, gem. en 1¼ u. Z. O. van *Oldebroek*.

Dit landgoed beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 59 bund. 20 v. r. 50 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erven WILLEM SPRONK, woonachtig te Oldebroek.

KOLDERDAM, dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, welke van den zuidelijken dijk van het Workumer-Nieuwland, in eene zuidoostelijke strekking, naar de Kolderbrug loopt.

KOLDERROY, naam, welken men gemeenlijk geeft aan de buurs. KULENRODE in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie KULENRODE.

KOLDERSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, die, uit de *Kleine-Gersloot* voortkomende, met eene noord-oostelijke rigting naar de Kolderbrug loopt, waar zij in de *Vard* uitloopt.

KOLDERVEEN, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, jud. en adm. kant., en 1 u. N. W. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Nijeveen*.

Dit d. wordt verdeeld in de buurten Kolderveensche-dijk en Kolderveensche-Bovenboer, welke te zamen bevatten 120 h. en 745 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veenderij. Er worden vele lage veengronden uitgebaggerd en uitgegraven tot het bereiden van zoogenaamde bagger- of sponturf.

De inw., die alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Kolderveen-en-Dinxterveen*. *Meppel* was tot 1422 kerkelijk met KOLDERVEEN vereenigd, doch werd toen daarvan onder zekere voorwaarden afgescheiden. De kerk, een zeer oud gebouw, staat een paar minuten van den Kolderveensche-dijk, eenigzins op eene hoogte, midden in het groenland, omringd door statige eiken en een kerkhof. In 1843 werd tot het herstellen daarvan door het synode der Nederlandsche Hervormde kerk 800 gulden toegestaan.

Men heeft hier eene dorpschool, welke gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht wordt.

Dit d. werd, bij den watervloed van Februarij 1825, zeer geteisterd, vele huizen stortten er in, spoelden weg of werden onbewoonbaar; terwijl vele goederen bedierven en een groot deel van het vee aldaar verdronk.

KOLDERVEENSCHE-BOVENBOER, b. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 1 u. N. W. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Nijeveen*. Het is het noordelijkste gedeelte van het d. Kolderveen, en ligt nagenoeg ½ u. van den Kolderveensche-dijk. Men telt er 64 h. en 400 inw.

KOLDERVEENSCHE-DIJK, b. in *Dieverderdinspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 1 u. N. W. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Nijeveen*. Het is het zuidelijkste gedeelte van het d. Kolderveen. Men telt er 56 h. en 270 inw.

KOLDERVEENSCHE-OOSTER-GRIFT, vaartje in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, welke van Kolderveen naar het Meppelerdiep gegraven is, en tot afvoer van turf dient.

KOLDERVEENSCHE-WESTERGRIFT, vaartje in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, welke van Kolderveen naar het Meppelerdiep gegraven is, en tot afvoer van turf dient. Zij loopt paralel met de Kolderveensche-Oostergrift.

KOLDERVEEN-EN-DINXTERVEEN, kerkelijke gem., prov. *Drenthe*, klass. en ring van *Meppel*, met 1150 zielen, waaronder 380 Ledematen, die gedeeltelijk onder *Kolderveen*, gem. *Nijeveen*, prov. *Drenthe*, gedeeltelijk onder *Dinxterveen*, gem. *Wanneperveen*, prov. *Overijssel* wonen.

De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest RODTGERUS of ROTHERUS JOHANNES AL, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1600 overleed.

KOLDERWAARD, oude naam van het d. CHARLOIS, in het *Land van IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*. Zie CHARLOIS.

KOLDERWISKE, naam, welken men doorgaans geeft aan de buurs. TERWISGA, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie TERWISGA.

KOLDERWOLDE, KOLDERWOUDE, KOUDERWOLDE of KOUDERWOUDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2¼ u. Z. O. van *Hindeloopen*, in den *Noordwolder-Veenpolder* gelegen. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en veehandel. Ook heeft men er veenderijen.

De inw., die op 7 na alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Oudega-en-Kolderwolde*, die hier vroeger eene kerk had. Zij was vóór de Reformatie eene parochiekerk, waarin ook een vikarij bestond. Het pastoorsambt plagt honderd goudguldens (150 guld.), het vicarisschap vijf en tachtig goudguldens (127 guld. 50 cent) op te brengen. Thans heeft dit d. geen kerk meer; wanneer zij is afgebroken, is onbekend; lang heeft er nog eene klokketoren gestaan, doch deze is ook niet meer aanwezig. De begraving der dooden op het kerkhof heeft in 1828 opgehouden, en toen is op eene, voor vele, smartelijke wijze met het kerkhof gehandeld.

De 7 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Balk* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

KOLDERWOUDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie KOLDERWOLDE.

KOLDUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie KOUDUM.

KOLDYK, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Rauwerd*, ½ u. O. van *Idaard*, waartoe zij behoort, aan de Grouwstervaart.

KOLE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de zuidkust, deel *Selan*, onder den Koning van Sohoela staande.

KOLELET, distr. en onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KOELELLET.

KOLENBERG, voorm. heerl. in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*. Zie COELENBERG.

KOLENBERG (HET-HUIS-), adell. huis in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*. Zie COELENBERG (HET HUIS).

KOLFFSDROOGTE, zandbank in *Oost-Indië*, tusschen de Aroe-eilanden en Nieuw-Guinea, op 7° N. B. en 136° 4″ tijdmeters lengte. Zij heeft 9 vadem water op zand- en 19 à 20 op moddergrond, en is ontdekt, in het jaar 1826, door den Luitenant ter zee Eerste klasse, D. H. KOLFF.

KOLFFSHOEK, kaap in *Australië*, de Noordwesthoek van het Frederik Hendrik eiland, bij *Nieuw-Guinea*, door den Eersten Luitenant LANGENBERG KOOL, dus genoemd, naar den Luitenant ter zee Eerste klasse D. H. KOLFF, die haar, in het jaar 1826, het eerst ondekte op 1° 19′ 45″ Z. B., 155° 85′ O. L.

KOLHAM of KOLHEN, boerenerf in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. W. van *Kloosterburen*, ½ u. W. van *Hornhuizen*, waartoe het behoort. Op sommige kaarten komt dit erf verkeerdelijk als een geh. voor.

KOLHOORN, d. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie het volgende art.

KOLHORN of KOLHOORN, d. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. van *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, aan de Zuiderzee, 1 u. N. O. van Barsingerhorn.

Men telt in dit d., hetwelk een uitvloeisel of voortzetsel van Barsingerhorn is, 520 inw., die zich generen met den landbouw, veeteelt en visscherij. Vroeger vonden zij een ruim bestaan met hunne ligters, eene soort van schepen, waarmede men de buitenschepen ontlastte van de overtollige vracht, bij het zeilen over de Zuiderzee.

Het was, tot nu toe, een zeedorp, maar komt nu door de ondernomene bedijking, in dit voorjaar (1844) begonnen, een half uur landwaarts in.

De Herv., die hier 460 in getal zijn, onder welke 195 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Zijpe*, behoort, en tot in het jaar 1646, een gedeelte van de gem. Barsingerhorn uitmaakte. In dat jaar werd er te Kolhorn eene kerk gebouwd, en de eerste Leeraar beroepen, zijnde geweest Henricus Sibrandi à Buurum, die in het jaar 1659 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkenraad.

Op den 15 en 16 September 1788 verbrandden hier de Hervormde kerk, in 1758 gebouwd, de Doopsgezinde kerk, benevens 26 huizen en schuren. De tegenwoordige kerk voltooid zijnde, werd den 25 Maart 1792 ingewijd. Ds. Samuel Christiaan van der Hammen, te Kolhorn in 1791 beroepen, werd, aangezien er te Kolhorn geen kerk was, in die te Barsingerhorn bevestigd.

De Doopsgez., die er gevonden worden, behooren tot de gem. van *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Wieringerwaard.*

KOLHORNERDIEP (HET), water in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk van Kolhorn af Noordwaarts door de in het jaar 1844 ingedijkte landen loopt, en de Waard- en Groetgronden van elkander scheidt.

KOLI, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*.

KOLI (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*.

KOLINGS (DE) of de Kons, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, dat van de Ringsloot van het Workumer-Nieuwland afkomende, met eene zuidelijke rigting in het *Haanmeer* uitloopt.

KOLINSPLATE, d. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Colijnsplaat.

KOLK (DE), oudtijds de Nieuwezijds-Kolk, plaats in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Het was voormaals een water, dienende tot uitwatering van den Amstel door den Nieuwendijk, in den Voorburgwal, toen deze tot eene stadsgracht werd gegraven, waarvan deze plaats nog haren naam draagt. Wanneer deze Kolk gedempt is, valt echter niet te bepalen. Thans is het een pleintje.

KOLK (DE), eigenlijk de Oudezijds-Kolk, ook wel de Oude-Kolk of het Oude-Kolkje, in de wandeling meestal het Hoerenkolkje genoemd, water in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, tusschen het IJ en de Kolksluis, waardoor het water uit den Oudezijds-Voorburgwal en den Oudezijds-Achterburgwal, in het IJ geloosd wordt.

KOLK (DE), wijk of b. van het d. *Kolderveen*, in *Dieverderdingspel*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, judic. en admin. kant. en 1 u. N. W. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Nijeveen*; met 2 h. en 12 inw.

KOLK (DE), haven, van het vlek *de Jouwer*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*. Zij is in het jaar 1614 gegraven, voornamelijk voor de Hamburgervaarders, die er overwinterden.

KOLK (DE), geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kolk (De Ooster-).

KOLK (DE), landg. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en ½ u. ten O. van *Deventer*, in de nabijheid van den straatweg van Deventer naar Hannover.

KOLK (DE), voorm. vaarwater in de *Zuiderzee*, dat ten zuidoosten langs de Hors, zijnde de zuidwestelijke punt van het eiland Vlieland, heenliep, doch thans niet meer onder dien naam bekend is.

KOLK (DE GROOTE-), westelijke inham van het *Workumer-meer*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*.

KOLK (DE KLEINE-), noordelijke inham van het *Workumer-meer*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, door den Indijk in verbinding staande met *het Zuurmeer*.

KOLK (DE NIEUWE-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BROUWERSKOLK.

KOLK (DE NIEUWEZIJDS-), voorm. water in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie KOLK (DE).

KOLK (DE OOSTER-), ook wel DE KOLK-VAN-DUSSEN of enkel DE KOLK geheeten, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. N. W. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud*, N. O. van *Hoogwoud*, waartoe het behoort; met 7 h. en 40 inw.

KOLK (DE OUDE-), water in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie KOLK (DE).

KOLK (DE OUDE-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, ¾ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetteroode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, ½ u. Z. O. van Overveen.

Dit water is aangelegd, om gebruikt te worden voor de bierbrouwerijen der stad *Haarlem*, en heeft met deze stad gemeenschap door de Turfvaart en de Brouwersvaart.

KOLK (DE OUDEZIJDS-), water in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie KOLK (DE).

KOLKEN (DE), laag land, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. O. van *Dockum*, ten Z. van het d. Anjum, waartoe het behoort, aan de Zuide-Ee.

KOLKEN (DE) of DE KOLCKEN, twee diepe, waarschijnlijk door eenen dijkdoorbraak ontstane wielen of poelen, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, aan den Zeedijk, nabij *Koehool*. Zie op dit woord.

KOLKEN (DE), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, W. van het Driezumermeer, ½ u. N. van Driezum.

KOLKEN (DE), waterplassen in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, ½ u. W. van Horhhuizen.

KOLK-EN-HERTME, R. K. stat., prov. *Overijssel*, aartspr. *Twenthe*. Zij telt 700 zielen, wordt door eenen Pastoor bediend, en heeft eene kerk te Hertme.

KOLKESLOOT (GAT-VAN-DE-), eene der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*.

KOLKHOFF, buit. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 8 u. van *Arnhem*, kant. *Apeldoorn*, gem. *Voorst*, 10 min. Z. van *Twello*, aan den straatweg van Deventer op Holland.

Deze buit. beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 64 v. r. 40 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer GERRIT JAN BEEKMAN, woonachtig te Deventer.

KOLKHUIZEN of KOLCKHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Dockum*, 1¾ u. O. van Birdaard.

KOLKJE (HET HOEREN-), naam, welken men in de wandeling meestal geeft aan het water DE KOLK, in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie KOLK (DE).

KOLKJE (HET OUDE-), water in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*. Zie KOLK (DE).

KOLKRIJK (HET), water op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, dat uit de buurs. de *Vrijheid*, door weilanden loopende, het water in de stadsgracht van Elburg voert, en van daar naar zee doet uitstroomen. Het heeft eene lengte van een half uur gaans.

KOLKSLUIS, sluis in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, in den Zeedijk, dienende om het water uit de Oudezijds-Voorburgwal in het IJ te lozen.

KOLKSLUIS, sluis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, te *Spaarndam*, wijd 6 ell. 2 palm. 8 duim., diep 2 ell. 4 palm. 6 duim. beneden A. P., dienende tot uitwatering van het boezemwater van het Hoogheemraadschap van Rijnland; almede wordt deze sluis gebruikt als schutsluis, ter bevordering van de scheepvaart.

KOLK-VAN-DUSSEN (DE), geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie KOLK (DE OOSTER-).

KOLKWETERING (DE OUDE-EN-DE-NIEUWE-), riviertjes of waterloopen in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Heino*.

KOLLE-KOLLE, strand in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de westkust van *Groot-Ceram*.

KOLLELET, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KOLELET.

KOLLEMONDE, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie COLMONT.

KOLLENDOORN of beter COLLENDOORN, voorm. buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9½ u. N. van *Deventer*, kant. en 3 u. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, ½ u. van *Hardenbergh*, in de buurs. Collendoorn.

Dit buit., bestaande uit huis, schuur en tuin, benevens vier katersteden, besloeg eene oppervlakte van 40 bund. 10 v. r., doch is voor ongeveer twee jaren door den toenmaligen eigenaar, den Heer J. VAN FOREEST VAN HEEMSE, verkocht, en voorts daarna door den kooper gesloopt.

KOLLONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

KOLLUM, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*. Men heeft er de 12 volgende gemeenten: als, Kollum, Augsbuur of Lutkewoude-en-Kollumerzwaag, Augustinusga-en-Surhuizum, Buitenpost-en-Lutkepost, Burum-en-Munnikezijl, Drogeham, Gerkesklooster, Oudwoude-en-Westergeest, Surhuisterveen, Twijzel-en-Kooten, Veenwouden en Zwaag-Westeinde. Men heeft er zestien kerken, die door twaalf Predikanten bediend worden, en telt er ruim 14,500 zielen, onder welke ruim 1000 Ledematen.

KOLLUM, vlek, prov. *Friesland*, kw. *Oosteroo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Dockum*, in een fraai en vruchtbaar oord.

Het heeft eene schoone, groote en digtbebouwde buurt, met aanzienlijke huizen en onderscheidene straten; de voornaamste of hoofdstraat loopt O. en W.; nagenoeg op de helft wordt zij doorsneden van een kanaal, dat van het Zuiden naar het Noorden loopt, en tot vaart

en afleiding van het water naar de Nieuwezijlen dient. Men heeft er, ten Z. van het vlek, eenen puinweg, en ten W. eenen grindweg. Het vlek wordt verdeeld in vier deelen, kluften genaamd, welke zijn: de Laanster-en-Luynster-kluft, de Torpma-kluft, de Uiterdijkster-kluft en de Kerkburen-kluft. Men telt er, in de kom van het vlek of de Kerkburen, 200 h. en 1600 inw., en in de vier kluften te zamen 339 h. en 2140 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt, handel enz. Ook bestaan vele ingezetenen van de vischvangst; inzonderheid is de Kollumer-bot zeer bekend, die van hier naar onderscheidene andere plaatsen der provincie verzonden wordt. Men heeft er ten N. W., N. en O. zware milde klei en vele vruchtbare landerijen, behalve op het noordeinde bij de Oude-Kollumer-zijl, alwaar zij slecht en laag van bodem zijn. Ten Z. en W. is er beste zandgrond. Voorts heeft men er 1 vellenblooterij, 1 looijerij, 1 lijnbaan, 1 rogge- en oliemolen. Eene cichorijfabrijk, welke hier vroeger bestond, is sedert weinige jaren vervallen, waardoor de aanzienlijke verbouw van dit artikel bijna geheel heeft opgehonden; een rogge- en pelmolen, welke in het vorige jaar (1843) is afgebrand, is nog niet herbouwd; voorts zijn er 1 wolkammerij en verwerij, 1 olie- en 1 mout- en korenmolen. De Kollumer-zijl heeft eene schoone uitwatering naar zee, en daardoor is er veel gelegenheid tot koophandel en zeevaart, welke hanteringen hier ook worden gedreven. Voorts heeft dit dorp twee jaarmarkten, waarvan de eene op den eersten Junij en de andere op den eersten September wordt gehouden, alsmede eene paardenmarkt, op den 12 April, die vroeger sterk bezocht werd, doch waarop die van Leeuwarden eenen schadelijken invloed uitoefent. Er wordt hier ook veel handel gedreven op de Maandagsche weekmarkt, die vroeger reeds niet minder belangrijk was en hier eene Waag heeft doen stichten.

De Herv., die hier 2130 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Kollum*, behoort.

De vader van den vermaarden Bogerman, den Voorzitter van het Dordsche synode, is hier R. K. Priester geweest en moest, wegens zijne Hervormde gevoelens, in 1567 de vlugt nemen naar Oost-Friesland, waar hij al spoedig te Opleeuwert in dienst werd gesteld. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest, behalve gezegde Bogerman, die, in Friesland teruggekeerd, voor eenigen tijd in de dienst hier voorzien heeft, Dirk Pieters, die hier in het jaar 1597 stond, en in het jaar 1601 zijne standplaats heeft verlaten, hetzij ten gevolge van eene verroeping naar Olde- en Nijehove, waar hij in 1602 stond, hetzij ten gevolge van een vonnis, bij het hof van Friesland tegen hem gewezen. Als iets zeldzaams verdient vermeld te worden, dat de Predikant Johannes Petrus Bruinwold Riedel, die den 1 Januarij 1844 Emeritus is geworden, en zijn voorganger Anne Abrahami, er te zamen ruim 119 jaren de dienst hebben waargenomen, zijnde in anderhalve eeuw de plaats slechts tweemalen vacant geweest. De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Martinus toegewijd, die hier oudtijds grootelijks in eere werd gehouden. Het is een zeer ruim, helder en net gebouw, voor weinige jaren met groote glazen voorzien, en, hoewel vroeger in eenen eenigzins vervallen staat, thans uitmuntend onderhouden. In het jaar 1608 heeft men aan den noordkant een gedeelte aangebouwd, hetwelk de kleine kerk genoemd wordt, waardoor er twee zware pijlaren, in de plaats van

de oude kerkmuur, aangebragt zijn, om het dak te ondersteunen; doch zij is, voor de talrijke gemeente nog te klein. In 1841 heeft deze kerk een uitmuntend orgel gekregen, in plaats van het vervallene, dat even over de twee honderd jaren oud was. De kerk heeft drie ingangen, ééne ten Z. aan de straat, ééne ten O. het kooreinde en ééne ten N. Het dak is, even als dat van den toren, met leijen gedekt. Aan de kerk is eene fraaije naaldtoren verbonden, met eene zeer lange spits voorzien, welke onder de hoogste torens van Friesland gerekend wordt. De spits geraakte in het jaar 1660 of 1661 door een onweder in brand, en werd alzoo, tot op de zijmuren, afgeworpen, doch is kort daarna weder opgebouwd. De toren is met een uur- en slagwerk voorzien en heeft twee klokken, waarvan de grootste twee duizend Ned. ponden weegt.

De Doopsgezinden, welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Zwaag-Westeinde* gerekend. Het gebouw, dat vroeger tot Doopsgezinde kerk diende, is vóór weinige jaren verkocht, en in een partikulier huis, waarvan het voorheen uitwendig reeds veel had, veranderd.

De Roomsch Katholijken, van welke men er 10 heeft, onder welke 6 Communikanten, behooren tot de stat. van *Dockum*.

Er bestaat te Kollum een, in 1838 gebouwd, Armhuis, hoewel geen dadelijk Weeshuis, waarin 30 kinderen beneden de achttien jaren, en 54 boven dien leeftijd verpleegd worden, ook is er een Gasthuis of Hofje, waarin 6 oude lieden, die lidmaten van de Hervormde kerk zijn, worden opgenomen. Er is mede eene Latijnsche school geweest, welke hier, zoo niet reeds eerder, ten minste spoedig na de Hervorming bestond, en waar, door den Predikant der plaats, onderwijs gegeven werd. In de zeventiende eeuw treffen wij hier eenen Rector en eenen Conrector aan, onderscheiden van den toenmaligen Predikant, doch naderhand zijn die betrekkingen aan den tijdelijken Predikant opgedragen. Thans echter is deze school opgeheven. Buitendien zijn er nog twee scholen, als: eene dorpschool aan het Oosteinde van de buurt, met 105 leerlingen, en eene school aan het Westeinde, waar in 1843 een nieuw schoolgebouw gesticht is, in plaats van een, dat voor weinige jaren nieuw gebouwd was, doch veel te klein werd bevonden. Deze laatste school wordt bezocht door 120 kinderen.

Weleer stond benoorden dit vlek, aan het Dockumer-diep, het Huis-Ter-Luine, een sterk kasteel, waarvan nu alleen de naam overig is. Voorts lagen hier vele oude adellijke staten als: Bootsma, Sjoerda, Broersma, Tadema, Haijema, Feitsma, Riddersma, Jeltinga, Groot-en-Klein-Buma, Melkama, enz.

De Heer Eyzo de Wendt, in leven Grietman van West-Dongeradeel, die onderscheidene jaren in dienst der Oost-Indische Kompagnie, vele aanzienlijke posten had waargenomen, heeft aan zijne geboorteplaats Kollum veel goeds gedaan, door het aanmoedigen van allerlei arbeid, het verzorgen der armen enz. Ook heeft hij hier eene fraaije buitenplaats aangelegd, Oostenburg genaamd, ter plaatse, waar thans het armenhuis staat. Voorts heeft men hier een fraai buitengoed, Nijenburg genaamd. Ook heeft men er eene wandelplaats in de regte laan, die tusschen de landen, van den Heer de Wendt afkomstig, doorloopt en ruim ½ u. lang is. Vóór het jaar 1836 waren er vele zulke wandelplaatsen te Kollum, welke echter, sedert dien tijd, tot teel- en weiland gemaakt zijn.

Te Kollum leefde, in 1777, zekere landman, Eelke Meinderts, die zich als een niet onverdienstelijk Dichter, in de Nederduitsche en Friesche volkstaal, heeft doen kennen; hij werd geboren in 1732 en † den 25 October 1810.

In de Spaansche oorlogen, vooral na den afval van Rennenberg, had deze plaats veel te lijden, waarom ook Graaf Willem Lodewijk, Stadhouder van *Friesland*, en de Gedeputeerden te velde, hier hunne zitplaats hadden, om naauwkeurig op den oorlog toe te zien, dien men in de Ommelanden eerst tegen Rennenberg, en toen tegen Verdugo voeren moest.

In 1625 had hier eene hevige opschudding plaats tegen de nieuwe belastingen, welke door de schutterij van Leeuwarden gestuit werd, nadat de misnoegden in Buitenpost twee huizen hadden geplunderd.

In 1797 werd in dit dorp moedwillig brand gesticht, waardoor de helft der huizen, in de asch gelegd werden.

KOLLUMER-KLUFT, naam welken men weleens, bij verkorting, geeft aan de b. Kollumer-Uiterdijksche-Kluft, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie Kollumer-Uiterdijksche-Kluft.

KOLLUMERLAND, landstr., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, het zuidelijke en zuidwestelijke gedeelte van de griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland* uitmakende. Zie het volgende art.

KOLLUMERLAND-EN-NIEUW-KRUISLAND, griet., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Dockum* (2 k. d., 8 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Oost-Dongeradeel en de Lauwerzee, O. aan Groningerland, waarvan het door het riviertje de Lauwers afgescheiden wordt, Z. aan Achtkarspelen en W. aan Dantumadeel.

Deze griet., die van het Oosten naar het Westen 3 uren lang en van het Noorden naar het Zuiden 1½ uren breed is, bevat de volgende zeven d., als: Kollumerzwaag, Westergeest, Kollum, Oudwoude, Augsbuur of Lutkewoude, Burum en Munnikezijl.

Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8303 bund. 81 v. r. 91 v. ell., waaronder 8203 bund. 45 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 977 h., bewoond door 1177 huisgez., uitmakende eene bevolking van 6063 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en veenderij. De landerijen dezer griet. zijn zeer onderscheiden van aard. De westelijke zijn zeer gemeene landen, de zuidelijkste iets beter, meest bestaande uit veengronden, heideveld en zandige bouwlanden, doch de noordelijke aan zee en de oostelijke onder Burum, zijn zeer zware kleigronden. Men heeft er 1 olie-, en 4 korenmolens; 2 branderijen; 2 leerlooijerijen, en 1 wolkammerij en verwerij.

De Herv., die er 5600 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de volgende gem. uit, als: Augsbuur of Lutkewoude-en-Kollumerzwaag, Burum-en-Munnikezijl, Kollum en Oudwoude-en-Westergeest, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Kollum* behooren, en zes kerken hebben, welke door vier Predikanten bediend worden.

De Doopsgez. tellen er 24 zielen, welke de gem. van Zwaag-Westeinde uitmaken.

De R. K., van welke men er 16 aantreft, onder welke 9 Communikanten, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

Er zijn in deze griet. 8 scholen, als: twee te Kollum, éénе te Augsbuur, ééne te Burum, ééne te Kollumerzwaag, ééne te Oudwoude, ééne te Westergeest en ééne te Munnikezijl, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 660 leerlingen bezocht worden.

Vroeger waren in Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland vele adell. sloten: Groot-Buma, Bootsma, Broersma, Brongersma, Feitsma,

Haijema, Scheltinga, Melkama, Riddersma, Sjoerda, Tadema en Oostenburg te Kollum, Klant, Gaykama en Faesma te Augsbuur, Sybema, Buma en Allema te Oudwoude, Eysinga te Burum, Beintama en Idema onder Westergeest. Thans nog Nijenburg te Kollum, Vaartzigt onder Oudwoude en Vogelzang te Veenklooster.

Deze griet. heeft hare vaart en uitwatering door de Munnikezijl, met eene spui of buitensluis in de kromme- en diepe-rijt, welke laatste in de prov. Groningen ligt, en hier de oude rivier de Lauwers verlaat, zijnde geheel digt geslijkt. De gegravene rijt loopt meer noordwaarts voorbij het Ruigezand. Ook watert deze griet uit in het Dockumerdiep door de Oudwouder- en Kollumer-zijlen, die weleer in den zeedijk lagen, en, bij den aandrang van hoog water in het Dockumerdiep, veel te lijden hadden, en ook meermalen zijn doorgebroken; doch na de overdijking en stichting der Nieuwezijlen, in 1729, is men hier van alle zwarigheid verlost; ook zijn de sluisdeuren voor langen tijd weggenomen. Men vindt hier wel laag land, doch weinig waterleidingen; de voornaamste van alle is de Trekvaart-op-Stroobos, omtrent het midden der zeventiende eeuw gegraven; in de vorige eeuw door 's Lands Staten gekocht en op 's Lands kosten geslat, waarom ook de voordeelen der tolhuizen en verlaten in 's Lands kas komen. De Zwemmer of Senner is een eng watertje, doch voor eenige jaren aanmerkelijk verbeterd door het graven van een nieuwen arm of zijtak, naar het Dockumer-diep, in eene noordoostelijke rigting in het Noordwesten dezer grietenij, loopende in het Dockumer-diep, door de Oudwouder-zijl. Het derde water is de Zylryt, die door de Kollumer-zijl naar het Dockumer-diep gaat, en zich met onderscheidene takken verspreidt, van welke één op twee plaatsen door den ouden zeedijk loopt, om het water van Nieuw-Kruisland te ontvangen; ook loopt van dit water een tak in de Lauwers. De rijwegen zijn in deze grietenij menigvuldig.

Bij den watervloed van Februarij 1825 werden de zeedijken, ten N. van deze grietenij, aanmerkelijk beschadigd, en op verscheidene plaatsen zoodanig verzwakt, dat daarin vier gaten spoelden; doch bereidvaardigheid en goed bestuur keerden het werkelijk bestaande gevaar. De aandrang van het water was bij Munnikezijl zoo sterk, dat de deuren van de buitensluis werden vernield, de brug door den stroom aan stukken geslagen en het daarbij staande zomerhuis tot in den Waardster-polder geworpen.

Het wapen bestaat uit een schild, doorsneden (coupé) in drie deelen, van zilver, goud en sinopel; op het middelste eene ster van keel (rood), het schild is gedekt met eene gouden kroon.

KOLLUMER-TERP, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6½ u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. Z. O. van *Dockum*, ½ u. N. N. O. van Kollum; met 3 h. en 30 inw.

KOLLUMER-UITERDIJKSCHE-KLUFT, ook enkel Kollumerkluft geheeten, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. Z. O. van *Dockum*. Het is een der vier kluften, waarin het vlek *Kollum* verdeeld is.

KOLLUMER-ZWAAG, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Dockum*.

Het was voorheen eene zeer armoedige plaats, doch ligt thans zeer vermakelijk wegens het geboomte, waarmede de huizen en bouwlanden omringd en de wegen beplant zijn. Men telt er 510 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, alsmede in het snijden en verkoopen van dekriet (Phragmites Communis), het verkoopen van jonge stoppel-, els- en berkenboompjes, het maken van roop of strootouw, van roggestroo gedraaid, hetwelk zij bij de bind verkoopen en op hunne hoofden, gelijk heiden-bezems en schrobbers, door geheel Groningerland dragen; ook wonen hier vele handelaren in grove Friesche kaas, welke zij op wagens, veelal met oude afgeleefde paarden bespannen, in de prov. Groningen verkoopen, waar zij tevens oude paarden opkoopen of voor kaas inruilen, die in het najaar te Kollumer-Zwaag gedood en gevild worden, waarom de Kollumer-Zwaagsters, in vroegere tijden van vooroordeel, als paardenvillers en roopendraaijers in minachting waren; de kinderen loopen hier des zomers meest allen barrevoets.

De inw., die hier op 4 na alle Hervormd zijn, behooren tot de gem. van *Augsbuur of Lutkewoude-en-Kollumer-Zwaag*, die hier eene kerk heeft, zijnde een oud, langwerpig vierkant gebouw, met eenen zwaren, tamelijk hoogen, stompen toren, doch zonder orgel.

De 4 R. K., welke men er aantreft, onder welke 2 Communikanten, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 90 leerlingen bezocht.

KOLLUMER-ZWAAG-WESTEINDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie ZWAAG-WESTEINDE.

KOLLUMER-ZIJL, voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, ½ u. N. van Kollum, aan het Dockumer-diep, dienende tot lozing van het water uit de griet. Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland.

KOLMER, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*. Zie COLMAR.

KOLMSCHATE of beter COLMSCHATE, kerk. gem., prov. *Overijssel*, klass. en ring van *Deventer*.

Deze gem., welke vroeger een gedeelte van die van *Diepenveen* uitmaakte, is in 1843 opgerigt, en telt ruim 1000 zielen, onder welke 380 Ledematen. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, was de Kandidaat LUCAS JACOB VAN DER VEEN.

De kerk, staande in de buurs. Lage-Weteringen, is den 23 April 1843 ingewijd. Het is een eenvoudig, net bedehuis, met eenen houten toren, waarin een uurwerk. Boven de deur leest men:

GODE ZIJ DE HEERLIJKHEID IN DE GEMEENTE DOOR CHRISTUS JEZUS.
Efez. III: 21*a*.

KOLMSCHATE of beter COLMSCHATE, R. K. stat., prov. *Overijssel*, aartspr. van *Zalland-en-Drenthe*. Men telt er 1400 zielen, waaronder 950 Communikanten.

Men heeft er in de buurs. Riele eene kerk en in de buurs. Lettele eene groote kapel, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden.

KOLOE, POELOE-KOLOE, eil. in *Oost-Indië*, op de *Reede-van-Batavia*. Zie ONRUST (STEEN-VAN-).

KOLONA (BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

KOLONEL-PIETERSONS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Zee van Java*, Z. van Celebes.

KOLONELS-DIEP (HET), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie CASPER-ROBLES-DIEP.

KOLONIËN-DER-MAATSCHAPPIJ-VAN-WELDADIGHEID, koloniën, gesticht door de Maatschappij van Weldadigheid, welke, op den 26 Augustus 1818, met den Heer R. A. L. NOBEL, bezitter van het landgoed Westerbeeksloot, eene overeenkomst trof, waarbij, tegen eenen matigen prijs, door welgemelden Heer werd afgestaan het genoemde landgoed, hebbende eene uitgestrektheid gronds van ongeveer 600 morgen (ruim 510 bund.), waaronder nagenoeg 100 morgen (ruim 85 bund.) gedeeltelijk bosch- en land en omtrent 500 morgen (ruim 425 bund.) heidegrond waren. Op dit gedeelte van den vaderlandschen bodem zijn, onder eene goede directie, de genoemde landelijke koloniën aangelegd, met het weldadig oogmerk, om door landbouw en veldarbeid en het lot der armoedigen te verzachten en hun toenemend getal te verminderen, eene inrigting, zoo menschlievend in hare oogmerken, als tot hiertoe nuttig in de gevolgen voor de daarin opgenomenen.

De Maatschappij wordt bestuurd door eene Algemeene of Hoofd-Commissie en eene permanente Commissie, belast met het dagelijksch beheer van zaken. Voorts zijn er Sub-Commissiën in de voornaamste steden der onderscheidene provinciën. De koloniën zijn gevestigd in de provinciën Drenthe, Overijssel en Friesland.

Zij bestaan uit drie gewone koloniën, onderscheiden en afgedeeld door de Nos. 1, 2 en 3. Voorts uit de Ommerschans, hoofdzakelijk bestemd voor bedelaars, tevens de verblijfplaats der strafkolonisten; verder drie gestichten te Veenhuizen, van welke een is voor weezen en de twee andere grootendeels voor bedelaars, en eindelijk nog Wateren, zijnde een opvoedings inrigting voor den landbouw.

Deze koloniën bevatten 545 gebouwen, waaronder vier kerken, vijf hoofdgebouwen, honderd acht bijgebouwen, dertien scholen, elf afzonderlijke fabrijken, negen en dertig groote hoeven en drie honderd drie en zeventig kleinere. De bewerkte gronden bevatten 2848 bund. In het jaar 1843 bedroeg de bevolking der koloniën als volgt: gewone kolonisten 2496, bedelaars en strafkolonisten 4838, weezen 1676, arbeiders- en bedelaars huisgezinnen 816, Veteranen huisgezinnen 399, bouwboeren en ambtenaren 788, te zamen 11,213. In de onderscheidene scholen wordt onderwijs gegeven aan 1878 dag- en 1342 avondscholieren.

In het genoemde jaar beliep de aangenomen boekwaarde der vaste goederen van de Maatschappij de som van 3,173,288 guld. 90 cents en die der roerende de som van 902,980 guld. 12 cents. De honderd negen Subcommissiën, waarmede de Permanente Commissie in dadelijke betrekking staat, en die wederom geacht worden in betrekking te staan met acht honderd zeven onderhoorige Commissiën, telden in 1843 8593 leden, welke de jaarlijksche bijdrage leverden van 22,654 guld. 30 cents. De buitengewone en gewone giften, legaten enz. bedroegen in dat jaar 17,956 guld. 47 cents. De fabrijken en bakkerijen bragten 670,454 guld. 40 cents op. In de katoenspinnerij is in meergemeld jaar gesponnen 633,059 Nederl. pond. divers ketting- en inslaggaren, voor eene waarde van 66,459 guld. 49½ cents. De opbrengst der veldgewassen van de Koloniën wordt in dat zelfde jaar verantwoord met 275,461 guld. 26½ cents. De administratiekosten der Koloniën en gestichten zijn voor meergenoemde jaar opgegeven te bedragen 69,371 guld. 7½ cents. Op 1 Januarij 1843 bezat de Maatschappij 115 paarden, 1040 koeijen, 17 stuks jong vee en 1738 schapen.

In het jaar 1843 zijn geoogst 13,186 mud rogge, 118,618 mud aardappelen, 1183 mud boekweit, 4423 mud haver, 1380 mud zomergarst, 217 mud groene erwten en 98 mud boonen, boven de tuinproducten. Voorts 1934 voer klaverhooi en 230 voer gewoon hooi; terwijl aan zuivel is genoten voor 37,060 guld. en van den veestapel voor 7631 guld.

KOLOOR, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Brebes*.

KOLVERSCHOTEN, eigenlijk COLVERSCHOTEN, voorm. kast. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr., kant., en 2½ u. O. van *Tiel*, gem. en ½ u. Z. van *Lienden*, 3 min. N. van *Aalst*, waaronder het gelegen was.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, vindt men thans eene boerenwoning van dien naam, waarbij 27 bund. 66 v. r. bouw- en weiland enz., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer HUIBERT JACOB DE KOCK.

KOLYBABANG, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*. Zie KOELIBABANG.

KOMAAY, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, langs de rivier van dien naam.

KOMAAY (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, met eene zuidelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopende.

Zij scheidt *Banjermasing* van het land *Kottagarin*, hetwelk oudtijds met *Banjermasing* was vereenigd, maar nu onafhankelijk geworden is.

KOMANSLAND, pold. in den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Beijerland*, gem. *Heinenoord*.

De naam van dezen pold., is waarschijnlijk afkomstig van KOOIMANSLAND, eene gors of plaat, alwaar eene Eendekooi op was aangelegd, welke men aldaar, vóór de bedijking der Beijerlanden velen plagt te hebben.

KOMBA, NOESSA-QOMBA, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*; 5° 20′ Z. B., 134° 46′ O. L.

KOMBIR of KOMBIER, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Banda*. Het is de waterplaats voor de schepen, die aan dit eil. komen. Het water wordt door middel van bamboezen buizen uit het gebergte naar beneden geleid.

KOMBOE-WAHA, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Boeton*, een der *Saleijer-eilanden*.

Het werd in het begin der vorige eeuw door den Nederlandschen Bevelhebber Roos vernield.

KOMBOROOMO, eil. in *Australië*, aan de Noordkust van *Nieuw-Guinea*, in de *Tritonsbaai*.

KOMBUIS (DE GROOTE-), door de Inlanders POELOE-LANTJAK genaamd, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, ruim 1 mijl Z. van het eil. Bronkhorst, tot de resid. *Bantam* behoorende.

KOMBUIS (DE KLEINE-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, ½ mijl O. van de Groote-Kombuis, tot de resid. *Bantam* behoorende.

KOMBUIS (RIF-VAN-DE-GROOTE-), door de Inlanders KARANG-PAPEDJI, rif in *Oost-Indië*, in de zee van *Java*, op de *Reede-van-Batavia*, bij de Groote-Kombuis. Op de westkust van dit rif staat, op veertien voet diepte, eene baak, bij eene klip, welke slechts drie voet onder water ligt.

KOMEDIAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

KOMIRIONBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kado e*, ads. res. *Magallang*.

KOMISIE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. NIEUW-KLARENBEEK, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie KLARENBEEK (NIEUW-).

KOMITEWANEKREEK (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie COMMETEWANEKREEK.

KOMMANDANTSBAAI, baai in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, aan de Zuidoostkust.

KOMMANDEURS-HOF, voorm. geestelijk gesticht te *Maasland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DUITSCHE-HUIS.

KOMMERHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 50 min. N. ten O. van *Dockum*, ¼ u. O. van *Hiaure*, waartoe zij behoorde.

KOMMERRUST, voorm. buit., thans boerderij met optrek, in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4¼ u. O. van *Amsterdam*, kant., gem. en ¾ u. Z. O. van *Naarden*, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 4 v. r. 55 v. ell., thans in eigendom bezeten wordende door den Heer J. P. VAN ROSSUM, woonachtig te Amsterdam.

Van dit buit. en het nabij gelegen Berghuizen vindt men de volgende lofspraak opgeteekend: » Deze hofsteden, die met eene lange » laan van een gescheiden zijn, zouden wij met regt de eerste verblijf- » plaats der schelle nachtegalen mogen noemen; hier vindt men dre- » ven van linden-, eiken-, ijpen- en beukenboomen, die het oog » naauwelijks kan ten einde zien. De afgegravene heigronden, die » thans in vruchtbare akkers hervormd en met wateren hier en daar » doorsneden zijn, bezoomen de voorzijde dezer hoeven, en leveren een » onbelemmerd uitzigt op de net beplante wallen van Naarden, het- » welk er even zoo ver af gelegen is, dat het oog, zonder zich te ver- » moeijen, hierop in het verschiet een aangenaam gezigt kan hebben (1)."

KOMMER-STEIN, voorm. edele heerd in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Bierum*, 20 min. N. W. van *Holwierda*, waartoe hij behoorde. Thans is het huis tot eene boerenwoning ingerigt, en beslaat, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van ongeveer 40 bund. en wordt thans bezeten en bewoond door den Landbouwer G. H. POST.

KOMMER-STRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. O. van *Tilburg*; met 2 h. en 10 inw.

KOMMER-ZIJL, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *Zuidhorn*, gedeeltelijk gem. en ¾ u. N. O. van *Grijpskerk*, gedeeltelijk gem. en 1 u. W. Z. W. van *Oldehove*; met 50 h. en 290 inw., van welke 19 h. en 80 inw. onder *Grijpskerk*, en 31 h. en 210 inw. onder *Oldehove*, met eenen nieuw gebouwden roggemolen, onder de gem. Grijpskerk. De omtrek bestaat uit zeer vruchtbare kleilanden. Men vindt hier eene school, staande ten O. het Diep, hetwelk gedeeltelijk kerkelijk onder *Niehove* behoort.

---

(1) Zie *Nederlandsche stad en dorp beschrijving*, D. III, bl. 242.

KOMMER-ZIJL (DE) of de Opslagter-zijl, sluis in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, ten O. de *Ruigewaard*, ½ u. ten N. O. van Grijpskerk, 1 u. W. Z. W. van Oldehove.

Het is de plaats van uitwatering voor een aanzienlijk gedeelte van het Westerkwartier. Het geheel bestaat uit het Homster-, Bomster- en Niesloter-Zijlvest; onder *Homster-Zijlvest* behooren Oldehove (gedeeltelijk) en Niehove; onder *Bomster*, voormaals ook *Niekerker-zijl* geheeten, Grijpskerk, Okswerd, Niezijl, Faan, Niekerk, Oldekerk, Niebert, Nuis, Marum, Noordwijk, de Jouwer en gedeeltelijk het Westerzand onder Sebaldeburen; onder *Niesloterzijl* (die vroeger ook voorkomt onder den naam van *Vredewolder-* en *Okswerderzijl*) zijn begrepen: Midwolde, Tolbert, Lettelbert, Oostwold, de Legemeeden, Roderwolde en Leutingewolde, in *Drenthe*, en de landen van Zuid- en Noordhorn.

In 1787 lieten de drie Grietlieden van den Westerwaard, den Middelwaard en den Oosterwaard, en dus van deze Kommer- of Opslachter-zijl, in plaats van de vorige houten sluis eene nieuwe leggen van steen, zoo als ook het later afgebeitelde opschrift vermeldde. Jammer is het, dat deze sluis toen niet in den noorderhoek van het Ruigezand aan het Reitdiep gelegd is, dan zoude zij veel beter en spoediger het water kunnen lozen, en men had ook de beide zware opdijken langs de Rijt naar het Reitdiep niet behoeven te leggen of onderhouden.

Het Kommerzijlvest bestaat uit drie zijlvesten; elk verkiest een volmagt. Voorts hebben zij eenen Secretaris met eenen Bode, benevens eenen Waarman of Sluiswachter.

KOMMERZIJLSTERRIJT, water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, hetwelk te Kommerzijl een begin nemende, eerst in eene noordelijke en vervolgens in eene noordoostelijke strekking naar de *Hunse* loopt, waarin het zich bij het Ipegat door het Botsgat ontlast.

Dit water liep vroeger met eene westelijke rigting ten Z. langs het Ruigezand naar de Munnekezijlsterrijt en de Lauwers; dan door opslijking bijna verstopt zijnde, groef men in 1741, van den zoogenaamden Nieuwedam af noordoostwaarts door de hooge vaste kwelder van het Ruigezand. Bij de binnendijking van het Ruigezand, in 1793, werd het oude kanaal op twee plaatsen afgedamd; de eene plaats ligt ten O. bij de Kimmerzijlster-rijt en de andere ten W. bij de Munnekezijlster-rijt.

KOMMIESIE (BAROEBA), naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. St. Barbara, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Barbara (St.).

KOMMOBO of het Rotteneiland, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, waarvan het het meest oostelijke is, zijnde gelegen tusschen Sumbawa en het eil. Floris.

KOMMOWINA (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Commewijne.

KOMODO, distr. in *Oost-Indië*, op de noordkust van het *Sandelhout-eiland*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

KOMOLOKKO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magallang*. — In 1828 is door de onzen hier eene sterkte aangelegd.

KOMOLOMBAI of Kemalombay, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, aan de kust van

Menado, omstreeks halfweg tusschen Menado en Kema, zeer hoog gelegen.

Het wordt ook Ayer-Mendidi (d. i. kokend water) genoemd. Tusschen dit d. en Kalongang, ontdekt men den heuvel of het eiland, waarop eertijds Mendedo lag.

KOMORING, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Kamareeng.

KOMORING (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Kamareeng (De).

KOMORON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Kamareeng.

KOMORON (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Kamareeng (De).

KOMOWIJNE (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Commewijne.

KOMP of Comp, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Kamp.

KOMPAGNIE (NIEUWE-), veenkolonie in de prov. *Groningen*, arr. *Groningen*. Zie Nieuwe-Kompagnie.

KOMPEH (MOEARA-), fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Moeara-Kompeh.

KOMPOL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

KONAM (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

KONDANG, GOENONG-KONDANG, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, waarvan het zuidelijke gedeelte door deze bergketen, als het ware in tweeën gedeeld wordt.

Zij begint in het Westen, bij den berg Solak, aan de Buitenzorgsche grenzen, van daar loopt zij oostelijk, in onderscheidene bogten, tot aan den berg Tjikoraay voort, en geeft aan een aantal rivieren en beken, welke zich om de Noord of de Zuid ontlasten, haren oorsprong.

KONDEA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Manipa.

KONDOMRA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sandelhout-eiland*, tot de kleine *Sunda-eilanden* behoorende.

KONGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie Kalekongan.

KONIBAR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, N. van Wagioe. Het brengt platanen, yams en suikerriet voort.

KONIJERSHUISJES, naam, welken doorgaans gegeven wordt aan vijf huisjes, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. en nabij het d. *Noordgouwe*.

Vrouwe Maria de Pottere, echtgenoot van den Ridder Johan Konijer, had bij haar leven schikkingen gemaakt, tot stichting van deze woningen, die zij, bij haren uitersten wil, den 14 Julij 1650, met eene hoofdsom van vijftien duizend gulden begiftigde. Daar zij in dat jaar overleed, deed haar man deze huisjes in het volgende jaar stichten, » tot troost en onderhoud van vijf eerlijke, van goede afkomst, en van kloeke voorstanders ontbloote weduwen." Tegenwoordig zijn het woningen voor armen.

KONIJNEN-BELTEN, heuvelen in de buurs. *Westerholte*, onder *Zwollerkarspel*, ruim ½ u. van Zwolle, aan den straatweg naar Kampen.

KONIJNENBERG, dijk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. en 8½ u. Z. W. van *Middelburg*, distr. en 1 u. N. O. van *Sluis*, kant. gem. en ½ u. W. van *Oostburg*, 200 ell. lang.

Het is het eind dijk aan den meest westelijken punt van het *Eerste gedeelte van den Prins-Willems-polder*. Het onderscheidt zich door zijne meerdere hoogte en dikte. Het schijnt een overblijfsel van den voormaligen Graaf-Jansdijk, die de oude Ooster-Eede ten O. en N. begrensde, en van hier voortliep tot daar, waar nu de Olijslagers-Plaatpolder ligt, om dan, westelijk opdraaijende, aan Slippedamme te eindigen. Men ziet daarin nog de openingen van welke HUNNIUS (1) spreekt, zes in getal, en die voor overblijfselen eener kustbatterij der Spanjaarden gehouden worden. Bij dezen dijk staat eene hofstede met eene arbeiderswoning.

Hier is in 1604 MAURITS, Prins *van Oranje*, geland, toen hij in Vlaanderen viel, om sluis te belegeren.

KONIJNENHUIS of KONIJNHUIS, ook wel bij verbastering GENOENHUIS of GENONISHUIS genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en ½ u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. W. van *Helmond*, gem. *Zesgehuchten*.

KONIJNENWAL, aangename wandelplaats even buiten de stad *Tiel*, prov. *Gelderland*.

Ter plaatse, waar men thans vele waarlijk schoone tuinen, sommige met fraaije koepels of zomerhuizen versiert, aantreft, liep vroeger een arm der Waal (2), waarvan de Waterstraat, te Tiel, tot heden nog haren naam behouden heeft, als komende met hare achterhuizen daaraan uit, waar ter plaatse dan ook nog de stads gracht gevonden wordt, welke de KONIJNENWAL van de stad afscheidt, welk een en ander blijkbaar is uit de lagere ligging der tuinen, dan het omliggend land. Men heeft thans, door het, in het jaar 1843, aan deze zijde der stad aangelegde plantsoen en het slechten der stadswal, van dezen weg een schoon gezigt naar binnen de stad.

KONIJNHUIS, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie KONIJNENHUIS.

KONINGRIJK (GROOT-), pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. de *Mijl-Krabbe-en-Nadort*; palende N. aan de Oude-Maas, O. aan de Dordschekil, Z. aan het Klein-Koningrijk, Z. W. aan den Mijlpolder, W. aan den Nieuwe-polder.

Deze pold., die voor ongeveer honderd jaar bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 107 bund. 90 v. r. 42 v. ell.; telt een h., en wordt door eene sluis, op de Oude-Maas, van het overtollige water ontlast.

KONINGRIJK (KLEIN-), pold. in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gedeeltelijk gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*, gedeeltelijk gem. *de Mijl-Krabbe-en-Nadort*; palende N. aan Groot-Koningrijk, O. aan de Dordsche-kil, Z. aan het Landigje-Beverhoek, W. aan den Mijl-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, onder *de Mijl-Krabbe-en-Nadort*, eene oppervlakte van 18 bund. 53 v. r. 90 v. ell.

KONINGS (HET WATER-DES-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*. Zie LATOE.

KONINGSBERG of KONINGSBERGEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Corroupinakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan onuitgegeven bosschen, benedenwaarts aan

---

(1) Zie *Zeeuwsche Buise*, bladz. 94.

(2) Zie Mr. E. D RINK, *Beschrijving der Stad Tiel*, bladz. 149, 150 en 156 in de noot.

het Land-van-de-Vier-Kinderen; 1210 akk. groot; thans aan de *Vier-Kinderen* getrokken.

KONINGSBERGEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie het vorige art.

KONINGSBOSCH, geh. in de prov. *Limburg*, arr., kant. en 3 u. Z. van *Roermond*, gem. en 1¼ u. ten Z. O. van *Echt*; met 4 h. en 20 inw.

Dit geh. ligt geheel aan de Pruissische grenzen. Er is aldaar een kantoor van in- en uitgaande regten, hetwelk nog niet zeer langen tijd bestaan heeft en onder den naam van het Kantoor-te-Echterbosch bekend is.

KONINGSBUREN of DE KONINGSBOURT, geh. of liever voorstad van *Harlingen*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 5 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en ¼ u. O. van *Harlingen*, ¼ u. Z. W. van *Midlum*, waartoe het behoort; met 30 h. en 150 inw. Men heeft er 2 kalkovens, 6 steenbakkerijen en 2 houtzaagmolens.

KONINGSDIEP (HET), riviertje, prov. *Friesland*, ontspringende in het oostelijke gedeelte van de griet. *Opsterland*, arr. *Heerenveen*, uit het *Mieuwe-Meer*, en loopende als eene geringe, des zomers drooge beek, tot aan de Poosterbrugge; wordende van daar af, westwaarts voortstroomende, steeds breeder en breeder, en verkrijgende, ter plaatse, waar Beetsterzwaag ten N. en Lippenhuizen ten Z. van de rivier ligt, beide 40 min. landwaarts in, den naam van de BOORN. Zie voorts dat woord.

KONINGSDIEP, water, prov. *Groningen*. Het is eigenlijk dat gedeelte van het *Aduarderdiep*, hetwelk van de grenzen der provincie Drenthe naar Hoogkerk loopt. Zie voorts ADUARDERDIEP.

KONINGSDIJK, dijk beneden den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, van het geh. Vogelswerf, onder Heukelom, in eene oostelijke strekking, naar Asperen loopende, en dienende om de vereeniging van het inundatiewater der Betuwe met de Linge te verhinderen.

Deze dijk is in het jaar 1809, op eenen kwaden derriegrond, aangelegd, en ontleent zijnen naam van den toenmaligen Koning van Holland. Bij den watervloed van Januarij 1820 vielen daarin vier doorbraken. Ook heeft hij lang door verzinkingen geleden.

KONINGSDUIN, duinontginning in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Haarlem*, kant. en 1¼ u. N. van *Beverwijk*, gem. *Castricum-en-Backum*; palende N. aan de gem. Egmond-Binnen, Z. aan den Brabandsche-Landbouw, beslaande eene oppervlakte van 1049 bund. 68 v. r. 20 v. ell. en bevattende, met het Kommissarishuis, Johanna's-Hof, het Zeeveld en de Schaapherderswoning, 12 h. en 80 inw.

Deze duinen, welke vroeger twee winstgevende duinmeijerijen uitmaakten, genaamd het Zeeveld en het Zeeduin, zijn, na de uitroeijing van het konijn, in het jaar 1829, in publieke veiling, aangekocht door Z. M Koning WILLEM I (waarvan zij nu haren naam ontleenen) voor de som van 12,240 guld., ten einde de uitgestrekte daarin gelegene vlakten, als daar zijn: het Groote-Vogelwater, het Kleine-Vogelwater, het Zeeveld, het Halve-Galgevlak, den Hoep enz. door ontginning vruchtbaar te maken, waartoe zij, door verwijding en verdieping van de Hoepbeek, zijn gekanaliseerd en daarna behoorlijk afgekaveld. De gronden tot dus verre in bebouwing zijnde, en die zich van de binnenlanden tot omtrent ½ u. van zee uitstrekken, beslaan eene oppervlakte, volgens kadastrale meting, van

320 bund. 47 v. r. 18 v. ell. wei- en bouwland. De schaapskudde, welke, behalve het rundvee, op deze ontginning wordt aangehouden, bedraagt doorgaande een getal van 300 koppen, behoorende thans deze bezitting aan Z. K. H. Prins Frederik *der Nederlanden.*

KONINGSHOF, boerenplaats in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 11 u. W. Z. W. van *Elst*, gem. *Valburg*, op eene woerd of hoogte, waaruit men oudheden heeft opgedolven.

Aan dezen Koningshof is eene bijzondere bloedtiend uit de meeste naburige landen verbonden, zoo als, onder anderen, van eenen koekoek, van eene gans met eenen zilveren penning, enz.

KONINGSHUIS (HET), voorm. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Alkmaar*. Zie Koning-Willems-Huis.

KONINGSHUIS (HET OUDE-), adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Leyden*, kant. 1½ u. O. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Sassenheim*, aan het dorp.

De daartoe behoorende moes- en broeituinen, boomgaarden, fraai park, eiland, bosschen, wandelingen en weiland, beslaan eene oppervlakte van 14 bund. 70 v. r. 10 v. ell., en worden thans in eigendom bezeten door den Heer Dr. A. Willet, woonachtig te Amsterdam.

KONINGS-LEEGTEN, streek lands in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Adorp*.

Het is eene uitgestrekte, zeer bogtige, lage vlakte, ten O. van den straatweg naar Groningen, welke eene oppervlakte beslaat van 9 bund. en merkwaardig is wegens oude overleveringen van aldaar met hunnen Koning gelande en verslagene Noormannen.

KONINGSLUST, heerenhuis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*.

Dit h., waarin bevorens herberg gehouden werd, behoorde tot in het jaar 1830 onder de gem. *Maartensdijk*, maar is toen onder die van *Utrecht* gekomen.

KONINGS-OORD, pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland;* palende N. aan den Anna-polder, O. aan den Maria-polder, Z. aan de Steenbergsche-vliet en het Nassau-poldertje, W. aan de Gorzen.

Deze pold., die in het jaar 1699 of 1700 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 410 bund. 13 v. r. 51 v. ell., waaronder 384 bund. 91 v. r. 26 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene steenen sluis, met deur en schuif, wijd 1 ell. 4 palm. 9 duim., hoog 1 ell. 2 palm. 3 duim., op de Steenbergsche-vliet, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 7 palm. 5 duim onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

Tegen den noordoosthoek van dezen polder is de digtingsdijk van de Vliet, in het jaar 1823, aangesloten geworden.

In het jaar 1709 werd aan de noordwestzijde van dezen polder eene dijkbreuk veroorzaakt. In het jaar 1838 is de Noorddijk voor zoover deze namelijk aan de zeevloeden is blootgesteld, van 2 tot 9 of 10 palm. verhoogd geworden; de kruin te voren bereden, is, door die verhooging, daartoe niet meer geschikt.

KONINGS-PAD, weg in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, onder *Hoogwoude* en *Opmeer*, loopende achter of bewesten den Middenweg dezer beide dorpen, van de Ringsloot te Opmeer af tot

aan den weg, genaamd den **Munakker**, te Hoogwoude, die hem aldaar mede met de Ringvaart-van-Geestmer-Ambacht verbindt.

Deze weg wordt aldus genaamd, omdat Koning WILLEM, Graaf *van Holland*, daar langs tegen de Friezen trok, toen hij, in den jare 1256, in het ijs vallende, vermoord werd.

KONINGS-PLEIN, ruim veld in *Oost-Indië*, resid. en 1 u. van *Batavia*, aan de oostzijde van den weg, naar Tanah-Abang loopende, ½ u. gaans in het rond, overal met prachtige gebouwen, met fraaije tuinen en eene nieuwe Protestantsche kerk, tegenover het midden van het plein.

KONINGS-PLEIN, wijk in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is eene der vier en twintig wijken van de stad *Batavia*.

KONINGS-PLEIN, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, aan het Schottegat, W. van de plant. de Suikertuin, Z. van Rustenburg.

KONINGS-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Borssele*, gedeeltelijk gem. *'s Heer-Arentskerke*; palende N. aan den Zuid-Craijert-polder, en den West-Craijert-polder, O. aan den Nieuw-Borssele-polder, Z. en W. aan de schorren tegen de Honte.

Deze pold., die in het jaar 1753 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 93 bund. 18 v. r. 52 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

KONINGSPOORT, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en ¾ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min Z. W. van *Hoogkerk*, aan het Peiserdiep; met 3 h. en 15 inw. Vroeger stond hier een burg van denzelfden naam.

KONINGSPOORTE, voorm. burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min. W. van *Hoogkerk*, aan het Peiserdiep.

Deze burg was waarschijnlijk omstreeks het einde der zeventiende eeuw reeds verdwenen. De naam is bekend, en de heerd, tot den burg hebbende behoord, komt in eenen scheidbrief van 1750 voor, als destijds 53 grazen groot. Volgens overlevering moet deze burg hebben toebehoord aan en bewoond geweest zijn door den Heer WILLIAM MAKDOWEL VAN STOIDRIG, Hovelink tot Hoochkerke, te Londen overleden, doch alhier begraven in 1663, en zijne huisvrouw BERNARDINA TRITEMA, overleden in 1637, beide begraven in de kerk te Hoogkerk, onder twee zerken, die dit vermelden.

KONINGS-TAFEL, bergtop, 20 min. O. van Rhenen, nabij de Greb, ook wel de RHENENSCHE- of HEIMENBERG geheeten.

KONINGS-UITHOF, voorm. gebouw in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Delft*.

Dit gebouw zou, naar men wil, dezen naam ontleend hebben van Graaf WILLEM II, die tevens Roomsch Koning geweest is, als wanneer de naam zoo veel zou beteekenen als KONINGS-BUITENHOF. Men wil echter, dat dit gebouw reeds in het jaar 1246 zou bestaan hebben en dus een jaar vroeger dan Graaf WILLEM, tot Roomsch Koning werd verkoren, doch dat het toen eerst den naam van KONINGS-UITHOF gekregen heeft. Het is in het jaar 1572 door de inwoners van Delft verbrand en verwoest, die de puinhoopen hebben laten wegruimen, zoo dat er thans niets meer van te zien is.

KONINGS-VELD (ABDIJ-VAN-), voorm. abdij in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u.

O. van *Delft*, gem. en 1 u. W. van *Pijnakker*, aan de Schie en den Rotterdamsche-weg

De toren der kerk stond lijnregt over den Abtswoudsche-weg, en hare ingang was op den rijweg van Rotterdam.

Alle onze Geschiedschrijvers getuigen eenparig, dat deze beroemde abdij, omtrent het jaar 1255 gesticht is door eene adellijke Jufvrouw van Delft, RICHARDIS, ook RICHARDIS VAN DELFT genaamd, eene dochter van WILLEM I en zuster van FLORIS IV, Graven *van Holland en Zeeland*, en Heeren *van Friesland*, zijnde de moei van vaders zijde van Koning WILLEM, Graaf *van Holland*, en geenszins zijne zuster, gelijk sommige te onregt geschreven hebben. De meeste oude Schrijvers komen ook daarin overeen, dat de stichting dezer abdij geschied is in aflaat van de ziel van Koning WILLEM, alsmede ter zijner gedachtenis; dat RICHARDIS groote inkomsten aan haar geschonken en Nonnen van de Premonstreiter orde daarin geplaatst heeft. Deze Koning WILLEM, in het jaar 1255, op eenen heirtogt tegen de oproerige Friezen te velde trekkende, viel met zijn paard door het ijs, en werd daarop ellendig vermoord. Uit sommige bewijzen schijnt echter te blijken, dat de ABDIJ VAN KONINGSVELD reeds vroeger, namelijk vóór het jaar 1252, zou gesticht zijn. Onder anderen vindt men in de schriften, welke uit de Abdij van Bern gekomen zijn, duidelijk aangeteekend, dat onder den Abt RUDOLPHUS, in 1252, op Kersdag de kerk van KONINGSVELD begonnen is. Vermits nu deze kerk naar allen schijn niet opgebouwd zal zijn, aleer daar een klooster stond en voor dat er Geestelijken woonden, welke die kerk konden gebruiken, werd deze vroege stichting daardoor bevestigd. Nog een ander duidelijk bewijs daarvan vindt men in de aanteekening van zeker missaal, hetwelk weleer aan de ABDIJ-VAN-KONINGSVELD behoorde, en betrekking heeft tot de oudheid der abdij en het inwijden der kerk, waarin Broeder JOHAN, Bisschop van Sambio, zegt goedgevonden te hebben, het groot altaar en het kerkhof in het klooster KONINGSVELD, bij Delft, ter eere van het *Kruis*, van de H. MARIA, van ST. JAN *Evangelist* en van alle *Godsheiligen*, in het jaar des Heeren 1252, op den eersten Zondag na den H. Drievuldigheidsdag, met eigen handen in te wijden. Ook verhaalt de groote Nederlandsche kronijk, dat dit gebouw door RICHARDIS zoude gesticht zijn, in aflaat van haren broeder Graaf FLORIS IV, welke, in 1255, in zeker tournooispel, den Graaf van Clermont gegeven, uit naijver door den laatsten verraderlijk werd omgebragt.

In het jaar 1257 heeft FLORIS, als Voogd van Holland, de naburige kerk van Pijnakker, met alle zijne inkomsten, aan deze abdij opgedragen, en haar daarenboven nog het regt van patroonschap tot gedachte kerk vereerd, hetwelk de Graven voormaals gehad hebben. Deze gift is twee jaren daarna door HENDRIK VAN VIANDEN, den acht en dertigsten Bisschop van Utrecht, goedgekeurd. Nog twee jaren later heeft ALMDIS, zuster van Koning WILLEM, als Voogdes van Holland, deze gift mede goedgekeurd; terwijl zij, in het jaar 1264, die gift nog nader en bondiger bevestigde. Weinig tijds daarna heeft MACHTILDES, Gravin *van Holland* en moeder van Koning WILLEM, eenen brief van getuigenis verleend, waarin zij verklaart, dat wijlen Koning WILLEM het meergemelde regt van patroonschap van de kerk van Pijnakker, benevens die kerk, aan deze Kloostermaagden geschonken had. Tot meerdere verzekering van de meergemelde gift van het patroonschap der kerk van Pijnakker, aan de Nonnen op KONINGSVELD, hebben twee Kapellanen van Koning WILLEM, Graaf *van Holland*, mede daarvan verklaring gegeven.

Nadat deze heerlijke abdij ruim drie eeuwen gebloeid had, is zij, ten tijde van den Spaanschen oorlog, in het jaar 1572, uit voorzorg, in den brand gestoken en tot aan den grond toe gesloopt, beducht dat de vijand zich in het klooster mogt nestelen, en daardoor aan de stad Delft zeer veel nadeel toebrengen. Van deze abdij wordt thans niets meer gevonden.

Het wapen, hetwelk dit gesticht van ouds voerde, kwam met den naam en haren oorsprong volkomen overeen, zijnde eene gouden koningskroon, op een veld van azuur (blaauw).

KONINGSVELD, voorm. kloost. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 2 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. O. van *Delft*, gem. en 1 u. W. van *Pijnakker*, naast de abdij van Koningsveld.

Dat er weleer omtrent de abdij van Koningsveld ook een Monnikenklooster van dezelfde orde der Premonstreiten, of eene proostdij, gestaan heeft, ja, dat dit laatste reeds vóór het Nonnenklooster gesticht en daarvan onderscheiden geweest is, hoewel het gelijken naam voerde, schijnt onder anderen te blijken uit zekeren brief, door Koning Willem, in het jaar 1251, ten behoeve van Jonkvrouwe Richardis verleend, waarbij haar vergund werd, om binnen haar hof van Delft ook een Mannenklooster te mogen bouwen. Dat deze stichting kort daarna voortgang heeft gehad, schijnt te blijken uit zekere bulle van Paus Innocentius IV, van het jaar 1252, ten behoeve van den Proost van Koningsveld en diens Broederen, verleend. Hieruit nu zou volgen, dat eerst het Monnikenklooster van Koningsveld, namelijk in het jaar 1252, en drie jaren daarna, te weten in het jaar 1255, het Nonnenklooster aldaar, en wel beiden door Jonkvrouwe Richardis van Delft, zoude gesticht zijn geworden.

In het jaar 1265 heeft de Proost en Aartsdiaken van Utrecht, op voorstel en verzoek van Aleydis, de pastorij en bewaring der reliquiën van de kerk van Pijnakker, mede aan den Proost van St. Maria, op Koningsveld, opgedragen. Dit Mannenklooster heeft waarschijnlijk weleer, even gelijk het Nonnenklooster, onder de abdij gestaan van Mariënweerd, in de Betuwe, hetwelk een der oudste kloosters der Premonstreiter-orde in deze landen geweest is. Somtijds werden de Proosten van Koningsveld ook tot Abten van Mariënweerd gekozen. Ook dit klooster is in het jaar 1572 door de burgers van Delft verwoest.

KONINGSWAARD-EN-DEN-BUITENSTE-OSSENDIJK, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Herpt-en-Bern;* palende W. en N. aan de Buitengronden tegen de Heusdensche of Doode-Maas, O. aan de Waarden-beneden-den-Moffendijk, Z. aan den Hoogen-Maasdijk.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 92 v. r. 20 v. ell., en wordt door een houten sluisje, wijd 8 palm., voorzien van eene drijfdeur, op de Doode-Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 7 palm. boven A. P. De hoogte der dijken 3 ell. 3 palm. 5 duim. boven A. P. Het bestuur berust bij de eigenaren, zijnde de Heeren J. Buys c. s., woonachtig te Herpt.

KONINGS-WADE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. 2½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 3¼ u. N. O. van *Kampen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Genemuiden*.

KONINGS-WEG, oude weg in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, thans eene straat binnen de stad Alkmaar, die wel in 1250 nog buiten het toenmalige vlek lag, maar in 1426 reeds lang binnen de stad was getrokken.

Den naam heeft zij waarschijnlijk daaraan te danken, dat Koning WILLEM langs dezen weg, toen nog onbetimmerd, gewoon was naar het zoogenaamde Koning-Willemshuis te rijden. Zie dat woord.

KONING-WILLEM-DEN-EERSTE, in de wandeling het FORT-WILLEM geheeten, fort, prov. *Limburg*, bij Maastricht.

Dit fort ligt op een verheven terrein, en heeft eene gedekte gemeenschap met de vesting. Het heeft eene regelmatige gedaante, aan de stadzijde gesloten door eenen met schietgaten voorzienen muur, waarin de poort is. De gracht daarvan is droog en met bekleedingsmuren met schietgaten voorzien, dienende deze tevens tot luchtgaten voor de casematten, welke zich onder den wal bevinden. Een gedeelte dezer gewelven zullen ingerigt worden voor eene militaire gevangenis. De bijzondere gebouwen bestaan in niets anders dan een ruim kruidmagazijn, aangebragt onder den hoofdwal, een klein steenen huisje voor kookhuis enz. en eene arduinsteenen pomp.

KONING-WILLEMS-EILAND (HET) of HET NIEUW-EILAND, een der *Papoes-eilanden*, in *Australië*, noordwaarts van *Nieuw-Guinea*.

KONING-WILLEMS-HUIS, ook wel enkel het KONINGS-HUIS genaamd, h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Alkmaar*, hetwelk door WILLEM II, Graaf *van Holland* en Roomsch Koning, naar men wil, in 1252, op den hoek van de *Paardensteeg*, gesticht werd en nog in wezen is.

KONINXHEM, voorm. d. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat, bij den watervloed van 2 November 1532, ondergevloeid en naderhand niet weder te voorschijn gekomen is.

KONJUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie CORNJUM.

KONKELS (DE), streek lands in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Giessendam-en-Giessen-Oudekerk*, bestaande uit onderscheidene perceelen griendland, in het geheel groot, volgens het kadaster, 1 bund. 81 v. r. 70 v. ell., gelegen buitendijks tegen den dijk, onder Giessendam; het is omringd van een laag kaadje.

KONNIE-KONNIE-KREEK, kleine kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ontspringende in de achterhoutgronden van *Overtoom* en *la Prospérité*, en met eene zuidoostelijke rigting in de *Corroupinakreek* uitloopende.

KONOLOER, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, tot de *Kei-eilanden* behoorende.

KONSA-SOELIE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

KONSHAECHT, geh. in de heerl. *Moesdorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2½ u. Z. O. van *Diekirch*, in de gem. *Medernach*.

KONTJANG, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Lebak*, distr. *Lebak-prahiang*.

KONTO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

Zij ontspringt uit den berg *Kloet*, en ontlast zich met onderscheidene armen, nabij Papa en Boewassie, in de *Bengawan-Kederie*. Het is een snelvlietend bruischend water.

Niet ver van deze riv., in de resid. Passaroewang, vindt men eene hooge rotsketen, van welker hoogte, door digte bamboes-bosschen en ander zwaar geboomte, met hevig gedruisch en geklater een waterstroom nederstort, welks schuim in eenen ligten stofregen verandert.

Dit tooneel verbaast den aanschouwer en brengt hem onwillekeurig in verrukking. Men stelle zich den indruk voor, welke het gedruisch van de snelvlietende Konto en den waterval zelven te weeg brengt, daarbij het levendig groen in veelvuldige schakering, de gespierde boomen in vrijen wasdom, statig oprijzende en hunne takken breed uitspreidende of regts en links tot den bodem neigende, als of zij met het minste windje zouden nederstorten, de vele planten in weligen groei, de rustelooze bedrijvigheid, welke heerscht bij den waterval, de stofregen, de aangename lucht, en men zal kunnen beseffen, dat men door zulk eene afwisseling van natuurschoonheden zich geheel vergeet, alleen aan de plaats gehecht wordt en niet dan ongaarne dit heerlijke oord verlaat.

KONVENT (GROOT-), voorm. kloost. te *Doesborgh*, prov. *Gelderland*. Zie Mariënkrate.

KONVENT-VAN-DE-HAVEN-DER-ZALIGHEID-VAN-ST.-ANDREAS (HET), voorm. kloost. in *Amstelland*, buiten de *Haarlemmer-poort*, der stad *Amsterdam*. Zie Karthuisers-klooster.

KOOG of de Koog, ook wel ter onderscheiding Koog-op-Texel genoemd, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. van den *Helder*, gem. *Texel*, 1½ u. N. W. van den Burg. Men telt er 15 h. en 70 inw.

De overlevering wil, dat het dorpje vroeger eene zeer bloeijende plaats is geweest, alwaar zich vele menschen van de toen aldaar uitgebreide visscherij geneerden; terwijl ook vele zoogenaamde Commandeurs van de walvischvangst aldaar hun verblijf hielden: ja, zelfs zou dit dorp in verloopene eeuwen de hoofdplaats des eilands geweest zijn. Hoe dit zij, dit alles is lang voorbij; zoowel door het afnemen door de zee van uitgestrekte gronden, ten N. W. van de Koog gelegen, als door het verplaatsen der visscherij en zeevaart naar andere kustdorpen, als eindelijk door nog verschillende andere oorzaken, is dit dorp bijna geheel verdwenen, en heeft alleen aan zijne nog overgeblevene kerk te danken, dat het nog den naam van dorp blijft voeren, daar het, zoo als het thans is, na de belangrijke afneming in de laatste vijftig jaren, naauwelijks op den naam van gehucht aanspraak zou kunnen maken. Het kerkje is een vrij net, doch niet groot, steenen gebouw, met een klein houten koepeltorentje en uurwerk. Aan dit kerkje is opmerkelijk, dat de toren in het Oosten staat, zonder dat men eene bepaalde reden daarvoor kan geven.

Vroeger had Koog een eigen Predikant; de eerste, aldaar beroepen in 1632, was Petrus Serooskerke, die er in 1637 overleed. Na den dood van Henricus Lambertus Glasvoort, op den 7 October 1808, behooren de Herv., ten getale van 30, tot de gem. *Waal-en-Koog*. Eenige weinige Doopsgez. worden tot de gem. van *den Burg* en de overige 30 R. K. ingezetenen tot de stat. van *den Burg* gerekend.

Aan de Koog is thans geen spoor meer van visscherij of zeevaart; de weinige inwoners leven hoogst eenvoudig, en generen zich uitsluitend van de veeteelt, vooral van het aanfokken van schapen; doch de gronden zijn hier schraal en door gebrek aan waterleiding ongezond, hier *ongans* genoemd. Vooral Noordwaarts op het zoogenaamde Koogerveld vindt men zulke moergronden met pollen en spichtig gras.

De dorpschool wordt gemiddeld door 30 leerlingen bezocht, zoo van het dorpje zelf, als van het omliggende veld.

KOOG (DE), d. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie Koog-aan-de-Zaan.

KOOG (DE), streek lands, liggende in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Noord-Scharwoude;* palende N. aan de gem. Oudcarspel, O. aan de Heer-Hugowaard, Z. aan de gem. Zuid-Scharwoude, W. aan het d. Noord-Scharwoude.

KOOG (DE), streek lands, liggende in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Zuid-Scharwoude;* palende N. aan de gem. Noord-Scharwoude, O. aan den Heer-Hugowaard, Z. aan de gem. Broek, W. aan het d. Zuid-Scharwoude.

KOOG (DE), streek lands, liggende in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Broek-op-Langendijk;* palende N. aan de gem. Zuid-Scharwoude, O. en Z. aan den Heer-Hugowaard, W. aan het d. Broek-op-Langendijk.

KOOG (DE), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Lemmerkoog (De).

KOOG (DE), alleenstaande boerderij in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Beverwijk*, gem. en 15 min. van *Uitgeest*, aan den Koogdijk, zijnde de daarbij behoorende landen groot ruim 37 bund., toebehoorende aan den Heer Hermanus Terra.

KOOG (DE), d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kaag (De).

KOOG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog;* palende N. aan Burgerhorn, O. en Z. aan den Groeneveldspolder, W. aan St. Maarten.

KOOG (DE), d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie Koog.

KOOG (DE LIMMER-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Limmer-Koog.

KOOG (BEETS-), pold. onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*. Zie Beetskoog.

KOOG (MIDDEL-), streek lands liggende op de ringsloot van *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, gedeeltelijk kant. *Schagen*, gem. *Haringcarspel*, gedeeltelijk kant. *Alkmaar*, gem. *Oudcarspel;* palende N. aan de Noorder-Koog en de Bleekmeer, O. aan den Nieuwe-polder, Z. aan de Zuider-Koog, W. aan het d. Oudcarspel.

Deze streek lands is eigenlijk het middelste gedeelte van den *Koogpolder*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 36 bund. 22 v. r. 20 v. ell., alles schotbaar land, van welke 10 bund. 11 v. ell. onder *Haringcarspel*, en 26 bund. 22 v. r. 9 v. ell. onder *Oudcarspel*.

KOOG (NOORDER-), smalle streek lands, liggende op de ringsloot van *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, gedeeltelijk kant. *Schagen*, gem. *Haringcarspel*, gedeeltelijk kant. *Alkmaar*, gem. *Oudcarspel;* palende N. aan het zoogenaamde Diepe-gat en de Woudmeer, O. aan het Bleekmeer, Z. aan de Middel-Koog, W. aan het dorp Oudcarspel.

Deze streek lands is eigenlijk het noorder gedeelte van den *Koogpolder*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 8 v. r. 56 v. ell. schotbaar onder *Oudcarspel*.

KOOG (ZUIDER-), streek lands, liggende op de ringsloot van *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, gedeeltelijk kant. *Schagen*, gem. *Haringcarspel*, gedeeltelijk kant. *Alkmaar*, gem. *Oudcarspel;* palende N. aan de Middel-Koog, O. aan het zoogenaamde waardje, Z. aan het Geestmer-Ambacht, W. aan het d. Oudcarspel.

Deze streek lands is eigenlijk het zuider gedeelte van den *Koogpolder*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund.

72 v. r. 12 v. ell., van welke 4 bund. 30 v. r. 67 v. ell. schotbaar onder *Haringcarspel*, en 8 bund. 41 v. r. 45 v. ell. schotbaar onder *Oudcarspel.*

Deze drie bedijkingen worden uitgemalen, door eenen watermolen, die tevens het Bleekmeer droog houdt, wiens water door eene pomp in de Middel-Koog loopt en waar de molen staat, wordende ook in gemelde Middel-Koog de Hervormde kerk der gem. Oudcarspel gevonden. De drie Koogen zijn waarschijnlijk bedijkt in 1526. Met de delimitatie, bij de kadastrale opmeting, is, bij proces-verbaal, daarvan bepaald, dat de Noorder-Koog in zijn geheel zoude komen onder de gem. Haringcarspel, en de Middel- en Zuider-Koog, beide onder de gem. Oudcarspel, blijvende de schotbaarheid als van ouds.

KOOG-AAN-DE-ZAAN, gem. in de voorm. amb. heerl. *Westzaan*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam* (5 k. d., 8 m. k., 7 s. d.); palende N. aan Zaandijk, O. aan de Zaan, die haar van den oostervleugel der stad Zaandam scheidt, Z. aan Zaandam, W. aan Westzanen.

Deze gem. bevat het d. Koog-aan-de-Zaan, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat eene oppervlakte van 319 bund. 53 v. r. 77 v. ell., volgens het kadaster, waaronder 300 bund. 29 v. r. 21 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 287 h., bewoond door 454 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw.

Oudtijds woonden op de Koog vele schippers, die met hunne eigene koopmanschap naar Braband, Vlaanderen, Zeeland, Overijssel, Friesland en andere plaatsen voeren, en van daar andere koopmansgoederen herwaarts bragten. Thans zijn er bijna geene meer. De voornaamste ingezetenen leggen zich thans op het fabrijkwezen en daarmede gepaard gaande koophandel toe; hierdoor verschaffen zij aan anderen arbeid, hetzij in het werken in de olie-, pel-, verw- of houtzaagmolens, stijfselmakerijen of andere bezigheden, waaronder ook het veelvuldig opleggen van granen in de pakhuizen eene eerste plaats bekleed heeft, doch hetwelk sedert de in werking brenging der wet, van den 29 December 1835 heeft opgehouden. De pelderij heeft, zoo men wil, in Holland, aan de Koog eenen aanvang genomen, door iemand, die omstreeks het midden der zeventiende eeuw, ter zake van de godsdienst, uit Duitschland kwam vlugten, en deze tak van nijverheid herwaarts overbragt. Hij begon dit bedrijf met een molentje, dat op den hoek van eenig voorland van de Koog, aan de Zaan, stond, welke molen daarom den naam van den Oude-Pelmolen behouden heeft, ofschoon hij naderhand veel veranderd en zelfs tot een oliemolen is ingerigt, zooals hij nu nog onder den naam van de Pellikaan bestaat. De eigenaar daarvan was Pieter Pel, dien men, omdat hij de eerste was, die dit werk begon, aldus noemde, welke naam zijn nageslacht is bijgebleven. De nieuwe uitvinding werd welhaast door velen nagevolgd, zoo dat er, in het jaar 1667, reeds pelmolens aan de oostzijde van Zaandam waren, die, vervolgens in de beide bannen van Oost- en Westzanen, en ook op andere plaatsen vermenigvuldigden. Men heeft aan de Koog thans 1 scheepstimmerwerf, 2 papiermakerijen, 2 stijfselfabrijken, 1 loodwitmakerij, 1 oliekokerij, 1 chocolade-, 3 slijp-, 6 pel-, 1 machinale rijst-pel-, 3 verfhout-, 10 olie- en 4 houtzaagmolens. Ook is het alleen in deze gem. dat de haren (zekere kostbare, geribde zakken of omslagen van paardenhaar), vervaardigd worden, welke dienen om de builen, waarin het gekneusde zaad voor den olie gedaan wordt in te wikkelen, en de olie uit te persen.

De Herv., die hier ruim 1300 in getal zijn, onder welke 620 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behooren. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Daniel le Roy, die in het jaar 1686 beroepen werd, en in het jaar 1695 naar Nijmegen vertrok. — Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., hebben hier eene kerk, in vereeniging met de gem. Zaandijk; het getal daarvan op de Koog, is 550 zielen.

De Evang. Luth., die er 95 in getal zijn, zijn leden in de kerk te *Zaandam*. — De R. K., van welke men er 190 telt, behooren tot geene kerkelijke gemeente.

Het dorp Koog-aan-de-Zaan, ook wel enkel de Koog geheeten, ligt 3 u. N. W. van Haarlem, ½ u. N. ten W. van Zaandam, aan de Zaan.

In den tijd der Spaansche onlusten waren hier slechts 12 huizen, die men in het jaar 1613 tot 49 vermeerderd vond. Thans telt men er, in de kom van het d., 285 h. en 2090 inw.

Oudtijds had de Koog, met het daaraangelegen *Zaandijk*, vele dingen gemeen, als, onder anderen, van het jaar 1590 of daaromtrent af, eene gemeene school of schoolmeester, op het noordeinde van de Koog, waartoe *Zaandijk* eerst twee derde, en de Koog een derde betaalde; doch naderhand, wanneer de Koog meer vergrootte, dan *Zaandijk*, twee derde voor rekening van de Koog gekomen zijn; de geburen van *Zaandijk*, omstreeks het jaar 1641, echter eene school voor zich zelve aanleggende, zoo verzochten ook die van de Koog, in het jaar 1642, bij de Staten dezer landen, vrijheid tot het bouwen van een schoolhuis, omtrent het midden van de Koog, en timmerden het, na verkregen verlof, ter plaatse daar het nog staat, achter de kerk, die naderhand gesticht is, welk schoolhuis nog door een gemiddeld getal van 220 leerlingen bezocht wordt. In het jaar 1645 maakten zij daarbij, met verlof van de Staten, een kerkhof, ter begraving van hunne dooden, die zij voorheen in, of bij de kerk van Westzanen, begroeven. Het gemelde schoolhuis werd, in vervolg van tijd, ook tot een predikplaats gebruikt, waarin door Daniel le Roy, in het jaar 1685 en 1686, gepredikt is, terwijl de kerk gebouwd werd. Langs dezen weg kwam er allengskens eene geheele scheiding tusschen de Koog en *Zaandijk*, zoodat ze, in het jaar 1721, ook hunne algemeene armen van elkander afzonderden, en elk zijn bijzonder wees- en armenhuis, op zijn eigen plaats stichtte en onderhield. Tot bevordering en gemak van den koophandel, werdt er in het midden van de Koog, eene houten sluis gelegd, die men naderhand in eene steenen sluis veranderde. De toenemende handel deed ook in het jaar 1680 een veer op Amsterdam ten dienste van de kooplieden aanleggen.

De Herv. kerk is in het jaar 1685 en 1686 van steen gebouwd, ter plaatse waar voorheen een kerkhof en schoolhuis gevonden werden, en dus nagenoeg in het midden van het dorp, een weinig van den gemeenen weg af naar het Westen. Zij is in 1825 tot eene kruiskerk gemaakt en door gemeenschappelijke en milde bijdragen der gemeente, verbeterd en verfraaid, zijnde alstoen de toren van het westeinde, op het midden gebragt, terwijl in 1828, door de milde giften van vele gemeenteleden en andere welwillende begunstigers buiten deze gemeente, een orgel in de kerk geplaatst is.

De kerk der Doopsgez., aan den gemeenen weg, een weinig benoorden de Herv. kerk staande, is een ruim en luchtig gebouw. Het

werd in het jaar 1680, van en voor de Doopsgez. tot Koog-en-Zaandijk gesticht, nadat de Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgez., die te voren elk eene vergaderplaats op de Koog hadden, met elkanderen vereenigd waren. Er zijn twee ingangen in het Zuiden, de predikstoel staat in het Noorden en de zitplaatsen zijn aan drie zijden, beneden en boven op eene gaanderij. De eerste leerredenen werden gehouden op den 22 December van het jaar 1680, door Remmert Jacobs de Vries, toen Leeraar der vereenigde Doopsgez. te Westzanen, en de tweede door Dirk Simons Moerejaan, Leeraar op *Koog-en-Zaandijk*. Deze kerk is van toren noch orgel voorzien.

Men heeft te Koog-aan-de-Zaan een Weeshuis van de Doopsgezinde gemeente, waarin weezen en armen opgevoed en onderhouden worden, en men brood en andere noodwendigheden, aan de behoeftigen uitdeelt. Het staat op de *Schipperslaan*, naar de zijde van de Zaan, langs welke het een goed gezigt heeft naar het Noorden, en is een schoon gebouw van twee verdiepingen hoog, dat zeer wel geschikt is tot inwoning van weezen en armen. In dit gesticht zijn 25 arme oude mannen, vrouwen en kinderen opgenomen.

Het Wees- en Armhuis voor het gemeen, op het westeinde van het *Smeerpad*, werd in het jaar 1825, bij dispositie van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, als Weeshuis gesuprimeerd en in 1827, tot een Gemeente-huis ingerigt.

Bovendien heeft men er nog eene Maatschappij van Moederlijke Weldadigheid, ten doel hebbende, het ondersteunen van behoeftige kraamvrouwen, en, met Zaandijk gemeen, een Departement der Maatschappij, *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 25 November 1788 opgerigt is en 120 leden telt, mitsgaders eene Fransche school, met dezelfde gemeente gemeen, aan het zuideinde der gemeente Zaandijk staande, behalve nog 2 scholen op de Koog, eene voor jongens en eene voor meisjes.

De kermis te Koog is in het jaar 1712 afgeschaft, en men heeft sedert dien tijd, het niet dienstig geacht, haar weder in te voeren.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit twee leeuwen van zilver, op een veld van keel en twee leeuwen van keel, op een zilver veld.

KOOGDIJK (DE), kadijk in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Uitgeest*, loopende van de Kleis af, in eene noordelijke rigting, tot aan de Limmer-Koog en scheidende de polders, den Broek, van den Zien-polder en den Dorregeester-polder.

KOOG-EN-ZAANDIJK, Doopsgez. kerkelijke gem., prov. *Noord-Holland*, met ongeveer 1400 zielen, onder welke 500 Ledematen, met eene kerk te *Koog*. De eerste, die in deze geme. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Dirk Simons Moerejaan, die hier in 1680 stond. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

KOOGER-DUINEN, heuvels op *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*, nevens het d. de Koog, welke eene hoogte van ongeveer 20 ellen hebben.

KOOGERPOLDER of Koogpolder, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Oudcarspel*, gedeeltelijk gem. *Haringcarspel;* palende N. aan de Poel, N. O. aan het Bleekmeer, O. aan den Nieuwe-polder en het zoogenaamde Waardje, Z. aan Geestmer-ambacht, W. aan het d. Oudcarspel.

Deze pold. wordt onderscheiden, in de Noorderkoog, de Middelkoog en de Zuiderkoog. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund. De Koogerpolder wordt gezamenlijk met het *Bleekmeer*, door eenen molen droog gehouden.

KOOGMEER, bedijking in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Oudcarspel*.

Deze bedijking, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 71 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

KOOG-OP-TEXEL, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie Koog.

KOOG-POLDER, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie Koogerpolder.

KOOI (DE) of de Kooy, streek lands in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*.

Van deze streek lands, welke eigenlijk een gedeelte van de *Kooi-en-Carolina-polder* uitmaakt, braken bij den storm van 24 Februarij 1837 de dijken door, waardoor zij ruim drie ellen hoog onder water geraakte.

KOOI (DE OUDE-) of Stroowaard, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan den Oostelijke-Groeningswaard, O. aan den Kalverwaard, Z. aan de grienden tegen Jacobssloot, W. aan de grienden.

Deze pold., is groot 7 bund. 98 v. r. Hij watert uit op de Bevert en staat onder het bestuur van den eigenaar. Het zomerpeil is 1,10 el en de kade 2,25 el boven A. P.

KOOI (VLAKTE-VAN-DE-), voorm. zandbank in het Noorden van de *Zuiderzee*; aan de Zuidwestkust van het eil. *Vlieland*, waarvan zij door een smal vaarwater gescheiden was. Deze bank bestaat echter tegenwoordig niet meer.

KOOI-EN-CAROLINA-POLDER, pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. W. en N. aan de Slikken aan het Volkerak, N. O. aan den mond van de Dintel, Z. O. aan den Dintel-polder, Z. aan den Anna-polder, Z. W. aan de Drie-Vrienden-polder.

Deze pold. is in het jaar 1755 of 1756 bedijkt. De dijken zijn in 1781 tot kaden verminderd; in 1823, is hij echter weder kapitaal bedijkt. Hij ontleent gedeeltelijk zijnen naam van Carolina, Prinses *van Weilburg*, gedeeltelijk van een daar gestaan hebbende eendekooi. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 117 bund. 11 v. r. 90 v. ell. alles schotbaar land, watert door eenen steenen sluis aan de noordoostzijde des polders, voorzien van eene vloeddeur en schuif, op den Dintel uit. Hij staat onder het beheer van de eigenaren, zijnde de Heeren P. J. Cuypers, te Bergen-op-Zoom en J. R. Grevers, te Oudenbosch.

De stormvloed van 4 Februarij 1825, welke alhier tot 5 ell. 6 palm. 5 duim boven A. P. klom, heeft de dijken van dezen pold. overstroomd en sterk beschadigd. In 1831 is eene oude batterij, bij het huis op den Noord-Oosthoek des polders, weder opgemaakt geworden. De dijken braken door den storm ven 24 Februarij 1837 door, waardoor deze pold., wederom onderliep en den dijk gedeeltelijk wegspoelde. — Deze dijk niet hersteld geworden zijnde, zoo is de polder thans nog aan de dagelijksche zeevloeden onderworpen en, zooals men dit noemt, sedert 1837 nog drijvende.

KOOI-EN-TUINDER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kooy-en-Tuinder-polder.

KOOIGAT (HET), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, onder *Werkendam*, dat, uit het Gat-van-het-Steenenhuisje afkomende, eerst in eene zuidelijke rigting, tusschen de Kroon en de Zalm doorloopt, voorts in eene zuidwestelijke rigting, langs de Zalm en Maltha heenschietende, zich in het *Drooge-gat* ontlast.

KOOIGAT (HET BINNEN-), eene der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*, welke uit de *Ruigt* voortkomt, en met eene zuidwestelijke strekking langs de Noordwestzijde van den polder Benedendood en de Bloemplaat loopende, zich in het *Gat-van-Vloeijen* ontlast.

KOOIGAT (HET BUITEN-), een der killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*, welke uit de *Ruigt* voorkomt en met eene zuidwestelijke strekking, naar het *Gat-van-Vloeijen* afloopt.

KOOIJEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie KOIJEN.

KOOIKE (HET KLEINE-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Werkendam*, en voor een klein gedeelte, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk;* palende N. aan den Keizers-Guldenwaard en het Nieuw-poldertje, O. aan het Steurgat, Z. en W. aan de Grienden van de tweede partij van Keizers-Guldenwaard.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 78 v. r., als: onder *Werkendam*, volgens het kadaster, 13 bund. 28 v. r., en onder *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, volgens het kadaster, 1 bund. 50 v. r.

Het KOOIKE wordt door twee houten duikers aan de noordzijde, ieder wijd 4 palm. 2 duim. en elk voorzien van eene klep, op de Bevertkil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 9 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 5 palm. 5 duim. boven A. P. Hij wordt door het Domein bestuurd en neemt aan de zijde van het Steurgat af, zoodat de pachter de kaden in 1831 en 1832 reeds eenige ellen binnenwaarts heeft moeten verleggen.

KOOILAND (HET), pold. in den *Hoeksche-waard*, in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie het volgende art.

KOOILANDSCHE-POLDER, ook wel enkel het KOOILAND genoemd, pold. in den *Hoeksche-waard*, in het *Land van Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Strijen;* palende N. W. aan den Zuid-Kamersche-polder, N. aan den Noord-Kamersche-polder, O., Z., Z. W. en W. aan den Strijensche-polder.

KOOI-MEER, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KOOY-MEER.

KOOI-POLDER, pold. in de heerl. *Prinsenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie KOOI-EN-CAROLINA-POLDER.

KOOI-POLDER, pold. in het *Land van Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gedeeltelijk gem. *Albrandswaard-en-Kijvelanden*, gedeeltelijk gem. *Poortugaal c. a.*

KOOI-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

KOOISTRAAT, verkeerde spelling van KOESTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie KOESTRAAT.

KOOIWAARD (OUDE-), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. KOOI (OUDE-).

KOOIWIJK of Coywijk, b. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Gorinchem*, kant en 3 u. N. W. van *Sliedrecht*, gem. en ½ u. W. van *Oud-Alblas*.

KOOKERSLOOT (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, in de gem. *Jisp* en *Wormer*, loopende in eene zuidelijke rigting en stuitende aan de Enge-Wormer.

KOOKRANTOOM, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie Koukrantoom.

KOOL, ook wel Ambt-van-Kool geheeten, voorm. heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gedeeltelijk gem. *Delfshaven*, gedeeltelijk gem. *Overschie-en-Hoogeban*, palende N. aan Blijdorp en Blommersdijk, O. aan de stad Rotterdam, Z. aan de Maas, W. aan Delfshaven en de Delfshavensche-Schie.

Zij bestaat uit de pold. Beukelsdijk, Schoonderloo en Kool; bevat noch dorp noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende huizen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 401 bund. De inw., vinden meest hun bestaan in den landbouw; ook heeft men er onderscheidene molens, blekerijen en tuinen.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Overschie* en *Rotterdam*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Overschie* en *Rotterdam* gerekend. — Men heeft in deze heerl. eene school. Zij wordt tegenwoordig door de stad Rotterdam bezeten.

KOOL, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gedeeltelijk gem. *Delfshaven*, gedeeltelijk gem. *Overschie-en-Hoogeban*; palende N. aan den polder Beukelsdijk en West-Blommersdijk, O. aan Oost-Blommersdijk, Z. aan Schoonderloo, W. aan de Delfshavensche-Schie.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 232 bund. 95 v. r. als onder *Delfshaven*, 184 bund. 55 v. r. 77 v. ell., en onder *Overschie-en-Hoogeban*, 48 bund. 39 v. r. 23 v. ell., telt 5 h. en 3 boerderijen onder *Delfshaven*, en wordt met de polders *Beukelsdijk* en *Schoonderloo*, door twee molens, van het overtollige water ontlast.

KOOL (AMBT-VAN-), voorm. heerl. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kool.

KOOL (KAAP-), kaap in *Australië*, aan de Westkust van *Nieuw-Guinea*.

KOOLBAAI, een der zeven divisiën van het Nederlandsch kwartier van het *West-Indische* eil. *St. Marten*; palende N. aan Simsonsbaai en de Fransche divisie, O. aan Cul-de-Sac, Z. en W. aan de Zee.

Deze divisie vormt een genoegzaam gelijkzijdige driehoek, waarvan elke zijde ongeveer 12,000 voeten uitgestrektheid heeft, en eindigt westwaarts aan het meer of de Pan van Simsonsbaai en de Fransche grensscheiding. De steile hellingen van de in deze divisie liggende bergen, bestaan uit barre, geheel onvruchtbare klippen. De vlakten hebben eenig zand en klei, en hier zijn ook vier suikerplantaadjen gevestigd, waarop te zamen 150 slaven zijn.

KOOLSCHE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kool.

KOOLTJESBERG of Tafelberg, bergje in het balj. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, ¼ u. W. van Blaricum, slechts weinige schreden van den weg naar Naarden.

Er was daarop tot voor weinige jaren eene gemetselde ronde steenen tafel, ter hoogte van 4 voet en van 2 voet in doorsnede, bedekt met een wit marmeren blad of vlak, waarop de namen van vier en zestig steden en dorpen, welke van deze hoogte te zien zijn, in eenen cirkel gegrift waren. Boven deze tafel, die, naar men wil, zoo hoog stond als de top des torens van Blaricum, was voordezen een houten dak, dat op vier pilaren rustte, maar dit is voorlang reeds door den wind omvergerukt en weggeraakt. Het bergje, waarop deze tafel geplaatst was, bestaat uit gele klei of leem, welke, ofschoon, naar alle waarschijnlijkheid, hier eertijds eene hoogte zal gelegen hebben, nogtans tot eenen heuvel is aangehoogd en opgekruid, die volmaakt rond is, en boven op de kruin niet meer ruimte heeft, dan noodig was om gemakkelijk rondom de tafel te gaan. Van dezen heuvel heeft men een verrukkelijk schoon uitzigt, hetwelk in den zomer, vooral wanneer de boekweit in bloei staat, vele menschen derwaarts lokt (1).

KOOLWIJK, pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KOOLWIJKSCHE-POLDER.

KOOLWIJK (KLEIN-), ook wel enkel DE KOOLWIJK, meest KOLIK uitgesproken, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Grave*, gem. en ½ u. Z. W. van *Herpen*, grenzende aan de gem. *Berchem*, makende de zoogenaamde Klein-Koolwijksche straat, de grenscheiding tusschen de beide gemeenten uit; met 7 h. en ruim 40 inw.

Op DE KOOLWIJK staat eene kapel, ter eere van de H. ANNA, omtrent 1820 aanmerkelijk vergroot, waarin een Priester van Herpen wekelijks eene misse komt doen. Tijdens het gestrenge verbod tegen de uitoefening der R. K. godsdienst in de zeventiende eeuw, kwamen de Meijerijsche dorpen derwaarts ter kerk. Zondags na den feestdag der H. ANNA, is eene volkrijke bedevaart naar dit gehucht, vooral van jonge dochters en boerenzonen, die door de voorspraak der H. ANNA, een gelukkig huwelijk wenschen te doen. Een der Kapucijnen van Velp houdt alsdan eene preek in de open lucht.

KOOLWIJKSCHE-POLDER, ook enkel KOOLWIJK geheeten, pold. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijks-polder*.

KOOLWIJKS-POLDER, voormalige afzonderlijke heerl. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Heenvliet-en-Koolwijks-polder*. — Deze heerl. bevat niets dan de Koolwijksche-polder. De inw., vinden meest hun bestaan in den landbouw. — De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Heenvliet*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Hellevoetsluis* gerekend. — Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Heenvliet*.

Deze voorm. heerl. is, in het jaar 1781, toen de Heer PIETER GRAAFLAND haar aankocht, vereenigd met *Heenvliet*.

KOOPMANS-KREEK, water in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.

KOOPOMOMBO, vroegere naam van de plant. DE DAGERAAD, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*.- Zie DAGERAAD (DE).

---

(1) Van het verrukkelijke en misschien in ons Vaderland eenig panorama, dat van deze hoogte te zien is, vindt men eene uitvoerige schets in het werkje van onzen medearbeider J. B. CHRISTEMEIJER, getiteld · *Landelijk schoon in het Sticht van Utrecht en deszelfs omstreken*, bl. 33-43, in welk werkje de schoonste gezigtspunten in Gooiland opgegeven worden.

KOOPSTAL, geh. in de heerl. *Holenfels*, grooth. *Luxemburg*. Zie Kopstal.

KOOPVAARDERS-REDE, vaarwater ten Noorden van de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*. Het is eigenlijk dat gedeelte van de reede van Texel, betwelk zich uitstrekt van voor het Oude-Schild en de ton van den Bosch, op welke hoogte zij de Moskovische-Reede genoemd wordt.

KOORENDIJK, d. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Goudswaard.

KOORENWAARD, uiterwaard in de heerl. *Heukelum*. Zie Korenwaard.

KOORIRI, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, reg. *Padang*, in de *Padangsche-Binnenlanden*.

KOORNDIJK, d. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Goudswaard.

KOORNDIJK, Korendijk of Goudswaard, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Brielle*, ring van *Geervliet*.

Zij telt 760 zielen, onder welke 220 Ledematen, en men heeft er ééne kerk, in het d. Goudswaard. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Ephraim J. Dirks, die in het jaar 1581 herwaarts kwam en in het jaar 1586 vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, na agreatie van het gemeentebestuur.

KOORNDIJK, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Korendijk.

KOORNDIJK (DE EENDRACHTS-POLDER-ONDER-DE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Goudswaard-in-den-Eendrachts-polder (Gronden-van-).

KOORNDIJK (DE MOLEN-POLDER-VAN-DEN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard;* palende N. aan den Noord-polder, O. aan den Oost-polder, Z. aan den Oude-Koorndijksche-polder, W. aan de Haven-van-Goudswaard.

KOORNDIJK (DE NIEUWE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Koorndijksche-polder (De Nieuwe-).

KOORNDIJK (DE NOORD-POLDER-VAN-DEN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard;* palende N. aan het Spui, N. O. en 4 u. van de Gorzen, Z. aan den Oost-polder en den Molen-polder, W. aan de Haven-van-Goudswaard.

KOORNDIJK (DE OUDE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Koorndijksche-polder (De Oude-).

KOORNDIJK (OOSTPOLDER-VAN-DEN-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard;* palende N. aan den Noordpolder-van-Goudswaard, O. aan de Gorzen, welke hem van de Noordpolder-van-Piershil scheidt, en aan den Eendragtpolder, Z. aan den Nieuwe-Koorndijksche-polder, Z. W. aan den Oude-Koorndijksche-polder, W. aan den Molenpolder-van-Goudswaard.

Deze pold., die in het jaar 1633 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 59 v. r., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Koorndijk.

KOORNDIJKSCHE-POLDER (NIEUWE-), ook wel het Oude-Nieuwland-van-de-Oude-Koorndijke of de Nieuwe-Korendijk, pold. in den

Hoeksche-waard, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard;* palende N. aan den Oostpolder-van-Koorndijk, O. en Z. aan den Eendrachtspolder, W. aan den Oude-Koorndijksche-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1456 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 77 bund. 21 v. r. 20 v. ell., waaronder 52 bund. 68 v. r. schotbaar land, en wordt door den Oude-Koorndijk van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Oude-Koorndijk.

KOORNDIJKSCHE-POLDER (OUDE-), ook wel enkel de Oude-Koorndijk of de Oude-Korendijk, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard;* palende N. W. en N. aan den Leenheerenpolder, N. O. aan den Molenpolder, O. aan den Oostpolder-van-den-Koorndijk en aan den Nieuwe-Koorndijksche-polder, Z. aan den Eendragtspolder, W. aan 's Lands bekade gorzen.

Deze pold., die in het jaar 1439 bedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 682 bund. 93 v. r. 28 v. ell., waaronder 438 bund. 87 v. r. schotbaar land; telt 115 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door 1 sluis, op de rivier het Spui, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit 1 Dijkgraaf, 4 Heemraden en penningmeester.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 682 bund. 93 v. r. 28 v. ell.

KOORN-GARSTE, geb. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Koren-garst.

KOORN-HOF, voorm. eil. in de *Wadden*, ten N. van de prov. *Groningen*. Zie Cornazand.

KOORN-LUST of Koren-lust, buit. in het *Land-van-Goèdereede-en-Overflakké*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Brielle*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Sommelsdijk*, gem. *Goedereede*.

KOORN-POLDER of Koren-polder, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Gravenpolder-Heer-Janspolder-Oost-en-Middel-Zwake*.

KOORN-WAARD of Korenwaard, pold., gedeeltelijk in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, arr. *Tiel*, kant. *Zalt-Bommel*, gem. *Driel*, gedeeltelijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, en daarin ten deele kant. *'s Hertogenbosch*, gem. *Empel-en-Meerwijk*, gedeeltelijk kant. *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel;* palende N. W. aan de Maas, N. aan den Polder-van-het-Laag-Hemaal, O., Z. en Z. W. aan den Polder-van-Empel.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 199 bund. 96 v. r. 54 v. ell., als: onder *Driel*, 94 bund. 44 v. r., onder *Empel-en-Meerwijk*, 54 bund. 30 v. r. 6 v. ell.; onder *Alem-Maren-en-Kessel*, 101 bund. 32 v. r. 48 v. ell., en watert uit op de Maas, door eene steenen sluis, gelegen aan het beneden einde van de kade aan het d. Empel, wijd, in den dag, 1 ell. 7 palm. 6 duim., en sluitbaar door eene rij schotbalken. De Koornwaard is bekaad over een gedeelte, nabij de Blaauwesluis, ter hoogte van 6 ell. 8 palm. 3 duim. boven A. P.; doch van daar benedenwaarts vermag de kade, volgens dispositie van den Minister van den Waterstaat en der Publieke Werken, dato 8 Junij 1818, niet hooger dan 5 ell. 7 palm. 3 duim. boven A. P. gemaakt of opgewerkt worden. De bekading van dezen

waard is op eenige punten door den hoogen oever, als het ware, vervangen. Het polderbestuur bestaat uit drie Gecommitteerden en eenen Penningmeester.

KOORN-WAARD (DE), streek gronds in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Koren-waard (De).

KOORNWAARDSCHE-POLDER, uiterwaard in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen*, gem. *Amerongen*; palende N. aan den Lekdijk, O. en Z. aan den Brienens-polder, W. aan den Nederwaardsche-polder.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van ongeveer 80 bund., alles wei- of hooiland, en watert op den Rijn uit.

KOORN-ZAND, voorm. eil. in de *Wadden*, ten N. van de prov. *Groningen*. Zie Corna-zand

KOOS-HILLES-SLOOT (DE), naam, onder welken, op sommige kaarten, de Willem-Wit-zijnsloot, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, wel eens voorkomt. Zie Willem-Wit-zijnsloot.

KOOT (DE), geh. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*.

KOOTEN (DE) of de Koten, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 3½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. ten N. van *Bergum*, gedeeltelijk ter wederzijden van den straatweg van Leeuwarden naar Groningen gelegen; terwijl het eigenlijke d. Kooten, zich meer zuidwaarts tot het Kolonelsdiep, bij Kootstertille, uitstrekt. Men telt er met de daartoe behoorende geh. Opper-Kooten, Kale-Beintum, Kootstertille en Kuikhornstertille 112 h. en 640 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men vindt hier ten Noorden eenig heideveld, ten Zuiden hooi- en weilanden, zijnde het aan den straatweg, bijna alles bouwland. Voorts heeft men er 1 jeneverstokerij, 1 scheepstimmerwerf, 1 rogge- en 1 grutmolen.

De inw., die hier op 9 na alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Twijzel-en-Kooten*. Zij hebben hier eene kerk, zonder toren of orgel, doch een klokkestoel, waarin ééne klok.

De 3 Doopsgez., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Surhuisterveen*. — De 4 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend. — De dorpschool, die, even als de onderwijzerswoning, in het jaar 1838, nieuw gebouwd is, wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

KOOTEN, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Cothen.

KOOTEN (OPPER-), geh. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 3 u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. N. O. van *Bergum*, ¼ u. N. van *Kooten*, waartoe het behoort. Het heeft eene zeer vermakelijk gebouwde buurt, midden in lommerijke dreven en bouwlanden, welke zich, ten Noordwesten, over het zoogenaamde Wildpad, tot aan de Kuikhornster-tille uitstrekt.

KOOTHEN, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Cothen.

KOOTIE, staat en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Koetie.

KOOTIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Koetie (De).

KOOTIE-LAMA (DE BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makasser*. Zie Koetie (De Bogt-van-).

KOOTSTERTILLE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 3¼ u. O. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1¼ u. O. van *Bergum*, 10 min. Z. van *Kooten*.

Dit gehucht ontleent zijnen naam van eene til of brug, welke daar over het Kolonelsdiep ligt.

KOOTWIJK, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *Nijkerk*, gem. 2 u. N. O. van *Barneveld*, op eenen schralen grond.

Men telt er, in de kom van het dorp, 13 h. en 70 inw., en met de daartoe behoorende b. Kootwijkerbroek, 44 h. en 300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die hier allen Hervormd zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harderwijk* behoort. De eerste, die in deze gem., na de scheiding van Garderen, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Kintzius, die in het jaar 1617 herwaarts kwam en in het jaar 1627 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. — De kerk is een eenvoudig gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. — De dorpschool wordt gemiddeld door 10 leerlingen bezocht.

KOOTWIJK, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en 3 u. Z. ten W. van *Apeldoorn*; met 3 h. en 20 inw., maakt een gedeelte van het dorp Kootwijk uit.

KOOTWIJKERBROEK, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 5 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. Z. O. van *Nijkerk*, gem. en 1½ u. N. O. van *Barneveld*, 1 u. Z. W. van *Kootwijk*, waartoe het behoort; met 34 h. en 230 inw.

KOOTWIJKERZAND, zandige heigrond op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Apeldoorn*, N. en N. O. van het d. Kootwijk.

Het is 934 bund. groot en wordt onderscheiden, in het Groote-Kootwijkerzand en het Kleine-Kootwijkerzand. Zie de beide volgende art.

KOOTWIJKERZAND (HET GROOTE-), zandige heigrond, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Apeldoorn*, N. van het d. Kootwijk. Het is 765 bund. groot.

KOOTWIJKERZAND (HET KLEINE-), zandige heigrond, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Apeldoorn*, tusschen het d. Kootwijk en het Ruurlosche-bosch; 189 bund. groot.

KOOY-EN-TUINDERPOLDER, of Kooi-en-Tuinderpolder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*.

KOOYMEER, of Kooimeer, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*, dat drooggemaakt zijnde, thans eenen polder vormt; palende N. aan het Groene Water, O. Z. en W. aan den Oosterzij-Polder.

Deze pold., behoorende tot de gecombineerde bemaling van de polders Overdijen, Achtermeer, Groenewater, Kooymeer en Klappolder, is volgens het kadaster 21 bund. 54 v. r. 60 v. ell. groot, en wordt door 1 molen van het overtollige water ontlast.

KOOYRI (JAN), naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Geijersvlijt-en-Johanneshoop, in Nederlands-*Guiana*, kol. *Suriame*. Zie Geijersvlijt-en-Johanneshoop.

KOPAPINDAG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche*, eil. *Java*, resid. *Preanger-regentschappen*.

KOP-DE-VOORN, b. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 7½ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Druten*, gem. en 30 min. Z. W. van *Dreumel*;

met 7 h., waaronder een buiten, Bato's-erf geheeten, en een steenfabriek. Men telt er 40 inw.

KOPING, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

KOPING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KOPPING.

KOPITOJA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lombok*, aan de Oostkust.

KOPKEWIER, geh. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 2½ u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Holwerd*, 10 min. N. van Marrum, 10 min Z. van *Nijkerk*, waartoe het behoort.

Dit geh. bestaat uit 6 h., waaronder 2 cichorij droogerijen, en telt ruim 30 inw.

KOPONAME, riv. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*. Zie COPPENAME.

KOPPEL (DE), bouwhoeve, in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 5 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, onder *Almkerk*.

Deze bouwhoeve zoude, volgens sommigen, oudtijds ook eene heerlijkheid of adellijk goed geweest zijn.

KOPPEL (DE GROOTE-), heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Oud-Wulven*.

Deze heerl. bevat noch d. noch geh. maar slechts eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat volgens het kadaster eene oppervlakte van 67 bund. 46 v. r. 54 ell. De inw., vinden hun bestaan in den landbouw. — De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Jutphaas*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Jutphaas* gerekend. — Men heeft er geen school maar de kinderen genieten onderwijs te *Jutphaas*.

KOPPEL (DE KLEINE-), heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Oud-Wulven*.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 58 v. r. 44 v. ell. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Jutphaas*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Jutphaas* gerekend. — Men heeft er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Jutphaas*.

KOPPELDIJK, dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Nuland*, zich uitstrekkende van de kerk te Nuland, en loopende tot aan het dorp Geffen, is dienende, om het land tusschen dezen dijk en den Nulandsche Zomerdijk, 190 bund. 76 v. r. 97 v. ell., voor overstrooming te vrijwaren; de KOPPELDIJK is lang 2020 ell. en de hoogte is 5,45 ell. boven A. P.

Deze dijk is, door den storm van 29 November 1836, bezweken. Andermaal bezweek hij in Maart 1839, ten gevolge van het snel afkomen van het water van de zoogenaamde Beersche-Maas. De kort daarop gevolgde val des waters gaf gelegenheid aan de hand, om dien doorbraak spoedig te digten. In Maart 1844 viel wederom een gat in denzelfden dijk, doch dit is mede spoedig gesloten geworden.

KOPPELER-WEERD, weideland in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie WILSUMER-WEERD.

KOPPELRUST, hofstede in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ruim 5½ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*, ½ u. Z. van Abcoude.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 14 bund. 53 v. r. 56 v. ell.

KOPPENBURG, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Hindeloopen*, ¾ u. Z. W. van *Hemelum*, waartoe zij behoorde.

KOPPERSHORN, misschien beter COPPENSHORN, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Medemblik*, gem. en 20 min. N. van *Twisk*; met 1 h. en 8 inw., in welks nabijheid, onder de gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*, drie watermolens staan, welke ook de watermolens bij Koppershorn genaamd worden, waardoor dit geh. meestal, verkeerdelijk, als onder *Abbekerk-en-Lambertschagen* behoorende, wordt opgegeven (1).

KOPPERSHORN-SLUIS, uitwaterende sluis in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, bij *Koppershorn*.

KOPPING of KOPING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, aan den noordelijken voet van de Marbaboa.

De lucht is aldaar zoo koel, dat de thermometer er tot beneden 55° daalt. Men vindt er aardbeziën, perzikken, bloemkool en artisjokken, door vorige Residenten aangeplant, benevens aardappelen en velerlei soorten van Europesche groenten, welke alle zeer welig groeijen.

KOPPO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

KOPPO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de Oostkust, in de *Straat-van-Karimata*, uitloopende.

KOPPOEL, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*, bij de Nieuwe-Wetering. — Het staat met de *Jan-Jeroenspoel* in verbinding.

KOPSTAL, KORPSTAL of KOOPSTAK, geh. in de heerl. *Holenfeltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. N. W. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. N. van Kehlen.

KOP-VAN-DEN-OUDEN-WIEL, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Merwede, O. aan de Oude-Wiel, Z. aan de Oude-Wiel en de Westkil, W. aan Breedweer-van-Floris-van-den-Tempel en aan den Jonge-Janswaard.

Deze pold. welke niet omkaad is, wijl de oevers de noodige hoogte hebben, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 61 v. r. 20 v. ell., met de kaden en buitenstrooken, en wordt door eenen duiker, gecombineerd met den *Jonge-Janswaard*, op de Sneepkil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 2 palm. boven A. P.; de hoogte der kaden 2 ell. 3 palm. boven A. P. Het land van dezen polder of buitenwaard maakt een gedeelte uit van den zoogenoemden *Cruquius-overlaat*.

KOP-VAN-HET-EILAND-VAN-DORDRECHT, naam, welken men geeft aan den oostelijken punt van het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*.

---

(1) Door dit art. vervalt het abusief gestelde art. COPPENSHORN.

Na de inbraak van 1421 was alhier het eerste veer of overvaart op Geertruidenberg, later van het zoogenaamde Nieuwe-veer op de Hooge-Zwaluwe, vervolgens van den Prinse- of Louiza-polder op de Lage-Zwaluwe en thans van Willemsdorp op den Moerdijk.

KOR (DE) of DE KORN, in het Fr. LE CHIERS, riv., grooth. *Luxemburg*, de eenige riv. van het groothertogdom, welke aan de westzijde van de Maas- en Moezelscheiding stroomt.

Zij ontspringt bij *Ober-Korn;* vloeit voorbij Petingen; treedt, even boven Athus, in België, waar zij onderscheidene plaatsen bespoelt, en dringt vervolgens in Frankrijk door, alwaar zij in de *Maas* valt.

KOR (VALEI-DER-), streek in het grooth. *Luxemburg*, in de heerl. *Soleure*. Het is een der vruchtbaarste en bekoorlijkste streken van het grooth., alwaar van de kleinste plek gronds partij wordt getrokken.

KORAAL, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, W. van de plant. Labadera, Z. O. van Genoegen-is-het-al.

KORAAL-EILANDEN, eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundasche-Archipel* behoorende, op gelijken afstand van Java en Sumatra. Het grootste daarvan, New-Selma geheeten, ligt op 11° Z. B.

KORANG of KOREAS-DROOGTE, zandbank in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de kust van het eil. *Java*, resid. *Tagal*.

KORAIR-GLAWIER, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, distr. *Pamanoekang*.

KORÉ, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de Westkust van dat eiland, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

KORÉ, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de westkust van dat eiland, in het distr. *Koré*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

Regt voor dit d. is het zoodanig door de natuur versterkt, dat het door dappere mannen verdedigd, niet dan ten kosten van veel bloed zoude te nemen zijn. Om het dorp te genaken, moet men bergengten en drooge rivierbeddingen door, welker steile oevers meer dan honderd voeten hoogte hebben.

KORÉAS-DROOGTE, zandbank in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie KORANG.

KOREMATA, eil. in *Oost Indië*, in de straat van *Carimata*. Zie CARIMATA.

KOREMATA (STRAAT-VAN-), straat in *Oost-Indië*, W. van *Borneo*. Zie CARIMATA (STRAAT-VAN-).

KOREMATA (ZEE-VAN-), zee in *Oost-Indië*, een gedeelte van de *Chinesche-Zee* uitmakende. Zie CARIMATA (ZEE-VAN-).

KORENDIJK of KOORNDIJK, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. N. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. O. ten N. van *'t Zand;* met 10 h. en 75 inw.

Dit geh. bestaat uit eenige schoone boerderijen, tusschen het dorp 't Zandt en eenen ouden dijk, buiten welken in dezelfde rigting van het Z. O. naar het Z. W. de Hooiweg loopt.

KORENDIJK, d. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GOUDSWAARD.

KORENDIJK, kadijk in *Noord-Holland*. Zie MAARDIJK.

KORENDIJK, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*. Zie KOORNDIJK.

KORENDIJK (DE NIEUWE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KOORNDIJKSCHE-POLDER (NIEUWE-).

KORENDIJK (DE OUDE-), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KOORNDIJKSCHE-POLDER (OUDE-).

KORENGARST, Korenkarst of Koorngarsie, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. N. O. van *Noordbroek*.

Men wil, dat de grond van dit geh. uit den Dollart ontstaan zij. Het is een uitnemend goede bodem, met vier of vijf boerenplaatsen.

KORENHOF, voorm. eil. in de *Wadden*, N. van de prov. *Groningen*. Zie Cornazand.

KORENLUST, buit. in het *Land-van-Goedereede-en-Over-Flakké*. Zie Koornlust.

KORENPOLDER, pold. in het eil *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Koornpolder.

KORENTCHI, binnenlandsch landsch. en meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Korintjie.

KORENWAARD, Koorenwaard of Koornwaard, streek gronds in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant *Vianen*, gem. *Heukelum*; palende W. en N. aan de rivier de Linge, Z. O. en Z. aan de heerl. Heukelum.

Deze streek gronds bestaat uit eenen onbehuisden uiterwaard, tusschen de riv. de Linge en den Hooge- (nu Appel-) dijk, schuins tegenover den waard den Eng, gem. Kedichem-en-Oosterwijk, gelegen. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 50 bund. 67 v. r. 16 v. ell., Voorheen was zij leenroerig aan den huize en leenhove van Heukelum, en is verleid, 7 November 1675, op Jonkheer Gerard Godefroy Filartique de Guetze; 27 April 1688, op den Heer Eduard van Silken, Baron d'Hackvoort, Ritmeester op reforme, ten dienste dezer landen, als diens neef en universelen erfgenaam; 17 Maart 1689, op den Heer Johan van Honcoop; 20 September 1695, voor ⅜ en de ½ op Jufvrouw Johanna Maria van Herwaarden, weduwe Snoeck; 8 Februarij 1700, van Johan van Honcoop, op zijne zuster Maria van Honkoop, weduwe Rand; 14 April 1738, op Adriaan Speijer; 19 Mei 1722, op Jan Pietersen de Groot. Zij bleef daarna in opvolgende gemeenschap, in dezelfde familiën, de Groot en Snoek, en behoort thans (1844) voor $\frac{5}{15}$ gedeelte aan den Heer Marinus van de Steng, te Utrecht, voor $\frac{18}{48}$ aan Vrouwe Johanna Jacoba Catharina Maria van der Cruysse van Hody, gehuwd met den Heer Adolph Johan van Hoey Schilthouwer, te Utrecht; voor $\frac{3}{15}$ aan Jonkheer Herman Dirk de Geer, en aan de kinderen van wijlen Jonkheer Mr, Hubert Matthijs Adriaan Jan van Asch van Wijck, te Utrecht, en voor $\frac{2}{45}$ aan den Heer Godefridus Polvliet, Barendszoon, te Gorinchem.

KORENWAARD, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Koornwaard.

KORENWINDERPLAAT (DE), zandbank in de *Zuiderzee*, op de kust van *Friesland*, ter hoogte van het d. Koornwerd een aanvang nemende, en zich noordwaarts tot op het dorp Kimswerd uitstrekkende.

KORENZAND, voorm. eil. in de *Wadden*, ten Noorden van de prov. *Groningen*. Zie Cornazand.

KORET, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, distr. *Pamanoekang*.

KORFHUIZEN, voorm. sterkte in *Zalland*, prov. *Groningen*, gem. *Hasselt*.

Deze sterkte werd in het jaar 1522, door George Schenck van Toutenburg, die door Keizer Karel V, ter hulp van den Utrechtschen Bisschop tegen de Overijsselschen gezonden was, aan het hoofd van vijf honderd man, ingenomen.

KORHORN (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. W. van *Oldehove*.

Het is eene zware kleistreek, grenzende N. aan den Aalzumer-polder, O. aan Aalzum, Z. aan den Aalzumer-weg, W. aan de Kommerzijlster-rijt, en heeft in het N. W., bij het Ipegat, de Lammerbult en de Jolamabult.

KORIBAGONI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

KORILAMA, naam, onder welken het lands. KOTILAMA, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, wel eens voorkomt. Zie KOTILAMA.

KORINCHI, binnenlandsch lands. en meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie KORINTJIE.

KORINGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*, tusschen Trajan en Kalidjinking.

Den 12 Maart 1828 werd de Luitenant GILLY DE MONTELA, die hier met een detachement Jagers en den Barissan van den Pangerang ADIPATTY MANGKO DI NINGRAT gelegerd was, door de muitelingen, naar gissing 1500 man sterk, aangevallen, die echter werden teruggedreven, met achterlating van zeventien dooden, onder welken de Maas-Bey JOJO DI KROMO, zoon van eenen Tommongong. De Pangerang INGELECY werd door den Pangerang ADIPATTY MANGKO DI NINGRAT herkend, en was bijna in handen van twee Inlandsche Jagers, genaamd WESTA en NADY, gevallen, maar gemelde Maas-Bey JOJO DI KROMO snelde ter zijner verdediging toe, en werd het slagtoffer van zijnen moed.

KORINTJIE, ook wel KORENTCHI of KORINCHI gespeld, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het Binnenland, N. van Serampi.

Het land is bij uitstek vruchtbaar in katoen, indigo, tabak, kokosnoten, groenten, vruchten, aardappelen enz.; ook is er veel wild. De inwoners wonen bij horden zamen, welke ieder een afzonderlijk hoofd hebben, dat geheel onafhankelijk is. Zij drijven veel handel met die van de kusten, vooral van de Westkust; ook vervaardigen zij buskruid in eene aanzienlijke hoeveelheid.

KORINTJIE, ook wel KORENTCHI of KORINCHI gespeld, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in het Binnenland, lands. Korintjie. Het is zeer vischrijk.

KORIO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, 5 of 6 palen O. van Merden.

Den 1 October 1828 had in de nabijheid van dit dorp een hevig gevecht plaats, tusschen de achtste mobiele kolonne, onder de bevelen van den Majoor BUSKENS, en een hoop muitelingen, naar gissing ruim 2000 man sterk, waarbij de vijand de overwinning behaalde en van onze zijde ruim 200 man sneuvelden of gekwetst werden, terwijl twee eenponders verloren gingen.

KORIPAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, 4 palen van Karang-Molon.

Den 29 Januarij 1828 werd een troep van 80 muitelingen, welke zich in de nabijheid van dit d. ophield, door den Sergeant BERNARD, aan het hoofd van 10 soldaten en 20 Pradjoerits, na een kort gevecht op de vlugt gejaagd. Daar echter de muitelingen, na het vertrek van onze troepen, zich weder en wel in grooter getal te KORIPAN verzameld hadden, werden zij door den Majoor MICHIELS, zonder eenigen merkelijken tegenstand, andermaal van daar verdreven.

KORISKO (GROOT-), eil. in *Afrika*, aan de *Kust-van-Guinea*.
Het verblijf is er ongezond. Men heeft er weinig inw., doch veel verfhout; voorheen hadden wij hier een kantoor.

KORISKO (KLEIN-), eil. in *Afrika*, aan de *Kust-van-Guinea*, insgelijks ongezond, met weinig inw. en veel verfhout.

KORKOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Moed-en-Kommer, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Moed-en-Kommer.

KORMASSE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, reg. *Menado*.

KORN (DE) of de Kornsche-Sluis, geh. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. W. van *Heusden*, gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, aan den Dussensche-dijk, in welken aldaar eene sluis ligt.

KORN (DE), riv. in het grooth. *Luxemburg*. Zie Kor (De).

KORN (NIEDER-) of Neder-Korn, d. in de heerl. *Soleure*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. Z. van *Steinfort*, gem. en ½ u. N. van *Differdingen*.

Het is waarschijnlijk het oude Cara, waarvan de kaart van Peutinger melding maakt. De inw. zijn allen R. K. en maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is een hoogst merkwaardig gebouw, waarvan de overlevering wil, dat het eertijds eene Heidensche kapel geweest zij. Ook verhaalt men, dat een onderaardsch gewelf, hetwelk men hier ziet, met een ander nabij den Titelberg zoude verbonden zijn. Het bedoelde gewelf is een gang, die bij eene breedte van tien, eene hoogte van veertien voeten heeft. Het is uit fraaije hardsteen gebouwd, de muren zijn ongemeen dik. Aan het einde van dezen gang wordt een hooge muur gevonden, die het verder binnendringen belet, in het begin dezer eeuw gebouwd, om den vloer der kerk te schragen. Men ziet in dit onderaardsch verblijf niets dan een groot standbeeld van den H. Petrus. Van een ander beeld, hetwelk er vroeger mede gevonden werd en St. Urbanus voorstelde, ontleende deze merkwaardige kelder zijnen naam, waaronder zij in den omtrek bekend is, namelijk die van Tourbelsach, eene verbastering van St. Urbanusloch. Niet verre van hier liggen het kasteel en de ijzerwerken van le Sauvage.

KORN (OBER-), d. in de heerl. *Soleure*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3 u. W. van *Steinfort*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Differdingen*. De inw., die alle R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het vic. apost. van *Luxemburg*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

KORNE (DE) of misschien beter de Corne, riviertje in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, hetwelk langs Buren loopt, beneden welke stad het eene eenigzins zuidelijke rigting aanneemt, om zich bij Geldermalsen in de *Linge* te ontlasten.

De polders Maurik, Eck-en-Wiel, Ingen en Lienden hebben van Lambrecht, Heer *van Buren*, volgens contract, gesloten op St. Mertensavond des Bisschoeps, die in den winter komt, van het jaar 1330, geregistreerd in den stads legger van Buren, fol. 46, » voor » 640 zilver ternoisen eenen goeden en den groten Konynck ternoisen » voor zestien penningen gerekend, gekocht eene wetering tot eene » watergang of waterlossing door de Zoelen in gemelde Corne en stads » gracht te Buren."

KORNELISJESWERF, geh. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en ½ u. Z. W. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 3 h. en 20 inw.

KORNELIS-MAJENSLOOT, water in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, loopende van Zuid-Scharwoude in eene westelijke rigting tot nabij de Kleimeer.

KORNEL-ROBLESDIJK, zeedijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, loopende van Harlingen tot de vijf deelen zeedijks, aldus genaamd naar het gedenkteeken buiten Harlingen, op dien dijk opgerigt, bekend onder den naam van de Steenenman.

KORNELSDIEP, vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie Casper-Roblesdiep.

KORNHORN, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Curringehorn.

KORNSCHE-SLUIS, geh. en sluis in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Korne (De).

KOROLOEWE of Sascoeloe, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*.

KOROMANTIS, negerdorp in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie Cormantijn.

KORONI, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Boeton*, een der *Saleijer-eilanden*, aan de zuidzijde van dat eiland.

KORONGON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, adš. res. *Krawang*, distr. *Pamanoekang*.

KOROWOLON, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het eiland Java.

KORPAON of Karpaon, kaap in *Oost-Indië*, aan den Noordoosthoek van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

KORPSTAL, geh. in de heerl. *Holenfeltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie Kopstal.

KORPERKUIL, water in *Dregterland*, te *Hoorn*, prov. *Noord-Holland*. Zie Karperkuil.

KORSEWELAN, klein eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, ten Z. van het eil. *Dammer*. — Het is slechts twee mijlen in de rondte groot.

KORSKENSVAART (DE), water in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Made-en-Drimmelen*, welke tusschen de Binnen- en Buiten-Rib en de Kikvorsch door, met eene noordelijke strekking in den *Amer* uitloopt.

KORSLOOT of Korssloot, geh. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Edam*, gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*, 20 min. N. W. van *Oosthuizen*; met 3 h. en 20 inw.

KORT-BERAAD, buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*.

KORTE-AAR, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Aar.

KORTE-BONNEN, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*, zijnde in der tijd op de rivier de Maas aangewonnen land, behoorende aan de Ingelanden van- en staande onder hetzelfde bestuur als de pold. het Nieuwland; palende N. aan de Staalduinen, O. aan de Lange-Bonnen, Z. en W. aan den Haak, en beslaande eene oppervlakte van 40 bund. 61 v. r. 20 v. ell., alles hooi- en weiland.

KORTE-EN-LANGSTRAATSCHE-VEERTELS, pold. in de *Langestraat*, voorheen prov. *Zuid-Holland*, thans prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *'s Gravenmoer*; palende N. aan de 's Gravenmoersche-vaart, O. aan de Molen- of Oudevaart, Z. aan den Binnenpolder-van-'s Gravenmoer, W. aan de Donge.

Op den 24 Mei 1684 is aan die van 's Gravenmoer octrooi verleend tot het leggen van eene zomerkade om het buitenland, en het oprigten van eenen watermolen, die echter niet gebouwd is, zijnde de bekading eerst in 1712 tot stand gekomen. Deze pold. beslaat met de kaden, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 149 bund. 88 v. r. 80 v. ell.; telt 7 h., en heeft zes houten duikers, als: drie op de Molenvaart, de eene nabij de scheepswerf, wijd 3 palm. 8 duim., voorzien van binnen en buiten met eene klep; de tweede benedenwaarts, wijd 3 palm. 6 duim., voorzien van eene klep, en de derde aan het einde van die vaart, wijd 5 palm. 4 duim., mede voorzien van eene klep. Voorts eenen tegen de 's Gravenmoersche-vaart, nabij de Wielstraat, wijd 7 palm. 5 duim., voorzien van eene drijfdeur; eenen nabij het noordwesteinde des polders tegen die zelfde vaart, wijd 4 palm. 6 duim., voorzien van eene drijfdeur, en eenen aan de westzijde des polders tegen de Donge, wijd 4 palm. 2 duim., voorzien van eene klep en schuif. Door de beide eerste duikers watert hij uit op de Molenvaart, verder in de 's Gravenmoersche-vaart en vervolgens op de Donge; door de drie volgende op de 's Gravenmoersche-vaart en daarna op de Donge, en door de laatste onmiddellijk op de Donge, dienende deze laatste echter hoofdzakelijk, om, ingeval van droogte, den polder het noodige versch water te verschaffen. Het zomerpeil is 1 palm 5 duim. boven A. P.; de hoogte der dijken is 1 el 3 palm. 5 duim. à 1 el 4 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester, vier Leden van het gemeentebestuur en vier Buiten-Ingelanden.

KORTE-HEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. Zie het volgende art.

KORTE-HEMMEN of Korte-Hem, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 4 u. N. O van *Heerenveen*, kant. en ½ u. N. van *Beetsterzwaag*, op eenen zandgrond, tusschen bouwakkers en geboomte.

Het is klein van omtrek. Men telt er, in de kom van het dorp, 13 h. en 90 inw., en, met het daartoe behoorende geh. Zandebuuren, 19 h. en ruim 120 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, zijnde de landerijen van dit dorp meest bouwakkers, behalve eenige lage fenlanden, aan het riviertje de Dreit, waardoor het overtollige water der landen, naar de Smalle-Eester-zanding geleid, en dit dorp van de Zuider-Dragten gescheiden wordt. De rijweg van Boornbergum naar Smaller-Ee loopt hier, in het Noordwesten, voorbij.

De inw., die hier allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Boornbergum-en-Korte-Hemmen*, welke hier eene oude, doch zeer goed onderhouden kerk heeft, zonder toren of orgel, doch met een klokkenhuis.

Men heeft hier geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Boornbergum*.

KORTEHOEF, d., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*. Zie Kortenhoef.

KORTEHOEVE, adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Kortenhoeve.

KORTEHOEVEN, pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Hol-Holland*. Zie Hoeven (Korte-).

KORTEHOEVEN, pold. en geh. in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KORTEHOVEN.

KORTEHOF, erve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en bij *Enschedé*, vermeld reeds in het jaar 1188.

KORTELAND of KORTLAND, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, gem. *Alblasserdam*.

KORTELAND, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KORTLAND.

KORTELAND, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KORTLAND.

KORTELAND, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KORTLANDSCHEPOLDER.

KORTENBACH, kast., prov. *Limburg*, arr. en 6 u. N. O. van *Maastricht*, gem. *Voerendaal*.

Het is een schoon gebouw, in den tegenwoordigen smaak gebouwd, en wordt, met de daarbij behoorende landerijen, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 100 bund., in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Baron FREDERIK DE LAMBRECHTS.

Sommige Oudheidkundigen zijn van meening, dat hier het oude *Coriovallum* of *Cortovallio*, zoo als het op de kaart van PEUTINGER voorkomt, moet gezocht worden.

KORTENBURG, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 2½ u. W. van *Arnhem*, kant. en gedeeltelijk gem. en 45 min. ten O. van *Wageningen*; met 8 h. en 34 inw., gedeeltelijk gem. *Renkum*.

KORTENBURG (DEN), landg. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 2½ u. W. van *Arnhem*, kant. en ¾ u. O. van *Wageningen*, gedeeltelijk gem. *Wageningen*, gedeeltelijk gem. en ¾ u. W. van *Renkum*.

Het komt reeds op eene oude lijst der Renkumsche kloostergoederen voor en werd in het jaar 1639, door de Staten des Veluwschen kwartiers verkocht aan Jonkheer WILLEM VAN RAESFELDT, die het vervolgens, door aankoop van aanzienlijke gedeelten der aangrenzende dominiale heetvelden aanmerkelijk vergrootte. Naderhand behoorde KORTENBURG aan het geslacht VAN LAWIJCK. Later is het een eigendom geweest van den Heer PAUL MATTHIAS THOMAS, wiens erfgenamen het verkocht hebben aan nu wijlen Vrouwe ANTJE VANDER, in leven echtgenoot van den Heer KLAAS KOOPMANS, woonachtig te Amsterdam, welker erven het thans nog in eigendom bezitten.

Dit landg. bestaande in heerenhuizing, schuur en woning, krenomolen, bouwschuur en zes bouwmanswoningen, tuinen, boomgaard, bouw en weiland, hakhout dennen bosschen en opgaande boomen, beslaat eene oppervlakte van 204 bund. 67 v. r. 60 v. ell. gronds, van welke 40 bund. 30 v. r. 30 v. ell. onder *Renkum*, het overige onder *Wageningen*.

Het huis, dat in het jaar 1839 grootendeels is vernieuwd geworden, legt aan het hangen van eenen berg, op eenen kleinen afstand van den grooten weg, op welke het over eene weide uitziet.

De aanzienlijke hoogte, die zich nevens het huis verheft, en op welke zich dit landgoed, ook aan de zuidzijde van den grooten weg, tot aan en langs den Rijn uitstrekt, levert de onbeperkste, de heerlijkste uitzigten op, aan de eene zijde over heidevelde en bosschen, en aan de andere zijde langs de vrolijk groene glooijing der heuvels, op het bevallig gelegene dorp, en aan den overkant van de rivier, over de geheele Betuwe en verrukkelijke landsdouw. Maar eenen

aanblik van eenen anderen aard verschaffen hier uitgestrekte dennenbosschen, waar zich slechts voor weinige jaren, niets dan heide vertoonde of welige graanvelden, alreeds op deze wijze door onvermoeide vlijt aan den onvruchtbaarsten bodem ontwoekerd.

KORTENDUUR, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerplant. de Vrede, benedenwaarts aan de verl. suikerplant. Nieuw Belair; 701½ akk. groot. Men heeft er eene slavenmagt van 148 zielen. Zij wordt bewerkt door een stoomwerktuig. De Negers noemen haar Baboentri.

Den 8 April 1774, tusschen zes en zeven ure in den morgen, werd deze plant. door de muitende Boschnegers aangevallen. Zij begonnen die reeds te plunderen; toen de bewoner alle zijne slaven wapende, die hem zoo getrouw bijstonden, en met zoo veel dapperheid de aanvallers op het lijf vielen, dat zij zich genoodzaakt zagen de vlugt te nemen, zoodat de troepen, die, op het hooren van het geweervuur van den militairen post Belair, derwaarts ter hulp gezonden waren, bij hunne aankomst reeds weder alles in rust vonden.

KORTENHOEF of Kortenhoef, gewoonlijk meestal Korthoef geheeten, d., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 3 u. Z. W. van *Naarden*, gem. *Kortenhoef-en-Riethoren*. Men telt er in de kom van het d. 24 h. en 120 inw.

De Herv., die hier wonen, maken met de overige uit de gem. Kortenhoef-en-Riethoven eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Naarden* behoort. De eerste Predikant, die hier gestaan heeft, is geweest Nicolaas Martens, hier gekomen in 1590, doch om zijne Roomschgezinde gevoelens, in 1593, ontslagen. De kerk is een goed gebouw, dat eenen vrij aanzienlijken toren met eene scherpe spits heeft, doch van geen orgel voorzien is. In het jaar 1839 heeft deze kerk aanzienlijke herstellingen ondergaan; terwijl tevens daarbij eene nieuwe predikantswoning gebouwd werd.

De R. K., die men er aantreft, maken, met de overige uit de gem. Kortenhoef-en-Riethoven en een gedeelte van 's Graveland, eene stat. uit, welke 110 Communikanten telt, tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Antonius *van Padua* toegewijd, is een net gebouw, zonder toren of orgel.

De dorpschool, waarmede eene kostschool vereenigd is, wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Dingsdag in October.

De geleerde Dirk Kortenhoeve, die, onder anderen, de *Spreuken* van Erasmus onder zekere hoofdstukken gebragt en dat werkje, in het jaar 1533. te Keulen uitgeven heeft, was van dit d. afkomstig.

KORTENHOEF-EN-RIETHOVEN, gem., vroeger tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden* (10 k. d., 3 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. Ankeveen, O. aan 's Graveland, Z. aan Oude- en Nieuwe-Loosdrecht, W. aan de gem. Vreeland.

Deze gem. bevat het d. Kortenhoef, het geh. Riethoven en de b. Rade, voorts de pold. de Kortenhoefsche-polder, Oost-Indië en het Prutpoldertje. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1487 bund. 6 v. r. 92 v. ell., waaronder 1479 bund. 7 v. r. 92 v. ell. belastbaar land; telt 86 h., bewoond door 141 huisgez.,

uitmakende eene bevolking van ruim 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en veenderij. Men heeft er goede veengrond, die in het begin der zeventiende eeuw zeer veel verbeterd werd, door het maken van uitwaterende sluizen en watermolens, om het overtollige water te ontlasten. Ook heeft men er eene scheepstimmerwerf, eenen wind-koren- en pelmolen en eene in 1841 weder opgerigte haarspinnerij, tot ondersteuning van behoeftigen, welke vroeger aldaar reeds bestaan had.

De Herv., die hier 523 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken de gem. van *Kortenhoef* uit. — De R. K., van welke men er 190 aantreft, behooren tot de stat. van *Kortenhoef*. — Men heeft in deze gem. éene school.

De gem. Kortenhoef-en-Riethoven is eene heerl., welke weleer aan de Kanunniken van St. Maria te Utrecht toebehoorde, naderhand aan den Heer van Nederhorst en na dezen aan den Heer van Zuidwijk. Jonkvrouw Catharina Heerman van Zuidwijk verkocht haar, in het jaar 1717, aan het St. Pietersgasthuis te Amsterdam, doch de koopprijs werd door haar aan dit gesticht geschonken. Het gasthuis heeft de heerl., vóór het jaar 1787, verkocht aan den Heer Mr. Abraham Calkoen, Baljuw en Dijkgraaf *van Amstelland*, in wiens geslacht het gebleven is, tot in het jaar 1839, toen zij aangekocht is door den Heer Abraham Nicolaas van Pellecom, Emeritus Predikant van Geertruidenberg, woonachtig te Oirschot, die haar thans nog bezit.

Het wapen van Kortenhoef is een gevierendeeld schild, het eerste en vierde van goud, met een halve voet van sabel, het hoefijzer van zilver. Het tweede en derde deel van keel (rood), met eenen pellikaan met uitgespreide vleugels, voedende zijne jongen en staande op een nest, alles van zilver.

KORTENHOEFSCHE-POLDER, pold., voorheen tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Naarden*, gem. *Kortenhoef-en-Riethoven*; palende N. aan Ankeveen, O. aan 's Graveland, Z. aan Loosdrecht, W. aan Vreeland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1515 bund., waaronder 94 bund. schotbaar land; en wordt door drie molens en twee sluizen, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit zes Leden.

KORTENHOEFSCHE-ZUWE, rijweg, prov. *Noord-Holland*, gem. *Kortenhoef*, loopende in eene zuidoostelijke strekking van de Vecht naar het d. Kortenhoef. — Aan dezen weg wordt eene aarden redoute, met gemetseld, verdedigbaar wachthuis gebouwd, in plaats van de voorm. batterij Kijkuit.

KORTENHOEVE, adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, kw., arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *Tiel*, gem. en ½ u. O. van *Maurik*, ¾ u. Z. van Amerongen, in de heerl. *Eck-en-Wiel*, aan den Zandweg van Lienden op Maurik en in de nabijheid van den weg van Amerongen op Tiel, 5 min. Z. O. van *Eck*, waartoe het behoort.

Dit h., hetwelk, benevens erf en tuin, door grachten omgeven en door eene poort afgesloten is, en met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 21 bund. 76 v. r. 30 v. ell., is in de dertiende eeuw gebouwd door een adellijk Heer van Panthaleon, welk geslacht tot het jaar 1796 op dat huis heeft gewoond. Later in andere handen overgegaan, is het verbouwd, en wordt thans sedert het jaar 1803, bezeten en bewoond door den Heer R. Verbrugh.

Het huis KORTENHOEVE is vrij van krijtende tienden en van ouds leenroerig geweest aan de huizen KEPPEL en CULENBORG. Men wil, dat KORTENHOEVE van oudsher is geweest het zoogenaamde Huis-te-Eck, als gesticht en bewoond door den Heer van Eck; doch de heerlijkheid Eck schijnt voor onheugelijke jaren met die van *Wiel* vereenigd te zijn geworden, waardoor dan ook de Heeren van Eck-en-Wiel, sedert dien tijd, op het Huis-te-Wiel woonachtig waren; terwijl KORTENHOEVE evenwel het eigendom der vorige bezitters gebleven was en door hen bewoond werd.

KORTENHOVEN, KORTENHOEVEN of KORTEHOEVEN, pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Lange-en-Ruige-Weide;* palende N. aan de zuidzijde van Bodegraven, O. aan de Lange-Weide, Z. W. aan den Zuidzijder-Boezem en de Bodegraver-kamp.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 111 bund. 69 v. r. 96 v. ell., waaronder 111 bund. 41 v. r. 76 v. ell. schotbaar land; telt 1 huis, zijnde eene boerderij, en wordt door eenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is gecombineerd met dat van Bodegraven.

KORTENHOVEN, geh. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 7 u. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. Z. O. van *Woerden*, gem. *Lange-en-Ruige Weide*, 10 min. N. W. van Lange-Weide; met 1 h. en 8 inw.

KORT-EN-LANG-AMBACHT, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AMBACHT (KORT-EN-LANG-).

KORTENOEVER, pold. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie HOEVEN (KORTE-).

KORTENOORD, geh. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Hillegersberg*, gem. en ¾ u. N. O. van *Nieuwerkerk-op-den-IJssel;* met 20 h. en 150 inw.

KORTER-AAR, d. of liever b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AAR (KORTER-).

KORTER-AARSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leiden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter-Aar;* palende N. aan den Bloklandsche-polder, O. aan den Korteraarsche-dijk, Z. aan den Schouten-polder, W. aan de Aar.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 150 bund, en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

KORTESLAGEN, pold. in het *Land van Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem;* palende N. aan den pold. van Arkel, O. aan de Lange-Slagen, Z. en W. aan het Hoogland.

KORTE-VREUGD, voorm. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappikakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. plant. Kleinshoven, waarmede zij thans vereenigd is, benedenwaarts aan den mond der Cabbeskreek; 340 akk. groot. De Negers noemden haar DOMIENI.

KORTE-VREUGD (LAND-VAN), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Kleins-Verwachting, benedenwaarts aan de verl. plant. Klein-Gelderland.

KORTE-VREUGD-EN-KLEINSHOVEN, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Tapoeripakreek,

benedenwaarts aan den mond der Cabbeskreek; 504½ akk. groot; met 299 slaven. Zij wordt thans met koffij beplant.

KORTE-WAARD, wijk of b. van de gem. *Waarder*, in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden;* palende N. aan den Rijn en aan Bakenes, O. aan Bakenes en het Kerverland, Z. aan het westeinde van Waarder, W. aan de Weipoort. Men telt er 14 h., waaronder 5 boerderijen, alles bewoond door 70 inw.

KORTE-WATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, zijnen oorsprong nemende in de gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, en, met eene noordoostelijke rigting, in den *Rijn* uitloopende.

KORTEWEG, weg in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, zijnde de noordwestelijkste, loopende van het Zuidwesten naar het Noordoosten, tot hij aan den Zijper-zeedijk stuit.

KORTEZWAAG, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Beetsterzwaag*, ½ u. Z. van Gorredijk.

Men telt er 112 h., welke, aan den rijweg en aan het voetpad naar Langezwaag en voor een groot deel aan de Dwarsvaart en aan de Gorredijkstervaart, het Oosterend genaamd, niet onvermakelijk in het geboomte liggen. Zij worden thans bewoond door 550 zielen, die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. De turfgraverij is hier vele jaren in bloei geweest en daarvan hebben de Jonkersloot en de Gorredijkstersloot haren oorsprong.

De Herv., die er 500 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Lange-en-Korte-Zwaag*. De kerk is een eenvoudig, net, langwerpig vierkant gebouw, dat in 1797 gesticht is, en noch toren, noch orgel heeft, maar een klokkenhuis.

De Doopsgez., van welke er 37 wonen, behooren tot de gem. van *Gorredijk-en-Lippenhuizen*.

De R. K., van welke men er 4 aantreft, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend.

De 10 Isr. behooren tot de gem. van *Gorredijk*, welke gem. alhier, aan de Dwarsvaart, hare begraafplaats heeft.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

KORTGEEN, d. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KORTGENE.

KORTGEEN (OUD-), pold. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KORTGENE (OUD-).

KORTGENE, kant., prov. *Zeeland*, arr. *Goes;* palende N. en O. aan de Ooster-Schelde, die het ten N. van de kant. Brouwershaven en Zierikzee en ten O. van het kant. Tholen scheidt, Z. aan de Zuidvliet, waardoor het van het kant. Goes en W. aan het Veersche-gat, waardoor het van het kant. Middelburg gescheiden wordt.

Het heeft, op 8730 bund. grond, de volgende vier gem.: Kortgene, Colijnsplaat, Kats en Wissekerke-Geersdijk-'sGravenhoek-en-Kampens-Nieuwland. Men telt er 779 h., bewoond door 1082 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

KORTGENE, gem. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes* (3 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Colijnsplaat, O. aan Cats, Z. aan de Zuidvliet, W. aan de Schorren, tegen de Zuidvliet en aan de gem. Wissekerke-en-Geersdijk.

Deze gem. bestaat uit de volgende pold.: Oud-Kortgene, den Nieuwe-polder, den Stads-polder, den West-polder, den Adriaans-polder, den Oost-polder, alsmede uit gedeelten van den Frederikus-polder, den Anna-polder, den Kats-polder, den Geersdijksche-polder en den Wissekerke-polder. Zij bevat het d. Kortgene, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1290 bund., waaronder 1040 bund. belastbaar land; telt 129 h., bewoond door 176 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Vroeger had men er eene bierbrouwerij.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 360 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Goes*, 2[de] sectie, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS SNOEK, die in het jaar 1689 herwaarts kwam en in het jaar 1690 is overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van den Ambachtsheer.

Men heeft in deze gem. eene school.

Deze gem. is eene heerl., welke zijnen naam heeft gegeven aan het geslacht VAN KORTGENE, hetwelk reeds in het jaar 1290 in aanzien was. ANTONIE, die destijds bekend was, was vermoedelijk een zoon van HENDRIK VAN BORSSELE VAN DER VERE, bedijker der Vliet en KORTGENE, en dus een broeder van den welbekenden WOLFERT, die in 1290, bij den Graaf ook borg voor hem bleef. Zijn zoon PIETER was gehuwd met eene nicht van Graaf WILLEM, en zijne zonen WOLFERT en FILIPS waren Ridders van naam. Zijn kleinzoon NICOLAAS was een der rijkste Edellieden van zijnen tijd, en kocht, niet alleen een gedeelte der ambachten van Kats, maar al de oude familiebezittingen in Borssele, welke door den dood van FLORIS vervallen waren. Nog grooter was evenwel het aanzien van zijnen zoon FILIPS, den laatsten telg uit dezen stam. Hij was Raad en Kamerheer, Ontvanger van Zeeland, en deed zijnen luister afstralen op de heerlijkheid, naar welke hij zich noemde.

In het jaar 1417 verhief JACOBA VAN BEIJEREN, Gravin *van Holland*, op zijn verzoek, *Borssele* en KORTGENE beide tot vrije heerlijkheden, over welke hem de hooge en lage regtspleging werd opgedragen. In 1421 vermeerderde hij nog weder zijne bezittingen, door aankoop van het Worigezand of Orisant, gelijk men doorgaans zeide. Niet lang daarna echter werd, bij den St. Elizabetsvloed, door welken de Zuidhollandsche-waard bezweek, ook geheel Noord-Beveland ten ondergang gedreigd. Een sterke Noordwesten stormwind dreef het water tegen de dijken, en teisterde die op eene zoo geduchte wijze, dat Hertog JOHAN, op den 6 December van dat jaar, geheel Noord-Beveland voor vijf jaren van alle schot en bede, en *de ingezetenen binnen den stedeken en vesten in* CORTGENE vergunde, om van alle hunne landen, waar ook in Zeeland gelegen, voortaan slechts half schot te betalen.

FILIPS VAN KORTGENE, in 1430 overleden zijnde, zoo gingen de leenen over KORTGENE, *Emelisse* enz. over op FRANK VAN BORSSELE, echtgenoot van Vrouw JACOBA. Diens bastaardzoon uit MARGARETHA VAN HASSELT, kocht, den 28 Maart 1478, van MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK en MARIA VAN BOURGONDIË, de heerlijkheid, stede en boomgaarde van KORTGENE, met 993 gemeten en 40 roeden ambachts (376 bund. 43 v. r. 68 v. ell.) » tot een onversterfelijk leen, te houden van de graaf» lijkheid van Zeeland, met de maalderije, visscherije, vogelerije,

» veiren, ommeloopen, aanwassen en alle andere ambagtsgevolgen; » met den axijns, bastaarden goederen, *Strangiersche goede* (1) en alle » andere zekere en onzekere opkominge, voorvallen en profijten, hoe- » danige die zijn en men die zoude mogen noemen, niets daarvan » uitgezonderd, te houden en te bezitten te samentlijke voortaan, tot » eeuwigen dage, in alle heerlijkheden, justitie, hooge, middele en » lage, te verheergewaden met eenen rooden sperwer of veertig groote » Vlaamsche munten daarvoor;" vergunnende hun voorts, ten eeuwigen dage vrijheid van schot en bede en van alle andere subventiën en contributiën, waarvoor hij den Graaf moest betalen, twee duizend twee honderd twee en tachtig ponden vijf schellingen, van veertig groote Vlaamsche munten het pond (d. i. 13,693 guld. 50 cents). Zijn zoon Frank was gehuwd met Catharina van Egmond, en maakte, bij testament van 23 September 1521, aan deze, alle zijne bezittingen. Hierdoor geraakte Kortgene naderhand aan Anna van Egmond, Gravin *van Buren*, eerste gemalin van Prins Willem I. Willem III, Prins *van Oranje*, naderhand Koning *van Engeland*, schonk deze heerlijkheid, in het jaar 1670, aan Willem van Nassau, Heer *van Odijke*. Thans is Ambachtsheer de Heer Antonie van Hoboke, Heer *van Rhoonen-Pendrecht*, woonachtig te Rotterdam, die ze, in het jaar 1842, aangekocht heeft. Vóór dien tijd was zij het eigendom van de Baronnen Jacob Adriaan Willem en Frederik Christiaan Mulert.

Het d. Kortgene, ook wel Kortgeen, Kortgene en Kortkene gespeld en in de wandeling Kortjene genoemd, ligt 2 u. N. W. van Goes, 1½ u. Z. W. van Colijnsplaat, 1½ u. Z. O. van Wissekerke, aan den zuidkant van Noord-Beveland, aan de Zuidvliet. Sommigen willen, dat dit d. het Cartagosara zoude zijn, waarvan in eenen brief van Keizer Otto II, wordt gewag gemaakt als in Beveland gelegen.

Ten tijde van Willem VI, Graaf *van Holland*, trachtte Jonkheer Filips van Borssele, Rentmeester-Generaal van Zeeland, Bewester- en Beooster-Schelde, die grootelijks in Noord-Beveland gegoed was, Emelisse tot een stedeke te maken. Doch dit voornemen niet kunnende uitvoeren, kreeg hij, op zijn verzoek, van de Graaf vrijheid, om een stedeke op eene andere plaats te mogen stichten, hetwelk hij op eene schorre of aanwas aan Noord-Beveland, die hem toebehoorde, in het werk stelde, doende steen maken van aarde, die hij deed delven en graven, en van dien steen de vesten en poorten zijner stad, binnen een jaar tijds bouwen, en zoo spoedig betimmeren, dat het binnen het jaar 1413 begonnen, betimmerd en volmaakt was. Het werd Kortgene genaamd, *om dat er een kleine vergadering in was en om in die korten jegenheid*. Vóór de stad volmaakt en de kerk gebouwd was, hielden de inwoners hunne parochiekerk in het dorp Wille, dat daarbij in Noord-Beveland lag. Een jaar nadat Kortgene gesticht was, brandden alle huizen daar binnen af, door eenen bakoven. Heer Filips van Bourgondië ondersteunde de inwoners mede met geld tot den herbouw, doch verbood tevens geene bakovens binnen Kortgene te stellen. Deze stad deelde in het ongeluk van het geheele eiland, want hoewel men, na de overstrooming in het jaar 1530, aan den zuidkant wel had beginnen te bedijken, en die van Kortgene en Kats zich rondom bepolderd hadden, zoo werd echter, op den 2 November 1532, het stedeke des nachts, door eenen stormwind uit het noordwesten geheel onder

(1) Nalatenschappen van vreemden.

water gezet, met verlies van vele menschen, die, door den hoogen vloed verrast, op hunne bedden verdronken.

Het tegenwoordige KORTGENE is, nadat de verdronken stad en landen wederom tot hooge schorren aangewassen waren, omtrent het jaar 1681, volgens octrooi der Staten van Zeeland, begonnen bedijkt en opgebouwd te worden. Het is thans een groot en bevallig dorp, welks breede straat met vier rijen opgaande boomen beplant is. Men telt er, in de kom van het d., 102 h. en 770 inw.

Toen deze plaats in het bezit was van Heer FILIPS VAN BORSSELE, liet deze er eene kerk bouwen, aan welke zijne moeder MARGARETHA VAN HASSELT aanzienlijke goederen naliet, opdat men, ter bevordering van haar geluk in de andere wereld, » ten eeuwigen dage met acht Pries- » ters de zeven getijden zingen zoude, alle dagen met drie zingende » missen." Doch deze kerk, bij het ondervloeijen van het d., in 1532, mede vervallen zijnde, werd bij de herdijking, omstreeks 1681, de oude toren, welke was staan gebleven en van eene hooge spits en zware klok voorzien is, aan de buitenzijde van nieuw muurwerk omgeven en daartegen eene zeer fraaije kerk gebouwd, waarin, in het jaar 1819, een orgel geplaatst is, tot welks bekostiging de gelden uit vrijwillige bijdragen der gemeenteleden bijeengebragt zijn.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Men heeft er eene haven, welke van eene sluis en een zwaar wijd uitspringend hoofd voorzien is, alsmede een overzetveer op Wolphaartsdijk.

Het oude KORTGENE was de geboorteplaats van den Zeeuwsche Kronijkschrijver JAN JANSEN REYGERSBERG, geboren in 1610.

De orkaan van den 29 November 1836, heeft in deze gem., zoo als op het geheele eil., groote verwoestingen aan schuren en andere gebouwen veroorzaakt, waarbij tevens een aantal zeer zware boomen zijn ontworteld, ook is zij noodlottig geweest voor eenige der voor deze plaats op dien dag geankerde schepen. Vier daarvan door de toenemende kracht van vloed en golven, van de ankers weggeslagen, strandden omstreeks vier ure, aan de schorren van den Adriaan- en Anna-polders. Een schipper, KLEIN JAN, genaamd VAN SLUIS, vond zijnen dood in de golven; schipper OTTO van Middelburg, trachtte met zijn zoontje in de armen, benevens den knecht, bij het zinken van het vaartuig, het veege leven in den mast te bergen. Terwijl hulp steeds onmogelijk bleef, vermeerderde de vallende duisternis het gevaar en hunnen akeligen toestand; intusschen zag de ongelukkige vader zijn kind, door koude en nat verstijfd, in zijne armen den geest geven en moest weldra ook zelfs het dierbaar overschot aan de baren prijs laten. Vele burgers beijverden zich de redding te beproeven; terwijl het noodgeschreeuw der ongelukkigen, in den donkeren avond, het punt aanduidde, waar het schip lag. Het gelukte omstreeks negen uur des avonds, aan den dijkbaas BLOK en diens broeder, het vaartuig te ontdekken en met veel moeite de schipbreukelingen te redden.

Het wapen dezer heerlijkheid en stad bestaat in zes palen van zilver en sabel (zwart), met een hoofd van azuur (blaauw), beladen met drie sterren van goud.

KORTGENE (DE NIEUWE-POLDER-VAN-), onbehuisde pold. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Kortgene;* palende N. aan den Westpolder, N. O. aan den Stadspolder, O. aan de Haven-van-Kortgene, Z. en W. aan de schorren tegen de Zuidvliet.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 157 bund. 83 v. r. 83 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, op de Haven-van-Kortgene, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Directeuren.

KORTGENE (DE OOSTPOLDER-VAN-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, voor het grootste gedeelte gem. *Kortgene*, voor een zeer klein gedeelte onder de gem. *Kats*; palende N. aan den Oud-Kortgene-polder en den Fredericus-polder, O. aan den Kats-polder, Z. aan den St. Anna-polder, W. aan den Adriaans-polder.

Deze pold., die in het jaar 1686 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 89 v. r. 85 v. ell., alles schotbaar land; als: onder *Kortgene*, 46 bund. 69 v. r. 85 v. ell., en onder *Kats*, 20 v. r.; telt 1 h., zijnde eene boerderij, onder *Kortgene*. De Oostpolder-van Kortgene watert door eene sluis uit op den Oud-Kortgene-polder. Het polderbestuur bestaat uit den eenigen eigenaar.

KORTGENE (OUD-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Kortgene-polder (Oud-).

KORTGENE (DE STADSPOLDER-VAN-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Kortgene*; palende N. O. aan den Oud-Kortgene-polder, O. aan den Adriaans-polder, Z. aan de Schorren, tegen de Zuidvliet en de Haven-van-Kortgene, Z. W. aan den Nieuwe-polder-van-Kortgene, W. aan den Westpolder.

Deze pold., waarin het d. Kortgene ligt, is in het jaar 1685 bedijkt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund. 5 v. r. 13 v. ell., alles schotbaar land; telt, onverminderd de huizen in de kom der gem., 10 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door twee sluizen, in de Haven-van-Kortgene en zoo op de Zuidvliet, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Gezworene.

KORTGENE (DE WESTPOLDER-VAN-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, voor het grootste gedeelte gem. *Kortgene*, voor een zeer klein gedeelte gem. *Wissekerke-en-Geersdijk*; palende N. W. aan den Geersdijks-polder, N. en N. O. aan den Oud-Kortgene-polder, O. aan den Stadspolder, Z. aan den Nieuwe-polder, W. aan de Schorren tegen de Zuidvliet.

Deze pold., die in het jaar 1626 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 93 bund. 67 v. r. 30 v. ell., waaronder 92 bund. schotbaar land; als: onder *Kortgene*, volgens het kadaster, 87 bund. 42 v. r. 30 v. ell., alles schotbaar land, en onder *Wissekerke-en-Geersdijk*, volgens het kadaster, 6 bund. 25 v. r. waaronder 4 bund. 60 v. r. schotbaar land; telt 2 h., beide boerderijen, te weten: eene boerderij onder *Kortgene*, en eene onder *Wissekerke-en-Geersdijk*. De Westpolder-van-Kortgene watert, door eene sluis, uit op den Stadspolder. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Gezworene.

KORTGENE-POLDER (DE NIEUWE-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Kortgene (De Nieuwe-polder-van-).

KORTGENE-POLDER (DE OOST-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Kortgene (De Oostpolder-van-).

KORTGENE POLDER (DE OUDE-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Kortgene*; palende N. W. aan den Wissekerke-polder, N. en N. O. aan den Fredericus-

polder, Z. aan den Oost-polder en den Adriaans-polder, Z. W. aan den Stads-polder en den West-polder, W. aan den Geersdijks-polder.

Deze pold., die in het jaar 1666 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 273 bund. 47 v. r. 53 v. ell., alles schotbaar land; telt 3 h., allen boerderijen, en wordt door twee sluizen, op den Stads-polder, van het overtollige water ontlast.

KORTGENE-POLDER (DE WEST-), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KORTGENE (WESTPOLDER-VAN-).

KORTGEREGT, pold. in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Schoonrewoerd*; palende N. O. aan Zijderveld, Z. O. aan den Diefdijk, Z. aan Nieuw Schaik, Z. W. aan Over-Heikop en aan Over-Boeikop.

KORT-HAARLEM, voorm. afzonderlijke heerl. in het balj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *het Land-van-Stein-Kort-Haarlem-en Willis-benevens-Vrijhoef-en-Kalverenbroek*; palende N. aan Tevekop en Oudekoop, O. aan Negenviertel, Z. aan den IJssel, waardoor zij van Haastrecht gescheiden wordt, W. aan Willes.

Deze heerl., welke, sedert onheugelijke jaren, met *Willes* eene heerl. uitmaakt, bevat noch d., noch geh., maar eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest hun bestaan in landbouw en veeteelt.

De Herv., die hier gevonden worden, behooren tot de gem. van *Gouda*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Gouda* gerekend. — Men heeft er geen school, maar de leerlingen genieten onderwijs te *Gouda*.

KORT-HAARLEM-EN-WILLES, heerl. in het balj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *het Land-van-Stein-Kort-Haarlem-en-Willes-benevens-Vrijhoef-en-Kalverenbroek*; palende N. aan de Elfhoeven, Tevekop en Oudekoop, O. aan den Negenviertel, Z. aan den IJssel, die haar van Haastrecht scheidt, W. aan Bloemendaal.

Deze heerl. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. Kort-Haarlem en Willes.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Gouda*. De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Gouda*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Gouda*.

KORT-HEESWIJK, voorm. heerl. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie HEESWIJK (KORT-).

KORTHOEF, naam, welken men meestal bij verkorting geeft aan het d. KORTENHOEF, prov. *Noord-Holland*. Zie KORTENHOEF.

KORTJENE, d. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KORTGENE.

KORTINGSHUIS of KORTINGEHUIS, voorm. sterke burg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie CORTINGEHUIS.

KORTKENE, d. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KORTGENE.

KORTLAND, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KORTELAND.

KORTLAND of KORTELAND, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Crimpen-op-den-IJssel*; palende N. aan den IJssel, N. O. aan den polder Langeland, Z. aan den polder Krimpen-aan-de-Lek, W. aan den Storm-polder.

KORTLANDSCHE-POLDER, KORTLAND of KORTELAND, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schiedam*, gem. *Nieuwland-Kortland-en-'s Graveland;* palende N. aan de stad Schiedam, O. aan het Oud-West-Frankenland, Z. aan het Nieuw-West-Frankenland, Z. W. aan Klein-Babbers-polder, W. aan den Hooge-Maasdijk, die hem van den Nieuwlandsche-polder scheidt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 7 v. r. 84 v. ell., alles schotbaar land, en telt 1 h.

KORTLANDSCHE-POLDER, ook wel enkel KORTLAND of KORTELAND geheeten, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Nieuwerkerk-op-den-IJssel;* palende N. O aan het Ambacht van Moordrecht, N. W. en W. van Zevenhuizen, Z. aan den Vink-polder en den Essen-polder, Z. O. aan den IJssel en aan den Kleine-polder.

KORTRIJK, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Ruwiel*.

KORTSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, een gedeelte der grensscheiding tusschen de griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde* en *Wijmbritseradeel* uitmakende; terwijl het uit de *Grons* voortkomt, en in eene Zuidoostelijke strekking in het *Zandmeer* uitloopt.

KORTSTEKER-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Aarlanderveen;* palende N. W. aan de gem. Oudshoorn-en-Gnephoek, waarvan hij door de Korte-Aar gescheiden is, N. O. aan de gecombineerde Zuid- en Noordeinder-polders en Z. aan den Rijn, die hem van de gem. Alphen-en-Rietveld scheidt, terwijl de Nieuwe-vaart of het Kanaal er midden door loopt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 237 bund. 59 v. r. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en drie Poldermeesters

KORTVEEN of KORTVEN, geh. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. en 1 u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, ½ u. N. van *Woensdrecht*, waartoe het kerkelijk behoort, aan den grooten weg van Breda op Bergen-op-Zoom.

Dit geh. bestaat uit zes huizen, waaronder eene grutterij, zijnde vroeger eene herberg geweest, bekend onder den naam van RUSTWAT, waardoor dit geh. meestal onder dien naam bekend is, en zelfs op kaarten voorkomt.

KORTWOLDE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 6 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Bergum*, ½ u. Z. van *Surhuizum*, waartoe het behoort.

KORTWOLDER-TILLE, brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, Z. O. van het geh. Kortwolde, in den na te noemen weg, over de Surhuister-Veenster-vaart.

KORTWOLDER-WEG (DE), weg, loopende van het geh. Kortwolde, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, ten N. voorbij Opëinde naar Doezum, in Groningerland, van welken weg het oostelijke gedeelte de Kaleweg genoemd wordt.

KORVEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ½ u. W. van *Tilburg;* met 232 h. en 1470 inw.

Men heeft hier eene uitgebreide lakenfabrijk, die met stoom gedreven wordt en aan veler handen arbeid verschaft. Den 2 Junij 1839 is deze fabrijk, met eene zekere hoeveelheid afgewerkte stukken laken

en de voorraad wol, welke daarin gevonden werd, eene prooi der vlammen geworden; in 1840 is zij echter weder zeer prachtig herbouwd.

KOSSEEK, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en afd. *Lebak*, distr. *Parong-Koedjang*.

KOSSOR, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

KOSTERS-POLDER ('S) of 's Costers-polder, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Men vindt dien polder genoemd in een accoord tusschen den Abt van St. Pieters bij Gent en het kapittel van Doornik, van 7 Maart 1350 (volgens het Latijnsche origineel 1357), als behoorende aan St. Pieters en liggende bij Schoondijke. Uit de opvolging der polders daar genoemd blijkt, dat hij aan het oosteinde van Jong-Baarzande of Nieuwehaven moet gelegen hebben. Hij schijnt in de overstroomingen van de veertiende of vijftiende eeuw door de zee verzwolgen te zijn.

KOSTVERLOOPEN, in later tijden ook Kostverloren genaamd, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, uitmakende de scheiding tusschen den Driemans-polder, gem. Stompwijk en den polder van Tedingerbroek, welke weg eertijds heeft aangekomen de Abdij van Rijnsburg, waarom ook de Staten van Holland en West-Friesland, in den jare 1593, aan Vrouwe Stephana van Rossum, Abdisse en Vrouwe *van Rhijnsburg*, *Oostkoop*, *Akkersdijk en de Venne*, op haar te kennen geven, dat zij niet wel konde worden gebruikt, geheel te doen herstellen, en behoorlijk te onderhouden, tot aanmerkelijk gerief van de ingezetenen en alle anderen, indien aan haar mogt worden vergund aldaar te heffen zekere tol van iedere wagen, rijdend paard en hoornbeest, gunstiglijk zoodanige tolheffing hebben toegestaan, mits dat de penningen daarvan komende, alleenlijk tot het opmaken en behoorlijk onderhouden van dezen weg, zouden worden besteed. Doch in volgende tijden is deze weg, in het geheel lang 137 Rijnlandsche voeten (ongeveer 53 ell.), in eigendom overgegaan aan den Driemans-polder, aan welken hij, loopende van den Stompwijker-weg tot aan Wilsveen, met het water, hetwelk ter zijde van den Starrevaarts-polder tot in het Vliet loopt, door den Raad en Rentmeester-Generaal der abdijgoederen van Rhijnsburg, is verkocht voor de somma van vier duizend gulden.

KOSTVERLOREN, adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, kw. en 6½ u. O. ten N. van *Tiel*, distr., arr. en 1½ u. N. van *Nijmegen*, kant. en gem. *Elst*.

KOSTVERLOREN, naam, welken men vroeger gaf aan de buit. Ruisschenstein, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Ruisschenstein.

KOSTVERLOREN, hoornwerk in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, behoorende tot de verdedigingswerken van Delfzijl, gelegen op den dijk, aan de zuidzijde dezer vesting, bij Farmsum.

In 1812 is een gedeelte van den dijk voor dit hoornwerk veranderd in eenen houten beer, welke bij den storm, tusschen den 3 en 4 Februarij 1825, is doorgebroken en weggespoeld, waarna de dijk weder is daargesteld en tot aan het hoornwerk doorgetrokken.

KOSTVERLOREN, thans de Nieuwebrug genoemd, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwierden*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Heerenveen*, ½ u. N. van *Terband*.

KOSTVERLOREN, herberg in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, ¼ u. ten O. van Groningen, ten O. van den straatweg naar Leeuwarden, welke op sommige kaarten als geh. wordt geteekend.

KOSTVERLOREN, pold. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland.* Zie KOSTVERLOREN-POLDER.

KOSTVERLOREN, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie KOSTVERLOOPEN.

KOSTVERLOREN, schutsluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in den Zwartenwaterdijk, gem. *Zwartsluis*, ongeveer 1 u. N. W. van *Hasselt*, alleen tot uitwatering dienende van het Tweede Dijksdistrikt.

KOSTVERLOREN-DIEP, water in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, dat in den *Dintel* uitloopt.

KOSTVERLOREN-DIJK, dijk in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Piershil*, tusschen den Oud-Piershilsche-polder en den Eendrachts-polder, zich van den Piershilsche- en den Groot-Zuid-Beijerlandsche-dijk tot aan den Zuidzijdsche- en den Oosthoeksche-dijk uitstrekkende.

KOSTVERLOREN-POLDER, pold. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weesperkerspel;* palende N. aan den Sinnigveldsche-polder, O. aan den Bloemendaler-polder, Z. aan de Smal-Weesp, W. aan den Hoogewei-polder.

KOSTVERLOREN-POLDER, pold. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Nieuwe-Niedorp;* palende N. W. aan den Moerbeke-polder, N. O. aan den Ooster-polder-van-Nieuwe-Niedorp, Z. O. aan den Ooster-polder-van-Oude-Niedorp en aan den Oude-Niedorper-polder, Z. W. aan den Leijer-polder, W. aan den Oostkamper-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 363 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

KOSTVERLOREN-SLUIS, voorm. sluis in den *Diemerdijk*, in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland.*

Deze sluis werd eerst de ABCOUDER-SLUIS geheeten, doch naderhand, omdat zij van weinig of geen nut was, de KOSTVERLOREN-SLUIS genoemd en, om diezelfde reden, in of omtrent het jaar 1600, gestopt.

KOSTVERLOREN-VAART of KOSTVERLOREN-WETERING, ook wel de NIEUWE-WETERING of WETERING-BIJ-DE-DRIE-BAARSJES genoemd, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, beginnende aan de stad *Amsterdam*, even buiten de *Haarlemmer-poort*, en loopende in eene zuid-zuidwestelijke rigting naar den Overtoom, alwaar zij, zich vereenigende met de *Overtoomsche-vaart* en de *Slooter-vaart*, den Schinkel vormt, waartusschen eene sluis ligt.

KOTA-BALOE, oude st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java.*

KOTA-INTAN (JUWEELEN-STERKTE), voorm. beroemd kast. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en bij de stad *Batavia.* Het is op last van den Generaal-Majoor DAENDELS geslecht.

KOTA-LAHA, sterkte in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ambon.* Zie VICTORIA.

KOTA-PREANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, resid. *Tjibinong.*

KOTA-RIENGAN, KOTA-RINGAN of KOTA-RINGIN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Succadana*, aan de Zuidkust, bij de rivier van dien naam, tusschen Banjer-Masing en Succadana, met eene goede haven, waar veel handel gedreven wordt.

KOTA-RIENGAN (DE), DE KOTA-RINGAN of DE KOTA-RINGIN, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, rijk *Succadana*, welke met eene zuidwestelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

KOTA-RINGAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo.* Zie Kota-Riengan.

KOTA-RINGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo.* Zie Kota-Riengan (De).

KOTA-RINGIN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo.* Zie Kota-Riengan.

KOTA-RINGIN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo.* Zie Kota-Riengan (De).

KOTA-TANGHA of Kota-Tengah, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, kon. en 80 u. Z. O. van *Atjieh*, aan de Singkel.

KOTA-TANGHA, naam, onder welken de st. Kajoe-Tengie, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, wel eens voorkomt. Zie Kajoe-Tengie.

KOTA-TENGAH, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie Kota-Tangha.

KOTA-TINGIJI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie Kotta-Tinggi.

KOTA-TOUA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra.* Zie Kotta-Toea.

KOTA-WARINGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de rivier van denzelfden naam.

KOTA-WARINGA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka.*

KOTA-WARWIJK, naam, welken de Inlanders geven aan het Kasteel-van-Verre, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het eil. *Amboina.* Zie Kasteel-van-Verre (Het).

KOTA-WRINGIN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang.*

KOTE of Kate, zeer oude kleine buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ¼ u. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel.*

KOTEN, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht.* Zie Cothen.

KOTEN (DE), d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen.* Zie Kooten.

KOTEN (OPPER-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen.* Zie Kooten (Opper-).

KOTERSCHANS, Coterschans of Katerschans, voorm. schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*, bij de buurs. Kote, aan den IJssel, onder Zwollerkerspel. — De plaats, waar deze schans heeft gelegen, is thans, door het stedelijk bestuur van Zwolle, tot wandeling aangelegd.

KOTERVEER, Katerveer, Coterveer, ook het Groote-Veer geheeten, ponteveer over den *IJssel*, in de kleine buurs. *Kote* of *Kate*, onder *Zwollerkerspel*, in den straatweg naar Amsterdam, ½ u. W. van Zwolle.

Dit veer moet zeer oud zijn, als vermoedelijk reeds van vroeger tijd dan de tol (973) dagteekende. In 1443 verkreeg Zwolle, dat reeds vroeger een vierde daarvan bezat, de helft van het veer; de andere helft behoorde den Heere van Buckhorst, die de stad in 1464 bekwam. Omstreeks 1538 had de stad Hattem zich daarvan meester gemaakt, doch door die van Zwolle in regte vervolgd, is het in 1545 aan deze stad toegewezen. — Bij dit veer of gehucht plagt eertijds een vermaarde tol geheven te worden, naar de plaats de Koter- of Katertol geheeten, die Keizer Otto I, in 973, aan de abdij te Elten opdroeg, welke gift Keizer Otto III, in 996, bevestigde, doch in dezen brief wordt die tol Huchdoll genoemd. In 1241 gaf de Abdis dezen tol, die vroeger bijzondere personen gehad

hadden, aan de stad Deventer, voor 20 pond 10 schellingen in pacht. In 1330 raakte Deventer en Amsterdam over het betalen van den tol in twist, die weldra zoo hoog liep, dat de wederzijdsche inwoners handgemeen werden en eenigen in den strijd sneuvelden. Deze twist is onder bemiddeling van andere steden, in 1348, beslecht; doch in 1368 raakten de beide steden op nieuw in geschil, dat in 1388 bijgelegd is.

KOTHEN (TEN-), erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, bij Enschedé, welke men reeds in 1187 vermeld vindt.

KOTIE, lands. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Koetie.

KOTI-LAMA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie Koeti.

KOTTA, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Bezoeki*.

KOTTA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Passaroewang*.

KOTTA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasahe* eil. *Java*, resid. *Sourabaya*, aan de Pisang.

KOTTA, sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, ter versterking van Bonjol dienende.

KOTTA-ALAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

KOTTA-BANGIL, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Bangil*.

KOTTA-BAROE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, afd. *Padangsche-Bovenlanden*, in de zoogenaamde *Tien-Kotta's*, aan den oostelijken oever van het meer Danau.

KOTTA-BOENA, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Baai-van-Tomini.

Hier wordt, ½ u. van het strand, op 7 of 8 voeten diepte, een goudmijn, onder grove zandsteenen vermengd, gevonden. Het behoort aan de Radja van Belang.

KOTTA-GEDANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

In het jaar 1823 was hier eene redoute opgeworpen, welke de onzen bij hunne aankomst aldaar, in 1824, echter verlaten vonden.

KOTTA-LAHA, voorm. naam van het fort Victoria, op *Amboina*. Zie Victoria.

KOTTA-MALANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, distr. *Malang*.

KOTTA-MALINGTANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, in de zoogenaamde *Tien-Kotta's*, aan den oostelijken oever van het meer Danau.

KOTTA-ROEWA, streek lands in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust. Het voornaamste dorp aldaar is Kelibon. Zij ontleent haren naam van een rivier van denzelfden naam.

KOTTA-ROEWA (DE), riv. op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, die uit de bergen, in het landschap *Silan-Benauwer*, haren oorsprong neemt, en met eene zuidelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

KOTTA'S (DE DERTIEN-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Dertien-Kottas (1).

---

(1) Eveneens zoeke men alle de met Kottas zamengestelde woorden, op de woorden van onderscheiding.

KOTTA'S (HET LANDSCHAP-DER-VIJFTIG-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Poeloe.

KOTTA'S (HET LANDSCHAP-VAN-DE-VIER-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie Alaban.

KOTTA-TAAI, voorm. versterkt h. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, het eerste wat de Nederlanders, in het jaar 1618, in het rijk Jakatra, op Java, gebouwd hebben, ter plaatse alwaar later Batavia ontstond. Het heeft gestaan op het oosteinde der *Koestraat*, en is in 1824 en 1825 tot in den grond afgebroken.

De Inlanders van Jacatra, den 22 December 1618, door hunnen Koning Widiak Rama aangevoerd, om de Hollanders daarin te overvallen, gaven het dezen naam, omdat de kleine bezetting hun met drek (*taai*) wierp, en *kotta* zegt zoo veel als stad (1).

KOTTA-TINGGI of Kota-Tinggi, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, land der *Batakh*, rijk *Simamore*; met den zetel des Konings.

KOTTA-TOEA of Kota-Toua, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*, distr. *Agam*.

Den 19 September 1823, viel hier een gevecht voor, tusschen den Tweede Luitenant Tette Baukes Veltman, aan het hoofd van zestien flankeurs en eene bende muitelingen. De gezegde Luitenant, aan wien de verdediging van eene brug, welke over een klein stroomtje lag, was toevertrouwd, werd weldra hier door den vijand in massa bestormd, maar hoe groot des vijands magt ook ware, in vergelijking van het kleine detachement onder zijne bevelen, zoo werd de vijand nogtans met geveld geweer, stoutmoedig door hem aangerand en verdreven. Veltmans dapper gedrag, zoo wel als zijn beleid bij die gelegenheid betoond, werd door den Kapitein Bauer (destijds Kommandant in de Padangsche-Bovenlanden), onder wiens oog dit gevecht plaats vond, hoog geprezen. Zijn gedrag was niet minder manmoedig bij een gevecht, hetwelk in den avond van den daarop volgenden dag plaats had, toen de vijand onze troepen, welke in het dorp Kotta-Toea, van de vermoeijenissen uitrusteden, trachtte te overvallen, doch tot den aftogt genoodzaakt werd.

KOTTA-TOEDJOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

KOTTA-WARINGIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, aan de rivier van denzelfden naam. Er is een Inspecteur over de tinmijnen gevestigd.

Dit d., hetwelk door de opstandelingen in het jaar 1819 versterkt was, werd, na eene moeijelijke marsch van negen dagen, door den Luitenant-Kolonel Keer, den 26 Maart 1820 aangevallen, met dat gevolg, dat de onzen, niettegenstaande eene vrij hardnekkige verdediging, na een vierde uur, meester van de benting waren. Zij vonden daarin zes ijzeren kanonnen, een metalen stukje, twee lilla's, eenige donderbussen, geweren, pieken en verdere inlandsche wapenen, eenen kleinen voorraad munitie en 5 goede praauwen; hun verlies bedroeg 2 dooden, 5 zwaar en 8 ligt gewonden, maar wel tienvoudig was het op den vijand gewroken, van welke velen hun behoud gezocht hadden door zich van eene, wel twintig voet hooge, steilte in de rivier te werpen.

---

(1) Zie Teenstra, *Vruchten mijner Werkzaamheden*, D. II, St. 1, bl. 200

KOTTEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw. distr. arr. en 10 u. Z. W. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Aalten*, gem. *Winterswijk;* met 100 h. en 670 inw.

Men heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

KOTTEN (TEN-), TEN-KATE of DEN COTTEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. O. ten N. van *Zwolle*, gem. en ½ u. O. van *Avereest*, aan de Reest; met 3 h. en 20 inw.

KOTTERMEERSTAL, ven in de heide in *Zalland*, prov. *Overijssel*, omtrent 1½ u. N. van Ommen.

KOTTESEN, geh. in de prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen*, gem. *Vaals*. Zie COTTESEN.

KOTTOS, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van Java*, voor de Baai van *Djapara*.

KOTWIJK-EN-WEDDEHOEN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie WEENE-EN-ZELDAM.

KOUBELS, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*.

KOUBORO of KOUBOUROU, stad in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Daywamba*, O. van Inta, 20 u. van Daboïa.

KOUCK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie KOUK.

KOUDE-AA, riv. in *Overijssel*. Zie AA-AHA, KALTE-AA of KOUDE-AA.

KOUDE-BRON (DE-), bron in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. en ½ u. Z. O. van *Heerlen*, in het geh. *Caumer*.

Deze bron, welke uit de Corisberg springt en de Cauwerbeek voedt, is om haar voortreffelijk water vermaard. De beek, die door haar gevormd wordt, brengt vier watermolens in beweging, te weten: de eene genaamd de Kaumermolen, eene onder den naam van Köpkesmolen bekend, en de twee overige gelegen in de Schiffeler.

KOUDE-HERBERG (DE-), vermaarde herberg op *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. ten N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. O. ten N. van *Renkum*, 10 min. N. van *Oosterbeek*, waaronder zij behoort, aan den grooten weg van Arnhem op Wageningen, onmiddellijk in de nabijheid der aanzienlijke buitenplaatsen de Oorsprong en de Hemelsche-Berg.

Deze herberg is het vereenigingspunt dergenen, die, in deze heerlijke streken vertoevende, hunnen intrek niet in het dorp zelve bij zoodanige ingezetenen nemen, welke een gedeelte van hunne landelijke woning daarvoor hebben ingerigt.

Den 26 Julij 1833 is deze herberg eene prooi der vlammen geworden, doch in hetzelfde jaar is zij weder fraai en grootsch opgebouwd.

KOUDE-HOEK, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 50 min. N. van *Bellingewolde;* met 8 h. en 60 inw.

De streek, waarin het gelegen is, bestaat uit vruchtbare klei; heeft O. de Westerwoldsche-Aa, Z. de Bult, en strekte zich in het N. O. tot aan Klein-Ulsda, en in het Z. O. tot aan het Nieuwe-diep uit.

KOUDE-HORNE of KOLDEHORN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 4 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. O. van *Hindeloopen*, 1 u. N. O. van *Koudum*, waartoe het behoort.

KOUDEHUISTER-LEEGEN, uitgestrektheid laag lands, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, O. van de buurs. Koudehuizum, N. O. van het d. Wons.

KOUDEHUIZUM of KOLDEHUIZUM, buurs., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. W. van Witmarsum.

KOUDEKERK, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* (7 k. d., 19 m. k., 2 s. d., 1 afd.); palende N. aan de gem. Alkemade en de gem. Woubrugge, O. aan Oudshoorn-en-de-Gnephoek, Z. aan den Rijn, die haar van Hazerswoude scheidt, W. aan Leyderdorp.

Deze gem. bevat het d. Koudekerk, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1016 bund. 95 v. r. 78 v. ell., waaronder 1016 bund. 47 v. r. 68 v. ell. belastbaar land; telt 152 h., bewoond door 227 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1255 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. De weilanden, waarin grootendeels de grond van het ambacht bestaat, zijn hier uitnemend goed, en geven de beste soort van boter en kaas, welk zuivel hier ook den grootsten handel uitmaakt. Ook heeft men er 3 pannen- en tegelbakkerijen, 1 steenbakkerij, 2 kalkovens, 1 scheeps-timmerwerf, 1 azijnmakerij en 1 leerlooijerij.

De Herv., welke hier 990 in getal zijn, onder welke 340 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Alphen*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS BRAKEL, die in het jaar 1581 herwaarts kwam, en in het jaar 1586 opgevolgd werd door JOHANNIS NOBELIUS. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer, nadat er eene overeenstemming, over den Predikant, die zal beroepen worden, tusschen den Ambachtsheer en de kerkeraad heeft plaats gehad.

De R. K., welke hier 270 in getal zijn, maken, met die van de Oostbuurt, onder Hazerswoude, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en 760 zielen, onder welke 580 Communikanten, telt.

De 5 Isr., welke men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Alphen*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door een gemiddeld getal van 130 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die, in het jaar 1331, door WILLEM III, Graaf *van Holland*, aan Jonkheer GERRIT VAN POELGEEST uitgegeven is voor een regt leen; doch met dit voorregt, dat dit regt of kwaad leen, bij gebrek van zonen, ook op de dochters zou mogen versterven. De hooge jurisdictie in deze ambachtsheerl. werd, tot het jaar 1600 toe, geoefend door den Baljuw van Rijnland; doch op het te kennen geven van Heer GERARD VAN POELGEEST, dat hij in vele jaren niet had genoten den derden penning in de breuken, aan de ambachtsheerlijkheid behoorende, en op verzoek dat hem, in vergoeding van dien, de hooge jurisdictie mogt worden opgedragen, gelijk aan den Heer van Esselijkerwoude en anderen vergund was, hebben de Staten van Holland en West-Friesland den Heer van KOUDEKERK begiftigd met de hooge heerl. in de voornoemde ambachtsheerl. Behalve dit regt was er vroeger aan deze heerl. gehecht een leenhof, onafhankelijk van het huis VAN POELGEEST, hetwelk met zijn tiendregt mede een onversterfelijk leen, en leenroerig was van de Staten der provincie Holland. Het geslacht der POELGEESTEN, een der oudste van Holland, stierf uit in het jaar 1715, met GERRIT VAN POELGEEST, den vijftiende van dien naam, Majoor van

het regiment Ruiterij, onder den Graaf van Obdam, in dienst dezer landen, die ongehuwd binnen 's Hertogenbosch overleed, en met wien de wapenen van dit stamhuis werden in het graf gelegd. Gedurende zijne minderjarigheid waren, ten behoeve van de schuldeischers, op den boedel van Heer Gerrit, den veertienden van dien naam, alle de heerlijke goederen van Poelgeest verkocht, waaruit zeer langdurige regtsgedingen zijn gesproten, die, na den dood van den laatsten Heer van Poelgeest, schenen te zullen levendig blijven, naardien de ambachtsheerlijkheid van Koudekerk, het voornaamste dier goederen, als een regt of kwaad leen, aan de Staten van Holland en West-Friesland, als Leenheeren, moest vervallen, ten wiens behoeve de ambachtsheerlijkheid ook, op den 8 Februarij 1714, werd in beslag genomen. Doch aangezien de andere heerlijke goederen, bij vonnis van den Hoogen Raad, van den 22 December 1713, bereids waren toegewezen aan Vrouwe Maria Kommerstein, te wier behoeve alle deze goederen, op den 8 Januarij 1692, waren aangekocht, en zij op den 28 Maart 1714 daarmede was verleid, en voorts dewijl de koopschat van goederen, voor meer dan twintig jaren, was voldaan, hebben de Algemeene Staten, den 13 December 1714, besloten om de ambachtsheerl. Koudekerk uit te geven aan den bezitter der hooge heerl., doch niet weder als een regt of kwaad leen, maar als een onversterfelijk erfleen, mits dat aan den lande daarvoor zekere som zou betaald worden, die, bij nadere resolutie van 22 Maart 1715, bepaald werd op duizend dukatons (3150 guld.). Hierdoor namen die moeijelijkheden wel een einde, maar welhaast rezen er weder andere, tusschen den zoon en de dochters kinderen van gemelde Vrouwe Maria Kommerstein, die eerst, op het einde van het jaar 1737, zijn opgeschort en geschikt geworden. Deze heerlijke goederen waren vroeger bezeten door Jonkheer Jan Willem Baron van Ripperda, minderjarigen nagelaten zoon van Ludolf Zuerd Baron van Ripperda, weleer Afgezant van den Koning van Spanje, bij Keizer Karel VI, en uit een Gravin van Kobenzel geboren. Deze Jonkheer Jan Willem, was de kleinzoon van den Groningsche Jan Willem Baron van Ripperda, Heer *van Jensuma,* Ambassadeur bij den Koning van Spanje en naderhand eerste Staatsdienaar van den Koning, wiens staatsverwisselingen wij reeds op het art. Englumberg vermeld hebben. Thans wordt de heerl. Koudekerk in eigendom bezeten door de erfgenamen van wijle Mevrouw Adriana Catharina Vosmaer, in leven weduwe van den Wel-Eerwaarden Heer Reinier Sweigholt, woonachtig te Loenen.

Het d. Koudekerk, bij de landlieden meestal Koukerk geheeten, ligt 1¼ u. O. van Leyden, 1¼ u. Z. W. van Woubrugge, 1½ u. W. van Alphen, aan den noordelijken oever van den Rijn, in eene zeer vermakelijke landstreek, zoodat zij in schilderachtige water- en landgezigten, haars gelijken weinig aan die rivier heeft; hebbende het gezigt op de gebouwen en lustplaatsen, langs den zuidelijken oever van den Rijn, op den grond van Hazerswoude gelegen.

Men vindt er die gissen, dat dit d. den naam heeft naar de Kauchen, naburen der oude Friesen, die noordelijk aan den regter oever der Eems woonden, en hier eene volkplanting zouden gehad hebben. Dit wordt echter door anderen wedersproken.

Het strekt zich ter lengte van omtrent een half uur gaans langs den oostelijken oever van den Rijn uit, en is tamelijk wel bebouwd.

De doorvaart der trekschuiten naar alle steden van Holland, is een groot voordeel voor Koudekerk, om dagelijks overal henen te kunnen

reizen. Aan het oosteinde, zoo wel als aan het westeinde der betimmerde buurt, ligt eene schouw, om de jagers der trekschuiten en hunne paarden, die hier van jaagpad moeten verwisselen, over te zetten.

Eer de straatweg van Gouda op Rotterdam werd aangelegd, was de groote doortogt, van Amsterdam naar Rotterdam, door dit dorp henen, en deze wordt tegenwoordig nog veel gebruikt, ten welken einde vroeger, niet verre van de kerk, eene pont op den Rijn gehouden werd, welke pont, in het jaar 1838, door eene fraaije brug over die rivier is vervangen. Men heeft omtrent Koudekerk, behalve den grooten weg langs den Rijn, nog eenen vrijen achterweg, de Lagewaardsche-weg genaamd, gelegen ten Noorden van den Luttiken-Rijn, of liever van de Lagewaardsche-Wetering, welke nu, in plaats van dien onbruikbaren arm des Rijns, bevaren wordt. De kerk was vóór de Reformatie aan den H. Nicolaus toegewijd, en uit eenen brief van het jaar 1514 blijkt, dat er den H. Willibrordus ook als Patroon bijzonder gevierd werd. Deze kerk stond onder de collegiale kerk van Onze Lieve Vrouw te 's Gravenhage, die ook den Pastoor van Koudekerk aanstelde. In het jaar 1453 heeft Rudolf, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, zijnen Wijbisschop, Judocus, Bisschop van Hiëropolis, door eenen brief gemagtigd, om het koor der gemelde kerk te wijden. Ook heeft hij in denzelfden brief aan alle degenen die, met berouw gebiecht hebbende, de kerkdienst daar zouden bijwonen, of iets ten behoeve daarvan zouden opschieten, veertig dagen aflaat verleend. In deze kerk was, behalve het hoofdaltaar, een altaar van het *Heilige Kruis* en een van den H. Laurentius, waarvan ook eenige giften en makingen waren gedaan, die door de Bisschoppen altoos bevestigd werden. Voorts was deze kerk van zeer vele en aanzienlijke giften, zoo van eeuwigdurende jaargetijden, als andere zaken, voorzien, zoo dat zij in dat opzigt geen van de minst bedeelde kerken moet geweest zijn. Dit gebouw moet zich in vroeger tijden, anders dan nu, vertoond hebben, want men vindt, dat het eenen vierkanten toren, met eene hooge spits en vier kleine spitsen op de hoeken, heeft gehad, en dat er aan de kerk, omtrent het jaar 1453, een nieuw koor zou gesticht zijn. Thans is het eene kruiskerk, regelmatig gebouwd, met pilaren in het ruim, die te gelijk met het koor opgetrokken, eenige voeten hooger, dan het oude gebouw geweest is, waarvan het beloop nog voor eenige jaren, aan den binnenste muur des torens, te zien was. De ingang bestaat in een fraai voorportaal, koepelswijze gebouwd. De binnenruimte is in tweeën afgedeeld, welks eene deel tot oefening van de godsdienst wordt gebruikt, en ten dien einde van een predikstoel, een doophek, een verheven gestoelte voor den Heer der plaats, nevens andere mindere gestoelten en zitplaatsen is voorzien; terwijl het andere deel tot koor gebruikt werd, in hetwelk men eene schoone consistorie, tevens kerkeraadskamer, nevens eene afzonderlijke kapel vindt, en daarin eenen nieuwen grafkelder, toebehoorende aan de Vrouwe dezer plaats. De toren, die mede verhoogd is, heeft een sierlijk opgaand spits, dat men in het midden der vorige eeuw vernieuwd heeft. Op het kruis der kerk staat nog een kleiner torentje of lantaarn, met een spits daarboven, hetwelk men meent betrekking te hebben op eene kapel, voormaals aan deze parochiekerk gesticht, tot verzoening van den bekenden moord, in het jaar 1392 aan Aleid van Poelgeest begaan, die in eene ongeoorloofde betrekking met Hertog Albrecht van Beijeren

leefde. Deze kerk, welke zeer bouwvallig was geworden, heeft, even als de pastorij, in het jaar 1844 aanmerkelijke herstellingen ondergaan.

De R. K. kerk, aan den H. Michaël toegewijd, staande aan den Hoogen-Rijndijk, onder Hazerswoude, is van een orgel voorzien.

De alhier bestaande Waag is een partikulier eigendom. Ook heeft men er een Weeshuis voor de Hervormden, dat in het jaar 1835 door weldadigheid is hersteld, waarin bejaarden en kinderen verpleegd worden. In de vorige eeuw bestond in deze gem. almede een Krankzinnigenhuis, hetwelk reeds voor vele jaren is te niet gegaan.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

Voorheen stonden hier de adell. h. Poelgeest, Klein-Poelgeest en het Huis-te-Tol, van welke de beide laatste thans niet meer bestaan. Het laatste is voor eenige jaren herbouwd en van eenen toren voorzien.

Dit dorp wordt meestal opgegeven als de geboorteplaats van den beroemden Schilder Rembrant van Rhijn, hoewel de molen, waar hij het eerste licht zag, eigenlijk onder Hazerswoude staat.

Het wapen der gem. is een schild van zilver, met eenen klimmenden leeuw, beladen met eenen balk van sabel, voor den leeuw zijn vier en achter hem twee blokjes van sabel (zwart). Dit wapen is uit den huize van Teylingen van Tol voortgesproten.

KOUDEKERK, d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Koudekerke.

KOUDEKERKE, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen* (1 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. W. aan de gem. Biggekerke-en-Krommenhoeke, N. aan Grijskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande, N. O. aan de gem. Middelburg, O. aan Oost- en West-Souburg, Z. aan Vlissingen, W. aan de Zee.

Deze gem. bevat het d. Koudekerke, de geh. Dishoek, het Zand en Zwanenburg, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1819 bund. 12 v. r. 56 v. ell., waaronder 1817 bund. 52 v. r. 34 v. ell. belastbaar land; telt 187 h., bewoond door 270 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1260 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 10 na, alle Herv. zijn, onder welke 550 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Pieter van den Broecke, die in het jaar 1583 herwaarts kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van den Ambachtsheer.

De 10 R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Vlissingen*.

Men heeft hier eene school, welke door een gemiddeld getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., zijnde de grootste van het eil. *Walcheren*, welke thans aan onderscheidene eigenaren, en voor het grootste gedeelte aan de stad Vlissingen toebehoort.

Het d. Koudekerke, ook wel Koudekerk, bij de landlieden meestal Koukerke genoemd, ligt 1 u. Z. W. van Middelburg, ½ u. N. N. W. van Vlissingen. Sommigen willen, dat het even als Koudekerke in Holland, zijnen naam van de Kauchen, welker volkplanting en woonstede

hier geweest zou zijn, bekomen hebbe. Men telt er in de kom van het d. 64 h. en 1200 inw.

Volgens het ongedrukte domregister (*Cathedraticum*), had de Bisschop van Utrecht, vóór de Hervorming, twee deelen inkomsten van de kerk. JOHAN VAN STRIJEN, tweede Bisschop van Middelburg, en nazaat van NICOLAAS A CASTRO, was vroeger Pastoor van dit KOUDEKERKE, of van KOUDEKERKE in het eil. *Schouwen*, geweest. De kerk is een tamelijk goed gebouw met eenen houten toren, doch van geen orgel voorzien. Zij is in het jaar 1837 hersteld. Tijdens het beleg van Vlissingen, in het jaar 1809, zijn hier vele Engelschen begraven. De regtstandige zerken, op het kerkhof aanwezig, worden echter door sommigen, abusief opgegeven als aldaar ter gedachtenis van die krijgslieden geplaatst; terwijl zij door de betrekkingen van later aldaar begravene Engelschen zijn opgerigt.

Vroeger had men hier de kasteelen Ter-Hooge, Steenhove Ter-Boede, Zwanenburg, Paauwenburg en Lammerenburg, van welke de drie eerste in moderne buitenhuizen en de drie laatste gedeeltelijk gesloopt en in boerderijen veranderd zijn; voorts liggen hier nog de buitenplaatsen, Torenvliet, Vijvervreugd, Moesbosch en Triton. Ook treft men onder deze gem. onderscheidene vliedbergen aan.

Dit d. is de geboorteplaats van den Ontleedkundige JOHANNES WALAEUS, geb. 27 December 1604, † in 1649, als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Leyden.

De kermis te KOUDEKERKE valt in den derden Pinksterdag.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van zilver, met eene kerk en eenen boom in natuurlijke kleur.

KOUDEKERKE of KOUDEKERK, meestal bij verkorting KOUKERK, voorm. heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Haamstede;* palende N. aan de heerl. Noord-Welle en aan Zuid-Welle, O. aan Serooskerke, Z. aan de Ooster-Schelde, Z. W. aan de heerl. Burgt, N. W. aan Haamstede.

Deze heerl. bevatte vroeger een d., doch thans niet meer dan een geh. en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 450 bund. 62 v. r. 38 v. ell., waaronder 444 bund. 35 v. r. 11 v. ell. belastbaar land; telt 18 h., bewoond door 21 huisgez., uitmakende eene bevolking van 210 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle Herv. zijn, behooren tot de gem. *Haamstede*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Haamstede*.

Deze voorm. afzonderlijke heerl. is sedert onheugelijke jaren met die van *Haamstede* vereenigd, en wordt thans, even als deze, in eigendom bezeten door den Heer WILLEM FERDINAND MOGGE MUILMAN, Oud-President-Directeur van de Nederlandsche Bank, te Amsterdam.

KOUDEKERKE was weleer een goed dorp en groote parochie, daar men eene voorname jaarmarkt vondt. JOHAN, Heer *van Gruithuizen,* Prins *van Steenhuizen*, is er in zijnen tijd Heer van geweest. Zijne ouders hadden ook de kerk van dit dorp gesticht, en begiftigd ter eere van den *Almagtigen God;* van de *Glorierijke Maagd en Moeder des Heeren*, MARIA; van *alle Heiligen*, en van ST. MARTINUS, den Patroon om door eenen Kapellaan bediend te worden. Het regt van eenen Pastoor aan te stellen behoorde, ten minste voor een gedeelte, aan den Heer VAN KOUDEKERKE. Van tijd tot tijd is het grondgebied dezer parochie, door

inbraken en overstroomingen, zeer verminderd en het dorp dermate verloopen, dat er heden niet dan de toren zonder spits van overig is, die den zeevarenden tot een baken verstrekt, en daarom Plompentoren genoemd wordt. Hij staat aan den binnenvoet van den Zeedijk, achter welke in het jaar 1654 eene inlage is gelegd.

Het wapen dezer heerl. bestond uit een schild, doorsneden in drieën; het eerste van sabel (zwart), met vier schuins liggende degens van goud, het middelste van zilver, het onderste van sinople (groen). Het geheel beladen met eenen regts overliggenden toren van keel (rood), hebbende een spits dak van azuur (blaauw).

KOUDEKERKE (INLAGE-VAN-) of KOUDEKERKER-INLAGE, pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Haamstede*; palende W., N. W. en N. O. aan de heerl. Koudekerke, Z. W. aan de Ooster-Schelde. — Deze pold. is in het jaar 1654 ingedijkt.

KOUDEKERK-EN-HAZERSWOUDE-AAN-DEN-RIJNDIJK, R. K. stat. in het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. *Rijnland*.

Men heeft in deze stat. eene kerk, te Koudekerke, en telt er 530 Communikanten. Zij wordt door eenen Pastoor bediend.

KOUDEKERKER-INLAGE, pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie KOUDEKERKE (INLAGE VAN-).

KOUDENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie KAUWENBERG.

KOUDENBURG, bekende herberg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, Z. van het d. *Stiens*.

KOUDENBURG of KOLDENBURG, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 7 u. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en 5 u. N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. O. van *Haule*, waartoe het behoort; met 4 h. en 20 inw.

KOUDENHOEVE of KOUDENHOVE, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie COLDENHAVE.

KOUDENOORD, groot gedeelte onbedijkt land, uit schorren bestaande, in de prov. *Noord-Braband*, tusschen het Volkenrak en de Rozendaalsche-vliet, de westelijke punt van de heerl. *Prinseland* uitmakende.

KOUDENPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzer-Ambacht*, prov. *Zeeland*, distr. *Hulst*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. *Hoek*; palende N. aan den Loven-polder, O. aan den Oud-Westenrijkpolder en aan den Nieuw-Westenrijk-polder, Z. en W. aan den Braakman. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 508 bund. 60 v. r. 26 v. ell., en is schotbaar groot 443 bund. 47 v. r. 63 v. ell.

Den 7 Januarij 1542, is door Keizer KAREL V, octrooi en privilegie tot het bedijken van den KOUDEN-POLDER en den *Looven-polder*, aan JAN VAN DE WALLE, Schildknaap, Heer *van Donije*, verleend, waarin gezegd wordt: »dat in den voorleden tijd, gedurende den oorlog en » tweedragt in Vlaanderen, de principale dijk, tegen de zee en ook aan » de zoogenaamde Nieuwe Sluis in den Ambachte van Assenede, wa- » ren doorgestoken, waardoor verscheide schoone parochiën en landen » verdronken zijn, zoodat aan gemelden Schildknaap, wordt toegestaan, » om nevens zulke adherenten en mededeelers als hij mogt verkiezen, » ten zijnen pericule en de fortuue, te mogen dyken tot 2300 geme- » ten, binnen den tijd van zes jaren," — welke bedijking in 1543 is tot stand gekomen. Naderhand is door FILIPS II, Koning *van Spanje*, aan den Koudepolder verleend exemptie van tienden, welke de

polder voor tien jaren, ten gebruike gekregen had, » mits betalende » 2 stuivers (10 cents) voor elk vruchtdragend gemet, wegens de kos» ten van drie processen, met de prelaten van St. Pieters en van St. » Bavo en met Willem van der Werve, Markgraaf *van Antwerpen*, » en van twee inundatiën, benevens de zware tauxatie, waarop de pol» der ter verversching van den Vreemdijke-polder was getauxeerd, bij » de inundatie van 1570," — alles bij octrooijen van den 7 Julij 1562 en bij vernieuwing den 19 Julij 1572.

Deze polder, welke onder de calamiteuse is opgenomen, heeft onderscheidene malen, door storm en hoogen vloed, meer of min aanzienlijke schade geleden, ten gevolge van zijne ligging tegen den Braakman. In Januarij 1791, en nogmaals in Maart van datzelfde jaar, is hij ingevloeid, doch dadelijk weder beverscht.

Daarin liggen, behalve een gedeelte van het dorp Hoek en het geheele geh. Mauritsfort, elf kapitale en acht mindere boerenhofsteden, terwijl nog een dertigtal arbeiderswoningen rond de dijken en in het inwendige des polders, zijn gebouwd. Deze polder watert uit, door middel van eenen duiker in den Lovenpolder, waaruit het water door eene zeesluis in den *Braakman* gebragt wordt.

Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

KOUDE-POLDER (DE), onbehuisde pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Wemeldinge;* palende N. en N. O. aan de Schelde, Z. O. aan den Kaars-polder, Z. en Z. W. aan de Landen van Wemeldinge en aan den Snodijk of Verderf-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 38 v. r. 91 v. ell. Het polderbestuur behoort tot de Breede watering.

KOUDERWOUDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie Kolderwoude.

KOUDER-YDEN (TER-), volgens de oude spelling Couder-Ter-IJden, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Oerden (Ter-).

KOUDEWATERS-KLOOSTER, voorm. kloost., thans eene buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Coudewater.

KOUDEWATER (HET), riv. in *Overijssel*. Zie Aa.

KOUDMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Makkumer-meer.

KOUDUM of Koldum, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 4 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. Z. O. van *Hindeloopen*, op eenen hoogen zandrug, te midden van laag land.

Het d. is groot, loopende ongeveer Zuid en Noord, en bestaande uit eene drie dubbele lange rijweg, alom met huizen bezet, die in het jaar 1620 reeds meer dan honderd beliepen. Ook liggen deze huizen zeer vermakelijk in eene zaverige, vruchtbare en lommerijke landouwe. Men telt er, met de daartoe behoorende b. Terwisscha en het geh. Galamadammen, 970 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veehandel, hebbende men er vele vruchtbare gronden; ook is er een koren- en pelmolen. Vroeger legde men zich hier veel op de zeevaart en visscherij toe.

De Herv., van welke men er ruim 830 aantreft, onder welke 210 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Workum*, behoort. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Rudolphus Fabritius, die in het jaar 1580

herwaarts kwam en weinige jaren later weder vertrok. Onder de Predikanten, die te KOUDUM gestaan hebben, verdient vermelding FRANCISCUS BURMAN, die er van 1695 tot 1698 stond, in het jaar 1715 Hoogleeraar te Utrecht werd en aldaar den 22 September 1719 overleed.

De kerk, die vóór de Hervorming aan den H. MARTINUS was toegewijd, plagt honderd goudg. (150 guld.) op te brengen. Ook had men er eene vikarij en twee prebenden; de vikarij, gelijk ook de eene prebende, leverde honderd goudg. (150 guld.); van de andere prebende trok de bezitter 70 goudg. (105 guld.). Deze kerk was een groot gebouw, dat van buiten een schoon aanzien had; de predikstoel rustte op zeven marmeren pilaren. De kerk was voorzien van eenen zeer hoogen en spitsen toren, van vijf en negentig voet (ongeveer 30 ell.) muurwerk en een leijen spits van honderd negen voet. (ruim 34 ell.). Deze toren werd gebouwd door den Grietman DOUWE EPEMA, die, dit werk in 1614 begonnen hebbende, het in 1617, en dus in drie jaren tijds, ten einde bragt. Tot het fundament had men honderd tachtig duizend steenen noodig, dewijl het muurwerk zeven voeten (ruim 2 ell.) dik is. Ook diende hij tot een baken, niet alleen in de Zuiderzee, maar zelfs, zoo men verzekert, bij het inkomen van Texel of het Vlie. Tegen den avond van den 13 Augustus 1830 werd de bovenste spits zestien ellen hoog geheellijk van het voetstuk afgerukt; in haren val heeft zij een huis, dat op zestien tot twintig ellen afstand stond, midden doorgebroken, terwijl de haan door het dak van een verder staand huis op den zolder werd nedergeworpen. Daar de kerk ook bouwvallig werd, is zij voor eenige jaren vervangen door eene nieuwe achtkantige kerk, waarin men het orgel uit de vorige kerk overgebragt heeft; ook heeft zij eenen koepeltoren. Met behulp van eenen middelmatigen verrekijker kan men van dezen toren de reede van Texel en de schepen, die daar liggen, onderscheidenlijk zien.

De Afgescheidenen, welke hier ongeveer 100 in getal zijn, maken, met die der overigen uit de grietenij, eene gem. uit, welke nog geen vasten Leeraar heeft. De kerk is een klein en net gebouw, doch zonder orgel.

De 7 Doopsgez., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Molkwerum*. — De enkele Evang. Luth., welke er woont, behoort tot de gem. van *Workum*. — De R. K., van welke men er ruim 60 aantreft, worden tot de stat. van *Bakhuizen* gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

Voortijds lagen hier ook de staten: Galama, Epema en Keimpe-Donia-huis, Old-Galama, Grovestins enz., van welke thans alleen de state Galama over is. Ook heeft men er nog de landhuizen Bovenburen en de Kamp.

In het Zuidoosten van het dorp ligt Galamadamme-sluis en in het Zuiden heeft men het droog gemalen meertje Ottopoel. Zie beide die woorden.

KOUDUM is de geboorteplaats van FEIE VAN INTHIEMA, een der Watergeuzen, die tevens Regtsgeleerde en Dichter was, en van JACOB BINKES of BINCKES, die zich in de jaren 1676 en 1677, als Kommandeur over een eskader, heeft beroemd gemaakt, en den 12 December 1677 op het fort Tabago met het geheele garnizoen in de lucht vloog, door eene bom, die door den Franschen Admiraal D'ESTRÉES op het kruidmagazijn geworpen werd.

Op Pinksteravond des jaars 1515 werden KOUDUM, *Molkwerum Hindeloopen* en meer andere plaatsen door den Zwarten hoo,

verbrand, en in het jaar 1586 de inwoners alhier door de Spanjaarden zeer mishandeld. Men vindt in het kerkgebouw te KOUDUM van deze laatste gebeurtenis nog een gedenkschrift, dus luidende:

ANNO 1586, IN JANUARIO OP PONTIAAN DEN 14 DAG,
IN KOUDUM GROOTE JAMMER MEN ZAG,
AAN MAN, WIJF EN KIND, GROOT IN 'T GETAL,
MET HANGEN EN VROUWENSCHENDEN OVERAL,
AAN PAARDENSTAARTEN GEBONDEN VOORWAAR,
ALS HONDEN ZIJ NALIEPEN, DAT IS ZEKER EN KLAAR,
AL VAN DE MALCONTENTEN ZEER BOOS EN WREED
LEIDEN DE JONGE DOCHTERS MEENIG VERDRIET.

KOUDUMER-SLAPERDIJK (DE), dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*.

In het jaar 1752, toen men met reden grootelijks bekommerd was over de schade, welke door de paalwormen aan de zeeweringen werd toegebragt, werd deze zware SLAPERDIJK gelegd, welke vooreerst Noordwest en Zuidoost loopt, van eenen ouden zeedijk van het Workumer-Nieuwland naar Koudum, alwaar hij met den hoogen rug, waarop dit dorp ligt, ineenloopt; doch ten Zuiden van Koudum loopt hij naar Galama-dammen, alwaar eene zware schutsluis in het vaarwater is gelegd, en voorts aan den Oostkant der sluis tot in het hooge land van Hemelum, waar alleen vroeger eene duikersluis gevonden werd, dienende tot eene uitwatering, waardoor zich de Oorden en Oud-Karre in de Morrha ontlastten; thans is echter, ten gevolge van het bouwen der sluizen te Galama-dammen in 1836, deze duikersluis weggebroken. Het gevolg hiervan is, dat alle dijkbreuken, die tusschen Workum en Gaasterland voorvallen, maar een klein gedeelte der provincie kunnen onder water zetten, zoodat dit werk van zeer veel nut is. Doch zoo ras het in orde was, openbaarde zich een onvoorzien gebrek in de lozing des waters van Wymbritseradeel enz., waarvan men zelfs niet, dan na veel zoekens, den waren oorsprong vond. Vóór het leggen, namelijk, van den SLAPERDIJK, in het jaar 1732, was er bij de Galama-dammen eene opening van ongeveer negentig voeten (ruim 28 ell.), door welke de Noordelijke grietenijen hare uitwatering naar de Zuidersluizen hadden. Deze opening nu werd door het leggen van dezen dijk aanmerkelijk verminderd: want de sluis, die men hier maakte, kreeg maar vijf en twintig voeten en drie duimen (ongeveer 8 ell.) wijdte, en de duiker was maar acht voeten (2½ ell.) wijd; zoodat de geheele uitstroomende wijdte nu, in plaats van negentig (ruim 28 ell.), slechts drie en dertig voeten (ruim 10 ell.) beliep, waaruit noodzakelijk, bij hoog binnenwater, eene groote belemmering in de uitstrooming moest ontstaan. Om deze reden heeft men, in 1775, nog eene nieuwe sluis, ter wijdte van achttien voeten (ruim 5½ ell.), in den Slaperdijk gelegd, ter plaatse, waar deze zich met den ouden zeedijk van het Workumer-Nieuwland vereenigt, en dus de uitwatering naar de zuidelijke sluizen aanmerkelijk bevordert. In het jaar 1836 zijn bij deze sluis nog twee sluiskokers van de zelfde wijdte gemaakt. Zie het art. GALAMADAMMEN.

Deze dijk heeft eene breedte van 180 voeten (56½ ell.), een kruis van 12 voeten (ruim 3½ ell.), en ter wederzijden eene bermte of voorvlakte van vier voeten (1¼ ell.), en het overige voor de docéring. Van den binnendijk van het Workumer-Nieuwland af, strekt hij zich, ter lengte van 700 roeden (ruim 107 ell.) en eene hoogte van 6 voeten (ongeveer 2 ell.), langs Kolderdam over de vaart de Gorzen uit, waarin men eene schutsluis

heeft gelegd, tot aan Koudum. Van de zuidoost-zijde van dit dorp, tot Galamadammen, is de lengte 300 roeden (43 ell.), en de hoogte, als meer blootgesteld, 7 of 8 voeten (ruim 2 of 2½ ell.). Ter laatstgenoemde plaatse ligt eene ruime en sterke sluis; terwijl de dijk van daar tot Hemelumer-Nijeburgen, voor een groot gedeelte over den Ouden weg, eene lengte van 500 roeden (ongeveer 75 ell.) en eene breedte van 8 voeten 2½ ell.) heeft. Volgens het ontworpen plan van den Waterbouwkundige Willem Loré, werd deze dijk den 22 Augustus 1732 aanbesteed; daaraan werd met zoo veel spoed, onder het toezigt van dien verdienstelijken, man gearbeid, voornamelijk door het krijgsvolk, ter repartitie van de prov. Friesland staande, dat de dijk den 14 October op het bezooden na als voltooid beschouwd werd.

KOUK of Kouck, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Roermonde*, kant. en 2½ u. O. van *Weert*, gem. en ¼ u. N. W. van *Heythuisen;* met 14 h. en 60 inw. Het is eene zeer arme plaats in de heide.

KOUKAENGE, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie Coekange.

KOUKERK, naam, welken de landlieden wel eens geven aan het d. Koudekerk, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Koudekerk.

KOUKERKE, verkorte naam van het d. Koudekerke, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Koudekerke.

KOUKERKE, naam, welken de landlieden weleens geven aan het d. Koudekerke, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie Koudekerke.

KOUKRANTOUM of Kookraotoom, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Akim*, 45 u. O. Z. O. van Coumassie.

KOUMER, Koumer of Caumer, ook Cuemer of Cimdel, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en 1 u. N. van *Heerlen;* met 20 h. en ruim 100 inw.

KOU-MIRIE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. Nakkarakkibo, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Nakkarakkibo.

KOUM-QUOUNTI, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, in het rijk van *Assiante*, 40 u. N. N. O. van Coumassi.

KOUNTAUSO, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, in het N. van het koningrijk *Assiante*, land Coranza.

KOUPAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, die uit het gebergte *Koewoong* ontspringt, en zich uitstort in de *Baai-van-Segara-Lima*.

Deze riv. is niet op alle plaatsen even diep, daarenboven hier en daar met rots- en klipsteen opgevuld, en dus van weinig ander nut dan om goederen, op vlotten, naar Patjitan af te voeren.

KOUPPO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*. Zie Koeppo.

KOUROEGRON-PIKIEN-JOEDA, naam, welken de Negers geven aan den kostgrond Moederszorg, in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Moederszorg.

KOUWATER of Kouwater-klooster, voorm. klooster, thans eene buurt in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Coudewater.

KOUWEN of Kouwenderstraat, b. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Heerlen*, gem. en 1¼ u. O. van *Hoensbroek;* met 10 h. en 60 inw.

Het is het zuidelijkste gedeelte van het gehucht *Kouwender-en-Akerstraat*.

KOUWENBERG of KOUWENBURG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 1¼ u. N. van *Tilburg*, aan den weg van Tilburg naar Loon-op-Zand; met 3 h. en 13 inw.

KOUWENBERG of KOUWENBURG, kasteeltje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ¼ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. *Oisterwijk*, aan de zijde van de Donge.

Het gedeelte van dit kasteeltje, dat nog bestaat, wordt, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 68 v. r. 60 v. ell., thans in eigendom bezeten door den Heer M. VAN DER LINDEN, woonachtig te 's Hertogenbosch.

KOUWENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie KAUWENBERG.

KOUWENBURG, geh. en kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. prov. *Noord-Braband*. Zie KOUWENBERG.

KOUWENDER-EN-AKERSTRAAT, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Heerlen*, gem. en ¼ u. O. van *Hoensbroek*, aan den nieuwen weg van Sittard over Heerlen naar Aken; met 51 h. en ruim 250 inw.

Dit geh. bestaat uit twee buurten de **Kouwenderstraat**, ten Z. en de **Akerstraat** ten N., tot welke laatste 41 h. en 170 inw. behooren.

KOUWENDERSTRAAT, buurt in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie KOUWEN.

KOUWERS-INLAGE, pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie KAUWERS-INLAGE.

KOUWHEIDE, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 9 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en 40 min. N. W. van *Putten*; met 2 h. en 15 inw.

KOUWHORN, hoek van den zeedijk tegen het IJ, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in het zuiden van de gem. *Oost-Zanen*.

KOUWHORN-BRAAK, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in den pold. *het Veld*, tegen den zeedijk, in het zuiden van de gemeente Oost-Zanen.

KOWALING, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. In het begin der vorige eeuw telde het 50 huisgezinnen.

KOWAN, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche Amblau*, aan de Noord-oostkust.

KOWO-BAYEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kados*, ads. res. *Magelang*.

Dit d. was, gedurende den opstand der Javanen van 1825—1830, steeds eene verblijf- en schuilplaats der muitelingen, welke zich nooit wilden onderwerpen. Kapitein NAUTA, den 3 Julij 1828, derwaarts gezonden, om hen van daar te verdrijven, en het dorp vervolgens in de asch te leggen, vond er den vijand in slagorde geschaard, met zeer vele Hoofden te paard en de geweerdragende in hinderlagen, in dit dorp; waarop de Kapitein er eenige schoten door eenen tweeponder in liet doen, en vervolgens de kavallerie er op aanvallen, waardoor zij geheel uit een gedreven, en tot eene volslagene vlugt gedwongen werden, terwijl de schrik hen zoodanig bevangen had, dat geen hunner zich

durfde vertoonen op den terugmarsch der onzen, welke aangenomen werd, na dat het dorp verbrand was. Bij dit gevecht zijn, negen muitelingen gesneuveld en dertien gekwetst, terwijl de onzen hoegenaamd geen verlies geleden hebben, maar daarentegen achttien paarden met vele zadels, lansen en ander wapentuig buit maakten.

KOWOESOE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. *Hamburg*, in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Hamburg.

KOX of Kok, geh. in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 1½ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. N. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. N. W. van *Gemert*, aan de Aa, welke rivier men tot dit geh: voorheen met platboomde vaartuigen kon opvaren.

KOYVENNE of Koyfenne, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. O. van *Bolsward*, ½ u. Z. O. van *Oosterend*, waartoe het behoort.

Ter plaatse waar zij gestaan heeft, ziet men thans 2 boerenhuizingen. De tot de state behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 97 bund. 57 v. r. 33 v. ell., en worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaren.

KRAAIJENBOSCH of Kraijenbosch, gorsweiland in den *Hoeksche-waard*, in het balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Oud-Beijerland*; palende N. aan het Spui, O. aan de Oostersche-gorzen, Z. en W. aan de haven van Oud-Beijerland.

Het is met eene kade van 2 of 3 voet tegen eenen meer dan gewonen zomervloed gedekt, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. 91 v. r. 4 v. ell.

KRAAIJENBURG, adell. hofstad in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Craijenburg (1).

KRAAIJENBURG (KLEIN-), buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. W. van *s' Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. van *Voorburg*, gem. en ½ u. Z. Z. W. van *Rijswijk*, aan de oostzijde van de Vliet.

KRAAIJENDAAL, pold. in het *Land van Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Lexmond-Achthoven-en-Lakerveld*; palende N. O. aan Vijfhoeven, Z. O. aan het Zederik-kanaal, Z. W. aan Schaperswijk en Oost-Lakerveld, N. W. aan den straatweg van Gorinchem naar Utrecht.

KRAAIJENESSERVAART, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, onder de gem. *Heemstede*. Het neemt een begin aan de oostzijde van de buitenplaats Bosch-en-Hove, loopt in eene oostelijke strekking langs Leeuwenhoofd en de gewezene hofstede Middellaan, om zich in het *Zuider-Spaarne* te ontlasten.

KRAAIJENEST, Kraijenest of Kraaynest, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Sneepkil, O. en Z. aan de Westkil, W. aan den Thomas- of Romboutswaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, met de kaden, eene oppervlakte van 58 bund. 64 v. r., en heeft drie houten duikers, alle voorzien van eene klep, als. eene op de zuidzijde, wijd 8 palm. 7 duim. en twee op de westzijde, wijd ieder 5 palm. 4 duim. Door

(1) Evenzeer zoeke men de overige namen welke men elders wel eens met Kraa gespeld vindt, en hier niet gevonden worden, op Cra of Kra.

deze duikers wordt bij op de Westkil van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. boven A. P. De hoogte der kade is 2 ell. 3 palm. à 2 ell. 4 palm. boven A. P. De pold. is echter alleen aan de zuid- en westzijde van kaden voorzien, welke 3 palm. tot 7 palm. boven het land liggen; aan de noordoost- en een gedeelte van de westzijde hebben de oevers de noodige hoogte. Het bestuur berust bij den eigenaar.

KRAAIJENEST, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kraijenest.

KRAAIJENEST, Kraaijennest, Kraainest of Krajenest, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 20 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. N. van *Heemstede*; met 16 h. en 130 inw.

Men wil dat deze b. haren naam zoude ontleend hebben, naar een vroeger hier gestaan hebbend huis, het huis te Kraaijenest geheten,

KRAAIJENEST (HET HUIS-TE-), volgens sommigen ook Kraaijenhorst geheeten, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 20 min. Z. van *Haarlem*, gem. 20 min. N. van *Heemstede*.

Van dit voorm. adell. h., weet men thans niets meer dan de standplaats aan te wijzen, zijnde de grond, waarop het gestaan heeft, vermoedelijk thans door het geb. Kraaijenest ingenomen.

KRAAIJENISSE of Kraijenisse, heerl. op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijers-polder-en-Kraaijenisse*; palende N. aan de heerl. Stellendam, O. aan de Haven-van-Dirksland, Z. aan de heerl. Nieuw-Kraaijerspolder, W. aan de heerl. Roxenisse en het Stellegors. — Deze heerlijkheid bevat niets dan de polder Kraaijenisse.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Dirksland*. — De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Oude-Tonge*. —

Er is in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Stellendam*.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe Augusta Leopoldina Catharina Baronnesse van Pallandt, douairière van den Heer Frederik van Leiden van West-Barendrecht.

KRAAIJENISSE, pold. in het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijers-polder-en-Kraaijenisse*; palende N. aan den Eendragts-polder en den Hals-polder, O. aan de Haven-van-Dirksland, Z. aan den Nieuw-Kraaijers-polder, W. aan den polder Roxenisse en het Stellegors.

Deze pold., die in het jaar 1760 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 628 bund., en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

KRAAIJENNEST, naam, welken men in de wandeling wel eens geeft aan het adell. h. Craijenburg, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Craijenburg.

KRAAIJENS-POLDER, pold. in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *St. Anna-ter-Muiden*; palende N. W. aan den Robbemoreel-polder, N. en N. O. aan de vestingwerken van Sluis, O. aan het Lapschuursche-Gat, Z. aan het St. Donasche-Gat, W. aan de plaats, waar het fort St. Donaas gelegen heeft.

De oude schotbare grootte was 21 bund. 91 v. r. 19 v. ell.; doch in 1818 is in de lengte des polders eene vaart en contra-fossé of bijgracht gegraven, waardoor bij tegenwoordig schotbaar groot is 11 bund. 78 v. r. 76 v. ell., waarvan nog een klein deel in België ligt. Op het kadaster

der gemeente St. Anna-ter-Muiden vindt men echter ten name van dezen pold. 32 bund. 73 v. r. 65 v. ell.; doch daaronder zijn gebragt: 1°. het onschotbare land; 2°. de dijken enz. der vaart; 3°. een voormalige bedekte weg van Sluis naar St. Donaas; 4°. voorgronden in het Lapschuursche-Gat; 5°. geheel het Nederlandsche deel van het St. Donasche-Gat; 6°. het fort Spijt-uw-Bakhuis, behoord hebbende tot de vestingwerken van Sluis. In den polder staat ééne woning, zijnde het huis daar de barge op Brugge afvaart. De afwatering is door de Passluis in het Zwin. Het heeft, te zamen met den Robbemoreel en den Gouverneurs-polder, eene directie, bestaande uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

Op de kaart van Pauw staat het poldertje wel afgebeeld, maar zonder opgave van den naam. Op de plaats, waar thans Kraaijens-polder ligt, hebben te voren polders van verschillende namen (altijd gecombineerd met Robbemoreel) gelegen. Deze werden bij hooge vloeden overstroomd of bij oorlogsgevaar onder water gezet. In de rekeningen van Robbemoreel en andere stukken, rakende St. Anna-ten-Vrije, vindt men, in 1624, gewag gemaakt van Cant-Balloos-polder; in 1668 en later van den Sluisschen-Bekaf-polder; in 1713 en daarna vindt men de gecombineerde polders genoemd Robbemoreel-, Gouverneurs-, Maria- en anneze polders. In de rekening van 1771 komt het eerst de Kraaijens-polder voor; maar onmiddellijk vóór dat jaar ontbreken verscheidene rekeningen. Misschien heeft het poldertje, zoo als het thans is, zijn bestaan en zijnen naam gekregen bij het afdammen van het Lapschuursche-Gat en het leggen van de Passluis, in 1757.

KRAAIJENSTEIN, heerl. op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijers-polder-en-Kraaijenisse*; palende N. O. en Z. O. aan de heerl. Sommelsdijk, Z. aan de heerl. Nieuw-Kraaijer, W. aan de Haven-van-Dirksland. — Deze heerl. bevat niets dan de pold. Kraaijenstein.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Sommelsdijk*. — De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Oude-Tonge*. — Er is in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sommelsdijk*.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe Augusta Leopoldina Catharina Baronnesse van Pallandt, douairière van den Heer Frederik Baron van Leiden van West-Barendrecht.

KRAAIJENSTEIN, pold. in het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijers-polder-en-Kraaijenisse*; palende N. O. aan den pold. de Westplaat, Z. O. aan den Everdina-polder, Z. aan den Oud-Kraaijers-polder, W. aan de Haven-van-Dirksland.

Deze pold., die in het jaar 1762 bedijkt is, is met het vroeger Zeeuwsche gedeelte, *Everdina-polder* genaamd, onder éène bedijking, en maakt daarmede alzoo eigenlijk slechts éénen polder uit, die twee gedeelten bevat. De polder Kraaijenstein alleen beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund., en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

KRAAIJENSTEIN, oud adell. h. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 3½ u. N. ten O. van *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans de heerenhofstede van dien naam. De daartoe behoord hebbende gronden,

beslaande eene oppervlakte van 27 bund. 89 v. r. 36 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Jonkheer Daniel Hooft Jacobsz., zoo voor zich als voor zijne huisvrouw Caroline Jeanne Hooft, geb. van der Goes, woonachtig te Amsterdam. — Het tegenwoordige tuinmanshuis zoude, volgens de overlevering, vroeger eene kapel geweest zijn.

KRAAIJENSTEIN-EN-WEIPOLDERTJE (NIEUW-), pold. in het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. en gem. *Sommelsdijk;* palende N. aan de bekade Gorzen, O. aan den Westplaat-polder, Z. aan Kraaijenstein, W. aan de kaden van Dirksland.

Deze pold., die in het jaar 1808 bedijkt is, is een gedeelte van den *Westplaat-polder*, en maakt daarmede ééne bedijking uit.

KRAAIJENVELD, voorm. ridderlijke hofst. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband.* Zie Creijenveld.

KRAAIJER (DE NIEUWE-), heerl. op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrijpe*, gedeeltelijk gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijerpolder-en-Kraaijenisse;* palende N. aan de heerl. Kraaijenisse, O. aan de Haven-van-Dirksland, Z. aan de heerl. Melissant, Z. W. aan de heerl. Roxenisse.

Deze heerl. bevat niets dan den Oude-Kraaijers-polder. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Dirksland.* — De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Oude-Tonge.* — Er is in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sommelsdijk.*

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe Augusta Leopoldina Catharina Baronnesse van Pallandt, douairière van den Heer Frederik Baron van Leiden van West-Barendrecht.

KRAAIJER (DE OUDE-), heerl. op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijer-polder-en-Kraaijenisse;* palende N. en N. O. aan de heerl. Kraaijenstein, Z. O. aan de heerl. Sommelsdijk, Z. aan de heerl. Onwaard-en-Aartsdijkwal, W. aan de Haven-van-Dirksland.

Deze heerl. bevat niets dan de Nieuwe-Kraaijers-polder. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw.

De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. van *Sommelsdijk.* — De R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Oude-Tonge.* — Er is in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sommelsdijk.*

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door Vrouwe Augusta Leopoldina Catharina Baronnesse van Pallandt, douairière van den Heer Frederik Baron van Leiden van West-Barendrecht.

KRAAIJER-POLDER (DE NIEUWE-), ook wel enkel de Nieuwe-Kraaijer of de Nieuwe-Kraaijert geheeten, pold. in het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrijpe*, gedeeltelijk gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijers-polder-en-Kraaijenisse;* palende N. aan den pold. Kraaijenisse, O. aan de Haven-van-Dirksland, Z. aan den Polder-van-Dirksland en den Oude-Polder-van-Melissant, Z. W. aan den Polder-van-Roxenisse.

Deze pold., die in het jaar 1705 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 229 bund., en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

KRAAIJER-POLDER (DE OUDE-), ook wel enkel de OUDE-KRAAIJER of de OUDE-KRAAIJERT geheeten, pold. in het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Onwaard-Oud-en-Nieuw-Kraaijers-polder-en-Kraaijenisse;* palende N. en N. O. aan den pold. Kraaijenstein, Z. O. aan het Nieuwland, Z. aan den Polder-van-Onwaard, W. aan de Haven-van-Dirksland.

Deze pold. was vroeger het Hollandsche en het Nieuwland het Zeeuwsche gedeelte van de voorm. *Kraaijersplaat*. Beide zijn in 1669 onder ééne bedijking gebragt, welke nog algemeen bekend is onder den naam van Nieuwe-Onwaard (zie ONWAARD [NIEUWE-]). De OUDE-KRAAIJER-POLDER beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 180 bund., en wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

KRAAIJERS-PLAAT, oude naam van eene voorm. plaat, grenzende ten Z. aan den St. Christoffels-polder en den Onwaard-polder, en na de bedijking, in 1669, bekend onder den naam van NIEUWE-ONWAARD. Zie ONWAARD (NIEUWE-).

KRAAIJERT (DE), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie CRAIJERT-POLDER (OUDE-).

KRAAIJERT (DE NIEUWE-), pold. in het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KRAAIJER-POLDER (DE NIEUWE-).

KRAAIJESTEIN, heerl. en pold. op het eil. *Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KRAAIJENSTEIN.

KRAAIJESTEIN, oud adell. h. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KRAAIJENSTEIN.

KRAAIJEVELD of KRAANVELD, buit. in de prov. *Noord-Braband*, arr. en 6 u. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Heusden*, gem. *Woudrichem-en-Oudendijk*, 10 min. W. van Woudrichem, wordende door den Oudendijk van de rivier de Merwede afgescheiden.

Deze buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer ADRIAAN NIKOLAAS JOHAN HANEDOES, Heer *van Almkerk*, hetwelk niet meer bewoond wordt, maar waarbij eene bouwhoeve gevonden wordt.

KRAAIJEWERF of KRAIJEWERF, voorm. b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Marken*, nabij *Monnikenwerf*.

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1775, is deze b. geheel te gronde gegaan. Er stonden destijds 5 h., bewoond door 20 inw. Deze menschen vlugtten, bij den aanwas van het water, allen in één huis, dat het sterkste was, op den zolder. Dit huis werd, door het geweld der zee zoodanig geteisterd en van onderen ontbloot, dat het dreigde in te storten. Onmogelijk was het, om hen met eenig vaartuig, te redden, zoo wegens het geweld van den storm en der woedende zee, als door de duisterheid van den nacht. Toen de storm tegen den ochtendstond bedaarde, vond men twee huizen geheel weggespoeld, en de drie overige zoodanig beschadigd, dat men die heeft moeten afbreken.

KRAAILOO, voorm. buit. in *Gooiland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie CRAYLO.

KRAAINEST, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie KRAAIJENEST.

KRAAINEST, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KRAAIJENEST.

KRAAIVAART, water in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat in het noordelijk gedeelte van den Nieuwe-Craijert-polder een begin

neemt, en met eene zuidelijke rigting naar het d. 's Heerenhoek loopt, van daar met eene zuidwestelijke strekking de heerl. Overzand van Borssele scheidt en zich door de Noorderwal in de *Sluiskil* en voorts in de *Hont* ontlast.

KRAAIVEN of Kraayven, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¾ u. N. W. van *Tilburg;* met 15 h. en 60 inw.

KRAAKEZAND, plaat in het Noorden van de *Zuiderzee*, ten Zuiden van den oostelijke punt van Vlieland, tusschen de Roodetonsplaat en de Rosbank.

KRAAN, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Weert*, gem. en 20 min. Z. van *Nederweert;* met 20 h. en 100 inw.

Het is slechts eene lange straat, die naar de Zuidwillemsvaart loopt, langs welke vaart de beste gronden gevonden worden.

KRAANHORN, plaats in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, waar de schouw der schepperij van Middelstum begint en die der schepperij van Huizinge eindigt.

KRAANSLUIS (DE), sluis in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Amsterdam*, tot eene sterke waterkeering voor de Oude-Waal dienende. Zij ontleent haren naam van de nabij staande scheepskraan.

KRAANTJE LEK, bekende herberg in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¾ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelezang*, ½ u. Z. W. van *Overveen*, waartoe zij behoort, aan den voet van den Blinkert.

Zij ontleent haren naam van eene nabij gelegene plaats, waar gedurig water uit den grond sijpert en is vooral bekend geworden, na dat, in het jaar 1805, onder bevel van den Generaal Dumonceau, een legerkamp op de vlakte, in de nabijheid, was opgeslagen.

KRAANVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. van *Loon-op-Zand;* met 32 h. en 160 inw.

KRAAUWELAAR (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Teteringen;* palende N. aan den Markhoek, O. aan de Warande, Z. aan de Crogten, W. aan de Mark.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund.; bestaat uit tamelijk goede weilanden, en wordt door eenen houten duiker, wijd 5 palm. en hoog 4 palm. voorzien van een valdeurtje of klep, op de Mark, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 6 palm. boven A. P. Over dezen pold. bestaat geen erkend bestuur. Er wordt geen dijkschot geheven, wordende alles door de weinige ingelanden verrigt.

KRAAYSTEIN, slot op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Craijestein.

KRAB (DE), uiterwaard in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrict*, kw. en arr. *Tiel;* kant. *Geldermalsem*, gem. *Haaften;* palende N. aan de Polder-van-Hellouw, O. aan den Polder-van-Haaften, Z. W. en W. aan de Waal.

Op dezen uiterwaard stond vroeger een Steenhoven, behoorende aan de heerl. Haaften, doch deze is uithoofde van zandplaten in de rivier, sedert ongeveer zestien jaren afgebroken en vernietigd.

KRABBE (DE), pold. nabij *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *de-Mijl-Krabbe-en-Nadort;* palende N. aan de Oude-Maas, N. O. aan de Maas, O. aan het Mallegat, Z. aan de Dordsche-kil, Z. W. aan het water de Krabbe.

Deze pold., welke in het jaar 1821 bedijkt is, en een eiland vormt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 23 v. r. 50 v. ell., waaronder 59 bund. 39 v. r. 80 v. ell. schotbaar land, en wordt door twee sluizen, op de Krabbe en het Mallegat, van het overtollige water ontlast.

Op den zuidwesthoek van dezen polder stond, in het midden der vorige eeuw, eene Traankokerij, waarvan dat gedeelte nog door de wandeling de Traankokerij genoemd wordt, terwijl het noordoostelijke gedeelte, den naam van het Eiland behoudt. Deze kokerij, nu geheel vervallen en te niet geraakt zijnde, werd, ten jare 1748, in den toenmaligen oorlog met Frankrijk, op dienzelfden hoek, eene batterij van drie zware stukken kanon opgeworpen, bij welke, in den beginne, de burgers uit die streek, de wacht hielden, die elkander van tijd tot tijd aflosten; doch daar men vervolgens Waardgelders in dienst nam, werden de burgers door dezen vervangen en geheel afgelost. De Waardgelders, eenige dagen op de batterij geweest zijnde, kwam het een der 's Gravendeelenaars, die er vroeger mede de wacht gehad had, in den zin, om op eenen avond derwaarts te varen, en wat veel beweging te maken. De Waardgelders, in plaats van hunnen pligt te betrachten, stelden het op een loopen, en klaagden des anderen daags met zeer veel ophef, over het geweld, dat hun aangedaan was: dit had ten gevolge, dat er eene Commissie kwam, om onderzoek naar het geval te doen. — De dader werd ontdekt, voor de Commissie geroepen, en hem zijn slecht gedrag onder het oog gebragt. Hij antwoordde, dat alles waar was, dat hij derwaarts was gevaren, doch geenszins met oogmerk om geweld te plegen; dat de nieuwsgierigheid, om eens eenen Waardgelder te zien, hem daartoe had uitgelokt, en dat hij daarom en tevens om te zien of zij ook moed hadden, geene betere gelegenheid had kunnen uitdenken, dan om zulks bij den avond te doen. De Commissie hield zich met dit antwoord voldaan, vermaande hem niet weder die grappen te maken, en den Waardgelders, om beter hunnen pligt te betrachten. Na het eindigen van den oorlog, werd de batterij weder geslecht: thans is het eiland, op hetwelk twee windmolens, een olie- en een trasmolen, gesticht zijn, genoegzaam geheel weiland, met uitzondering van een weinig omliggend griendland.

KRABBE (DE), water, prov. *Zuid Holland*, dat, uit de *Maas* voortkomende, met eene zuid-zuidoostelijke strekking voortloopende, een weinig boven het 's Gravendeelsche veer, zich met het *Mallegat* vereenigt, om de Dordsche-Kil te vormen.

KRABBE (DE), voorm. eil. in de *Maas*, ten westen van het eil. *Roozenburg*. Tusschen deze twee eilanden, plagt weleer het Staaldiep te zijn, waardoor men van Brielle regtuit, naar Maassluis kon varen. Deze overtogt te water is, door den aanwas van het eiland, veranderd in eenen doortogt te lande, nadat het eiland DE KRABBE gehecht was aan dat van Roozenburg, met eenen zwaren dijk en hieraan eenen langen Rijsdam gelegd; ook is hier een nieuw veerhuis gesticht, en eenen bekwamen doortogt over het eiland te lande gemaakt.

KRABBE (DE), voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, ½ u. Z. O. van Sluis, gem.

Heille, ½ u. N. W. van Aardenburg, denkelijk in de Spaansche beroerten aangelegd.

Bij resolutie van den Raad van State, van 10 October 1672, is » op ingediende memorie de demolitie van de Crabbeschans geaccor- » deerd: waarbij den Aannemer werd toegekend de som van 1200 guld., » benevens den grond, grachten, contrescharpen met de redoute, daarin » staande en met vrijdom zoo van verpondingen als andere lasten den » grond rakende." Ofschoon nu voor die som de schans moest geslecht worden, zijn echter nog de vesten goed zigtbaar. Het is thans een buitenverblijf, behoorende aan de familie Hennequin, te Sluis. Volgens het kadaster is zij groot 3 bund. 79 v. r. 86 v. ell., doch de helft van het voorm. glacis is openbare weg.

KRABBEKREEK (DE), water, prov. *Zeeland*, dat, uit de *Eendragt* voortkomende, met eene Noordwestelijke loop in het *Mastgat-naar-de-Zijpe* uitloopt.

KRABBEKREEK (DE), water in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, in de *Wester-Eede-benoorden*, gem. *Heille*, loopende van de Krabbeschans tot de Hoogesluis, bij de stad Sluis.

KRABBENBURG, voorm. burg in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten*, gem. *Wedde*.

KRABBENDIJK (DE), dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, O. van den Dedgumer-polder.

KRABBENDIJKE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande*; palende N. aan de heerl. Nieuwlande en het verdronken land van Zuid-Beveland, O. aan het Verdronken land van Zuid-Beveland en de heerl. Maire, Z. aan de heerl. Maire, de heerl. Valkenisse en de heerl. Waarden, W. aan de heerl. Kruiningen.

Deze heerl. bestaat uit den Maags-polder, den Monnike-polder, den Nieuwe-polder, den Oost-polder en den polder Stroodorpe, benevens gedeelten van den Oud-Krabbendijke-polder, den Nieuwlande-polder, den Nieuw-Valkenisse-polder en den Maire-polder. Zij bevat het d. Krabbendijke en een gedeelte van het geh. Oostdijk, benevens eenige verstrooid liggende woningen. Men telt er eene bevolking van 890 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof en eenen korenmolen.

De inw., die hier allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Kruiningen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelis de Koning, die in het jaar 1659 herwaarts kwam, en in het jaar 1670 naar Kloetingen vertrok. Het beroep geschiedt met medestemming van den Ambachtsheer.

Men heeft in deze heerl. eene school, die gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

De oude heerl. Krabbendijke was eene geestelijke bezitting. Henricus van Schoten, een Zeeuwsch Edelman, had haar, met toestemming van zijne vrouw en vier zonen, in het jaar 1187, aan de *Abdij der H. Maagd van der Does*, in Vlaanderen, geschonken. De Graven hadden, bij herhaling, deze gift bevestigd, en de bezitters bovendien vrijdom van allen tol, schat en belastingen gegeven, en er nog andere goederen bijgevoegd. Eenige hofdiensten moesten, ja, daarvoor bewezen worden, doch omtrent deze werden doorgaans schikkingen gemaakt, en eindelijk die last, in het jaar 1677, geheel afgekocht.

Al vroeg verrees hier dus, in stede van eenen burg, een klooster op het dorp. In den Monsterhoek, thans Monnikenpolder, en ook op het dorpsplein, vindt men bij het graven overblijfselen van gebouwen en grafkelders. De schraapzucht der Geestelijke Heeren had echter den ondergang der bezitting ten gevolge. Aan de Oostwatering verbonden, weigerde de Abt in hare buitengewone zeewerken te betalen, ofschoon hij de binnendijken had laten slechten. Daardoor deelde dan ook de heerlijkheid in haar ongelukkig lot, en, ofschoon zij zich na de vloeden van 1530, 1532 en 1551 nog weder opriglte, zij bezweek in 1570 voor het grootste gedeelte, werd kort daarop, als geestelijk goed, verbeurd verklaard, aan Vrouwe Catharina van Nassau overgedragen, en door deze verkocht aan Johan Junius de Jonge, die zich als Gouverneur van Vere, en door de gezantschappen, met welke hij is belast geweest, beroemd heeft gemaakt. Hij verzocht reeds den 12 December 1591, bij requeste, octrooi van vrijdom van accijns, imposten en andere gemeene middelen, ter indijking dezer heerlijkheid, waarop toen geen besluit genomen werd, maar den 19 derzelfde maand werd deswege goedgevonden, dat de verzoeker opgave zoude doen van de grootte der dijkaadje, welke hij voornemens was aan te vangen, en die te doen afteekenen bij kielspitten, om, zulks gezien en geweten zijnde, daarop verder te kunnen besluiten. Van dezen Heer is dit goed, met gelijk regt, gekomen aan zijne erfgenamen, die in het jaar 1594 schijnen geweest te zijn, of verbeeld werden door Jonkheer Johan de la Salte, Jonkheer Otto van Hove, Daniël de Renialme en Alexander de Renialme, aan welken, den 4 Februarij des evengemelden jaars, octrooi werd verleend tot het indijken van zoo veel *gemeten lands in Crabbendijcke als hun sal gelieuen ende gelegen syn.*

Hoe groot de hoop was, dat deze ingedijkte grond vruchtbaar zoude wezen, zoo voldeed die echter niet aan de verwachting; hoe vlijtig en onvermoeid men met ploegen en mesten aanhield, zoo kon het de waarde van den arbeid, daaraan besteed, niet opwegen, waardoor vele indijkers of koopers der landen te gronde gingen, hebbende de kosten van indijken tot twaalf of veertien ponden Vlaamsch van iedere gemet beloopen, waarvoor hun niet meer dan tien jaren vrijdom van lasten schijnt te zijn toegestaan, en zij om verlenging van nog andere zeven jaren verzochten. Hoedanig hiervan de uitslag was is niet gebleken; maar wel dat de respective Ambachts- en Tiendheeren, in het jaar 1606, zich ook bij de Algemeene Staten vervoegden, zich beklagende over het afvorderen van de cijnspenningen op de tienden, waarvan zij, zoo wel als van andere lasten, vermeenden verschoond te moeten blijven, ingevolge oude grafelijke vergunningen aan den Abt en het konvent van der Does, als bezitters van dit leen, toegestaan; doch waarop zeker geen gunstig besluit zal genomen zijn. Zoo er, vóór gemelde bedijking, nog eenige overblijfselen van het gewezen klooster waren te zien geweest, geraakten die nu geheel te niet, wijl daarvan niets meer voorhanden is; de naam van *Monniken-polder* duidt alleen aan, waar het vroeger te vinden was.

Vóór deze bedijking schijnen reeds twee sterkten of forten op de *Schorren* aanwezig te zijn geweest, wijl de indijkers bezwaard werden met die op hunnen nieuw aangelegden dijk te verleggen, » tot » sulcken lenghte, hoochte, breette ende diepte, in grachten ende » borstweeringen als die jegenswoordelyck is," van welke gewezene sterkten nog de overblijfselen te vinden zijn; zij hadden gemeenschap

met het fort op het Keizershoofd in Valkenisse, en moesten hier alle vijandelijke aanvallen afweren; maar naderhand, de Oostpolder ook aangewonnen zijnde, werden zij onnut, nadat de Munstersche vrede hier reeds alle vrees voor inval verdreven had. De Oostpolder schijnt in het jaar 1655 aangewonnen te zijn, wijl den 23 Maart van dat jaar aan de Ambachtsheeren werd toegestaan het beverschen van 228 gemeten (ongeveer 105 bund.), op de voordeelen, zoo als 's lands Rekenkamer die opgegeven had te behooren; doch hoe die mogen geweest zijn, zij moeten de kosten van bedijking niet opgewogen hebben; want den 27 Maart 1664, verzochten de Ingelanden verlenging van hun octrooi. Sedert is er geen land meer aangewonnen; doch de hoop daarop voor het vervolg is niet zonder grond. Langs evengemelden polder pleeg de zoogenaamde Piermans-kreek, Oost aan, in de verdronken landen van Zuid-Beveland te loopen.

De geduchte vloed van 26 Januarij 1682 deed deze heerlijkheid het lot ondergaan van met anderen, door het geweld der golven, overstroomd te worden, doch waaraan zij, door de nijverheid der Ingelanden en opgezetenen, ras ontrukt en tegen zulke rampen beter, dan voorheen verzekerd werd.

Door den watervloed van Januarij 1808 liep deze heerlijheid weder geheel onder; doch de schade werd spoedig weder hersteld.

Voorts komt als Heer dezer heerl. voor Louis de la Sale, wiens moeder Catharina Wielants, den 16 Junij 1644, de toestemming van de Algemeene Staten verkreeg tot den verkoop van de helft dezer heerlijkheid, maar aan wien die helft overging vindt men niet aangeteekend; voorts meldt men, dat Heer Jean François de la Sale, Ridder, uit Gascogne herkomstig, Ridmeester over honderd Kurassiers dezer landen, in den jare 1650 overleden, Heer *van* Krabbendijke is geweest. Hij liet eene dochter na, Lucretia de la Sale, die in huwelijk is geweest met Jonker Jasper Blois van Treslong, den tweeden van dien naam. Ruim eene eeuw geleden waren de huizen van Reigersbergen en van der Nisse hiervan in bezit, en in het jaar 1747 was de Heer Jacob van Reigersbergen, wegens Middelburg, Gecommitteerde Raad der Admiraliteit van Zeeland, Ambachtsheer, die dit heerlijke goed naliet aan zijn zusters zoon, den Heer Mr. Johan Pieter van den Brande, Ridder Baronet, den 2 April 1793, overleden, de heerl. nalatende aan zijne oudste dochter, Jonkvrouw Maria Petronella van den Brande. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door Jonkheer J. Versluis, Raadsheer in het Provinciaal Geregtshof van Zeeland, woonachtig te Middelburg.

Het d. Krabbendijke ligt 3½ u. Z. O. van Goes, ½ u. N. W. van Bath. Het strekt zich in de lengte noordwest- en zuid-oostwaarts uit. Het oude d. schijnt gelegen te hebben tusschen het tegenwoordige en het Noord-Oostfort.

De Herv. kerk, welke in het jaar 1655 gebouwd is, was een klein vierkant gebouw, hetwelk in het jaar 1823 verlengd, verhoogd, verfraaid en met een houten kloktorentje is voorzien geworden. In deze kerk hangen twee koperen kroonen, ter verlichting van de avonddienst, met dit opschrift: Deeze kroonen zijn gegeven door de Heeren JAN PIETER VAN DEN BRANDE, Ridder, Baronet, Heer van Crabbendijke etc., etc., op verzoek van de Gedeputeerden uit den kerkenraad, de Heer Predicant A. VAN STEENBERGEN, Ouderling LOUIS CHRISTIAANSEN, Diaken CHRISTIAAN PIETERSE KOOLE. In het jaar 1834 werd daarin een orgel geplaatst, hetwelk aan de gem. geschonken was door

Jonkheer C. J. Versluis, destijds Ambachtsheer dezer plaats; terwijl de Heer Adriaan Kaarebeeke, Notaris aldaar, in hetzelfde jaar, een kostbaar zilveren doopbekken aan deze kerk ten geschenke gaf.

Men heeft hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 9 Augustus 1822 opgerigt is en ruim 30 leden telt.

Vroeger lagen twee schansen ten Noordoosten en Zuidoosten van dit dorp (zie Noordoost-fort en Zuidoost-fort), en voor ruim zestig jaren is op het Plein afgebroken eene zeer bouwvallige Ronduit, die vele jaren door ingezetenen is bewoond geworden.

In het jaar 1834 heeft men op een open plein op het dorp, onder de veelvuldige fondamenten van gebouwen, eenen verwulfden grafkelder gevonden, en, nadat daarin met groote moeite eene opening was gemaakt, ontdekte men dat deze kelder met aarde was gevuld, waar bovenop een geraamte van een volwassen mensch lag.

Den 8 Julij 1843 is onder dit d. eene schuur door den bliksem getroffen, en daarna, met eene aanzienlijke hoeveelheid bouwgereedschappen en granen, tot den grond toe afgebrand.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van sabel (zwart), met twee golvende fasceu van zilver, boven welke twee en waaronder ééne St. Jacobsschelp van goud.

KRABBENDIJKE (DE NIEUWE-POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande*; palende N. aan het verdronken Zuid-Beveland, O. aan den Oostpolder-van-Krabbendijke, Z. O. aan den Maire-polder en Nieuw-Valkenisse, W. aan Oud-Valkenisse, den Monniken-polder en den Maags-polder. — Deze pold. is in het jaar 1596 bedijkt.

KRABBENDIJKE (OOSTPOLDER-VAN-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande*; palende N. W. en N. O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, O. aan Stroodorpe en den Maire-polder, Z. aan den Maire-polder, W. aan den Nieuwe-polder-van-Krabbendijke.

Deze pold. schijnt in het jaar 1655 aangewonnen, aangezien den 23 Maart van dat jaar aan de Ambachtsheeren toegestaan werd, het beverschen van omtrent 228 gemeten (ongeveer 105 bund.), op de voordeelen zoo als 's Lands Rekenkamer die opgegeven had te behooren; doch, hoe die mogen geweest zijn, zij moeten tegen de kosten van bedijking niet opgewogen hebben, want den 27 Maart 1664 verzochten de Ingelanden verlenging van hun octrooi.

Hij schijnt in het jaar 1666 door eenen hoogen vloed doorgebroken en ook weder beverscht te wezen, om welke te bevorderen aan de Ingelanden, den 5 Junij des gemelden jaars, vrijdom van lasten op de landen voor zeven jaren werd toegestaan.

KRABBENDIJKE (OUDE POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Krabbendijker-polder (Oud-).

KRABBENDIJKE (WATERING-VAN-), watering in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke*; palende N. aan den Nieuwlande-polder en het verdronken land van Zuid-Beveland, O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. O. aan den Maire-polder, Z. aan de Wateringen-van-Valkenisse-en-Waarde, W. aan de Watering-van-Kruiningen.

Deze watering beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 514 bund. 7 v. r. 22 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

KRABBENDIJKE-EN-NIEUWLANDE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes* (3 k. d., 8 m. K., 3 s. d.); palende N. en N. O. aan het verdronken Zuid-Beveland en aan de gem. Rilland-en-Maire, Z. aan Rilland-en-Maire en Waarde-en-Valkenisse, W. aan Kruiningen.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Krabbendijke en Nieuwlande, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1264 bund.; telt 108 h., bewoond door 159 huisgez., uitmakende eene bevolking van 780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er een meestoof en eenen korenmolen.

De inw., die hier allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Krabbendijke* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Kruiningen*.

Men heeft in deze gem. eene school. — Het wapen van de gem. Krabbendijke-en-Nieuwlande is hetzelfde als dat van de heerl. Krabbendijke.

KRABBENDIJKE-POLDER (OUDE-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande;* palende N. W. aan de Wateringe-van-Kruiningen, O. aan den Maags-polder en den Monniken-polder, Z. aan Oud-Valkenisse, Z. W. aan den Polder-van-Waarde, W. aan den Oost-Hinkelsche-of Onze-Vrouwen-polder en den Polder-van-Kruiningen.

Deze pold., die in het jaar 1594 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 34 v. r., waaronder 101 bund. 24 v. r. 90 v. ell. schotbaar land, behoorende geheel tot de watering van *Waarde*, en telt 4 h., waaronder 2 boerderijen. De Oude-Krabbendijke-polder wordt door eene sluis, op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

KRABBENDIJKSCHE-VLIET, water in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, in eene zuidoostelijke rigting, den Oud-Krabbendijke-polder doorloopende, en aldaar de grensscheiding, tusschen de gem. Krabbendijke-en-Nieuwlande en Waarde-en-Valkenisse uitmakende. Het is een overblijfsel van de Hinkelingen. Zie dat woord.

KRABBENHOEK, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*.

In deze b. staan 12 h., bewoond door 14 huisgez., uitmakende eene bevolking van 60 zielen.

KRABBENHOF, voorm. buit. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Dordrecht*, gem. en ½ u. W. van *Dubbeldam*, thans eene bouwhoeve.

KRABBEPLAAT, zandbank in den mond van de *Ooster-Schelde*, een gedeelte van de *Banjaard* uitmakende, en zich van het Zuidwesten naar het Noordwesten langs de Westkust van het eil. Schouwen uitstrekkende.

KRABBE-POLDER, naam, onder welken de Cruibeke-polder, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, op de kaarten van Paauw en Geldhof, verkeerdelijk, voorkomt. Zie Cruibeke-polder.

KRABBE-POLDER, pold. nabij *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Krabbe (De).

KRABBE-POLDER, pold. in het eil. *Rosenburg*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Rosenburg-en-Blankenburg-met-de-Ruige-en-Lange-Platen;* palende W. en N. aan de Nieuwe-Maas, O. aan den Gras-polder, Z. aan den Nieuwe-polder.

KRABBE-SCHANS, voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, ¼ u. Z. W. van *Sluis*, tot verdediging van welke vesting zij gediend heeft.

KRABWATER (HET), voorm. water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat, in 1671 ingedijkt en tot land gemaakt zijnde, thans een pold. uitmaakt, welke tot het arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Petten*, behoort en eene oppervlakte beslaat van 56 bund. 90 v. r.

KRACKELSHOFF of KRAKELSHOF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, kw., arr. en 2¼ u. Z. van *Luxemburg*, kant. en gem. *Bettemburg*.

KRADENAN of KRADINANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Groboyan*.

KRADENAN of KRADENANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*, distr. *Kradenan*, aan de zamenvloeijing van den Tjidoerian met de Tjibeurum.

KRAEIJENBOSCH, pold. in den *Hoeksche-waard*, in het balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KRAAIJENBOSCH (1).

KRAEINTGESHOFF, geh. in het grooth. *Luxemburg*. Zie KROENTGESHOF.

KRAGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

KRAGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, distr. *Kragan*.

KRAGON, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Den 6 September van het jaar 1828 viel in de nabijheid van dezen berg een gevecht voor, tusschen de Nederlandsche troepen en de muitelingen, waarbij den laatsten een aanzienlijk verlies werd toegebragt.

KRAIJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magalang*, aan de Progo.

Den 21 Augustus 1828, werden de muitelingen, welke in dit dorp teruggetrokken waren, door de Huzaren van den Luitenant LA HURE aangevallen en over de Progo geworpen.

KRAIJENBOSCH, pold. in den *Hoeksche-waard*, in het balj. van *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KRAAIJENBOSCH (2).

KRAIJENHOF, fort in de prov. *Gelderland*, behoorende tot de verdedigingswerken der stad *Nijmegen*, vlak aan de rivier de Waal, op den Waaldijk, ¼ u. W. van de stad, daar, waar vroeger de herberg **Batavia** heeft gestaan.

Dit fort, begonnen in 1824 en voltooid in 1831, is alzoo genaamd, ter eere der familie van den Bouwmeester, den Kapitein-Ingenieur, thans Luitenant-Kolonel, Jonkheer JOHAN KRAIJENHOFF, zoon van den toenmaligen Inspecteur-Generaal, Baron CORNELIS RUDOLPHUS THEODORUS KRAIJENHOFF, welke verdienstelijke krijgsman op deze plaats ligt begraven, onder eenen blaauwen zerksteen, met ijzeren hek omgeven. Deze sterkte, welke van bekleedingsmuren, hoofd- en voorgracht voorzien is, heeft in het midden een reduit, met eenen ronden steenen toren, met laag spits dak, dienende tot logement voor troepen en buskruidmagazijn. Er is slechts éénen ingang naar de stadszijde, met een ophaalbrug, welke door twee tegenwigten, loopende over gebogene hellende vlakken, wordt opgehaald, en den ingang sluit.

---

(1) Even eens zoeke men de woorden, welke elders wel eens KRAE gespeld, doch hier niet gevonden worden, op KRAA of KRA.

(2) De elders ook wel eens KRAI gespeld wordende namen, welke hier niet gevonden worden, zoeke men mede op KRAAI.

KRAIJENHOFSLUST, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, aan het Schottegat, Z. van de plant. Rust-en-Vrede, W. van Welgelegen.

KRAIJENHUT (DE) of DE KRAAIJENHUT, ook wel enkel genaamd DE HUT, alleen staande herberg in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, te midden in de Peel, tegen de uiterste grenzen der prov. Limburg gelegen.

KRAIJER (HOOGE), naam, welken men geeft aan het westelijke gedeelte van het verdronken land van *Zuid-Beveland*.

KRAIJER (LAGE), naam, welken men geeft aan het oostelijke gedeelte van het verdronken land van *Zuid-Beveland*.

KRAJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Kadoe*, ads. resid. *Magalang*.

KRAKAHAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*. Men vindt er eenen inham, welke voor de zeevaart van uitgebreid nut is.

KRAKAL, POELOE KAKAL of KRAKEL, eil in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Banda*, tot de *Bandasche-eilanden* behoorende, bij de noordoostelijke punt van het eil. Banda-Neira, aan den ingang van het Zonnegat. Het is onbewoond.

KRAKATAO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie CRACATOV.

KRAKE of KRAKESBAAI, baai in *West-Indië*, aan de Westkust van het *West-Indische* eil. *Curaçao*.

KRAKEEL (HET), wijk of buurt van de veenkolonie *Hoogeveen*, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie HOOGEVEEN.

KRAKEELLANDEN (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie KWESTIEUSE- of KRAKEELLANDEN (DE).

KRAKEEL-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gedeeltelijk gem. *Delft*, gedeeltelijk gem. *Hof-van-Delft*; palende N. aan de stad Delft en aan de Schie, O. aan den Abtswoudsche-polder, Z. W. aan den Kerkpolder, W. aan den Voordijkshoornsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 475 bund. 20 v. r. 52 v. ell. schotbaar land, onder het *Hof-van-Delft*; telt 17 h., waaronder 9 boerderijen, mede onder het *Hof-van-Delft*. De KRAKEEL-POLDER wordt bestuurd door eenen Molenmeester en Secretaris.

KRAKEEL-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke* (de helft ligt op Belgisch grondgebied); palende N. aan den Nieuwe-Passegeule-polder, O. aan den Belgischen Oudenmans-polder, Z. aan den Brandkreek- en den Jeronimus-polder, W. aan den laatstgenoemden en aan den Nederlandschen Oudenmans-polder.

Volgens meting door den Landmeter STEVENS gedaan, in het jaar 1715, is hij, hemelsbreedte, groot 30 bund. 5 v. r. 97 v. ell.; doch schotbaar, 28 bund. 9 v. r. 92 v. ell. Hiervan lag de helft op Staten bodem. De tegenwoordige grootte van het Nederlandsche deel is, volgens het kadaster, 13 bund. 99 v. r. 80 v. ell., hetgeen thans tot grondslag van het geschot dient; daarin staan twee woningen. Hij watert in den Jeronimuspolder af. Het Nederlandsche deel behoort tot de watering van het *Eiland*, en heeft dus geen eigen bestuur.

In oude tijden was de KRAKEEL-POLDER een deel van den toen nog onverdeelden *Oudenmans-polder*, doch in het jaar 1622, werd hier de Brandkreek gegraven, ten einde, tot verdediging des lands, de Soetelaarsgeule met de Passegeule te vereenigen. Dit gaf aanleiding tot doorbraken in de wederzijds gelegene polders; zoo vloeiden, in het jaar 1708, in het Eiland, den Jeronimus-, den Oudenmans- en den Oude-Passegeule-polder, welke daarna weder werden bedijkt; doch, tot betere beveiliging, werd, in het jaar 1711, dit gedeelte van het, omtrent eene eeuw te voren gegraven, water, onder den naam van KRAKEEL-POLDER, bedijkt. In plaats van de zeer kronkelende geul, werd de polder, met meer regte lijnen, in twee gelijke deelen verdeeld, welke lijnen ook de grensscheiding van Nederland uitmaken. Deze bedijking veroorzaakte opslikking van het overige deel des kanaals, hetgeen later onder den naam van Brandkreek-polder bedijkt werd (zie dat art.). Toen echter alles nog water was, heette het deel, waar nu de KRAKEEL-POLDER ligt, Brandkreek, en waar nu de *Brandkreek-polder* ligt, droeg de namen van het Hollandersgat, het St. Margariete-gat en de Soetelaars-geule.

KRAKEEL-WEG, weg in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, in *Bewester-Eede-Bezuiden*, loopende van Aardenburg naar Middelburg, in Vlaanderen.

Door dezen weg verontrustten de Belgen, in 1830 en later, de gemeenschap van Aardenburg met Eede. Men zegt dat de naam van dezen weg afkomstig is van eenen twist, in oude tijden gevoerd over eerbewijzingen, die twee processiën, van Aardenburg en Middelburg in Vlaanderen, wanneer zij elkander hier ontmoetten, wederzijds schuldig waren.

KRAKEL of POELA-KRAKEL, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Banda*. Zie KRAKAL.

KRAKESBAAI, golf in *West-Indië*. Zie KRAKE.

KRAKITA, eil. in *Oost Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, onder het gebied des Konings van Ternate, 4° N. B., 142° O. L. Het is goed bevolkt en men heeft er vele kokosboomen.

KRAKSAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, reg. *Poerbolingo*.

KRALENBERG, geh. of alleen staande h., in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. van *Haarlem*, kant. en ½ u. van *Beverwijk*, gem. *Velsen c. a.*, zijnde in onderscheidene gedeelten bewoond, en bevattende 30 inw.

KRALINGEN, gem. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Rotterdam* (3 k. d., 14 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Hillegersberg-en-Rotteban, O. aan Cappelle-en-het-Slot-te-Cappelle-op-den-IJssel, Z. aan de Maas, W. aan Rotterdam.

Het grondgebied van KRALINGEN strekte zich, in de middeleeuwen, uit tot aan de Goudsche-Wagenstraat te Rotterdam, en tot in het jaar 1810 bevatte het een deel der buurt Salade-kade, tegenwoordig onder Rotterdam begrepen, zoodat het thans, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 1400 bund. 84 v. r. 72 v. ell., waaronder de helft water. Men telt er 339 h., bewoond door 693 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3300 inw.

De landbouw, alsmede de veeteelt, benevens de handel in vee en boter, worden door de Kralingers voordeelig gedreven, de warmoesierderijen leveren een ruim bestaan, het onderhouden van de vele buitenplaatsen en tuinen verschaft mede aan vele handen werk, ook leggen

zich onderscheidenen op de visscherij in de veenplassen van deze en naburige gem., als ook op de zalmvangst toe. Nog worden door eenige eigenaren turf geveend en grooten handel daarin gedreven. Men heeft er de volgende fabrijken en trafijken, als: 2 binnenvaarts-scheepstimmerwerven, 1 loodwitfabrijk, 2 touwslagerijen, 1 aardappelen-siroopfabrijk, 1 hagelgieterij, 2 loodaschbranderijen, 2 lakmoesfabrijken, 1 katoendrukkerij, 1 fabrijk van verwstoffen, 3 snuif-, 1 stoom-pel- 1 olie- en 3 korenmolens. De gemeente lijdt een groot verlies door het stilstaan van de glasblazerij, het verplaatsen der rijkstouwslagerij naar Amsterdam en andere nadeelen. Ook had men hier vroeger 1 stijfselfabrijk, welke onlangs gesloopt is, 1 bierbrouwerij, 5 verwerijen en 3 sacharum-saturni- en sterkwaterfabrijken, welke reeds voor lang hebben opgehouden te werken.

De Herv., die hier ruim 2800 in getal zijn, onder welke 900 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Rotterdam*, ring van *Hillegersberg*, behoort. De eerste Hervormde leerreden in deze gem. is gedaan den 29 Julij 1572, doch in de volgende veertien jaren had de gem. nog geen vasten Predikant, zijnde de eerste, die hier als zoodanig beroepen werd, geweest Philippus Minel, die in het jaar 1586 herwaarts kwam, en in het jaar 1601 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de Regering van Rotterdam.

De 110 Evang. Luth., de 30 Remonstranten en de enkele Doopsgez., die zich hier bevinden, behooren tot hunne respective gem. te *Rotterdam*, de enkele R. K. van de Oude Clerezij behoort tot de stat. van *Rotterdam;* terwijl de hier aanwezige 3 Isr. tot de ringsynagoge van *Rotterdam* behooren.

Men treft er 540 R. K. aan, welke, met die uit de burg. gem. *Cappelle-en-het-Slot-te-Cappelle-op-den-IJssel* en *IJsselmonde*, eene stat. uitmaken, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Schieland*, behoort, 750 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft onder Kralingen eene gemeenteschool en zes kinderbewaarscholen, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 400 à 450 leerlingen bezocht worden.

Er bestaat ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 28 Januarij 1820 opgerigt is en ruim 50 Leden telt.

Deze gem. is eene heerl., waarnaar zich ondtijds een aanzienlijk geslacht genoemd heeft, hetwelk reeds sedert 400 jaren is uitgestorven, waarna zij aan het geslacht van Assendelft gekomen is. De stad Rotterdam, welke thans nog de heerl. Kralingen in eigendom bezit, kocht haar, in het jaar 1669, van dit geslacht, benevens eenen daarbij behoorenden grafkelder in de Groote- of St. Laurenskerk te Rotterdam, welke sedert bij verkoop is overgegaan aan de familie Scheepens en van deze aan de familie Gevers.

Naardien de kom of kerkbuurt van het oude dorp Kralingen, 1½ u. N. O. van Rotterdam gelegen, door de uitveeningen langzaam is ontvolkt geworden, vooral thans, nu de kerk, de school en het gemeentehuis verplaatst zijn, kan men de plaats, waar deze gebouwen tegenwoordig staan, aan de Hoflaan, den Oudendijk en den 's Gravenweg, als de kom der gemeente beschouwen, welke zich van daar thans onmiddellijk aan Rotterdam, als ware het eene voorstad daarvan, aansluit. In dien kring telt men 100 h. en 700 inw.

Het allereerst, dat men onder KRALINGEN van eene kerk gewag vindt gemaakt, is, dat er eene kapel zoude gestaan hebben aan de Maas, regt tegen over IJsselmonde, ter plaatse, waar nu het veer is, die van ouds St. Albrechtskapel genoemd werd, en dat volgens oude brieven JORIS, bastaard van BREDERODE, welke Overste van de steden Dordrecht, Rotterdam en Gouda was, op St. Albrechts- of Adelbertsavond van het jaar 1482, aan deze kapel den eersten steen gelegd zoude hebben. Er is echter reden om te gelooven, dat deze kerk reeds vóór 1430 bestond. Wat hier van zij, dit gaat vast, dat de visschers, eer zij ten haringvangst uitvoeren, hier met menigte kwamen aanloopen, om eene goede zeereis en voorspoedige visscherij van God en de Heiligen af te smeken, zoo als ook nog lang, nadat van deze kapel niets anders dan een deel puin en vervallen muurwerk was overgebleven, die plaats dikwijls door de R. K. boeren en dorpelingen godsdienstig bezocht werd. Nadat deze kapel in verval was geraakt, schijnt men, in het jaar 1550, eene andere aan den Veenweg te hebben gebouwd; hoewel dit volgens anderen reeds in het jaar 1439 zou hebben plaats gehad. Deze kerk, welke, tot den 12 Maart 1572, bij de Roomsch Katholijken bezeten werd, was waarschijnlijk aan den H. LAMBERTUS toegewijd en werd vóór dien tijd door wereldlijke Priesters bediend; terwijl de Pastoor door den Abt van ST. PAULUS te Utrecht benoemd werd. Zij werd, in 1844, ten gronde toe gesloopt en was een langwerpig vierkant gebouw, vroeger met fraai beschilderde glazen prijkende, onder welke uitmuntte een van het jaar 1692, aan de kerk gemaakt door eenen bakkersknecht, genaamd DIRK MARKUSZ DE RUITER, die, uit Westphalen naakt en bloot aangekomen, het eerst zich te KRALINGEN bij eenen bakker voor knecht had verhuurd; bij dien baas eenigen tijd geweest zijnde, ging hij een reisje naar zijn vaderland doen, van waar hij eenige zijner landslieden mede bragt; VAN SPAAN (1) zegt, dat hij voor teerkost naar zijn huis mede nam, een roggenbrood met krenten en eenige gekookte erwten. Terug gekomen zijnde, ging hij bij den eenen en anderen boerenbakker werken, gebeurde het, dat hij geen vaste plaats had, dan sliep hij des nachts aan den weg, en tegen dat hij weder kwam werken blies hij op eenen trompet. Zijne spijs bestond in middenriffen, levers, longen en pensen van slagtbeesten; zijne kleeding was sergie of baai, op zijnen hoed droeg hij eene zilveren gesp; alle verspillingen, die hij deed, waren in rottingen, dezen had hij verscheidene, en onderscheiden beslagen, zoo met zilver, koper of blik, als tin, ijzer of staal; bij zijn sterven wilde hij noch Predikant, noch Pastoor bij zich hebben, maar vermits hij eenig ongenoegen tegen zijne familie had opgevat, maakte hij alles, wat hij door zijne sobere levenswijze had vergaderd, aan de kerk van KRALINGEN, onder beding, dat na zijnen dood daarvoor moesten gemaakt worden twee zilveren bekers en twee dergelijke schotels, ten gebruike bij de bediening van het H. Avondmaal, alsmede een zilveren doopbekken, een koperen lessenaar en eenen dergelijken vóór den predikstoel. Het bord, waarop de wet geschilderd was, moest met vergulden letteren beschilderd worden; verder moest, uit zijne goederen, bekostigd worden een kerkglas, beschilderd met zijn wapen, zijnde twee bakkers broodpalen, met vergulde brooden, en daaronder zijnen naam, met alle welke sieraden de kerk ook nog pronkte toen zij afgebroken werd. Hij begeerde verder, dat de dragers van zijn lijk,

---

(1) *Beschrijving van Rotterdam*, bl. 169–172

niet alleen beloond moesten worden, maar dat ieder hunner, tot eene gedachtenis, moest hebben ééne zijner rottingen; verders dat alle de kinderen van KRALINGEN, bij die gelegenheid, zoetemelk met wittebrood moesten eten.

In het jaar 1842 is, in plaats van die oude kerk, eene nieuwe gebouwd, op den hoek van den Oudendijk en de Hoflaan, 1½ u. gaans van de stad Rotterdam, aan welke den 29 September 1841, door den Dichter REIJER HENDRIK VAN SOMEREN, als President Kerkvoogd dezer gem., met veel plegtigheid, de eerste steen is gelegd; terwijl zij den 26 December 1842, door den Predikant ANTHONIE HENDRIKUS CATHARINUS VAN SENUS, godsdienstig is ingewijd. Dit gebouw heeft eene lengte van 35, op eene breedte van 17 Nederlandsche ellen; terwijl de sierlijke toren, met uurwerk, 38 ellen hoog is, van den beganen grond gerekend. De architectuur van deze kerk draagt, zoo wel wat het inwendige als uitwendige betreft, de goedkeuring van alle deskundigen weg, en munt evenzeer in deftige eenvoudigheid van stijl, als in doelmatige pracht, sierlijkheid en netheid uit. De Architekt, de Heer VAN RODENBURG van 's Gravenhage, heeft, door de ordonnantie van dit godshuis, zich zelven, voor zijnen bouwkundigen roem, eene hechte eerezuil gesticht. Deze kerk heeft voor alsnog geen orgel, maar men hoopt daartoe op een legaat.

De eerste, sedert de Reformatie, te KRALINGEN gebouwde R. K. kerk, aan den H. LAMBERTUS toegewijd, stond aan het einde van den Veenweg, en was een fraai gebouw, van een orgel voorzien. Deze kerk werd vroeger eenen korten tijd door de R. K. van de oude Clerezie gebruikt, doch in 1802 geheel afgebroken en verplaatst aan den hoek van de Hoflaan. Zij is in 1831 vergroot en met eenen netten toren en twee klokken voorzien. De pastorij staat er achter tegen aan; terwijl in 1837 aldaar een kerkhof voor de R. K. is aangelegd.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 200 à 250 leerlingen bezocht; de zes kinderbewaarscholen door 200 leerlingen.

Men heeft te KRALINGEN ook een Armhuis voor oude lieden en kinderen gehad, waarin oude mannen, oude vrouwen en kinderen werden opgenomen.

Het vroegere Regthuis, ook het Ambachtshuis genoemd, hetwelk een eigendom van het ambacht was, was in het jaar 1618 gebouwd en tusschen de jaren 1730 en 1740 veel vernieuwd. In het jaar 1837 is er een nieuw Gemeente- en Ambachtshuis gebouwd, aan den hoek van *'s Gravenweg* en *Kortekade*, schuins over de nieuwe Hervormde kerk, zijnde een fraai gebouw, in eenen deftig sierlijken stijl, voorzien van de noodige vertrekken en eene ruime raadkamer; terwijl het oude gemeentehuis verkocht en tot burgerwoningen ingerigt is.

Vroeger stond hier, het in de geschiedenis bekende, slot Honingen (zie dat art.). Thans heeft men er nog de buitenplaatsen Lusthof, Vredenhof, Roozenberg, Jeruzalem, Lindenhof, Stadwijk, IJpenhof, Woudenstein, Veenoord enz.

Door deze gem. loopt een gedeelte van eenen ouden Romeinschen weg, nog onder den naam van den Weg-van-Kralingen bekend. Zie KRALINGEN (WEG-VAN-).

KRALINGEN is de geboorteplaats van den vermaarden Kunstschilder ADRIAAN VAN DER WERFF, geb. 21 Maart 1659, † in 1722, na door den Keurvorst van den Paltz tot den Ridderstand te zijn verheven, en van diens broeder PIETER VAN DER WERFF, geb. in 1665, † in 1718, die mede een verdienstelijk Kunstschilder was. Zij waren zoons van

den Dorpsmolenaar; de molen en het huis, waar zij geboren zijn, zijn dezer dagen gesloopt.

Het wapen van KRALINGEN is van goud, met eene achtkantige ster van keel (rood).

KRALINGEN, oude naam van den STORMPOLDER, prov. *Zuid-Holland*, in den *Crimpenrewaard*. Zie STORMPOLDER.

KRALINGEN (AMBACHT-VAN-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Rotterdam*, gedeeltelijk gem. *Rotterdam*, gedeeltelijk gem. *Kralingen*.

Dit ambacht bevat, behalve het geheele grondgebied van de gem. Kralingen, nog bovendien eene strook van Rotterdam, als de Schoutslaan en de Saladekade, en beslaat nagenoeg de helft water en de helft land, waarvan onder *Kralingen*, 1400 bund. 84 v. r. 73 v. ell., telt 622 h. Uit afkoopkarren der veenderijen kunnen de polderlasten, zoo wel van de bunders water, als van het land betaald worden, hetgeen hier de polderlasten minder doet zijn dan op vele plaatsen elders. Het AMBACHT-VAN-KRALINGEN wordt door drie molens van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Ambachtsbewaarders en zeven Heemraden.

KRALINGEN (WEG-VAN-), oude weg in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Kralingen*, loopende door de veengronden van den 's Gravenweg, ter zijde Trompenburg, door de Esscherlaan tot het Huis-Rustwat.

Deze weg, ofschoon in weeke en moerassige gronden gelegd, is zoo vast, dat men daarop zonder heiwerk en de minste vrees van inzakking, de zwaarste gebouwen kan zetten. Sommigen willen, dat deze weg een overblijfsel is van eene oude heirbaan der Romeinen; anderen, dat hij later, en wel in de middeleeuwen, zoude aangelegd zijn. Er zijn bij diepe gravingen nog geene sporen van inlichting ten dezen gevonden. Zeker gaat het evenwel, dat de vermaarde Romeinsche weg door deze gem. geloopen heeft, waarvan dan ook de spreekwijze: *Zoo oud als de weg van Kralingen*, haren oorsprong ontleend heeft.

KRALINGER-POLDER, pold in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Maasland*; palende N. aan den Dorps-polder, O. aan den Duif-polder, den Commandeurs-polder en den Dijks-polder, Z. aan den Oude-Kamp-polder, W. aan Burgersdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 589 bund. 20 v. r.

KRALINGER-VEER, b. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, ½ u. O. van Rotterdam, gem. *Kralingen*, aan de Maas. Er is eene scheepstimmerwerf voor raschepen, waarvan in 1838 het eerste barkschip is afgeloopen.

Dit geh. ontleent zijnen naam van een ponteveer over de Maas op IJsselmonde.

KRAMAT of KRAMMAT, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, tusschen Meester-Cornelis en Weltevreden, alwaar van lieverlede fraaije woonhuizen van Europeanen worden aangebouwd.

KRAMAT, buit. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Bovenlanden*, 5 palen van Batavia.

KRAMAT of KRAMMAT, oud d. in *Oost-Indie*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

KRAMAT (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. geb. *Padang*, in de *Padangsche-Bovenlanden*.

Nabij deze riv. is de grond hooger en gezonder, dan op sommige andere plaatsen op Sumatra, en wordt voor de vestiging van een Militair etablissement zeer geschikt geoordeeld.

KRAMIANG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermasing*. Van hier werd voorheen de koffij en peper afgevoerd.

KRAMMER (HET), riv. ten Z. van de prov. *Zuid-Holland*, welke, uit het *Volkerak* voortkomende, in eene westelijke strekking tusschen het Zuid-Hollandsche eil. Goedereede-en-Overflakkee en het Zeeuwsche eil. Philipsland doorstroomende, in de *Grevelingen* uitloopt.

KRAMMER-POLDER (DE), pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *den Bommel*; palende N. aan den Nieuwe-Blokpolder, N. O. aan den Groote-Blokpolder, O. aan den Kruispolder, Z. en Z. W. aan den Anna-Wilhelminapolder.

Deze pold., welke in het jaar 1694 bedijkt is, wordt door eene sluis van het overtollige water ontlast.

KRAMMER-POLDERSLUIS (AAN-DE-), b. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Brielle*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Sommelsdijk*, gem. en 1¼ u. Z. van *den Bommel*.

KRAMPAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, lands. *Paneroga*.

KRANDEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Tagal*.

KRANEBROEK of KRANENBROEK, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 20 min. Z. van *Alkmaar*, gem. *Heilo-en-Oesdom*, ¼ u. N. van Heilo.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen boomgaard. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 41 bund. 52 v. r., en worden thans in eigendom bezeten door den Heer J. DE SONNAVILLE, woonachtig te 's Gravenhage.

KRANEKAMP of KRANENKAMP, buit. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Deventer*, gem. en ¾ u. N. van *Diepenveen*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 96 bund. 15 v. r. 65 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de erfgenamen van de weduwe ISAAK VAN DELDEN, woonachtig te Deventer.

KRANEKAMP (DE), adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie KRANENKAMP (DE).

KRANEMEER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4½ u. Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Veghel*, gem. en ¾ u. N. van *Erp*; met 7 h. en 55 inw.

KRANENBOSCH, buit. in den *Heer-Hugowaard*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Oterleek*.

KRANENBROEK of KRANEBROEK, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. ten W. van *Boxtel*, gem. *Esch*.

KRANENDIJK (DE), geh. in het *Land van Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Brielle*, kant. en 2½ u. O. ten Z. van *Sommelsdijk*, gem. en 1 u. Z. van *den Bommel*.

Dit geh. bestaat uit huizen en boerderijen, langs eenen dijk van denzelfden naam.

KRANENDONK, voorm. bar. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Eindhoven*, kant. *Asten*; palende N. aan de bar. van Heeze-en-Leende en de heerl. Sterksel, O. aan het graafs. Horne, Z. aan Budel, W. aan het bisdom Luik, N. W. aan de bar. van Heeze-en-Leende.

Tot deze bar. werden gerekend de dorpen Maarheeze, Gastel en Soerendonk. Budel maakte eigenlijk geen deel van deze baronnie, ofschoon zulks gewoonlijk gesteld wordt, want de bar. van KRANENDONK behoorde reeds lang te voren onder de Meijerij, eer er Budel toe gerekend werd. Deze bar. bevatte alzoo de gem. Maarheeze, benevens een gedeelte van de gem. Soerendonk-Sterksel-en-Gastel, besloeg alzoo eene oppervlakte van 4840 bund. 33 v. r. 60 v. ell. Men telt er thans 264 h., bewoond door 284 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die alle R. K. zijn, maken gedeeltelijk de stat. van *Maarheeze* uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Soerendonk*.

Men heeft in deze bar. drie scholen, ééne te Maarheeze, éénе te Soerendonk en eene te Gastel, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 170 leerlingen bezocht worden.

Voorheen stond in deze bar. een oud sterk kasteel, het Kasteel-van-Kranendonk geheeten. Zie het volgende artikel.

Deze bar. werd voor de twaalfde eeuw bezeten bij het graaflijk huis VAN HORNE, doch daarna, door het huwelijk van Prins WILLEM I, met ANNA VAN EGMOND, aan het vorstelijk huis VAN ORANJE gekomen, was het mede begrepen onder de nalatenschap van Prins WILLEM III, Koning *van Groot-Brittanje*, en is bij de deeling deze nalatenschap, tusschen den Koning van Pruissen en den Prins VAN ORANJE NASSAU, aan dezen laatste ten deel gevallen, doch is thans geene heerlijkheid meer.

KRANENDONK (HUIS-TE-), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Asten*, gem. en ½ u. Z. van *Maarheeze*.

Het was een schoon, oud en sterk kasteel, waarop de Baronnen van Kranendonk en onder deze Keizer KAREL V, zich dikwijls ophielden, en zich met de jagt vermaakten. De Franschen deden het, den 16 September 1673, in de lucht springen. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog eenige bouwvallen, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 53 bund. 29 v. r. 28 v. ell., wordende thans in eigendom bezeten door den Heer J. O. DE JONG, woonachtig te Stratum.

KRANENDONKSCHE-BOSCH, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*.

Dit bosch heeft zeer veel geleden door het uithakken van schoone boomen, in het jaar 1795, enkel tot brandhout voor de Franschen. Het beslaat eene oppervlakte van 72 bund. 83 v. r. 52 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. M. GOVAERTS, woonachtig te Budel.

KRANENHOUT, hofst. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Brielle*, gem. *Oost-Voorne-Rugge-en-Oosterland*, 15 min. Z. van Oost-Voorne.

Deze hofst., bestaande in heerenhuis en andere getimmerten, tuin, boomgaard, bosch en weilanden, beslaande te zamen eene oppervlakte

van 51 bund. 61 v. r. 9 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. H. van Kruyssen c. s., woonachtig te Brielle.

KRANENKAMP (DE) of de Kranekamp, adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, kw. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1½ u. N. van *Voorst*, bij *Wilpe*, waartoe het behoort.

KRANE-POLDER, beter Crane-polder, pold., prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, gedeeltelijk kant. en gem. *Oostburg*, gedeeltelijk kant. *Sluis* en daarin ten deele gem. *Nieuwvliet* en ten deele gem. *Zuidzande*; palende N. W. aan den Eiken-polder, den Groote-St.-Anna-polder en den Kleine-St.-Anna-polder, N. O. aan den Hurgronje-polder en den Kleine-Henricus-polder, Z. O. aan den Groote-Henricus-polder, Z. en Z. W. aan de Hans-Vriezeschans en den Austerlitz-polder.

Deze pold. werd, in het jaar 1799, door Machiel Bruinooge bedijkt, maar genoemd naar den grootsten eigenaar, zijnde den Heer Marinus Christiaan de Crane, Burgemeester van Zierikzee. Onder *Oostburg* liggen, volgens het kadaster, 28 bund. 96 v. r. 30 v. ell; onder *Nieuwvliet*, volgens het kadaster, 19 bund. 11 v. r. 97 v. ell., en onder *Zuidzande*, volgens het kadaster, 1 bund. 23 v. r. 66 v. ell., dus te zamen, volgens het kadaster, 49 bund. 31 v. r. 93 v. ell., hetgeen met de schotbare grootte nagenoeg overeen komt. In dezen polder staan vier armoedige hutten. Hij watert uit in den Eikenpolder, zijnde een deel der watering van Kadzand. Het polderbestuur bestaat uit eenen Directeur en eenen Penningmeester.

KRANEPOORT, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Gouderak*; palende N. aan Gouderak, O. aan den pold. Middel-Blok, Z. en W. aan Stolwijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3 bund. 14 v. r. 24 v. ell.; telt 2 bouwmanswoningen, 2 steenbakkerijen, met havens en lootsen, 23 huizen en 4 schuren, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden.

KRANGAN, landh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

Dit landh. is door de uitbarsting van den Megamendong, welke den 10 October 1834 plaats had, grootendeels beschadigd en ten deele ingestort.

KRANGEWEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. W. van *Appingedam*, gem. en 20 min. Z. W. van *Stedum*; aan den Krangeweerster-weg. Het ligt geheel verspreid, en bestaat uit 9 h., waaronder 7 boerderijen; met 60 inw.

In dit geh. zijn, in het jaar 1827, bij het graven eener gracht door de wierde, voorheen 4 ell. 1 palm, en nu nog 3 ell. 2 palm. hoog, eenige oudheden opgedolven. Men komt eerst op eene laag zwarte aarde van zes voeten, geheel met scherven van gebrokene urnen, aarden vaten en potten vermengd, daarna heeft men twee en een halve voet witte klei, dan eene rij harde brandbare stof, naar veen of mest zwemende, van een palm dikte. Vervolgens ontmoet men ter hoogte van het maaiveld een en een halve voet aarde, van kleur als of ze geheel met roode asch vermengd is, veroorzaakt door verkoold hout, althans dit is de meening, hetwelk bijkans de kleur en hardheid van ijzer heeft aangenomen (indien het geen ijzererts is). Men vond bij het graven een potje van ruim eenen halven duim dik en twee en een halven duim hoog, en eenen ronden ring van ongeveer twee duimen

in diameter en eenen duim dikte, met een rond gaatje, beide graauwachtig van kleur en in de zon gebakken.

KRANJEH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Pekalongan*, ter plaatse waar een tak van de Kalie-Sekarang zich met de Pabeang vereenigt.

KRANINGE-ZIJL of KRANYNGE-ZIJL, oude zijl of sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, onder het *Winsumer-* en *Schaphalster-zijlvest*, in oude brieven van 1408 reeds onder dien naam voorkomende.

KRAPAHOEK of KRAPPAHOEK, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Nickeri, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan eenen post van Indianen aan den Marratakki, benedenwaarts aan de verlaten plant. de Unie; 1000 akk. groot.

KRAPAULT, geh. in het *Land-van-'s Hertogenraede*, prov. *Limburg*. Zie CRAPAALT.

KRAPIAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Djocjokarta*, 4 palen van Bantoelan.

Den 20 November 1825 viel er, in de nabijheid van dit d., eene schermutseling voor, tusschen de Nederlanders, onder den Majoor SOLLEWIJN, en eene bende van vier of vijf honderd muitelingen, welke laatste echter spoedig werden op de vlugt gedreven.

De Generaal-Majoor VAN GEEN berigt ontvangen hebbende, dat de muitelingen, ten getale van 2000 man, voornemens waren KRAPIAK aan te vallen, zond den 19 Maart 1826 eene kolonne derwaarts, onder aanvoering van den Kapitein-Adjudant KOELMAN, sterk 200 man infanterie, 100 piekeniers, 25 huzaren en 2 tweeponders. Niettegenstaande den spoed, welke deze kolonne gemaakt had, vond zij echter het dorp KRAPIAK, waarvan de verdediging aan eene Inlandsche magt, onder den MAAS TOMMONGONG NITI KROMO was toevertrouwd geweest, reeds ingenomen en vernield. De Kapitein KOELMAN besloot als toen den vijand, die zich in den omtrek nog ophield, op te zoeken, doch de muitelingen, welke telkens de wijk namen, vlugtten eindelijk naar den voet van den berg Merapie, welken zij in alle rigtingen opliepen.

KRAS (DE), pold. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Ouddorp*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9 bund., en wordt door éénen molen van het overtollige water ontlast.

KRASSAK (DE) of DE KRASSA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zij ontspringt uit den berg *Merapie*, en loopt in eene westelijke rigting, langs de distrikten *Bligoe* en *Remameh*, makende thans deze rivier de grensscheiding uit, tusschen het zuidelijk gedeelte der resid. Kadoe en de Solosche en Djocjokartasche-Vorstenlanden, waarna zij zich bij Bligoe met de *Progo* vereenigt.

Bij den overtogt dezer rivier ontmoette de Majoor DE BAST, den 22 September 1825, een groot aantal muitelingen, met ruim 200 geweren, welke hij echter spoedig uiteen dreef, daarbij slechts eenige gekwetsten bekomende.

KRASSUM of KRASSEN, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2¼ u. N. ten W. van *Groningen*, kant. en 2 u. N.O. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. O. ten Z. van *Ezinge*, ¾ u. Z. van *Garnwerd*, waartoe het behoort, op eene wierde, die 5 ell. 2 palm. 5 duim. hoog is; met 3 h. en ruim 20 inw.

Op de wierde, waarop dit geh. ligt, welt de grond, zelfs in sterke droogten, nog water op. Ter diepte van twaalf voet vond men in

deze wierde, op verschillende plaatsen, eene zware laag half vergane plantenstof, als van mos, en op veertien voet diepte het geraamte van eene koe; op eene andere plaats dat van een varken, en in de afhelling der wierde, bij het graven van eenen put, op twintig voet, het geraamte van eenen visch, van 1½ voet lengte.

KRATON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Passaroewang*.

KRATTOCK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 5 u. Z. van *Djocjokarta*.

KRAUBACH, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie CRAUBEEK.

KRAUELGORS, pold. in de bar. van *Breda*. Zie CRAUWELSGORS.

KRAWANG, ads. res. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, tusschen 6° 1′ en 6° 15 Z. B., en 124° 43′ 21″ en 125° 28″ O. L.; palende N. aan de Zee-van-Java, O. aan de resid. Cheribon, Z. aan de Preanger-Regentschappen, W. aan de Tjitarom, die haar van de ads. res. Buitenzorg scheidt.

Deze ads. res., die in 1811 tot de Preanger-Regentschappen behoorde, werd in Maart van dat jaar tot eene afzonderlijke residentie verklaard. Later werd het daar weder bijgevoegd; doch bij besluit van Commissarissen-Generaal, d.d. 20 Julij 1818, andermaal tot eene afzonderlijke residentie gebragt, onder den naam van residentie van KRAWANG. Bij resolutie van den Gouverneur-Generaal in Rade, d. d. 23 September 1823, werd nader bepaald, dat, te rekenen van den 15 October van dat jaar, de districten Indramajoe en Kandang-Hauwer van KRAWANG zouden zijn afgescheiden en gevoegd worden bij de resid. *Cheribon*, ten gevolge waarvan de Kalie-Séwoe, in stede van de Tjimanok, de scheiding tusschen *Cheribon* en KRAWANG uitmaakt; terwijl tevens bepaald werd, dat, van datzelfde tijdstip af, de landen Tagal-Waroe, Soemadang'an en Kandang-Sampi van *Buitenzorg* zouden afgescheiden en bij KRAWANG gevoegd worden. In lateren tijd heeft KRAWANG opgehouden eene residentie te zijn, en is, daar de voornaamste landen aan particulieren behooren, onder eenen Adsistent-Resident geplaatst, waardoor de uitgaven voor het bestuur verminderd werden. KRAWANG heeft eene langwerpige gedaante en eene uitgestrektheid van 2000 vierkante palen.

Het wordt verdeeld in gouvernements-districten en in partikuliere landen. De gouvernements-districten zijn: Adiarsa, Sindang-Karsih, Tjabang-Boemi en Wanyasa; terwijl de partikuliere landen zijn: Tjiassem, Pamanoekang, Tegal-Waroe en Sumedang. De beide eerstgemelde partikuliere landen worden wederom in de vier districten Tjiassem, Pamanoekang, Batoe-Sirap en Segala-Heran, en de twee laatstgenoemde in de districten Denamba, Tegal-Waroe en Sumedang verdeeld.

De voornaamste rivieren zijn: de Tjitaroem, de Tjimalajoe, de Tjiasem, de Tjatjengkol, de Tjipanaraga, de Sewoe en de Tamegang. Er zijn onderscheidene moerassen, vooral in de nabijheid van Tjitaroem. Een meer ligt op den berg Boerangrang. Ook heeft men in deze residentie onderscheidene bronnen, waarvan het water door de Inlanders voor onderscheidene kwalen als heilzaam gebruikt wordt. Alle deze bronnen ontstaan in elkanders nabijheid, uit eenen kleiachtigen grond, in het laagste gedeelte van het dal bij Tjiradja. Eenige komen in de bedding eener beek te voorschijn, welke door deze vruchtbare dreven kronkelt. Het water der warme bronnen,

is in het begin helder, het wordt bij verkoeling troebel, met een witachtig vlies overtogen en laat een geelachtig bezinksel na. De reuk van eenige dezer bronnen is, vooral des avonds, zwavelachtig, terwijl de smaak van haar water loogachtig en walgelijk is. De koude mineraalbronnen, welke ijzer bevatten, komen in de nabijheid der wellen, uit eenen minder kleiachtigen grond voort; graaft men die tot op eenige voeten diepte, zoo stoot men op eene bedding van gebrokkelde bazaltsteen, welke zeer veele ijzerdeelen schijnt te bevatten, terwijl bij de warme bronnen, koolzure en zwavelzure kalk- en kleiversteeningen, en op eenige plaatsen eene bedding van zachte leisteen gevonden worden, waarbij nog hier en daar geheele lagen van versteend hout en bamboes, in den slijkgrond bedolven zijn. Het water der koude bronnen is helder, ontwikkelt eene menigte luchtbellen en, bij nederploffing, een roestkleurig nevelachtig bezinksel; het is reukeloos, zuur en wrang.

In de nabijheid der zee worden vele onvruchtbare zandgronden aangetroffen. In het binnenland is de grond vruchtbaar, terwijl de bodem der bergen zeer vulkanisch is. Van de bergen verdient de Boerangrang aan de zuidelijke grenzen, waar het Krawangsche tegen de Preanger-Regentschappen aanleunt, vooral genoemd te worden, voorts de Tangkoeban-Prahoe, de Denamba, de Tagal-Waroe, de Tjimoewoe, de Bandjaran, de Seroet en de Sesan. Zij worden tot de kegelbergen gerekend en hebben vogelnestgrotten.

De bergen Toengoel, Tjogak, Tangkoeban-Prahoe, Koekoesan en Boerangrang vormen in het zuiden eene bergketen, waaromtrent in het Krawangsche en in de Preanger-Regentschappen een fabelachtig verhaal, betreffende den oorsprong dier bergen, in omloop is, van waar ook de namen in de Soendasche taal eene beteekenis hebben; b. v. Tangkoeban-Prahoe, is omgekeerde Praauw, Boekit-Toengoel is Stamberg, als zijnde de stam van den lambstangboom, waarvan gezegde praauw zou gemaakt zijn enz.

Onder de gebergten dezer adsistent-residentie zijn sommige van eenen vulkanischen aard en moeten, aan de in hun schoot woelende vijandelijke elementen, van tijd tot tijd, door eene meer of minder hevige uitbarsting, lucht geven. Zoo is, onder anderen, de berg Tangkoban-Prahoe, in de afdeeling Krawang, na reeds gedurende eenige dagen een dof geluid te hebben doen hooren, den 1 April 1829, begonnen te branden en gloeijende asch en lava uit te werpen, zoodat de bewoners van dien omtrek verschrikt de vlugt namen, en later eerst op sterken aandrang van den Adsistent Resident besluiten konden, naar hunne dorpen terug te keeren. Deze losbarsting was vrij hevig. Nadat zij had opgehouden, was het inlandsche distriktshoofd van Batoe Sierapeen de eerste, om den brandenden berg te beklimmen, en ontdekte, dat het de kraters Ratoe en Damas waren, die gebrand en, doordien zij geen water bevatten, enkel vuur en zwavel uitgeworpen hadden.

Ten aanzien der doorgaande luchtgesteldheid, heerscht in de verschillende gedeelten der adsistent-residentie, een vrij merkbaar verschil. De bergdistricten van Batoe-Sirap, Segala-Heran en Danamba, genieten al het voordeel van het klimaat en de vruchtbaarheid der Preanger-Regentschappen: de thermometer van Fahrenheit klimt er des daags zelden boven de 80, en daalt des nachts tot 68, 66, zelfs tot 50 graden. De aan het zeestrand liggende distrikten Pamanoekang, Tjiassem en Tjabang-Boemie daarentegen hebben doorgaans eene warmte van 90°

tot 95°, waarbij het minder gezond is, en de dorre zandgrond weinig voortbrengselen oplevert.

De grond is voor de meeste voortbrengselen geschikt. De niet zeer uitgebreide bosschen leveren allerlei wild berghout, doch zeer weinig djatie op. De bamboes of rotting groeit er echter in overvloed. Ook vreemde gewassen komen hier zeer goed voort.

Behalve Renocerossen, die hier niet, ten zij enkele malen, in het zuidelijke gedeelte, gevonden worden, treft men hier de meeste dieren aan, welke aan Java eigen zijn. Krawang is echter, door zijne wildernissen en wouden, het verblijf der tijgers, die hier menig inlander tot hun slagtoffer maken. Op den berg Randja-Darah houden er zich ontzettend veel op, die de schrik der bewoners zijn. Mede heeft men er vele insekten, en rivier- en zeevisch in overvloed.

De bevolking van Krawang beloopt 85,700 zielen, van welke er 26,500 op de Gouvernementslanden en de overige op de particuliere landen wonen; zoodat het Gouvernement uit deze residentie weinig trekken kan. De vischvangst, die den inlander een middel van bestaan zou kunnen verschaffen, wordt weinig en alleen voor eigen gebruik, en op de particuliere landen, de koffijteelt en de bereiding van suiker en indigo behartigd. Op Pakken, aan den mond der Tjitaroem, in het distrikt Tjabang-Boengien, waar veel laag land is, heeft men zeer uitgebreide zoutpannen, welke alleen voldoende zijnde, om de hoofdstad en de Ommelanden van Batavia, het geheele jaar door van dit onmisbaar vereischte te voorzien. Deze zoutpannen behooren aan 156, alle in dien omtrek woonachtige, personen, die verpligt zijn, de koyang van 3,750 pond voor 8 guld. aan het Gouvernement af te leveren. Daar men berekent, dat deze zoutpannen jaarlijks 5 tot 600 koyangs opwerpen, brengen zij den inwoners geen onbelangrijk voordeel aan. Te Tjilangkap aan de zuidelijke grenzen, heeft het Gouvernement, een etablissement voor den landbouw opgerigt, alwaar onder het toezigt van eenen Directeur, een Adjunkt Directeur, een Hoofdopziener, vier Opzieners en achttien politiedienaars, 350 tot 400 bannelingen en vrije arbeiders werkzaam zijn. De tabakskultuur, de zijdewormen teelt, gepaard gaande met het afhaspelen der cocons, de nopalkutuur, het weven van goeniezakken, een leerlooijerij, in verband met eene werkplaats van leerwerken, maken er de voornaamste takken van nijverheid uit, met welk alles later nog eene theeplantaadje van 500,000 en eene kaneelplant. van 60,000 boomen vereenigd is. Naderhand is de leerlooijerij, welke geenszins aan de verwachting beantwoordde, met al wat er toebehoorde, in handen van eenen particulier overgegaan, en daarentegen, met zeer gunstig gevolg, eene belangrijke uitbreiding gegeven aan de kultuur van thee en kaneel, welke hier volkomen wel slaagt. Op dit etablissement waren in 1832 theeplanters geplaatst, die uit China ontboden waren. Door den opstand, welke, in den nacht van 8 Mei van dat jaar, onder deze lieden uitbarstte, werd de jeugdige inrigting eenen gevoeligen slag toegebragt, daar deze baldadige muitelingen de gevangenisdeuren voor de bannelingen ontsloten, het etablissement te Tjilangkap, zoo wel als het residentiehuis te Poerwakarta, uitplunderden en in brand staken, en alle gebouwen werkplaatsen en loodsen geheel vernielden. Eene vrij aanzienlijke hoeveelheid zijde, tabak en leder werd gezegd bij deze gelegenheid, deels verbrand, deels op eene brooddronkene wijze onbruikbaar gemaakt te zijn; terwijl vele belangrijke statistieke bescheiden van Java, onder berusting van den Heer de Serrière zijn verloren geraakt.

KRAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, met eene zeer uitgebreide zijdespinnerij.

KRAWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie TJITAROEM.

KRAWANG (ADIARSIE-), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

KRAWANG (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie KRAWANG (TANDJONG).

KRAWANG (OEDJONG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, ter plaatse waar de Tjitarom in zee valt.

KRAWANG (TANDJONG-) of HOEK-VAN-KRAWANG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, aan de Noordkust, op de westelijke grens van de resid. *Krawang*.

KRAWATTI, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in het *Westerkwartier*.

KRAWINKEL, geh., voorheen tot het graafs. *Valkenburg* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. N. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. Z. W. van *Sittard*, gem. en 20 min. Z. W. van *Geleen*; met 128 h. en 570 inw., die meest hun bestaan vinden in het maken van spijkers.

KREANSI, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. ELIZABETH'S-HOOP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ELIZABETH'S-HOOP.

KREBBANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

KREBI, bij de inw. GEBY genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Straat-van-Gilolo*, juist onder den evennachtslijn, tusschen 145° 34′ en 146° O. L.

Dit eil. is 5 mijlen lang, ½ mijl breed en door vele klippen omringd. Het heeft eenen eigen Radja, doch is aan den Sultan van Tidor onderworpen.

KREE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Aroë-eilanden*, tot de *Voorwals-eilanden* behoorende.

KREEK, geh. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 3 u. N. W. van *Breda*, *Vierde* distr., kant. en 1½ u. Z. W. van *Zevenbergen*, gem. *Stand-daar-buiten*.

KREEKE, voorm. amb. en d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie CREECKE.

KREEK (DE) of DE KAAY, water in het *Land-van-Overflakkee*, dat zich van het d. Oude-Tonge uitstrekt tot in de Slikken of Zanden, ten Zuiden van dat land, zoodat het d. Oude-Tonge, daardoor een haventje heeft, hoewel deze vaart van weinig belang is.

KREEK (GROOTE-), water in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie GROOTE-KREEK.

KREEKGORS, gors langs het Kreekerak, tegen de prov. *Noord-Braband*, tusschen Bergen-op-Zoom en Woensdrecht, hetwelk vermoedelijk zijnen naam ontleent, van de vele kreken, welke het doorsnijden.

KREEKERAK of KREEKRAK, vaarwater tusschen de provinciën Noord-Braband en Zeeland.

Het is die arm der Schelde, welke ten Westen van het Fort Bath, noordwaarts aanstroomende, een groot half uur ten Zuiden van Bergen-op-Zoom, door de Molen- en andere platen en het verdronken land van Zuid-Beveland in twee hoofdarmen gescheiden wordt, welke, nadat de eene ten Zuiden dier platen en de andere ten Noorden

daarvan gestroomd heeft, zich weder te zamen vereenigen, om de Oos-ter-Schelde te vormen.

In dit water loopen onderscheidene kreken uit, waarvan die van de Woendrechtsche-haven de voornaamste is. Bij laag water is het bijna droog, zoodat het, met bekwame gidsen, te voet wordt overgegaan, en wel daar, waar de lijn over de molens van Woensdrecht en Hoogerheide dit water doorsnijdt, hebbende men alsdan omstreeks een voet water, en soms minder.

KREEK-POLDER of Kreeke-polder, onbehuisde pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. *Zaamslag*; palende N. en O. aan den Groote-Huyssens-polder, Z. aan den Polder-van-Zaamslag, W. aan den Margaretha-polder. Deze pold. heeft eene uitgestrektheid, volgens het kadaster, van 66 bund. 15 v. r. 50 v. ell., en is schotbaar groot 31 bund. 24 v. r. 40 v. ell.

Op de kaart van Paauw, vindt men het jaar 1627 aangeteekend, als dat, waarin de polder is bedijkt. Dit is blijkbaar eene fout en zal waarschijnlijk 1727 moeten zijn. Hij ontleent zijnen naam van eene kreek, welke midden daardoor heen loopt, en in het begin der vorige eeuw nog zeer diep was, doch thans nagenoeg geheel verzand is.

Deze polder behoort geheel toe aan de Weduwe Willem Dieleman, Landbouwster te Zaamslag, en aan Jonkheer Albertus Moretus, grondeigenaar te Antwerpen, die gezamenlijk de polderzaken regelen, zoodat daarover geen polderbestuur bestaat.

Door middel van eenen duiker, wordt het overtollige water afgevoerd in den Groote-Huyssens-polder.

KREELSTERZAND, zandvlakte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ede*.

Deze zandvlakte was voor ruim 70 jaren nog niet bekend, doch thans reeds meer dan 90 bund. groot.

KREIJEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. Z. van *Oirschot*, gem. *Vessem-Wintelre-en-Knegsel*, ½ u. N. W. van *Wintelre*, waartoe het behoort; met 8 h. en 55 inw.

KREIJEL, Kreijer of Kreijel, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Weert*, gem. en ½ u. N. van *Nederweert*; met 17 h. en 130 inw.

Dit geh. ligt geheel langs het voormalige Noord-kanaal of Fossa-Eugeniana. Men heeft er eenen ros-oliemolen en eenen onlangs nieuw gebouwden windmolen.

KREIJELHOUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Kreyl.

KREIL (DE), geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. O. van *Schagen*, gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, 10 min. N. van *Barsingerhorn*, waartoe het behoort, juist ter plaatse, van waar men langs den Barsingerweg en de Barsingervaart den Wieringwaard inrijdt en vaart.

Het ontleent zijnen naam van het voorm. Kreilerbosch (zie dat woord), en bestaat uit 22 h., bewoond door 110 zielen.

KREILERBOSCH, voorm. bosch in *Friesland*, tusschen *Stavoren*, *Enkhuizen* en *Texel*, oudtijds het toen Oostelijke Friesland van het toen Westelijke Friesland, later Noord-Holland, afscheidende.

Men wil, dat zich aldaar veel beeren, wolven, herten en reeën ophielden, waarom de Graven van Holland zich er gaarne met de jagt

verlustigden. Vermits echter het Friesche geslacht GALAMA vermeende het regt van jagt aldaar te hebben, ontstond daaruit eene twist, tusschen FLORIS II en GALO IGES GALAMA (1).

Dit bosch is, in den watervloed van het jaar 1173, door de Zuiderzee ingezwolgen. Ter plaatse, waar het moet gestaan hebben, vindt men thans eene zandbank.

KREITSBERG, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. W. van *Grave*, gem. *Zeeland*.

Men wil, dat de naam van dit geh. eigenlijk zoude moeten zijn KRIJGERSBERG, aangezien aldaar in vroegeren tijd eenige troepen zouden zijn gelegerd geweest.

KREKEL, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Djasinga*.

KRENGEWEER, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie KRANGEWEER.

KREPISWOLDE of KREPSWALDE, d. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie KROPSWOLDE.

KREPTIE, naam, welken de Negers geven aan de verlaten plant. HOFWIJK, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie HOFWIJK.

KRESSEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magalang*.

KRESSOEK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

KRETEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KRETEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, aan de Oepak, 5 palen van *Kalibeber*.

Den 12 Mei 1829 trachtten de muitelingen hier de rivier over te trekken, hetgeen hun niet gelukte, dan met verlies van ruim 20 dooden, onder welke een hoofd, wiens gezadeld paard door de onzen werd buit gemaakt Ook verloor de vijand bij die ontmoeting verscheidene wapenstukken.

KREUNINGSPOLDER of KROONPOLDER, pold. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten*, gem. *Beerta*; palende N. en N. O. aan den Groninger-Stads-polder, O. aan den Aastroom, welke dezen pold. van Hannover scheidt, Z. W. en W. aan Nieuw-Beerta en Stoksterhorn.

Deze pold. is in het jaar 1696 ingedijkt, op eigen kosten door eenen Zeeuwschen Edelman, ANTHONY DE HUYBERT, Heer *van Kruiningen* en *Hinckelnoort*, onder voorwaarde van zestig jaren lang het vruchtgebruik er van te hebben. De pold. besloeg bij de indijking 718 deimpten en 183 v. r. De stad Groningen aanvaardde den pold. weer met het einde van 1756, en legde dien in zeven boerenplaatsen, waarvan zij de beklemming, krachtens besluit van den 12 September 1755, verkocht, en zich den eigendom reserveerde, daarvan nog jaarlijks eene huur trekkende van 6025 guld. 55 cents. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 481 bund. 21 v. r. 70 v. ell., alles schotbaar land. De pold. telt thans 8 boerderijen, en wordt, met *Nieuw-Beerta*, door eene pomp van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkregter (2).

(1) Zie daaromtrent ons vierde deel, bl. 416 en 417.

(2) Men zie voorts over dezen pold. Mr H. O. FEITH, *Groninger Beklemregt*, D II, bl 314.

KREUPEL, voorm. bosch in *West-Friesland*, ter plaatse waar tegenwoordig nog een plaat van dien naam gevonden wordt. Zie Kreupel.

KREUPELSTRAAT (DE), b. of wijk in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Boxmeer*.

KREUPELZAND, plaat in de *Zuiderzee*, ter hoogte van *Enkhuizen*. Zie Kreupel.

KREUTZHOFF, groote hoeve, in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Bettemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1½ u. Z. ten O. van *Luxemburg*, kant. en ¾ u. N.W. van *Bettemburg*, gem. *Roeser*.

KREVEKEUR, verkeerde spelling van Crevecoeur, fort, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Crevecoeur.

KREVERHIL, buurt in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en 2 u. van *Hulst*, gem. *Hontenisse*.

Deze buurt bevat 14 h., bewoond door 18 huisgez., uitmakende eene bevolking van 90 zielen. Men heeft er eenen windkorenmolen.

KREWEL (HET HUIS-TE), voorm. kast., in het balj. der *Egmonden*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. W. van *Egmond*, gem. *Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegum*, in de nabijheid van *Egmond-op-den-Hoef*, waartoe het behoorde. — Dit kast. is reeds voor eeuwen door de West-Friezen gesloopt.

KREWERD, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Krewert.

KREWERDERMAAR, dorpsvaarwatertje in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat, van Krewert afkomende, zich, met eenen oostelijken loop, in de *Heekt* ontlast.

KREWERT, Kreewerd, Krewerd of Creewert, d. in *Fivelgo*, arr., kant. en ruim 1 u. N. van *Appingedam*, gem. en ongeveer 1 u. Z. van *Bierum*. Het is een oud d., dat reeds genoemd wordt in een charter van het jaar 1246.

Men telt in de kom van het d. 13 h. en 85 inw., en, met de daartoe behoorende buurschappen Arwert, de Klip en Nijeklooster, 21 h. en ruim 150 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De bodem is er ongelijk; ten O., W. en N. bestaat de bovengrond uit zavelachtige klei en daaronder leem, maar ten Z. heeft men vaal land, dat is roodachtigen grond (roodoorn) met knikkerklei daar onder.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 14 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Delfzijl*, behoort. Eenige jaren na de Reductie, is met deze gem., meer dan twintig jaren, tot aan 1648, die van *Jukwerd* gecombineerd geweest. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelius Reneman, die, in het jaar 1595, van R. K. Priester Predikant werd, en in 1615 opgevolgd werd door Carolus Reneman. Deze, die in 1646 overleed, heeft gezamenlijk met Laurentius Erickens, die in 1617 herwaarts kwam, de gemeente *Juckwerd* in combinatie bediend, waarop, na het overlijden van laatstgenoemde, hetwelk in 1647 plaats had, in het volgende jaar Johannes Hoornenberg, alleen tot Predikant van Krewert beroepen werd, waar bij in 1649 overleed. Het regt van collatie is hier eenigen tijd bij het adellijke huis van Ripperda van Oosterwijtwert en andere Collatoren geweest, tot dat eerstgenoemde het alleen heeft bekomen. Door erfregt is het vervolgens vervallen aan het adellijke huis van Rengers

van Farmsum, en, door aanhuwelijking, aan Jonkheer Johan Hora Siccama van de Harkstede, die het collatieregt in het jaar 1837 aan de Kerkvoogden verkocht heeft. De kerk is in het laatst der dertiende eeuw gebouwd. Zie hier wat daartoe aanleiding gaf: Tjadeke, eene edele en rijke weduwe in Krewert, deed, bij eene ziekte van haren eenigen zoon, Menco, de belofte, dat zij, indien hij weder herstelde, eene kapel op haar eigen goed wilde stichten, en daaraan zoo veel toevoegen, als tot onderhoud van eenen Priester noodig was. Doch toen de zoon herstelde, vergat zij de uitvoering daarvan, en bragt een huwelijk tot stand tusschen haren zoon en tusschen Teta, de rijke en zeer verstandige dochter van wijlen den Deken van Loppersum, Gayko, een man van veel beleid en uitstekenden adel, en Tjade. Deze Deken had beloofd eene kapel te stichten en zijne dochter in het klooster te zullen brengen, doch hij stierf, zonder deze belofte ten uitvoer te hebben gebragt, en werd te Bloemhof, onder de Kanonniken, begraven. De weduwe zorgde nu wel voor de stichting der kapel en voor de dagelijksche bediening door eenen Kanonnik uit Bloemhof, maar zij behield hare dochter. Het huwelijk dezer twee vermogende jonge lieden werd echter binnen een jaar, door het overlijden van den man, ontbonden. Teta beviel door droefheid te spoedig, het kind stierf kort daarna, en werd in het nabij gelegen nonnenklooster Rozenkamp (*Campus-rosarum*) te Wittewierum, tusschen Krewert en Jukwerd, begraven. Teta keerde daarop naar het vaderlijke huis terug, liet den Abt van Bloemhof roepen, nam de tonsuur en het habyt aan, en zeide haar vaderlijk erfgoed toe aan de kerk van Bloemhof. Hierop overleed zij. Onderwijl had Tjade, tegen Vrouwe Tjadeke te Krewert, beweerd, dat al de goederen van haren echtgenoot bij erfregt, door middel van hare dochter, op haar waren overgegaan. Tjadeke en hare vrienden waren hiervan niet te huis. Thans begon zij wederom te denken aan de vervulling harer belofte, en toen zij te Farmsum hulp zocht, riepen alle kerspellieden en Priesters van Holwierde, met den Deken en op aanraden des Dekens, dat zij te Krewert eene kerk moest bouwen. Zij wendde zich daarop tot den Abt van Bloemhof, haren geestelijken vader, en nam op zich, om op haar goed eene kapel, ter eere van de *H. Maagd*, te stichten en die naar behooren te begiftigen, waartoe de Abt zijne hulp aanbood: voorts wilde zij deze kerk, met haar toebehooren, aan de abdij schenken. Hierop bewerkte de Abt bij den Bisschop van Munster, dat daartoe vrijheid verleend werd. De kerk en toren zijn in gothischen stijl gebouwd; eerstgemelde heeft thans geene andere ingang dan beneden door den toren; eene aan de noordzijde, is sedert onheugelijke jaren toegemetseld. Tegen over den ingang van het koor is een orgel geplaatst, aan de zuidzijde de predikstoel. Zij bevat ruimte voor nagenoeg twee honderd menschen en is van boven met een steenen verwulfsel voorzien en met roode pannen gedekt, even als de toren, die tot op de hoogte van het dak der kerk vierkant is opgetrokken en daarop eindigt in een kruisdak, aan twee zijden met spitse gevels, zoo als zeer velen in Friesland.

De school behoort tot de tweede klasse. Vroeger stond te Krewert een burg het Steenhuis genaamd, doch die is voorlang reeds verdwenen.

KREYL of Kreil, beter Creyl, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten*, gem. *Heeze*.

KREYTENHEIDE, heideveld, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, in de vrijheid van *Oisterwijk*, en behoorende tot verschillende omliggende gemeenten. Het strekt zich in de lengte uit, ter wederzijde van den straatweg van 's Hertogenbosch op Tilburg, en is thans grootendeels ontgonnen en bepoot.

KREYLERSCHANS, voorm. schans in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, ½ u. O. van Nederweert.

KREYTENMOLEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*, gem. en ½ u. Z. O. van *Udenhout*; met 12 h. en 80 inw. Men heeft er eenen wind-korenmolen, waarvan dit geh. zijnen naam ontleent.

KRIAH-LINGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Billiton*; met 100 inw.

KRIANONG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

KRIEN-HANSI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. ELIZABETH'S-HOOP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ELIZABETH'S-HOOP.

KRIJEL, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*. Zie KREIJEL.

KRIJGSMANSRUST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie RUIJNOORD.

KRIJNHANSI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. ELIZABETHSHOOP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ELIZABETHSHOOP.

KRIJNTJESWEIDE, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie NELIS-MANNENWAARD.

KRIJT, voorm. naam van het heerenh. VOSBERGEN, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie VOSBERGEN.

KRIJTENBERG, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. van *Deventer*, gem. en ½ u. W. van *Wijhe*.

Deze havez. is gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene groep boomen. De daartoe behoord hebbende gronden, worden in eigendom bezeten door den Heer F. W. C. Baron VON KNOBBELSDORFF, woonachtig te Wijhe.

KRIJTENBURG, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*; palende N. aan de Mark, O. aan het Leursche-sas en de haven, Z. aan den West-polder, W. aan de Laaksche-vaart.

Deze pold., die in het jaar 1555 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 110 bund. 56 v. r. 40 v. ell., waaronder 99 bund. 20 v. r. 77 v. ell. schotbaar land; en wordt door eenen steenen sluis, wijd en hoog 1 ell. 1 palm., voorzien van eene vloeddeur, en vervolgens door eenen afzonderlijken watergang, op de Mark, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1 palm beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, die tevens Penningmeester is, en twee Gezworenen.

KRIJTVELD (HET) of DE KRIJTHOEVE, opene vlakte in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, even bewesten de voorm. abdij.

Over den naamsoorsprong van deze vlakte is men het niet eens. Sommigen meenen dat zij eene oude geregtsplaats of een strijdperk geweest zij, op welk men gewoon was de geschillen, binnen den omtrek van een met krijt afgeteekend perk, zelf te beslechten; anderen willen, dat deze naam ontstaan is, door den strijd onder Heer WOUTER VAN EGMOND, even na 1200, hier voorgevallen. Thans is dit veld met

opgaande boomen beplant, en behoort in eigendom aan de eigenaresse van de heerl. Egmond.

KRIMELBERG (DE), hoogte in de heide op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ermelo*, tusschen Ermelo en Putten.

KRIMPER (DE), herberg in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. O. van *Medemblik*, gem. *Andijk*, welke op sommige kaarten verkeerdelijk als geh. wordt opgegeven.

Eertijds stond deze herberg buiten den Dregterlandsche-zeedijk, later is zij weggesloopt en eene andere daarvoor, binnen genoemden dijk, gebouwd.

KRIMPENERWAARD, bedijking en hoog-heemraadschap, prov. *Zuid-Holland*. Zie CRIMPENREWAARD.

KRINDAL, geh. in het balj. van *Bastogne*, grooth. *Luxemburg*. Zie CRENDALL.

KRING-VAN-DORDT, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie DORDT.

KRININGEN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KRINKELWINKEL of KRINKEL-DE-WINKEL, uithoofde der kronkels alzoo genoemd, uitspringend gedeelte ringdijks langs het noorderboord der Merwede, om den *Alblasserwaard* of het *Land-van-Arkel-beneden-de-Zouwe*, prov. *Zuid-Holland*, 5 min. W. van Gorinchem. De oorsprong van dezen ringdijk dagteekent van 1593, 1594 of 1595, toen van daar tot aan den Bout, bij Hardingsveld, de buitendijk is binnenwaarts gelegd.

Deze dijk wordt, sedert het jaar 1818, van achteren geruggesteund door den Zuider-kanaal-aansluitdijk, en omvangt alzoo, met dezen en den stadswal, thans den Zwanen-polder.

Tijdens het beleg van Gorinchem, in het laatst van 1813 en het begin van 1814, werd, den 10 Januarij des laatstgemelden jaars, aldaar door de Franschen eene batterij opgeworpen, ten einde de kanonneerboten, die op de Merwede lagen, het naderen der stad te beletten of tot den aftogt te dwingen, hetwelk niet wel gelukte, daar integendeel het vuur der batterij zeer levendig werd beantwoord. Den volgenden dag waren de kanonneerboten echter genoodzaakt, wegens de invallende vorst, af te zakken en eene veilige haven te zoeken; dit had ten gevolge, dat het geschut aan den KRINKELWINKEL werd ingetrokken. In 1831 is aan het noordeinde, bij de Geborste Flesch, eene nieuwe versterking en kruidkelder aangelegd, aldaar thans nog aanwezig. Van het uiterste punt van den KRINKELWINKEL kan men, bij helder weder, met het bloote oog, den toren van Dordrecht zien.

In den storm en watervloed van 1835 liep deze uithoek door den golfslag groot gevaar van overstorting. De groote belangrijkheid dezer waterkeering en de noodzakelijkheid van het behoud der daar beneden gelegene Avelingen, doet 's Rijks schatkist voortdurend voor een bepaald aandeel mede dragen in de kosten van het daar vóór aangelegde bolletje of triangel en rijzen en aarden duikeldam, volgens zekere oude overeenkomst.

KRINSERARM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie DILLE (DE).

KRINSERARM-ZIJL of KRINZERARM-ZIJL, voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, ½ u. N. W. van Rauwerd, op de grenzen van het kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, aan de Dile en de Trekvaart van Leeuwarden naar Sneek.

KRISMAS, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bandong*, op de grensscheiding van de distr. *Timbangantang* en *Madjalaga*. Het is een vulkaan.

KRISTAL-BERG, berg in *West-Indië*, op het *Curaçausche* eil. *Aruba*, niet ver van de Noordkust.

KRISTAL-GEBERGTE, in het Portugeesch MONTE-DE-CRISTAL, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het noordelijk gedeelte.

Dit gebergte is zeer rijk aan kristal en diamanten. Aan den voet van dit gebergte ligt het groote meer Kinibaloe. Sommige dezer bergen zijn vulkanisch, doch zonder werking, en verscheidene kraters zijn thans vol water.

KROCE, vlek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust; 5° 11″ Z. B., 121° 33″ O. L.

KROCKELSHOFF of KRACKELSHOFF, geh. in de heerl. *Munster*, meijerij van *Asselt-en-Rollingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. W. van *Bettemburg*, gem. en O. van *Frisingen*.

KRODDEBUREN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¾ u. W. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. N. van *Ten-Boer*, ½ u. N. W. van *Wittewierum*, waartoe het gedeeltelijk behoort, en ¾ u. O. van *Lellens*, waartoe het overige gedeelte gerekend wordt; met 16 h. en 100 inw.

Het is eene hoogte, waarop een pelmolen staat, en waar een pad heen loopt.

Het heeft zijnen naam van *Krodde*, een zeer bekend en schadelijk onkruid in de provincie Groningen, dat er vroeger veel groeide, en zich nog telken jare vertoont.

KRODON, naam, welken de Negers geven aan de militaire hoofdpost en gouvernements veeplaats GOUVERNEURS-LUST in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie GOUVERNEURS-LUST.

KROEI, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie KROU

KROENROENGAN, bergrug in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Samarang*, het is de zuidelijkste bergrug van het groote gebergte Oenarang.

Op dezen bergrug liggen op eenigen afstand zeven oude tempels, Gedoong-Batoe-Dingen-Redjo genaamd, benevens eenige beelden verspreid, welke alle kenteekenen dragen van aan de godenleer, van BRAMAH, ontleend te zijn. In een dezer tempels vooral treft men eene menigte beelden aan, welke over het geheel vrij goed bewerkt zijn en waaronder een kolossaal, in den muur gewerkt mannenbeeld, aan den eene, benevens een dergelijk op een' buffel gezeten vrouwenbeeld, met vier armen, aan de andere zijde van den ingang, de opmerkzaamheid der bezoekers vooral tot zich trekken. Verder benedenwaarts aan de andere zijde van dien tempel ziet men nog een' Betoro-Gono, met vier armen, alsmede eene andere figuur, door de inboorlingen Mahadewa genaamd, welke weinig door den tijd geleden hebben en waaraan de Bengalezen, die geen Mahomedanen zijn, nog van tijd tot tijd hunne offeranden opdragen.

Op ½ paal afstands, boven een' dezer tempels, vindt men drie bronnen, Telogonipa, Soember-Gedong-Pitoe en Soember-Kamen geheeten, wier water eenen zwavelachtigen smaak heeft en geacht wordt eene heilzame geneeskracht te bezitten.

KROENTGESHOF, uitgebreide pachthoeve in het balj. van *Luxemburg*, landmeijerij van *Sandweiler*, kw., arr., kant. en 1¼ u. O. Z. O. van *Luxemburg*, gem. *Contern*.

KROEROCKOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. ZORGVLIET, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ZORGVLIET.

KROESAU, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. LE MÂTROUGE, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie MÂTROUGE (LE).

KROESBEEK, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heemstede*, dat eerst zuidwaarts vloeit en vervolgens eene oostelijke rigting aannemende, langs de Glip loopt, om zich in het *Haarlemmer-meer* te ontlasten.

KROEST (HET GOED-TER-), voorm. heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie KROZESTEIN.

KROETO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*.

Den 27 October 1828 troffen onze troepen voor dit d. eene bende van 250 muitelingen aan, die door drie pelotons Infanterie, onder den Kapitein DE LA PAISIÈRES en de Luitenants BOELHOUWER, DE JAGER en POLAND, terstond met hevigheid aangegrepen, met verlies tot in het Zuidergebergte teruggeworpen, en dáár zoo veel mogelijk vervolgd werd; bij welke gelegenheid eenige voorname en, naar het bleek, door aanzienlijke Hoofden bewoond geweest zijnde dorpen in de asch werden gelegd.

KROEWI of KROVY, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende, bij de Noordkust van het eil. *Floris*, 8° 1′ Z. B., 140° 30′ O. L.

KROFTEN (DE VLAKKE-) of de LAGE-KROFTEN, lage duinstreek in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, 10 min. O. van Wijk-aan-Zee.

Met deze streek, die voor een groot gedeelte tot weide of ook tot teelland is aangelegd, maakt de zoogenoemde Kaag een geheel uit. Deze gronden zijn van eenen zeer goeden aard, en zijn bijna uitsluitend het eigendom van den Heer LUCAS BOREEL, die, door de nabijheid zijner hofstede Westerhout, in de gelegenheid is de nog niet bebouwde streken te ontginnen. Hiermede heeft hij dan ook voor eenige jaren een aanvang gemaakt, door het uitgeven van een aantal stukken voor de aardappelteelt, en het aanleggen van veel morgentalen bosch, ter bewaking van welke zelfs, in het jaar 1826 een klein huisje is gezet; terwijl hij hiermede nog steeds voortgaat.

Verschillende wegen, zoo als van Wijk-aan-Zee naar de Beverwijk, of naar Breesaap, of naar de kanten van Noorddorp, door deze streek heenloopende, maken haar zoo gemakkelijk toegangbaar, als dit, door middel van gulle zandwegen, geschieden kan. In het midden ligt de woning Tusschenwijk. Het overtollige water, hetwelk intusschen niet aanmerkelijk is, wordt niet alleen langs eenige beken naar voren, doch ook, even als uit Breesaap, door eene waterleiding, de Rel genaamd, naar de Noordzee afgeleid.

KROJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magellang*.

KROJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

KROKOT, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Het is eene der vierentwintig wijken van de stad *Batavia*.

KROMBOOMSVELD, duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Noordwijk*.

KROMDEL (HET), water in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Koedijk-en-Huiswaard.* Het ligt O. van Koedijk, en loopt W. naar den Naauwe-togt, N. naar de Klijmeer, Z. naar de Korsloot.

KROMME-AAR (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland.* Zie AAR (1).

KROMME-BALG (DE), vaarwater in de *Wadden*, ten N. van de prov. *Groningen*, met eene westelijke strekking, tusschen het Uithuister-wad en het Groninger-wad ten Zuiden, en het Lutje-wad en de Rotganshorn ten Noorden, van den mond der Eems naar de Lauwerzee loopende (2).

KROMME-GAT (HET), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, dat tusschen de Kwestieuse- of Krakeellanden ter eener zijde en het Snellers-poldertje, het Oliezand en de Hillen ter andere zijde doorloopende, zich in de *Donge* ontlast.

Dit water is weleer aan het benedeneinde, bij de Donge, afgesloten geweest, vermoedelijk door eene schutsluis, zijnde er nog stukken van de hardsteenen stagstijlen op de plaats aanwezig. Het heeft, over eene aanmerkelijke lengte van de rivier opwaarts, nog eene aanzienlijke wijdte en diepte, doch hooger op, alwaar het den naam van REGTENDIJKSCHE-GAT heeft, is de verlamming zeer aanmerkelijk.

KROMME-GAT (HET), rietplaats in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, onder *Hardinxveld*, waar, in het jaar 1658, eene dijkbreuk is gevallen. Bij de herstelling daarvan is de dijk met eene halve ronde toog, achter de gevallen wiel heen, opgewerkt. Waarschijnlijk is de naam ontstaan van de kromte, welke de dijk te dier plaatse maakt.

Den 18 Februarij 1709 viel alhier een gat in den Merwede-dijk, waardoor schier de geheele Alblasserwaard onderliep.

KROMME-GOUW (DE), water in de heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, dat benoorden Zijdewind (gem. Oude-Niedorp) een aanvang neemt, met eene noordoostelijke rigting naar Lutje-Winkel loopt, en van daar, met eene noordelijke strekking, naar Kolhorn schiet, waar zij zich met de *Westgracht* vereenigt, om zich door de Kolhorner-sluis in de *Zuiderzee* te ontlasten.

KROMME-HEUL (DE), brug in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, ½ u. O. van de stad Delft, ter plaatse, waar de Kromme-Watering zich in de Pijnakkersche-vaart ontlast.

KROMME-MAAR (HET), CROM-MAAR of BUITEN-MAAR, maar of riv. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat door eene Steenenpijp, ten Z. W. van Middelstum, uit het *Cardinger-maar* voortkomt; eerst westwaarts, vervolgens noordwaarts en eindelijk weder westwaarts aanvloeit, om zich te Onderdendam in het *Boterdiep* te ontlasten.

KROMMENHOEKE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Biggenkerke-en-Krommenhoeke;* palende N. W. aan de heerl. Marienkerke en Poppendamme, N. aan Poppendamme, O. aan Hoogelande, Z. en W. aan Biggenkerke.

Deze heerl. bevat het geh. Krommenhoeke en een paar verstrooid liggende huizen. — De inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Biggenkerke*.

---

(1) Eveneens zoeke men de woorden met KROMME zamengesteld, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

(2) Men zie omtrent de betonning en bebakening van dit vaarwater ons eerste deel op het art. AMELANDER-GAT.

Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Biggenkerke*. — Deze heerl. behoort thans aan de stad Vlissingen.

Het geh. KROMMENHOEKE ligt 1½ u. W. van Middelburg, 1½ u. N.N.O. van Vlissingen, ½ u. N. W. van Biggenkerke. — Het was eertijds een d., waarvan thans slechts nog maar eenige huizen bestaan. — Er plagt hier eene kerk te staan, waarin, vóór de Reformatie, eene vikarij van de H. *Maagd* MARIA gevestigd was.

KROMMENIE, d. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Beverwijk*, gem. *Krommenie-en-Krommeniedijk*, aan de Nauwernaschevaart; 52° 30′ 5″ N. B., 22° 23′ 58″ O. L.

Dit d., hetwelk zijnen naam ontleent van het water de Kromme-IJ, waarvan het een groot kwartier oostwaarts ligt, loopt, van het Noorden naar het Zuiden, met eene regte straat, tot aan Assendelft, waaraan het als vast ligt, en is ter lengte van omtrent 2260 ellen betimmerd. Behalve deze straat heeft het nog drie bebouwde zijpaden naar de Nauwernasche-vaart, die de ban van Westzanen van de Krommeniër- en Assendelver-ban scheidt, en in het IJ, bij de b. Nauwerna, uitkomt, en één hetwelk aan beide zijden bebouwd is, langs welks zuidzijde men naar den Busch en vervolgens naar Beverwijk gaat. Midden door de bovengemelde regte straat loopt een weg van 2 ellen breedte, de Heerenweg genaamd. De huizen, die er ter wederzijden langs den weg staan, mogen niet nader dan 3½ ell. van dezen weg gezet worden, zoodat de weg in zijn geheel 9 ell. breed is. Hij is netjes bestraat en mogt vroeger noch met rijtuig, noch zelfs met een paard onder den man gebruikt worden. In het jaar 1841 heeft men hierin doelmatig voorzien, zoo dat ook hier kan gereden worden.

De natuurlijke ligging dezer plaats en de omstreken hebben groote veranderingen ondergaan; in vroegere eeuwen was zij omringd door bosschen en meren. De Busch, een nabij liggend geh., zou zijnen naam ontleend hebben van een nabij gelegen bosch, het Adderenbosch geheeten.

Deze schoone plaats, die voorzeker onder de bloeijendste onzes vaderlands moet gerekend worden, is waarschijnlijk ontstaan ten gevolge der verwoesting van de heerl. Zaanden, in 1296, daar de bewoners dezer heerl. zich alstoen meer landwaarts in verplaatsten, en zich hier, alsmede te Oost-Zanen en te West-Zanen, nederzetteden. Voorts heeft zij hare opkomst en haren bloei te danken aan de zeildoekfabrijken, welke men meent, dat zich hier, niet lang na het jaar 1600, gevestigd hebben. Het is hier, dat het voor de zeevaart zoo belangrijke en beroemde Hollandsche zeildoek vervaardigd wordt, hetwelk het buitenlandsche in schoonheid en deugd verre achter zich laat. Wel dreigde de invoer van buitenlandsch doek, in het midden der voorgaande eeuw, dit produkt te verdringen, en de toestand des lands, in het eerste vierde gedeelte dezer eeuw, de fabrijken met volslagen ondergang; maar zij hielden zich roemrijk staande, en hebben thans, bij den steeds toenemenden handel en de bloeijende scheepvaart, eene hoogte bereikt, welke zij in de beste jaren van haar bestaan niet gekend hebben. Ruim eene eeuw geleden werden te KROMMENIE alleen jaarlijks 30,000 rollen (elk à 34,4 ell.) zeildoek vervaardigd; in de laatste jaren zijn deze fabrijken echter in minderen staat geraakt. Tot dit fabrikaat bezigt men de fijnste hennip,

gelling genoemd, welke in den Alblasser- en Crimpenrewaarden geteeld en in molens, hennipkloppers genoemd, gebeukt worden. Deze fabrijken verschaffen jaarlijks aan meer dan twee duizend arbeidslieden, als fabrijkwerkers, spinsters, wevers enz., een ruim bestaan. Niet alleen in de naburige plaatsen, maar zelfs in de provincie Friesland, wordt ten behoeve dezer fabrijken gearbeid, die geen ander buitenlands produkt behoeven dan de potasch.

De Herv., die hier 1490 in getal zijn, onder welke 580 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wouter Hendriks, die in het jaar 1584 herwaarts kwam, en in het jaar 1592 zijn ontslag kreeg. Destijds was Krommeniedijk met Krommenie kerkelijk vereenigd, maar toen hebben die twee plaatsen ieder eenen afzonderlijken Leeraar bekomen.

De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Nicolaas toegewijd. De Pastoor werd destijds door den Abt van Egmond aangesteld. Ook bestond toen ter tijd aldaar eene kapel, welke, volgens een handschrift der abdij van Egmond, mede ter vergeving van de gemelde Kloostervoogden stond. Deze kerk is, omtrent het jaar 1637, op de oude grondslagen vergroot; zij lag, vóór dien tijd, wel omtrent een derde gedeelte meer aan het oosteinde, zijnde met een groot gedeelte van den toren verwoest. Door deze vernieuwing is het tegenwoordig een deftig gebouw, met eenen spitsen toren. In het jaar 1843 is in deze kerk een orgel geplaatst, hetwelk bij de godsdienstoefening van 17 Maart 1844 eerst gebruikt is. Het heeft achttien registers en handklavieren en een vrij pedaal, en onderscheidt zich vooral, wat de constructie aangaat, boven vele orgels van die soort. Eene zwelling op het bovenklavier, benevens drie compositie-pedalen voor de registers van het manuaal, behooren onder de fraaiheden waardig opgemerkt te worden. Van buiten is dit alles naar de Gothische bouworde bewerkt, en heeft een plat front, met twee torens aan beide zijden.

De Doopsgez., die men er aantreft, maken, met de overige uit de omstreken, eene gem. uit, welke 250 zielen telt, en bediend wordt door eenen Predikant, door wien mede in de gem. van Beverwijk de predikdienst waargenomen en het godsdienstig onderwijs gegeven wordt. De kerk, welke hier vroeger stond, werd bij den na te melden brand van 22 Julij 1702 in de asch gelegd, doch spoedig veel fraaijer herbouwd, zoo dat zij thans een der schoonste kerken mag genoemd worden, welke de Doopsgez. ten platten lande bezitten. Zij heeft echter geen toren, doch wel een orgel.

De R. K., van welke men er 60 aantreft, behooren tot de Oud Bisschoppelijke Clerezy, en maken, met die van Wormerveer, de stat. van *Krommenie-en-Wormerveer* uit, welke hier eene kerk heeft. Deze kerk, aan den H. Nicolaas toegewijd, heeft geen toren, maar prijkt met een orgel.

Men heeft er een zeer goed Wees- en Armhuis, dat in het jaar 1743 op nieuw deftig herbouwd is. — De Doopsgez. hebben hier mede een Weeshuis, dat in het jaar 1741 gesticht is. — Er zijn te Krommenie twee scholen, als: eene burgerschool en eene armenschool.

In het jaar 1706 werd te Krommenie, in plaats van het oude en kleine, een net steenen Raadhuis gesticht, dat zeer doelmatig is ingerigt. Ook heeft men er eene, in het jaar 1707 gebouwde, Dorpswaag.

Den 16 December 1804 werd er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van t' Algemeen* opgerigt, hetwelk 30 leden telt. — De kermis valt in den 22 Mei.

Krommenie heeft behoord onder het baljuwschap van Blois, alzoo Jan van Beaumont, Grave van Blois, er Heer werd, toen de Heeren van Zaanden uit hun eigendom verdreven waren. Deze Heer Jan voorzag in 1346 zijne heerlijkheid van vele voorregten, gelijk daarna de Graven van Holland ook deden.

Dit d. heeft ten tijde van de Spanjaarden veel geleden, zijnde het in 1573 en 1574 geheel afgebrand. — Op den 22 Julij 1702 ontstond, door het broeijen van het hooi, een felle brand, door welke, in twee uren tijds, acht en dertig woonhuizen en verscheidene andere gebouwen, benevens de kerk der Doopsgezinden, in de asch gelegd werden. De schade werd, volgens de opneming der Regenten, te dier tijde, op omtrent tweemaal honderd duizend gulden begroot. Nog lang daarna heeft men deze treurige gebeurtenis in de bedehuizen der Doopsgez. herdacht. — In 1724 brandde er weder 7 huizen af.

KROMMENIEDIJK, d. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. N. O. van *Haarlem*, kant. en 2 u. N. O. van *Beverwijk*, gem. *Krommenie-en-Krommeniedijk*, 2 u. W. van Krommenie, aan de Kromme-IJ, van waar het voorheen oostwaarts, met eene vrij aanzienlijke streek huizen, naar Krommenie liep; thans is het zeer vervallen en bestaat slechts uit eenige boerenwoningen. — Reeds in 1357 en 1367 was dit dorp bekend, wanneer er eenige schikkingen wegens de hoefslagen aldaar geschiedden.

De Herv., die hier 170 in getal zijn, onder welke 30 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam* behoort. In 1593 werd Krommeniedijk van Krommenie kerkelijk afgescheiden en gecombineerd met *Uitgeest*, daarna met *Knollendam*, tot 1664, wanneer de gemeente eenen eigen Leeraar kreeg, doch daarna weder kerkelijk werd bediend door de Leeraars van Krommenie en Knollendam, zoo als zulks nog plaats heeft. De kerk, vóór de Reformatie aan den H. Petrus *in zijne Banden* toegewijd, staat in het Zuidwesten, van het dorp af, en is zoo groot niet als die van Krommenie. Zij was voorheen grooter, doch werd in den Spaanschen oorlog verwoest, gelijk nog eenige overgeblevene muurbrokken aan het koor te kennen geven.

De Doopsgez., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Knollendam-Krommeniedijk-en-Marken-binnen*.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Krommeniedijk-en-Marken*, welke hier eene kerk heeft, die aan den H. Petrus is toegewijd, en van eenen toren en een orgel voorzien is. — Men heeft er eene dorpschool. — In 1574 lag hier eene schans, die, benevens de plaats zelve, door de Spanjaarden werd ingenomen en geplunderd.

KROMMENIEDIJK-EN-MARKEN, R. K. stat., aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*; met eene kerk te Krommeniedijk, welke door eenen Pastoor bediend wordt.

KROMMENIE-EN-KROMMENIEDIJK, gem. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk* (5 k. d., 8 m. k., 7 s. d); palende N. aan de gem. Uitgeest-en-Marken-Binnen, O. aan de Twisk, die haar van Wormerveer scheidt, Z. aan Assendelft, W. aan de Kromme-IJe, die haar van Heemskerk scheidt.

Deze gem. bestaat uit de d. Krommenie en Krommeniedijk, benevens het geh. Krommeniehorn en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 412 bund. 23 v. r. 1 v. ell., waaronder 411 bund. 1 v. r. 93 v. ell. belastbaar land. Men telt er 376 h., bewoond door 339 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2600 inw., die 12 zeildoekfabrijken, hier rolreederijen genoemd, waarvan 1 door stoom gedreven wordt, 2 leerlooijerijen, 1 papiermakerij, 1 koorn-, 1 potasch-, 1 hennip- en 1 snuifmolen tot middelen van bestaan hebben.

De Herv., die hier ongeveer 1700 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken de gem. van *Krommenie* en *Krommeniedijk* uit, welke in deze burg. gem. elk eene kerk hebben.

De Doopsgez., welke men er aantreft, maken gedeeltelijk de gem. van *Krommenie* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-Krommeniedijk-en-Marken-binnen*. Zij hebben in deze gem. eene kerk, te Krommenie. — De Evang. Luth., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Beverwijk*.

De R. K., van welke men er 600 telt, behooren tot de stat. van *Krommeniedijk-en-Marken*, welke in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft, te Krommeniedijk.

De R. K. van de Oude Clerezij, van welke men er 60 aantreft, behooren tot de stat. van *Krommenie-en-Wormerveer*, die eene kerk te Krommenie heeft. — Men heeft in deze gem. drie scholen.

Krommenie-en-Krommeniedijk zijn, op den 18 Junij 1729, onaangezien de Regenten zich beriepen op een privilegie van den 12 Maart 1455, waarbij Filips *den Goede* beloofde, Krommenie nooit ter leen of in eigendom te zullen uitgeven, als eene ambachtsheerlijkheid verkocht, voor vijf en twintig duizend gulden, aan de Regenten van Krommenie alleen. Die van Krommeniedijk hadden zich alvorens verklaard, in den koop, wanneer die mogt gelukken, geen deel te zullen nemen, zoodat Krommeniedijk, ten opzigte der ambachtsheerlijkheid, onder Krommenie behoort.

KROMMENIE-EN-WORMERVEER, stat. van R. K. van de Oude Bisschoppelijke Clerezy, prov. *Noord-Holland*.

Men heeft er eene kerk te Krommenie, en telt 100 zielen, onder welke ruim 50 Communikanten. Zij wordt door eenen Pastoor bediend.

KROMMENIE-HORN, klein geh. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Beverwijk*, gem. *Krommenie-en-Krommeniedijk*, ¼ u. van *Krommenie*, waartoe het kerkelijk behoort.

KROMME-WATERING (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat, ten N. van de stad Delft een aanvang nemende, met eenen krommen westelijken loop, naar de Kromme-Heul loopt, en zich aldaar in de *Pijnakkersche-vaart* ontlast.

KROMPVLIET, voorm. pold. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, bij *Hinkelenoord*, welke in 1407 bedijkt werd, doch later weder moet ondergevloeid zijn, en zijnen naam nagelaten heeft aan het watertje Kromvliet, in de gem. Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord.

KROMSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, distr., arr., kant. en 1 u. W. van *Eindhoven*, gem. *Veldhoven-en-Meereveldhoven*.

KROMVLIET (DE), kreek uit de slikken der gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, in de *Ooster-Schelde* uitwaterende, even ten

N. de uitwatering van de Agger. — Dit water vormde, vóór de bedijking, met de voorm. *Boomkreek*, een eiland of plaat, genaamd Hoogerwerf. Zie dat artikel.

KROMVOORT, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Cromvoirt.

KROMWAL, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. N.W. van *Rauwerd*, ½ u. W. van *Britswerd*, waartoe het behoort, aan de Vaart-van-Franeker-naar-Sneek; met eene scheepstimmerwerf, 17 h. en ruim 40 inw.

Er is hier eene Doopsgez. gem., die 150 zielen telt, onder welke 65 Ledematen, welke wijd en zijd verspreid wonen. Het berust op eene overlevering, dat de gem. der Doopsgez., die vroeger te Hennaard, thans te Kromwal vergadert, na Witmarsum, de eerste gem. dier gezindheid in Friesland wezen zou. Dit Kromwal was vroeger aan de zuid-, west- en noordzijde met waterplassen, rietbosschen en laag, moerassig land omgeven, en alzoo bijzonder geschikt tot geheime godsdienstige bijeenkomsten. De kerk is in het jaar 1839 nieuw opgebouwd, alleen uit liefdegaven van de leden der gemeente.

KROMWAL, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en ½ u. N. O. van *Bolsward*, ½ u. Z. ten W. van *Burgwerd*, waartoe het behoort.

KROMWIJK, pold. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulvenhorst*; palende N. W. aan Vlooswijk, N. O. aan Midland, O. aan Wulvenhorst, Z. O. aan Linschoter-Haar, Z. W. aan Diemerbroek.

KROMWIJK, pold. in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*; palende N. O. aan den pold. Midland, Z. O. aan den pold. Vlooswijk, Z. W. aan het Oosteinde-van-Waarder, W. aan Bulwijk.

Deze pold. staat, met de polders *Bulwijk*, *Barrewoudswaarder*, *Bekenes*, het *Kerfland* en het *Oosteinde-van-Waarder*, onder een polderbestuur, bestaande uit eenen Schout en zeven Heemraden, wordende deze gecombineerde polders door twee molens, op den Rijn, van het overtollige water ontlast.

KROMWIJK-BULWIJK-BARWOUTSWAARDER-EN-BEKENES-HET-KERFLAND-EN-HET-OOSTEINDE-VAN-WAARDER, dijkaadje in het groot waterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gedeeltelijk gem. *Woerden*, gedeeltelijk gem. *Barwoutswaarder-en-Bekenes* en gedeeltelijk gem. *Waarder*; palende N. aan den Rijn, O. aan Woerden, Z. aan de prov. Utrecht en de gem. Papekop-en-Diemerbroek, W. aan Waarder.

Deze polders beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1048 bund., waaronder 1044 bund. 6 v r. 31 v. ell. schotbaar land. Zij tellen 126 h., waaronder 38 boerderijen, te weten: 29 h. en 7 boerderijen onder *Woerden*, 83 h. en 21 boerderijen onder *Barwoutswaarder-en-Bekenes* en 14 h. en 10 boerderijen onder *Waarder*. De huizen onder *Woerden* en *Barwoutswaarder-en-Bekenes* staan voor het grootste gedeelte buiten den ring des polders. Deze polders worden door twee molens, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en zeven Heemraden.

KRONENBROEK, voorm. oud adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Alkmaar*, aan de Houtvaart.

KRONENBURG, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. N. van *Beverwijk*, gem. en 10 min. Z. O. van *Castricum*, waartoe het behoorde. Van dit h., dat reeds langen tijd aan de verwoesting is ten prooi geworden, is niets meer te zien dan de vijvers en grachten om de landerijen, liggende in het voorm. Koekschuur, thans een gedeelte van eene kapitale boerderij. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 25 bund. 77 v. r. 80 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door MAARTEN MUYS, die deze boerderij in eigen gebruik heeft.

KRONENBURG, eigenlijk CRONENBORGH, voorm. kast. in de heerl. *Loenen-Kronenburgs-geregt*, voorheen prov. *Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en 5 min. Z. van *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*, tusschen den straatweg van Utrecht naar Amsterdam en de Vecht.

Dit h. was, naar men wil, in 1122 gesticht, door JAN VAN KRONENBURG, die ten tijde van DIRK VI, Graaf *van Holland*, in de Ridderschap van Holland beschreven was, en te Leyden jammerlijk omkwam. Met zijnen dood het adellijk geslacht van KRONENBURG of, zoo als men destijds schreef, CRONENBURCH uitgestorven zijnde, kwam het aan zijnen neef GERRIT VAN VELZEN, wiens nazaat de bekende GERRIT VAN VELZEN was, die het, op het einde der dertiende eeuw, bewoond heeft. Toen nu de beruchte zamenzwering tegen FLORIS V, Graaf *van Holland*, in 1296, uitbarstte, werd de gevangene Graaf, door de vloekverwanten, eerst op het huis KRONENBURG, waarover gemelde GERRIT VAN VELZEN, als zijn eigendom, te beschikken had, in hechtenis gebragt; doch het volk van alle kanten derwaarts komende toeschieten, geraakten de vloekverwanten in vrees, dat men hem poogde te ontzetten, waarom zij hem naar het slot te Muiden trachtten over te brengen, met voornemen, zoo het schijnt, om hem van daar naar Engeland te vervoeren. Doordien nu de verraders, door de omliggende ingezetenen, zoo kort op de hielen gevolgd werden, dat hun onmogelijk scheen den Graaf, zonder tegenkanting van het volk, tot op het laatstgemelde slot te brengen, werd de ongelukkige Graaf, onder weg, voornamelijk door toedoen van GERRIT VAN VELZEN, vermoord. Deze, de misdaad gepleegd hebbende, week, met eenige zijner medestanders, naar het slot KRONENBURG; maar zag zich daar, door de gemeenten uit de steden en van het platte land van Holland en West-Friesland, ondersteund en aangevoerd door eenige Grooten, weldra zoo naauw belegerd en ingesloten, dat hij zich ten laatste moest overgeven, waarna men hem, volgens sommigen, in een vat, van binnen met scherpe spijkers beslagen, langs de straten van Leyden gerold en alzoo heeft omgebragt; zèker is het, dat men hem eene smadelijke dood heeft doen ondergaan. Het ter nedergeworpen KRONENBURG, benevens de overige goederen van GERRIT VAN VELZEN, uithoofde van het gepleegd verraad, verbeurd verklaard zijnde, is niet lang een puinhoop gebleven, maar werd kort daarna weder opgebouwd. Omtrent het jaar 1340 kreeg dit slot eenen nieuwen Heer, namelijk WILLEM, Ridder, uit den huize VAN HENEGOUWEN, hebbende tot grootvader Graaf WILLEM *de Goede*, en tot grootmoeder JOHANNA VAN VALOIS, zuster van FILIP *de Schoone*, Koning *van Frankrijk*, doch deze werd in den jare 1345, door de Friezen, doodgeslagen.

In het jaar 1375 werd KRONENBURG, door AREND VAN HORNE, den negen en veertigsten Bisschop van Utrecht, aangetast, veroverd,

uitgeplunderd en op nieuw verwoest, nadat het eerst, met het nieuw uitgevonden geschut, met steenen kogels was beschoten. De Heer AMELIS VAN MIJNDEN en VAN RUWIEL, WOUTERSZOON, in huwelijk hebbende Jonkvrouwe N. VAN KRONENBURG, heeft dit slot en onderhoorigheden, in het jaar 1436, van zijnen schoonbroeder gekocht. Toen DAVID VAN BOURGONDIË, de vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1483, nadat de stad Utrecht met geweld was ingenomen, op eenen wagen naar Amersfoört gevoerd en aldaar gevangen gehouden werd, deed MAXIMILIAAN, Keizer *van Oostenrijk*, onder anderen, de sloten KRONENBURG, *Abcoude* en *Vreeland*, als ook Heer DIRK VAN SWIETEN, het huis te *Loenersloot*, met veel krijgsvolk bezetten, waardoor de Bisschop weder in den zetel van het Sticht hersteld werd.

KRONENBURG kwam, door het huwelijk van Jonkvrouw CLEMENTIA VAN AEMSTEL VAN KRONENBURG, met Jonkheer FRANS VAN LYNDEN VAN HEMMEN, in dit aanzienlijk Geldersch geslacht. Hun zoon, ANTHONIS VAN LYNDEN VAN KRONENBURG, verkreeg het in 1618; terwijl deze het bezat, deed Graaf HENDRIK VAN DEN BERGH, in het felste van den winter des jaars 1624, eenen inval in de Veluwe, bij welke gelegenheid gezegde ANTHONIS VAN LYNDEN de werklieden, die met bijten de Vecht open hielden, uit den warmen ketel spijsde. Intusschen deed het toeschieten van Staatsch krijgsvolk den vijand, meer bevrozen dan bebloed, dien bodem weder verlaten.

In het jaar 1672, toen de Franschen in het Sticht van Utrecht waren gerukt, werd bij de Staten goedgevonden KRONENBURG met krijgsvolk te doen bezetten, maar de vijand, uit de veroverde hoofdstad, Utrecht, komende, trok den 1 Augustus, langs den Daalschen dijk, naar KRONENBURG, welk slot zich den volgenden dag overgaf, waarna de Franschen, het wel bezet hebbende, onderscheidene moedwilligheden bedreven, en weder naar Utrecht terug trokken. Den 5 dier maand werd het slot weder door de Franschen verlaten, nadat zij alvorens den zwaarsten toren met buskruid hadden doen springen, en het dus van hare voornaamste sterkte en luister beroofd hadden. Later werd Heer WITTERT VAN TER AA, door aankoop, Heer van KRONENBURG. Deze verfraaide het slot aanmerkelijk, en versierde, onder anderen, de groote zaal met kunstig stukadoorwerk. Zijne weduwe huwde met DOMINICUS FRANCISCUS CAMMINGA. In het laatst der voorgaande eeuw behoorde KRONENBURG, hetwelk nog altijd heerlijke regten bezat, aan Vrouwe NICOLA GEERTRUID SMISSAERT, weduwe van den Heer Mr. IJSBRANDT KIEFT BALDE, en was vervolgens het eigendom van den Heer W. A. GOMPERTZE. In het jaar 1837 is dit kast. (destijds een modern gebouw, te midden van bekoorlijke wandelpaden) gesloopt. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een akkerveld.

KRONENBURG, adell. h. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. van *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*.

KRONENBURG, voorm. adell. h. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, *Benedendistrikt*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 5½ u. Z. O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Druten*, gem. en ½ u. W. van *Appeltern*, 5 min. N. van *Maas-Bommel*, waartoe het behoorde.

Dit h. is in het midden der vorige eeuw, toen het reeds deerlijk in verval was, door de eigenares aan een harer dienaren vermaakt.

Het huis had een trapgevel, en was ten deele met pannen, ten deele met riet en planken gedekt en ten deele zonder dak. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een boerenhuis en schuur. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 15 v. r. 60 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer SIMON LUYPEN, woonachtig te Maas-Bommel.

KRONENFELS, meertje in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. *Ulrum*, nabij en N. van Niekerk.

KRONESTEIN, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. Z. van *Leyden*, gem. en ¼ u. N. van *Soeterwoude;* met 3 h. en 18 inw. Ook staat in dit geh. het oud adell. huis Kronestein. Zie het volgende artikel.

KRONESTEIN, eigenlijk CRONESTEYN, oud adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Leyden*, gem. en ¼ u. N. van *Soeterwoude*, niet ver van de Vliet, aan de Lamme-Schans.

Dit huis werd in vroegere jaren Wouterswerf geheeten, naar zijnen bezitter WOUTER VAN HAARLEM, en, in het vervolg gekomen aan het geslacht VAN ALKEMADE, werd het ook wel ALKEMADE genoemd. Terwijl het in dit geslacht was, heeft Hertog ALBRECHT het, in het jaar 1404, met een bijzonder voorregt beschonken, namelijk, dat al wie op dit huis woonde en poorter van Leyden was, zijn poortregt in allen deele behield. Het is door Jonkheer FLORENTS VAN ALKEMADE, in het jaar 1412, als eigen goed, opgedragen aan de grafelijkheid en weder ter leen ontvangen, groot, in lanen, singels, grachten, boomgaarden en landen, met tienden en visscherijen, omtrent 20 morgen (ruim 17 bund.) lands. Dit goed is later gekomen aan het geslacht VAN WIJNGAARDEN. Bij de vertimmering van dit huis door DANIEL VAN WIJNGAARDEN, na de belegering van Leyden, moet daarover verschil ontstaan zijn; want men vindt aangeteekend: » dat op den vijf en » twintigsten April des jaars 1579 betaald is in handen van Mr. » GERARD MELITZ, Pensionaris dezer stede (Leyden), te cause van zijne » vacatiën, en andere extraordinaris oncosten, bij hem gedaen ende » verschoten omme, op den 13 April, deur last en bevel van die van » der Gerechte, in den Haege geweest te hebben, en met eenige ge- » leerden aldaer geconsulteert, nopende die timmeradie van DANIEL » VAN WIJNGAARDEN op CRONESTEYN." Doch weinige jaren later is door de Regering van Leyden, onder zekere voorwaarden, aan den gemelden VAN WIJNGAARDEN het opbouwen van gezegd huis vergund geworden. Eenigen tijd daarna zijn die van PANHUIS bezitters geweest, tot dat Heer MAARTEN VAN HEUKELOM, die aan het gemelde geslacht door huwelijk verbonden was, KRONESTEIN, in het jaar 1757, verkocht aan den Heer VAN ALDERWAERELD.

Sedert 1806 wordt dit adell. h., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 65 bund., in eigendom bezeten door den Heer ABRAHAM BLUSSÉ DE JONGE, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, woonachtig te Leyden.

KRONESTEINSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie KNOTTER-POLDER.

KRONGOWIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Den 20 November 1825 trof de Kolonel HOORN de muitelingen in dit dorp aan, welke echter, door eene goede charge der Djayang-Sekars, aangevoerd door den Luitenant BISSCHOP, met achterlating

van eenige dooden en gekwetsten, spoedig op de vlugt werden gejaagd.

KROOCK, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Harlingen*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Franeker*. Het ontleent zijnen naam van een voormalig h. van dien zelfden naam, dat aldaar gestaan heeft.

KROOI, kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Croy.

KROOI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

KROON (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan het Boomgat, O. en Z. aan het onbekade gedeelte van de plaat de Kroon, W. aan het Gat-van-den-Witboom.

Deze pold., die in het jaar 1250 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 34 bund. 89 v. r. 90 v. ell., en wordt van het overtollige water ontlast op het Kooigat en het Gat-van-den-Witboom, door vier houten duikers, waarvan twee aan de zuid- en twee aan de westzijde des polders, wijd respectivelijk 3 palm., 4 palm. 8 duim., 6 palm. en 5 palm., ieder voorzien van eene klep. Het zomerpeil is 4 palm. 5 duim. boven A. P.; de hoogte der kaden is 2 ell. 2 palm. à 2 ell. 3 palm. boven A. P. Het bestuur berust bij het Domein, waaraan hij ook behoort. Sedert weinige jaren is deze polder aan de noordwestzijde drie herhaalde reizen vergroot; terwijl aan den zuidoosthoek mede een poldertje, groot 1 bund. 48 v. r. 80 v. ell., is ingekaad, doch eenigzins lager dan de groote polder.

KROON (DE), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. W. aan het Boomgat, N. aan het Gat-van-het-Steenen-Huisje, O. aan het Kooigat, Z. aan den pold. de Kroon.

KROONENBURG, voorm. adell. h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kroonenburg (1).

KROONENBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Brouwerslust, benedenwaarts aan den kostgrond Rijnberk; 725 akk. groot, met 115 slaven. De Negers noemen haar van Sox of Dominie.

KROON-POLDER (DE), pold. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Kreunings-polder.

KROONPRINS, fort in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*. Zie Erfprins.

KROP (DE), uiterwaard in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haaften*; palende N. aan den Polder-van-Hellouw, O. aan den Polder-van-Haaften, Z. en W. aan de Waal. — Men heeft er eenen steenoven en eene hoogte met een koepeltje, de Krop geheeten.

KROPSWOLDE, voormaals Krepiswolde en Krepswolde, ook wel Crepeswald of het Woud-van-Kreps geheeten, d. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Hoogezand*, 20 min. N. O. van het Zuidlaardermeer.

(1) Evenzeens zoeke men de elders met Kroo gespelde woorden, welke hier niet gevonden worden, op Kro.

Men telt er, in de kom van het dorp, 82 h. en 450 inw., en met de geh. Foxhol, Wolfsbergen, Leinwijk, de Nieuwe-Kompagnie en een gedeelte van Martenshoek, 200 h. en 1170 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, veeteelt en scheepsbouw, wordende hier negen scheepstimmerwerven gevonden. Ook heeft men onder dit d. eenen oliemolen en eene kalkbranderij, terwijl eenige inwoners zich met de visscherij bezig houden. Vroeger waren hier veenen, die mede onder de eersten in deze provincie behooren, welke aan de snee gebragt werden, en daardoor in het Groninger stadsboek van 1425 reeds vermeld worden.

De huizen in het dorp zelf staan met ongelijke tusschenruimten aan den rijweg, soms op eenigen afstand daar van af, soms onmiddellijk daar aan. Het geh. Foxhol is meer digt bebouwd en heeft de huizen ter wederzijde van den weg. In de geh. Wolfsbergen en Leinwijk staan de huizen op ongelijken afstand van elkander, meest ten O. van den rijweg.

De bodem is doorgaans afgegraven veen- of ondergrond en dus zeer laag, doch te Wolfsbergen hooger en zandiger en bij eenen gemiddelden waterstand vruchtbaar. Kropswolde ligt, zoo men zegt, ongeveer 12 of 13 voeten lager, dan het Hoogstraatje of het hoogste punt van Groningen. Aan beide zijden van den weg is de grond laag en schraal, die aan de westzijde des winters eenige voeten onder water loopt, wordende door het al meer en meer opgeboogde voetpad aan de westzijde van den weg tegengehouden. Er is veel bosch en houtgewas, vooral te Leinwijk en Wolfsbergen, grenzende aan Drenthe. Van Foxhol af tot aan de grenzen van Drenthe bedraagt de uitgestrektheid van dit kerspel 1½ u. gaans.

De Herv., die hier 1070 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Groningen*, ring van *Hoogezand*, behoort. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wilhelmus Johannes, die in het jaar 1602 herwaarts kwam. Toen in 1607 de plaats vakant was geworden, werd de synode van Stad en Lande, welke den 4 Mei van dat jaar en volgende dagen gehouden werd, verzocht, haar met Kolham te vereenigen, waarop door de synode gunstig geadviseerd werd. Het schijnt echter, dat Kropswolde weder in 1623 eenen afzonderlijken Predikant bekomen heeft, althans wij vinden, dat destijds Gerhardus Boekholt aldaar Predikant was, en in 1626 door Henricus Botticheus werd opgevolgd. Het beroep geschiedt door de Eigengeërfden. De kerk is in 1773, door ouderdom onbruikbaar geworden zijnde, afgebroken, en in plaats daarvan eene nieuwe gesticht. Deze kerk, een langwerpig vierkant, net en fraai gebouw, heeft eenen ingang ten Westen door een portaal, waarboven men in het front van den kerkmuur leest:

Gebouwd in den jaare 1773, als de WelEd. Gest. Heer T. J. VAN IDDEKINGE, Ontvanger Generaal deser Provintie, en de E. WILLEM REINDERS Kerkvoogden, en de E. F. J. DETHMERS Pastoor, J. BOSCHMA en R. HOVING Gesworens van 't Gorecht, CORNELIUS HARMS en JAN HARMS Volmagten waren.

De bouwvallige toren, ten N. W., eenige ellen van de kerk, is in het geheel weinig hooger, dan het tegenwoordige kerkgebouw zelf. Beneden beslaat hij een vierkant van 9 ellen en is hoog ongeveer 4 ellen. Op den toren staat een van alle zijden afvallend dak met blaauwe pannen, en daarop een eenigzins lang naar het W. overhangend spits, met lei gedekt. De klok, in het vierkante gedeelte

hangende, kan, daar zij zoo laag hangt, niet ver gehoord worden. Boven de deur, ten Zuiden van den toren, leest men:

GEREPAREERT A°. 1660.
ALS
D. E. E. GERHARD SWARTE
BORGERMEESTER IN GRONINGĒ
HENRICUS BOTTICHIUS PASTOOR
EN JOHAN JANSENS ROELEFS
RESPECTIVE KERKVOGEDEN
WAEREN ALRYR.

In eenen muur aan de pastorij vindt men een zerk, met het volgende opschrift:

IN PERPETUAM MEMORIAM.
(d. i.: Ter duurzame gedachtenis.)

DIT HUIS IS GEBOUWT DOE DOM. HILLEBRANDUS JANSONIUS PREDIKANT, D. H. ED. GESTR. HEER T. J. VAN IDDEKINGE PRESIDENT VAN D. HOGE JUISTITIEKAMER VAN STAD EN LANDE, D. E. HENDRIK ROELFS GESWR. DES GERIGTES VAN SELWERT, D. E. BERENT STUIRWOLT ERFGEZETEN KERKVOOGDEN WAREN IN DER TIJD. ALSMEDE MET ALGEMENE TOESTEMMING DER INGESETENEN.

ANNO MDCCL.

In oude tijden stond hier eene kapel, die door de geloovigen druk werd bezocht, om de wonderdaden, welke de *Maagd* MARIA aldaar verrigtte, waarom ook Bisschop WIGBOLD, bij eene bul van 1409, de bezoekers dezer plaats veertig dagen aflaat schonk. Deze kapel, onderscheiden van de kerk, is reeds lang verdwenen; doch in 1624 was nog een stuk muur daarvan aanwezig, en gaf aanleiding tot het veelvuldig bezoeken van die plaats, door R. K. uit de omstreken. Die van Wolfsbergen hebben daar nog hunne afzonderlijke begraafplaats.

De R. K., die hier ruim 100 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Sappemeer*. — Men heeft onder dit d. twee scholen, als: ééne te Kropswolde en ééne te Foxhol, die gezamenlijk door tusschen de 130 en 140 kinderen bezocht worden; gaande te Kropswolde gewoonlijk 60 kinderen ter school, terwijl te Foxhol, waar in 1844 eene fraaije nieuwe school gebouwd is, niet meer dan tegen de 50 schoolpligtige kinderen zijn, hoewel er tusschen de 70 en 80, ten deele uit naburige gemeenten, ter school komen.

In het jaar 1604 pachtten eenige personen uit Utrecht, van de provincie Stad en Lande, de Esser- en andere aldaar gelegene Kloosterveenen, en verwierven, in 1605, van de eigenërfden van KROPSWOLDE, eenen opstrek van vier roeden breedte door hunne veenen, met vrijheid om er een kanaal te mogen door graven. Na verloop van eenige jaren geraakte deze Compagnieschap dermate ten achteren, dat zij de noodige onkosten niet meer kon goed maken, en genoodzaakt werd hare onderneming aan anderen over te dragen. De stad Groningen, wenschende een kanaal naar het Oldambt aan te leggen, kocht, in 1612, tot dat einde deze veenen, de POLDER-VAN-KROPSWOLDE geheeten, van de kompagnieschap aan. Deze polder wordt door eenen windmolen van het overtollige water ontlast.

In den nacht tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834 is de waterkeering van dezen polder bezweken, waardoor een deel van het dorp KROPSWOLDE onder water werd gezet.

KROU of KROUÏ, ook wel KROEÏ, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust, ads. res. *Bengkoelen*.

KROUPENVUE (DE), beek in het kon. België en in het grooth. *Luxemburg*. — Zij ontspringt in het *Bosch-van-Marvy*, 5 min. ten Z. van het Belgische dorp Bras. Kort daarna bereikt zij de Luxemburgsche grenzen, bespoelt er Sonlez en Bowen, en valt, een weinig beneden Liefringen, in de *Sure*. Hare lengte bedraagt ongeveer 2 uren, terwijl hare oevers met digte, hooggelegene bosschen bezet zijn.

KROVY, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie KROEWI.

KROZESTEIN of GOED-TER-KROEST, voorm. heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij Duurstede*, gem. *Zeyst*; palende N. O. en Z. aan de heerl. Zeyst, W. aan de heerl. de Bilt.

Deze heerl. bevat noch d. noch geh.; er stond eertijds slechts één h., dat thans ook niet meer in wezen is. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 20 bund.

De ambachtsheerl. schijnt reeds in het begin der vorige eeuw vernietigd te zijn geweest, hoewel er in den leenbrief der Heeren Staten van Utrecht, omtrent dien tijd nog melding van gemaakt wordt.

KRUIBEKE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, *Land van Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie CRUBEKE-POLDER.

KRUCHTEN, geh. in *Opper-Gelder*, amb. *Montfoort*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. ten W. van *Roermonde*, gem. en 15 min. Z. van *Maasbracht*; met 25 h. en 160 inw.

KRUCHTEN (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie CROGTEN.

KRUIDBERG (DE), DE KRUITBERG of PRINSENBOSCH, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ¾ u. Z. W. van *Velsen*.

Dit buit., hetwelk waarschijnlijk den naam van KRUIDBERG ontleend heeft van de groote verscheidenheid van schoone en aangename bloemen en kruiden, welke in den omtrek groeijen, was in vroeger tijd een jagthuis van WILLEM III, die, naar men verhaalt, in dit h., in zeker klein vertrekje, tot den overtogt naar Engeland, zou besloten hebben, dat men nog meent te kunnen aanwijzen. Ook wil de overlevering, dat hij gewoon was daarin geheime raadplegingen te houden, uithoofde van de onmogelijkheid, om er beluisterd te kunnen worden, welke eigenschap het thans echter geheel verloren heeft. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 37 bund. 75 v. r. 65 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer TJALLING FONTEIN, woonachtig te Haarlem.

KRUIDHOF, water in het graafs. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*, 5 min. O. van *Schoonrewoerd*, bij het Dordsche huis, aan de westzijde van den Diefdijk. — Het schijnt eene wiel te zijn, door de eene of andere doorbraak veroorzaakt.

KRUININGEN, kerk. ring, prov. *Zeeland*, klass. van *Goes*; bestaande uit de volgende negen gem.: Biezelinge, Fort-Bath-Rilland-en-Bath, Kapelle, Krabbendijke, Kruiningen, Schore-en-Vlake, Waarde, Wemeldinge en Yerseke. Zij heeft 9 kerken, bediend wordende door negen Predikanten. Men telt er ruim 5700 zielen, onder welke ruim 2600 Ledematen.

KRUININGEN, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes* (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N.W. aan de gem. Schore-en-Vlake en Yerseke, N O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, O. aan Krabbendijke-en-Nieuwlande,

Z. O. aan Waarde-en-Valkenisse, Z. W. aan de Honte of Wester-Schelde.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Kruiningen en een gedeelte van Tolseinde. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1480 bund. 96 v. r. 70 v. ell., waaronder 1480 bund. 52 v. r. 1 v. ell. belastbaar land; telt 220 h., bewoond door 263 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Vroeger had men er ook eene vlasserij, door particulieren opgerigt, met het doel om de behoeftigen in den winter werk te verschaffen, doch deze heeft sedert het jaar 1840 opgehouden te bestaan. De bierbrouwerij, welke hier vroeger bestond, heeft voor dertien jaren opgehouden te werken.

De Herv., welke hier 1170 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Kruiningen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Henricus Brandt, die in 1578 herwaarts kwam en in het volgende jaar, wegens onachtzaamheid in zijne dienst, werd afgezet. Het beroep geschiedt door medestemming van den Ambachtsheer.

De 80 Afgescheidenen, welke men er telt, maken mede eene gem. uit. — Het leeraarambt wordt beurtelings door de drie Predikanten uit Zuid-Beveland, tot die gezindte behoorende, waargenomen. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het wapen dezer gem. bestaat uit dat der heerl. Kruiningen.

KRUININGEN, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Kruiningen*; palende N. W. aan de heerl. Schore, Vlake en Yerseke, N. O. aan de heerl. Tolseinde en het verdronken land van het eil. Zuid-Beveland, O. aan de heerl. Nieuwlande en Krabbendijke, Z. O. aan de heerl. Waarde, Z. W. aan de Honte of Wester-Schelde.

Deze heerl. bestaat uit bijna geheel den Kruiningsche-polder, den Oost-Inkelsche- of Onze-Vrouwe-polder, benevens gedeelten van den Oud-Krabbendijke-polder en van de Breede Watering-Bewesten-Yerseke. Zij bevat het d. Kruiningen, benevens een gedeelte van het geh. den Oostdijk. Ook is er de buurt Hanswest of Hansweert, waar vroeger een vast overzetveer was, het welk thans echter niet meer als zoodanig bestaat (zie dat woord). Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1462 bund. 14 v. r. 6 v. ell., waaronder 1441 bund. 70 v. r. 5 v. ell. belastbaar land; telt 218 h., bewoond door 261 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1240 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. — Men telt hier 1160 Hervomden en 80 Afgescheidenen.

De eerste oorsprong dezer heerl. is, zoo als die der meeste, duister, doch vrij oud. Het is zeker, dat deze landstreek, te weten Kruiningen en Nieuwlande, reeds in het jaar 1386, van bijzondere keuren is voorzien geworden, en wel door Hertog Albrecht van Beijeren; ook dat de Heeren dezer ambachten, ten jare 1405, in verschil kwamen met de Kanonniken van Sinte Pieter te Middelburg, ter zake van zekere nieuw gegraven watergang door deze parochie, en de kosten, daartoe gemaakt, in welke gemelde Heeren meenden, dat de Kanonniken, als eigenaars van landen in Hinkelenhuis, aandeel moesten dragen; zij, in tegendeel, beweerden vrij te wezen. Hertog Albrecht van Beijeren beslistte, nog in hetzelfde jaar, » dat de lan» den der voorzeyde Canoniken door dien nieuwen watergang zouden

» uitwateren, doch dat die, ter zake hunner Handvesten, wegens dezelfde » Landen zouden vrij zijn, van deze en alle andere onkosten." De Geestelijkheid bezat nog te groote overmagt en was te geducht, om niet over bijzondere Edelen, vooral in het stuk van belastingen, te zegepralen.

Over onbekende oorzaken, waarschijnlijk in den koophandel, ontstonden, in het jaar 1422, tusschen deze opgezetenen, met die van Kattendijke vereenigd, en de stad Dordrecht zware geschillen, die ten gevolge hadden, dat die van KRUININGEN vier poorters van Dordrecht gevangen namen, waarover de regering dier stad, den 15 Augustus des gemelden jaars, eenen dringenden brief aan Hertog JAN VAN BEIJEREN afzond, hem verzoekende op den eed, dien hij bij zijne inhuldiging had gedaan, de gevangenen te ontslaan. Hertog JAN beantwoordde den volgenden dag dezen brief, niet minder hartelijk, belastende niet te min Heer AERNT VAN KRUININGEN, om gemelde vier poorters kost- en schadeloos te ontslaan, bevelende bij eenen naderen brief, van den 29 der voorzegde maand, aan beide partijen elkander geen last of hinder te doen.

Deze heerl. is met den vloed van het jaar 1531 ingeloopen, en heeft, hoewel terstond herdijkt, gestadig met grondbraken te worstelen gehad, zoo dat men vreesde, dat, indien de dijk bij Hanswest doorbrak, de rivier de Houte haren loop en koers nemen zoude dwars door den Hanswestsdijk, en alzoo in de rivier de Schelde; waarom Keizer KAREL V, den 29 Maart 1549, tot herstelling en onderstand dezer dijkaadje, daaraan onderscheidene vrijdommen verleende. Het is denkelijk, dat de Allerheiligenvloed van het jaar 1570 deze heerl., niet minder dan anderen, zal getroffen hebben; ofschoon deswege geene bijzonderheden bekend zijn, zoo is het zeker, dat de zorg, om geheel van de zee vermeesterd te worden, hier steeds toenam. Daarbij kwam de inlegering van Spaansch krijgsvolk, welks onderhouding den landzaat zwaar drukte, van welke vele bijzonderheden door den Heer VAN DER SPIEGEL, in zijne *Historie van de Satisfactie enz.*, zoo wel zijn opgegeven, dat men den lezer veilig derwaarts verwijzen mag. Dien last voorbij, en ook KRUININGEN onder der Staten gebied gebragt zijnde, bleef de zee vijand genoeg, waarom men, ten jare 1598, zijn eenig vertrouwen meende te stellen in het leggen eener inlage, door dien, den 2 December deszelfden jaars, voor den Hinkelen-polder, zulk eene grondbraak gevallen was, dat, zonder zoodanig middel, aan geene behoudenis was te denken, waarom, den 7 van gemelde maand, aan 's Lands Staten om den noodigen onderstand in penningen verzocht werd, welke daartoe gereedelijk den zesden penning van de landen en tienden, over dat jaar, afstonden, en over verderen onderstand zich zouden beraden, nadat van den toestand dezer watering, door Gemagtigden onderzoek en verslag zoude zijn gedaan. Het een en ander geschiedde wel, maar bragt geen eindelijk besluit te weeg; terwijl men zich in beraadslagingen verdiepte, groeide hier de nood aan, waarom de Heer van KRUININGEN, den 22 April des jaars 1600, daartegen dringende vertoogen inleverde, die geen ander gevolg hadden, dan dat er besloten werd, van deze verzoeken een punt van beschrijving te maken, gelijk ook, den 5 Julij des gemelden jaars, geschiedde, en den 17 daaraanvolgende alleen uitwerkte, dat de Heeren van Goes verzocht werden, voort te gaan in het aanwenden van middelen, ten einde geheel Zuid-Beveland onder een algemeen dijksbestuur te brengen, ten minste voor zoo veel grondbraken en vallen mogt

betreffen, en die van den Hinkelen-polder, bij voorraad, in dier voege zouden worden ondersteund, als die van Hoedekenskerke, mits de Ingelanden van evengemelden polder, twee gulden per gemet zouden schieten, en van de tienden den zesden penning opbrengen, en de overige Ingelanden dezer heerl., zoo wel als die van Waarde en Valkenisse, tweemaal zoo veel zouden opbrengen, als het overige gedeelte van Zuid-Beveland, daartoe aanbragt. Dit belette echter niet, dat hier een slecht dijkbestuur bestond, en dus het gevaar van overstrooming steeds toenam, waarover de Heeren van Goes, den 22 Mei 1601, een wijdloopig verslag deden, en onder anderen vroegen dat de Dijkgraaf afgezet, door een ander opgevolgd werd, en het werk hier geschorst bleef, ten welken einde men de komst van den Heer verbeidde; doch 's Lands Staten gaven bevel, om terstond met het werk voort te gaan, zonder dat daardoor de regten van den Heer zouden verkort worden. Het verschil zal gerezen zijn over het bedrag der som, welke dien Heer uit zijne eigene middelen tot herstel der zeewering moest aanbrengen. Hij zond zijnen Hofmeester herwaarts, doch die kon geene overeenkomst treffen, waarom 's Lands Staten, den 30 Mei 1601, besloten den Heer deswege aan te schrijven, te gelijk magt gevende aan drie Gecommitteerden, de Heeren Zoetwater, Zuytland en Oillaertsen, om eene overeenkomst tusschen partijen te treffen en, zulks niet doenlijk zijnde, dan zelf zoodanige beslissing te nemen, als zij ten meeste nut dezer noodlijdende dijkaadje zouden oorbaar achten. Hoedanig de uitslag ook moge geweest zijn, zeker is het, dat, omtrent het midden der maand November 1604, zich hier wederom een grondbraak voordeed, die door vier afgezondenen werd onderzocht, even als eene dergelijke in den dijk van Hoedekenskerke gevallen. Zij deden van het een en ander verslag en wezen de middelen tot herstel aan.

Het gevaar voor inbraken heeft hier altoos bestaan, en de vrees daarvoor werd telkens door nieuwe rampen verlevendigd, zoodat, den 16 Maart 1634, door Dijkgraven, die de dijken dezer heerlijkheid hadden gaan zien en opnemen, een rapport werd uitgebragt, waarbij zij hunne gedachten nopens de middelen, die tot herstel moesten aangewend worden, opgaven. Voorts werden zij nader gelast de middelen te bedenken, waaruit dit onderhoud en herstel zouden kunnen bestreden worden. Den 16 Maart 1635 kwam een nader verslag deswege in; hierop nog geen besluit genomen zijnde, zoo werd, den 24 April deszelfden jaars, door de Ingelanden en ingezetenen dezer heerlijkheid, uit vrees van doorbraak, een nader verzoek gedaan, om eene inlage of eenen binnendijk te mogen leggen, waartoe zij tevens verzochten met penningen ondersteund te worden; het eerste werd gereedelijk toegestaan en het laatste aangehouden. Deze heerl. blijft steeds eene lastige dijkaadje, want ten jare 1755 beliepen de water- of dijkpenningen tien schellingen op het gemet, en ten jare 1788 tien schellingen en twee grooten.

Het opzigt op zoo zware zeeweringen en wat daartoe behoort, kan niet te zeer bepaald worden, en moet uitgestrekt wezen, waarom 's Lands Staten, den 29 Maart 1670, aan Dijkgraaf en Gezworenen dezer wateringen octrooi verleende, om tot bevordering, verhooging en beter gebruik voor de wegen, gelijke bevelen te geven, als aan de watering Bewesten-Yerseke was toegestaan geweest. Ongetwijfeld hebben de latere zeevloeden, van het jaar 1682 en vervolgens, hier niet minder dan elders schade en rampen veroorzaakt; doch men vindt daarvan geene aanteekening.

Bovenal was echter de ramp groot, die deze heerl. trof, op den 15 Januarij 1808, toen zij geheel door het water overstelpt en eene bare zee gelijk werd. Door eene, zestig roeden wijde, dijkbreuk stortte het water langen tijd binnen, en stroomde vervolgens, bij elke eb, als eenen prachtigen waterval weder ter breuke uit. De ingezetenen waren verpligt de wijk naar elders te nemen, tot dat de polder weder gesloten zoude zijn, waartoe een nieuwe zeedijk, ter lengte van bijna elf honderd ellen, gevorderd werd, die dan ook, voor eene som van vijfmaal honderd vijf en twintig duizend gulden, werd aanbesteed.

Het gebeurde, dat, ten jare 1665, zekere Quirijn van der Moer, in of omtrent deze heerl. eene brouwerij had opgerigt, waarover zich de Heeren van Goes, den 19 April des gemelden jaars, ter Staatsvergadering beklaagden, en verzochten, dat die geweerd mogt worden; doch waarop den 21 dier zelfde maand het besluit viel, dat zulk verzoek niet in te willigen was, ten ware gemelde Heeren bewezen, dat zoodanige nieuwe instellingen algemeen en zonder onderscheid waren verboden.

Deze heerl. is van oude tijden af een eigendom van het stamhuis der edele Heeren van Kruiningen of Cruningen geweest, hetwelk uit het doorluchtig huis van Berthout, in Braband, die oudtijds Heeren *van Mechelen, Geeraertsbergen, Assche enz.* waren, afstamden, en wel door den tak der Heeren van Assche, zijnde Wouter, de tweede zoon van Godfroy, Heer *van Assche*, die in 1214 leefde, Heer van Kruiningen geworden, uithoofde van zijne vrouw, de erfgenaam van Kruiningen. Dit geslacht heeft onderscheidene vermaarde mannen voortgebragt: zoo was, in het jaar 1328, Heer Arend van Kruiningen een der Ridders, welke Willem III, Graaf *van Holland*, in den krijg met Vlaanderen, voor de Franschen, volgde, en hem in den veldslag van Cassel het leven hielpen bewaren, toen hij van het paard geworpen en in groot gevaar was. — In 1405 vergezelde Heer Adriaan van Kruiningen, Willem IV, Graaf *van Holland*, in de belegering van Hagestein en Everstein. Jan van Kruiningen moest, den 28 Julij 1441, wegens zijne getrouwheid aan zijne wettige Landsvrouwe, Jacoba van Beijeren, zijne goederen, en daaronder ook de heerl. Kruiningen, zien verbeurd verklaren, door Hertog Jan van Beijeren, die ze aan zijn bastaardzoon Jan, ter besturing overgaf; terwijl zij, den 10 Januarij 1452, aan Otto van Reymerswaal verkocht werden. Later schijnt echter het geslacht van Kruiningen weder in het bezit van deze heerl. te zijn gekomen, en men vindt, dat Heer Jan van Kruiningen, in het jaar 1467, door Karel *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië* en Graaf *van Holland*, wegens zijne betoonde dapperheid in den Luikschen oorlog, tot Ridder werd geslagen. Maximiliaan van Kruiningen was een der Bevelhebbers van de vloot, welke in het jaar 1573, onder het oppergezag des Graven van Bossu, als Admiraal, wegens Alva, tegen de Hollanders streed. De laatste van dit geslacht was een andere Maximiliaan van Kruiningen, die in het jaar 1615 stierf, vijf dochters nalatende, van welke eene, met den Baron de Licques, een Vlaamsch Edelman, gehuwd zijnde, vervolgens de heerl. Kruiningen bezat, die, na het sluiten van den Munsterschen vrede, aan den Heer Gerard van der Nisse schijnt te zijn overgegaan; ten minste deze staat, ten jare 1651, als Heer bekend, wanneer hij dit heerlijke goed van een kwaad in een goed Zeeuwsch leen verbeterd kreeg. Van dezen laatsten Heer is het, door huwelijk van Vrouwe Cornelia van der Nisse, gekomen aan Heer Anthony de Huybert, die, ten jare 1673, als zoodanig bekend

staat en Baljuw van Vere is geweest, vervolgens, ten jare 1685, Raadsheer in den Hoogen Raad werd, en in het jaar 1702 overleed. Deze liet de heerl. na aan zijnen zoon PIETER ANTHONY DE HUYBERT, die ook Heer van Rillant en Drost van Muiden was. Van dezen Heer, welke in het jaar 1753 nog in leven was, kwam de heerl. aan zijnen zoon ANTHONY JOAN DE HUYBERT, die in het jaar 1759 Secretaris van Amsterdam werd, en wiens zuster KRUININGEN ten huwelijk bragt aan zekeren Heer PIERRE LOUIS DE TAVEL, die in Zwitserland woonde. Thans is deze heerl. een eigendom van den Heer WILLEM PRINS, woonachtig des winters te Amsterdam en des zomers te Cleve.

Het d. KRUININGEN, oudtijds CRUNINGHE, ligt 2½ u. Z. O. van Goes. Het is eene groote, schoone plaats, hebbende eene vrij lange boomrijke straat, benevens eene marktplaats en eenige mindere steegen. Men telt er, in de kom van het d., 132 h. en 770 inw.

De kerk stond vóór de Reformatie ter begeving van den Deken en van het kapittel van de St. Salvatorskerk te Utrecht. Twee gedeelten daarin kwamen den Bisschop van Utrecht toe. In gemelde kerk was van ouds eene vikarij, aan het altaar van de H. H. CATHARINA en BARBARA, toegewijd. Het is een oud en ruim gebouw, rustende op twee rijen pilaren en heeft de gedaante van een kruis. De naald en het dak van den achtkantigen toren, welke aan de zuidzijde van de kerk staat, brandden, in Februarij 1623 af, doch later weder hersteld zijnde, is zij thans hoog en spits. De kerk is van geen orgel voorzien. In het gedeelte, dat voor de kerkeraadsvergaderingen gebruikt wordt, vindt men de eenvoudige, nagenoeg tien palmen hooge, arduinsteenen graftombe van AARNOUT VAN KRUININGEN VAN VOORHOUTE, in 1561 overleden. Op den deksteen is deze Ridder uitgehouwen, als rustende met zijne voeten op eenen liggenden leeuw; terwijl zijne wapens en ridderteekenen hem omgeven.

De kerk der Afgescheidenen, in het jaar 1841 gesticht, is een klein gebouw, zonder orgel of toren. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht. — Voorheen stonden onder dit d. het Kasteel van Kruiningen en eene kleine ridderhofstad het Voorhout geheeten.

In het noordwesten van het d. zou, naar men wil, vóór de Hervorming, een Minderbroeders-klooster gestaan hebben; een hoog huis, daar te vinden, zoude nog eenige merkteekenen daarvan dragen. Ten Zuiden van het d. vindt men nog de zoogenaamde Slagvelden, welke misschien haren naam ontleenen van den veldslag, die, in het jaar 1258, tusschen de legers van Vrouwe ALEID, moei van Graaf FLORIS V, en OTTO III, Graaf *van Gelderland*, geleverd is.

Men heeft er eene druk bezochte jaarmarkt, welke drie dagen duurt en den laatsten Woensdag in Junij een begin neemt.

KRUININGEN is de geboorteplaats van den dapperen Zeeman LEGIER of LOGIER PIETERSZ., die op het laatst der zestiende eeuw leefde en alle scheepsbetrekkingen doorliep; alsmede van den Geneeskundige en Wijsgeer GODEFRIED DU BOIS, geb. 27 Mei 1700, † 14 Januarij 1747, als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte, Genees-, Ontleed- en Kruidkunde, aan de Hoogeschool te Franeker.

Bij het inlegeren van het krijgsvolk binnen Zuid-Beveland, in het jaar 1747, was te KRUININGEN het hoofdkwartier.

Het wapen van KRUININGEN is een veld van goud, beladen met drie palen van sabel (zwart).

KRUININGEN (HUIS-TE-), voorm. adell. h. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KRUININGEN (SLOT-VAN-).

KRUININGEN (INLAAGPOLDER-VAN-), voorm. onbehuisde pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Kruiningen*; palende N. W. en N. O. aan den Polder-van-Kruiningen, Z. O. en Z. W. aan de schorren tegen de Wester-Schelde. — Deze pold. is door den watervloed van het jaar 1808 met de zee gemeen geworden.

KRUININGEN (POLDER-VAN-) of KRUININGSCHE-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gedeeltelijk gem. *Kruiningen*, gedeeltelijk gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande*; palende N. W. aan de Moeren-van-Vlake, N. O. aan den Tolseinde-polder en aan het verdronken land van Zuid-Beveland, O. aan den Nieuwlande-polder en den Oud-Krabbendijke-polder, Z. O. aan den Oost-Hinkelsche- of Onze-Vrouwen-polder, Z. W. aan de schorren tegen de Wester-Schelde.

Deze pold., welke reeds vroeg bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1501 bund., van welke onder *Kruiningen* 1393 bund 96 v. r. 60 v. ell., waaronder 1393 bund. 53 v. r. 89 v. ell. schotbaar land.

De POLDER-VAN-KRUININGEN wordt door eene sluis, op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Gezworenen.

KRUININGEN (SLOT-VAN-) of HUIS-TE-KRUININGEN, voorm. adell. h. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr. en 2¼ u. Z. O. van *Goes*, gem. en 2 min. N. van *Kruiningen*.

Men wil, dat dit huis ten jare 1361 zou gesticht zijn. Het was een zwaar kast., met wijde grachten, doch is door de rampen, die de Edelen van Kruiningen, zoo door de oorlogen als watervloeden, onophoudelijk leden, eerst in verval geraakt; maar allermeest na het overlijden van Heer MAXIMILIAAN VAN KRUININGEN, ten jare 1612, die, niet dan dochters naliet, welke jong stierven; terwijl eene daarvan in Vlaanderen huwende, derwaarts de wijk nam. Hierdoor kwam het, aangezien de eigenaar zich aan des vijands zijde hield, onder de aangeslagene goederen. Het stond nu onder geen opzigt meer of werd ten minste niet onderhouden; zoodat het, ten jare 1643, ten eenemale vervallen was, en er beraadslaagd werd, om, hetgeen de heerl. zijnen eigenaar nog konde opbrengen, daaraan te besteden. In het jaar 1720 en 1721 is het echter geheel afgebroken en de grond in moesland verkeerd, waar de oude gracht, ofschoon verland en met riet bewassen, nog te onderkennen is. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans door verschillende eigenaren bezeten, voornamelijk echter door de erven RADERMACHER VAN 's GRAVENPOLDER.

KRUININGEN (WATERING-VAN-), dijkaadje in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Goes*.

Deze dijkaadje beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1343 bund. 49 v. r. 19 v. ell.

KRUININGEN-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Nisse*, gedeeltelijk gem. *Baarland-en-Bakendorp*; palende. N. aan den Lange-Nieuwland-polder en het Ronde-poldertje, N. O. aan het Korte-Maarke, O. aan den Middel-Zwake-polder, den Vlieguit-polder en den Hugo-polder, Z. aan den Baarland-Stelle-polder, den Nisse-Stelle-polder en den Willouts-polder, Z. W. aan het Nieuw-Landeke, W. aan den Lowijzen-polder.

Deze pold., die in het jaar 1510 bedijkt is, beslaat, onder *Baarland-en-Bakendorp*, volgens het kadaster, 25 bund. 43 v. r. 76 v. ell.,

en wordt door eene sluis, op de Weel en Zwake, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Gezworenen. — Bij den watervloed van 5 November 1530 was de westelijken dijk van dezen polder als verbrijzeld, blijkens de rij kolken, daar nog aanwezig.

KRUININGSCHE-VLIET, water in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat, aan den *Oosthoek* een begin nemende, in eene bogtige noordelijke rigting een gedeelte van den Polder-van-Kruiningen doorloopende, de grensscheiding van de heerl. Kruiningen en Nieuwlande uitmaakt, en aan den noordoosthoek van den gezegden polder onder den dijk in de verdronken landen doorloopt. Het is een overblijfsel van de geul, door welke de *Yerseke* zich met de *Hinkelinge* verbond.

Een schaapherder, die aan deze Vliet schapen hoedde, werd, den 29 November 1836, door eene windhoos opgenomen en daarin geworpen, waarin men eerst den volgenden dag zijn lijk heeft kunnen vinden.

KRUIP-IN (DE), vervallen schans in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, in de nabijheid van Woerden, tot de verdediging dier vesting gediend hebbende.

KRUIS, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Kruys.

KRUIS (HET), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. *Heeze*.

KRUIS (HET HOOGLAND-VAN-ST.-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Hoogland (Het).

KRUIS (HET BLAAUWE-), eertijds eene herberg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gelegen aan de Stadweg, buurs. *Appelo*, gem. *Doornspyk*, ½ u. O. van Elburg, thans een boerenerf, toebehoorende aan den Heer de Gozde, onder Epe.

KRUIS (HET BLAAUWE-), eertijds een hardsteenen kruis, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, op de grensscheiding van Elburg en Doornspijk, bij den Crymel-Horst, eene geregtsplaats, aan de voorm. St. Nicolaaskerk te Doornspyk.

Dit kruis, waaraan het beeld des Heilands hing, was aldaar, in 1438, door bijzondere vergunning van Arnold, Hertog *van Gelder*, geplaatst, als grensscheiding tusschen het gebied van Elburg en den Wessinger, kerkelijk onder Doornspyk, en werd bijna eene halve eeuw later, in 1573, door het volk van Kapitein Greyn *van Enkhuizen*, dat aldaar geland was om de kerk van Doornspyk te plunderen, omver gesmeten (1).

KRUIS (HET ROODE-), voorm. groote bierbrouwerij op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*, buurs. *Werfhout*, aan den weg naar de Heilige-Linde, de Gelinde- of Brandsboom genaamd, O. aan den straatweg langs de Zuiderzee.

Deze gebouwen dienen thans tot schuur en stalling voor rijtuigen en paarden. Zij beslaan, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 17 bund., en worden in eigendom bezeten en bewoond door den Landbouwer en Gemeente-Assessor J. Zoet.

KRUIS (ST.), gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, en voor een gedeelte in het graafs. *Middelburg*, in *Vlaanderen*, prov.

---

(1) Zie voorts de *Geldersche Volks-Almanak*, voor het jaar 1845, bladz. 12

Zeeland, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis* (4 k. d., 14 m. k., 4 s.d.); palende N. aan Oostburg en Waterlandkerkje, O. aan IJzendijke en de Belgische gem. St. Margariet, Z. aan Eede, W. aan Eede en Aardenburg.

De gem. bestaat uit het grootste deel van den pold. Beooster-Eede, Nederlandsch grondgebied; het Nederlandsche deel van den pold. het Hoogland en den Kleinen-Boom; uit den Grooten-Boom-, den Goodsvliet-polder, een aanzienlijk deel van den Nieuwen-Passegeule-polder en van het Nederlandsche deel des Brandkreeks-polders; voorts uit de vier westelijke polders van het Eiland, als: den Kruis-polder, den St. Margarieten-polder, den St. Joris-polder en den St. Lievens-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte, van 2108 bund. 43 v. r. 86 v. ell. Er zijn in de gem. 89 h., waaronder 22 hofsteden, gezamenlijk bewoond door 94 huisgez. De bevolking beloopt ruim 610 inw., die hun bestaan in den landbouw vinden.

De gem. is te zamengesteld uit het eigenlijke St. Kruis en de Nederlandsche gedeelten van de Belgische gem. St. Margariete en St. Laurens, gewoonlijk St. Laurens-ten-Blokke genoemd.

De Herv., die hier ruim 280 in getal zijn, onder welke 130 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *IJzendijke*, ring van *Sluis*, behoort. Tot die kerkelijke gem. behooren echter ook nog de Hervormden van de gem. Eede, als mede zij, welke van die belijdenis in het Belgische deel van den pold. het Hoogland en Ooster-Eede wonen, zoo dat die gem. ruim 300 zielen en 140 Ledematen sterk is. Met den religionsvrede werd hier de Hervormde godsdienst ingevoerd. Het blijkt uit papieren, in het kerkelijk archief te Middelburg in Vlaanderen berustende, dat de laatste Roomsche Pastoor, genaamd de Vriese, in het jaar 1578, tot de Hervormde godsdienst overging en de eerste Predikant was. Naderhand vertrok hij naar Middelburg in Vlaanderen, waar hij het leeraarambt bekleedde, tot dat die stad, in 1583, door den Hertog van Parma veroverd werd. De namen van andere Predikanten uit dat tijdvak zijn niet bekend, evenmin of de R. K. godsdienst, na de verovering van geheel Staats-Vlaanderen door de Spanjaarden, in 1587, hier weder hersteld is geworden, dan of, door oorlog en watervloeden, het land zoo ontvolkt was, dat de kerk als eene bouwval ongebruikt is blijven staan. Na de herovering van Sluis en Aardenburg, in 1604, bleef St. Kruis nog lang zonder Leeraar. Tijdens het twaalfjarig bestand, toen de landerijen weder bedijkt en bevolkt werden, kwamen hier des Zondags de Predikanten der omliggende plaatsen de godsdienstoefening houden; dit hield echter op, toen de landerijen op nieuw opzettelijk, of door hooge vloeden, met zeewater bedekt en de inwoners verstrooid werden. Na den Munsterschen vrede wies de gem. spoedig tot 50 Ledematen aan en verkreeg weder eenen Leeraar; zijnde de eerste geweest Daniel Meijer, die in 1653 bevestigd werd en in 1655 naar Dreischor vertrok.

De R. K., wier getal ruim 320 bedraagt, van welke een groot deel op de toegevoegde gedeelten van St. Margariete wonen, maken, wat het eigenlijke St.-Kruis betreft, een deel der par. *Aardenburg* uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Aardenburg*, behoort, zijnde de overigen nog kerkelijk te *St. Margariete*; doch zullen, ingevolge eene pauselijke bulle, tot *Aardenburg* gebragt worden.

Het d. St. Kruis, oudtijds St. Cruys, op de kaart van Paauw, verkeerdelijk onder den Franschen naam St. Croix voorkomende, ligt 6½ u. Z. van Middelburg, 2¼ u. Z. O. van Sluis, 1½ u. Z. van Oostburg, ongeveer 1 u. O. van Aardenburg. Het bevat 35 h. met ruim 200 inw. en is niet bestraat. Slechts eene korte straat is geregeld aan elkander gebouwd; de huizen, die rond de kerk en bij den molen staan, zijn, met tuinen en erven omringd, van elkander gescheiden. Overigens is het dorp fraai gelegen, zijnde de gemeente doorsneden met vischrijke kreken. Het boschrijke Hoogland levert eene aangename wandeling naar de Vlaamsche grenzen; terwijl men, langs den St. Pietersdijk naar Aardenburg gaande, regts het schoonste graan in de vette kleilanden der Boompolders aanschouwt, en links het houtrijke Ooster-Eede kan gadeslaan. Behalve een korenmolen zijn er te St. Kruis geene fabrijken.

De Herv. kerk is een oud gebouw, met eenen dikken plompen toren, die misschien voortijds eene hoogere spits had. Kennelijk heeft zij drie buiken gehad; doch in de Spaansche onlusten, door oorlog en watervloeden onbruikbaar geworden zijnde, is de middelbuik alleen behouden, zijnde de ruimte tusschen de pilaren met muurwerk en ramen gevuld. Inwendig is deze kerk ruim en vrij net. Vóór de Reformatie was zij onder den naam van *kapelle van 't Heilige Kruis* bekend. De verhevene ligging van het Hoogland, waarop het dorp ligt, zal oorzaak geweest zijn, dat dit kerkgebouw in de rampvolle tijden der zestiende eeuw niet vernietigd is geworden, zoo als vele andere dorpskerken in dezen oord.

De dorpschool wordt door een gemiddeld getal van 40 leerlingen bezocht.

Een half uur van het dorp vindt men de hofstede Spitsbroek, het overblijfsel der oude heerl. van dien naam.

De kermis valt in den tweeden Maandag in Julij.

St. Kruis is voorzeker eene der oudste plaatsen van het distr. Sluis. De zware kerktoren doet reeds aan de twaalfde of dertiende eeuw denken; doch de verdeeling van den ouden polder van Ooster-Eede, ook in Ooster-Eede bezuiden en Ooster-Eede benoorden St. Kruis, bewijst dit. Vele rampen hebben dit dorp en deze gemeente, van welke de oostelijke grenzen toen eenigzins anders waren, getroffen. Van den vloed van 1377 heeft het weinig te lijden gehad; evenwel werd, in 1407, de Graaf-Jansdijk, nu weder verdwenen, van St. Laurens tot Slippendamme gelegd, om deze en meer andere plaatsen, ten Oosten, tegen het indringen der zee te beveiligen, die daar, in 1404, zoo veel dorpen had doen ten onder gaan. Het bleef ook bewaard in 1440, doch in 1477 werden de landerijen door zeewater overstroomd; dit schijnt spoedig hersteld te zijn geworden. Indien de vloed van 1570 deze plaats spaarde, zoo is het toch zeker, dat het opzettelijk doorsteken van Slippendamme tegen het indringen der Spanjaarden, in 1583, de geheele Ooster-Ede en ook deze gemeente aan de golven ten prooi gaf. Eerst in 1611 werd, op octrooi van Albertus en Izabella (1), de St. Pietersdijk gelegd, waardoor geheel het zuidelijke deel der gemeente en een klein gedeelte ten Noorden gewonnen werd.

---

(1) Het zoude vreemd schijnen hier een octrooi van het Spaansche bewind te vinden, ofschoon Sluis en Aardenburg in de magt der Staten was; doch men bedenke, dat het wapenstilstand was, dat de grenzen toen nog niet bepaald waren, en dat de abdij van St. Pieter te Gent een der voornaamste belanghebbenden, het Spaansche gezag moest eerbiedigen.

Na het eindigen van het twaalfjarig bestand werd de St. Pietersdijk, op last van Hun Hoog Mogenden, even als vele andere bedijkingen, doorgestoken, en werden de landerijen dezer gemeente alzoo weder met zeewater overdekt. Dit duurde tot na den Munsterschen vrede. In 1651 werd toch de doorgestoken St. Pieters-bedijking weder hersteld, hier onder den ouden naam van Beooster-Eede, welke naam nog in stand is. Er bleef echter een gedeelte van het oostelijk grondgebied langs den St. Jansdijk met de zee gemeen, dat naderhand, onder den naam van Oud-en-Nieuw-Haantjes-gat, bedijkt werd; doch door de bepaalde grensscheiding, in 1648, niet tot den Staat der Vereenigde Nederlanden behoorende, bij St. Margariete gevoegd is; zijnde echter, zoo als boven gezegd werd, ook nu eene streek lands, die te voren aan St. Margariete behoorde, tot deze gemeente gebragt. In 1657 werd nog een aanzienlijk deel van den gevloeiden bodem herdijkt, onder den naam van Boom-polder. Nu had St. Kruis alzoo weder eene tamelijke uitgebreidheid; doch in 1672, bij den inval der Franschen, werd, op last der Staten, den Boom-polder, bij de St. Kruissche-kreek, weder doorgestoken, als ook de St. Pietersdijk, waardoor laatstgemelde polder met Beooster-Eede gemeen lag en geheel de gemeente onderliep. In hetzelfde jaar werd echter consent verleend, om het oostelijk deel van den Boom-polder te bedijken, dat sedert onder den naam van Kleine-Boom bekend is. Dit was mede het geval met het Hoogland, waar in het d. ligt en dat alzoo ook een afzonderlijke polder werd. Nog werd tenzelfden jare, even bewesten het dorp, een zeedijk gelegd, die van den St. Pietersdijk zuidelijk opliep en aan den dijk van den Biezen-polder sloot, van welken dijk de overblijfselen nog bestaan. Nu had de gemeente weder ten Zuiden en ten Noorden landerijen, echter slechts ongeveer een derde van hetgeen onder water bleef.

In 1678 brak de oostelijke dijk van het nieuw bedijkte in Ooster-Eede, tegen het Haantjes-gat liggende, op vier plaatsen door. In 1679 werd echter, op octrooi van Hun Hoog Mogenden, de geheele Beooster-Eede weder gedigt. Den 26 Januarij 1682 brak, bij eenen zwaren storm, de zee niet alleen door den dijk van den Kleinen-Boom, maar ook door den St. Pietersdijk; doch die schade werd ten zelfden jare hersteld. Ook legde men toen den Oranjedijk langs de grenzen, als inlage. Deze voorzorg was niet overtollig; want, ten jare 1687, brak weder den dijk tegen Haantjes-gat door; dit was echter de laatste doorbraak, en werd, in 1698, ook de Groote-Boom en Goodsvliet herdijkt, waardoor het geheele gebied van deze gemeente beverscht was. Nu ligt de gem., door bedijking van vele voorliggende polders, ver van de zee verwijderd. In 1831 leden de landerijen veel van het zoet water, dat haar, bij het doorsteken der Eecloosche-watergang, bedekte.

Van de Belgen leden de inwoners, in de onlusten van 1830 en vervolgens, weinig, schoon velen bij hunne vlugt van voor Oostburg, op den 31 October, door dit afgelegen dorp den weg namen.

Den 5 Augustus 1831 had alhier eene schermutseling plaats tusschen een aldaar gelegen detachement van de vijfde afdeeling Infanterie, ondersteund door een detachement der bezetting van Aardenburg, en de Belgen, die de grenzen trachtten over te komen, doch manhaftig werden terug geslagen, zonder eenig verlies van onze zijde; terwijl dat van den vijand op drie gesneuvelden begroot werd.

Eene dergelijke schermutseling viel den 31 daaraanvolgende voor, tusschen het aldaar gelegene detachement, onder bevel van den Eerste Luitenant Verburg, versterkt door een gedeelte der mobiele kolonne, onder de bevelen van den Eerste Luitenant Hazebommer, en tusschen de Belgen, gekantonneerd te St. Margariete, welke de grenslinie waren overgekomen, tot het dempen van eene nieuw ontworpen afleiding van water op dit grondgebied, doch werden andermaal terug gedreven.

Het wapen der gem., gegeven in 1818, is eene wijziging van het oude wapen van het Vrije, bestaande in een schild van zilver, met eene bande van azuur (blaauw), vergezeld van twee gepatteerde kruisen van sabel (zwart).

KRUIS (ST.), plant. in *West-Indië,* op het eil. *Curaçao,* in de *Westdivisie*, O. van St. Kruisbaai, W. van de plant. Rustenpad.

KRUISBAAI (ST.), ook wel St. Crou, baai in *West-Indië,* aan de Westkust van het eil. *Curaçao.* — Aan deze baai ligt een vervallen en nu geheel verlaten fortje.

KRUISBALG (DE), voorm. kreek op *Eijerland,* prov. *Noord-Holland,* welke, vóór de indijking van Eijerland bestond, doch sedert, met het aanwezen, ook den naam verloren heeft.

KRUISBERG (DE), bergtop, prov. *Limburg*, aan den Grooten weg van Maastricht naar Roermond, 1½ u. N. O. van de eerstgenoemde vesting, van waar men een verrukkelijk gezigt op Maastricht en de omliggende dorpen heeft.

KRUISBERG (DE), landg. in het graafs. *Zutphen,* prov. *Gelderland,* arr. en 4 u. Z. ten O. van *Zutphen,* kant. en ½ u. N. W. van *Doetinchem,* gem. *Ambt-Doetinchem,* in de b. *Langerak.*

De naamsoorsprong van dit zeer aangenaam en welgelegen buitengoed, is herkomstig van den berg, achter het huis liggende, waarop voorheen eene kapel met een kruis stond, waarin de Nonnen van Sion gewoon waren hare godsdienstoefeningen te houden. Waarschijnlijk behoorde de geheele streek, waarin nu het buitengoed ligt, geheel en al aan het klooster, gelijk ook dit schijnt te blijken uit de namen, die door sommige stukken lands in den omtrek gedragen worden. Het huis van den Kruisberg is modern en sierlijk, met twee afzonderlijk staande steenen zijgebouwen, als schuren en stallen. De grond is er zeer ongelijk, hetwelk, gevoegd bij de vele boomen en de nabijheid van Doetinchem, dit buitengoed tot eene uitmuntende wandeling maakt voor de inwoners dier stad. De tegenwoordige eigenaar van dit landgoed, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 137 bund. 33 v. r., is de Heer A. H. Baron van Diest, die er zoo wel des winters als des zomers zijn verblijf houdt.

KRUIS-BREKKEN (DE) of de Terzoolster-Brekken, meer, prov. *Friesland,* kw. *Oostergoo,* griet. *Rauwerderhem,* Z. O. van *Sibrandaburen.*

Dit meer staat door de Poppingawierster-vaart met het *Poppingawierster-meer,* door de Graft met de *Oude-Wetering,* door de Bure met het *Sneeker-meer* en door de Terzoolstervaart met de *Oude-Sneekervaart* in verbinding.

KRUISBROEDERS-KLOOSTER, voorm. kloost. te *Culenborg,* prov. *Gelderland.* Zie Jeruzalem.

KRUISBROEDERS-KLOOSTER, ook wel Kruisheeren-klooster genoemd, voorm. kloost te *Franeker,* aan de westzijde van de stad.

Het werd in het jaar 1468, of, zoo als anderen willen, in het jaar 1476, gesticht door Siardus Watkens, Pastoor van Arum. Om dit klooster te bevolken, werden er zes Priesters uit het klooster

van Hoei ontboden. De gebouwen van dit klooster, later ingerigt tot eene Akademie, zijn thans zonder bestemming.

KRUISBROEDERS-KLOOSTER of Kruisheeren-klooster, geweren kloost. te *'s Hertogenbosch*, aan *Kuiperkesweal*, bij de *Vuchterstraat*.

Omtrent het jaar 1476, kwam de Prior van het Kruisheeren-klooster te Hoei, op de Maas, boven Luik, dit klooster stichten, waarvan de kerk en een gedeelte der gebouwen, thans tot eene kosterij en sacristij dienende, nog staande gebleven zijn. De kerk der Kruisheeren, onder aanroeping der H. *Maagd* en *Martelaresse* Catharina ingewijd, werd in het jaar 1569 tot parochiekerk verheven, waartoe zij wederom door de R. K., sedert de Fransche overheersching, gebruikt wordt; terwijl zij in het jaar 1843 aanmerkelijk vergroot en verfraaid is. De Kruisheeren, na het veroveren der stad, in 1629, verdreven, vereenigden zich eerst te Schijndel, en naderhand, omtrent het jaar 1650, te Uden, in het Ravesteins gebied; alwaar zij een klooster stichtten. Dit klooster stonden zij, omtrent het begin der verloopen eeuw, aan de verjaagde Geestelijke Maagden van Kanwater, onder Rosmalen af, en bouwden een ander, bij de oude Kapel te Uden.

Sedert 1840 heeft dit klooster weder nieuwe inwoners, die tot op éénen uitgestorven waren, aangenomen, bestaande zij thans (1845), uit 18 Paters en Broeders.

KRUISBROEDERS-KLOOSTER, anders ook Kruisheeren-klooster genoemd, voorm. kloost. te *Maastricht*, in dat gedeelte der stad, hetwelk men de Kommel noemt, terwijl het door eenen langen gang ook zijn uitzigt op de *Brusselsche-straat* had.

Dit klooster is in het jaar 1438 gebouwd, toen de Broeders, gedeeltelijk van Namen, gedeeltelijk van Venlo, uit de kloosters hunner orde binnen gemelde steden herwaarts overgekomen waren. De gebouwen dienen thans tot Broodbakkerij voor de Bezetting.

KRUISBROEDERS-KLOOSTER of Kruisheeren-klooster, kloost. te *Roermonde*, digt bij de *Maasnielderpoort*.

De Kruisheeren vestigden zich te *Roermonde*, in 1422. Jan de Merode, Prior van het klooster te Venlo, bragt veel tot de instelling van deze corporatie bij. Zij werden hier vernietigd in 1784. Het klooster en de kerk, die er deel van maakte, zijn geheel afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan hebben, ziet men thans een plein, genoemd de Kruisheerenplaats, waarop het garnisoen exerceert.

KRUISBROEDERS-KLOOSTER, ook wel Kruisheeren-klooster genoemd, voorm. kloost. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr., distr. en 3 u. O. ten Z. van *Zierikzée*, kant. en 2½ u. N. O. van *Tholen*, gem. en Z. W. van *St. Anneland*.

Dit klooster is men beginnen te bouwen in het jaar 1410. Het had met de kerk gemeenschap door middel van eenen onderaardschen gemetselden gang, thans nog, ter diepte van 1 el onder den beganen grond, aanwezig, terwijl de kloostergebouwen niet meer bestaan.

KRUISBROEDERS-KLOOSTER of Kruisheeren-klooster, voorm. kloost. te *Venlo*. Omstreeks het jaar 1399 werd dit klooster gesticht door Fernicus Putianus, een inboorling dier stad en later Generaal Meester der orde. Hij verkreeg van de Regering de kapel van den H. Nicolaas, die in 1344 door het Schippersgild was gebouwd. Het klooster nam eenen aanvang in April 1400, en in 1433 werd de kerk, die werkelijk vergroot en verbeterd was geworden, door den Bisschop van Keulen, met toestemming van dien van Luik, tot wiens bisdom Venlo behoorde, op nieuw aan den H. Nicolaas toegewijd. Uit dit

klooster kwamen in 1422 Zendelingen naar Roermond, en in 1436 naar Maastricht, het werd in 1795 vernietigd en dient thans tot Magazijn.

KRUISDIJK (DE), dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, zich uitstrekkende van den Keepkensdonksche-dijk naar het vlek Oss, en dienende tot communicatie van de landerijen in de polders van *Geffen* en *Oss*.

KRUISDIJK (DE), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Oostburg*, distr. en 3½ u. N. O. van *Sluis*, gem. en ¼ u. O. van *Groede*, in de *Watering-van-Baarzande*, aan den straatweg tusschen Breskens en Schoondijke.

Het bevat, met de twee bijgelegene hofsteden, 16 h. en ruim 60 inw. Er is 1 herberg, 1 smederij, 1 wagenmakerij, 1 koornwindmolen en eene school, die voor Baarzande dient en gemiddeld een getal van 30 leerlingen telt.

KRUISDIJK (DE) of Kruisschans, voorm. schans in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 6½ u. Z. W. van *Middelburg*, kant., distr. en ½ u. Z. van *Sluis*, gem. en ½ u. N. van *Heille*, op den Ouden weg van Sluis naar Aardenburg; tot de verdedigingswerken van Sluis behoord hebbende.

Deze schans, die in het jaar 1701 aangelegd was, is, volgens resolutie van den Raad van State van 18 Mei 1762, bij openbare veiling, den 27 September daaraanvolgende, verkocht aan den Heer Pieter Hennequin, voor 201 guld. Het is thans eene buitenplaats; de door Koehoorn naar Sluis afgeleide Eede omringt haar; de binnenvest dient tot vijver; de schans beslaat eene oppervlakte van 2 bund. 54 v. r. 56 v. ell., thans in eigendom bezeten wordende door de erven van den Heer Mattheus Hennequin, woonachtig te Sluis.

KRUISDORP, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*; arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, distr., kant. en 2 u. N. van *Hulst*, gem. *Hontenisse*, aan den westelijken hoek van den *Kruispolder*. Er staan in deze b. 28 h., bewoond door 30 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 120 zielen.

KRUIS-GASTHUIS, voorm. gebouw in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en ten N. O. van de Vest der stad Utrecht.

Den 23 April 1408 werd de eerste steen aan dit gesticht gelegd, en in het jaar 1412 is aldaar eene broederschap opgerigt door Theodorus Ruysch, Kanunnik van St. Jan, ter herberging van arme lieden, voornamelijk van pelgrims, die, na het sluiten der poorten, vóór de stad aankwamen. In het jaar 1579 werd reeds tot de slooping besloten; dit lot trof echter toen alleen de kapel. Het gasthuis, na de ontruiming der dischgenooten, in het jaar 1819, tot een arsenaal ingerigt en, niet behoorlijk onderhouden zijnde, ontsierde de anders zoo bekoorlijke voorstad, waarom het, in het jaar 1834, is afgebroken; terwijl sedert op de plaats, waar het gestaan heeft, burgerhuizen gebouwd zijn.

KRUISHEEREN-KLOOSTER, voorm. kloosters, te *Franeker*, *'s Hertogenbosch*, *Maastricht*, *Roermonde*, *Tholen* en *Venlo*. Zie Kruisbroedersklooster.

KRUISHOEK, geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. O. *Ter-Borg*, gem. *Wisch*.

KRUISHORST (DE), landg., op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1½ u. O. ten N. van *Arnhem*, gem.

en ½ u. W. van *Rheden*, ¼ u. O. ten N. van *Velp*, waartoe het behoort, grenzende aan den straatweg op Zutphen.

Dit landg. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. W. Ketjen, woonachtig te Doesborgh.

KRUISKREEK (DE), riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. — Het is een tak der *Cottica*, die zich in de *Commewijne* ontlast.

KRUISLAND, d. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 6 u. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. N. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, 1 u. Z. O. van Steenbergen. Men telt er 199 h. en 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die hier 55 in getal zijn, onder welke 25 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Breda*, ring van *Bergen-op-Zoom*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Manteau, die er in het jaar 1651 bevestigd, en in het jaar 1688 overleden is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De voorm. kerk is in het jaar 1830, in diep verval zijnde, door eene nieuwe vervangen, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De R. K., welke hier 1150 in getal zijn, onder welke 900 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen Pastoor en Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Gregorius toegewijd, en in het jaar 1795 gesticht, is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 24 Augustus.

KRUISLAND of de Kruislandsche-polder, vroeger genaamd Nieuw-Oostland, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. O. aan den Graaf-Hendriks-polder, den Triangelpolder, den Groote-Bols-polder en den Kleine-Bols-polder, O. aan de gorzen langs de Haven-van-Roosendaal, Z. aan de hooge gronden onder Wouw en Roosendaal, W. aan Oud-Kromwiel en Nieuw-Kromwiel en de Krabbelanden.

Deze pold., die, in het jaar 1487, door Engelbert van Nassau, Heer *van Breda*, ter bedijking is uitgegeven, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2916 bund. 84 v. r. 13 v. ell., waaronder 2885 bund. 92 v. r. 18 v ell. schotbaar land; telt 99 h., waaronder 50 boerderijen, en wordt door twee steenen sluizen, op de Vliet bij het Oude-Veer, van het overtollige water ontlast. Hij staat, met den pold. het *Oude-Land* en het *Nieuwe-Kromwiel*, onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

KRUISLAND (BEDIJKT-BUITENDIJKS-LAND-VAN-NIEUW-), onbehuisde pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Dockum*; palende N. en O. aan de Buitendijksche Kwelderlanden, Z. aan Burumerland, W. aan Nieuw-Kruisland.

KRUISLAND (BUITENDIJKSCHE-GROENLANDEN-VAN-NIEUW-), uiterwaarden, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. *Leeuwarden*; kant. *Dockum*, zich ten N. van Nieuw-Kruisland, en ten W. van het bedijkte Buitendijksland van Nieuw-Kruisland, langs de Lauwerzee uitstrekkende.

KRUISLAND (NIEUW-), pold., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Dockum*; palende N. W. aan buitendijks land van Kollumerland en aan de Lauwerzee, N. aan buitendijksche groenlanden en aan bedijkt buitendijks land; Z. O. en Z. aan Burumerland, Z. W. aan Kollumerland.

Deze pold., welke verdeeld wordt in Ooster-Nieuw-Kruisland en Wester-Nieuw-Kruisland, bestaat uit nieuwe aangewassen land, hetwelk door vorige overstroomingen een tijdlang was verdronken geweest, en daarop, weder is bedijkt geworden. Weleer was dit gedeelte, volgens het getuigenis van WINSEMIUS, eene bijzondere grietenij, en waarschijnlijk het thans onbekende OOST-BROEKSTERLAND, hetwelk naar zekere aldaar gelegene plaats, met name Oostbroek, aldus geheeten, in oude schriften menigmaal wordt gemeld en dikwerf, benevens Kollumerland, met Groningen is verbonden geweest.

Deze pold., heeft zijne uitwatering bij de Monnikezijl, ter plaatse, waar de Lauwers in de Lauwerzee valt. Hij staat onder het Dijkbestuur van Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland, bestaande uit eenen Dijkgraaf, drie ordinares Dijks-Gedeputeerden, drie extra-ordinares-Dijks-Gedeputeerden, zeven Dorps-Volmagten, twee Strandloopers en eenen Dijkschrijver en Ontvanger.

KRUISLANDSCHE-POLDER, pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*. Zie KRUISLAND.

KRUISOORD, poldertje oud land in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *de Beemster*, in *de Oost-Beemster*, bij de bedijking der Beemster-meer in dat meer ingedijkt; palende N. aan de Beets, waartoe het vóór de bedijking behoorde, waarom ook nog heden de polderlasten in die gemeente moeten betaald worden, en KRUISOORD ook moet bijdragen tot het onderhoud van den weg, die door de Beets loopt. Vroeger werden ook de grondlasten aldaar betaald, doch sedert de invoering van het kadaster geschiedt dit in de Beemster. Dit poldertje beslaat eene oppervlakte van 44 bund. 25 v. r. 80 v. ell.

KRUISPOLDER, pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. aan den polder de groote Blok, N. O. aan den polder de Galaté, Z. O. en Z. W. aan den Anna-Wilhelmina-polder, W. aan den Krammer-polder.

Deze pold., die in het jaar 1626 bedijkt is, doch bij de zware overstrooming van 26 Januarij 1682 ondergeloopen zijnde, later weder beverscht is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 436 bund. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

KRUISPOLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. aan de Honte en aan den Wilhelmina polder, O. aan de Saftingerschorren, Z. aan den Oost-Vogel-polder, den Oude-Graauw-polder en den Meloo-polder, W. aan den Zande-polder en aan den Schapers-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1616 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 741 bund. 58 v. r. 53 v. ell., waaronder 670 bund. 23 v. r. 72 v. ell. schotbaar land; bevat, behalve het geh. Baalhoek (zie dat woord), 9 boerenhofsteden, en ontlast zijn overtollig water door eene zeesluis, aan het haventje van evengemeld geh. gelegen. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

KRUISPOLDER, op de kaart van PAUW bekend onder den naam van ST. CROIX-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Sluis*, gem. *St. Kruis*; palende N. O. aan den St. Lievens-polder, Z. O., Z. en Z. W. aan den Brandkreek-polder, W. aan den St. Joris-polder.

De oude schotbare grootte was ruim 24 bund.; zijnde de kadastrale grootte 44 bund. 20 v. r. 37 v. ell., niet alleen omdat er veel onschotbaar land in dezen pold. lag; maar ook omdat een groot gedeelte van de omliggende dijken daartoe is gebragt. Daarin staan drie arbeiderswoningen. De uitwatering is in den St. Lievens-polder. Hij behoort tot *het Eiland*, heeft alzoo geen afzonderlijk bestuur en moet zeer oud zijn; want men leest, dat de Graaf-Jansdijk in 1407 aangelegd werd langs den CRUISPOLDER. Hij is echter dikwijls overstroomd geweest. Oudtijds maakte hij met den polder van gelijken naam, die aan de zuidzijde van den Brandkreek-polder in België ligt en grooter is, een geheel uit; maar bij het graven van de Brandkreek, in 1622, werd die polder in twee deelen gescheiden.

KRUISPOLDER-KAAI, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Goes*, distr., kant. en 2 u. N. O. van *Hulst*, gem. *Hontenisse*, op den oostelijken hoek van den *Kruispolder*.

Er is een haventje aan de Wester-Schelde, uitwaterende in de schorren van Saftinghe, uit welke, behalve eenige vlettersvaartuigen, om de veertien dagen eene marktschuit naar Rotterdam vaart, om de voortbrengselen van den grond, voor de landlieden uit den omtrek, naar de markt aldaar over te brengen. Tot deze b. behooren slechts 9 h., alle op of onder den zeedijk gelegen, bewoond door 9 huisgez., tellende ongeveer 40 zielen.

KRUISSCHE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, dat door den *Braakman* is ingezwolgen.

KRUISSCHOT, hoeve in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2½ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Helmond*, gem. *Stipdonk*.

Deze hoeve was vroeger een bijzonder leen, hebbende te voren bijzondere eigenaars gehad, zijnde eerst in 1740 uit het geslacht van VAN HOUTERT gekomen aan den toenmaligen Heer van Croy en Stiphout, MELCHIOR JOOST, Baron VAN SOMMEREN VAN VRIJENES. Later is deze hoeve veel verbeterd, en zijn de daartoe behoorende landerijen, door het aankoopen en bebouwen van woeste heigronden, daar in de nabijheid gelegen, aanmerkelijk vergroot, verbeterd en verfraaid.

KRUISSTE, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. N. van *Onderdendam*, gem. *Usquert*.

KRUISSTRAAT, geh. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3½ u. W. ten N. van *Breda*, kant. en ½ u. O. van *Oudenbosch*, gem. *de Hoeve-en-St.-Maartens-polder*, 20 min. W. van de Hoeve, aan den weg van de Hoeve naar Oudenbosch.

Voorheen was hier veel doortogt van Braband op Holland, dewijl de groote weg van Antwerpen naar den Moerdijk hier over liep, zoo dat er toen zelfs eene poststation gevestigd was. Sedert de weg van Antwerpen op Breda is bestraat geworden, is het hier op verre na niet meer zoo levendig. Thans evenwel dient het, door zijne aangename ligging, nog tot eene plaats van uitspanning, waar de ingezetenen van Oudenbosch en de Hoeve zich op Zon- en feestdagen naar toe begeven.

KRUISSTRAAT, b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5½ u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, ½ u. N. van Nispen, aan den weg van Roosendaal naar Antwerpen, een gedeelte van het geh. *Borteldonk* uitmakende; met 5 h. en 30 inw.

KRUISSTRAAT, plaats, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2½ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en in het d. *Berlikum*.

Naar men wil, zoude te dier plaatse, de sluis of zijl gelegen hebben, door welke de haven van Uitgong zich in de *Middelzee* ontlastte. Zie voorts op Berlikum en Uitgong.

KRUISSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 2 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. W. Z. W. van *Oss*, gem. en 2 u. W. van *Nuland*.

KRUISSTRAAT, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 2 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ½ u. N. O. van de kom der gemeente *Rosmalen*, aan den weg van 's Hertogenbosch naar Oss; met 55 h. en 410 inw.

Zij is een gedeelte van het geh. *Kruisstraat-en-Heeseind*, en draagt dien naam, omdat de weg van Berlikum naar Maren, aldaar den weg van 's Hertogenbosch naar Oss doorsnijdt. — In deze b. is eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt, en eene fraaije buitenplaats, het Huis-Langenhuizen.

KRUISSTRAAT-EN-HEESEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en 2 u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, gem. en ½ u. O. van *Rosmalen*; met 79 h. en 520 inw. — Dit geh. bestaat uit de b. Kruisstraat en Heeseind.

KRUISTIL, brug in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, onder het *Winsumer-en-Schaphalster-Zijlvest*, gem. *Bedum*, in den Beidlandster- en Ellerhuizer-weg.

KRUISVAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, tusschen Molkwerum en Koudum.

Het zijn eigenlijk twee slooten, waarvan de eene, in eene noordelijke strekking, van de Groote-Gersloot naar het Haanmeer, de andere in een westelijke strekking van de Kleine-Gersloot naar de Gronzen loopt.

KRUISVEEN, poel in de heide in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, ½ u. Z. O. van Oisterwijk.

KRUISVOORDE, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. ten N. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1½ u. Z. van *Voorst*, 10 min. Z. W. van *Twello*, waartoe het behoort.

Het heerenh. is gedeeltelijk met eene gracht omgeven en van rondom in eenen aangenamen tuin gelegen. Voorts bevat het landgoed, weiden, bouwland, boomgaard en aangename wandelingen tusschen opgaand en ander hout, te zamen beslaande eene oppervlakte van 8 bund. 93 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouwe Anna Agneta Smissaert, Weduwe van den Heer Adolf Hendrik Cramer, woonachtig te Twello, gem. Voorst.

KRUISWAARD (DE), uiterwaard in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie Nonnen-en-Kruiswaard (De).

KRUISWATER (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, ten Z. van *Eernewoude*, dat ten N. met het *Wijd*, ten O. met de *Westerzanding*, ten Z. door de Hooidamssloot met de *Wijde-Ee* en het *Grietmans-rak*, en ten Z. W. door de Geeuw met de *Lange-Lits* in verbinding staat.

Dit water maakt een gedeelte der grensscheiding tusschen *Smallingerland* en *Tietjerksteradeel* uit.

KRUISWATER (HET-), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat, met eene noordwestelijke strekking, van de Goingarijpster-poelen over de Gossepaalen naar de Houkesloot loopt.

KRUISWEG (DE), b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ N. N. O. van *Baflo*, kant. en ½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. N. O. van *den Andel*, aan het zoogenaamde Oldijkje; met 6 h. en 33 inw., zijnde alle daglooners.

KRUISWEG (DE), b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. W. van *Kloosterburen*, 10 min. O. van *Hornhuizen*, waartoe het behoort.

Het is eigenlijk eene nieuwe druk aangebouwde buurt, waar meest daglooners en kleine winkeliers wonen.

KRUISWEG of Cocxweg, weg in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Eede*, in den *Ooster-Eede-polder*, loopende van den Zijdelings-dijk, dwars door den Brieversweg of Zwanestraat naar de Eecloosche-watergang.

Hij ligt tusschen den Oranje-dijk en den dijk van 1672; in de wandeling noemt men hem *de Weg-van-de-Vuilpanne*. In het contract van uitwatering, tusschen Nederland en België, van 20 Mei 1843 komt deze weg voor; maar er schijnt eene vergissing plaats te hebben, want de Hooge-brug, daarin mede vermeld, ligt niet in de Kruis- of Cocxweg, maar aan de meer westelijk liggende Biezestraat, waar deze in den Groeneweg van Ooster-Eede overgaat.

KRUISWEG (AAN-DEN-), b. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. van *Rotterdam*, kant. en ½ u. N. van *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*; met eene school.

KRUITBERG (DE), buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Kruidberg (De).

KRUSIMHUIS, voorm. h. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Cruisemahuis.

KRUYS of Kruis, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en ruim 2½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. O. van *Meerssen*, gem. en 10 min. Z. W. van *Schimmert*; met 18 h. en 110 inw.

Dit geh. bestaat geheel uit groote pachthoeven. Men heeft er fraaije boomgaarden en vruchtbare leemgronden.

KRUYTHAGEN, ook wel Kruithagen gespeld, voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*. aan den Zuidwesthoek van den *Kruis-polder*, tegen den Schapers-polder.

Op de plaats, alwaar dit fort heeft gelegen, is later een oliemolen gesticht, welke sedert lang almede is afgebroken, zijnde thans van dit fort alleen nog zigtbaar eene met gras begroeide hoogte, met een klein overblijfsel van de voormalige borstwering, waarbij twee arbeiderswoningen staan.

KRIJN-HANSI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. ELIZABETSHOOP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ELIZABETHSHOOP

KUBAARD, ook KOEBAARD of KOBAARD, eigenlijk CUBAARD, en oudtijds KORBAERD of KEBERT genaamd, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2½ u. N. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bolsward*.

Men telt er in de kom van het d. 23 h. en 160 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes Barkwerd en Terburg, 48 h. en 330 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en eenigen handel in kaas, wol en huiden.

De Herv., die hier ongeveer 300 in getal zijn, behooren tot de gem *Kubaard-en-Waaxens*, die hier eene kerk heeft, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, waaraan veel tufsteen is, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De 18 Doopsgez., welke hier wonen, behooren tot de gem. van *Bolsward*. — De R. K., van welke men er 14 telt, worden tot de stat. van *Bolsward* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht. — Vroeger vond men onder dit d. de state Jorum. — De kermis valt in den eersten Maandag in Junij.

KUBAARD is de geboorteplaats van de beroemde Dichteres en Zedeschrijfster PETRONELLA MOENS, geb. in 1762, † in 1843.

KUBAARD-EN-WAAXENS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*; met twee kerken, 320 zielen en 120 Ledematen.

WYBRANDUS GERARDI, veelligt de zelfde met WIBO of VIBIUS, was eerst te KUBAARD Priester of Pastoor; doch overgegaan zijnde tot de Hervormde leer, werd hij gebannen, en behoorde dus onder de gebannene Hervormde Leeraars van het jaar 1567. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest REGNERUS FALCO, die, in het jaar 1583, op bevel van het Synode, van Stiens alhier verplaatst werd, en op het Synode, in het jaar 1591, wel de plaats van Onderling bekleedde, maar, zoo als dat toen uit schaarsheid meer gebeurde, tevens Predikant was. Hij vertrok vóór het jaar 1594 naar St. Jacobi-Parochie. JOHANNES PETRI, die vervolgens hier Predikant was, bediende in 1606 mede de gemeente van *Spannum*.

KUBAARDER-VAART of KOEBAARDER-VAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, welke uit de *Trekvaart-van-Bolsward-op-Leeuwarden*, in eene noordwestelijke rigting, naar en voorbij Kubaard loopt, tot aan den *Slagtedijk* schiet.

KUBORN of KUBBORN (d. i. KOEBRON), geh. in de heerl. *Esch-aan-de-Sure*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3½ u. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. van *Osperen*, gem. en ¾ u. N. van *Wahl*.

KUDELSTAART, heerl., prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*, wordende W. en N. door de uitgeveende plassen van Aalsmeer, Z. door die van Kalslagen omgeven.

Deze heerl. bevat het d. Kudelstaart, benevens eenige verstrooid liggende huizen. — De Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Uithoorn-en-Kudelstaart*, die te Kudelstaart eene kerk heeft.

De R. K., welke men er aantreft, maken, met die van *Aalsmeer*, eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*,

dek. van *Amsterdam*, behoort, en 590 zielen, onder welke 300 Communikanten, telt. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

De heerl. ligt ter wederzijde van den gewonen rijweg van Amsterdam door de Veenen, naar den Rijnkant en Leyden. Hetgeen beoosten den rijweg gelegen is, behoorde onder het Sticht van Utrecht, en aan de proostdij van St. Jan aldaar. De weg zelf en hetgeen ten westen daarvan lag, behoorde onder Holland. Hetgeen men voorheen Stichts-Kudelstaart noemde, of ten minste een groot gedeelte daarvan, scheen oudtijds, onder den naam van Swoorenkerve, Geswooren Kerf en Bezworen Kerf, begrepen te zijn geweest. Ook was het later onderscheiden in den Bezworen Kerf, die voor het grootste gedeelte uitgeveend is, het Geerland, Steenwijk en Steenwijkerveld.

Aanmerkelijk was, dat een groot deel van Stichts-Kudelstaart, van de dertiende en veertiende eeuw af, in 't schot, de bedepenningen en dergelijke schattingen, onder Holland, aangeslagen geweest was, en, nog later, verpondingen en andere gemeene lasten aan Holland opbragt. Wel is waar, dat er meermalen verschillen over gerezen waren, en nog in het jaar 1739, wanneer die van den Gezworen Kerf weigerden de rekening van het schot-damgeld goed te keuren, voorgevende ongehouden te zijn, om Hollandsche lasten te dragen; doch dit geschil was, in het jaar 1747, bij minnelijke schikking afgedaan, en alles op den ouden voet hersteld. De Bezworen Kerf moet, van ouds, veel betrekking op Holland gehad hebben, naar dien aldaar, even als in de Hollandsche dorpen, zoo ver men geheugen mag, altoos Ambachtsbewaarders gesteld geweest waren, welke hoedanigheid in de Stichtsche dorpen niet gevonden werd; wordende diergelijke Regenten aldaar Buurtmeesters genoemd. Ook werd de Schout van Hollandsch Kudelstaart, in het bewind over de kerk, als eerste Regent aangemerkt, en de rekening der kerk, door den Hollandschen Secretaris, opgemaakt, tegen eene jaarlijksche wedde van vijf gulden. Zelfs werden alle de rekeningen der gemeene bestiering op het Hollandsch klein zegel geschreven.

In het jaar 1630 droeg de Heer Adriaan Ploos van Amstel, Heer *van het Gein, Jutphaas, Lievendaal, Tienhoven* enz., het lage regtsgebied over den Uithoorn en Kudelstaalt, benevens de hooge en middelbare jurisdictie van het Gein en Jutphaas, op aan Prins Frederik Hendrik, als Graaf *van Buren*, die hem weder met de ambachtsheerlijkheid van den Lande van Uithoorn en Kudelstaart, met het hooge en middelbare regtsgebied over den Uithoorn en Kudelstaart en met het hooge en middelbare regtsgebied van het Gein en Jutphaas, beleende. Uit dien hoofde droeg die Heer den titel van Heer *van den Lande van den Uithoorn en* Kudelstaart; doch, na zijn overlijden, zijn deze heerlijkheden wederom aan de proostdij verkocht, waarvan zij, buiten de toestemming der Staten, vervreemd waren.

Het gedeelte van Kudelstaart, dat vroeger alleen onder Holland behoorde, is, in het jaar 1724, door de stad Amsterdam voor drie duizend gulden aangekocht, zoo dat de Burgemeesteren dier stad Ambachtsheeren waren.

Het d. Kudelstaart, Kudelsteert of Kuidelstaart, oudtijds Kuydelsteert, ligt 4 u. Z. ten W. van Amsterdam, 2 u. Z. Z. W. van Amstelveen, ½ u. Z. O. van Aalsmeer.

De Herv. kerk, welke voorheen op Stichtschen grond stond, heeft een eenvoudig aanzien, is tamelijk hoog opgebouwd, maar is klein en heeft geen orgel. Voor de kerk rijst een fraaije vierkante, spitse toren op.

De R. K. kerk, aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, is in het jaar 1822 gesticht, en heeft eenen toren, doch geen orgel.

Het wapen van Kudelstaart bestaat in een schild van keel, waarop een jagthoorn hangt, uit welken een mannetje te voorschijn komt.

KUERENS of Domburger-Rassen, zandbank in de *Noordzee*, aan de Noordwestkust van het eil. *Walcheren*, ten N. van *Domburg*, zich tusschen de Roompot en het Oostgat aanmerkelijk ver in zee uitstrekkende.

KUHLENKAMPS-SPRUIT, ook wel Kulenkamps-Spruit gespeld, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappica-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffij- en katoenplant. Adrichem, benedenwaarts aan de koffijplant. Landlust en Twistrust; 500 akk. groot. De Negers noemen haar Lemmersie.

KUIJER-POLDER, pold., vroeger in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans tot de prov. *Noord-Holland* behoorende, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Nederhorst-den-Berg*; palende Z. W. en N. aan de Vecht, die hem ten Zuiden van Vreeland, ten Westen en Noorden van Nichtevecht scheidt, O. aan de Reevaart, waardoor hij van den Spiegel-polder en Overmeer gescheiden wordt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 169 bund., waaronder 165 bund. 20 v. r. 38 v. ell. schotbaar land; en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

KUIK, vl. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Cuyk.

KUIK (HET HUIS-) of het Huis-Cuyk, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *'t Bildt*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Berlikum*, ½ u. Z. Z. W. van Lieve-Vrouwe-Parochie. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

KUIK (HET LAND-VAN-), voorm. heerl. in de prov. *Noord-Braband*. Zie Cuyk. (Land-van-)

KUIK (NIEUW-), d. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Nieuw-Kuik.

KUIKENSBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie Kiekensbaai.

KUIKHORNE, buurt, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gedeeltelijk griet. *Achtkarspelen*, gedeeltelijk griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. N. O. van *Bergum*, waartoe het gedeelte behoort, dat in *Tietjerksteradeel* gelegen is, 1½ u. W. van *Twyzel*, waartoe dat gedeelte gerekend wordt, dat in *Achtkarspelen* ligt.

KUIKHORNSTERTILLE of Kuykhornstertille, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. *Leeuwarden*, kant. en N. O. van *Bergum*, ½ u. van *Koten*, waartoe het behoort. — Dit geh. ontleent zijnen naam van eene, daar nabijgelegene, brug.

KUIL, voorm. kast. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Cuyl (Het-Huis-).

KUIL (OUD) of het Kuilstermeer, voorm. water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ u. O. van *Limmen*, thans een stuk land uitmakende van ongeveer een paar bunders.

KUILAART (DE) of DE KUYLAART, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, hetwelk aan de westzijde door de sluis van Galama-dammen met de *Morra*, en aan de oostzijde door het Kuilaartsgat met de *Oorden* en zoo verder met de *Fljuessen* in verbinding staat.

KUILAARTSGAT (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, hetwelk de Kuilaart met de *Oorden* vereenigt.

KUILBEEMDSBOSCH, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Tilburg*, gem. *Udenhout*, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 82 v. r. 50 v. ell.

KUILENBURG of KUILENBURG, stad in het graafs. *Culenborg*, thans prov. *Gelderland*. Zie CULENBORG.

KUILENBURG, fort in *Oost-Indië*, op het *Muluksche* eil. *Groot-Banda*, aan den Vogelhoek. — Dit fort beschermt het Celamsche-kanaal.

KUILENBURG (GROOT-) of GROOT-KUILENBURG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*. Zie CUYLENBURG (GROOT).

KUILENBURG (KASTEEL-VAN-) of KASTEEL-VAN-KUILENBURG, voorm. kast. in het graafs. *Culenborg*, thans prov. *Zuid-Holland*. Zie CULENBORG (KASTEEL-VAN-).

KUILSTERVAART (DE OUDE-), voorm. water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Limmen*, dat in eene zuidelijke rigting uit de *Oude-Kuil* in het *Kleimeer* liep.

KUIN (DE), onbehuisde streek lands in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. O. Z. O. van *Ulrum*, ten Z. aan de trekvaart en puinweg onder Vliedorp.

Deze streek lands beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3 bund. 23 v. r. 50 v. ell.

KUINDER, vl. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie KUINRE.

KUINDER (DE), in het Friesch DE TJONGER en in het Latijn CUNERA FLUVIUS geheeten, riv., prov. *Friesland*, die uit de hooge veenen op de grenzen der prov Drenthe, nabij het d. Haule, in de griet. *Stellingwerf Oosteinde* ontspringt, en niet ver van haren oorsprong de gemelde grietenij, als ook *Stellingwerf-Westeinde*, afscheidt van de twee noordelijke grietenijen *Opsterland* en *Schoterland*. In het Noordwesten en Westen van Oosterwolde vloeijen er nog twee riviertjes of beekjes in, het Groot Diep en het Klein Diep genaamd, die beide voortkomen uit de lage landen van Appelsche, alwaar het water, van de hooge veenen afloopende, vergaderd wordt. Na door het ontvangen van den vloed dezer twee beekjes aanzienlijk geworden te zijn, loopt de KUINDER, in tallooze kronkelingen, doorgaans Zuidwest aan, tot aan de of Statenzeedijk genaamd, alwaar zij door de zoogenaamde Slijkenburger- of Schoterzijl, in 1708 daargesteld, door eene keersluis wordt afgesloten; terwijl zij van daar den naam ontvangt van Kromme-Linde, en thans door een nieuw, in 1842 en 1843 gegraven, kanaal, achter het vlek de Kuinre in de Haven valt en zoo in zee uitloopt; terwijl zij ook nog hare uitwatering heeft door een ander, in het jaar 1834 nieuw gegraven kanaal, de Worstsloot genaamd, beginnende van de Schoter- of Slijkenburgerzijl af, en loopende van daar door de zoogenaamde onlanden, scheidende Friesland en Overijssel tot in de Zuiderzee.

KUINDERDIJK, dijk, prov. *Friesland,* aan de noordzijde langs de Kuinder loopende, en zich uitstrekkende van de hooge zandgronden, achter Nijeholtpade tot westwaarts aan de Schoterbrug, dienende om het water van de Kuinder te bedwingen.

KUINDERDIJK-EN-BAARLO, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel.* Zie BAARLO-EN-KUINDERDIJK.

KUINDER-SCHANS, voorm. schans in *Vollenhove,* prov. *Overijssel.* Zie KUINRE (gem.).

KUINRE of LAND-VAN-DE-KUINDER, voorm. graafs. in de tegenwoordige prov. *Friesland* en *Overijssel*, dat zijne bijzondere Graven had, doch welks grenzen, men niet meer juist weet op te geven; alleen weet men, dat het vóór den watervloed van 1170, eene aanmerkelijke uitgesterktheid moet gehad hebben, zijnde het buiten twijfel, dat de tegenwoordige eilanden Urk, Ens, Emmeloord en andere plaatsen, nu door de Zuiderzee overspoeld, daartoe behoorden en er aangehecht waren. De Graven van KUINRE hadden eene uitgestrekte magt; zelfs hadden zij het regt verkregen om gouden en zilveren munt te slaan, maar hun eerste afkomst vindt men bij de Schrijvers niet vermeld (1).

In het jaar 1187 leefde zekere HENDRIK KRAANVOGEL, Graaf *van* KUINRE, die uit zijn kasteel, aan de Zuiderzee gelegen, gedurige invallen en strooperijen in Friesland deed. Maar de Friesche Graaf WILLEM, deed eene sterkte opwerpen bij Oosterzee, niet verre van Kuinre, om Graaf HENDRIK te beteugelen. Dit gaf aanleiding tot herhaalde hevige gevechten, tot dat in het jaar 1195, het slot van Kuinre ingenomen en tot den grond toe geslecht werd, waarop Graaf HENDRIK zijn land moest verlaten en naar Holland de vlugt nemen. Later hebben de Graven van KUINRE tegen BOUDEWIJN VAN HOLLAND, den negen en twintigsten Bisschop van Utrecht, oorlog gevoerd, doch tot hunne groote schade, want in zeker gevecht, vijf honderd mannen verloren hebbende, zijn zij daardoor verpligt geworden zich aan den overwinnaar over te geven. Het land, onder de Graven van KUINRE behoorende, kwam daardoor, bij het uitsterven of gebrek van het mannelijk oir, aan het bisdom van Utrecht.

De Heer van KUINRE, een bondgenoot van den Heer VAN VOERST, behoorde in het jaar 1363 onder de zeeroovers, en hoewel de Bisschop, bij een verbond in 1352 gesloten, aan de kooplieden der steden bescherming had beloofd, ingeval zij op de kusten van Vollenhove schipbreuk mogten lijden, kon hij hun voor plundering op zee niet beveiligen.

De laatste Graaf HERMAN, alhoewel twee zonen hebbende, de een HERMAN en de andere DIEDERIK VAN KUINRE genoemd, werd, in den jare 1388 of 1397, genoodzaakt, zijn graafschap voor 5250 oude schilden (7350 guld.), te verkoopen, aan FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, die hem gedreigd had, met de wapenen te zullen aanvallen, onder voorwendsel van gepleegde kwade behandelingen, aan eigene onderdanen, die deswege, bij den Bisschop, tegen hem zware klagten hadden ingebragt. Het verdrag werd, tusschen den Bisschop en den genoemden Graaf, onder de bemiddeling der Staten van Overijssel, eerst derwijze getroffen,

---

(1) Omtrent de Heeren of Graven van KUINRE en de te Kuinre in de veertiende eeuw geslagen munten, heeft de Heer VERACHTER van Antwerpen, twee belangrijke verslagen medegedeeld, in zijne *Documens pour servir à l'histoir monétaire des Pays-Bas*, No. 1 en 2 (1840), met vijf afbeeldingen van munten.

dat de Bisschop aan Graaf Herman, gedurende diens leven, eene jaarlijksche uitkeering van vijftig oude Fransche schilden (70 guld.) doen zou. Doch daarna, is in dit koopverdrag, deze verandering gemaakt, dat de Bisschop, in plaats van jaarlijksche uitkeering, hem vier duizend schilden (5600 guld.), voor eens moest toetellen. Sedert is dit graafs. altijd onafgebroken met het Nedersticht of Overijssel vereenigd gebleven.

De geschillen welke, na den aankoop van de heerl. de Kuinre, gerezen waren, met de naburige Friezen over de erfpacht van eenige landen, in IJsselham gelegen, werden, in het jaar 1413, door twee Abten en twee Schepenen, uit elke der drie hoofdsteden, afgedaan. De Friezen moesten zich aan die uitspraak onderwerpen, maar de Bisschop beloofde dat de Ambtman van de Kuinre » gunstlic ende lieflic met » hen soude leven" en hun goed regt doen wedervaren.

In het jaar 1423 liet Frederik, terwijl Overijssel thans inzonderheid werd beveiligd door de landkasteelen Arkelstein, Goor, Diepenheim, Koevorden, Almelo, Vollenhove en de Kuinre, door de Kasteleinen den eed van getrouwheid aan de steden afleggen en haren handel beschermen. In het jaar 1482 klaagde de Kastelein te Kuinre Peter van Uterwijk, in eenen brief aan den Raad van Deventer: » Ik en kan langer gheen lant halten metter boeren, want see vra- » gen nae niemaude, nae Paus, Keyser noch Bisschop." — Daarom verzocht hij twee leden van den Raad te zenden op het huis te Kuinre, tegen den dag, dat hij aldaar gerigt wilde houden, terwijl het zeer noodig was » dat zij de boeren van Kuinre eens strenglic ende scerp- » lic onderwesen."

Het wapen van het graafs. Kuinre bestond uit een in acht fasceen verdeeld veld van goud en keel.

KUINRE, gem. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhove* (13 m. k., 6 s. d., 6 k. d.); palende N. aan de Friesche grietenijen Lemsterland en Stellingwerf-Westeinde, O. aan de gem. Oldemarkt, Z. O. aan Blankenham, Z. W. en W. aan de Zuiderzee.

Deze gem. bevat het d. Kuinre en eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 861 bund., waaronder 848 bund. 16 v. r. 93 v. ell. belastbaar land; telt 170 h., bewoond door 188 huisgez., uitmakende eene bevolking van 870 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en een weinig handel in boter en vee. In het jaar 1842 werden hier 52,266 pond boter ter waag gebragt. Voorheen bestond hier eene calicotweverij, welke heeft opgehouden te werken.

De Herv., die hier 700 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Kampen*, ring van *Vollenhove*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Struijdonk, die in het jaar 1584 herwaarts kwam, en in het jaar 1593 naar Blokzijl vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., welke hier 160 in getal zijn, onder welke 110 Communikanten, maken, met die van de omliggende gehuchten, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-en-Drenthe* behoort, en ruim 220 zielen telt, onder welke 150 Communikanten. Deze stat. wordt door eenen Pastoor bediend.

De 15 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Blokzijl*. — Men heeft in deze heerl. ééne school, welke door een gemiddeld getal van 75 leerlingen bezocht wordt.

Het d. KUINRE, ook wel KUINDER gespeld, in het Lat. CUNERA, ligt $8\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Zwolle, $2\frac{1}{4}$ u. N. ten W. van Vollenhove, ter plaatse, waar de Linde en de Kuinder zich vereenigen, om zich in de Zuiderzee te ontlasten.

In de oude historie vindt men gewag gemaakt van het d. KUINRE, als gelegen in het gewest, dat de Ouden vroeger mede onder Friesland telden. Later was het eene versterkte schans, de Kuinderschans geheeten; de werken echter, gesloopt zijnde, is het thans weder een dorp, waar men eene der beste havens van Overijssel heeft.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, stond destijds ter begeving aan de Heeren van Overijssel. In deze kerk waren onderscheidene vikarijen gesticht, als: die van de H. *Maagd* MARIA, die van het *Hoogwaardige Sacrament*, die van *Onze Lieve Vrouw ter Noodt*, die van het *Heilige Kruis*, die van de H. ANNA, die van den H. ANTONIUS en die van den H. NICOLAAS. Deze kerk is in 1844, zoo uit- als inwendig, aanmerkelijk verbeterd en verfraaid en prijkt thans ook met een eenvoudig, maar niettemin smaakvol orgel, hetwelk door vier leden der gemeente aangekocht en aan de kerk ten geschenke gegeven is.

De R. K. kerk, aan den H. NICOLAAS toegewijd, is in 1825 door den watervloed geheel vernield en in het jaar 1837 herbouwd, met een klein torentje en van binnen aanmerkelijk verfraaid, doch zonder orgel.

Ook heeft men er een Gemeentehuis, zijnde een doelmatig ingerigt gebouw, met eenen toren; alsmede eene Waag.

In 1510 werd KUINRE door de Gelderschen, onder KAREL VAN EGMOND, overrompeld, die echter spoedig daarop, door die van Vollenhove, verdreven werden.

In 1517 stroopten de Gelderschen, onder het gebied van SELBACH, in de landen van Langewold, Fredewold, Drenthe, Stellingwerf en de KUINRE. Vier jaren daarna kwam WILLEM VAN ROGGENDORP, een Utrechtsch Overste, met zijn leger, eerst te Steenwijk en deed daarna in de KUINRE eenig volk aanwerven, om tegen die van Stellingwerf en die van Schoterland te oorlogen.

In het jaar 1524 werd het andermaal door de Gelderschen ingenomen, die het drie jaren inhielden, als wanneer het onder de magt van KAREL V kwam.

Toen de Spanjaarden in 1580 Steenwijk wilden belegeren, lagen in de KUINRE twee vaandelen in bezetting, onder de Kapiteinen ESCHADE en ROLOF VAN LANGE. De Spanjaarden zonden eenige benden voor deze plaats, om die in te nemen. Zij overvielen haar des nachts en waren in korten tijd overwinnaars, want de plaats was toen nog weinig versterkt. Kapitein ESCHADE werd gevangen genomen en zijn vaandel verscheurd; van LANGE liet er ook het zijne, doch hij zelf ontvlugtte. Vele soldaten werden op hunne bedden doorstoken, andere gevangen genomen, en slechts weinigen konden ontkomen. Het vlek werd uitgeplunderd en verlaten. Daarna bonden zij het vaandel van DE LANGE aan eenen paardestaart en sleepten het, met veel gejuich, om de muren van Steenwijk. In het volgende jaar, toen het belegerd Steenwijk door der Staten leger ontzet was, werd KUINRE in weinige dagen weder veroverd, niettegenstaande de Spanjaarden zich sterk in de kerk verschanst hadden.

KUINRE was in 1672 mede onder de plaatsen, van welke BAREND VAN GALEN, Bisschop van Munster, zich meester maakte; doch zoodra de

burgers van Blokzijl de Munstersche krijgsbezetting, met behulp van eenig Friesch krijgsvolk, uit hunne schans verdreven hadden, was KUINRE van de andere overheerde plaatsen in Overijssel afgesneden, weshalve de Munstersche bezetting, op de aankomst van eenig Staatsch volk, onder den Kapitein HOLBAREND, genoodzaakt was deze sterkte weder te verlaten, na haar uitgeplunderd en uit wraak de kerk te hebben in brand gestoken.

Bij den watervloed van Februarij 1825 werd de dijk, van KUINRE af tot aan Vollenhove, geheel vernield. Te KUINRE zelf werden zeven en twintig huizen, met al wat zich daarin bevond, door de golven verslonden, en dertien andere onbewoonbaar gemaakt; terwijl de bewoners, met nog een aantal andere ingezetenen, die nog een gedeelte van hunne huizen behielden, op de nabij gelegene vaartuigen de vlugt moesten nemen. Het kerkgebouw der Hervormden was onbruikbaar geworden, en dat der R. K., met den daarbij staanden korenmolen, geheel weggeslagen. Van dien geduchten vloed werden ook hier negen menschen de slagtoffers; terwijl meest al het vee verdronk.

In de nabijheid van de KUINRE grijpt thans eene aanzienlijke inpoldering van een gedeelte der Zuiderzee plaats, door de Heeren VAN DIGGELEN en VAN ROYEN, zijnde het bedrag der aan hen door den Staat toegewezene zeebodem eene oppervlakte van 4000 bund.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van het voorm. graafschap.

KUINRE (ACHTER-), pold. in het kw. van *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant *Vollenhove*, gedeeltelijk gem. *Vollenhove*, gedeeltelijk gem. *Kuinre*.

KUIPE-POLDER (DE), naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft, aan twee kuipen of inlagen in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, welke het gedeelte gronds uitmaken, dat bewesten Kolijnsplaat, ten N. den Oud-Noord-Beveland-polder, gelegen is.

Een dezer kuipen, ontlast zich van het overtollige water door een verlaat; terwijl de andere geen suering heeft. Zij behooren onder het polderbestuur van Oud-Noord-Beveland en maken ook van dien polder een gedeelte uit.

KUIPER, KUIPERS-EILAND, VOGEL-EILAND of POELOE-BOERONG, ook wel het KUIPERTJE genoemd, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, op de *Reede-van-Batavia*, ½ m. Z. O. van Onrust.

Het is zeer laag. Weleer was het van twee hoofden voorzien, alwaar de schepen lostten en laadden. Het was eertijds met pakhuizen bezet, doch heeft thans nog slechts een kruidmagazijn. Ook stond het beeld van BAREND FOKKE, een stoute Schipper, van wien men verhaalt, dat hij de reis van Holland naar Batavia, in het jaar 1678, in drie maanden en vier dagen aflegde, hier vroeger met zijn Friesch pakje in steen uitgehouwen, tot dat het later door de Engelschen vernield werd.

KUIPER (RIF-VAN-HET-EILAND-) of POELOE-KARANG-KUIPER, rif in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, op de *Reede-van-Batavia*, benoorden het eiland Kuiper.

Op de noordwestzijde van ieder der twee uithoeken van dit rif staat, op negen vademen diepte, een wit geschilderde paal, zonder kruis.

KUIPERSBERG, berg in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Ootmarssum*.

KUIPERS-PAD, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en 10 min. Z. van *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. N. O. van Amstelveen.

Men heeft er eene R. K. kerk, aan den H. NICOLAAS toegewijd, welke tot de stat. van *Amsterdam*, buiten de Raampoort, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

KUIPERS-VEER (HET), geh. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. W. van *Dordrecht*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Oud-Beijerland*, gem. en 1½ u. N. O. van *Heinenoord*; met 6 h. en 50 inw. en een veer over de Oude-Maas op Heer-Jansdam. Vroeger diende dit veer tot overtogt van Holland naar Braband; doch sedert de voorname overtogt door het leggen van eenen straatweg naar elders is overgebragt, is dit veer vervallen, zoo dat men er nu nog slechts voetgangers overzet.

KUISEMERBALK, CUYZEMERBALK, KUSEMERBALK of CUSEMERBALK, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. Z. W. van *Oldekerk*, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. ten N. van *Grootegast*, 20 min. Z. Z. W. van *Sebaldeburen*, waartoe dat gedeelte behoort.

Hier ligt op hooge gebinten of hoofden een balk tot overloop voor voetgangers over het Wolddiep, bij het geh. de Jouwer, naar welke *balk* en het vroeger oostwaarts gelegen klooster *Cusemer* het aldus genaamd wordt.

KUISEMERKLOOSTER of KUSEMERKLOOSTER, voorm. kloost. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie CUZEMER.

KUITTAARD, KUITAARD of KUITHAARD, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 5½ u. Z. O. van *Goes*, kant., distr. en 1½ u. N. van *Hulst*, in de gem. *Hontenisse*, op den weg van Hulst naar het veer van Welsoorde.

Men telt in dit geh. 36 h., bewoond door 44 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 190 zielen, die in den landbouw hun bestaan vinden. Er zijn hier twee meestoven en eene cichoreibranderij.

KUIVEZAND of STUIVEZAND, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5 u. W. van *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Oud-en-Nieuw-Gastel*, ½ u. O. van *Oud-Gastel*, waartoe het behoort; met 330 inw.

KULENRODE, KULENSRODE, KULDERODE, voorheen CULUTRODE, thans gemeenlijk KOLDER-ROY geheeten, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 5 u. W. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*; met 22 h. en 140 inw.

Het was vroeger eene hofstede, en wordt als zoodanig reeds in 1212 vermeld in eenen brief, waarbij THEODORIKUS VAN ALTENA aan de kerk van Averbode verkoopt en gedeeltelijk ook geeft alle zijne tienden en twee plaatsjes, beide genoemd Meerta (Hooge- en Lage-Mierde), ook het onbebouwde land gelegen tusschen de hofstede van Culutrode en het water de Beek.

KULKAN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. WEDERZORG, in *Nederlands-Guiana*. Zie WEDERZORG.

KULSDOM, buurs. in de heerl. *Borculo*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. O. van *Logchem*, gem. en ½ u. N. van *Borculo*, nabij *Geesteren*, waartoe het behoort.

Deze buurschap is in de laatste jaren dikwijls door het water van den Berkel en de Bolsbeek overstroomd geworden, hetgeen eenen zeer nadeeligen invloed op de welvaart der ingezetenen heeft gehad.

KUNRAED, Kunraede of Kunraad, bij verkorting veelal Kunder, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en 3½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. en ½ u. Z. van *Voerendaal*; met 87 h. en 380 inw.

In dit geh. heeft men zes kalkbranderijen van grijsachtigen bazaltsteen; het zijn de eenigste kalkovens, die men in Limburg aantreft.

KUREN-POLDER (DE GROOTE-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. O. aan den Schuthoek-polder en den Peerenboom, O. aan den straatweg van Breda naar Gorinchem, Z. aan het Oude Maasje, Z. W. aan het Poldertje-op-den-Zuidwesthoek-van-den-Groote-Kuren-polder, W. aan het Poldertje-ten-Westen-van-den-Groote-Kuren-polder, en het Wijtvlietsche-gat.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 71 bund. 34 v. r. 80 v. ell. Door het zuidoostelijke gedeelte van dezen pold. loopt de, in 1811 en 1812 aangelegde, groote weg der eerste klasse no. 3, waardoor 3 bund. 93 v. r. 70 v. ell. O. van den grooten weg liggen en de uitwateringen, aan de oost- en westzijde, thans afzonderlijk plaats hebben, geschiedende die aan de westzijde door twee houten sluisjes, ieder voorzien van een drijfdeurtje en schuif, wijd 9 palm. 7 duim. en 5 palm. 3 duim., eene op het Oude Maasje en de andere op het Wijtvlietsche-gat, en vervolgens op het Oude-Maasje, en aan de oostzijde door een houten sluisje, wijd 4 palm. 5 duim., voorzien van eene schuif en deurtje, op de zoogenaamde Reesloot. Het zomerpeil is 1 palm 5 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 9 palm. of 2 ell. 2 palm. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van twee Poldermeesters en eenen Penningmeester.

In de zuidelijke kade van den Groote-Kuren-polder, op 15 ellen uit den teen des buitenberms van den grooten weg, no. 3, wordt, in geval de landen van Heusden, Altena en Dussen overstroomd worden, een hulpgat ter lengte van 113 ell. gegraven.

KURENPOLDER (DE KLEINE-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. O. aan het Oude-Maasje, O. aan het Wijtvlietsche-gat, Z. aan den Nieuwe-Kuren-polder, W. aan den Steen-van-Kloosteroord.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van de bekading van den *Steen-van-Kloosteroord*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 44 v. r. 70 v. ell., en wordt door twee houten sluisjes, op het Maasje en het Wijtvlietsche-gat, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Groote-Kurenpolder.

KURENPOLDER (DE OUDE-), ook genaamd de Binnen-Kurenpolder, pold. in de *Langstraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan den Noorder- of Nieuwe-Buitendijksche-Hooipolder, O. aan den Gecombineerde-Binnenpolder-van-Raamsdonk-en-Waspik, Z. aan het dorp Raamsdonk, W. aan den Oude-polder.

Deze pold., welke denkelijk in het jaar 1421 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund. 43 v. r. 47 v. ell., en wordt door eene steenen sluis, wijd, in den dag, 5 palm. 4 duim.,

hoog 5 palm. 2 duim. en voorzien van eene vloeddeur en schuif, en vervolgens door de kilsluis van den Noord- of Nieuwe-Buitendijksche-Hooipolder, op het Oude-Maasje van het overtollige water ontlast. Het land ligt 5 duim boven A. P. De hoogte der dijken is 3 ell. 7 palm. of 4 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Poldermeester, die tevens Penningmeester is. De dijk wordt door de eigenaren der dijkperceelen en de sluis door den polder onderhouden. Een gedeelte van het d. Raamsdonk is in dezen polder gelegen.

KURENPOLDER (POLDERTJE-AAN-DEN-ZUIDWESTHOEK-VAN-DEN-GROOTE-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk;* palende N. aan het Poldertje-ten-Westen-van-den-Groote-Kurenpolder, O. aan den Groote-Kurenpolder, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan het Wijtvlietsche-gat.

Deze pold., die in het jaar 1829 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, met de kade, eene oppervlakte van 1 bund. 49 v. r. 70 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 3 palm. 7 duim., voorzien van eene klep, op het Wijtvlietsche-gat en vervolgens op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. 5 duim. boven A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 6 palm. tot 1 ell. 7 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Groote-Kurenpolder.

KURENPOLDER (POLDERTJE-TEN-WESTEN-VAN-DEN-GROOTE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk;* palende N. aan de Buitengronden-langs-het-Wijtvlietsche-gat, O. aan den Groote-Kurenpolder, Z. aan het Poldertje-aan-den-Zuidwesthoek-van-den-Groote-Kurenpolder, W. aan het Wijtvlietsche-gat.

Deze pold., die in het jaar 1829 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, met de kade, eene oppervlakte van 2 bund. 5 v. r. 20 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, voorzien van eene klep, wijd 3 palm. 3 duim., op het Wijtvlietsche-gat en vervolgens op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 6 palm. boven A. P. De hoogte der kade is 1 ell. 6 palm. of 1 ell. 7 palm. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Groote-Kurenpolder.

KURKMEER (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, die, ten O. van Leeuwarden, bij Schilkampen, uit de *Tijnje* voortkomt, en, met eene oostelijke strekking, naar het *Oudeel* loopt.

KUTTINGEN, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 2 u. Z. van *Wittem;* met 10 h. en 60 inw.

Dit geh. is zeer klein; de bouw- en weilanden, in de laagten gelegen, zijn goed, doch daar deze streek zeer bergachtig is, zijn er weinig goede gronden.

KUW-END, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, zijnde eene verbreeding van het *Ouddeel*, welke in verbinding staat met het *Miedumer-diep*, ten O. van het d. Miedum.

KWAADEINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. gem. en 25 min. N. W. van *Tilburg;* met 11 h. en 70 inw.

KWAAK (DE) of Kwakel, ook wel de Kwaakbrug geheeten, brug in *Rijnland*, prov. *Zuid Holland*, ½ u. van *Leyden*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, over de Trekvaart-van-Leyden-naar-Haarlem.

In de nabijheid van deze brug vindt men eene herberg, meestal ook onder den naam van de KWAAK bekend, welke tot een uitspanningsoord van sommige ingezetenen van Leyden strekt.

KWAALBERGSBOGT (DE), baai in *Oost-Indië*, aan de westkust van *Nieuw-Guinea*. Daarin ligt het kasteel Namatotte of Omai.

KWAALBURG, KWALBURG, QUALBURG, of de KWAL, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ruim 4 u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. O. ten O. van *Ginneken*, gem. *Alphen-en-Riel*, ½ u. Z. W. van Alphen; met 24 h. en ruim 140 inw.

KWADENDAMME, QUADENDAMME, of KWADAMME en in de wandeling DEN KWAJENDAM, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1½ u. Z. van *Goes*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Heinkenszand*, gem. en ½ u. W. ten N. van *Hoedekenskerke*. Men telt er 58 h. en 340 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Dit d., hetwelk langs den dijk tusschen den Oud-Vrelandsche-polder en den Nieuw-Vrelandsche-polder ontstaan is, heeft van dien dijk, den naam van KWADENDAM gekregen. Het was voormaals een gehucht, meest, even als nog, door R. K. bewoond. Toen na de omwenteling in het jaar 1796, ook de R. K. in het vol genot der burgerlijke regten hersteld waren, en vrijheid verkregen hadden, om zich kerkgebouwen te stichten, werd deze, in vele opzigten zeer wel gelegene buurschap, een der beide hoofdpunten, welke tot dat einde op het eil. Zuid-Beveland gekozen werden.

De R. K., welke hier 270 in getal zijn, onder welke 100 Communikanten, maken, met de omliggende dorpen, eene stat. uit, welke 800 Communikanten telt, en tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Zeeland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. BONIFACIUS toegewijd, is uit vrijwillige bijdragen gesticht en den 22 October 1801, door B. H. KOKKELING, Pastoor en Landdeken te Middelburg, ingewijd. De eerste Pastoor aldaar was ARNOLDUS VAN KERKHOVEN, die in het jaar 1814 naar Overschie vertrok. Deze kerk is een klein gebouw, met een net vierkant torentje en is van een orgel voorzien.

De Herv., die hier 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Hoedekenskerke*. — Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Hoedekenskerke*.

KWADENTIJD-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie QUADENTIJD-POLDER.

KWADIJK, gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerend*, (7 k. d., 18 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Oosthuizen-en-Hobrede, N. O. aan Middelie-en-Akswijk, O. aan Edam, Z. W. aan Purmerend, W. aan de Beemster.

Deze gem. bevat het d. Kwadijk, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2916 bund. 86 v. r. 26 v. ell., waaronder 2891 bund. 20 v. r. 69 v. ell. belastbaar land; telt 57 h. bewoond door 70 huisgez., uitmakende eene bevolking van 330 inw., die meest hun bestaan vinden in veeteelt en melkerij.

De inw., die bijna alle Herv. zijn, onder welke 170 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Edam*, ring van *Purmerende* behoort. Voorheen was KWADIJK kerkelijk vereenigd met *Middelie*, *Warder* en *Hobrede*, doch het heeft sedert het jaar 1650 een eigen Leeraar. De eerste, die in deze gem., nadat het van *Middelie* was afgescheiden, waarbij het tot dus ver behoord had, het

leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERARDUS VOORTHUIZEN, die in het jaar 1650 herwaarts kwam, en in het jaar 1678 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de Regering van Edam.

Men heeft in deze gem. eene school, die door een gemiddeld getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Het d. KWADIJK, oudtijds QUADIJK, ligt 3 u. Z. W. van Hoorn, ¾ u. N. O. van Purmerende. Het was oudtijds een der bloeijendste dorpen uit den omtrek, doch is door brand en het lijden van schipbreuk der ter zee varende ingezetenen, zeer vervallen. De streek, waar langs de huizen getimmerd zijn, heeft eene lengte van weinig minder dan een half uur. Men telt er 56 h. en 280 inw.

Aan het oostelijk einde ligt eene schouw, waarmede reizigers en rijtuigen naar de Purmer overgezet worden.

De kerk stond vóór de Reformatie ter begeving aan de Graven van Holland. Het bevestigen van den Pastoor stond aan den Aartsdeken van de Utrechtsche domkerk. Deze kerk, die een kruisgebouw was, met een sierlijk zeskantig koepeltorentje, werd in het jaar 1674, zwaar door storm beschadigd, doch in het volgende jaar wederom hermaakt, waarvan de gedachtenis op eenen steen bewaard werd. Deze kerk is echter in het jaar 1836 vervangen door eene geheel nieuwe, zijnde een fraai steenen gebouw, met eenen netten houten toren.

In 1573 lagen hier twee vaandelen krijgsvolk, die den aanslag der Spanjaarden op Purmerende hielpen verijdelen.

In dit d. schijnt een klooster te hebben gestaan, want men leest, dat in 1798 tusschen het gewelf en het dak der kerk een latijnsche bijbel, op perkament zeer fraai geschreven en met kleuren bewerkt, gevonden is, waarschijnlijk ten tijde der Reformatie, tusschen 1566 en 1570, door de Monniken in het klooster gebruikt, doch door de R. K. verborgen geworden.

Er bestaat hier sedert onheugelijke jaren, eene bus of beurs tot onderstand voor oude zeevarende lieden, of die buiten staat geraken, om ter zee dienst te doen, alsmede voor hunne weduwen.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Mei.

KWADIJK is de geboorteplaats van JOANNES ENS, geb. den 9 Mei 1684, † 6 Januarij, 1732, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Utrecht.

Het wapen van deze gem. bestaat uit drie kikkers in eenen vlierboom.

KWADIJKER-KOOG, pold. in *Waterland*, prov. *Noord Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Kwadijk;* palende N. aan Kwadijk, O. aan de Purmer-ringsloot, Z. en W. aan den Oversteenschepolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 193 bund. 3 v. r. 64 v. ell., en wordt door eenen molen, op de Ringsloot, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters.

KWADOELEN of KWADOLEN, buurs. in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*. Zie CADOELEN.

KWAK (DE), DE QUACK, DE KWAKSCHE-POLDER of DE ST. CORNELIS-POLDER, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie QUACK (DE).

KWAKEL, geh., vroeger tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. ten W. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 2½ u. Z. van *Amstelveen*, gem. *Uithoorn;* ¼ u. W. van Uithoorn; met 33 h. en 180 inw.

De R. K. maken, met die uit de buurs. Boterdijk en Vrouwenakker, eene stat. uit, welke 400 zielen telt, onder welke 260 Communikanten, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, is een in 1844 grootelijks hernieuwd gebouw, met een vierkant koepeltorentje en van een orgel voorzien. — Men heeft aldaar eene school, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt. — De kermis valt in den eersten Zondag na 8 September.

KWAKERNAAK, pold. in den *Alblasserwaard, prov. Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Schelluinen;* palende N. aan den Polder-van-Schelluinen, O. aan de Haar, Z. aan de Schelluinsche-Vliet, die hem van Wolferen scheidt, W. aan de Brederoodsche-Kade, waardoor hij van Boven-Hardinxveld gescheiden wordt.

KWAKERS-EILAND, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. W. van *Amsterdam*.

KWALA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de *Oostkust*.

KWALANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

KWALGAT (HET), een der killen van den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*.

KWALI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Galoe*.

KWALISATOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

KWALLA-LANGSA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

KWALO, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, 2° 48′ N. B., 117° 26′ O. L.

KWANJIR, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*. Het bevat dertien dorpen, die gezamenlijk wel 1600 huisgezinnen tellen.

KWANTAN, KWATAN of LOEBOE-DJAMBI, rijk in *Oost-Indië;* op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de *Oostkust;* palende N. aan Siak, O. aan Kampur en Indragirie, Z. en W. aan de Menangkabausche distrikten. Dit rijk staat onder Nederlandsche bescherming. Het luchtgestel is er zeer gezond en groeizaam. In de westelijke distrikten is het land bergachtig, doch er zijn geene merkwaardige bergen dan de Soengi-Pango. De voornaamste rivieren zijn: de Kwantan, de Sienjiegie en de Sibayong. Het brengt rijst, katoen, hennep, keerkrings vruchten, sago, koffij, die vooral in de bergachtige westelijke streken zeer goed is, timmer- en ander hout, bamboes enz. voort. Het dierenrijk levert veel vee en wild, ook olifanten, was, honig enz. op. Men vindt er mede goudmijnen. De hoofdpl. is Loeboe-Djambi.

KWANTAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Oostkust, die met eene oostelijke rigting bezuiden de *Straat-van-Malakka* uitloopt

KWARAHAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

KWARASSAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedoe*, ads. res. *Magelang*.

De Barissan van den Tomongong van Bantoe, die hier post hield, werd er den 11 April 1829, door de muitelingen aangevallen, tot dat hij verpligt werd voor hen terug te trekken, toen echter kort daarop

de tiende mobiele colonne van het Nederlandsche leger ter ondersteuning aankwam, moest de vijand in allerijl de vlugt nemen, en werd door de kavallerie, ongeacht het slechte terrein, met goed gevolg nog ingehaald, waarbij eenige muitelingen werden afgemaakt en vier geweren veroverd, terwijl de Luitenant der expeditionaire huzaren, Batouwski, en nog twee manschappen, van onze zijde daarbij gewond zijn geworden.

KWARTIER (HET), b. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5 u. N. W. van *Breda*, kant. en 2 u. W. van *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*, ½ u. W. van *Fijnaart*; met 42 h. en ruim 300 inw.

KWARTIERSCHE-GORZEN, gorzen in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan den Sabina-polder en den Slobbegors- of Elizabeth's-polder, O. aan den Slobbegorspolder en de buitengronden, Z. aan het poldertje van den Heer Ingenhousz, W. aan de Dintel en den Sabina-polder.

Deze gorzen, welke door de herdigting van de rivier Mark-en-Dintel binnenlanden geworden zijn, beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 25 v. r. 70 v. ell., goed bouw- en hooiland, en wordt door een sluisje, op de rivier de Mark-en-Dintel, van het overtollige water ontlast. Het beheer is opgedragen aan den Penningmeester C. W. Maris, te Klundert.

KWARTIER-ZEVENAAR (HET), buurs. op de *Lijmert*, prov. *Gelderland*. Zie Zevenaar (Het Kwartier-).

KWATTA, verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de rijweg naar Kwatta, welke hier op een uur afstand ten W. van Paramaribo eindigt.

Kwatta grenst ten O. aan de verl. kostgr. Peu-et-Content, ten Z. aan den weg, ten W. en ten N. aan onuitgegeven bosch en Zwampen.

KWATTA (RIJWEG-VAN-), weg, loopende van de *Fiottebrug*, bij *Paramaribo*, een uur westwaarts naar *Kwatta*, aan welks noordzijde, zeven verlatene kostgronden, met vervallene gebouwen, liggen, als: van de stad afkomende regts, Oldenburg, Toevlugt, Mon-Divertissement, Vaderszorg, Rosina, Peu-et-Content en Kwatta, welke laatste vroeger eene societeits-plantaadje was, en thans een uitspanningsplaats is van de rijtuighoudende ingezetenen van Paramaribo.

Ten Z. of ter linkerzijde liggen, aan de hooge, groene rijweg naar Kwatta, op eenen zandige schulpheuvel, de begraafplaatsen van de Portugeesche en Hoogduitsche Joden van Paramaribo, op welke vele gedenksteenen.

KWEEKDUIN, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalberts-berg-en-de-Vogelenzang*, 5 min. N. van *Overveen*, waartoe het behoort. — De grond van dit voorm. buit. is thans teelgrond.

KWEEKHOVEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*.

Dit buit. bevat, behalve de heerenhuizing en verdere getimmerten, engelsche plantsoenen, lanen en bosschen, slingerbeek, vischrijke vijvers, moes- en broeituinen, boomgaarden, een kamp weiland, mitsgaders 2 stukjes teelland, groot te zamen 11 bund. 21 v. r. 46 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. de Vries.

KWEEKHOVEN, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Motkreek, ter regterzijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan den verlaten kostgr. Java, bovenwaarts aan den kostgr. Jagerswoud; 809 akk. groot; met 77 slaven, de Negers noemen haar Koffijckron.

KWEEKLUST, verl. houtgr. in *Nederland-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de Corroupinakreek en de Konie-Konie-kreek, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. kostgr. Lust-en-Rust, benedenwaarts aan de verl. kostgr. Gage d'Amour; 1500 akk. groot.

KWEEKLUST, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgr. de Goede Onderneming, benedenwaarts aan den kostgr. Misgunst; 500 akk. groot; met 2 slaven.

KWEEKLUST, verl. koffijpl. in *Nederlands-Guiana*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het gedolven kanaal van Poelepandje, benedenwaarts aan de Vrijmans gronden, en wordt veelal onder de Vrijmansgronden van Paramaribo begrepen.

KWEEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermasing*. Aan deze riv. is eene poststation.

KWELBEN (DE), volgroeide waterplassen of veenen in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, langs het geb. *Loo*, gem. en ½ u. N. W. van *Hilvarenbeek*.

KWELDER, landstreek op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Helder*, gem. *Texel*.

Het is het zuidelijkste der drie perceelen, waarin Eijerland vóór de bedijking verdeeld was, en beslaat eene oppervlakte van 1363 bund., grenzende toenmaals ten N. aan paal 6 en de Scheidzwen, bij de Oostertollen of de tegenwoordige Directie-keet, ten Z. aan de palen, bij den Ruigendijk, en aan paal 12, bij Dirkje-Maaike-Duin en de vallei Nederlanden.

Men vindt er nog de stallen en schuren van eene eertijds belangrijke schapenfokkerij, doch sedert de indijking meest in bouwlanden verkeerd.

KWELDERZWEN of Breezwen, voorm. kreek op *Eijerland*, eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, welke vóór de indijking van Eijerland, zich in de *Ruigendijks-zwen*, ten Z. O. van Kwelder ontlastte, doch sedert met het aanwezen ook den naam verloren heeft.

KWELLING (DE), voorm. watergang in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, welke met eene oostelijke rigting tusschen den Kloppenwaard en het vierde of benedenste poldertje van den Nes doorliep, en zich in de *Merwede* ontlastte.

KWELLINGEN (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werken-en-Sleeuwijk*; palende N. aan den Kloppenwaard, O. aan den weg genaamd de Werkensche-stoep, Z. aan den Sasdijk, de Bermsloot langs den dijk van het Oudland-van-Altena en aan den rivierdijk.

Het zijn eigenlijk vier poldertjes, welke onderscheiden worden door namen van het Eerste-of-Bovenste-poldertje-van-de-Nes, het Tweede-poldertje-van-de-Nes, het Derde-poldertje-van-de-Nes en het Vierde-poldertje-van-de-Nes, zij beslaan gezamenlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13 bund. 60 v. ell., alles schotbaar land. Men zie voorts, voor de uitwatering, hoogte enz., de afzonderlijke art. Nes (Het Eerste-poldertje-van-de-), Nes (Het Tweede-poldertje-van-de-), Nes (Het Derde-poldertje-van-de-), en Nes (Het Vierde-poldertje-van-de-).

KWESTIEUSE- of KRAKEELLANDEN (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, gem. *Oosterhout;* palende N. aan de Donge, O. aan het Hooislop, Z. en W. aan het Krommegat.

Deze pold. beslaat, met de kade, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 18 bund. 42 v. r. 80 v. ell., en wordt door eenen duiker, wijd 6 palm. 4 duim. en voorzien van eene klep en schuif, op het Krommegat en verder op de Donge van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 3 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 1 ell. 6 palm. à 1 ell. 7 palm. boven A. P. Aangezien deze polder geheel aan het Domein behoort, wordt hij door het bestuur daarvan beheerd.

KWIJK, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KA-IJK.

KWIKHORN of KWISHORN, voorm. heerenhuis op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. van *Apeldoorn*, gem. *Epe*.

Dit heerenh. is reeds van ouds als een leen van het vorstendom Gelre bekend geweest. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans zaailand, hetwelk in eigendom wordt bezeten door den Heer J. VAN ZUUK, woonachtig te Epe.

KWILL of PUNCH-BOWL, krater van eenen vroeger vuurspuwenden berg in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*.

Deze berg, welke de gedaante heeft van een afgeknot suikerbrood, verheft zich 736 ell. boven de oppervlakte der zee. De krater, die men van de reede af zien kan, van waar de woeste wanden van puimsteen, en zwarte en blaauwe naaldvormige torens van arduin en graniet een majestueus gezigt opleveren, vormt eene grot van nagenoeg 600 voeten diepte. Buiten om den krater liggen aan de helling van den berg zeer groote zware keisteenen, die waarschijnlijk door de kracht der vulkanische uitbarstingen uitgeworpen zijn. De middellijn is ongeveer 1000 voeten. De bodem van de evengemelde grot, die voorzeker eene uitgestrektheid van eenen halven bunder gronds heeft, is ongemeen vruchtbaar en met verschillende boomen, heesters, planten en kruiden begroeid, in hetwelk een somber en statig licht schijnt. De overlevering wil, dat vroeger nu en dan, weggeloopene Negers zich daarin hebben opgehouden, en C. DE JONG verhaalt, dat men in 1780, vijftig van de zoodanigen te gelijk daarin verborgen vond.

KWINTSHEUL of QUINTSHEUL, geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. Z. ten W. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. N. O. van *Naaldwijk*, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. W. van *Wateringen*, gedeeltelijk gem. en 1¼ u. O. Z. O. van *Monster*, behoorende het zuidelijke gedeelte onder *Wateringen*, het noordelijke onder *Monster;* met 43 h. en 380 inw., van welke 11 h. en 120 inw. onder *Wateringen*, en 32 h. en 260 inw. onder *Monster*.

KWISTGELD (HET), pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Klundert;* palende N. O. aan de buitengronden tegen het Hollandsdiep, Z. aan den Groote-polder, W. aan het bekade gors boven de Noordschans.

Deze pold., die in het jaar 1776 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 96 bund. 56 v. r. 50 v. ell., alles schotbaar land, hetwelk meestal beweid wordt. Hij wordt van het overtollige water ontlast op het Hollandsdiep met twee steenen sluizen, de benedenste wijd 1 ell. 8 palm. 8 duim., voorzien van een paar puntdeuren en eene toldeur, en de bovenste wijd 4 ell. 2 palm. 1 duim, met een paar puntdeuren en twee toldeuren. Het zomerpeil is 1 palm

onder A. P. De hoogte der dijken gemiddeld 3 ell. 2 palm. boven A.P. Het bestuur is in handen van den Rentmeester der domeinen van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden te Klundert.

Des winters wordt aan de bovenzijde van dezen polder, een plasberm gestoken, ten einde van het opperwater genot te hebben.

KWISTGELD (HET), pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe;* palende N. aan de buitenlanden tegen den Amer, O. aan den Nieuwe-Zwaluwsche-polder, Z. en W. aan de Haven van de Lage-Zwaluwe.

Deze pold., die in het jaar 1779 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 28 bund. 60 v. r. 40 v. ell. weiland, en wordt door eene steenen sluis, wijd 1 ell. 3 palm., voorzien van eene vloed- en ebdeur en dragende het jaartal 1815, op den Amer van het overtollige water ontlast. Deze pold. wordt door het Domein bestuurd.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN

OP HET

ZESDE DEEL.

Bl. 4, reg. 7 en 9, *staat:* DE WIT, *lees:* DE WITT,
» 5, » 10, *van onderen, staat:* bestreden *lees:* bestreken
» 8, » 16, *staat:* DE KEETPOLDERTJE *lees:* HET KEETPOLDERTJE
» 10, » 18, » *Opper-Gniana*, lees: *Opper-Guinea*,
» 13, » 30, *staat:* Kudelstraat *lees:* Kudelstaart
» 13, » 17, *van onderen, staat:* uit te waren. *lees:* uit te wateren.
» 17, » 13, » , » Brakkevest, *lees:* Brakkevest der stad Goes,

Bl. 23, » 21, *van onderen, staat:* 939 bund. 24 v. r., *lees:* 39 bund. 24 v. r.,

Bl. 23, *achter* reg. 9, *van onderen, in te vullen:*

Ter plaatse, waar het ST. JANSKLOOSTER, te Amersfoort, gestaan heeft, ziet men thans eene paardenstalling voor het garnizoen, in 1841 van stadswege gebouwd.

Bl. 27, reg. 31, *staat:* DE LA ROCQEUS, *lees:* DE LA ROCQUES,
» 30, » 27, » HOGENDORP *lees:* VAN HOGENDORP
» 31, » 5, » JAN-TEN-HEERE, *lees:* JAN-TEN-HEERE (ST.),

Bl. 37, » 4, » verzoeken *lees:* verzoekingen
» 44, » 7, » EDA-WERDERADEEL, *lees:* EEDA-WERDERADEEL,
» 46, » 33 en 34, *staat:* Men telt er, met het buurtje de Bandt, 180 inw., *lees:* Men telt er 25 h. en 180 inw.,

Bl. 46, reg. 4 en 5, *van onderen, de woorden:* Men heeft er eene school. *door te halen.*

Bl. 46, *achter het art.* IDSEGA, *in te voegen:*

Men telt te IDSEGA 110 Herv. en 70 R. K., en heeft er een houten klokgestel.

Bl. 48, *achter het art.* IDSERDA-BUREN, *bij te voegen:*

Men telt te IDSERDA-BUREN 3 h. en 20 inw.

Bl. 51, reg. 8, *staat:* ALBERT, *lees.* ALLERT,
» » » 9, » 1630, *lees:* 1360,
» » » 34, » JOHAN VAN NYEVEEN, *lees:* JOHAN VAN NEVEN,
» » » 37, » HORA SICCEMA, *lees:* HORA SICCAMA,
» 53 » 9, *van onderen, staat:* RENIA VAN NAUTA, *lees:* RINIA VAN NAUTA,

Bl. 55, reg. 9, *staat:* JEPPEMA, *lees:* IEPPEMA,
» 58, » 3, » JERSEKE, *lees:* IERSEKE,
» » » 5, » JERSEKE-DAM, *lees:* IERSEKE-DAM,
» » » 7, » JERSIKE, *lees:* IERSIKE,

Bl. 58, reg. 8, *staat:* JERSIKEDAM, *lees:* IERSIKEDAM,
» » *achter het art.* IERST, *in te vullen:*

Ter plaatse, waar het adell. h. IERST gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, zijn in der tijd, in onderscheidene percelen verkocht; een daartoe behoord hebbend erve, groot 122 bund., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer R. F. C. Baron BENTINCK TOT SCHOONHETEN, woonachtig op Schoonheten.

Bl. 60, reg. 13, *staat:* MATTHEUS *lees:* MATTHAEUS
» 65, » 13, » Choromandelsche *lees:* Coromandelsche
» 66, » 13 en 14, *de woorden:* Van waar — te gissen *aldus te veranderen:*

Van waar HET IJ zijnen naam ontleend, is niet stellig uit te wijzen, doch het komt waarschijnlijk van den wortel *aa, ee* (water), bij verwisseling der klinkletters.

Bl. 67, reg. 6, *staat:* D. MENTS, *lees:* D. MENTZ.
» 69, » 33—35, *de woorden:* dat zoo — gewijzigd werd, *aldus te lezen:* dat, zoo wat de rigting der dijken als de plaatsing der sluizen aanging, bij deze voordragt gewijzigd werd),

Bl. 73, reg. 33, *in te vullen:*

De heerl. NEER-IJNEN wordt thans in eigendom bezeten door den Heer HANS WILLEM VAN AYLVA VAN PALLANDT, woonachtig te Neer-IJnen.

Deze heerl. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 615 bund. 43 v. r. 56 v. ell., waaronder 615 bund. 20 v. r. 45 v. ell. belastbaar land. Men telt er 66 h., bewoond door 72 huisgez. De inw. zijn, op 7 na, allen Hervormd. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

Bl. 73, reg. 33, *staat:* ½ u. Z. van Waardenburg, *lees:* ¾ u. Z. van Waardenburg.

Bl. 74, reg. 14 en 15, *van onderen, staat:* gem. en ½ u. Z. van *Waardenburg*, nabij het d. Neer-IJnen. *lees:* ¾ u. Z. van *Waardenburg*, in het d. *Neer-IJnen.*

Bl. 75, reg. 7, *achter het woord:* Geldermalsen, *in te vullen:*
Het d. Op-IJnen ligt 51° 49′ 44″ N. B., 22° 58′ 1″ O. L.

Bl. 75, reg. 29—31, *staat:* Pakkedelle-klooten, Kralert, het Snellevoet, *lees:* Pekkedelle-klooten, Kralert, het Snelleveld,

Bl. 75, *achter* reg. 31, *in te vullen:*

Het polderbestuur van den POLDER-VAN-NEER-IJNEN, bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris.

Bl. 76, reg. 28, *staat:* Emelenburge IJpelaar. *lees:* Emelenburg en IJpelaar.

Bl. 78, het art. IJRST, *aldus te veranderen:*

IJRST, voorm. adell. h. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland.* Zie IERST.

Bl. 79, reg. 14, *staat:* JOHANNES BOLWARDENSIS, *lees:* JOHANNES BOLSWARDENSIS.

Bl. 83, reg. 5, *van onderen, staat:* 0,326 *lees:* 0,362
» 86, » 14, *staat:* materielen, *lees:* materialen,
» 92, » 6, *staat:* 1150 zielen, onder welke 400 Ledematen, *lees:* 1180 zielen, onder welke 350 Ledematen,

Bl. 94, moet het art. IJSSELOORD vervallen, en vervangen worden door het volgende:

IJSSELSTINS, voorm. sterkte op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u.

O. van *Elburg*, gem en ½ u. N. van *Hattem*, welke, voor en aleer er eene verkorte uitwatering van Hattem naar den IJssel, onder den naam van Streng daargesteld was, aan het einde van die uitwatering, of wel aan het einde van de Botte-Streng, aan den oever van den IJssel gelegen was, en ter verdediging strekte van het inkomen van dat vaarwater en tevens om meester van den IJssel te zijn. Het is thans een buitenverblijf, IJsselstein genaamd, gelegen buitendijks aan den IJssel, op de grensscheiding van Hattem en dat gedeelte van de gemeente Oldebroek, hetwelk voormaals het Schoutambt Hattem uitmaakte.

De daartoe behoorende gronden bestaan meerendeels uit uiterwaarden, langs den IJsseloever gelegen, en beslaan te zamen ongeveer 14 bund., thans in eigendom bezeten wordende bij Mejufvrouw Josina Maria Christina Daendels, wonende te Hattem. Bij het huis stond vroeger een steenoven, en de daarbij behoorende uiterwaarden zijn allen uitgetigchelde landen.

Bl. 107, reg. 2, *van onderen, staat:* De dorpschool *lees:* De gemeenteschool

Bl. 115, reg. 1, *staat:* door hun geplurd *lees:* door hen uitgeplunderd

Bl. 117, » 9, » gravelijke *lees:* grafelijke

» 118, » 14, *van onderen, staat:* 3° 2' 14" N. B., *lees:* 52° 2' 14" N. B.

Bl. 125, reg. 27, *staat:* 17,848,748 *lees:* 18,848,748

» » » 36, » 2,439,413 » 3,439,413

» 128, » 38, » 20,719,065 » 20,719,063

» » » 44, » 342,098 » 349,098

» 130, » 32, *staat:* 11,189 *lees:* 10,289

» 131, » 2, » 7,913,768 *lees:* 7,983,768

» » » 3, » 7,713,401 » 7,713.407

» 134, » 8, *van onderen, staat:* 49,993¼ *lees:* 49,093¼

» 135, » 7, *staat:* 5897½ *lees:* 5897¾

» 139, » 26, » Mr. Petrus Merkus 1842 *lees:* Mr. Pieter Merkus 1842—1844, geb. te Naarden, den 18 Maart 1787, † te Soerabaya, den 2 Augustns 1844.

Bl. 142, *achter het art.* INDIJK, *in te voegen:*

De heerl. Indijk beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 427 bund. 64 v. r. 54 v. ell., en wordt bewoond door 144 huisgez.

Het wapen bestaat uit een veld van zilver, met eenen landbouwer, rustende op zijne spade, alles van natuurlijke kleur.

Bl. 148, *achter* reg. 5, *bij te voegen:*

Het geh. Ingbert ligt 20 min. N. W. van Gulpen.

Bl. 149, *achter* reg. 14, *van onderen, bij te voegen:*

Het geh. Inkerdijk ligt 15 min. Z. van Haringcarspel. Men telt er 4 h. en 20 inw.

Bl. 152, reg. 12, staat: *Nederland-Guiana*, lees: *Nederlands-Guiana*,

Bl. 157, *het art.* JOHANNA-EN-GENEVER-POLDER, *aldus te veranderen:*

JOHANNA-KOOI-EN-GENEVER-POLDER, onbehuisde buitenpold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gedeeltelijk gem. *Albrandswaard-en-Kijvelanden*, gedeeltelijk gem. *Poortugaal;* palende N. aan den pold. Albrandswaard, O. aan de Rhoonsche-haven, Z. aan de Oude-Maas, W. aan de Kijvelanden.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund. 61 v. r. 5 v. ell. Het land wordt door twee sluizen, op de Oude-Maas, van het overtollige water ontlast. De polder, bijzonder eigendom zijnde, heeft geen bestuur.

Bl. 158, *achter reg.* 30, *in te voegen:*

Ter plaatse, waar het Johanneskonvent gestaan heeft, ziet men thans militaire stallingen.

Bl. 162, *achter het art.* JONGE-POLDER, *in te vullen:*

Het polderbestuur wordt uitgeoefend, door eenen Dijkgraaf en eenen Ontvanger-Griffier.

Bl. 172, reg. 11, *van onderen, staat:* dek. van *Friesland*, *lees:* aartspr. van *Friesland.*

Bl. 174, het art. JOUSTERPER-POEL, *aldus te lezen:*

JOUSTERPER-POEL, voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ½ u. Z. W. van Tjerkwerd, 20 min. N. W. van Dedgum, dat met het Oostermeer in verbinding stond, doch thans niet meer bestaat.

Bl. 174, reg. 31, *staat:* Rijtsteper-polder, *lees:* Rijtbuursterpolder.

Bl. 174, reg. 33 en 34, *in plaats van de woorden:* Hij wordt — ontlast, leze men:

De Jousterpolder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 75 bund., waaronder 71 bund. 30 v. r. schotbaar land; telt 3 h., alle boerderijen, en wordt door eenen wind-watermolen, op de Workumervaart, van het overtollige water ontlast.

Bl. 175, *achter* den ondersten *reg., bij te voegen:*

Ipenhoven lag arr., kant. en 20 min. O. van *Zierikzee.*

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 11 bund. 50 v. r. 61 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de kinderen van wijlen Mr. E. A. van Dongen, in leven woonachtig te Wageningen.

Bl. 177, reg. 12 en 13, *staat:* dek. van *Friesland* lees: aartspr. van *Friesland*

Bl. 180, reg. 28, *staat:* De heerl. is leenroerig *lees:* De heerl. was leenroerig

Bl. 181, *achter reg.* 37, *in te voegen:*

De R. K., van welke men te Itens 35 aantreft, worden tot de stat. van *Bolsward* gerekend.

Bl. 183, *achter het art.* ITTEREN, *in te vullen:*

Het dorp Itteren komt het eerst in 1041 in de geschiedenis voor. De kerk is aan den H. Martinus toegewijd.

Bl. 183, reg. 11 en 10, *van onderen, staat:* benevens een gedeelte van het geh. Beersel; *lees:* benevens eenige verstrooid liggende huizen;

Bl. 183, reg. 6 *van onderen, staat:* stat. *lees:* par.

» » » 4 » » , » éene school *lees:* geen school.

Voorts *bij het art.* ITTERVOORT *bij te voegen:*

De kerk te Ittervoort, aan de H. Margaretha toegewijd, was een zeer oud gebouw, van eenen spitsen toren voorzien, doch deze oude kerk is in 1844 geheel afgebroken en door eene andere vervangen, waaraan, den 6 Augustus 1844, den eersten steen gelegd is.

De kermis valt in den tweeden Zondag in September.

Bl. 184, *achter reg.* 7, *in te voegen:* De kerk te Itzig is aan den H. Abrunculus toegewijd.

Bl. 188, reg. 2, *in te vullen:*
De collatie van Jukwerd behoort tegenwoordig voor $\frac{3}{8}$ aan de echtgenoot van A. G. Baron de Geer, en hare zuster, beide Baronessen van Lintelo, woonachtig te Utrecht, voor $\frac{1}{8}$ aan den Heer Majoor van Iddekinge en voor $\frac{3}{8}$ aan Jonkheer J. Hora Siccama van de Harkstede.
Bl. 188, reg. 19, *van onderen, staat:* stat. *lees:* par.
» » *achter* reg. 14, *van onderen, bij te voegen:*
De kerk te Jung-Linster is aan den H. Martinus toegewijd.
Bl. 192, reg. 16, *van onderen, staat:* Louis de Malapart *lees:* Louis de Malapert
Bl. 192, reg. 10—12 *van onderen, staat:* Het bestaat — 140 inw., *lees enkel:* Het telt 25 h. en 140 inw.
Bl. 192, reg. 2, *van onderen, staat:* (130 guld.), *lees:* (150 guld.),
Bl. 193, *in het art.* JUURSEMA-KLUFT *in te vullen:*
Het bestaat uit eene streek boerderijen, strekkende zich 20 min. O. en W., tusschen Grijpskerke en Niezijl, uit, liggende 5 min. ten Z. den straatweg.
Bl. 197, reg. 11, van onderen, staat: *Kalhorn* lees: *Kolhorn*
» 200, » 4, » , *bij te voegen:*
De par. van de Kaatsheuvel telt 2800 Communikanten.
Bl. 201, reg. 20, *in te vullen:* De bouw der nieuwe kerk aan de Kaatsheuvel heeft in het geheel ruim 36,000 guld. gekost.
Bl. 203, reg. 36, staat: *Batavische* lees: *Bataviasche*
Bl. 204, reg. 10, *moet het woord* gedeeltelijk *wegvallen.*
» 220, » 2 en 3, *staat:* voorm. kw., arr. en 3½ u. W. ten N. van *Luxemburg*, lees: voorm. kw. en 2 u. Z. O. van *Arlon*, arr. en 3½ u. W. ten N. van *Luxemburg*,
Bl. 223, reg. 18 en 19, *staat:* Dit d. — huisgezinnen. *lees:* Dit d. bevatte in het begin der vorige eeuw, met de dorpen *Alians*, *Soesoeri* en *Panawangan*, omtrent 500 huisgezinnen.
Bl. 224, reg. 18, *staat:* stat. *lees:* par.
» » , *achter* reg. 18, *bij te voegen:* De kerk te Kalhorn is aan de H. Agatha toegewijd.
Bl. 225, reg. 12, *staat:* tolland, *lees:* tilland,
» » » 3, *van onderen, in te vullen:*
De par. van het Kalf telt 700 zielen.
Bl. 232, reg. 13, *staat:* en den naam *lees;* en zij den naam
Bl. 234, *achter het art.* KALIRAN, *in te vullen:*
KALISLAND, ook wel, hoewel verkeerdelijk, Kalesland gespeld, gedeelte van den pold. *de Zomerlanden*, in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Heinenoord;* palende N. aan Jan-Blankert, O. aan het poldertje Avenhil, Z. aan den Buitendijk der Zomerlanden, W. aan de Negen-Boerengorzen.
Het wordt door twee kleine sluisjes, op de Oude Maas, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van de Zomerlanden.
Bl. 236, reg. 18 *van onderen, staat:* 2 u. N. O. van *Steenwijk*, *lees:* 1 u. N. O. van *Steenwijk*,
Bl. 236, reg. 15, *van onderen, staat:* 1823 *lees:* 1825
» » , *achter het art.* KALLENKOTE *in te voegen:*
De school te Kallenkote wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht.
Bl. 243, reg. 17 en 16 *van onderen, staat:* en in het jaar — overleed. *lees:* en na het jaar 1593 opgevolgd werd door Abraham Booth, die in het jaar 1609 overleed.

Bl. 246, reg. 8, *staat:* Andreus *lees:* Andreas

» », *achter reg.* 16 *in te voegen:*

De Nieuwe-Kamer-polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund. 67 v. r. 57 v. ell., waaronder 54 bund. 12 v. r. 4 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., zijnde alle boerderijen.

Bl. 246, *achter reg.* 25, *in te vullen:*

De Oude-Kamer-polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 201 bund. 96 v. r. 98 v. ell., waaronder 201 bund. 3 v. r. 71 v. ell. schotbaar land; telt 23 h., waaronder 5 boerderijen.

Bl. 256, reg. 33, *staat:* 1684 *lees:* 1654

» 277, *achter reg.* 10 *van onderen, bij te voegen:*

Het Kamper-eiland beslaat eene oppervlakte van 3485 bund. 8 v. ell. Men telt er ruim 700 inw., onder welke 6 R. K.

Bl. 279 *in te vullen:*

Het eigenlijk gezegde Kamper-eiland beslaat slechts eene oppervlakte van 907 bund. 20 v. r. 10 v. ell.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht — De kermis valt in den 3 Junij.

Bl. 284, reg. 24 en 25, *staat:* W. A. Rijks, Vrijheer *van Spaan*, *lees:* W. A. Rijksvrijheer van Spaen,

Bl. 285, reg. 11—5, *van onderen, staat:* De Heer Scheltus — gebouwd is. *lees:*

De Heer Scheltus verkocht, in het jaar 1823, de havez. Kampheerbeek aan den gepensionneerden Majoor Gerrit Hendrik Stoilen, wiens nicht later gehuwd is met den in het art. Campheerbeek vermelden Landbouwer Jan Brongers, die thans eigenaar is van de geheele havezathe.

Het voorm. huis is vervangen door een ander heerenhuis, eerst op zich zelf gestaan hebbende en daarna aangesloten en vergroot met een nabijgelegen bouwhuis.

Bl. 290, reg. 4, *van onderen, staat:* 2 k. d. *lees:* 1 k. d.

Bl. 293, reg. 16, *bij te voegen:*

De Katerstede de-kapel ligt 20 min. W. van *Olst*, in het kerkdorp *Wilsum*.

Bl. 296, reg. 20 en 21, *staat:* de Maassluis, *lees:* de stad Maassluis,

» 296, » 19, *van onderen, staat:* Zuidzand, *lees:* Zuidzande,

» 297, » 9, *staat:* Kapel-te-Runkputte *lees:* Kapel-te-Runksputte

» 305, » 14, » niet ver van Velp, *lees:* digt bij de kerk van Velp,

Bl. 305, reg. 18, *staat:* Waltera Schilpenbeek *lees:* Wolterken van Slijppenbeek

Bl. 305, reg. 19—14, *van onderen, staat:* In deze kerk — geschilderd. *lees:*

In deze kerk is nog een groot schilderstuk, waarop Johannes *de Dooper*, door een levensgroot jongeling, in een woest landschap zittende, is voorgesteld, met een lam en andere daarbij gevoegde kenmerken van den voorlooper des Messias. Dit stuk is, blijkens den daarop voorkomenden naam, door zekeren Waltis, een anders onbekend meester, in het jaar 1678 geschilderd.

Bl. 310, reg. 21, *staat:* KARANG-BOLANG, *lees:* KARANG-BOLONG,

» 316, *het art.* KARMELITEN-HULL *aldus te veranderen:*

KARMELITEN-HULL, in de wandeling genaamd de Kernemelkshull, gelegen op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in de gem. *Doornspijk*, aan de *Zuiderzee*, was vroeger een klooster, dat, in 1270, door Broeders

van de orde der H. Maagd MARIA, Karmeliten, of Vrouwen Broeders genaamd, bewoond werd.

In 805 schonk Graaf WICHARIUS zoon van BRUNHAU aan Bisschop LUDGERUS eenige goederen in Thorspiec, waarop OTTO MAGNUS in 950 eeuwig en tot eenen vrijen eigendom ten behoeve van den bisschopstoel heeft gegeven het nieuwe klooster te Thorspiec met eene steenen kerk aldaar. Van alle deze gebouwen is geen spoor meer te vinden, kerk en klooster zijn verdwenen, de ringmuur is gesloopt en de fondamenten uitgedolven; in de gracht is alleen nog een groote veldkei aanwezig, het geheel is in een stuk hooiland herschapen, en zoo zijn dan hier de laatste sporen verdwenen, daarbij heeft de hooge watervloed van 1825 de laatste overblijfsels, bestaande in eene boerenwoning met eenen steenen trapgevel en voor deze eene poort, met nog eene andere naastbijgelegene boerenwoning den Bonenburg, weggespoeld, en wat de natuur begonnen heeft, hebben de menschen voltooid, zij hebben de overblijfselen van beide voor afbraak verkocht.

Bl. 318, reg. 30, *staat:* Karmeliter-heul, *lees:* Karmeliten-Hull.

Bl. 320, reg. 14, staat: gem. *Rietwijk-en-Rietwijkeroord,* lees: gem. *Nieuwer-Amstel.*

Bl. 322, het art. KARSSENBRUG, *aldus te veranderen:*

KARSSENBRUG of KATSENBRUG, brug in *Kennemerland,* prov. *Noord-Holland,* arr. en 2 u. Z. W. ten W. van *Amsterdam,* kant. *Nieuwer-Amstel,* ½ u. N. W. van Amstelveen, gem. *Rietwijkeroord.*

Deze brug, loopt over de breede gracht, de *Landscheiding* genaamd. Van daar gaat een weg naar den Amstelveenschen weg, welke de *Karssenlaan* genoemd wordt.

Bl. 333, reg. 6, *van onderen, staat:* JOSUE TEISSEDRI L'ANGE, *lees:* JOSUÉ TEISSÈDRE L'ANGE,

Bl. 335, reg. 4, *van onderen, staat:* eil. *lees:* voorm. eil.

» 338, » 20, » » » VAN TUYL VAN SEROOSKERKEN, *lees:* VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE,

Bl. 356, reg. 25—33, *moeten wegvallen de woorden:* Ook houden aldaar enz. — Etten en Sprundel.

Bl. 380, reg. 20, *van onderen, achter het art.* KEINSMER-WIEL *bij te voegen:* Dit water is veroorzaakt door inbraak der zee.

Bl. 383, reg. 13, staat: *Sundasche* eil. *Ceram,* lees: *Ambonsche* eil. *Ceram,*

Bl. 392, reg. 23—27, *aldus te veranderen:*

Deze heerl. wordt bezeten door den Heer Mr. CORNELIS VAN DER LECK DE CLERCQ en Vrouwe ELIZABETH CORNELIA MARIA EGTER, geb. DE CLERCQ, terwijl 1/12 gedeelte in Oud-Kempenshofstede bezeten wordt door den Heer JAN FRANÇOIS VAN VRIJBERGHE VAN WESTER-SCHOUWEN, allen woonachtig te Zierikzee.

Bl. 404, reg. 18—16, *van onderen, aldus te lezen:*

KERKEIND, wijk in de gem. *Maarheeze,* in de *Meijerij van 's Hertogenbosch,* kw. *Peelland,* prov. *Noord-Braband,* de kom van het d. *Maarheeze* uitmakende. Zie MAARHEEZE.

Bl. 410, reg. 24, *staat:* Zuidlande, *lees:* Zuidland,

Bl. 410, reg. 25—27, *staat:* De eerste — naar Ritthem vertrok. *lees:* De gem. KERKWERVE, werd met *Noordgouwe,* eerst door den zelfden Predikant bediend, zijnde de eerste Leeraar in die combinatie geweest ANDREAS VAN DOORNE, die er zijne dienst aanvaardde, in September 1600 en er in 1602 overleed. Gedurende de dienst van

PHILIPPUS MESMAKER, zijn de beide gemeenten gescheiden, en was de eerste, die KERKWERVE alleen bediende, GERARDUS KUILENBURG, beroepen in 1625, en naar Ouwerkerk, in Duiveland, vertrokken in 1629.

Bl. 411, reg. 38, *staat:* W. aan Aalst. *lees:* W. aan de gem. Poederoijen.

Bl. 416, reg. 31 *staat:* traliën, *lees:* leuningen,

» » » 4 *van onderen* staat: *Haasland*, lees: *Maasland*,

Bl. 424, reg. 25, *valt het woord* telt *aan het einde van den regel weg.*

» 430, » 27 *staat:* worden thans in eigendom bezeten *lees:* thans in eigendom bezeten wordt

Bl. 432, reg. 16, *staat:* 1839, *lees:* 1539

» 433, » 26, » 80 bund., *lees:* 89 bund.

» 443, » 9, *van onderen in te vullen*,

De polder KIJKUIT beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 52 bund. 14 v. r. 45 v. ell., waaronder 40 bund. 68 v. r. 5 v. ell. schotbaar land

Bl. 450, reg. 18—22, *staat:* Sommigen beweren — gevoerd heeft. *lees:*

Volgens sommigen zoude de KINDERDIJK zijnen naam ontleend hebben van een kind, hetwelk hier met eene wieg, in den St. Elizabethsvloed, den 18 November des jaars 1421, zoude hebben komen aandrijven. Het is meer waarschijnlijk, dat de naam ontstaan is, van een klein smal of zomerdijkje of kade, waarmede in den beginne der bedijking alhier de gorzen omgeven waren, even als men kleine balken ook wel kinderbalken noemt.

Bl. 454 achter reg. 17 *intevoegen:*

Op de KINSBEEK staat een graanmolen.

Bl. 456 achter reg 11, *staat:* met 2 — belastingen, *lees:* met 2 h. en 12 inw. In dit geh. is het grenskantoor der in- en uitgaande regten, waar langs veel vee uitgaat en hetwelk in correspondentie staat met de Pruisische kantoren van Wassenberg en Rodenbach.

Bl. 462, reg. 7, *staat:* met 37 h. en 190 inw., *lees:* 37 h. en 260 inw., als 27 h. en 180 inw. onder *Steenbergen-en-Kruisland* en 10 h. en 80 inw. onder *Halsteren.*

Bl. 469, reg. 34, *staat:* 3½ u. W. van *Appingedam*, *lees:* 7½ u. W. van *Appingedam*,

Bl. 471, de beide art. KLEINE-BRAAK aldus te lezen:

KLEINE-BRAAK (DE), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Scharwoude;* palende N. aan het d. Scharwoude, O. aan den Zeedijk, Z. aan land van den eigenaar, W. aan den Amsterdamsche trekweg.

Deze polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 52 v. r. 66 v. ell. alles schotbaar land, wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast, in het polderwater van den pold. Beschoot, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde de Heer JACOB GROOT.

KLEINE-BRAAK (DE), ook wel enkel DE BRAAK genoemd, pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Scharwoude;* palende N. aan land van de Wed. C. BRAAK, O. aan den Zeedijk, Z. aan het dorp Scharwoude, W. aan land van onderscheidene eigenaars.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund. 23 v. r. 40 v. ell. alles schotbaar land; wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast, in het polderwater van den polder de Woud- of Westerkoggen, en staat onder het bestuur van den eigenaar, zijnde de Heer C. KNOLS.

Bl. 473, reg. 20 en 21 staat: *Nieuwkerk* lees: *Nieuwerkerk*

Bl. 474, bij het art. KLEIN-POLDER, *te voegen:*

De Klein-polder of Spiegelnisse, maakt een gedeelte uit, van den pold. *Kortland*, en heeft geen bijzonder bestuur of bemaling.

Bl. 483, *achter* reg. 6, *bij te voegen:*

Ter plaatse, waar het voorm. buit. Klinkenberg gestaan heeft, ziet men thans twee boerderijen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 37 bund. 26 v. r. 3. v. ell., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer Gevers, te Oegstgeest.

Bl. 483, reg. 17 en 18, *staat:* heeft twee boerderijen, onder Sassenheim, *lees:* heeft 4 h., waaronder 2 boerderijen, staande onder *Sassenheim*, en de twee andere huizen onder *Warmond*.

Bl. 490, reg. 9 *van onderen, staat:* 2 k. d., *lees:* 1 k. d.,

Bl. 492, het art. KLOOSTER-EN-WAL, *aldus te veranderen:*

KLOOSTER, geb. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr., en 8½ u. O. van *Zwolle*, kant. en 3½ u. W. van *Steenwijk*, gem en 1½ u. W. van *Oldemarkt*; met 2 h. en 13 inw.

Bl. 495, het art. KLUNDERBURG, *aldus te lezen:*

KLUNDERBURG, voorm. burg of huis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. N. O. van *Baflo*, behoorende tot *Rasquert*, ten Z. O. den breeden rijweg van Rasquert naar Warffum, alwaar men de voormalige grachten en singels ziet, binnen welke thans eene boerderij gevonden wordt, die, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten wordt door de Wed. Eppe Hebbes Bouwman.

Bl. 498, reg. 13, *staat:* 1736. *lees:* 1737.

Bl. 498, reg. 31 en 32, *staat:* kant. en 1 u. — van *Eschweiler. lees:* kant. en 1½ u. N. N. O. van *Wiltz*, gem. en ½ u. N. O. van *Eschweiler*.

Bl. 499. De aldaar voorkomende b. Kneppelen, is volgens nader berigt, in de griet. *Hennaarderadeel*, niet bekend.

Bl. 499, *achter* reg 23, *bij te voegen:*

De buurs. de Knijp, ligt N. O. ten O. van Kantens, 10 min. W. van Zandeweer, en telt 4 h. en 30 inw.

Bl. 506, het art. KOCKELSCHEUER, *aldus te veranderen:*

KOCKELSCHEUER, kast. in de heerl. *Soleuvre*, grooth. *Luxemburg*. Zie Kokkelscheuer.

Bl. 506, reg. 6—8, *staat:* O. aan de gem. — Kamerik-Houtdyken, *lees:* O. aan de gem. Ruwiel, het Noordeinde-van Portengen en Lage-Niekoop, Z. aan Gerverskop, W. van Teckop en Kamerik-Houtdijken.

Bl. 506, reg. 12, *staat:* den landbouw, *lees:* de veeteelt.

» » bij het art. KOCKENGEN, *bij te voegen:* Men heeft in deze gem. ook nog eene scheepstimmerwerf en eene klompenmakerij. Het wapen van de gem. Kockengen, bestaat uit een veld van azuur (blaauw), met zes St. Andrieskruisen, staande drie, twee en een.

Bl. 511, *achter het art.* KOEDINGEN, *bij te voegen:*

Het geh. Koedingen, ligt 25 min. O. Z. O. van Fischbach.

Bl. 513, reg. 14 *van onderen, staat:* Lellinge, *lees:* Sellinge,

» », » 12 » » , » Ter-Ham, *lees:* Ter-Haar,

Bl. 539, het art. KOEWALA-DAY, *aldus te plaatsen:*

KOEWALA-DAY, Kwalla-Day of Kwala-Day, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Lingga*, aan de Zuidkust, aan eene fraaije rivier, op ongeveer 2 uren afstands van hare monding, aan welke laatste een

houten fort ligt, met een twintigtal ligte stukken. Op een half uur afstands is de Chinesche wijk en daarop volgt de eigenlijke stad, welke zich zeer schilderachtig, aan beide oevers der rivier, te midden van het geboomte, voordoet.

Het is de hoofdplaats van het eiland, de zetel van den Sultan en eene groote, welvarende en volkrijke stad, met palissaden omringd en vrij wel gebouwd, ofschoon de meeste huizen van hout en op palen gebouwd zijn. De moskee is een aanzienlijk gebouw; wat hooger op, aan de rivier, ligt de onaanzienlijke dalem van den Sultan. De reede is door eenige eilandjes gedekt, en op die wijze wordt eene vrij veilige baai gevormd, welke echter tegen het Oosten open is.

Bl. 548, reg. 10, *van onderen, staat:* zestien kerken, *lees:* zeventien kerken,

Bl. 548, reg. 7 van onderen, staat: *Oosteroo*, lees: *Oostergoo*,

Bl. 551, » 12, » » zes kerken, *lees:* zeven kerken,

Bl. 552, reg. 8, *staat:* in de kromme- en diepe-rijt, *lees*: in de kromme, ondiepe rijt,

Bl. 555, » 26, *staat:* kant. *Beijerland*, lees: kant. *Oud-Beijerland*,

» » *achter* reg. 26, *in te voegen:*

Komansland paalt N. aan de Oude-Maas, O. aan de Grienden van de Zomerlanden, Z. aan den Buitendijk van de Zomerlanden, W. aan de Heinenoordsche-Grienden.

Dit poldertje maakt een onderdeel uit van de *Zomerlanden-van-Heinenoord*, en staat onder hetzelfde bestuur. Het wordt door eene sluis, op de Oude-Maas, van het overtollige water ontlast.

Bl. 557, reg. 19 *van onderen, staat:* 1793, *lees:* 1794,

» » , » 17 » » , » Kinmerzijlster-rijt *lees:* Kommerzijlster-rijt

Bl. 567, *achter* reg. 4, *in te voegen:*

De Koog, onder *Noord-Scharwoude*, beslaat eene oppervlakte van 506 bund. 64 v. r. 55 v. ell., waaronder 431 bund. 25 v. r. 37 v. ell. schotbaar land.

Bl. 575, *achter* reg. 32, *in te vullen:*

De Molen-polder-van-den-Koorndijk, welke in het jaar 1612 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 53 bund. 31 v. r., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, op den Noord-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Oude-Koorndijk.

Bl. 575, *achter* reg. 40, *bij te voegen:*

De Noord-polder-van-den-Koorndijk, welke in het jaar 1709 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 53 bund. 90 v. r., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, op het Spui, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Oude-Koorndijk.

Bl. 576, *moeten* reg. 23 en 24 *geheel wegvallen.*

» 579, *achter* reg. 21, *in te voegen:*

De bouwhoeve de Koppel beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 37 bund. 55 v. r. 64 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Adriaan Nikolaas Johan Hanedoes van Almkerk, woonachtig te Woudrichem.

Bl. 579, reg. 22 en 23, en 31 en 32, *staat:* arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, lees: arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*,

Bl. 580, *achter* reg. 3, *bij te voegen:* De hofstede Koppelrust ligt aan de Kromme-Angstel.

Bl. 580, *het art.* KOPSTAL *aldus te veranderen:*

KOPSTAL, Korpstal, Kopeltz of Koopstak, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. W. van *Luxemburg*, gem. en ½ u. O. van *Kehlen*, aan den Mamer en de Kopstal.

KOPSTAL (DE), kleine beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt bij het geh. van denzelfden naam, en valt na eenen korten loop in den Mamer.

Bl. 581. *Het art.* KOR (DE) *leze men aldus:*

KOR (DE) of de Korn, de Cor en de Chor, in het Fr. la Chiers, la Chierre of la Cher, in het Lat. Charis of Carus, riv., deels in het grooth. *Luxemburg*, deels in het kon. *België* en deels in het kon. *Frankrijk*.

Deze riv., de eenige van het grooth., die ten Westen van de Maas- en Moezelscheiding vloeit, ontspringt in de heerl. *Soleuvre*, ¼ u. ten Z. van het d. Ober-Korn, op de plaats Korsprung genaamd, in een schilderachtig oord. Zij stroomt aanvankelijk noordwaarts, doch ¼ u. ten Z. van het d. Nieder-Kerschen, bij hare vereeniging met de *Kergingerbach*, neemt zij eene westelijke hoofdstrekking aan, die zij ook tot aan het einde van haren vrij kronkelenden loop behoudt. De geheele lengte van de Kor, van haren oorsprong tot aan hare uitwatering in de Maas, bij het d. Remilly, zal 20 uur bedragen, waarvan 2¼ op het grooth. komen.

De voornaamste beken, die deze riv. opneemt, zijn: de Kergingerbach, het Grondwasser en het Graswasser in het grooth.; de Messancy en de Ton in België, en de Boerbach of Godbringen, de Crusne, de Othain, de Marche en de Muno in Frankrijk.

De voornaamste plaatsen, die door de Kor bespoeld worden, zijn: Ober-Korn, Linger en Pettingen in Luxemburg; Athus in België, en Longwy, Longuion, Montmedy, la Ferté, Carignan of Ivoix, Donzy en Remilly in Frankrijk.

De Dichter Fortunatus, die in de zesde eeuw leefde, maakt melding van eene rivier de Chares, waaronder men vermoedelijk de Kor moet verstaan.

Aan de Kor, tusschen Nieder-Kerschen en Pettingen, hadden Otto, Keizer *van Duitschland*, en Lotharius, Koning *van Frankrijk*, in het jaar 980, eene zamenkomst ter voorbereiding van den vrede.

Bij art. IV van het grenstractaat, op den 17 Augustus 1843, tusschen de gemagtigden van Willem II, Koning *der Nederlanden*, in Hoogstdeszelfs waardigheid als Groothertog van Luxemburg, en Leopold I, Koning *der Belgen*, te Maastricht gesloten, is deze rivier, van de Fransche grenzen tot op de hoogte van Athus, als grensscheiding tusschen België en Luxemburg aangenomen.

Bl. 581, reg. 12, *staat:* KOR (VALEI-DER-), streek *lees:* KOR (DE VALLEI-DER-) of het Kordal, dal

Bl. 584. *Het art.* KORN (NIEDER-) *aldus te veranderen:*

KORN (NIEDER-) of Neder-Korn, d. in de heerl. *Soleuvre*, grooth. *Luxemburg*, arr. en ruim 4 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 3¼ u. Z. van *Steinfort*, gem. en ¼ u. N. van *Diefferdingen*, aan den voet van eenen hoogen berg.

Het is waarschijnlijk enz.

Bl. 584, reg. 30, *staat:* in het begin dezer eeuw *lees:* omstreeks het jaar 1815

Bl. 584, reg. 37 en 38, *moeten wegvallen de woorden:* Niet ver van — le Sauvage.

Bl. 584, reg. 39, staat: *Soleure*, lees: *Soleuvre*,

» », reg. 39 en 40, *staat:* 3 u. W. van *Steinfort*, gem. en ½ u. Z. O. van *Differdingen*. *lees:* 3½ u. Z. van *Steinfort*, gem. en ½ u. Z. van *Differdingen*.

Bl. 585, reg. 29, *staat:* in de heerl. Holenfeltz, *lees:* in het balj. van Luxemburg,

Bl. 588, reg. 7 *van onderen*, *staat:* N. aan de gem. Ankeveen, *lees:* N. aan de gem. Ankeveen en de Vecht,

Bl. 588, reg. 6 *van onderen*, *staat:* W. aan de gem. Vreeland. *lees:* W. aan de gem. Vreeland en Nederhorst-den-Berg.

Bl. 599, *achter* reg. 18 *bij te voegen:*

De Kostverloren-polder maakt een gedeelte uit van den *Gemeenschaps-polder*, liggende in de gem. *Weesp*, *Weespercarspel*, *Muiden* en *Diemen*, en wordt bij het polderbestuur door eenen Ingeland vertegenwoordigd en door den Gemeenschaps-molen bemalen.

Bl. 600, reg. 2, *van onderen*, *staat:* Huchdoll *lees:* Hachdoll

» 616, *achter* reg. 12 *in te voegen:*

Tot omstreeks het jaar 1830 was de buurt Kraijenest grooter, doch destijds heeft de toenmalige eigenaar der buitenplaats Bronstee, onderscheidene huizen doen afbreken, en de grond aan gemelde hofstede getrokken.

Bl. 619, reg. 25, *staat: Schieland*, lees: *Delfland*,

Bl. 622, reg. 28, *staat:* W. aan de heerl. Kruiningen. *lees:* W. aan de heerl. Kruiningen en Waarden.

Bl. 622, reg. 29—36, *staat:* Deze heerl. — in den landbouw, *lees:* Deze heerl. bestaat uit den Maagspolder, den Monnikepolder, den Ouden-Monnike-polder, den Nieuwe-polder, den Oost-polder en den polder Stroodorpe, benevens gedeelten van den Nieuwlande-polder, den Nieuw-Valkenisse-polder en den Oud-Maire-polder. Zij bevat het d. Krabbendijke en een gedeelte van het geh. Gawege, benevens eenige verstrooid liggende woningen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1040 bund. 7 v. r. 34 v. ell., waaronder 726 bund. 24 v. r. 52 v. ell. belastbaar land; telt 96 h., bewoond door 157 huisgez., uitmakende eene bevolking van 730 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

Bl. 624, reg. 20—21, *staat:* Door den watervloed — weder hersteld, *lees:* Door den watervloed van 8 Januarij 1808 liep deze heerl. voor een gedeelte onder; doch de schade werd spoedig weder hersteld

Bl. 624, reg. 17—14, *van onderen staat:* Jonkvrouw Maria Petronella — van Bath. *lees:* Jonkvrouw Maria Petronella van den Brande, echtgenoote van den Heer Mr. Marinus Emanuel Cornelis Versluys, na wier overlijden deze heerl. in 1825 is overgegaan aan hunnen oudsten zoon Jonkheer Mr. Cornelis Jacobus Versluys, thans Raadsheer in het provinciaal geregtshof van Zeeland, woonachtig te Middelburg, die haar thans nog bezit.

Het d. Krabbendijke ligt 4 u. Z. O. van Goes, 1½ u. N. W. van Bath.

Bl. 624, reg. 10, *van onderen*, tot bl. 625, reg. 3, *van boven staat:* De Herv. kerk — ten geschenke gaf, *lees:* De Herv. kerk, welke in het jaar 1655 gebouwd is, was een klein vierkant gebouw, met eenen toren op het midden, hetwelk in het jaar 1823 verlengd, verhoogd

en verfraaid is geworden, met verplaatsing van den toren op het oosteinde der kerk. In deze kerk hangen twee koperen kroonen, ter verlichting van de avonddienst met dit opschrift:

DEZE KROONEN ZIJN GEGEVEN, DOOR DE HEEREN, JAN PIETER VAN DEN BRANDE, RIDDER, BARONET, HEER VAN CRABBENDIJKE ETC. ETC., OP VERZOEK VAN DE GEDEPUTEERDEN UIT DEN KERKERAAD DE HEER PREDICANT A. VAN STEENBERGEN, OUDERLING LOUIS CHRISTIAANSEN, DIAKEN CHRISTIAAN PIETERSE KOOLE. In het jaar 1834 werd in deze kerk een orgel geplaatst, vroeger gediend hebbende in de R. K. kerk te 's Heerenhoek, op het zelfde eiland, hetwelk is aangekocht uit de vrijwillige bijdragen der gemeenteleden, benevens eene gift van 200 guld. van Jonkheer CORNELIS JACOBUS VERSLUYS, destijds Ambachtsheer dezer plaats, terwijl de Heer ADRIAAN KAKEBEEKE JACOBSZ., Notaris aldaar, in het zelfde jaar, een kostbaar zilveren doopbekken ten geschenke gaf.

Vóór dat de kerk alhier gesticht is geworden, werd de gem., vooral om des garnizoens wil, hetwelk er in bezetting lag, om de veertien dagen door eenen der naastbij gelegen Predikanten bediend.

Bl. 625, reg. 6, *bij te voegen:*

Te KRABBENDIJKE, is in het jaar 1837, eene zondagschool opgerigt, die gemiddeld door 13 leerlingen bezocht wordt.

Bl. 625, het art. KRABBENDIJKE (DE NIEUWE-POLDER-VAN-) *aldus te lezen:*

KRABBENDIJKE (DE NIEUWE-POLDER-VAN-) of DE WATERING-VAN-KRABBENDIJKE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande;* palende N. aan het verdronken Zuid-Beveland, O. aan den Oostpolder-van-Krabbendijke, Z. O. aan den Maire-polder en Nieuw-Valkenisse-polder en aan de Oud-Valkenisse-watering, W. aan den Monniken-polder en den Maags-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1594 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 353 bund. 67 v. r. 35 v. ell., waaronder 314 bund. 7 v. r. 22 v. ell. schotbaar land, telt 88 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eene sluis, door den polder van Valkenisse op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworerenen en eenen Ontvanger-Griffier.

Bl. 625, reg. 20, *van onderen, staat:* ongeveer 105 bund., *lees:* 95 bund. 3 v. r. 74 v. ell.

Bl. 625, *achter het art.* KRABBENDIJKE (DE OOSTPOLDER-VAN-). *bij te voegen:*

DE OOSTPOLDER-VAN-KRABBENDIJKE, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 110 bund. 69 v. r. 96 v. ell., waaronder 107 bund. 2 v. r. 56 v. ell. schotbaar land; telt 3 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door eene sluis, door den Maire-polder en den Valkenisse-polder, op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

Bl. 625, het art. KRABBENDIJKE (WATERING-VAN-), *aldus te veranderen:*

KRABBENDIJKE (WATERING-VAN-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KRABBENDIJKE (DE NIEUWE-POLDER-VAN-).

Bl. 626, reg. 6, *staat:* Deze gem., bestaat — Kruiningen, *lees:* De gem. KRABBENDIJKE-EN-NIEUWLANDE bestaat uit de heerl. Krabbendijke en Nieuwlande, en beslaat, volgens het kadaster, eene

oppervlakte van 1249 bund. 80 v. r. 44 v. ell., waaronder 886 bund. 92 v. r. 5 v. ell. belastbaar land; telt 125 h., bewoond door 174 huisgez., uitmakende eene bevolking van 840 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof en eenen korenmolen.

De inw., die hier allen Herv. zijn, maken de gem. Krabbendijke uit.

Bl. 626. *Het art.* KRABBENDIJKE-POLDER (OUDE-), *aldus te lezen:*

KRABBENDIJKE-POLDER (OUDE-) of Oud-Monniken-polder, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en distr. *Goes*, gem. *Krabbendijke-en-Nieuwlande;* palende N. aan den Oost-Hinkelsche-polder, O. aan den Maags-polder en den Monniken-polder, Z. aan Valkenisse-en-Waarden, W. aan den Polder-van-Kruiningen.

Deze pold. enz.

Bl. 627. *Het art.* KRACKELSHOFF, *aldus te lezen:*

KRACKELSHOEF of Krakelshof, geh. in de heerl. *Munster*, meijerij van *Asselt-en-Rollingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. Z. van *Luxemburg*, kant., gem. en 20 min. Z. van *Bettemburg.*

Bl. 630, *tusschen* reg. 38 *en 47 in te voegen:*

Door Elizabeth, dochter des Konings van Engeland, Gravin *van Holland*, is aan Heer Ogier van Cralingen, Ridder, het regt van nakoop vergund van het Land-tusschen-Honingen en Riebroek, op St. Catharina avond 1299.

Op den 12 October 1668, 's morgens ten tien ure, is met kennis en op bevel van den Hove van Holland, aan de Heeren van Rotterdam aangezegd, dat haar gebod en ingebod ter somma van 88,000 guld. is aangenomen, te weten:

Voor de heerl. Kralingen	f 86,300
Speldegeld voor den Heer	- 100
Voor de kapel of grafkelder	- 1600
	f 88,000

Bl. 631, reg. 3, *van onderen, staat:* broodpalen, *lees:* broodspanen,
» 632, » 6 *van boven, staat:* 1½ u. gaans *lees:* ½ u. gaans
» 632, *achter* reg. 34 *in te voegen:*

Het voormalig Armhuis voor oude lieden en kinderen te Kralingen is afgebroken.

Bl. 632, reg. 12 en 11 *van onderen, staat:* slot Honingen — buitenplaatsen enz. *lees:* slot Honingen, thans eene buitenplaats. Bovendien heeft men er nog de buitenplaatsen enz.

Bl. 633, *het art.* KRALINGEN (AMBACHT-VAN-), *dus te veranderen:*

KRALINGEN (HET AMBACHT-VAN-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Rotterdam*, gedeeltelijk gem. *Rotterdam*, gedeeltelijk gem. *Kralingen;* palende N. W. aan Rotterdam, Groot-Schiebroek en Klein-Schiebroek, N. O. aan de Veenplassen-van-Hillegersberg, Z. O. aan Capelle-op-den-IJssel, Z. W. aan de Maas.

Dit ambacht bevat, behalve het geheele grondgebied van de gem. Kralingen, nog bovendien eene strook van Rotterdam, als: de Schoutslaan en de Saladekade, en beslaat nagenoeg de helft water en de helft land, waarvan, onder *Kralingen*, 1400 bund. 84 v. r. 73 v. ell.

Op den Hoogen-Zeedijk, van de stad Rotterdam af, was, volgens een kohier der gebouwen van 1600, het Huis-Rustwat No. 1, en Nabij-St.-Ellebregt (nu gesloopt) No. 2. Na dien tijd zijn

aan gemelden dijk, aan de Maaszijde, op de aangeslikte en aangewonnen gronden, van de stad Rotterdam af gerekend, vele woonhuizen, houtkooperijen, de scheepstimmerwerf van de gewezen Oostindische Kompagnie, nu van 's Rijks Marine, olie- en zaagmolens en een pelmolen, welke, nadat men in 1844 begonnen was, om daarvan een stoom- pel- en korenmolen te maken, doch welk werk mislukte, geheel geamoveerd is, aangebouwd. Het gedeelte van den Hoogen-Zeedijk, van de stad Rotterdam af tot aan de Hoflaan en het zoogenaamde Bosch of Reuzeneiland, met de Stads Plantaadje, was vroeger burgerlijke gem. *Kralingen,* doch nu reeds sedert vele jaren gem. *Rotterdam.* Voorts staan onder Kralingen, aan genoemde dijk, nog een stoom-pelmolen, een olie-, een snuif- en een verfmolen, zijnde de glasblazerij, welke afgebrand is, tot heden niet herbouwd. Tot het jaar 1806 zijn de verpondingen der huizen enz. betaald, volgens kohier van 1738.

Ten tijde der Fransche overheersching, in 1809, is van de burgerlijke gem. afgenomen en gebragt tot de stad Rotterdam de Saladekade en den Benedendijk, tot en met de Schoutslaan, tot aan de Groene-Watering. Thans telt men in het geheele Ambacht-van-Kralingen 622 h., en daaronder 1 boerderij en 17 melk- of zuivelboerderijen.

Het Ambacht-van-Kralingen wordt door drie molens, op de Rotte, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Ambachtsbewaarders en zeven Heemraden.

Bl. 633, *het art.* KRALINGEN (WEG-VAN-), *aldus te veranderen:*

KRALINGEN (WEG-VAN-), weg in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland,* in de gem. *Kralingen,* loopende door de uitgeveende waterplassen, van de Oostkade tot aan de Langekade, dat is van de gem. Capelle-en-het-Slot-te-Capelle-op-den-IJssel tot aan den Riebroeksche-Plas-van-Hillegersberg.

KRALINGEN (OUDE-WEG-VAN-) of Oudendijk, voorm. weg in *Schieland,* prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Kralingen*, benoorden den tegenwoordigen Oudendijk.

Deze weg, ofschoon in weeke en moerassige gronden gelegd, is zoo vast, dat men daarop, zonder heiwerk en de minste vrees van inzakking, de zwaarste gebouwen kan zetten. Sommigen willen, dat deze weg een overblijfsel is van eene oude heerbaan der Romeinen; anderen, dat hij later, en wel in de middeleeuwen aangelegd zoude zijn. Er zijn bij diepe gravingen nog geene sporen van inlichting ten deze gevonden. Zeker gaat het evenwel, dat de vermaarde Romeinsche weg door deze gem. geloopen heeft, waarvan dan ook de spreekwijze „*zoo oud als de weg van Kralingen*" haren oorsprong ontleend heeft.

Bl. 633, reg. 15—13 *van onderen, valt weg:* aangezien bij nader onderzoek is gebleken, dat de bedoelde scheepstimmerwerf onder *Capelle-op-den-IJssel* behoort.

Bl. 634, *achter het art.* KRANEBROEK *bij te voegen:*

Het voorm. adell. h. Kranebroek of, zoo als men oudtijds schreef, Cranebrouck, was vroeger eene vrije heerlijkheid.

Bl. 655, *op het art.* KROMWIJK, *in te vullen:*

De pold. Kromwijk beslaat eene oppervlakte van 97 bund. 68 v. r. 25 v. ell.

Bl. 699, *het art.* KRUIP-IN (DE), *aldus te lezen:*

KRUIP IN (DE), vervallen schans in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland,* 10 min. O. van Woerden, tot verdediging der vesting

in het jaar 1747 en 1748 aangelegd, ter plaatse, waar voorheen de Schenkenschans lag.

Bl. 678, reg. 33, *staat:* gem. *Stipdonk.* lees: gem. en ½ u. N. W. van *Stiphout.*

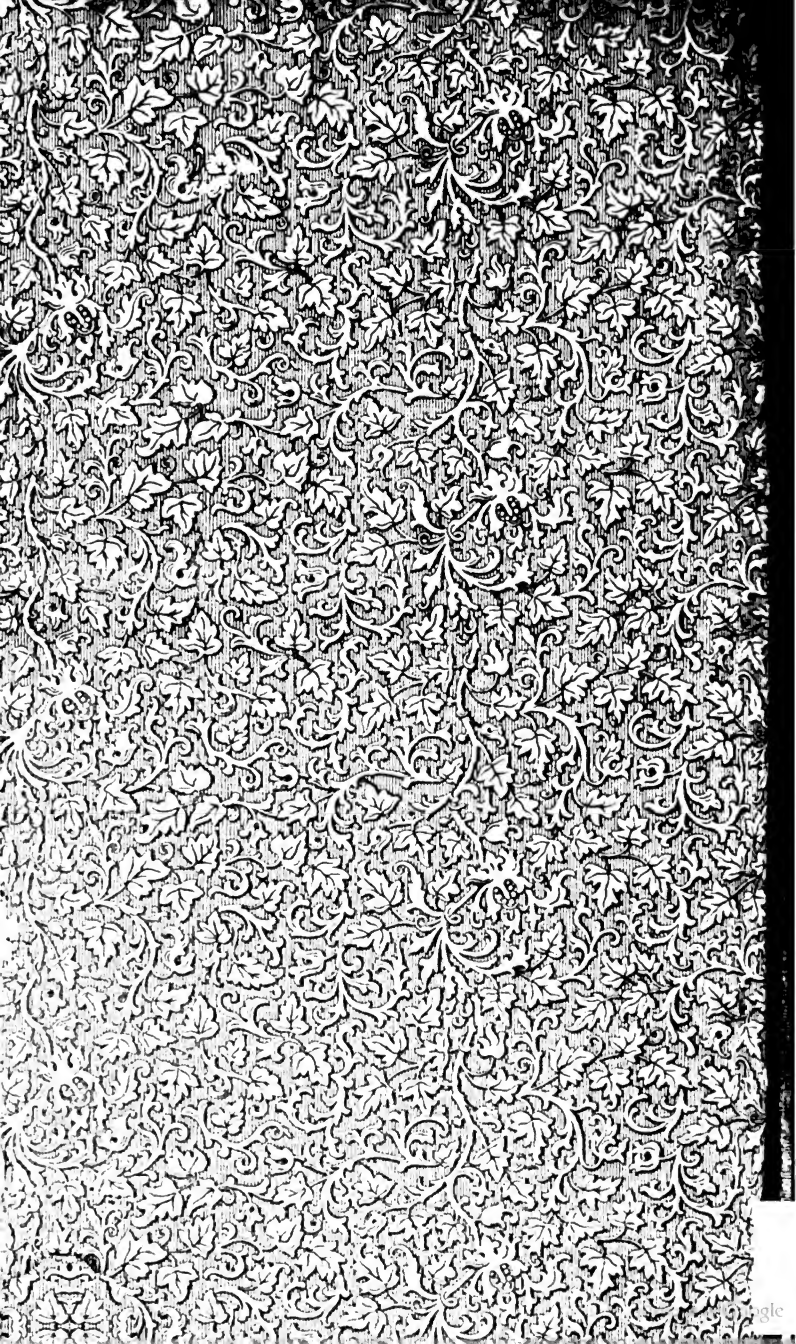
Bl. 678, *achter* reg. 15, *van onderen, in te vullen:*

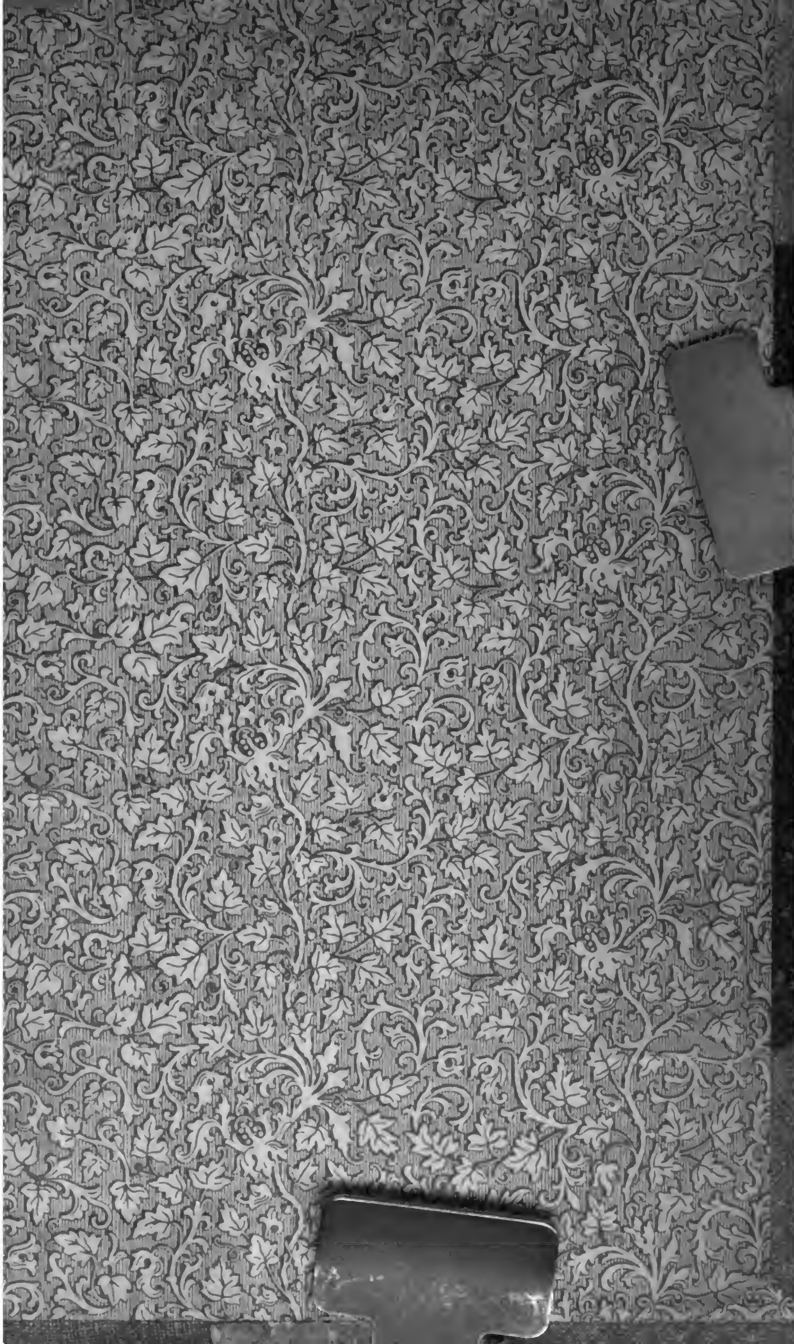
De hoeve Kruisschot beslaat eene oppervlakte van 48 bund. 12 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door George Tammo Theodorus Adrianus van den Brugghen van Croy, op het kasteel Croy, onder Stiphout.

Bl. 678, reg. 14 *van onderen, staat:* geh. *lees:* huis

image

not

available

